ՀԱՅԵՐԻԱ ՀՅՈՒԲՇՄԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

FUNDAÇÃO

CALOUSTE GULBENKIAN

Գիրքը հրատարակվել է
ԳԱԼՈՒՍՏ ԳՅՈՒԼԲԵՆԿՅԱՆ
հիմնարկության հովանավորությամբ

HEINRICH HÜBSCHMANN

ARMENISCHE GRAMMATIK

ERSTER TEIL

ARMENISCHE ETYMOLOGIE

1972

GEORG OLMS VERLAG
HILDESHEIM · NEW YORK

ՀԱՅՆՐԻԽ ՀՅՈՒԲՇՄԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ - 2003

ՀՏԴ 809. 198. 1
ԳՄԴ 81. 2Հ
Հ 655

Թարգմանությունը՝ **ՀՈՒՆԱՆ ԱՇՈՏԻ ՂՈՒԿԱՍՅԱՆԻ**
Խմբագիր՝ բան. գիտ. դոկտոր, պրոֆ. **Ռ. Ս. ՂԱԶԱՐՅԱՆ**

ՀԱՅՆՐԻԽ ՀՅՈՒԲՇՄԱՆ

Հ 655 Հայերենի քերականություն, առաջին մաս, Հայերենի ստուգաբանությունը, Եր.: ԵՊՀ հրատ.; 2003, 604 էջ:

Գերմանացի նշանավոր հայագետ Հ. Հյուբշմանը (1848-1908) առաջինն ապացուցեց, որ հայոց լեզուն, պատկանելով հնդեվրոպական ընտանիքին, ներկայանում է իբրև ինքնուրույն, անկախ ճյուղ: Նա հեղինակ է մի քանի տասնյակ հայագիտական ուսումնասիրությունների:

Հյուբշմանը նախատեսել էր ստեղծել նաև հայերենի քերականությունը՝ երեք հատորով. առաջին հատորում՝ բառերի ստուգաբանությունը, երկրորդում՝ բառապաշարը՝ արմատական բառեր, վերջածանցներ և նախածանցներ, երրորդում՝ հնչյունաբանությունը և ձևաբանությունը:

Ու թեև ավելի քան քառորդ դար նա զբաղվեց հայագիտության հարցերով, սակայն կարողացավ ավարտել միայն «Հայերենի ստուգաբանություն» հատորը, որտեղ ընդգրկված է շուրջ 2000 բառ (1971 հասարակ անուն և 217 հատուկ անուն):

Հրատարակչությունը նպատակահարմար է գտել ստուգաբանությունները տպագրել պատճենահանման եղանակով:

Հ 4602020100 / 704 (02) 03 2003 ԳՄԴ 81.2Հ

© Համալսարանի հրատարակչություն, 2003 թ.
ISBN 5-8084-0517-3
© Թարգմանչի համար. 2003 թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	էջ
Առաջաբան	VII
Ծանոթագրություններ	1-8
Ա. Տառադարձում	1-2
Բ. Հապավումներ	3-8
ՄԱՍ I	
Պարսկական փոխառությունները հայերենում	9-280
Հատված 1. Պարսկական անուններ	17-91
Հատված 2. Պարսկերեն բառեր	91-259
Հատված 3. Նոր պարսկերեն և արաբերեն բառեր	259-280
ՄԱՍ II	
Ասորական փոխառությունները հայերենում	281-321
Հատված 1. Ասորական անուններ	288-299
Հատված 2. Ասորերեն բառեր	299-321
ՄԱՍ III	
Հունական փոխառությունները հայերենում	322-391
Հատված 1. Հունական անուններ	333-336
Հատված 2. Հունարեն բառեր	336-389
Ֆրանսերեն բառեր	389-391
ՄԱՍ IV	
Կասկածելի ծագում ունեցող փոխառությունները հայերենում	392-398
ՄԱՍ V	
Բուն հայերեն բառեր	399-504
Հավելված	505-520
Բառացանկ	521-573
Ուղղումներ	574-575

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Հին դարերում հյուսիսարևմտյան Առաջավոր Ասիան բնակեցնող բազմաթիվ ժողովուրդներից գրեթե միայն հայերն են, որ մինչև օրս պահպանել են իրենց ազգությունն ու լեզուն՝ ոչ թե հեշտ ու հանգիստ խաղաղ գոյատևմամբ, այլ ներքին և արտաքին տևական կռիվների պայմաններում, և ի հեճուկս այն բազում հետապնդումների, որոնք հաճախ առավել արյունահեղ ու անողոք էին լինում, քան նրանք, որոնց հանդիսատեսն է եղել Եվրոպան վերջին տարիներին: Դա թերևս պետք է վերագրել ցեղի հատկանիշներին, գուցե և աշխարհագրական, պատմական ու կրոնական հանգամանքներին, որ հայերը, չնայած անակնկալ ճակատագրերին, կարողանում էին այդքան երկար դիմանալ, բայց հաստատ է այն, որ նման հնամենի, աննկուն, իր դավանանքին հավատարիմ, ազգային հպարտություն և մշակույթ ունեցող ժողովուրդն արժանի է գիտության և բարեկիրթ աշխարհի ուշադրությանը, մանավանդ որ նա մոտ է կանգնած մեզ որպես հնդեվրոպական ցեղի մի ճյուղ՝ իր ծագումով և որպես քրիստոնեության կողմնակից՝ իր հավատքով: Ահա՛ այդ ժողովրդի լեզուն, որի վրա հարկ է հրավիրել մեր հետաքրքրասիրությունը:

Հայոց լեզուն, նախքան մեր թվարկության 5-րդ դարը, գրավոր ամրակայված չի եղել, ուստի և անհայտ է մնացել իր վաղնջական փուլերում՝ ընդհուպ հույներից ու հռոմեացիներից ավանդաբար անցած անձնանուններն ու տեղանունները, որոնք մասամբ սերում են նաև պարսկերենից: Եթե Հայաստանում վաղ շրջանում որևէ բան է գրվել, պետք է որ հայ գրի բացակայության պատճառով գրված լինի օտար, այսինքն՝ պարսկական, ասորական կամ հունական գրով ու լեզվով, այն դեպքում, երբ այդ երեք գրատեսակներից ոչ մեկն էլ պիտանի չէր հայոց լեզվի վերարտադրու-

թյան համար: Միայն մեր թվարկության 5-րդ դարի սկզբին Մեսրոպը հայտնագործեց հայ գիրը[1], և եթե ուզում ես հավատ ընծայել հայերենի այբուբեն ստեղծելու վաղեմի փորձերի վերաբերյալ հայերի կողմից տրվող հաղորդումներին, ապա պետք է նաև հավատաս նրանց, երբ նրանք հավաստիացնում են, որ այդ փորձերը լիովին ձախողվել են: Հետևաբար Մաշտոցից առաջ չի եղել ազգային լեզվով հայ գրականություն, որը, ավելի շուտ, հնարավոր է դարձել միայն Մեսրոպի շնորհիվ, այն հիմնադրվել է նրա ու կաթողիկոս Սահակի (մահացել է 439 թ.) կողմից, և որի ակունքները հասնում են ոչ ուշ, քան մինչև 5-րդ դարի առաջին կեսը:

Հայ գրականությունն իր ստեղծման համար երախտապարտ է Սահակի և Մեսրոպի՝ իրենց ժողովրդի համար քրիստոնեական դաստիարակության սեփական աղբյուր ստեղծելու և դրանով նրան Պարսկաստանից ու Ասորեստանից հոգևոր առումով անկախ դարձնելու ջանքերին[2]: Այդ նպատակին նրանք փորձում էին հասնել հայ գրի ստեղծումից անմիջապես հետո քրիստոնեական պատշաճ ստեղծագործությունների թարգմանությամբ, և նրանք հաջողությամբ հասել են դրան իրենց անխոնջ եռանդի և բազում աշակերտների աջակցության շնորհիվ: Քանզի, ըստ տեղեկությունների, դեռևս մեր թվարկության մոտավորապես 450 թվին հունարենից և ասորերենից թարգմանված գրքերի թիվը կազմել է ավելի քան 600 (Euseb. Chron. Venedig, 1818, I, էջ XI): Եթե նույնիսկ այդ թվաքանակը 450 թվականի համար չափազանցված է, բայց և այնպես հաստատված է, որ 5-րդ դարի վերջերին Հայաստանում կար հարուստ գրականություն, որը գործում էր այն ոգով, որով այն հիմնել էին Սահակն ու Մեսրոպը: Այդպես էին թարգմանվել, օրինակ, Աստվածաշունչը[3], Եվսեբիոսի «Եկեղեցական պատմությունը» և «Քրոնիկոնը», Փիլոնի երկերը, Արիստիդեսի «Ջատագովությունը», Հովհան Ոսկեբերանի քարոզներն ու մեկնությունները, Բարսեղ Կեսարացու «Վեցօրեայքը», Սևերիանոս Գաբաղացի եպիսկոպոսի «Քարոզները», Կյուրեղ Երուսաղեմացու «Կարգադրություն»-ները, Եփրեմ Ասորու ստեղծագոր-

1) Տե՛ս ստորև, էջ 323, Ծանոթ. 1:
2) Տե՛ս ստորև, էջ 282, 323:
3) Տե՛ս ստորև, էջ 284, 285:

ծությունները[1], Իգնատիոսի «Նամակները»[2], Աբանաս Մեծի, Գրիգոր Աստվածաբանի, Գրիգոր Սքանչելագործի, Գրիգոր Նյուսացու երկերը և այլն: Աշխարհիկ գործերից՝ Դիոնիսիոս Թրակացու «Քերականական արվեստը», Կեղծ-Կալիսթենեսի «Աղեքսանդր Մակեդոնացու պատմությունը», Արիստոտելի փիլիսոփայական գաղափարները և այլն: Միևչդեռ թարգմանական այս գործունեությունը ծաղկում էր նաև հետագա դարերում, և ժամանակի ընթացքում այն երևան բերեց այնպիսի մեծածավալ գրականություն[3], որի նշանակությունն աստվածաբանության, եկեղեցու պատմության և հումանական բանասիրության համար այժմ ավելի ու ավելի շատ է գիտակցվում և արժեքավորվում: Նրա կողքին հենց սկզբից կազմավորվեց գրական մի այնպիսի գործունեություն, որը, սակայն, սահմանափակված մնաց հիմնականում աստվածաբանության և պատմության բնագավառում: Մենք նրան ենք պարտական մի կողմից աստվածաշնչային գրքերի, վիճաբանական երկերի (օր. Եզնիկի «Եղծ աղանդոց»), քարոզների, ճառերի, նամակների, աղոթքների, հոգեվոր երգերի և նման շատերի բազում մեկնությունների համար, մյուս կողմից՝ այնպիսի պատմական ստեղծագործությունների չընդմիջվող շարքի համար, որոնք թեև գրեթե բացառապես սեփական ժողովրդի պատմությունն են արծարծում, սակայն մյուս ժողովուրդների հանդեպ նրա ունեցած բազմազան հարաբերությունների առումով կարևոր նշանակություն ունեն նաև պարսիկների, բյուզանդացիների, արաբների, սելջուկների և մոնղոլների պատմության համար: Նվազ կարևորություն ունի մասամբ ինքնուրույն, մասամբ թարգմանություններից բաղկացած աշխարհագրական, աստղագիտական, իրավաբանական ու բժշկական գրականությունը, որն էլ հիմնականում պատկանում է միայն ուշ միջնադարին: Պոեզիան ունեցել է միայն քիչ ու աղքատիկ զարթոնք: Այստեղ նկատի չի առնվում ժամանակակից հայերի հսկայածավալ, մեծ մասամբ՝ գիտական գրականությունը[4]:

1) Տե՛ս ստորև, էջ 285:

2) Տե՛ս ստորև, էջ 285:

3) Այս մասին տե՛ս *Գ. Զարբհանալյան*, Մատենադարան հայկական թարգմանության նախնյաց (IV- XIII դդ.), Վենետիկ, 1889, էջ 1-764 (աշխարհաբար):

4) Հին գրականության մասին տե՛ս Կ. Ֆ. Նոյման, Հայ գրականության պատմության փորձ ըստ Մխիթարյանների ստեղծագործությունների, Լայպցիգ, 1836, *Գարեգին Զարբհանալյան*, Հայ գրականության պատմություն, Վենետիկ, 1878 (աշխարհաբար):

Եթե անտեսենք առանձին հեղինակների արտահայտչական ու ոճական զանազանությունները, բնականաբար նաև Դիոնիսիոս Թրակացու, Արիստոտելի և այլոց թարգմանիչների *կամայականությունները, ապա հայ գրականության* լեզուն իր հնչյուններով, ձևերով ու շարահյուսությամբ ի սկզբանե մեզ է ներկայանում որպես միատարր, այսինքն՝ առանց բարբառային տարբերությունների: Բայց քանի որ այդ լեզվով գրված առաջին գործերը, առաջին հերթին՝ Աստվածաշունչը, հետագայի համար օրինակելի են համարվել, ապա շատ թե քիչ եղած բարբառներից և ոչ մեկը չէր կարող իր խոսքն ասել գրականության մեջ, և այդպես էլ այդ գրականությունը, հարատևելով ու փոփոխության ենթարկվելով ժողովրդախոսակցական լեզվում, մեռյալ լեզվի պես մինչև մեր օրերը մնաց հայ գրականության միատարր և անփոփոխ «դասական» լեզուն: *Այն, որ այդ լեզուն հարատևել* է, և թե ինչպես է հարատևել ժողովրդի մեջ, մենք տեղեկանում ենք առաջին հարյուրամյակների, այն ժամանակների (թերություններով մեզ փոխանցված և վատ հրատարակված) տեքստերում ի հայտ եկող միայն փոքրաթիվ և ոչ միշտ հուսալի հետքերից, դրա հստակ պատկերը մեզ ներկայանում է միայն գրականության միջին շրջանի հարուստ (բժշկական, իրավագիտական, երկրագործական) աշխատություններից (*Մխիթար Հերացի*, Ջերմանց մխիթարություն, 1184 թ., Աշխարհացույց, 12-րդ կամ 13-րդ դար, Ասորա-հռոմեական դատաստանագիրք, «Անտիոքի ասիզներ» *թարգմանված մինչև 1265 թ. և այլն*) *հետագայում* կըրկին խամրելու և լիակատար ու հստակ ի ցույց դնելու իրեն միայն մեր դարում, երբ այդ համաժողովրդական լեզուն շարունակական զարգացումից հետո և ոչ առանց հին գրական լեզվի՝ գրաբարի ազդեցության վերածեց ու դարձավ աշխարհաբար գրական լեզու: Նրա կողքին հիմա ի հայտ են գալիս բազմաթիվ բարբառներ, որոնք մեզ հուշում են գրաբար և աշխարհաբար լեզուների նկատմամբ նրանց ունեցած հարաբերությունների հարցը: Որոշ գիտնականներ նրանց մեջ ենթադրաբար տեսել են հին հայկական բարբառները շարունակողներին՝ առանց սակայն այդ ենթադրության համար հիմնավոր պատճառ բերելու: Այդ բոլոր բարբառները, որքան էլ նրանք տարբեր են իրարից, ինձ թվում է, իրենց բնորոշ հատկանիշներով համընկնում են իրար և աշխարհաբար գրական լեզվին և, հետևաբար, վեր-

ջինիս հետ անդրադառնում են մեզ հայտնի գրաբարին[1]:

Սակայն ցայժմ, որքան հայտնի է նաև ինձ, չի փաստվել և ոչ մի բառ, որն իր հնչյուններով (և բանն էլ ամենից առաջ հենց դա՛ է) պետք է հիմնվեր մեկ այլ ձևի, քան առկա գրաբարյան ձևի վրա: Անշուշտ կարող էին 5-րդ դարում գոյություն ունենալ հայերեն բարբառներ, բայց պարտադիր չէ, որ նրանք խիստ տարբեր եղած լինեին և կարող էին ի հայտ գալ գրական լեզվում կամ էլ այն առաջ մղող ժողովրդախոսակցական լեզվում, ինչպես հին հունարեն բարբառները՝ *Κοινή*-ում: Բայց արդյո՞ք դա է իրողությունը կամ էլ արդյո՞ք որևէ աշխարհաբար բարբառ չի վերագրվում այլևս չպահպանված հին հայերեն բարբառի, ինչպես հունարենում ցակոներենը լակոներենին, կարող է հարկավ պատասխան տալ միայն ժամանակակից բարբառների այնպիսի հիմնավոր հետազոտությունն ու համեմատությունը, ինչպիսին չի ձեռնարկվել ցայժմ[2]:

1) *Ժամանակակից հայերենի կազմաբաժանումներն են՝* հոգնակի թվի կազմությունը *-եր, -ներ* մասնիկներով, կրավորականի կազմությունը *վ* ածանցով (*լս-եմ*-ի կրավորականը՝ *լս-վ-իմ*), անկատար ներկայի (արևմտահայերեն) կամ ապակատարի կազմությունը, արևմտահայերենում *գու, գը, գ*, Լեհաստանում խոսվող հայերենում՝ *գի, գ*, արևելահայերենում՝ *կու, կը* առաջադիր մասնիկով, որը սակայն բացակայում է Ագուլիսի բարբառում, պատճառականի կազմությունը՝ *ցն-(եմ)* ածանցով գրաբարի համար՝ *ցուցանե-(եմ)* կամ *ուցան-(եմ)*, *որ* հարաբերականի գործածությունը որպես շաղկապ, *զ* նախդրի խնդիրը որոշյալ հայցականում, *ա* ձայնավորի հաճախակի սղումը հատկապես միջին վանկերում: Այս երևույթներից շատերը փաստելի են դեռևս 12-13-րդ դարերում և, հետևաբար, մասամբ վերագրվում են էլ ավելի հին ժամանակների: Դրանք բոլորն էլ կան Անտիոքի ասիզներում (*գու-ն*, օրինակ, էջ 11-ում և 13-ում): Բացի դրանցից, նրանք ցուցաբերում են նաև բարբառային յուրահատկություններ, մեծ մասամբ Մխիթար Հերացու մոտ, որտեղ միայն որոշյալ հայցականն է դեռևս գործածվում *զ*-ով, իսկ *գու-ն*, ըստ երևույթին, դեռ ի հայտ չի գալիս, ինչպես նաև Աշխարհացույցում, որտեղ հայցականում դեռևս գործածվում է *զ-ն*, *գու-ն* չկա, իսկ *-եր*-ով հոգնակին հազվադեպ է կիրառվում: *Բայց ես չեմ կարող որևէ հիմնավորում գտնել այդ ենթամասնություններում՝* այսօրվա բարբառները տարաբաժանելու գրաբարից:

2) Հմմտ. այնուհանդերձ Ա. Այտընյանի «Քննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի» (դժբախտաբար աշխարհաբար գրված) գերազանց աշխատությունը, Վիեննա, 1866 (ժողովրդախոսակցական հայերենի պատմությանը վերաբերող խորացված հետազոտությամբ), այնուհետև՝ Հանուշ, Լեհաստանի հայերի լեզվի մասին (լեհերեն), Կրակով, 1886, և նրա հոդվածները՝ հայերենի բարբառագիտության վերաբերյալ, WZKM. հ. 1, 2 և 3, որոնք ընդօրինակելի ձևով ճշգրիտ տալիս են արտասանությունը (լատինատառ) և բառանյութը, Թոմսոն, «Լեզվաբանական հետազոտություններ (Ախալցխայի բարբառի մասին)», Պետերբուրգ, 1887 և «Թիֆլիսի արդի հայերենի պատմական քերականություն», Պետերբուրգ, 1890 (երկուսն էլ ռուսերեն), Սարգիս Սարգսյանց, «Ագուլիսի բարբառը», Մոսկվա, 1883 (աշխարհաբար) և այլն:

Հայ դպրության անկումից և գրականության այլակերպումից դարեր հետո, վերջերս, հատկապես Մխիթարի (1676-1749) և նրա կողմից Վենետիկի մոտակայքի Սուրբ Ղազարում (հետագայում նաև Վիեննայում) հիմնադրված Մխիթարյանների միաբանության շնորհիվ Հայաստանը վերստին կապի մեջ մտավ եվրոպական մշակույթի հետ, և, նրանից արգասավորված, երկրում զարթոնք ապրեց նոր հոգևոր կյանքը, և հույս կա, որ այդ կյանքը, չնայած քաղաքական հարաբերությունների անբարենպաստությանը, անշեղորեն կշարունակի իր հարաճուն ուղղությունը: Բայց միաժամանակ հայոց լեզուն ու գրականությունը նաև դրանով են մերձեցել եվրոպական գիտությանը և ժամանակի ընթացքում դարձել արդի գիտական հետազոտությունների առարկան՝ նրանցից լույս ստանալով ու նրանց վրա լույս սփռելով: Թեև Մխիթարյաններից առաջ էլ հայերենը գործածվել է Եվրոպայում, և գրվել է հայկական երևույթների մասին, բայց իտալացիներ Ռիվոլայի, Պիրոմալիի, Գալանոսի[1] (17-րդ դարում), ֆրանսիացիներ Վիլլոդի, Լա Կրոզի, Վիլֆրուայի[2] (18-րդ դարում) և այլոց ուսումնասիրությունները մնացին մեկուսացած ու անազդեցիկ, և շուտով Մխիթարյանների աշխատությունները գերազանցեցին ու ստվերի տակ թողեցին նրանց[3]: Սա չէ այդ այրերի վաստակը հատուկ ներկայացնելու և արժեքավորելու տեղը, միայն պետք է ընդհանրապես նշել, որ նրանք, ամենևին չխոսելով նրանց՝ հայ ազգի դպրությանն ուղղված լայնածավալ գործունեության մասին, ոչ միայն հավաքել ու դրանով իսկ կործանումից փրկել են մեծաթիվ հայերեն ձեռագրեր, այլ նաև տպագրությամբ հանրամատչելի են դարձրել հայ հին գրականության գլուխգործոցները, որ նրանք տարբեր լեզուներով (նաև եվրոպական) հրատարակել են հայերենի քերականու-

1) Տե՛ս Նոյման, Փորձ կամ Հայ գրականության պատմությունը, էջ 241-245:

2) Տե՛ս Նոյման, անդ, էջ 273-275:

3) Բացառությամբ Գուլիելմոս և Գեորգ Վիստոն եղբայրների կողմից թարգմանված ու հրատարակված Մովսես Խորենացու «Պատմության» և սրան հավելագրված «Աշխարհագրության», Լոնդոն, 1736, ինչպես նաև Հ. Շրյոդերի «Գանձ Արամյան լեզվի», Ամստերդամ, 1711:

թյան գրքեր ու բառարաններ[1], մասամբ ակնառու աշխատություններում մշակել են հայ հնագիտությունը, քաղաքականության ու գրականության պատմությունը, հին ու նոր աշխարհագրությունը և այլն, և իրենց համընդհանուր գործունեությամբ ստեղծել այն հողը, որի վրա կարող է զարգանալ մի նոր «հայ բանասիրություն», որն էլ արդեն տվել է իր ընձյուղները: Նրանց օրինակին հետևեցին ոչ միայն բոլոր երկրների հայերը. աստվածաբանական, պատմական ու լեզվաբանական նկատառումներով հայոց ուսումնասիրություններին դիմեցին նաև եվրոպացի գիտնականները[2] և նրանց մեջ ներարկեցին գիտական ոգի ու մեթոդական ուսուցում, որոնց պակասի պատճառով բազում հայերի գիտական ձգտումները մինչև հիմա շատ թե քիչ շեղվել էին իրենց նպատակից:

Այն բանից հետո, երբ Բոպպի կողմից ճանաչվել և ապացուցվել էր հնդեվրոպական լեզուների կապը[3], անհնար էր հայոց լեզվի պարզ կառուցվածքի դեպքում շարունակել կասկածել, որ նա էլ է պատկանում լեզուների միևնույն ընտանիքին: Միայն թե շտապ առաջ անցան և այն ուղղակիորեն դասեցին իրանական լեզուների շարքին[4]:

Իրավամբը կամ հանիրավին կարող էր որոշվել միայն հընչյունային, հավաստի ստուգաբանության վրա հիմնված նկատառումներով: Մի քանի ճիշտ ստուգաբանություն արդեն (1711 թ.) տվել էր Շրյոդերն իր "Thesaurus linguae Armenicae" գրքում, էջ 45-47, ավելին տվեցին միայն ավելի քան հարյուր տարի հետո հետևյալ գործերը. Գեորգ Դպիր Պալատացի՝ Պարսկերենի բառարան հայերեն լեզվով՝ հրատարակված

1) Այդ թվում Գաբրիել Ավետիքյանի, Խաչատուր Սյուրմելյանի և Մկրտիչ Ավգերյանի կողմից 1836-1837 թթ. լույս ընծայված, գիտական նպատակների համար անփոխարինելի մեծ բառարանը հայերեն լեզվով (այն ժամանակներում հայտնի գրականության մեջ գործածելի բոլոր բառերով՝ բազմաթիվ գրական օրինակներով):

2) Ֆրանսիայում Սեն Մարտենը, Դյուլորիեն, Կարիերը, Գերմանիայում՝ Պետերմանը, Ա. ֆոն Գուտշմիդը, Ֆեթերը, Գելցերը, Շվեյցարիայում՝ Բաումգարթները, Անգլիայում՝ Քոնայբիրը, Վիեննայում՝ եվրոպական կրթություն ստացած Մխիթարյաններ Այտընյանը, Տաշյանը և այլք: Քերականների անունները տե՛ս հաջորդիվ:

3) Համեմատական քերականություն, Բեռլին, 1833:

4) Հմմտ. KZ. 23, 7, Պոլ դը Լագարդ, Հայկական ուսումնասիրություններ, էջ 191...:

Հակոբ Տյուզյանի կողմից, Կոստանդնուպոլիս, 1826[1], Պետերման՝ Հայոց լեզվի քերականություն, 1837, Վինդիշման՝ Հայերենի հիմունքները արիական հիմք լեզվում (Բավարիայի ակադեմիայի գիտական հոդվածներ, IV, 2), 1846, Գոշե՝ De Ariana linguae gentisque Armeniacae indole prolegomena, 1847, Լագարդ (Բյոտտիխեր)՝ Հայերենի բաղաձայնների համեմատությունը սանսկրիտի բաղաձայնների հետ (ZDMG. 4, 347...), 1850, նույն հեղինակը՝ Arica, 1851 և Հայերի նախապատմությունը, 1854, Շպիգել՝ Հուզվարեշ լեզվի քերականություն (էջ 186 ...), 1856, Ֆր. Մյուլլեր՝ Հոդվածներ հայերենի քերականության վերաբեյալ (Վիեննայի գիտությունների ակադեմիայի նիստերի նյութերը[2], Վիեննա, 1861-1865, հնչյունաբանության, հոլովման, խոնարհման, բառարմատի կազմության, ստուգաբանության մասին), Յուստի՝ Զենդերեն լեզվի ձեռնարկ, 1864, Ֆր. Մյուլլեր՝ Armeniaca I SWAW. 1865, Լագարդ՝ Հոդվածների ժողովածու, 1866, նույն հեղինակը՝ Նյութեր բակտրիական բառարանագրության վերաբերյալ, 1868, Պատկանյան՝ Հայոց լեզվի կառուցվածքը (ամսագիր՝ asiatique XVI), 1870, Ֆր. Մյուլլեր՝ Armeniaca II, 1870, III, 1871, IV, 1874, Հյուբշման՝ Հնդեվրոպական լեզվաընտանիքում հայերենի տեղի մասին (KZ. 23, 5-42), 1875: Այս աշխատությունների բովանդակած ստուգաբանության նյութերը Լագարդը հավաքել է իր «Հայկական ուսումնասիրություններ» գրքի մեջ (Գյոթինգեն, 1877) և ուշագրավ բացատրություն ունեցող հայերեն բառերն (մոտ 1100) իրենց ստուգաբանությամբ ի մի է բերել 166-188-րդ էջերում՝ այնուհետև հավելվածում իրեն հատուկ ձևով մանրամասն խոսում է իր լեզվաբան գործընկերների ու նրանց աշխատանքների մասին և թվային միավորներով «գնահատում» նրանց վաստակը: Եթե կարևորվել է այն, թե ով է առաջինը և ոչ թե այն, թե ով է իր նախորդներից անկախ[3] մշակել որևէ ստուգաբանություն, այդ թվերը սխալ են հենց

1) Հմմտ. ZDMG. 35, 178:

2) Այսուհետ՝ SWAW.:

3) Վինդիշմանն անկախ էր Պետերմանից, Բյոտտիխերը (ZDMG. 4)՝ Վինդիշմանից, տողերիս հեղինակը՝ Բյոտտիխերի «Arica»-ից ու «Հայերի նախապատմություն»-ից և այլն, տե՛ս KZ. 23, 6-7, Կենտրոնական գրական թերթ, 1879, սյունակ 844:

այդ տեսակետից, երբ մյուսներին է տրվել այն բարձր միավորը, որը բաժին էր հասնում վերը հիշատակված Գեորգ Դպիրին և Հակոբ Տյուզյանին, բայց, համենայնդեպս, «արժեքավորումը» միակողմանի էր և անարդար, նախ՝ քանի որ այն խարսխված էր այն սխալ տեսակետի վրա, որ ստուգաբանությունն ու լեզվաբանությունը նույնանում են, և ըստ այդմ յուրաքանչյուր լեզվաբան, ինչ ուղղությամբ էլ որ նա աշխատում է, պետք է գնահատվի իր գտած ստուգաբանությունների թվաքանակով միայն, ապա՝ քանի որ այդ արժեքավորումը նկատի չէր առնում, որ արդեն շատերի կողմից շահագործված ոսկեհանքում աշխատողն այլևս չի կարող գտնել այնքան ոսկեհատիկ, որքան առաջինն պրպտողը: Բայց եթե մենք անտեսենք այդ բանավիճական մասը, ապա արդարամիտ կլինի ընդունել, որ Լագարդն ինչպես վաղ հետազոտություններով, այնպես էլ հայերենի իր ուսումնասիրություններում ստուգաբանական նյութի հավաքումով ու դիտարկումով շատ մեծ վաստակ ունեցողն է հայերենի ստուգաբանության հարցում, եթե ոչ միակը: Այդպես չէ հայերենի հնչյունաբանության ու ձևաբանության և ցեղակից լեզուների նկատմամբ հայերենի կապերի արտահայտության հարցում: Ֆր. Մյուլլերը վերջերս հաջողությամբ պաշտպանեց և շրջանառության մեջ դրեց այն պարզունակ տեսակետը, որ հայերենը մի իրանական լեզու է: Այդ ընթացքում Լագարդն իր հոդվածների ժողովածուում, որտեղ նա (տե՛ս էջ 291) Փոքր Ասիայի բոլոր հնարավոր ժողովուրդներին *թյուրիմացաբար իրանցիներ* է դարձրել, *հայերի* վերաբերմամբ հանգել էր խճճված մի արդյունքի, որը նա ձևակերպում է հետևյալ խոսքերով (էջ 291-292). «Եվ այսպես հաստատվել է, որ հայոց գոյության հիմքերն ընկած են հնագույն ժամանակներում: Այդ ժամանակներին է վերագրվում իրանցիների մի տեղաշարժ, որը հեռավոր շրջանցումներով և բազում կռիվներից հետո հասել է Արարատյան դաշտ, և դրա համար էլ իրանական լեզվի սկզբնական կերպարն արդեն բազմիցս ինքնուրույն զարգացում է ունեցել, նույնիսկ այլակերպման է ենթարկվել: Բայց իրանական մի ջրաբերակային շերտ էլ է նստած այն երկու հնամենի լեռների վրա. պարթևները ողողում են Հայաստանը, այնտեղ հաստատում Արշակունիների թագավորությունը, լավագույն գավառն ամբողջությամբ վերցնում իրենց տիրապետության տակ և իրենց սե-

փական ունեցածից հայոց լեզվին տալիս իրանական բառերի՝ ցայտունորեն տարբերակվող մի զանգված: Ես կարծում եմ՝ չեմ սխալվում այն վստահության հարցում, որ ով ընդհանրապես լեզվական հոտառություն ունի (որը, անշուշտ, շատ հազվադեպ է լինում), կկռահի հայերենի երեք տարբեր բաղկացուցիչ մասերը»: Երեք բաղկացուցիչ մասերի բնորոշ հատկանիշները Լագարդն այստեղ չի մատնանշում, սակայն հավելվածներում (էջ 298-299) նա ուզում է «առնվազն մի քանի օրինակի հիման վրա ցույց տալ, թե ինչպես կարող են զանազանվել հայոց լեզվի տարբեր բաղկացուցիչ մասերը»: Դա արվում է հայերենում սանսկրիտի *khan* արմատակիր բառերի, հայերենի *կով, գավազան* և *խարազան* բառերի մասին մի քանի աղքատիկ ծանոթագրություններով, որոնցով ամենևին էլ չի ներկայացվում այն երեք բաղկացուցիչ մասերի տարբերիչ հատկանիշը, այլ տարբերակվում են միայն բառերի՝ հատկապես նույն կառուցվածքի բնագիր և պարսկերենից փոխառյալ բառերի երկու շերտերը[1], մինչդեռ վերևում հստակ տարբերակվում էին երեք շերտեր՝ «հայոց գոյության հիմքերը հնագույն ժամանակներում», նրա վրա շերտակալած «իրանցիների տեղաշարժը Արարատյան դաշտ» և այս «երկու հնամենի լեռների վրա էլ՝ իրանական ջրաբերակային շերտը»՝ պարթևականը կամ արշակունյանը: Ինչպես էլ Լագարդը պատկերացրած լինի այդ երեք շերտերն իր ենթադրությամբ, դրանք գոյություն չեն ունեցել և չեն հայտնաբերվել նաև հետագա հետազոտություններով: Նույնիսկ իր իսկ կողմից[2]: Քանզի երբ ես «Հնդեվրոպական լեզվաընտանիքում հայերենի տեղի մասին» իմ հոդվածում[3] (KZ. 23, 5-42, 1875) պարսկերենից փոխառյալ կասկածվող բառերն առանձնացրել էի բուն հայկականներից, վերջիններիս օգնությամբ ընդունել և նրանցով ցույց էի տվել հայերենին՝ որպես հնդեվրոպական լեզվաընտանիքի առանձնահատուկ անդամի, իր տեղը՝ իրանականի և սլավո-լատվիականի միջակայքում, Լագարդն իմ կողմից «աշխարհին հայտնած սխալ հավաստումների» հան-

1) Տե՛ս իմ «Հայկական ուսումնասիրությունները», էջ 2-3:

2) Բակտրիական բառարանագրությանը վերաբերող իր նյութերում (1868, էջ 3-4) նա նկատում է միայն, որ ինքը նույնիսկ հայերենն է համարել «իրանական լեզվաընտանիքին պատկանող»:

3) Դրա հետ մեկտեղ հմմտ. նաև իմ Armeniaca-ն, KZ. 23, էջ 400-407:

րագումարային մերժումից հետո հայտարարեց («Հայկական ուսումնասիրություններ», էջ 206), որ «հայոց լեզուն բաղկացած է երեք բաղադրիչ մասերից՝ հայկազյանից, արշակունյանից (պահլավերենից), սասանյանից», այն հավելումով, որ «հայկազյանը միջին օղակ է մի կողմից իրանական լեզուների, հելլեներենի ու կիմրիերենի և մյուս կողմից՝ լիտվերենի ու սլավոներենի միջև, որ «հայկազյանները (հայերենի բաղկացուցիչ մասերը) պատկանում են նաև այն լեզվաընտանիքին, որի հնագույն ներկայացուցիչն է զենդերենը», որ «այն ամենը, ինչ պետք է ներկայումս (1877) իմացվի հայերենի տեղի մասին, 1851 թվականից ի վեր ուսուցանվել է իր կողմից, որ ինքը «1866 թ. ճանաչել է այդ լեզվի տարրաբաժանումը երեք շերտերի[1] և այլն: Դրան հակառակ, Symmicta-ում ասված էր. «Արդեն քանիցս[2] ես ուշադրություն եմ հրավիրել այն բանի վրա, որ հայերենում իրանական լեզվի տարբեր շերտեր են դարսված իրար վրա: Հայերենի ունեցած այն բազում բառերը, որոնք նույնանում են նոր պարսկերենի հետ, բոլորն էլ հայերենում փոխառյալ են[3] Արշակունիների ժամանակներից, ուստի և պետք է պահլավերեն լինեն[4]: Դրանք չեն կարող սասաներեն բառեր լինել, քանի որ Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանության մեջ, որը գալիս է հինգերորդ դարի կեսերից, դրանք արդեն սովորական գործածություն ունեն: Լուկուլլոսի ժամանակաշրջանում նրանք դեռևս չէին կարող համարժեք լինել հին հայկազերեն բառերին[5]. ենթադրել, որ 430 թ. հայկազերենը 250 թվից ի վեր այնպես է ներազդված եղել հայ Արշակունիներին թշնամաբար տրամադրված սասաններից, որ յուրաքանչյուր տասներորդ բառը կարող էր սասաներեն լինել. դա ենթադրելու ոչ մի շարժառիթ չեմ տեսնում

1) Բայց որ դրանք բոլորովին այլ բան էին, չի ասվում:

2) Այսինքն՝ 1866-ին «Հոդվածների ժողովածուում», իսկ 1877-ին՝ «Հայկական ուսումնասիրություններում», վերջինը տե՛ս էջ 208, հատված E:

3) Հմմտ. KZ. 23, էջ 8 և անդ, էջ 404 իմ այն դիտողությունը, որ «յուրաքանչյուր հայերեն բառ, որը լրիվ համընկնում է պարսկերեն համապատասխան բառի հետ, պետք է դիտարկվի որպես փոխառություն:

4) Ճիշտ է, որ Հայաստան են եկել մեծ թվով պարսկերեն տարրեր պարթևների, առավել քիչ՝ սասանների և նորապարսիկների ժամանակաշրջանում, տե՛ս ստորև՝ էջ 12-14: Բոլորը, սակայն, երբեք չէին կարող փոխառվել պարթևների ժամանակաշրջանում:

5) Ինչո՞ւ ոչ նրանք, որոնք վերցվել էին Լուկուլլոսից էլ շատ առաջ:

ես»[1]: Այս՝ առաջին անգամ Գիտնականների գյոթինգենյան ծանուցաթերթերում (1870, թողարկում 37, 38) տպագրված նախադասությունները վերստին արտատպվել են 1877-ին լույս տեսած Symmicta-ում՝ առանց լրացուցիչ ծանոթագրության: «Հայկական ուսումնասիրությունները» ըստ Symmicta-ի (էջ IV) տպագրվել են երկու անգամ. այս տեսքով նրանք լույս են տեսել 1877-ին Գյոթինգենի գիտությունների թագավորական ընկերության գիտական ուսումնասիրություններում: Հետևաբար այնտեղ (Symmicta-ում) հայերենն ունի միայն արշակունյան, այստեղ («Հայկական ուսումնասիրություններում»)՝ արշակունյան ու սասանյան փոխառյալ բառեր:

Լագարդը, ինչպես և վերջերս Ֆր. Մյուլլերը (Հայերենի տեղը հնդեվրոպական լեզվաընտանիքում, SWAW. 1877), կառչել է այն բանից, որ հայերենը, անկախ փոխառյալ բառերից, ըստ էության կա և մնում է իրանական: Իմ «Հայկական ուսումնասիրություններում»[2] (Լայպցիգ, 1883, էջ 5-7) ես ի չիք դարձրի այդ երկուսի տեսակետը, և երբ ես այնտեղ հավաստի մեկնաբանված բուն հայերեն բառերը (թվով 232) առադրել էի իրենց հնդեվրոպական ազգակիցների հետ, նրանց հիման վրա կազմել հայերենի հնչյունաբանություն, հավելվածում հակիրճ ներկայացրել նաև ձևաբանությունը, վերջի՛ն անգամ քըն-

1) Անշուշտ ոչ. ինչը սակայն չի բացառում, որ պարսկերեն բառերի մի քանակություն կարող էր փոխառվել 250 թվից հետո, իսկ 430-ի շրջանում անցած լինել սովորական գործածության: Իսկ ինչո՞ւ չեն հիշատակվում արշակունյան և սասանյան պարսկերենի միջև եղած տարբերությունները, որոնք ես փորձել եմ փաստել իմ «Պարսկական ուսումնասիրություններ»-ում (1895), և հենց նրանցով էլ ապացուցվում է, որ պարսկերեն փոխառյալ բառերի զգալի մասը (ոչ բոլորը) գալիս են պարթևների ժամանակներից: Հ. Գելցերը (Հայ աստվածաբանություն, էջ 101) գերագնահատում է Լագարդի՝ վերը բերված գրառումը:

2) Մինչ այդ լույս էին տեսել. Ֆր. Մյուլլեր, Armeniaca V, SWAW. 1878, իմ Armeniaca-ն՝ I, II, III, ZDMG. 35 և 36 (1881 և 1882), Պատկանյան, Նյութեր հայերեն բառարանի համար (ռուսերեն), 1882: -Տերվիշյանի աշխատության մասին՝ Armeniaca I: Հին հայերենի *ք*-ն, Վիեննա, 1877, տե՛ս իմ գրախոսությունը ZDMG.-ում, 30, 774-779: Այս աշխատության մասին ես հիշեցի նոր միայն՝ այս ստուգաբանության տպագրումն ավարտելուց հետո, և նրա հպանցիկ վերանայման ժամանակ գտա որոշ հավասարումներ, որոնք հետագայում կրկին նորովի են վերամշակվել ուրիշների կողմից, հմմտ. *արտասուք* էջ 21, *բամ* էջ 11, (բայց ճի՛շտ տեղը տե՛ս), *երաշտ* էջ 75, *երկնչիմ* էջ 68, *լուցանեմ* էջ 50, *կոր* էջ 31, *մանգ* էջ 79, *մունջ* էջ 34, *շանթ* էջ 29, *չոր* էջ 87, *սուտ* էջ 6, *ցամաք* էջ 48, *ցելում* էջ 47, *փակել* էջ 58, *քերել* էջ 18 և այլն: Սակայն դրանից իմ դատողություններում ոչինչ չի փոխվում:

նարկեցի այդ հարցը (էջ 80-83)՝ հայերենը պետք է դասվի իրանակա՞ն, թե՞ հենց միայն արիական (հնդիրանական) լեզուների թվին: Պատասխանը եղավ այն, որ հայերենը չի պատկանում ո՛չ իրանական, ո՛չ էլ արիական լեզուների շարքին, այլ այն հնդեվրոպական լեզվաընտանիքի ինքնուրույն ճյուղ է և պարսկերենից փոխառյալ ու սխալմամբ բուն հայերեն համարված բառերի հիման վրա միայն հանիրավի այսքան ժամանակ դասվել է իրանական լեզուների թվին: Այդպես էլ վճռվեց:

Այս համընդհանուր հարցի վերջնական լուծումից հետո մինչև հիմա բազմաթիվ գիտնականներ են ջանացել շարունակել մասնագիտական հետազոտությունը հայերենի ստուգաբանության և քերականության նկատմամբ, հատկապես Բարթոլոմեն՝ իր «Նյութեր հայերենի հնչյունաբանության վերաբերյալ» հոդվածում՝ BB.10, 1886, հնդեվրոպական լեզվի պատմության ուսումնասիրություններում, պրակ.2 (հնդեվրոպական *սկ*-ն և *սք*-ն, էջ 1-60), 1891, «Հայերեն *ա* > հունարեն ο և հնդեվրոպական ձայնավորների շարքը» հոդվածում՝ BB 17, 1891, Ֆր. Մյուլլերն իր Armeniaca VI-ում, SWAW. 1890 և իր բազմաթիվ քննարկումներում՝ WZKM. 5-10, 1891-1896, *Սոֆուս Բուգգեն* իր «Հայոց լեզվի ստուգաբանական մեկնաբանությունների նյութեր» հոդվածում, I՝ Քրիստիանիա 1889, II՝ KZ. 32 (էջ 1-87), 1893 (թվագրված՝ հոկտեմբեր 1890), III՝ Հնդեվրոպական հետազոտություններ, 1 (էջ 437-459), 1890 (թվագրված՝ սեպտեմբեր 1891), Մեյեն՝ ստուգաբանությանը, հնչյունաբանությանը և ձևաբանությանը վերաբերող բազմաթիվ հոդվածներում, MSL. 8 և 9, 1894-1896, Հնդեվրոպական հետազոտություններ 5, էջ 329..., 1895 թ.: Ինչպես նաև տողերիս հեղինակը՝ «Սեմական փոխառյալ բառերը հին հայերենում», ZDMG. 46, 1892, Բրոքելմանը՝ «Հունարեն օտար բառերը հայերենում», ZDMG. 47, 1893:

Սույն «Հայերենի ստուգաբանության» նպատակն է՝ հավաքել հավաստի արդյունքները, ինչին նպատակամղվել է թվարկված գիտնականների և նրանց նախորդների հետազոտությունը հայերենի ստուգաբանության բնագավառում, և առանձնացնել մեկնաբանված լեզվական նյութը՝ ըստ ծագումնաբանության: Ես էլ կարող էի ստուգաբանության ամբողջ նյութը հավաքել, մանրակրկիտ քննարկել և ճշգրիտ համարվածը ևս մի անգամ

համադրել, ինչպես դա արել է Լագարդն իր «Հայկական ուսումնասիրություններում», սակայն բերել գործնական հիմքեր՝ ընդդեմ այն մեթոդի կրկնության, որը չէ՞ որ ստուգաբանության մյուս ոլորտներում ևս չի կիրառվում և չի էլ կրկնվում: Եվ այդպես, ես իմ խնդիրն եմ համարել՝ ճիշտ ստուգաբանություններն առանձնացնել ամբողջ նյութից և ցանկ կազմել, իսկ սխալ համարվողները՝ անուշադրության մատնել: Բայց ինչպե՞ս են կողմնորոշվում ճշտի և սխալի, հավանականի և ոչ հավանականի արանքում ու կայուն սահման գծում: Թեև փոխառյալ բառերի հանդեպ դա համարյա միշտ էլ հեշտ է լինում, բայց շատ դեպքերում առավել դժվար՝ սեփական բառերի հանդեպ, որոնց նկատմամբ հարցի յուրաքանչյուր քննարկող ամենայն հավանականությամբ սահմանն այլ կերպ կգծեր: Թերևս կարելի է ընդհանրապես ասել, որ ստուգաբանական հավասարումը հավաստի է լինում, եթե՝ 1) համեմատվող բառերի իմաստները լրիվ համընկնում են իրար կամ էլ իրար այնքան մոտ են կանգնած, որ նրանք տրամաբանորեն կամ լեզվական համաբանություններով առանց այլևայլի ընկալվում են: 2) Հնչյունները ոչ միայն ամբողջությամբ՝ իրենց ձևով ու հերթականությամբ, այլ նաև առանձին-առանձին վերցրած համընկնում են՝ ընդունված հնչյունափոխության օրենքներին համապատասխան: Այդ ընթացքում թույլ տրված հնչյունափոխության օրենքի առանձին խախտումներ շատ կարևոր նշանակություն չեն ունենում, եթե միայն բառերը ձևով ու նշանակությամբ առհասարակ նույնական են լինում (ինչպես, օրինակ՝ սանսկր. *hṛd-* -սիրտ՝ հնդեվր. * *g^{l}hṛd-* ից = լատ. *cord- -սիրտ*՝ հնդեվր. **k^{l}rd-* -ից), մինչդեռ շեղվող իմաստի պարագայում հնչյունների կատարյալ նույնությունն անգամ դեռ ոչինչ չի նշանակում (համմտ. սանսկր. *çrad-dhā -վստահություն* ≠ լատ. *cord- -սիրտ*): Առանձին դժվար դեպքերում վճիռ կայացնելիս, սակայն, այս համընդհանուր ֆրազները շատ հաճախ դադարում են գործելուց, և հավաստումները ելնում են իրար դեմ, մինչև որ վիճարկելի հարցը վճռվում է նոր դիտարկումներով: Ընդ որում այստեղ, ուր խոսվում է հայերեն և հնդեվրոպական բառերի համեմատության մասին, մասնակցություն են ունենում երկու ծանրացուցիչ հանգամանք: Նախ՝ հնդեվրոպական տարբեր և կարևոր լեզուների համար դեռևս չկան ստուգաբանության այն օժանդակ միջոցները, որոնք, կանգնած լինելով նորագույն հետազոտությունների բարձունքի վրա,

կկարողանային սահմանափակել ստուգաբանական կամայականությունները և ամրապնդել մեր գիտության հիմունքները: Երկրորդ՝ հայերենի հնչյունային հարաբերություններն ուսումնասիրված են դեռևս ոչ բոլոր կողմերից, հնչյունային օրենքները պարզված են մասամբ և ոչ միշտ բավական հավաստի՝ ստուգաբանության համակցությանը տալու չափից ավելի լայն ասպարեզ, իսկ քննադատությանը՝ մերժելու այն օժանդակությունը, որն այդ օրենքները ցուցաբերում են նրան մյուս բնագավառներում:

Մինչ հայերենի հնչյունաբանության բազմազան հարցեր հաջողությամբ քննարկվում էին Մեյեի և հատկապես Բարթոլոմեի կողմից, Մեյեն ու Ֆր. Մյուլլերը նպաստում էին ստուգաբանությանը, Բուգգեն էր, որ սովորական սրամտությամբ և խորագիտակությամբ հնարավորինս ընդգրկուն հետազոտեց երկու բնագավառներն էլ և մշակեց նոր ստուգաբանությունների ու հնչյունափոխության օրենքների մի մեծ քանակություն, որոնք, եթե ճիշտ լինեին, կգերազանցեին նախորդների աշխատանքները և կնշանավորվեին նշանակալի առաջընթացով: Բայց հենց այստեղ էլ ծառանում է այն դժվարին խնդիրը, թե արդյոք նրանք ճիշտ են. եթե ոչ բոլորը, ապա գոնե գերակշիռ մեծամասնությունը: Իմ աչառու տեսակետը, որ բնականաբար միայն նոր հետազոտությունների համածայն կարող է համարվել դիպուկ կամ վրեպ, այն է, որ առանձին ստուգաբանություններ ճիշտ են և արդեն վերջիններիս առնչությամբ Բուգգեի աշխատանքներն արտակարգ շնորհակալ գործ են, բայց որ մեծ մասը պետք է դիտարկվեն եթե ոչ որպես սխալ, ապա գոնե առայժմ որպես ոչ հավաստի: Տրամաբանական է միայն, եթե ես այն ստուգաբանությունների վրա հիմնված հնչյունափոխության օրենքները համարեմ նույնպես ոչ հավաստի և ըստ այդմ չկարողանամ ընդունել, որ նրանք՝ ստուգաբանություններն ու հնչյունափոխության օրենքները, նեցուկ են միմյանց: Ուստի և ես հարկադրված որոշել եմ հրաժարվել այդ ստուգաբանությունների զգալի մասն այս աշխատության մեջ ընդգրկելուց, անշուշտ ոչ առանց ծանր խորհրդածությունների, քանի որ նրանք ոչ թե ինչ-որ մեկի դյուրին աշխատանքն են, այլ աչքի ընկնող գիտնականի հիմնավոր հետազոտությունների պտուղը: Իսկ եթե իմ որոշումն այնուամենայնիվ հիմնականում պետք է լիներ ճշմարիտը, ապա դա մեկնաբանելու համար թերևս անհրաժեշտ է ընդունել, որ հայերենի ստուգաբանության դաշտը, ինչ նա բազմապատիկ մշակման է ենթարկվել, դադարել է

առաջվա նման արգասավոր ու բեղուն լինելուց: Բայց պե՞տք է, որ մենք լեզվի մյուս բնագավառներում ևս բարենպաստ պայմաններում նույն դառը փորձն ունենանք: Այնուամենայնիվ, պետք է հուսալ, որ մենք (եթե միայն տքնաջանորեն ու աստիճանաբար) հայերենի ստուգաբանության հետազոտության մեջ հետագա առաջընթացներ կունենանք, ինչպիսիք փաստորեն եղել են նաև վերջերս Բուգգեի, Ֆր. Մյուլլերի և Մեյեի շնորհիվ առավել սահմանափակ ծավալով: Բայց ես կարծում եմ, որ դրանում մեզ համար մեծապես օգտակար կլինի հայերենի ողջ լեզվական նյութի՝ արմատական բառերի, վերջածանցների, նախածանցների մի ակնառու զուգադրում, ինչպիսին ես այն պլանավորել եմ այս աշխատության երկրորդ մասի համար: Նրանում նաև առիթ կներկայանա հակիրճ նշել իմ կողմից այստեղ չընդգրկված ստուգաբանությունները, որպեսզի ապագա հետազոտողները կարողանան ուշադրություն դարձնել դրանց վրա, ստուգել և, նրանց ճշտությունը պարզվելու դեպքում, ընդունել դրանք: Իմիջիայլոց ինքս այս մասում ուշադրության եմ առել ու քննարկել որոշ կասկածներ, որոնք պարզապես չեմ ուզեցել շրջանցել, և որոշ սխալներ, որոնք մշտապես ուզեցել եմ վերացնել:

Վերը նշվածից հետևում է, որ հայերենի ստուգաբանությունների իմ ժողովածուն չի առաջադրում բացարձակ ամբողջականության պահանջ, բայց թերևս սահմանափակության մեջ առաջադրում է ճշգրիտ ստուգաբանությունների պահանջ: Հետևաբար, ով այստեղ չի գտնում նախկինում տրված բացատրությունը, թող ընդունի, որ այն ոչ թե վրիպել է իմ ուշադրությունից, այլ որ ես այն սխալ եմ համարում[1], և թող զսպի իր կշտամբանքը, քանի դեռ չի ապացուցվել իմ այս դատողությունների անհիմն լինելը: Այսուհետ ևս իմ ժողովածուն նպատակ չունի կազմել ո՛չ հազվադեպ ի հայտ եկող հունարեն օտար բառերի (տե՛ս ստորև էջ 324), ո՛չ էլ ուշ և արդի հայերենի բառապաշարի մեջ մտնող արաբերեն, թուրքերեն, նոր պարսկերեն, լատիներեն ու ֆրան-

1) Սա ի ուշադրություն պարոն Մեննեվիշյանի, ով (Հանդէս ամսօրեայ, 1896, էջ 183) թերի է համարում իմ հավաքածուները, քանի որ չկան, օրինակ, հետևյալ ստուգաբանությունները՝ հայ. *աղիւս*=նոր պարսկ. *āxiz* կրաշաղախ (ըստ Վուլլերսի՝ lutum e quo lateres conficiunt, caementum և այլն), հայ. *ածուխ*= նպ. *āzax*, ըստ Վուլլերսի՝ putamen vitis, sarmentum կամ *āzuy*, *āzōy-putatio arboris, ramus* և այլն, հայ. *ակիշ* (կեռ կրակխառնիչ)= նպ. *ākiš* (?Վուլլերսի մոտ միայն āgēš suspensus) կամ *āgūj, ākaj, ākanj* - uncus, hamus, harpago: Լավ չէր լինի, եթե ես ներառեի նման ստուգաբանություններ:

սերեն փոխառյալ բառերի ամբողջական ցանկը, քանի որ, ինչպես նշել եմ (ստորև էջ 280)[1], այդ բառերի մեծ մասը առանձնահատուկ հետաքրքրություն չի ներկայացնում, և իմ աշխատանքի նյութը պետք է լինի առհասարակ ոչ թե միջին և նոր հայերենը, այլ հիմնականում հին հայերենը: Այս երիտասարդ լեզուն էլ, անշուշտ, ունի հնում փոխառյալ կամ հնագույն հայերեն որոշ բառեր, որոնք լոկ պատահականորեն չեն վկայակոչվել գրականության մեջ, որը կարող է սակայն խնդրո առարկա լինել միայն այն դեպքում, երբ մենք կունենանք այդ գրականության բառագանձի վստահելի ժողովածուն, որը ցայժմ չի եղել:

Հայերեն բառերն իրենց ծագումնաբանությամբ ես բաժանել եմ փոխառյալների և սեփականների, իսկ փոխառյալ բառերի հետագա բաժանումը հատուկ գլուխների կատարել եմ՝ կախված հետևյալից՝ ոչ թե վերջին ինստանցիայում որտեղից են նրանք սերում, այլ թե ո՛ր լեզվից է հայերենը դրանք անմիջականորեն վերցրել: Ուրեմն, ինչպես ինքս եմ ընդունում, օրինակ, եթե *փիլիսոփայ* բառն անմիջականորեն գալիս է ասորերենից, ապա այն պետք է նշվեր ասորերեն փոխառյալ բառերի տակ (տե՛ս էջ 317), թեև ասորացիք այն փոխառել են միայն հունարենից, մինչդեռ անմիջականորեն հունարենից վերցված *փիլիսոփոս* բառը գրված է հունարեն փոխառյալ բառերի տակ (էջ 386): Առանձին գլուխներում տարբեր պատճառներով ես ներկայիս համար այբբենական կարգը գերադասել եմ ըստ իմաստի՝ առավել հետաքրքիր կարգից: Փոխառյալ բառերի համար բերված գրական օրինակները էջ 3-8-ի վրա տրված հապավումների աղյուսակի օգնությամբ պետք է պատասխան տան այն հարցերին, թե որ դարում է հնարավոր գտնել փոխառյալ բառերը, թե գործածության ինչ հաճախականություն ունեն նրանք, նրանք արմատացա՞ծ փոխառյալ բառեր են, թե՞ գիտական օտար բառեր: Առաջիններին հավելված է «հին և հաճախ» նշումը, կամ գրական օրինակների վերջում գրված է «և այլն», վերջինների մոտ բերված է միայն մեկ կամ

1) Այդ առնչությամբ Ֆր. Մյուլլերը (WZKM. 10, 278) անարդարացիորեն նկատում է բառերից մեկի բացակայությունն ինձ մոտ՝ հայ. *չուշմիր* (հիմ)=նպ. *šūšmīr*, *šumšīr* cardamomum minus: Սանավանդ որ այդ բառը ես գտնում եմ միայն Պետրոսյանի բառարանում *(Մադաքեա Պետրոսեան*, Նոր բառգիրք անգլերէն-հայերէն, Վենետիկ, 1875), որը ոչ մի տեղեկանք չի տալիս:

երկու գրական օրինակ՝ առանց հավելումի[1] (տե՛ս ստորև՝ էջ 338): Հեղինակների անունները ես տվել եմ միայն այս վերջին դարում (Բուգգեի, Ֆր. Մյուլլերի և Մեյեի կողմից) վերջերս հավելված ստուգաբանությունների մոտ:

Ես սիրով կհիմնավորեի *ւ*-ի և *վ*-ի, ինչպես նաև նրանց հետ կապվող ձայնավորների *(աւ, ավ, եւ, եվ* և այլն) հայկական նշանների իմ տառադարձումը, որպեսզի հիմնավորեմ, որ վերջինս այնքան էլ կամայական չէ, ինչպես դա կարող է թվալ նրան, ով նկատի է առնում միայն հայերեն գիրը և ոչ թե ավանդաբար եկած կամ էլ բացահայտվելիք արտասանությունը: Բայց քանի որ հնարավոր չէ դա համառոտ շարադրել, ես այն հետաձգում եմ մեկ այլ առիթի համար: Միայն թե այստեղ պետք է Բրուգմանի՝ «Տառադարձության սահմանափակության» վերաբերյալ կատարած խելացի դիտողությունների կապակցությամբ նկատել, որ այդ սահմանափակությունից դուրս գալու ելքը դեռ երկար տարիներ առաջ - դժբախտաբար անհետևանք - ցույց է տվել Լեփսիուսը՝ շարունակաբար հանիրավի աչքաթող արված իր «Ստանդարտ այբուբեն»-ում (2-րդ հրատարակություն, Լոնդոն, Բեռլին, 1863), և որ, երբ արդեն զգացվում է ներկայիս իրավիճակի անկայունությունը, թերևս շուտով կգա ժամանակը՝ Լեփսիուսի հրաշալի աշխատության վերանայումով գտնելու այնպիսի «հեղինակավոր գրելաձև», որին կամավոր կենթարկվեին խելամիտները:

Այս ստուգաբանության առաջին կեսը (էջ 1-280) տպարան է հանձնվել 1895 թ. մոտավորապես զատկին և լույս է տեսել նույն թվականի նոյեմբերին: Ուստի Յուստի «Իրանական անունների գիրքը», որն իմ ձեռքն է ընկել միայն այս առաջին կեսն ավարտելիս, այլևս հնարավոր չի եղել օգտագործել իմ կողմից առաջին հատվածում քննարկվող անունների համար:

Ստրասբուրգ, մարտ 1897:

Հ. Հյուբշման

---

1) Հմմտ. օրինակ՝ *աթաշ* (էջ 92), *բարսմունք* (էջ 119), *կոտակ* (էջ 173), *վզուրկ* (էջ 246) և այլն:

Ծանոթագրություններ

Ա. Տառադարձում: Բ. Հապավումներ

Ա. Հայերենի տառադարձության մասին ես խոսել եմ ZDMG.-ում՝ 30, 53..., ինչպես նաև իմ «Իրանական լեզուների և հայերենի տառադարձությունը» աշխատության մեջ, Լայպցիգ, 1882: Վերջինիս մեջ արված առաջարկությունները ես հիմա էլ համարում եմ նպատակահարմար, իսկ նրանց հիմնավորումը՝ ճիշտ, և ինչ ես նրանք նորից ու նորից ստուգել ու փորձել եմ և համեմատել այլոց առաջարկությունների հետ, առավելությունը տալիս եմ իմ առաջարկություններին: Միայն թե ես հիմա տառադարձում եմ *ը*-ն վերջերս Իրանի տարածքում այնքան ժողովրդական դարձած *ə* նշանով[1], ապա *դ*-ն *δ*-ով (կոկորդային *l*-ով), այլևս ոչ *λ*-ով՝ հունական և լատինական նշանների միախառնումից խուսափելու նպատակով, այնուհետև *ռ*-ն *ṙ*-ով, և ոչ թե *r*-ով՝ չառաջացնելու այն տպավորությունը, որ իբր առկա է քիմքային *γ*-ն, և վերջապես *օ*-ն (որը 12-րդ դարում ի հայտ է գալիս հին *աւ*-ի փոխարեն)՝ *ȯ*-ով՝ ի տարբերություն *ով*-ի, որը *ō* է, որով պետք է որ հատկապես հունարենում վերարտադրվի հունական *ω*-ն: Իմիջիայլոց ես խնդրում եմ ուշադրություն դարձնել, որ իմ տառադարձումը չպետք է լինի փոխարինող կամ սուռոգատ՝ հայերեն բնօրինակ այբուբենի համար, որը ես կիրառում եմ նրա կողքին. ավելին, իմ տառադարձության նպատակն է՝ հնարավորինս ճշգրիտ ուսուցանել հին հայերենի արտասանությունը, որքանով որ ես այն կկարողանամ բացահայտել իմ տրամադրության տակ գտնվող միջոցներով: Բայց դա ինձ բոլորովին էլ չի պարտադրում միշտ կառչած մնալ բնօրինակ գրությանը, այլ ես պետք է նրանից խուսափեմ, երբ համոզված կլինեմ, որ այն չի համընկնում արտասանությանը: Այն, որ մենք չենք կարող հավաստի բացահայտել որոշ հնչյունների և հնչյունների միացությունների հին արտասանությունը, համենայնդեպս առաջացնում է դժվարություն, որը, սակայն, պետք է

1) Բայց ո՞ր նշանը պետք է վերցնել նրա փոխարեն, երբ այն պիտի գրվի մեծատառով, օրինակ՝ որպես հայկական անձնանունների սկզբնահնչյուն:

միայն շրջանցել և ոչ թե լուծել, երբ անտեսելով տառադարձումը գործածում ես միայն բնօրինակ գրությունը: Տառադարձմամբ անընդհատ խթանվում և բարձրացվում է արտասանության հարցը. բայց թե լեզվաբանության խնդիրներից մեկն էլ մեռյալ լեզուների արտասանությունը բացահայտելն է: Բանն այն է, որ այս գիտության իսկական առարկան ոչ թե գրավոր, այլ խոսակցական լեզուն է:

Հին հայերենի արտասանությանը ես կանդրադառնամ հետագայում, այստեղ տալիս եմ միայն այն տառադարձությունը, որը նշված տեսակետների համաձայն կիրառելու եմ ստորև: Ընդ որում ես պահպանում եմ հայերեն այբուբենի ավանդական հերթականությունը և վերջում ավելացնում երկհնչյունները.

ա	բ	գ	դ	ե	զ	է	ը	թ	ժ	ի	լ	խ	ծ	կ
a	*b*	*g*	*d*	*e*	*z*	*ē*	*ə*	*t̕*	*ž*	*i*	*l*	*x*	*c(=ts)*	*k*

հ	ձ	ղ	ճ	մ	յ	ն	շ	ո	չ	պ	ջ	ռ
h	*j(=dz)*	*ł*	*č(=tš)*	*m*	*y*	*n*	*š*	*o*	*č̣(=t̕š)*	*p*	*ǰ(=dž)*	*ṙ*

ս	վ	տ	ր	ց	ւ	փ	ք	օ
s	*v*	*t*	*r*	*c̣(=t̕s)*	*v, u*	*p̕*	*k̕*	*ō*

ով - բուն հայերեն բառերում =*ov*, հունարեն[1] բառերում =*ō*,
ու - բաղաձայններից առաջ = *u*, ձայնավորներից առաջ = *v*[2],
ոյ - բաղաձայններից առաջ = *oi*, ձայնավորներից առաջ և որպես վերջնահնչյուն = *oy*,
այ - բաղաձայններից առաջ = *ai*, ձայնավորներից առաջ և որպես վերջնահնչյուն = *ay*,
աւ - բաղաձայններից առաջ[3] = *au*, ձայնավորներից առաջ և որպես վերջնահնչյուն = *av*,
իւ - բաղաձայններից առաջ = *iu*, որպես վերջնահնչյուն = *iv*[4],
եա = *ea*:

1) Այսինքն՝ հունարեն մատենագրություններից վերցված անունների մեջ, որտեղ կա *ω*, որը վերարտադրվում է *ով*-ով՝ այն տարբերակելու հունարեն *o*-ից, որը հավասար է հայերեն *ո*-ին:

2) Բացառությամբ *-ու*-ով վերջավորվող ներկայի հիմքից կազմվող անցյալ ձևերի (ինչպես՝ *զեմուի*) և մի շարք աստվածաշնչային անձնանունների (*Մանուէլ*, *Սամուէլ*, *Փանուէլ*), որոնցում այն նաև ձայնավորից առաջ պետք է արտասանել *ու*:

3) 12-րդ դարում բաղաձայններից առաջ *աւ*-ի փոխարեն գործածության մեջ է մտնում *օ*-ն =*ō* բացառությամբ *աղաւնի* և *նաւթ* բառերի:

4) Այսպես՝ վերացական վերջածանց *ութիւն* =*ություն*, *թիւ* =*թիվ*, բայց *թիվ*-ը որոշյալ հոդով՝ *թիւն*=*թիվն*:

Բ. Բացի գործնական հապավումներից, ինչպես KZ., ZDMG., WZKM. և այլն, ես այստեղ օգտվում եմ նաև հետևյալներից.

Achund. = Ախունդով, Աբու Մանսուր Մուվաֆակի դեղաբանության հիմունքները, Հալլե, 1893, Առանձնացված արտատիպ:

Ag. = Ագաթանգեղոս, Պատմություն (հայերեն), Վենետիկ, 1862: 5-րդ դար:

gr. Ag. = Ագաթանգեղոսը և Գրիգոր Հայաստանցու թղթերը (հունարեն), հրատ.՝ Լագարդ, Գյոթինգեն, 1887:

alt. Wb. = Մխիթարյանների կողմից վկայակոչվող հին հայերեն բառարան:

A. M. = Աբու Մանսուր Մուվաֆակ, Դեղաբանության հիմունքների գիրք (պարսկերեն), հրատ.՝ Զելիգման, Վիեննա, 1859:

Anan. Shirak = Անանիա Շիրակացի, Մնացորդք բանից (հայերեն), հրատ.՝ Պատկանյան, Պետերբուրգ, 1877: 7-րդ դար:

Apc. = Ապոկալիպս («Հայտնություն», «Նոր կտակարան») (հայերեն): 12-րդ դար:

Arg. = Պատմություն Առաքելոց (հայերեն): 5-րդ դար:

Arist. = Արիստակես Լաստիվերտցի, Պատմություն (հայերեն), Վենետիկ, 1844: 11-րդ դար:

Art. Vir. = Արդա Վիրաֆի գիրքը, Բոմբեյ, 1872:

A. St. = Լագարդ, Հայկական ուսումնասիրություններ, Գյոթինգեն, 1877:

A. T. = Հին կտակարան (հայերեն), Վենետիկ, 1805: 5-րդ դար:

A. v. G. = Ալֆրեդ ֆոն Գուտշմիդ, Իրանի և նրա հարակից երկրների պատմություն, Թյուբինգեն, 1888:

Axtark՛ = (Աստղերի պատկերներ), աստղագիտական գրքույկ, միջին հայերեն:

Barb. = Բարբիե դը Մեյնար, Dictionnaire géographique etc. de la Perse, Փարիզ, 1861:

Basil. = Բարսեղ Մեծ, Վեցօրեից (հայերեն), Վենետիկ, 1830: 5-րդ դար:

BB IV = Բեցենբերգեր, Հնդեվրոպական լեզուների տեղեկագրի նյութեր, հ. IV (Նյոլդեքե, Պատմություն Արտախշիր ի Պապական):

Bdh. = Բունդեհեշ, հրատարակիչ՝ Յուստի, Լայպցիգ, 1868:

C. = Զախջախյան, Dizionario armeno-italiano (Հայ-իտալերեն բառարան), Վենետիկ, 1837:

Car. = Ճառընտիրք (հայերեն): Հին ժամանակներից մինչև 13-րդ դար:

Chron. = Քրոնիկոն Հին կտակարանում (հայերեն): 5-րդ դար:

Cyrill. = Կյուրեղ Երուսաղեմացի, Կարգադրություն: 5-րդ դար:

David = Դավիթ Փիլիսոփա (=Դավիթ Անհաղթ), Թարգմանություններ Արիստոտելից, Պորփյուրից և այլն, Վենետիկ, 1833: 5-րդ դար և այդուհետ:

Deut. = Deuteronomium (=Երկրորդ օրենք = Մովսեսի 5-րդ գիրքը,- *ծանոթ.՝ թարգմանչի)* (հայերեն): 5-րդ դար:

El. = Եղիշե, Վարդանի և Հայոց պատերազմի մասին (հայերեն), Վենետիկ, 1859: 5-րդ դար:

Ephes. = Նամակ եփեսոսցիներին (հայերեն): 5-րդ դար:

Ephrem. = Սբ. Եփրեմի երկերը (հայերեն), Վենետիկ, 1836: 5-րդ դար:

Erznk. = Երզնկացի, Քերականություն, Մատթեոսի և այլոց մեկնաբանությունը: 13-14-րդ դդ.:

Euseb. = Եվսեբիոս, «Քրոնիկոն» և «Եկեղեցական պատմություն» (հայերեն): 5-րդ դար:

Ex. = Exodus («Ելք») (հայերեն): 5-րդ դար:

Ezech. = Եզեկիել (հայերեն): 5-րդ դար:

Eznik = Եզնիկ, Եղծ աղանդոց (հայերեն), Վենետիկ, 1826: 5-րդ դար:

FB. = Փավստոս Բուզանդ, Պատմություն (հայերեն), Վենետիկ, 1832: 5-րդ դար:

Fird. = Ֆիրդուսի, հրատ.՝ Վուլլերս:

Fraenkel = Ֆրենկել, Արամեերեն օտար բառերը արաբերենում, Լեյդեն, 1886:

Gal. = Նամակ գաղատացիներին (հայերեն): 5-րդ դար:

Ganj. = Ganjeshāyagān, Andarze Ātrepāt Mārāspandān, Mādigāne Chatrang and Andarze Khusroe Kavātān, by Peshutan Dastur Behramji Sanjana, Բոմբեյ, 1885:

Ganjaran = Գանձարան՝ Նարեկացու (10-րդ դար), Շնորհալու (12-րդ դար) և հետնորդների եկեղեցական երգերի ժողովածու:

Gen. = Գենետիկա (Ծագումնաբանություն) (հայերեն): 5-րդ դար:

Geop. = Գիրք վաստակոց, Geoponica (միջին հայերեն), Վենետիկ, 1877, 13-րդ դար (կամ 12-րդ դար ?, տե՛ս Հանդէս ամսօրեայ, 1889, էջ 2):

Ges. Abh. = Լագարդ, Հոդվածների ժողովածու, Լայպցիգ, 1866:

Gesch. Georg. = Վրաց պատմություն (թարգմանված վրացերենից հայերեն), Վենետիկ, 1884: 11-րդ և 13-րդ դարերի միջև:

Gl. and Ind. = Glossary and Index of the Pahlavi texts և այլն, հրատ. է. Ու. Ուեսթ, Բոմբեյ - Լոնդոն, 1874:

Guj. Ab. = Barthelemy, Gujastak Abalish, Փարիզ, 1887:

Hebr. = Նամակ եբրայեցիներին (հայերեն), 5-րդ դար:

Hoffmann = Գ. Հոֆման, Քաղվածքներ պարսիկ մարտիրոսների ասորական փաստաթղթերից, Լայպցիգ, 1880:

Horn, Grdr. = Հորն, Ակնարկ նոր պարսկերեն ստուգաբանության, Ստրասբուրգ, 1893:

Horn, Sieg. = Հորն, Սասանյան կնքաքարեր, Բեռլին, 1891:

Jac. Nisib. = Հակոբ Նիսիբեցի (Wb.-ում սխալ է, պետք է լինի Հրահատ), Ճառեր: 5-րդ դար:

Jaism. = Հայսմավուրք (Վարք Սրբոց), 13-14-րդ դդ.:

Jerem. = Երեմիա (հայերեն): 5-րդ դար:

Jes. = Եսայի (հայերեն): 5-րդ դար:

Joh. = Հովհաննեսի Ավետարան (հայերեն): 5-րդ դար:

Joh. Kath. = Հովհաննես Կաթողիկոս, Պատմություն (հայերեն), Մոսկվա, 1853: 10-րդ դար:

Joh. Mam. = Հովհան Մամիկոնյան, Տարոնի պատմությունը (հայերեն), Վենետիկ, 1832: 7-րդ դար:

Joh. Phil. = Հովհաննես Իմաստասեր (Օձնեցի) (հայերեն), Վենետիկ, 1834: 8-րդ դար:

Joh. Van. = Հովհաննես Վարդապետ, անվ. Վանական (հայերեն): 13-րդ դար:

Kanon = Կանոններ (հայերեն): 5-8-րդ դար:

Kg. = Գիրք թագավորաց (հայերեն): 5-րդ դար:

Kir. = Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմություն (հայերեն), Վենետիկ, 1865: 13-րդ դար:

Kor. = Նամակ կորնթցիներին (Պողոս Առաքյալի թուղթը Կորնթի բնակիչներին,- *ծանոթ. թարգմանչի)* (հայերեն): 5-րդ դար:

Koriun = Կորյուն, Սրբ. Մաշտոցի կյանքը, Վենետիկ, 1833: 5-րդ դար:

Lambr. = Ներսես Լամբրոնացի (հայերեն): 12-րդ դար:
Laz. = Ղազար Փարպեցի, Պատմություն (հայերեն), Վենետիկ, 1873: 5-րդ դար:
Leb. d. Väter = Վարք հարանց (հայերեն), Վենետիկ, 1855, կրկնակի գրախոսականով, հինը 5-րդ դարից, նորը՝ մինչև 12-րդ դար:
Lev. = Leviticus (Խրատ) (հայերեն): 5-րդ դար:
Levond = Ղևոնդ Մեծ, Ղևոնդ պատմիչ, Արաբների ներխուժումը (հայերեն), Փարիզ, 1857: 8-րդ դար:
Luc. = Ղուկասի Ավետարան (հայերեն): 5-րդ դար:
Maccab. = Մակաբայեցիք (հայերեն): 5-րդ դար:
Magistr. = Գրիգոր Մագիստրոս, Նամակներ և այլն (հայերեն): 11-րդ դար:
Mal. = Մաղաքիա Աբեղա, Պատմություն (հայերեն): 13-րդ դար:
Martin = Ֆրա Մարթին (հայերեն թարգմանություններ): 14-րդ դար:
Mašt. = Մաշտոց (հայկական ծիսակատարություն): Սկսած 5-րդ դարից:
Mc. = Մարկոսի Ավետարան (հայերեն): 5-րդ դար:
Mech. = Մխիթար Գոշ, «Առակներ» և «Դատաստանագիրք» (հայերեն): 12-րդ դար:
Mech. d. Arzt = Մխիթար Հերացի, Ջերմանց մխիթարություն (հայերեն): 1184 թվից:
Med. Schr. = 13-15-րդ դարերի բժշկագիտական երկեր:
MGg. = Մովսեսի Աշխարհացույցը, Վենետիկ, 1865, հրատ.՝ Ջուքրի, Վենետիկ, 1881, հրատ.՝ Պատկանյան, Պետերբուրգ, 1877 (հայերեն): 7-րդ դար?:
Michael = Միխայիլ Ասորի, Քրոնիկոն (հայերեն), Երուսաղեմ, 1870: 13-րդ դար:
Min. = Ուեսք, The Book of the Mainyo-i-khard, Շտուտգարթ-Լոնդոն, 1871:
Min. Gl. = Նախորդի բացատրական բառարանը:
Mos. Kal. = Մովսես Կաղանկատվացի, Ալբանիայի (Աղվանքի) պատմությունը, Փարիզ, 1860, Մոսկվա, 1860 (հայերեն): 7-րդ դար, վերջին 3-րդ գիրքը՝ 9-10-րդ դդ.:
Mt. = Մատթեոսի Ավետարանը (հայերեն): 5-րդ դար:
Mt. Urh. = Մատթեոս Ուռհայեցի, Պատմություն (հայերեն): 12-րդ դար:

MX. = Մովսես Խորենացի, Հայոց պատմություն (հայերեն), Վենետիկ, 1865: 5-րդ դար (ըստ Կարիերի՝ 7-8-րդ դդ.):

Narek. = Գրիգոր Նարեկացու երկերը (հայերեն), Վենետիկ,1840: 10-րդ դար:

Nöld. Aufs. = Նյոլդեքե, Շարադրանք պարսից պատմության, Լայպցիգ, 1887:

„ Stud. = Նյոլդեքե, Պարսկերենի ուսումնասիրություններ I, Վիեննա, 1888, II՝ Վիեննա, 1892:

„ syr. Chron. = Նյոլդեքե, Գուիդիի հրատարակած ասորերեն քրոնիկները՝ թարգմանված ու մեկնաբանված, Վիեննա, 1893:

N. P. = Սրբ. Ներսես Պարթևի պատմությունը, երեց Մեսրոպը (հայերեն), Վենետիկ, 1853, 10-րդ դար:

N. T. = Նոր կտակարան (հայերեն), Վենետիկ, 1877: 5-րդ դար (բացի Apc.-ից):

Num. = Թվեր (հայերեն): 5-րդ դար:

Oskiph. = Ոսկեփորիկ (մանրապատումներ, հայերեն): 12-րդ դարից հետո:

Osk. Mt. Joh. Es. Paul. = Ոսկեբերան, Մատթեոսի, Հովհաննու (մինչև 13-րդ ճառը), Եսայու, Պողոսի նամակների մեկնությունը (հայերեն), Վենետիկ, 1826-1880: 5-րդ դար:

Patk. I und II = Патканян, Материалы для армянского словаря, Петербург, 1882-1884:

Petr. = Պետրոսի նամակները (հայերեն): 5-րդ դար:

Phl. Min. = Անդրեաս, The Book of the Mainyo-i-khard, Քիլ, 1882:

Pit. = Մովսես Խորենացի (?), Յաղագս պիտոյից (հայերեն), Վենետիկ, 1865: 5-րդ դար (?):

P. N. = Pand-nāma i Ādarbād Mārāspand, by Herbad Sheriarjee Dadabhoy, Բոմբեյ, 1869:

PPGL. = An old Pahlavi - Pazand Glossary, Բոմբեյ-Լոնդոն, 1870:

Pred. Sal. = Սողոմոն Քարոզիչ (հայերեն): 5-րդ դար:

Pseud. = Կեղծ-Կալիսթենես, Աղեքսանդրի պատմությունը, (հայերեն), Վենետիկ, 1842: 5-րդ դար:

P. St. = Յուբշման, Պարսկական ուսումնասիրություններ, Ստրասբուրգ, 1895:

Röm. = Նամակ հռովմայեցիներին (Պողոս առաքյալի թուղթը,- *ծանոթ.՝ թարգմանչի*) (հայերեն): 5-րդ դար:

Salom. = Իմաստություն Սողոմոնի (հայերեն): 5-րդ դար:
Sb. = Սեբեոս, Պատմություն (հայերեն), հրատ.՝ Պատկանյան, Պետերբուրգ, 1879: 7-րդ դար:
Seber. = Սևերիանոս, Քարոզներ (հայերեն), Վենետիկ, 1827: 5-րդ դար:
Shk. = Shikand-gumanik-vičār, Բոմբեյ, 1887:
Sokr. = Սոկրատես, Եկեղեցական պատմություն (հայերեն): 7-րդ դար:
Sprüche Salom. = Առակք Սողոմոնի (հայերեն): 5-րդ դար:
Steph. Asol. = Ստեփանոս Տարոնեցի, անվ.՝ Ասողիկ, Պատմություն (հայերեն), Փարիզ, 1849: 10-րդ դարի վերջ:
,, Orb. = Ստեփանոս Օրբելյան, Սյունիքի պատմությունը (հայերեն), Փարիզ, 1859: 14-րդ դար:
,, Siun. = Ստեփանոս Սյունեցի՝ շատ երկերի հայերեն թարգմանիչը: 8-րդ դար:
Šar. = Շարական (եկեղեցական երգեր, հայերեն): 5-12-րդ դար:
Šnorh. - Ներսես Շնորհալու երկերը (հայերեն): 12-րդ դար:
Tab. = Նյոլդեքե, Պարսիկների և արաբների պատմությունը Սասանյանների ժամանակաշրջանում՝ թարգմանված Թաբարիի արաբերեն Քրոնիկոնից և այլն, Լեյդեն, 1879:
Thom. = Թովմա Արծրունի, Պատմություն (հայերեն), Պետերբուրգ, 1887: 10-րդ դար:
Tim. = Նամակ Տիմոթեյին (հայերեն): 5-րդ դար:
Tonak. = Տոնական (հայերեն): 8-րդ դար և այդուհետ:
Vardan = Վարդան, Պատմություն (հայերեն), Վենետիկ, 1862: 13-րդ դար:
Wb. = Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի (հայերեն), Վենետիկ, 1836-1837:
West, PT. = Ուեսթ, Պահլավերեն տեքստեր I-IV, Օքսֆորդ, 1880-1892:
Yatk. = Գայգեր, Yātkār i Zarērān և այլն, Սյունիսեն, 1890:
Zenob = Զենոբ, Տարոնի պատմությունը (հայերեն), Վենետիկ, 1832: 7-9-րդ դդ. (ըստ Խալաթյանցի):
ZPGl. = Հին զենդերեն - պահլավերեն բառարան, Բոմբեյ - Լոնդոն - Շտուտգարթ, 1867:

էջերը չնշված հայերեն մեջբերումները վերցված են Մխիթարյանների բառարանից (Wb.):

Մաս I

Պարսկական փոխառությունները հայերենում

Երբ հայերը Կիաքսար թագավորի կողմից (634-594 կամ 625-585 մ.թ.ա.)[1] ենթարկվել էին Մարաստան պետությանը, դրանից կարճ ժամանակ անց ընկան պարսիկների լծի տակ, որը նրանք անընդհատ փորձում էին թոթափել՝ նորից ու նորից հարկադրված լինելով ընդունել և, վերջիվերջո, կրել այն ավելի քան մի հազարամյակ: Երբ պարսկական գավառները Կեղծ Սմերդիսի մահից հետո ապստամբեցին Դարեհի դեմ (թագավորել է մ. թ. ա. 521 թվից), Հայաստանն էլ էր նրանց թվում, և Դարեհը մեծ ջանք գործադրեց՝ հպատակեցնելու նրանց, մանավանդ որ, ինչպես պարզվում է՝ հայերի ապստամբությունը կապ ուներ Ֆրավարտիշի ղեկավարությամբ գործող մարերի ապստամբության հետ: Սակայն Դարեհը ճնշեց ապստամբությունն այն բանից հետո, երբ նրա զորապետերը՝ հայ Դադարշիշը և պարսիկ Վաումիսան հինգ ճակատամարտ էին տվել Հայաստանում ու Ասորեստանում, իսկ ինքը Մարաստանում ջախջախել էր մարերին և գերել ու խաչել էր Ֆրավարտիշին: Այդ ժամանակից ի վեր հայերն իրենց խելոք էին պահում, քանի դեռ գոյություն ուներ Աքեմենյան թագավորությունը:

401 թ. (մ. թ. ա.) Արտաքսերքսես II-ի դեմ Կյուրոս Կրտսերի կողմից կատարված արշավանքի ժամանակ մենք Թիրիբազոսին տեսնում ենք Արևմտյան Հայաստանի[2] սատրապ, Օրոնտասին՝ Արտաքսերքսես II-ի փեսային՝ Արևելյան Հայաստանի[3] կուսակալ, որի՝ Դարեհի դեմ կազմակերպված դավադրությանը մասնակից Վիդարնայից սերող գերդաստանում[4] սատրապությունը մնաց նաև 4-րդ դարում:

Մակեդոնական խառնաշփոթությունների ժամանակ Հայաստանը բավական խաղաղ է եղել, և կախյալ է եղել առավել շատ միայն անունով: Այդ կախյալությունից էլ նա ազատվեց այն բա-

1) Nöld. Aufs., էջ 9: 2) Xenophon, Anab. IV, 4, 4: 3) Anab. III, 5, 17:
4) Strabo 531: 5) Judeich, Փոքրասիական ուսումնասիրություններ, էջ 221- 225:

նից հետո, երբ Անտիոքոս Մեծը, որը քանիցս խառնվել էր Հայաստանի գործերին (A. v. G. 36), մ. թ. ա. 189 թ. ջախջախվել էր հռոմեացիների կողմից, Մեծ Հայքն ու Ծոփքը, որպես ինքնուրույն պետություններ, սահմանադրում էին համապատասխանաբար Արտաքսիասի *(Արտաշես Ա-ի)* և Զադրիադեսի (իմա՝ *Զարիադրեսի՝ Զարեհի*)[1] թագավորությամբ. նրանք նախկինում եղել էին Անտիոքոսի ռազմավարները, վերջինիս պարտությունից հետո, սակայն, միացել էին հռոմեացիներին: Արտաշեսը Ատրպատական պետությունից մի քանի գավառ նվաճելուց հետո թեև պարտվել ու գերեվարվել էր Անտիոքոս IV Եպիփանեսի (175-164 մ. թ. ա.) կողմից, բայց նրանից էլ հետագայում կրկին հետ ստացավ իր պետությունը:

Արտաշեսի հետնորդի (հավանաբար թոռան)՝ Տիգրան II Հայաստանցու թագավորությամբ Հայաստանը կրկին սերտ կապերի մեջ է մտնում Պարսկաստանի հետ: Պարթևների դեմ վարած մի կռվից հետո Հայաստանի թագավորը հարկադրված էր եղել իր որդի Տիգրան II-ին պատանդ թողնել պարթևների մոտ: Նրան էլ պարթևների թագավոր Միհրդատ II Մեծը Արտավազդ I-ի (ամենայն հավանականությամբ Տիգրանի եղբոր) փոխարեն մ. թ. ա. 94 թվին նստեցրեց հայկական գահին և դրա դիմաց որպես փրկագին Հայաստանից ստացավ «Յոթանասուն հովիտներ» կոչված տարածքը (A. v. G. 80): Սակայն հետագայում Տիգրանը հետ նվաճեց ոչ միայն այդ հովիտները, այլ նաև Պարթևստանի բազում գավառներ և կրեց «Արքայից արքա» տիտղոսը (A. v. G. 81-82, Strabo, 532): Սակայն նա ստիպված էր այդ նվաճած տարածքներից շուտով կրկին ձեռք քաշել, երբ Լուկուլլոսը Միհրդատ Պոնտացու՝ Տիգրանի աներոջ նկատմամբ տարած հաղթանակից հետո արշավեց Տիգրանի դեմ: Երբ հիմա էլ նրա որդին՝ Տիգրան Կրտսերը, գժտվեց հոր հետ և պարթևներին ուղեկցեց Հայաստան, Տիգրանը փախավ լեռները, բայց պարթևների նահանջից հետո վերադարձավ, պարտության մատնեց որդուն և ենթարկվեց Պոմպեոսին, որը նրան առաջադրեց պայմաններ. որդուն հանձնեց հորը և զիջեց պարթևներից վերցված Կորդուք գավառը (A. v. G. 84), հետագայում հարթեց նաև Տիգրանի ու պարթևների թագավոր Ֆրա(հ)ատի (=Հրահատի) միջև՝ նրանց կողմից պահանջվող տարածքների վերաբերյալ ընթացող վեճը (A. v. G. 85):

Այդ ժամանակվանից մինչև Սասանյանների տիրապետության ավարտը հայոց պատմության բովանդակությունը միշտ էլ

1) A. v. G. 40: Ստրաբոնի մոտ՝ 531: *Ἀρταξίου τε καὶ Ζαριάδριος:*

մնում է նույնը. աշխարհի երկու մրցակցող կայսրություններ՝ պարթևներինն ու հռոմեացիներինը, հետագայում էլ պարսիկներինն ու բյուզանդացիներինը, վիճում են՝ տիրանալու իրենց սահմանների արանքում ընկած Հայաստան երկրին, որն իր՝ տվյալ պահին իշխող տիրոջ նկատմամբ ունեցած ընբռնստության հակումով և ավատական հզոր ազնվականության ներքին երկպառակությամբ անընդհատ միջամտության առիթ կամ պատրվակ էր տալիս արտերկրներին: Իրենց իշխանության մեջ ազնվականության ազդեցությամբ հիմնականում խիստ սահմանափակված թագավորների միայն անուններն են փոխվում, և մի նոր՝ Արշակունիների դինաստիա է անցնում իշխանության գլուխ պարթևների *Վոլոգեսես I-ի* թագավորությամբ (վերջինիս համար միջնորդել էր իր եղբայր Տրդատը, որը մ. թ. 66 թվին Հռոմում Ներոնի կողմից թագադրվել էր Հայաստանի թագավոր) ու շարունակում է իր տիրապետությունը, մինչև որ 387 թ. Պարսկաստանի և Բյուզանդիայի միջև Հայաստանի բաժանվելուց հետո վերջին Արշակունին՝ Արտաշեսը, 428 թ. գահընկեց արվեց պարսից արքա Վահրամ V Գոռի կողմից[1]), այդուհետ, մինչև Սասանյանների անկումը 640 թ., Պարսկահայաստանը ղեկավարում էին պարսից մարզպանները: Այդ ժամանակից ի վեր դադարում են պարսիկների և հայերի միջև եղած սերտ հարաբերությունները, որոնք, հարկավ, թուլացել էին դեռևս Սասանյանների ժամանակաշրջանում հայերի կողմից քրիստոնեության ընդունմամբ, և հետագայում էլ այլևս չվերահաստատվեցին, երբ Շահ Աբբաս Մեծը (1586-1628) Հայաստանի մի մասը ժամանակավորապես բռնի ենթարկեց պարսից պետությանը:

Որքան էլ որ շատ դեպքերում անբարյացակամ էին հայերի հարաբերությունները պարսիկների հանդեպ, այնուամենայնիվ դարերի ընթացքում, պատերազմական թե խաղաղ ժամանակներում, պարսկական բարձր մշակույթն ուժեղ ներգործություն է ունեցել հայերի վրա և տվել նրանց այն, ինչ նրանք առհասարակ ունեին դպրության հարցում նախքան քրիստոնեության ընդունումը: Չնայած Հռոմի ազդեցությանը՝ Հայաստանը պարթևների ժամանակներում, ինչպես նկատում է Մոմսենը («Հռոմի պատմություն V», էջ 356), «մնացել է ոչ-հունական երկիր, նա իր լեզվի ու հավատի ընդհանրությամբ[2]), նշանավոր անձանց բազմաթիվ միջամուսնական կապերով, նույն տարազով և նույն սպառազինությամբ անքակտելի կապերով միացել է պարթևների պետությանը»: Հետևաբար զարմանալի չէ, որ

1) Laz. 69:

2) Դա, անշուշտ, չի վերաբերում ժողովրդախոսակցական լեզվին:

հատկապես հայ ազնվականության և հոգևորականության հեղինակավոր շրջաններում գործածության մեջ էր մտնում պարսիկների ինչպես կրոնը, այնպես էլ լեզուն: Սակայն դրանց կարիքն զգացվում էր բացառապես պարսկական արքունիքի, ինչպես նաև Հայաստանում գործող պարսիկ պետական պաշտոնյաների հետ շփվելիս, որոնք հազիվ թե որևէ բան էին հասկանում հայ ժողովրդի ազգային, պարսկերենից լրիվ տարբերվող և դժվար արտաբերվող լեզվից: Հայ ժողովուրդն էլ լրիվ անիրազեկ մնացած չի լինի պարսկերենից: Երբ Քսենոփոնի հույներն անցնում էին Հայաստանով, և ինչ-որ մի գյուղի հայ կանայք ու աղջիկներ հարցրին նրանց, թե ովքեր են իրենք, թարգմանիչը *պարսկերենով* (περσιστί) պատասխանեց, որ իրենք արքայի մոտից են գալիս և ուզում են սատրապի մոտ գնալ (Anab. IV, 5, 10): Իսկ երբ Քերիսոփն ու Քսենոփոնն ուզում են իմանալ, թե որ երկրով են անցնում իրենք, սրանք *պարսկերեն խոսող* թարգմանչի միջոցով (διὰ τοῦ περσίζοντος ἑρμηνέως) հարցն ուղղել են տալիս տեղի հայ կառավարչին (Anab. IV, 5, 34): Բայց որ հայ արքունիքի պաշտոնական լեզուն, քանի դեռ արքունիքը պատկանում էր Արշակունիներին, պարսկերենն է եղել, ապացուցում են թագավորների կողմից Հայաստանում հիմնադրված քաղաքների և արքունական այլ հաստատությունների անունները, որոնք թերևս բոլորն էլ պարսկական են, և ոչ՝ հայկական: Հմմտ. ստորև բերվող *-շատ*-ով և *-կերտ*-ով ավարտվող անունները (ինչպես՝ *Արտաշատ* և այլն, *Տիգրանակերտ*, *Խոսրովակերտ* և այլն): Նախքան հայերեն այբուբենի գյուտը (մ. թ. 5-րդ դարի սկիզբ) Հայաստանում գործածվող գիրը պարսկական[1] (պահլավի) գիրն էր, որով գրում էին անշուշտ միայն պարսկերեն, և ոչ հայերեն:

Այստեղ համառոտ ակնարկված հանգամանքները հասկանալի են դարձնում, որ հայերենը մեծ քանակությամբ բառեր է փոխառել պարսկերենից, և որ այդ բառերի զգալի մասի փոխառումն ընթացել է պարթևների ժամանակաշրջանում և ոչ թե Սասանյանների օրոք, երբ հավատի տարբերությունը հայերին ավելի ու ավելի էր օտարում պարսիկներից: Այն որ հենց այդպես է եղել, ցույց է տալիս այդ՝ ստորև ի մի բերված փոխառյալ բառերի հոգնակի թվի հնչյունային ձևը, որը համընկնում է այն ձևի հետ, ինչ պահանջում է պահլավերենի գրությունը: Այդ բառերը գրական պահլավերենից հիմնականում տարբերվում են նրանով, որ նրանք ունենում են *rh* (*hr*-ից)՝ հին պահլավերեն *tr* = *θr*-ի դիմաց և *h*՝ պահլավերեն *s* = *θ*-ի դիմաց (P. St. 203 և 210), հետևաբար նրանք առաջադրում են մի նոր ձև, որը սակայն կա-

1) Հմմտ ՄԽ. Գիրք III, գլուխ 52, էջ 245:

րող է վերագրվել դեռևս մեր թվարկության սկզբին և նրանից էլ առաջ (P. St. 207): Նրանց փոխառման ժամանակ գոյություն ունեին ոչ միայն *k*, *t*, *p*, *č* -ն՝ ձայնավորներից հետո դեռևս որպես նուրբ բաղաձայններ, այլ նաև *δ*-ն (ձայնավորներից հետո) դեռ չէր դարձել *y* կամ *h* (P. St. 201), և սկզբնահնչյուն *xš* -ն ձայնավորներից առաջ դեռ չէր դարձել *š* (P. St. 234-235), այսինքն՝ նրանց փոխառումը տեղի է ունեցել պարթևների ժամանակաշրջանում: Անշուշտ կան նաև փոխառյալ բառեր, որոնք ներկայացնում են սասանական հնչյունային ձև, ուրեմն փոխառվել են սասանյան ժամանակաշրջանում, բայց նրանք շատ փոքրաթիվ են: Ժամանակի տարբերությունը փոխառման հարցում ամենից պարզորոշ ի հայտ է գալիս այն բառերի մոտ, որոնք պարսկերենից վերցվել են երկու անգամ՝ նախ պարթևների, ապա՝ Սասանյանների ժամանակաշրջանում, ինչպես հետևյալ բառերի մոտ է. պարթ. հայ. *Արի-ք*, սեռականը՝ *Արե-աց* (հայ. հոգնակիակերտ մասնիկներով)՝ հին պարսկ. *Ariya*-ի դիմաց = սասանյան հայ. *Երաւ* միջին պարսկ. *Ērān*-ի դիմաց = հին պարսկ. *Ariyānām*, պահլ. *Aryān*, նոր պահլ. *Airān* = *Ērān*, - պարթ. հայ. *Արամազդ* հին պարսկ. *Auramazdā* -ի, պահլ. *Ohrmazd*-ի դիմաց = սասան. հայ. *Որմիզդ* միջին պարսկ. *Hormizd*-ի դիմաց, - պարթ. հայ. *Վահագն* զենդ. vərəθraγna–ի, հին պահլ. *Varahrān*-ի դիմաց =սասան. հայ. *Վահրամ* նոր պահլ. *Vahrām*-ի դիմաց, - պարթ. հայ. *սպարապետ* հին պարսկ. **spāδapati*–ի դիմաց = սասան. հայ. *սպահապետ* նոր պահլ. *spāhpat*-ի դիմաց, - պարթ. հայ. *Սպանդարատ* հին պարսկ. **Spantaδāta*–ի դիմաց (տե՛ս ստորև և P. St. 201) = սասան. հայ. *Սպանդիատ* միջին պարսկ. *Ispandyāδ*-ի դիմաց, - պարթ. հայ. *աշխարհ* հին պարսկ. *xšaθra*-ի դիմաց, հին պահլ. *šatr* = *šaθr* = սասան. հայ. *շահր* միջին պարսկ. *šahr*-ի դիմաց, - պարթ. հայ. *Վրկան* հին պարսկ. *Vrkāna*–ի դիմաց = սասան. հայ. *Գուրգան* միջին պարսկ. *Gurgān*-ի դիմաց,- պարթ. հայ. *Վրկէն* հին պարսկ. **υrkaina* (?)-ի դիմաց = սասան. հայ. *Գուրգէն* միջին պարսկ. **Gurgēn*-ի, նոր պարսկ. *Gurgīn*-ի դիմաց (տե՛ս P. St. 149, 158, 163), - պարթ. հայ. *յաւէտ, յաւիտեան* զենդ. *yavaetāt*–ի դիմաց = սասան. հայ. *քաւիտեան* միջին պարսկ. *jāvēdān*-ի դիմաց (տե՛ս P. St. 153), - պարթ. հայ. *մեհեկան* պահլ. Miθράκανα-ի դիմաց = սասան. հայ. *միհրական* միջին պարսկ. նոր պարսկ. mihragān-ի դիմաց:

Ես չեմ կարող ստանձնել՝ որոշելու այն մոտավոր ժամանակը, երբ փոխառվել են այդ առանձին-առանձին բառերը, որքան էլ որ առհասարակ հնարավոր լինի նման սահմանումը: Դրա համար որպես գլխավոր միջոց ծառայում է պարսկերենի հնչյունների պատմությունը, որը ես ներկայացրել եմ իմ «Պարսկական

ուսումնասիրություններ»-ում՝ մշտապես ուշադրության կենտրոնում պահելով հայերենում փոխառված բառերը, և այստեղ ընդհանուր առմամբ ստորև հղում եմ անում այդ աշխատությանը՝ առանձին բառերը քննարկելիս, ըստ անհրաժեշտության հատուկ մեջբերելու այն տեղերը, որտեղ նրանք մեկնաբանվել են: Սակայն հայերեն բառերը քննարկելիս, նրանց իրենց նախնական պարսկերեն տեսքը տալիս, չի կարելի անուշադրության մատնել այն փոփոխությունները, որոնց նրանք ենթարկվել են՝ հայերենի այբուբենին և հայոց լեզվի օրենքներին համապատասխան. պետք է ի հայտ բերել, թե ինչն է նրանց մոտ տիպիկ հայկական: Ընդ որում պետք է նկատի առնել հետևյալը. 1. որ հայերենի այբուբենին հատկանշական չէ ձայնավորի երկարությունը, քանի որ լեզուն չունի պարզ երկար ձայնավորներ[1]. 2. որ պարսկերեն *ē*-ն վերարտադրվում է *e*-ով կամ *ē* -ով, և *ō*-ն՝ *o*-ով կամ *oi*-ով. 3. որ ինն փոխառյալ բառերի համար գործում են հայերենի ձայնավորների այն օրենքները[2], որոնց համաձայն՝ ա) *ē* և *oi* ձայնավորները մնում են միայն վերջին վանկում, բայց նրանից դուրս դառնում են *i* կամ *u*, բ) *i* և *u* ձայնավորները մնում են միայն վերջին վանկում, բայց նրանից դուրս՝ սղվում են, գ) *ea* երկհնչյունը մնում է միայն վերջին վանկում, սակայն նրանից դուրս՝ փոխարկվում է *e*-ի[3]. 4. որ պարսկերեն *xš*-ն փոխատեղվում և դառնում է *šx*. 5. որ պարսկերեն *hr*-ն հնում դառնում է *rh* կամ *h*, մինչդեռ նոր փոխառյալ բառերում *hr*-ն մնում է (P. St. 205). 6. որ հայերենը *f* չունի, ուստի և պարսկերեն *fr*-ն տալիս է hr, պարսկերեն *ft, fs, fš* -ն՝ *ut, us, uš*, պարսկերեն *f* -ն բառասկզբում ձայնավորից առաջ և բառամիջում ձայնավորից հետո տալիս է *p*՝ (P. St. 186-188): Այդ փոխառյալ բառերը միայն հազվադեպ են ունենում բարբառային տարբերություններ, հմմտ. *nj* (=*ndz*)՝ պարսկերեն *nj* -ի դիմաց, օր.՝ *Գանձակ, գանձ, բրինձ, պղինձ* (P. St. 231-232) և *bar* = բար (դուռ)՝ *բարապան*, կամ *dar* = *դար՝ դարապան* (P. St. 116, 166):

Պարսկերեն փոխառյալ բառերը ես սիրով կառանձնացնեի երեք բաժիններում՝ պարթևերեն, սասանյան պարսկերեն և նոր պարսկերեն: Բայց քանի որ շատ դեպքերում տարբերակումն անհնար է լինում, ես ստիպված եմ եղել հրաժարվել դրանից: Սակայն ես կարծել եմ, որ հարկադրված կառանձ-

1) Ձայնավորը, որը մենք հնչյունագրում ենք *ē* տեսքով, թեև ունի երկհնչյունի ծագում, ըստ էության, թերևս 5-րդ դարի հին հայերենում այլևս երկար (ձայնավոր) չէր:

2) Այս օրենքներն ունեն որոշ, բայց շատ քիչ ու կոնկրետ բացառություններ, այլապես նրանք ուժի մեջ են հազարավոր դեպքերի համար:

3) Այս օրենքները նորագույն փոխառյալ բառերի համար այլևս ուժը կորցրել են:

նացնեմ գոնե այն բառերը, որոնք՝ դատելով նրանց գործածության ձևից և հնչյունային կառուցվածքից, փոխառվել են միայն նոր պարսկերենի ժամանակաշրջանում (մեծ մասամբ՝ 11-րդ դարից հետո): Նրանց հանդեպ ևս վճիռ կայացնելը ոչ միշտ է լինում հավաստի, իսկ իմ բաժանումը՝ կամայականությունից զերծ: Չէ՞ որ այդ ընթացքում շատերն են իրենց վրա պարզորոշ կրում ուշ շրջանում փոխառված լինելու դրոշմը. նախ հատկապես նրանք, որոնք *b, d, ǰ*-ի փոխարեն գրվում են *p, t, č*-ով, կամ *p, t, č*-ի փոխարեն՝ *b, d, ǰ*-ով[1], հետևաբար վերցվել են բաղաձայնների երկրորդ տեղաշարժից հետո, որն սկսվում է մոտավորապես 11-րդ դարից, այնուհետև նրանք, որոնք առկա են արաբականացված տեսքով[2]: Վերջիններիս մոտ մնում է անորոշ՝ նրանք սերում են արաբակա՞ն, թե՞ պարսկական աղբյուրից: Դրա համար էլ ես դրանք նոր պարսկերեն մնացած փոխառյալ բառերի կողքին՝ արաբերեն փոխառյալ կամ օտար բառերի հետ միասին, որոնք իրենց հերթին կարող էին հայերենում հայտնված լինել դարձյալ նոր պարսկերենի միջնորդությամբ, որն ինքն էլ նախկինում անհամար բառային կազմ է վերցրել արաբերենից, համեմատել եմ հատված 3-ում, որը, հետևաբար, ի մի է բերում գրական հայերենի նորագույն փոխառյալ բառերը: Նրանք ի հայտ են գալիս մեծ մասամբ միևնույն ուշ շրջանի աղբյուրներում՝ «Բժշկական աշխատություններ»-ում (թարգմանված պարսկերենից ու արաբերենից), «Գեոպոնիկա»-ում (թարգմանված արաբերենից), «Ոսկեփորիկ»-ում և այլն, և մեծավ մասամբ ունեն գիտական ծագում:

Հայերենի վրա պարսկերենի ազդեցությունը լիակատար ներկայացնելու համար ես ստիպված եմ եղել բերել նաև բազմաթիվ *անձնանունները, որոնք հայերը, հատկապես ազնվականությունը*, վերցրել են պարսիկներից: Սրանք ևս մեծ մասամբ գալիս են պարթևների ժամանակաշրջանից[3] և Հայաստանում համառորեն պահպանում են իրենց հին հնչյունային ձևը՝ չենթարկվելով սասանյան պարսկերենի նորագույն ձևերի ազդեցությանը: Հմմտ. *Աստպատական, Վրկան, Յազկերտ, Վշնասպ, Արտաշիր* (=սասանյան պարսկերեն *Արդաշիր*), *Կավատ* (= սասանյան պարսկերեն *Կավաղ*) և այլն: Սակայն ես այս անուններին հավելում եմ նաև պարսկական այն անունները, որոնք, ծագելով միայն Պարսկաստա-

1) Հմմտ. *պատրուճ*, արտասանվում է՝ *բադրուջ* - Geop. 169, 3 = նոր պարսկ. *bādrūǰ* (ռեհան, շահասպրաս), Achund. Nr. 57:

2) Հմմտ. *Նարինջ* Mech. Fab. էջ 21 =նոր պարսկ. *nārānǰ* (դառնանարինջ, քուրինջ) (Rosen. Np. Sprachführer - Ջրուցագիրք, 36) = արաբ. *nāranǰ* հին նոր պարսկ. *nāranǰ*-ից:

3) Բայց դեռևս սեպագիր արձանագրությունները տալիս են մի հայի անուն, որը մի պարսիկ էլ է կրում, և այդ անունը, եթե այն ճիշտ է վերարտադրվել ու չի պարսկացվել, պարսկական է՝ *Դադարշի*: Այդտեղ տրվող երկրորդ հայի *Արախա* անունը չի ստուգաբանվել:

նում, հիշատակվում են նաև հայերեն աղբյուրներում, թեև նրանք՝ որպես բուն օտար բառեր, չեն պատկանում այս խմբին: Ուստի անհրաժեշտ էր հավաքել դրանք, քանի որ նրանց հայերեն ձևը մեզ լավագույնս է տատուցում պարսկերենի արտասանությունը և շատ կարևոր է պարսկերենի հնչյունաբանության համար: Հենց դա է սույն ժողովածուի արժեքը. այն մեզ է ներկայացնում միջին պարսկերենի (պեհլևի) բառարանի մի հատված այնպիսի տեսքով, որից լավը մենք չենք կարող կազմել ո՛չ պարսկերեն, ո՛չ էլ ուրիշ աղբյուրներից:

Բայց ժողովածուն պարսկերեն փոխառյալ բառապաշարը խստիվ տարբերակում է բուն հայերեն բառագանձից. դրանով էլ այն առանձնահատուկ արժեք ունի հենց հայերենի համար: Քանզի նախկինում տարվող վեճը՝ հայերենն իրանակա՞ն իդիոմ է, թե՞ ինքնուրույն հնդեվրոպական լեզու, լուծվում է ինքնին, երբ այստեղ զուգադրված բառերն ամբողջությամբ վերցրած իրավամբ համարվում են պարսկերեն փոխառյալ բառեր: Միայն այդ բառերը, դրանք համարելով բուն հայկական, կարող էին պատրանք ստեղծել, որ իբր հայերենն ունի իրաներեն (ավելի ճիշտ՝ պարսկերեն) հնչյունների բնույթ: Եթե նրանք, դրան հակառակ, դիտարկվեն որպես փոխառյալ բառեր, ապա իրանականի վարկածն այլևս ոչ մի նեցուկ չի ունենա: Բայց որ նրանք իսկապես փոխառյալ բառեր են, համոզիչ ապացուցում են այդ բառերի հնչյունական կապերը: Հասկանալի է՝ ես չեմ կարող այդ ապացույցը բերել յուրաքանչյուր առանձին բառի համար. որքան հեշտ է լինում շատ դեպքերի համար ապացույց բերելը, դա նույնքան ավելորդ է լինում: Ընդհանուր առմամբ բավական է ցույց տալ այն ուղին, որը տանում է դեպի այդ ապացույցները: Անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր կասկածելի դեպքում բացահայտել հնդեվրոպական հիմնական ձևը և քննության առնել այն նախ հայերենի հնչյունափոխության օրենքների հիման վրա, ինչպես ես դրանք սահմանել եմ իմ «Հայկական ուսումնասիրություններում» (էջ 57...), ապա՝ պարսկերենի հնչյունափոխության համաձայն, ինչպես ես դրանք մշակել եմ իմ «Պարսկական ուսումնասիրություններում» (էջ 113...), և կարելի է համոզվել, որ միևնույն բառի պարսկերեն ձևը գրեթե 100-ից 99-ի դեպքում բոլորովին այլ է, քան հայերենը, որովհետև հենց պարսկերենի հընչյունափոխության օրենքները միանգամայն տարբերվում են հայերենից: Կոնկրետ ասած՝ *եթե որևէ հայերեն բառ նույն իմաստի դեպքում լրիվ համընկնում է պարսկերենին, ապա փոխառյալ է*: Առանձին դեպքերում կարող է, իհարկե, պարսկերեն բառը հնչյուններով համընկնել բուն հայերեն բառին, և այն հարցը, թե արդյո՞ք պետք է

դա համարել փոխառում, այդ դեպքում որոշում է կայացվում ելնելով այլ տեսանկյուններից, և ոչ թե լեզվական: Այդպես է լինում, օրինակ, *Ծաւ* բառի դեպքում, որը կարող էր փոխառյալ լինել (ինչպես *Ծաւաշ*-ն է անտարակույս փոխառյալ), որը սակայն կարող էր նաև հայերենի հնչյունափոխության համաձայն ուղղակի առաջացած լինել հնդեվրոպական *nāv*-ից: Բայց նման դեպքերը շատ հազվագյուտ են լինում և գնալով ավելի կնվազեն, որքան խորանանք հայերենի մասամբ դեռևս բավականաչափ չհետազոտված հնչյունափոխության օրենքների իմացության մեջ:

Հատված 1. Պարսկական անուններ

Azarmiduxt s. unter *duxt.*

1. Ա֊ժաշխոդայ *Ażaškoday* persischer Heerführer Mos. Kal. I, 207, Steph. Orb. I, 75, 110
= pāz. *ātaš* ‘Feuer’ + *x^{v}adāi* ‘Herr’.

Ażdahak s. unter *Biurasp.*

2. Ա֊հմատան *Ahmatan* MX. 135, *Ahmatan* (*šahastan* ‘Hauptstadt’) Sb. 53, *Ahmadan* District in Medien MGg. 613
= ap. *Hagmatāna-*, gr. *Ἀγβάτανα* (Herodot), aram. אַחְמְתָא Esra 6, 2, syr. אחמתן (Pesch.) ZDMG. 31, 148, אחמדן (vom Jahre 553) ZDMG. 43, 407, phl. *Ahm*(*atān*) der Münzen ZDMG. 19, 393; 33, 117, später *Hamatān* Bdh. 56, 1, np. *Hamadān* die Hauptstadt des alten Mediens.

3. Ա֊նանայոզան *Ałanayozan*, der ein *Pahlav* war aus der Familie der Arsaciden[1]), General des Perserkönigs Šapuh FB. 152 = Ա֊նանաոզան *Alanaozan* (lies *Alanayozan*), ein *Pahlavik*, Verwandter des Königs Aršak (von Armenien), General Šapuh’s MX. 221,

vgl. Ռ֊ազմիոզան *Ṙazmiozan* = pers. **razmyōzān* (s. unten) und Ա֊ղան *Ałan*(?) ein Artsrunier Laz. 15 etc., Զ֊անդաղան *Zandałan*(?) ein Armenier ‘ի Ա֊ստանեայ տանէն’ aus dem Ostanischen Hause’ Laz. 176.

4. Ա֊նակ *Anak ἐθνάρχης τῆς τῶν Πάρθων δεσποτείας* gr. Ag. 36, aus der Familie Surēn Pahlav MX. 154, FB. 6, Laz. 5,

1) Հայերեն անուններին տրվող հավելումները բառացի կամ կրճատված մեջբերումներ են վերը բերված հայ հեղինակների գործերից:

vgl. phl. *Anakduxt* ZDMG. 44, 654 (von Justi, ZDMG. 46, 282 bezweifelt), phl. *anāk* 'böse' Gl. and Ind. p. 42.

5. Ա*նահիտ Anahit*, eine Göttin: die grosse Herrin *Anahit* Ag. 51 (Tochter des Aramazd), 54, 61, 106, MX. 294 (Brief an Sahak Artsruni), Pseud. 42; an dem Götterort, den man Thron der *Anahit* (Handschr. *Nahat*) nennt FB. 219, z. 1; dazu *anahtakan* 'anahitisch': der anahitische Tempel (*mehean Anahtakan*) im Dorfe Erēz im District Ekełeaç[1]) Ag. 49, 590; das Bild (= Statue) der Anahit (*Anahtakan patker*) Ag. 50; der Tempel der anahitischen Gottheit (*anahtakan diç*) in Artašat Ag. 584; sie zerbrachen das goldene Bild (= Statue) der anahitischen Gottheit (*anahtakanaç diç*) Ag. 591

= zd. *Anāhita*, ap. *Anahata* (falsch für **Anāhitā*), phl. *Anāhit* (vgl. N. pr. *Anāhitpanāh* ZDMG. 44, 674; 46, 287), syr. *Anāhēδ* Nöldeke im Festgruss an Roth 34; pāz. *Anāhīδ* 'der Planet Venus' Shk. 228, pers. *Anāhēδ*: der Feuertempel[2]) der *Anāhēd* in Istaxr Tab. 4, np. *Nāhēδ* 'der Planet Venus'.

6. Ա*նդիկան Andikan* pers. General FB. 137 = *Andkan* 146; *Andekan* pers. Marzpan von Armenien (unter dem König Vałarš = pers. Balāš a. 485—488) Laz. p. 542—545

= pers. *Andiyān*, gr. Ἀνδιγάν Tab. 286, also phl. **Andīkān*. Vgl. P. St. 243.

7. Ա*նոյշ Anoiš*: erste Frau des Ašdahak MX. 57 (dat. *Anušay* 58); häufiger in Kompositis: *Aršanoiš* eine Arsacidin, Frau des Kamsarakan Spandarat, Mutter des Gazavon MX. 239; *Sahakanoiš*, Tochter des grossen Sahak, Frau des Mamikoniers Hamazasp MX. 242; *Smbatanoiš*, Tochter des Bagratuniers Smbat, Schwester der Smbaturhi MX. 115; *Vardanoiš* Frau des Mamikoniers Manuēl FB. 251 (dessen Tochter *Vardanduxt* hiess FB. 256); *Xosrovanoiš* Frau des Königs Ašot des Barmherzigen, Vardan 90. — Dazu wohl auch *Anuš* Tochter der Ǯailamar, aus dem Geschlechte des Ašdahak, Frau des Sahak,

---

1) D. i. Akilisene bei Strabo 532: τὰ δὲ (ἱερα) τῆς Ἀναΐτιδος διαφερόντως Ἀρμένιοι (τετιμήκασι), ἔν τε ἄλλοις ἱδρυσάμενοι τόπους καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ Ἀκιλισηνῇ. Vgl. Hoffmann p. 135.

2) »Im Tempel der Göttin *Nāhēt* (noch mit *t*) in Istahr (so!) wurden um's Jahr 340 die Köpfe christlicher Märtyrer aufgehängt (Martyr. ed. St. E. Assemani I, 95, vgl. 93)« Tab. 4, Anm.

Sohnes des Vaçē Thom. 54; *Anuš-Vṙam*, Frau des Ašušay, des Bdeašx von Georgien, Schwester der Jvik (Dzvik) Laz. 335, 572; *Hranuš* artsrunische Fürstin Thom. 139, vgl. *Hranoiš* eine (andere) Frau Arist. 101,

vgl. pers. *Doxtnōš* Tochter des Narsē = *Nōša* bei Fird. (Tab. 36); *Gōšaqanōš* Mutter des Pīrgušnasp, Hoffmann 25—26; *Rādanōš* Mutter des Šahrēn, Hoffmann 68. — Davon zu trennen der Mannesname *Farrahanōš* Hoffmann 72.

8. Ա֊նուշներդ *Anušnberd*[1] 'das Schloss der Vergessenheit' (τὸ τῆς λήθης φρούριον Procop): Šapuh liess den König Aršak nach *Andməšn* bringen, das sie *Anuš berd-n* nennen FB. 168; das Schloss *Ęndməšn*, das sie *Anuš-n* nennen FB. 169, vgl. *Andməšn berd* in Xužastan 202; *Andməšn berd-n*, d. i. das, welches sie *Anuš-n berd-n* nennen 205; »denn seit der Zeit, dass das Perserreich errichtet und dieses Schloss *Anuš berd* genannt ist, ist Niemand gewesen, der gewagt hätte, die Könige an die zu erinnern, die die Könige in dieses Schloss gesetzt hatten[2]), durch eine Erinnerung an den Mann, den sie in dieses Schloss gesetzt hatten« 207; *Anuš berd-n* ebenda; das *Anuš* genannte Schloss MX. 222, 241, 249 = arm. *anyišeli amroç* 'das nicht zu erinnernde Castell' 249, z. 8; vgl. Joh. Kath. 30 (*Anuš-n koçeçeal*[3] *berd*), 32 (*Anuš-n berd*), Thom. 62 (*Anuš koçeçeal berd-n*), Vardan 48 (*Anuš koçeçeal dłeak*), Steph. Orb. I, 69 (*Anuš-n berd*),

aus *an* 'nicht' + *uš* 'Gedächtniss, Erinnerung' (s. unten) = zd. *uši*, also arm. *anuš* = zd. **anuši* 'Nicht-Erinnerung = Vergessenheit'. Der eigentliche Name dieses Schlosses oder Castells war nach den angeführten Stellen des Faustus *Andməšn* (für *Andmišn* oder *Andimišn*), das ich mit *Andimišk*, dem alten Namen der Stadt Dizfūl (= pers. *diz-pul* 'Schloss-brücke') in Xūzistān (Barb. 231) identifiziren möchte. Nach Theophylact III, 5 freilich wäre es = *Γιλίγερδα*[4]), jetzt Gilgird, etwa zehn deutsche Meilen östlich von Šūšter im Gebirge (Tab. 144).

---

1) Das hier und im Folg. hinter *anuš* oder *berd* erscheinende *n* ist der Artikel.

2) *ἦν γάρ τις ἐνταῦθα ἐμβληθεὶς τύχῃ, οὐκ ἔτι νόμος σφίσι μνήμην αὐτοῦ εἶναι, ἀλλὰ θάνατος τῷ ὠνομακότι ἡ ζημία ἐστί* Procop, Pers. I, 5.

3) *koçeçeal* = 'genannt'.

4) *Ἐν χώρᾳ ἐπιλεγομένῃ Βιζακοῦ, οὐ πόρρω Βενδοσαβείρων τῆς*

9. Անուշ հոգեան Խոսրով *Anušəṙvan Xosrov* Sb. 26, 30 'Chosru Nushirvan'

= zd. *anaošō* + *urvānem* (im Acc.) von *anaoša-* 'unsterblich' und *urvan-* 'Seele', phl. *anōšak-ruvān* PPGl. 65, Gl. and Ind. 59, West, PT. II, 3 = 'von unsterblicher Seele, selig', pāz. *anōš-ruān* Geiger, Aogemad. 23, § 10, np. *Anōšarvān* (nach alter Ueberlieferung), bei Fird. *Nōširəvān* (des Metrums wegen) Tab. 136. Dazu pāz. *anōš-ruānī* 'immortality of the soul' Shk. 230. — Vgl. die Namen *Anōšazāδ* Sohn des Anōšarvān, phl. *anōšakzāt*, bei Fird. *Nōšzāδ* BB IV, 52, Tab. 263, 467 und *Anōšagān* Tab. 136, von phl. *anōšak* 'unsterblich, unvergänglich'.

Ašdahak s. unter *Biurasp.*

10. Աշխէն *Ašxēn* Frau des Königs Trdat von Armenien Ag. 575 flg., Tochter des Աշխադար *Ašxadar*[1]) MX. 165

= zd. *axšaena-* 'braun', phl. *xašēn*, np. *xašīn* ZDMG. 38, 428 oder = zd. *xšōiθni* (fem. zu *xšaeta-* 'glänzend' oder 'herrschend'), das im Phl. über **xšēhn* zu **xšēn* geworden wäre (P. St. 208). — Vgl. osset. *äxsīn* 'Herrin' (meine Osset. Etym. p. 38).

11. Աշտատ *Aštat* Vater des Yəzatvšnasp (ein Perser unter König Peroz) Laz. 326; *Aštat Yeztayar* pers. Heerführer unter Xosrov II. Sb. 76, derselbe: *Ašdat* Steph. Asol. 116

= zd. *arštāt-*, phl. *aštāt* ein weiblicher Genius Gl. and Ind. p. 28, np. (parsisch) *aštāδ* der 26. Tag des Monats.

Vgl. *Xordād* = zd. *haurvatāt-* in dem N. pr. *Xordāδbih* (Nöld. Stud. I, p. 12).

12. Ապար աշխարհ *Apar-ašxarh* persische Landschaft mit der Hauptstadt (*šahastan*) Նիւաբուհ *Niv-šapuh* (in Parthien), neben *Vrkan* 'Hyrkanien' genannt El. 10, 110, 112, 142, Laz. 257, 264 etc., Thom. 79, Vardan 54 = *Apršahr* Sb. 23, 65, MGg. 614

= pers. *Abaršahr* Nöld. Alexanderroman 15, Tab. 17, Barb. 7, syr. אברשׁחר i. J. 430 ZDMG. 43, 407, phl. *Aparšaθru*

πόλεως. πρόσεστι δὲ τούτῳ καὶ τις εἰρκτή. Λήθην δὲ ὀνομάζουσι ταύτην οἱ βάρβαροι.

1) Ein anderer *Ašxadar* (aus der Familie Dimak'sean) MX. 234. Zu scheiden von *Apšadar* Vater des Lerubna MX. 114.

(sprich *Aparšahr*) ZDMG. 33, 102, 134 = 'Oberland' mit der Stadt *Nēšāpūr*[1]) = phl. *Nēv-š(ā)hpuhr* d. h. 'Gut-Šāpūr', arab. *Naisābūr* Tab. 7, 17, 59, West, PT. II, 325, Hoffmann p. 290.

Ueber die Form arm. *Apar ašxarh* vgl. P. St. 235.

13. Ապզուտկաւառ *Apzut-kavat* die lange Mauer im Kaukasus MGg. ed. Soukry p. 27,

phl. *afzūt + Kavāt.*

Vgl. phl. *afzūt x^{v}atāi* ZDMG. 18, 17, *Kav(ā)t afzūnī* ZDMG. 34, 114 fl., *afzūt Xosr(o)vī*[2]) etc. ebenda p. 128.

Ueber die Bauten des Königs Kavāð s. Tab. 138.

14. Ապրուէզ Խոսրովեան *Aprvēz Xosrovean* Sb. 35 = *Aprvēz Xosrov* Sb. 82, 88, *Xosrov* genannt *Aprvēz* Thom. 89, *Aprvēz Xosrov* Steph. Orb. 143,

pers. *Xosrov Parvēz* Tab. 275.

Np. *parvēz* soll 'siegreich' bedeuten (vgl. Tab. 275) und würde also zu päz. *awarvēž* 'triumphant', *awarvēžī* 'victory, triumph' Shk. 233 gehören. Die entsprechende Pehleviform kann *aparvēz* oder *aparvēǰ* oder *aparvēč* gelesen werden: arm. *Aprvēz* weist auf *aparvēz* (P. St. 231). Daraus hätte im Neupersischen lautgesetzlich **barvēz* werden sollen (P. St. p. 40 und 177).

15. Ապրսամ *Aprsam* ein Išxan der Artsrunier Laz. 222, 256, El. 77, 150, ein Spandunier MX. 251

= pers. *Abarsām* Tab. 9.

Bei MX. 90 ist *aprsam* nicht N. pr. sondern = 'Balsam', s. unter *aprsam.*

16. Ասպահան *Aspahan* (District) Sb. 66 neben *Spahan* (Landschaft) Sb. 56, 58, *Aspahan* MX. 223, *Aspahan* Landschaft in Persien (*Parsk*) MGg. 613, *Aspahan* Thom. 63, Vardan 15, 95, 118, Steph. Orb. II, 93, *Spahan* Kir. 89, 123

= gr. Ἀσπάδανα Ptol., syr. ܐܣܦܗܢ i. J. 430 ZDMG. 43, 407, phl. *Spāhān* Shk. 267, Bdh. Gl. 173, West, PT. I, 41,

---

1) Vgl. *Nēv-xosrau* Tab. 387, *Nēhormizd* Nöld. syr. Chron. 29, Hoffmann p. 64. *Nēv-* = np. *nēv* 'wacker', ap. *naiba-* 'schön', dazu np. *nēk* 'gut, schön' = phl. *nēvak* PPGl. 162, Gl. and Ind. 252.

2) Vgl. arm. *Yizut-Xosrov* = *Yezut-Xosrov* Sohn des Varaz-Grigor, Mos. Kal. I, 288, 310.

Spahān BB. 4, 36, Spiegel, trad. Lit. 459, auf Münzen abgekürzt *As-* ZDMG. 31, 148; 33, 115, np. *Sipāhān* (Fird. I, 258, 267), *Ispāhān*, *Ispahān*, *Sifāhān* Spiegel, Chrest. p. 95—105. Davon arm. *aspahanik* 'ispahanisch' (sc. *carir* 'Antimon') Mech. d. Arzt.

Np. *Ispāhān* = gr. Ἀσπάδανα kann nicht auf ap. **aspadāna-* 'Pferde-behälter' zurückgeführt werden, das nach den Lautgesetzen zu **aspədān* (vgl. Horn, Grdr. Nr. 533), schwerlich zu **aspəhān* geworden wäre. Als ap. Form kann nur **aspādān-* oder **spādān-* angesetzt werden. Ich setze es mit Justi, Btrg. zur alten Geogr. II, 11 = ap. gen. pl. *spādānām* 'der Heere'. Vgl. P. St. p. 134, 174, 199.

17. Ասորեստան *Asorestan* Ἀσσυρία (im engern Sinne[1]) FB. 133, El. 142, 145, 146, MX. u. s. w.,

vgl. phl. *Sūrastān* Bdh. p. 51, z. 12, np. *Sūristān* Tab. 15.

Zu unterscheiden von *Asori-k'* 'Syrien' MGg. 611. — *Asorestan* ist nicht direct aus dem Persischen entlehnt sondern eine armenische Komposition aus zwei fremden Bestandtheilen, aus *Asori-* = Ἀσσύριος und dem pers. *-stān*, also aus **asori-a-stan* (*ia* = arm. *ea*, in nicht-letzter Silbe = *e*) entstanden.

18. Սպահապետ *Aspahapet* MX. 149

ist das in altsassanidischer Zeit entlehnte mp. *spāhpat* 'Heerführer' = np. *sipahbad* (Fird. I, 263, 344 u. s. w.), *ispahbaδ*, *ispahbuδ*, gr. Ἀσπεβέδης Procop, Pers. I, 10, arab. *asbahbuδ* Titel der Herrscher von Tabaristan Barb. 31, das in arsacidischer Zeit schon als *sparapet*, *asparapet* = ap. **spāda-pati* entlehnt worden war (siehe unter *sparapet*).

Als Appellativ dient im Armenischen nur *sparapet* 'Heerführer' (s. unten), während *Aspahapet* nur als Name einer der vornehmsten parthischen Familien bei MX. vorkommt, p. 102 und 148: »Der König Aršavir hatte drei Söhne und eine Tochter, der erste war der eben genannte Artašēs, der zweite Karēn, der dritte Surēn, und ihre Schwester mit Namen Košm war die Frau des Heerführers (*zauravar*) aller Arier, von ihrem Vater eingesetzt«; 103 und 149: »er theilt sie ausser der regierenden

1) Vgl. Kiepert, Alte Geogr. p. 149.

Linie in drei Linien ein mit dieser Benennung: Karen Pahlav, Suren Pahlav und für die der Schwester *Aspahapet* Pahlav, indem er den Namen nach ihrem Manne als Oberhaupt der Familie (*tanutēr*) bestimmt« (daher die Stelle bei Joh. Kath. p. 21).

19. Ատր *Atr* 'Feuer' (aus **Atur*) in:

Ատրմիզդ *Atrormizd* pers. Marzpan El. 100, Laz. 215—221 = phl. *Ātur-Ohrmazd* Horn, Sieg. 29, 32, ZDMG. 44, 672, syr. *Āδurhormizd* Hoffmann p. 65, 289, ZDMG. 43, 414;

Ատրշնասպ *Atrvšnasp itapean* Perser Laz. 390, (*Tapean*) 396 (vgl. phl. *Yazt i Ītap* = Yazd, Sohn des Ītap(?) ZDMG. 46, 281 nach Justi), *Atrvšnasp Yozmandean* pers. Marzpan Laz. 359, 360 etc. = phl. *Ātur-gušnasp* ZDMG. 44, 655 (*Yōzmand* ZDMG. 46, 281), pers. *Āδar-gušnasp* Tab. 388, Hoffmann 251, 282, vgl. *Gušnaspāδar* Tab. 96, np. *āδargušasp* Fird. I, 451 u. s. w.;

Ատրներսեհ *Atrnerseh* Perser, Oberst der Garde (*puštipanaç salar*) Laz. 390; *Atrnerseh* Išxan von Albanien Thom. 191, Išxan von Georgien Thom. 237, *Atrnerseh* Išxan, dann König von Georgien Joh. Kath. 71, 101, 102, 108 (ums Jahr 900), Steph. Asol. 150, Steph. Orb. 1, 220 = pers. *Āδar-narsē* Sohn des Königs Hormizd Tab. 51.

Pehlevi-Namen mit *ātur* 'Feuer' im ersten oder zweiten Gliede sind häufig, vgl. Horn, Sieg. 28, 29, 31, 32 etc., ZDMG. 44, 654 flg. Aeltere Namen sind pers. Ἀτροπάτης und zd. *ātarəxᵛarənah-*, *ātarəčiθra-*, *ātarəzantu-*, *ātarədaŋhyu-* = *ātarədaŋhu-*, *ātarədāta-* (Ἀτροδάτης = phl. *Āturdāt* Horn, Sieg. 32), *ātarəpāta-* (Ἀτροπάτης = pers. *Āδarbāδ* Tab. 67), *ātarəvanu-*, *ātarəsavah-* yt. 13, 102.

20. Ատրպատական *Atrpatakan ašxarh* 'das Land Atropatene' El. 53, 56, ohne *ašxarh* 60, Laz. 367, 369, 487, Ag. 159. FB. 13, 16, 50 u. s. w., MX. 19, 72 u. s. w., MGg. 606, 608, 613 wie auch bei den späteren Historikern

= phl. *āturpātakān*[1]) West, PT. I, 120, np. *āδarbāδgān* JRAS. 1894, 440, *āδarbāigān*, bei Procop (Lag. Abh. 179) schon das moderne τὸ Ἀδαρβιγάνων, syr. אתרפתכן (Anfang des 3. Jhd.), später אדורבינן (5. Jhd. ZDMG. 43, 409, Hoffmann 64,

1) Darauf geht auch die armenische Form lautgesetzlich zurück.

Nöldeke, Alexanderroman 15, syr. Chron. 7), אדרביגן, arab. *āδarbaiǰān* Barb. 14,

abgeleitet durch das Suffix *akan* (= phl. *akān*, np. *agān*, *gān*) von *atrpat* = zd. *ātarəpāta-* 'Feuer-beschützt', gr. *Ἀτροπάτης*, phl. *āturpāt* Gl. and Ind. p. 7, ZDMG. 44, 672, pāz. *āδarpāδ* Shk. 226, np. *āδarbāδ*, also = 'das Āturpātische', sc. Medien, vgl. Strabo XI, 13: *τοὔνομα δ' ἔσχεν (ἡ Ἀτροπάτιος Μηδία) ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος Ἀτροπάτου* [1]), *ὃς ἐκώλυσεν ὑπὸ τοῖς Μακεδόσι γίνεσθαι καὶ ταύτην, μέρος οὖσαν μεγάλης Μηδίας.* Vgl. Nöldeke, BB IV, 50, Anm. 3; A. v. G. 20; Kiepert, Alte Geogr. p. 71.

Neben der am häufigsten und besten bezeugten Form *Atrpatakan* findet sich *Atrpayakan* einmal bei Laz. 502 (*Bazē Atrpayakan šahap?*) und mehrmals bei FB. (5. Jhd.): *Atrpayakan* 177, z. 17; 189, z. 12; 208, z. 3 v. u., *Atrpayakan* (*ašxarh*) 160, z. 2, (*tun*) 200, 17—18; (*kois*) 248. Wenn dies nicht einfach in *Atrpatakan* zu ändern ist, so müsste es der Vorläufer der oben angeführten griechischen, syrischen und arabischen Formen mit Jota sein, wie Andreas (Pauly-Wissowa's Realencycl. s. v. *Adarbigana*) annimmt. Doch scheint mir bedenklich, dass in diesem Worte *t* zu *y* geworden und gleichzeitig *t* (wie *p* und *k*) geblieben sein soll. Man müsste vielmehr **Adrbayagan* erwarten, da in der Zeit des Faustus von Byzanz und des Laz. Pharp. nach Ausweis der gleichzeitigen syrischen Form (*Āδurbāigān*) im Persischen *Āδurbāigān* gesprochen wurde (P. St. p. 180, 191, 193, 239, 273). Doch vgl. *Ἀτραποϊκὰ (ὄρη)* bei Theophyl. IV, 10. — Auffällig ist auch die Form *Atrpatčaç* (gen. pl.) FB. 189, 208, das einen nom. sg. *Atrpatič* 'Atropatener, atropatenisch' voraussetzt, neben dem an beiden Stellen *Atrpayakan* 'Atropatene' steht.

21. Արամազդ *Aramazd* ein Gott: der grosse und tapfere [2]), Vater der Anahit Ag. 52, Schöpfer Himmels und der Erde Ag. 61, 106; der Tempel des Gottes *Aramazd* (in Ani), der der Vater aller Götter genannt wird [3]) Ag. 590; der Tempel der

1) Im Jahre 328 von Alexander nach Medien geschickt.

2) *ari* = 'tapfer, vortrefflich', im gr. Ag. = *ἐνάρετος* 'vortrefflich' p. 14, 78, *ἀνδρειότατος* 17, 72; 30, 58.

3) Aber im gr. Ag. 67, 83: *τὸν βωμὸν Κρόνου, τοῦ πατρὸς Διὸς παντοδαίμονος.*

Nanē, der Tochter des *Aramazd* im Flecken Thiln[1]) Ag. 591; der Tempel des Mirh (Mithra), der der Sohn des *Aramazd* genannt wird, in dem Dorfe, das nach der Sprache der Parther Bagayarič genannt wird[2]) 593; ‘es giebt keinen *Aramazd*, aber für die, welche wollen, dass *Aramazd* sei, (giebt es) noch vier andere *Aramazd* genannte, von denen einer ein gewisser *Kund Aramazd* ist’ MX. 59; Oberpriester des Gottes *Aramazd* in Ani MX. 132; sie zerstörte das Bild des Gewittergottes *Aramazd* (in Georgien) MX. 170; Julianos, Sohn des *Aramazd* MX. 200; *Aramazd* Pseud. 5, 12, 27 u. s. w. = *Ζεύς*; ich schwöre bei dem grossen Gott *Aramazd*, bei der Sonne, der Herrin (*tēr*) und beim Monde, beim Feuer und Wasser, bei Mihr (Mithra) und allen Göttern (schreibt der Perser Bahram Čōbīn an Mušeł) Sb. 37; der Geehrte der Götter, Herr und König der ganzen Erde, Spross des grossen *Aramazd*, Xosrov, an Heraklius, unsern thörichten und unnützen Diener (schreibt der Perserkönig Xosrov II. an den Kaiser Heraclius) Sb. 90,

= *ahurō mazdå*, ap. *a(h)uramazdā*, phl. inschr. *Ohrmazd* (geschrieben *Auhrmzdī*, Haug, Essay on Pahl. 74 u. s. w.), sassanid. *Hormizd*, s. unter *Ormizd*.

22. Արիք և Անարիք *Arik ev Anarik* (gen. *Areaç ev Anareaç*) ‘Arier und Nicht-arier’ MX. 212 (im Brief des Perserkönigs Šapuh); (meiner) arischen und nicht-arischen Diener (sagt der Perserkönig) Laz. 251; an alle Völker meiner Herrschaft, der Arier und Nicht-arier (schreibt der Perserkönig Yazkert) El. 9, z. 5 v. u.; Mihrnerseh der grosse Hazarapet der Arier und Nicht-arier El. 22, z. 1 v. u.; Hazarapet der Arier und Dprapet (Kanzler) der Arier Laz. 187; giebt es nicht viele Secten im Lande der Arier? (sagt der Perserkönig) El. 63; das Land der Arier (= das persische Reich) Laz. 118, 119, 120, 139; die Grossen der Arier (= Perser) Laz. 121; der Heerführer aller Arier MX. 102; das Reich der Arier FB. 207, z. 16, 21 = das Reich der Perser (*Parsiç*) ebenda z. 7 (in der Rede des Perserkönigs); *gund Areaç* ‘das Heer der Arier’ FB. 251; *Yoinč ev Arič* ‘Griechen und Arier’ (und alle Völker der Heiden) Eznik 122, *azgn ariakan* ‘das arische Volk’ Eznik 123,

---

1) Thiln bei Ag., FB. und MX. mit und ohne n. Injijean setzt Thil an.

2) Bei MX. 88: Bagavaïn!

= ap. *Ariya-* 'Arier' (NR. a 14: Perser, Sohn eines Persers, Arier, von arischem Stamme), zd. *airya-* 'arisch, Arier', *anairya-* 'nicht-arisch', phl. *ēr u anēr* 'indigenous and foreign' West, PT. 4, 51.

An allen hier angeführten Stellen ist 'Arier' gleichbedeutend mit 'Iranier', 'Nicht-arier' mit 'Nicht-iranier'. Die Armenier haben das Wort *ari-* in sehr alter Zeit entlehnt, als die Perser noch *ariya-* sprachen und haben es bis in die späte Sassanidenzeit beibehalten, als im Persischen selbst längst der ap. gen. pl. *ariyānām* (= *Ἀριανῶν*) über phl. *aryān*, *airān* (Haug, Essay on Pahlavī p. 46 und 47) zu Ērān geworden war, so dass noch Laz. 187 *dprpet Areaç* für das pers. *Ērān *dibīrbaδ* (= phl. *Airān dipīrpat*) 'Kanzler von Ērān = Reichskanzler' sagt (IdgF. IV, 120). Die zur Sassanidenzeit wirklich gesprochenen Formen *Ērān* und *Anērān* finden sich nur einmal bei Ełišē, s. unten s. v. *Eran*. Bei MGg. 614 steht *Arik* = *Xorasan* als Gesammtname der nordöstlichen Provinzen des Perserreiches von Hyrkanien bis zur Grenze Indiens, vgl. gr. *Ἀριανή*.

Echt armenisch ist *արի ari* 'tapfer, trefflich' (*ἀνδρεῖος*), *anari* 1. 'feig', 2. 'riesig, ungeheuer' FB. 239, 3 v. u., Eznik 104 und gehört nach Wb. zu *air* 'Mann' (*ἀνήρ*).

23. Արհմն *Arhmn* Eznik 113 flg., El. 20, 25, Thom. 27, gen. *Arhmeni* Eznik 114, 124, abl. *Arhmnē* El. 20, *Arhmenay* Eznik 145, mit den Nebenformen *Haraman*, *Xaraman*, *Haramani*, *Xaramani* El. 20, 9; 21, 12; 35, 22, Eznik 114, 235, Thom. 27, Name des bösen Gottes der Perser

= np. *Āharman*, *Ahrīman* (Fird.), *Ahraman* u. s. w., pāz. *Āharman*, *Aharman*, *Āhrman* u. s. w. Min. Gl. 29, Shk. 227, phl. *Ahr(a)man* Gl. and Ind. 3, syr. אהרמן Hoffmann p. 64, Nöldeke im Festgruss an Roth p. 36 (*Ahraman*), gr. *Ἀρειμάνης*, *Ἀρειμάνιος*, zd. *aŋrō mainyuš*, also ap. wohl **ahra-maniyuš*.

Im Armenischen scheint *Haramani* die ältere (arsacidische), *Arhmn* die jüngere (sassanidische) Form zu sein, vgl. *Ormizd* und *Aramazd* oben p. 13. — Eznik p. 144 erklärt den Namen *Xaramani*: »weil er die, welche die Sonne (= das Leben) begehren (lieben), von der Sonne (= dem Leben) scheidet«, denkt also an pers. *x^{v}ar* (*xor*) 'Sonne'. — *Xaramani* ist bei Ephrem u. s. w. s. Wb.) auch ein Beiwort von *auj* 'die bösartige, giftige Schlange'

= syr. חרמנא (Brockelmann p. 124). Durch den Einfluss dieses Wortes könnte *Xaramani* (für *Haramani*) zu seinem anlautenden *x* gekommen sein, A. St. Nr. 1254.

24. Արշակ *Aršak* Name von parthischen und armenischen Königen MX. 19 u. s. w.; König von Armenien 1) Sohn des Tiran FB. 65, Laz. 2, El. 7; 2) Sohn des Pap FB. 245, Laz. 20 nur Königsname)

= ap. *Aršaka*, gr. Ἀρσάκης, lat. *Arsaces*, arab. *Ašak* Tab. 26, vgl. syr. *aršakāyā* 'königlich'.

Danach ist benannt die Königsfamilie der Parther und Armenier: Արշակունիք *Aršakunikʿ* El. 7, FB. 239, MX. 69—272 etc., gr. Ἀρσακίδαι, lat. *Arsacidae*, phl. *Ašakānān* Gl. and Ind. p. 29, syr. *Ašagānāyē*. — Dazu arm. *Aršakavan* = 'Aršakstadt' in Kogovit, von dem arm. König *Aršak* gegründet FB. 107, 110, 112; *Atrormizd Aršakan* pers. Marzpan von Armenien Laz. 215.

25. Արշամ *Aršam* Name eines Königs von Armenien bei MX. 97 flg. (vor Christi Geburt)

= ap. *Aršāma*- Grossvater des Darius, gr. Ἀρσάμης 1) Name mehrerer Perser zur Achaemenidenzeit, 2) ein König von Armenien Polyaen 4, 17.

Vgl. Ἀρσαμόσατα Stadt in Armenien Ptol. V, 13, 19, lat. *Arsamosata* Tac., Plin. (s. unter *šat*).

26. Արշավիր *Aršavir* (gen. *Arsavray*) ein Kamsarakan, Išxan von Širak und Aršarunikʿ FB. 28, 44, 54, 71, Laz. 190, Aršarunier El. 58, 77 u. s. w., Kamsarakan El. 150,

:zd. *aršan-* + *vīra-*?

27. Արտաւստան *Arvastan* (»genannt Asorestan, d. h. Mucł[1]), im Osten von Mesopotamien neben Armenien mit Bergen und Flüssen und der Stadt Ninvē«) MGg. 613, vgl. FB. 136: die Stadt Ncbin (Nisibis) in *Arvestan*; p. 130: in das Land *Arvaçastan* gegenüber der Stadt Mcbin; Sb. 33: ganz *Arvastan* bis zur Stadt Mcbin; Thom. 86: ganz *Arevastan* bis zur Stadt Mcvin

= phl. *Arvāstān* i *Hrōm* vd. 1, 77 = römisch Mesopotamien BB IV, 52, Justi, Btrg. z. alten Geogr. Pers. I, 16.

1) D. i. Mosul (späterer Zusatz).

28. Արտակ *Artak* (Rštunier, Moker, Palunier) El. 32, 33, 77, Laz. 134, 126, 185; (Išxan von Hark') N. P. 25
= phl. *Artak(ī)* ZDMG. 18, p. 26, Horn, Sieg. 35, ZDMG. 46, 284, 288 (Koseform), syr. *Ardaq* im Jahr 430 ZDMG. 43, 412.
Vgl. den Familiennamen *Artakuni* bei Laz. 394: *Pap Artakuneaç.*

29. Արտամատ *Artamat* setzt Thom. 54 ungenau für *Artamet* (Inǰǐjean, Alterth. p. 187) = Ἀρτέμιτα Ptol. V, 13, 20, arm. Stadt südöstlich vom Vansee, um den Namen als Komp. von **Art-* = *Artašēš* 'Ardašir' und pers. **mat* 'Ankunft' (nach *Marmēt* = *Mar amat* 'der Meder ist gekommen' bei MX. 123) erklären zu können.

30. Արտաշատ *Artašat* (gen. *Artašatu*) feste Stadt in Armenien am Araxes FB. 18, 30, 171, 172, Ag. 40, 103, 166—168, 584, MX. 126 (von Artašēš gegründet), Laz. 367, 438, El. 22 (königliche Residenz)
= gr. Ἀρτάξατα (ἦν καὶ Ἀρταξιάσατα καλοῦσιν, Ἀννίβα κτίσαντος Ἀρταξίᾳ τῷ βασιλεῖ[1]) — πρὸς τῷ Ἀραξηνῷ πεδίῳ συνῳκισμένη καλῶς καὶ βασίλειον οὖσα τῆς χώρας Strabo 529, Ptol. V, 13, 12, im griech. Agathangelos 136 Ἀρταξάτ und Ἀρταξερξοκτίστη, lat. *Artaxata* Tac., Amm., arab. *Ardašāṭ* ZDMG. 33, 145. Der Name lautete ursprünglich etwa **Artaxšas-šāt* (= ap. *Artaxšaθ^{r}a + šiyāti*) und bedeutet 'Ardašir's-Freude'.

31. Արտաշէս *Artašēs* (gen. *Artašisi*) bei MX. Name einiger parthischen und armenischen Könige; *Artašēs*, Sohn des Vṙamšapuh, König von Armenien (5. Jhd. p. Chr.) MX. 256, Laz. 52—69, Sohn des Stahrašapuh El. 7 (derselbe), Koriun 18, Steph. Orb. I, 98; *Artašēs* als Achämenide (Longimanus und Ochus) und Parther Vardan 27, 34; *Artašēs* Sohn des Mamikoniers Manuēl FB. 242, Sohn des Mamikoniers Hmayeak Laz. 335 — ist die armenische Form für persisch (sassanidisch) *Artašīr*, *Ardašīr*. Bei MX. erscheint bis p. 134 nur *Artašēs* (als Parther und Armenier), zum ersten Mal p. 134 Արտաշիր *Artašir* (als Sohn des Sasan); auch bei den andern armen. Schriftstellern heissen die Sassaniden *Ardašīr* I—III stets

1) Um 180 v. Chr. Kiepert, alte Geogr. p. 81.

Artašir (gen. *Artašri*): Laz. 1, 5, Ag. 29, Sb. 98, Thom. 56, Joh. Kath. 23, 32, Mos. Kal. I, 90, Steph. Asol. 74, Kir. 30. Vardan 36 flg. *Artašēs* neben *Artašir* (Sohn des Mamikoniers Manuēl) FB. 242, 256, (der letzte König von Armenien) MX. 256, Steph. Asol. 76. Ein *Artašir* im Heere des pers. Generals Muškan Nivsalavurt El. 92. Arm. *Artašēs* ist

= gr. Ἀρταξάρης KZ. 33, 214, Ἀρταξήρ, Ἀρτασήρ (Georg. Pis.), Ἀδεσήρ (bei den Chronographen für Ardašīr III), Ἀρτασείρης, Ἀρτασίρης (Procop) BB IV, 35; Ἀρτάξας, Ἀρτάξης (Plut., D. Cass.) König von Armenien 30 v. Chr. (A. v. G. p. 102), Ἀρταξίας (Polyb., D. Sic., Strabo) König von Armenien 189 v. Chr. (A. v. G. p. 40); älteste Form Ἀρταξέρξης, Ἀρτοξέρξης (Herod., Thucyd. etc.) Name mehrerer Achämenidenkönige; lat. *Artaxias* König von Armenien (Tac.), *Artaxerxes* Achämenide; syr. *Ardašīr* belegt i. J. 410 und 430 ZDMG. 43, p. 410 und 413 neben *Artašīr* BB IV, 35, *Artašahr* belegt i. J. 430 ZDMG. 43, p. 396, z. 14, *Ardaxšīragān* belegt im 7. Jhd. Nöld., syr. Chron. 42; sassanid. pers. *Ardašīr*, *Artašīr* und *Artaxšīr* BB IV, 35, Mātīkān i čatrang p. 3, z. 10; phl. (Inschriften und Gemmen) *Artaxšatr* (Haug, Essay on Pahlavi p. 4 = Ἀρταξάρης p. 46, 47; ZDMG. 44, 651) mit historischer Schreibung; hebr. *Artaxšaštā*, *Artaxšastā* Esra 4, 7 u. s. w.; altp. *Artaxšaϑrā*. — Altp. *ϑr* ist im späteren Persisch theils zu *s* theils zu *hr* oder *r* geworden (P. St. 204), so entstand aus *Artaxšaϑrā* theils *Artaxšas* (Ἀρταξέσσης KZ. 33, 218—219, Ἀρταξίας) theils *Artaxšahr*, *Artaxšār*, dann mit unregelmässigem Uebergang von *a*, *ā* in *ē*, *ī*: *Artaxšēs* (Ἀρτάξης), *Artaxšīr*. Die Form *Artašēs* ist schon in arsacidischer, die Form *Artašīr* erst in sassanidischer Zeit nach Armenien gekommen (P. St. 234).

Davon *Artašēsean* ein Flecken Thom. 215, ein District von Vaspurakan MGg. 609, Thom. 252.

32. Արտաւազդ *Artavazd* König von Armenien, MX. 95: *Artavazd* Sohn des Tigran, 128: Sohn des Artašēs; 139: alte Frauen erzählen von ihm, dass er eingeschlossen lebt in einer Höhle, mit ehernen Ketten gefesselt; zwei Hunde nagen immer an den Ketten und er bemüht sich zu entkommen und der Welt ein Ende zu bereiten. Aber durch den Ton des Hammerschlages der Schmiede werden, wie sie sagen, die

Fesseln stark. Deshalb schlagen auch noch in unserer Zeit viele Schmiede, der Fabel folgend, am Sonntage drei oder vier Mal auf den Ambos, damit, wie sie sagen, die Ketten fest werden. — Ihn sollen Frauen der Nachkommen Aždahak's verhext haben. — Drachenabkömmlinge stahlen den jungen Artavazd und legten einen Dev an seine Stelle. — Eznik 105: die Devs hätten einen gewissen *Artavazd* mit Namen eingeschlossen, der noch jetzt am Leben sei und hervorgehen wird und die Welt einnehmen. — *Artavazd* Mamikonier FB. 9, 28, 252, N. P. 123, Ag. 641, Laz. 256, El. 150, Levond 169, Thom. 60; Apahunier Sb. 65; Dimaksier Sb. 149, *Artavazd* Šałatneci Steph. Orb. I, 219

= gr. Ἀρταουάσδης Strab., Plut., lat. *Artavasdes* Cic., Tac., *Artoasdes* Justin, Name einiger Könige von Armenien und Medien (1. Jhd. vor Chr., A. v. G. 80, 88, 98, 99, 100, 101, 102), zd. *ašavazdah-* N. pr., also ap. **Artavuzdah-*.

33. Արտաւան *Artavan* (Var. *Artevan*) der letzte Partherkönig, Sohn des Vałarš, von Artašir, Sohn des Sasan aus Stahr, getödtet Ag. 29, 31, MX. 147, FB. 167 (*Artevan*), Laz. 1, 5, Thom. 56, Joh. Kath. 23, Mos. Kal. I, 90, Vardan 36 (derselbe *Artavan*!), *Artavan* Išxan von Vanand FB. 38

= gr. Ἀρτάβανος Bruder des Darius I. (Her., Plut.); Mörder des Xerxes im Jahre 464 (Nöld. Aufs. 49); Name von 5 Partherkönigen, deren letzter, Sohn des Volagases IV., im Jahre 224 p. Chr. (Nöld. Aufs. 89; nach A. v. G. 162 im Jahre 227) von Ardašīr, dem ersten Sassaniden besiegt und getödtet wurde; Ἀρταβάνης Bruder des Armeniers Ἰωάννης Procop Vand. II, 25, Sohn des Arsaciden Ἰωάννης Pers. II, 3; lat. *Artabanus* (Tac.); Talm. Jerus.: ארטבן, arab. np. *Ardavān* BB IV, 36, also ap. *Artabānu-*.

Dazu *Artavanean* ein District von Vaspurakan MGg. 609.

Als Koseformen der mit *Arta-* beginnenden Namen (wie *Artašēs*, *Artavazd*, *Artavan*, gr. Ἀρταπάτης, Ἀρταφέρνης u. s. w.) können gelten: *Artak* s. oben Nr. 28, *Artēn* Išxan von Gabełeank' El. 77, Laz. 216, *Artašēn*[1]) (nur gen. *Artašinay*) ein

1) Von *Artaš-ēs* gebildet wie ap. Βαγαπαῖος von Βαγαπάτης nach Nöld. Stud. I, 29.

Mamikonier, Vater des Manuēl FB. 239. Vgl. *Ἀρταῖος* Nöld. Stud. I, 30.

34. բագրատ *Bagrat* Bagratunier FB. 17, *Bagarat* der grosse Išxan der Asparapet-schaft FB. 71, *Bagarat* Aspet MX. 165 flg., 225 (Bagratunier), *Bagarat* Aspet Mos. Kal. 116 (aus MX. 191), *Bagarat* Išxan von Taraun (zur Araberzeit) Thom. 116—118, *Bagarat* König der Aphxazen Arist. 4

= altp. **bagarāta-* 'gottgeschenkt', vgl. ap. *baga-* 'Gott' und skr. *rāta-* 'verliehen, gegeben'. Oder aus **bagadāta-* (P. St. 201)?

Andere arm. Namen, die mit *bag-* 'Gott' zusammengesetzt sind, s. unter *bag-*.

35. բազէ *Bazē* Perser, Šahap (*ἐθνάρχης*) von Atropatene Laz. 502,

vgl. arm. *bazē* 'Falke' = np. *bāz?*

36. բակ *Bak* Armenier El. 95 gehört schwerlich zu pers. *Bākōi* Nöld. Stud. I, 15 (= np. *pāk?*).

37. բաղխ *Bałx* Stadt des Königs der K'ušan-k' FB. 205, *Bałh* FB. 239, *Bahl* MX. 148, 152, 154, *Bahl šahastan* ('Hauptstadt') der K'ušank' Sb. 67 und 30; *Baxl* Thom. 85, *Baxt* 88; *Bahl šahastan* Vardan 29

= ap. *Bāxtriš*, zd. *Bāxδi*, gr. *Βάκτρα*, phl. *Bāxr* vd. 1, 22, im Bdh. *Balx*[1]), syr. בחל Nöldeke, Alexanderroman 14, 15, älter *Baxtrāyāθā* 'Baktrerinnen', pers. arab. *Balx* Tab. 17, 167, Barb. 112, arab. *baxtariyyun* 'baktrisches Kameel' P. St. 194.

Dazu *Baklibamik*[2]) ein Land von Xorasan MGg. ed. Soukry 40; »das Land der Parther nennen die Perser jetzt wegen der Stadt *Bahl*: *Bahli-Bamikē* d. h. *Bahl aṙavōtin*«[3]) 'das morgentliche Bahl' MGg. ed. Soukry 41; nach dem Tode Alexanders herrscht über die Parther der tapfere Aršak in der Stadt, welche genannt wird *Bahl aṙavatin*[3]) im Lande der K'ušank' MX. 70, ebenso (*Bahl aṙavatin*[3]) Steph. Asol. 36 und (*Balx aṙavautin*) Mech. von Ani ed. Patk. p. 20.

1) Vgl. np. *talx* aus phl. *tāxr* P. St. 266.

2) Lies *Bahl i bamik* = phl. *Balx i bāmīk* = np. *Balx i bāmī* P. St. 24 Anm. Vgl. phl. *Bāmīkān* (wo der Balxfluss entspringt) Bdh. Gl. 86, West, PT. I, 80 = np. *Bāmiyān* Barb. 80.

3) Ueberall *aṙavautin* zu lesen.

38. բամբիշն *Bambišn* Frau des Athanagenēs, Schwester des Königs Tiran von Armenien FB. 43, 48, 68
= nom. appell. *bambišn* 'Königin' (s. unten).

Bandakan s. unter *Šahrapan.*

39. բաաթ *Bat* Nahapet des Geschlechtes der Sahatunier FB. 235—238
= phl. *Bāt(ī)* ZDMG. 31, 588, Nr. 10, 11, wo *Βάτις* (Arrian) und *Betis* (Curtius), Vertheidiger Gaza's gegen Alexander, verglichen wird; anders Horn, Sieg. 26.

40. [Բարզաւիրան *Barzavran* Rəštunier, Sparapet der Armenier und Perser MX. 92—94, 97, 223 ist nicht aus dem Persischen, sondern aus Joseph. arch. 14, 13, 3, bell. iud. 1, 13, 1: *Βαρζαφράνης* = ap. **Brzifarnāh-* genommen.]

41. Բիւրասպ Ազդահակ *Biurasp Aždahak* »der persischen Fabeln« MX. 62: »das Küssen der Schultern und in Folge dessen die Geburt der Schlangen und danach die Zunahme der Schlechtigkeit, das Aufzehren der Menschen für die Bedürfnisse des Bauches. Dann aber, dass ein gewisser *Hruden* ihn mit ehernen Banden fesselte und auf einen Berg führte, der Dəmbavənd genannt wird, dass *Hruden* unterwegs einschlief und *Biurasp* ihn zu dem Hügel schleppte, *Hruden* aber erwachte und ihn in eine Höhle des Berges führte und band und sich selbst (wie) eine Statue ihm gegenüber aufstellte, dass dieser aber, dadurch erschreckt, sich seinen Ketten fügt und nicht vermag herauszugehn und die Erde zu vernichten«
= zd. *baevarə+aspa-* 'mit zehntausend Pferden', phl. pāz. *Bēvarāsp* Beiname des *Aždahāk* Min. cap. 27, § 34, np. *Bēvarasp* Beiname des Ḍaḥḥāk, so genannt, »weil er zehntausend arabische Rosse mit goldnem Gebiss besass« Fird. I, 28, 97. — *Aždahak* = zd. *ažī dahāka* (nom. *ažiš dahākō*) 'der Drache Dahāka' mit drei Rachen yt. 19, 46 flg. = pāz. *ažidahāk*, np. *aždahā* 'Drache', arabisirt *Ḍaḥḥāk*[1]), König von Iran Fird. I, 28 flg. Vgl. MX. 58: *Aždahak* ist in unserer Sprache = *višap* (d. h. 'Drache'). — Հրուդեն *Hruden* = zd. *Θraētaona-* »welcher erschlug den Drachen *Dahāka*, den mit drei Rachen, drei Schädeln,

1) Bei Fird. I, 40 genannt: *aždahāfaš* 'der Drachenähnliche'.

mit sechs Augen und tausend Sinnen, den überstarken, einen teuflischen Unhold, welchen — der böse Geist geschaffen hatte zum Schaden der irdischen Wesen, um das Volk der Gerechten zu verderben« (Geldner) ys. 9, 8, phl. *Frētūn* Bdh. Gl. 197, PPGl. 117, päz. *Frēdūn* »der den *Aždahāk Bēvarāsp* schlug und band« Min. cap. 27, § 39, np. *Farēdūn* Fird. I, 40, der bei Firdusi den Ḍaḥḥāk schlägt und bindet und in einer Höhle des Berges Demavend anschmiedet (Fird. I, 61). — Den Berg *Dombavənd* s. besonders (Nr. 58). Dazu Bdh. 24, 12: »der Berg D(e)māv(e)nd ist der, an welchen *Bēvarāsp* gefesselt ist«. Zur Sage vgl. Barb. p. 225 und 237. — Neben *Aždahak* steht bei MX. 50—58: *Ašdahak* als Name des Königs der Meder, *Ἀστυάγης*, aber *Aždahak* MX. 47 = Euseb. Chron. I, 101.

42. Բիւրատ *Biurat* Bagratunier MX. 114, 142, Steph. Asol. 103, Vardan 76, 79, 82
schwerlich = *Bēvard* Fird. II, 919, z. 6.

43. Բոյեկան *Boyekan* pers. General FB. 152,
Patronym. von pers. **Bōi* = gr. *Βόης* Procop Pers. I, 12, arab. *Būye*, syr. בואי Nöld. Stud. I, 28—29.

44. Բոռն und *Bborn* (falsch für *Boran*) Tochter Xosrov's, Frau des Xoṙeam, Königin von Persien Sb. 99, Thom. 97, Joh. Kath. 44, Kir. 30, 31, Vardan 62
= pers. *Bōrān* (auch *Bōrānduxt*) Tab. 390.

45. Բութմահ *Butmah* pers. Statthalter von Armenien Sb. 34, 70,
vgl. phl. *Māhbūt* (Martbūt der Mager, Sohn des *Māhbūt*) Horn, Sieg. 25, § 4, später *Māhbōδ*, *Μεβώδης*, *Μεβόδης* Tab. 260, mit umgekehrter Stellung der Glieder.

46. Բուրդար *Burdar* ein Perser MX. 160, Zenob 21, 22 = *Bundar* Vardan 36 (für *Burdar*),
vgl. phl. *burtār* Gl. and Ind. 83, päz. *burdār* 'carrier, sustainer, bringer' Shk. 238, nom. act. von *burdan*.

47. Գանձակ *Ganjak* (Hauptstadt) von *Atrpatakan*, an der persischen Grenze, wo die Markgrafen (*sahmanapah* 'Grenzhüter') des armenischen Königs sassen FB. 137, 198, 235; *Ganjak*, welches die Grenze war zwischen Persien und Armenien FB. 203; bis zur Stadt *Ganjak* und dem grossen Feuer,

das in der Provinz Atrpatakan war Sb. 24; sich nach *Ganjak* wendend zerstört er (Heraclius) den Tempel des grossen Feuers, das sie Všnasp[1]) nannten Sb. 92, vgl. Thom. 92; sie zogen durch das Land der Hunnen und durch das Thor von Čor (*pahakn čoray*) ins Land der Mask'ut, brachen ein ins Land P'aitakaran und über den Fluss Erasx ins Land der Perser, verwüsteten Artavēt und *Ganjak šahastan* und den District mit Namen *At'šibaguan* und *aspatar omn P'eroz*[2]), sowie *Ormizd-P'eroz* Levond 131

= pers. *Ganǰak*, *Ganǰa*, gr. Γάζακα (βασίλειον θεριών) Strabo 523, lat. *Gaza*, *Ganzaga* Plin., *Gazaca* Ammian, syr. גנכך ד אדורביגן im Jahr 485 ZDMG. 43, 409, arab. *J̌anza*, *J̌aznaq* etc. Tab. 100, Barb. 17, 161, 171.

Davon zu unterscheiden *Ganǰak* in der Provinz Arçax, bei Vardan und Kir., vgl. Inǰiǰean 310, jetzt Jelisawetpol. — *Ganǰak* in Atrpatakan wird bei El., Laz., MX. nicht erwähnt.

Garikpet Bruder des Ṙostom (unter Yezdegerd III.) Sb. 102, offenbar nur der Titel desselben = pers. —?

48. Գեղ *Geł* (*Gel*), *Gelan*, *Gilan* öfter neben Դելում *Delum* (*Delum*) genannt:

El. 90: die Truppen *aparhayik*[3]) und die der *Katiš*[4]) und der Hunnen (*Honaç*) und der Gełen (*Geł-aç*); Pseud. 110: er sei geflohen zu den Kasbischen (*kasbiakan*) Thoren nahe beim Lande *T'ališ*[5]) im District *Gilan* (*Gilan-ay*); MGg. 592: Hyrkanien, Medien, die *Delp-k'*, die *Delum-k'* und *Kasb-k'* (lies *Gel-k'* für *Delp-k'*, vgl. MGg. ed. Patk. p. 6); ebenda 613: *Atrpatakan*, *Ṙē*, *Gelan*, *Mukan*, *Dilumn*, *Ahmadan* u. s. w.; MGg. ed. Soukry p. 12: *Dilum-s* (acc.) — *Geł-auk'* (instr.) und *Kadš-auk'* (instr.); 40: *Ṙē*, *Gełan*, *Šančan*, *Dlmun-k'*, *Dmbavand* u. s. w.; 41: *Kasb*, *K'agaguš*, *Gel-k'*, *Dilum-k'* (nach »Ptłomēos«)[6]); Sb. 57,

1) Vgl. Tab. 100.

2) Lies *Spandaran-Peroz*, vgl. MGg. p. 610, wo die Districte von P'aitakaran heissen: *At'ibagavan*, *Spandaranperoz*, *Ormzdperoz*.

3) Bei Johanniseanç p. 106: die Truppen von *Aparhaç*.

4) Vgl. Laz. 211, 369, 394 und ZDMG. 33, 160. Die bei Laz. 369 neben den *Katiš* erwähnten *Kopik'* sind wohl die bei Ag. 628 neben Neu-Širakan (s. unter *Nizor*) und bei FB. 159, 209, El. 72 neben den Korduk' und Tmorik' genannten *Kordik'*. Vgl. MGg. 608, Sb. 60.

5) Pers. *Tališ* Tab. 481. 6) Vgl. Ptolemaeus VI, 2, 5.

z. 2 und 14 v. u.: Vstam empörte sich gegen Xosrov und begab sich in das feste Land *Gełum* (gen. *Gełm-ay*, lies *Delm-ay* von *Delum*, vgl. Nöld. Tab. 478—480, syr. Chron. p. 8), ebenso Sb. 58, z. 2 v. u., 59, z. 3; Sb. 61, 7 v. u.: *zaurk Gełum-k* (lies *Delumk*); Sb. 34, z. 2 v. u.: *i Gełum-s* (lies *i Delum-s*); Sb. 147, 8—9 v. u.: *Del-n ev Delum-n* (lies *Gel-n ev Delum-n* 'die Gēlen und Delum'); MX. 131: die Bewohner des Gebirges, das in ihrer Sprache *Patiżahar gavaṙ* (d. i. phl. *Patašx*^{v}*ārgar*, s. unten) genannt wird, d. i. das Gebirge der *Gełumn*[1]) (*Gełmanç*), die Küstenbewohner — und das Land des Kasbier (*Kasbiç*); Mos. Kal. I, 294: *Gełmnazgi*[2]) *omn* (var. *Gełanazgi* 'ein Gilaner' MGg. ed. Patk. p. 60); Thom. 302: *i zôraç Delmkaç* 'von den Truppen der Delmik'; Vardan 95: *z Delmik-s*; Kir. 123: das Land Persien, Atropatene und *Dilum* (*Dilm-ay* gen.).

Hier ist arm. *Geł*, *Gel*, pl. *Geł-k*, *Gel-k* = gr. Γῆλαι Strabo 503, 508, 510, np. *Gēl*, davon *gēlī* 'Gilaner' Barb. 187; arm. *Gełan*, *Gelan*, *Gilan* = lat. *Gelani* Ammian 17, 5, 6 (cum Chionitis et Gelanis), np. *Gēlān* (pl. von *Gēl*) 'die Gelen, das Land der Gelen', Tab. 479, davon *gēlānī* 'was aus Gilan kommt' Barb. 187, syr. גילך ZDMG. 43, 407. — Arm. *Delum* = syr. *Dēlom* Nöld. syr. Chron. 8, np. *Dēlam* Tab. 478—481, np. phl. *Dēlamān* BB. 4, 47, Vullers Wb., arab. *Dailam*, davon np. *dēlamī* 'dilemiticus' (Vullers Wb.) aus phl. **dēlumīk* = arm. *Delmik*; gr. Διλμνῖται (Agathias), Δελεμῖται.

Gołon Mihran s. unter Čihr.

Gohar s. unter *gohar*.

49. Գոտորզ *Gotorz* Artsrunier Laz. 15 = np. *Gōdarz*, lat. *Gotarzes* Partherkönig (41 p. Chr.) Tac. —?

Gumand Šapuh General des Perserkönigs Šapuh FB. 148, 248 = pers. —?

50. Գունդիշապուհ *Gundišapuh* MGg. 613 (bei Soukry 41: *Gundir-Šapurh*) Stadt in Xužastan (Susiana)

= pers. *Gundišāpūr*, älter *Gundēv-šāpūr*, arab. *Jundaisābūr*, gr. Βενδεισαβόρων[3]) πόλις Tab. 41, Nöld. Aufs. 95.

1) Hier wohl *Delum* zu lesen, vgl. phl. *Dēlamān* und *Patašx*^{v}*ārgar* BB. 4, 47.

2) Die Form *Gełum*, *Gełumn* ist falsch und in *Geł* oder *Delum*, *Delumn* zu ändern, falls nicht anzunehmen ist, dass der Autor selbst die Form *Gełum* (aus *Geł* nach *Delum*) gebildet hat.

3) Corrigirt von Nöldeke aus *Βενδοσαβσίρων* Theophyl. III, 5.

Gurgan s. unter *Vrkan.*

Gurgēn s. unter *Vrkēn.*

Grvandakan die Burg, wo Bindōi gefangen sass Sb. 30, 32 = pers. —?

51. Դանեշման *Danəšman* Herr von Sebaste (im 11. Jhd.) Vardan 112, 113

= np. *dānišmand* 'gelehrt'. Vgl. Mordtmann, die Dynastie der Danischmende (in Siwas von 1072—1174/5) ZDMG. 30, 473.

52. Դատ *Dat* Išxan von Hašteank' FB. 21, *Dat* Karapet d. i. »Vorläufer« (gr. Ag. *προμηνύτης*) des Königs Trdat Ag. 641; *Dat* Aṙaveɫean Laz. 256

ist eine Abkürzung von Namen wie *Δαταφέρνης* oder *Σπιθριδάτης* [1]) (Fick, gr. Personennamen 1. Aufl. CXXV), phl. *Dātfarrax^{v}-ī* ZDMG. 44, 652, *Dāt-Ohrmazd* Horn, Sieg. 25, 26, 29, pers. *Yazdāndāδ* Tab. 396.

Vgl. *Δᾶτις* Herodot etc. und *Hratʻin Datan* = Hrartin Sohn des Dat, pers. Marzpan in Armenien i. J. 590 Sb. 34.

Dazu Դատոյեան *Datoyean* pers. Hrama(na)tar Sb. 66, pers. Heerführer Sb. 73, Patronym. der Koseform *Datoy* = np. *Dādōi*, *Δαδώης* Nöld. Stud. I, 11, 18.

Auch in Դատաբէն *Databēn* (gen. *Databenay*) Nahapet der Bznunier FB. 19.

53. Դարբանդ *Darband* MGg. 605, Levond 64, Kir. 213, 232

= np. *Darband* Stadt am kaspischen Meer mit berühmtem Engpass (np. *darband* eigentlich 'Thür-verschluss, Riegel', MGg. ed. Soukry 27 = 'Band und Thür'), arab. *Bāb al Abvāb* Barb. 68.

54. Դարեհ *Dareh* 'Darius' Daniel 6, 1 u. s. w., Pseud. 30 flg., *Dareh* Sohn des Vštasp MX. 99, Thom. Vardan (s. Index), spätere Form: Դարա *Dara*, Sohn des Babik, des Herrn der Siunier, des Schwiegervaters König Aršak's von Armenien MX. 233

= ap. *Dārayava(h)uš*, hebr. *Dārəyāveš*, syr. *Dāryāvaš* Hoffmann p. 45, phl. *Dārayāv*, pers. *Dārāv*, *Dārāb*, *Dārā* Tab. 3, 6, gr. *Δαρεῖος*.

---

1) Im Arm. vgl. *Mihrdat*, *Vinaspdat.*

55. Դեհկան *Dehkan* Nahapet, persischer Heerführer, Verwandter der Mamikonier FB. 149

= np. *dihkān* 'Landedelmann' Tab. 351, mp. **dēhkān* (s. unter *deh*).

Dełum s. unter *Geł.*

56. Դենշապուհ *Denšapuh hambarakapet* El. 19—139, Laz. 293, 309, 310, 314 (*hambarakapet*), 317, 319, abgekürzt aus Վեհդենշապուհ *Vehdenšapuh*, mit obigem identisch Laz. 262—318 (*ambarapet* 262, 264, 291)

= phl. *V(o)hūdēn Š(ā)hpuhr-ī zī Airān anb(ā)rakpat-ī* 'der rechtgläubige Šāpūr, Reichsmagazinverwalter' Tab. 444, ZDMG. 44, 671.

57. Դևդատ *Devdat* Sohn des *Apšin*[1]), des arab. Ostikans von Atrpatakan Joh. Kath. 102—104

= zd. *daevōdāta-* 'von den Devs geschaffen'. Vgl. phl. *šēdāvēš* (sprich *dēvvēš* Horn, Sieg. 30) und zd. *daevōṭbi-* N. pr.

58. Դմբաւանդ *Dəmbavənd* der Berg Demavend MX. 62, *Dmbavand* District in Medien MGg. ed. Soukry 40 (= *Dmbvar* MGg. 613, entstellt)

= phl. *Damāvand* BB. 4, 47, Bdh. 70, 1 (*kōf i Damāvand*), »*Dimbhāvand*« West, PT. I, 234, arab. *Dunbāvand* Albīrūnī, übers. von Sachau p. 213, 32; 214, 4, 5, *Damāvand*, *Dabāvand*, *Danbāvand*, *Dunbāvand* Barb. 224, 235, 236, np. *Damāvand* Fird. I, 61 (bei dem *Dunbāvand* u. s. w. nicht ins Metrum passte), vgl. Spiegel, Eran. Alterth. I, 70, Justi, Btrg. zur alten Geogr. Pers. II, 3.

Die älteste Form scheint *Dunbāvand* gewesen zu sein.

Dmavund s. unter *Kavosakan.*

Dołəvč(?) pers. General unter Yezdegerd II. Laz. 202 = pers. —? Vgl. Δολαβζάν pers. Satrap (unter Xosrov II.) Theophyl. V, 3 (Ζαλαβζάν V, 16).

59. դուխտ *duxt* 'Tochter' als zweites Glied von Eigennamen:

Ἀρταδούκτα gr. Ag. 5 'Tochter des *Arta-*', d. i. des *Artašēs*

1) Vgl. np. *Afšin* N. pr. Vullers Wb.

oder *Artavan* oder *Artavazd* u. s. w., vgl. phl. *Artaxšatr-duxt* ZDMG. 44, 663; 46, 283;

Azarmiduxt Königin von Persien, Tochter Xosrov's Sb. 99 = *Azarmik* Thom. 97, 98, *Azrmik* Joh. Kath. 44 = pers. *Āzarmīduxt* Tochter des Xosrov Parvēz Tab. 393 aus phl. **āzarmīkduxt* (zu päz. *āžarm* 'honour, shame' Min. Gl., Shk. Gl., Ganj. Gl. p. 4);

Goriduxt Frau des Varaz-Grigor, Mutter des J̌evanšēr Mos. Kal. I, 310, *Goranduxt* Schwester des Bagrat, Gesch. Georg. p. 112, vgl. den Namen *Gor* Mos. Kal. I, 211;

Zarmanduxt s. besonders;

Zrvanduxt s. besonders;

Xosroviduxt Tochter Xosrov's von Armenien, s. unter *Xosrov*;

Mihranduxt 1. Schwester des Königs Vaxtang, 2. Tochter des Königs Arčil, Gesch. Georg. p. 86, 104;

Šahanduxt s. unter *Šah*;

Ormzduxt, *Ormizduxt* Tochter Hormizd's II. s. unter *Ormizd*;

Sanduxt Tochter des Königs Sanatruk MX. 111; Tochter des Mamikoniers Vardan, Frau des Nerses, Mutter des Sahak N. P. 14;

Sahakduxt aus Partav Vardan 91, vgl. *Sakduxt* Gesch. Georg. 73;

Varazduxt Schwester des Königs Tiran, Frau des Pap, des Sohnes Yusik's FB. 43;

Vardanduxt Tochter des Mamikoniers Manuēl, Frau des Königs Aršak FB. 256;

K'uplduxt Tochter des Siuniers Vasak Steph. Orb. I, 263.

Vgl. pers. *Pērōzduxt* Tochter des Königs Pērōz Tab. 130; *Nēvānduxt* (?) Tab. 136, Hoffmann p. 128; phl. *Mitrduxt*, *Narsēduxt* u. s. w. Horn, Sieg. p. 35, *Anakduxt* (? *Zārduxt* ?) ZDMG. 44, 654; 46, 282, *Γολινδούχ* Theophyl. V, 12.

60. Ֆրաստամատ *Drastamat* Eunuch des armenischen Königs Aršak FB. 205—208,

vgl. die Koseform *Darast-ōi* neben *Durust-ōi* Nöld. Stud. I, 18 und für den zweiten Theil den Namen syr. pers. *Zūdāmad* 'schnell-gekommen' ZDMG. 30, 758?

61. Դրուասպ *Druasp* ein Perser MX. 140
= skr. *Dhruvāçva-* N. pr. eines Fürsten, zd. *Drvāspa-*, als fem. Name einer Gottheit = 'mit gesunden Pferden' d. h. 'die Pferde gesund erhaltend', ap. also **Duruvāspa-* von ap. *duruva-* 'gesund' und *aspa-* 'Pferd'.

62. Երազմակ *Erazmak* Oberhenker (*dahčapet*) des armenischen Königs FB. 119
etwa Koseform mit *ak* (Nöld. Stud. I, 31) von Namen mit **erazm* = arm. *ṙazm* = np. *razm* 'Kampf', vgl. unten den Namen *Ṙazmiozan* zu np. *razmyōz* 'kampf-suchend'.

63. Երան և. ոչխերան *Eran ev Taneran*, zu lesen: *Eran ev Aneran* (so die Moskauer Ausg. p. 27) El. 20, z. 5 'Iran und Nicht-iran'
= päz. phl. *Ērān u Anērān* Min. Gl. p. 12 und 71, Gl. and Ind. 67, phl. inschr. *Ērān u Anēran* (gr. Ἀριανῶν) Haug, Essay on Pahl. p. 4, 46, 50, chald. phl. *Aryān u Anaryān* ebenda p. 50, ap. also *Ariyānām utā* **Anariyānām* (g. pl. von *Ariya-* 'Arier' d. h. 'Iranier').
Arm. *Eran*, *Aneran* ist sassanidisches, arm. *Ari-k'*, *Anari-k'* arsacidisches Lehnwort.
Dazu: *Eran-kaṫulikos* der oberste Bischof Persiens (unter Xosrov I.) Sb. 29 = *Eran kaṫołikos* Vardan 59, vgl. Sb. 122: »dort war der *Eran* genannte *Kaṫulikos* und andere Bischöfe aus Asorestan, Arvastan und Xužastan«, d. h. der Reichskatholikos, cf. phl. *Ērān-anbārakpat* 'Magazinverwalter von Ēran, Reichsmagazinverwalter', *Ēränspahpat* 'Reichsfeldherr' etc. Tab. 444, ZDMG. 44, 676, *Ērāndurustbeδ* 'Reichsgesundheitsrath' Hoffmann p. 108, *Ērāndipīrpat* 'Reichskanzler' (s. unter *Arik'*).
Aber Երանշահ-ք': das alte Geschlecht der Haikanier (Armenier), die *Eṙanšahik* Mos. Kal. I, 287; *Varaz-peroż* aus der *Aṙanšahik*-Familie Mos. Kal. I, 192; der *Eṙanšahik* Vaṭagan Mos. Kal. II, 46 ist nicht = mp. *Ērānšahrīkān* 'Iranier' (Salemann, mp. Stud. 222), sondern = mp. **Arrān-šāh-īk* von pers. *Arrān* Provinz zwischen Araxes und Kur Barb. 17, arm. *Aṙan* Gesch. Georg. 29, 73, 75 (vgl. MX. 77, 78) + pers. *šāh* 'König' + suff. *īk*.

64. Երուանդ *Ervand* alter König von Armenien nach MX. 114 flg., Gründer von *Ervandašat* MX. 117, FB. 172, *Ervandakert* MX. 118, vgl. auch *Ervandavan* MX. 123

= np. *Arvand* Vater des Lohrāsp (bei Fird. III, 1670, 3082 dafür *Ōrand*, vgl. IdgF. IV, 151), phl. *arvand* in *Arvandasp* Horn, Grdr. p. 266, zd. *aurvant-* (vgl. *aurvaṭaspa-*), gr. *Ὀρόντας*, *Ὀρόντης* Name mehrerer Satrapen von Armenien im 4. Jhd. a. Chr. (Judeich, Kleinasiatische Stud. 221—225), vgl. *Ὀροντοβάτης* Arr. An., D. Sic.

65. Զանգակ *Zangak* Priester El. 71, Laz. 198
= np. *Zanga*, vgl. *Zangōi* und *Zangula* Nöld. Stud. I, 19.
Arm. *zangak* (pers. Lw.) 'Schelle, Glocke' s. unten.

66. Զարնաւուխտ *Zarnavuxt* persischer Heerführer (um die Zeit des Chosru Nushirvan), nur bei Vardan 57,
falsch für *Zarmihr hazaravuxt* Steph. Asol. 81, vgl. Laz. 359, 438.

67. Զարասպ *Zarasp* Gebirge in Asorestan MX. 30, Sb. 94
= np. *Zarasp* Sohn des Tōs Fird. II, 810—811. Vgl. *Ζαριάσπα* Strabo, *Ζαρίασπα* Ptol. eine Stadt, *Ζαρίασπαι* ein Volk, *Ζαρίασπις* ein Fluss in Bactrien,
zd. *zairi-* 'gelb' + *aspa-* 'Pferd'.

68. Զարեհ *Zareh* Nahapet von Gross-Tsop'k' FB. 29; Sohn des Perserkönigs Peroz Laz. 523, 526; Sohn des Artašēs von Armenien, Bruder des Artavazd, Tiran und Smbat MX. 132—134; Išxan von Mok-k' N. P. 25
könnte über **Zarerh* auf *Ζαρίαδρις* König von Westarmenien (Tsop'k' = Sophene u. s. w.) 189 a. Chr. (Strabo 528, A. v. G. 40) zurückgehen, wenn dieser Name nicht nach einer Münze (vgl. P. St. 69) *Zadriades* zu lesen wäre.
Dazu *Zarehavan* ein Dorf Laz. 182, ein District in Persarmenien MGg. 608; vielleicht auch *Zarišat* »königliche Stadt« in Aliovit MX. 210, eine andere in Vanand MX. 266.
Davon zu trennen phl. np. *Zarēr* Bruder des *Vištāsp* = *Guštāsp*, Gegner des *Arǰāsp* im Yatk. und bei Fird., der mit dem *Zairivairi-* des Avesta (neben *Vištāspa-* als Gegner des *Aṛəjaṭaspa-* genannt yt. 5, 108, 112, 117) und dem *Ζαριάδρης* (für **Zariares* = **Ζαριϝαρις*[1])?) des Chares von Mitylene (Athenaeus 575), dem Bruder des *Hystaspes* identisch ist, vgl. Spiegel, Alterth. I, 665; Rapp, ZDMG. 20, 65.

1) So auch Darmesteter. Zend-Avesta II. 393.

69. Ջարմանդուխտ *Zarmanduxt* Frau des armenischen Königs Pap FB. 244—248, N. P. 123

aus *zarman* = phl. *zarmān* 'alt' ZPGl. 5 und 48 (= 'funfzigjährig'), np. *zarmān* 'senex decrepitus' und *duxt* 'Tochter'.

Bei Kir. 30, 31 und Michael 319 steht *Zarmanduxt* falsch für *Azarmiduxt*.

70. Ջարմիհր *Zarmihr hazaravuxt* pers. General unter Peroz Laz. 359, 438, auf den flg. Seiten 439—447, 480, 487 nur *Hazaravuxt* (ein Titel) genannt; *Zarmihr Eṙanšahik* Mos. Kal. I, 288

= pers. *Zarmihr* (Sohn des Sōxrā) Tab. 135, vgl. 121 und 140—141 Anm.

71. Ջաֆրանիկ *Zaṗranik* Išxan von Mokkʿ Steph. Asol. 178 (11. Jhd.)

= np. *zaʿfarānī* 'safrangelb'.

72. Ջիկ *Zik* und *Karēn* als Name von Feldherrn des Perserkönigs Šapuh FB. 169, 177, 187; *Zik nvirakapet* (»capo dei sbirri«) des Königs Šapuh, als pers. Feldherr FB. 150, 151; *Zik nvirak*[1]), Gouverneur (*dastiarak*) des jungen Königs Xosrov von Armenien FB. 261,

vgl. *Ζηκᾶν καὶ Καρινᾶν, μεγίστους γενεάρχας καὶ στρατηγούς* gr. Ag. 6; *Ζίχ* eine der höchsten Würden (Menander) oder Geschlechter der Perser ZDMG. 31, 5, Tab. 140.

Bei Faustus und Agath. ist *Zik* offenbar Familienname, da es neben *Karēn* steht und die Würde durch *nvirakapet*[2]) bezeichnet ist.

73. Զինդկապետ *Zindkapet* und *Zndkapet*[3]) pers. Heerführer FB. 154

ist kein Name sondern ein Titel: Chef der *Zindīk*?

Dieses *zindīk* ist natürlich von *Zandīk* 'Manichäer' zu trennen.

74. Զրադիշտ *Zradešt* 'Zoroaster' El. 126, Eznik 141, *zradaštakan*, *zradeštakan* 'zoroastrisch' El. 16, z. 11 v. u.; 112, z. 8—9; *Zradašt* der Magier (*mog*), König der Bactrier MX. 15, Thom. 25

---

1) Lies *nvirakapet*.

2) D. h. Chef der *nvirak*, letzteres = *ῥαβδοῦχος* Apg. 16, 35, 38.

3) Im Index auch *Zndakapet*.

= zd. *Zaraθuštra-*, gr. *Ζωροάστρης*, phl. *zaratuxšt*, *zaratušt* Gl. and Ind. 147 etc., *Zaratuxštān* ZDMG. 44, 671, np. *Zarāδušt* Sohn des Xoragān, Lehrer des Mazdak Tab. 154, syr. *Zarāδušt* (3. Jhd., Cureton, Spicil. 25), *Zardušt* Hoffmann p. 87.

75. Զրուան *Zrvan* das Urwesen, dessen Söhne Ormizd und Arhmn waren; der Name soll nach Eznik 113 *baxt* (τύχη) oder *paṙk* (δόξα) bedeuten (in Wahrheit urspr. = 'Zeit'); *Zrvan* der grosse Gott El. 20; Zradašt der Magier sagte von *Zrvan*, dass er der Anfang und Vater der Götter sei MX. 15

= zd. *zrvan-* (acc. *zrvānəm*, dann auch gen. *zrvānahe*) 'Zeit', phl. *zurvān* Horn, Sieg. p. 26, pāz. *zurvān* 'time' Shk. 275, *Ζουρουάμ* bei Theod. von Mopsuhestia († 428), syr. *Z(u)rvān* Nöldeke im Festgruss an Roth p. 34.

Arm. *Zrvan* setzt pers. *Zurvān* oder **Zruvān* voraus; zd. *zrvan-* ist *zruvan-* zu sprechen.

76. Զրուանդուխտ *Zrvanduxt* Frau des armen. Königs Xosrov, Schwester des Perserkönigs (Šāpūr III. 383—388) FB. 261; eine Königin von Persien bei Michael 319,

von *Zrvan* = phl. *zurvān* (s. Nr. 75) und *duxt* = pers. *duxt* (s. Nr. 59).

Vgl. pers. *Zarvāndāδ* Sohn des Mihr-Narsē Tab. 110, phl. *Zurvāndātān* (Māhdāt der Mager Sohn des Zurvāndāt) ZDMG. 44, 671, zd. *zrvōdāta-* 'von der Zeit geschaffen'.

77. Թաւրէզ *T'avrēš* in Atrpatakan FB. 145, 189, *T'avrēž* 152 (von Ganjak FB. 16, 137, 187 etc. verschieden), *T'avrēž* Kir. 151, 215, *T'arvēž* 160, *Davrēž* Vardan 143, *T'avrēž* Steph. Orb. II, 43, *T'avrēz* (abl. *i T'avrizoy*) Steph. Asol. 261

= np. *Tabrēz*.

Für das 5. Jhd. p. Chr. ist also im Armenischen *T'avrēž*, im Persischen *Tavrēž* anzusetzen. Vgl. P. St. 179.

78. Խոռեամ *Xoṙeam* Hauptfeldherr Xosrov's II. mit den Ehrennamen *Šahr-Varaz* und *Ṙazmiozan*[1]) (s. diese besonders) Sb. 76 flg., Thom. 89, 96, Kir. 30 = *Xoṙem* Steph. Asol. 116 flg., Joh. Kath. 43, 44, Vardan 61, 62 (*Xoṙem* ist aus dem regel-

1) Vgl. ZDMG. 47, 622 flg.

rechten gen. *Xoŕemay* von *Xoŕeam* entstanden), *Xoŕean* Mos. Kal. I, 233, *Xoŕian* Kir. 29, *Xoŕianē* Michael 319

= arab. pers. *Farruhān*, *Farruxān* und *Xorahān*, gr. Φερο-χάνης, Χοριάνης, Χωριάνης Tab. 292, syr. *Feruhān* Nöld. syr. Chron. 31, *Faruxān* Hoffmann p. 105, 106.

Vgl. *Vin i Xoŕean* pers. Heerführer Laz. 390, 396. — Die Formen mit *f* weisen auf mp. **Farruxān* (aus **Farrax^{v}-ān*, vgl. np. *farrux* 'glücklich' = phl. *farrax^{v}*, zu np. *farr*, *farreh* 'Glanz' = ap. *farnah-* gehörig), die Formen mit *x* auf mp. **Xorrehān* (zu np. *xurreh* = päz. *x^{v}ar(r)eh*, syr. *xurreh*, zd. *x^{v}arənah-* P. St. 83, 259, 271). Ueber den Wechsel von *farrux* und *x^{v}arreh* s. Tab. 292 und 395.

79. 𐭧𐭥𐭫𐭭𐭧𐭪𐭥𐭲𐭩 *Xoŕoxazat* pers. Heerführer (Nachfolger des Ṙəstom, unter dem letzten Sassaniden Yezdegerd) Sb. 107, derselbe bei Mos. Kal. I, 292 𐭧𐭥𐭫𐭭𐭧𐭲𐭩 *Xoŕazat* genannt = pers. *Xorrazāδ* Bruder des Rustem (nach Hamza, Journal asiat. VI, 7, p. 232 Anm.; Nöld. Aufs. 133)

= pers. *Farrux-zāδ* und *Xorazāδ* Tab. 395, phl. *Farrax^{v}-zātān* Sohn des F., ZPGl. XXXIII, z. 9, West, PT. 4, p. XXXI.

Vgl. *Farruxānzāδ* und *Zāδānfarrux* Tab. 356, *Farruxdāδ* Tab. 352, phl. *Farrax^{v}(ī)dāt*, *Dātfarrax^{v}(ī)* ZDMG. 44, 652.

80. 𐭧𐭥𐭫𐭭𐭥 𐭠𐭫𐭬𐭩𐭣𐭩 *Xoŕox-Ormizd* Sb. 20, Išxan des Gebietes von Atrpatakan, Hrama(na)tar am Hofe (der Königin Bōrān) Sb. 99, Thom. 97, Vater des Ṙostom Sb. 101, 107, abgekürzt *Xoŕox* Sb. 99

= pers. *Farrux-Hormizd* Spahbaδ von Xorāsān, Vater des Rustem[1]) (der in der Schlacht von Qādisīya fiel), bei Hamza *Xore-Hormuz* Tab. 394.

Vgl. die Namen phl. *Farr-Ohrmazd* ZDMG. 44, 668 und *Farrax^{v}-Śahpuhr* ZDMG. 45, 430.

81. 𐭧𐭥𐭫𐭭𐭲𐭯𐭥𐭲𐭥 *Xoŕohbut* Secretär (*dpir*) des Perserkönigs Šapuh MX. 150

= phl. *Farrax^{v}būt* (in *Burzānīkrōšan i Farrax^{v}būtān*) Horn, Sieg. 25.

In den drei letzten Namen steht arm. *xoŕox* oder *xoŕoh* für pers. *farrux* = phl. *farrax^{v}*. Da die Armenier *f* nicht hatten,

1) Erbkronfeldherr von Xorāsān Nöld. Aufs. 129.

haben sie *farrux* durch Anlehnung an das mit *farrux* häufig wechselnde *x^{v}arreh* (s. unter *Xoṙeam*) = arm. *xoṙ-* in *xoṙox* umgebildet. Vgl. P. St. 187.

82. Խոսրով *Xosrov* Name von persischen und armenischen Königen, bei den meisten armen. Historikern, z. B. *Xosrov I.* Vater des Trdat Ag. 29 fl., FB. 6, Laz. 5; *Xosrov II.*, genannt *kotak* ('der kleine'), Sohn des Trdat FB. 6—29; *Xosrov III.* FB. 261—266, Laz. 19, *Xosrov* genannt *Anušeṙvan* Sb. 28, *Aprvēz Xosrov* Sb. 82 etc.; doch auch Name von armenischen Adligen, z. B. *Xosrov* Gabełean El. 77, *Xosrov* Herr der Vahevunier Sb. 56, *Xosrov* von Gardman MX. 250, *Xosrov* Akēaci Thom. 109

= np. *Xusrav*, phl. *xusrav* (geschrieben *xusrūb*) 'berühmt' Gl. and Ind. 50, pāz. *xusrav* 'well-famed, renowned', *xusravī* 'fame, celebrity' Min. Gl. 128, Shk. 255, zd. *husravah-*[1]) im Namen *Kava Husrava* 'Kai Chosru', vgl. *haosravaṅha-* ntr. 'hohe Ruhm, Berühmtheit', als masc. N. pr., skr. *suçrávas-* 'berühmt'.

Vgl. gr. *Χοσρόης*, syr. *Xesrōn* und *Xosrau* (כוסרו ZDMG. 43, 403, z. 7), arab. *Kisrā* oder *Kesrā* Tab. 151.

Dazu *Xosrovik* ein Išxan Steph. Orb. II, 79; *Xosroviduxt* Schwester des Trdat, Tochter Xosrov's I. von Armenien MX. 157, Ag. 165 flg., Vardan 39; *Xosrovanoiš* Vardan 90; *Xosrovuhi* Vardan 37; *Xosrovakert* FB. 18 und die Ehrennamen *Xosrov Šnum* Sb. 65 und *J̌avitean Xosrov* Sb. 68.

83. Խոռազմ շահ *Xoṙazm-šah* Vardan 143 = np. *X^{v}ārazm-šāh.*

84. Խոռաշէտ *Xorašet* ein Heiland, aus dem Samen Ormizd's von einer Jungfrau am Ende der Welt geboren Eznik 143

=phl. *Xoršētar* West, PT. I, 121 Anm. 2; 233 Anm. 2; *Hušētar* Sohn des Zaratušt West, PT. 4, 33, Dīnkart III, Gl. p. 20, Phl. Min. p. 10, z. 4, pāz. *Hušēdar* Min. p. 107, zd. *Uxšyaṭərəta-*[2]).

---

1) Die Neuausgabe hat dafür durchweg *haosrava* nom., *haosravaṅhem* acc., *haosravaṅhe* gen., so dass *husravah-* hier ganz wegfällt. Np. *xusrav* deutet aber auf ap. *(h)usravah-*; für zd. *haosravah-* = ap. **hausravah-* sollte man mp. np. **hōsrav* erwarten.

2) Danach gebildet pāz. *Hušēdarmāh* = phl. *Xoršētarmāh* Min. Gl. 108 (aber Phl. Min. 10, 4: *Hušētarmāh*) für zd. *Uxšyaṭnəmah-*; vgl. *Māh-Xoršēdān* Tab. 389.

85. խորասան *Xorasan* MX. 225, MGg. 614 u. s. w.
= np. *Xurāsān*, phl. *xᵛarāsān* 1. 'Osten', 2. 'Chorasan' Bdh. Gl. 126.

86. խուժաստան *Xužastan* 'Susiana' FB. 205, Laz. 223, 343 u. s. w.
= phl. *Xužistān* Bdh. Gl. 126, np. *Xūzistān*, ap. *(H)uvža-*, syr. חוזי. Dazu խուժիկ *xužik* (*i-a* St.) El. 125, 140, 141, Laz. 283 flg. 'Susianer' = np. *xūzī*, ap. *(h)uvžiya-*.

87. կապկոհ *Kapkoh*: die Berge des *Kapkoh* El. 59, Mos. Kal. I, 216; Armenien bis zum *Kapkoh* und dem Thor der Alvank' Sb. 37; Armenien, Georgien, Albanien und Siunik' bis zum *Kapkoh* und zum *parhakn Čoray* Sb. 143; *kust i kapkoh* d. i. die Gegend des Gebirges Kavkas MGg. ed. Soukry p. 40; dafür *Kavkas* MX. 19 etc., MGg. 606, *Kovkas* Sb. 29 'der Kaukasus', gr. ὁ *Καύκασος* (schon Herodot). Arm. *Kapkoh* ist
= phl. *Kāfkōh* phl. vd. p. 54, z. 8 oder *kōf i kāf* Bdh. 21, 2 v. u., West, PT. I, 37, np. *kōh i qāf* 'der Berg Kāf' Fird. III, 1199, 1145 (=Kaukasus), arab. *qabq* Barb. 437. Vgl. Justi, Btrg. zur alten Geogr. II, 5; P. St. 186.

88. կարէն *Karēn* Feldherr des Perserkönigs Šapuh (neben *Zik*, s. Nr. 72) FB. 169; *çeł Kareni Pahlav* 'die Linie Karen Pahlav' MX. 103 flg.
= lat. *Carenes* Tac. Ann. 12, 12—14, arab. pers. *Qārăn* eine der höchsten parthischen (*Pahlavī*) Adelsfamilien Tab. 128, 438; *Qārăn* Sohn des Kāva, Feldherr des Königs Nōdar Fird. I, 251, 135; 253, 174, *Καρινᾶς*, acc. *Καρινᾶν* gr. Ag. 6. — Dazu *Karēn* als Eigenname eines Išxans aus der Familie der Amatunier FB. 38 und eines Sahatuniers El. 77. Siehe unter *Zik*, *Mihran*, *Surēn*, *Pahlav*.

Auffällig ist der kurze Vocal in der zweiten Silbe der jüngeren Formen, die an sich ein arsacid. *Kāran* oder *Kārin* voraussetzen würden. Der armenische Nominativ *Karēn* kann für *Karen* stehen, setzt aber jedenfalls wie lat. *Carenes* ein pers. *Kārēn* voraus. Moses Xorenaçi hat zwei Formen, 1. *Karen*, wovon er ableitet: *karenean* (*Pahlav*) 'karenisch' (neben *surenean Pahlav*) 103, *Karenan-ǩ* 'die Karens' (neben *Surenanǩ*) 102, *karenan* (*Pahlav*) 'karenisch' 153 und den Genitiv *Kareni* (*Pahlav*) die Linie 'Karen' Pahlav (neben *Surenı Pahlav*) 103;

2. *Karin*, von dem das Adj. *Karnan* 'karenisch' (*çeln Karnan* oder *çeln Karnan Pahlavi-n* 'die Linie Karen Pahlav' 151, 152, 153, 172) und der Genitiv *Karni* (das Geschlecht des *Karni Pahlav* neben *Sureni Pahlav* 149) abgeleitet ist. Moses selbst setzt allerdings nach diesen Formen einen Nominativ *Karn* (neben *Surēn*) 148 (vgl. auch »das Haus *Karn Pahlavi-n*« 151) an, der aber, nach den persischen Formen zu urtheilen, unrichtig erschlossen ist. Vom rein armenischen Standpunkte kann man freilich *Karnan* und *Karni* sowohl von *Karn* wie von *Karin* ableiten. Vgl. *Καρινᾶς* gr. Ag. 6.

89. Կաւատ *Kavat* Perserkönig 1. Sohn des Peroz Sb. 25, 2. Sohn Xosrov's II. Sb. 95 flg., Mos. Kal. I, 254 flg., Kir. 22, 30, Vardan 57, 61, 62

= gr. *Καβάδης, Καβάνης*, syr. *Qavāδ*, np. (bei Fird.) *Kai Qubād*, arab. *Qubād* Tab. 135, phl. *Kavāt* (ein Obermōbedh), Horn, Sieg. 27, pāz. *Kaikavāδ* Min. Gl. 115, zd. *Kava Kavāta*.

90. Կաւ Խոսրով *Kav Xosrov*: der Kaiser (Maurik) von Griechenland erbat sich vom König (Xosrov II.) von Persien den Leib jenes todten Mannes, der sich in der Stadt Šauš (= Šūš) befand, im königlichen Schatze, in einem kupfernen Becken liegend, den der Perser nennt *Kav Xosrov*, die Christen aber den (Leib) des Propheten Daniel Sb. 46

= np. *Kai Xusrav*, zd. *Kava Husrava* (s. Nr. 82). Vgl. Tab. 58, Nöld. syr. Chron. 43, ZDMG. 47, 625. Freilich ist gerade Kai Xusrav nach Firdusi nicht gestorben, sondern lebend ins Jenseits entrückt worden. Vgl. Darmesteter, Zend-Avesta II, 661, Anm.

91. Կաւսականն *kavosakan* in: *Dmavund vsemakan*[1]) aus der *kavos*-ischen Familie, pers. Feldherr des Königs Šapuh FB. 147, durch das Suffix *akan* = phl. *akān* von *kavos* abgeleitet

= np. *Kāōs* Fird. I, 443, 164 u. s. w., gr. *Καόσης* Sohn des Königs Kavāδ Procop Pers. I, 11, Tab. 147, pāz. *Kahōs* (falsch für *Kāōs*) = phl. *Kāōs* Phl. Min. 25, 13, zd. *Kava Usa*. — Bei Pseud. 108, 115 u. s. w. steht arm. *Kavos* für gr. *Κῦρος*.

92. Կոշմ *Košm* MGg. 614, ed. Soukry 40 = *Komš* Sb. 61, 65

= np. *Kūmiš*, arab. *Qūmis* Barb. 464, gr. *Κωμισηνή, Κομισηνή* Strabo und Isid. Char., also mp. *Kōmiš* Landschaft südlich von Tabaristān.

1) Vgl. *Apakan vsemakan* FB. 150.

93. Կրման *Krman* MGg. 613, ed. Soukry 40, 41 (*Krman, Kurman, Karman, Kranapat*, lies *Krman anapat* 'das öde Kirmān'), Thom. 258, Laz. 49 u. s. w.

= np. *Kirmān* (*Karmān*) Barb. 482, phl. *Kirmān* phl. vd. p. 6, z. 2, 8 v. u., gr. *Καρμανία*.

94. Համազասպ *Hamazasp*[1]) Herr der Mamikonier Laz. 103, *Hamazaspean* Sohn dieses Hamazasp und der Tochter des hl. Sahak, Bruder des hlg. Vardan und des hlg. Hmayeak Laz. 103, vgl. El. 150, MX. 256, FB. 242, Sb. 50, 143, N.P. 68, 123, Thom. 71, 72; *Hamazasp* Artsrunier Thom. 109; *Hamazaspuhi* Schwester des Hamazaspean und Vardan (also Tochter des Hamazasp), Frau des Ṙštuniers Garegin FB. 178, 242, 243

wäre ap. = **Hamāzāspa-* von **hamāza-* = skr. *samā́ja-* 'Versammlung, Menge' und *aspa-* = skr. *aśva-* 'Pferd', vgl. zd. *Habāspa-* von **habā-* = skr. *sabhā-* 'Versammlung' und *aspa-*.

95. Համդոյ *Hamdoy* ein persischer Emir Thom. 144, 149

Koseform zu Namen wie *Hamdāδān* (Albīrūnī Uebers. 192) oder zu arabischen mit *ḥamd* 'Lob' gebildeten Namen? Vgl. Nöld. Stud. I, 23.

96. Հմայեակ *Hmayeak* Mamikonier El. 99, FB. 242, Laz. 103 flg.; Dimakʿsean El. 77, 93, Laz. 103 flg.; Herr von Ašoçkʿ MX. 265; Xorxoṙunier N. P. 25,

vgl. zd. *Humayaka-* ein Teufelsverehrer yt. 5, 113; *Humā-* (gen. *Humāyå*) Tochter des Vīštāspa- yt. 13, 139, ZDMG. 36, 584, phl. *humāk* Yatk. 62, 77, np. *Humāi*; zd. *humāya-* im Vispered 'gehorsam' (nach Darmesteter).

97. Հնդիկք *Hndik-ḳ* (gen. *Hndkaç*) 1. 'Indien' El. 45, z. 5 v. u., MX. 40, 153, 154, 166, Pseud. 95, 108, 128 u. s. w., 1 Maccab. 8, 8 (*χώραν τὴν Ἰνδικήν*) MGg. 614 (wo auch *Hndkastan*), davon *hndkayin* 'indisch' (das indische Meer = rothe Meer) MGg. 591, Pseud. 138; *hndkakan* 'indisch' (Meer) ebenda; 2. 'Aethiopien': der Libyer und Inder (*Hndkaç*) Pseud. 87; Aegypten — das Land der Inder (*Hndkaç*) — Libyen u. s. w. Ag. 515; warum wird niemals Jemand in Indien (*i hndiks*) weiss geboren? Eznik 155; *Hndik* = *Αἰθίοψ* Jerem. 13, 23,

1) Vgl. *Ἁμαζάσπης* Procop Pers. II, 3.

np. *Hindū* 'Inder', *Hindūsitān*, *Hinduvān* A. M. 6, 10 'Indien'; *hindī* 'indicus'; phl. *Hindūk*, pl. *Hindūkān* Salemann, mp. Stud. 222, 228, phl. ys. 56, 11, 6.

Vgl. Mos. Kal. I, 257: 'in eine Halle genannt (d. h. auf persisch) *ƙatak i hnduk* im Hause des Maraspand', wo *ƙatak i hnduk* = phl. *katak i hindūk* 'Haus des Inders' ist, entsprechend dem *bāγ i hinduvān* 'Garten der Inder' bei Tab. 357.

Hoyiman = *Yeman*(?) pers. Statthalter von Armenien Sb. 34, 70 = pers. —?

98. Հրազդան *Hrazdan* MX. 29, 84 ein Nebenfluss des Araxes; Xosrov II. trat an den Kaiser ab »das Haus (= Land) der Tanutēr-Truppe bis zum Flusse *Hurazdan*« Sb. 45 (danach die Stelle bei Thom. 88, wo *Hurastan* geschrieben ist),

dem Namen nach = phl. *frazdān* ein See in Sejestan (Bhd. Gl. 195, West, PT. I, 86), zd. *frazdānu-* (nur yt. 5, 108: *pasnē āpəm frazdānaom*).

99. Հրահատ *Hrahat* Herr von Ašoc' Laz. 126; Kamsarakan Laz. 371 flg.; Mamikonier Laz. 394 flg.; Sohn des Gazavon MX. 249; pers. Marzpan von Armenien unter Hormizd IV. Sb. 34, verschiedene Steph. Orb. I, 106, 252, 253 flg.

= gr. Ἀφραάτης pers. Feldherr unter Hormizd IV. (ὁ κατὰ τῆς Ἀρμενίας τὰς στρατηγίδας λαχὼν τοῦ πολέμου ἡνίας) Theophyl. III, 5, syr. אפרהט i. J. 430 ZDMG. 43, 396, z. 15, älter Φραάτης Name mehrerer Partherkönige[1]), lat. *Phraātes*, *Phrahātes* (Horaz, Tacitus, Justin), älteste Form Φραδάτης (Memn. Fragm.), *Phradates* (Curtius), auch in Αὐτοφραδάτης (= ap. **vātafraδāta-*), np. *Farhād*, zd. *fraδāta-*.

Hrartin s. unter *Dat.*

100. Հրև *Hrev* Stadt und Land, jetzt 'Herat' Laz. 326, 327, 331, 343; *Har* Sb. 67 (lies *Hrev*)

= ap. *Haraiva-*, zd. *Haraeva-*, syr. *Harēv* i. J. 430 ZDMG. 43, 410, np. *Harē* Spiegel, Keilinschr. p. 245.

Հրև կատեշան *Hrev-Katešan* MGg. 614 = 'Hrev der Kadischäer' ZDMG. 33, 162 Anm.

---

1) Vgl. A. v. G. p. 43, 75 u. s. w.

Հրեշնամշապուհ *Hrevšnomšapuh* der Išxan von Hrev Laz. 327; der grosse Išxan des Landes, auch *Harevšłom*[1] *Šapuh* genannt El. 152; *Hrevšołum*[1]) Feldherr des Perserkönigs Šapuh, Arsacide FB. 151

aus *Hrev* + *šnom* 'Freude' (s. unten) und *Šapuh*.

Hruden s. unter *Biurasp*.

101. Չին *Čen-ē* (gen. *Čenaç*) 'China, die Chinesen' MX. 162, 163, *Čenastan* 'China' MGg. 616, *Čenbakur* Titel des Kaisers von China[2]) MX. 162, MGg. 616, ed. Soukry p. 46, Levond 61, *čenazneay* 'aus China stammend' MX. 167, 8, *čenik* 'chinesisch', vgl. unten *buičenik* und *daričenik*,

np. *Čīn*, *Činistān* 'China', phl. *Čēn*, *Čēnastān* Bdh. Gl. 121, np. *čīnī* 'chinesisch' = phl. **čēnīk*.

102. Չիհր Բուզան *Čihr Buzan*, *Čihr Všnaspuhēn*[3]), *Čihr Vłovn Mihran* drei persische Marzpane von Armenien unter Xosrov II. bei Samuel von Ani p. 77; *Čihr-Buzēn*, *Čihr-Všnasp Suhēn*[4]), *Čihr-Vłovn Nihran*[5]) Kir. 30; der zweite von diesen heisst *Čihovr-Všnasp*, ein *Surēn*, Verwandter Xosrov's I. (von Vardan, Sohn des Vasak getödtet) bei Steph. Asol. 85 (seine Vorgänger Mžež der Gnunier, Denšapuh, der das Ormuzd-Feuer (*ormzdakan hur*) in Ŕštunik' anzündete, und Varazdat; sein Nachfolger Davit' der Sahatunier unter Ormizd, Sohn Xosrov's I. Steph. Asol. 84—87; vgl. Vardan p. 61); derselbe *Surēn*, Marzpan von Armenien unter Xosrov I., von Vardan, dem Sohne des Vasak getödtet (i. J. 572, Tab. 439), wird von Sb. 26, z. 1 und 6, 29, z. 15 erwähnt und seine Nachfolger[6]) *Vardan Všnasp* und *Gołon Mihran* genannt Sb. 29, während bei Joh. Kath. 37—38 nach dem Marzpan *Surēn* der Marzpan *Všnasn Vahram* (lies *Všnasp Vahram*) kommt, unter dem Yiztbuzit den Märtyrertod in Dvin erleidet.

---

1) Lies *Harevšnom*, resp. *Hrevšnom*.

2) *Bakur* = pers. arab. *fayfūr* Titel des Kaisers von China, aus pers. **bay-puhr* = 'Gottes-sohn'. Vgl. Horn, Grdr. p. 71, Anm. 1.

3) Lies *Všnasp Surēn*.

4) Lies *Surēn*.

5) Lies *Mihran*.

6) Allerdings nicht als Marzpane, sondern als persische Heerführer, die nach Armenien kamen, während nach Sb. 26 der Mihran *Mihrevandak* als persischer Heerführer nach der Ermordung des *Surēn* nach Armenien kam.

Die Namen mit *Čihr* sind daher unsicher; vielleicht ist der zweite *Mihr-Všnasp Surēn* zu lesen[1]); s. unter *Mihr*.

103. Մակուրան *Makuran* MGg. 613, El. 124, Sb. 110 = arab. pers. *Mākurān*, jünger *Mukrān*, *Makrān* 'die Provinz Mekran' Tab. 18, Barb. 538.

104. Մամ *Mam* eine Frau aus Persien Vardan 100 = np. *mām* 'Mutter'. Vgl. unten arm. *mam* 'Grossmutter'. Dazu *Mamak* ein Mamikonier Sb. 48, 56. — Vgl. arm. *Pap* = np. *bāb* 'Vater' (aus *pāp*) und phl. *Pāpak*. Ueber Verwandtschaftsnamen als Personennamen s. Nöldeke, WZKM. 6, 309 (wo auch neusyr. *Bābā* und *Māmā* als Mannesnamen).

105. Մանաչիրհ *Manačirh* Ṙštunier FB. 24 (gen. *Manačerhay* FB. 25), *Manačihr* (var. *Manačirh*) MX. 169, 192, *Manačihr* Steph. Asol. 66, 67, *Manačir* Vardan 43, 44, der hlg. *Manačihr*, genannt Grigor Kir. 24, Samuel von Ani 74

aus *Mana-*, das auch in *Manavaz* = *Μονόβαζος* und vielleicht in *Manakert* ein Ort in Ṙštunik' (Inǰǰean, alte Geogr. 169) vorliegt, und *čirh* = ap. *čiϑ^{r}a-* 'Stamm, Abstammung' in *ariya-čiϑ^{r}a-* 'von arischem Stamme', zd. *čiϑra-* 'Same, Abstammung, Gesicht' in zd. *daevōčiϑra-* 'von den Dēvs abstammend' = pāz. *dēvčihar* Shk. 241; zd. *gaočiϑra-* 'Stiersamen habend' = ap. *Γωσίθρης* (**gaučiϑ^{r}a-*) = np. *Gōzihr* Tab. 4; zd. *hučiϑra-* 'von edler Herkunft oder mit schönem Gesicht' = phl. pāz. *hučihr*, *hučihar* Yatk. 48, Gl. and Ind. 47, Min. Gl. 105 = np. *hujīr*, *xujīr*, *hužīr* 'schön, trefflich'; zd. *Manuščiϑra-* = phl. *Manuščihr* Bdh. 81, 11, West, PT. 4, 29, auf Münzen der Persis *Manūčiϑr*[2]) Ztschr. f. Numism. IV, 180, vgl. ZDMG. 44, 651; 45, 431, pārsī *Manūčehr* ZDMG. 36, 85, np. *Minōčihr* Fird. I, 95, Tab. 6.

Was ist np. *manāčihr* Fird. I, 95?

106. Մանաւազ *Manavaz* MX. 26 (in mythischer Zeit), *tohmn manavazean* 'die Familie der Manavazier', unter König Xosrov dem Kleinen von Armenien ausgetilgt MX. 188, FB. 9, *Manavaz* Išxan von Kołb FB. 29, Išxan von Dzork' N. P. 25

1) Der erste *Mihr-burzēn* = pers. *Mihrburzīn* (Hoffmann 65 u. s. w.)?

2) Phl. *m-nū č-tr̄ī* (*m-n y-z-tān*) der Hājīābād-Inschrift gehört nicht hierher (P. St. 100). Ich vermuthete, dass es bedeute: 'dessen (*mn-ū*) Abstammung (von Gott) ist', und erfahre von Dr. Andreas, dass er es seit Jahren so gedeutet hat.

= gr. *Μονόβαζος* König von Adiabene, mit dem Beinamen *Βαζαῖος*[1]) (Joseph., D. Cass.). — Vgl. *Ἀρτάβαζος*, *Μεγάβαζος*, *Τιριβαζος*, *Φαρνάβαζος*.

Dazu *Manavazkert* FB. 263 = *Manazkert* FB. 226, El. 22, Thom. 224, Zenob 40 (Var. zu *Manckert*), Steph. Asol. 73, 179, Arist. 113, 115 u. s. w., *Manckert* Vardan, Mt. Urh. (s. Index): Stadt im District Hark᾽ oder Apahunik᾽, später *Menāzgerd*, *Melāzgerd* ZDMG. 33, 144, jetzt auf den Karten *Melasgerd* nördl. vom Van-See; davon *Manazkerteçi* Laz. 333.

Als Koseformen von *Manačirh*, *Manavaz* und andern Namen[2]) mit *Mana-* können gelten: *Manak* Išxan von Basean FB. 21, *Manēn* Amatunier El. 71.

107. Մանէ *Manēč* Apahunier El. 33, 71, Laz. 126, MX. 265 = gr. *Μοναίσης* Parther (Plut., D. Cass.), lat. *Monaeses* Hor. Od. 3, 6, 9, Tac. Ann. XV, 2, Spiegel, Eran. Alterth. III, 119, 161, A. v. G. 99, 131.

108. Մանի *Mani* der Religionsstifter Eznik 116, 117, 287 (gen. *Maneay* 290, 293)
= pers. *Mānī* Tab. 47. Die Pehleviformen s. Shk. 258.

109. [Մասիք *Masi-k᾽* (gen. *Maseaç*, acc. *Masi-s*) der Berg Masis in Armenien
= np. *Māsīs* Gazophyl. 236, letzteres nur pers. Umschreibung des armen. Wortes.]

110. Մարասպանդ *Maraspand* Name eines Mannes Mos. Kal. I, 258
= pers. *Māraspand* Tab. 362, pāz. phl. *Māraspand* Shk. 258 (*mānsarspand* Bdh. Gl. 229 ist nur Umschreibung des Zendwortes), zd. *mąθrem spentem*, mand. מארספינדי Nöld. syr. Chron. 29, Anm. 3.

111. Մարգ և Մարգոտ *Marg* und *Margot* Landschaften (von Xorasan) Sb. 67, für letzteren: Մարվիոտ *Marviot* Laz. 233, in MGg. entstellt[3]): *Mrv* und *Mrot* (ed. Soukry 40), *Amr*, *Mrot* (ebenda 42), *Mrum Aruast* (Vened. 614)

---

1) Koseform von *Μονόβαζος*, vgl. Nöld. Stud. I, 29.
2) Dazu *Manasp* Xorxoṙunier FB. 29?
3) Aus *Marv* und *Marviot*.

= ap. *Margu-*, zd. *Mōuru-*, gr. *Μαργιανή* die Landschaft, *Μάργος* der Fluss (Strabo), phl. *Murv* Yatk. p. 50, np. *Marv* Tab. 17; phl. *marv-rōt* 'der Merv-Fluss' Bdh. 50, 18, np. *maryāb* 'Merv-wasser'. Es gab 2 Landschaften 1. *Marv*, bei Yaqut: *Marv aššāhiǰān* [1]), 2. *Marv i rōt* 'Fluss-Merv', bei Yaqut *Marv-arrūd* [1]). — Phl. *rōt* = np. *rōd* = ap. *rauta* 'Fluss'. — Vgl. P. St. 248.

Marič = *Maručan* pers. General FB. 154
= gr. *Μαρουζᾶς ὁ τῶν Περσῶν στρατηγός* Theophyl. III, 5.

112. Մարք *Mark* (gen. *Maraç*) die Meder und Medien MX. 39, 46, 47, 137 u. s. w., FB. 143, 160, 209, Ag. 515, 628, MGg. 606, 612 u. s. w.
= ap. *Māda-* 'medisch, Meder, Medien', gr. *Μῆδος, οἱ Μῆδοι*, syr. *Bēθ Māδāyē* Hoffmann 107, phl. *Mādīkān* 'Meder', mp. *Māh* einige Gegenden des westlichen Mediens zur arab. Zeit BB IV, 48, Tab. 103. — Vgl. Olshausen, Parthava und Pahlav 45 flg., P. St. 199, 201.

Dazu *Maraparsaçi* 'der Medoperser' MX. 55; *Mar amat* das übersetzt wird: der Meder ist gekommen MX. 123 (*amat* = np. *āmad*); *marakan* 'medisch' (Kleid) Pseud. 116, 117. Von gr. *Μῆδος* abgeleitet ist *Medaçi* MX. 30. Sonderbar ist lat. *Marcomedi* s. A. v. G. p. 143.

113. Մհեհնդակ *Mehendak* Ŗštunier mit den Var. *Mehundak*, *Mehandak*, *Mehen*, *Mehēdak* FB. 17, 44, 71, 104, MX. 201, N. P. 25, 52, Thom. 60

klingt persisch und gehört wohl zu Մհրեհանդակ *Merhevandak* oder Մհրեհանդակ *Mehrevandak*, vgl. *Vahram Merhevandak* Sb. 30 = *Vahram Mehrevandak* Thom. 85 = *Vahram Mehevand* Steph. Asol. 114, d. i. pers. *Bahrām Čōbīn* Tab. 139 aus der Familie Mihrān, vgl. *Mihrann Mihrevandak* 'der Mihran Mihrevandak' pers. Feldherr unter Xosrov I. Sb. 26
= pers. **Mihravandak* = ap. **Miθrabandaka-* 'Diener des Mithra'.

114. Մհրուժան *Mehružan* Artsrunier El. 150, Laz. 256, Levond 195, N. P. 53, Mos. Kal. I, 117, Joh. Kath. 30, Steph.

---

1) D. i. pers. *Marv i šāhagān* 'das königliche Merv' und *Marv i rōd* 'Fluss-Merv', vgl. Nöld. syr. Chron. 39. Syr. מרו und מרורוד ZDMG. 43, 412.

Asol. 71, *Merhužan* Artsrunier, Bruder des hlg. Aïan Laz. 185, *Meružan* FB. 140—255, MX. 222 flg., *Mehužan* Thom. 62 flg.

= phl. *Mitrūčan* ZDMG. 31, 589; 46, 286, WZKM. 4, 357, zu sprechen *Mihrōjān*, zu zd. *miθrōaojah-* 'mithramächtig' yt. 10, 104.

Der Name ist von *Μιθροβουζάνης* zu trennen.

Merakbut pers. Statthalter in Armenien Sb. 34 = *Merkut* (verdorben) Sb. 70 = pers. —?

Vgl. oben arm. *Butmah* und *Xorhbut*, phl. *Māhbūt*, *Martānbūt*, *Martbūt* Horn, Sieg. 25, 40, ZDMG. 44, 674, 659; 46, 283.

115. Մհր *Mihr* der Gott El. 25, 27, 128, 144, Pseud. 49, 52, MX. 203, Thom. 86 u. s. w.

= zd. *Miθra-*, ap. *M(i)θra-* (BB IX, 132), erst in den Inschriften des Artaxerxes Mnemon und Ochus, gr. *Μίθρας*, *Μίθρης*, lat. *Mithras*, phl. geschrieben *M(i)tru*, gesprochen *Mihr*, pāz. np. *mihr*.

Als Personenname: *Mihr* Bischof von Ardzax Mos. Kal. I, 417.

Davon abgeleitet:

mrhakan Ag. 593: *i mrhakan meheann anvaneal ordvoyn Aramazday* 'zu dem mithrischen Tempel genannt des Sohnes des A. = zu dem Tempel des Mithra (**Mirh*), der Sohn des Aramazd genannt wird'; *mihrakan* (*tohm* 'Familie') Mos. Kal. II, 67

= phl. *m(i)trūgān* (sprich *mihragān*) 'Mithrafest' Bdh. 33, 9 = np. *mihragān*[1]) Fest des Mithra im Monat Mihr (s. unter *mehekan*), vgl. den Namen *Mihragān-kaδak*[2]) (arab. *mihrejānqaδaq*) District im südwestl. Medien ZDMG. 28, 101 flg., Barb. 552;

Mihran eins der vornehmsten persischen Geschlechter: *Ṙaham* aus der Familie *Mehran* El. 153; *Mihran* pers. Feldherr Laz. 404, 406 flg.; *Šapuh* aus der Familie *Mihran* Laz. 446 flg.; *Mihran Mihrevandak* pers. Feldherr Sb. 26; *Mihran* Schwestersohn Xosrov's II. Joh. Mamik. 15; *Mihran* Verwandter Xosrov's II. Mos. Kal. I, 286 (gründet die Stadt *Mihravan* in Gardman 287); *Mihran* Bdeašx von Georgien Mos. Kal.

---

1) Vgl. Albīrūnī, übers. von Sachau p. 208.

2) Arm. *Mihrank'atak* MGg. ed. Soukry p. 40 District der *Kust i Xorvaran*, syr. *Mih(r)aqān(q)aδay* Hoffmann 67, *Mihraqānqaδay* ZDMG. 43, 412.

I, 116 u. s. w., vgl. *mihrean (tohm* 'Familie') Mos. Kal. I, 100, *Mihranduxt* (s. oben unter *duxt*)

= pers. *Mihrān* Tab. 139.

Zusammensetzungen mit *Mihr*:

Mihr-Artašir Siunier Steph. Orb. I, 92, 133, 139;

Mihrdat MX. 88, 90, 91, Pseud. 94, 100; der Perser *Mihrdat*, von den Arabern Othman und Moawia geschlagen Kir. 33 = gr. *Μιθραδάτης*, *Μιθριδάτης*, lat. *Mithridates*, *Meherdates*, phl. *M(i)trd(ā)t(ā)n* (sprich *Mihrdātān*) ZDMG. 44, 660, np. *Mīlāð* (Marquart bei Nöld. Stud. II, 31), syr. *M-hl-d* in מהלדגרד für pers. *Mīlādgird* Stadt im Gebiet von Rai;

Mihr-Xosrov pers. Heerführer Joh. Mamik. 46—47;

Mihr-nerseh Gross-Vezir des Königs Yezdegerd II. (*vzurk hramatar Eran ev Aneran*) El. 20—100, *hazarapet Areaç* Laz. 107—323, Steph. Orb. I, 99 = pers. *Mihr-Narseh*, *Mihr-Narsē* mit dem Beinamen *Hazārbanda* ('tausend-sklavig'), Vezir Yezdegerd's I. Tab. 76, *buzurgframaðār* des Bahrām Gōr Tab. 106, 111; Vezir Yezdegerd's II. Tab. 113; syr. *Mihrnarsē* Bischof ZDMG. 43, 410;

Mihr-šapuh Mardpet (Obereunuch), Armenier Laz. 210 (*Mer-šapuh* Artsrunier Thom. 67, 81, 84 lies *Neršapuh ?*) = pers. *Mihr-Šāpūr* Tab. 75;

Mihr-Sebuxt pers. Marzpan Mos. Kal. I, 213, s. unter *Sebuxt*;

Mihr-všnasp Čvaršaçi (mit Šapuh, dem Rathssecretär, Gesandter des Persers Nixor an den Mamikonier Vahan) Laz. 489, 495, 496, 498 = pers. *Mihr-Gušnasp* Tab. 395.

Vgl. pers. *Mihr-Āðar* von Istaxr Tab. 463, *Āðar-Mihr* Tab. 464, *Mihr-Hormizd* Sohn des Mardānšāh Tab. 379, phl. *M(i)tr-Ohrmazd-ī*, *M(i)tr-māh*, *M(i)tr-Āturfarnbag* u. s. w. ZDMG. 44, 651, 659, 660, Horn, Sieg. 23 flg.

Eine Koseform solcher Namen ist vielleicht *Mihru* (belegt ist nur der Gen. *Mihrui* Sb. 63) für **Mihroy* ein Armenier aus dem Hause Dimak'sean = pers. *Mihrōi* Nöld. Stud. I, 22.

116. Ֆուշկան *Muškan nivsalavurt* pers. Feldherr El. 74—113, Laz. 202, 214, 215, vgl. *Mškan* FB. 153, Thom. 73 u. s. w.

= pers. *Muškān* Nöld. syr. Chron. 16.

Mṙikan, *Məṙikan*, *Məṙkan* pers. Heerführer FB. 158, 249 = pers. —?

117. Յազդ *Yazd* ein Siunier Laz. 413 flg., Vardan 56
= pers. *Yazd* Horn, Sieg. 36, Kurzform von Namen wie *Yazdegird, Yazdpanāh, Yazdegušnasp* etc. Tab. 96, 240, Horn, Sieg. 36, syr. *Yazdāð* ZDMG. 43, 400, z. 6.

Dazu die Koseform *Yazdēn* pers. Statthalter (*sahmanakal*) in Armenien unter Xosrov II. Sb. 34, 70
= *Yazdīn* Director der Grundsteuer unter Xosrov II. Tab. 383, vgl. Hoffmann p. 264.

Andere Koseformen: *Yazdak* Horn, Sieg. 36, 29, 35, syr. *Yazdōi* ZDMG. 43, 410.

Zu zd. *yazata-* 'göttliches Wesen, Genie', phl. *yazatān, yazdān*, pāz. *yazdān* 1. 'die Genien, Geister', 2. 'Gott' Gl. and Ind. 173, Haug, Essay p. 4, Min. Gl. 220, np. *izad* 'Gott'.

118. Յազկերտ *Yazkert* Perserkönig: *Yazkert* (I.) Bruder des Vṙam, Sohn des Šapuh Laz. 49 flg.; *Yazkert* (II) Sohn des Vṙam El. 7, Urenkel des Šapuh El. 34, Koriun 25, 29, Laz. 103—335; *Yazkert* (III) Sohn des Kavat[1]), Enkel Xosrov's II. Sb. 99; vgl. Mos. Kal. I, 292, Thom. Index, Vardan Index
= phl. *Y(a)zdk(e)rt*, syr. *Izdegerd*, arab. *Yazdajird*, np. *Yazdegird*, gr. Ἰσδιγέρδης etc. Tab. 72.

Vgl. phl. *Yazdānkert* BBIV, 50, Horn, Sieg. 24.

119. Եզթայր *Yeztayar* in dem Namen *Aštat Yeztayar*, Feldherr Xosrov's II. Sb. 76, 77
= mp. *yazd* (= zd. *yazata-*) + *ayār* 'Freund, Helfer'. Vgl. pārsī *Āūrmazdyār, Allahyār* ZDMG. 36, 84.

120. Եզատվնասպ *Yəzatvšnasp* Milchbruder des Königs Peroz Laz. 325, 326, Sohn des Aštat aus dem Hause Mihran Laz. 344; Kommandant der Festung Bołberd in Basean (unter Šapuh dem Mihran, Marzpan von Armenien) Laz. 447
= pers. *Izaδgušnasp*, Ἰεσδιγουσνάφ Tab. 140, 480.

121. Եզտբուզիտ *Yiztbuzit* (gen. *Yiztbuzti*) Joh. Kath. 54, Taufname des Magiers *Maxož* aus dem Dorfe *K'unarastan* im District *Bešapuh*[2]), der unter Xosrov I. durch den Marzpan

---

1) Bei Mech. von Ani (ed. Patk. p. 44) richtiger genannt *Yazkert Šahriarean* d. i. *Yazkert* Sohn des *Šahriyār* Tab. 360, 397. Dieser *Šahriyār* war der ältere Bruder des Kavat (pers. Kavāð Šērōi) Tab. 359.

2) Vgl. syr. בירשבור als Bischofssitz ZDMG. 43, 408. Ein *Bēh-kābūr*

Všnasn (lies *Všnasp*) *Vahram* in der Stadt Dvin den Märtyrertod erlitt; der Name bedeute: *astvac apreçoiç* = 'Gott hat erlöst' Joh. Kath. 38, Vardan 57; *Ezitbuzit* derselbe Steph. Asol. 84; *Maxož* = *Yizdbuzit* Samuel von Ani 75

= np. *Yazdbōzēd*, gr. Ἰσβοζήτης Tab. 162, 287, Horn, Sieg. 24, syr. יזדבוזיד, zu lesen *yazdbōzēδ* ZDMG. 43, 397, z. 1.

Vgl. phl. *Yazdānbōžēt* Horn, Sieg. 24, ZDMG. 44, 676, *M(i)trbōžēt*, *Āturbōžēt* Horn, Sieg. 31 und die Namen auf *-bōxt* BB IV, 49, Horn, Grdr. p. 270.

Der Name mp. *Yazd-bōžēδ* 'Gott erlöst' ist nach semitischem Muster gebildet, da es semitische, nicht indogerm. und iranische Art ist, Sätze als Namen zu gebrauchen. Nach idg. und iran. Bildungsprincip hätte der Name zd. **yazatō-buxta* = mp. **yazdbuxt* (als Compos.) = 'von Gott erlöst' oder als mp. Neubildung (von *bōxtan*, ptc. *bōxt*) **yazdbōxt* = 'von Gott erlöst' (nicht = Gott hat erlöst) lauten müssen. Vgl. phl. *Yazdānbōxt(ī)* 'von Gott erlöst' Horn, Sieg. 24, 31 und syr. *Bōxtyazd* ZDMG. 43, 414.

122. Յունք *Yoink* (gen. *Yunaç*) 'die Griechen, Griechenland' MX. 4—296, El., Ag., Laz. u. s. w., *yoin* 'griechisch' MX. 19, davon *yunakan* 'griechisch' MX. 33 u. s. w., *yunarēn* 'griechisch' (Sprache, Litteratur) MX. 224 u. s. w.

= ap. *Yauna-*, pl. *Yaunā* 'Jonien, die Jonier', gr. Ἰάονες, hebr. *Yāvān* 'Griechenland', syr. *Yaunāyē* 'die Griechen'. Np. *Yūnān* 'die alten Griechen' (davon *Yūnāniyān* A. M. 5, 10) stammt aus dem Arabischen.

123. Նամգարունսոնասպ *Namgarunšonasp* (var. *šnasp*) pers. General unter Xosrov II. Sb. 79, zu lesen *Namdar Všnasp*

= pers. *Nāmdār-Gušnasp* (Sohn des *Āδar-Gušnasp*) Tab. 388. Vgl. pārsī *Nāmdār* als N. pr. ZDMG. 36, 85. Zu np. *nāmdār* 'berühmt'.

124. Ներսապուհ *Nerśapuh* Artsrunier El. 32, 77, 150, Laz. 126 flg.; *Nerśapuh* Ṙmbosean El. 54, 56, Mos. Kal. I, 213; *Nerśapuh* Bischof Steph. Asol. 83, Vardan 58

---

nennt Hoffmann n. 2237, 2245 = *Sābūr* District von Fars Barb. 293. St. Martin in der Uebersetzung des Joh. Kath. p. 54 setzt dafür fälschlich *Nivśapuh*.

aus *Nerseh* + *Šapuh?*
Vgl. *Ners* Yōsepean Laz. 467.

125. Ներսէհ *Nerseh*[1]) Perserkönig FB. 50, 55, 65, *Nerseh* Kamsarakan El. 150, Laz. 371—591 (Herr von Širak, Sohn des Aršavir, Bruder des Hrahat 371), *Nerseh* išxan Urcay El. 71, Laz. 195, *Nerseh* K'aǰberuni El. 77, Laz. 210, 213, *Nerseh* Ervanduni Laz. 387, *Nerseh* išxan Cop'ac šahēi[2]) FB. 21, *Nerseh* Artsrunier Thom. 57, *Nerseh* König von Georgien Vardan 87 u. s. w., davon *Nersehapat* Dorf im District Artaz[3]) Laz. 391, gräcisirt *Nersēs*[4]) Vahevunier Sb. 50, čihrakaçi(?) MX. 251, meist geistlicher Name: *Nersēs* der Grosse, Oberbischof (Katholicos) von Armenien FB. 43—265, MX. 202—254, Laz. 29—71 etc., als Name anderer Katholici s. Vardan Index, etc., *Nersēs* stratelat Thom. 86

= phl. inschr. *N-rs-hī* Haug, Essay on Pahlavī p. 79, vgl. *N(e)rs(e)hš(ā)h* ZDMG. 44, 651, syr. *Narsē* und *Narsai*, gr. Ναρσῆς, seltner Ναρσαῖος, lat. *Narseus*, pers. *Narsē* Tab. 50, Hoffmann p. 36, 172, der Gott *Narsai* ebenda p. 65, zd. *nairyōsaṅha-* ein göttliches Wesen, skr. *narāçaṣa-*.

Nerseh findet sich auch in zusammengesetzten Eigennamen wie *Atrnerseh*, *Mihrnerseh* (s. oben), *Amirnerseh* Sohn des Siuniers Vasak Laz. 159, *P'aṙnerseh* (s. unten).

126. Նիխոր *Nixor* Familienname, davon adj. *nixorakan*, vgl. der *Nixor Všnaspdat* Laz. 487, bei Laz. sonst (p. 490—530) einfach *Nixor* genannt, als pers. General nach Armenien geschickt, *Nixorakan Sebuxt* ein vornehmer Perser Laz. 187, *Nixorakan*[5]) pers. Statthalter in Dvin unter Xosrov II. (also auch p. 34 *nixorakan* für *xorakan* zu lesen!) Sb. 70; Persarmenien, zwischen Atrpatakan und dem Tauros Gebirge der Gegend, welche heisst: *koh i nihorakan*, bis zum Flusse Erasx MGg. ed. Soukry p. 32, vgl. FB. 159: der Bdeašx von Aldznik' und der Bdeašx von

1) In den Texten oft *Nersēh*, doch ist *Nerseh* richtiger, vgl. instr. *Nersehiv* Laz. 210, 394.

2) Dasselbe wie Cop'k' šahun(v)oç FB. 141 im Unterschied von Gross-Cop'k' (Gross-Sophene).

3) Provinz Vaspurakan.

4) Gen. *Nersēsi*, besser *Nersisi*.

5) Geschrieben *Nixaurakan*.

Norširakan [1]) und Mahkertun [2]) und *Nihorakan* und Dassəntrē(?)

= pers. *Nax^{v}argān*, arab. *nixvār* ‘Fürst’ oder ‘Machthaber’, gr. *ὁ Ναχοραγάν* etc., arab. *an-naxīraǰan* oder *an-naxārafān*, davon »das Dorf des *Naxīragān*« (*Dih naxīraǰān* oder *Dih xarraqān*, *Dih x^{v}āraqān*), noch jetzt *Dehxargān*, unweit des Urmia-Sees [3]) Tab. 152, syr. Chron. 12, Barb. 247 (*Dih xīraǰān*), 204—205 (*xarraqān*).

Wie bei Sb. 70 ein *Nixorakan* als pers. Statthalter in Armenien unter Xosrov II. vorkommt, so findet sich bei Fird. unter demselben Xosrov ein *Nax^{v}āra* und der Schatzmeister dieses Königs heisst »Sohn des *Nax^{v}āra*« bei Fird. = *Naxīraǰān* bei Yaqut, Tab. 153, Barb. 247 (*Xīraǰān*).

Nivšapuh s. oben unter *Apar-aśxarh*.

127. ՇաՀ *Šah* königlicher Xotapet (Armenier) El. 77

Kurzform für *Šāhdōst*, *Šāhmardān* u. s. w., Nöld. Stud. I, 20, ZDMG. 44, 673, Koseform *Šāhōi* ebenda.

Dazu: *Šahanduxt* Tochter des Varaz-Trdat, des Išxans von Ałvank‘ Steph. Orb. I, 207, 286; *Šah i Armēn*, Amirapet, ein Titel (‘König von Armenien’) als Name Vardan 124; *Šahnšah*, Sohn des Abusahl, König von Vaspurakan Vardan 92, andere Personen dieses Namens s. bei Vardan, Index; ein Išxan Kir. 56, 93 etc., vgl. *Šahanšah* als Titel Joh. Kath. 172, 173, 191, 192, Steph. Asol. 156; *Šahdosd* (im Index *Šahdost*) »das übersetzt wird: königliebend«, ein Märtyrer [4]) Thom. 65 = syr. pers. *Šāhdōst* ‘Königs-freund’, ein Märtyrer Nöld. syr. Chron. 12, z. 3.

Dazu auch ՇաՀաղ *Šahak* aus der Familie des Bischofs Ałbianos, Katholikos, Nachfolger des P‘arēn FB. 45, MX. 228, Thom. 67, aus der Provinz Korčeaik‘, Oberbischof des persischen Antheils von Armenien FB. 264? Oder = *Σατραάχης* (Arrian), np. *Šahrak* Nöld. Stud. I, 31, 33?

---

1) D. i. Neu-Širakan, vgl. Sb. 37: »und vom Lande der Syrer (Asorvoç) [überlasse ich euch] Arvastan und Neu-Širakan bis zur Grenze von Arabien«, wofür Thom. 86: »Asorestan, Mcvin (= Nisibis) und Neu-širakan« giebt.

2) Vgl. Ag. 628: Syrien, Nor Širakan, Kordik‘ bis Medien, Mahk‘rtun bis Atrpatakan.

3) Also im alten Persarmenien.

4) Neben *Gohšt‘asd* genannt, »das übersetzt wird: Färber des Purpurs des königlichen Gewandes«. Aber die syr. Form ist *Gohištāzād* (Hoffmann p. 15 u. s. w.), der ein np. **bihišt-āzād* = ‘Paradies-frei’ entsprechen würde.

128. Շահէն *Šahēn* Patgosapan, einer der Feldherrn Xosrov's II. (neben dem Hauptfeldherrn Šahr-Varaz und andern[1]) Sb. 77, 78, 79, 92, 93, Mos. Kal. I, 239 (instr. *Šahenov*)
= pers. *Šāhīn* Pāδōspān des Westens Tab. 291.
Andere Personen dieses Namens: arm. *Šahēn* Anjevaçi FB. 29, *Šahēn* Mamikonean N. P. 24; syr. *Šāhīn* Hauptmann der Gensdarmen (Perser) Hoffmann p. 62, ein syrischer Bischof ZDMG. 43, 410. Die mp. Form des Namens war also *Šāhēn*.

129. Շահրայեանպետ *Šahrayeanpet*: in das Ostan von Dvin kam der *Šahrayeanpet* der Marzpanschaft Sb. 77; in das Ostan von Dvin kam statt des *Šahrayanpet* der *Parseanpet*[2]) *Parśanazdat* Sb. 79, zu lesen *Šahr-ayen-pet* und *Pars-ayen-pet*
= mp. **Šahr-āyēn-pet* und **Pārs-āyēn-pet* von *šahr*[3]) 'Land, Kreis', resp. *Pārs* 'Persis', *āyēn* = np. *āyīn* 'Gesetz, Regel, Einrichtung, Sitte, Gewohnheit, Art und Weise' (P. St. p. 11) und *pet* 'Chef'. Vgl. pers. syr. *ṭuhmīn-āīnbeδ* Hoffmann p. 64 und 68 (»der *Ṭuhmīn-āīnbeδ* und seine achtzig Reiter«). Die Composita mit *āyēnpet* sind Titel, nicht Namen.

130. Շահրապան Բանդական *Šahrapan Bandakan* ein vornehmer Perser (unter Xosrov II.) Sb. 66
wäre np. **Šahrbān i Bandagān* d. h. **Šahrbān* Sohn des *Banda*.
Zu *Šahrbān* = 'Landesschützer' vgl. ap. *xšaθrapāvan-* und zd. *šōiθrapānō* n. pl.; zu *Banda* vgl. np. *banda* = ap. *bandaka-* 'Diener' und oben *Mehrevandak* (unter *Mehendak*).

131. Շահրապլական *Šahraplakan* pers. General unter Xosrov II. Sb. 79 = *Šahatrpałakan* Heerführer des sogenannten 'neuen Heeres' der Perser Mos. Kal. I, 238, Σαραβλαγᾶς (Theophanes) Tab. 292
also = pers. **Šahrap-lakān* aus *šahr* 'Land' + *p-l* (*pīl?*) + suff. *akān?*

Šahriarean s. unter *Yazkert*.

132. Շահր վահրիճ *Šahr-Vahrič* pers. General unter Xosrov II., der gegen die Truppen Vstam's kämpft Sb. 61

---

1) ZDMG. 47, 622 flg.

2) Vgl. Sb. 70: Xosrov sandte gegen sie den *Parsayenpet* mit einem Heere.

3) Vgl. *šahrdāvar* 'Kreisrichter' Hoffmann 65.

aus *šahr* 'Land' und *vahrič* (ein Titel, s. unter *Vahrič*), also 'Landes-Vahrič'.

133. Շահր վարազ *Šahr-Varaz* Ehrenname des Xoṙeam (s. oben) Sb. 92, 93 flg., Mos. Kal. I, 236

= pers. *Šahrbarāz* (syr. *Šahrvarāz*) 'Landes-Eber' Tab. 292. Vgl. ZDMG. 47, 622 flg.

134. Շապուհ *Šapuh* Perserkönig El. 34, Laz. 19 flg., FB. 124 flg. etc.; *Šapuh* Sohn Yazkert's I., Enkel des Šapuh, kurze Zeit König von Armenien, dann (420) in Persien getödtet Laz. 50, 51, MX. 251; *Šapuh* Rathssecretär (*xorhrdean dpir*), Perser Laz. 489, 495, 498; *Šapuh* aus der Familie Mihran, Marzpan von Armenien Laz. 446 flg., *Šapuh* Amatunier Sb. 108, Thom. 109; *Šapuh* Bischof der Artsrunier N. P. 26, verschiedene armenische *Šapuh's* bei Thom. (s. Index) etc.

= phl. *Š(ā)hpuhr*, inschr. *Š(ā)hpuhrī* (Haug, Essay on Pahl. p. 46, 47 etc.), ebenso auf Münzen und Gemmen (Horn, Sieg. 23, 27, 32 etc.), in den Büchern *Š(ā)hpuhr*, *Šāhpuhr*, bei den Römern *Sapor*, *Sapores* (neben *Piri-sabora*, vgl. Tab. 57—58), gr. Σαπώρης, Σαβώρης etc., syr. *Šāwōr* (שָׁבוּר seit dem 4. Jhd.), np. *Šāpūr* BB IV, 61, Tab. 7.

Die ältere und ursprüngliche armenische Form war *Šapurh*, die noch gelegentlich überliefert ist, vgl. *Gund i (r) Šapurh* MGg. ed. Soukry p. 41, auch bei El. *Meršapurh* als Var. zu *Neršapuh*, *Meršapuh* (nach Ges. Abh. p. 297[1]). Die urspr. Bedeutung des Wortes ist 'Königssohn' = ap. *xšāyaθiyahyā* + *puθ'a-*, vgl. np. *šāh* 'König' und *pūr*[2] 'Sohn'. Diese Bedeutung kannte auch noch Tabarī, der den Namen (*Šāhpuhr*) des Sohnes Ardašir's I. durch 'Königssohn' übersetzt Tab. 28—30. Ebenso übersetzt MX. p. 158 *Šapuh* (als Name des Sohnes Ardašir's I.) durch *arkayi manuk* = 'Königskind'. Auch bei Sb. 34, z. 4 müsste *Šapuh* für 'Königssohn' stehen, wenn es nicht ein Fehler für *Xosrov* ist[3]. Denn die 'Mutter des *Šapuh*'

---

1) Die Ausgabe von 1859, die mir vorliegt, hat *Neršapuh* und giebt überhaupt keine Varianten. Ebenso *Nerśapuh* in der Ausgabe von Johanniseanç p. 42.

2) Fird. I, 442, 147.

3) Der Satz mit *Šapuh* ist an dieser Stelle eingeschoben. Er gehört wohl auf p. 32 nach der ersten Zeile?

ist hier die Mutter des Xosrov, des Sohnes des Königs Ormizd, die Schwester des Vndoy und Vstam, vgl. p. 32 und 36.

135. Շաւասպ *Šavasp* Sohn des Artsruniers Vačē, allein von der Familie der Artsrunier übrig geblieben FB. 47, 115; *Šavasp* Artsrunier (unter Yazkert II. von Persien) El. 150, Laz. 256; *Šavasp* Artsrunier (unter Šapuh, König von Armenien, Sohn Yazkert's I. von Persien) MX. 249—251; *Šavasp* Artsrunier, Bruder des Vasak, des Vaters des Artsruniers Ałan, Erbauer eines Feuertempels in Dvin Thom.[1]) 77, 78, Joh. Kath. 35, Vardan 53

= zd. **syāvāspa-*, wovon *Syāvāspi-* yt. 13, 114 N. pr., skr. *çyāvāçva-* 1. 'mit braunen Rossen', 2. N. pr., davon *çyāvāçvi-* m. Patron.

136. Շաւարշ *Šavarš* Sohn des Spandarat Kamsarakan MX. 218, 242, vgl. auch MX. 43, Thom. 43, 56; dazu *Šavaršan* und *Šavaršakan* ein District von Armenien, zur Zeit des MX. *Artaz* genannt (in Vaspurakan) MX. 111, 130, Mos. Kal. I, 98,

zd. *Syāvaršan-* (acc. *Syāvaršānəm*, gen. *Syāvaršānō*, dat. *Syāvaršānāi*), pāz. *Syāvaxš* Min. Gl. 195, pārsī *Šiāvuxš* ZDMG. 36, 84, phl. *Siyāvaxš* Vater des Kai-Chosru West PT. 4, 28, np. *Siyāvaxš* König von Rai Tab. 139, syr. Chron. 9, Fird. oft, dann *Siyāvaš*, *Siyāvuš*.

Vgl. unten *šavašariun* 'Siyavuš-blut', eine Pflanze. — Wegen der Formen mit *-rš*, *-xš*, *-š* vgl. P. St. 261, wegen des anlautenden *š* für *sy* vgl. oben *Šavasp* und die ostiranischen Formen: *Šāvuš-ābād*, *Šāvaškān* bei Merv (Barb. 344), *Šāvuš*, *Šāvušfar* Albīrūnī Uebers. p. 41—42.

137. Շերոյ *Šeroy* (bei Thom. *Široy*) Sohn des Vndoy, eines pers. Mogpets und Marzpans von Armenien, Oberpriester (*ǩrmapet*) am Tempel des Ormuzd in Dvin, von den Armeniern darin über dem Feuerheerd gekreuzigt Thom. 78, Joh. Kath. 35, Vardan 53

= pers. *Šērōi*, gr. Σιρόης etc., syr. שׁירוי Tab. 361, Nöld. Stud. I, 21.

---

1) Nach Thom. unter dem Perserkönig Peroz, dem freilich p. 79 als Nachfolger Yazkert gegeben wird, wonach Vram für Peroz zu setzen wäre.

138. Շիրին *Širin* Frau Xosrov's II. aus Xužastan Sb. 45 = pers. *Širīn* Tab. 283, Hoffmann 118 flg., Nöld. syr. Chron. 10 (wonach sie Aramäerin aus der Gegend des späteren Baṣra war).

Der Name wird zu *širīn* 'süss' gestellt, dessen mp. Form **šīrēn* war. Man sollte dann im Arm. **Širēn* erwarten, da sonst immer arm. *-ēn* für np. *-īn* = phl. *-ēn* steht, vgl. arm. *Gurgēn* = np. *Gurgīn* u. s. w., P. St. 141.

139. Որմիզդ *Ormizd* 1. der Gott, Eznik 113 flg. (gen. *Ormǝzdi* 114), El. 20, 25 (gen. *Ormzdi* 20), Thom. 26—28, 30 u. s. w. (86: *Ormazd*); 2. der Perserkönig El. 23, MX. 176, 190, 193 (Hormizd II.), Sb. 29 flg. (Hormizd IV.), Thom. 85 etc. [1]).

= gr. Ὀρμίσδας, Ὀρμίσδης, syr. *Hormizd*, *Hormazd* (הורמזד), arab. *Hurmuz* [2]) BB IV, 67, Hoffmann p. 63 etc., wonach die pers. Form der Sassanidenzeit *Hormizd* gewesen sein wird. Sie geht über (arm.) *Ormizd* durch phl. *Ohrmazd*, geschrieben *Auhrmazd* (ZDMG. 34, 46 flg., Horn, Sieg. 32, 33 etc.) auf ap. *A(h)uramazdā* zurück. Vgl. oben *Aramazd*.

Dazu: *Ormzdakan* [3]) *hur* 'das Feuer des Ormuzd' auf dem Altar (*bagin*) in Bagavan MX. 158, dasselbe in Ršt̆unik' Steph. Asol. 84, 85; *ormzdakan mehean* 'der Tempel des Ormuzd' in Dvin Thom. 78;

Ormzdat N. pr. MX. 295 (Schreiben an Sahak Artsruni) = syr. *Hormizdād* Hoffmann p. 70, ap. *A(h)uramazdā-dāta-* 'von Ormuzd gegeben';

Ormizduxt Schwester des Perserkönigs Šapuh (also Tochter Hormizd's II.), Frau des Mamikoniers Vahan FB. 160, 179; *Ormzduxt* dieselbe, als Frau des Artsruniers Meružan (!) MX. 223, s. oben unter *duxt*. Sie heisst *Ormzduhi* bei Thom. 62, Schwester des Šapuh, dem Mehužan als Frau versprochen [4]);

Ormzdperož District von P'aitakaran MGg. 610 = *Ormizd*+

---

1) In der dem Sebeos vorgesetzten späteren Liste p. 16: *Oramasd*.

2) Dazu *Hormizdān* = arab. *al Hormuzān* Nöld. syr. Chron. 42.

3) Vgl. den Namen *Hormizdagān* (eine Ebene) Tab. 14.

4) Bei FB. 160 ist Meružan der Schwestersohn (*k'eṙordi*) des Vahan; bei MX. 216 ist Vahan der Schwestermann (*k'eṙair*) des Meružan; bei Thom. 62 Vahan der Schwager (*aner* = Bruder der Frau) des Meružan.

Peroz. Vgl. den Namen *Hormizd-ardašīr* als Name einer Stadt (Ahvāz) in Xūzistān, Nöld. syr. Chron. 44, BB IV, 67.

140. ՊԱՀԼԱՒ *Pahlav* ‘Parthien, Parther’ davon *pahlavik* ‘parthisch’:

dies sind die parthischen (*pahlavik*) Könige: Aršak der Grosse — Aršakan — Aršanak — Aršēz — Aršavir, der drei Söhne und eine Tochter hatte: Artašēs, Karn, Surēn und Košm [1]), daher die Geschlechter *Karen Pahlav*, *Surēn Pahlav* und *Aspahapet Pahlav* [2]) MX. 148, 149 und 103. Die Nachkommen des Artašēs herrschten über das persische (parthische) Reich bis auf Artavan, der vom Sassaniden Artašir entthront und getödtet wurde MX. 149—151. Die armenischen Könige waren ein Zweig dieser persischen Arsaciden (*Aršakuni*), von Vałaršak, dem Bruder des grossen Aršak abstammend MX. 148. Beim Tode des Artavan treten die parthischen (*parṙev ev pahlavik*) Geschlechter *Aspahapet* und *Surēn Pahlav* auf die Seite Artašir's des Sassaniden, während das Geschlecht *Karen Pahlav* sowie der König Xosrov von Armenien sich ihm widersetzten MX. 151. Artašir vertilgte das ganze Geschlecht des *Karen Pahlav* bis auf den Knaben *Perozamat* MX. 153 und 172. Als Artašir von Xosrov bedrängt wird, sagt er zu Anak vom Geschlecht *Surēn Pahlav* (MX. 179): »euer angestammtes edles erb- und eigenthümliches *Pahlav*, das werde ich an euch zurückgeben und dich mit der Krone ehren« (falls er den Xosrov tödten würde) MX. 147; er versprach ihnen das angestammte Haus (= Land) zurückzugeben, welches *Pahlav* genannt wurde, die königliche Residenzstadt Bahl und das ganze Land der K‘ušank‘; er versprach ihm sogar königlichen Glanz und Pracht, die Hälfte von Iran und die zweite Stelle nach ihm unter seiner Oberhoheit« MX. 154; nach Ag. 36: ich werde den Sitz der Parther (*parṙevakan*), euer erb- und eigenthümliches *Palhav* euch zurückgeben und dich krönen und verherrlichen [3]) und auszeichnen in meinem Reiche, und

1) Dafür hat Tabarī *Kāran*, *Sūrēn* und *Spandiyār Pahlavī* Tab. 437.

2) Die Brüder des Artašēs hiessen *Pahlav* (*pahlavk‘*) »nach dem Namen ihrer Stadt und des grossen und fruchtbaren Landes« MX. 103, unter dem MX. irrthümlich *Bahl* (*Balx*) versteht, vgl. 148 und 154.

3) *τὴν ἀπ' ἀρχῆς προγονικὴν ὑμῶν ἐξουσίαν ὑμῖν ἀναδώσω καὶ σοὶ περιθεὶς διάδημα ὑπερδοξάσω κ. τ. λ.* gr. Ag. p. 10.

du sollst der Zweite nach mir heissen. Vgl. Ag. 39: er trug Verlangen nach dem angestammten Lande, welches *Palhav* genannt wurde[1]). Darauf bezieht sich Sb. 36: und der König hatte an ihm das Versprechen erfüllt, das er seinem Vater Anak gegeben hatte, indem er ihm das angestammte parthische *Palhav* (*parṙevakan Palhav*) zurückgab[2]), ihn krönte und ehrte und zum Zweiten seines Reiches machte[3]).

Die Form *Partav* bei Zenob p. 20, 21 steht falsch[4]) für *Parṙev* und hat mit der Stadt *Partav*[5]) in Uti MGg. 610 nichts zu thun, vgl. p. 20: ein Mann mit Namen Anak aus demselben Geschlecht der Arsaciden (*Aršakuni*) machte dem König der Perser den Vorschlag, dass er hingehe und den König Xosrov tödte und dafür als Lohn das *Palhav* von *Partav* erhalte; p. 21: aber der König der Perser feierte den Todestag des Xosrov festlich und gab *Partav* den Hinterbliebenen vom Geschlechte Anak's.

Sonst findet sich *Pahlav* noch an folgenden Stellen: FB. 152: Ałanayozan, der *Pahlav* aus der Familie der Arsaciden (*Aršakuni*) = MX. 221: *Alanaozan*, ein *Pahlavik*, ein Verwandter des Aršak, Königs von Armenien. — MX. 177: Trdat beschenkte den Aršavir, damit er nur aus seinen Gedanken die Erinnerung an das angestammte (*ənik*) Land, welches *Pahlav* genannt wird, entferne. — Ebenda: Hiermit haben wir auch die Gründe der Ankunft der beiden Linien der *Parṙev* und *Pahlavik* dargelegt. — MX. 179: der hlg. Gregor war, wie allen bekannt ist, *ašxarhav* (dem Lande nach) ein *Parṙev*, *gavaṙav* (der Provinz nach) ein *Pahlav*. — MX. 160: der parthische (*pahlavik*) Knabe (der hlg. Gregor). — MX. 244: Die Ahnen des Bischofs Sahak waren die Häupter der Familie *Surēn Pahlav*. — MX. 264: Der Hazarapet der Arier, der ein *Surēn Pahlav* war. — MX. 267: Sahak spricht zu seinem Verwandten, dem *Surēn Pahlav* (dem Hazarapet der Arier). — MX. 242: Sahak wird geehrt vom Perserkönig wegen (seines) edlen Geschlechtes der *Pahlavik*. — Sb. 36: König Hormizd tödtete

1) *τὴν ἰδίαν πατρίδα ἰδεῖν ἐπεπόθει — ὡς μέλλων τῆς τῶν Πάρθων ἐξουσίας ἐπικρατεῖν καὶ τὴν προγονικὴν τιμὴν ἀναλαβεῖν* gr. Ag. p. 11.

2) Lies *darjuceal* statt *p'axuceal*.

3) Ueber die Söhne des Anak vgl. Ag. 41, Zenob 21.

4) Vgl. Olshausen, Parthava und Pahlav p. 28.

5) Arab. pers. *Barda'a* Barb. 91.

den grossen Asparapet, den *Parṫev* und *Pahlav* [1]), der von dem Nachkommen des Mörders Anak abstammte. — Sb. 34: Die Mutter des Xosrov war die Tochter jenes Asparapet, der ein Fürst des Hauses der Parther (*Parṫevaç*) war, die gestorben waren [2]), die Schwester des Vndoy und des Vstam. — Sb. 57: der Empörer Vstam ging in das feste Land von Gełum (lies Delum, s. oben unter *Geł*) und kam von dort aufbrechend in das Gebiet der Parther (*Parṫevaç*), in das angestammte Land seiner Herrschaft. — Sb. 137: Das *Palhav* genannte Land, welches war das Land der *Parṫev*. — Siehe noch unter *Karen*, *Surēn* und *Aspahapet*.

Also *Pahlav* = *Parṫev* 'Parthien, Parther' = np. *Pahlav* (s. Olshausen [3]), Parthava und Pahlav, Berlin 1876), ap. *Parθava-* 'Parthien'. Davon *pahlavik* = *parṫevakan* 'parthisch' = np. *pahlavī* [4]), vgl. Tab. 7: Ardavān der *Pahlavī*, König des Berglandes (Mediens) und der angrenzenden Länder (der letzte parthische Grosskönig). Zur Lautform vgl. P. St. 207 und 213.

Parṫev 'Parther', pl. *Parṫevk* 'die Parther' und 'Parthien' (siehe oben, ferner Apg. 2, 9 = *Πάρθοι*, Ag. 29 flg., MX. im Index, MGg. ed. Soukry 41 u. s. w., *parṫevarēn* 'parthisch' von der Sprache Ag. 594) müsste, wenn aus dem Persischen stammend, in altarsacidischer Zeit entlehnt sein, als *θ* noch nicht zu *h* geworden war. Vgl. gr. *Πάρθοι* = ap. *Parθava-* neben *Παρθυαῖοι*, das de Lagarde vom aram. pl. פַּרְתְּוָיֵא ableitet.

141. ֆապ *Pap* König von Armenien, Sohn des Aršak und der P'arandzem FB. 122—248, MX. 210—231; Sohn des Yusik, Enkel des Vrt'anēs, Urenkel des hlg. Gregor FB. 11, 35, 43, 47, MX. 201; Artakunier (»*air ostanik*«), Sohn des Baboç Laz. 394; Bagratunier, Sohn des Aspet Ašot, i. J. 596 an den Hof Xosrov's II. gerufen Sb. 56

= phl. *Pāp-ī* ZDMG. 44, 658, syr. *Pāpā* Hoffmann 34,

---

1) Vgl. Sb. 34: dann kam (nach Armenien als Marzpan) der grosse Aspet, der *Part'ev* und *Palhav* (unter König Hormizd um das Jahr 581/2).

2) Bis auf die beiden Söhne des Anak.

3) Vgl. auch Haug, Essay on Pahlavī 36.

4) 1. Parthisch 2. Pehlevi-Schrift und Sprache (Olshausen p. 29). Vgl. El. 112: er hatte sowohl den *palhavik* wie den *parsik*-Glauben inne. Das Wort *pahlavik* 'parthisch' findet sich auch noch mehrfach bei Steph. Orb., z. B. I, 70, 93 (die königliche Linie der *Pahlavik* und *Aršakuni*) = II, 42.

ZDMG. 43, 408 flg., lat. *Papa* (wie für *Para* bei Ammian zu lesen ist), davon phl. *Pāpak-ī* Vater des Artaxšatr (= Ardašīr I.), gr. *Παπαχου* (gen.) Haug, Essay on Pahlavī p. 4, 46, 47, np. *Pābak*, arabisirt *Bābak* BB IV, 35.

Vgl. arm. *pap* 'Grossvater' = np. *bāb* 'Vater'.

142. ՊատիժաՀար գաւառ *Patižahar gavaṙ* nur bei MX. 131: die Bewohner des Gebirges, das in ihrer Sprache genannt wird P., d. i. das Gebirge der *Gełumn*[1]); verderbt aus **Patišxargar* = phl. *kōf i Padašxᵛārgar* »der der grösste ist in Xᵛārīh« Bdh. p. 22, z. 1; der *Padašxᵛārgar kōf* in Taparastān und Gēlān Bdh. 23, 9, vgl. West, PT. I, 34 und 38; *Patašxᵛārgar* phl. vd. p. 6, z. 3—2 v. u., BB IV, 47, pāz. *Padašxᵛārgar* Min. Gl. 151. — Vgl. Justi, Btrg. z. alten Geogr. Pers. II, p. 3, BB IV, 47.

Das Wort zerfällt in *patašxᵛār* (*patišxᵛār*) und *gar*, letzteres ='Berg', phl. *gar* Yatk. 50 = afgh. *γar*, zd. *gairi-*; ersteres stimmt zwar lautlich so ziemlich zu ap. *pātišuvariš* (=zd. **pāitišxᵛariš*), aber nicht der Bedeutung nach, da die Patischorier (*Πατ(ε)ισχορεῖς*) nach Strabo 727 ein Stamm der Persis waren. Darmesteter, Étud. iran. II, 85 führt das Wort auf ein zd. **paitišxᵛāϑra-* zurück, das im Ap. **patišuvāϑʳa-*, im Phl. **patišxᵛāϑr* = **patišxᵛāhr* = *patišxᵛār* (woraus später **pašxᵛār* geworden wäre) lauten musste. Vgl. P. St. 206 und 191 und das folgende *Parxar*.

143. Պարխար *Parxar* 'das Gebirge Paryadres', MX. 74: Vałaršak ordnet das Gebiet von Mažak' (*Μάζακα*) und das der Pontier und Egerer und wendet sich, am Fuss des *Parxar* hinziehend, ins Innere von Taik'; Laz. 219, 220: an dem Gebirge, welches genannt wird *Parxar*, nahe bei dem angrenzenden Lande der Xałtik' (nicht weit von Taik'); Arist. 62: er machte einen Einfall — bis zum festen (Lande) der Ap'xazen und bis zum Gebirge, das genannt wird *Parxar* und bis zum Fusse des Kaukasus (*Kovkas*); Gesch. Georg. p. 33: *Parxar* d. i. Taik'

= gr. *Παρυάδρης*[2]) (Kiepert, Alte Geogr. p. 74, 94).

1) Siehe unter *Gel* p. 35, Anm. 1.

2) Vgl. Strabo, Cap. 521, 522: *καλοῦσι δὲ τὸ μὲν αὐτοῦ Παρυάδρην τὸ δὲ Μοσχικὰ ὄρη τὸ δ' ἄλλοις ὀνόμασι. ταῦτα δ' ἀπολαμβάνει τὴν Ἀρμενίαν ὅλην μέχρι Ἰβήρων καὶ Ἀλβανῶν. εἶτ' ἄλλ' ἐπανίσταται πρὸς ἕω, τὰ ὑπερκείμενα τῆς Κασπίας θαλάττης μέχρι Μηδίας τῆς τε Ἀτροπατίου καὶ τῆς μεγάλης. καλοῦσι δὲ καὶ ταῦτα τὰ μέρη πάντα τῶν ὀρῶν Παραχοάθραν κ. τ. λ.* Vgl. Cap. 527.

Formell entspricht arm. *Parxar* dem gr. *Παραχοάθρας* und dem zd. *pourux^{v}āθra-* (neben *pouruśx^{v}āθra-*), eine Bezeichnung der Berge, nach früherer Deutung = 'mit vielem Glanze', nach jetziger 'siège de pleine félicité' = phl. *pur-x^{v}ārīh* (Darmesteter, Zend-Avesta I, p. 16). In *Παρυάδρης* sieht de Lagarde, Btrg. z. bactr. Lex. 59, 60 die kappadocische Form des Namens, in *Παραχοάθρας* die medische. — Hierher gehört *Farx^{v}ārǰaršāhī* bei Albīrūnī (Uebers. 47) nicht, da es (nach Nöldeke) in *Fadaśx^{v}ārǰarśāhī* (pers. **Padaśx^{v}ārgar-šāhī*) zu corrigiren ist.

144. *Պարշնազդատ Paršənaz-dat* Name eines pers. Generals unter Xosrov II. = *paršənaz?* + *dat* = ap. *dāta-* 'gegeben' (vgl. *Ormzdat*, *Varazdat*, מַרְדְּכַי Esther 9, 5 etc.), dem der Titel

Parsayenpet Sb. 79 beigelegt wird, s. oben p. 59 unter *Šahrayenpet.*

145. *Պարս Pars-ḳ* 'Persien, Perser', gen. *Parsiç* (Land, Heer, König etc.) 'von Persien, der Perser' El. 39, 41, 45, 46, 53 etc., FB. 18, 21 etc., Laz. 33, 108, 216, 255 etc.; *Pars-ḳ* in engerem Sinne 'Persis' Sb. 110, MGg. 613

= ap. *Pārsa-* 'Persis, Perser, persisch', phl. *Pārs* Bdh., np. *Pārs*, arab. *Fārs* 'Persis'.

Davon *parsik* (gen. sg. *parski*, gen. pl. *parskaç*) 'Perser, persisch' Judith 16, 12, Esther 16, 23, El. 7, 8, 12, 19, 52, 59 etc., Laz. 361, 364, 587 etc.

= phl. *pārsīk* Gl. and Ind. 91, np. *pārsī*, arab. *fārsī* 'Einwohner der Provinz Fārs'[1]), der alten Persis.

Davon *parskakan* 'persisch' Pseud. 112, z. 1 v. u., *parskastan aśxarhn* 'Persien' Pseud. 101, 102, 105, *parskaden*[2]) wörtlich: 'Perser-glaube' (neben *pahlavik*[2]) El. 112, *parskerēn* 'persisch' (von der Sprache) El. 113, 4 v. u.

146. *Պերոզ Peroz* Perserkönig, der jüngere Sohn Jazkert's II. El. 153, 155, Laz. 325—534, Sb. 24, Thom. 77 flg., Mos. Kal. I, 101; *Peroz* aus dem Geschlechte der Gardmanier

---

1) Im Unterschied davon heisst jetzt der Perser (im Allgemeinen) *Īrānī* und das ganze Land *Īrān* Polak, Persien 1, 4 Anm.

2) Darüber s. Darmesteter, Zend-Avesta III, XCV.

(unter Aršak II. von Armenien) MX. 233; vgl. noch *Peroz* bei MX. 139—149, Thom. 43, *Peroz-Vram* (Magier) Thom. 50

= pers. *Pērōz*, gr. *Περόζης*, *Περώζης*, syr. *Pērōz*, arab. *Fairūz* Tab. 117, Hoffmann 39, 42, 78.

Peroz bedeutet nach MX. 143: *yałtoł* d. i. 'Sieger'; *piroses* nach Ammian = 'bellorum victor' = np. *pērōz* 'Sieger' Fird. I, 255, 206, vgl. phl. *pērōžkar*, päz. *pērōžgar* 'siegreich' ZDMG. 43, 37, ZPGl. 9, Gl. and Ind. 113, Min. 162, Geiger, Aogemad. 112, np. *pērōzgar* 'victor', phl. *pērōžān* 'siegreich' Yatk. 79, vgl. p. 66.

Dazu: *Perozamat* aus dem Geschlechte Karen Pahlav, Ahne des Geschlechtes Kamsarakan MX. 153, 172;

Perozapat Stadt, später *Partav* genannt (s. p. 64) Mos. Kal. I, 131, 294, vgl. Tab. 123, Anm. 3, dem Namen nach = pers. *Pērōzābād*, vgl. Barb. 429;

Peroz-Kavat Stadt (in Albanien) Mos. Kal. I, 297, *Perož-Kavat* ebenda 307 = arab. *Fairūz-Qubād* (bei Derbend) Barb. 431.

Vgl. die Namen arm. *Varaz-perož* Sohn des Varaz-Grigor Mos. Kal. I, 192, *Hrakotperož*, *Spandaranperož*, *Ormzdperož* Districte in P'aitakaran MGg. 601—610, *Zam-Peroz* District in Xorasan MGg. 614; pers. *Rāṃ-Pērōz* (im Gebiet von Rai), *Rōšan-Pērōz*, *Šahrām-Pērōz* Tab. 123, *Pērōz-Šābūr* (= *Pirisabora* bei Ammian) Tab. 57, syr. Chron. 6, ZDMG. 43, 413, Barb. 430; syr. *Šahrpērōz* ZDMG. 43, 407; gr. *Χοσροπερόζης* Theophyl. IV, 14.

147. Ջամասպ *J̌amasp* Perserkönig Steph. Asol. 114 (Sb. p. 19!), Thom. 83, Kir. 22

= phl. *J̌āmāsp*, syr. *Zāmāsp*, arab. *J̌āmāsb*, *J̌āmāsf*, gr. *Ζαμάσπης* Tab. 142, np. *J̌āmāsp*, *J̌āmasp*, zd. *J̌āmāspa-*, gd. *Dǰāmāspa-*.

148. Ջամբ Խոսրով *J̌amb-Xosrov* Sohn des Perserkönigs Ormizd bei Joh. Mamik. (!) 12 ist falsch, da der Sohn des Ormizd weder *J̌amb-Xosrov* noch *Tam-Xosrov* (s. unten p. 87), sondern *Xosrov* (*Parvēz*) hiess.

149. Ջաւիտեան Խոսրով *J̌avitean-Xosrov* 'Ewig-Xosrov', ein dem Varaztiroç von Xosrov II. verliehener Ehrenname Sb. 68

= np. *ǰāvēdān* 'ewig' + *Xusrav*.

150. Ջնիկան *Jnikan*:
der *jnikan*, welcher königlicher *marzpet* war und der *movanhanderjapet*[1]) El. 124, 6 v. u.; *Denšapuh* und der *mogpet* und der *jnikan*, der *maipet* El. 139, 7 v. u.; *Jnikan*, der königliche *maipet* und der *movan-anderjapet* Laz. 262; der *ambarapet Vehdenšapuh* und *Jnikan*, der königliche *maipet* und der *movan-anderjapet* Laz. 291; *Vehdenšapuh* und der *movan-anderjapet* und *Jnikan*, der *maipet*[2]) Laz. 307; *Denšapuh* und *Jnikan* Laz. 310
= pers. —?

151. Ջուանշէր *Juanšēr* Thom. 199, *Jevanšēr* Sohn des Varaz-Grigor, Išxan von Alvank' Mos. Kal. I, 288 flg., *Jevanšēr* Steph. Orb. I, 245, 252 u. s. w., II, 27 u. s. w.
= pers. *Juvānšēr* Tab. 390.

152. Ջուանվեհ und Ջուան վեհ *Juvan-Veh* pers. General in Armenien unter Xosrov II. Sb. 72, 73
= phl. *juvān* 'jung' und *veh* 'gut'.

153. Ռազմիոզան *Ṙazmiozan* d. i. *Xoṙeam* Feldherr Xosrov's II., Sb. 81, *Xoṙeam*, genannt *Ḛṙazman* Sb. 76, *Ḛṙamikozan* = *Xoṙeam* Sb. 82, *Ṙazmayuzan* d. i. *Xoṙeam*, *Xoṙem Ḛṙazmayuzan* Thom. 89, *Xoṙem* genannt *Ṙazman* Steph. Asol. 116, *Ṙozmi-Ozan*, Ehrenname des *Xoṙean* Mos. Kal. I, 233
= pers.* *Razmyōzān* (Ehrenname des Farruhān = Xorahān), bei Tab. *Romiuzān*, syr. *Rōmīzān*, gr. 'Ρουσμιάζαν Tab. 290. Zu np. *razmyōz* 'kriegerisch'.
Vgl. oben *Xoṙeam* und *Šahrvaraz* und ZDMG. 47, 622.

154. Ռահ *Ṙah* ein Fluss bei Vałaršapat Koriun 11
hat schwerlich mit zd. *Raṅhā-*, die nach Justi (Btrg. z. alten Geogr. I, 13) 'der Oxus', nach der Pehleviübersetzung 'der Tigris' (Justi, l. l. 10, Darmesteter, Zend-Avesta II, 15), nach Geldner (KZ. 25, 526) 'der Ocean' sein soll, etwas zu thun.

155. Ռահամ *Ṙaham* aus der Familie Mehran, Erzieher

---

1) Ersterer als weltlicher, letzterer als geistlicher Beirath des *Denšapuh* bei der Aburtheilung der armenischen Christen.

2) Lies *mardpet* 'Obereunuch' für *maipet* und *marzpet*?

(*dayeak*) des Königs Peroz El. 153, dafür bei Mos. Kal. I, 100 falsch *Ṙahat* (dieselbe Person!),

= pers. *Ṙahām* Tab. 114, 139; vgl. *Ṙahhām* bei Fird.

Ṙaš (var. *Ẹṙašan*) ein vornehmer Perser, von Kavāδ II. an Heraclius geschickt Sb. 96 = pers. —?

156. ՌաստահՀուն *Ṙastsohun* der persische Beiname des Barsumay[1]) MX. 150

= np. *rāst* 'recht, wahr' + *saxun* 'Wort, Rede', also 'der wahrhafte'. Vgl. phl. *rāstgovišn* 'true-speaking' Gl. and Ind. 131.

157. Ռեւան *Ṙevan* das Dorf der Magier, sechs persische Parasangen oder mehr von Nivšapuh (s. oben p. 20 unter *Aparaš-xarh*) entfernt Laz. 290, 305

= pers. *Rēvand*, eine Tagereise im Westen von Nīšāpūr auf dem Wege nach Sabzavār, Hoffmann p. 290, Barb. 272. Vgl. zd. *raevant-* Name eines Berges in Xorāsān.

158. Ռէ *Ṙē* Landschaft (in Medien) Sb. 57, 66, bei MGg. 613 zwischen Atrpatakan und Gelan genannt, *Ṙay* Stadt Thom. 287, *Ṙē* Stadt Kir. 123 u. s. w.

= pers. *Rai* Hauptstadt von Medien Barb. 273, syr. *Rai* i. J. 430 ZDMG. 43, 413, ap *Ragā* District (*dahyāuš*) in Medien, zd. *Raya* 'Medien'.

159. Ռոճ Վեհան *Ṙoč-Vehan* Sb. 79 (corrigirt aus *Čṙoč-Vehan*), *Ṙočik-Vahan* und *Ṙoč-Vehan* Sb. 94 persischer Feldherr unter Xosrov II., fällt in der Schlacht bei Ninvē Sb. 80, 94 (= Tab. 294—296); *Ṙoč-veh* Ehrenname desselben Feldherrn Mos. Kal. I, 252; *Ṙozibahan* Michael (armenisch) 315 derselbe Mann, der bei Tab. *Rāhzār* heisst, das Nöldeke in *Rāhzāδ* = Ῥαζάνης bei Theophyl. corrigirt Tab. 294

= syr. *Rōzbehān* (Mich. Syr. und Barh.) Tab. 294, zu np. *rōzbih* 'glücklich' (auch N. pr.[2]) = phl. *rōčveh*[3]) Gl. and Ind. 140, West, PT. 4, xxxv, davon *rōčvehīh* 'Glück' ZDMG. 44, 668.

---

1) Syr. Barsaumā.

2) Ein Mobed unter Bahrām Gōr bei Firdusi (Mohl, Uebers. V, 468 flg.).

3) Vgl. zd. *Vohu-raocah-*, Sohn des *Frānya-* yt. 13, 97.

Der eigentliche Name des Mannes[1]) war also pers. *Rāhzāδ*, sein Ehrenname *Rōzbihān* (arm. *Ṙočveh*, *Ṙočvehan*).

160. Ռոստոմ *Ṙostom sagčik* MX. 79 = np. *Rustam* genannt *sagzī* 'Rustem der Sake' bei Firdusi; *Ṙostom* (*Ṙəstom*, *Ṙəstam*) pers. Heerführer[2]) unter dem letzten Yezdegerd, Išxan in Atrpatakan, Sohn des Xoṙox-Ormizd Sb. 101, 107, Joh. Kath. 46, Mos. Kal. I, 290; ein Armenier *Ṙəstom* Aṙavenier (unter König Aršak II. von Armenien) MX. 233, *Ṙstom* Varaž-nunier Thom. 147, 214

= np. *Rustam* aus *Rustahm* (Gl. and Ind. 140, West, PT. 4, XXXVI = **Rōtastahm*[3]) Yatk. 51, West, PT. I, 140?), syr. *Rustam* Nöld. syr. Chron. 33.

161. Ջաղաստան *Sakastan* El. 36, *Sagastan* MX. 249, z. 9, MGg. 613 = *Sakastan* MGg. ed. Soukry 40, *Sagastan*[4]) Sb. 110, *Sakastan* Thom. 124,

ap. *Saka-* sg. und pl. 'Land der Saken', gr. Σακασταν*ή* Isid. Char., *Segestani* Ammian, Σεγεστανῶν ἔθνος Agathias 4, 24, phl. *Sagastān* Bdh., syr. סגסתן im Jahre 430 ZDMG. 43, 412, pers. *Sagistān* (mit der Hauptstadt *Zarang*[5]) Tab. 17), np. *Sīstān*, arab. *Sajastān* und *Sijistān*. — Vgl. A. v. G. p. 78.

Dazu *Sagčik* (belegt ist nur der gen. *Sagčki*) 'der Sake': »von *Ṙostom Sagčik* sagen die Perser, er habe die Kraft von hundert und zwanzig Elephanten gehabt« MX. 79

= np. *sagzī*, also = phl. **sakčīk*, syr. *sagzīqāyā* u. s. w. (P. St. 240), von *sag* = ap. *Saka-*[6]) durch das Suffix *zī* = phl.

---

1) Xosrov schrieb an ihn: »wenn du nicht siegen kannst, warum nicht sterben?« Mos. Kal. I, 252. Vgl. Tab. 295: »wenn er für jene Römer zu schwach sei, so werde er doch nicht zu schwach sein, seine Leute kämpfen und in seinem Dienste ihr Blut vergiessen zu lassen«.

2) In der Schlacht von Qādisīya besiegt und getödtet. Siehe oben Nr. 80.

3) Vgl. P. St. 251 Anm.; Darmesteter, Zend-Avesta III, 254.

4) Ein Fehler ist *Sagastan* bei Joh. Kath. 40, Steph. Asol. 86, Vardan 60, Kirakos 29. Die Stellen gehen auf Sb. 60 zurück, wo *Delhastan* statt *Sagastan* erscheint.

5) Ap. *Zaraṅka-* 'Drangiana', Σαράγγαι Herod., Ζαράγγοι Arrian.

6) Dazu phl. *Sakān malkā* Haug, Essay on P. 78 = pers. *Sagānšāh* Tab. 49 'König der Saken', Beiname des Bahrām = Σεγανσά d. i. Σεγεστανῶν βασιλεύς Agathias 4, 24.

čāk abgeleitet. Vgl. *Tačik* und P. St. 226; de Lagarde, Ges. Abh. 81, Nr. 210, Symmicta 26, v. Stackelberg ZDMG. 45, 620.

Hierher auch *Sakstan anderjapet* als Name (d. i. Titel) eines pers. Generals FB. 156? Sieh unter *andarj* p. 99.

162. Ս*ատրուկ Sanatruk* alter König von Armenien FB. 5, 115, 142, Schwestersohn des Königs Abgar MX. 108 flg.; König in P'aitakaran MX. 189 flg., vgl. Mos. Kal. I, 116, Thom. 48, Joh. Kath. 26, Kir. 9, Vardan 35

= gr. Σινατρούκης Partherkönig Luc., Σανατρούκης König von Armenien D. Cass., Σανατρούκιος König von Persien Arr. bei Malal. (p. 270), vgl. A. v. G. p. 82 und 144; syr. *Sanatrūg*, *Sanaṭruq* Nöld. syr. Chron. 41, Hoffmann p. 185, arab. *Sanatruk* König von Baḥrain (unter Ardašīr I.) Tab. 18.

163. Ս*ասան Sasan*: das Geschlecht des Persers *Sasan* El. 7, FB. 50; Artašir, Sohn des *Sasan* MX. 134; *Sasaneank'* 'die Sassaniden' MX. 250; *Sasanakank'* 'die Sassaniden' Eznik 160, *sasanakan* 'sassanidisch' FB. 239 etc.

= np. phl. *Sāsān* BB IV, 36, np. *Sāsāniyān*[1]) aus phl. **Sāsānīkān* = Σασανιχᾶν gr. Ag. 5, z. 37.

164. Ս*ատոյ Satoi* aus der Familie Dimak'sean El. 150, Laz. 256

Koseform zu Namen wie Σατάσπης (= zd. **satāspa-* 'mit hundert Pferden')?

165. Ս*եբուխտ Sebuxt* pers. Marzpan in Čor El. 57, identisch mit dem Nixorakan[2]) *Sebuxt* bei Laz. 187 und dem *Mihr-Sebuxt* (in Čoł) bei Mos. Kal. I, 213

= pers. *Sēbōxt* Marzbān von Baḥrain Tab. 263, Σεβόχθης (Menand.) BB IV, 49 (aus *sē* = zd. *θraya-* 'drei' und *bōxt*, arm. *-buxt* = zd. **buxta-* 'errettet, erlöst' von der Wzl. *buj*, vgl. mp. *bōxtan* Horn, Grdr. p. 270 und oben Nr. 121).

166. Ս*եմա-Վշտնաս pers.* Marzpan von Alvank' Mos. Kal. I, 265 = pers. —? Steht *Vštnas* für *Všnasp?*

---

1) Nicht *Sāsānīgān*, wie de Lagarde schreibt.

2) S. oben unter *Nixor* Nr. 126.

167. Ս*ենիտամ խոսրով Senitam Xosrov* pers. Heerführer unter Xosrov II. Sb. 74

aus *Seni?* und *Tam-Xosrov*, vgl. *Tam-Xosrov* pers. General unter Xosrov I. und Hormizd IV. Sb. 34 = 'Stark-Xusrav' Tab. 443. S. unten p. 87.

168. Ս*ուրէն Surēn Pahlav*[1]) Stammvater des Hauses Surēn MX. 102, 103, 148, 149, davon *surenean Pahlav* die Linie Suren Pahlav MX. 103, 151, 154, 244, 264, *Surenanč* die Surens MX. 102, *surenakan* surenisch MX. 179; *Surēn Pahlav* (*hazarapet Areaç*) unter König Vṙam (Bahrām Gōr) MX. 267 (vgl. 264) = Laz. 64—67; *Surēn Pahlav* Verwandter des Königs Aršak von Armenien, pers. General des Šapuh FB. 149, 150; *Surēn* General des Šapuh FB. 151; *Surēn* pers. Marzpan in Armenien unter der Königin Zarmanduxt FB. 245—248; *Surēn Pahlav* (unter Peroz) Laz. 390; *Surēn* der Xoṙxoṙunier (Armenier, unter den Theilkönigen Aršak und Xosrov von Armenien) MX. 234—236; *Surēn* pers. Marzpan von Armenien (unter Xosrov I. von Persien[2]) Sb. 26, 29; *Surēn* Heerführer, Statthalter von Griechisch-Armenien (unter Xosrov II. von Persien) Sb. 70; *Surēn* Bruder des Vaxtang Joh. Mamik. 37 u. s. w.; davon *Surenapat* ein District Levond 165

= pers. *Sūrēn*, gr. Σουρήνας, lat. *Surena*, Name eines der vornehmsten persischen Geschlechter aus der Arsacidenzeit (daher Pahlav genannt), Inhaber des Krönungsamtes zur Arsacidenzeit, 'potestatis secundae post regem' zur Sassanidenzeit Tab. 438—439.

Spahan s. unter *Aspahan*.

169. Ս*պանդարամետ* (gen. *-i*) = *Spandaramet* Διόννσος 2 Maccab. 6, 7; die Erde ist Herberge der Gottheit *spandaramet* Thom. 28; *spandarametakan* dionysisch 2 Maccab. 6, 7

= zd. *spenta ārmaitiš* eine der höchsten Genien der zoroastrischen Religion, speciell Genie der Erde, phl. *Spandāramat* Genie der Erde Gl. and Ind. 157, Bdh. Gl. 173 etc., pārsī *bīm sipendārmed* 'Boden' ZDMG. 36, 61 (*bīm* = np. *būm* 'Erde'), np. *Sipandārmaḏ*, arab. *Isfandārmaḏ* Albīrūnī Uebers. 205, 216,

1) Siehe oben Nr. 140.

2) Dieser *Surēn* wurde im Jahre 572 von den Armeniern umgebracht Tab. 438—439. Vgl. oben Nr. 102.

aram. (*Behrāδ bar*) *Ispandārmēδ* Hoffmann p. 128 (aus ZDMG. 9, 470).

Unklar ist mir das Verhältniss von *spandaramet* zu *sandaramet-*, die de Lagarde identificirt, obgleich sie lautlich und begrifflich verschieden sind, vgl. *sandaramet-ĕ* (*i-a* Stamm) 'die Abgründe der Erde, was unter der Erde ist, Unterwelt', *γῆ κάτω* Ezech. 31, 16, Ag., Hexam. u. s. w., *ἄδυτον* Pseud. 4, 1, *sandarametakan καταχθόνιος* 'unterirdisch' Philipper 2, 10, *sandarametayin χθόνιος* Pseud. 18, 8-9 v. u., *sandarametapet* 'Herrin der Unterwelt' MX. 262, 10.

170. Ասպանդարատ *Spandarat* aus der Familie Kamsarakan, der Herren von Širak und Aršarunik' FB. 129, MX. 218 (Sohn des Aršavir), 265, Mos. Kal. I, 117

entweder = arsac. **Spandaδāt* (vgl. P. St. 201) für ap. **Spantaδāta-* = gr. *Σφενδαδάτης* (Ktesias) = zd. *spentōdāta-* (also = sassanid. arm. *Spandiat*, pers. *Ispandiyāδ*) oder = ap. **Spantarāta-* von **spanta-* = zd. *spenta-* 'heilig' und **rāta-* = skr. *rāta-* 'gegeben'. Vgl. oben p. 31 *Bagrat.*

171. Ասպանդիատ *Spandiat* Sb. 30: Vahram Merhevandak (d. i. Bahrām-Čōbīn) unterwarf Bahl und das ganze Land der K'ušank' bis jenseits des Vehłot und bis zu dem Orte, der Kazbion(?) genannt wird[1]). »Denn er drang vor bis jenseits des Speeres des tapferen *Spandiat*, von dem die Barbaren sagen: er kam im Kampfe bis zu dieser Stelle, indem er seinen Speer in den Boden heftete«; Mos. Kal. I, 372: die Hunnen brachten Rossopfer einem wilden ungeheuern Riesen, der bei ihnen Gott *T'angri-xan* ('Himmels-könig') heisst, den die Perser *Aspandēat* nennen; 378: einem gewissen *Aspandiat*, einem wilden Riesen, bringt ihr Pferdeopfer dar; 382—384: *Aspandiat*, in heiligen Hainen verehrt; *Spandiat* Nahapet von Meleteni (*Μελιτηνή*) N .P. 53

= np. *Isfandiyār*, urspr. *Isfandiyāδ*, *Ispandiyāδ* Tab. 2, Nöld. Stud. II, 7, phl. *Spandyāt* Yatk. 57, 59, West, PT. II, 137, Bdh. Gl. p. 173, Dīnkart V, 19, zd. *spentōdāta-*, gr. *Σφενδαδάτης* (Ktesias), altp. **Spantadāta-*. Vgl. oben *Spandarat.*

---

1) Vgl. Tab. 271.

172. Սպրամ *Spram* albanische Fürstin Mos. Kal. II, 12, Kir. 99, Steph. Orb. II, 23

= np. *sīparam* 'Basilienkraut', pāz. *sparham* Min. Gl. 190, phl. *sparam* Bdh. Gl. 173, West, PT. I, 101.

Vgl. *Zātsparam* N. pr. West, PT. 1, 155; 4, XXXIII.

173. Ստահր *Stahr* ein District, aus dem Artašir, Sohn des Sasan stammte Ag. 29, Mos. Kal. I, 90, daher *Stahraçi*[1]) Beiname des Artašir Laz. 1, 5, MX. 149,

pers. *Istaxr* Tab. 3 (Ardašīr, Enkel des Sāsān aus dem Dorfe Tīrūdih im Gau von Xīr, im Kreise von Istaxr), Barb. 48, syr. אסטחר i. J. 430 ZDMG. 43, 407, phl. *Staxr* Gl. and Ind. 158, BB IV, 36 Hauptstadt der Persis in der Sassanidenzeit, nicht weit von dem alten Persepolis.

174. Ստահրաշապուհ *Stahrašapuh* Vater des Königs Artašēs von Armenien El. 7

wäre pers. **Staxr-šāpūr*, von **staxr* = zd. *staxra-* 'stark, heftig' vd. 2, 22, ZPGl. 26, 4 (= phl. *sturg*).

Der Name nur hier, der König heisst sonst *Vṙamšapuh* Laz. 52 u. s. w.

175. Ստահանգ *Srahang* ein Eunuch, plündert Vaspurakan (im 11. Jhd.) Thom. 308, Gesch. Georg. 114

= np. *sarāhang* 'dux exercitus' u. s. w.

176. Վահագն *Vahagn* (gen. *Vahagni*, abl. *Vahagnē*) ein altarmenischer Gott:

»Von ihm erzählen die Fabeln:

in Geburtswehen lagen Himmel und Erde,
in Geburtswehen lag auch das purpurne Meer,
Geburtswehen im Meere hielten das rothe Schilflein ergriffen,
durch des Schilfes Röhre stieg Rauch auf,
durch des Schilfes Röhre stieg Flamme auf,
und aus der Flamme sprang ein Knäblein,
das hatte Feuer als Haar, auch hatte es Flamme als Bart,
und seine Aeuglein waren Sonnen.

Մենք մեր ականջով ենք լսել փաւստիոի նվագակցությամբ կատարվող այս երգը: Երգում էին, թե *Վահագնը* կռվել

1) Բուն հայերեն *ացի* վերջածանցը ոչ մի կապ չունի պարսկերեն اسطخری բառի *zī* (= պհլ. *čīk*) վերջածանցի հետ - Barb. 48.

է վիշապների հետ ու հաղթել նրանց: Եվ Հերակլեսի քաջագործություններին շատ նման բաներ էին երգում նրա մասին: Նաև ասում էին, թե *Վահագնը* աստվածացել է, և վրաց աշխարհում նրա հասակով արծաթե կանգնեցնելով՝ մարդիկ զոհ էին մատուցում նրա պատվին: Վահունիներն են նրա սերունդները»- ՄԽ. 59: - Վահունիների[1] ցեղի քրմապետները Արմավիրում կանգնեցրին Ապոլոնի և Արտեմիսի արծաթները: «Իսկ նրանք Տարոնում՝ իրենց հայրենի Աշտիշատ գյուղում, կանգնեցրին Սկյուղեսի և Կրետացի Դիպոինոսի կերտած առնական արծաթը Հերակլեսի՝ նրան համարելով իրենց նախահայր *Վահագնը*»- ՄԽ. 85: - Տիգրանն օլիմպիական Զևսի արծաթը կանգնեցրեց Անիի ամրոցում[2], իմաստության հույն աստվածուհի Աթենասիսը՝ Թիլում[3], Արտեմիսի երկրորդ արծաթը՝ Երիզայում[4], իսկ Հեփեստոսինը՝ Բագայառիճքում[5]: «Բայց նա Ափրոդիտեի[6] իբրև Հերակլեսի տարփածուի արծաթը կանգնեցնել տվեց նույն Հերակլեսի արծաթի կողքին՝ զոհարանների տեղում *(յաշտից տեղիսն[7])*» - ՄԽ. 88: - «Երբ Գրիգորը եկավ-հասավ հայոց սահմանները, լսեց, որ Տարոն աշխարհում դեռևս կանգուն է Վահեվահյան տաճարը՝ գանձերով հարուստ, մեծամեծ թագավորների կողմից ճվիրաբերված ոսկով ու արծաթով լեցուն մի տաճար՝ հրոչակված որպես ութերորդ սրբություն[8], որը կրել էր վիշապաքաղ *Վահագնի*[9] անունը, Մեծ Հայքի թագավորների այդ զոհարանը, որը գտնվում է Քարքե լեռան գագաթին (? *ի սմարս* ?), Եփրատ գետի վերևում, Տավրոս[10] մեծ լեռան դիմաց, այդ վայրում կատարվող զոհաբերումների հաճախա-շատ լինելու պատճառով անվանվում է Յաշտիշատ[11]: Բանն այն է, որ այն ժամանակ այնտեղ դեռևս կանգուն էին լավ պահպանված երեք զոհասեղանները[12] *(բագինք)*:

1) Նույնն է՝ վահունիներ,- սովորաբար՝ վահեվունիներ:

2) Արամազդի տաճարը Անիում (Κρόνου τοῦ πατρὸ Διὸς παντοδαίμονος) - Ag. 590:

3) Նանեի տաճարը Թիլում (τῆς Ἀθηνᾶς) - Ag. 591:

4) Անահիտի տաճարը Երիզայում (τῆς Ἀρτέμιδος) - Ag. 590:

5) Միհրի (Միթրայի) տաճարը Բագայառիճում (Ἡφαίστιον) - Ag. 593-594:

6) Աստղիկի տաճարը Յաշտիշատում - Ag. 607:

7) Այսինքն՝ Յաշտիշատում - Ag. 606: - Ուրեմն, Մովսես Խորենացին այստեղ համընկնում է հունարենով (բայց ոչ հայերենով) գրված Ագաթանգեղոսի հետ, էջ 67, 68:

8) Յոթ սրբությունների մասին տե՛ս Ag. 34:

9) προσηγορεύετο δὲ ὁ βωμὸς ὀγδόου σεβάσματος, τοῦ εὐφημοτάτου δρακοντοπνίκτου Ἡρακλέους - հուն. Ag. 71:

10) Հմմտ. FB. 38, տող 4, 5 (որտեղ Տավրոսը թարգմանվում է *ցուլ*):

11) πολύθυτος- հուն. Ag. 71:

12) τοῦτο το ἱερὸν ἔτιπεριέστηκεν τρεῖς βωμοὺς ἐν ἑαυτῷ ἔχον- հուն. Ag. 71:

Առաջին տաճարը *(մեհյանը)* Վահեվահյանն էր[1], երկրորդը՝ Ոսկեմոր՝ ոսկեծին աստվածուհու[2] տաճարը, և զոհասեղանը *(բագինը)* նրա անունով էլ կոչվում էր Ոսկեմայր դիցուհու Ոսկեհատ[3]: Երրորդ տաճարը *(մեհյանը)* կոչվում էր Աստղիկ[4] աստվածուհու անունով, ըստ հունականի՝ *Վահագնի սենյակ* անունով, իսկ Աստղիկը նույն ինքը Ափրոդիտեն է[5]» - Ag. 606, 607: - «Երբ նա (Գրիգորը) ավերել էր Աշտիշատ կոչվող վայրում գտնվող Հերակլեսի, այսինքն՝ *Վահագնի* տաճարի զոհասեղանները» - FB. 37: - Արի Արամազդը - Անահիտ դիցուհին - քաջ *Վահագնը* - Ag. 106: - *Վահագնը*՝ հուն. Ἡρακλῆς - 2 Maccab. 4, 19: - *Վահագնը* գողացավ Բաղաամի (այն է՝ Բարշամի) հարդը և այլն, դրանից էլ՝ Հարդագողի ճանապարհը (Ծիր կաթինը) - Anan. Shirak., էջ 48

= զենդ. *vereθraγna-*՝ հաղթանակի աստվածը (անդ, 14): Հմմտ. Ges. Abh. 293:

Զենդ. *vereθraγna-* -ի դիմաց հին պարսկերենում պետք էր սպասել **vrθragna-*: Ատամնային հնչյունը պահպանվել է[6] ասոր. *Varaθrān*-ում (աղյուսակ 46): Արշակունյաց պահլավերենում *θ*-ից *h*-ի անցումով ստացվել է **Varhrayn*, որը հայերի կողմից փոխառվել է որպես **Վարհագն*, որից էլ հետագայում *rh*-ից և *hr*-ից *h*-ի ընդունելի անցումով հայերենում ստացվել է *Վահագն*: *θ*-ի *h* և *-ayn*-ի *-an* դառնալու հիման վրա առաջացել է սասանյան արձանագրությունների ու դրամների և Նյոլդեքեի ասոր. Քրոնիկոնի (7-րդ դար, էջ 5) մասին վկայող *Varahrān* ձևը, որը հույները վերարտադրում են *Οὐαραράνης*, *Βαραράνης*, *Γοραράνης* ձևերով (ZDMG. 34, էջ 29..., աղյուսակ 46, Haug, Essay on Pahlavi, էջ 74, Horn, Sieg. 31): Դրանից էլ՝ կրճատված *Οὐαράνης* (Menand.) և մանդեերեն *Bahrān* (աղյուսակ 46): Գրոց պահլավերենում *Varahrān* (BB IV, 63) հնագույն ձևի կողքին ի հայտ է գալիս նորագույն *Vahrām*-ը (Gl. and Ind. 227, Yatk. 51, Min. Gl. 205): Սասանյան այս ձևը հայերենում պահպանվել է որպես

1) *Վահագնի* արձանով:

2) Անահիտ:

3) χρυσῆς μητρὸς χρυσογεννήτων θεῶν χρυσόκοκκος, χρυσῆς μητρὸς τῶν δαιμόνων - հուն. Ag. 71:

4) Լուսաստղը՝ Վեներան:

5) ἀστέρος θεῶν καὶ τῶν Ἡρακλέους ἐλέγετο κληθείς, κατὰ δὲ τοὺς Ἕλληνας Ἀφροδίτης- հուն. Ag. 71:

6) Հնդ-սկյության մետաղադրամների վրա գրված է ոչ թե Օρδαγνο, այլ Օρλαγνο (Sallet, Ալեքսանդրի ժառանգները, էջ 198 և Aurel Stein, Zoroastrian Deities on indo-scyth. coins, էջ 5): - Տե՛ս նաև Օρθαγνης- Zeitschrift für Numism. VIII, 113 ?·

վահրամ *Vahram*: *Vahram* (*sparapet* der Arier) Laz. 473; *Vahram Merhevandak* Išxan des Ostens von Persien Sb. 30, 31, 37, 39, 40, Thom. 85 (*Mehrevandak*), Joh. Kath. 39, Steph. Asol. 114 = *Vahram čobin* Mos. Kal. I, 286 = pers. *Bahrām*, Sohn des Bahrām-Gušnasp, genannt *Čōbīn* Tab. 270 = *Varahrān* aus Rai Nöld. syr. Chron. p. 5; *Všnasn*[1]) *Vahram* pers. Marzpan in Dvin unter Xosrov I. Joh. Kath. 38. Später auch als Name von Armeniern, vgl. Thom. 131, Kir. und Vardan (s. Index) = np. und arab. *Bahrām*, gr. *Βαράμης* oder *Βαράμ* Tab. 46.

Die eigentliche armenische Form der Sassanidenzeit ist das noch mehr verkürzte

վռամ *Vṙam*:

Vṙam-šapuh, Bruder des Xosrov, König von Armenien, Arsacide Laz. 33—49, MX. 244, Koriun 8, Steph. Asol. 75, Kir. 15, Vardan 31; *Anuš-Vṙam* Frau des Ašušay Laz. 335; *Vṙam* Herr von Gołt'n Sb. 65; auch die Perserkönige des Namens *Bahrām* heissen in Armenien *Vṙam*: *Vṙam* Sohn des Šapuh, *Krman arkay*[2]) Laz. 49 = pers. *Bahrām Kermān-šāh* Tab. 71, vgl. Koriun 29, MX. 244, Steph. Asol. 75; *Vṙam* Sohn des Yazkert, des Sohnes des Šapuh Laz. 52, Vater Yazkert's II. El. 7 = pers. *Bahrām Gōr* Tab. 85. Davon *vṙamakan krakn* 'das Behram Feuer' El. 54, Mos. Kal. I, 212 = phl. *ātaxš i vahrāmān*, *ātaš i vahrām* Gl. and Ind. 6, 227, Yatk. p. 51, Anm. 16, Min. Gl. 205.

177. վահրիճ *Vahrič* vom König Vṙamšapuh an den Priester Habēl gesandt Koriun 8, Laz. 38, ein angesehener Mann aus Xadunischem Geschlecht MX. 245 (derselbe); es kam *Vahrič i Vahričay*[3]) (als pers. Heerführer) FB. 147, 148; *Šahr-Vahrič* pers. General unter Xosrov II. Sb. 61 (s. oben p. 60)

= pers. *Vahriz* Eroberer von Yemen (zwischen 562 und 572 p. Chr.), nach Hamza eigentl. ein Titel (erblicher Adelsname), ebenso nach Procop (Pers. I, 12) *Οὐαρίζης* Tab. 223—224.

Davon verschieden:

վախրիճ *Vaxrič* Herr der Anjavaçik' (der mit dem Ṙštunier Tačat den Vndoy und dessen Sohn Šeroy[4]) tödtet) Thom. 78

1) Lies *Všnasp*.
2) Arm. *ark'ay* = 'König'.
3) D. h. Vahrič von Vahrič (?).
4) S. oben Nr. 137.

= *Οὐαφρίζης* Agathias, syr. *Gofrīz* Mart. (4. Jhd.) Tab. 223, also aus *Vafrīč*?

178. վաղարշ *Vałarš* König von Armenien, Vater des Xosrov, Grossvater des Trdat MX. 144, Gründer von *Vałaršavan* und Befestiger von *Vałaršapat*[1]) MX. 144, 145; *Vałarš* Vater des Artavan, des letzten Partherkönigs MX. 144, Ag. 29, also Volagases V., A. v. G. p. 154; *Vałarš* Perserkönig, Bruder des Königs Peroz Laz. p. 480—545, also Balāš, der von 484—488 herrschte Tab. 133; *Vałarš* Išxan von Andzit, der grosse Hazarapet FB. 29

auf Parthermünzen *Ὀλαγάσου*, *Ὀλαγαίσου*, *Ὀλογάσου* (gen.) neben ולגש (um 130 p. Chr.) Gardner, the Parthian coinage 56—58, bei griech. Schriftst. *Οὐολόγαισος*, *Οὐολόγεσος*, *Βολόγαισος*, *Βολόγεσος*, bei lateinischen: *Vologesus*, *Vologaesus*, *Vologessus*, *Vologeses*, im Syr. (4. Jhd.) *Valgeš* oder *Volageš*, phl. *Valaxš* Gl. and Ind. 238, syr. בלגש i. J. 430 ZDMG. 43, 409 = gr. *Βολογεσίφορα* Tab. 134, pers. arab. *Valāš*, *Balāš*, *Gulāš*. Vgl. Nöldeke ZDMG. 28, 94—96, Tab. 10.

Dazu arm. *Vałaršakert* Burg oder Stadt in Airarat (jetzt *Alaškerd*), erst bei Joh. Kath., Steph. Asol. und Arist. (Inǰiǰean p. 405) erwähnt, dem Namen nach = pers. *Gulāšgird* Barb. 491 = *Balāšgird* Barb. 112 Flecken bei Merv, *Valāšgird* Stadt im südwestl. Kermān Tab. 10, Barb. 589; *Vałaršapat* (s. oben) dem Namen nach = *Balāšābāδ* in Savād Tab. 134.

179. վաղարշակ *Vałaršak* König von Armenien[2]), Bruder des Partherkönigs Aršak, Gründer der arsacidischen Dynastie MX. 19 flg.; *Vałaršak* Bruder des Aršak, Sohn des Königs Pap von Armenien und der Königin Zarmanduxt MX. 231—234, FB. 244, 256, Thom. 68 etc.

= *Vałarš* + Suff. *ak*[3]).

180. վատգէս *Vatgēs* oder *Vatagēs* zu lesen an den folgenden Stellen: die beiden (Samuēl und Abraham), welche in

1) Auch bei FB., Ag., Laz., Sb. 118, Thom. und andern. *Vałaršapat* oder *Nor kʿalakʿ* 'die neue Stadt' (*καινὴ πόλις*) wurde 163 p. Chr. nach der Zerstörung von Artaxata von den Römern erbaut, Mommsen, Röm. Gesch. V, 407.

2) »Eine rein mythische Persönlichkeit«, Vetter, das Buch des Mar Abas von Nisibis (Festgruss an Roth p. 88).

3) Man könnte auch *Vał-aršak* theilen, aber was ist *val*?

Vatgetsn[1]) den Märtyrertod erlitten El. 139; im District genannt *Vardgēs* Laz. 261, 314; *Bahl* — *Har* (lies *Hrev*) — *Vatagēs* — *Toxorostain* (lies *Toxarastan*[2])) — *Talakan*[3]) — *Marg* — *Margṛot* Sb. 67; die Ebene *Hrev*, die östliche Grenze des Landes *Vrkan*, wo der District *Vandgēs* ist MGg. ed. Soukry 42

= np. *Bāδgēs* (Tab. 269, 271 neben *Harē* 'Herat' genannt), *Bāδγēs* (Yaqut[4])), phl. *Vātgēs* Bdh. 21, 19, zd. *Vāitigaesa*-yt. 19, 2 ein Gebirge.

Zu unterscheiden von »dem Flecken des *Vardgēs*« (Personenname) in Armenien am Flusse K'asał MX. 90, 144 = Vałaršapat MX. 145.

181. վասակ *Vasak* Mamikonier El. 72, Laz. 335 u. s. w., FB. 66, 104, MX. 227, N. P. 69; Artsrunier Laz. 15, Sohn des Sahak Sb. 78; Siunier El. 32—109, Koriun 15, Laz. 108—323, MX. 248; Sahaṙunier Laz. 381

= lat. *Vasaces* Befehlshaber der parthischen Reiterei Tac. Ann. 15, 14; Οὐασάκης Arrian c. Al. 12, Βασσάκης Armenier Procop Pers. 2, 3, 21 (Nöld. Stud. I, 32).

Dazu *Vasakašat* ein Flecken El. 52; *Vasakašēn* ein Dorf in Gełark'uni (von Atak'el genannt, vgl. Inǰiǰean, Alt-Armenien p. 273); *Vasakert* (für *Vasakakert*[5])) in Ekełeaç Steph. Asol. bei Inǰiǰean 21.

182. վասպուրական *Vaspurakan* MX. 140 grosse Provinz Armeniens im Osten des Van-Sees, nach MGg. 608 mit 36 Districten, vgl. Inǰiǰean 156 flg.

= phl. *vāspuhrakān* die höchste Adelsclasse im Sassanidenreiche, speciell die Mitglieder der sieben vornehmsten Familien, von *vāspuhr* 'Magnat' mittelst des suff. *akān* abgeleitet. Vgl. ZDMG. 46, 326, 327.

Dazu arm. *vaspurakan hamarakar* 'der Steuereinnehmer der Vāspuhrakān', von König Xosrov mit grossen Schätzen nach

---

1) In der Ausgabe von Johanniseanç p. 160: *Vardēsn*.
2) *Tuxarastan* MGg. ed. Soukry 42.
3) S. unten p. 86.
4) »Canton important, dépendant de Merwer-roud et d'Herat« Barb. 75.
5) So steht übrigens bei Steph. Asol. ed. Shahnazareanc p. 70!

Armenien geschickt[1]) Sb. 48, vgl. phl. *andarzpat i vāspuhrakān* BB. IV, 62, das ins Armenische entlehnt **vaspurakan anderjapet*[2]) lauten würde.

183. վարազ *Varaz*[3]) = np. *gurāz*, zd. *varāza-* 'Eber', als Name:

Varaz Kaminakan FB. 17, *Varaz* Šahuni[4]), Išxan des Landes Tsop'k' FB. 29, *Varaz* Išxan der Familie Dimak'sean FB. 39, *Varaz* persischer Heerführer FB. 249, *Varaz* Išxan der Palunier Joh. Mam. 39 flg.

= pers. *Barāz* ein Christ aus Ahvāz Tab. 240.

Damit zusammengesetzt[5]):

Varaz-Gnel ein Gnunier Sb. 103;

Varaz-Grigor Nachkomme eines Mihran in Gardman Mos. Kal. I, 288;

Varazdat König von Armenien FB. 240 flg., N. P. 118, Thom. 67, Kir. 13, Vardan 49; ein persischer Marzpan in Armenien unter Xosrov II. (vor Surēn, vgl. Sb. 29) Vardan 61;

Varazdēn Ałavełean El. 150, Laz. 256;

Varazduxt Schwester des Königs Tiran, Frau des Pap, des Sohnes Yusik's FB. 43;

Varazman Nachkomme eines Mihran in Gardman Mos. Kal. I, 288;

Varaznerseh von Urts, Sohn des Kołt'ek (Kołt'eak?), des Išxans von Urts Laz. 367, *Varaznerseh* Vahevunier Sb. 50, *Varaznerseh Daštkarin* Sb. 140;

Varaz-šapuh FB. 49, 50 = *Šapuh-varaz* FB. 49, 51 Markgraf (*sahmanapah*) des Perserkönigs in Atrpatakan FB. 49, abgekürzt *Varaz* ebenda 49, 50, 51, 52, 53; *Varaz-šapuh* Amatunier Laz. 366, Levond 58, Palunier El. 71, Laz. 126, Artsrunier Sb. 65, Varažnunier Thom. 147, Abełier Thom. 235 = syr. *Šābūr-barāz* Tab. 240, *Šāwōr-barāz* Hoffmann p. 49;

---

1) Vgl. p. 58: »die armenischen Truppen nahmen den königlichen Schatz, der im Hause des Hamarakar war, der aus den Steuern dieses Landes (Ispahan) gesammelt war.«

2) Vgl. unten p. 99 *movan anderjapet.*

3) Gr. *Βαράζης*, *Οὐαράζης* Armenier Tab. 240.

4) Also bei N. P. 25 *Varaz* für *Varazd* zu lesen.

5) Vgl. auch *Varazbakur* georg. General Gesch. Georg. 113.

Varaz-vałan Siunier Laz. 107 flg., Steph. Orb. I, 12, 99, 101, Vardan 54, 56; Gabełean N. P. 25;

Varaz-vzur pers. General in Armenien unter Hormizd IV. Sb. 34;

Varaz-tiroç Sohn des Smbat Bagratuni, Mundschenk Xosrov's II. Sb. 63, Marzpan von Armenien unter Kavat II. von Persien Sb. 97, Joh. Kath. 44, Vardan 68 aus pers. *Varāz* und arm. *Tiroç*, letzteres allein als Name bei El. 71, Laz. 195, Steph. Orb. I, 103 (Bagratunier) etc.;

Varaz-trdat Sohn des Varaz-p'erož, des Bruders des J̌evanšēr, Išxan von Ałvank' Mos. Kal. I, 360, Steph. Orb. I, 207, Vardan 68 aus *Varaz* und *Trdat* (s. unten);

Varaz-perož aus der Ataršahik Familie Mos. Kal. I, 192, Sohn des Varaz-Grigor, Bruder des J̌evanšēr Mos. Kal. I, 288, 310, 360;

Varazkert ein armenisches Dorf Laz. 372, 373;

Varazaḃur 'Varaz-Hügel' Joh. Mam. 42;

Varaz ein Berg FB. 252.

184. վարդ *Vard* Mamikonier, jüngster Bruder des Vahan, Vasak und Artašēs Laz. 335 flg.; *Vard* Patrik Bruder des Mamikoniers Vahan Sb. 25; *Vard* Enkel eines Mihran, Gebieters von Gardman Mos. Kal. I, 287, dessen Enkel wieder *Vard* heisst, ebenda 288; *Vard*, Sohn des Ṙštuniers Theodoros bei Vardan 68; *Vard* genannt Siklatos Arist. 14 u. s. w.

Kurzform von Namen wie zd. *Varəδaṯ-x^{v}arənah-*, ap. *Artavardiya-?*

Dazu: *Vardik* Išxan von Mokk', genannt *Aknik* ('Aeuglein') Sb. 109; *Vardašēn* ein Dorf Laz. 443.

Dagegen ist *Vardeni* als Frauenname (vgl. C.) = 'Rose' ('Rosenstock'), im pl. *Vardenik* ein Dorf Kir. 211 = 'Rosengarten' von *vard* 'Rose' pers. Lw. abgeleitet, vgl. phl. *vartak-ī* 'Röschen' als Frauenname Horn, Sieg. 34. — *Varduhri* ein persischer Heerführer bei Joh. Mam. 50, 51 ist sehr bedenklich.

185. վարդան *Vardan* Mamikonier El. 32, 56 (Heerführer von Armenien), Laz. 134 (Sparapet von Armenien); der ältere Bruder des Vasak, Oberhaupt (*tanutēr*) der Mamikonischen Familie FB. 66, 104, 127; *Vardan*, genannt 'der Rothe', Nahapet

des Mamikonischen Hauses Sb. 22; *Vardan* Vater des Maštʿoç Laz. 33; *Vardan*, auch *Vardkan* genannt Koriun 13, 14; *Vardan* Artsrunier Sb. 56; *Vardan*, Sohn des *Vard*, des Enkels eines Mihran Mos. Kal. I, 287 u. s. w.

= lat. *Vardanes* Tac. Ann. 13,7 (s. A. v. G. p. 130, Anm.), »*Vardanes*, anscheinend ein leiblicher Sohn des Artabanus III.«, Partherkönig etwa 40—45 p. Chr. neben Gotarzes A. v. G. 123—127; *Vardanes* Gründer von Ktesiphon bei Ammian.

Dazu: *Vardan-Všnasp* persischer Heerführer Sb. 29;

Vardanduxt Tochter des Mamikoniers Manuēl, Frau des Königs Aršak FB. 256;

Vardanoiš (für *Vardananoiš?*) Frau des Mamikoniers Manuēl FB. 251;

Vardanašat eine Stadt El. 60;

Vardanakert MGg. 609 (District von Phaitakaran), Levond 45, Joh. Kath. 54.

186. վեհ-Անձատոհ-Խոսրով *Veh-Anjatoh-Xosrov* (lies *Veh-Antioh-Xosrov*) eine Stadt, genannt *šahastan Oknoy* Sb. 28

= syr. *Antiox-Xesrōn*, gr. Ἀντιόχεια Χοσρόου, arab. *Rūmīya* ʿdie römischeʾ, Stadt bei Madāin, von Xosrov I. gegründet, pers. also **Veh-Antiōx-Xusrav* Tab. 16, 165, 166.

187. վեհարտաշիր *Vehartašir* eine Stadt, zwischen Tisbon (Ktesiphon) und Marand genannt bei Sb. 24; am Tigris gegenüber von Tizbon (= Tisbon) Mos. Kal. I, 255

= pers. *Veh-Artašīr*, jünger *Beh-Ardašīr* = Seleucia am Tigris BB IV, 35, Tab. 16, 19, 357. So heisst auch eine Stadt in Kerman Tab. 10, arab. *Bardasīr* Barb. 90, 519.

188. վեհդենշապուհ *Veh-denšapuh* = ʿGut-Denšapuhʾ, s. p. 37 unter *Denšapuh*.

189. վեհիկ *Vehik* ein Mann Mos. Kal. I, 221, vielleicht Deminut. von *Veh*[1]), das eine Abkürzung von Namen wie *Vehšapuh*, *Vehnam* u. s. w. sein könnte.

---

1) Vgl. *Xosrovik* u. s. w. im Festgruss an Roth 104.

190. վեհկաւատ *Vehkavat* am Tigris (*Dglaṫ*) bei der Schiffsbrücke (*zom*) Sb. 31, 95, Mos. Kal. I, 290, Thom. 94, Steph. Asol. = syr. *Behkavāð* Bezirk am Euphrat (mit Babel, Kūfa und Ḥīra) Nöld. syr. Chron. 36, also phl. **Veh-Kavāt* = 'Gut-Kavāt'.

191. վեհմիհրշապուհ *Vehmihršapuh* erster Marzpan von Armenien (unter Bahrām Gōr) MX. 265, Kir. 19
d. i. 'Gut-Mihršapuh', s. p. 53 unter *Mihr*.

192. վեհշապուհ *Vehšapuh* königlicher Kammerherr, später *dprapet Areaç* 'Kanzler von Eran' Laz. 187
d. i. 'Gut-Šapuh', pers. *Vēšāpūr* für **Vehšāpūr*, älter **Vehšāhpuhr* Tab. 127; als Ortsname syr. בית־שבור (vor d. J. 544) ein Bisthum ZDMG. 43, 408.

193. վեհռոտ *Vehřot* ein Fluss: Bahl und das Land der K'ušank' bis jenseits des grossen Flusses, der genannt wird *Vehřot* Sb. 30, Thom. 85, Steph. Asol. 114; der *Vehřot*, welcher kommt aus T'urk'astan (aus dem Lande Eviłat u. s. w.) und sich ergiesst nach Indien [1]) Sb. 66; der Arang, der der P'ison zu sein scheint, den die Perser *Vehřot* nennen MGg. ed. Soukry 42
= phl. *Veh-rōt* Justi, Bdh. Gl. 267, Btrg. z. alten Geogr. Pers. I, 10 flg. (der Oxus).

194. վեհսաճան *Vehsačan* ein Karen Pahlav, Verwandter Xosrov's von Armenien MX. 152
d. i. 'Gut-Sačan' (letzteres sonst unbekannt).

195. վեհվեհնամ *Veh-vehnam* Hazarapet von Armenien Laz. 360, nur *Vehnam* genannt Laz. 502, ein Perser
d. i. 'Gut-Vehnam', von *Vehnam*, syr. *Behnām* 'der einen guten Namen hat' Hoffmann p. 17—19.
Persische Namen mit *veh* = np. *bih* 'gut' s. bei Horn, Sieg. p. 25, ZDMG. 44, 671.

196. վին *Vin* pers. Heerführer FB. 145, *Vin i Xoŕean* (*Vinn Xoŕean*) pers. Heerführer Laz. 390, 396
zu phl. *Veh-vēn* (das aber unsicher ist) Horn, Sieg. p. 25? Vgl. *Bīnagān* Tab. 237.

---

1) Vgl. Justi, Btrg. z. alten Geogr. Pers. 1, p. 11.

197. վ(ր)ենդատական *Vəndatakan* pers. Statthalter in Armenien unter Xosrov II. Sb. 34, 70

mittelst des Suffixes *akan* = phl. *akān* von *vəndat* = pers. **vindāt* oder **vandāt* abgeleitet? Vgl. die pers. Namen *Vandād-Hurmuz* Barb. 590, *Mihrbundāð*, *Māhbundāð* u. s. w., zu päz. *vandād* 'erlangt' Min. Gl. 206, Hoffmann p. 297.

198. վնդոյ *Vndoy* und վստամ *Vstam* Brüder der Frau des Königs Hormizd (IV.), Söhne des Asparapet, eines Fürsten des Hauses der Parther, Oheime Xosrov's II. Sb. 30, 32, 34, 39, 57, 59, 61, Thom. 85, 87, *Bndoy* und *Vstam* Mos. Kal. I, 286; *Vndoy*, pers. Mogpet und Marzpan Thom. 77, 78; *Vstam* Apahunier Sb. 65, Vahevunier Sb. 50

= pers. *Bindōi* und arab. *Bistām* Tab. 96, 273, 485, syr. Chron. 8, ersteres Koseform zu Namen wie ap. *Vindafarnah-*[1]) (Nöld. Stud. I, 16, 17), letzteres aus pers. *Bistahm* = *Gustahm* (Fird. I, 261, 316), phl. *Vistahm* oder *Vistaxm* ZDMG. 19, 482, ap. **Vistaxma-*.

199. վշնասպ *Všnasp* Name eines heiligen Feuers, vielfach entstellt bei den arm. Schriftstellern: Heraclius zerstörte in Gandzak die Altäre des grossen Feuers (*hrat*[2]), das sie *Všnapn* (*Vnaspn*) nannten Sb. 92; Thom. 92 (*Všnapn*), Steph. Asol. 117 (*Vnaspn*), häufig in Eigennamen, vgl. *Atrvšnasp*, *Mihrvšnasp*, *Yəzatvšnasp*, *Nixor Všnaspdat*, *Vardan-Všnasp*. Auch bei Joh. Kath. 38 ist *Všnasp Vahram* (pers. Marzpan in der Stadt Dvin) für das überlieferte *Všnasn Vahram* zu lesen, vgl. *Bahrāmgušnasp* Tab. 270, ZDMG. 44, 673. Dazu noch *Gadvšnasp* Mos. Kal. I, 268, vgl. *Gad* Bischof von Vanand El. 22;

np. *Gušasp* aus *Gušnasp*, vgl. *Māhgušnasp* Tab. 110, *Bahrāmgušnasp* Tab. 270, *Aspāð-Gušnasp* Tab. 362, phl. *V(i)šnasp* West, PT. I, 173 Anm. 5, 186 u. s. w., skr. *vršaṇaçva-*.

200. վշտասպ *Vštasp* Satrap des Darius Pseud. 55, 92; *i zavakē Darehi vštaspeanç* 'aus der Nachkommenschaft des

1) Aus **Vindatfarnah-*, vgl. zd. *vindaṭspāða-* und wegen des Ausfalles des *t*: ap. *Dārayava(h)uš* = zd. **dārayaṭvaŋhuš*, skr. **dhārayadvasuš*; phl. *Arǰāsp* = zd. *Arəǰaṭaspa-*; np. *Luhrāsp* = zd. *Aurvaṭaspa-*. Daher ist auch ap. *Frāda-* Name eines Empörers in Margiana = zd. *frādaṭ-* als Kurzform von Namen wie zd. *Frādaṭvīra-*, das ap. **Frādavīra-* lauten würde.

2) Arm. *hrat* und *krak* = pers. Lw. *atʻaš* Sb. 27 (s. unten p. 92).

Darius, des Sohnes des Hystaspes' MX. 99; *Dareh Vštaspay* in der Ueberschrift des Kapitels Thom. 40, *Darehi Vštaspeay* (gen.) 'Darius, Sohn des Hystaspes' Vardan 28

= np. *Guštāsp* und *Bištāsp* Tab. 2, 109 etc., phl. *Vištāsp* Yatk. 51, ap. *Vištāspa-* Vater des Darius, Satrap von Parthien, zd. *Vištāspa-*, gr. Ὑστάσπης.

Վրամ *Vṙam* s. unter *Vahagn*.

201. Վստամ *Vstam* Bruder des Vndoy Sb. 30, 39, s. unter *Vndoy* Nr. 198.

202. Վրկան *Vrkan* 'Hyrcanien' El. 110, Laz. 256, 257, 278 etc., Sb. 59, 61, 65, MGg. 592, 614, Joh. Kath. 40, Kir. 29, Vardan 10, Steph. Orb. I, 143

= ap. *Vrkāna-*, zd. *Vehrkāna-*, gr. Ὑρκανία.

Die spätere Form des Wortes ist Գուրգան *Gurgan* Sb. 61, Vardan 94

= np. *Gurgān*, syr. *Gurgān* (im Jahr 430) ZDMG. 43, 414, phl. *Gurgān* phl. vd. p. 4, z. 2, 3 v. u.

Bei Sb. 61 stehen beide Formen: *Vrkan* und *Gurgan* nebeneinander.

203. Վրկէն *Vrkēn* Nahapet von Habužeank' FB. 104, ältere Form für das spätere Գուրգէն *Gurgēn*, deren mehrere bei Joh. Kath. (išxan Anjevaçeaç 98, išxan Vraç 163 etc.), Thom. vgl. Index, Steph. Asol., Arist. 4 (Vater des Königs der Ap'xazen), Vardan 87 — 92, Steph. Orb. I, 308 u.s.w. erwähnt werden, gr. Γουργένης König der Iberer (Georgier) Procop Pers. I, 12

= np. *Gurgīn* Fird. I, 459, 408 u. s. w.

204. Ղաղկան *Ṫałakan* (MGg. ed. Soukry 40: *Ṫałkan*, ed. Ven. 614: *Ṫałkan*, El. 16: (i) *Ṫałakan*) Landschaft von Xorasan

= pers. *Tālakān*, arab. *Ṭālaqān* Tab. 116, Barb. 376, Fird. III, 1198, 1133.

205. Ճոճիկ *Ṫačik* (gen. pl. *Ṫačkaç*) 'Araber, arabisch' 2 Maccab. 12, 10, FB. 157, Sb. 32 (vom Pferde), Thom. (sehr oft, s. Index) u. s. w.

= phl. *tāčīk* 'Araber, arabisch' Bdh. Gl. 107, Mātīkān i čatrang p. 4, z. 2 v. u., np. *tāzī* 'arabisch', abgeleitet vom Namen

des Stammes *Ṭai* (طَيّ) mit dem Suffix *čik* wie arm. *sagčik*[1] = np. *sagzī* von *sag* = ap. *Saka* 'der Sake', wie *rāčik*[2] West, PT. II, 329 = np. *rāzī* von *Rai* BB IV, 52, Justi, Btrg. z. alten Geogr. Pers. II, p. 3.

Davon *Tačkastan* 'Arabien' El. 10, 46, MX. 159, 2 Maccab. 3, 5 (= *Φοινίκη*), Sb. 110, MGg. 611 etc.

206. Տամ Խոսրով *Tam Xosrov* persischer General in Armenien (im Anfang der Regierung Hormizd's IV.) Sb. 34

= syr. *Tam-Xesrōn* Joh. v. Eph., gr. *Ταμχοσρώ* Theophyl., *Ταγχοσδρώ* Menand., *Ταμχοσρόης* Euagr. unter Xosrov I. und Hormizd IV. Tab. 443.

Vgl. syr. *Tahm-Yazdegerd*, *Tahm-Hormazd* Hoffmann 50, 64, syr. *Tam-šābūr* = lat. *Tamsapor* bei Ammian, Nöldeke, Tab. 443, Anm. 1, Gött. Gel. Anz. 1880, Stück 28, p. 877.

Tam = np. *tahm* = zd. *taxma-* 'stark', also *Tam-Xosrov* = 'Stark-Xosrov', ein von Xosrov I. verliehener Ehrenname, wie *Javitean-Xosrov* 'Ewig-Xosrov' ein von Xosrov II. verliehener Ehrenname ist, s. oben p. 68.

Vgl. oben p. 73 *Senitam-Xosrov*.

207. Տապարաստան *Taparastan* Landschaft in Medien Sb. 63, MGg. 613, Vardan 95

= np. *Ṭabaristān* Barb. 380.

208. Տիգրան *Tigran*: sie führten aus der Stadt Artašat neun tausend jüdische Familien, die der König *Tigran*, der Arsacide, als Gefangene aus dem Lande Palästina gebracht hatte FB. p. 171, vgl. ebenda p. 173; *Tigran* Name dreier alten Könige von Armenien bei MX. 47 flg., 84 flg., 142 flg.; *Tigranakert* FB. 142, von dem ersten *Tigran* gegründet nach MX. 57; *Tigranuhi* Schwester dieses *Tigran*, Frau des Aždahak MX. 50 (danach ebenso Thom. 36—56); *Tigran*, Heerführer des Königs Xosrov Joh. Mam. 43—46; *Tigran* Marzpan (unter Ašot, König von Vaspurakan um 983) Steph. Asol. 176; *Tigran* Išxan der Varažnunier N. P. 25

= gr. *Τιγράνης* Name von Persern (schon bei Herod. 7, 62 ein Achämenide, Führer der Meder) und armenischen Königen

1) S. oben p. 71.

2) Vgl. *Ραζιχηνή* 'Rai' bei Theophylact.

der Partherzeit A. v. G. p. 80, Mommsen, Röm. Gesch. V, 372, 373; *Τιγρανόκερτα* von Tigranes II. gegründet Strabo 532; lat. *Tigranes, Tigranocerta.*

Der Name (ap. **Tigrāna-*) war, wie es scheint, im 5. Jhd. p. Chr. in Armenien nicht mehr lebendig[1]) und ist vielleicht erst durch die Schriftsteller aus fremden Quellen[2]) wieder bekannt geworden. Dafür spräche auch die Form *Tigran*, statt deren man bei einem so alten Namen **Tgran* erwarten sollte, wenn der Name in lebendigem Gebrauche geblieben wäre[3]).

209. Տիրան *Tiran* König von Armenien, Sohn Xosrov's des Kleinen FB. 11, 29 flg., El. 7, MX. 196 flg. etc.; Sohn des Vahan Joh. Mam. 49 flg.;

Tirik Bischof von Basean FB. 270 (gen. *Tirkan* ebenda in der Ueberschrift);

Tirair aus Xordzean, Gehülfe des Mašt'oc Koriun 14;

Tiranam, Genosse des hlg. Nersēs in der Verbannung FB. 91;

Tiruk Priester, Sohn des Mōsisik aus Zarišat in Vanand MX. 266

scheinen zu *Tīr* in *Τιριδάτης*, *Τεριτούχμης*, *Τιρίβαζος*, *Τιραῖος*, *Tīrōi* Nöld. Stud. I, 35, *Tīrē* Tab. 4, 5, *Tīrikān*(?) ZDMG. 46, 287 zu gehören. Indessen sollte man dann **Tran*, **Trik* u. s. w. erwarten, vgl. *Trdat* = *Τιριδάτης*. Sie gehen lautgesetzlich vielmehr auf **Tēran*, **Tērik* etc. zurück und gehören zum Theil — wie *Tirik*, *Tiruk* — vielleicht zu arm. *tēr* 'Herr'. *Tiran* aber wird wie die andern arm. Königsnamen aus dem Persischen der Arsacidenzeit stammen. Vgl. Festgruss an Roth p. 104.

210. Տուրան *Turan* MGg. ed. Soukry p. 40, Sb. 110 persische Provinz

= pers. *Ṭūrān* Tab. 18, ein Theil von Balūčistān.

Daher *Kuran* El. 124, MGg. ed. Ven. 613 in *Turan* zu corrigiren.

---

1) Anders urtheilt Vetter, Die nationalen Gesänge der alten Armenier p. 57, der in dem *Tigran* des MX. einen Helden des armenischen Volksliedes sieht. Auch Procop de aedif. III, 1 kennt einen Tigranes als letzten König des persischen Armeniens, von dem aber die arm. Historiker (die statt seiner Xosrov III. nennen FB. 261 flg., MX. 232) nichts wissen.

2) Vgl. Malalas p. 211.

3) Vgl. arm. *Npat* = gr. *Νιφάτης*.

211. Տրդատ *Trdat* König von Armenien, Sohn des Xosrov FB. 6, 36 u. s. w., Ag., MX. etc.; *Trdat* Bagratunier MX. 141, 142, 250 (in der Partherzeit); *Trdat* dritter Sohn des Tiran, Königs von Armenien (zur Zeit des Kaisers Julianus) MX. 199, 207; zweiter Sohn des Königs Aršak und der P'atandzem, Bruder des Pap N. P. 50; *Trdat* Oberdiacon FB. 272 (= *Trdac* FB. 218?), Bischof von Basean N. P. 26, Katholikos (*hairapet*) Levond 167, Joh. Kath. 60

= gr. *Τιριδάτης* und (unrichtig) *Τηριδάτης* Name von Parthern und alten armen. Königen, vgl. A. v. G. p. 30: *Tiridates* I. 248/7—211/10; p. 102: *Tiridates* II. um 30 a. Chr.; p. 121: *Tiridates* III. um 36 p. Chr.; p. 133: *Tiridates*, Bruder des Parthers Volagases I., von Nero 66 p. Chr. als König von Armenien gekrönt; lat. *Tīridātes*, phl. *Tīrd(āt)* ZDMG. 44, 658; 46, 283.

Die ap. Form war **Tiridāta-* 'von (Gott) *Tīr*[1]) gegeben', vgl. *Τιριβαζος* u. s. w. Nöld. Stud. I, 35.

Bei El. kommt *Trdat* nur einmal (p. 55) vor in der graec. Form *Trdatios*, bei Ag. neben *Trdat*: *Trdatēs* und *Trdatios* p. 42, 43 etc., also aus gr. Quelle. Im gr. Ag. *Τηριδάτης*, *Τηριδάτιος*, *Τιριδάτιος*.

212. Փառնաւազեան *P'aṙavazeanc'* (zu lesen *P'aṙnavazeanc'*) die Mitglieder der georgischen Königsfamilie[2]) FB. 211, Patronym. von *P'aṙnavaz* Sb. 6 (Pseudo-Sebēos!)

= gr. *Φαρνάβαζος* König von Iberien (unter Antonius, Mommsen, Röm. Gesch. V, 363) D. Cass., auf den Satrapenmünzen פרנבזו, ap. also **Farnabāzu-*.

Der Name ist in Armenien nicht heimisch und stammt wohl aus gelehrten Quellen.

213. Փառներսեհ *P'aṙnerseh* aus Aštišat in Taraun, Katholikos von Armenien MX. 202, N. P. 14, Joh. Kath. 27, Steph. Asol. 71, Kir. 11, Vardan 46, identisch mit

Փառէն *P'aṙēn* (gen. *P'aṙenay* und *P'aṙinay*) FB. 44, 45. 266, 269; ein Bischof von Georgien N. P. 26

---

1) Vgl. den arm. Gott *Tiur* Ag. 584 (an unklarer Stelle)? Im gr. Ag. *Τρίδος* (gen.). Eher noch könnte der Monatsname *Trē* (ein Genitiv) hierher gezogen werden.

2) Vgl. *P'aṙnavaz* König von Georgien Gesch. Georg. p. 21—36.

von arm. փառ- *p̣aṙ-* 'Ruhm, Herrlichkeit' = np. *farr* 'Glanz, Majestät', ap. *farnah-*[1]) und *Nerseh* (s. oben p. 57); vgl. phl. *Farr-Ohrmazd* ZDMG. 44, 669, Nr. 565 und (da pers. *farr* und *xurreh* wechseln) pers. *Xore-Xosrav* Tab. 237, *Ardašīr Xurreh* (Stadt) Tab. 11. Namen mit *Nerseh* als 2. Glied s. oben p. 57 unter *Nerseh*[2]).

214. Փառաչիրք *P'aṙačirh* kommt meines Wissens nirgends vor und scheint nur von de Lagarde, Ges. Abh. 183, A. St. p. 155 erschlossen zu sein für Strabo's *Φάρζιρις* 785.

215. Փարսման *P'arsman* König der Georgier MX. 122; ein Mandakunier El. 77, 150, Laz. 256

= gr. *Φαρασμάνης* König von Iberien (um 35 p. Chr.) D. Cass., Tac., vgl. A. v. G. p. 120; *Pharasmanes* II. von Iberien (unter Hadrian) ebenda 146, 147; *Φαρεσμάνης* ein Kolcher Procop Pers. 1, 8; Vater des Zannas Procop Vand. 2, 19; syr. פרסמן Jos. Styl. (Nöld. Stud. I, 32, Anm.); *Pharesmanes* ein General des Kaisers Justin (Hallier, Edess. Chronik p. 79).

Der Name ist persischen Ursprungs, braucht aber nicht unmittelbar von den Persern zu den Armeniern gekommen zu sein. MX. hat ihn direct oder indirect aus griechischen Quellen, Lazar von Elišē p. 150 genommen, sodass also nur ein Armenier Namens *P'arsman* (aus der Familie der Mandakunier) erwähnt wird[3]).

---

1) Ap. Namen mit *farnah-* waren häufig, vgl. ap. *Vindafarnā* (nom.), gr. *Φαρνάβαζος*, *Τισσαφέρνης* u. s. w.

2) *P'aṙēn* ist Koseform zu *P'aṙnerseh* und gebildet wie pers. *Gurdīn*, *Tahmīn* (vgl. *Tahmāsp*), *Bāpīn* (Horn, Sieg. 24, 36), *Yazdīn*, *Sādagīn* Justi, ZDMG. 46, 283—286, deren *-īn* aus älterem *-ēn* entstanden ist, vgl. arm. *Yazdēn* (s. oben p. 55) = pers. *Yazdīn*, syr. *Šahrēn* Hoffmann p. 68, arm. *Vrkēn*, später *Gurgēn* = np. *Gurgīn* (s. oben Nr. 203). Von andern Koseformen dieser Art sind oben *Artašēn*, *Artēn*, *Aršēn*, *Databēn*, *Manēn* genannt. Sonst finden sich noch folgende Namen von Armeniern auf *-ēn* (gen. *-enay* oder *-inay*): *Atgēn* Laz. 467; *Arsēn* El. 77, Laz. 213; *Babgēn* El. 150, Laz. 370 = *Babkēn* Laz. 255 (vgl. *Babik*); *Zavēn* FB. 263, 264; *Zvarēn* El. 150; *Xužēn* N. P. 52; *Xorēn* El. 77, Laz. 185, El. 142, Laz. 125, 282; *Kiškēn* FB. 104; *Šahēn* (s. oben p. 59); *Vazgēn* (Führer der Georgier) Vardan 56, 111; *Vrēn* El. 77, 150, Laz. 394, 395.

3) Mehrfach findet sich der Name *P'arsman* in der aus dem Georg. übersetzten Gesch. Georg. p. 31 flg.

216. ֆաւխար *K'avt'ar* ein Orbelier (im Jahr 1177) Vardan 130

= np. *kaftār* 'Hyaene'.

217. ֆրտակարին *K'rtakarin* (nur im instr. *ĕrtakarinov*) persischer General Mos. Kal. I, 239 (neben *Šahrvaraz* und *Šahēn* genannt)

= syr. *Kārdārīgān* Tab. 387, Anm. 1, gr. *Καρδαριγάν*[1]) Theophyl. I, 9, 13; II, 2, vgl. Ges. Abh. 189, Hoffmann 189, Anm. 1489. Im Arm. also *K'artarikan* zu lesen.

---

2. Abschnitt: Persische Wörter.

1. աղուր *agur* 'Backstein, Ziegelstein' (nur einmal Leb. d. Väter 16, wo es durch *alius ĭrccal hrov* = 'gebrannter Ziegelstein' erklärt wird)

= np. *āgūr* (unbelegt), georg. *aguri*, arab. *ajurr* u. s. w. (Fraenkel p. 5), syr. אגורא, assyr. *agurru*. — Das Wort ist assyr. Ursprungs.

2. ազատ *azat* 1. 'frei'[2]) Mt. 17,25; 2. 'edel, adlig, vornehm' FB. 227, 2, 3 v. u. (Gegens. *šinakan* 'der gemeine Mann, Bauer' oder *caŕay* 'Diener'), alt und häufig

= np. *āzād* 'frei', phl. *āzāt*[3]) 'free, noble' Shk. 235, zd. *āzāta-* 'vornehm, edel'.

Häufig in Comp. und Ableitungen: *azatel* 'befreien', *azatuťiun* 'Freiheit' (np. *āzādī*), *azatak εὐγενέστατος* (np. *āzāda* 'frei, der Freie' Fird. I, 24, 12), *azatakan ἐλεύθερος*, *azatatohm* 'von edler Herkunft', *azatatohmik* dass. u. s. w.

---

1) *Παρθικὸν τοῦτο ἀξίωμα* Theophyl. I, 9.

2) Vgl. *Ἐλεύθερος* = *Azat* (Fluss) MX. 97, MGg. ed. Soukry 36, z. 9. Ueber *Azat* als Name eines armenischen Berges vgl. Vetter, Die nationalen Gesänge der alten Armenier p. 75.

3) Die Hājīābād-Inschrift zählt auf: *šatrd(ā)rān* (*xšatrd(ā)rīn* = np. *šahryārān*) 'die Unterkönige' — *barbītān* (für mp. *vāspuhrakān*) 'die Magnaten' — *vazrkān* 'die Grossen' — *āzātān* 'der kleine Adel'.

Auch in *azatkeł πετροσέλινον* 'Petersilie' Galen (im Unterschied von *keł-a-karos* 'Sellerie'). Vgl. np. *āzādsarv, āzāddiraxt* (= 'chinesischer Holunder' AM. 26, Achund. Nr. 36).

3. *azd* 'Nachricht, Kunde' (nur nom. und acc.): *azd aṙnel* 'Nachricht geben, melden' FB. 203, *azd ełev* 'es ward gemeldet, berichtet' Luc. 8, 20, vgl. Kor. I, 11, Gen. 27, 42, Sb. 44 etc.

= ap. *azdā*: *kārahyā naiy azdā abava* 'dem Volke war nicht Kunde geworden, das Volk hatte nicht erfahren, wusste nicht'; phl. *azd*: *Aṙjāsp azd mat* 'A. wurde benachrichtigt, erfuhr' Yatk. 48. Vgl. aram. אזדא Dan. 2, 5.

Davon zu trennen *azd* 'Einwirkung, Einfluss', vgl. *azdiçē ἰσχύει* ('ist tauglich zu-') Mt. 5, 13, *azdel* ausrichten El. 11, z. 21, *azdeçułiun ἐνέργεια* ('Wirksamkeit') Ephes. 4, 16.

4. *aṙaš* der persische Name des Feuers Sb. 27 (für echt-arm. *krak, hur, hrat*, letzteres bei Sb. 24, 92 vom hlg. Feuer (*Všnasp*) in Gandzak gebraucht, auch Name des Planeten Mars)

= np. *ātaš*, pāz. *ātaš* Min. Gl. 34, Shk. 232, phl. (geschrieben) *ātaxš* Bdh. Gl. 53, PPGl. 91, Gl. and Ind. 6, ZDMG. 46, 284, zd. *ātarš* (nom. sg.).

Pers. *ātaš* ist Lw. aus dem Avesta, echt persisch ist *āδar* = phl. *ātur*, s. unten p. 110 *atr-*.

5. *aǯan* 'billig' (*gnel yaǯan* 'billig kaufen' Lambr. 12. Jhd.), *aǯē* 'wiegt auf' Car. (bis zum 13. Jhd.), *aǯēk* 'Preis' (Arist. 11. Jhd.; Mech. Rechtsbuch, 12.—13. Jhd.) sind jüngere Formen für älteres *arǯan, arǯē, arǯēk*:

1. *arǯan* 'gebührend, Gebühr, Werth, Verdienst', *arǯan ē* 'ist recht, erlaubt, gültig, werth, verdient, muss' (*δίκαιον* Mt. 20, 4; ἔξεστι Mc. 10, 2; *ὀφείλει* Mt. 23, 16; *ἄξιος* Mt. 10, 36, 37; FB. 236, El. 6 etc.), *anarǯan* 'unwürdig' FB. 225, z. 10 v. u.; 268, z. 9 v. u., Sb. 142 u. s. w., häufig als 1. Glied von Compositis (für *arǯani* 'würdig'), wo wir es als 2. Glied gebrauchen: *arǯanahavat* 'glaubwürdig' (= *arǯani havataloy*) *ἀξιόπιστος, arǯanalur ἀξιάκουστος, arǯanayałł ἀξιόνικος, arǯanapativ ἀξιότιμος, arǯanapart ἀξιόχρεως* u. s. w., also nach griechischen Mustern gebildet! — Davon *arǯani* 'würdig' Mt. 3, 8 (*ἄξιος*),

FB. 225, z. 7 v. u., Sb. 142 u. s. w., 'Würdigkeit'; *aržanavor* 'würdig' Sb. 97, 'passend, geziemend'

= np. *arzān* 'wohlfeil, preiswürdig, würdig, werth', phl. *aržān*[1]) in *margaržān* 'todeswürdig' Gl. and Ind. 212, davon np. *arzānī* 'Wohlfeilheit, Würdigkeit' = pāz. *arzānī* = phl. *aržānīh* 'worthiness' Shk. 231, 'dignity, merit' Min. Gl. 16; np. *arzānī* 'würdig, werth' = pāz. *arzānī* = phl. *aržānīk* 'worthy' Shk. 231, Gl. and Ind. 20.

2. *aržē* 'wiegt auf, ist werth' Hebr. 11, 38 = FB. 271, z. 7 v. u.; 'kostet' MGg. ed. Soukry p. 45, z. 2, 4, 5 u. s. w.

= np. *arzīdan* 'werth sein, gelten', phl. *aržītan* 'to be worth, valued at' Gl. and Ind. 20, 'aufwiegen' Bdh. Gl. 59. — Vgl. np. *arz* und *arǰ* 'Werth, Preis', *arǰmand* 'werthvoll', phl. *arǰ* 'value, worth, price' Gl. and Ind. 19, PPGl. 72, Bdh. Gl. 59.

3. *aržēk* 'prezzo, valore' noch bei Mašt. Jahk. 14. Jhd.

Echt armenisch ist *arg-* in *yargem*, *anargem* u. s. w.

6. *ախոռ axoṙ* 'Stall' Sb. 68, 95, Leb. d. Väter

= np. *āxur* 'Stall', phl. *āxᵛar* West, PT. IV, 127, *āxᵛar i stōrān* 'Rossstall' BB IV, 40; Lw. kurd. *axór*, afgh. *āxōr* P. St. 5.

Dazu arm. *axoṙapet*[2]) 'Stallmeister' (der Stallmeister des Königs von Persien) FB. 124, z. 9 v. u.; *axoṙapan* dass. Martin; phl. *āxᵛarsardār* Yatk. p. 63 = np. *āxᵛarsālār*, *āxursālār* 'Stallmeister'.

7. *ախտ axt* (*i*-St.) 'Krankheit, Leiden' Mc. 1, 34; 3, 10, FB. 256 u. s. w., 'Gemüthsbewegung, Leidenschaft (*πάθος*), moralischer Fehler'

= zd. *axti-* 'Krankheit'.

In Comp.: *axtažet* 'krank' Mc. 6, 56, Sb. 88 u. s. w.

8. *ախտարք axtarkʻ* und *apaxtarkʻ* 'Sternbilder' und 'Planeten' Anan. Shirak.[3]), Ephrem, Joh. Sark. (s. Wb. unter *gełazan*); *apaxtarkʻ* MGg. 614, ed. Soukry 27 und 42 = 'der Norden'

---

1) Vgl. P. St. p. 230, 231.

2) Bei El. 77 steht *zoṙapet* (s. u.) für *axoṙapet* des Wb.

3) Bei Anan. Shirak. ed. Patkan. 1877 findet sich nur einmal *axtarkʻ* p. 66, z. 6 v. u.

= phl. *axtar* 'Zodiacalbild [1]), Sternbild' Bdh. 56, Min. Gl. 6, 'constellation' Shk. 228, np. *axtar* 'Stern'; phl. *apāxtar* 'der Norden, nördlich, Planet' Gl. and Ind. 8, Min. Gl. 25, zd. *apāxtara-*, *apāxδra-* 'nördlich', np. *bāxtar* 'Norden' P. St. 120.

Dazu *axtarmoł* = *axtarmał* Anan. Shirak., MX. 150, z. 7 v. u. des Textes, durch *ǩavdeay* 'Sterndeuter' erklärt = phl. *axtarmār* 'Astrolog' Bdh. Gl. 56, Pahl. Diction. II, 291, 293; vgl. np. *axtaršumăr* 'Astrolog' neben np. *sitārašumar* Fird. I, 807 = phl. *star-ušmur* (lies *starušmar*) 'Astrolog' Dīnkart V Gl. p. 18. Zu zd. *mar*, redupl. *hi-šmar*, skr. *smar*, phl. *ušmurtan*, np. *šumurdan* 'zählen', *šumār* 'Zahl', arm. *hamar* und *nšmar*, vgl. Horn, Grdr. p. 176; P. St. p. 80.

Ferner wohl *vat-axtarak* eigentlich 'mit bösem Sterne' in *vat-axtarak arareal* El. 111, 11 'in Noth gebracht, bedrängt habend'.

9. *ախոյ akah* 'kundig' Osk. Mt., Seber., Magistr., Erznk. Matth. (sonst nicht)

= np. *āgāh* 'kundig', pāz. *āgāh* 'knowing' Min. Gl. 29, phl. *ākās* Gl. and Ind. 30, Bdh. Gl. 69, P. St. 211. Vgl. np. *nigāh* 'Anblick, Aufmerksamkeit', bal. *nikāh* 'Aufmerksamkeit', phl. *nikās* 'look, observation, care' Gl. and Ind. 246, zd. *ākasaṭ* 'erblickte', skr. *kāç*.

10. Suffix *-ական -akan* in *vačaṙakan* 'Kaufmann' von *vačaṙ* 'Handel', *anahtakan* 'anahitisch' von *Anahit* 'Anāhita', *ormzdakan* 'des Ormizd' von *Ormizd* [2]) u. s. w.

---

1) Die persischen Namen der Zodiacalbilder (*axtarān*) waren nach Anan. Shirak. p. 62 folgende: *varrak* 'Widder', *gāv* 'Stier', *dōpatkar* (oder *dōpaikar*) 'Zwillinge', *garzang* (phl. *karčang* = pāz. *garzang* Justi, Bdh. Gl. 203, *kalačang* West, np. *xarčang*) 'Krebs', *šēr* 'Löwe', *dōšiča(k)*? 'Jungfrau', *tarāzūk* 'Wage', *gazdum* 'Scorpion', *nēmasp* 'Schütze', *bzasar* aus **buzasar* (= 'ziegenköpfig', vgl. αἰγόκερως, capricornus) 'Steinbock' (phl. *vahīk*), *dōl* (= 'Eimer') 'Wassermann', *māhīk* 'Fisch' (vgl. Bdh. 6, z. 8, 9). Die Namen der Planeten (*apāxtarān*) p. 64: *xorašēt* 'Sonne', *māng* 'Mond', *narz* (? lies *vahrām*?) 'Mars', *koč* (? lies *tīr*?) 'Mercur', *tērənǰ* (? lies *Hormizd*?) 'Jupiter', *anāhit* 'Venus', *zruān* 'Saturn' (Bdh. 12, z. 20). Vgl. MGg. ed. Patkan. Einleitung p. 22, 23. Die Namen sind bei Ananias zum Theil stark entstellt; die Längezeichen fehlen in der armen. Schrift.

2) Das Suffix (eins der häufigsten der arm. Sprache!) tritt auch an echt armenische Wörter: *bavakan* 'ausreichend', *arautakan* 'weidend', *patvakan* 'kostbar', *koč'nakan* 'eingeladen', *arkʻunakan* 'königlich', *korstakan* 'vergänglich' u. s. w.

= np. *-agān* und *-gān* = phl. *-akān* Darmesteter, Étud. iran. I, 271 (vgl. *šāpūragān* = phl. *šāhpuhrakān* Tab. 457; *āδarbāδgān* = phl. *āturpātakān* s. oben p. 23, u. s. w.)

ակամայ akamay s. unter *kamk*.

11. *ահանգ ahang* einmal bei N. P. 10. Jhd. („sie erhoben die Banner gegen die *ahang* (*ahangiç*) der Perser«), vom Wb. zu np. *āhang* ‘Plan, Absicht, Art und Weise, Harmonie’ u. s. w. gestellt, von C. weggelassen. Das Wort ist schwerlich richtig überliefert; die Aenderung in *ahagin* (gen. pl. *ahagniç*) ‘furchtbar’ nicht angängig.

12. *ահեկան ahekan* ein Monat = *ξανθικός* 2 Maccab. 11, 30, 33 (*y amseann ahekani* ‘im Monat Ahekan’) entspricht dem 9. phl. Monat *ātur* Gl. and Ind. 87 = päz. *āδar*, der im Avesta *āθrō* (ZDMG. 34, 701) = ‘(Monat) des Feuers’ lauten müsste. Vgl. den ap. Monatsnamen *āθʳiyādiya-*. Arm. *ahekan* könnte aus **ahrekaṇ* (P. St. 205) entstanden sein und entspräche daher formell einem phl. **āhrakān*, älter **āθrakān*, gebildet wie das spätere *āδaragān* ‘das Monatsfest am Tage Āδar des Monats Āδar’ Spiegel, Eran. Alterth. III, 708, Hyde, Histor. rel. vet. Pers., Oxonii MDCC p. 249. Vgl. *mehekan* = *τὰ Μιθράκανα* (Strabo).

13. *ահակ ahok* ‘Schaden, Tadel’, davon *ahok-el* ‘Schaden bringen’ Vrt‘anēs k‘ert‘. (7. Jhd.), Lambr., Mech. d. Arzt, Geop.

= np. *āhō* ‘Tadel, Makel’ Fird. I, 136, 136; 452, 318, Vīs u Rāmīn 48, z. 2, Horn, Grdr. p. 264, päz. *āhō* = phl. *āhōk* ‘fault, defect, vice’ Min. Gl. 30, Shk. 227, davon phl. *āhōkīnītan* ‘beflecken’ (West: ‘to disfigure’) Bdh. Gl. 80.

14. *ամբար ambar* ‘Speicher, *ἀποθήκη*’ 1 Chron. 28, 12, MX. 27, davon *ambar-el* ‘aufspeichern, sammeln, aufbewahren’ Sb. 92 etc., dazu *ambarapet* ‘Magazinverwalter’ Laz., s. oben p. 37 unter *Denšapuh*, *ambaranoç* ‘Aufbewahrungsort, Speicher’

= np. *ambār* ‘Aufbewahrungsort, Speicher, Magazin’, päz. phl. *anbār* ‘heap, collection, store’ Gl. and Ind. 43, West, PT. IV, 348, syr. בית אמברא ‘Magazin’.

Nebenform *hambar* s. unten.

15. *ամբոխ ambox* (*i*-St.) 'Menge, Volk, Lärm, Tumult' Mt. 9, 23 u. s. w., FB. 8, 46, 233 u. s. w. (alt und häufig), *խռովի amboxi* 'politische Verwirrung, Revolution' Sb. 31

= np. *anbōh* 'Menge'.

16. *ամիճ amič* eine Zukost[1] (»Früchte und *amič*« FB. 208, 2, 10; »mit dem *amič* von Wildpret« El. 156, z. 3 v.u.), davon *ամčaber ὀψοποιός* Osk. Mt. 3, 17,

= syr. אמצא, arab. أمص oder أميص Ges. Abh. 12, 13. Die Wörter setzen ein phl. **āmīč* 'Mischung' voraus, das zu np. *āmēxtan* 'mischen', *āmēz*, *āmēγ* u. s. w. (P. St. 8) gehören wird.

17. *անպարտաշ anpartčaš* El. 112 (wohl *ampartčaš* zu lesen, wie in der Moskauer Ausgabe 1892, p. 131 steht), *ambartčał* = arm. *jahakraun* oder *lusamit* Dašian, Katalog der arm. Hdsch. zu Wien, p. 9, *partčaš* als Variante im Wb.

ist ein pers. Compositum, dessen zweiter Theil *čaš* für *čēš* 'Glaube' = phl. *kēš* = zd. *ţkaešа-* (= arm. *kraun* 'Religion, Glaube, Regel' u. s. w.) steht. Im ersten Theil scheint ein Wort für 'Licht' (arm. *jah* 'Fackel, Lampe, Licht', *lois* 'Licht') zu stecken. Das Ganze scheint der Titel eines Religionsbuches der Parsen zu sein. Vgl. *bozpayit.*

18. *անազարմ(-ապար)* *anazarm*(*-a-bar*) oder *anazarm*(*-a-pēs*) adv. 'unbarmherzig, grausam, barbarisch' (Steph. Siun., Mech. Rechtsbuch, Vardan etc.)

= pāz. *anāzarm-ihā* 'mercilessly', vgl. *anāzarm* 'disrespected' Min. Gl. 10, *āzarm* 'respect, favour' Min. Gl. 36, Shk. 236, phl. *āzarm* 'respect, reverence, honor' Gl. and Ind. 11, np. *āzarm* 'Achtung, Scham, Scheu'.

19. *անանուխ ananux ἡδύοσμον* 'Minze' (nur Mt. 23, 23, Luc. 11, 42 und Med. Schr.)

zu syr. נענא *nān'ā* (für *na'nəā*), arab. *na'na'* 'Minze' oder np. *nān-x^{v}āh* A. M. 260, Achund. Nr. 551 = *nānūxēh* 'Ammi'[2]) (*ναvοῦχα* 'Ammi' du Cange, vgl. A. St. Nr. 1418)? Ueber Ammi und Minze vgl. Löw, Aram. Pflanzennamen p. 259 ff. Phl.

---

1) Nach C.: spezie di vivanda fatta della carne di cacciagione.

2) Etym. = 'Brotwürze' (*nān* 'Brot' und *x^{v}āh* = skr. *svāda-* 'Wohlgeschmack'?), vgl. vulg. arm. *haçhamem* ('Brot-würze') = *ἄνηθον* nach Wb., dagegen = 'foenum graecum' nach Geop. 251 (vgl. Geop. p. 90, 196)?

nānā nānūkspram Bdh. p. 66, z. 21 nach Justi = 'Minze zur Brotwürze', nach West, PT. I, 104: 'the bread-baker's[1]) basil'??

20. *անապակ anapak* (*i-a* St.) 'ungemischt, rein' (vom Wein, ἄκρατος, merus) Jerem. 25, 15, FB. 216, 4 v. u., Eznik 67 u. s.w. = zd. *anāpa-* 'wasserlos', np. *nāb* 'rein, ungemischt'.

Patkanean's Deutung aus *an-a-pāk* 'nicht-un-rein' ist abzulehnen, da die Grundbedeutung von arm. *anapak* offenbar 'ohne Wasser, nicht mit Wasser gemischt' ist.

21. *անապատ anapat* 'unbewohnt, wüst, Wüste' Mt. 3, 3 etc. (alt und häufig), *apat* 'bewohnt' (neben *anapat*) nur bei El. 46, z. 2 und Joh. Kath.

= phl. *anāpāt* Spiegel, Huzw. Gram. p. 188, pāz. *anāwādān* 'uninhabited' Min. Gl. 9: Negation von phl. *āpātān* 'cultivated, inhabited' Gl. and Ind. 8, pāz. *āwādān* Min. Gl. 34, np. *ābād* 'bewohnt, cultivirt', *ābādān* dass. Häufig ist *ābād* = phl. *āpāt* in Städtenamen, vgl. arm. *Vałaršapat* (jetzt noch ein Dorf bei Etschmiadzin) in der Provinz Airarat MX., Ag. etc., vgl. pers. *Balāšābāδ* Tab. 134; arm. *Perozapat* (= Partav) Mos. Kal. I, 131 = pers. *Pērōzābāδ* BB IV, 48, arab. *Fīrūzābāδ* Name mehrerer Städte Barb. 429.

Ein anderes *apat* = *pat* im Sinne von *pateal* ('umgeben', von *pat-el*) liegt vor z. B. in *ačałapat* 'cartilaginoso' von *ačał* 'cartilagine'.

22. *անգամ angam* '-mal' (*mi angam* 'einmal', *erkrord angam* 'zum zweiten Male' Eznik 248, *bazum angam* 'oftmals, oft'), 'auch' (hervorhebend) Eznik 262, *oč̣ angam* 'nichteinmal' (alt und häufig)

= phl. pāz. np. *hangām* 'Zeit, Jahreszeit, Zeitpunkt' Bdh. Gl. 276, Shk. 249, Min. Gl. 149 (*ōgām* falsch für *hangām*). Vgl. P. St. 216, 217.

23. *անգարեմ angarem* 'in Rechnung bringen, anrechnen' Sb. 138, z. 11

= np. *angār-am* 'glaube, meine, erachte', pāz. *angārdan* 'to account, compute, imagine, recount', *angird* 'a summary, conclusion' Shk. 230, *angāra* 'computation, account' Min. Gl. 12, phl. *angārtan* 'to enumerate, recount, relate' Gl. and Ind. 52,

1) Np. *nānū*(?), *nānvā*, *nānbū* 'Bäcker'.

zd. *hankārayemi*[1]), *hankərəθa-* 'gezählt', *hankərəiti-* 'Berechnung' KZ. 27, 239 u. s. w. Vgl. meine Etym. und Lautl. der osset. Sprache p. 22; Horn, Grdr. p. 28.

24. *անգուժաբեր angužat-a-ber* (Var. *angžataber*) MGg. 597, z. 23 (fehlt bei Soukry, Text p. 19) = *σιλφιοφόρος* 'Silphium tragend' (Ptol.), von *angužat, angžat* 'Silphium' Mech. d. Arzt = np. *angužad* 'Harz (*žad* 'gummi, resina arboris' Vullers) der Pflanze *angudān*', vgl. *angudān* 'Silphium' Löw, Aram. Pflanzennamen p. 36, *anǰuδān* = (pers.) *anguyān* A. M. 11 = 'Laserpitium, Silphium' Achund. Nr. 8, *anǰedān* 'Ferula asa dulcis' (*anguze* 'Ferula asa foetida') Polak, Persien II, 282.

Np. *angužad* aus **angud* + *žad*, älter **angut* + **žat*; np. *angudān* aus **angut* + *ān*. Vgl. np. *kangaržad*, syr. כנגרזד 'gummi cynarae scolymi' (*kangar*) u. s. w.

25. *անգուման anguman* vulg. 'unvermuthet, unerwartet' C., *y-angumani-s* 'unvermuthet' Steph. Orb. I, 73

ist armenische Negation von *guman* = np. *gumān* 'Meinung, Zweifel', päz. *gumān, gumānī* 'doubt', vgl. päz. *agumān* 'without doubt' Shk. 246, 247, 227.

26. *անդաձեմ andač-em, əndač-em* 'untersuche, prüfe' El. 14, z. 9 (Moskauer Ausg. 20), davon *andačmunk* pl. 'Gedanken, Ideen' Narek. 10. Jhd. (sonst nicht)

= np. *andāz* 'Plan, Absicht', *andāza* 'Maass, Verhältniss' Fird. I, 24, 17; phl. *andāčišn* 'conjecture' Gl. and Ind. 52, *andāčak* 'opinion' West, PT. I, 328, 'a measure of length' Gl. and Ind. 52, 'manner' Dīnkart IV Gl. 2, Bdh. Gl. 75, *andāxtan* 'planen' Bdh. Gl. 73; päz. *andāzešnī* 'measurable' Shk. 230. Grundbed. also: 'erwägen, ermessen'. Dazu arab. *muhandis* 'Feldmesser', *handasat* 'Geometrie', talm. הַנְדָּס, הנדז 'er mass' A. St. Nr. 116.

27. *անդամ andam* (*o*-St.) 'Glied' Mt. 5, 29 u. s. w. (alt und häufig)

= np. *andām*, päz. phl. *andām* Shk. 229, Gl. and Ind. 53, zd. *handāma-* 'Glied'. — Aramäisch schon bei Daniel הַדָּם *haddām* 'Stück', syr. הדמא 'Glied', arab. *hadama* 'zerstörte'.

28. *անդարձ andarj* (*i*-St.) 'Testament' Levond (8. Jhd.), Kanon., Vardan, Mt. Urh.

1) Nach Darmesteter allerdings = 'accomplir'.

= np. *andarz* [1]) 'Rath, Vorschrift, Testament, Vermächtniss' Fird. I, 258, 260, päz. *andarz* 'injunction' Shk. 229, phl. *andarz* 'Testament, Vorschrift, Unterweisung' Gl. and Ind. 61.

Dazu անդրբաւպետ *anderjapet* oder *handerjapet* in: *Movan handerjapet* El. 124, 128 = *Movan anderjapet* Laz. 262, 291, 307 (Titel derselben Person, als Beistand des Vehdenšapuh zur Aburtheilung und Execution der Leontier — neben dem J̌nikan maipet(marzpet) — bestimmt, s. oben p. 69 unter *J̌nikan*), *Mogaç anderjapet* (als Feldherr der Perser) FB. 157, *der anderjapet* (zwischen Obermopet und Oberfeldherr genannt) El. 47, *Sakstan anderjapet* (als pers. Feldherr) FB. 156

= phl. *andarzpat i vāspuhrakān* (nach Obermopet, Oberfeldherr, Befehlshaber der Garde und Kanzler genannt) BBIV, 62, ZDMG. 46, 327, syr. »*Muγ(ān)-andarzbaδ*, das verdolmetscht wird: Ordner der Magerschaft« (neben dem *Srōšavarzdārī* und dem *Dastbarhamdād* als Grossinquisitoren genannt) Hoffmann p. 50. Es gab also in Persien Andarzpets der Mager, des Hofes (arm. *der* = pers. *dar?*), von Sejestan (arm. *Sakstan* für *Sakastan?*) und des hohen Adels (*vāspuhrakān*).

Vgl. *handerjapet*.

29. անդոհական *andohakan* 'beängstigend, schrecklich' Sargis 12. Jhd., Grig. Mašk. 13. Jhd., *andohil* 'Angst bekommen' Axtark', abgeleitet von *andoh*, das nicht belegt ist

= np. *andōh* 'Kummer, Betrübniss', *andōhgīn* 'bekümmert, betrübt', phl. *andōh* 'sorrow, grief, mourning' P. N. p. 68.

30. անոյշ *anoiš* (*i*-St., gen. *anuši*, nom. pl. *anušunk'* MGg. 612 oder *anoišk'*) 'wohlriechend, schmackhaft, angenehm, lieblich' (alt und häufig, z. B. Hohelied 1, 2, vom Oel gesagt)

= np. *nōš* 'grati saporis, suavis, dulcis', *nōšīn* 'lieblich, wohlriechend'.

In mehreren Compositis, z. B. *anušaboir*, *anušaburak* Arist. 35, 5 v. u. 'wohlriechend' (= zd. **anaošō-baoiδi-*), *anušahot* 'wohlriechend' Eznik 114, MGg. 599 etc.

Davon zu trennen: անուշակ *anušak* [2]) 'unvergänglich, un-

1) Dazu *andarzyar* N. pr. = 'Rathgeber' Tab. 462 Anm., das de Lagarde auch bei Daniel 3, 2, 3 (pl. = ὕπατοι, ἡγούμενοι, Kanzler) herstellen will, vgl. gr. Ag. 157, 158.

2) An den Stellen, an welchen *anušak* nach C.: *gustoso*, *dolce* u. s. w. bedeutet, gehört es natürlich zu dem vorangehenden *anoiš* 'schmackhaft'.

sterblich': *anušak kerakur* 'unvergängliche Speise' = *ἀμβροσία* Salom. 19, 20; *anušak* 'ewig' Euseb. Chron. I; 3 Maccab. 6, 10

= phl. *anōšak* 'unsterblich, unvergänglich' BB IV, 45, Gl. and Ind. 59, zd. *anaoša-* 'unsterblich', np. *anōša* (*bizī tū*) '(lebe) ewig' Fird. I, 257, 232. — Vgl. np. *nōš* 'aqua vitae', *nōš-dārū*, *nōš-giyā* 'antidotum', pāz. *anōš* 'antidote' Shk. 230, phl. *anōš* 'Unsterblichkeitstrank' Art. Vir. 10, 5 = Gl. and Ind. 59 und das N. pr. *Anuš-ərvan Xosrov* (s. oben p. 20).

31. *անուշադր anušadr* 'Salmiak' nur bei C., im kleinen Wb. und bei Norair, frz. arm. Wb. unter *Ammoniac*

= *nōšāðir* A. M. 263 (Vullers: *nōšādur*), syr. *anōšāður* Ges. Abh. 9, 10.

Kam arm. *anušadr* im lebendigen Sprachgebrauche wirklich vor[1]), so dürfte es für **anušadur* (gen. **anušadri*) stehen und auf ein sassanid. **anōšāður* zurückgehen.

32. *անվաւեր anvaver*, *anvaver-akan* 'unbeständig, veränderlich, unglaubwürdig, ungiltig, nichtig, profan' Šnorh., Lambr., Osk. Apg., Ephrem, Euseb. Chron., Magistr. ist Negation von *վաւեր vaver* Ephrem, *vaverakan* Euseb. Chron., Osk. Mt. u. s. w. 'glaubwürdig, gültig, passend', *vaverakan matani* 'das authentische Siegel' El. 103 (Moskauer Ausg. p. 121), *vaverakan* 'Siegelring' Steph. Orb.

= np. *bāvar* 'Glaube, Vertrauen, glaubwürdig, wahrhaftig', *bāvar kardan* 'glauben', afgh. Lw. 'belief, faith, confidence', *bāvarī* 'faithful, trustworthy', pāz. *vāwar* 'credibly, belief' Shk. 272, phl. *vāwar* (geschrieben *vāpar*) 'credible' West, PT. II, 184, *vāwarī-āīto*[2]) 'is believed', ebenda 26. Vgl. P. St. 25.

33. *աշակերտ ašakert* (*i-a* St.) 'Schüler' Mt. 10, 25, Mc. 3, 7, Joh. 9, 28 etc. (alt und häufig)

= np. *šāgird*, pāz. *ašāgard* Min. Gl. 17, phl. *ašāgart* PPGl. 9, 8, Index p. 73 (für älteres **ašākert*).

34. *ašxat* 'Mühe, Plage', *ašxat arnel* mit Acc. 'bemühen, plagen, belästigen' (alt und häufig)

---

1) Modern-arm. wird nur *nišadir* gesprochen.

2) Pāz. *vāwarihed*, *vāwarihast*, vgl. Gl. and Ind. p. 348, Shk. 222.

klingt persisch und würde ein zd. **xšaiti-* voraussetzen, das nicht vorliegt. Skr. *kšati-* passt wegen der Bedeutung ('Verletzung, Einbusse, Schaden, Fehler') nicht.

35. *ašxaravand* (*ašxarhavand*) *καπηλεῖον*, davon *ašxaravandik* (*ašxarhavandik*) *κάπηλος* Osk. Mt. scheint gleichfalls persisch zu sein.

Ein anderes *ašxaravand* FB. 246, 1 (wo von einer Kopfzierde die Rede ist) enthält *-vand* = pers. *band* 'Band'? Vgl. P. St. 182.

36. *աշխարհ ašxarh* (*i-a* St.) 'Welt, Land' (alt und überall) = ap. *xšaϑ^{r}a-* 'Reich', zd. *xšaϑra-* 'Reich, Herrschaft, Macht', skr. *kšatra-* 'Herrschaft, Macht', phl. *šatr*, chald. phl. *xšatr-* in *xšatrd(ā)rīn* Haug, Essay on Pahlavī p. 47 (gesprochen *šahr*, *xšahr-*) 'Land', np. *šahr* 'Stadt' (älter 'Land'). Vgl. *Aparašxarh* bei El. = *Apršahr* bei Sb. = np. *Abaršahr* (s. oben p. 20).

Die alt-arsacidische Form lautete *xšaϑr*, dann *xšahr*. Letztere ging in das Armenische über mit Umstellung des *xš* in *šx* (wie immer, vgl. *Ašxēn* oben p. 20, *ašxēt*, *bašxk* u. s. w.), Vorschlag des *a* (wie in *ašxēt*) und Umstellung des *hr* in *rh*. Vgl. P. St. 234, 235 und 205. In späterer Zeit lautete das Wort *šahr* und wurde als *šah* (aus **šarh* für *šahr*) und *šahr-* neu entlehnt, s. unten *šahastan* u. s. w.

In mp. np. *šahr* kann ap. *xšaϑ^{r}a-* 'Reich' und ap. **šaiϑ^{r}a-* = zd. *šōiϑra-* 'Landschaft' (vgl. ys. 31, 16, 18: *dəmāna-* 'Haus', *vīs-* 'Dorf', *šōiϑra-* 'District', *daḫyu-* 'Land') = skr. *kšētra-* 'Feld, Land' zusammengefallen sein; s. unten *šahap* und *šahapet*. Lautgesetzlich hätte **šaiϑ^{r}a-* zu mp. **šēhr*, dann **šēr* (P. St. 206) werden müssen.

37. *աշխուն ašxēt* 'rothbraun': *ašxēt ji πυῤῥὸς ἵππος* 'rothbraunes Pferd' Sacharja 1, 8; 6, 2 (daher auch bei Lambr. Erklärung des Sach.), sonst noch im Ganjaran: *ašxetaji* (vgl. Wb. s. v. *čartuk*)

setzt ein ap. **xšaita-*, zd. **xšaeta-* 'rothbraun' voraus, das vorliegt in np. *Šēdāsp* 'mit rothbraunen Pferden' N. pr. Fird. = pl. *šētāsp* Horn, Sieg. 32, np. *šēdāna* 'zizypha rubra', phl. *šēt-vars* 'rothhaarig' Bdh. Gl. 192 (wo auch np. *šēda* 'Fuchs'), kurd. *šī* 'alezan' Justi, Noms d'animaux en kurde p. 8, *šī* 'alezan', *hesp i šī* 'un cheval alezan' Justi-Jaba Dict., *šē* 'Fuchs' (Pferd) Socin, kurd. Samml. II, 317.

38. աշխարայ *aškaray* adv. 'offen' (Gegensatz: verborgen, heimlich) El. 18, z. 21, 22

= np. *āškār, āškāra, āškārā* 'klar, offen', pāz. *āškārā* 'manifest, obviously' Min. Gl. 32, Shk. 231, phl. *āškārak, āškārāk* Gl. and Ind. 29, zd. **āviškāra-* Horn, Grdr. Nr. 33.

Das Wort scheint nur an der angeführten Stelle vorzukommen. Es ist wohl erst im 5. Jhd. ins Armenische eingeführt worden, daher die Pāzendform. Vgl. *akamay* unter *kamk̔*.

39. աշտեայ *ašteay* (gen. *aštēi*) 'Speer, Lanze' Hohelied 4, 4 (Variante), 1 Chron. 12, 8, Arist. 11, z. 19 u. s. w.

= zd. ap. *aršti-* 'Speer, Lanze'.

Sonderbar ist die Endung *-eay* [1]), man erwartet nur **ašt*, wie ap. *aršti-* im Phl. lauten musste, vgl. P. St. 261. Das von Horn, Grdr. p. 266 angeführte phl. *aršt* wird Umschreibung der Zendform sein.

40. ապա *ap-a-, ap-* (vor Vocalen) als 1. Glied von Compositis = skr. zd. *apa-* (in skr. *apakāma-* 'Unlust', *apakīrti-* 'Schande', zd. *apaxša9ra-* 'ohne Herrschaft').

Da idg. *p* nach Vocalen im Armenischen sonst als *v* erscheint, liegt die Vermuthung nahe, dass *apa-* aus dem Persischen entlehnt ist. Dagegen spricht nur der Umstand, dass ein entsprechendes *apa-* von gleicher (negirender) Bedeutung im Pehlevi nicht belegt ist.

Im 5. Jhd. finden sich: *apaxurem* ἀποκιδαρόω (mit Acc. *z-glux* 'das Haupt') 'entblössen' Lev. 10, 6; 21, 10 (von *xoir* κίδαρις, aus dem Pers. entlehnt); *apahark* ἀφορολόγητος 'unbesteuert, abgabenfrei' 1 Maccab. 11, 28; 10, 34 (von *hark* Steuer, Abgabe); *apašnorh* ἀχάριστος 'undankbar' [2]) Luc. 6, 35 u. s. w. (von *šnorh* 'Gunst, Gnade, Dank', χάρις, pers. Lw.); *aparasan* 'zügellos' FB. 12, Ag., El. u. s. w., auch *aperasan* Narek., Osk. Tim., Oskiph. (von *erasan, erasan-ak* 'Zügel', pers. Lw.); *aperaxt* 'ohne Dank, undankbar, unbedankt' (von *eraxt-, eraxtik̔* 'Wohlthat, Dank', vgl. skr. *rakta-* 'zugethan, anhängend', *rakti-* 'das Zugethan sein'?); *apuš* [3]) 'bestürzt'

1) Doch vgl. unten p. 114 *bazē*.

2) Vgl. *apaxt* 1) ἀχάριστος, 2) 'ungiltig, nichtig' Num. 30, 3, *apaxtik̔* 'Undank' FB. 39, *apaxtavor* 'undankbar, unwürdig': *apa* + *axt*?

3) Vgl. pāz. *awēhōš* 'senseless', *awēhōšī* 'want of understanding' Shk. 235.

3 Maccab. 6, 15, davon *apšim* 'bestürzt, verwirrt sein', caus. *apšeçuçanem* 'verstocke, verwirre, bethöre', *πωρόω*, *ἐξίστημι* Joh. 12, 40, Apg. 8, 9, 11 (von *uš* 'Verstand' pers. Lw.). Nach diesen Mustern finden sich später, besonders bei Gregor v. Narek (10. Jhd.) und Nerses v. Lambron (12. Jhd.) neu gebildet: *apaban* 'der nicht antworten kann, schuldig' Narek., Lambr., *apabanel* 'zum Schweigen bringen' Narek., *apagorc* 'unnütz' Narek., *apazēn* 'ohne Waffen, schwach' Narek., Lambr., *apaṙoin* 'giftlos' Narek., *apahavat* 'ungläubig, zweifelnd' Narek., *apajain* 'stumm' Narek., *apajeṙn* 'mit leerer Hand, arm, ohne Helfer' Narek., *apašuk* 'inglorioso, vile' (nur bei C.), *apaǰan* 'nachlässig, sich vergebens mühend' Narek., *apastvacuṫiun* 'Atheismus' Narek., *apatoḣm* 'von geringer Herkunft' (Jac. Nisib., Pit., 5. Jhd.?) u. s. w. Dagegen sind gelehrte Bildungen nach griechischem Muster: *apabanuṫiun* *ἀπολογία* Philo, *apabnakuṫiun* *ἀποικία* Philo, *apaṙarç* *ἀπόστροφος* (13.—14. Jhd.), *apasuṫiun* *ἀπόφασις* 'Negation', *apasoçem* *ἀπόφημι* u. s. w. David *περὶ ἑρμηνείας*, Dionysius Thrax, *apatruṫiun* *ἀπόδοσις* Philo, *apaçoiç* *ἀπόδειξις*, *apaçuçakan* *ἀποδεικτικός* David u. s. w., *aperdmnakan* *ἀπομοτικός* Dionysius Thrax u. s. w.

apaxtarḳ s. unter *axtarḳ* p. 93.

41. *ապակի apaki* (gen. *apakvoy*) *ὕαλος* 'Krystall, Glas' (auch als Gefäss) Hiob 28, 17, Apc. 21, 18, Eznik, *apaḳ-eṫēn* 'gläsern'

könnte von **ap* = zd. *āp-*, ap. *āpi-* 'Wasser' abgeleitet sein und zu np. *ābgīna* 'Krystall, Glas' gehören, das, wenn es nicht aus *āb* 'Wasser' und dem fertigen Suffix *gīn*, *gīna* (vgl. Darmesteter, Étud. iran. I, 272) gebildet ist, auf ein phl. **āpak-ēn-ak* [1]) zurückgehen würde.

Vgl. *apiki* 'Glas, Perle, Schröpfkopf, Glasur, Mauerkraut' (Kir. 209, Xosr. ptrg., Ephrem galst., Mech. d. Arzt, Med. Schr., Geop.).

42. *ապական apahar* = *aparah ἐν ἀφέδρῳ οὖσα* 'menstruirend' Ezech. 18, 6 etc., *apaharit* = *aparahit* dass., *apaharuṫiun* = *aparahuṫiun* 'Menstruation', *y-aparahē zanç aṙnel*

---

1) Jung-phl. »*āwgīnak*« 'Quecksilber' oder 'Spiegel', »*āwgīnakīnō*« 'krystallen' West, PT. I, 273, IV, 221.

= *i čemišn erṫal* FB. 237 'auf den Abtritt gehen', *aparahanoç* 'Kloake'

scheint pers. Ursprungs zu sein.

43. *apaharzan* 'Scheidung von der Frau': *gir* (oder *ṫułṫ*) *apaharzani* (oder *apaharazani*) 'Scheidebrief' Deut. 24, 1, Jes. 50, 1 u. s. w.

= skr. *apasarǰana-* 'das Verlassen, Spenden, die letzte Befreiung der Seele', zd. *apa+harəzana-* (vgl. *viš-harəzana-* vd. 1, 8); dazu zd. *apaŋharšti-* 'das Erlassen' (der Strafe), skr. *apasṛšṭa-* 'sich zurückgezogen habend von'. Ueber *rz* im Persischen s. P. St. 222, 223.

Echt arm. ist *arǰakumn* 'Entlassung, Scheidung', vgl. *z arǰakmann ἀποστάσιον* Mt. 5, 31.

44. [*apařum* 'frech, grausam, heftig, masslos' Osk. Mt., El. 26 u. s. w. passt nicht zu phl. *apārūn* 'improper, irregular, unnatural, wrong' Gl. and Ind. p. 9 etc. (Gegensatz zu *frārūn* 'gut', vgl. P. St. 121 Anm.).]

45. *apastan* 'Vertrauen, Zuflucht', *καταφυγή* Num. 35, 6, Deut. 19, 3, 2 Kor. 1, 5 u. s. w., 'Schutz' Levond 60, z. 8, *apastan linim* 'nehme meine Zuflucht zu' Sb. 27, *apastan aṙnel* 'anvertrauen, überlassen'

= phl. *apastān* 'Vertrauen' ZDMG. 44, 651, 657, 667 u. s. w., pāz. *awastām* 'confidence, reliance, trust' Min. Gl. 24, Phl. Min. 11, z. 5; 37, z. 12. Vgl. skr. *upasthāna-* 'Aufwartung, Verehrung'.

46. *aparanǰan* 'Armband', *ψέλλιον* Gen. 24, 22, Num. 31, 50, Jes. 3, 20, Mos. Kal. I, 291 u. s. w.

= np. *abranǰan* 'Armband', auch *afranǰan*, *avranǰan*, *baranǰan* P. St. 179 Anm.

47. *aparan-k'* 'Haus, vornehmes, prächtiges Haus, Palast', *οἶκος* Amos 3, 15, Jes. 22, 8—10, *οἰκία* Apg. 11, 11, *αὐλή* Esther 6, 12, *πραιτώριον* Mt. 27, 27, Joh. 18, 28, 'Palast' Sb. 95 u. s. w.

= ap. *apadāna-*, hebr. אַפַּדָּן Daniel 11, 45, talmud. אפדנא ZDMG. 39, 49, palmyr. אפדנא ZDMG. 24, 108, syr. *āfaδnā* 'Palast', arab. *fadan* 'Schloss'.

aparasan 'zügellos' s. unter *apa* p. 102.

48. *ապարթանէր aparťanēr* 'war hochmüthig' El. 12, z. 4, 5 (Moskauer Ausg. 17: *aparasanēr*), *aparťanakan* C., *aprťanakan* Wb. (*aprťakan* altes Wb.) bei Ag. 'hochmüthig'

= np. *bartan* 'hochmüthig', pāz. *awartanī*, phl. *apartanīh* 'Hochmuth' Min. Gl. 22, Phl. Min. 66, 12 (vgl. den Gegensatz *frōtan* (für *frōttan*) 'humbly' West, PT. I, 156 = np. *firōtan* 'dehmüthig').

49. *ապարաւշ aparauš* 'Kopfbund' Ex. 28, 40; 29, 9 u. s. w. (nur A. T.)

setzt ein phl. **aparafš* voraus.

50. *ապաւանդակ apavandak* 'Seil' (des Zeltes, neben *çiç* 'Pflock' im A. T.) Ex. 39, 40, Num. 3, 37 u. s. w.

= skr. *upabandha-* 'Band, Strick'.

51. *ապէնիազ apeniaz* (*apēniaz*) 'der nichts bedarf, bedürfnisslos' Ag., Osk. Joh. 1, 9, Narek., auch: 'woran kein Mangel ist, reichlich, unerschöpflich' Narek., Erznk.

= np. *bē-niyāz* 'bedürfnisslos', abstr. *bēniyāzī* Fird. I, 483, 2, pāz. *awēnyāz* 'free from want, needless' Shk. 235, phl. *apēniyāz* Ganj. Gl. p. 3, Salemann, Mitťelp. Stud. p. 210.

Vgl. *անիազ anniaz* 'bedürfnisslos' 2 Maccab. 14, 35, auch 'unaufhörlich' Dionys. Areop. 8. Jhd. aus arm. *an* + pers. *niyāz*, und *նիազ niaz* 'Mangel habend, bedürftig, arm' Eznik, Lambr., MX. (233, z. 2: *ev mez oç̌ inç̌ niaz ēr i jēnj* 'obwohl wir eurer nicht bedurften, euch nicht nöthig hatten'), *niazeçuçanel* 'schwächen' (den Körper durch Fasten), *niazuťiun* 'Mangel, Noth'

= np. *niyāz* 'Bedürftigkeit, Verlangen, Bitte', pāz. *nyāz* 'want, necessity', *nyāzīdan* 'to covet' Shk. 261, phl. *niyāz* 'want' u. s. w. Gl. and Ind. 251.

52. *ապի api-* als 1. Gl. eines Comp. ist nach armen. Gesetzen aus *apē-* entstanden und liegt vielleicht vor in:

ապիկար apikar 'schwach' (*ἀσθενής*) Salom. 13, 18 u. s. w., vgl. *an-kar*, *t-kar* 'schwach';

ապիրատ apirat 'ungerecht, unrecht' (*ἄτοπος*) Luc. 23, 41, Eznik 265 u. s. w., aus älterem **apēδāt*[1]) = np. *bēdād*[2]) 'ungerecht' (vgl. pāz. *awēdādī* = phl. *apēdātīh* 'injustice' Shk. 234)?

1) Vgl. P. St. 201.

2) Das aber auf phl. *apēdāt*, nicht **apēδāt*, zurückgeht.

Dieses *api-* = *apē-* wäre dann identisch mit *ape-* in *apeniaz* (s. oben Nr. 51) und phl. *apē* 'ohne' (*apēbar* 'fruitless', *apēbun* 'unsettled', *apēbīm* 'fearless', *apēsūt* 'useless' u. s. w. Gl. and Ind. 16 flg.), pāz. *awē* (*awēbīm* 'without risk', *awēčār* 'without help', *awērāh* 'astray' u. s. w. Shk. 234, 235), np. *bē* (*bēčāra* 'ohne Mittel, hilflos' u. s. w.) = ap. **apaiy* = zd. **apōiṭ* (aus *apa* + *iṭ*, vgl. ap. *naiy* = zd. *nōiṭ* aus *na* + *iṭ*).

53. *ապշոպ apšop* 'Tumult' MX. 129, z. 12 (davon *apšopim* 'lärme' Osk. salm.) erscheint in zwei Hdschr. als *ašop*, das, wenn richtig, zu

np. *āšōb* 'Verwirrung, Aufregung' (*āšuftan*, pr. *āšōbam* 'erregt, verwirrt werden'), phl. *āšōp* 'confusion, tumult' Gl. and Ind. 30, skr. *kšōbhatē* 'in Aufregung gerathen', *kšōbhayati* 'in Bewegung versetzen', *kšōbha-* 'Erschütterung, Unruhe, Aufregung' gehören würde (P. St. 7). Ist *apšop* richtig, so könnte an ein phl. **ap-šōp* (mit Praep. *ap*, *apa-* statt *ā*) gedacht werden, das freilich nirgends vorliegt.

54. *ապուխտ apuxt* = *ψυγμός* Num. 11, 32: *apxteçin iureanc apuxts apuxts* *ἔψυξαν ἑαυτοῖς ψυγμούς* 'sie trockneten, dörrten das Fleisch der Wachteln an der Luft', sonst nur noch[1]) bei Magistr.: Jemand fand einen Frosch und machte *apuxt*, ihn für einen Fisch haltend. Wb. erklärt *apuxt* als: Fleisch mit Salz und Kümmel gewürzt und ungekocht getrocknet, wonach man *apuxt* als das ungekochte, d. h. gedörrte Fleisch (im Gegensatz zu dem gekochten) fassen und zu phl. **apuxt* 'ungekocht' (vgl. *hupuxt* 'well cooked' Gl. and Ind. 46) stellen könnte. Davon abgeleitet wäre *apxtel* 'gedörrtes Fleisch bereiten'.

55. *ապասպարեմ apsparem* (*apasparem*) 'übergebe, überlasse, vertraue an' (etwas der Gnade Gottes u. s. w.) Koriun 25, Osk. 2. Kor.

= np. *supurdan*, *supāram* 'übergeben, anvertrauen', pāz. *awaspāram* 'deliver, consign' = phl. *apaspāram* Min. Gl. 23, Shk. 233, Bdh. Gl. 68, P. N. 71, PPGl. 78; vgl. *ǰān-apaspār* Phl. Min. 8, 3, P. N. 82.

Für *apspvarem* Steph. Orb. I, 254 'trete ab (ein Dorf), schenke' ist wohl gleichfalls *apsparem* zu lesen.

Vgl. unten *patsparem*.

---

1) Doch vgl. Wb. unter *alceal*: »gesalzen und *apxteal*« Euseb. Chron. I.

56. *ապրիշում aprišum* 'Seide' MGg. 616, z. 13, ed. Soukry p. 46, z. 10, Mos. Kal. I, 93 (*apreśum*), Michael, Ganjaran, davon *aprišmi* (*aprišimi*) 'von Seide' Narek.

= np. *abrēšum, abrēšam* 'Seide', bal. *abrēšam* Lw. etc. Vgl. Ges. Abh. p. 7, Horn, Grdr. Nr. 65.

Also = phl. **aprēšum* aus **aparēšum* oder **uparēšum* oder **uparēšma*, vgl. P. St. 12, 125 Anm., 175. — Arm. *aprdum* FB. 108, z. 4 gehört nicht hierher, es ist ein Schmuck der Pferderüstung.

57. *ապրասում aprsam* (var. *aprasam, aprsad, aprasad*) 'Balsam' MX. 90, Steph. Siun. (8. Jhd.) und später

= syr. *apursāmā* und *pursāmā* (*pursəmā?*), mandäisch *pursəmā*; aus dem Persischen?

MX. 90: Pompejus (Pompios) eilt durch Syrien nach Judäa und lässt durch den Vater des Pontiers Pilatos den Mihrdat durch Gift tödten. Dafür zeugt auch Josephus (Jōsēpos) in dem, was er über den *aprsam* erzählt, indem er sagt: an Pompejus gelangt in der Nähe von Jericho die frohe Kunde von dem Tode des Mihrdat. Vgl. Joseph. Antiq. jud. XIII, Cap. 3, § 4 (ed. Niese, p. 248): *καὶ μετ' οὐ πολὺ Πομπηίῳ στρατιὰν ἐπ' αὐτὸν ἄγοντι καθ' ὁδὸν ἀφικόμενοί τινες ἐκ πόντου τὴν Μιθριδάτου τελευτὴν ἐμήνυον τὴν ἐκ [διὰ] Φαρνάκου [φαρμάκου] τοῦ παιδὸς αὐτῷ γενομένην.* Cap. IV, 1: *Στρατοπεδευσάμενος δὲ περὶ Ἱεριχοῦντα, οὗ τὸν φοίνικα συμβέβηκε τρέφεσθαι καὶ τὸ ὁποβάλσαμον, μύρων ἀκρότατον, ὃ τῶν θάμνων τεμνομένων ὀξεῖ λίθῳ ἀναπιδύει ὥσπερ ὀπός, ἔωθεν ἐπὶ Ἱεροσολύμων ἐχώρει.*

58. *առասան arasan* 'Strick, Schnur', *σπαρτίον* Pred. Sal. 4, 12, Ag., Narek., Magistr., Šar.

= np. *rasan* 'Strick', s. unter *erasan* p. 148.

59. *առատ arat* 'reichlich' El. 5, 'freigebig, gütig', vom Auge: 'gut, klar' *ἁπλοῦς* Mt. 6, 22 (alt und häufig)

= np. *rād* 'freigebig', phl. *rāt* 'liberal, bountiful, generous' Gl. and Ind. 130, davon pāz. *rādī* = phl. *rātīh* 'liberality' Min. Gl. 176, Gl. and Ind. 130, Shk. 264, West, PT. IV, 244, skr. *rāti-* 'bereitwillig, günstig, zu geben willig; Verleihung, Gunst, Gabe'.

60. *ասպ- asp-* 'Pferd' in den folgenden Comp. = np. *asp*, zd. *aspa-*. Auch in *aspakani* 'Jäger'?

61. *ասպազէն aspazēn* 'Pferderüstung, Geschirr' Ag., MX. 168, z. 19, Thom. 39, z. 13 (*zēn ev aspazēn*, var. *aspaṙazēn*) adj. = 'mit Pferderüstung versehen' Joh. Kath. [1]), davon *aspazinel* (das Pferd) 'rüsten' Thom. 38, z. 3 v. u. des Textes,

= np. *asp* 'Pferd' + *zēn* 'Waffe, Rüstung' s. unten.

Vgl. *spaṙazēn* 'schwerbewaffnet', *aṙnazēn* 'Männerrüstung, gerüstet'. Arm. *aspazēn* könnte auch 'Pferdesattel' bedeuten nach np. *zīn i asp*, scheint aber so nicht vorzukommen.

62. *ասպաճարակական aspačarakakan* 'nomadisch' (sc. *keanḳ* 'Nomadenleben, Hirtenleben') Euseb. Chron. I

= phl. *asp* 'Pferd' + *čarak* 'Weide' (s. unten) + suff. *akān*, also = 'auf Pferde-weide bezüglich'.

63. *ասպաստան aspastan* (*i-a* St.) 'Pferdestall' FB. 124, Sb. 96, Pseud. u. s. w.

= zd. *aspōstāna-*, phl. *aspastān* Pahl. Dictionary III, p. 538. Nach Wb. auch *aspastani*, gen. *aspastanvoy*. Dazu *aspastanik* (= phl. **aspastānīk*) 'im Stalle gepflegt, edel' (sc. Pferd) 1 Maccab. 3, 39.

64. *ասպատակ aspatak* (*i-a* St.) 'Einfall' (eines Heeres in ein Land [2]) El. 8, z. 1 u. s. w. (alt und häufig)

= zd. **aspōtaka-* 'Einfall zu Pferde', vgl. zd. *aspa-* 'Pferd' und zd. *tač* 'laufen, fliessen', *taka-* in *derezitaka-* 'schnell laufend', np. *tāxtan* 'laufen, laufen lassen, einen Einfall machen, plündern', phl. *tāxtan* Yatk. 67, np. *tag* und *tak* 'Lauf' Fird. I, 335, 302, phl. *tak* 'Lauf' Bdh. Gl. 110, np. *tēzətag* 'schnell laufend' Fird. I, 485, v. 855, *tagāvar* 'Renner' Fird. I, 461, v. 439. Davon *aspatak-em* 'einen Einfall machen, plündern', *aspatakavor* (El. 98, 14 v. u.) 'der einen Einfall macht'.

65. *ասպար aspar* (*i-a* St.) 'Schild' 1 Kg. 17, 45, El., Mos. Kal. I, 352 u. s. w., in Ableitungen auch *spar-*

---

1) An der andern vom Wb. citirten Stelle des Thom. II, 3 ist nicht *aspazēn*, sondern *spaṙazēn* 'schwerbewaffnet' zu lesen, vgl. Sb. 156, z. 4, Thom. 87, z. 8. Die Stelle ist aus Sb. 38 entnommen, wo *spaṙazineal* 'schwerbewaffnet' steht.

2) C. nimmt als urspr. Bedeutung an: 'truppa armata che fa scorreria'.

= np. *sipar*, *ispar* 'Schild', pāz. *spar* Min. 190, skr. Lw. *sphara-*. Dazu *asparakir* 'Schild-tragend' Osk. Philip. neben *sparakir* FB. 200, 232, *asparavor* = πελταστής 2 Chron. 14, 8; 17, 17 (als Variante zu *parsavor* 'Schleuderer'), *asparaṗak* Laz. = *sparaṗak* Ag., Laz. 'coperto di scudo' u. s. w.

asparapet s. unter *sparapet*.

66. ասպարէզ *asparēz* FB. 242, z. 18, MGg. 585, Sb. 47 oder *asparēs* (*i-a* St., gen. *asparisi* etc.) Hohelied 7, 5, Mt. 12, 24, 1 Kor. 9, 24, Pseud. 168, z. 12, MX. 118 u. s. w. 'Stadium (*στάδιον*, als Mass), Rennbahn (*ἱππόδρομος*), Kampfplatz, Schauplatz' u. s. w.

= phl. *asp(u)rās* PPGl. 75, *asprēṣ* Salemann, Parsenhdschr. 86, *asprēs*, *asprās* Pahl. Dictionary III, p. 541, np. *asprēs*, *asprēz*, *aspras*, *aspraz* bei Vullers, *asprēs* Schefer, Chrest. pers. 1, p. 74, z. 1 v. u., syr. אספרים 'Hippodrom' neben jüd. hebr. aram. ריס 'Stadium' Nöldeke, ZDMG. 44, 532.

67. ասպետ *aspet* (*i*-St. und *i-a* St.) nach Wb. = 'Ritter oder Graf' MX. 75, z. 2 v. u., 194, z. 1 v. u., FB. 256, z. 8, Sb. 114, 136 u. s. w., Titel der Bagratunier, die das erbliche Amt hatten, den armenischen König zu krönen FB. 256, 8—10, davon *aspetuṫiun* 'Amt oder Würde eines Aspet' Ag. 596

= ap. **aspapati-* 'Pferdeherr', das zu **aspati-* verkürzt wurde (vgl. ap. *hamātā* aus **hamamātā*).

68. ասպնջական *aspnǰakan* (selten *aspanǰakan*) 'der einen Fremden gastlich aufnimmt, Wirth' Röm. 16, 23 u. s. w., *aspnǰakanuṫiun* 'Gastfreundschaft' El. 72, z. 2 v. u.

= pāz. phl. *aspanǰ* 'a resting place, a lodging place' Min. Gl. 18, Gl. and Ind. 23, np. *sipanǰ*, syr. אשפזא 'domus'.

Arm. *aspnǰakan* deutet eigentlich auf ein phl. **aspinǰakān*, vgl. syr. אשפיזכנא 'der bewirthet' P. Smith 410 und mand. שפנזא *špinzā*.

69. [աստանդեմ *astand-em* 'agitare, storcere, travolgere' Ephrem, Osk., Philo u. s. w., gehört nicht zu ap. *ἀστάνδης*, *ἀσκάνδης*, *ἀσγάνδης* (vgl. darüber Jensen bei Horn, Grdr. p. 29 Anm.), sondern ist aus arm. *ast* 'hier' und *and* 'dort' gebildet, vgl. bei C.: *astandakan* 'vagabondo' = *or ast ndev a yaci*.]

70. աստառ *astaṙ* 'Futter' (eines Kleides), einmal bei Vardan, Psalm. (13. Jhd.)

= np. *āstar* 'Futter' (eines Kleides). — Modern?

71. ատակ *atak*, gewöhnlich յատակ *yatak* (*i-a* St.) 'Boden, Fussboden, Erdboden' Num. 5, 17, 3 Kg. 6, 15, 16, 30 (an letzter Stelle acc. *z-atak* mit var. *z-yatak*) u. s. w., vgl. de Lagarde, Btrg. zur bactr. Lex. p. 64, davon *yatakel* 'dem Boden gleich machen' Luc. 19, 44 gehört nicht zu

np. *tak*[1]) = *tag* 'fundus, imum putei, piscinae simil., fundamentum' (Vullers), 1. da im Armenischen *yatak* die besser beglaubigte Form ist, 2. da ein phl. **atak* = pāz. **adak* im Np. zu **dak* werden müsste. Auch die Zerlegung von *yatakel* in *y-atakel* und die Zusammenstellung mit *satakel* 'vernichten, umbringen' (= *s-atakel* 'aus dem Fundament reissen', ἐκριζῶσαι 2 Maccab. 12, 7, vgl. de Lagarde, Btrg. zur bactr. Lex. p. 64) ist nicht sicher.

Auch ատակ եմ *atak em* 'ich kann, bin im Stande' (Euseb., Seber., Osk.) kann nicht zu phl. *tag* (= *tak*) 'stark, Held' Gl. and Ind. 122, Min. Gl. 198, Horn, Grdr. p. 294 gehören.

72. ատր- *atr-* 'Feuer' aus *atur* = zd. *ātare-*, phl. *ātur-* (s. oben p. 23) in

ատրագոյն *atragoin* 'feuerfarbig' (vom Scythicon? gesagt) MGg. ed. Soukry p. 46, 'feurig, glühend' Cyrill., Joh. Kath., Magistr., Leb. d. Väter

= np. *āδaryūn* = *āδargūn* 1. 'rutilus', 2. 'species anemones' etc. ('Goldlack', P. St. 248 Anm., in der Medicin *āδaryūn* A. M. 28 = 'Calendula officinalis, Ringelblume, Todtenblume' Achund. Nr. 43), phl. *ādargūn* (in Zendschrift) 'Mohn' nach Justi Bdh. Gl. 57, 'marigold' nach West, PT. I, 104, zd. **ātarəgaona-*, phl. **āturgōn*;

ատրաշէկ *atrašēk*[2]) nach Wb. = 'πεπυρωμένος, ignitus' (einmal bei Philo), aus *atur* und arm. *šēk* 'fahl-roth';

ատրորակ *atrorak* 'feuerartig, feurig' (Magistr.) aus *atur* und arm. *orak* 'Beschaffenheit';

ատրուշան *atrušan* 'Feuertempel' FB. 188, z. 6, El. 11, z. 5 v. u., 39, 16 u. s. w. aus *atur* und *ušan* = **ōšān?*

---

1) Dazu modern arm. *tak* 'Boden, was unten ist'.

2) Vgl. *artašēk* 'glühend' MX. 227, davon *artašikagoin* 'sehr glühend', *artašikanam* 'glühend werden'.

Ein phl. *ātrūšān* vermuthet Fr. Müller WZKM. 4, 358 für *ātur šah* WZKM. 2, 123. Ich würde im Phl. **āturōšān* erwarten.

73. *ardu* (*i-a* St.) ein Getreidemass, nur im alten Testament, für ἀρτάβη, οἰφί, γόμορ der Sept.; Belege s. im Wb.
= altpersisch ἀρτάβη, arab. *ardab?* Man sollte arm. **artav* erwarten.

aržan s. oben p. 92 unter *ažan*.

74. *arčič* nach C. = 'Zinn' oder 'Blei', »schwarzes *arčič* d. i. Blei« Oskiph.
= np. *arzīz* 'Zinn, Blei' (weisses *arzīz* = 'Zinn', schwarzes *arzīz* = 'Blei') P. St. 12.
Arm. *arčič* ist seiner Lautgestalt nach alt entlehnt (= phl. **arčič*), obwohl es nur Oskiph. (nach d. 12. Jhd.) und bei Fra Marthin (14. Jhd.) vorkommt.

75. *armav* (*o*-St.) = φοίνιξ: 'Dattel, Palme, Phoenix' (Vogel) Ag., 2 Kg. 16, 1, 2, Joel. 1, 12, Hiob 29, 18, Cyrill., Mech. Fabeln u. s. w.
= np. *xurmā* 'Dattel', phl. pāz. *xurmā* Bdh. p. 59, z. 3, Min. Gl. 128.
Im Persischen kann *x* vorgeschlagen (P. St. 265) und auslautendes *v* abgefallen sein (P. St. 165).
Davon: arm. *armavastan* = Φοινικών Ezech. 47, 18, 19 = np. *xurmāstān* 'Palmengarten'; arm. *armaveni* 'Palmenbaum'.
Ueber die persischen Dattelpalmen s. Tab. 245.

76. *aroir* 'Messing' 1 Chron. 28, 2, *aruri* (gen. oder adj.) 'von Messing' Ephrem
= np. *rōi* 'aes vel stannum fusum' (P. St. 68), phl. *rōi* oder *rōd* Gl. and Ind. 141, Shk. 266, bal. *rōd* 'Kupfer', skr. *lōha-* 'röthliches Metall, Kupfer', ksl. *ruda* 'Metall', lat. *raudus*.
Arm. *aroir* geht wie np. *rōi* auf ein arsacid. *rōδ* = ap. **rauδa-* zurück, P. St. 201.

77. *avazan* (*i-a* St.) 'Wasserbehälter, Teich, Badewanne, Taufbecken' A. T. u. s. w. (Belege s. im Wb. und Ges. Abh. p. 10, Anm. 3)
= syr. אבזנא 'Taufbecken' oder בזנא, nach de Lagarde pers. Lw. = np. *ābzan* 'cisterna parva'?

Arm. *avazan* gehört jedenfalls nicht zu np. *ābzan*, dem nur ein altarm. **apazan* entsprechen würde. WZKM. 5, 266.

78. աւան *avan* (*i-a* St.) 'Städtchen, Flecken', alt und häufig = ap. *āvahana-* 'Flecken' oder 'Dorf'?

Man sollte im Phl. *āvahan* und danach im Arm. *avahan* erwarten, da *h* = urspr. *s* im Persischen zwischen Vocalen nicht schwindet. Vgl. P. St. 170, 217.

79. աւանդ *avaç* oder *avaj* 'Stimme, Melodie, Lied' David, Sokrates, Kircheng. (7. Jhd.), Erznk., Bars. Mašk., Martin = np. *āvāz* 'Stimme', phl. *āvāč* PPGl. 91, *čarp-āvāč* 'sweetly speaking' Ganj. 9, päz. *dušāwāžī* 'evil-speaking' Min. Gl. 67; vgl. zd. *vāč-* 'Rede', phl. *vāč* 'inward prayer' West, PT. I, Introd. p. 73, np. *bāj*, *vāž* 'Gemurmel, leises Recitiren religiöser Formeln' Tab. 353, P. St. 104.

80. աւար *avar* 'Beute' Luc. 11, 22 u. s. w., alt und häufig = phl. *āvār* 'Raub' Yatk. p. 67, bal. Lw. *āvār* 'spoil, plunder', afgh. Lw. *avār* 'plunder, booty, pillage', mandäisch *ăvār* 'Plünderung'. Ueber päz. phl. *apar*, *apardan* u. s. w. s. P. St. 9.

81. աւեր *aver*, *averak* 'wüst, Verwüstung', *averem* 'verwüste' Luc. 21, 20 u. s. w., alt und häufig

kann nur dann zu np. *vērān* (*bērān*) 'wüst', päz. *awīrān* Min. Gl. 21, phl. *apērān* Gl. and Ind. p. 17 gestellt werden, wenn im Phl. *apērān* für *avērān* geschrieben und dies in *avēr-ān* (vgl. np. *ābād-ān*) zu zerlegen ist.

aušak = *ošak* s. im 3. Abschnitt.

82. աւսարդ *ausard* 'alte Frau' (einmal bei Philo) = ap. **awi-sardā-* 'bejahrt', zusammengesetzt aus der Partikel ap. *awi-* (*abiy*) = zd. *aiwi-* = mp. np. *af* und *aw* (P. St. 183) und ap. **sarda-* = zd. *sarəδa-*, np. *sāl* 'Jahr' (P. St. 260). Vgl. arm. *navasard*.

Die Pehleviform des Wortes war **afsard*.

83. աւտար *autar* (*i-a* St.) 'andere, verschieden, fremd' (alt und sehr häufig) = zd. *aiwitara-* nur yt. 17, 14 andere' (Justi), 'benachbart' (Bartholomae, Geldner), 'fremd' (Darmesteter) —?

apsos s. im 3. Abschnitt.

84. բաղ *bag* 'Antheil, Erbe' Ephrem (einmal), *bag arkanel* 'theilhaftig machen' Oskiph., davon *bagord* 'Theilhaber' FB. 92 u. s. w.

= zd. *bayа-*[1]), gd. *baga-*, *bāga-* 'Theil, Antheil', päz. *bag* 'Theil, Antheil' Min. 27, 70, skr. *bhāga-* 'Antheil, Erbtheil, Loos, Theil'.

85. բաղ- *bag-* 'Gott' = zd. *bayа-*, ap. *baga-* 'Gott', phl. *bag* 'Gott' Haug, Essay on Pahlavī p. 4, 46, päz. *bay* Shk. 236, skr. *bhaga-* 'Zutheiler, Brotherr, ein Gott' findet sich armenisch nur in Zusammensetzungen:

Բաղարան *Bagaran* = 'Götter-ort' (*-aran* arm. Suffix = 'Ort') MX. 118, 125 u. s. w. 1. Stadt im District Erasxadzor oder Aršarunikʿ der Provinz Airarat, 2. Dorf im District Kogovit (Inǰiǰean p. 394 und 447);

Բաղաւան oder Բաղուան *Bagavan* oder *Bagvan* = 'Götter-flecken' (*-uan* = *-avan* s. oben p. 112 *avan* 'Flecken'): »der Flecken (*ǩałaǩageułʿ* 'Stadtdorf') *Bagvan*, der von der parthischen Sprache genannt wird *Diçavan*« (= *Diçnavan* ebenda), d. h. 'Götter-flecken' Ag. 612, gr. Ag. 73: ἐν πόλει Βαγαυάν, ἥτις καλεῖται διὰ τῆς τῶν Πάρθων γλώσσης κωμόπολις βωμῶν[2]); der Flecken (*avan*) *Bagvan* im District Bagravand FB. p. 251 = *Bagavan* p. 192; das Dorf genannt *Bagavan* in der Provinz (*nahang*) Bagrevand Laz. 429; vgl. Inǰiǰean p. 406 flg.;

Բաղայարիճ *Bagayarič*: »das Dorf, das sie B. nennen nach der parthischen Sprache« Ag. 593, 594; *Bagayarinj* MX. 88 mit der var. *Bagarinj* im Index, *Bagarič* bei Steph. Asol. (Inǰiǰean p. 24, 25); vgl. zum 2. Theil: *Jiłarič* Sb. 77, *Mknarinć*, *Kukayarinč*, *Tirarič* Patk. bei Sb. p. 200.

Vgl. τὸ Βαγίστανον ὄρος, np. *Bahistūn*, *Bēsutūn* Barb. 124, 345 = ap. **bagastāna-* 'Götterort'; Stadt *Baydād* = zd. *bayōdāta-* 'gott-geschaffen' und den Personennamen *Bagarat* s. oben p. 31.

---

1) In ys. 19 zweifelhaft, Trad. 'Eintheilung', Haug 'Theil', Darmesteter 'prière divine'.

2) Das wäre arm. **bagnavan* oder **bagnaç avan* 'Flecken der Altäre'. Auch *bag-* in *bagaran* wird bei MX. 118 durch *bagin* 'Altar' erklärt. Daher setzt MX. 146, 269 direct *bagnaç avan* (im District Bagrevand) für *bagavan* p. 158. Vgl. den Namen *bagnaç geuł* 'Dorf der Altäre' in der Provinz Uti Mos. Kal. I, 196.

Zu *bag-* 'Gott' wird auch *bagin* 'Altar' Ex. 34, 13 *βωμός* etc. gestellt.

86. *բադ bad* oder *բատ bat* 'Ente' (Arist. Kateg., Tonak.) = np. *bat*, arab. *baṭṭ*, syr. *baṭṭā* 'Ente'. Herkunft unbekannt.

87. *բազէ bazē* (*i*-St.) 'Falke', *ἱέραξ* Lev. 11, 16, Hiob 39, 26, Mos. Kal. I, 93, MGg. ed. Soukry 46, auch *bazay*[1]) Laz. 27, 4, Lambr.

= np. *bāz* 'Falke', phl. *bāz* Bdh. Gl. 85, arab. *bāzī*, syr. בזרקא 'Habicht' Ges. Abh. 21, בזא, בזי 'falco' Brockelmann, syr. Wb. 34.

Dazu *bazēkir* (= Falken-tragend) 'Falkner' MX. 76, vgl. pers. *bāzyār*, *bāzdār*.

88. *բազմել bazmel* (1. pr. *bazmim*) 'sich zu Tische setzen', *ἀναπίπτειν* Mc. 6, 39, Mt. 8, 11 u. s. w., alt und sehr häufig, *bazmakan* (*i-a* St.) 'der zu Tisch sitzt, Gast, der Sitz bei Tisch' etc.

= np. *bazm* 'Gastmahl, Gelage' Fird. I, 23, 13, *bazmgāh* 'Ort des Gelages', *bazma* 'angulus in loco compotationis' P. St. 29.

89. *բազմակ bazmak* (*i-a* St.) *λύχνος* 'Lampe' (A. T. etc.)

= syr. מזמכא *mazməxā* (Brockelmann, syr. Wb. 96, 182), das schwerlich semitisch ist und persisch klingt?

90. *բազուկ bazuk* (*i-a* St., gen. *bazki*) 'Arm' FB. 220, 6; 237, z. 15 v. u., *hastabazuk* 'mit starkem Arm' MX. 22, *bazk-atarac* 'mit ausgebreiteten Armen' u. s. w.

= np. *bāzū* 'Oberarm' aus **bāzūk* (wofür im Pehlevi falsch *bāzīh* Gl. and Ind. 75 u. s. w. geschrieben wird), zd. *bāzu-*, skr. *bāhu-*. Vgl. osset. *bazug* 'Oberarm' Miller, Osset. Stud. II, 85, III, 25 Anm., bal. *bāzk* 'Arm', kurd. *bāzk*, *bāsḳ* u. s. w. (s. meine Etym. d. osset. Spr. p. 120, P. St. 23).

Dazu *բազպան* 'Armbinde der Geistlichen' bei Lambr. und Mašt., aber auch = 'Fausthandschuh' Thom. 132, 16 (neben *zangapan*) = zd. **bāzupāna-* 'Arm-schützer'.

91. *բաժ baž* (*i*-St.) 'Zoll' El. 19, z. 6 v. u., *τιμή* 1 Maccab. 10, 29, 'Entgelt' Eznik 129, 'Schicksal' Pseud. 17, z. 24, *ἐπιμερής*, superparticularis Philo

---

1) Die urspr. Form war wohl *bazeay*, deren gen. *bazēi* lauten musste. Vgl. *aśteay*.

= np. *bāj*, *bāž*, *bāz* 'Steuer, Tribut' Fird. I, 19, 38, phl. *bāž* 'Zoll' Mātīkān i čatrang p. 1, z. 12, ap. *bāji-* (acc. *bājim*) 'Tribut'. Vgl. *Βαζιγράβαν*, *ὃ ἐστι τελώνιον* Isidor von Charax, also = 'Zolleinnahme' von ap. *bāji-* und ap. *grb* (ipf. *agrbāyam*).

Dazu *bažapan* (nur bei C.) 'doganiere', np. *bājbān*, *bāžbān* Fird. II, 740, 1053, *bāžvān* (= *bājdār*, *bāždār*[1]) 'exactor vectigalium', talm. בָּזְבָּן 'Zolleinnehmer' Ges. Abh. 74.

92. *բաժակ bažak* (*i-a* St.) 'Becher' Mt. 10, 42, Mc. 7, 4, Ag. 373 ff., El. 75, z. 1 v. u. etc., davon *bažakel* '*ποτίζειν*', vgl. jüdisch בזך etwa *bazak* oder בזיך etwa *bazīk*, das besser bezeugt zu sein scheint.

Wohl pers. Ursprungs, vgl. zd. *bajina-* 'Gefäss' KZ. 25, 567, skr. *bhājana-* 'Gefäss'.

93. *բաժն- bažan* 'Theil' nur in Ableitungen: *bažan-em* 'theile, vertheile, theile zu' FB. 262 u. s. w., *bažan-umn* 'Theilung' FB. 250, *μερισμός* Eznik 207, *bažan-a-kiç*, *bažanavor* FB. 265, *bažanord* 'Theilhaber' u. s. w., dafür selbständig (und nicht in Ableitungen): *բաժին bažin* (gen. *bažni*) 'Theil, Antheil, Theilung, Spaltung' FB. 262, z. 4, 5, 7 v. u., Ephrem III, 123, Luc. 15, 12: *μέρος*, Luc. 12, 51: *διαμερισμός* u. s. w.,

zu zd. *bažaṭ* yt. 19, 7 'zutheilen', ptc. *baxta-* 'zugetheilt', s. Nr. 94, skr. *bhaj* 'theilen, vertheilen, zutheilen', *-bhājana*, *-bhājin* 'theilhaftig'.

Das Wort *bažan*, *bažin* ist nur wegen seines *ž* der Entlehnung verdächtig. Skr. *bhaj* soll echt armenisch **bak* lauten.

bal s. im 3. Abschnitt.

balut s. im 3. Abschnitt.

94. *բախտ baxt* (*i*-St.) 'Schicksal, Glück' Gen. 30, 10 (*τύχη*), Eznik 113 flg., MX. 133, El. u. s. w., *baxtavor*, *barebaxt* 'glücklich' u. s. w.

= np. *baxt* 'Schicksal, Glück', dazu *baxtāvar* = *baxtvar*, *baxtyār* (= **baxtidāra-*), *nēkbaxt* 'glücklich', pāz. phl. *baxt* 'fate, destiny, fortune, luck' Min. Gl. 38, Gl. and Ind. 75, *baxt* 'bestimmt' Min. Cap. 8, 6; 24, 6, zd. *bayōbaxta-* 'von Gott gewiesen' (Bahn), skr. *bhagabhakta-* 'von den Göttern zugetheilt',

1) Vgl. bulg. *bažd'arnica* 'Zollstätte' u. s. w. Miklosich, türk. Elem. I, 16.

zd. *šōiθrōbaxta-* yt. 8, 34 'den Landschaften zugetheilt' (Wasser), *baxta-* 'Antheil' vd. 21, 1, 'Schicksal' vd. 5, 8, 9, yt. 8, 23.

Neben *baxt* findet sich die Form *bast* Joh. Sarkavag (Venedig 1853) 59, z. 3 v. u., auch in Zusammensetzungen wie *barebast*, *barebastik* 'glücklich' MX. 239, z. 6 v. u., *čarabast*, *Kajabastik*, besonders in den Pit.[1]), bei Philo, Plato u. s. w. Vgl. *drast* für *draxt*, *tastak* für *taxtak* bei Philo und Pit.

95. բահկանդ *bahvand* Ag., *bahuband* alt. Wb., sonst nicht vorkommend, ein Frauenschmuck mit Edelsteinen, neben *varsakal* 'Diadem' genannt,

klingt persisch und scheint im zweiten Theile *-vand* = np. *band* 'Band' zu enthalten. Ueber *v* aus *b* s. P. St. 182. Vielleicht ist *bahvand* aus **bahuvand* = g. sīvend. *bāiband* (aus **bāhūband*) 'Armband' P. St. 23.

96. բամբ *bamb* 'Bass-saite, Bass' Erznk. (13.—14. Jhd.) und Oskiph. (nach dem 12. Jhd.)

= np. *bam* 'Bass', arab. Lw. *bamm* 'Bass-saite, Bass', np. *zīr u bam* 'hoch und niedrig' Horn, Grdr. p. 258. Vgl. P. St. 257.

97. բամբակ *bambak* (nach Wb. auch *banbak* geschrieben) 'Baumwolle' MGg. 610 (in P'aitakaran), Mos. Kal. I, 93, Magistr., Erznk. Mt. und Gramm., davon *bambakeni* 'Baumwollstaude' Mech. Fabeln p. 20

= np. *panba* 'Baumwolle', pāz. *panba* Min. Gl. 154, phl. *pambak* (für *pimbak* Bdh. p. 65, z. 10), osset. *bambag*, *bämpäg* u. s. w., vgl. meine osset. Etym. p. 121, Miklosich, türk. Elem. II, 37.

Arm. *bambak* entstand aus phl. *pambak* durch Assimilirung des anl. *p* an das inl. *b*.

98. բամբիշն *bambišn* (gen. *bambšan*) 'Königin' Sb. 27, z. 9 v. u. (die Frau des Perserkönigs), 45, z. 7, 8 v. u. (Šīrīn war *bambišn tiknaç tikin*[2]), 99, z. 8 v. u. (von der Bōrān gesagt),

---

1) Nach Mittheilung des Herrn A. Xaǰaturean findet sich die Form *bast* in den Zusätzen der Pit. (ed. Zohrabean, Vened. 1796) p. 437, 441, *vatabast* 439, *bastaheǰ* 438, *p'arabastut'iun* 441.

2) *tiknaç tikin* eigentlich: 'der Herrinnen Herrin'.

Thom. 97, z. 4, 6 v. u., Euseb. Chron., Osk. Mt. 566, z. 6, Ephrem u. s. w.

= phl. *bānb(i)šn*, *bānbušn*[1]) PPGl. 96, Salemann, Parsenh. p. 73.

99. բան *ban* MGg. 612 = np. *bān* 'Moringa aptera' (Myrobalane) Achund. 213.

100. բանուկ *banuk* = np. *bānū* 'Herrin', phl. *bānūk*, bal. *bānuk* 'Herrin, Frau' (Horn, Grdr. Nr. 178) ist nach A. Carrière (briefl. Mittheilung) für *banak* zu lesen bei Sb. 27: »sie nahmen das ganze Lager (*z banakn*) sammt den königlichen Schätzen und nahmen die Königin und *z banakn* (lies *z banuksn* = 'die (königlichen) Frauen'?)«, vgl. FB. 189: »sie nahmen die Königin (*tiknanç tikin*) sammt den andern Frauen (*kanambĕn*) gefangen«, ähnlich FB. 55. Auch für *banskan* FB. 56: »sie nahmen die Frauen (*z kanais*) des Königs und die Königin (*bambišn*) und die *banskan* mit ihnen« will Carrière '*banokan*' lesen mit Rücksicht auf georg. (aus dem Persischen entlehntes) *banogani* (Tchoubinof p. 48) 'dame', das aber doch *banowani* (vgl. g. *bānewān* 'Königin', Horn, Grdr. Nr. 178) zu lesen ist.

Ueber die Frauen und Kebsen der pers. Könige vgl. Tab. 353, Sb. 45, Thom. 94, 95, Mos. Kal. I, 252.

Unsicher. War im Armenischen *banuk* = phl. *bānūk* vorhanden, so musste der Plural *banukĕ* oder collectivisch *bankani* (vgl. *avagani* 'Magnaten' von *avag* u. s. w.) lauten.

101. բանդ *band*[2]) (*i*-St.) 'Gefängniss, Kerker' Mt. 5, 25; 11, 2 u. s. w. (alt und häufig)

= np. *band* 'Band, Fessel', pāz. *band* 'Fessel' Min. Gl. 38, afgh. *band* 'fastening, imprisonment, arrest, captivity, knot, bond' etc.

Davon abgeleitet *band-em* 'setze ins Gefängniss' Osk. Joh., Šnorh., Lambr. etc., *bandakan* 'Gefangene' Ag., Koriun etc., *bandapah*, *bandapan* = 'Gefängniss-hüter', *bandapet* Ephrem

1) Diese Form mit *u* ist nach dem Armenischen falsch. Also nur phl. *bānbišn* richtig.

2) Sehr häufig (auch in Zusammensetzungen) *bant* geschrieben, aber offenbar *band* gesprochen. Nach *n* und *m* wechseln Tenues und Mediae in den armenischen Texten.

III, 118 'Kerkermeister', vgl. np. *bandīvān* 'custos carceris' = phl. **bandīkpān* 'Gefangenen-hüter' (P. St. 243, 244).

Wb. stellt hierher, resp. zu np. *bastan* 'binden' auch arm. *best* in *hastabest* 'fest', was schwerlich richtig ist.

102. *բաշ baš* 'Mähne' (von Pferden, Ebern) bei Schriftstellern des 13. und 14. Jhd., auch *barš* Pit.

= np. *buš* 'Mähne, Hals des Pferdes', phl. *buš* Gl. and Ind. 84, bal. *bušk* 'Mähne des Pferdes', zd. *barəša-* 'Rücken' (des Pferdes), afgh. *vraž* 'Mähne'.

Zd. *barəša-* ist aus *bṛša-* entstanden, P. St. 143, 144. Arm. *baš* ist trotz des abweichenden Vocales entlehnt, da zd. *barəša-* echtarmenisch **bar* lauten müsste.

103. *բաժխ baxtk* (gen. *baxtiç*) 'Antheil, Loos, Tribut, Schicksal' MX., Eus. Chron., Eznik u. s. w., *baxt δόματα* Malachias 1, 3 var. lect., *baxtoik χορηγία* 2 Maccab. 4, 14, *bazmabaxt* 'mannichfach', *πολυμερής* Salom. 7, 22, Mos. Kal., Joh. Kath., *baxtakan* 'austheilend', *baxtumn* 'Austheilung', *baxtiš* nur FB. 190, z. 22 'Geschenke', *baxt-em*[1] 'austheilen, zutheilen, vertheilen, theilen' (alt und häufig, N. T., Sb. 89, El. 6, Ephrem III, 119 etc.)

= np. *baxš* 'der Theil, das Zugetheilte', *baxšīdan* 'geben, schenken, zutheilen', *baxšiš* 'Gabe, Geschenk', pāz. *baxšešn* 'gift, present', *baxšīdan* 'to give' Min. Gl. 38, zd. *baxš* 'austheilen'.

104. *բարակ barak* 'fein, zart' Laz., Philo, Ephrem u. s. w., *barak-a-man* 'feines-spinnend' Jes. 19, 9,

= np. *bārīk* 'fein, zart, dünn', bal. *bāray* 'fine, thin, lean' (Dames 46).

Im Phl. existirte wohl **bārak* neben *bārīk*.

105. *բաստեռն bastern* 'Maulthiersänfte' Osk. Hebr. 28, 552, El. Moskauer Ausg. 180 (vgl. Norair, haikakan batak'nnut'iun Konstantinopel 1880, 110, 111) = lat. *basterna* 'Maulthiersänfte'.

Aus dem Persischen?

---

1) *baxem* braucht trotz des Aoristes *baxeçi* nicht Denom. von *baxt* zu sein, wie de Lagarde meint, sondern ist direct als Verbum aus dem Persischen (np. *baxšam*) entlehnt, vgl. *hramayem* = np. *farmāyam*, aor. *hramayeçi*.

106. *բարապան barapan* (*i-a* St.) 'Thürhüter, Thürhüterin' 2 Kg. 4, ὁ ἡ θυρωρός, Sb. 42 u. s. w., *barapet* dass. (nur Jac. Nisib.), *baravor* 'die obere Thürschwelle' Ex. 12, 7, 22, 23 etc., von **bar* 'Thür'

= np. *bar* neben *dar*, zd. *dvarə*, ap. *duvara-*. Zur Form *bar* vgl. Horn, Grdr. Nr. 545, P. St. 116, 166.

Vgl. unten *darapan* (= *barapan*) und *darapet* (= *barapet*).

107. [*բարեկենդան barekendan* 'die Festtage vor den verschiedenen Fastenzeiten', *bun barekendan* 'der Sonntag vor Fastnacht, der eigentliche Carneval' Kamrǰ. (10. Jhd.), Steph. Asol. (11. Jhd.), Greg. Aršar. (7. Jhd.) u. s. w.

= np. *baryandān*, *barqandān* 'die Festtage am Ende des Monats Sha'bān vor Beginn des Fastens im Monat Ramazān', udisch *p̈ärägändä* 'Butterwoche' (Schiefner, Versuch 98).

Das persische Wort ist aus dem Armenischen entlehnt, wo *barekendan*[1]) (für urspr. *barekendanuliun*) etym. = 'das gute Leben' ist.]

108. *բարսմունք barsmunk'*[2]) (gen. *barsmanç*) 'die Barsomzweige der Parsen' Eznik 115, 119 flg., vgl. den Index zur Ausgabe

= np. (parsisch) *barsam*, pāz. *barsum* Min. Gl. 39, zd. *barəsma*, gen. *barəsmanō*, gen. pl. *barəsmanąm* P. St. 174.

109. *բդեաշխ bdeašx* (gen. *bdešxi*) hiessen die Fürsten einiger armenischen Grenzprovinzen, an Rang die höchsten nach dem armenischen König, in der ältesten Zeit vier an der Zahl, FB. 21, Ag. 650; der *Bdeašx* von Ałdznik', »der grosse *Bdeašx*«, Ag. 596, FB. 21, z. 4, 5; 211, z. 2 v. u.; der *Bdeašx* von Ałdznik' und der *Bdeašx* von Noširakan und Mahkertun[3]) und Nihorakan und Dassəntrē FB. 159; Bakur, genannt *Bdeašx* von Ałdznik' MX. 190; der Statthalter von Noširakan, erster *Bdeašx* Ag. 650; der *Bdeašx* von Gugark'[4]) FB. 159, 211; Ašušay, der *Bdeašx* der Gugarer (var. Gargarer) MX. 258 =

1) *barekendan* eigentlich: 'einer, der gut lebt'.
2) Der Nom. sg. wäre **barsmn* oder **barsumn*.
3) Vgl. Mahk'rtun Ag. 628.
4) *Γωγαρηνη* Strabo 528.

Ašušay, der *Bdeašx* von Georgien [1]) Laz. 134; der *Bdeašx* des Landes der Gargarer [2]) Ag. 597; die vier *Bdeašx* von Noširakan, Asorestan, Arvastan (?*Arvestakan kołmn*) und der Mask'ut' [3]) Ag. 650; *poxanak bdešxin* Proconsul (= *ἀνθύπατος*) Apg. 13, 7, 8, 12

= lat. *vitaxa* des Ammian [4]), syr. *aptaxšā* (= *ὕπαρχος* des Königs), gr. *βιτάξης*, älter *Πιτιάξης* (*Πητιάξης*) de Lagarde, Ges. Abh. 187, Arm. Stud. p. 29, Nöldeke, ZDMG. 33, 159 Anm. (hier ein Bdeašx von Arzen), gr. Ag. p. 144 und 161, Inǰiǰean, Alterthumskunde II, 74, 75, georg. *pitiaxši* (mit *xš*?), *patiašxi* nach Brosset, Histoire de la Siunie II, p. 6, Description géogr. de la Géorgie (Petersburg 1842) p. 118, arm. georg. *Patiašx* Gesch. Georg. 86, z. 5. Arm. *bdeašx* geht nach armenischen Gesetzen auf älteres **bidiaxš* zurück, das, nach syr. *aptaxšā*, gr. *Πιτιάξης* und den georgischen Formen zu urtheilen, aus **pitiaxša-* entstellt ist. Es liegt nahe, für das Wort persischen Ursprung zu vermuthen [5]), doch kann ich das Wort aus dem Persischen nicht deuten [6]).

beǩ s. im 3. Abschnitt.

110. *բժիշկ bžišk* (*i-a* St., gen. *bžški*) 'Arzt' Mt. 9, 12 u. s. w., alt und häufig, *bžškakan* 'ärztlich, medicinisch', *deł bžškakan* 'Heilkraut' MGg. 615, *bžškapet* 'Oberarzt' Sb. 121, z. 8, *bžšk-em* 'heile' Mt. 8, 7 u. s. w.

= np. *bizišk*, *biǰišk* 'Arzt', phl. *b(i)ǰ(i)šk* 'Arzt' Shk. 237, *b(i)ǰ(i)škīh* 'Medicin' West, PT. IV, 53, Gl. and Ind. 77. Vgl. zd. *baešazyeiti* 'er heilt', *baešaza-* 'Heilmittel' (= phl. *bēšazak* PPGl. 98, unter Einfluss des Zend?), *baešazya-* 'heilend', skr.

1) Gugark' grenzt im Süden an Georgien.

2) Ueber die Gargarer vgl. MX. 78, 168, 248, Mos. Kal. I, 190, Thom. 177, 216 (Stadt Partav). Für die Gargarer sind oben wohl die Gugarer zu setzen. Vgl. Inǰiǰean p. 354.

3) Vgl. FB. 10: das Land der Georgier und Alvanen, d. h. das Gebiet der Mask'ut'; p. 17: Alanen, Mask'ut' und Hunnen. Nach FB. 14 war ihr König Sanēsan ein Arsacide.

4) Sunt autem in omni Perside hae regiones maximae, quas Vitaxae id est magistri equitum curant, et reges et satrapae — Assyria, Susiana, Media, Persis, Parthia etc. XXIII, 6, 14.

5) Anders Nöldeke, Tab. 449.

6) An phl. *pātaxšāh* = np. *pādšāh* 'König' ist wegen des Vocales der ersten Silbe (*i*) nicht zu denken.

bhišajyáti 'heilt', *bhišáj* 'Heilende, Arzt, Heilmittel', *bhēšajá-* 'heilend, Heilmittel', *bhēšajyá-* 'Heilkraft enthaltend'.

Für skr. *bhišaj* hätte man nach skr. *bhišákti*, *bhišaktama-*[1]) ein ap. **bišaj*, **bišaž*, nach den Zendformen dagegen ein ap. **bišaz-* zu erwarten. Im Pehlevi existirte ursprünglich wohl ein **bišajk*, **bišažk*, das nach Assimilation des *a*-Vocales an das vorangehende *i* und Umstellung von *š* und *j*, *ž* (wodurch das tonlose *š* zu dem tonlosen *k* kam) zu phl. *bijišk*, *bižišk* wurde. Aus letzterem ist arm. *bžišk* direct lautgesetzlich entstanden. Zu dem Wechsel von *j*, *ž* und *z* im Persischen vgl. P. St. 230.

111. *բիժ biž* 'Augenbutter, Triefen der Augen' Eznik u. s. w. = np. *bīj* 'sordes oculorum, lippitudo'. Vgl. P. St. 230.

112. *բիւր biur* (*beur*, *u*-St., z. B. Hohelied 5, 10, FB. 249, z. 4 instr. *biuru*) 'zehntausend' (alt und häufig), *biurapatik* 'zehntausendfach', *biuravor* 'zu zehntausend, Myriade', *biurakerp* 'μυριόμορφος' u. s. w.

= zd. *baevarə* 'zehntausend', phl. *bēvar* Min. Gl. 37, PPGl. 98, Yatk. 47, np. *bēvar*.

113. *բնակ bnak* 'Wohnung', selten und nicht alt, Šar. (bis zum 12. Jhd.), Narek. (10. Jhd.), Magistr. (11. Jhd.), Sah. Kath. (Ende des 7. Jhd.), *bnak-em* 'wohne' Röm. 7, 17, 18 u. s. w., *bnakič* 'Bewohner', *bnakuťiun* 'Wohnung' (alt und häufig)

= np. *buna*[2]) 'Haus, Heimath' Fird. I, 261, 304.

Ich trenne davon sowohl arm. *boin* 'Nest' wie arm. *bnak* 'αὐτόχθων' und stelle letzteres zu arm. *bun*, s. unten Nr. 120.

114. *բոբ bob* nur bei Sb. 64: Smbat »trat hinaus in die Halle und setzte sich *i bob ev i bahłak*« (zur Audienz beim Perserkönig). Beide Ausdrücke *bob*[3]) und *bahłak* (var. *pahłak*) sind offenbar persisch, ersteres bedeutet wohl 'Teppich' oder 'Kissen' und ist

= phl. *bōp* Gl. and Ind. 82, West, PT. I, 276, bal. *bōp* 'Matratze, Kissen', np. *bōb* 'tapetum pretiosum, quo domus ornatur'.

---

1) Vorausgesetzt, dass dies nicht Analogiebildungen sind, was aber nicht ausgeschlossen ist.

2) Ueber phl. *bunak* s. ZDMG. 46, 143, Horn, Grdr. Nr. 229.

3) Ein anderes *bob* in den Car. heisst nach Wb. 'Korb oder Sack'.

115. բոզպայիտ *bozpayit* El. 112, *bazpayit* Dashian, Katalog der arm. Hdschr. zu Wien p. 9 (wo es durch 'Sünden-sühnung' erklärt wird), wohl Titel eines Religionsbuches der Parsen,

zu np. *baza* 'Sünde', päz. *baža*, phl. *bačak* (*bajak*, *bazak?*) und zd. *paitiți-* 'Sühne', also = ap. **bajapatiti-* 'Sündensühnung'?

116. բոյր *boir* 'Duft' = zd. *baoiδi-* 'Wohlgeruch', np. *bōi* 'Geruch', osset. *bud* 'Weihrauch', bal. *bōd*, *bōδ* 'Balsamstrauch' liegt vor in:

բուրաստան *burastan* 'Garten' (παράδεισος Num. 24, 6, προάστειον Num. 35, 7, Thom. 95, Sb. 96 u. s. w.) = np. *bōstān*, *bustān*[1]) 'Garten, Fruchtgarten', afgh. Lw. *bōstān* 'a flower-garden; *bur-el* 'duften' A. T. u. s.w. (*burē hot* sowohl: 'er strömt Duft aus' Hohelied 5, 13 wie: 'Duft strömt aus', *burē* 'duftet', vgl. Hohelied 4, 16) = np. *bōy-īdan* 'odorari, olfacere, odorem spargere, olere'; *burvaṙ* θυμιατήριον 'Räucheraltar' Hebr. 9, 4, 'Räucherbecken' 2 Chron. 26, 19, Ezech. 8, 11, Mos. Kal. I, 160 u. s. w. wegen des *ṙ* nicht = zd. **baoiδibara-* (vgl. *barōbaδa-* 'Geruch bringend' yt. 13, 45), sondern zu arm. *vaṙ-el* 'anzünden', also = 'Weihrauchbrenner'.

Zur Form s. P. St. 201.

117. բորակ *borak* (auch *baurak* geschrieben und bei Jerem. 2, 22 *barak*, das in *baurak* zu ändern ist) νίτρον, 'Laugensalz', Ag., Leb. d. Väter, Mos. Kal. I, 143

= np. *bōra* 'nitrum', arab. *bauraq*, A. M. 64: *būraq*, deutsch *Borax*. Ueber die collective Bedeutung des pers. Wortes (Salpeter aus Armenien, ägypt. Natron, künstlicher Salpeter) s. Achund. p. 180.

118. բուժել *buž-em* 'heile, rette, befreie' MX. 165, z. 2 v. u., Eznik, Mos. Kal. I, 169 u. s. w., *boiž* 'Heilung, Befreiung' Mos. Kal. I, 169, *bužakan* 'heilend', *bužič* 'der heilt'

= zd. *buj* 'ablegen, befreien, retten', *baoxtar-* 'Befreier', *buxti-* 'Befreiung, Rettung', päz. *bōxtan* 'befreien, erlösen, retten', *bōžišn* 'Rettung, Erlösung', *buxt-ruānī* 'preservation of the soul' Shk. 238, phl. *bōxtan* 'to save' etc. Gl. and Ind. 82,

1) Darunter versteht man jetzt Gärten von Wassermelonen und Melonen, deren prächtiger Duft sich weithin verbreitet (Mittheilung des Herrn A. Xaṙaturean).

buxt-ruvān Haug, Essay on Pahlavī 74, bal. *bōǰag*, *bōžay* 'lösen, öffnen, losbinden, abladen' (Geiger, Etym. Nr. 48).

Hierher die Namen mit *buxt* wie arm. *Sebuxt* (s. oben p. 72) und *bōžēt* wie phl. *Mitrbōžēt*, s. oben p. 55 unter *Yiztbuzit*.

119. բուչենիկ *buičenik* ein Product Chinas MGg. 616, z. 12 wäre np. **bōičīnī* und phl. **bōy i čēnīk* = 'chinesischer Parfum'.

Zu *bu-*, *bui-* = np. *bōi*, *bō* 'Geruch' vgl. die Gewürznamen (*bovičay*? MGg. 615, 616) *nay-i-buak*, *hr-buak*, *gazerbuak*, *goyibuak* MGg. 615, *hošiboak* 616 (bei Soukry p. 44: *nay-i-boyeak* z. 9, *axiri-boyek*, *goz-i-boyek*, *ags-i-boyeak* z. 7, 8), die im 2. Theil phl. *bōyāk* Bdh. Gl. 93 = np. *bōyā* 'riechend' (vgl. auch np. *bōya* und *bādarranǰbūya* 'Melisse' A. M. 41) enthalten[1]); zu *čenik* 'chinesisch' vgl. unten *daričenik* und oben p. 49 *Čenk*.

Die Wörter mit *bui-*, *boi-* sind in sassanidischer Zeit, die mit *boir* (s. oben Nr. 116) in arsacidischer Zeit entlehnt.

բուծին *bucin* 'Docht' s. unter den syr. Lw.

120. բուն (gen. *bni*) 'Stamm, Stiel, Schaft' (eines Baumes, einer Pflanze, des Leuchters, der Lanze Num. 8, 4 (*καυλός*), 1 Kg. 17, 7 (*κοντός*), Ex. 25, 31 (*καυλός*)), 'Abstammung, Ursprung, Grund, Wesen, Ende', adj. 'natürlich, von Natur, angestammt, eigentlich, eigen, selbst, wirklich' (alt und häufig), *i bnē ἐκ φύσεως* 'physisch' Röm. 2, 27, *φύσει* 'dem Wesen nach' Gal. 4, 8, *ἔκπαλαι* 'von Alters her' 2 Petr. 2, 3, *i bnmē* 'von Anfang an' FB. 256, z. 10; davon *bnav* adj. und adv. 'ganz, gänzlich', *bnak* 'eingeboren, einheimisch, eingesessen, angestammt' (*αὐτόχθων* Num. 9, 14, *ἐγχώριος* Lev. 24, 22, FB. 206, z. 3 v. u., 256, z. 2 v. u., Sb. 35, 15, *ἔμμονος* Lev. 13, 51, 52), *bnik* 'eigen, angestammt, ursprünglich, von den Vätern ererbt' MX. 21, z. 15 v. u.; 131, 1, Sb. 45, FB. 257, *bnuſiun* 'φύσις, natura' El. 6 u. s. w., *bnakan* 'natürlich' Röm. 1, 26, 27, 'eigen', *bn-a-gir* 'Urschrift' etc.

= np. *bun* 1. 'Grundlage, Grund, (das untere) Ende'; 2. 'Stamm', pāz. phl. 'Grundlage, Grund, Wurzel, Ursprung, Anfang' Min. Gl. 45, Shk. 238, Aogemad. 114, Gl. and Ind.

---

1) Also arm. *nay i boyak*, *xir i boyak*, *gaz i boyak* u. s. w. zu lesen. Vgl. dazu Patkanean, armen. Geogr. p. 81 des russischen Textes. — Np. *dār(i) bōi* 'lignum aloes'.

84, 85, Bdh. Gl. 92, PPGl. 99, West, PT.IV, 252 ('extremity'), 289 ('fundamental'), 338 ('origin'), osset. *bin* 'Boden, unter', bal. *bunā* 'unten, unterhalb, am Fusse von', zd. *buna-* 'Grund, Boden', skr. *budhna-* 'Boden, Grund, das Unterste, Fuss eines Baumes, Wurzel'.

Vgl. *nizakabun* 'Lanzenschaft' FB. 198 (Gegensatz *nizakatēg* 'Lanzenspitze' s. u. *tēg*) = np. *bun i nēza* 'Lanzenschaft' Fird. I, 449, v. 162.

Np. *bun* 'Baum' (*gulbun*, *gōzbun*, *sarvbun* etc.) = zd. *vanā-* ist von *bun* 'Schaft' zu trennen, da zd. *vanā-* im Armenischen als Lw. **van* lauten müsste. In np. *bun* 'Baum und Schaft' sind zd. *vanā-* und *buna-* zusammengefallen. Sollte arm. *bun* aus älterem **budn* entstanden sein, so wäre es nicht als Lw. anzusehen, sondern müsste für original (= idg. **bhudhno-*) gelten.

bust s. im 3. Abschnitt.

121. բրինձ *brinj* (mit *j* = *dz!*) 'Reis' MGg. ed Soukry p. 43, z. 6 v. u. (nicht in der Venezianer Ausgabe), Galen und Jaism. = np. *birinj* und *gurinj*, osset. bal. *brinj* u. s. w., vgl. Horn, Grdr. Nr. 208, P. St. 27. Ueber arm. *j* für pers. *j* s. P. St. 232.

122. գաղ *gaz*[1]) 'Tamariske' (»wenn sie auf Bergen wächst, heisst sie *nazar*, wenn in Gärten *islku*«) Med. Schr. und alt. Wb. = np. bal. *gaz* 'Tamariske'.

Vgl. *gazpēn*.

գաղ ի բոյակ *gaz i boyak* 'ein indisches Gewürz' s. unter *buičenik* p. 123.

123. գաղ *gaz* 'Elle' nur bei C.

= np. *gaz* 'Elle', bal. *gaz* Geiger, Lautlehre p. 53, kurd. *gāz* 'Elle' Socin, kurd. Samml. II, 331.

gazar s. im 3. Abschnitt.

124. գազպէն *gazpēn*, *gazapēn* 'Tamariskenhonig' MGg. 608, 2, Zenob 49, 24

---

1) Davon zu trennen գաղ *gaz* ein halbkugelförmiges am Boden sitzendes Dornengewächs, von dessen einer (rother) Sorte das *gazi xēž* 'Tragantgummi' Geop. 242 kommt (Mittheilung des Herrn A. Xaċaturean). Vgl. auch FB. 193: *arker z gazio girks* 'du umarmst ein *gaz*', als sprichwörtliche Redensart, um etwas Unmögliches zu bezeichnen.

= np. *gazangubīn* 'Tamariskenhonig' Polak, Persien II, 285. Vgl. oben *gaz* 'Tamariske' und np. *angubīn* 'Honig' = phl. *angpēn, angumēn* Gl. and Ind. p. 60 und 63 (von *ang* 'Biene' und *bīn* = *pēn* = bal. *bēnag, bēnay*[1]) 'Honig'). Horn, Grdr. Nr. 124.

125. *գահ gah* (*u*-St.) 'Thron, Sessel, Sitz, Rang, Würde' 3 Maccab. 5, 8, El., MX., Laz. etc., alt und häufig

= np. *gāh* 'Thron', als 2. Gl. von Comp. = 'Ort', pāz. *gāh* 'place, position, throne' Shk. 245, Min. Gl. 87, phl. *gās* (d. i. *gāϑ*[2])) 'place, position, seat, couch, divan, throne' Gl. and Ind. 181, Bdh. Gl. 216, ap. *gāϑu-* 'Ort, Thron', zd. *gātu-* 'Ort, Sitz, Divan, Thron'.

Dazu *gah-a-glux* 'der erste Platz' (beim Mahle) Mc. 12, 39; *gahavorak* 'Sessel, Sänfte, Bett' Hohelied 3, 9 (*φορεῖον*), Pseud. 13, 23 (*δίφρος*), *ἐσχάρα* (Gitterwerk des Altars) Ex. 27, 4; 38, 4, phl. *gāsvārak* 'bed-place' (for children and for adults) West, PT. IV, 123 (vgl. *gavārak* I, 322), np. *gāhvāra, gahvāra* 'Wiege'; *gahoiĕ* (gen. *gahoyiç*) 'Thron, Lager, Bett, Sänfte, Trage' Ex. 8, 3, Hohelied 1, 15; 3, 7 (*κλίνη*), *gahoyani* (collect. plur.) 'die Sessel' Pseud. 28, 21; *gahavor* MX. 76, 13: er machte den Abel zum *spasarar* (etym. = 'Dienst-thuend') und *gahavor* (etym. 'Rang-habend, Würdenträger'), phl. *gatvar* (= *gaϑvar*)? 'of a high dignity or position' P. N. Gl. 82 = Text 39, 10; *gahnamak* 'Randordnungsverzeichniss' Steph. Siun. (Patk. II, 3 = np. **gāhnāma*).

126. [*գաւազ gah* (*i*-St.) 'Abhang' Luc. 8, 33 u. s. w. kann nicht zu zd. *gāϑah-* yt. 14, 21 gestellt werden, da dies, auch nach der Neuausgabe, mit dem vorangehenden *vī-* zusammengehört; es steht also hier *vīgāϑō*[3]) (var. *vīyāϑō*) scil. »der Hügel« neben den »Höhen der Berge«, den »Tiefen der Thäler«, den »Wipfeln der Bäume«. Geldner übersetzt »die Breiten«, Darmesteter: »les recoins, die Schlupfwinkel«.]

gač s. im 3. Abschnitt.

---

1) Bal. *b-* passt nicht zu dem *p-* des Wortes im Armen. und Phl.

2) Vgl. P. St. 203.

3) Accus. pl. eines *vīgāϑ*?

127. *գամ gam* in: *gam* oder *gams gtanel* 'Mittel und Wege finden', *gamu mioj* 'einmal' FB. 192, *or gam mi* 'wer immer, was immer' FB. 76, 1 Ezra 8, 87 = *or mi angam* (vgl. *angam* 'Mal'), *gam kan zgam* 'allmählig' ('Mal um Mal') 2 Maccab. 8, 8

= np. *gām* 'Schritt', päz. phl. *gām* Min. Gl. 88, Bdh. Gl. 217, zd. *gāma-* 'Schritt'.

128. *գամապետ gamapet* »brigadiere oder capitano?« nur FB. 243: ein gewisser Danun, *gamapet* der Truppe der Schildträger (? *sparakraç* corrigirt aus *sprakuaç* und *sprakaçuaç*)

= pers. *gām*? + *pet* 'Chef'.

129. *գանձ ganj* (*u-* und *i*-St.) 'Schatz' El. 7, 10; 8, 8, Mt. 13, 44, Sb. 48 u. s. w., alt und häufig, *ganjs ganjel* 'Schätze sammeln' Mt. 6, 19, *ganjanak* 'Schatzkammer', *ganjapah* 'Schatzhüter' u. s. w.

= np. *ganj* 'Schatz', phl. *ganj* Gl. and Ind. 274, bal. *ganj* 'Schatz', skr. Lw. *gañja-* 'Schatzkammer', gr. *γάζα, γαζοφυλάκιον, γαζοφύλαξ*, hebr. aram. גִּנְזַי 'Schätze' Esther 3, 9 u. s. w., Esra 7, 20, syr. ܓܙܐ. Dazu *ganjavor* 'Schatzmeister' (Esra, vgl. Wb.) = np. *ganjvar*, phl. *ganjuvar* (geschr. *ganjubar*) 'treasurer' PPGl. 119, Shk. 245, skr. Lw. *gañjavara-* 'Schatzmeister', syr. ܓܙܒܪܐ, ܓܙܒܪܐ, hebr. גִּזְבָּר *gizbār* 'Schatzmeister' Esra 1, 8.

Ueber arm. *j* für pers. *j* s. P. St. 231.

gavaz s. im 3. Abschnitt.

130. *գաւազան gavazan* (*i-a* St.) 'Stab, Hirtenstab, Gerte, Ruthe, Zweig' *ῥάβδος* Mc. 6, 8, A. T. u. s. w., später auch 'Register' Steph. Orb. I, 53

zu np. *gavāz* 'stimulus quo asini et boves impelluntur' (Vullers II, 903), zd. *gavāz-* 'Ochsenstachel' (vd. 14, 10: *gavāziśta gavāzō* 'die besten Ochsenstachel'?), skr. *go-ájana-* (= *gavájana-*) 'Rinder antreibend' (sc. *daṇḍa-* 'Stock').

Vgl. *navaz* und *xarazan*.

131. *գաւառ gavars* eine Art 'Hirse' Ag. 482

= np. *gāvars*, päz. *gāvars* PPGl. 120, kurd. *gāriz*, *gāris* 'Hirse'.

132. [*գաւիթ gaviť* (gen. *gavťi*) 'Hof, Vorhof' FB. 8, 15, Mt. 26, 69, Mc. 14, 54, 66, 68, Joh. 10, 1, 16 'Viehhof') u. s. w.

stimmt weder in der Form noch in der Bedeutung recht zu skr. *gávyūti-* 'Weideland', zd. *gaoyaoiti-* 'Trift'.]

133. [*գերեզման gerezman* (*i-a* St.) 'Grab' Mt. 23, 27, El. 8, Eznik 275 etc., alt und häufig, ist sicher nicht

= np. (parsisch) *garzmān* 'Himmel', pāz. *garōδmān* 'the highest heaven' Min. Gl. 86, phl. *garōtmān* Gl. and Ind. 262, PPGl. 1, zd. *garō nmāna-*, gd. *garō dəmāna-*.]

gzir s. im 3. Abschnitt.

134. *գէս gēs* (gen. *gisoy*), öfter pl. *gēsk'* (gen. *gisoç*) 'das lange Haar des Kopfes' 1 Kor. 11, 15 (*κόμη*), Ezech. 24, 17, 3 Maccab. 1, 4 (*πλόκαμος*), FB. 253, 2, dazu *gisak-k'* 'Locken' Richter 16, 13, *gisavor* 'mit langen Haaren' (Gegensatz: 'geschoren') 1 Kor. 11, 15, El. 11, *astł gisavor* 'Haarstern' (*κομήτης*) Levond 37

= np. *gēs*, *gēsū* 'herabhängende Haare, Locken', afgh. Lw. *gēsū* 'a side-lock', phl. *gēs* Gl. and Ind. 190, zd. *gaesa* 'das Haar in 2 oder 3 (Locken) geordnet' (im Unterschied von *varəsa-*[1]) 'das Kopfhaar schlicht') ZPGl. p. 6.

135. [*գիլ gil* 'Wurfstein' (*λίθος*) nur 1 Maccab. 2, 36, aber auch in *glajard aṙnel* 'mit Steinen zerschmettern' Joh. Mam. und Arist. (*glajard* aus **gil-a-jard* 'Stein-zerschmettert') passt in der Bedeutung nicht

zu np. *gil* 'Schmutz, Lehm', dessen mp. Form zudem nicht bekannt ist.

Zu *gil* wird von den Armeniern *gl-em* (= **gilem*) 'rolle' als Denom. gestellt. Arm. *gil-* könnte auf idg. *vēl-* zurückgehen.]

136. *գմբեթ gmbeṫ* (*i-a* St.) 'Kuppel' Basil., Joh. Kath. u. s. w., davon z. B. *gmbeṫavor* 'mit Kuppel versehen' = *gmbeṫeay* Haggai 1, 4

= np. *gunbaδ* (aus syr. גובחא Nöld. Stud. II, 41).

137. [*գշկուր gškur* 'trockner Kuhmist' (nur Geop.), klingt wohl nur zufällig an afgh. *yöšāk* 'cow-dung', skr. *gōçakrt-* 'Kuhmist' an.]

---

1) Arm. *vars-k'* neben *gisakk'* bei Osk. Mt. I, 3, II, 22 nach Wb. unter *gisak*.

138. [*գոզակ gozak* nach C.: 'frutto di cotone, cotone' = np. *gōza*[1] 'tegumentum, involucrum, ut capsula gossipii, caput papaveris' u. s. w. (bei Zenker: 'Seidencocon'), *γōza* 'capsula gossipii' (Zenker: 'Samenhülse der Baumwolle'), arab. *jauzaq* 'Baumwollenstaude'.

Das Wort fehlt im grossen und kleinen wie im neuarm.-altarm. Wörterbuch der Mechitharisten, ebenso bei Bedrossian. C. bezeichnet es als modern, ebenso Schröder, thesaurus ling. armen. 340. Aber die jetzt gebräuchliche Form des Wortes ist *γoza* 'Fruchtkapsel der Baumwolle'.]

139. *գոհար gohar* 'Edelstein' MGg. 613, z. 1 v. u. und später = np. *gōhar* 'Edelstein', phl. *gōhar* Gl. and Ind. 272, Bdh. Gl. 226. — Die Bedeutung 'Edelstein' »noch nicht im Mittelpersischen ausser an einigen späten Stellen« Horn, Grdr. Nr. 948.

Als Frauenname: *Gohar xaťun* Mt. Urh. p. 427.

140. *գոմէզ gomēz* (*gumēz*) 'Kuhurin', nur El. 40, 26: die Hände soll man nicht waschen *ařanç gomizoy* 'ohne Kuhurin' = zd. *gaomaeza* (auch *gəuš maesma*) 'Kuhurin', phl. *gōmēz* Bdh. p. 53, 18 (Gl. p. 225), pārsī *gumīz* 'Urin' ZDMG. 36, 67, sīvend. *gimīz*, jüd.-tat. *gimiz-ow* P. St. 109. Die Bedeutung 'Seifenkraut' (im alten Wb.) ist nach Wb. aus dieser Stelle missverständlich erschlossen worden. Nach dem Busabaťut'iun, Venedig 1895, p. 130 dagegen soll arm. *gomiz* auch eine Pflanze (Bubonium) sein. Vgl. bal. *gvāmīš* 'a small plant used in washing' (Dames 108)?

141. *գոմէշ gomēš* 'Büffel' Deut. 14, 5, MGg. 594 (unter Gallia), Mech. Fabeln p. 92

= np. *gāvmēš* 'Büffel', pārsī *gōmīš* 'Büffel' ZDMG. 36, 63, phl. *gāvmēš* Bdh. Gl. 217, syr. ܓܘܡܝܫܐ, bal. Lw. *gvāmēš*, *gāmēš* 'Büffel', afgh. *gāvmēš*, zd. **gao-maeša-* 'Kuh-widder' (von *gao-* 'Rind' und *maeša-* 'Schafbock, Widder', phl. *mēš*, np. *mēš*, vgl. Horn, Grdr. Nr. 1008).

Vgl. zur Bildung np. *gāvmāhī* eigentl. 'Kuh-fisch' Fird. I, 444, v. 190, arm. *xarbuz* 'Esel-ziege' u. s. w.

142. *գոյն goin* (gen. *gunoy* und *guni*) 'Farbe', in Ableitungen auch: 'Art und Weise' Ex. 4, 7 u. s. w., alt und sehr häufig,

1) Zu *gōz* 'Nuss.'

dazu *goin-a-goin* 'bunt', *gunak* 'Art, in der Weise von —', *gunak gunak* 'bunt, mannichfach, verschieden', *gunavor* 'colorato', *gun-em* 'färbe', *han-goin* 'nach Art von, ähnlich', *hamagunak* 'ähnlich, gleich' u. s. w.

= np. *gūn* 'Farbe, Art', *gūna* 'Art, Weise', *gūnāgūn* 'varii coloris, varii generis', *gūnagūn, gūnagūna* dass., pāz. *gūn* 'colour' Shk. 247, *gūna* 'colour, species, sort, kind, manner', *gūna gūna* 'of various kinds', *hamgūna* 'in the same manner, similarly, like' Min. Gl. 93, 94, phl. *gōnak* 'colour, hue, species' etc., *gōnak gōnak* 'various kinds' Gl. and Ind. 283, 'various' Ganj. 8, P. N. 83, *hamgōnak* 'of a like kind' Gl. and Ind. 38, zd. *gaona-* 'Farbe', in Comp. *zairigaona-* 'gelbfarbig' (= np. *zaryūn*), *hamagaona-* 'gleichfarbig'.

Hierher wohl auch das Comparativsuffix *goin*: 'ich bin stärker als er' heisst sowohl: *es em hzaur ǩan zna* als auch: *es em hzauragoin ǩan zna*, d. i. 'ich bin stark im Vergleich zu ihm' und 'ich bin von starker Art im Vergleich zu ihm'.

gos s. im 3. Abschnitt.

143. գուրգասար *gurgasar* 'wolfsköpfig' Beiname des Vaxtang (Vardan 91) wäre = np. **gurgsar* von *gurg* 'Wolf' und *sar* 'Kopf'.

144. գովլաղակ *govołak* nach *kasimon* 'Cassia' als indisches Product bei MGg. 615 genannt, bei Soukry 44: *dəvałak*, im Busabarut'iun *govałak* = 'Safflor'?

= np. گوزک 'radix silphii'? Sehr unsicher.

145. գորշապահանգ *goršapahang* (var. *gošapahang, gošaparhang*) 'Ohrring' Ezech. 16, 12 (τροχίσκος), Judith 10, 4 (ἐνώτιον)

= np. *gōš* 'Ohr' + *apahang* = iran. **upahanga-* 'Gehänge' = skr. *upa* + *saṅga-* 'Haften, Anschluss, Hang' (vgl. skr. *upasakta-* 'hängend an'? und np. *pā-hang* 'Fuss-spange').

Vgl. zd. *gaošāvara-* 'Ohrring, Ohrgehäng'.

146. գումար 1. *gumar* 'Schar, Menge, Versammlung', *gumar-em* 'sammeln (besonders Truppen), addiren', med. *gumarim* 'sich versammeln' Deut. 31, 11, 'sich sammeln gegen Jd., sich zusammenrotten' Num. 16, 11, 'kämpfen' Gen. 30, 8, *gumarułiun* 'Versammlung, Sammlung', *gumarułiun gumarel* 'eine

Verschwörung anzetteln' 4 Kg. 15, 15, *gumartak* a) 'Schar, Haufen, Heer' FB. 20, z. 6 v. u.; b) 'Halsschmuck' El., Mos. Kal. I, 291, Sb. 65, 4;

2. *gumar-em* 'schicken' MX. 249, Sb. 47, z. 5 v. u., 48, 2 ('Truppen senden'), 'übergeben' (»Truppen in Jemandes Hände« = Jemandem Truppen anvertrauen zur Führung) Sb. 59, 15, 'einsetzen' (Jemand in das Commando des Heeres oder als Hüter des Landes) Sb. 80, 4, El. 56, z. 7 v. u.,

vgl. phl. päz. *gumārtan*, *gumārdan* 'einsetzen, bestimmen, betrauen, beauftragen' Bdh. Gl. 225, Min. Gl. 93, np. *gumāštan* (pr. *gumāram*) 'tradere, committere, mandare alicui alqd., praeficere alqm. alicui rei' (Vullers), 'entlassen, schicken, beauftragen, zu einem Amte ernennen, einsetzen' (Zenker), afgh. Lw. *gumārəl* 'to consign', P. St. 95, 161, 196.

In der Bedeutung 'sammeln' kommt *gumar-* im Pers. nicht vor. Das zweite *gumar* 'schicken' u. s. w., das sich mit pers. *gumār-* nach Form und Bedeutung deckt, kann, wenn letzteres aus *vi-mār-* entstanden ist, erst in sassanidischer Zeit entlehnt sein. Vgl. P. St. 163.

147. 1. *գունդ gund* oder *gunt* (gen. *gndi*[1]) etc.) 'Kugel, Sphäre, Senkblei' u. s. w. (*σφαῖρα* Pseud. 86, 5, *βολίς* Apg. 27, 28, *λαμπάδιον*, *λαμπάς* Sacharja 4, 2, Daniel 5, 5), davon *gndak*, *gntak* 'Kugel, Ball, Knollen, Ranke' MX. 250, Daniel 14, 26 (*μάζα*), Ex. 25, 31 (*σφαιρωτήρ*), Gen. 49, 11 (*ξλιξ*), 'Schwarm' (Bienen, Ephr., El.), *gndakan* 'sphärisch', *gndajev* 'kugelförmig', *gnd-em* 'abrunden, verdichten', modern arm. *xmori gund* oder *xmorgund* 'Teigklumpen'

= zd. *gunda-* vd. 3, 32 etwa: 'Teigklumpen, Kloss' oder 'Brotlaib, Fladen' (Geldner, KZ. 24, 549, Stud. z. Av. 156) = phl. *gundak*, np. *gunda* 'Hefenballen' (für ein Brot) Horn, Grdr. Nr. 936.

148. 2. *գունդ gund* (gen. *gndi*, *i-a* St. und *i*-St.) 'Abtheilung eines Heeres[2]) (*zaur*), Corps, Heerschar, Schar', alt und häufig (El. 9, FB. 192, 193 etc., 2 Maccab. 12, 20, Hohelied 7, 1), *gundagund*[3]) 'in Scharen' Ezech. 26, 7, Judith 15, 15, *gundsałar*

1) Zu scheiden von *gind*, *gint*, gen. *gndi* 'Ohrring' Gen. 24, 22 etc.

2) Kleinere Abtheilungen hiessen *drauš* und *vašt* FB. 15.

3) *gundagund* 2 Maccab. 14, 45 (*χρουνηδόν*) = *gund gund* FB. 218, 1, vom sich ergiessenden Blut gesagt, gehört wohl zu 1. *gund* = 'in Klumpen'?

'Corpsführer' Thom. 109, z. 4 v. u., 147, *gndapet* (zwischen *sparapet* 'Heerführer' und *hazarapet* 'Chiliarch' genannt bei Erznk. Gramm.)

= arab. *jund* 'Heer' (aus dem Persischen), syr. *guddā* 'Schar', mand. *gundā* (Nöldeke, Mand. Gr. 78), phl. *gund* 'army, force' Dīnkart III. Glossar p. 6, np. *γund*, *γunda* Horn, Grdr. 805; P. St. 83.

149. [*գուսան gusan* 'Sänger' Pred. Sal. 2, 8, 2 Kg. 19, 35 (ᾄδων) 'Musikant' FB. 233, 2 und 7

stimmt im Anlaut nicht zu np. *kūsān* oder *kōsān*[1]) Name eines Sängers Vīs u Rāmīn p. 218, 219 (*kūsān i navāgar*).]

գրապան grapan und *grpan* s. p. 132.

150. *գրաւ. grav* (*i-a* St.) 'Pfand', *ἐνέχυρον* Deut. 24, 12, *gravel inč grav* 'als Pfand nehmen' Deut. 24, 10, *i gravi dnel* 'als Pfand geben' Nehemia 5, 3, 'Handgeld, Caution, Vertrag, Wette', *gravakan* 'Pfand' Gen. 38, 17—20, 'Geisel, Wette', *gravem* 1. 'als Pfand nehmen' Ex. 22, 26, Deut. 24, 6; 2. 'in Besitz nehmen, sich bemächtigen, an sich reissen' FB. 261, z. 8 v. u., Sb. 24, 11, Mos. Kal. II, 52 u. s. w.

= np. *girav* 'pignus, sponsio, foedus, pactum' (Vullers), 'Pfand, Unterpfand, Sicherheit, Aufgeld, Spieleinsatz, Wette, Geisel' (Zenker), *giraugān* 'Unterpfand' (= phl. **gravakān*), phl. *grav* (geschrieben *grūbu*) 'pledge, loan, mortgage, security, hostage' Ganj. 9, P. N. 83, West, PT. IV, 46, 69.

Zu trennen von np. *giravīdan* 'vertrauen, glauben' = phl. *virōyītan* P. St. 162. Arm. *gravem* = 'nehme als Pfand' ist Denominativ von *grav* 'Pfand'; *gravem* = 'nehme in Besitz' vielleicht davon zu trennen und als echt armen. zu skr. *grabh* 'ergreifen', *grábha-* 'Besitzergreifen', np. *giriftan* u. s. w. zu stellen.

151. *գրիւ griv* (gen. *grvi*, *i-a* St.) ein Getreidemass, *σάτον* Mt. 13, 33, Luc. 13, 21, Anan. Shirak. 31 u. s. w.

= np. *girīb* ein Getreidemass, syr. גריבא, arab. *jarīb* Tab. 242, P. St. 181.

Dazu *grvan* (*i-a* St.) *μόδιος* Mt. 5, 15 etc. aus **grivan* = phl. **grībān* (= **grīwān*).

---

1) v. Stackelberg will *gōsān* lesen ZDMG. 48, 495.

152. գրոհ *groh* (auch *grox*, *i*-St.) 'Nation, Volk, Truppe' Joh. Kath. und Thom.

= np. *gurōh* 'Trupp, Schar, Menge, Haufen, Herde, Schwarm', phl. *kārvān grōhē* 'eine Karavane' BB IV, 45.

Dazu *gṙoh* (*groh*, *gṙoi*, *gṙoiṙ*) *tal* oder *grohel* 'assalire insieme' u. s. w.?

153. գրապան *grapan* 1. ἡ ὦα, 'Saum am Ausschnitt des Kleides, wo der Kopf durchgesteckt wird' (arm. *aujiṙ-k'*) Ex. 28, 32; 39, 21 (gr. 36, 31 = 39, 23), 2. ἐπωμίς, humerale (sonst arm. *vakas*) bei Philo

= np. *girēbān* 'collare sinusve indusii vel vestis' (Vullers), 'Kragen, Oeffnung an einem Hemd oder Kleide, um den Kopf durch zu stecken' (Zenker), arab. *jirbān*, *jurrubān* 'superior indusii pars ad collum pectusque patens', kurd. *grīvān* 'Hals des Hemdes', afgh. *girēvān* P. St. 93, phl. *grīvpān* 'Halsberge' phl. vd. p. 172, z. 3 für zd. *kuiriš*[1]) vd. 14, 38 Spiegel = 14, 9 Westerg., zd. **grīva-pāna* = 'Nacken-schützer'. Davon ist arm. *grapanak* φυλακτήριον Mt. 23, 5 = 'Schrift-bewahrer' (von arm. *gir-* 'Schrift') zu trennen.

Jünger bezeugt ist arm. *grpan* 'Tasche' Med. Schr. (13.—15. Jhd.) oder *grapanak* 'Tasche' (Jaism. 13.—14. Jhd.) = modern pers. *girībān* 'a pocket' Shaksp. (Tasche im Busen des Kleides), parsisch »*girībān* ou *kissai karfa* 'poche de bonnes oeuvres'« Darmesteter, Zend-Avesta II, 243, Anm. 13.

154. գրտակ *grtak* 'Laib Brot' Leb. d. Väter und Car.

= np. *girda* 'rundes Brot, arab. *jardaqa* 'placenta'.

Arm. *grtak* setzt phl. **girtak*, ap. **grta-* voraus, P. St. 91, 157. — Dazu modernarm. *grtnak* 'Wälgerholz'.

155. դաժան *dažan* (*daržan*) 'bitter, herb, scharf, rauh, schrecklich, grausam, wild, schädlich' Eznik 120, FB. 222, *dažanuṫiun* 'Bitterkeit' (πικρία) Deut. 29, 18

= np. *dižan*, *dužan*, *dižand*, *dažand* 1. 'acutus gustu, acer', 2. 'iracundus, vehemens'.

dahadram s. im 3. Abschnitt.

---

1) Geldner falsch: 'Helmbusch'.

156. [*դահամունք dahamunkʿ* (gen. *dahamanç*) ‘Geschenke, Gaben’ (für Opfer, Tempel) Num. 28, 2 (*δόματα*), Deut. 12, 11, 3 Maccab. 3, 11, Seber. und Ephrem, zu zd. *dāϑra-* ‘Gabe, Geschenk’, np. *dāra* ‘Gehalt’ (Horn, Grdr. Nr. 524, P. St. 59)? Zu unsicher. Ein ap. **dāϑʳa-* = phl. **dāhr* müsste als **darh* = **dah* entlehnt, davon ein Denom. **dahel* gebildet und von diesem ein **dahaun*, pl. *dahamunkʿ* (nach *paštaun, paštamunkʿ* zu *paštel*) abgeleitet sein!]

157. *դահանակ dahanak πράσινος* Gen. 2, 12, *ἄνθραξ* Tobias 13, 22

= np. *dahana, dahāna,* arab. *dahanaǰ* ‘gemma similis smaragdo, molochites’, syr. דחנג dass.

158. *դահեկան*[1] *dahekan* (*i-a* St.) *δραχμή* Gen. 24, 22, *χρυσοῦς* Gen. 24, 22; 45, 22, *δηνάριον* Mt. 18, 28, *νόμισμα* und *δηνάριον* Mt. 22, 19, El. 19, z. 9 v. u., Joh. Mam. 36, z. 1 v. u., 37, z. 7 v. u., Steph. Asol. 125, Arist. 18, 1 u. s. w.

= np. *dahgān* ‘je zehn, etwa zehn’, *dahgānī* ‘genus monetae aureae antiquis temporibus usitatae’. Zu np. *dah* ‘zehn’, *dahyak* ‘ein Zehntel’ u. s. w.

Vgl. lat. *denarius* von *deni* ‘je zehn’.

159. *դահիճ dahič* (*i-a* St.) ‘Scherge, Polizeisoldat, Henker’ Mt. 5, 25, Luc. 12, 58, Mc. 6, 27 (*ὑπηρέτης, πράκτωρ, σπεκουλάτωρ*), FB. 16, El. etc.

= syr. דחשא *daxšā* (stat. abs. etwa *dəxeš*) ‘satelles, lictor’, das nicht echt syrisch ist und aus dem Pers. stammen könnte. Ueber syr. *š* für (pers.) *č* s. Fraenkel p. 95. — Dazu arm. *dahčapet ἀρχιμάγειρος* Gen. 39, 1, El. etc.

160. *դահլիճ dahlič* (gen. *dahlči*) *παστοφόριον* ‘Zelle’ (im äussern Vorhof des Tempels) Ezech. 40, 17, 38, Jerem. 35, 4, ‘Halle’ (im Palast) MX. 250, z. 6 v. u., Sb. 32, 9; 67, z. 1 v. u.

= np. arab. *dihlīz, dahlīz* ‘Vorhalle, Halle’, afgh. Lw. *dahlīǰ, dahlīz* ‘portico, threshold’, phl. *dāhlīz* (d. i. *dahlīč*) West, PT. I, 249. Zu ap. *duvarϑi-*? WZKM. 9, 171.

161. *դամ dam* ‘Netz’ Oskiph., pl. *damkʿ* Leb. d. Väter, sonst nicht vorkommend,

= np. *dām* ‘Netz’, skr. *dāma* ntr. ‘Band, Fessel’.

1) Zur Bildung s. P. St. 130.

162. դանգ *dang* oder *dank* (*i-a* St.) eine kleine Münze (oder Gewicht): *dangi mioǰ ἀσσαρίου* Mt. 10, 29, *erkuc dangaç ἀσσαρίων δύο* Luc. 12, 6, *ksan dang ē erkdrameann* 20 *ὀβολοὶ τὸ δίδραχμον* Ex. 30, 13, 'Gewicht von 2 Gran' Vardan

= np. *dāng* 'quarta pars dirhemi', phl. *dāng* PPGl. 109, syr. דנקא 'sexta pars dirhemi'. Np. phl. *dāng* aus *dānak* 'Körnchen', vgl. np. *dāna* 'Korn', phl. *dānak* Bdh. Gl. 136 u. s. w., Horn, Grdr. Nr. 535.

163. դանդան *dandan* nach dem alten Wb. = 'Zahnfleisch' oder 'Zähne' findet sich in:

dandanavand (*i-a* St.) 'Gebiss' (am Zaum), 'Zaum', *χαλινός* 4 Kg. 19, 28, Jes. 37, 29, etym. = 'Zahn-band'

= np. *dandān*, phl. *dandān* Gl. and Ind. 280 'Zahn', zd. *dantan-* (in *vīmitō-dantānō*) + np. phl. *band* 'Band'. P. St. 63, 182, 190.

164. [դաշն *dašn* (gen. sg. *dašin*, gen. pl. *dašanc*) 'Vertrag', alt und häufig,

gehört nicht zu zd. *dašina-* 'rechts'.]

165. դաշնակ *dašnak* 'Dolch', nur einmal bei Sokrates, Kirchengesch. (7. Jhd.)

= np. *dašna* 'Dolch', syr. דשנא 'culter duarum acierum'.

dašnak bei Osk. Mt. 757, 37 (= z. 3 v. u.) heisst nicht 'Dolch', wie de Lagarde meinte, sondern 'Art und Weise', da armen. *pēspēs dašnakauk* dem gr. *τῇ ποικιλίᾳ ταύτῃ* entspricht (Joh. Chrysost. ed. Migne, 7, p. 529 links, z. 42). Wb. hat das Citat und die richtige Erklärung.

Vgl. *dašoin* (oder *daršoin* Ephrem) *ἀκινάκης* Judith 13, 8; 16, 11.

166. դաշտ *dašt* (*i-a* St.) 'Feld, Ebene' alt und häufig, davon *daštak* Mos. Kal. I, 95, 7, *daštakan* u. s. w.

= np. *dašt* 'Feld, Ebene, Wüste', pāz. *dašt* Min. Gl. 56, arab. *dast*.

daštik 'campestre' bei C. ist nicht = np. *daštī*, phl. *daštīk* Bdh. Gl. 140, syr. דשתיא 'agrestis' Ges. Abh. 35, wie de Lagarde meinte, sondern der Genitiv-Dativ von *dašt*: *z i daštisn* (Philo) = 'die in der Ebene befindlichen' ist acc. pl. vom declinirten *i dašti-n* 'der in der Ebene'. Der nom. pl. dazu würde lauten: *i daštikn* 'die in der Ebene'.

167. *դաշտան daštan* (*i*-St. und *i-a* St.) 'Menstruation' Lev. 12, 2; 15, 19 (*ἄφεδρος*), 'menstruirend' Lev. 20, 18 (*ἀποκαθημένη*), *daštanik* 'die Menstruirende' FB. 76, 8

= np. *daštān* 'menstrua patiens mulier', pāz. phl. *daštān* 'menstruation' Min. Gl. 56, Gl. and Ind. 267, zd. *daxšta-* 'die Regeln, Menstruation', *daxštavaitī-* 'menstruirend'. P. St. 233, 235.

168. *դաստակ dastak* 'Handwurzel' 1 Kg. 5, 4 (*καρπός*), Narek.

= np. *dasta* 'Handvoll, Griff', phl. *dastak* 'a handle, handful' PPGl. 106, Gl. and Ind. 266, arab. *dastaj*, syr. דסתקא 'manubrium', zu ap. *dasta-* = np. *dast* 'Hand'.

169. *դաստակերտ dastakert* (*i-a* St.) 'Ansiedelung, Landsitz, Landgut, Besitz' FB. 106, z. 6 und 14 v. u., *γεώργιον* Sprüche Salom. 24, 5, 27, *inčs ev dastakerts* (acc. pl.) = *κτήσεις* Ezech. 38, 12

= ap. **dastakrta-* etym. = 'mit Händen gemacht', phl. *dastk(e)rt* 'Flecken' BB IV, 48, mp. *dastagerd*, *Δαστα-γέρδ* Tab. 295, arab. *Dastajird* Barb. 232, *daskara* ZDMG. 33, 143, Barb. 233. Vgl. P. St. 130, 190, 238.

Im Armenischen wird *dastakert* vom Dorf (*šēn*, *giuł*) unterschieden und rangirt nach demselben: Städte, Flecken, Dörfer, Dastakerts.

170. *դաստապան dastapan* 'der Griff' (nach Wb.) oder 'der Korb' (am Säbel: *nran*) FB. 233, z. 4 und 14 und Grigor Nius.

= np. *dastvān* 'Handschuh', arab. *dastabān* Ges. Abh. 23, phl. *dastpānak* 'Feuerzange' West, PT. IV, 126, von ap. **dastapāna-* 'Hand-schützer'.

171. *դաստառակ dastarak* 'Handtuch, Abwischtuch, Schweisstuch' El. 156, 10, Osk. Tim. u. s. w.

= np. *dastār* 'Handtuch, Schweisstuch, Kopftuch', demin. *dastārča*, afgh. Lw. *dastār* 'turband'.

172. *դաստիարակ dastiarak* 'Erzieher, Lehrer' 1 Kor. 4, 15, Gal. 3, 24, 25 (*παιδαγωγός*), FB. 261 u. s. w.,

zu np. *dastyār* 'Helfer', ap. **dastaδāra-* etym. = 'Handhalter' WZKM. 8, 275.

Zur Form vgl. arm. *Spandiat* (oben p. 74) = pers. *Ispandiyāδ* = zd. *spəntōdāta-* P. St. 200.

173. *դատ dat* (*i*-St.) 'Gericht, Urtheil, Prozess, κρίσις', alt und häufig, davon *datel* 'richten, rechten, streiten' FB. 244, Mt. 5, 40 u. s. w., *dat arnel* 'Recht sprechen, schaffen' Luc. 18, 3, 5, *dat dnel* 'Gericht halten' Eznik 248

= ap. *dāta-* 'Gesetz', phl. *dāt* Gl. and Ind. 176, päz. *dāδ* 'law, rule, decree, justice, retribution' Min. Gl. 56, np. *dād* 'Recht, Gerechtigkeit', syr. דתא 'lex'.

Dazu *dataxaz* 'Ankläger' Apg. 25, 16, *datapart* 'schuldig, straffällig' Röm. 3, 19, *datapartem* 'verurtheile', *datastan* (*i*-*a* St.) 'Gericht, Urtheil, Richterspruch' Mt. 7, 2, FB. 228, Eznik 248, *κριτήρια* Brief d. Jacobus 2, 6, *datavčiṙ* 'Urtheil' Ag., *dataran* 'Tribunal', *datavor* (*i*-*a* St.) 'Richter' Luc. 18, 2, Eznik 248 u. s. w. Vgl. zu *datastan*: phl. *dātastān* Gl. and Ind. 177, päz. *dāδastān* Min. Gl. 57, Shk. 240 'judgement, sentence', np. *dādistān* 'sententia, responsum iudicis', und zu *datavor*: aram. דְּתָבַר *dəθāvar* 'Richter' Daniel, 3, 2, 3, phl. *dātavar* oder *dātuvar* (geschrieben *dātūbar*) 'Richter' Gl. and Ind. 177, sassanid. *σπαδαδοναϱ* gr. Ag. 159 = pers. **spāh-dāδwar* 'Generalauditor' ('Heer-richter'), päz. *dāvar* Min. Gl. 60, np. *dāvar* 'Richter', davon *dāvarī* 'Richteramt, Rechtsstreit, Streit'.

174. *դարան daran* 'Behälter' in *matenadaran* 'Bibliothek' (von *matean* 'Buch') bei Euseb. Chron. ed. Aucher I, 83 (= *βιβλιοθήκη* des Diodorus Siculus) und in *patkandaran* 'Köcher' (von *patkan* = np. *paikān* 'Pfeil') El. 7, nach de Lagarde

= np. *dārān*[1]), ptc. praes. zu *dāštan* 'halten'?

Das selbständige *daran* kommt nach Wb. in der Bedeutung: 'Versteck, Schlupfwinkel, Höhle' (des Löwen), am häufigsten und gewöhnlichsten aber in der Bedeutung: 'Hinterhalt' vor. Auch in *matenadaran* und *patkandaran* fassten die Armenier *daran* als Substantiv = 'Behälter' auf, da sie ersteres in *mateniç daran* 'Behälter der Bücher' (Euseb. Chron.), letzteres in *patkan daran* = 'passender Behälter' (bei Thom., s. unter *patkandaran*) auflösen.

Vielleicht geht *daran* 'Behälter' auf ein phl. subst. **dārān* = ap. **dārana-* 'Halter, Behälter' zurück, wie osset. *darän* in *kuxdarän* 'Ring' (= 'Finger-halter'), *çiṛaydarän* 'Leuchter'

1) Vgl. Vullers, gramm. ling. pers. p. 220.

(= 'Licht-halter', s. meine osset. Etym. p. 35 und 134) auf iran. *dărana-* (vgl. suff. *ăn*, ZDMG. 41, 321) zurückgeht. Vgl. skr. *dhāraṇa-* 'tragend, Halten, Tragen', *dharaṇa-* dass., *dharuṇa-* 'tragend, Träger, Behältniss'.

175. ջարապան *darapan* 'Thürhüter' nur 1 Chron. 26, 19 für πυλωρός

= np. *darbān* 'janitor', ap. **duvara-pāna-* 'Thür-hüter', vgl. phl. *darpān* Gl. and Ind. 260. S. oben p. 119 *barapan*, ferner *dṙn-a-pan* 'Thürhüter' Mc. 13, 34 (mit arm. *duṙn* 'Thür' für pers. *dar*), *darapet* 'Pförtner' (der Hölle) bei Cyrill.

Zu *dar-* 'Thür' gehört wohl auch

ջարապաս *darapas* (*darepas*, *darpas*) 'Palast' Thom. u. s. w., modernarm. *darbas* 'Thor',

vgl. np. *darvāza* 'Thor', *darvās* 'Thürschwelle', *darēvās* 'Thürpfosten', *dargāh* 'limen portae, aula regia' etc.

176. ջարաստան *darastan* (*i-a* St.) 'Garten' Ezech. 19, 11 etc.

wäre np. **dāristān* 'Baumort' von *dār* 'Baumstamm, Holz', phl. *dār* 'wood' Gl. and Ind. 180, zd. *dāuru-* 'Holz'. Vgl. np. *gulistān* d. i. 'Rosen-ort', *diraxtistān* 'Baum-ort'.

177. ջարգուճ *darguč* 'Sänfte, Tragbett, Tragbahre'

= aram. דרגש 'Bett', syr. *dargūštā* 'Sänfte, Wiege', die nicht echt semitisch, also möglicherweise persisch sind.

Das arm. Wort findet sich nur in den Comp. *dargč-a-kal* = 'in der Sänfte getragen' Cyrill. und *dargč-a-jev* 'darguč-artig' Joh. Van., Oskiph. des Mos. Erznk. (14. Jhd.), von *mahič* 'Bett' und *xorg* 'Sack' gesagt.

178. ջարիճակ *daričak* 'Gussform' Sanahneci (11. Jhd.), Georg, Erkl. d. Jesaias (13. Jhd.)

= np. *darīča* 'Thürchen, Fenster, Gussform'.

Von *dar* 'Thür' mit Deminutivsuff. *īčak* = np. *īča* (*īza*) P. St. 227 gebildet, vgl. phl. *kāhīčak* 'Strohhalm' von *kāh* 'Stroh' nach Darmesteter, Étud. iran. I, 288, *nāvīčak* 'Kanal' Bdh. p. 26, z. 1 flg.

179. ջարիճենիկ *daričenik* 'Zimmet' MGg. 616, 12 (unter den Producten Chinas), modernarm. *darčin*

= np. *dār-čīnī* 'Zimmet' Polak, Persien I, 125 (*dārčīn* bei Rosen, Np. Sprachführer 49), bal. afgh. Lw. *dār-čīnī* 'Zimmet',

serb. *darčin* Miklosich, türk. Elem. I, 45. Aus phl. **dār i čēnīk* 'chinesisches Holz'.

180. *ճարփպղպիկ դարիպլպէլ (darapłpel)* 'piper longum' Galen und Med. Schr.

= np. *dār (i) filfil*, arabisirt aus *dār (i) pilpil* 'piper longum', von *dār* 'Baum, Holz' (= zd. *dāuru-* 'Holz') und *filfil* = *pilpil* 'Pfeffer' = skr. *pippalī* 'piper longum'.

181. *ճարման darman* (*i-* und *o*-St.) 'Verpflegung, Pflege, Nahrungsmittel, Proviant, Futter' FB. 228, 246, Eznik 66, Mos. Kal. I, 207 u. s. w., *darman tar dma* 'sorge für ihn, pflege ihn' Luc. 10, 35, *darman-em* 'sorgen für Jd., verpflegen, besorgen' Luc. 10, 34, FB. 213, z. 3 v. u., Sb. 55, z. 7 v. u., *xašn-a-darmanĕ κτηνοτρόφοι* Gen. 46, 34 'Viehzüchter'

= np. *darmān* 'Heilmittel, Mittel', phl. *darmān* 'remedy' Gl. and Ind. 262, skr. *dharman-* 'Stütze, Unterlage, Halt'.

182. [*դաւ dav* (*o*-St.) 'Nachstellung, Hinterlist, Verrath' Apg. 20, 3 (*ἐπιβουλή*), FB. 191 etc., davon *davem* 'ich stelle nach, hintergehe, verrathe' MX., *dav-ačan* 'Nachsteller, Aufpasser' Luc. 20, 20

= skr. *dabh* 'schädigen, hintergehen, täuschen', zd. *dab* 'täuschen, betrügen' (ptc. *dapta-* ys. 10, 15) desid. *diwž* (= skr. *dips* aus *dibzh* für urspr. *di-dbh-s* Bartholomae, Stud. z. idg. Sprachgesch. 2, p. 162).

Arm. *dav* ist nicht Lw., wenn die idg. Wurzel *dhabh* war. Vgl. Brugmann, Grdr. II, 997.]

183. *դափ dap* = np. *dap*, arabisirt *daf* 'Handtrommel' liegt vor in

dapel 'ertönen' (von der Trommel: *ímbuk*) Thom. 132, z. 11 v. u. (10. Jhd.), *dapiun* Osk. Joh. I, 1 (5. Jhd.) und *dapumn* Magistr. (11. Jhd.) 'Lärm' (= 'Getrommel').

ddmač = *ttmaj* s. im 3. Abschnitt.

184. [*դդում ddum* 'Kürbis', davon *ddmeni* 'Kürbispflanze' *κολοκύνθη* Jonas 4, 6

= zigeun. *dudum* 'Kürbis' Pott, ZKM. 7, 152.

Stammt das Zigeunerwort aus dem Arm. oder beide aus einer dritten — pers. — Sprache?]

185. *deh* 'Seite' Pseud., Joh. Mam. 26, z. 7 v. u., Geop. = np. *dih*, *dīh* 'Dorf', päz. *deh* 'Dorf' Min. Gl. 60, bal. Lw. *dīh* oder *dēh* 'Land, Gegend', mp. **dēh* P. St. 129, zd. *dąnhu-*, *dahyu-*, ap. nom. *dahyāuš* 'Provinz'. Vgl. *nždeh* 'Fremdling' und die flg. Wörter, in denen *deh* (wie auch im Modernarm.) = 'Land' ist.

186. *dehkan* in *dehkanutiun* FB. 67, z. 4 'das Dehkan-amt'
= np. *dihgān*, älter *dihkān* Tab. 351, arabisirt *dihqān* 'Landedelmann, Ortsvorsteher, Bauer', g. *dehkān* 'Dorfbewohner' ZDMG. 36, 75, syr. דהקנא 'praefectus pagi', davon arab. Lw. *dahqana* 'praefectura pagi et agricolarum', 'the office of cultivating the world, of sowing in it and of distributing it' Albīrūnī Uebers. 206.

187. *dehpet* oder *dehapet*, nur El. 26, 8 (Moskauer Ausg. 34) 'Landeschef'
= päz. *dehvaδ* 'Landesherr' Geiger, Aogem. p. 108, Min. Gl. 54, Shk. 241, phl. *dahyupat* Gl. and Ind. 192, zd. *dąnhupaiti-* 'Herr der Provinz', davon arab. *dahūfaδīya* »the office of guarding and watching over the world and of reigning in it« Albīrūnī Uebers. 206.

188. *den* (gen. *deni*, *i*-St.) 'Religion, Glaube, Gesetz' El. 9, z. 13 v. u.; 63, z. 9 v. u., Sb. 46, Mos. Kal. I, 138 etc.
= np. päz. *dīn* 'Religion', zd. *daenā-* 'Glaube', syr. Lw. *dēn* (und *awastāγ*) Hoffmann p. 64, 95, 109, 110.

Dazu: *den mazdezanç* 'die Religion der Mazdayasnier' El. 63, z. 5, 6 v. u., MX. 249 = *den i mazdēzn* El. 20, 8; 102, 24; 126, 21 'die mazdayasnische Religion', phl. *dēn i māzdēsnān* Art. Vir. 3, 10 oder *dēn i mazdēsn* (für *mahīst*, Haug, Essay on Phl. 151, 2, 3, Gl. and Ind. 209); ersteres wäre im Zend: *daena mazdayasnanąm*, letzteres ist = zd. *daena māzdayasniš*. Siehe unter *mazdezn*. — Dazu *den-a-darj* Thom. = *den-a-korois* Zenob, Steph. Orb. 'Apostat'; *Parskadēn* s. p. 67 unter *Parsk*; *hamakdēn* s. unter *hamak*.

189. *denpet* nur El. 112, 6: *denpet Aparašzarhin* Oberhaupt der Religion in Abaršahr'
= zd. *daenā-* 'Glaube' + *paiti-* 'Herr'.

190. *դեսպակ despak* (*i-a* St.) 'Wagen' Sb. 27, z. 8 v. u. (der königliche Wagen, »der goldene, viele Talente werthe, der mit Edelsteinen und Perlen verziert war und bei ihnen (den Persern) Wagen der Herrlichkeit — *despak p̔aṙaç* — hiess«), Sb. 46, z. 1 v. u.; 47, 6 (von Mauleseln gezogen), Mos. Kal. I, 153, 5; 154, 10; 160, z. 2 v. u.; 161, 4, 7 u. s. w.

= jüd. דיספק 'Wagen', mehrfach im babyl. Talmud (Fraenkel), das persischen Ursprungs (phl. **dēspak*) sein dürfte.

191. *դեսպան despan* 'Bote, Gesandter' FB. 55, 203, 204, z. 3, El. 43, z. 16 v. u. etc.

= arab. *dusfān* 'nuntius' und beide aus dem Persischen (phl. **dēspān*)?

192. *դերձակ derjak* 'Schneider, Schuster', *ῥάπτης* und *σκυτοτόμος* (nur bei Osk. Ephes. und Jaism.), *derjan* 'Faden bei C. und im kleinen Wb. (Vened. 1865), *handerj* 'Kleid' (alt und häufig),

vgl. np. *darzī*, phl. *darzīk* Guj. Ab. p. 74, syr. *darzīqā* 'Schneider', np. *darzan* 'Nadel', *darz, darza* 'Naht', *darzmān* 'Faden', kurd. Lw. *dezi* 'Faden', *derzi* 'Nadel', *terzi* 'Schneider'.

Da *darz-* in der Bedeutung 'nähen' etc. specifisch persisch ist (skr. *drh* 'befestigen', zd. *haṇ-darəzay-* 'binden' vd. 9, 49), so liegt die Annahme der Entlehnung für die armenischen Wörter nahe. Die lautliche Differenz wiegt nicht schwer, da pers. *arz-* auch sonst im Arm. zu *erj-* (vgl. *anderjapet* p. 99) wird. Man müsste also für arm. *derjak* ein phl. **darzak* (neben *darzīk*), für *handerj* ein phl. **handarz* voraussetzen. Wie aber verhält sich arm. *handerj* 'Kleid' zu *handerj* 1. 'Zurüstung', 2. 'mit', *handerjem* 'ich rüste zu, bereite' Mc. 1, 2 u. s. w.?

193. *դև dev* (gen. *divi, i-a* St.) 'Teufel', böser Geist, Dämon' Mt. 7, 22, FB. 49 u. s. w., alt und häufig, auch 1. Glied zahlreicher Composita wie *divapašt* 'Teufelsverehrer' Eznik 140

= zd. *daeva-*, phl. *dēv*, np. *dēv* 'Dämon, Teufel', syr. דיוא 'daemon'.

194. *դէմ-ք dēm-k'* (gen. *dim-aç*) 'Gesicht', als 1. Glied von Comp. *dim-* 'entgegen', davon: *dim-e-m* 'wende mich gegen, ziehe', *ənd-dēm* 'entgegen', *dimak* 'Gesicht, Anblick, Erscheinung, Form'

= zd. *daeman-* 'Gesicht, Augen', phl. *dēmagān* (für *dēmakān*, pl. von *dēmak*) 'features' West, PT. IV, 201, np. *dīm*, *dīma* 'Gesicht', bal. kurd. Lw. *dēm* 'Gesicht'.

յանդիման y-andiman 'gegenüber' (*yandiman linel* 'sich vorstellen, erscheinen vor' (dem König) El. 10, 11): päz. *andīmānī* (= phl. **andēmānīk*) 'entgegen, vor' (coram), phl. *andēmān-kar* 'der empfängt, führt' Geiger, Aogem. p. 65 (vgl. p. 23, 11), phl. *andēmānīh* West, PT. IV, 24, 32, Shk. 230 'household service' (eigentl. 'das vor Jemand Erscheinen').

դէտ dēt 'Späher, Aufseher, Kundschafter, Wacht, Wächter, Warte', davon *dit-em* 'beobachte, spähe, sehe hin' FB. 251, Hohelied 5, 17 u. s. w., *ditak* 'Anblick, Aussehen, Wache, Warte', *ditanoç* 'Warte',

vgl. phl. *dīt* 'sight' Gl. and Ind. 285, np. *dīd* = bal. Lw. *dīð* 'Anblick', np. *dīda* 'der gesehen hat, erfahren, Auge, Beobachter, Warte' (aus *dītak*).

Die Wurzel *dī* in der Bedeutung 'sehen' ist specifisch iranisch, vgl. noch: zd. *ā-diδāiti* 'er beschaut' yt. 10, 13, *daiδyantō* (nom. pl. ptc.) 'bespähend' yt. 10, 45 etc. (im Praes. immer redupl.), *dōiθra-* 'Auge', ap. *didiy* 'sieh', np. *dīdār* 'Anblick', *dīdan* 'sehen', bal. *dīdōx* 'Augapfel', afgh. *ləmą* 'Pupille', *lidạl* 'sehen, spähen', während von den entsprechenden Wurzeln des Skr. *dī* (*á-dī-dē-t*) und *dhī* (*a-dī-dhē-t*) die erstere: 'scheinen, glänzen', die zweite: 'scheinen, wahrnehmen, das Augenmerk richten auf, denken, nachsinnen' bedeutet. Es liegt daher nahe, die genannten armenischen Wörter als Lehnwörter anzusehen. Dieser Annahme bereiten *(y)andiman* und *dēm* keine Schwierigkeiten, wohl aber *dēt*, das sich mit phl. *dīt*, np. *dīd* weder lautlich noch begrifflich vollkommen deckt. Denn arm. *dēt* setzt ein phl. **dēt* 'Späher', arm. *ditak* ein phl. **dētak* voraus.

195. *ջ dž-* als 1. Glied von Comp. = zd. *duž-*, *duš-*, np. *duž-* (*diž*), *duš-*, päz. *duš-* Shk. 242, phl. *duš-* Gl. and Ind. p. 276 flg., ap. *duš* (in *dušiyāra-* 'Misswachs'), Gegensatz von *h-* = zd. päz. *hu-* 'gut', liegt vor in:

ջգունութիւն džgunutiun 'Entfärbung, Erblassen' Evagr. (5. Jhd.) von **džgoin* 'ent-färbt, blass' = zd. **dužgaona-*;

ջխարտ džxem 'schlecht, böse' Jac. Nisib., Osk. Apg., davon *džxemutiun* 'Schlechtigkeit' FB. 236, 6

= np. *dužxīm*, *dižxīm* 'von schlechtem Character' Fird. I, 341, 397, pāz. *dušxīm* Min. Gl. 68, phl. *dušxēm* 'evil-natured' Gl. and Ind. 278 (zu np. *xīm* 'Naturanlage, Character');

ջժկաճակ *džkamak* ('un-willig') 1. 'unfreundlich, unangenehm', 2. 'ärgerlich, aufgebracht, zornig', *džkamakuťiun* 'Widerwille, Unwille' Osk. Joh., 2 Kg. 19, 42, FB. 94, 9, Jac. Nisib. etc.

= np. *dižkām*, *dižkāma* 'abstinens, iracundus', pāz. *duškām* 'evil-disposed' Min. Gl. 68 (zu np. *kām*, *kāma* 'Wille, Wunsch');

ջժկերպութիւն *džkerpuťiun* 'Hässlichkeit' Philo von **džkerp* 'missgestaltet, hässlich' = zd. **duškəhrp* (Gegensatz *hukəhrp-* 'schön' ys. 9, 16);

džbałd 'unglücklich' bei C. ist modern für älteres **džbaxt*, vgl. *baxt*.

Nach diesen Mustern wurde *dž-* auch mit echt armenischen Wörtern componirt:

džgoh 'unzufrieden' Osk. Mt. von *goh* 'zufrieden'; *džmit* 'di cattivo umore, malvagio, afflitto' Laz. von *mit*, *mitk̆* 'Sinn, Gedanken'; *džpateh* 'ungeeignet' Apg. 27, 12 von *pateh* 'geeignet', vgl. *anpateh* 'unpassend'; *džparišt* 'gottlos' = *ambarišt*. Dazu auch *džox* 'schwierig' (in vielen Comp.)?

Für *dž-* findet sich einigemal (besonders bei Osk. Mt., Jes., Paulusbriefe etc.) auch *tž-*: *tžgin* 'unpreiswürdig' von *gin* 'Kaufpreis', *tžgoh* 'unzufrieden', *tžgoin* 'entfärbt' nebst Ableitungen.

Wie im Zd. und Np. *duž* und *duš* vorliegen, so waren beide Formen auch im Ap. und Phl. vorhanden, wenn auch nur *duš-* geschrieben wird. Im Arm. fiel *u* in nicht-letzter Silbe aus, daher wurde *duž-* zu *dž-*, *duš-* zu *dš-*, das in *ťš-* überging, s. unter *ťšnam-* und *ťšvar*. Das idg. *dus-* dagegen wurde echtarmenisch zu *t-*. (Von *dž-* zu trennen: *duž* 'Barbar' 1 Kor. 14, 11, vgl. *xuž* ebenda und *xužaduž* 'Barbar', davon *džak* 'barbarisch' (nur bei C.), das ich nicht mit skr. *durāka-* N. pr. eines barb. Volkes oder zd. *dužaka-* zusammenstelle).

196. ջժոխ-ք *džox-k̆* (gen. *džox-oç*) 'Hölle' Mt. 11, 23, Eznik 247, 248 u. s. w., davon *džoxakan* 'höllisch' Eznik 247

= np. *dōzax*, pāz. *dōžax* Min. Gl. 63, phl. *dōšaxv*, inschr. *dōšaxvī* Gl. and Ind. 277, Haug, Essay on Phl. 67, Bdh. Gl. 147, Yatk. 60 (gesprochen *dōžaxᵛ*, *dōžax* P. St. 64), zd. *dužah-* 'Hölle' yt. 19, 44 (Neuausgabe), *daožaṅuha-* 'höllisch' vd. 19, 47 (Geldner, Drei Yt. p. 27).

Für das Ap. setze ich an: *dauža(h)uva-* = zd. *daoža-ŋuha-*, woraus im Phl. *dōžax^{v}*, dann *dōžax* (P. St. 218) werden musste. Die Armenier haben *dōžax* bei der Uebernahme durch Umstellung der Vocale in **dażox*, dann durch Anlehnung an die zahlreichen mit *dž-* anlautenden (meist etwas Unangenehmes, Schwieriges, Lästiges ausdrückende) Wörter in *džox* verwandelt.

džoxapet 'Höllenfürst' erscheint erst spät (in den Car.).

197. ջուար *džvar* 'schwer, schwierig' (difficilis), alt und sehr häufig, erstes Glied vieler Composita, z. B. *džvar-a-bžškeli δυσ-θεράπευτος* 'schwer zu heilen', adv. *džvarav* 'schwerlich *δυσκόλως* Mt. 19, 23 etc.

= np. *dušvār* Fird. I, 464, *dušx^{v}ār* 'schwierig', pāz. *dušvār* 'difficult' Min. Gl. 69, phl. *dušx^{v}ār* 'schwierig' Bdh. Gl. 148, Gl. and Ind. 277, davon *dušx^{v}ārih* 'Bedrückung' Yatk. 47, 49.

Np. phl. *dušx^{v}ār* 'difficilis' ist Neubildung aus *duš-* und *x^{v}ār* 'facilis' (zd. *x^{v}āθra-* aus **hu-āθra-*); np. phl. *dušvār*, arm. *džvar* gehen auf ap. **dušuvāθ^{r}a-* aus **duš-šuvāθ^{r}a-* (eine ap. Neubildung für **dušāθ^{r}a-* = zd. *duž-āθra-*, Gegensatz zu zd. *x^{v}āθra-* aus **hu-āθra-*) zurück. Im Arm. ist das häufigere *dž-* für *dš-* (= arm. *łš*) eingetreten. Vgl. P. St. 206, 218.

Arm. *džvarin* 'schwierig' (alt und häufig) ist zu *džvar* gebildet nach dem Muster des Gegensatzes: *diurin* 'leicht' Luc. 3, 5 etc.: *diur* 'leicht' (in Comp. dem gr. *εὐ-* entsprechend, wie *džvar-* dem gr. *δυσ-*).

198. փիլակ *dipak* 'Brokat' Jes. 3, 21, Ezech. 27, 7 (*ποικιλία*), Mos. Kal. I, 321, Levond 62, Steph. Asol. 129 u. s. w.

= np. *dēbā* Fird. I, 23, z. 15, *dēbāh* 'Brokat', afgh. Lw. *dēbā* 'brocade', arab. *dībāj* und *dībaq*, syr. ריבגא 'vestis auro picta', phl. *dēpāk* West, PT. I, 286.

dirt s. im 3. Abschnitt.

199. դիւան *divan* (*i-a* St.) 'Kanzlei, Archiv' MX. 33, z. 23, 24; 117, z. 4—6; 240, z. 5, Koriun, Sb. 26, 65 etc., für *σχολή* 'Schule' Apg. 19, 9, *παστοφόριον* (Gemach des *handerjapet* = *ταμίας*) Jes. 22, 15, Zimmer des Kanzlers (*dprapet*) Jerem. 36, 12

= np. *dīvān* 'Register der Steuern, Kanzlei, Tribunal, Rathsversammlung' u. s. w., phl. *dēvān* 'Archiv' West, PT. IV,

p. XXXI, syr. דיוון 'codex, tabulae'. — Arm. *divan* setzt phl. *dēvān* (mit *ē*) voraus, vgl. dazu Ges. Abh. 217.

200. դմակ *dmak* 'Fettschwanz' (der Schafe) Ex. 29, 22, Mech. Fabeln, Geop.

= np. *dum, dumm, dunb, dunba, dunbāl* 'Schwanz', bal. Lw. *dunbag*, nb. *dumb, dunb* 'Schwanz, Schweif', phl. *dum, dumb, dumbāk* Bdh. Gl. 148, Gl. and Ind. 282, *dunb, dunbak* West, PT. I, 337, osset. *dumäg*, zd. *duma-*.

Auch in *gaṙnadmak, gaṙnadmakik* Med. Schr. und Geop. Name einer Pflanze, nach dem Busabatut'iun 'Immergrün'. Etym. ⫟ 'Lamms-schwanz, Lammsschwänzchen'.

201. դոճի խէժ *doči xēž* Med. Schr. und alt. Wb. 'Gummilack' oder 'Lackharz' (eigentl. Lack-gummi)

= np. *dōž, dōža* d. i. *lāk*[1] 'gomme laque' (Zenker), 'gummi laccae, etiam *dōža* dictum' (Vullers, s. v. *lāk*) + arm. *xēž, xiž* 'Gummi, Harz' MGg. 600, z. 5 und 9 v. u.

Vgl. *gazi xēž* 'Tragant-gummi' p. 124.

202. դոյլ *doil* (gen. *duli* oder *duloy*) 'Schöpfeimer' Joh. 4, 11, Jes. 40, 45 und Spätere

= np. *dōl* 'Eimer', syr. *daulā*, phl. *dōl* (geschr. *dōr*) 'Amphora' (im Zodiacus) Bdh. Gl. 147.

Nach Nöld. Stud. II, 39 ist pers. *dōl* semit. Lw. Vgl. arab. *dalv* u. s. w. Fraenkel 63.

203. դորակ *dorak* (gen. *dorakı*) ein bestimmtes Flüssigkeitsmass (für Wasser, Wein, Oel etc.), dem hebr. *Hin* entsprechend, Ex. 29, 40, Lev. 23, 13 u. s. w., El. Moskauer Ausg. 132 'Krug'

= np. *dōra* 'poculum vini, scyphus', arab. Lw. *dauraq*, phl. *dōrak, dōlak* 'a cup, goblet, a measure of capacity' Gl. and Ind. 275.

204. դուխտ *duxt* 'Tochter' als zweites Glied von Frauennamen, s. oben p. 37 die Eigennamen unter *duxt*

= np. *duxt* Fird. I, 438, 92 neben *duxtar* 'Tochter', phl. *duxt* Gl. and Ind. 272, Yatk. 73, zd. *duγδar-*. Echt arm. *dustr*.

---

1) Pāli *lākhā*, gr. λάκκος ZDMG. 47, 600.

205. դպիր *dpir* (gen. *dpri*, *i-a* St.) 'Schreiber', im N. T. 'Schriftgelehrter' Mt. 2, 4 etc., davon *dprapet* 'Chef der Schreiber' 2 Kg. 20, 25, El. 32, z. 10 v. u. etc., *dprapet Areaç* 'Reichs-Kanzleidirector' Laz. 187, *dproç* 'Schule', *dpruťiun* 'Schrift, Schriftkunde, Litteratur, Buch' Jes. 29, 12, Daniel 1, 4 etc.

= np. *dabīr*, *dibīr* 'Schreiber', pāz. *divērī* (lies *divīrī*) 'writing' Min. Gl. 62, phl. *d(i)pīr* 'writer, secretary' Gl. and Ind. 256, PPGl. 105, 106, Ganj. Gl. 13, Horn, Sieg. p. 27, *d(i)pīrih* 'Schreiben' BB IV, 38, *d(i)pīrān mehist* 'Chef der Schreiber' BB IV, 62, Tab. 444. Vgl. skr. Lw. *divira-*, *divirapati-*.

Arm. *dpir* setzt ein phl. *dipīr* (nicht *dapīr*) voraus; im Phl. kann *dapīr*, aber auch *dipīr* gelesen werden. Da das Wort zu ap. *dipi-* 'Schrift, Inschrift' gehören wird, so wird *dipīr* die richtige Lesung sein, vgl. np. *dibīr* und pāz. »*divērī*«. Bedenklich ist phl. *dipīvar* Horn, ZDMG. 44, 670 wegen der arm. Form.

206. դարմիլ *dsrov* 'getadelt, geschmäht, verhöhnt' Osk. Ebr., davon *dsrovem* 'tadele, schmähe, höhne, verachte' Hiob 31, 29 (*dsroveal* κακούμενος), Osk. Mt. I, 211, El. 41 etc., *dsrovuťiun* 'Schmach, Schande' FB. 57, 5, *dsrovanĕ* 'Tadel'

= zd. **duśsravah-* (wovon *dāuśsravå* ys. 11 abgeleitet ist) 'von schlechtem Rufe', pāz. *dusrav* (geschrieben *dusrūb*) 'ill-famed, disgraceful, dishonoured' Min. Gl. 69. Vgl. oben p. 44 das N. pr. *Xosrov*, pāz. phl. *xusrav* (geschrieben *xusrūb*) 'wellfamed, respected, honoured' Min. Gl. 128, skr. *suçrávas-* 'berühmt'.

Arm. *dsrov* steht lautgesetzlich für **dusrav*. Neben *dsrov* erscheint *drsov* mit Umstellung von *sr* zu *rs*.

207. դրախտ *draxt* (gen. *draxti*) 'Garten', alt und häufig, Gen. 2, 8 flg., 2 Kor. 12, 4, Eznik 262 etc.

= np. *diraxt* 'Baum', pāz. phl. *draxt* Min. Gl. 54.

Für *draxt* erscheint *drast* in den Pit.[1]) und bei Philo. Vgl. *baxt*.

208. դրամ *dram* (gen. *drami*) 'Drachme', δραχμή Luc. 15, 8, Ex. 38, 25 u. s. w.

= np. *diram* 'Gewicht und Münze'[2]), phl. *dram* PPGl. 12, Salemann, Parsenhdschr. 75, West, PT. II, 242, aus **drahm*

1) Ed. Zohrabean p. 385, 429, 430.

2) Ueber den Sassanidendirhem vgl. Tab. 355.

= arab. *dirham* von **draxm* = gr. δραχμή (vgl. zd. *taxma-* = np. *tahm* = arm. *tam* in *Tam Xosrov*) Nöld. Stud. II, 36, P. St. 251.

209. ՁՐԺԻՐ *drž-em* oder *džr-em*[1] 'betrügen, nachstellen, verrathen, verrätherisch tödten, den Vertrag brechen, schädigen' MX., Laz., Joh. Kath., Philo etc., *držanǩ* oder *džranǩ* 'Betrug, Hinterlist, Verrath', von *druž* in *uxtadruž* 'wortbrüchig' Röm. 1, 31, *tiradruž* 'dem Herrn die Treue brechend, untreu' FB. 23, 10, Eznik 252, *baredruž* 'undankbar' Osk. Röm. und 2 Tim.

= zd. *družaiti* 'betrügt', *miθrōdruj-* 'den Mithra betrügend, die Treue brechend, treubrüchig', ap. *duruj* (= *druž* P. St. 228) 'lügen', phl. *druxtan* 'to lie' Gl. and Ind. 262, pāz. *družīdan* 'to lie', *mihirān-druž* 'promise-breaking' Min. Gl. 65.

Dazu *družan* (zweimal in den Car.) 'ein falscher' (Mann) = pāz. *drōžan* 'false', *drōžangar* 'falsifying', *drōžanī* 'falsehood' Shk. 242, phl. *drōžan* 'false, liar' (Art. Vir. 5, 9: *drōžanān* Gegensatz zu *rāstān* 'the true, the just') Gl. and Ind. 263, ap. *draujana-* (= *draužana-*) 'Lügner'.

210. ՂՐՈՒԱԹ *drvat* in *drvatiǩ* (pl.) 'Lob, Preis, Lobeserhebung, Lobrede' MX. 270, Osk. Mt. I, 228, *drvatem* 'lobe, preise' Pit., Narek., *drvatakan* u. s. w.

= np. *durōd* 'Segenswunsch, Gebet' (Horn, Grdr. Nr. 555), 'Gesundheit, Wohlergehen, Gruss, Gebet, Lob, Preis' (Zenker), pāz. *drūδ* 'salutation, blessing' Min. Gl. 64, 'peace, welfare' Shk. 242, phl. *drūt* (oder *drōt*) 'health, welfare, prosperity, salutation, blessing' Gl. and Ind. 262, vgl. phl. *padrūt* 'Segen' BB IV, 65 = np. *padrūd* 'Heil, Lebewohl, Abschied' Fird. I, 167, 689; 441, 129, zd. *drvatāt-* (= *druvatāt*) 'Gesundheit'.

Arm. *drvat-* steht für **druvat-*, das im Persischen zu *drūt-* oder *drōt* contrahirt wurde, P. St. 169. Zur Bedeutung vgl. lat. *salus* 'Gesundheit' — *salutare* 'grüssen', ital. *salute* und *saluto* etc.

211. ՂՐԱՒՍ *drauś* (*u*-St. und *i*-St.) 'Fahne, Banner', auch 'Fahne, Fähnlein = kleinere Heeresabtheilung' (zwischen *gund* 'Corps' und *vašt* genannt) El. 74, 23; 90, 14, Laz., FB. 15, z. 1 v. u., 2 Maccab. 15, 21, Sb. 34, 3; 56, 7 u. s. w.

---

1) Mit Umstellung von *rž* (aus *-ruž*) in *žr*, vielleicht mit Anlehnung an die mit *dž-* beginnenden Wörter, s. oben p. 141.

= np. *dirafš* 'Banner', phl. *drafš* West, PT. IV, 203 (nicht = 'spear'), syr. דרפשׁא 'vexillum', zd. *drafša-* 'Fahne, Banner'. Dazu *draušakir* 'Fahnenträger'.

Davon zu trennen: *drauš* 'Bildsäule, Götterbild', *draušel* 'schnitzen, meisseln', *draušeal* ἐγκεκολαμμένος 3 Kg. 6, 35, τὸ γλυπτόν 'das geschnitzte Bild' Deut. 7, 5, zu denen kaum gehören: *drošm* 'das (eingegrabene, eingebrannte) Zeichen, Mal, Gepräge, Stempel', χάραγμα Apc. 13, 16, χαραχτήρ Lev. 13, 28, *drošmel* 'eingraben (in Tafeln, Steine), einschreiben, einbrennen' Sb. 127, *drošmeal* κεκολαμμένος 'eingegrabene' (Schrift in Tafeln) Ex. 32, 16, 2 Kor. 3, 7, *drošumn* 'Inschrift' MX. 42.

212. *դրաւշակ draušak* 'Rand, Saum, Zipfel des Kleides' κράσπεδον Mt. 9, 20, Luc. 8, 44, Sacharja 8, 23, μανδύη 1 Chron. 19, 4, ἄκρον Haggai 2, 13

stellt de Lagarde zu zd. *drafšaka-*, dessen Bedeutung aber nicht feststeht. Es findet sich nur in *drafšakavaiti* yt. 5, 128, Epith. zu *pusā-*[1]) 'Krone, Diadem', nach Darmesteter: 'avec des bandelettes ruisselantes' von *drafša-* 'Fahne'.

Nach Wb. wird bei späteren Schriftstellern (z. B. Magistr. 11. Jhd.) *draušak* auch im Sinne von *drauš* 'Fahne, Banner' gebraucht. Dies wäre ein anderes, von *drauš* (Nr. 211) mittelst Suff. *ak* abgeleitetes *draušak*.

213. [*երազ eraz* (*o*-St., auch *i*-St.) 'Traum, Traumbild' Gen. 37, 6 passt in der Bedeutung nicht zu np. *rāz* 'Geheimniss'.]

214. *երակ erak* (*i-a* St.) 'Ader' Hiob 17, 11 u. s. w.
= np. *rag* 'Ader', phl. *rag* Bdh. Gl. 157 (für älteres **rak*).

215. *երամ eram* 'Schar, Schwarm, Herde' (von Menschen und Thieren) Ag., El. 59, z. 19, Euseb. Kircheng., FB. 271, z. 6 v. u. (gen. *eramoy*), *eram eram* 'scharenweise', davon *eramak* 'Herde' (von Vierfüsslern) Mt. 8, 30, Hohelied 1, 6, FB. 251, z. 9 v. u. etc.
= np. *ram* und *rama* 'Schar, Herde', pāz. *rama* 'a herd, flock, troop' Min. Gl. 173, phl. *ramak* Gl. and Ind. 137, Bdh. Gl. 158, hebr. Lw. *rammāxīm* Esther 8, 10, syr. *ramxā* 'Heerde'.

216. *երանկ eran-k* (*i-a* St.) 'Oberschenkel, Lenden, Weichen', ὀσφύς Gen. 35, 11, Hebr. 7, 5, μηρός Gen. 24, 2, 9,

1) Nicht 'Schleier', wie Geldner will.

Ezech. 7, 17; 47, 4, Richter 15, 8 u. s. w., selten im Singular, *eran barji* 'Oberschenkel' FB. 253, z. 8 v. u.

= np. *rān* 'Oberschenkel', phl. *rān* Gl. and Ind. 132, Yatk. 67, zd. *rāna-* 'Schenkel'.

Vgl. zd. *rānapānō* (nom. pl.) 'Beinschienen' vd. 14, 9 = phl. *rānpān* phl. vd. 172, z. 5.

217. *երանգ erang* (*o*-St. und *i-a* St.) 'Farbe' Richter 5, 30, Eznik 206 etc.

= np. *rang* 'Farbe', pāz. *rang*, skr. *raṅga-*.

218. *երաշխ eraśx* etwa: 'röthlich', nach Wb. = *ašxēt* 'rothbraun', einmal bei Magistr. in *ji eraśx ariunagoin* 'ein Pferd, *eraśx*, blutfarbig'

= np. *raxš* 'color ruber et albus inter se mixtus' oder 'inter nigrum et fuscum'.

219. *երասան erasan* (*i-a* St.) 'Zügel' Narek. und Lambr., davon *erasanak* (*i-a* St.) 'Zügel' FB. 266, z. 5 v. u., Nahum 2, 3 u. s. w.

= np. *rasan* 'Strick', skr. *raçanā-* 'Strick, Riemen, Zügel, Gurt'. Vgl. arab. *rasan* 'Zügel', hebr. *resen* 'Zügel' (Jes. 30, 28) Fraenkel 100.

Dazu *aparasan* 'zügellos' FB. 12. — Vgl. oben p. 107 *aṙasan* 'Strick'.

220. *երիտասարդ eritasard* (*i-a* St.) 'Jüngling' Ex. 10, 9 u. s. w., davon *eritasarduhi* 'junges Mädchen' MX. 27, *eritasardakan* 'jugendlich' 2 Tim. 2, 22 u. s. w.

wäre = phl. **rētaksard* 'in jungen Jahren' P. St. 244 von phl. *rētak* 'a youth' PPGl. 197, 'foetus' Bdh. Gl. 162 = pāz. *rēdak* 'a child, young one' Shk. 265, Min. Gl. 178 = np. *rēdak* 'juvenis imberbis' und *sard* = zd. *sarəδa-* 'Jahr'.

221. *զամբիւղ zambił* oder *zambiuł* 'Korb' Mt. 15, 37; 16, 10, Mc. 8, 8, 20 etc.

= np. *zanbīl*, *zanbīr* 'Korb, Tragkorb', syr. זנבילא 'sporta'.

Der *zambiuł* ist kleiner als der *sakaṙi* ('Korb' Mt. 14, 20, Mc. 6, 43).

222. *զան zan* 'Art und Weise' in *bazm-a-zan* 'mannichfach, verschieden' (von *bazum* 'viel'), *baṙ-a-zan* *συγγενής* 'verwandt, analog' (*baṙ-* Präfix = gr. *συν-*), *zan-a-zan* 'mannichfach, verschieden', *hraš-a-zan* 'wunderbar' (*hraš-* 'wunderbar'), *srb-a-zan*

'heilig' (*surb* 'heilig'), *gełazan* 'schön', *astvacazan* 'göttlich' Joh. Sarkavag 21, 66

= ap. *zana-* in *paruzana-*, *paruv-zana* und *vispazana-* = 'von vieler Art, von aller Art', syr. ܙܢܐ 'modus, ratio, via'.

Arm. *zan* ist von arm. *azn* 'Geschlecht, Volk' zu trennen, vgl. *ťagavor-azn* *βασιλικός* Joh. 4, 46, *ham-azn* 'von demselben Geschlecht, Volk' MX. 267.

223. *զանգակ zangak* 'Glöckchen, Schelle, Glocke' Ex. 28, 33; 39, 23, 24, 2 Chron. 4, 13 u. s. w., *zangik* (*zankik*) 'Zäpfchen' (am Gaumen) Oskiph., modernarm. *zangulak* 'Glöckchen' = np. *zang*, *zangul*, *zangula*, *zangūla* 'Glocke, Glöckchen, Schelle', osset. Lw. *žangarak* 'Glocke', georg. Lw. *zangalaki* 'Glöckchen'.

224. *զանգապան zaṅgapan* (*zankapan*, *i-a* St.) *περικνημίς* Daniel 3, 21, 'Beinschiene' Thom. 39, 1, 2; 132, 16, Mos. Kal. I, 291, z. 2 v. u., *zangapanak* 'Beinschienen' (»mit Edelsteinen und Perlen besetzt«) Sb. 63, z. 7 v. u.

= zd. **zangōpāna-* = 'Bein-schützer' von zd. *zanga-* 'Knöchel', skr. *jaṅghā-* 'Bein vom Knie bis zum Knöchel', phl. *zang* 'Fuss' (Horn, Grdr. p. 302), osset. *zängä* 'der untere Theil des Beines vom Knie an abwärts' + *pāna-* 'schützend' (in *rānapānō*, *šōiθrapānō* nom. pl.).

225. *զանդիկ zandik* 'Manichäer' Eznik. 116, z. 5 v. u., El. 46, z. 8 v. u. (»Magier, *Zandik*, Jude und Christ«)

= np. *zandī*, *zandīk*, arab. *zindīq*, vgl. Tab. 40: »Mānī der *Zandīk*«, davon pāz. *zandīkī* Min. Gl. 222 = phl. *zandīkīh* Phl. Min. p. 37, 14, 'heresy' West, PT. III, 72.

226. *զառիկ zaṙik* 'Auripigment (gelbes Schwefelarsen), Arsenik' MGg. 608, 14 (in Korčaik'), Vrt'anēs k'ert'., Oskiph.

= np. arab. *zarnīx*, *zarnīq*, np. auch *zarnī*, *zarna* 'Arsenik', wenn gelb = 'Auripigment', syr. ܙܪܢܝܟܐ 'arsenicum'.

Vgl. zd. *zaranya-* 'Gold, golden', *zairi-* 'gelb', np. *zar*, *zarr* 'Gold', *zarrīn* 'golden' P. St. 69, 258. — Arm. *zaṙik* setzt pers. *zarrīk* aus *zarnīk* = ap. **zarniya-* voraus und bedeutet also: 'goldig'. — Modernarm. *zṙnex*.

227. *զառնավուխտ zaṙnavuxt* 'seiden', *τρίχαπτον* Ezech. 16, 13 (neben *čačanč̣anavuxt*, var. *čačanč̣avuxt*, *čačanavuxt* *ποικίλον*, 'buntgewirkt'),

eigentlich = 'golddurchwebt'? von *zaṙn-* = np. *zarr* (aus **zarn* P. St. 259) 'Gold' und *vuxt* für **vaft* (iran. **ubda-*, und dann nach Analogie pers. **ufta-*, dann **vafta-*) = np. *bāft* 'gewebt'?

Zu arm. *xt* für pers. *ft* vgl. unten p. 174 *hazaravuxt* = pers. *hazāraft* und zum Ganzen np. *zarbaft*, *zarrbaft*, *zarbāft*, *zarbāf* 'genus panni auro intertextum' = modernarm. *zaṙbab*.

228. ձառքաշ *zaṙkaš* (oder acc. *z* + *aṙkaš*) nach C. 'langes Kleid (der Königin) mit Schleppe', einmal bei Vardan Psalm. = np. *zarkaš* 'pannus filis aureis textus'?

229. ձարտագոյն *zartagoin* »eine gelbe Blume, zum Färben dienend oder Crocus« Wb., nur Med. Schr.,

zu np. *zard* 'gelb', phl. *zart* Bdh. Gl. 166, zd. *zairita-* und np. *gūn* 'Farbe', zd. *gaona-*, also = phl. **zartgōn* 'gelb-farbig'.

Vgl. np. *zaryūn* 1. 'gelbfarbig', 2. 'Anemone'.

230. ձարտախոյր *zartaxoir*, *zartaxur* oder Acc. von *artaxoir*, *artaxur* MX. 58, z. 6 v. u. des Textes,

von de Lagarde = np. *zardxau* (das in *zardxᵛar* zu verbessern sei) 'nom. herbae' etc. gesetzt.

Die Bedeutung des Wortes und der Sinn der Stelle sind noch ganz dunkel. Vgl. WZKM. 7, 28.

231. զգոյշ *zgoiš* 'vorsichtig, umsichtig, Acht gebend' Sprüche Salom. 22, 29, *zgoiš linim* 'sich hüten vor, Acht geben auf' Mt. 6, 1 u. s. w., davon *zgušanam* 'sich hüten vor (Eznik 285), Acht geben auf, sorgen für, hüten, schützen' FB. 234, z. 8 v. u. etc.

wäre = zd. **uzgaoša-* 'mit emporgerichteten (gespitzten) Ohren' (vgl. skr. *utkarṇa-* 'mit emporgerichteten Ohren', zd. *uzbāzu-* = skr. *udbāhu-* 'die Arme erhebend')?

232. վնաս *zean* 'Schaden, Verlust' El. 48, z. 23 und Lambr. = np. *ziyān*, phl. *ziyān* Gl. and Ind. 145, zd. *zyāna-* 'Schaden'.

Auch in *zenakar* 'schädlich' Vardan = np. *ziyāngār*, *ziyāngar* 'schädlich' und in *zenarar* 'schädlich' Geop. Dazu *vzean* 'Entschädigung', Mech. Rechtsbuch, *vzenak* 'Unkosten', Sokrates Kirchengesch., Osk. Joh., *vzenkim* 'Entschädigung leisten' Mech. Rechtsbuch, also = zd. **vīzyāna-*.

233. զէն *zēn* (gen. *zinu*, *u*-St.) 'Waffe, Rüstung' 2 Kor. 6, 7, FB. 238, 241, 249 etc., alt und häufig, davon *zinim* 'sich waffnen, rüsten' Sb. 22, *zinakir* 'Waffenträger' 1 Kg. 17, 7, *zinvor* 'Soldat, Krieger' Mt. 8, 9, El. 12 u. s. w., *zinvorim* 'als Soldat dienen, Kriegsdienste thun' 1 Kor. 9, 7, *zinvorutʻiun* 'στρατεία' 2 Kor. 10, 4

= păz. *zīn* 'Waffe' Min. Cap. 43, 7, phl. *zēn* West, PT. II, 12, *azēnāvar* 'unarmed' West, PT. II, 87, zd. *zaena-* 'Waffe'.

234. զմրուխտ *zmruxt* 'Smaragd' Ex. 28, 9, Apc. 4, 3 u. s. w. kann lautgesetzlich aus älterem **zumuruxt* entstanden sein, das zwischen gr. ζμάραγδος und np. *zumurrud* (phl. *uzmuburt?* vgl. Nöld. Stud. II, 44) steht. Ursprung des Wortes unbekannt.

235. զնդան *zndan*, *zəndan* 'Gefängniss' El. 107, 7, Narek., Vardan

= np. *zindān*, osset. Lw. *zindon* 'Gefängniss', phl. *zēndān-pān* 'a gaoler' Ganj. 10, syr. זנדניק 'custodiae praefectus'. Zur Form s. P. St. 70. Davon *zndanel* (*zəntanel*) 'einkerkern' Mos. Kal. I, 219.

znčil s. im 3. Abschnitt.

236. զոհ *zoh* (*i*-St.) 'Opfer' Mt. 9, 13 u. s. w., davon *zoh-em* 'opfere' Ex. 3, 18 u. s. w., *zoh-anoç*, *zoh-aran* 'θυσιαστήριον' etc.

= zd. *zaoθrā-* 'Opferspende, Opfertrank, Weihwasser', phl. *zōhr* Gl. and Ind. 150, păz. *zōr* 'Weihwasser' Min. Gl. 225, syr. זוהרא 'Opferkuchen', skr. *hōtrá-* ntr. 'Opfer, Opfergabe'.

Die volksthümliche (nicht specifisch zoroastrische oder parsische) Bedeutung von zd. *zaoθrā-*, ap. **zauθrā-*, phl. *zōhr* war gewiss 'Opfer'. Vgl. El. 11, z. 4, 5 v. u.: der Perserkönig Yezdegerd »liess dem Feuer (*krak*) reichliche Opfer (*zoh*) an weissen Stieren und haarigen Böcken bringen«.

237. զուր *zur* 'ungerecht' (ἄδικος Ex. 23, 7), 'unverdient, falsch, eitel, unnütz', als adv. 'umsonst' (εἰκῇ Gal. 3, 4), 'vergebens, unrecht, ohne Grund', *i zur* 'vergebens, umsonst' Eznik 113, als 1. Glied von Comp. *zr-*, z. B. *zr-a-ban* 'eitles redend', *zr-a-dat* 'falsch, ungerecht', *zr-a-xaus* 'Schwätzer, Lügner'

= np. *zūr* 'falsch, Lüge', *zūr-gōi* 'mendax', phl. *zūr* 'a lie, falsehood, untruth' Gl. and Ind. 151, *zūr-gukāsīh* 'false evidence' Gl. and Ind. 151 (vgl. arm. *zradat vkay* eigentlich: 'ein un-

gerecht-richtender Zeuge' = 'falscher Zeuge'), pāz. *zur* (= *zūr*) 'a lie' Shk. 275, zd. *zurō-jata-* vd. 7, 5 (Spiegel) = phl. *zūr-zat*, *pavan adīnāīh* 'mit Unrecht getödtet', ap. *zūra* 'Unrecht', *zūra-kara-* 'der Unrecht thut', skr. *hváras* ZDMG. 46, 296, 329.

238. զրահ *zrah-ĕ* pl. (*i*-St.) 'Panzer' 1 Kg. 17, 5, Ephes. 6, 14, FB. 242, 8, Sb. 22 u. s. w.

= np. *zirih* 'Panzer' Fird. I, 450, z. 6 (reimt auf *girih*), bal. Lw. *zirih*, pāz. *zreh* Min. Cap. 43, 7, phl. *zrēh* phl. vd. p. 172, z. 3, Mātīkān i čatrang p. 5, z. 1, Min. Gl. 224 (*zrāh* nach Justi, Bdh. Text p. 15, z. 1, *zrāī*, *zrād* nach Horn, Grdr. Nr. 660), zd. *zrāδa-*, syr. זרדא 'lorica', arab. *zarad*.

Davon *zrahavor* 'gepanzert', vgl. np. *zirihvar* 'gepanzert', *zrah-em* 'panzern' u. s. w. Spätere Nebenform *zreah* und *zreh*: *zreahĕ* 'Panzer' Giut, Brief an Vaçē, *zrehakir* Leb. d. Väter, *zrehik* 'gepanzert' Joh. Kath.

zriśk s. im 3. Abschnitt.

239. զաւր *zaur* (*u*-St. und *i-a* St.) 'Heer', auch pl. *zaurĕ* 'Truppen, Heerscharen' Eznik 243, El. 8, 3; 9, 20, Sb. 22, z. 2 v. u.; 25, 1, 9, 12, 13, 19, 24 u. s. w., alt und sehr häufig, davon *zaurakan* 'Heer, Soldat' MX. 276, Laz. 193, Sb. 24, 69 u. s. w., *zauraglux*, *zaurapet* 'Armeechef', *zauravar* 'Heerführer', *zauravor* 'stark, gewaltig' 1 Kg. 17, 4, δυνατός Mt. 19, 26, *zauragoin* 'stärker', *zauranam* 'stark werden, zu Kräften kommen' Sb. 24, 25, *zaur-em* 'im Stande sein, können', *zaureł* 'stark, mächtig', *zauruťiun* 'Stärke, Macht, Kraft (Eznik 243), Heerschar, Heer', *hzaur* 'stark, mächtig'

= np. *zōr* 'Kraft, Macht', *zōrvar* 'kräftig, mächtig', pāz. phl. *zōr* 'Kraft, Macht', Min. Gl. 225, Shk. 275, Bdh. Gl. 170, zd. *zāvarə* (neben *zavarə-ča* ys. 71, 8, yt. 1, 22) 'Kraft, Stärke'.

Arm. *zaur* : zd. *zāvarə* = arm. *biur* : zd. *baevarə*; np. *zōr* = ap. **zāvar-*? P. St. 273.

240. ըմբոշխնեմ *əmbošxnem* 'geniessen, sich erfreuen', Osk. Mt. u. s. w., von **bošxn* abgeleitet (wie *əm-bṙn-em* 'ergreife' von *buṙn* 'Faust')

= zd. *baoxšna-* 'Genuss' in *pourubaoxšna-* ys. 9, 27 'reich an Genüssen'? Sehr unsicher.

241. [ըմպակ *əmpak* 'Trinkgefäss' Joh. Kath., *əmpanak* dass. Narek., *əmpik-ĕ* pl. nur einmal als Variante zu *əmpeli-ĕ* 'Becher' Philo

gehören mit *əmp-em* 'trinke', *əmp-eli* 'trinkbar, Trinker, Trank, Becher', *əmp-a-kiç* 'Zechgenosse' Plato, *ŧer-umb* (= *ŧer-ump*) 'die Neige' Kanones zu *ump* 'das Trinken', vgl. Dionys. Thrax: *z Nestor oç̌ xabeaç xaušiun ŧēpētev yump ēr*[1]) für *Νέστορα δ' οὐκ ἔλαθεν ἀχὴ πίνοντά περ ἔμπης* Il. ξ, 1,

also als echtarmenisch von arab. *anbīq*, syr. אמביקא 'cucurbita chymica, alembicum' Ges. Abh. 12 zu trennen.]

242. բստաւրակ *əstaurak* 'von grobem Seidenstoff' Mos. Kal. Moskauer Ausg. 157, z. 3 v. u., Pariser Ausg. I, 321, 3

= arab. Lw. *istabraq* 'grober Atlasstoff' von np. *sitabr* 'dick'. Vgl. ZDMG. 48, 490.

243. թագ *ŧag* (*i-a* St.) 'Krone' 1 Maccab. 6, 15, FB. 245, z. 6, 8 v. u., alt und häufig, davon *ŧagavor* 'König', *ŧaguhi* (*ŧagurhi*) 'Königin', *ŧagadir*, *ŧagakap* 'Königskröner' etc.

= np. *tāǰ* 'Krone' Fird. I, 23, v. 2, 'Kamm' (des Hahnes u. s. w.), arabisirt aus **tāy* = syr. *tāyā*, jüd. תָּגָא Fraenkel 62.

Arm. *ŧagavor* ist nicht das entlehnte pers. *tāǰvar* 'gekrönt, König', sondern von *ŧag* mit dem armenischen Suffix *a-vor* abgeleitet.

ŧaz-em 'laufe' s. im 3. Abschnitt.

244. թակոյկ *ŧakoik* (*i-a* St., gen. pl. *ŧakukaç*) 'Krug' Joh. 2, 6, Hohelied 7, 2, Esther 1, 7 u. s. w.

= np. *takōk* 'Weinkrug', phl. *takōk* 'vase à viande' Darmesteter, Zend-Avesta III, 121.

Nebenform *ŧakoy* in *ŧakoya-bułx* nach Wb. ist nicht vorhanden, da die richtige Lesart *ŧakoikabułx* El. Werke, Vened. 1858 p. 271, z. 6 v. u. ist.

ŧang, *ŧanka*, *ŧasu* s. im 3. Abschnitt.

245. թաբութ *ŧaput*, var. *ŧabut* (*o*-St.) 'Bahre' Pseud. 113, modern arm. *ŧabut*

= arab. تابوت *tābūt* 'Kasten, Sarg', pers. *tābūt* 'Sarg' Fird. I, 514, 1352, 1354, afgh. *tābūt* 'a coffin' aus aram. תִּיבוּתָא (hebr. תֵּבָה) aus ägypt. *tbt* ZDMG. 46, 123.

1) D. h. 'den Nestor täuschte nicht das Geräusch, obwohl er beim Trinken war'.

Das Wort wird durch persische Vermittelung zu den Armeniern gekommen sein.

246. բմբուկ *ĭmbuk* (*i-a* St., gen. pl. *ĭmbkaç*) 'Pauke, Trommel' Gen. 31, 27, Apc. 18, 22, Thom. 132, *ĭmbkahar* 'Trommelschläger' FB. 232, z. 5 v. u.

= np. *tanbak*, *tunbak* u. s. w. (lies *tunbuk?*) 'tympanum'.

Arm. *ĭmbuk* geht auf **ĭumbŭk* zurück.

247. իւնդիւն *ĭndiun*, *ĭndumn* 'Lärm, Getöse, Zittern, Bewegung, Schlagen' (des Herzens) Maccab., El. etc. gehört zu *ĭndam* 'erzittern, erschüttert, erregt werden' u. s. w., *ĭind* oder *ĭund* 'Lärm, Erschütterung, Zittern' und klingt wohl nur zufällig an np. *tund-īdan* 'sonitum edere, tonare', *tundar*, *tundur* 'Donner' an.

248. թշնամի *ĭšnami* 'Feind', alt und häufig, davon *ĭšnamenam* (aus **ĭšnami-ana-m*) und *ĭšnamim* 'Feind sein, befehden' Num. 25, 17, Deut. 2, 9, 19, *ĭšnamuťiun* 'Feindschaft', mittelst des Suff. *i* abgeleitet von **ĭšnam-* für **ĭšman-*

= np. *dušman* 'Feind', davon *dušmanī* 'Feinschaft', phl. *dušmēn* Phl. Min. 7, 8; 34, 4, pāz. *dušman* 'Feind' Min. Gl. 68, zd. *dušmainyu-* 'Feind', *dušmanah-* 'schlecht denkend'.

249. թշնամանք *ĭšnam-an-ĕ* 'Schimpf, Schmähung, Uebermuth, Beleidigung, Misshandlung, Ungemach' Sprüche Salom. 11, 2; 13, 10, Apg. 27, 10, 2 Kor. 12, 10, FB. 191, *ĭšnamans dnel* 'schmähen, schimpfen, beleidigen' FB. 114, z. 7 v. u., *ĭšnaman-em* 'schmähen, beschimpfen, misshandeln' Mt. 22, 6, Luc. 11, 45,

mittelst des Suff. *an* abgeleitet von *ĭšnam-* = np. *dušnām* 'Beschimpfung' (Sal. Shuk. Gram. p. 89), 'maledictio, convitium, opprobrium' (Vullers), nach de Lagarde urspr. Adjectiv[1]) = 'übelberufen', vgl. *dušnām dādan*, *kardan* etc. = 'schimpfen', pāz. *dušnām* 'ill-famed' Shk. 242, phl. *dušnām dātan* 'to abuse, vilify' Gl. and Ind. 280, pārsī *dušmīn dādmūn* 'fluchen' ZDMG. 36, 75.

250. թշուառ *ĭšvař* (*i-a* St.) 'unglücklich, elend', *ĭšvařakan* 'unglücklich' FB. 111, 6, *ĭšvařuťiun* 'Unglück, Elend, Noth' Eznik 119, El. 6, z. 3 v. u., Joel 1, 15, 2 Maccab. 14, 14

1) Vgl. np. *badnām* 'von üblem Rufe'. Etym. ist *dušnām* = 'der einen schlechten Namen hat', skr. *durnāman-* Bezeichnung von gewissen Dämonen, gr. *δυσώνυμος* 'verhasst'.

= zd. *dušx^{v}arənah-*[1]) yt. 10, 105; 19, 95 (vom Mithratrüger und von Aeshma gesagt) nach Geldner: 'ehrlos, verächtlich', nach Darmesteter: 'sans gloire', eigentl. 'dessen *x^{v}arənah-* ('Glanz, Herrlichkeit, Majestät, Glorie') schlecht ist'.

Arm. *išvaṙ* aus **išvaṙ* für **dušvaṙ* würde pers. **dušvarr* lauten und auf ap. **dušuvarnā* (nom. sg.) zurückgehen. Daneben hätte ein pers. **dušx^{v}arr* = ap. **dušhuvarnā* = zd. *dušx^{v}arənå* (aus *duš* + *x^{v}arənah-*) stehen können. Vgl. oben p. 143 *džvar* = pers. *dušvār* = ap. **dušuvāϑ^{r}a-* neben pers. *dušx^{v}ār* = zd. **dušx^{v}āϑra-*.

Identisch mit *išvaṙ* ist *çvaṙ* (mit *ç* = *iš*) A. T., Eznik, Euseb. etc., das bei Eznik als Gegensatz zu *paṙavor* ἔνδοξος und *baxtavor* 'glücklich' steht, wie 2 Maccab. 14, 14 *išvaṙuliun* 'Unglück, Noth' als Gegensatz zu *paṙavoruliun* εὐημερία 'Glück'. Arm. *paṙ-ik* δόξα 'Ruhm, Herrlichkeit' entspricht aber dem np. *farr* und *zurreh* 'Glanz, Majestät' und letzteres ist = zd. *x^{v}arənah-*.

251. *թոնիր tonir* (gen. *tonroy*) 'Backofen' κλίβανος Ex. 8, 3, Lev. 2, 4; 11, 35; 26, 26 etc.

= np. *tanūr* 'fornax, clibanus', phl. *tanūr* Gl. and Ind. 121, zd. *tanūra-* vd. 8, 91, hebr. *tannūr* Ex. 8, 3, Lev. 2, 4 etc., aram. syr. *tannūrā*, arab. *tannūr*.

Ueber *tanūr* 'Panzer', *tanūrīk* 'Panzerreiter' s. Tab. 164.

252. *թոշակ tošak* (*i-a* St.), selten *tošak* geschrieben oder *toršak* 'Mundvorrath, Lebensmittel (für die Reise), Sold, Lohn' Judith 2, 9, Tobith 5, 22, Luc. 3, 14, 1 Kor. 9, 7, Röm. 6, 23, FB. 235, 7

= np. *tōša* 'Mund-, Reise-vorrath', bal. Lw. *tōšag*, *tōšay* 'Ration, Speisevorrath'.

253. *թութ tut* 'Maulbeere' Amos 7, 14 (= συκάμινον), Ag. 479, davon *tteni* 'Maulbeerbaum' Luc. 17, 6 (συκάμινος)

= np. *tūd*, *tūð* A. M. 64, phl. *tūt* Bdh. Gl. 111, arab. *tūt* und *tūϑ* aus aram. תּוּתָא Fraenkel 140.

Da das pers. Wort aus dem Aram. stammt (Nöld. Stud. II, 43), kann arm. *tut* auch direct aus dem Aram. entlehnt sein.

tutak s. im 3. Abschnitt.

---

1) Im Phl. durch *duš-gadeh* ZPGl. Introduction XXXII, § 5 = 'evil-destined' (von Alexander gesagt), West, PT. IV, XXXI übersetzt.

łuti s. im 3. Abschnitt.

łurinj s. im 3. Abschnitt.

254. *ժաղր žahr* 'Gift' Magistr.

= np. *zahr* 'Gift', phl. pāz. *zahr* (d. i. *žahr*) Bdh. Gl. 171, Gl. and Ind. 145, Min. Gl. 222, syr. זהרא 'Gift', zd. **jaθra-*. Vgl. P. St. 71, 196, 229, 270.

255. *ժամանակ žamanak* (*i-a* St.) 'Zeit, Alter, Gelegenheit', alt und sehr häufig

= np. *zamāna*, *zamān* 'Zeit', pāz. *zamāna*, *zamān*, phl. *zamānak*, *zamān* (häufig mit *d* für *z* geschrieben) Min. Gl. 222, Shk. 252, Gl. and Ind. 149, 150, 269, Bdh. Gl. 142, West, PT. I, 97 etc.

Unklar ist mir das Verhältniss 1. von arm. *žamanak* zu arm. *žam* 'Stunde', *amanak* 'Zeit' und *žaman-em* 'ankommen, früher kommen, zuvorkommen' (neg. *č'-žaman-em* 'ich komme nicht dazu, kann nicht' *οὐκ εὐκαιρέω* Mc. 6, 31, vgl. *žamanak* = *καιρός*, *εὐκαιρία*); 2. von pers. *zamān* zu arab. *zamān*, *zaman* 'Zeit', hebr. *zəmān* 'Zeit, bestimmte Zeit' Koh. 3, 1, Nehem. 2, 6, Esther 9, 27, 31, aram. *zəmān*, *zəman* Daniel 2, 16 u. s. w. Haben die semitischen Sprachen das Wort aus dem Pers. entlehnt?

256. *ժանգ žang* (*žank*, *o*-St.) 'Rost' (am Metall), 'Brand' (am Getreide), 'Krebs' (am Körper) Ezech. 24, 6, 3 Kg. 8, 37 u. s. w.

= np. *žang*, *zang* 'Rost', bal. Lw. *zang*, *zangāl* 'Rost'.

257. *ժանգար žangar* 'Grünspan' (essigsaures Kupferoxyd) bei Galen (*χάλκανθος*) und Vrt'anēs k'ert'. (neben Auripigment, Lazurstein etc.)

= np. *zangār*, *žangār* 'Grünspan', syr. זנגרא 'rubigo'. — Wohl erst aus dem Neupersischen.

258. *ժանտառ žanvar* (*i-a* St.) 'Sänfte' FB. 118, 22 (für *žanu-* zu lesen), 236, 12, *žanavar* 189, z. 3 v. u.

= np. *zanbar* 'genus ferculi vel feretri u. s. w., die Trage', ap. **jani-wara-* P. St. 182.

žipak s. im 3. Abschnitt.

259. *ժիր žir* (*i-a* St., gen. pl. *žraç*) 'wacker, tüchtig, fleissig, schnell' Sprüche Salom. 6, 11; 10, 4 u. s. w., in Comp. *žr-a-glux*

(*glux* = 'Kopf') 'wacker, tüchtig, fleissig' Sprüche Salom. 12, 4, *žr-ana-m* 'sich mannhaft, wacker zeigen' 1 Kor. 16, 13

= zd. *jira-* 'lebhaft' yt. 19, 42 (*jīrō-sāra-* yt. 14, 12), skr. *jīra-* 'rasch, munter, lebhaft, thätig', np. *zīrak* 'scharfsinnig, schlau', afgh. *žir* 'quickly'.

Von np. phl. *čēr* = zd. *čairya-* P. St. 131 zu trennen.

260. *իշտրմուղ ištrmuł* 'der (Vogel) Strauss' einmal bei Joh. Van. 13. Jhd.

= np. *ušturmurγ, šuturmurγ* (d. i. 'Kameel-vogel' =) 'Strauss'. Wohl modern. Echt arm. *jailamn, jaileamn* Lev. 11, 15 u. s. w.

lazvarí, lažurd, lajvard s. im 3. Abschnitt.

lal s. im 3. Abschnitt.

261. *լախտ laxt* (*o*-St.) 'Keule' Mt. Urh., Ganj.

= np. *laxt* 'Keule' ('ictus, fustis, clava' u. s. w.).

262. *լական lakan* (*lekan, i-a* St.) 'Becken, Schüssel' Pseud., Arist., Leb. d. Väter

= np. *lakan, lagan* 'Becken, Leuchter', arab. *laqan* und *lakan*, syr. *laqnā* aus gr. *λεκάνη* (Nöld. Stud. II, 38).

Kann auch aus dem Griech. direct entlehnt sein.

263. *լայքա laiǩa* (*laǩay*) nur MX. 128, 24 soll 'rother Lack' bedeuten und wäre dann = np. *lāk* (= pāli *lākhā*, skr. *lākšā*) 'Lack', aber die Bedeutung ist nicht sicher.

264. *լաշկար laškar* (*laškar, i-a* St.) 'Heer' nur El. 111, 11

= np. *laškar* 'Heer'.

Das Wort findet sich im 8. Kapitel des Elišē, gehört also dem Fortsetzer desselben an und wird somit erst nach der 1. Hälfte des 5. Jhd. aus dem Pers. entlehnt worden sein.

265. [*լեշկ lešk* (*leašk, lašk*) 'abgetragen, abgenutzt' (Kleid), 'ohne Haare' (Fell) Osk. Tim., Ephrem etc.

stimmt in der Bedeutung nicht zu np. *lašk, laška* 'frustum, pars', *lašk lašk* 'in Stücke'.]

lkam = *lgam* s. im 3. Abschnitt.

xah 'Speise' s. unter *xoh* p. 160.

266. *խամ xam* 'unerfahren, unkundig, ungewohnt', davon *xam-ana-m* 'unerfahren, ungewohnt sein', *xamutiun*

'Unerfahrenheit, Ungewohntheit' Osk. Apg., Hebr., Philip., Pit. ed. Zohrabean 181, 185, 246, Vardan, Tonak., Erznk. Gram.

= np. *xām* 'roh, unreif, unerfahren' (skr. *āmá-* 'roh').

267. խան *xan* 'Station, Herberge' MX. 123, 9

= np. *xān* 'Haus, Herberge, Station' Fird. I, 262, 322, phl. *xān* 'a caravanserai' Gl. and Ind. 5.

xandak s. im 3. Abschnitt.

xašxaš s. im 3. Abschnitt.

268. [խաչ *xač* (*i*-St.) 'Kreuz', alt und sehr häufig

= np. *xāj* 'Kreuz'.

Das neupers. Wort stammt aus dem Armenischen. Vgl. np. *čalībā* 'Kreuz' aus syr. צליבא *ṣalīwā* (Nöld. Stud. II, 36).]

xar s. im 3. Abschnitt.

269. խարազան *xarazan* (*i-a* St.) 'Geissel, Peitsche' Joh. 2, 15 (φραγέλλιον), bei Joh. Van. und Erznk. richtig durch arm. *išavar* = 'Esel-treibend', d. i. 'Eselstecken, Eselpeitsche' übersetzt und als persisch bezeichnet

= mp. **xarāzan*, zd. **xarāzana-* 'Esel-treibend' (np. *xar* 'Esel'). Vgl. oben p. 126 *gavazan*.

270. խարակ *xarak* 'harter Stein, Fels' Basil.

= np. *xārā*, *xāra* 'harter Stein, Kiesel'.

271. խարբանդակ *xarbandak* nach C. = 'taverniere, ubbriaco',

nur einmal in den Oskiph. (nach dem 12. Jhd.) im Satze: » wenn alles Kreuzförmige ein Kreuz ist, so ist alles Brotbrechen in Wein Communion; so hat ein *xarbandak* mehr Theil an Christus als fünf oder sechs Mönche, denn er kann viel essen und trinken «

= np. *xarbanda*, kurd. *karbenda*, syr. חרבנדקא oder כרבנדקא 'Eseltreiber' (np. *xar* 'Esel' und *banda* 'Knecht').

Erst in sassanid. Zeit entlehnt. Zur Form s. P. St. 124, 182.

xarbax s. im 3. Abschnitt.

272. խարբակ *xarbzak* 'Melone' bei C. und nach dem Busabaṙut'iun bei Mech. d. Arzt

= np. *xarbuza* oder *xarbūza* (Vullers, Rosen Np. Sprachführer p. 36) 'Melone', phl. *xarbūzak* PPGl. 4, 1 als Erklärung von phl. *xarbūčīnā* ebenda (zu phl. *būčīnā* 'Gurke' = syr. ברצינא).

Also *xarbūzak* = 'Esels-gurke'. Arm. *xarbzak* aus **xarbŭzak* = phl. *xarbūzak*.

273. խարբուզ *xarbuz* eine Ziegenart, ὄρυξ Deut. 14, 5

= phl. *xarbuz* Bdh. 57, 8, West, PT. I, 48, auch im syr. Text des Pseud. ed. Budge 211, 8 (»Eselziegen, die auf pers. *xarbuz* heissen«), Nöldeke, Btrg. zur Gesch. d. Alexanderromans p. 16, im babyl. Talmud, Tractat Chullīn 59[b] (nach Fraenkel's Mittheilung), von pers. *xar* 'Esel' = zd. *xara-* und *buz* 'Ziege, Bock' = zd. *būza-*, also = 'Esel-ziege'.

Echt arm. = *ēš-aiceamn* MX. Vgl. *iš-a-çul* ὀνοκέντανρος.

274. [խառ *xavar* (*i-a* St.) 'Finsterniss, Dunkel' Gen. 1, 2 u. s. w., alt und sehr häufig, ist schwerlich

= np. *xāvar* 'Westen', pāz. *x[v]āwar* = phl. *x[v]āpar* Dīnkart VII, Gloss. p. 2. Vgl. phl. *x[v]arvarān* 'Westen' Bdh. Gl. 126, 128 = arm. *xorvaran*, wie bei MGg. ed. Soukry 40, 2 (für *xorasan*) zu lesen ist.]

275. խաբիշ *xaḇšik* 'Abessinier, Neger' Leb. d. Väter (wo?)

= arab. np. *ḥabašī* 'Aethiope' von arab. *ḥabaš* mit Zusatz des arm. (aus dem Pers. entlehnten) Suffixes *ik* (*īk*)? de Lagarde gr. Ag. 152 vergleicht Hesych's *χαμψικίζειν*.

276. խաքան *xaǩan* MX. 172, 173, MGg. 605: »der König des Nordens ist der *Xaǩan*, der der Herr der Xazaren (*Xazir-k*) ist«; MGg. ed. Soukry 27: »der *Xaǩan*, der König von T'urk'astan, die *Xaǩun*, die Königin, die Frau des *Xaǩan*«

= pers. Lw. *xāqān* und *xātūn* türk. tatar. Fremdwort = türk. *xaqan* 'Kaiser', *xatun* 'vornehme Frau'.

xir s. im 3. Abschnitt.

277. խշտավոր *xštavor* 'mit Wurfspiess bewaffnet', nur bei Joh. Van., mittelst Suff. *a-vor* abgeleitet von **xišt*

= np. *xišt* 'Wurfspiess' Fird. I, 473, 635.

278. [խոզ *xoz* 'Schwein' Mt. 7, 6 etc. stimmt weder als Originalwort noch als Lehnwort zu np. *xūk*. Kurd. (Zaza) *xoz* stammt aus dem Arm.]

279. խոհ *xoh* 'Speise' in *xoh-a-ker* 'Koch' 1 Kg. 9, 23, 24 u. s. w., *xoh-a-ker-em* μαγειρεύω Klagel. Jerem. 2, 21, *xoharar* 'Koch' u. s. w., daneben *xah* (*i*-St.) 'Speise' Pit., Grig. Nius., *xahagorcem* 'Speise zubereiten, kochen' Nonnos, *xaharar* 'Koch' u. s. w.

= zd. *x^{v}arəθa-* 'Speise' oder zd. **x^{v}arəθra-?*

Arm. *xoh*, *xah* kann für älteres **xorh*, **xarh* = **x^{v}arh* stehen und ohne weiteres auf ap. **uvarθ^{r}a-* = zd. **x^{v}arəθra-* zurückgeführt werden, vgl. arm. *Vahagn* = zd. *vərəθrayna-*. Für zd. *x^{v}arəθa-* = ap. **uvarθa-* sollte man zunächst phl. **x^{v}arh*, später aber phl. **x^{v}alh* erwarten. Letzteres vielleicht = np. *x^{v}āl* 'Speise' (neben *x^{v}āl* 'Speise'), vgl. P. St. § 97 (np. *hamāl* = skr. *samartha-*). Dann wäre arm. *xohaker* 'Koch' = np. *x^{v}ālgar* 'Koch'.

280. խոյր *xoir* (*i*-St.) 'Kopfbund, Kopfschmuck', κίδαρις, μίτρα, διάδημα Ex. 28, 4, Ezech. 21, 26, Apc. 12, 3, MX. 111, z. 1 v. u.; 112, 3, Sb. 44, dazu *xoir-arar* 'Kopfbund-verfertiger' MX. 107, z. 2 v. u., *arta-xur-ak* τιάρα Daniel 3, 21, Sb. 63 (aber auch = 'Ueberdecke des Zeltes' Ex. 36, 19, Num. 3, 26 κάλυμμα), *artaxurim* 'gekrönt werden' (mit der Märtyrerkrone) Joh. Kath., *apa-xur-em* ἀποκιδαρόω Lev. 10, 6

= np. *xōi* (unbelegt), *xōd* 'Helm' Fird. I, 23, 9, arab. *xūða* 'Helm', osset. *xodä*, *xūd* 'Mütze, Hut', ap. *xauda-* in *tigra-xauda-* 'mit spitzen Mützen', zd. *xaoδa-* 'Helm', syr. כוֹדָא 'diadema' P. St. 201.

281. խոնաստան *xonastan* El. 32, 2 'Empfangs- oder Raths-Saal' (des Perserkönigs)

= phl. **x^{v}ānastān.*

282. խոռափետ *xoṙapet* ἀνλάρχης 2 Kg. 8, 18, Šah, königlicher *xoṙapet* El. 77

= pers. — ?

Wb. corrigirt El. 77 *axoṙapet* 'Stallmeister', die Moskauer Ausg. p. 92 hat *Šahxoṙapet* als ein Wort.

283. խոստ *xost* 'Bekenntniss, Geständniss' Mos. Kal. I, 143, z. 7 v. u., Mt. Urh., Vardan, *xost-ana-m* 'verspreche, verpflichte

mich' Mt. 14, 7, Brief d. Jacobus 1, 12 u. s. w., *xostovan linim* 'bekenne' Mt. 3, 6, Lev. 5, 5, Apg. 19, 18, *xostumn* 'Versprechen, Bekenntniss' Mos. Kal. I, 144, 3, 'Verheissung' Apg. 13, 32, 'Gelübde', *xostuk linim* 'bekenne' Mos. Kal. I, 143, z. 2 v. u., np. *xustū* (*xastū, hastū*) 'gestehend, Geständniss', päz. »*xustuheδ*« 'is confessing', x^v*astuī* (= phl. x^v*astūkīk*) 'confident' Shk. 255, 256, phl. *xustūk*, *x(u)stavān* bei Horn, Grdr. Nr. 485.

Die genaue Pehleviform war doch wohl x^v*astūk* = arm. *xostuk*, np. *xustū*, abgeleitet von x^v*ast-* = arm. *xost-* durch Suff. *ūk*. Arm. *xostovan* setzt ein phl. *x^v*astavān* oder *x^v*astuvān* (vgl. phl. *āstuvān* 'firm, faithful' Gl. and Ind. 24, *āstuvānīh* 'faith, belief' P. N. 75 = zd. *āstavana-* 'bekennend' vd. 3, 40, 41 (Westerg.), 140, 142 (Spiegel)) = zd. *x^v*astavana-* voraus.

284. խոստակք *xostak-k* (pl.) 'Besitz, Eigenthum' Mos. Kal. I, 185, z. 1 v. u.

= np. x^v*āsta* 'Güter, Besitz'; dazu:

խոստակդար *xostakdar* 'der Erbe' Steph. Orb.

= phl. x^v*āstakdār* 'der Erbe' P. N. 80, eigentlich 'Besitzhalter'.

285. խորգ *xorg* (*o*-St.) 'Sack' Luc. 10, 13, Jac. Nisib., FB.

= syr. כורגא *xurgā* 'pera', arab. *xurj* 'Mantelsack' (= kurd. *xurj*) aus mp. *x^v*ary*? — Davon np. afgh. *xurjīn*, bal. *hurjīn*, *hōrjīn*, osset. *xurjïn* (pl. *xorjënṫä*) u. s. w. 'Mantelsack, Quersack' (s. meine Etym. und Lautl. der osset. Sprache p. 113) wohl zu trennen.

Zu dem auslaut. *g* vgl. np. arab. *sarj* 'Sattel' = osset. *sary*, afgh. *sary*, aram. סרגא aus einem mp. **sary*.

286. խորտակ *xortak* in *xortak-em* 'schlage in Stücke' Mc. 5, 4 u. s. w., alt und häufig

= np. *xurda* 'klein, fein, kleines Stück' (vgl. *xurd* 'klein'), davon türk. *xurdelemek* 'in kleine Stücke zertheilen', päz. *xurdak* 'trifle' Min. Cap. 59, 7, *xurdatum* 'geringste' Min. Gl. 128, phl. *xurtak* 'klein' Phl. Min. 12, 5; 66, 9, Gl. and Ind. 48, Bdh. Gl. 126, Ganj. 6.

287. խորտիկք *xortik-k* (*i-a* St., gen. pl. *xortkaç*) 'Speise' Gen. 27, 4, FB. 207 u. s. w.

= np. x^v*ardī* 'Speise', phl. x^v*artīk* 'broth, sup' Gl. and Ind. 49, zd. x^v*arəti-* 'Speise, Essen und Trinken'.

288. խունկ *xunk* (*xung*, *o*-St., gen. pl. *xnkoç*) 'Weihrauch, das Räuchern mit Weihrauch' Luc. 1, 10, 11, Hohelied 1, 1; 4, 14; 5, 1, 13 u. s. w., davon *xnkem* μυρίζω Mc. 14, 8 u. s. w.

stellt de Lagarde zu np. *xunk*, das ich nur im Gazophylacium p. 156 als *x(u)ng* unter den Wörtern für 'incenso = thus' finde.

xrasax s. unter *hrasax* p. 183.

289. խրատ *xrat* (*u*-St.) 'Meinung, Rath, Ermahnung, Unterweisung, Verweis, Strafe' Pseud. 152, 17, 1 Kor. 7, 25, 40, 2 Kor. 8, 10, Sprüche Salom. 2, 2, FB. 235 u. s. w., davon *xrat-em* 'rathen, ermahnen, unterweisen, belehren' Röm. 2, 18, 1 Kor. 14, 19, El. 11 u. s. w.

= np. *xirad* 'Sinn, Verstand, Vernunft, Einsicht', pāz. *xrad*, phl. *xrat* 'Verstand, Einsicht, Weisheit', zd. *xratu-* 'Einsicht, Weisheit, Verstand', skr. *krátu-* 'Ueberlegung, Rath, Einsicht, Verstand, Rathschluss, Plan, Absicht, Vorsatz'.

kaz s. im 3. Abschnitt.

290. կաթիլ *kaṫ* (gen. *kaṫi*) 'Tropfen' Salom. 11, 23 u. s. w., *kaṫ-em* 'tropfen', *kaṫ-eçuçan-em* 'tropfen lassen' Hohelied 4, 11, *kaṫil* (gen. *kaṫiloy*) 'Tropfen' Jes. 40, 15

= np. *kāṫ* 'gutta'.

291. կախարդ *kaxard* (*i-a* St.) 'Zauberer', γόης 2 Tim. 3, 13, φαρμακεύς Apc. 21, 8, φαρμακός Ex. 9, 11, FB. 253, 254, Eznik 85—88, davon *kaxard-a-sar* (s. unten Nr. 572) 'Zauberkünste treibend' Apg. 19, 19 (περίεργα πράσσων), *kaxardut'iun* 'Zauberei', φαρμακεία Gal. 5, 20 u. s. w., *kaxardank'* 'Zauberei' Deut. 18, 11, FB. 252, *kaxard-em* 'treibe Zauberei' Deut. 18, 11, MX. 139

= zd. *kaxᵛarəδa-* 'Zauberer', f. *kaxᵛarəiδī-* 'Hexe'.

292. կահ *kah* (*i-* oder *u*-St.) 'Geräth, Geräthschaft', σκεῦος Gen. 45, 20 u. s. w., davon *kahavor-em* κατασκευάζω,

nach de Lagarde = zd. **karəθra-*, skr. *kártra-* 'Zaubermittel'. Vgl. arab. pers. *qahramān* 'Geschäftsführer' Tab. 480.

Unsicher.

293. կաղամբ *kałamb* 'Kohl' Galen, Med. Schr., Mech. Fabeln p. 59, *kałambavačar* 'Kohlverkäufer, Gemüsehändler' FB. 55, z. 11 v. u.

= np. *kalam*, *karan*, *karanb*, syr. *kərabbā*, *kərabbē*, gr. κράμβη.

294. [*կաղապար kałapar* (*i-a* St.) 'Gussform, Modell, Form, Muster, Beispiel' Ag., Steph. Asol., Joh. Sarkavag, Šnorh., Vardan

= np. *kālbad, kālbud* 'Modell, Gestalt, Körper', pāz. *kālbuδ* 'figure, form, shape, body', phl. *kālput* Min. Gl. 120, Shk. 252, West, PT. IV, 302, P. N. p. 76, auch *kālp(a)t* Phl. Min. p. 32, 5; 51, 7, gr. *καλοπόδιον* 'Schusterleisten' (= türk. *qalyb* 'Leisten, Gussform, Modell' etc.).

Das arm. Wort ist wohl direct aus dem Griech. entlehnt, vgl. *lampar-ǩ* = *λαμπάδες*. Assimilation der Vocale findet mehrfach statt. In phl. *kālput* ist *t* für *d* (= *δ*) geschrieben; das Wort wurde erst ins Pers. entlehnt, nachdem ap. *d* (= *δ*) zu *y*, *h* geworden war[1]). — Unklar ist das lautliche Verhältniss von arm. *gałaṗar τύπος*, 'Form, Bild, Abbild, Vorbild, Muster, Beispiel', *gałaṗarem* 'darstellen, das Abbild sein von' Philo, Girk' parapmanç, Joh. Phil. etc. zu *kałapar*.]

295. *կամք kamk* (gen. *kamaç*) 'Wille, Wunsch' El. 6, 8 u. s. w., *kam eɫev ev inj* 'auch ich habe mich entschlossen' Luc. 1, 3, *kamav* (instr. sg.) 'nach (ihrem) Willen' Röm. 8, 20, 'freiwillig' Lev. 7, 16 u. s. w., *əst kami* 'nach Wunsch' Laz., davon *kam-i-m* 'ich will, wünsche' El. 6 u. s. w., *kamak* 'was nach Wunsch ist, angenehm', *kamavor* 'freiwillig'

= skr. zd. ap. *kāma-* = phl. pāz. np. *kām* 'Wille, Wunsch', phl. *kāmak* = pāz. np. *kāma* 'Wille, Wunsch' Gl. and Ind. 195, Shk. 252 etc., pāz. *kāmistan* 'wünschen' Min. Gl. 120, Shk. 253, np. *kāmvar* 'voti compos, felix'.

Dazu:

կամական kamakar 'freiwillig, von freiem Willen, unabhängig, willkürlich' (Ex. 36, 2 *ἑκούσιος*, *kamakaruɫeamb* 'freiwillig' El. 6) = phl. *kāmkār* 'doing one's will, absolute', *kāmkārīh* 'absolute power' Shk. 253, West, PT. IV, 76, np. *kāmgār* (der seinen Willen thut, seinen Wunsch erfüllt) 'glücklich', *kāmgārī* 'felicitas, potentia, principatus', skr. *kāmakārēṇa* 'freiwillig';

դժկամակ džkamak 'widerwillig, unwillig, aufgebracht, unangenehm' FB. 94 u. s. w., np. *dižkāma* 'terribilis, iracundus'; vgl. phl. *duškām* in *duškāmkartārīh* Phl. Min. p. 11, 11;

1) Sonst würde die pers. Form **kālbai* lauten.

ԿամայՀ *kamay* 'freiwillig', *akamay* 'unfreiwillig, wider Willen' 1 Kor. 9, 7, 1 Petr. 5, 2, Num. 15, 24, 25, El. 11, *kamay-akan-k* τὰ ἑκούσια, 'freiwillige Gaben' Lev. 23, 38, skr. *akāma-* 'ungernthuend, unfreiwillig', pāz. *akām* 'undesired, without will' Shk. 228, phl. *akāmak* 'irresolute' West, PT. IV, 390. — *akamay* ist sicher Lehnwort wegen der Negation *a* für arm. *an*, auffällig ist nur das auslautende *-ay*. Vgl. P. St. 243.

296. ԿամարՀ *kamar* (*i-a* St.) 'Gurt, Gürtel' Sb. 41, z. 11 v. u.; 42, 21 u. s. w.

= np. *kamar* 'Gürtel'[1]), phl. *kamar* phl. vd. p. 172, z. 5, zd. *kamarā-* 'Gurt, Gürtel' vd. 14, 9.

Wb. identificirt das Wort mit ԿամարՀ *kamar* (*i-a* St.) 'Gewölbe, Bogen, Kuppel, Halle' Pseud. 89, z. 1 v. u. (ψαλίς), Jes. 40, 22 (καμάρα), Ezech. 40, 22, 3 Kg. 7, 6, 7, dazu *kamarakap* τὰ αἰλαμμών (Vorhalle) Ezech. 40, 22, τὸ αἰλάμ 3 Kg. 6, 3; 7, 8, *kamarajev* 'kuppelförmig' u. s. w.,

das zu gr. καμάρα 'Gewölbe, alles mit einem gewölbten Dach versehene' (καμάρη schon Herodot I, 199), lat. *camera* 'Gewölbe, gewölbte Decke', deutsch 'Kammer', franz. 'chambre' u. s. w. gehört. Nach de Lagarde ist καμάρα aus dem Iran. entlehnt, hier aber sonst nicht nachweisbar, da es weder mit np. *kamar* 'altitudo, collis, tumulus, saxum' noch mit phl. *kamār* 'head, skull' Gl. and Ind. 200 (zd. *kamərəδa-*) sicher identificirt werden kann. Np. *kamrā* 'Gewölbe, Stall' ist Lw., Nöld. Stud. II, p. 40.

In türk. *kemer* 'Gürtel, Zone, Wölbung, Gewölbe, Bogen, Arcade' (Zenker) ist pers. *kamar* 'Gürtel' und gr. καμάρα 'Gewölbe' zusammengefallen. Vgl. alban. *kamare* 'Gewölbe' (G. Meyer, Etym. Wb. d. alb. Spr. p. 171), bulg. *kemer* 'Gürtel, Gewölbe' etc., Miklosich, türk. Elem. II, 6.

297. ԿամսարՀ *Kamsar* N. pr. soll nach MX. 173, 12, 13 'mit defectem Schädel' (*pakas golov bolorułiun gagaŀann* = 'da die Rundung des Schädels mangelhaft war', weil ein Stück fehlte) bedeuten, also

= np. *kam* 'klein, gering, mangelhaft' und *sar* 'Kopf' sein.

---

1) Np. *kamrā* 'Gürtel' ist aus dem Aram. (syr. ܩܡܪܐ 'cingulum') zurückentlehnt, Nöld. Stud. II, p. 40.

298. *կանափ kanaṗ*, besser *kaneṗ* 'Hanf' Magistr., Geop., Med. Schr.,

vgl. np. *kanab*, *kanav*, gr. *κάνναβις* u. s. w. Woher stammt das arm. Wort zunächst?

kangar s. im 3. Abschnitt.

299. [*կանգուն kangun* 1. 'aufrecht', 2. 'Elle' Luc. 12, 25, 1 Kg. 17, 4 u. s. w.

deckt sich nicht recht mit np. *kang* 'Arm, Flügel, Zweig'.]

300. *կապար kapar* 'Kapernstrauch' Pred. Sal. 12, 5 (*κάπαρις*)

= np. *kabar* 'Kapernstrauch, Kapern', gr. *κάππαρις*, syr. קפר. Wohl direct aus dem Griech. entlehnt.

301. *կապէնք kapēn-ḳ* (*i-a* St., gen. *kapinaç*) 'Lohn' (der Hure), *μίσθωμα* (*πόρνης*) Deut. 23, 18, Ezech. 16, 31, Hosea 2, 12, Micha 1, 7

= np. *kābīn* 'Mitgift'.

302. *կապիկ kapik* (*i-a* St., gen. pl. *kapkaç*) 'Affe' 3 Kg. 10, 22, 2 Chron. 9, 21, Eznik 69, MGg. 615

= phl. *kapīk* Bdh. Gl. 202, np. *kabī* 'Affe' JRAS. 1894, 480. In alter Zeit aus dem Indischen (skr. *kapi-*) entlehnt.

303. *կապիճ kapič* (*i-a* St., gen. *kapči*) 'ein Mass für Getreide' [1]) u. s. w., für gr. *χοῖνιξ*, *χοῦς*, *κάβος* 4 Kg. 6, 25, Lev. 19, 36, Ezech. 45, 10, Apc. 6, 6, Euseb. Kircheng. etc., *kapčaťiv* El. 40, *kapčahamar* Thom. 27, z. 12 v. u. 'mit dem kapič gemessen'

= ap. *καπίθη* Ges. Abh. 198, phl. *kapīč* (so zu lesen für *kafīz*) Gl. and Ind. 197, West, PT. II, 180, PPGl. 139, np. *kavīž*, *kavīz*, arab. *qafīz*, syr. קפיזא, mand. *qabīṣā*, mittellat. *cafisium*.

Dazu vielleicht auch arm. *ənkapčeal* FB. 8, z. 9, 10: 'eingeengt' (wie die Körner im Scheffel)? von **ənkapč-em*, vgl. *əmberan-em ἐπιστομίζω*, 'zum Schweigen bringen' zu *beran* 'Mund', *ən-jeŕ-em ἐγχειρίζω*, 'einhändigen, übergeben' zu *jeŕ-n* 'Hand', *ən-krk-em ἀναποδίζω* zu *kruk-n* 'Ferse', vgl. *daŕnam ənd krukn ἀναχωρέω* u. s. w., Denominativa von Comp. aus *ənd* (= *ən*, *əm*,

1) Nach Wb. = ein Zehntel eines Griv (s. p. 131), vgl. arab. *qafīz* = ein Zehntel eines Garīb Tab. 246.

vgl. *ənd-unim* 'nehme auf', aor. *ən-kalay*) und dem betreffenden Subst.

Wieso heisst *kapič-ǩ aċaç* 'Augen-höhlen' Sacharja 14, 12?

304. *կապոյտ kapoit* 'dunkelblau' (wie der Himmel, das Meer, die Berge), 'aschfarbig' Gen. 30, 40 (*διάλευκος*), Ag., Narek. u. s. w., davon *kaputak* 'dunkelblau, bläulich, der Hyacinth' Ex. 25, 4 u. s. w., Num., Thom., Sprüche Salom. 23, 39 (*πελιδνός*), Jerem., Ezech. u. s. w.

= np. *kabūd* (mit *ū*) 1. 'blau, blaugrau, bleifarben', 2. nomen montis (= 'der Blaue'), phl. *kapōt* 'blau' Gl. and Ind. 196, pāz. *gurg i kapōδ* 'der blaue Wolf' Min. Cap. 27, 50.

Vgl. skr. *kapōta-* 'Taube' (= 'die blaue'), 'Antimonglanz' (von stahl- oder bleigrauer Farbe), phl. *kapōtar*, np. *kabūtar* 'Taube' Horn, Grdr. Nr. 842.

Häufig in Ortsnamen, so der Berg *Capotes* in Hocharmenien (Plinius, ed. Detlefsen, Bd. 5, Cap. 24, p. 213), arm. *Kapoit leaṙn* 'der Berg *Kapoit*' El. 98, 8, der Flecken *Kapoit* El. 52, z. 11 v. u., der See *Kaputan* MGg. 613 = der See von Urmia, bei Strabo *Καπαῦτα* (Kiepert, Alte Geogr. 71), die Burg *Kapoit*, das Kloster *Kaputaǩar* (= 'Blau-stein') bei Inǰiǰean.

305[1]). [*կասկինի kask-eni* 'Kastanien-baum' (Suff. *eni* zur Bezeichnung der Bäume) nur einmal bei Mech. Fabeln 23 (p. 26) ist nach de Lagarde das Original von gr. *καστανέα* 'Kastanie', *κάστανος* u. s. w. Das Wort ist in Armenien sonst unbekannt. Vgl. Busabaṙut'iun 303.]

306. [*կար kar* 1. 'Strick' (gen. *karoy*) Richter 15, 13, 14 u. s. w.; 2. 'Kraft, Können, Vermögen' (gen. *kari*) 1 Kor. 10, 13 etc., dazu *kari* 'sehr', *karoł* 'könnend', *tkar*, *apikar* 'schwach'; 3. Stamm von *kar-el* 'nähen', *karan* 'Naht' Joh. 19, 23; 4. *kar-i-ǩ* 'Leidenschaft' Röm. 1, 26; 7, 5 etc.

stimmt in keiner Bedeutung zu ap. *kāra-* 'Volk, Heer', skr. *-kāra-* 'machend', *kara-* 'thuend, Thun, Machen, Hand' etc., np. *kār* 'That, Handlung, Geschäft, Sache, Vortheil', *kārzār* 'Kampf' etc.

Ebenso wenig stimmt *կարապետ karapet* 'Vorläufer' (*πρόδρομος* Hebr. 6, 20 etc.) seiner Bedeutung nach zu dem von de Lagarde vorausgesetzten **kārapati-* 'Geschäftsherr'.]

1) Dieser Paragraph gehört nicht in diesen Abschnitt.

-kar, *-ker* = 'thuend' s. unter *kert* p. 168.

307. *կարաւան karavan* (gen. *-i*) 'Karavane, Heerhaufen' FB. 55, 189 (*karevan*), El. 16, 4, MX. 242, 6, Laz., Joh. Kath., Thom.

= np. *kārvān* 'Karavane', phl. *kāravān*, davon *kāravānīk* (geschrieben *kārūpānīk*, *kārvānīk*) 'belonging to a caravan' Gl. and Ind. 195.

308. *կարկեհան karkehan* (gen. *-i*) ein rother Edelstein Exod. 28, 18, Ezech. 10, 9 u. s. w.

= syr. קרכדנא *qarkeḏnā* (Brockelmann p. 339), arab. *karkand* 'gemma similis rubino seu carbunculo', »*kerkouhen* bei Plempius 165 amethystus« de Lagarde, *karkuhan* 'Amethyst' Dozy, lat. *calchedonius* (Plinius), gr. *χαλχηδών* Apc. 21, 19.

Arm. *karkehan* und arab. *karkuhan* weisen auf das Persische (arsacid. **karkaδan*), in dem altes *δ* zu *h* oder *y* wird P. St. 199.

309. *կարմիր karmir* (*o*-St.) 1. adj. 'roth' Hohelied 5, 10 (*πυῤῥός*), Mt. 27, 28, Sb. 22 (der Mamikonier Vardan genannt 'der rothe') u. s. w., 2. subst. 'Scharlach' (Beere, Farbe, Gewand) *κόκκινον* 2 Chron. 2, 7, 14; 3, 14, Hohelied 6, 6

= hebr. כרמיל *karmīl* 'Carmoisinfarbe und die damit gefärbten Zeuge', nur 2 Chron. 2, 6, 13; 3, 14 (wo auch die arm. Uebersetzung *karmir* hat); aus dem Pers.?

Karmir auch Name eines Zuflusses des Araxes (Erasx) Thom. 254, 6.

310. *կարոս karos*, älter *կարաւս karaus* oder *քարաւս ḳaraus* *σέλινον*, 'Eppich' oder 'Silge' (Petersilie, Sellerie etc.) Med. Schr. und alt. Wb., *vairi karaus* 'wilder Eppich'

= np. *karafs* 'Apium Petroselinum oder graveolens' Achund. p. 110 und 257.

Echt arm. *laxur* 'Sellerie': »der wilde *laxur* heisst auch *karos*, der cultivirte: macedonischer *karos*« [1]) Wb., jünger auch *nexur*. Vgl. *azatkeł* 'Petersilie' p. 92.

311. *կեչս kešt* (*i*-St.) 'Religion, Secte' nur bei El., z. B. 46, z. 7 v. u.; 63, z. 8 v. u.

entstellt aus pers. *kēš* 'Religion, Secte'? = zd. *ṭkaeša-*, das Eznik als *ǩēš* (s. unten) entlehnt hat.

1) *πετροσέλινον μακεδονικόν* Achund. p. 257.

Dazu *kešt* 'Religionsbuch, Gesetzbuch'? El. 112, 13: »er wurde auch *hamakden*[1]) genannt. Er wusste auch den *Anpart-kaš* (s. oben p. 96), er hatte auch den *Bozpayit* (s. oben p. 122) gelernt, er hatte sowohl den *Palhavik* als den *Parskaden* (s. oben p. 67) inne. Denn diese fünf *kešt* sind es, welche das ganze Gesetz des Magierthums in sich fassen. Ausserdem aber ist noch ein sechster, den sie *Mogpet* nennen«.

312. *կերպ kerp* (*i*-St.) 'Form, Gestalt, Aussehen, Gesicht, Art und Weise', alt und häufig, *kerp-a-jev-em* 'forme, bilde' MX. etc., *kerp-aran-k'* (*i-a* St.) 'die äussere Erscheinung, Form, Gestalt, Aussehen, Gesicht, Bild, Schein' Eznik 247, *kerparanem* κατασκεύάζω Jes. 40, 19 u. s. w.

= zd. *kəhrp-* (nom. *kərəfš*) 'Leib, Körper, Gestalt', phl. *k(e)rp* 'body, shape, figure, form' Gl. and Ind. 198, Bdh. Gl. 204, West, PT. IV, 351, *k(e)rpīh* 'bodily form', ebenda p. 26.

313. *կերպաս kerpas* (*u*- oder *i*-St.) 'feines Linnen oder Seidenzeug'[2]) FB. 132, z. 3 v. u., Mos. Kal. I, 153 u. s. w., *kerpasi* 'von feinem Linnen' Esther 1, 6, var., Laz., Leb. d. Väter u. s. w.

= np. *kirpās* 'ein feines Gewebe, weisser Musselin' (Zenker), bal. Lw. *karpās*, *kirpās*, *kurpās* 'Baumwolle', arab. *kirbās* 'panni gossipini tenuis et candidi genus', kurd. *kirās*, gr. κάρπασος, syr. כרבסא 'carbasus', lat. *carbasus*, skr. *karpāsa-* 'Baumwolle', hebr. *karpas* Esther 1, 6.

314. *կերտ kert* als 2. Glied von Comp. bedeutet ursprünglich 'gemacht' = np. *-gird*, phl. *kert*, ap. *kṛta-*, zd. *kərəta-*, skr. *kṛta-* 'gemacht',

wie arm. *կեր ker* und *kar* als 2. Glied von Comp. 'machend' = np. *-gar* und *-gār* (Vullers, Wb. II, 957 und 941), phl. *-kar* und *-kār* (Darmesteter, Étud. iran. I, 291), skr. *-kara-* und *-kāra-* 'machend' ist.

Beispiele: 1. für *kert*:

a) in Appellativen:

astvac-a-kert 'von Gott gemacht' (die Stadt Jerusalem) Sb. 85, 14, Ag., Thom. etc., *jeṙ-a-kert* (*i-a* St.) 'Werk der Hände'

1) Siehe unter *hamak*.

2) In der modernen Schriftsprache = 'Seidenzeug' (nach A. Xaṭaturean).

Hebr. 2, 7 (τὰ ἔργα τῶν χειρῶν), Psalm 8, 7 u. s. w., 'Ansiedelung' MX. 29, 3 u. s. w., *dast-a-kert* 'Ansiedelung' = phl. *dastakert* (s. oben p. 135), *nkar-a-kert* 'Buntwirker' Ex. 35, 35, *pait-a-kert* 'aus Holz gemacht, hölzern', *kar-ɋ-kert* 'steinern' FB. 171, z. 2, 3 v. u. Dazu aus Wb.: *ararč̣-a-kert* 'vom Schöpfer gemacht', *bolor-a-kert* 'rund gemacht, ganz', *bolorakertem* 'schaffe', *əlj-a-kert* 'begehrenswerth' (von *ilj* 'Verlangen'), *hnar-a-kert* 'was sich machen lässt, möglich', u. s. w.

b) in Eigennamen: *Yazkert* pers. Königsname = phl. *Y(a)zdk(e)rt* (s. oben p. 55); *Xosrov-a-kert* d. h. 'von Chosrov gemacht': eine Pflanzung (Wald) des Königs Chosrov des Kleinen von Armenien FB. 18, Laz. 440, MX. 194, Sb. 109, vgl. pers. *Xusravǰird* Stadt der Provinz Nīšābūr Barb. 130, 208. Am häufigsten findet sich dieses *kert* als 2. Glied von Städtenamen, deren 1. Glied ein Personenname ist, wie z. B. *Tigranakert* (in *Alǰnik* = Arzanene) = gr. Τιγρανόκερτα, lat. *Tigranocerta* d. h. 'von Tigranes (dem Zweiten um 80 v. Chr.) gemacht, gegründet', von dem Sprachgefühl der Späteren als 'Tigranes-Stadt' empfunden. Der älteste bekannte Name dieser Art ist Ζαδράκαρτα (Hauptstadt von Hyrkanien) bei Arrian; aus der Zeit vor Alexander sind keine derartigen Namen bekannt (ZDMG. 33, 149). Jedenfalls war diese Bildung am beliebtesten zur Partherzeit und wurde auch noch in nachparthischer[1]) Zeit nachgeahmt, besonders in Armenien, wo die Dynastie parthisch war und die Sprache des Hofes und der Bildung noch lange persisch blieb. Ueber die pers. Namen mit *kert* = phl. *kert*, np. *gird*, arab. *kird*, *ǰird* vgl. ZDMG. 30, 138 flg.; 31, 495 flg.; 32, 724 flg.; 33, 143 flg.

Im Arm. finden sich folgende Namen mit *kert* als 2. Glied:

Bazkert = *Bazunik* in Gugark', District Taširk', Vardan 90, vgl. *Baz*, Sohn des Manavaz (in mythischer Zeit) MX. 26;

Bakur-a-kert ein Flecken in Marand MX. 137, in Medien Thom. 56, vgl. *Bakur* N. pr. FB. 21, MX. 190, Laz. 255 etc.;

Gagk-a-kert in Vaspurakan, vom Heerführer *Gagik* (um 900 p. Chr.?) gegründet Thom. 256;

Draxan-a-kert MX. 177, *Drshan-a-kert* El. 60, ein grosses Dastakert, aus dem Joh. Kath. stammte, neben Širak und den

1) Sogar noch in islamischer Zeit ZDMG. 33, 146.

Städten Gaṙni, Eramaunkʿ(?), Aušakan (in Aragacotn) u. s. w. genannt;

Ervand-a-kert ein Dastakert, das von Ervand gegründet sein soll, nur von MX. 118, 123 als älterer Name von Marmēt genannt, vgl. *Ervand*, *Ervandašat*, *Ervandavan* bei MX., FB.;

Xoṙakert von *Xoṙ* gegründet Vardan 90 (nach MX. 261)?;

Cxnkert Stadt in Taray? Sb. 76?;

Kav-a-kert ein Dastakert in der Nähe von Dvin, Provinz Airarat Joh. Kath. 63, 64;

Hadam-a-kert, *Adam-a-kert* Stadt im District Ałbak, Provinz Vaspurakan MX. 76, Laz. 16, Thom. 116 flg.;

Haikert, *Hairkert* Joh. Mam. 53 —?;

Hnar-a-kert eine Festung in oder bei Albanien MX. 78, *Hunarakert* Joh. Kath., Mos. Kal. I, 92;

Jiunkert Stadt in Taraun Joh. Mam. 58;

Joṙkert ein Flecken El. 60, neben Ardeankʿ und Armavir genannt;

Manavazkert, *Manazkert* im District Harkʿ FB. 263, 226 u. s. w. = ʿvon *Manavaz* (*Μονόβαζος*) gegründetʾ; s. oben p. 51 unter *Manavaz*;

Manakert Thom. 229, Ort in Ṙštunikʿ Inǰiǰean 169; s. oben p. 50 unter *Manačirh*;

Maštakert ein Dorf Steph. Orb. II, 15;

Marakert in Airarat in der Ebene von Šarur MX. 58;

Mžnkert in Basean Inǰiǰean 527;

Nṗrkert Joh. Kath., Steph. Asol. in Tsopʿkʿ, gehört schwerlich hierher, vgl. ZDMG. 33, 145;

Šamiramakert d. i. die Stadt Van, erst in den Jaism. (Inǰiǰean 180), bei MX. dafür *Šamiramay ƙałaƙ* ʿStadt der Semiramisʾ;

Vaṙaršakert Festung in Bagrevand Joh. Kath., Steph. Asol. 151, Arist. 9, jetzt *Alaškerd* (arm. *Alaškert*), dem Namen nach identisch mit den verschiedenen pers. *Valāšgird* (in Kermān und bei Balch), *Gulāšgird* (Tab. 10), *Balāšgird* bei Merv, *Balāšker* = Vologesocerta in Irāq u. s. w. (ZDMG. 33, 145), vgl. Plinius, ed. Detlefsen, VI, p. 256: nuper Vologesus rex aliud oppidum Vologesocertam in vicino condidit; s. oben p. 79 unter *Vaṙaršʾ*;

Vasakakert im District Ekełeaç, von Vasak, Sohn des Vaçē, gegründet, Steph. Asol. 70 (dafür bei Inǰiǰean p. 21: *Vasakert*);

Varazkert ein Dorf Laz. 372, 373, s. oben unter *Varaz* p. 82;

Vardanakert ein Flecken Levond 45, Steph. Asol., Kirakos 36, Vardan 71, District von P'aitakaran MGg. 609, d. h. 'von Vardan gegründet';

Tigranakert = *Τιγρανόκερτα* in *Aṙjnik'* FB. 142, 221, MX. 57, 212, um 80 v. Chr. von Tigranes II. gegründet, »seit dem 3. Jhd. p. Chr. völlig aus der Geschichte verschwunden«, Kiepert, Alte Geogr. p. 80;

Çolakert im Masis-Gebirge, von *Colak*, Sohn der mythischen Amasia, erbaut (nur MX. 28!);

P'aṙaznakert Dorf im District Nig Joh. Kath. 44, Steph. Orb. I, 156.

Von diesen Namen gehören mit Sicherheit nur diejenigen hierher, deren 1. Glied ein sonst sicher nachweisbarer Personenname (wie *Bakur*, *Gagik*, *Ervand*, *Manavaz*, *Vałarš*, *Vasak*, *Varaz*, *Vardan*, *Tigran*) ist, die andern sind unsicher, zum Theil anders gebildet oder (wie *Nṗrkert*) fremden Ursprungs. Interessant ist *Gagkakert*, welches zeigt, dass noch in ganz später Zeit diese Namenbildung in Armenien lebendig war.

2. für *kar*:

augt-a-kar 'Nutzen-bringend, nützlich' (von *augut* 'Nutzen') Apg. 20, 20, 1 Tim. 4, 8, Ag. 484, FB. 235, Eznik 66; *vnas-a-kar* 'Schaden anrichtend, schädlich' Apg. 8, 3, 1 Tim. 6, 9, Ag. 484, Eznik 66, El. 6 (von *vnas* 'Schaden'); *hamar-a-kar* 'Rechnungsführer = Steuereinnehmer' Sb. 48, 58 (von *hamar* 'Rechnung'); vgl. phl. *v(i)nāskār*, np. *gunāhgār* 'Sünder', np. *parvardgār* 'Ernährer, Gott' etc. (dagegen könnte arm. *xoran-a-kar* 'Zeltmacher' (*σκηνοποιός*) Apg. 18, 3 auch zu *kar-el* 'nähen' gehören, ebenso *kaušk-a-kar* 'Schuhmacher', s. unten p. 174).

3. für *ker*:

xoh-a-ker 'Koch' s. unter *xoh* 'Speise' p. 160, vgl. np. *x^{v}ālgar* 'Koch'; *hamoz-a-ker* 'Friedenstifter, Vermittler', Ephrem, Osk. Mt. (zu *hamoz-em* 'zum Frieden überreden'); *pah-a-ker* 'Wächter' (?, nur Jes. 33, 18 = gr. *τρεφόμενος*, var. *συστρεφόμενος*); *ałaułaker*, *ałaułker*, *ałaułkear* 'Bittender, Flehender, Gesandter,

Unterhändler' Euseb. Chron., FB. 57, 2; 113, 19 (an letzter Stelle passt aber 'Bitte' besser als 'Bittender' u. dgl.), vgl. np. *dādgar* 'gerecht' u. s. w.

Die von dem entlehnten *kert* abgeleiteten: *kertanal*, *kert-açuçanel*, *kertel* 'gründen, bauen, schaffen', *kertuɫiun* 'Bauen', *kertoł* 'Schöpfer' sind selten und spät (Magistr. und Šar.). In der modern arm. Schriftsprache nur *kertel* 'machen'.

315. *կիր kir* (*o*-St., gen. *kroy*) 'Kalk' MX. 37, 17, Sb. 89, 2, Joh. Kath., Thom. etc.

= osset. *kire* D., *kiri* Ss., georg. *kiri*, thush *kir*, türk. *kirej*, *kireč* 'Kalk'.

Woher? Vgl. aram. *gīr* 'Kalk' Daniel 5, 5, arab. *jīr* u. s. w. (Fraenkel p. 9).

316. [*կկու kku* (oder *kəku*, gen. *kkvi*) 'Kukuk' Mech. Fabeln p. 116, Joh. Van.

= np. *kūkū* 'der Laut der Holztaube', jetzt 'Kukuk' nach Rosen, Np. Sprachf. p. 39. Beides onomatopoetisch. Vgl. deutsch *Kukuk*, lat. *cuculus* etc.]

317. *կնդրուկ kndruk* (*i-a* St., gen. *kndrki*) 'Weihrauch', *λίβανος* Mt. 2, 11, Lev. 2, 1, 2, Hohelied 3, 6; 4, 6 und sonst im A. T. (vgl. Wb.)

= np. *kundur* A. M. 206 = 'Boswellia thurifera, Weihrauch' Achund. p. 114, *kundurū* 'mastiche', *kundurak* 'gummi' etc. (Vullers); skr. *kunduru-*, *kunduruka-* 'das Harz der Boswellia thurifera'. — Arm. *kndruk* setzt phl. **kundurūk*, dem np. *kundurū* entspricht, voraus

318. *կնճիթ knčiṫ* (*knǰiṫ*) 'Sesam' Philo, Ephrem, Euseb. Chron., *knčiṫn* (gen. *knčəṫan*) Mech. Fabeln p. 44

= np. *kunǰid*, *kunǰīd* 'Sesam', bal. *kunčīd* Dames 98, phl. *kunčīt* (oder *kunǰīt* P. St. § 115) PPGl. 144, Bdh. Gl. 208.

319. *կշտապանակ kštapanak* für gr. *περιδέξιον* 'Band um den rechten Arm, Armband' Ex. 35, 22, Num. 31, 50, Jes. 3, 21

ist offenbar persisch und liesse sich lautlich einem phl. **kušt-pānak* 'Seiten-schützer' (vgl. unten *kušt* p. 173) gleichsetzen, wenn es die — freilich nicht ganz sichere — Bedeutung erlaubte. Von np. *anguštvāna* (= zd. **angušta-pāna*) 'Fingerhut' ist es natürlich zu trennen.

320. *կոհակ kohak* (*i-a* St., auch *koxak*) 1. 'Woge' Joh. Kath., Narek. etc., 2. 'Gipfel, Berg' Joh. Kath., Thom., Mos. Kal. etc.
= np. *kōha* 1. 'der höhere Theil des Sattels (Fird. I, 270, 462), Höcker des Kameeles' etc., 2. 'Welle' (Vullers), phl. *kōfak* 'saddle' West, PT. IV, 48, np. pāz. *kōh* 'Berg' = phl. *kōf* (Gl. and Ind. 201) 'Berg', ap. *kaufa-* 'Berg', zd. *kaofa-* 'Hügel, Höcker'.
Arm. *kohak* wird erst aus dem Pers. entlehnt sein, nachdem phl. *kōfak* zu **kōhak* geworden war. Vgl. P. St. 186.

321. *կոյտ koit* (*i*-St., gen. *kuti*) 'Haufen, Herde' Ex. 8, 14, MX. 76, 12 etc., davon *kut-em* 'häufen' El. 16, 16 etc.
= np. *kōd* 1. 'acervus frumenti', 2. 'stercus', 3. 'collectus'.

322. *կոյր koir* (*i-a* St., gen. *kuri*) 'blind' Mc. 8, 22, 23, Mt. 15, 14 etc.
= np. *kōr* 'blind', pāz. *kōr* Min. Gl. 129, phl. *kōr* Gąnj. Gl. p. 6, bal. Lw. *kōr*, *kōr* 'blind', afgh. Lw. *kōr* etc.

323. *կոտակ kotak* 'klein' in *Xosrov kotak* FB. 6 = *Xosrov pokr* Thom. 59 'Xosrov der Kleine'
= np. *kōdak* 'Kind, Kleines, Embryo', phl. *kōtak* 'lesser, trifling' Shk. 256, 'child, infant' Gl. and Ind. 201, 'klein' Bdh. Gl. 209, vgl. zd. *kutaka-* 'klein' P. St. 89.

kuz s. im 3. Abschnitt.

324. *կուժ kuž* 'Kanne, Krug' 1 Kg. 26, 11, 16, 3 Kg. 19, 6, 4 Kg. 2, 20, Jerem. 19, 1, 10 etc.
= np. *kūz-a* 'Kanne, Krug', arab. Lw. *kūz* 'kleiner Krug' (Fraenkel p. 73), afgh. Lw. *kūza* 'an earthen vessel for water with a spout', syr. כּוּזָא 'urceus', also ap. **kūža-*.

325. *կուշտ kušt* (*i-a* St., gen. *kšti*) 'Bauch, Weichen, Seite' Richter 3, 21 (*κοιλία*), Jerem. 51, 34, FB. 208 u. s. w., *sn-a-kušt* 'Weichen' 2 Kg. 2, 23
= np. *kušt* 'die Weichen'.

326. *կրպակ krpak* (*i-a* St.) 'Werkstatt, Laden, Schenke' Apg. 28, 15 (*ταβέρνα*) etc., *krpakapet*, *krpakavor* 'Krämer, Schenkwirth' Leb. d. Väter, Ephrem, Steph. Asol.
= np. *kurba*, *kulba* 'Bude', arab. Lw. *kurbaj* und *kurbaq*.

327. *կօշիկ kóšik* = *kaušik* (*i-a* St., gen. pl. *kauškaç*) 'Schuh', *ὑπόδημα* Mt. 3, 11; 10, 10, Hohelied 7, 1, FB. 220, 246 u. s. w.,

kaušk-a-kar 'Schuhmacher' (= Schuh-näher, von *kar-el* 'nähen' oder zu *-kar* 'machend'[1]), s. oben p. 171), Osk. Mt., Mech. Fabeln 136

= phl. **kafšīk* zu np. *kafš* 'Schuh', bal. Lw. *kauš* 'Schuh' Dames 99, np. *kafšdōz* und *kafšgar* 'Schuster'. Modern arm. *k'ōš*.

328. *ՀազարՀazar* 'tausend', alt und häufig

= np. *hazār*, zd. *hazaŋra-*, skr. *sahásra-*.

Dazu *hazarapet* eigentlich: 'Herr über Tausend, Befehlshaber von tausend Mann' = *χιλίαρχος* Mc. 6, 21 u. s. w., *ἐπίτροπος* Luc. 8, 3, Gal. 4, 2, *οἰκονόμος* 1 Kor. 4, 1 u. s. w. = 'Verwalter, Statthalter'. Vgl. *Ἀζαραπατεῖς οἱ εἰσαγγελεῖς παρὰ Πέρσαις* (Hesych) Ges. Abh. 186. Aber »der grosse Hazarapet der Arier und Nicht-Arier« El. 22, z. 1 v. u. oder »der Hazarapet der Arier« Laz. 187 war der höchste civile Würdenträger in Persien, Gross-Vezir.

Davon zu unterscheiden

ՀազարաւուխտHazaravuxt ein hoher Würdename FB. 137, Laz. 359, 438, 439 (Titel des Zarmihr), 440, Thom. 83

= gr. *Ἀζαρέφθης*, pers. *hazāraft*, syr. ܗܙܪܦܬ Tab. 76 und 96, Anm. 3 (»Bistām, Spahbeð von Sawād, dessen Würde *Hazāraft* heisst«).

329. *ՀազիՀaziv* 'kaum', *μόγις* Luc. 9, 39, *μόλις* Apg. 14, 17, FB. 13, 4 u. s. w.

ist instr. eines Subst. *haz* (vgl. *haziv haz* 'kaum'), das 'Mühe' bedeutet haben wird (vgl. *mecav janiv haziv* 'mit knapper Noth' FB. 186 und gr. *μόγις*, *μόλις*, ital. *appena* etc.) und = zd. *hazah-* 'Gewalt' sein könnte?

330. *Համ ham* als 1. Glied von Zusammensetzungen 'derselbe, gleich, ähnlich, gemeinschaftlich, zusammen'

= zd. *hama-*, *hāma-* 'derselbe, gleich', ap. *hama-* 'derselbe, gleich', phl. pāz. *ham* 'derselbe, gleich' Bdh. Gl. 272, Min. Cap. 1, 14; 2, 51; 13, 11; 38, 4, Shk. 248, Gl. and Ind. 35, np. *ham-* 'derselbe, gleich', gr. *ὁμο-*;

vgl. arm. *ham-a-ban* *ὁμόλογος* 'übereinstimmend', *ham-a-barbaŕ* *ὁμόφθογγος* Narek., *ham-a-goy* *ὁμοούσιος* Athan., *ham-*

1) Vgl. *ὑποδηματοποιός* 'Schuhmacher' (Chrys.) und *ὑποδηματοῤῥάφος* 'Schuhflicker, Schuster'.

a-gorc συνεργός 'Mitarbeiter, Helfer, Beistand' El., *ham-azgi συγγενής* 'verwandt' MX., *ham-a-hair ὁμοπάτριος* El., ap. *hamapitar-* 'denselben Vater habend', arm. *ham-a-mair ὁμομήτριος* Gen. 43, 29 (gr. 28), ap. *hamātar-* 'dieselbe Mutter habend', arm. *ham-a-paṙ ὁμόδοξος* etc.

In Zusammensetzung mit Wörtern, die aus dem Pers. entlehnt sind: *ham-ašxarhik* 'aus demselben Lande, Landsmann' Sb. 65, 12, np. *hamšahrī* 'Mitbürger, Landsmann'; *ham-a-bun* 'von gleicher Natur', *ὁμοφυής* Joh. Phil., pāz. *hambun* 'of the same origin' Shk. 248; *ham-a-gunak* 'gleich, ähnlich', phl. *hamgōnak* 'derselben Art', pāz. *hamgūna* Shk. 249, Bdh. Gl. 274, West, PT. IV, p. XXXI, zd. *hamagaona-* 'gleichfarbig'; *ham-a-gund* 'vereint, zusammen' Ag., El. 14, z. 1 v. u., Eznik, *hamagund kṙōēr συνεπολέμει* Josua 10, 42; *ham-a-zaur ὁμοδύναμος* Ag., Narek., pāz. *hamzōr* 'of like strength' Shk. 249; *ham-a-kam ὁμόβουλος* 'gleichen Willens, gleichgesinnt' MX., Ephrem, Joh. Kath. etc., pāz. *ham-kāmaī*, phl. *hamkāmakīh* 'similarity of will' Shk. 249; *ham-a-tohm, hamatohmik* 'verwandt' MX., El. etc., pāz. *hamtuxma* 'of the same family' Min. Gl. 99, phl. *hamtōxmakān* 'of the same race' West, PT. IV, 352, etc.

Die Häufigkeit seiner Anwendung verdankt *ham-* dem Einfluss der griech. Litteratur, da es besonders von kirchlichen Schriftstellern, die aus dem Griech. übersetzen oder unter griech. Einfluss stehen, zur Wiedergabe von griech. *ὁμο-* gebraucht wird. In Anlehnung an dieses *ὁμο-* ist später *ham-* direct durch *hom-* ersetzt worden, vgl. *homazgi* Es. Nṗeṣi 14. Jhd. = *hamazgi*; *homazn* Pit. = *hamazn*; *homaxoh* Sokr. = *hamaxoh*; *homacin ὁμογενής* Narek., Plato = *hamacin*; *homakamuťiun* Xosrovik = *hamakamuťiun*; *homahair* Plato = *hamahair*; *homanun ὁμώνυμος* MGg. ed. Soukry 33, Joh. Kath., Plato etc. = *hamanun*; *homaseṙ ὁμογενής* = *hamaseṙ* etc.

Das echt arm. Aequivalent von *ham-* ist *-kiç* 'Genosse', vgl. *hamakam* 'von gleichem Willen': *kam-a-kiç* 'Willensgenosse, einverstanden' Luc. 11, 48.

Dasselbe *ham* ohne den Compositionsvocal *a* liegt vor in: *ham-haur-eay* 'von demselben Vater' (sc. Schwester) nur Lev. 18, 11; danach *ham-maur-eay* 'von derselben Mutter' (sc. Schwester) nur Mech. Rechtsbuch; *ham-nšan* var. zu *ham-a-nšan*

δμοιοπαθές nur Cyrill.; *hamširak* 'Milchbruder, Milchschwester', δμογάλακτος, Jaism. und alt. Wb., als ganzes Wort aus dem Pers. entlehnt: np. *hamšīra*. Mit Uebergang von *m* in *n* vor Gutturalen: *hangēt* 'gleich, entsprechend', oft in Comp. = ἰσο-, z. B. *hangit-a-ῑiv* ἰσάριθμος 'gleich an Zahl', *hangit-a-pativ* = ἰσότιμος 2 Petr. 1, 1, *hangit-ak* 'ähnlich, gleich' MX. (aus **ham-kēt*, von *kēt* 'Punkt, Ziel, Object, Regel, Mass'?); *hangoin* 'gleich, ähnlich, wie', ἴσος Num. 12, 12 etc. (aus **ham-goin*, von *goin* 'Farbe, Art und Weise', s. oben p. 128), davon *han-gun-ak* 'gleich, ähnlich', vgl. oben p. 175 *ham-a-gunak*, phl. *ham-gōnak*.

Daneben erscheint *ham-* in der Bedeutung 'all, ganz':

ham-ain 'ganz, all, gänzlich, gleicherweise, ebenso, gleichwohl, doch' (ὅλος, ὅλως, ὁμῶς und ὅμως); *ham-ašxarh-akan* auf die ganze Welt bezüglich = 'universal, allgemein', καθολικός (aber *ham-ašxarh-ik* 'aus demselben Lande, Landsmann', s. oben p. 175); *ham-a-lur* 'all-hörbar', *ham-a-lsaran* = 'allgemeiner Hörsaal, Akademie', *ham-a-korois* 'all-vernichtend', *ham-a-havasar* 'ganz gleich', *ham-a-nman* 'consimilis', *ham-a-spiur*, *ham-a-spir* 'allverbreitet', *ham-a-tarac* dass., *ham-arjak* 'weit, geräumig, offen, freimüthig' (*arjak* 'ungebunden' frei, weit'), *hamaurēn* 'all, ganz, allgemein' etc.,

vgl. zd. *hama-* 'derselbe, der gleiche, jeder', *hamōxšaθra-* 'Allherrscher', pāz. *hamdānešnī* 'complete knowledge' Shk. 248, np. *hama* 'ganz, alle' = phl. *hamāk* (= arm. *hamak* 'ganz', s. unten p. 177).

331. ζωιι *ham*, *han* = skr. *sam*, zd. *ham*, *han* 'zusammen' liegt als Lw. in einigen der später folgenden Nummern vor; fraglich, ob auch in:

ham-barnam (aor. *hambarji*) 'erheben', med. 'sich erheben', = *ambarnam* 'erheben', von *ham* und arm. *barnam* 'aufheben, tragen', davon *hambarjumn* 'Erhebung';

hamberem (aor. *hamberi*) 'ertragen, erdulden, aushalten', von *ham* und arm. *berem* 'tragen, bringen, ertragen';

hamboir 'Kuss, Zuneigung, Anhänglichkeit, Zusammenfügen, Zähmung', adj. 'zahm, friedlich', *hamburem* 'küssen' Mt. 26, 49 = zd. **hąmbaoδa-*?, vgl. P. St. 31;

handart 'ruhig, sanft', *handart-em* 'sich beruhigen, sich legen (vom Wind), aufhören' Mt. 14, 32, 'aushalten, ertragen', vgl. skr. *saṁ-dhar* 'zurückhalten, ertragen';

handerj 'Kleid, Zurüstung, mit' s. oben p. 140 unter *derjak*;

handēp 'gegenüber', *handipim* 'begegnen' zu *dēp* 'was einem begegnet, was einen trifft', *dipim* 'begegnen';

handurž-em 'aushalten, ertragen'.

Vgl. zd. *ham̨bar-* und *ham̨bāray-* 'zusammentragen, herbeibringen', *ham̨patana-* 'Zusammenrottung', *hanǰamana-* 'Zusammenkunft', *handarəza-* 'Bündel', pāz. *hanǰaman* 'assembly' Min. Gl. 99, phl. *hampursakīh* 'conversation' Gl. and. Ind. 34 etc., vgl. P. St. 216 und 254.

332. ՀամակՀamak 'ganz, massiv (von Metallen), gänzlich, beständig' Ex. 28, 31 etc., El. 24, z. 12 v. u., FB. 202, 5; 219, z. 4 v. u.; 236, 2 und 5; 257, z. 1 v. u., etc.

= np. *hama* 'ganz, all', pāz. *hamā*, phl. *hamāk* 'ganz, all' Min. Gl. 96, Shk. 248, Gl. and Ind. 32, Bdh. Gl. 273, bal. *hama*, *hamak*, *hamuk* 'all, jeder'.

Dazu ՀամակդենՀamakden El. 112 und 123, nach Thom. 28, 9 = *amenagēt i havat kraki* d. h. 'allwissend im Feuerglauben', also = phl. **hamākdēn* 'die ganze Religion (in sich) habend, kennend', vgl. phl. *hamāk dēn* 'the whole religious ritual' West, PT. I, 383, Phl. Min. 19, z. 11 (= pāz. *hamā dīn yaštan*), Darmesteter, Zend-Avesta III., p. XCV.

333. ՀամահարցՀamaharz oder *hamharz* 'Trabant, Leibwächter, Adjutant', oft neben *puštipan* (s. unten p. 255) genannt, Pseud. 90, 8; 152, 2 (Antigonus, *hamaharz* Alexanders), El. 27, 17; 90, z. 15 v. u., Sb. 31, Levond, Steph. Asol.

ist sicher persisch.

334. ՀամասպրամՀamaspram 'wohlriechend, duftend' (von der Blume) Ag. 480, Zak'aria Kath.

gehört zu phl. *spram* oder *sparam* West, PT. I, 101 = Bdh. Gl. 173, Gl. and Ind. 160, pāz. *sparham* 'sweet basil' Min. Gl. 190, np. *isparam*, *siparam*, *isparyam* u. s. w. 'Basilienkraut'.

Vgl. arm. *Spram* N. pr., *šahaspram* 'Basilienkraut' (s. p. 209), phl. *nānūkspram* (s. oben unter *ananux* p. 97), *Zātsparam* N. pr. West, PT. IV, p. XXXIII, np. *mūrdisparam*, *mūrdisfaram* 'Feldmyrte' A. M. 12, 12, Achund. p. 8.

Als Name einer Blume findet sich *hamaspran* (mit *n*) bei Mech. Fabeln p. 30, 31 neben Lilie und Axrizan genannt; vgl. Busabaṙut'iun p. 355.

335. ՀամարՀ *hamar* (*o*-St.) 'Zahl, Zählung, Rechnung, Rechenschaft, Schätzung', alt und häufig, davon *hamarim* 'zählen, schätzen, meinen, dafür halten' Eznik 249, 286, *anhamar* 'unzählig' El. 16, 9

= np. *hamār* 'Berechnung, Zahl, Mass' (vgl. *nahmār* 'unzählig') aus ap. **hamāra-* = iran. **hamhmāra-* P. St. 105.

Dazu ՀամարակարՀ *hamarakar* 'Rechnungsführer, Steuereinnehmer' (die *hamarakar* langer Wege Ag., *hamarakar dpirĕ* γραμματεῖς 1Chron. 27, 1, *Vaspurakan* [1]) *hamarakar* 'der Steuereinnehmer der Vāspuhrakān', in dessen Hause die Steuern von Ispahan gesammelt lagen Sb. 48, 10, 13, 16; 58, z. 4 v. u.) = phl. **hamārkār*, vgl. אמרכל der Mischna.

336. ՀամբարՀ *hambar* 'Speicher, Magazin, Vorrath' (an Lebensmitteln) MX. 219, Gen. 14, 11 (βρῶμα), 2Chron. 11, 11 (παράθεσις) u. s. w., *hambarak* 'Austheiler, Spender' Deut. 33, 28, *hambarakapet* 'Magazinverwalter' (des Perserkönigs) FB. 158, El. und Laz. (s. oben p. 37 unter *Denšapuh*), *hambaranoç* 'Speicher, Scheune' Luc. 12, 24, *hambarapan* 'Hüter des Vorrathes' Ag., *hambar-em* 'aufspeichern' Luc. 12, 19 etc., identisch [2]) mit den oben (p. 95) angeführten: *ambar* 'Speicher', *ambarem*, *ambaranoç*, *ambarakapet*, *ambarapet*

= np. *anbār* 'Speicher', phl. pāz. *anbār*, phl. *anb(ā)rakpat-ī* 'Magazinverwalter' (s. oben p. 37). Zu np. *anbāštan*, *anbāram* 'anfüllen, anhäufen' (von *ham* + *par*), skr. *sampūray-* 'anfüllen'. Vgl. P. St. § 70, 73.

Zu letzterem auch ՀամբարտակՀ *hambartak* 'Damm, Wall, Thurm' Philo, Pit., Narek. = *ambartak* 'Thurm' MX. 21, z. 4 v. u. und arm. *ambartavan* [3]) 'hochmüthig'? Vgl. np. *anbārda* 'angefüllt, voll', auch 'puffed up with pride' JRAS. 1894, 443.

337. ՀայհոյեմՀ *hayhoy-em* 'lästern, schmähen' Mt. 9, 4, 2 Petr. 2, 2 u. s. w., *hayhoyuṫiun* 'Lästerung'

1) Siehe oben unter *Vaspurakan* p. 80.

2) D. h. ältere Form, s. P. St. § 107.

3) Aus **am-part-a-van*, vgl. *hpart* 'hochmüthig'.

= np. *hāy u hōi* 'Lärm, Wehklage' Fird. I, 273, v. 516; 447, v. 242 —?

Die Bedeutungen sind verschieden.

ՀանդերձՀ *handerj* 'Kleid' s. oben unter *derjak* p. 140 un *ham-, han-* p. 177.

338. ՀանդերձապետՀ *handerjapet* (*i-a* St.) 'Verwalter, Vorstand', *οἰκονόμος* 3 Kg. 16, 9, *προστάτης* 1 Esra 2, 12 (11), *ταμίας* Jes. 22, 15, *ὁ ἐπὶ τῶν πραγμάτων* 2 Maccab. 3, 7, 'Tempelhüter' Vorwort zu Jesaias, 'Präfect' oder 'Gouverneur' Euseb.

gehört wohl trotz der abweichenden Bedeutung zu dem oben (unter *andarj* p. 99) genannten *anderjapet* = *handerjapet*, da gerade in der Bibelübersetzung die persischen Titel oft in eigener, nicht ursprünglicher Weise zur Wiedergabe griechischer Prädicate verwandt werden. Die armenisch-persischen Titel deckten sich eben mit den griechischen nur selten.

339. ՀանդէսՀ *handēs* (gen. *handisi*) 'Erweisung', *ἔνδειξις* Röm. 3, 25, 26, 'Bewährung', *δοκιμή* Röm. 5, 4, 'Musterung', *ἐπισκοπή* Ex. 30, 12; 38, 25, 'Prüfung, Untersuchung' El. 14, 8, 'Schaustellung', *θέα* Jes. 2, 16, 'Revue' N. P. 69, 'Schauspiel, Schauplatz, Kampf' Arist. 114, z. 11

= skr. *saṁdēça-* 'Anweisung, Auftrag', zd. **handaesa-*, vgl. zd. *han-daesayaṅuha* (ipt. med.) yt. 19, 48, 50.

340. ՀանճարՀ *hančar* (*o*-St.) 'Einsicht, Verstand' Sprüche Salom. 24, 3 etc.

stimmt in der Bedeutung nicht zu np. *hanjār* 'via, modus, ratio, norma, regula'.

341. ՀաշտՀ *hašt* 'versöhnt', *haštim* 'sich versöhnen' 1 Kor. 7, 11 etc., *haštutiun* 'Versöhnung, Friede' Sb. 25 etc.

= zd. *āxšti-* 'Friede', phl. *āštīh*[1]) 'concord, peace, harmony' Gl. and Ind. 28, np. *āštī* 'Friede' Fird. I, 452.

Man sollte im Arm. *ašt* erwarten, da *h* sonst nur bei echt armenischen Wörtern vorgeschlagen wird.

---

1) Von **āšt* (= zd. *āxšti-*) mit Abstractsuffix *-īh* gebildet wie arm. *haštutʿiun* von *hašt* mit Abstractsuffix *-utʿiun*.

342. *Հարազատ harazat* (*i-a* und *i*-St.) 'leiblich (Bruder oder Schwester), blutsverwandt, echt' 2 Maccab. 15, 18, El. 90, z. 6 v.u., MX. 30 etc.

= zd. *haδōzāta-* 'leiblich' (Bruder) yt. 4, 10; 14, 16.

343. *Հաւան havan* 'Mörser' Leb. d. Väter, Oskiph.

= zd. *hāvana-*, np. *hāvan* 'Mörser'.

344. [*Հեկեկամ hekek-am* 'schluchzen', *hekek-anĕ* 'das Schluchzen', *hekek-em* 'schluchzen' nur Leb. d. Väter

=np. *hukak, hikak, hukča, hukka, hikka, hukhuk* 'Schluchzen'. Onomatopoetisch.]

345. *Հէն hēn* (*i* St., gen. *hin*) 'feindliche Heerschar, Räuber' Eznik 162, Sb. 89, Hiob 10, 17 (*πειρατήριον*); 25, 3 (*πειρατής*), 2 Chron. 22, 1 (*λῃστήριον*) u. s. w.

= ap. *hainā-* 'feindliche Heerschar', zd. *haenā-* 'feindliche Heerschar'.

346. *h-* aus *hu* als 1. Glied einiger Composita:

Հզաւր hzaur (*i-a* St.) 'stark, mächtig', *h-lu* 'gehorsam', *h-mut* 'erfahren, kundig' (lautgesetzlich für **huzaur*, **hulu*, **humut*)

= np. pāz. phl. zd. *hu-*, ap. (*h*)*u-*, vgl. zd. *hu-kərəta-*, *hu-kərəpta-*, *huxratu-* etc., ap. (*h*)*umartiya-* 'menschenreich', (*h*)*uvaspa-* 'pferdereich', phl. *hu-čihr* 'mit schönem Gesicht' Gl. and Ind. 47 = pāz. *hučihar* Min. Gl. 105 = np. *hužīr*, *hujīr* 'schön' = zd. *hučiθra-* 'schön'; phl. *hu-bōi* 'wohlriechend' Gl. and Ind. 44 = pāz. *hubōi* Min. Gl. 105 = zd. *hubaoiδi-* u. s. w. Also *hzaur* = zd. **huzāvar-* (s. oben *zaur* p. 152).

Fraglich ist es, ob hierher auch arm. *hpatak* 'unterthänig, gehorsam, sich fügend, ausharrend, sorgsam, eifrig' Hebr. 13, 17, Apg. 6, 4 etc., das de Lagarde zu zd. *hupāta-* 'wohl-beschützt' stellt, und arm. *hpart* 'hochmüthig' (vgl. *ambartavan* 'hochmüthig', s. unter *hambar* p. 178) gehören.

Ueber pers. *hu-* s. P. St. 215. Fraglich bleibt, ob *h-* entlehnt oder echt ist. Sein Gegensatz (idg. *dus-*) liegt in entlehnter (s. oben *dž-* p. 141 und *íš-* p. 154) und echter Gestalt (*t-*) im Arm. vor.

347. [*Հմայիք hmaiĕ* (*i*-St., gen. *hmayiç*) 'Wahrsagung' Eznik 184, FB. 166, 252, Num. 23, 23 (*οἰωνισμός*), davon *hmay-em οἰωνίζεσθαι* 'wahrsagen, voraussehen, ahnen' Gen. 30, 27, Deut. 18, 10 etc., *hmayeak* 'Talisman' Kan. und Narek.

passt in der Bedeutung nicht zu zd. *humaya-*, *humāya-* 'heilsam, heilkräftig' Geldner, 'docile' Darmesteter[1]), skr. *sumāya-* 'guter Anschläge voll' (von *su* und *māyā*[2]) 'Wunderkraft, Kunstgriff, Hinterlist, Trug, Gaukelei').]

348. ՀնարՀ *hnar*, meist pl. *hnar-k* (*i*-St.) 'Mittel und Wege, Ränke, Schliche, Hinterlist, Erfindung, Anstrengung, Methode' Ephes. 6, 11, FB. 236, z. 6 und 7 v. u., El. 70, 2, 18 etc., *hnar ē* 'es ist möglich', *hnar-im* 'erfinden, ersinnen, planen, darauf sinnen' Eznik 121, 245, *hnars hnarel* 'Mittel ersinnen, Ränke spinnen' FB. 247, 3, *hnars xndrel* 'Mittel suchen' Eznik 121, *hnars gtanel* 'Mittel finden' FB. 247, 6, *hnar gtanel* c. dat. 'Jemand beikommen' Richter 16, 5, *anhnar* 'unmöglich'

= np. *hunar* 'Fertigkeit, Tüchtigkeit, Geschick, Trefflichkeit, Verdienst', bal. Lw. *hunar* 'Geschicklichkeit, List, Betrügerei', afgh. Lw. *hunr* 'art, skill, excellence in any art' etc., päz. *hunar* 'skill' Shk. 251, phl. *hunar* 'science' West, PT. IV, 382, zd. *hunara-* 'Fertigkeit, Weisheit', *hunaravant-*, *haδa-hunara-* 'tüchtig, geschickt'.

349. ՀուրբաԿ *hurbak* Name eines Tempels (*bagin*) der heidnischen Armenier, eines Feuertempels, Anan. ekeł. (10. Jhd.)

= Tempel des Frōbag Feuers? Vgl. phl. *ātur i frōbāg* Gl. and Ind. p. 7, *Āturfarnbag* Horn, Sieg. 23, 24, ZDMG. 44, 655, 658; 46, 281 (*Āturfrōbag*), Hoffmann p. 283—293. — Unsicher.

350. ՀրաժարեմՍ *hražarem* 'Abschied nehmen, sich verabschieden von' Mc. 6, 46, Luc. 9, 61; 14, 19, Apg. 18, 18, 'sich entfernen von, entsagen, sich enthalten' Eznik 286 und *hražešt* (*i*-St.) 'Abschied, Entfernung, Entsagung' Ag., Laz., Ephrem

gehören offenbar zusammen, ohne sich nach armenischen Bildungsgesetzen zusammen zu fügen. Die Formen klingen persisch: *hražarem* könnte = zd. **fraǰarāmi* oder **frayǎrayemi* = phl. **fražārēm* sein, zu dem sich *hražešt* = phl. **fraǰišt* oder **fražašt* verhielte wie np. *kišt* 'Saat' zu *kāram* 'säe' oder np. *guδašta* 'vergangen' zu *guδaram* 'gehe vorbei'? Doch vgl. wegen dieser Formen P. St. § 90.

1) S. oben p. 47 unter *Hmayeak*.

2) Ueber skr. *māyā* = 'geheime Macht' s. Oldenberg, Religion des Veda p. 163.

351. հրահանգ *hrahang*, meist pl. *hrahang-k'* (*i-a* St.) 'Uebung, Unterricht, Unterweisung, Studium, Schule, Palästra' MX., FB. 35, 16, El. 125, z. 7 v. u., Eznik, Sb. 78, 16 etc., davon *hrahang-em* 'einüben, schulen'

= np. *farhang* 'Methode, Wissen, Bildung, gute Umgangsformen', *farhangī* 'Lehrer', *farhanǰīdan* = *farhaxtan*[1] 'unterrichten, erziehen, bilden', phl. *frahang* (auch *frahāng* geschrieben) 'Uebung, Bildung, Wissen' BB IV, 38, West, PT. IV, 125, P. N. 102, *frahangistān* 'Ort ritterlicher Uebung' BB IV, 40.

352. հրամայեմ *hramay-em* 'befehle', alt und sehr häufig

= np. *farmāyam* 'befehle', ptc. *farmūd* aus älterem phl. *framāt* (Haug, Essay on Pahlavī p. 46, z. 11).

353. հրաման *hraman* (*i-a* St.) 'Befehl, Gebot', alt und sehr häufig, Mt. 2, 12 etc.

= np. *farmān*, phl. *framān* Gl. and Ind. 100, ap. *framānā-* 'Befehl, Gebot'.

354. հրամատար *hramatar* 'Gebieter, Aufseher, Vogt' El. 20, 5: *Mihrnerseh vzruk hramatar Eran ev Aneran* = 'Mihrnerseh, der Gross-hramatar von Ērān und Anērān'[2], vgl. Tab. 111: »Mihrnarsē's eigener Titel war auf persisch: *Buzurg-framaδār*, d. h. 'Grossvezir' oder 'höchster Machthaber'«; FB. 36, 11: *hramatar ẗesuč'* 'Oberaufseher' (aller Kirchen Gross-Armeniens); Daniel 6, 2—6: Darius setzte über das Reich 120 Satrapen und über diese drei *Hramatar* (ταχτικός, var. *hramanatar*); 3 Kg. 4, 6: *hramatar* — *hazarapet* — *šahap* (οἰκονόμος — οἰκονόμος — ἐπὶ τῆς πατριᾶς); oft in *hramanatar* verändert, z. B. Sb.: Xoṙox-Ormizd, *hramanatar* am Hofe der Königin (Bōrān); Jes. 55, 4: *išxan ev hramanatar azgaç* ἄρχοντα καὶ προστάσσοντα ἔθνεσι; Jerem. 20, 1: *hramanatar ev išxan* (des Hauses des Herrn); El. 68, 2, 3: *išxan ev hramanatar* (des ganzen Perserreiches); Joh. Kath.: kurapałat und *hramanatar* von Armenien; Osk. Jes.: *hramanatar* der Kirchen u. s. w.

= np. *framaδār* Tab. 9, Anm., phl. *framātār* 'commander' Dīnkart III, Glossar p. 12, West, PT. I, 145 (»wie Bahak —

1) Vgl. zd. *anāhaxta-* 'sans instruction' Darmesteter, Zend-Avesta III, 82. Dazu np. *āhang* und *hang* (*hang u xirad* Fird. I, 257, v. 232).

2) Derselbe Mann hat bei El. 22, z. 1 v. u. den Titel: Gross-hazarapet der Arier und Nicht-arier.

Mobadānmobad war, so war Kāt — Grossframātār«); II, 152 (»the director (*framātār*) of the profession of priests of Pārs«); II, 276 (»Manuščihar, pontiff (*ratŏ*) of Pārs and Kirmān and director (*framātār*) of the profession of priests«), ap. *framātar-* (acc. öfter *framātāram*, einmal *framātaram*, einmal *framatāram*) 'Gebieter'.

Arm. *hramanatar* ist, soweit es nicht fehlerhaft für *hramatar* steht, durch spätere Anlehnung an *hraman* 'Befehl', *hramanatu* 'Gebieter' u. s. w. volksetymologisch aus *hramatar* entstanden, als ob es eine ursprüngliche Bildung aus *hraman* 'Befehl' und *-tar* 'führend, tragend' (zu *tan-im*, aor. *tar-ay* 'führen') wäre. Man sagt aber nicht: *hraman tanim* sondern *hraman tam* (aor. *etu*) 'gebe Befehle, befehle' und daher auch *hramanatu* 'Befehl-gebend', während ein urspr. **hraman-a-tar* = 'Befehl-tragend' wohl eher 'gehorsam' bedeutet hätte, vgl. np. *farmān-bar* 'obediens, servus' (gegen *farmāndih* 'iubens, imperator').

355. [ՀրաչԷ *hraš-ĕ* (*i*-St.) 'Wunder', alt und in vielen Comp., z. B. *hrašakert* 'wunderbar' A. T., El. 12, 22 (*hrašakert yarut̔iun* 'die wunderbare Auferstehung'), *hrašačartar* 'mit wunderbarer Kunst' (einmal bei Steph. Orb.) etc.

gehört nicht zu zd. *fraša-* 'vorwärts, neu' (von der Welt am jüngsten Tage), *frašōkərəiti-* 'Neu-machung' (der Welt am jüngsten Tage = Auferstehung), *frašōčarətar-* 'Neu-macher' (der Welt etc.), da die Bedeutung durchaus verschieden ist. Vgl. ZDMG. 35, 173.]

356. Հրաւէր *hravēr* 'Einladung', *hravirem* 'lade ein' alt und häufig,

der Form nach = zd. *fravaeða-* 'Lehrer' (Geldner), 'der welcher wusste' (Darmesteter), vgl. *fravaeðayamna-* 'Schüler' (Geldner), 'der wissen machte' (Darmesteter) yt. 13, 88. — Vgl. P. St. 103.

357. Հրասախ *hrasax* oder *xrasax* (*i-a* St.) 'Parasange' Euseb. Chron., El. 124, 11; 141, z. 11 v. u., Laz. 290, 4, FB. 239, z. 4 v. u. = arab. Lw. *farsax*, syr. Lw. פַּרְסָחָא, also mp. **frasax*.

Bei MGg. 588, 17 steht dafür *p̔arsax*, auch bei Patkanean p. 3, z. 23, aber das Wb. citirt dieselbe Stelle (unter *xrasax*) mit *xrasax*, während Soukry p. 7, z. 8 hier *hrasax* bietet. In *p̔arsax* könnte nur arab. *farsax* wiedergefunden werden.

Im Neupers. erscheint *farsang* = päz. *farsang* 'a league Min. Gl. 76 = phl. *frasang* Bdh. Gl. 195, 196, ZPGl. 42, z. 2, PPGl. 116, Spiegel, Traditionelle Lit. 419 (von West, PT. I, 27: *parasang* gelesen) = παρασάγγης (Herodot).

Wie verhält sich das vom Arm., Arab., Syr. vorausgesetzte mp. *frasax* zu dem phl. *frasang*? Der Vergleich mit np. *māh* = *māng* 'Mond' hilft nicht weiter.

358. հրեշտակ *hreštak* (*i-a* St.) 1. 'Gesandte, Bote' Sb. 90, 2. 'Engel', alt und sehr häufig, Mt. 1, 20 etc.

= np. *firišta*, älter *firēšta* 'Bote, Engel', also = phl. **frēštak*, ap. **fraišta-*. Zu ap. *frāišayam* 'ich entsandte', skr. *prēšayati* 'schicken, entsenden'.

359. հրովարտակ *hrovartak* (*i-a* St.) 'Brief, Schreiben, Erlass, Besitztitel' 1 Maccab. 11, 29, 31, 37, FB. 245, 10, El. 9, z. 6, 8 v. u.; 10, 12, Sb. 37, MX. 293, z. 1 v. u.

= phl. *fravartak* 'Brief, Schreiben' Mātīkān i čatrang p. 1, z. 8 = Ganj. Glossar p. 14, Yatk. p. 48, anm. 9, aram. פרורתקין (plur.) ZDMG. 46, 139, 326.

360. հրոտից *hrot-iç* (oder *hrort-iç*), gen. pl. eines ungebräuchlichen[1]) nom. **hrot-k̆* (oder **hrort-k̆*), der letzte Monat des altarmenischen Jahres (an den sich die fünf Schalttage — *avelik̆* — anschlossen) Laz. 261, El. 142, 16, Steph. Asol., Vardan 54 etc.,

vgl. phl. *fravartīkān* 'die fünf Schalttage' Phl. Min. 61, 11, West, PT. I, 315, Anm. 3; IV, 17 etc., päz. *fravardyān* 'die fünf Schalttage'; »jetzt verstehen die Parsen darunter die letzten zehn Tage ihres Jahres mit Einschluss der Tage der Mukhtād Ceremonien zu Ehren der Todten und ihrer Fravashis« Min. Gl. 77, np. *farvardagān*, *farvardiyān* 'die fünf Schalttage, als Festtage von den Persern gefeiert' (Vullers), auch *fōrdagān*, *fōrdayān*, *pōrdgān* und *pōrdyān* (Vullers), *fōrdigān*, *fōrdiyān*, *pōrdigān*, *pōrdiyān* (Ges. Abh. 161) 'die fünf letzten Tage des Monats Ābān nebst den ihnen folgenden fünf Schalttagen, die zusammen (zu Ehren der Todten) gefeiert werden' (Vullers); gr. das Fest

1) Die Monatsnamen kommen nur im Genitiv vor, da sie immer von dem Worte 'Monat' abhängen, vgl. Laz. 261: *y amseann hrotiç* 'im Monat H.'.

Φουρδίγαν = *νεκυία* bei Menander (um 600 p. Chr.), syr. »das Fest, welches sie selber die *Frōrdīyān*-Tage nennen« Hoffmann p. 79.

Vgl. Albīrūnī, Uebers. 210: the last five days of this month (Ābān) — are called *Farvardajān*. — Regarding these days there has been among the Persians a controversy. According to some they are the last five days of the month Ābān, according to others they are the Andergāh, i. e. the five Epagomenae which are added between Ābān und Ādhar-Māh u. s. w. Dazu Darmesteter, Zend-Avesta II, 502.

de Lagarde, Ges. Abh. 162, anm. 2 trennt *fōrdiyān* von *fravardiyān*, das er nicht weiter berücksichtigt. Der Bedeutung nach gehören aber die Wörter zusammen. Np. *fravardiyān* geht ebenso wie np. *fōrdiyān* = gr. *Φουρδίγαν* = syr. *frōrdīyān* auf phl. *fravartīkān*, np. *farvardagān* auf phl. **fravartakān*, beides = 'die den Fravašis (ap. **fravarti*-) geweihten Tage' zurück.

Arm. *hrot*- aus *hrort*- = pers. **frōrt*- aus *fravart*-, also g. pl. *hrot-iç* entsprechend ap. **fravartīnām* = zd. *fravaśinąm* = (der Monat) 'der Fravašis' (phl. *fravartīn* Gl. and Ind. 87, np. *farvardīn* der erste persische Monat). Vgl. Hoffmann p. 79, P. St. 169, 243.

361. ՀրուշակՀ *hrušak* oder *xrušak* 'ein Gebäck aus Mehl, Butter, Honig oder Zucker', modern arm. für türk. *ḥalva*

= np. *farūša*, *afrūša* (*āfrūša*) 'dulciarii genus e farina, butyro et melle confectum' u. ähnl.

Als Pehleviform also **frōšak* anzusetzen?

362. ձագ *jag* (*u*-St.) 'das Junge eines Vogels' Luc. 12, 6 etc., vgl. Ges. Abh. 41, Anm. 6

= np. *zāq* 'das Junge eines Thieres', syr. ܕܓܐ 'junges Huhn'.

Die neupers. Form ist arabisirt, die mittelpers. müsste *zāg* oder *zāy* gelautet haben. So wird es von np. *zāy* 'Rabe, Krähe' und *zāg* 'Vitriol' unterschieden.

363. ձիւի *jivi* 'Pech' Jes. 34, 9, Daniel 14, 26 u. s. w.

= arab. pers. *zift* 'Pech', hebr. זֶפֶת 'Pech' Jes. 34, 9, syr. *ziftā*.

Herkunft des Wortes unsicher, vgl. Fraenkel 151

364. *չախարակ čaxarak* (*i-a* St.) 'Rolle', *τόρνος*, *čaxarakajev* 'gedreht, rund' Ag., *čaxarakeay* für gr. *τορευτός* 'in getriebener Arbeit' Ex. 25, 31 (gr. 30), Hohelied 5, 14; 7, 2, als ob *τορνευτός* 'gedreht, gedrechselt' stünde, *čaxarak-em* 'abrunden, drechseln', dazu *չախր čaxr* 'Drehung' in *čaxr aṙnul* 'eine Drehung machen, sich herumtummeln' MX. 195, 18, Pseud., Joh. Kath., *čaxr-em* 'kreisen, hoch im Kreise fliegen' El. 6, z. 15 v. u., Mos. Kal. I, 104, 14, Klagel. Jerem. 4, 19 (*ἐξέπτησαν*), Baruch 3, 17 (*ἐμπαίζοντες*), *čaxrumn* 'festeggiamento' Laz.,

letzteres = np. *čarx* 'was sich im Kreise dreht, Rad, Spinnrad, Drehung, Kreis, Himmel' etc., bal. *čark* 'Rad, Maschine, Mühlstein', osset. *çalx* 'Rad, Scheibe' (des Mondes), afgh. *carx* 'Rad, Scheibe, Drehung' etc., zd. *čaxra-* 'Rad', skr. *čakra-* 'Rad, Scheibe, Oelmühle, Kreis, Kreisen (eines Vogels), Kreislauf'; ersteres = np. *čarxa* 'gyrus, orbis, Spinnrad', vgl. *čarxagī zadan* 'in orbem agi et saltare, de luctatoribus' (Vullers), *čahra* 'Spinnrad' (Horn, Grdr. Nr. 437), afgh. Lw. *carxa* 'Spinnrad'.

365. *չակատ čakat* (*u*-St.) 'Stirn' Apc. 9, 4 etc., dann 'Front, Front des Heeres, Schlachtreihe, Schlachtordnung, Schlacht' 1 Kg. 17, 4, 21, FB. 193, 198, MX. 31 u. s. w., *čakat-im* 'sich in Schlachtreihe aufstellen, eine Schlacht liefern' MX. 122 etc. = np. *čakād* 'Scheitel, Gipfel', phl. *čakāt* 'Gipfel' Bdh. Gl. 119.

366. *չակնդեղ čakndeł σευτλίον* Jes. 51, 20, Mech. Fabeln p. 51, Leb. d. Väter, Med. Schr., Geop. 'beta rubra'

= np. *čugundar* 'beta' Polak, Persien I, 122, *čuqundur* 'Futterrübe' Rosen, Np. Sprachführer 36, afgh. Lw. *čuqundur* 'beet-root', kurd. *čunār*, *čavandár* 'rothe Rübe' = np. *čuqundar* ZDMG. 36, 61, 62. Das Arm. geht auf ein phl. **čakundar* zurück, dessen Endung *-dar* im Arm. volksetymologisch in *-deł* ('Kraut') umgestaltet wurde. Mit Weglassung von *deł* erscheint *čakn* in den Med. Schr. nach dem Busabaṙut'iun. Als älteste np. Form wäre **čagundar* anzusetzen.

367. *չամբար čambar* 1. 'Lager' 1 Kg. 13, 23; 14, 4, FB. 14, 6 (*čambar banaki*), Sb. 49, z. 13 v. u., MX. 122, 9; 2. *čambar* (*akanakap*) 'ein (edelsteinbesetzter) Schmuck für Männer', neben *gumartak* 'Halsschmuck der Männer' genannt Sb. 65, 4, modern arm. *čambarak* 'eine Kette mit Halbring am Pflug' (nach A. Xačaturean)

= np. *čanbar* 'Kreis, Ring', nach Zenker = 'Reifen, Halsband, Stirnband, Kopfband', afgh. Lw. *čambar* 'sphere, orb, circle, disc, wheel, globe', phl. *čambar* 'head-fillet' (neben Halsband und Ohrringen der Frau genannt) West, PT. I, 277, syr. צמברא 'ornamentum lunatum'.

Vgl. *gumartak* 1. 'Schar, Heer, Haufen', 2. 'Halsschmuck'.

368. ճանպակ *čanbak* ἀσπάλαθος nur Sirach 24, 20 (Weisheit Jesu, Sohn des Sirak' Vened. 1878, p. 93)

= skr. *čampaka-* 'Michelia Champaka', pāz. *čamba* (mit Zendbuchstaben geschrieben) Bdh. 65, ₪. 2 = phl. *čambak* Bdh. 66, 13.

Dazu stellt de Lagarde np. *zanba*, arab. *zanbaq* 'weisser Jasmin', deren anl. *z* nicht zu dem anl. *č* der angeführten Wörter stimmt.

369. ճանդան *čandan* 'Sandelholz' MGg. 615, 21

= np. *čandan* (*čandān*, *čandal*), skr. *čandana-* 'Sandelholz', arab. *ṣandal*, syr. צנדל.

370. *čank* oder *čang* (*i-a* St.) 'Haken, Klaue, Kralle' MGg. 615, 16 und später

= np. *čang* 'Haken, Kralle, Klaue, hakenförmig, krumm'.

371. ճաշ *čaš* (*o*-St.) 'Frühstück, Mahl', ἄριστον [1]) Mt. 22, 4, Luc. 7, 36; 11, 38; 14, 12 etc., *čaš-em* 'Mahlzeit einnehmen, essen' 3 Kg. 13, 7, *čaš-a-ker* (von *ker* = 'essend') 'Esser' (Vardan, Dan.),

vgl. np. *čāšt*, *čāšta*, *čāštī* 'Frühstück', phl. *čāšt* 'morning meal' West, PT. I, 279 (neben *šām* 'evening meal'). Arm. *čaš* setzt ein phl. **čāš* voraus; np. *čāš*, das Vullers aus *čāšt* verkürzt sein lässt, ist unbelegt.

372. ճաշակ *čašak* (*i-a* St.) 1. 'Kosten, Schmecken, Prüfen, Geschmack', γεῦσις Salom. 16, 20, Hebr. 6, 5 etc., 2. 'Becher, Schale, Mass für Flüssigkeiten' Ex. 25, 29 (σπονδεῖον), Lev. 14, 10 (κοτύλη), Num. 4, 7 (κύαθος) etc., *čašak-em* 'kosten' Hebr. 6, 4, 5, Mt. 16, 28, FB. 223 etc.,

vgl. np. *čāšna kardan* 'gustare', *čāšnī* 'gustus, sapor', *čāšīdan* 'kosten', *čašgar* 'Vorkoster', skr. *čašaka-* 'Trinkgeschirr,

1) Aber ճեղնոց = arm. *ełnrik'*.

Becher' (aus dem Persischen). Arm. *čašak* setzt phl. **čăšak* voraus.

Im Phl. ist *čāš-* sonst = 'lehren' Min. Gl. 49, Shk. 233, Gl. and Ind. 124, West, PT. I, 243, vgl. zd. *čašāna-* 'Lehrer' ys. 13, 3.

373. *ճապուկ čapuk* 'biegsam, gelenkig' Narek., *ənd čapuk* 'schnell, gewandt' El. 57, 13

= np. *čābuk* 'schnell, flink, behend, gewandt, geschickt'.

374. *ճատրակ čatrak* 'Schachspiel' Grig. Tłay, 12. Jhd., *cartrak* Oskiph. (vgl. Wb. unter *nart*)

= phl. *čatrang*, arab. *šaṭranj*, skr. *čaturaṅga-* BB IV, 39.

Neben *čatrak* steht *čatrkuç* bei Vardan, Gesch. (in *čatrkuç xałal* 'Schach spielen'), gen. pl. von *čatrak?*

375. *ճար čar* (unflect.) 'Mittel, Hilfsmittel, Ausweg' MX. 56, z. 26, Joh. Kath., Euseb. u. s. w., *čarak* 'Mittel, Heilmittel' Thom., Narek., Vardan

= np. *čār* 'Mittel', afgh. Lw. *čār* 'remedy', pāz. *čār* 'means, possibility' Shk. 238, vgl. np. *nāčār* 'hilflos, unvermeidlich, gezwungen' (arm. *ančar* 'unmöglich'), np. *čāra* 'Mittel, Auskunftsmittel, Hilfe, List', phl. *čārak* 'Mittel' Bdh. Gl. 117, Gl. and Ind. 124, Shk. 238, skr. *čāra-* 'Verfahren'.

376. *ճարակ čarak* 'Weide, Futter, Nahrung', *νομή* Joh. 10, 9, 2 Tim. 2, 17 u. s. w., *čarak linim* 'Nahrung (des Feuers) werden, verzehrt werden' Ezech. 15, 5, *čarak aṙnem* (dem Schwerte) 'zur Nahrung geben' Mos. Kal. I, 215, z. 2 v. u., *čarakem* 'weiden' (trans.) Judas Brief 12, 'verzehren', *čarakim* 'weiden' (intrans.) Num. 14, 33, 'um sich fressen, sich verbreiten' Apg. 4, 17, *čarak-a-vor* FB. 265, 16 = *xot-a-čarak* FB. 271, 19 'von Kräutern lebend'

= np. *čarā* 'pastio', *čarāgāh* 'Weide' Fird. I, 250, v. 116, *čarāgar* = *čaranda* 'weidendes Vieh', phl. *čarak* 'pasture' West, PT. I, 374, bal. *čaray* 'wandern, weiden, grasen' (Geiger, Etym. Nr. 55).

377. *ճարպ čarp* (*o*-St.) 'das Fett' (des Körpers) Ex. 29, 13, 22, Lev. 9, 19 (*στέαρ*) u. s. w., *čarpovin* 'sammt dem Fett', modern *čarpik* 'geschickt'

= np. *čarb* 'fett, glatt, geschmeidig', *čarba*, *čarbiš*, *čarbī* 'Fett, Fettigkeit, Milde', bal. *čarp* 'fett', *čarpī* 'Fett', pāz. *čarw*

'soft, smooth, mild' Min. Gl. 48, phl. *čarp* 'fat, unctuous, soft, smooth' Gl. and Ind. 125.

378. [ճարտար *čartar* 'kundig, geschickt, erfahren, gelehrt, Künstler' (Hohelied 7, 1)

gehört nicht zu zd. *čarətar-* 'Macher', vgl. ZDMG. 35, 173.]

379. ճարտուկ *čartuk* FB. 49 und 50: das Pferd war von Farbe *čartuk čančkēn* 'un cheval gris-pommelé' (Langlois I, 230), eigentl. 'Fliegen-*čartuk*', ebenso im Ganjaran, modern arm. *čartuĸar* (aus *čartuk ĸar*) 'ein weisser, ins Rothe oder Blaue spielender harter Stein', der zum Dreschen des Getreides gebraucht wird (nach A. Xačaturean)

zu np. *čarda* (*čarta*) 'color ad nigrum vergens, equus rufus', vgl. *čarad*, lies *čard* 'color ad rubrum vergens, badius', *jarda*, lies *čarda* 'equus flavi coloris'.

Arm. *čartuk* entspricht genau einem phl. **čartūk*, np. **čardū*.

380. ճեմ *čem* 'Spaziergang', *čem arnul* 'herumgehen, herumspazieren' 3 Maccab. 5, 12, *čem-aran* περίπατος, schola peripatetica, *čemakan* περιπατητικός, *čem-im* 'spazieren gehen, herumgehen, einherschreiten, einherziehen' Jes. 8, 7, 2 Maccab. 3, 28, Sprüche Salom. 30, 29, Daniel 4, 26, Hiob 6, 10, MX. 27, Mos. Kal. I, 93, *aregakn-a-čem* 'der Sonne ausgesetzt' (Berg) MX. 27

= np. *čam* 'Einherschreiten', *čamīdan* 'einherschreiten, einherstolziren'.

381. [ճեմիշ *čemiš* 'Abort', nur FB. 237, 10: *i čemišn erṫal*, nach Wb. = np. *čemše*, türk. *češme* 1. 'Quelle', 2. 'Abort'. Vullers hat nur *čamša* 'fons' aus *čašma*, aber im Kurd. verzeichnen Justi-Jaba p. 129: »*češma* 'lieu d'aisance', G., p. *čašma*«. Indessen kann arm. *čemiš* nur für pers. *čamiš* stehen, das Vullers nur in der Bedeutung: 'incessus mollior et fastuosior' (zu *čamīdan*) verzeichnet.]

382. ճերմակ *čermak* 'weiss': *čermak ji* oder *erivar* 'weisses Pferd, Schimmel' FB. 190, 7, Sb. 38, Narek., N. P., *čermakaji* 'der (Mann) mit dem Schimmel' (der General Mušeł) FB. 190, 13,

čančačermak[1]) 'Fliegenschimmel' Magistr., vgl. poln. arm. *jermag* 'weiss' WZKM. 1, 282

= np. *čarma* 'equus albus' B., 'equus spadiceus' F., Fird. I, p. 121, v. 1035; 172, v. 783, 787; 444, z. 1 v. u.; 477, v. 714; III, p. 1163, z. 1 v. u.; 1525, v. 499 etc., kurd. *čerme* 'weiss' ZDMG. 38, 61.

Np. *jarma* steht falsch für *čarma*.

383. ճուռակ *čuṙak* (*ćurak*) 'der männliche Falke' Magistr. (11. Jhd.) und Erznk. (13.—14. Jhd.)

= np. *jurra bāz* 'der männliche Falke', afgh. *jurṛa*, *jurṛa bāz* 'a species of hawk or falcon', arab. *zurraq* 'accipiter albus', gr. *τζουρράκιον*.

Man sollte arm. *juṙak* erwarten. So kann auch bei Erznk. gelesen werden; aber bei Magistr.?

384. ճրագ *črag* (*i-a* St., pl. *čragunk*) 'Licht, Lampe' (der brennende Docht) Mt. 5, 15, Luc. 11, 33; 12, 35, Joh. 5, 33, Eznik 158 u. s. w.

= np. *čirāγ* 'Lampe, Leuchte, Licht', bal. Lw. *čirāg* 'Lampe', osset. *ćiṙay* 'Licht', arab. *sirāj*.

čóš = *jauš* s. im 3. Abschnitt.

385. մազդեզն *mazdezn*, gen. pl. *mazdezanç* 'Mazdayasnier, Zoroastrier', *aurēnk mazdezançn* 'das Gesetz der Mazdayasnier' FB. 140, 13; 178, 3, 20, 23; 179, 9; 250, z. 1 v. u., Kir. 20, *Mazdezanç ałandn* 'der Irrglaube der M.' FB. 177, z. 8 v. u., *den Mazdezanç* 'die Religion der M.' MX. 224, z. 3, 4; 249, 18, El. 63, z. 5, 6 v. u., *usumn Mazdezançn* 'die Lehre der M.' FB. 179, 11, acc. pl. *Mazdezuns* FB. 188, 7, *mazdēzn* 'mazdayasnisch' s. oben p. 139 unter *den*, *mazdezakan* dass. Thom.

= phl. *dēn i māzdēsnān* (oder *māzdayasnān*) 'die Religion der M.' oder 'die mazdayasnische Religion' Bdh. Gl. 229, Gl. and Ind. 208, falsch auch *mahēstān* geschrieben Bdh. Gl. 241, 242, pāz. *dīn i veh i mazdayasnān* 'die gute Religion der Mazdayasnier' Min. 13, 16; 15, 21 etc., phl. inschr. *mazdayasn* oder *mazdēsn* = gr. *Μασδασνου* (gen.) Haug, Essay on Pahlavī p. 4, 49, zd. *mazdayasna-* 'Mazdayasnier', *māzdayasni-* 'mazdayasnisch'.

1) Np. *äsp i mügäsi* 'Fliegenschimmel' Rosen, Np. Sprachführer p. 38.

386. *մակոյկ makoik* (*i-a* St., gen. *makuki*) 'Boot, Barke, Nachen' Apg. 27, 16 (*σκάφη*), MX. 218, 4

= np. *makōk* 'Weberschiffchen', arab. *makkūk* 'ein gew. Mass', auch 'Trinkgefäss', syr. מכוכא *σκύφος*, auch 'ein gew. Mass'. Vgl. Fraenkel 207. Modern arm. *mkuk* 'Weberschiffchen' (nach A. Xaçaturean).

387. *մահիկ mahik* (*i-a* St., gen. pl. *mahkaç*) 'Mondsichel' und 'ein ihr ähnlicher Schmuck' Jes. 3, 20 (*μηνίσκος*), Georg, Erkl. d. Jesaias (13. Jhd., 'Halsschmuck' und 'Mondsichel bis zum 5. oder 6. Tage'), Thom. 132, 11 (»mondförmige *mahik* an der Stirn der Pferde«), Philo, *mahik-elǰiur* 'Mond-horn' Basil. und daraus Anan. Shirak.

= phl. **māhīk*, von phl. *māh* 'Mond' Bdh. Gl. 230 und Suff. *īk*.

388. *մաճ mač* (*o*-St.) 'Pflugsterz' Luc. 9, 62, modern arm. *manč*

= np. *āmāj* 'Pflugsterz' (aus phl. **ā-māč*), pārsī *mātk* 'Pflugsterz' ZDMG. 36, 70. — Vgl. P. St. § 13.

389. *մամ mam* 'Grossmutter' Mech. Rechtsbuch (neben *pap* 'Grossvater')

= np. *mām* 'Mutter'.

390. [*մանանխ mananix* (gen. *mananxoy*) 'Senf' Mt. 13, 21 etc. stellt de Lagarde zu np. *nānxᵛāh*, das aber 'Ammi' bedeutet, vgl. A. M. 260, Achund. p. 142: 'Sison Ammi, kleiner Eppich', p. 270: 'radix et semen Ammi von Sison Amomum L.' Für 'Senf' wird arab. *xardal* = np. *sipandān* A. M. 107, Achund. p. 58 gebraucht.

Vgl. oben *ananux* 'Minze' p. 96.]

391. *մանուշակ manušak* 'Veilchen' MGg. 612 (in Arabia Felix), Philo, Ag. 480, Steph. Siun., Thom. u. s. w.

= phl. *vanavšak* Bdh. 66, z. 17, np. *banafša*, māz. *venewše*, arab. *banafsaj* und *manafsaj*, türk. *menefše* u. s. w. Arm. *manušak* steht unregelmässig für **manaušak* (vgl. *kaušik* = pers. *kafš* etc.), doch vgl. *suser* aus **safser*.

Daneben steht *manišak* = syr. *mənīškā*, s. unter den syr. Lw.

392. *մանկ mank* oder *mang* 'Arglist', nur einmal (*nengav ev mangav*) bei Basil. (5. Jhd.), vielleicht aber auch in dem alten und häufigen Adjectiv *xor-a-mang* 'arglistig'

= np. *mang* 5) 'fraus, dolus', B. F. sine ex. (Vullers), osset. *maŋe* = tag. *mäŋ* 'Lüge, Betrug' (Sjögren), *mäng-äwdisänłä* 'falsche Zeugen' (meine osset. Etym. p. 18).

393. մաշ *maš* 'eine Art Bohne' Mech. Fabeln p. 48
= np. *māš* 'Phaseolus Mungo, Mongobohne' Achund. p. 135.

394. մաշկապերճան *maškaperčan* oder *maškaperčēn* 'das Zelt des Perserkönigs' FB. 55 (*maškapačen*), 189 (*maškavarzan*), Sb. 27 (*mašaperčan*), 42 (*maškaperčan*)
= phl. משכאפרזין 'Zelt' Yatk. p. 55, § 25, zu lesen *maškāparzēn* oder besser *maškāparčēn*. Vgl. ZDMG. 46, 328, WZKM. 8, 366.

395. մատակ *matak* (*i-a* St.) 'weiblich, Weibchen' (von Pferden, Eseln etc.), El. 107, 7, Thom., Mos. Kal. I, 117, *matak-a-xaz* 'brünstig' (Pferd) Jerem. 5, 8 (*θηλυμανής*), *matakpan* 'Aufseher der Stuten, des Gestütes' Pseud. 16, 6
= np. *māda* 'Weibchen', phl. *mātak* Bdh. Gl. 228, PPGl. 8 und 157, bal. Lw. *mādag*, *māδay* 'Weibchen'.
Daneben steht մատեան *matean* (sprich *madean*? vgl. Nr. 383) 'Stute' (synon. mit ջամբիկ *zambik* und ճայիկ *čayik*) Magistr. und Erznk. Gramm.
= np. *mādiyān* 'Stute', bal. Lw. *mādyān* 'Stute', phl. *mātyān*(?) ZPGl. 12, z. 5, urspr. aber **mātīkān* P. St. 242 — ?

396. գունդն մատեան *gund-n matean* El. 90, 12; 91, z. 7 v. u. = *matenik gund-n* FB. 'die Schar des Unsterblichen' (im pers. Heer)
= persisch — ?

397. [մատուտակ *matutak* 'Süssholz' Geop. und Med. Schr. lässt sich lautlich weder mit np. *mahk* 'Süssholz' noch mit den bei Achund. p. 241 angeführten pers. »*bich mekkeh*« (*bich* = np. *bīx* 'Wurzel') und »*motkī*« vereinigen.]

398. մար *mar* (*u*-St.) 'Mass für Flüssigkeiten' Joh. 2, 6 (*μετρητής*) u. s. w.
= pers. *μάρις*, pontisch *μάρης*, vgl. Ges. Abh. 196. Zu Grunde liegen kann ein phl. **mār* = **māhr* = ap. **māθra-* (P. St. 206), vgl. skr. *mātrā-* 'Mass'.

399. մարախ *marax* (*o*-St.) 'Heuschrecke' Mt. 3, 4, Ex. 10, 4, Sb. 27, 13, Kir. 208, 209 etc.
= zd. *maδaxā-*, bal. *maδax*, *maδay*, np. *malax* 'Heuschrecke'. Vgl. P. St. 100, 202.

400. *մարգ marg* 'Wiese, Aue' 1 Maccab. 9, 42 (ἕλος), MX. 123 (*Maraç marg* 'Meder-wiese'), Vardan 35 u. s. w.

= syr. מרגא *margā* 'Wiese', arab. *marj* 'Wiese', schon von den Arabern (Fraenkel p. 129) als pers. bezeichnet, np. *mary* 'genus graminis quod bestiae pascentes libenter vorant' (Vullers), *maryzār* 'Ort, wo *mary* wächst, Wiese' Fird. I, 435, 34, in älterer Zeit np. *mary* noch 'Wiese' P. St. 98, kurd. *mirk*, *merya* 'prairie' Justi-Jaba Dict., *mērk* 'Rasen, Wiese' u. s. w. ZDMG. 38, 90, zd. *marəγā-* 'Wiese' vd. 2, 26.

401. *margašišay* oder *markašišay*, resp. *markašitay* zu lesen für *mardarišar* MGg. 615?

= np. *mărqašīšā* Vullers, *mārqašītā* A. M. 253, z. 2 'Pyrit, Markasit' Achund. 138, 187, syr. מרקשׁיתא.

mardasang s. im 3. Abschnitt.

402. *մարզ marz* (*i*-St.) 'Grenze, Grenzland, Provinz, Gegend' Ag., El. 47, z. 6 v. u., Thom., Joh. Kath., Levond, *marzpan* 'Statthalter einer Provinz, Markgraf' (solche verwalteten das persische Armenien nach dem Sturz der arm. Dynastie) El. 100, z. 2 v. u., Sb. 29, 16; 34 u. s. w., Mos. Kal. I, 142, z. 9 v. u., *marzpanuťiun* 'Markgrafenwürde' El., Laz., Sb. 25, z. 6 v. u. etc.

= np. *marz* 'Grenze, Land', syr. מרזא 'marchionatus', np. *marzbān* eigentl. 'Grenz-hüter' = 'Markgraf' Tab. 102, 446, phl. *marzpān* BB IV, 36, als Eigenname Gl. and Ind. 212, syr. *marzuwān* Hoffmann p. 30, 64.

Jüngere Formen für *marzpan* sind *marzavan* Steph. Orb. und *marzvan* Vardan = np. *marzbān*, *marzvān*.

Ueber *marzpet* = *maipet* s. unter *Jnikan* p. 69; *marzpetakan* (*gund*) bei Mt. Urh. steht falsch für *mardpetakan*.

403. *մարզանգոշ marzangoš* Galen, Med. Schr., *marzgoš* (var. *marzigoš*) MGg. 612, 28

= np. *marzangōš* (*marzanjūš* A. M. 250) 'Origanum Majorana, Majoran' Achund. 137 und 267, *mərəzangōš* Bdh. 66, 11. Die syr. Formen s. Ges. Abh. 64, Brockelmann Wb. 194. Eine Abart davon ist Myosotis = arm. *mkn-akanj* 'Mäuse-ohr'.

404. *մարձիկ marjik-ǩ* = *marzik-ǩ* 'Truppen, Soldaten' nur El. 11, Moskauer Ausg. 17

= pers. —?

mexak s. im 3. Abschnitt.

405. մհեկան *mehekan* gen. eines ungebräuchlichen nom. *mehekan* = Name des 7. armenischen Monats, vgl. Koriun 26: am 13. Tage *amseann mehekani* ‘des Monats Mehekan’, MX. 270: *y erektasann mehekani* ‘am dreizehnten des Mehekan’ (*starb Mesrop*), *Mos.* Kal. I, 232: *mehekani amsoy* ‘des Monats Mehekan’, daneben *meheki* gen. eines ungebr. nom. **meheak*, vgl. Joh. Kath. 70, 20: *i meheki amsean* ‘im Monat Meheak’,

vgl. pers. *mihr*, phl. *mihr* (geschrieben *m(i)tru*) Gl. and Ind. 87 ‘der 7. persische Monat’ und np. *mihrgān* ‘Fest des Mithra im Monat Mihr’ Albīrūnī Uebers. p. 208 = phl. *mihragān* (geschrieben *m(i)trugān*) Bdh. 33, 9 (richtig wäre phl. *mihrakān*) = ap. *Μιθράκανα* (für *Μιθράκινα* bei Strabo 530: *τοῖς Μιθρακίνοις*) ‘das Mithrafest’ (Darmesteter, Zend-Avesta *II*, 443).

Arm. *mehekan*: *Μιθράκανα*, arsacid. **miθrakān*, *mihrakān* wie arm. *ahekan*: arsacid. **āθrakān*, **āhrakān* (s. oben p. 95 unter *ahekan*). Vgl. die späteren Neubildungen arm. *mrhakan* und *mihrakan* oben p. 53 unter *Mihr* und P. St. 205.

406. մհեան *mehean* (*i-a* und *i*-St., gen. *meheni*) ‘Tempel (der Götzen), Altar, Götzenbild’ Ag. 606, 11, 13; 607, 1, 5, 1 Kor. 8, 10 (*εἰδωλεῖον*), Hosea 10, 8 (*βωμός*), 2 Kor. 6, 16, Röm. 2, 22 (*εἴδωλον*) u. s. w.,

nach de Lagarde zu pers. *mihr*, vgl. pers. *dar i mihr* ‘Mithrapforte’ = ‘Tempel’ (der Parsen), also *mehean* (mit dem arm. suff. *ean*) = ‘auf Mithra bezüglich, mithrisch’? Unsicher.

407. մհեւանդ *mehevand* ‘Arm- oder Halsband’ (der Frauen) Num. 31, 50 (*χλιδών*), Jes. 3, 20, Richter 8, 26 (*στραγγαλίς*)

scheint persisch, mit *-vand* = np. *band* ‘Band’ zusammengesetzt.

408. միշտ *mišt* ‘immer’, alt und besonders häufig in Comp. (*mšt-a-*) und in der Ableitung *mštnjean*, als 1. Glied von Comp. = *mštnjen-a-* ‘immer, ewig’ (zur Bildung vgl. *tiv* ‘Tag’, gen. *tvnjean* aus **tiv-njean*)

= zd. *mīšti* yt. 5, 120; 7, 4, das nach der Tradition ‘immer’ bedeutet (Darmesteter, Étud. iran. II, 303, Zend-Avesta II, 394), während es Geldner durch ‘Harnen, Thau’ übersetzt. Unsicher.

mlham s. im 3. Abschnitt.

409. *մշտիկ mštik* (*i-a* St., instr. *mštkav*) 'Bündel, Büschel' (Ysop), *δέσμη* Ex. 12, 22, Joh. 19, 29

= np. *mušti* 'Handvoll' von *mušt* 'Faust, Handvoll', bal. Lw. *mušt* 'Faust', phl. *must* 'Faust', *mustīh* 'Handvoll' Gl. and Ind. 218, Bdh. Gl. 240, aber *mušt* 'Faust' Spiegel, Traditionelle Lit. p. 432, zd. *mušti-* 'Faust' (in *muštimasah-*), skr. *muṣṭi-* 'Faust, Handvoll, Griff', *muṣṭika-* 'Handvoll'. Vgl. lat. *manipulus* 'Handvoll = Bund, Bündel, Manipel, Compagnie'.

Arm. *mštik* setzt ein phl. **muštīk* voraus.

410. *մոգ mog* (*u*-St. und *i-a* St.) 'Priester der zoroastrischen Religion, Magier' Mt. 2, 1, FB. 140, El. 11, z. 2 v. u.; 39 etc., Eznik 9, 13, 64, 116, 222, 235, 252, Laz. 305, Sb. 46 u. s. w., davon *mog-em* 'zaubern' Apg. 8, 9, *mogut'iun* 'Religion der Zoroastrier (Magier), Magierthum, Magie, Zauberei' El. 14, 10, Sb. 45, Apg. 8, 11, *mogakan* (*ałand* = 'Irrlehre') 'der Magier' Mos. Kal. I, 211, *mogpet* (*i-a* St.) 'Oberpriester der Zoroastrier' El. 11, z. 1 v. u.; 39 etc., Laz., Sb. 28, Mos. Kal. I, 212

= ap. *magu-* 'Magier' (urspr. ein medischer Stamm, vgl. Nöld. Aufs. p. 12), gr. *μάγος* 'Magier, Priester und Weiser der Perser, Zauberer' Herod. etc., hebr. מָג 'Magier' Jerem. 39, 3, phl. *mag* (geschrieben *magu*, gesprochen *may* oder *moy*) ZDMG. 44, 671, Horn, Sieg. p. 23 flg., np. *muy* (*mōy*) 'Magier'; phl. *magupat* Haug, Essay on Pahlavī p. 72, Horn, Sieg. 27, BB IV, 59, Gl. and Ind. 223 = 'Chef der Magier, Oberpriester' (= ap. **magupati-*).

Phl. *magupat*, gesprochen *moypet*, ging in sassanidischer Zeit in *movpet* über, daher arm. *movpetan movpet* 'Obermobed' El. 124, z. 4 v. u., Laz. 262, 6, Sb. 27, syr. *mōweδān mōweδ* Hoffmann p. 88, phl. *maupetān maupet* BB IV, 59, np. *mōbeδān mōbeδ* Tab. 9, vgl. syr. מוּפְטָא (um 400 p. Chr.), gr. *Μαυπιτᾶς* lies *Μαυπιτᾶς* BB IV, 59. — Aus dem Neupersischen stammt die Form *mubitan mubit* bei Mos. Kal. I, 204. — Entsprechend wurde der plur. *moyān* zu *movān* in arm. *movan handerjapet* El. 124, *movan anderjapet* Laz. 262 = *mogaç anderjapet* FB. 157 (*mogaç* mit arm. Pluralendung) = syr. *muy(ān)-andarzbaδ* Hoffmann p. 50 'Andarzpet der Magier' (s. oben p. 99 unter *andarz*). Vgl. P. St. 248.

411. *մողոզմայ mołozmay* 'Weinglas' Mos. Kal. ed. Emin p. 59, 17, *małzmay* Pariser Ausg. I, 174, 16
= pers. —? Vgl. np. *mul* 'Wein'.

412. *մամ mom* (*o*-St., gen. *momoy*) 'Wachs' Psalm. 67, 2 u. s. w., *momakert* 'aus Wachs gemacht' Basil., *momełēn* 'wächsern = Kerze' FB. 229
= np. *mūm* 'Wachs, Kerze', davon *mūmīn* 'von Wachs'. Die Pehleviform war also *mōm*.

413. *մոյկ moik* (*moig*) 'Schuh' FB. 204, 266, Laz. 191, *miamoik* 'mit einem Schuh bekleidet' Laz. 191
= pāz. phl. *mōk* Min. Gl. 140, Gl. and Ind. 218, arab. *mūq*, syr. מוקא, gr. *βαυκίς* Fraenkel 55.

414. *մուճակ mučak* 'kleiner Schuh, Frauenschuh' Leb. d. Väter, Erznk.
= np. *mōza* 'Ueberschuh', bal. Lw. *mōzag*, *mōžay* 'Socken, Stiefel, Beinkleider', afgh. Lw. *mōza* 'a stocking, a boot, a covering for the legs, a long boot', arab. *mauzaǰ* Fraenkel 55, pāz. *mōža* 'a stocking, a boot' Min. Gl. 140 = phl. *mōčak* Phl. Min. p. 51, z. 7.

415. *մուշկ mušk* 'Moschus' Gesch. Georg., Bars. Mašk., Ganjaran, *mušk-erē* (d. i. 'Moschus-Wild') 'Moschusthier, Moschus moschiferus'[1]) in Indien MGg. 615, 17 (zwischen Greif und gehörntem Esel genannt), dasselbe nur *mušk* genannt MGg. 616, 13 in China (zwischen *hrēš*? und Pfau), *aic'amn mškaport* = 'moschus-nablige Gazelle' Geschichte der hlg. Hṙip'sim. MX. 301, 8
= np. *mušk* und *mišk* 'Moschus', phl. *mušk* 'Moschus' Bdh. Gl. 241, *mešk* (in Zendbuchst.) 'Moschusthier' (in 8 Arten) Bdh. p. 31, 5 flg., arab. *misk*.

416. *մէշկ մշկոյ bēšk mškoy* MGg. 615, 15, bei Soukry p. 44, 10, 11: »Mäuse, welche genannt werden *bēš-mašk*, die,

1) Vgl. die Glosse bei Soukry p. 44: *mušk'erē*, »an Grösse und Gestalt wie das viermonatliche Junge der Gazelle, abgesehen von den Zähnen (Eckzähnen), die, sagt man, wie die des Fuchses sind, denn es frisst Mäuse. Und vom *nap'ak* (= np. *nāfa* 'Moschusbeutel') sagen einige, dass es die Hoden (*orjik'*) seien, andere aber sagen, der Moschus sei vor den Eiern (*ju-k'*)«.

da sie die tödliche Wurzel *biš* essen, Gegengift sind«, an beiden Stellen *bēš-mušk* 'Bēš-Maus' zu lesen

= phl. *beš mešk* (in Zendbuchst.) »welches *bēš* isst« Bdh. 31, 7 (unter den Moschusthieren genannt), np. *bēš-mūš* »ein der Maus ähnliches Thier, das unter den Wurzeln der Pflanze *bēš* lebt und dessen Fleisch als Gegengift gegen diese Pflanze dient« (Vullers), syr. בישמושך 'reptile quoddam, quod radice cicutae, ut dicunt, vescitur' etc. de Lagarde, Symmicta p. 91,

zu np. *bēš*, *biš* A. M. 57 'Aconitum' (vgl. Polak, Persien II, 212, 264) und np. *mūš* 'Maus', bal. *mušk*, *mūšk* 'Ratte, Maus'.

417. *մուրհակ murhak* (*i*-a St.) 'Urkunde' (Vertragsurkunde, Schenkungsurkunde, Kaufbrief, gewöhnlich: ein *murhak* schreiben und siegeln) Jerem. 32, 10—14, *συγγραφή* Tōbit' 7, 16, Jes. 58, 6, Hiob 31, 35, *χειρόγραφον* Tōbit' 9, 6, MX. 256, FB. 136, z. 6 v. u.; 269, 13, Kir. 33 u. s. w.

= np. *muhr* 'Siegelring, Siegel', skr. *mudrā-* 'Siegelring, Siegel', *mudrikā-* dass.

418. *մուրտ murt* (gen. *mrtoy*) 'Myrtenbaum' (auch *mrteni*, *mrti*) und 'Myrtenbeere' Nehemia 8, 15 (gen. *mrtoç xnkeneaç* = *μυρσίνης*), Jes. 41, 19 (*murt* = *μυρσίνη*), Ag. 479, MGg. 609 (in Siunik') u. s. w.

= np. *mūrd* 'Myrte' A. M. 12, 12 flg., phl. *mūrt* Bdh. Gl. 240, PPGl. 160, gr. *μύρτος* (*μυρρίνη*, *μυρσίνη*) 'Myrte'.

Das armenische Wort kann auch aus dem Griech. stammen. Vgl. Nöld. Stud. II, 43, Hehn, Kulturpflanzen[6] 231—233, 573.

419. *յազիմ yaz-em* (aor. *yazeçi*) 'die Opfergebete nnd Ceremonien verrichten, opfern' Eznik 119, 136, 137, 222 (»erst opfern, dann tödten«!), 1 Maccab. 1, 50, Ephrem, Kanon., Thom. 27, 16, *yazim* (vom Opfer) 'essen' Kanon., *anyaz* El. 40, 22, *yaz-acoy mis* 'Opfer-fleisch' El. 49, 22, *yazumn* 'das Opfern' Kanon., *yašt* (*i*-St.) 'Opfer' Eznik 113 flg., Ag. 606, El. 20, Kanon.,

= zd. *yaze* 'ich opfere, verehre', skr. *yaj* 'opfern, verehren', päz. phl. *yaštan* 'to worship, consecrate' Min. Gl. 220, Gl. and Ind. 267, praes. *yazēm* PPGl. 236, *yazešn* 'worship' Min. Gl. 221, Gl. and Ind. 258; zd. *yešti-* 'Verehrung, Anrufung', phl. *yašt* 'Verehrung, Gebet' Min. Gl. 220, Gl. and Ind. 266, ZDMG. 43, 32, 'Gebet' Bdh. Gl. 287, syr. 'den *Yašt* verrichten, hersagen' Hoffmann p. 79, Nr. 724, p. 94 und 108.

Daher die Deutung des Ortsnamens *Yaštišat*, *Aštišat* (Dorf in Taraun Ag. 606, FB. 114, Laz. 104 etc.) als = *πολύθυτος* (im griech. Agath.), von *yašt* 'Opfer' und *šat* 'viel, reichlich'. Siehe unter *šat* p. 212.

420. յասմիկ *yasmik* 'Jasmin' Ag. 480, MGg. 612 (im glücklichen Arabien)

= np. *yāsamīn* A. M. 270, *yāsmīn* Rosen, Np. Sprachführer 37, bal. Lw. *yāsmīn*, afgh. Lw. *yāsmīn* oder *yāsamīn*, phl. *yāsmīn* u. s. w. Spiegel, Traditionelle Lit. p. 439, West, PT. I, 104 = Bdh. Gl. 285. Im Pehlevi existirte wohl **yāsmīk* neben *yāsmīn*. Vgl. np. *zamī* neben *zamīn*, *anguštarī* neben *anguštarīn*.

421. յաւանակ *yavanak* oder յովանակ *yovanak* 'das Junge' (von Eseln, Pferden etc.), 'Füllen' Mt. 21, 2, Eznik 175 etc.

= zd. *yuvan-*, 'jung, Jüngling', np. *ǰuvān*, *ǰavān* 'jung, Jüngling', bal. Lw. *javān*.

Jünger entlehnt ist *jevan-*, *juvan-*, s. unter den Eigennamen p. 69. P. St. 153, 154.

422. յաւէտ *yavēt* adv. 'immer', davon *yavitean* 'in Ewigkeit' Mc. 3, 29; 11, 14, *i yavitean* Joh. 8, 35, *minčev yaviteann* 'in Ewigkeit' Sb. 123, z. 3 v. u., *i yaviteniç* 'seit Ewigkeit' Joh. 9, 32, Luc. 1, 70 etc., *yaviteans yaviteniç* 'von Ewigkeit zu Ewigkeit' (häufig), *arkay yavitean keaç*[1]) »König, lebe ewig« Sb. 40, z. 7 v. u., *yavitenakan* adj. 'ewig'

= np. *ǰāvēd*, *ǰāvēdān* 'ewig', zd. *yavaeča yavaetātaeča* 'für immer und ewig', phl. *yāvētān* 'for ever' PPGl. 134, Yatk. 66.

Die jüngere Form mit *ǰ* liegt vor in յաւիտեան խոսրով *ǰavitean xosrov* 'Ewig-Xosrov' Sb. 68 (s. oben p. 68 unter den Eigennamen). Die Endung *-ean* ist echt armenisch.

Das neben *yavēt* vorkommende *yavēž* adv. 'immer', adj. 'ewig' Ag., Eznik etc. und mit secundärem *r*: *yavērž*, *yaverž* geht auf eine andere Ableitung von zd. *yavae-* zurück, vgl. zd. *yavaeǰi-* 'immer lebend'.

423. յետքար *yetkar* (*i*-St.) 'Brief' Sb. 41, 14, 'Bericht' Sb. 122, 21 = Steph. Asol. 97, z. 5 v. u., 'handschriftliche Urkunde' Joh. Kath.

1) Vgl. pers. *anōša bizī*, *hamēša bizī* P. St. 269.

= np. *yādgār* 'Andenken, Erinnerungszeichen' Fird. I, 16, v. 56, phl. *ayātkār*[1] 'a writing, book, treatise, pamphlet' Ganj. Gl. p. 1, 'a memorandum, memorial, record, register' Gl. and Ind. 23, pāz. *ayādagār* 'memorandum' Shk. 235, vgl. *ayādkārāt* 'Memoiren' Hoffmann p. 294.

Man sollte im Arm. **ayatkar* erwarten. Hat volksetymologische Anlehnung an die Comp. mit *yet-* 'nach' stattgefunden?

424. յոյզ *yoiz* 1. 'Suchen, Untersuchung', 2. 'Erregung', *yuzem* 1. 'ich suche, untersuche, durchsuche' A. T., 2. 'setze in Bewegung, errege' (das Wasser Joh. 5, 4), 'rege auf' (die Menschen) Mc. 15, 13

= zd. *yaozaiti* 'bewegt sich, wogt, wallt', bal. *juzay* 'to move', *juzōx* 'moving, the pulse' Dames 65; np. *razmyōz*[2] 'kampfsuchend, kampfbegierig', vgl. arm. *paterazm yuzel* 'nach Kampf begehren' Zenob 25, z. 1, 2 v. u.

425. յովազ *yovaz* (var. յաւազ *yavaz*) 'Panther' Hosea 5, 14; 13, 7, Pseud. 150, z. 9 v. u., Eznik 149, Mos. Kal. I, 93, Leb. d. Väter

= np. *yōz* 'Jagdleopard'[3], syr. ירזא 'panthera' (venatica). Georg. *avaza* 'Panther' Tchoubinof p. 6 stammt wohl aus dem Armenischen. — Zur Form s. P. St. 151, 153, 169.

426. յուշկապարիկ *yuškaparik* (*i-a* St.) 'ein fabelhaftes Wesen, Centaur' Pseud. 28, 19 = MX. 142, 9 (Kampf der Lapithen und Centauren), *ὀνοκένταυρος* Jes. 13, 22; 34, 11, 14; »sie sagen, dass die *yuškaparik*, welche die griechische Sprache *išaçul* (= 'Esel-stier') nennt, in den Ruinen wohnen« Eznik 98, ebenda neben andern Fabelwesen: *parik*, *hambaru*, *covaçul* ('Meer-stier'), *pay* und *arlēz* (= *aralēz* p. 100) als nicht existirend genannt,

scheint ein persisches Comp., aus *yušk* (vgl. np. *vušk* 'Esel', von Vullers s. v. verworfen, aber im Gazophyl. 33 unter den Wörtern für 'Esel' angeführt) und *parik* (= np. *parī*, s. unter *parik*)? Unsicher. de Lagarde vermuthet *išk-a-parik* von *išk*

1) Ueber den Anlaut s. P. St. 106, 151, 153.

2) Vgl. *Razmiozan* p. 69.

3) Von Polak, Persien I, 187 als *yus pelenk* 'Gepard' (= *yōz palang*) unter den jetzt in Persien gejagten wilden Thieren genannt.

= *išuk* 'Eselchen' (von arm. *ēš* 'Esel'), aber die Ueberlieferung *yuškaparik* scheint sicher.

427. *նազիլ nazim* 'stolz thun, sich brüsten, liebkosen' Num. 23, 24, 1 Maccab. 10, 70 etc., *nazank̔* 'Koketterie', *naz-a-ban-em* 'mit feierlicher Rede preisen', *nazeli* 'herrlich, prächtig, würdig', modern arm. *naz caxel* 'sich zieren', *nazelačem* 'kokett einhergehend'

= np. *nāz* 'Zierlichkeit, Schönthun, Liebkosen, Kokettiren, Ziererei', *nāzuk* 'zart, zierlich, fein', *nāznīn* 'zierlich, hold, lieblich', *nāzīdan* 'stolzthun, sich brüsten, prahlen', afgh. Lw. *nāz* 1. 'fondling, blandishment, coquetry, playfulness' etc., 2. 'pride, consequential airs', *nāzuk* 'thin, delicate', *nāznīn* 'delicate, lovely'.

428. *նախ nax* 'zuerst', alt und häufig, als 1. Glied von Comp. für griech. προ- und πρωτο-, z. B. *nax-a-gah* πρόεδρος 'den Vorsitz habend', *nax-a-duṙn* πρόθυρον Ezech. 8, 3, *nax-ənťaç* πρόδρομος, *nax-cin* 'erstgeboren', πρωτογενής Ex. 31, 1 u. s. w., davon *naxni* 'Vorfahr, Stammvater' A. T., MX. etc., *naxust*, *i naxust* 'von Anfang, vor Alters', dann auch adjectivisch 'alt' Magistr. und Plato,

letzteres scheinbar = np. *naxust* 'Anfang, erster, zuerst', pāz. phl. *naxust* 'first' Shk. 259, Gl. and Ind. 230.

Aber arm. *naxust* ist gebildet von *nax* mit der arm. Ablativendung *-ust* (vgl. *y-erkn-ust* 'vom Himmel', *ail-ust* 'anderswoher' etc.), die mit dem *-ust* von np. *naxust* nichts zu thun hat. Andrerseits ist die Bildung von np. *naxust* vollkommen dunkel. Zu vergleichen ist also nur arm. *nax* mit np. *naxust*. Ob und wie sie zusammenhängen, ist mir unklar.

Für arm. *nax* scheint *nah* eingetreten zu sein in *nahatak* 'Vorkämpfer', πρωταγωνιστής 1 Maccab. 9, 11 etc. und in *nahapet* 'Stammvater des Geschlechtes, Patriarch' A. T., Ag., MX etc.

429. *նախճիրք naxčir-k̔* 'Erlegung von Wild auf der Jagd oder von Menschen im Kampfe, Gemetzel', — *arean* 'Blutbad' FB. 51, El. 92, Joh. Kath., Arist., davon *Naxčrajor* (*jor* = 'Thal') ein Dorf in Airarat, Joh. Kath. (vgl. Inǰiǰean 402)

= np. *naxčīr* (mit *ī*) 'Jagd, Jagdbeute, Wild' Fird. I, 434, syr. נחשירא, vgl. ZDMG. 46, 141 (*naxšēr-ϑāna* mit *ē*).

načak s. im 3. Abschnitt.

430. նամակ *namak* (*i-a* St.) 'Brief, Schreiben' 2 Maccab. 11, 15, Josua 15, 15; 21, 29, El. 20, 3; 22, 10; 23, 11, Laz. 187, Sb. 120, collect. plur. *namakani* Laz., *namak-a-gir* = (Anklage-) brief-schreiber = 'Ankläger, Verräther' 2 Maccab. 3, 11; 4, 1; 6, 10

= np. *nāma* 'Brief, Schreiben, Buch', phl. *nāmak* (vgl. *kārnāmak*).

431. նամիլ *nam-il* (inf.) 'feucht werden' einmal im Ganjaran zu np. *nam* 'feucht'. Wohl modern.

Dazu *namēt* u. s. w.?

432. նարգէս *nargēs* (*nergēs*) 'Narcisse' Ag. 480 (*nergis*), Vardan, *narkis*, *narkēs* Med. Schr.

= np. *nargis* 'Narcisse' A. M. 262, 8, syr. נרקס, gr. *νάρκισσος*.

Np. *nargis* setzt ein phl. **narkis* voraus, daher arm. *nargēs* erst in sassanidischer Zeit entlehnt. Vgl. P. St. 239.

narinj s. im 3. Abschnitt.

nart = *nard* s. im 3. Abschnitt.

433. նաւ [1]) *nav* 'Schiff, Boot' (*i-a* und *u*-St.) Mt. 4, 21; 8, 24; 14, 13, Mc. 1, 19, 20; 6, 32; 4, 36, Luc. 5, 3, 7, Joh. 21, 8 u. s. w., alt und häufig, *navak* *πλοιάριον* Mc. 3, 9, *navabek* 'schiffbrüchig', *navem* 'schiffen' Apg. 27, 1, Apc. 18, 17, *navord* 'Schiffer' Sb. 79, *navavar* (= Schiffs-führer) *ναύκληρος* Apg. 27, 11, *navapet* (= Schiffs-herr) *κυβερνήτης* Apg. 27, 11 etc.

= np. *nāv* 'Röhre, Rinne', auch 'navicula', *nāvdān* 'canalis', *nāxudā* (aus **nāvxudā*) 'Schiffscapitän', phl. *nāvtāk* 'schiffbar', *nāvīčak* 'Canal' Bdh. Gl. 246, ap. *nāviyā* in *utā abiš nāviyā āha*, skr. *nāu-* 'Schiff, Boot, Nachen'.

Arm. *nav* kann echt, aber auch entlehnt sein (s. p. 17).

Sicher entlehnt ist նաւազ *navaz* (*i-a* St.) 'Schiffer', *ναύτης* Pit., Philo, Apc. 18, 17

= zd. *navāza-* KZ. 27, 252, ZDMG. 46, 294, Anm. 3, skr. *nāvājá-* 'Schiffer', lat. **nāvigus* BB IV, 131 in *navigare*, *navigium*. — Vgl. *gavazan* p. 126.

---

1) Modern arm. ist *nav* 'die Rinne, durch die das Wasser auf das Mühlrad geleitet wird' (nach A. Xaçaturean) = np. *nāv* 'canalis, per quem aqua molam agens fluit'.

434. նաւակատիք *navakati-k* (gen. *navakateaç*) 'Einweihung, Fest der Einweihung, Tempelweihfest, Fest', ἐγκαινισμός Num. 7, 10, Deut. 20, 5, τὰ ἐγκαίνια Joh. 10, 22 (= np. *naugān* bei Vullers), Tonak., Euseb., Thom., Steph. Orb. II, 206 (*čragaloiçn navakatiĕ* 'Fest der Lichtanzündung'),

von den Armeniern durch *norogutiun* oder *norogumn* 'Erneuerung' übersetzt, vom Wb. = *norakertiĕ* [1]) gesetzt mit Hinweis auf np. *nau kardan* 'neu machen',

ist offenbar persisch, wahrscheinlich mit dem arm. Suffix *-i* von einem phl. **navakat-* abgeleitet, dem im Zd. **navakata-* 'das neue Haus' entsprechen könnte (zd. *nava-*, np. *nau* 'neu' und zd. *kata-*, phl. *katak*, np. *kad*, *kada* 'Haus', vgl. Horn, Grdr. Nr. 844), wonach *navakatiĕ* 'das auf den Neubau bezügliche' (Fest) bedeuten würde.

Gegen die Gleichung *-kat-iĕ* = zd. *kərəiti-* spricht arm. *kert* = zd. *kərəta-* 'gemacht'.

435. նաւասարդ *navasard* (*i-a* St.) 'der erste Monat des armenischen Jahres, Neujahr' El. 40, 1, *i navasard avur* 'am Neujahrstage' Ag. 623, *amseann navasardi* 'des Monats Navasard' Koriun 25, *navasardi amsoy* 'des Monats Navasard' Mos. Kal. I, 219, *z navasardaç žamanakaukn* 'um die Neujahrszeit' FB. 117, 6, *z tauns navasardaç* 'das Neujahrsfest' FB. 117, 25

= zd. *nava-* 'neu' + *sarəδa-* 'Jahr' (osset. *sürd* 'Sommer', skr. *çarad-* 'Herbst, Jahr'), np. *nau* 'neu' und *sāl* 'Jahr', vgl. np. *nausāl* 'jung an Jahren', als Bahuvrīhi-Comp. (bei Zenker), nestorianisch *nausard-ēl* 'der 7. Sonntag nach Pfingsten, Sommeranfang' Tab. 408, Hoffmann p. 60, talm. נוסרדי nach WZKM. 8, 366, sogdisch *nausarδ* 'der erste Monat', chorasmisch *nausarǰī* Albīrūnī Uebers. 56, 57, 221, 223.

Vgl. np. *naurōz* = Neu-tag für 'Neujahrs-tag', das volksthümliche Frühlingsfest Tab. 407 und նաւռուզ *Nauŕuz* (Name eines Heerführers der Mongolen), »das übersetzt wird *navasard*« Steph. Orb. II, 219.

436. նաւթ *navt* (*i*-St.) 'Erdharz, Erdpech, Erdöl', ἄσφαλτος Gen. 6, 14, MGg. 607 (in Aljnik'), 608 (in Turuberan), MGg. ed. Soukry p. 31 (schwarzes und weisses Navt' in Taruberan), Mos. Kal. I, 93, Thom. 131, z. 4 v. u.

1) Dies liegt sonst nicht vor, wohl aber *norakert* 'neu-gemacht, neu'.

= np. *naft* 'Naphtha, rohes Petroleum', gr. *νάφθα*, lat. *naphtha* ein dickes Oel (vom *bitumen* 'Erdharz' unterschieden) Ammian 23, 15, 37, syr. ܢܦܬܐ 'naphtha'.

Ursprung des Wortes unbekannt.

437. *նապակ napak* 'Moschusbeutel' (des Moschusthieres) MGg. ed. Soukry p. 44, z. 7 v. u.

= np. *nāfa* 'Moschusbeutel' (vgl. *nāf* 'Nabel', zd. *nāfō*), phl. *nāfak* 'Nabel' ZPGl. p. 10, *nāfa* (in Zendbuchstaben) Bdh. p. 31, z. 6. Im Syr. vgl. Brockelmann p. 209.

438. *նեռոզ nemŕoz*? in *ḱust i nemŕoz-ḱ* MGg. 613, *ḱust i nmŕoǰ* MGg. ed. Soukry p. 46 'die Gegend des Mittags' (Südpersien)

= phl. *kust i nēmrōč* Bdh. Gl. 210, *nēmrōč* 'Mittag, Süden' Bdh. Gl. 252, pāz. *nīmrōž* Min. Gl. 146, np. *nīmrōz*, bal. *nēmŕōč* 'Mittag' etc. vgl. Geiger, Etym. Nr. 269.

439. [*նենգ neng* 'List, Arglist, Hinterlist', *δόλος* Mc. 14, 1 etc., *nengem* 'betrüge' Eznik 245, *nengavor* 'Betrüger' Eznik 247 passt in der Bedeutung nicht zu np. *nang* 'Scham, Schande'.]

440. *նզար nzar* nach Wb. nur bei Joh. Mandakuni an einer Stelle[1]), an welcher die Ausgabe, Venedig 1860, p. 57, z. 7 v. u. dafür *nihar* bietet, das 'mager, abgezehrt' Anan. Shirak., Grig. Nius., Oskiph. bedeutet, vgl. *niharumn* 'Entkräftung' Sokr.

1. = np. *nizār* 'zart, mager', phl. *nizār* 'thin, lean, meagre' Gl. and Ind. 235, *nizārīh* 'meagreness' 241, 'weakness' Shk. 259; 2. = np. *nihār* 'Abnahme, Abzehrung des Körpers'.

441. *նժդեհ nždeh* 'Fremdling' (neben *panduxt* genannt) FB. 230, 20, *παρεπίδημος* Gen. 23, 4, *προσήλυτος* Deut. 10, 18, *nždeh-a-kiç* 'Reisebegleiter', *συνέκδημος* 2 Kor. 8, 19

= ap. **nižḍahyu-*, zd. **nižḍaṅhu-* 'der ausserhalb seines Landes ist' (gr. *ἔκδημος*).

Vgl. zd. *antarə-daḥyu-*, *ādaḥyu-* 'der im Lande ist' etc. yt. 10, 144.

նիազ niaz = np. *niyāz* s. unter *apeniaz* p. 105.

---

1) Aus dem Propheten Maleachi 1. Cap. genommen.

442. *նիզակ nizak* (*i-a* St.) 'Speer' 2 Kg. 2, 23, FB. 195, 242 u. s. w., alt und häufig, *nizakavor* 'speerbewaffnet', *nizak-a-kiç* 'Speergenosse, Kampfgenosse'

= np. *nēza* 'Wurfspiess, Lanze', *nēza-var* [1]) 'den Wurfspiess tragend', bal. Lw. *nēza*, nb. *nēzay* 'Spiess, Speer', arab. Lw. *naizak* 'hasta brevis', pāz. *nēža* 'a short spear' Min. Gl. 144, phl. *nēzak* phl. vd. p. 171, z. 3 v. u. (für zd. *aršti-*), Gl. and Ind. 249, Bdh. Gl. 251, syr. ניזכא 'hasta'.

նիհար nihar s. unter *nzar* p. 203.

443. *նիշ niš* (ohne obliq. Casus) 'Zeichen, Mal, Punkt' MX. 130, 15, Ephrem, Joh. Mam. u. s. w.

= syr. נישא 'signum, vexillum, significatio, finis, scopus, occasio, materia, exemplum', das aus dem Pers. stammen soll. Vgl. Ges. Abh. 66 und unten Nr. 450.

444. *նիրհ nirh* 'Schlummer, Schlaf' Jerem. 23, 31 (*νυσταγμός*), Sirach (Vened. 1878) 34, 2, Mos. Kal. I, 164, z. 4 v. u., *nirhem* 'einnicken, einschlafen' Apg. 20, 9, Mt. 25, 5, 2 Kg. 4, 6, Jerem. 23, 31 (*νυστάζω*), *nirhumn* Hiob 33, 15 (*νύσταγμα*)

= iran. **niδrā-* = skr. *nidrā-* 'Schlaf'.

Vgl. arm. *murh-ak* (oben p. 197) zu np. *muhr* = skr. *mudrā-* P. St. 199.

445. *նկան nkan* (*i-a* St.) = *nkanak* 'Brot' (unter der Asche gebacken) Gen. 18, 6, Mt. 14, 17 u. s. w. (vgl. Wb.)

= bal. *nagan*, nb. *nayan* 'Brot', np. *nān*, minǰ. *naγan* — ?

Die Wörter lassen sich lautlich schwer vereinigen. Arm. *nkan* setzt älteres *nikăn-* voraus, bal. *nayan* älteres *nayan*, zur Noth auch *nakan-* (vgl. *sayan* 'dung of cattle' Dames 87 = skr. *çákrt-*, gen. *çaknás*; *jagar* 'Leber' = skr. *yákrt-*), np. *nān* könnte zur Noth aus **nayna-* erklärt werden, s. P. St. 101, 133, 249.

446. *նկար nkar* (*u-* und *i-a* St.) 'Malerei, Gemälde, bunte Stickerei, buntes Gewebe' Eznik 206, Ezech. 23, 14, Richter 5, 30 etc., *nkarem* 'male, zeichne' Ezech. 23, 14, *nkarēn ποικίλος* 'bunt, gesprenkelt, bunt gestickt, gewebt' Gen. 31, 8; 30, 37, Josua 7, 21 etc., *nkarič* 'Maler', *nkaradrošm χαραχτήρ*, *nkarakerp ποικιλτός*, *nkarakert* 'gemalt' Joh. Kath. 27 etc.

---

1) Vgl. ap. *aršti-bara-* 'Lanzenträger'.

= np. *nigār* 'Gemälde, Bild', *nigāštan* (pr. *nigāram*) 'malen', *nigārīn* 'gemalt'.

447. ՆկունՆ *nkun* 'niedrig, gering, gedemüthigt', ταπεινός, *nkun arnem* 'demüthigen', ταπεινόω 2 Kor. 12, 21, Ruth 1, 21, *nkun linim* 'gedemüthigt werden' 2 Chron. 13, 18

= np. *nigūn* 'umgekehrt, verkehrt, umgestürzt', phl. *nikūn* 'inverted, upside down', *nikūnsār* 'kopfüber' = np. *nigūnsār* Gl. and Ind. 246.

448. ՆհաՆգ *nhang* (*i-a* St.) 'ein fabelhaftes Wasserthier' Euseb. Chron. (»in Gestalt eines Pferdes«), Osk. Mt. II, p. 690, 13 (die Herodias, »welche wilder war als die *nhang* des Meeres«), Eznik 102 (»in verschiedenen Gestalten erscheinend«), 106 (»in Frauengestalt oder als Seehund erscheinend«), 103 und 107 (nicht wirklich existirend sondern Teufelsspuk), vgl. MGg. ed. Soukry 31, 32: »man sagt, dass das *nhang* im Aracani (Ἀρσανίας, Nebenfluss des Euphrat) vorkommt, wie im Euphrat, was wir sicher wissen, ein Wesen *karkašam*[1]) *zugeal* (?), das das Blut saugt und (die Beute) lässt, von dem einige sagen, dass es ein Thier und kein Dēv ist, sondern ein Thier, bezüglich dessen Johannes (sc. Chrysostomus) von der Tochter der Herodias sagt, dass sie blutdürstiger war als die *nhang* des Meeres«

= np. *nihang* 'Krokodil', syr. ܢܗܢܓܐ 'crocodilus' —? Wb. und C. verstehen unter *nhang* ursprünglich das Nilpferd, ἱπποπόταμος, de Lagarde dagegen das Krokodil.

449. ՆմանՆ *nman* 'ähnlich', alt und sehr häufig, Gen. 2, 20 etc., davon *nmanutiun* 'Aehnlichkeit' Eznik 247

stellt de Lagarde zu einem np. **nimān*, mit dem sich arm. *nman* vollkommen decken würde, das sich aber nirgends findet. Doch lässt sich für das Pehlevi ein **nimān* = ap. **nimāna-* ansetzen, vgl. skr. *nimāna-* 'Mass', *upa-māna-* 'Aehnlichkeit', np. *mān-istan* 'ähnlich sein', *mānā* 'wie es scheint' = pāz. *mānā* 'like' Shk. 258. Vgl. *numūdan* (von *ni* + Wurzel *mā*) 'zeigen, sich zeigen, scheinen', *numūna* 'similis, instar'.

450. ՆնշանՆ *nšan* (*i-a* St.) 'Zeichen, Wunder, Feldzeichen, Punkt' Mc. 13, 22, Joh. 2, 11; 4, 45; 7, 31; 9, 16, Mt. 24, 30,

---

1) Lies *k'argadan*? = modern arm. *k'ergedan*, np. *kargadan*, im Gazophyl. *kargadān* 'Rhinoceros', arab. *karkaddan*.

FB. 246 etc., alt und häufig, dazu *nšan-a-gir* 'Buchstabe, Element', *nšan-a-gorc* 'Wunderthäter', *nšanavor* 'bezeichnet, ausgezeichnet, berühmt, hervorragend', *nšanakir* 'signifer', *nšanem* 'durch ein Zeichen kenntlich machen' Psalm 4, 7 etc.

= np. *nišān* 'Zeichen, Merkmal, Spur, Feldzeichen, Banner, Mal, Ziel', phl. *nišān* 'sign' Gl. and Ind. 250, syr. ניִשׁנא 'signum'.

Dazu նշանակ *nšanak* (*i-a* St.) 'Zeichen, Kennzeichen, Wahrzeichen, Merkmal, Symbol, Wunder' El. 6, 1, Richter 20, 40, Ezech. 12, 6, 11, 1 Kor. 14, 22 etc., *nšanakem* 'andeuten, bezeichnen' etc.

= np. *nišāna* 'Zeichen, Kennzeichen, Spur, Ziel', phl. *nišānak* Spiegel, Traditionelle Lit. p. 437.

451. [նշաւակ *nšavak* (*i-a* St.) 'Ziel, Zielscheibe, Gegenstand des Abscheus etc., abschreckendes Beispiel' Psalm 70, 7; 87, 9, Num. 26, 11, Jerem. 8, 2; 9, 22, 1 Kor. 4, 13, *nšavak-em* 'triumphiren über Jmd.' Kolosser 2, 15

stellt de Lagarde zu skr. *čyu-* 'fortgehen, herabfallen, sich entfernen', das im Iran. durch zd. *šu-*, ap. *šiyu-* etc. 'gehen', im Arm. durch *çu* 'Aufbruch' vertreten ist. Man müsste ein ap. **nišiyăva-* (= skr. **nicyăva-*) = phl. **nišăvak* ansetzen, das vom Arm. entlehnt worden wäre. Zu unsicher, so lange sich nicht ein solches Wort mit entsprechender Bedeutung im Pers. findet.]

452. նշմար *nšmar* und *nšmar-an-k* 'Spur' (eigentl. 'Kennzeichen, Merkzeichen') Salom. 5, 11 u. s. w., *nšmar-em* 'bemerken, beobachten' Luc. 6, 41, *astel-a-nšmar-k* 'Sternbeobachter', Epith. von *kavdeank* 'Astrologen' Eznik 154,-

vgl. np. *šumār* 'Zahl, Zählung, Berechnung', *šumurdan* 'zählen, rechnen, halten für', *axtaršumār* 'Astrolog' (s. unter *axtar* p. 94), zd. *mar* (aus *smar*) 'bemerken, beobachten' (yt. 10, 45: *hi-šmar-əntō* pl. ptc. pr.), skr. *smar* 'sich erinnern, gedenken', also arm. *nšmar* = ap. **nišmăra-*.

Zu *hamar* 'Zahl, Rechnung', s. oben p. 178. Vgl. P. St. 105.

453. նշտիր *nštir* (instr. *nštrov*) Ephrem = *nštrak* David 'Lanzette' (zum Sondiren der Wunde und zum Aderlass)

= np. *nēštar* 'Lanzette' Fird. I, 46, 214, afgh. *naštar* und *nēštar* 'a lancet', syr. ניִשׁתרכא WZKM. 8, 364.

Das Armenische setzt ein mp. *nĕštir* (nicht *nēštir* oder *nēštar*) voraus.

454. *նոխազ noxaz* (*i-a* St.) 'Ziegenbock', χίμαρος, τράγος Lev. 4, 23, 24; 9, 13, 15, 23, Deut. 14, 4, El. 11, z. 4 v. u., Ag. = np. *nuhāz* 'Leithammel', 'a large castrated he-goat, with spreading horns and long legs, that preceeds the flock' (Spiegel, Traditionelle Lit. p. 433), phl. *n(u)hāzīk* Bdh. 6, 9 'Zeichen des Steinbocks', vgl. West, PT. I, 11, Anm. 1.

455. *նոճ noč* oder *nočí* 'Cypresse' Hiob 40, 12, Jes. 37, 24, Hohelied I, 13 (für gr. κύπρος, als ob κυπάρισσος stünde), 1, 17 (= κυπάρισσος) u. s. w.
= *nōǰ*, *nōž*, *nōz* 'pinus' oder 'arbor pino similis' (Vullers).

456. *նուագ nvag* 1. 'Melodie, Lied' Amos 5, 23 etc., 2. 'Mal', 3. 'Becher', *nvag-em* 'singe, spiele' A. T.
passt lautlich nicht recht zu np. *navā* 'Melodie, Gesang', noch auch zu np. *navāxtan* (*nuvāxtan*), pr. *navāzam* 'ein Instrument spielen, schlagen, singen, schmeicheln, streicheln, liebkosen'.
Arm. *nvag* setzt ein phl. **nivāg*, np. *navā* ein phl. **navāk* (oder **nivāk*) voraus.

457. *նուէր nvēr* 'Darbringung, Weihgeschenk, Opfergabe' Ex. 36, 3 u. s. w.
= phl. **nivēð* zu zd. *nivaeðayemi* 'ich kündige an'? Vgl. P. St. 103.

458. [*նռան nuṙn* (gen. *nṙan*) 'Granatapfel' Hohelied 4, 3
klingt an np. *nār*, *anār*, phl. *anār* 'Granatapfel' an, aber nur zufällig, da Urverwandtschaft hier ausgeschlossen, Entlehnung lautlich unmöglich ist.]

459. [*նպատակ npatak* 'Ziel, Zielscheibe' A. T.
stimmt in der Bedeutung nicht zu skr. *nipāta-* 'Fallen, Niederfallen, Losstürzen auf' etc.]

460. *շահնշահ šahanšah*, auch getrennt: *šahan-n koçeçeal šah* 'der Šahan-šah genannte' (Titel Ašot's II.) Joh. Kath. 172, 173, 191, 192, *šahanšah* d. h. *ťagavoraç ťagavor* 'der Könige König' (Titel Ašot's) Steph. Asol. 156, *šahnšah* (vom Perserkönig Xosrov) Steph. Orb. I, 93

= np. *šāhanšāh*, zusammengezogen und gekürzt aus *šāhān šāh* 'der Könige König', pāz. *šāhānšāh* Min. Gl. 185, Aogemad. 125, bei Ammian XIX, 2, 11: Persis Saporem *saansaan* appellantibus et *pirosen*, quod rex regibus imperans et bellorum victor interpretatur, ap. *xšāyaϑiyānām* + *xšāyaϑiya-* (phl. *malkān malkā*, zu sprechen *šāhān šāh*, arm. *arkayiç arkay* Eznik 252 etc).

Vgl. *šah* unter den Eigennamen p. 58.

461. ճախապ *šahap* (*i-a* St.) 'Statthalter, Stadtpfleger': *šahap ǩalaǩi* 'der Stadtpfleger', *οἰκονόμος* Röm. 16, 23 (var. *šahapet*); *ὁ ἐπὶ τῆς πατριᾶς* (neben *hramatar* und *hazarapet*) 3 Kg. 4, 6; *šahap-n naxararapet*, der über Aegyptenland gesetzt war Euseb. Chron.; der *Šahap* von Šahapivan Ag. 650; der *išxan šahap* vom District Zarevand und Her Ag. 597 (*ἐϑνάρχης*); der *Šahap*, der Herr von Tsop'k' N. P. 133; Bazē, Atrpayakan *šahap* 'der Šahap von Atropatene' (s. p. 24) Laz. 502; *šahap* bei Ephrem 2 Kor. entspricht dem *azgapet* = *ἐϑνάρχης* (des Königs Aretas, in Damascus) 2 Kor. 11, 13, wofür bei Osk. 2 Kor. *šahapet* erscheint; als Name: »der Bischof von Taik', Kirakos, der *Šahap* mit Namen genannt wurde« FB. 269, *Šahap*, Sohn des Sevaday Steph. Asol. 112, 113

= ap. **xšaϑʳapā-* (vgl. skr. *kšatrapa* 'Satrap' auf Münzen, gr. *ἐξατράπης*[1]), *σατράπης*) neben dem *xšaϑʳapāvā* (nom.) 'Satrap' der Keilinschriften und dem aus aram. *ăxašdarpənayyā* Daniel 3, 2, 3, hebr. *ăxašdarpənīm* Esther 3, 12 etc. = *σατράπαι* zu erschliessenden ap. **xšaϑʳapāna-*, alle 'Reichsschützer' bedeutend.

Auffällig ist, wie *šahap* zu der beschränkten Bedeutung 'Stadtpfleger' kommt. de Lagarde vermuthet, dass zwei ursprünglich verschiedene Wörter in *šahap* zusammengeflossen sind.

Die Form *satrap* (*satrapǩ nazararǩ* FB. 67, 73, 79, 90) ist aus dem Griechischen genommen. Die vom Wb. angeführte hybride Nebenform *satrapet* findet sich in der Vened. Ausgabe des FB. von 1832 nicht.

462. ճախապետ *šahapet* bei Osk. 2 Kor. für Ephrem's *šahap* (s. unter diesem), vielleicht auch bei Georg, Erkl. d. Jesaias (13. Jhd.) ist schwerlich = ap. **xšaϑʳapati-* (skr. *kšatrápati-* 'Meister der Herrschaft');

1) Vgl. KZ. 33, 215.

sonst *šahapet* 'Schutzgeist' (der Gräber) Ag. 56, 57, (der Felder, bald als Mensch erscheinend, bald als Schlange) Eznik 106, (der Weinstöcke und Oelbäume) Osk. Es.

= skr. *kšētrapati-* 'Herr, Besitzer eines Feldes', vgl. skr. *kšētrapa-* 'eine die Felder hütende Gottheit', *kšētrapāla-* dass., zd. *šōiθrapaiti-* 'Herr des Landes', *šōiθrapānō* (nom. pl.) 'auf den Fluren wohnen bleibend' yt. 10, 75 (eigentl. 'Flur-hüter').

463. *չահասպրամ՝ šahaspram, šahspram* 'Basilienkraut' Med. Schr.

= np. *šāhisparam, šāhisfaram* u. s. w. A. M. 162 'kleines Basilicum' Achund. p. 90, phl. *šāhspram* Bdh. Gl. 187. Vgl. *hamaspram* p. 177.

464. *չահաստան šahastan* oder *šahstan* 'Hauptstadt' (einer Provinz, eines Districtes), z. B. von Ganjak, Nivšapuh (Laz.), Balēš, Dvin (Thom.) gesagt

= np. *šahristān, šāristān* 'Stadt' (in älterer Zeit[1])), phl. *šahrastān* 'Stadt' (geschrieben *šatrustān*) Gl. and Ind. 179, syr. *šahrestān* Hoffmann p. 50.

Arm. *šah-* in *šahastan, šahap* u. s. w. für **šarh* = pers. *šahr* ist jünger als arm. *ašxarh* (s. p. 101) = arsacid. pers. **xšahr* = ap. *xšaθ^{r}a-* und älter als arm. *šahr* (s. die Eigennamen p. 59 flg.) = sassanid. pers. *šahr*.

465. *չահդանակ šahdanak* eine Frucht, MGg. ed. Soukry p. 32 (unter Korčaik'), erklärt als: Gangar-Distel-Same = *šahndak* der Vened. Ausgabe p. 608 (mit den Varianten *šaganak, saldanak, ašahdanak*)

= arab. pers. *šāhdānaj* 'Hanf' A. M. 157, Achund. p. 87, Polak, Persien II, 244, np. *šāhdāna* 'Hanfsamen', phl. *š(ā)hdānak* 'Hanfsamen' Bdh. 65, 12, syr. שהדנג 'semen cannabis', etymolog.: 'Königs-korn'.

Fraglich, da Lesung und Bedeutung des armenischen Wortes unsicher.

466. [*չահեկան šahekan* oder *šayekan* 'nützlich, fruchtbar', εὔθετος Hebr. 6, 7, FB. 12, z. 11 v. u. etc. ist nicht

1) Jetzt ist *šahr* = 'Stadt', das in älterer Zeit 'Land, Kreis' bedeutet, Tab. 446, Anm. 3, Yatk. 48, West, PT. IV, 18. Vgl. *Ērānšahr* 'das Land Iran' Bdh. 57, 2, 3, *šahr ī Ērān* Fird. I, 443, v. 169, pāz. *šahar* 'district, country' Shk. 266, Min. Gl. 184.

= np. *šāhagān* = *šāyagān* 'decens, conveniens, aptus, dignus; optimum quidvis; copiosus, de thesauro; amplus, late patens', da die eigentliche oder ursprüngliche Bedeutung des persischen Wortes nur 'königlich' ist.

Der Wechsel von *h* und *y* ist auffallend. Das armenische Wort gehört — wie *šahavēt*, *šahavor* 'nützlich' — zu *šah* 'Gewinn', sollte aber nur *šahakan* oder *šahekan* (P. St. 130) lauten. Das np. Wort gehört zu *šāh* 'König', sollte aber nur *šāhagān* lauten. Doch vgl. phl. *šāyakān* (vom Schatz gesagt) Ganj. p. 1 Ueberschrift.]

467. ճահեն *šahēn* (gen. *šaheni*) 'Falke' Mech. Fabeln p. 100, Erznk.

= np. *šāhīn* 'der weisse Edelfalke'.

Vgl. oben p. 59 den Namen *Šahēn*.

šahokram s. im 3. Abschnitt.

šahbalut s. im 3. Abschnitt.

468. ճահրիկ *šahrik* (für *šahrik-k*) bei Thom. 28, 7: »auch ich habe dies erfahren von vielen, von denen, die sich die *Šahrik* nennen. Ich traf zufällig einige von ihnen, die aus dem Lande Aplastan kamen, die sich *hamakdēn*, d. h. 'allwissend im Feuerglauben' nannten« u. s. w.

= phl. *šahrīk*, syr. שהריא Tab. 446, 447 Hoffmann p. 236 flg.

Ueber ihre Lehre vgl. Thom. 28, Brosset's (ungenaue) Uebersetzung p. 22. Sie halten Adam nicht für den ersten Menschen etc.

469. ճաղգամ *šałgam* 'die weisse Rübe' Mech. Fabeln 51, 55, Galen, Med. Schr.

= np. *šalyam* 'Rübe', arabisirt *šalǰam* A. M. 156.

470. ճամբուճ *šambuš* 'thöricht, verrückt, albern, rasend, liebestoll, wollüstig' Pit. ed. Zohrabean p. 43, 91, 205, 211, davon *šambšim* oder *šamšim* 'thöricht, verrückt sein oder handeln', *šambšan-k* oder *šamšank* = *šambšuliun* oder *šamšuliun* 'Verrücktheit, Thorheit, Wollust' Euseb. Chron., MX., Philo, Osk. Mt., Pit., Plato etc.,

von *šamb* = *šam* = np. **šanb*, *šam* in *šam-īdan* 'verdutzt, bestürzt, verrückt werden' und *uš* 'Verstand', siehe unten p. 216. Vgl. P. St. 257.

471. ճաշիկ *šapik* 'Hemd, Chorhemd', χιτών Mt. 5, 40, Luc. 6, 29, Ephrem

= np. *šabī* 'nächtlich, Nachtkleid', semnan. *ševī* 'Hemd' ZDMG. 32, 537, bal. *šapīg* 'nächtlich' (Geiger, Lautl. p. 26), phl. *šapīk* 'sacred shirt' West, PT. I, Introd. p. 73, Gl. and Ind. 176, *šapīkīh* 'shirting' PT. I, 286, von np. *šab* 'Nacht' = ap. *xšapa*[*-vā*] 'des Nachts'.

472. ճաքստան առաքապետ *šapstan takaṙapet* Titel eines persischen Heerführers FB. 157

zu phl. *šapastān* 'a council or place of secret consultation' Ganj. 21, np. *šabistān* 'Gemach, Harem' Fird. I, 258, 265; 261, 317, 318?

Aber ein 'Munschenk des geheimen Raths' ist nicht wahrscheinlich.

473. ճատ *šat* zweites Glied von Städtenamen wie *Arta-šat* (um 180 v. Chr. gegründet, s. oben p. 28), *Ervanda-šat* MX. 118, FB. 172 (vgl. *Ervandakert* p. 39), *Zari-šat* MX. 210, FB. 172, *Šamšat* MX. 95 = Σαμόσατα, syr. ܫܡܝܫܛ, arab. *Sumaisāṭ* Hauptstadt der syr. Provinz Commagene am Euphrat, zuerst zwischen 40—30 v. Chr. nachweisbar ZDMG. 33, 144; Ἀρσαμόσατα, *Arsamosata* (Tacitus, Plinius), syr. ܐܪܫܝܡܫܛ, arab. *Šimšāṭ* ZDMG. 33, 145, Mordtmann, Hermes XV, 291 (müsste arm. *Aršamašat* lauten, ist aber nicht überliefert, zu ap. *Aršāma-*, Ἀρσάμης)

= np. *šād* 'froh' (*šādī* 'Freude'), phl. *šāt* 'glad, pleased, happy' (*šātīh* 'gladness, pleasure, joy') Gl. and Ind. 173, ap. *šiyāti-* = zd. *šāiti-* (= idg. *k²yēti* 'Ruhe' ZDMG. 38, 431) 'Ruhe, Behagen, Freude, Glück'.

Also ist *Artašat* = 'Ardašir's-Freude', *Ervandašat* 'Ervand's-Freude', *Arsamosata* = 'Aršam's-Freude', Namen wie unser *Friedrichsruhe*, *Ludwigslust* etc. Vgl. die pers. Stadt *Šād-šāpūr* = 'Froh-Šapur' Tab. 40, *Šād-hurmuz* Barb. 340, *Rām-hormizd* 'Froh-Hormizd' Tab. 46, *Rām-ardašīr* 'Froh-Ardašir' Tab. 12 = phl. *rāmišn i Artaxšīr* 'Ardašir's-Freude' BB IV, 46, *Ardašīr-xurra* 'Ardašir's Majestät' BB IV, 47, Tab. 11, 138.

Letztere Namen sind sassanidisch, die auf *-šat* arsacidisch, wie die Gründungen, die sie benennen.

Ebenso gebildet sind die nur von El. 52 und 60 erwähnten Ortsnamen *Vasakašat* = 'Vasak's-Freude' und *Vardanašat* = 'Vardan's-Freude', die wohl auch der Partherzeit angehören.

Unklar ist mir der Name *Aštišat* FB., Laz., MX., *Yaštišat* Ag., dessen (volksetymologische) Deutung als 'Opferstätte' ('opferreich', *πολύθυτος*) zwar alt (s. p. 198), aber schwerlich richtig ist. Als ältere Form ist wohl **Aštēšāt* anzusetzen und in *Aštē-* ein verkürzter Name zu sehen wie *Arta-* in *Artašat*, *Zari-* in *Zarišat*.

474. ճատ *šat* (*i*-St.) 'viel, reichlich, genug, hinreichend' (adj. und adv.) Mt. 6, 34, Sprüche Salom. 30, 16 etc., oft auch als 1. Glied von Comp. wie *šat-a-xaus* Mt. 6, 7 = *šatxaus* 'vielredend, wortreich, schwatzhaft'

= np. *šād* 'viel' in *šādāb* 'frisch' Fird. I, 441, 138 als 'wasserreich' im Wb. erklärt? Vgl. arm. *šat-a-jur* 'wasserreich, bewässert' MX. 256, 21. Aber np. *šād* in der Bedeutung 'viel' ist nicht hinreichend gesichert.

475. ճատրուան *šatrvan* (*i-a* St.) 1. 'Teppich' MX. 52, 24, Basil., Arist.; 2. 'Springbrunnen' Oskiph.

= np. *šādurbān*, *šādurvān*, *šādravān*, *šādirvān* 'aulaeum vel tapetum, quod ante palatium regium sternunt; fons saliens' (Vullers), *šādurvān* 'Polster' Vīs u Rāmīn 219, z. 1 v. u. (Nöldeke), bulg. *šedravan*, serb. *šedervan* 'Springbrunnen' Miklosich, türk. Elemente II, 60, phl. *šāturvān*[1]) West, PT. I, 276 ('bed-chamber'?).

Arm. *šatrvan* 'Springbrunnen' ist vielleicht ein jüngeres Lehnwort und dann *šadrvan* zu umschreiben. Als mittelpers. Form ist *šāturvān* (für 'Teppich') anzusetzen, das sich nicht als 'viel-begangen' (de Lagarde) deuten lässt.

476. ճար *šar* (*a*-St.) 'seidnes Tuch' (auch mit Stickerei etc.) in jüngeren Schriften: Narek. 10. Jhd., Ganjaran 10. Jhd. und später, Mašt. 5.—12. Jhd., Tonak. 8. Jhd. und später

= np. *šār* 'tela subtilissima et coloribus distincta'.

Wohl erst in jüngerer Zeit entlehnt. Aelter ist arm. *šar* 'Reihe, Schnur, Faden, Kette' etc.

---

1) Dasselbe Wort bei West, PT. IV, p. 3 = 'the compass' (of the book)?

477. ճաւաշպիւն *šavašariun* Name einer Pflanze und einer Krankheit, δρακόντιον Galen (nach Steph. Lehaçi 17. Jhd. eine Gartenpflanze mit zwei Ellen langem Stengel, purpurgefleckt wie eine Schlangenhaut) bedeutet ‘Šavaš-blut’ und entspricht dem np. *xūn i siyāvašān* (arab. *dam ul-axavaini*) A. M. 128, ‘Drachenblut’ Achund. p. 71 und 236, bei Vullers *xūn i siyāvaš* oder *xūn i siyāvašān* d. h. ‘Blut des Siyāvaš’.

Vgl. Fird. II, 664, z. 8, 9: »eine Pflanze entspross sogleich aus dem Blute an der Stelle, wo das Gefäss (mit dem Blute des Siyāvaš) ausgegossen worden war. Diese Pflanze will ich dir nun bezeichnen, es ist die, welche man nennt *xūn i Isyāvašān* (‘Blut des Siyāvaš’)«.

Vgl. den Namen *parr i siyāvašān* ‘Adiantum capillus Veneris, Frauenhaar’ A. M. 46, Achund. p. 27, 212, eigentl. ‘Feder des Siyāvaš’.

478. ճաւար *šavar* etwa ‘Perle’ Mos. Kal. Moskauer Ausg. p. 83, 2 (für *avar* in der Pariser Ausg. p. 206, z. 3, 4 v. u.)

= np. *šāhvār* Bezeichnung von Perlen und Edelsteinen = ‘vom reinsten Wasser’.

479. ճաքար *šakar* ‘Zucker’ MGg. 613, ed. Soukry p. 41 (aus Gundišapuh) und bei Späteren

= np. *šakar*, *šakkar*, indisches Lw. = pāli *sakkharā*, skr. *çarkarā*, syr. ܫܟܪ, arab. *sukkar* A. M. 145, lat. *saccharum*, deutsch *Zucker* etc.

480. ձեն *šēn* (gen. *šini*, *i*- und *i-a* St.) ‘Dorf’ [1]) Mc. 8, 23, 26, FB. 220, 230, MX. 219 u. s. w.; als adj. ‘bewohnbar, bebaut, fruchtbar, blühend’ (vom Lande) Ex. 16, 35 (οἰκουμένη), FB. 234, z. 4 v. u. u. s. w., davon *šinakan* ‘Bauer’, *šin-em* ‘bauen, erbauen, gründen’ (Haus, Thurm, Stadt, Kirche etc.), alt und häufig, *šinac*, *šinvaç* ‘Bau’ Sb. 151, *šinuťiun* ‘Bauen, Gründen, Gedeihen, Blühen’

1) Auch in *Haik-a-šēn* ‘Haik’s Dorf’ (nur MX. 23), *Vasak-a-šēn* ‘Vasak’s-Dorf’ (bei Aṙak‘el, vgl. Injijean 273), *Hamam-a-šēn* ‘Hamam’s-Dorf’ (bei Joh. Mam. p. 57). Dazu wird *Šakašēn* ein District von Uti MGg. 606, 610 (wo *Šikašēn* steht), FB. 210, Mos. Kal. I, 296 (Strabo’s Σακασηνή) nicht gehören. (Bei Strabo will übrigens de Lagarde Ges. Abh. 154, 155 Σισακάνη lesen und dies mit *Sisakan*, dem persischen Namen der Provinz *Siunik‘* (nach MX. p. 28) identificiren. Die »Saken« Strabo’s kann ich aber weder im Namen *Šakašēn* noch in *Sisakan* wiederfinden).

= zd. *-šayana-* 'Wohnung, Sitz' (von *ši* 'wohnen', wozu *šiti-* 'Wohnung', *anašita-* 'unbewohnt', *šaeite* 'wohnt', *šōiθra-* 'Land', skr. *kšaya-*, *kšiti-* 'Wohnsitz' etc.), syr. שְׁרָא 1. 'terra culta, 2. res secundae, 3. pax, 4. mansuetus'.

Arm. *šēn* : zd. *šayana-* = arm. *mazdezn* : zd. *mazdayasna-*, P. St. 167.

šimšir s. im 3. Abschnitt.

481. *շիշ šiš* (gen. *šši*) 'kleines Gefäss, Fläschchen, Flasche' von Glas für Oel etc., *ἀλάβαστρος* 4 Kg. 21, 13, *ἀλάβαστρον* Mt. 26, 7, Eznik 105, 3 etc.

= np. *šīš-a* 'Glas, Flasche' Rosen, Np. Sprachführer 46, 47 (= phl. **šīša-k*), syr. שְׁשָׁא 'Alabaster, weisses Glas' Ges. Abh. 83.

šišak s. im 3. Abschnitt.

širik s. im 3. Abschnitt.

482. *շիւանք šivan-k'* 'das Klagen', nur im alten Wb., aber auch modern arm., besonders *sug u šivan* 'Jammern und Klagen'

= np. *šēvan* 'das Wehklagen', zd. **xšaevan-*. Vgl. ZDMG. 38, 429 Anm., Darmesteter, Etud. iran. II, 170.

483. *շնորհ šnorh* (*i-a* St.) 'Gnade, Gunst, Gnadengabe, Wohlgefälligkeit, Dank', gr. *χάρις*, lat. *gratia*, alt und sehr häufig, z. B. Luc. 1, 30; 2, 51; 4, 22; 6, 32, 33; 7, 4, Joh. 1, 16, *šnorh-s arnem* 'Jmd. eine Gunst erweisen, sich gefällig zeigen' Apg. 24, 27; 25, 9, *šnorhs gtanem* 'Gnade finden' (vor Jemand) Gen. 6, 8, *šnorh unim* 'danken, Dank wissen' Luc. 17, 9, *šnorhem* 'schenken' etc.

= zd. *xšnaoθra-* 'Zufriedenstellung, Erfreuung'.

484. *շնում šnum* in *Xosrov šnum* (neben *šum*) Ehrenname des Smbat Bagratuni, vom König Xosrov II. verliehen Sb. 65, 114, *Xosrovay šnum* Sb. 121, 136, d. h. 'Xosrov's Freude'

= phl. *šnūm* oder *šnōm* 'Freude' ZDMG. 44, 651, vgl. 45, 431, Dīnkart V, 19, ZPGl. 44, z. 1, PPGl. 19, 215, Salemann, Parsenhandschrift 83, zd. *xšnaoma-* 'Freude', *xšnūman-* 'Erfreuung', phl. syr. שנומן Festgruss an Roth p. 37 Anm. 4.

Vgl. *Hrev-šnom-šapuh* oben p. 49 unter *Hrev*.

šomin s. im 3. Abschnitt.

šoniz s. im 3. Abschnitt.

485. *շուշտակ šuštak* 'Tuch' Jaism.

= np. *šusta* 'Handtuch', arab. Lw. *šuštaqa* 'Tuch' im arab. Tabarī 1, 1048, 15 (Nöldeke).

486. *շպետ špet* 'Hirte' Ephrem und Ganjaran

= zd. **fšupaiti-*, vgl. *fšu-* als 2. Glied von Comp. für *pasu-* 'Kleinvieh', bal. *pas* 'Schaf oder Ziege'.

Aehnlich np. *šubān* 'Hirte', phl. *špān* Gl. and Ind. 175, *šupān* PPGl. 214, bal. *šipānk* 'Schaf- oder Ziegenhirt' etc. = zd. **fšupāna-*.

487. *շտապ štap* 'Eile, drängende Eile, drängende Noth, Drangsal, Bedrängniss, Trübsal' 2 Maccab. 6, 9 etc., davon *štap-em* 'dränge, bedränge' etc.

= np. *šitāb* 'Eile', *šitāftan* 'eilen'. Vgl. P. St. 79.

488. *շտրպաշանգք* MGg. ed. Soukry p. 43, z. 1 v. u., lies *շտրպաղանգք štrpałangk'* (nom. pl.) für echt arm. *ջնձուղտք ənjułtk'* ('Pardel-Kamele') 'Giraffen'

= np. *šutur* 'Kamel' + *palang* 'Leopard', vgl. καμηλοπάρδαλις, phl. np. *ušturgāvpalang* Bdh. Gl. 66 'Giraffe' (= Kamel-Rind-Leopard).

489. *այծ oiž* (*o-* und *i*-St., gen. *užoy* und *uži*) 'Kraft' MX. 79, Ag., El., Laz. etc., *yoiž* adv. 'sehr' El. 11 etc., *užgin* 'stark, heftig', *užeł* 'stark', sämmtlich alt und häufig

= phl. pāz. *ōj*, *ōž* 'Kraft, Macht' Bdh. Gl. 76, Shk. 230 etc., zd. *aojah-* 'Kraft', skr. *ōjas-* 'Kraft'.

490. *ոստան ostan* nach Patk. II, 6 urspr. 'der Krone gehöriges Land oder Stadt', *ostanik* 'die daher stammenden Adligen oder Truppen' FB. 212, El. 10, 71 (die ostanischen Mannen aus königlichem Hause), Laz. 176, MX. 57, 76, 218, MGg. 606 (lies *ostan i marzpan*), 609, 610,

zu pers. *ōstāndār* 'Provinzialstatthalter' Hoffmann p. 93?

Vgl. syr. אוסתן ד ארזון ZDMG. 43, 407, 408.

491. [*ոստոտ ostat* MX. 137, 24 nach de Lagarde = np. *ustād* 'Meister'. Die Bedeutung passt nicht, im Text steht *ziugostat*: »dem Artašēs befahl er nach Persien zu gehen mit seinen *Ziugostat*« (var. *ziugastat, zoigostat*). Norair denkt an gr. *ζυγοστάτης*.]

492. *ոստիկան ostikan* 'Aufseher, Verwalter, Präfect', später 'Statthalter der Chalifen' Num. 4, 16 (*ἐπίσκοπος*), FB. 205;

211, 2, Sb. 81, 121, Joh. Kath. 61, z. 12 v. u. etc. stimmt in der Bedeutung nicht zu

phl. *ōstīkān* (*ōstīgān*) = päz. *ōstiyān* 'the faithful, steadfast, treu, zuverlässig' Ganj. 1, Dīnkart I, Gloss. p. 13; V, p. 20, Shk. 261. Vgl. P. St. 20, Nr. 135.

1 Maccab. 14, 3 ist *ostikan* Epitheton von *kapanč* 'Fesseln', also hier = 'sicher, fest'?

493. *uxt* (*i*-St., gen. *uxti*) 'Bund, Bündniss, Vertrag, Gelübde', διαθήκη, alt und häufig, Mt. 26, 28, Mc. 14, 24, Gen. 9, 11, FB. 231, z. 6 v. u., Num. 30, 3, Eznik 115, 288, FB. 256, z. 2 v. u.; 257 etc., *uxt haštuṫean* 'Friedensvertrag' Sb. 138, *uxt ẖristonēiç* 'christliche Gemeinde, Kirche', *uxt ekełeçvoy* 'christliche Gemeinde, Clerus' El. 5, z. 6; 8, z. 20, FB. 256, z. 2 v. u.; 257 etc., *uxt dnem* 'übereinkommen' Joh. 9, 22, *uxtem* 'geloben, versprechen, vermachen' Luc. 22, 29, Deut. 12, 11, Eznik 115, *uxt uxtem* 'Gelübde thun' Gen. 28, 20 u. s. w.

= zd. *uxti-* 'das Reden' in *anuxti-* 'das Reden gemäss' (dem Gesetz) yt. 5, 18, *antarə-uxti-* 'Absage' ys. 19, 15, *urvāxš-uxti-* 'Ausdruck der Befriedigung' ys. 32, 12, skr. *ukti-* 'Ausspruch, Verkündigung, Rede'.

494. *uš* (*i*-St., gen. *uši*, auch *o*-St.) 'Gedächtniss, Erinnerung, Verstand, Sinn', alt und häufig, *uš dnem*, *uš arnem* u. s. w. = 'den Sinn richten auf, achtgeben auf, bedacht sein auf' Philipper 3, 14, FB. 253, 22, *y-uš arnem* mit Dat. = 'Jemand erinnern' Titus 3, 1, *y-uš ē inj* 'er ist mir im Gedächtniss' = 'ich gedenke seiner' Hebr. 13, 3, *ušadrem* (denom. von **ušadir* 'achtgebend') 'achten auf, aufmerksam sein' Laz., Levond u. s. w.

= np. *hōš* (*huš*) 'Einsicht, Klugheit, Verstand, Geist', *ba hōš āmadan* 'wieder zum Bewusstsein kommen', *bē-hōš* 'unverständig, dumm, von Sinnen', *hōšbar* 'der Sinne beraubend, den Verstand benehmend' (von berauschenden Getränken), *hōšyār*, *hušyār* 'klug, vorsichtig, bei Sinnen, nüchtern', *hōšmand* 'einsichtig, klug', *hušīvār* 'verständig' Fird. I, 464, z. 7 v. u., päz. *hōš* 'understanding', *hōšyār* 'intelligent' Shk. 250, phl. *hōš* 'understanding, intellect, sense' Gl. and Ind. 51, zd. *uši* 'Verstand, Einsicht, Geist, Sinn'.

Zur Form vgl. P. St. 264, 265.

Dazu *apuš* 'bestürzt, thöricht', s. oben p. 102 unter *apa-*, *Anuš berd* 'Schloss der Vergessenheit' p. 19, *šambuš* 'thöricht, verrückt' p. 210.

ċvaṙ s. oben p. 155 unter *ṫšvaṙ*.

ċuxay s. im 3. Abschnitt.

495. պահ 1. *pah* (*u*-St.) 'Nachtwache' φυλακή Mt. 14, 25; 24, 43, Mc. 6, 48, 'Wache, Bewachung, Gewahrsam, Gefangennahme, Belagerung' Ezech. 23, 24; 26, 8, Hiob 7, 12 etc., 2. *pah-k* (*o*-St.) 'Fasten' Mt. 17, 20, Mc. 2, 18; 9, 28, Luc. 2, 37 etc.; davon *pahem* 1. 'bewachen' Hohelied 1, 5, 'bewahren, beobachten, halten' (die Gebote) Mt. 19, 20, FB. 217, z. 1 v. u., Eznik 286, 287, 'behüten, hüten (vor), zurückhalten' (die Hand von —) FB. 217, 9, 'sich enthalten' Eznik 285, *z anyn* 'sich enthalten' (des Weines) FB. 237, 13, med. *pahim*: 'sich halten, erhalten bleiben' (Schläuche) Mt. 9, 17; 2. 'fasten' Mt. 9, 14; 6, 16; *pahest* 'Aufbewahrung' Ex. 16, 32

= zd. *pāϑra-* 'Schutz', np. *pās* 'Wache, Schutz, Nachtwache', phl. *pās* 'Wache' Bdh. Gl. 96, Gl. and Ind. 91.

Die ältere Form von *pah-* ist *parh-* Ephrem III, 17, z. 24; 117, z. 3. Vgl. Wb. II, p. 637, C. 1189, de Lagarde, Btrg. zur bactr. Lexic. 58, A. St. Nr. 1792.

Arm. *pah* = *parh* geht auf phl. **păhr*, die Nebenform von phl. *pās* zurück. Vgl. P. St. 204.

Arm. *pas* 'Fasten' Mech. Fabeln p. 120 und Oskiph. steht vulgär für altarm. *pahs* (acc. pl.).

496. պահապան *pahapan* 'Wächter, Hüter' Hohelied 1, 5, Gen. 4, 9, *pahapan kayin* 'sie hielten Wache' FB. 238, 13, daneben auch *pahpan* (häufig), davon *pahpanak* 'was den Körper schützt', wie 'der Panzer, die Arm- und Beinschienen' etc. MX. 24, z. 6 v. u.

= np. *pāsbān*, phl. *pāspān* 'Wächter' P. N. 99, davon *pāspānīh* 'Schutz' Bdh. Gl. 96.

Arm. *pahapan* aus **parhapan* = phl. **păhrapān* als Nebenform von *pāspān*. Vgl. P. St. 204.

497. պահակ *pahak* (*i-a* St.) 'Wächter, Hüter, Wärter, Aufseher, Vogt, Wache' 2. Kg. 8, 6 (pl. = φρουρά) u. s. w.

= np. *pahra* 'Wache, Nachtwache', *pahra-dār* 'Wächter, Schildwache', afgh. Lw. *pahra* 1. 'a watch, a sentinel', 2. 'tour

of watch', *pahra-dār* 'a watchmann, a sentinel', bal. Lw. *pahrā* 'Wache'. Vgl. das folgende *pahakapan*.

Dazu *pahak unim* oder *pahak varem* ἀγγαρεύω, (Jemand zu einem Dienste) 'zwingen' Mt. 27, 32, Mc. 15, 21 etc., ebenso *taraparhak varem* ἀγγαρεύω Mt. 5, 41 —? Ich kann die Bedeutungen nicht vermitteln.

Arm. *pahak* aus *parhak* (vgl. *taraparhak*), np. *pahra* (vgl. P. St. 204) aus phl. *pāhrak* = zd. *pāθra-*.

498. պահակապան-ք *pahakapan-ḳ* (pl.) 'Wache, Besatzung', φρουρά 2 Kg. 8, 14, Euseb. Kircheng., Osk. 1 Thess. 1 = syr. *pahragbān* 'Wache', talm. פרהגבנא 'Polizeidirector' Hoffmann p. 97, Anm. 866.

Arm. *pahakapan* aus **parhakapan* = phl. **pāhrakpān*.

499. պահակ Ձորայ *pahak Čoray*, eigentl. 'Wache von Čor', die durch gewaltige lange Mauern und Thürme gesperrte Enge des heutigen Derbend am kaspischen Meere, El. 11, 154, Sb. 28 (*pahak* von *Čor* und Albanien), auch *pahak Honaç* 'Wache der Hunnen' El. 33, 59 (von den Persern besetzt, von den Albaniern zerstört) = Mos. Kal. I, 216 = Laz. 193 (wo *pahak ormoy* (»pahak der Mauer«) verschrieben ist, »zwischen dem Reich der Albanier und der Hunnen«), El. 110 oder 'Thor der Hunnen' Sb. 148, 'Thor von Čor' (Ċor) MX. 145, Vardan 36, 'Pass von Čor' (*kapan Čoray*) Sb. 148, MX. 145, 197 genannt, älteste Form *parhak* oder *pahrak Čoray* Sb. 69 (lies *pahrak* für *pahorak*), 143, gr. Τζούρ, *Ζουάρου πύργος* ZDMG. 31, 8, syr. ויירופהגר = *Βιριπαράχ*, *Βιραπαράχ* Joh. Lydus, *Ἰουρειπαάχ* Priscus (Nöldeke, Alexanderroman p. 13), deren letzter Theil פהגר für פהרג = *παραχ* deutlich das arm. *parhak* = phl. **pahrak* wiedergiebt.

Čor ist der alte, wohl einheimische Name der Stadt Derbend, auch *Ċor* MX. 197 geschrieben, bei Mos. Kal. zu *Ċoł* geworden, vgl. El. 56 (der Marzpan von *Čor*, Namens Sebuxt) = Mos. Kal. I, 213, 214 (der Marzpan von *Ċoł*, Namens Mihr-Sebuxt), daher *pahak Ċołay* bei Mos. Kal. I, 101, auch *durn* oder pl. *drunk Ċołay* = "Thor, Pforte von *Ċoł*" genannt Mos. Kal. I, 190, 248, 249. Die Stadt war früher der Sitz des albanischen Patriarchen, ehe er nach Partav verlegt wurde Mos. Kal. I, 219, 220 und wird von Mos. Kal. I, 241 als eine grosse, mit

gewaltigen, von den Perserkönigen erbauten, Mauern[1]) versehene, zwischen dem Caucasus und dem Meere des Ostens gelegene Stadt bezeichnet. Vgl. MGg. 605: die Mauer von Darband, ein gewaltiger Thurm im Meere stehend = MGg. ed. Soukry 27: die Mauer von Darband, d. h. Band und Thür, die Stadt des *pahak Čoray*, ein gewaltiger Thurm im Meere stehend, nördlich davon das Reich der Hunnen etc.; Levond 64: Mslim kämpft mit den Hunnen, die in der Stadt Darband waren, besiegt sie, zerstört die Burgmauer der Festung, geht durch den *pahak Čoray* und fällt ins Land der Hunnen ein; Kir. 213: Thor von Darband = *pahak Čoray*. Der einheimische Name von Darband soll noch heute *Čulli*[2]) sein, MGg. ed. Patkanean p. 38, Anm.

Verschieden vom Thore von Darband = *pahak Čoray* ist nach Kir. 232 das Thor der Alanen (*drunk Alanaç*). Schon El. 154 nennt es neben dem *pahak Čoray*, ebenso Ag. 30 (wo *ɨuroy* in *Čoray* zu verbessern ist) ohne nähere Angabe. Bei Ag. 628 folgen sich: Kłarǰkʿ (nordwestl. Provinz von Armenien) — Land der Maskʿutʿ — Thor der Alanen — Land der Kaspʿ (Kaspier), daher MX. 171: Klarǰkʿ — Thor der Alanen und Kasbier — Land der Maskʿutʿ. Dazu Joh. Kath. 163: der Theil von Gugarkʿ (nördl. Provinz von Armenien) nahe beim Thor der Alanen. Gemeint ist also der Engpass in der Mitte des Caucasus, jetzt Pass von Dariel genannt, bei Tacitus, hist. I, 6: claustra Caspiarum (vgl. Mommsen, Röm. Geschichte V, p. 394 Anm.). Dagegen ist die *պահ դռնէ pah durn* (?), die ins Land der Kʿušankʿ führt (El. 9) wohl das »kaspische Thor« bei Rhagae, zwischen Medien und Parthien.

pahrēz s. im 3. Abschnitt.

500. *պայազատ payazat* (*i-a* St.) ʿNachfolger, Erbeʾ (auf dem Throne, in der Herrschaft, Rang und Würde) Euseb. Chron., Osk. Mt., FB. 21, z. 9 v. u., davon *payazat-em* (c. acc.) ʿnachfolgenʾ (Jemand oder in der Herrschaft etc.) Euseb. Chron., MX., Arist. 7 u. s. w.

= pers. —?

1) Vgl. Barb. 68.

2) Ueber arab. *Ṣūl* »ville dans les environs de Derbend«? Barb. 372 vgl. Tab. 123.

501. պայիկ *payik* (*i-a* St., gen. pl. *paykaç*) 'Häscher, Fussoldat' MX. 224, z. 4 v. u., Laz., Levond 60, Steph. Asol. 128, Steph. Orb. I, 75

= np. *paig* 'Bote', älter 'Fussgänger, Häscher, Scharfrichter' Tab. 448, arab. *faiǰ* 'Eilbote', syr. פיגא 'Infanterist' Nöldeke, Alexanderroman p. 14, *paigānsālār* 'Gendarmerie-Oberst' Hoffmann p. 47, Tab. 448, phl. *paik* 'courier' West, PT. II, 280, *paikān* 'Fussvolk' Yatk. p. 50, Anm. 14, skr. *padika-* 'Fussgänger', prākr. *pāikka*.

502. պայման *paiman* (*i-a* St.) 'Bestimmung, Bedingung, Satzung, Grenze, Mass, Art, Vertrag', *σύγκρισις* Num. 9, 3, *σύνταξις* Num. 9, 14, *τάξις* 3 Kg. 7, 37, Sb. 63, *paiman včŕi* 'das Document' (des Vermächtnisses) Steph. Orb. I, 263, *anpaiman* 'unbegrenzt' FB. 23, *paimanem* 'mit Jemand übereinkommen, sich verpflichten' (etwas zu thun) MX. 123, 2

= np. *paimān* 'Uebereinkommen, Bedingung, Vertrag, Bund', *paimāna* 'Mass, Becher', pāz. *paimān* 'measure, limit, promise, treaty' Min. Gl. 152, 'agreement' Shk. 262, phl. *patmān*, *patmānak* 'Vertrag, Mass' Bdh. Gl. 97, Yatk. 55, Gl. and Ind. 93, P. N. 100, West, PT. IV, 267 ('covenant'), 382 ('peace'), 401 ('degree'), *apatmān* 'excessive' P. N. 69. Vgl. P. St. 192, 193.

Dazu *paiman namak* 'l'originale del trattato' Abrah. Kath. an Kyrion (6.—7. Jhd.), eigentl. 'Vertragsbrief', von *paiman* und *namak* 'Brief' = np. *nāma*, phl. *nāmak*, s. oben p. 201.

503. պայուսակ *payusak* (*i-a* St.) 'Beutel' Micha 6, 11, Joh. Kath., Erznk., պայուսիկ *paivasik* Sb. 147, z. 5 v. u. für *paiŕasik* der Ausgabe von Konstantinopel p. 231, z. 1, *paivasik* Anan. Shirak. p. 29, 2, *apavasik* neben *payusak* Osk. Mt.

= syr. פירסיג lies *payūsag* oder *paivasag*, pers. *payūza*, *paivaža*? Ges. Abh. 74, georg. *pavasaki* (aus dem Armenischen).

504. պայքար *paiǩar* (*i-a* St.) 'Streit' (mit Worten oder mit der Feder) Eznik 111, FB., El. 25, davon *paiǩarim* (*paiǩarim*) 'streiten' El. 123, 20, Sb. 58, z. 15 v. u.

= np. *paikār* oder *paigār* 'Kampf, Streit', pāz. phl. *patkār* 'dispute, controversy, quarrel' Min. Gl. 157, Shk. 263, Geiger, Aogemad. 111, Gl. and Ind. 93, P. N. 100.

505. պան *pan* 2. Glied vieler Composita (wie *pahapan*, *pahakapan*, *patgosapan*, *partapan*, *partizpan*) = 'hütend, schirmend' = np. *-bān*, phl. *-pān*, skr. *pāna-* in *tanūpāna-*, vgl. zd. *rānapānō*, *šōiθrapānō* nom. pl.

Auch um das Suffix *ak* vermehrt: *grapanak*, *pahpanak* u. s. w., vgl. np. *anguštvāna* 'Fingerhut'.

506. պանիր *panir* (gen. *panroy*, vulg. *pantri* = *pandri* bei Mašt. jahk. 14. Jhd.) 'Käse' Hiob 10, 10, Pseud., Steph. Orb. I, 204 u. s. w., davon *panranam* 'gerinnen wie Käse', *panruti* u. s. w. 'Käse-essen' = 'Fasten, bei dem man nichts als Käse und Milchspeisen essen darf'

= np. *panīr* 'Käse', bal. *panēr* u. s. w., vgl. Horn, Grdr. p. 289.

Das Armenische setzt phl. *panīr*, nicht *panēr* voraus.

507. պաշտպան *paštpan* 'Beschützer' Hosea 11, 8, *paštpanak-k* pl. 'Leibwache' (des Königs) Thom., *paštpanem* 'Beschützer sein, Jemandem beistehen, sich Jemandes annehmen' Luc. 1, 54, *paštpanuťiun* 'Schutz' 2 Kg. 22, 36 stimmt bis auf den Vocal der ersten Silbe zu

np. *puštbān*, *puštvān* ('Rücken-schützer') = 'Stütze, Beschützer', das sonst als *puštipan* (s. unten p. 255) vorliegt, und passt nicht zu dem arm. *pašt* in *paštem* (c. acc.) 'Jemandem dienen', *paštim* 'dienen zu etwas, sich bedienen', *paštumn* 'Dienst', *paštaun* 'Gottesdienst' Joh. 16, 2. In der Bedeutung 'Diener' findet sich *paštpan* erst spät, bei Lambr. u. s. w.

Gab es im Altpers. neben **pršti-* = np. *pušt* 'Rücken' = zd. *paršti-* (P. St. 143) eine Nebenform **paršti-*? Arm. *paštpan* = ap. **parštipāna-* wäre arsacidisches Lehnwort, während *puštipan* = phl. *puštikpān* erst sassanidisch ist.

508. պապ *pap* 'Grossvater' Philo, Mech. Rechtsbuch, Kir. 79, z. 24 etc.

= np. *bāb* 'Vater', *bābā* 'Vater, Grossvater', *bābak* 'Väterchen' = phl. *pāpak*.

Vgl. *Pap* unter den N. pr. p. 65. Zur Form s. P. St. 175.

509. պառաւ *paṙav* 'alte Frau' (pl. *paṙavunk*, acc. *-vuns*, gen. *-vanç* und *-vaç*) 1 Tim. 4, 7, Titus 2, 3, MX. 139, 9, Eznik 99 etc., davon *paṙavakan* 'altweiberlich' Osk. Mt., *paṙavim* 'alt werden

(von der Frau) Gen. 18, 13, *paṙavǫrdi* 'Sohn einer alten Frau', *paṙavuṫiun* 'Alter'

= np. *pārāv* 'alte Frau'.

510. *պաստառ pastaṙ* (*i-a* St.) στρώμνη 'Decke, Teppich' Esther 1, 6, Ezech. 27, 7, (dazu *pastaṙalir* eigentl. 'Teppich-voll' für gr. *ἀμφίταπος* Sprüche Salom. 7, 16, *pastaṙakal σινδών* 'Leintuch' Luc. 23, 53, Richter 14, 12?) ist nicht

= zd. *upastarəna-* 'Decke, Teppich', das im Phl. zu **apstarr* = arm. **apastaṙ* geworden wäre. Vgl. P. St. 125, 138, 139. Ueber np. *bistar* 'Bett' = zd. **vistara-* s. Horn, Grdr. Nr. 218.

Ich setze arm. *pastaṙ* = mp. **pastarr* aus phl. **pat-starr* = zd. **paitistarəna-*, vgl. P. St. 191.

511. *պատասխանի patasxani* 1. 'Antwort', *ἀπόκρισις*, alt und überaus häufig, z. B. Apg. 25, 16, 2. 'Vertheidigung', *ἀπολογία* Apg. 25, 16, 1 Kor. 9, 3, *hraman patasxanvoy* 'Orakelspruch' Pseud.

= np. *pāsux* 'Antwort', phl. *pasaxv* oder *pāsaxv* Gl. and Ind. 103, P. N. 99, Bdh. Gl. 96 aus älterem **patsaxv* oder *pātsaxv* = ap. **pātisa(h)uvan-*. Vgl. P. St. 36, 133, 191. Aus dem ap. nom. **pātisa(h)uvā*[1]) entstand np. *pāsux*, aus dem ap. acc. **pātisa(h)uvanam*[2]) entstand phl. **pāt-saxᵛan*, das vom Armenischen als **patsaxan* entlehnt, durch Umstellung zu *pataxsan* und durch Zusatz des arm. Suff. *i* zu *pataxsani* wurde. Vgl. oben p. 142 *džoxĕ*.

512. *պատգամ patgam* (*i-a* St.) 'Wort, Ausspruch (Gottes, der Propheten etc.), Orakel, Botschaft' (des Evangeliums, des Königs etc.) Luc. 3, 4, El. 38, 23, FB. 245, Sb. 29, 67 etc., *patgamavor* 'Gesandter' Luc. 7, 10, *patgamavorim* *πρεσβεύω* Ephes. 6, 20, 2 Kor. 5, 20

= np. *payām* = *paiγām* 'Nachricht, Botschaft', phl. *paitām* oder *pagtām*? für **patgām* 'message' Gl. and Ind. 111, aram. *piϑgām*, emph. *piϑgāmā* 'Befehl, Edict, Wort, Sache' (Daniel, Esra), syr. ܦܬܓܡܐ 'verbum, sententia', mand. *pugdāmā* 'Bot-

1) Vgl. P. St. 117 Anm.

2) Vgl. np. *suxun* 'Wort' aus *saxᵛan* = ap. **θa(h)uvanam*.

schaft'; davon np. *payambar*, *payāmbar*, *paiyambar*, *paiyāmbar* 'Bote, Prophet', phl. *paitāmbar* (für *patgāmbar*) 'messenger' Gl. and Ind. 111.

513. պատգոսապան *patgosapan* Titel des Šahēn Sb. 77, z. 11 v. u.; 92, z. 15

= np. *pāδōspān* Tab. 151, 152, 445 aus **pāδgōspān* von pāz. *paδkōs* Min. 1, 35 = phl. *pātkōs* Phl. Min. p. 2, z. 11, West, PT. II, 297 'Provinz' und *pān* = 'schützend'.

Es gab vier Pāδōspāne (neben den vier Spahbeδ's, den Höchstcommandirenden), deren jeder eine Gegend Persiens[1]) verwaltete. Genannt wird ein P. von Āδarbāigān, Armenien und dessen Gebiet (Medien und der Norden) und ein P. von Chorāsān Tab. 152, 153.

Bei Thom. 286, z. 5 v. u. ist *patgos-ǩ* schwerlich richtig (»vom Hofe wurden gesandt hervorragende *patgos* mit vielen Truppen«).

514. պատերազմ *paterazm* (*i-a* St., plur. nom. *-munǩ*, acc. *-muns*) 'Krieg, Kampf, Schlacht' Mt. 24, 6, Mc. 13, 7 u. s. w., alt und sehr häufig, bei allen Historikern, z. B. Sb. 77, z. 10, 12, 15 etc., davon *paterazmakan* 'auf den Krieg bezüglich', *paterazmik* dass., *paterazmakiç* 'Mitkämpfer', *paterazmim* 'kämpfe' u. s. w.

= phl. *pātrazm* Yatk. 66, Anm. 61. Vgl. *ṙazm*.

515. պատկանդարան *patkandaran* bei El. 7, z. 12 v. u.: »diesen (den König Yazkert) erkor sich Satan als Mitarbeiter und alles angesammelte Gift goss er aus und füllte ihn an wie ein *patkandaran* mit Giften — oder (nach anderer Lesart) mit vergifteten Pfeilen«, also entweder »ein passendes (*patkan*) Gefäss« oder »einen Köcher«, im ersteren Sinne von Thom. (*patšač* 'passend' + *daran*) und Grig. Skevṙaçi gebraucht, im letzteren bei Evagrios, Lambr., Vardan u. s. w. vorkommend. Durch diese steht *patkandaran* 'Köcher' fest und ist auch bei El. anzunehmen

1) Noch bei MGg. wird Persien in vier Gegenden (*kʿust*) eingetheilt: der Norden (Medien), der Westen (Xuzistan), der Süden (Persien—Indien), der Osten (Chorasan). Siehe unter *kʿust* p. 258. Min. 1, 35 werden nebeneinander *šahr* und *paδkōs*, bei West, PT. II, 297 verschiedene *šahr* — verschiedene *kustak* — und die vier *pātkōs* derselben *šahr* genannt. Dazu vgl. Tab. 445.

= np. *paikān* 'Pfeil' aus phl. **patkān* + **dāran* 'Behälter', s. oben p. 136 unter *daran*.

Da *patkan* im Armenischen 'passend' bedeutet, so lag es nahe, das Fremdwort *patkandaran* in *patkan* und *daran* zu zerlegen und als 'passendes Gefäss' zu deuten.

516. պատկեր *patker* (*i-a* St.) 'Bild' Gen. 1, 26, 27, Eznik 206 u. s. w., alt und häufig, auch in vielen Comp.

= np. *paikar* 'Bild', phl. *patkar* Bdh. Gl. 97, inschr. *patkal(i)* Haug, Essay on Pahlavī p. 4, ap. *patikara-* 'Bild', syr. פתכרא, arab. *fitkar* Fraenkel 273, 274.

Vgl. skr. *pratikrti-* 'Bild'.

517. պատճէն *patčēn* (*i*-St., gen. *patčeni*) 'Abschrift, Copie, Exemplar, Wortlaut' (eines Erlasses, Briefes etc.) Esther 4, 8; 8, 13, 1 Maccab. 11, 31, 37, El. 54, Ag. 123, Sb. 120, Mos. Kal. I, 250 etc.

= phl. *pačēn* 'a complete copy' Gl. and Ind. 95, *hampačēn* 'wholly-copied' Shk. 249, hebr. פִּתְשֶׁגֶן *paθšeyen* Esther 3, 14; 4, 8 = aram. פַּרְשֶׁגֶן *paršeyen* Esra 4, 11 etc. 'Abschrift, Exemplar', syr. *paršaynā* 'Abschrift'.

Phl. *paćēn* steht also für *patćēn* = ap. **patičayana-*, das urspr. etwa 'Gegen-lesung' (vgl. *ἀντίγραφον* Esther 4, 8) bedeutet hätte. Vgl. Fr. Müller, WZKM. 6, 264.

Die Nebenform *patćean* (Pseud., Joh. Mam.) ist erst aus dem obliquen Stamme *patčen-* erschlossen. Die vom Wb. aus zwei Stellen von Euseb. Chron. belegten Formen *patčik* und *pačik* sind mir unklar.

518. [պատմեմ *patmem* 'ich erzähle' ist nicht = np. *paimāyam* 'ich messe' = phl. *patmāyēm*, sondern von *patum* abgeleitet, vgl. *džvarapatum*.]

519. պատմուճան *patmučan* (*i-a* St.) 'Gewand (bes. langes Gewand zum Gürten), Kleid, Rock', *χιτών* Joh. 19, 23, *ἱματισμός* Joh. 19, 24, *στολή* Luc. 15, 22, FB. 245 etc.

= phl. *patmōčan* 'clothing, clothes, dress' Gl. and Ind. 94. Vgl. *patmōxtan* 'to put on, wear', *patmōćešn* 'clothing' Gl. and Ind. 93, 94, West, PT. IV, 259, pāz. pr. *padmōžend* 3. pl. 'they put on, wear' etc., *padmōžešn*, var. *padmōžan* 'clothing, dress'

Min. cap. 16, 64, zd. *paitišmuxta-* 'bekleidet', skr. *prati-muč* 'anziehen, anlegen'.

Dazu *patmučak* ἱματιοφύλαξ 4 Kg. 22, 14; also *tun* oder *vanĕ patmučakaç* FB. 204, z. 1 v. u.; 205, z. 1, 8 = 'das Haus der Kleiderbewahrer', auch *tun ťagaç* FB. 205, 6 'Haus der Kronen' genannt, weil hier die königliche Krone aufbewahrt wurde FB. 205, 2, 3.

520. *պատշաճ patšač* (*i*-St.) 'passend' Apg. 26, 9 u. s. w., alt und häufig, davon *patšačem* 'anpassen, fügen, einrichten, anordnen' etc.

aus *pat* = zd. *paiti* + *šač* zu phl. *sačītan* 'to be worthy', *sačāk* 'worthy' Gl. and Ind. 160, 161, np. *sazīdan* 'sich ziemen, passen', *sazā, sazāvār* 'geziemend, würdig, passend' —?

Unsicher, da man bei dieser Zusammenstellung **patsač* oder **pasač* (P. St. 191) erwarten sollte, vgl. pāz. *pasaza*, phl. *pasačak* 'provided, adapted' Shk. 263 und Horn, Grdr. Nr. 274bis.

Wegen Stellen wie Ephes. 2, 21: »in welchem der ganze Bau zusammengefügt (*yaudeal ev patšačeal* = 'verbunden und gefügt') ist und wächst (*ačē*) zu einem heiligen Tempel« will de Lagarde *patšač-im* (med.) zu *ačem* stellen, demnach *patšačim* in *patš* = ap. *patiš* 'gegen', das sonst weder im Mp. (vgl. P. St. 45) noch im Arm. nachweisbar ist, und *ač-* = arm. *ač-* 'wachsen' zerlegen und im Sinne von 'zuwachsend' = 'zukommend' = 'geziemend' (vgl. gr. *προσήκων*) nehmen. Sehr unwahrscheinlich. Man beachte übrigens, dass phl. **patšač*, wenn es aus dem Pers. entlehnt ist, auch auf ap. **pati-šač*, dem ein skr. *prati-sač* entsprechen würde, zurückgehen kann.

521. *պատշգամ patškam* (Varianten *patšgam*, *patšgamb*, *patškamb*) 'Gemach, Halle, Zelle', nach Wb. 'cella porticibus addita, laterale cubiculum, vestibulum, porticus, area ante domum', *προστάς* Richter 3, 23, *ἐξέδρα* Ezech. 40, 44—46, El. 97, 15, Sb. 130, z. 4 v. u. ('die goldgeschmückte Halle'), neuarm. = 'Balkon'

= np. *paškam* (*piškam, baškam, biškam*) 'domus aestiva, aula, atrium, coenaculum, porticus' = ap. **pati-škamba-*, vgl. zd. *fra-skəmba-* vd. 2, 26, letzteres nach Geldner 'Stützmauer', nach Darmesteter 'un bâtiment avec balcon'. Vgl. P. St. 41, 191.

522. պատուաստ *patvast* (*i*-St.) ἐγκέντρισις Narek., 'Adoption' Cyrill., *patvastem* ἐγκεντρίζω 'einpfropfen, aufpfropfen, verbinden' Röm. 11, 17, Salom. 16, 11 u. s. w.

= np. *paivastan* 'verbinden, sich verbinden, zusammenhängen, erreichen', *paivasta* 'verbunden, zusammenhängend, ununterbrochen', pāz. *paivastan* 'to join, connect, unite' Min. Gl. 153, phl. *patvastan* 'verbinden, verknüpfen' Gl. and Ind. 94, *patvastak* 'connected' West, PT. IV, p. XXXI.

Das Abstractum *patvast* als *i*-St. setzt ein ap. **patibasti-* (= **pativasti-* P. St. 182) voraus.

523. պատուար *patvar* (*i-a* St.) 1. 'Vormauer, Aussenwerk' (von der *parisp* 'Mauer' unterschieden) 2 Kg. 20, 15, 3 Kg. 6, 5, Hohelied 2, 14, Sb. 66 u. s. w.

= zd. **paitivāra-* (nicht *paitivara-*, das 'Brust' bedeutet), skr. *prativāra-* 'Abwehr'.

Vgl. np. *bāra* 'Mauer, Wall' = zd. **vāra-*; np. *barvār* 'Sommerlusthaus', *varvāra* 'open gallery, balcony' = zd. **upairivāra-*; np. *farvār* 'Sommerhaus, Veranda' = phl. *farvār* = zd. *fravāra-*; aram. *parvārā* 'Vorstadt' = zd. *pairivāra-* 'Schutzwehr' yt. 1, 19; 13, 71, vd. 2, 26. WZKM. 8, 97, P. St. 28, 39, 85.

524. պատուէր *patvēr* 'Befehl' El. 16, 4, alt und häufig

= zd. **paitivaeδa-*, vgl. *paitivaeδayemi* 'ich kündige an'? Vgl. WZKM. 7, 371, P. St. 103, Anm.

525. պատուհաս *patuhas* (*i*-St.) 'Strafe' Apg. 25, 15 etc.

= np. *bādafrāh* 'Vergeltung, Strafe' (lies *pādafrāh* Horn, Grdr. Nr. 154), pāz. *pādafrāh* 'punishment' Shk. 261, phl. *pātfrās* 'Strafe' Gl. and Ind. 90, ap. **pātifrāθa-*, vgl. zd. *paitifrasa-*.

Die Zusammenstellung ist naheliegend, aber wegen lautlicher Differenzen bedenklich. Vgl. P. St. 211, 212.

526. պատսպարեմ' *patsparem* 1. ὑπερασπίζω 'beschützen, behüten, aufrecht halten' Lev. 25, 35, Sprüche Salom. 4, 6, *patsparan linim* 'Schutz sein' (den Schwachen) 1 Thessal. 5, 14, *patsparim* 'Zuflucht nehmen' Sprüche Salom. 3, 18, *anpatsparan* 'zu dem man seine Zuflucht nicht nehmen kann' FB. 13, 1

aus *pat* = zd. *paiti-* und *spar* = np. *sipar*, pāz. *spar* 'Schild' (s. oben p. 108 *aspar*), vgl. gr. ὑπερασπίζω;

2. *patsparem* *ἀποκαθίστημι* 'wiedereinsetzen, wiederherstellen' Jerem. 16, 15, pass. 'wiederhergestellt, wiedergegeben werden' Hebr. 13, 19

aus *pat* = zd. *paiti-* und *spar* in np. *supurdan*, *sipāram* 'übergeben'.

Vgl. oben p. 106 *apsparem* 'übergeben'.

527. *պատրաստ* *patrast* 'bereit' Mt. 3, 3 u. s. w., alt und sehr häufig, davon *patrastem* 'bereiten, zurüsten, ordnen', pass. 'sich bereiten, sich hüten'

= np. *pairāstan* 'in Ordnung bringen, zurichten, schmücken, beschneiden' (die Bäume). Vgl. np. *ārāstan* 'schmücken', ap. *rāsta-* 'recht', skr. *rāddha-* 'fertig geworden, zu Stande gekommen'.

Also *patrast* = phl. **patrāst*, ap. **patirāsta-*.

patriǰ = *badriǰ* s. im 3. Abschnitt.

528. *պատրոյկ* *patroik* oder *patroig* (gen. *patruki* oder *patrugi*) 'Docht' Mt. 12, 20, Jes. 42, 3; 43, 17 etc.

= zd. **paitiraoka-*, vgl. skr. *rōka-* 'Licht, Helle', zd. *paitiraočaya* 'lass brennen, zünde an' vd. 18, 19.

patruč = *badruǰ* s. im 3. Abschnitt.

529. *պարաւանդ* *paravand* (*i-a* St.) 'Fessel' (der Füsse, der Sünden etc.) Euseb. Chron., Osk. Mt. etc., davon *paravandem* 'fesseln' MX. 242, 7 u. s. w.

= ap. **pādabanda-* = **pāδawanda-* (vgl. P. St. 182) = skr. *pādabandha-* 'Fussfessel' (nach brieflicher Mittheilung von Dr. Th. Bloch).

530. *պարեգաւտ* *paregautĕ* (*i*-St.) *χιτών* 'langes Gewand' (für Männer und Frauen) Mc. 6, 9, Ex. 29, 5, 2 Kg. 13, 18, 19, FB. 178, z. 3 v. u.

von Wb. und de Lagarde zu arm. *gauti* 'Gürtel' gestellt, von letzterem als 'umgürteltes' erklärt. Vgl. *παραγωγὰς* (lies *παραγωτας*?) *χιτῶν παρὰ Πάρθοις* Hesych, lat. *paragauda*, *paragaudis* 'Borte, bortirtes Kleid', talm. פרגוד 'Oberkleid, Vorhang', auch syr. und mand., *παραγαύδιον*, arab. *burǰud* Ges. Abh. 209, 210, Fraenkel 45, 46, Brockelmann Wb. p. 284.

Gehört *paregaut-ĕ* zu den hier genannten Wörtern, so ist

es arsacidisches Lehnwort, also aus dem Persischen zu erklären und dann von arm. *gauti* 'Gürtel' zu trennen.

531. պարկէն *parkēn* (*i*-aSt., instr. *parkenav*) mit folgendem *p̔osi* (gen. von *p̔os* = lat. *fossa*) 'Wallgraben' Ag. 161, 12, Levond 60, 7; 133, 16

= np. *pārgīn* 'Kloake' Fird. III, 1397, v. 6 unten, arab. Lw. *fāriqīn* 'Cisterne', syr. פרקינא 'Abzugsgraben' (Nöldeke).

532. պարիկ *parik* (gen. pl. *parkaç*) als Fabelwesen neben *yuškaparik* und *hambaru* genannt Eznik 97, 98, bei Philo, lin. als 'Sirene' gefasst

= phl. *parīk* 'böse Fee' Bdh. Gl. 100, West, PT. II, 126, Gl. and Ind. 103, np. *parī* 'Fee, Engel', zd. *pairikā-* 'Dämonin'.

533. պարմայեմ *parmayem* 'erprobe, erfahre' (den Schaden an mir) nur El. 21, 19

wäre np. **parmāyam*, ap. **pari-mā*.

Vgl. *hramayem* 'befehle' = np. *farmāyam*, ap. *fra-mā* (*framānā-* 'Befehl'); np. *paimāyam* 'messe', ap. **pati-mā*; zd. ap. *ā-māta-* 'erprobt'.

534. պարտք *part-k̔* (*u*-St., gen. *partuç*) 'Schuld' (was verschuldet wird) Mt. 18, 32, 34, 'Darlehen' Deut. 24, 11, 'das wozu man verpflichtet ist' 1 Kor. 7, 3, 'schuldig, Schuld an etwas', *part ē inj* 'ich muss', *č̔ē part inj* 'ich darf nicht', *partakan ē* 'er ist schuldig, verpflichtet' (es zu thun) Gal. 5, 3, 'schuldig (des Todes, des Gerichtes), verfallen' Gen. 26, 11, Mt. 5, 21, *partapan* ('Schuld-hüter') 'Schuldner, schuldig' (eine Summe, eines Vergehens) Mt. 18, 24, Luc. 13, 4, *partatēr* ('Schuld-herr') 'Gläubiger' Jes. 24, 2, *partavor* ('Schuld-habend') 'schuldig' (des Gerichtes etc.) Mt. 5, 22, *pārtim* 'ich schulde' Deut. 24, 10, Mt. 18, 28, 'bin schuldig, verpflichtet, muss', *parti-k̔* (gen. *parteaç*) 'Schuld' Mt. 6, 12

= ap. **partu-* 'Schuld'.

Vgl. zd. *pāra-* 'Schuld', *tanūm pairyeite* 'er verwirkt durch Schuld sein Leben', *pərətōtanu-*, *pəšōtanu*, *tanupərəθa-* 'der sein Leben verwirkt hat', *pəša-* (aus **prta-*) 'schuldig, verwirkt', *pəšōsāra-* 'der den Kopf verwirkt hat' ZDMG. 26, 457; 42, 94, KZ. 30, 516, afgh. *pōr* 'Darlehen, Schuld'.

Davon zu trennen *partem* 'besiegen, niederwerfen, in die Flucht schlagen' A. T. u. s. w.,

vgl. np. *nabard* 'Kampf', phl. *n(i)part* 'Kampf' Gl. and Ind. 233, np. *āward* 'Kampf', zd. *pərətənte* 'sie kämpfen', *pəšanā-* 'Schlacht', skr. *prt-* 'Kampf, Streit', *prtanā-* 'Kampf, Treffen'?

535. *պարտաշխ partbašxi tam* oder *arnem* 'das Seine für Andere als *partbašxi* geben oder zum *p.* machen', also etwa: 'als Ersatz, zum Lösegeld' Osk. Paulusbriefe II, 454, Seber., Sargis, alt. Wb.,

zu *partk* 'Schuld, Darlehen' und *bašxk* 'Antheil, Loos, Tribut, Schicksal', s. oben p. 118.

partbašxi wird auch getrennt geschrieben als *part bašxi*. Es liegt wohl eine persische Redensart zu Grunde.

536. *պարտակ partak* 'Hülle, Schleier', Leb. d. Väter, 'Zeltwand' Levond 158

= np. *parda* 'Schleier, Vorhang', syr. פרדקא 'tentorium'.

Jünger entlehnt ist *փարտայ parday* s. im 3. Abschnitt.

537. *պարտէզ partēz* (*i-a* St., gen. *partizi*) 'Garten' Luc. 13, 29, Joh. 18, 1, 26; 19, 41, Hohelied 4, 12, 16; 6, 10 u. s. w., dazu *partizpan* 'Gartenhüter' Joh. 20, 15, auch *partizapan* Ephrem, Leb. d. Väter etc., *partizik* 'Gärtchen' (*-ik* hier echt armenisch)

= np. *pālēz* 'Garten', *pālēzbān* 'Gärtner', zd. *pairidaeza-* 'Umzäunung', hebr. *pardēs* 'Garten, Park' (schon Hohelied 4, 13, Koh. 2, 5, Neh. 2, 8), syr. פרדיסא 'Garten', פרדיסנא 'Gärtner', gr. παράδεισος (Xenoph. etc.).

Np. *pālēz* setzt arsacidisches *pardēz* voraus. Im Armenischen erscheint hier ausnahmsweise *t* für urspr. *d*.

Dazu *Partizaç ṗor* etwa 'Gartenthal' (*ṗor* 'Bauch, Höhlung') ein District der Provinz Taik' MGg. 619, *Partizakałak* 'Gartenstadt' = Riša in Georgien Gesch. Georg. 11.

538. *պետ pet* (*i-a* St.) 'Oberhaupt, Chef' Gen. 49, 10, 1 Chron. 7, 40, Daniel 3, 2 u. s. w., oft neben *išxan* 'Herr, Gebieter' FB. 42, Mos. Kal. I, 237, II, 62, davon *petutiun* (*ev išxanutiun*) 'Obrigkeit' (und Behörde) Luc. 12, 11; 20, 20, Titus 3, 1 etc., 'Macht' und 'Herrschaft' Ephes. 1, 21; 3, 10 etc., sehr häufig als 2. Glied von Comp. wie *hazarapet*, *mogpet*, *Aspahapet* u. s. w. in der Bedeutung 'Chef'

= np. *-bad*, *-bud* 'Herr' (in *sipahbad* u. s. w.), bei Procop *-βάδης*, *-βέδης* (z. B. *Ἀσπεβέδης*) Ges. Abh. 185, phl. *pat* (pl.

patān 'officers' West, PT. IV, 87), in Comp. wie *magupat*, *spāhpat* u. s. w., zd. *paiti-* 'Herr', häufig als 2. Glied von Comp. wie *aeθrapaiti-*, *zantupaiti-*, *daŋhupaiti-*, *nmānōpaiti-* u. s. w.

539. *պէշասպիկ pēšaspik* 'Vorreiter, Eilbote, Kurier' FB. 56, 7, Sb. 56, 6 (lies *pēšaspikĕ* als plur.)

= syr. *pēšaspīg* 'Vorläufer' Hoffmann p. 14, Nr. 95, 97 (die hier wie bei Sb. 56 Briefe vom König bringen), aus pers. *pēš* 'vor', *asp* 'Pferd' und Suff. *īk*, also phl. **pēšaspīk*.

540. *պէշապայ pēšopay* in *zaur pēšopay* 'die vorangehende Truppe' = 'der Vortrab' Sb. 93, 21

= phl. *pēšupāi* 'a leader, chief, head' PPGl. 186, Gl. and Ind. 114 = Art. Vir. 11, 3, 16, ZPGl. XXXIII, z. 10, West, PT. II, 3, *pēšupāk* 'chief of a community' etc. P. N. 101, pāz. *pēšawāi* 'leader' Shk. 263, np. *pēšvā* 'der vorangeht'.

541. *պէս pēs* 'Art und Weise', alt und sehr häufig als 2. Glied von adverbiellen Compositis, wie *orpēs* 'in welcher Weise, wie', *ainpēs* 'auf diese Weise, so' u. s. w., *pēspēs* ('von mehreren Arten') 'mancherlei' Hebr. 9, 10; 13, 9, 'vielfarbig, bunt, kostbar' A. T.

= zd. *paesa-*, *paesah-* als 2. Glied von Comp. = 'Gestalt, Form, Art (*vīspōpaesah-* 'von jeder Form, aller Art'), Schmuck, Zier', skr. *pēças-* nach Roth: 'Gestalt, Form, Zierrath, Schmuck' u. s. w., nach Pischel-Geldner, Ved. Stud. II, 119 nur = 'Gestalt, Form, Farbe'.

Arm. *pēs* kann nur unter der Voraussetzung, dass es aus dem Persischen entlehnt ist, mit zd. *paesah-*, skr. *pēças-* zusammengestellt werden. Dabei ist nur auffällig, dass sich im Pehlevi und Persischen keine Spur dieses Wortes, das seiner Bedeutung nach doch sehr häufig vorkommen musste, finden lässt.

542. *պիսակ pisak* 'gefleckt, gesprenkelt, gescheckt' Sacharja 1, 8; 6, 3, 6, Gen. 30, 35 (*ψαρός*, *ξαντός*), 'aussätzig' Leb. d. Väter, Oskiph., als Subst. 'Mal, Narbe, weisser Hautflecken' Vardan, Galen, *pisakutiun* 'Aussatz' Philo, Kanon.

= zd. *paesa-* 'Aussätziger' vd. 2, 29, yt. 5, 92, phl. *pēsak* 'aussätzig' (= zd. *paesa-*) ZPGl. 24, vgl. ap. *πισάγας*[1]) =

1) Für das Altpersische genauer **paisaka-* anzusetzen.

ὁ λεπρός Ges. Abh. 75, 217, np. *pēs*, *pēsi* 'lepra', *pēsa* 'nigro alboque colore variegatus', *pēsagī* 'leprositas', syr. פיסכיא 'maculatus, varius', afgh. *pēs* 'leprosy', auch 'a leper', *pēsī* 'leprous' u. s. w. ZDMG. 38, 426.

Arm. *pisak* geht nach arm. Gesetzen auf ein älteres *pēsak* = phl. *pēsak* zurück.

543. [*պին*ջ *pinǰ* oder *pinj* 'Nasenloch' Damascius, davon *pnǰat* 'ohne Nase, stumpfnasig' David (Porphyr.), Osk. Gal., Kanon., *pnǰatem* 'die Nase abschneiden' Gesch. der Hṙip'ṙs. MX. 300, 22

= georg. *pinǯwi* 'Nasenloch' Tchoubinof p. 399, osset. *fiǯ* 'Nase', abchasisch *pyǯ* 'Nase' Schiefner, Bericht 56. Armenischen oder kaukasischen Ursprungs?

Davon np. kurd. *pōz*, bal. *pōṅz* Dames 58, afgh. *pōza*, *paza* 'Nase' zu trennen.]

544. *պղինձ płinj* (*o*-St., gen. *płnjoy*) 'Kupfer, Kupfergeld, Münze, Erz, Messing', *χαλκός* Mt. 10, 9, 1 Kg. 17, 5, *κέρμα* Joh. 2, 5, Mos. Kal. I, 93 u. s. w., *płnji* 'kupfern, ehern', alt und häufig

= np. *biriǰ* 'Messing, Kupfer' neben *piring* 'aes cyprium, orichalcum' (Vullers), kurd. *pirinǰok* Justi-Jaba Wb. Vgl. P. St. 27, 28, 175, 232.

545. *պղպիղ płpił*, *płpeł* 'Pfeffer' MGg. 615, 19 (Indien), David 169, Car.

= np. *pilpil* A. M. 68, 6, arabisirt *filfil*, *fulful* A. M. 186, skr. *pippalī*.

546. [*պշնում pšnum* (aor. *pšeay*, ptc. *pšuçeal*) 'das Auge auf etwas heften, starr auf etwas sehen' Apg. 1, 10, Jacobus 1, 23 u. s. w., seltener *pšnem*, daneben einmal *piš unim* (*z-akn* 'das Auge') Grigor Aršar. 7. Jhd.

kann nicht zu dem von Geldner, KZ. 30, 520 erschlossenen, von Darmesteter nicht acceptirten zd. *piš* 'sehen' gestellt werden, da *pšnum* (aus **piš-nu-m*) kein Lehnwort ist und Urverwandtschaft der Wurzeln (wegen des anlautenden *p* im Arm.) ausgeschlossen ist.]

547. *պողպատ połpat*[1] 'Stahl', davon *połpatik* 'stählern' Sacharja 9, 13, FB. 69, Sb. 38, Mos. Kal. I, 321

1) Dies die bestbezeugte Lesart; *połpat* nur bei N. P. Allerdings modern arm. *połpat*.

= np. *pōlād* 'Stahl', arabisirt *fūlāð*, phl. *pōlāpatēn* oder *pōlāfatēn* 'stählern' Gl. and Ind. 107, Yatk. 54.

Nach arm. *połovat* würde ich eher ein phl. **pōlavāt* erwarten, nach np. *pōlād* ein phl. *pōlāvat* oder auch *pōlavāt*. In den überlieferten Pehleviformen steht wohl fälschlich *p* = *f* für *v*.

548. *պսակ psak* (*i-a* St.) 'Kranz, Diadem, Krone' (der Könige, Sieger, Märtyrer etc.), *στέφανος* Joh. 19, 2, Jacobus 1, 12, Apg. 14, 13, El. 11, Mos. Kal. I, 291 u. s. w., *psakem* 'bekränzen' 2 Tim. 2, 5

= zd. *pusā-* 'Diadem, Krone'[1]) yt. 5, 128 (= phl. *aparsar*, np. *afsar* ZPGl. 24).

549. *ջատագով jatagov* 'Vertheidiger, Fürsprecher, Anwalt, Beschützer, Gönner' FB. 69, 10 u. s. w., *jatagovem* 'Fürsprecher sein, vertheidigen', *jatagovuťiun* 'Vertheidigung, Fürsprache'

= phl. *jātakgōb*, gesprochen *jātagōw*[2]) Art. Vir. cap. 15, 18, West, PT. IV, 47, *jātakgōbīh*, sprich *jātagōwīh* 'Fürbitte' Haug, Ahuna-vairya-Formel p. 10, 11, päz. *jādagō* 'Vermittler, Fürsprecher, Anwalt, Beschützer' (für *jādangō* zu lesen) Aogemad. § 9, 10, Min. cap. 33, 11, *jādagōī* 'Schutz' Min. cap. 15, 20, ap. **yātagauba-* 'Antheil-zusprecher' ZDMG. 46, 324, 325.

550. *ջատուկ jatuk* (*i-a* St., gen. pl. *jatkaç*) 'Zauberer', *jatuk kin* 'Hexe' Osk. Mt. II, 455, 1, Kanon., Narek., Arist.

= np. *jādū* 'Zauberer', päz. *jādu*, phl. *jātūk*, älter *yātūk* 'Zauberer' Min. Gl. 113, Shk. 252, ZPGl. p. 15, PPGl. 113, Bdh. Gl. 115, Yatk. p. 67, zd. *yātu-* 'Zauberer'.

javitean 'ewig' s. p. 198 unter *yavēt*.

jihangir s. im 3. Abschnitt.

551. *ջնարկ jnarak* Galen, *ճնարկ čnarak* sprich *jnarak* Wb. des Steph. Lehaçi

= gr. *σανδαράχη*[3]) 'Resina Juniperi, Wachholderharz', aus dem Persischen?

552. *ջոկ jok* 'Herde, Chor, Schar, Schwarm, Abtheilung, Genossenschaft' Laz. 26, Osk. Mt., Mos. Kal. I, 19, z. 8 v. u. etc.

---

1) Geldner falsch: 'Schleier'.
2) Vgl. P. St. 243.
3) Vgl. ZDMG. 43, 386.

= np. *jōx* 'coetus, agmen hominum et animalium' (unbelegt), arab. *jauq*, *jauqa* 'caterva hominum' (Fremdwort nach J̌avāliqī).

553. ջուլհակ *julhak* 'Weber' einmal Jaism. und modern (älter *ostainak* 'Weber')

= np. *jōlāh*, *jōlāha* 'Weber'. P. St. 263.

554. ջուխտակ *juxtak* 'ein Paar' (Turteltauben) einmal bei Cyrill.

zu np. *juft* 'Genosse, Gatte, Paar', phl. *juxt* (nicht *dvāt* zu lesen) 'Paar' Gl. and Ind. 272, Bdh. Gl. 116, *juxtīh* 'Plural' (nicht *davātī* zu lesen) ZPGl. 2, z. 2, zd. *yuxta-* 'Gespann, bespannt'.

Vgl. np. *juftak* 'Inseparabel' (eigentl. 'Pärchen').

555. ռազմ *ṙazm*, *əṙazm* (*i*-St.) 'Kampf, Schlacht, Schlachtreihe' El. 74, 26, Laz. 440, 3, FB. 201, Mos. Kal. I, 214, Joh. Mam. 46, z. 7 und 11 v. u., Zenob 26 etc., *ṙazmik*, *əṙazmik* 'kriegerisch' FB. 67, 7, N. P., *ṙazmahat* 'die Schlachtreihe zerbrechend' u. s. w.

= np. *razm* 'Kampf', phl. *razm* 'Kampf, Treffen' PPGl. 195, Mātīkān i čatrang p. 2, z. 5 v. u., Yatk. 66, Shk. 265, zd. *rasman-* 'Schlachtreihe'. — Vgl. P. St. 66, 67, 223.

Davon *xazm* 'Kampf, Aufstand' wegen des *x* zu trennen.

556. ռահ *ṙah* (*i*-St.) 'Weg' Zakʿaria Kathol., Narek. u. s. w., aber auch schon bei FB. 52, 11 in *ṙahviray* 'den Weg bahnend'

= np. *rāh* 'Weg', pāz. *rāh* Min. Gl. 176, phl. *rās* (= *rāδ* P. St. 203) Gl. and Ind. 130, Bdh. Gl. 153, Yatk. 52.

Zu *ṙahviray* vgl. unten p. 247 *viram*.

557. ռամ *ṙam* (*i*-St.) 'gemeines Volk', *ṙamik* (*i-a* St.) 'gemeines Volk, gemein, weltlich, Laie' Salom. 6, 7, Judith 7, 2, Levond 50, Sb. 81, El. 48, 27 u. s. w., *ṙamikspas* 'gemein' (Soldat) FB. 52, *ṙamkakan* 'vulgär', *ṙamkapet* 'Volkstribun', *ṙamkutiun* 'Demokratie' Oskiph.

= np. *ram*, *rama* 'Schar, Herde'. Vgl. oben p. 147 arm. *eram*, *eramak*. Arm. *ṙamik* setzt ein phl. **ramīk* voraus.

558. ռատ *ṙat* in *movpetan movpet ṙat* El. 141

= phl. *rāt* ein Magiertitel Horn, Sieg. p. 27, ZDMG, 46, 285, Hoffmann p. 61 und 109.

559. *ռոճիկ ṙočik* (*i-a* St., gen. *ṙočki*) 'täglicher Unterhalt, Nahrung, Lebensmittel' Gen. 47, 12, Lev. 26, 26, FB. 75, 246, 288 u. s. w., Laz. 326, Sb. 45 und 75 (*ṙočikĕ ev handerjaginĕ* 'Lebensmittel und Geld für die Kleidung')

= np. *rōzī* 'tägliches Brod, Lebensunterhalt', syr. רוזיקא 'commeatus quotidianus', daher arab. *rizq* 'Lebensbedarf' und das Verbum *razaqa*. Im Phl. also **rōčīk* 'das tägliche' zu np. *rōz*, ap. *rauča* 'Tag'.

Vgl. pāz. *rōžī* = phl. *rōčīh* 'daily food' Shk. 266 mit anderem Suffix.

560. *առշնական ṙošnakan* 'rein, redlich', einmal im Žamagirkʿ (Horarium) der griech. orthod. Arm. (10. Jhd.), *ṙošnuťiun* 'Redlichkeit', einmal in den Yačaxapatum girkʿ, abgeleitet von *ṙošn-*

= np. *rōšan* 'klar, hell, leuchtend', *rōšanī* 'Helle, Licht', pāz. phl. *rōšan* 'light, bright, clear' Min. Gl. 179, Gl. and Ind. 141, pāz. *rōšanī* 'the light' Shk. 265, *rōšnī* 'Licht' Aogemad. p. 119, zd. *raoxšna-* 'hell, leuchtend'.

561. *առու ṙot* 'Fluss' = np. *rōd*, phl. *rōt*, ap. *rauta* 'Fluss' in *Margṙot* Sb. 67, *Marvíṙot* Laz. 233 = np. *Marv i rōδ* 'Fluss-Merv', s. oben p. 51 unter *Marg*; *Čvašṙot* Thom. 253, MGg. 609, *Alvandṙot* MGg. 609, Districte von Vaspurakan; *Ṙotibała*, *Bałanṙot* MGg. 609, Districte von Pʿaitakaran; *Aranṙot*, *Ṙotpaçean* oder *Ṙotapayak*? MGg. 610, Districte von Uti.

ṙóšna s. im 3. Abschnitt.

562. *սախտեալ saxteal* 'angeschirrt' (mit dem Panzer), *ansaxt* 'nicht angeschirrt' (Pferd), einmal bei Lambr.

= np. *sāxt* 'Pferdegeschirr, Rüstung' (Vullers). Zu np. *sāxtan*, *sāzam* 'herrichten, zurichten, machen' etc., *asprā zīn sāxtan* 'das Pferd satteln', vgl. Yatk. 60.

563. *սակ sak* (*i*-St.) 'Tribut' El. 35, 6, Sb. 138, 8, 10, Euseb. Kircheng., Osk. Mt. u. s. w.

= phl. *sāk* 'Tribut' (*u bāž* 'und Zoll') Mātīkān i čatrang, phl. Text p. 1, 12; 2, 3, Umschreibung p. 1, z. 3 v. u.; 2, 10, Salemann, Mittelp. Stud. 223, np. *sā* = *sāv* 'Tribut', vgl. *bāž u sāv* Fird. I, 247, 60 oder *sāv u bāž* Nöld. Stud. II, 20. Vgl. P. St. 73, 245.

564. *sahman* (*i-a* St.) 'Grenze', ὅρος, pl. 'die Grenzen, das Gebiet', τὰ ὅρια, alt und häufig, Mt. 19, 1; 8, 34; 15, 22, Mc. 7, 24; 10, 1 u.s.w., 'Bestimmungen' (des Glaubens) Sb. 127, davon *sahmanem* 'begrenzen, bestimmen' u. s. w.

= np. *sāmān* 'Geräth, Anordnung, Plan, Ziel, Grenze' u. s.w., phl. *sāmān* 'a boundary-mark' Gl. and Ind. 155, 'argument, quality' West, PT. IV, 36, 94, päz. *sāmān* 'limit, argument', *sāmāna* = phl. *sāmānak* 'limit, extent', *sāmānmand* 'limited' Shk. 266.

Ist die Zusammenstellung richtig, so steht phl. *sāmān* für älteres **sāhmān* aus ap. acc. **θāxmān-am*. Vgl. P. St. 72, 251.

565. *salar* 'Anführer' (der Truppen) El. 74, 25, MX 203, 1; vgl. *gundsalar* oben p. 130 unter *gund*, *spasalar* s. unten p. 239, *puštipanaç salar* oder *puštipan salar* 'Oberst der Leibgarde' Laz. 390, 395, El. 49, 104, ein Mann genannt *Granik(n) salar* Mos. Kal. I, 238

= np. *sālār* 'Oberhaupt, Anführer' [1]), päz. *sālār* 'a chieftain, leader, general' Min. Gl. 183, Shk. 266, im Phl. immer *sardār* (woraus *sālār* entstanden ist P. St. 260) geschrieben, aber zur Sassanidenzeit *sālār* gesprochen Gl. and Ind. 167, PPGl. 9, BB IV, 62, in Comp. pers. *x^{v}ān-sālār* 'Obertruchsess', vgl. Tab. 386, päz. *spāh-sālār* 'commander of the army' Shk. 267, *rama-sālār* (in Zendschrift) 'der Anführer der Herde' Bdh. p. 32, 11, phl. *artēštārān-sardār* Mātīkān i čatrang p. 2, 13, BB IV, 67 'Oberbefehlshaber des Heeres', bei Procop entstellt Ἀδραστασδαρανσαλάνης Tab. 111, *vāstryōšān-sardār* 'Generaldirector der Grundsteuern' BB IV, 67, Tab. 110, *puštpān-sardār* (von Nöldeke für *puštaspān-sardār* gesetzt, das aber richtiger *puštīk-pān-sardār* gelesen wird) 'Befehlshaber der Garde' BB IV, 62, *pēšīnikān-sardār* 'der Oberste der Hofbeamten'(?) Yatk. 48.

566. *salavart* (*i*-St.) 'Helm' Ephes. 6, 17, 1 Kg. 17, 5, FB. 253, Mos. Kal. I, 208, Thom. 132 etc., *salavart-avor* 'behelmt' Ezech. 23, 24, *salavarteal* dass. Ezech. 38, 5, El. 44, 8

= syr. *sanvartā* 'Helm', vgl. zd. *sāravāra-* 'Helm', phl. *sārvār* (oder *sālvār*) phl. vd. 172, z. 4. Neben phl. *sārvār* darf

1) Danebən das neugebildete np. *sardār* 'dux exercitus' P. St. 72.

wohl ein **sārvart* (oder **sālvart*) = ap. **sāravarti-* 'Kopf-bedeckung' angenommen werden, das ins Arm. und Syr. überging. Zur Form **varti-* vgl. zd. *varəti-* in *hąm-varəiti-* 'Wehr, Tapferkeit'.

567. [*սամիւ samiւ* 'Dill', *ἄνηθον* Mt. 23, 23, Mech. Fabeln p. 49 etc.,

vgl. np. *šibit* A. M. 157, dial. *šivid*, arab. *šibiθθ* 'Dill', syr. שבתא *ἄνηθον*, assyr. Ztschr. 6, 293. Die Wörter gehören bei ähnlichen Lauten und gleicher Bedeutung wohl zusammen, aber das arm. Wort kann nicht direct aus dem Pers. oder Syr. entlehnt sein.]

568. *սամոյր samoir* 'Zobel = Zobelpelz' FB. 118, 245, El. 106, 12, Thom., *samureni* 'Zobelpelz' FB. 263

= np. *samūr*, parthisch *σίμωϱ* Ges. Abh. 71 und 226, phl. *samūr* oder *sąmōr* Bdh. p. 31, z. 3, syr. סמורא, arab. *sammūr* 'Zobel'.

Zum Vocalismus vgl. P. St. 142.

569. *սապատ sapat* und *sapatak* 'Kasten, Korb' Jesaias 3, 26, Laz., Mos. Kal. I, 144, 174

= syr. ספטא *sefṭā* oder *safṭā*, arab. *safaṭ* 'Korb' aus phl. **sapat* = np. *sabad*, arab. *sabaδa* Fraenkel 79, kurd. *sabad* 'Kiste' Socin, Samml. II, 312.

570. *սատակ satak* 'einfach, blos' Pseud. 116, Sokr., Osk. Joh.

= np. *sāda* 'einfach, schlicht, blos'.

satakem s. p. 110 unter *atak*.

571. *-սարդ -sard* 'Jahr' = zd. *sarəδa-*, np. *sāl* 'Jahr' in *ausard*, *navasard*, *eritasard*, s. oben p. 112, 202, 148.

572. *սար sar* 'Haupt, Kopf' = np. phl. *sar* 'Kopf' in *ałandasar* 'Haupt einer Secte, Sectirer' Erznk. Mt., *kaxardasar* 'Zauberkünste treibend' s. oben p. 162 unter *kaxard*.

573. *սարեակ, sareak, sarik* 'Staar' Basil., Philo, Med. Schr., Mech. Fabeln 112

= np. *sār*, auch *sārak*, *sāraj*, *sārī* 'Staar', phl. *sār* Bdh. Gl. 172. Vgl. skr. *sārikā*, *çārikā* 'Predigerkrähe' nach PW., eine Drosselart nach Dr. Th. Bloch.

574. *սարոյ saroy* ein Baum, vgl. Ezech. 31, 8: *sard ev saroy ev noč*, gr. nur *κυπάρισσοι* für alle drei, ähnlich Jes. 41, 8, *πίτυς* Sacharja 11, 2

= np. *sarv* 'Cypresse'?

saruparłay s. im 3. Abschnitt.

sarkulay s. im 3. Abschnitt.

seav 'schwarz' s. unter den Originalwörtern.

sin s. im 3. Abschnitt.

575. *սիկղ sing* oder *sig* 'ein Gewicht von vier *κεράτιον*' Anan. Shirak. p. 27 flg.

= syr. סינק wahrscheinlich 'semidrachma' (Brockelmann), np. *si-yak* 'ein Drittel' Ges. Abh. 71 —?

576. *սիրամարգ siramarg* (*i-a* St.) 'Pfau' 3 Kg. 10, 22, Eznik 139, MGg. 610 u. s. w.

will de Lagarde zu zd. *saenō* + *mərəγō*, phl. *sēn(o) murūk* West, PT. I, 50, *sēn i murūk* Yatk. 64, päz. *sīnmurū* Min. Gl. 189, np. *sīmurγ* 'der Vogel Greif'[1]) stellen. Die Bedeutung passt aber durchaus nicht. Ueber die Vorstellung vom Greif vgl. Justi, Bdh. Gl. 184, Btrg. z. alten Geogr. Pers. I, 7. Die Erklärung der Armenier: 'wiesenliebend' passt auch nicht, es müsste dann *margasēr* heissen. Im zweiten Theil gehört das Wort vielleicht zu *loramarg*, *loramargi* 'Wachtelmutter' *ὀρτυγομήτρα* Ex. 16, 13 etc., von *lor* 'Wachtel' *ὄρτυξ*.

577. *սկաւառակ skavaṙak* (*i-a* St.) 'Schüssel' Mt. 26, 23, Mc. 14, 20 u. s. w., 'Hirnschale'[2]) MX. 173, 12

= np. *sukōra* (? neben *sukurra*, *sukra* etc.) 'patina testacea s. fictilis' (Vullers), arab. *sukurja*, nach Andern *sukurraja* = np. *sukura* 'paropsis' (Freitag Wb.), syr. סקורקא (סיקורקא) 'Schüssel' Ges. Abh. 73, modern arm. *uskura* 'kupferne Schale'.

Vgl. P. St. 169.

578. *սմբակ smbak* (*i-a* St.) 'Huf' (des Pferdes) Jes. 5, 28 u. s. w.

= np. *sunb*, *sum*, *summ* 'Huf', arab. *sunbak* (de Lagarde

---

1) Für *γρύψ* Lev. 11, 13 setzen die Armenier *paskuc* 'eine Adlerart', die nach MGg. 615 in Indien vorkommt.

2) Vgl. ital. *testa*, franz. *tête*.

Symmicta p. 60), *sunbuk* (Freitag Wb.) 'Huf', phl. *sumb* Bdh. Gl. 182, Spiegel, Traditionelle Lit. p. 463, *sunb* Yatk. 67, Anm. 68.

smbul s. im 3. Abschnitt.

579. *սմպատակ smpatak* (gen. *-i*) 'Prüfstein', nur bei Basil.

= np. *sunbāda*, arabisirt *sunbāδaj*, *ḥajar ul-sunbāδaj* A. M. 99 'Schmirgel', zum Putzen und als Medicament gebraucht Achund. 54, Polak, Persien II, 169. Als Pehleviform ergiebt sich **sunbātak*. P. St. § 70, 73.

580. *սնգոյր sngoir* (*i-a* St., gen. *snguri*) 'rothe Farbe zum Schminken und Färben', φῦκος Ezech. 23, 40 u. s. w. deckt sich lautlich nicht recht mit

np. *šangār* A. M. 161 = arab. *šinǰār* (Freitag Wb.) 'Anchusa tinctoria, Alkanna, färbende Ochsenzunge' Achund. p. 90.

581. *սնգրուէղ sngrvēł* ein indisches Gewürz, neben dem Pfeffer genannt MGg. 615, ed. Soukry 45: *snkrvil*

aus **sngvēł* = **singivēł* = arab. pers. *zanǰabīl* A. M. 137 (nach Vullers = pers. *šankalīl*, phl. *šangavīr* u. s. w. ?), syr. זנגביל, pāli *siṅgivēra-*, skr. *çṛṅgavēra-*, gr. ζιγγίβερις = deutsch *Ingwer*.

582. *սնդուս sndus τρίχαπτον* Ezech. 16, 10, Mos. Kal. I, 292, 2 (*sndoy*), ed. Emin p. 138, z. 8 v. u. (*sndus*)

= arab. pers. *sundus* 'species panni serici tenuis' (Freitag Wb.).

583. *սոխ sox* (*o*-St.) 'Zwiebel' Num. 11, 5, Osk. Mt.

= np. *sōx* 'Zwiebel'.

Mit skr. *çuć* 'brennen, Schmerz empfinden, trauern' lässt sich weder np. *sōx* 'Zwiebel' noch arm. *soxak* (für gr. πορφυρίων ein Wasservogel Lev. 11, 18, sonst aber = 'Nachtigall'), das de Lagarde zu zd. *suxra-* 'roth' stellt, vereinigen, wenn es auch persisch klingt und aus dem Persischen stammen mag. Auch arm. *soči* (*šoči*) 'Tanne, Fichte' wird durch ein zd. **saočya-* 'brennbar' (de Lagarde) nicht erklärt.

sonič s. im 3. Abschnitt.

sonopri = *sonobri* s. im 3. Abschnitt.

584. *սուլեմ sulem, sułem, sułłem* 'pfeifen, zischen' Philo, Joh. Phil., Lambr. u. s. w. gehört schwerlich zu np. *sifīdan* 'pfeifen, zwitschern'.

585. *սպահ spah* (*i*-St.) El. 23, 2 = *spay* (*i*-St.) 'Heer, Truppen' 1 Maccab. 8, 20, MX. 228, z. 2 v. u., Sb. 138, Arist. 12 u. s. w. = np. *sipāh*, phl. *spāh* Gl. and Ind. 156, zd. *spāδa-*.

Dazu *spayazaur*, *spayałoit* Joh. Kath. 193, *spayapet* Koriun 16, *spayasalar* = *spasalar* Lambr. — Die Form *spah* ist älter als *spay*.

Vgl. p. 240 *sparapet*. — *Spah* hat mit arm. *spas* 'Dienst' nichts zu thun, daher ist de Lagarde's Gleichung arm. *spasik* = np. *sipāhī* gr. Ag. p. 83, Anm. falsch. Arm. *spasik* = 'Diener', *iśxan spaskapetułean* Ag. 651, 1 etwa 'königlicher Hausminister'?

spanax s. im 3. Abschnitt.

spand s. im 3. Abschnitt.

586. *սպառ spaṙ* in *i spaṙ* 'bis ans Ende' Joh. 13, 1 u. s. w., *anspaṙ* 'endlos' El. 10, *spaṙazēn* 'vollständig gerüstet, schwer bewaffnet', *spaṙem* 'zu Ende bringen' = 'aufbrauchen, aufreiben, vernichten', *spaṙspuṙ* 'gänzlich, vollkommen, gründlich' Richter 5, 26, Ag., Laz. etc.

= np. *siparī*, *isparī* 'perfectio, finis, finitus, completus', päz. *spur* 'perfect', *spurī* = phl. *spurīk* 'complete' Shk. 268, phl. *spur* 'perfect' Gl. and Ind. 161, *an-aspurīk* 'imperfect' West, PT. IV, 40, *spurīkīh* 'completèness' IV, 328, *an-avispurīk* 'unvollendet' BB. 17, 261, zd. *asperena-* 'vollständig' (= phl. *uspurīk*) Darmesteter, Zend-Avesta III, 137, aram. שְׁפִיר 'eifrig, sorgfältig' (eigentl. 'gründlich, vollständig') Esra 5, 8 u. s. w.

Vgl. P. St. p. 73.

587. *սպասալար spasalar* 'Feldherr' Yišatakarank' und Joh. Kath., auch *aspasalar* Mt. Urh., *spayasalar* s. unter *spah* = np. *sipahsālār*, *sipāhsālār* 'Feldherr', päz. *spāhsālār* Shk. 267, eigentl. 'Anführer des Heeres'.

Jüngeres Lw.

spar 'Schild' s. p. 108 unter *aspar*.

sparak s. im 3. Abschnitt.

588. *սպարապետ sparapet* und *asparapet* (*i-a* St.) 'Oberfeldherr', *ἀρχιστράτηγος* Gen. 21, 22 u. s. w., vgl. Wb., El. 8, 8 (Anatol, Sparapet des Ostens), FB. 186, 2 (Mušeł, Sparapet von Armenien), Ag. 650, Sb. 34 und 36

= np. *sipahbaδ*, *sipāhbaδ*, phl. *spāhpat* Yatk. 73, Ganj. Gl. 21, Bdh. Gl. 173, West, PT. IV, 87 u. s. w., ap. **spādapati-*[1]).

Es gab in Persien vier Spahbeds, wie im Bundehesh die Sterne vier Spahbeds haben, nämlich für den Osten, Westen, Süden und Norden, Tab. 155. Vgl. *patgosapan* und *ǩust.* — Die Würde eines armenischen Sparapet = *sparapetuťiun*, *asparapetuťiun* FB. 71, Ag., MX. etc. war erblich in der Familie der Mamikonier FB. 256.

In der Sassanidenzeit ist das Wort in der Form *Aspahapet* (s. oben p. 22) von neuem entlehnt worden.

589. *սպիտապառ spetaṗaṙ* (var. *spitaṗaṙ*) einmal bei Thom. 303, z. 14 v. u. von der Stirn des Gagik gesagt

wohl = *spitakaṗaṙ* 'weissglänzend' MX. 27, Ag. 589.

De Lagarde's Deutung als = *aspetaṗaṙ* (das = zd. **aspōpaiti-parənah-* sein soll!) ist abzulehnen.

590. *սպիտակ spitak* (*i-a* St.) 'weiss' El. 11, z. 5 v. u., Mt. 5, 36 u. s. w., alt und häufig, 1. Glied vieler Comp.

= np. *sipēd*, phl. *spēt* Bdh. Gl. 174, zd. *spaeta-* 'weiss'. Formell ist arm. *spitak* = pāz. *spēda*, phl. *spētak* Shk. 267 = np. *sipēda* 'das Weisse' (des Eies u. s. w.).

591. *սպուձիլ spuźel* 'aufschieben, verschieben', *spuźumn* 'Aufschub', Sokr., Thom., Mos. Kal. I, 158

= np. *sipōxtan*, pr. *sipōzam* 'aufschieben', phl. *spōxtan* 'to thrust, remove' Gl. and Ind. 156, *spōž* 'Aufschub' Salemann, Mittelp. Stud. 244, pāz. *spōžā* 'puting aside', *spuxtan* (lies *spōxtan*) 'to set aside, remove, neglect' Shk. 267, 268.

592. *ստամբակ stambak* (*i-a* St.) 'streng, tyrannisch', *αὐστηρός* Luc. 19, 21, 'widerspenstig, aufrührerisch' El. 143, 16, *stambakem* 'aufsässig, widerspenstig sein' El. 55, 8, Mos. Kal. I, 212, *stambakuťiun* 'Gewaltthätigkeit, Frechheit' Laz. 362

= np. *sitanba* 'streitsüchtig, gewaltthätig'.

---

1) Altp. *spāda-* 'Heer' in dem N. pr. *Taxmaspāda* (ein Meder).

Davon verschieden np. *sitam* 'Unrecht, Bedrückung' = päz. *stahm* 'violence', phl. *stahm* oder *staxm* Phl. Min. 13, z. 2. Vgl. Horn, Grdr. 717, 718.

593. *-ստան -stan* als 2. Glied von persischen Comp. wie *aspastan* 'Pferdestall', *Asorestan, Xuźastan* u. s. w.
= pers. *-stān*, ap. zd. *stāna-* 'Ort', skr. *sthāna-* 'Ort'.

594. *ստաշխն staśxn* (gen. *staśxin*, instr. *staśxamb*) übersetzt gr. σταχτή 'das aus frischer Myrrhe und Zimmt ausströpfelnde Oel' Gen. 37, 25, Hohelied 1, 12 u. s. w. und wird von de Lagarde mit diesem etymologisch zusammengestellt, aber in unhaltbarer Weise.

Urverwandtschaft ist bei derartigen Wörtern ausgeschlossen, Entlehnung bei der lautlichen Differenz schwer zu begründen. Arm. *staśxn* müsste auf ein persisches **staxśa-* zurückgehen, das zu den Griechen als **σταξη* gekommen und an σταχτός, σταχτή 'tropfenweise hervorquellend' volksetymologisch angelehnt wäre?

Aus dem Griechischen stammt *ստակտիկէ staktikē* bei Pseud. 126, 6: »die Bäume hatten Thränen wie die persische *staktikē*«. — Die Stakte von Storax zu unterscheiden: Achund. p. 268.

595. *սրահ srah* (*i*-St.) 'Hof, Vorhof', αὐλή Mt. 26, 3, 'Halle' στοά Joh. 5, 2; 10, 23, El. 17, z. 3 v. u., auch im Sinne von *srahak* 'Vorhang' Ex. 38, 16 = αὐλαία; davon (wie αὐλαία von αὐλή) *սրահակ srahak* (*i-a*St.) 'Vorhang', ἐπίσπαστρον Ex. 26, 36, *srahakk dran srahin* τὸ καταπέτασμα τῆς πύλης τῆς αὐλῆς 'die Vorhänge der Thür des Vorhofes' Ex. 38, 18, FB. 135, 6; 246, 4 u. s. w., *srahak* = αὐλή 'Vorhof' (aber mit der Var. *srah!*) Ex. 38, 18,
arm. *srah* = jüd. pers. סראה 'Vorhof' de Lagarde, Pers. Stud. 72, arm. *srahak* = arab. Lw. *surādiq* 'Vorhang' ebenda, mand. סראדקא 'Zeltdach', ap. **srāδa-* P. St. 199.

596. *սրսկեմ srsk-em* 'besprengen' Hebr. 9, 19, Num. 19, 13 u. s. w., *srskumn* 'Besprengung' Num. 19, 9
= iran. **srsk-* in zd. *vī-srasčayen* 'sie sollen besprengen' vd. 7, 29, *sraska-* (Justi: 'Hagel', Darmesteter: 'Thränen'), np. *sirišk* 'Tropfen, Thräne' Fird. I, 254, 179, päz. *srišk* 'Tropfen' Min. Gl. 192.

Ist *srsk-em* entlehnt, so wird es aus älterem **srisk-em* von

mp. **srisk* = zd. **sərəska-*, ap. **sṛska-* (= np. *širišk*) entstanden sein. Vgl. P. St. 145.

597. *վագր vagr* (*r*-St.) 'Tiger' Basil., Grig. Nius. (8. Jhd.), MGg. p. 615 (Indien), Mech. Fabeln p. 84 = skr. *vyāghra-*.

In Armenien gab es Löwen (*aṙeuc*) und Leoparden (*inj*), vgl. MGg. p. 607 und 608, aber keine Tiger (vgl. Verf., Arm. Stud. I, p. 14 Anm.), weshalb der Name Fremdwort sein wird. Die Armenier werden das Wort von den Persern entlehnt, diese aber es von den Indern erhalten haben. Das so vorauszusetzende phl. **vagr* (*vayr*) aus skr. *vyāghra-* musste im Np. zu **bayr* werden, aus dem durch Assimilation des Inlauts an den Anlaut das vorhandene np. *babr* 'Tiger' entstanden sein könnte? Vgl. P. St. 25.

598. [*վազ-ք vaz-k'* (*i*-St.) 'Sprung, Springen', ἅλμα, *vazs arnum* 'springen' Hohelied 2, 8, *vazem* 'springen' 1 Kg. 25, 23, Apg. 3, 8, FB. 128, z. 3 v. u., redupl. *vazvazem* 'springen' Apg. 3, 8; 14, 9 ist offenbar echtarmenisch und gehört also nicht als Lw. zu

np. *bāxtan*, *bāzam* 'spielen' (Wurzel iran. *vaz* P. St. 22), das auch 'springen, tanzen' bedeuten soll.]

599. [*վահան vahan* (*i-a* St.) 'Schild', ἀσπίς, θυρεός 1 Kg. 17, 6, Ephes. 6, 16, Sb. 22, *vahanak* ἀσπιδίσκη Ex. 28, 13, *vahanakir* 'schild-tragend' 1 Kg. 17, 41, *vahanavor* 'schildtragend' FB. 201, 232, 243 u. s. w. kann nicht mit Sicherheit als Lw. oder Originalwort zu

zd. *vərəθra-* 'Panzer', osset. *varǐ* 'Schild', skr. *vartra-* 'wehrend, Deich, Schutzdamm' gestellt werden.]

600. *վաճառ vačaṙ* (*i-a* St.) 'Handel, Verkauf, Markt' Gen. 42, 1, Lev. 25, 14, Jes. 23, 17, 18, Mt. 22, 5, Ezech. 27, 12; 13, 18 u. s. w., alt und häufig, *vačaṙem* 'verkaufe' Mt. 13, 44, *vačaṙakan* 'Kaufmann' Mt. 13, 45, Sb. 140, *vačaṙik* 'verkäuflich, feil', *hatavačaṙ* 'Geldwechsler' Mt. 21, 12, Mc. 11, 15, *ałavnevačaṙ* 'Taubenverkäufer' Mt. 21, 12 u. s. w.

= np. *bāzār* 'Markt, Handel', *bāzārgān*, *bāzargān* 'Kaufmann', *bāzārī* 'ad forum pertinens, mercator', pāz. *vāzār* 'market, usage', *vāzargān* 'trader' Shk. 272, phl. *vāčār* 'Markt', *vāčārakānīh* 'Handel' PPGl. p. 2 und 232.

601. *վանեմ vanem* 'schlage in die Flucht' A. T. etc.
= zd. *van* 'schlagen, besiegen', phl. *vānītan*[1]) (Horn, Grdr. p. 298).
Original oder entlehnt?

602. *վանգ vang, vank* (*i*-St.) 'Laut, Ton, Silbe' 7. Jhd. und später
= np. *bāng* 'Stimme, Ruf', päz. *vāng* 'voice, outcry' Shk. 270, phl. *vāng* 'voice, cry' Gl. and Ind. 231, ZPGl. 8 (= zd. *vāxš*), PPGl. 231, Bdh. Gl. 255, bal. *gvānk* 'Ruf, Schall, Echo'.

603. *վաշխ vašx* (*i*-St.) 'Wucher' Joh. Mandakuni (5. Jhd.) p. 63 flg., Arist. 111 u. s. w.
= phl. *vaxš* 'interest (of money), increase, sunrise, growing' Ganj. Gl. p. 19, West, PT. IV, 138, zd. *vaxša-* 'Wachsen, Zunehmen'. Vgl. phl. *vaxšītan* 'to grow', *vaxšišn* 'growth' Gl. and Ind. 229.

604. *վառ vaṙ* (*i*-St.) eines der königlichen Insignien, nach C.: 'manto reale, velo' etc. FB. 245, Mos. Kal. Moskauer Ausg. p. 59, 16, 19 u. s. w., jetzt in Armenien z. B. das weissseidene, goldgestickte Tuch, das dem Katholikos vorangetragen wird, damit er nicht auf die Erde sieht, auch Kirchenfahne, Bahrtuch (nach A. Xaçaturean)
= np. *bār* 'velum, aulaeum'?

605. *վատ vat* (*i-a* St.) 'schlecht, müssig, faul, feig' Gen. 37, 18, Sprüche Salom. 6, 6, 9, Mt. 25, 26 (*ὀκνηρός*), 1. Glied vieler Composita wie *vatabaxt, vatabaxtik* = *vatabastik* 'unglücklich', *vataxtarak* (s. p. 94 unter *axtar*) El. 111, 11, *vatasirt* 'feig', *vataxrat* 'der schlechten Rath giebt', *vatakerp* 'hässlich', *vatanšan* 'schändlich' FB. 154, *vattohmak, vattohmik* 'unedel, gemein'; davon *vatanam* 'zögern' Richter 18, 8, *vatem* 'stumpf, schwach werden' (von den Augen) Deut. 34, 7 u. s. w., *vatʻar* 'schlechter, geringer', *ἥττων* 1 Kor. 11, 17, 1 Kg. 17, 43, *vatuʻiun* 'Feigheit' El. 17, 11, Laz. 542, 'schlecht, gering, gemein' Salom. 11, 16, *vatʻaragoin χείρων* Salom. 15, 19, *vatʻarem* 'unterliegen machen' El. 17, 5, FB. 206, *vatʻaruʻiun ἧττημα* 'Herunterkommen, Unterliegen' 1 Kor. 6, 7, El. 5, z. 8 v. u.

---

1) Vgl. *vānītār* 'der schlägt, siegt', *vānišnīh* 'das Schlagen, Siegen' ys. 56, 13, 4 (für zd. *van*).

= np. *bad* 'böse, schlimm, schlecht', comp. *badtar*, *batar*, *battar* 'schlechter, schlimmer', päz. *vad* 'evil, bad', comp. *vadtar* 'worse, viler' Shk. 269, Min. Gl. 203, im Phl. *vat*, gewöhnlich aber dafür semit. *saryā* geschrieben, comp. *vatar* PPGl. 229, in Compos. np. *badbaxt*, *badaxtar* 'unglücklich', *baddil* 'feig', päz. *vaddil* Min. Gl. 203, phl. *saryā-baxt*, lies *vatbaxt* 'unglücklich' Gl. and Ind. 162. Als Lw. im Bal., Afgh., Kurd., der Comparativ im Bulg. und Serb., Miklosich, türk. Elem. I, 23.

606. վարազ *varaz* (*i-a* St.) 'Eber' Eznik 66, 148, MX. 29, 7, 8 (*u*-St.), FB., Philo, Thom. etc., *varazagir matani* 'Ring mit Ebersiegel' Mos. Kal. I, 209, Steph. Orb. I, 54, ähnlich FB. 164, *varazakerp* 'die Gestalt eines Ebers habend' u. s. w.

= np. *gurāz*, zd. *varāza-* 'Eber'.

607. վարապանակ *varapanak-ĕ* (*i-a* St.) 'Waffenrock', μανδύας 1 Kg. 17, 38, 39; 18, 4, 2 Kg. 20, 8

aus *var* = np. *bar* 'Brust', zd. *varah-* ZPGl. und *panak* 'schützend', s. oben p. 221 unter *pan*, also = 'Brustschützer'.

Dasselbe, ohne die Endung *ak*: *varapan* 'Panzer' Thom. 37, z. 2 v. u.

Davon zu trennen *varapan* φιμός (der über die Nase herübergehende und sie einklemmende Zügel), im Hebr. 'Nasenring' Jes. 37, 29, Ephrem, Narek.

608. վարաւանդ *varavand* ein Theil des Pferdegeschirres, etwa 'Zaum'?, nach de Lagarde

= np. *barband* 'Brust-band',

nur bei FB.: 1. p. 108, 3: er schenkte ihm viele Renner mit königlicher Ausstattung (*aučat*), mit einem *oskivaravand* ('ein goldenes *varavand* habenden') *aprdum* (?); 2. p. 254, 15: den Feldherrn Manuēl hoben seine *varavandaspas* (= '*varavand*-Diener', etwa 'Reitknechte') auf das Pferd.

609. վարդ *vard* (*i*-St.) 'Rose' Ag. 480, Salom. 2, 8 u. s. w.

= np. *gul* 'Rose', arab. *vard*, syr. ורדא 'rosa', zd. *varəδā-* 'Pflanze' vd. 16, 2.

Vgl. *Vardeni* oben p. 82 unter *Vard*.

610. վարձ *varz* 'Stock' oder 'Keule', einmal bei Levond 24, z. 2 v. u.

= np. *gurz*, *gurza* 'Keule', arab. *ǰurz*, mand. *guzrā*, pāz. *vazra*, phl. *vazr* ZDMG. 43, 38 Anm., Min. Gl. 212, zd. *vazra-* 'Keule'.

Man sollte arm. *vazr* erwarten, P. St. 266.

611. վարժ *varž* (*i*-St.) 'Uebung, Studium', μελέτη Pred. Sal. 12, 12, 'gelehrt, kundig' MX. 5, *varžem* 'üben, unterrichten, lehren' Apg. 7, 22, Sb. 78 u. s. w.

= np. *varzīdan* 'schaffen, thätig sein' Fird. I, 25, 46, 'assiduum esse in agendo, factitare, exercere', ptc. *varzīda* 'exercitatus in re, assuetus rei', *varz* 'opificium, ars quam quis exercet', *varziš* 'exercitatio, studium', phl. *varz* 'labour, work, practise' Gl. and Ind. 239, *varž* 'observing' (of ceremonies) West, PT. IV, 151, 'knowledge, wisdom' Ganj. Gl. 19.

Liegt ein phl. *varž* 'ausüben, üben', das von np. *varz* 'Feldarbeit', *varzīdan* 'serere, seminare' (Fird. I, 24, 25) zu trennen wäre, zu Grunde?

612. վարձ *varj* (*u*-St.) 'Lohn, Sold' Mt. 20, 2 u. s. w., *varjkan* 'Tagelöhner, Söldner, Dirne, feil', *varjim* 'dingen' Richter 9, 4 u. s. w.

= np. *varzīdan* 'erwerben, verdienen', *varza* 'Gewinn'.

Echt oder entlehnt? — Dazu *varjak* 'Sängerin, Tänzerin' MX. 141, z. 2 v. u., 2 Kg. 19, 35, Michael 314 etc.? Vgl. βάρζα des Suidas = ψάλτρια, de Lagarde Symm. 91.

613. վարշամիկ *varšamik* (*i*-a St.) 'Schweisstuch' (fürs Gesicht und als Kopfhülle der Leichen), σουδάριον Luc. 19, 20, Joh. 20, 7, *varšamikapat* 'mit Schweisstuch umwickelt' Joh. 11, 14

= np. *bāšāma*, *vāšāma* 'velum quo feminae caput tegunt' (belegt ZDMG. 48, 497).

614. վարունգ *varung* 'Gurke' FB. 208, Mech. Fabeln p. 57, Galen, Pseud., *varngeni* die Pflanze, der Baum dazu (neben *ǰiłeni* 'Oelbaum' genannt) MGg. 610, Vardan,

zu np. *bādrang* 1. 'species cucumeris', 2. 'malum citreum'[1]), auch *bālang* Vullers I, 182 und *vārang* Vullers II, 1405, phl. *vātrang* Bdh. Gl. 254, phl. vd. p. 14, z. 1 v. u., PPGl. 230 u. s. w.

Lautlich schwer zu vereinigen.

---

1) Unter *malum citreum* ist in alter Zeit die Citronat-Citrone zu verstehen im Unterschied von unserer Citrone = Limone, Hehn[6] p. 434.

615. *վարս vars* (*i*-St.) 'Haar', meist pl. *varsĕ* 'die langen Haare des Kopfes' FB. 70 u. s. w., auch 'Strahlen der Sterne' und 'Laub der Bäume', κόμη Hiob 38, 32, Narek., Pit., *varsakal* 'Haarhalter' = 'Stirnband, Diadem' MX. 31, FB., Joh. Kath., *varsam astł* 'Haarstern', κομήτης, *varsaviray* 'Haarscheerer' (s. p. 247 unter *viram*), *varsavor* 'die Haare lang (ungeschnitten) tragend, behaart, dicht belaubt', *astł varsavor* = *astł gisavor* 'Komet' Levond 37

= phl. *vars* 'Haar des Kopfes' Yatk. 64, PPGl. 7, 226, phl. vd. 192, 6, 7, Bdh. Gl. 260, Shk. 270, zd. *varəsa-* 'Haar des Kopfes' ZPGl. 6, 48.

Dazu nach Wb. *varsak* 'Hafer' Ag., Basil., wegen der Grannen? Schwerlich richtig.

vaver s. oben p. 100 unter *anvaver*.

616. *վեհ veh* (*i*-St.) κρείττων, Gegensatz zu *vatĕar* ἥττων 'geringer' (s. oben p. 243 unter *vat*), vgl. El. 23, z. 11 v. u., 'überlegen, besser, grösser, mächtiger, höchste' MX. 86, 11, El., Pseud. u. s. w., auch *vehagoin* MX. 4, 8, *vehakan*[1] 'höher, erhaben' u. s. w.

= np. *bih* (*az* —) 'besser' (als —), päz. *veh* Min. Gl. 213, phl. *vēh* Gl. and Ind. 243, PPGl. 232, ap. *vahyah-* im Namen *Vahyazdāta-*, zd. *vaŋhuš*, ntr. *vohu*, comp. *vaḫyå*, *vaŋhå*, sup. *vahišta-*.

Vgl. P. St. 129 und s. oben p. 83 flg. die Namen mit *Veh-*.

vzean s. p. 150 unter *zean*.

617. *վզուկ vzuk*, *vzurk* 'gross' El. 20, 5, Moskauer Ausg. 27, 13, Sam. erēç (12. Jhd.), alt. Wb.

= np. *buzurg* 'gross', päz. *guzurg* Min. Gl. 95, phl. *v(u)zurg* aus *v(a)z(u)rg* Gl. and Ind. 236, Bdh. Gl. 257, phl. inschr. *v(a)z(u)rk* (s. P. St. 148, 157, 163) Haug, Essay on Pahlavī p. 47, 1, ap. *vazrka-* 'gross'.

Davon zu trennen *Vzərk*, der Xak'an MX. 172, 173, *Vzruk*, Išxan der Georgier N. P. 25.

618. [*վէժ vēž* 'coperta' C., davon *vižak* 'Ueberdecke' Ex. 26, 14; 36, 19; 39, 34, zu np. *āvēxtan* 'hängen'? An sich unsicher und sogar falsch, wenn *āvēxtan* von der Wurzel *vič* (P. St. 10) kommt.]

1) Dazu nach de Lagarde arab. *bahkanatun* 'pulchritudo formae exterioris'. Sehr unsicher.

619. *վէմ vēm* (*i-a* St., gen. *vimi*) 'Stein, Fels' Mt. 16, 18; 27, 51, 59; 28, 2 u. s. w.

= zd. *vaema-* 'précipice' (Darmesteter)?

620. *վիշապ višap* 'Drache' El. 102 flg., MX. 62 u. s. w., alt und häufig

= zd. *višāpa-*, Beiwort des *aži-* ZPGl. 76?

Ich würde arm. *všap* erwarten.

621. [*վիճակ vičak* (*i-a* St.) 'Loos', κλῆρος Mt. 27, 35, Mc. 15, 24, Joh. 19, 24 u. s. w. schwerlich zu

np. *bēža*, *vēža* 'proprius, peculiaris'. — Ueber *bēža* 'rein, lauter' s. Horn, Grdr. Nr. 253, P. St. 33.]

622. *վին vin* (*i-a* St., gen. *vni*) 'Laute' FB. 229, Ephrem

zu skr. *vīṇā* 'Laute' (Çat. Br. etc.)? Unsicher, weil im Iranischen nicht vorliegend. — Als Nebenform führt Wb. *gavin* und *gavik* an, die nicht verwandt sein können.]

623. *վիշտ višt* (*i-a* St.) 'Schmerz, Pein, Leid, Noth, Trübsal, Gefahr', ὀδύνη Ex. 3, 8, κίνδυνος Röm. 8, 35, FB. 186, z. 6 v. u., Steph. Asol. 134; davon *vštanam* 'leide' 1 Kor. 12, 26, ptc. *vštaçeal* παθοῦσα Mc. 5, 26

zu gd. *dvaešah-* 'Feindschaft, Bosheit' = zd. *ṭbaešah-* = phl. *bēš* 'Leid'?

Man müsste *višt* = gd. **dvišti-* setzen. Aber anl. *dv-* ist im Persischen sonst nur zu *d* oder *b* geworden (P. St. 166). Geht *višt* auf ein ap. **višti-* (vgl. skr. *viṣṭi-* 'Zwangsarbeit') zurück?

624. *վիրաւ viram* nur einmal bei FB. 70, z. 13 v. u. in der 3. pl. impf. *virayin* 'sie schnitten' (die Haare), dazu *varsaviray* 'Haarscheerer' Ezech. 5, 1, Richter 16, 19 u. s. w., *ṙahviray* 'den Weg bahnend' FB. 52, 11

= phl. pāz. *vīrāyam*, inf. *vīrāstan* 'zurichten, bereiten, ordnen' Bdh. Gl. 265, Guj. Ab. p. 73, Spiegel, Traditionelle Lit. p. 453, Ganj. 20, Min. Gl. 216, Shk. 273, *vīrāyišn*, *vīrāyišnīh* 'Zubereitung, Herstellung', *vīrāstak* 'arranged' Gl. und Ind. 249, *-vīrāi* als 2. Glied von Comp. = 'bereitend, ordnend' (für zd. *-rāza*[1]) ZPGl. 18, 7.

Zur Bedeutung vgl. np. *pairāstan* 'zurichten' Fird. I, 260, 284, 'schmücken, beschneiden' (*nāxun-pairāi* 'a nail-clipper'

1) Zd. *karšō-rāza-* ys. 62, 5 = phl. *kišvar-vīrāi* (Spiegel, ys. 61, 13).

JRAS. 1894, 489), 'frei machen' Fird. I, 262, 319 und skr. *klpta-* 'zugerüstet, beschnitten'.

625. *վկայ vkay* (*i*-St.) 'Zeuge' Mt. 26, 60, Mc. 14, 63 u. s. w. = zd. *vīkaya-* 'Zeuge' ZPGl. 22, 5; 43, 13, Idg. F. 4, 119.

626. *վճար včar* 'Bezahlung, Vergeltung, Entschädigung' Osk. Joh., Mech. Rechtsbuch, Evagr., 'Ende, Beendigung' Philo, Leb. d. Väter etc., davon *včarem* 1. 'beenden, vollenden, ausführen' MX. 31, FB. 251, El. 103, z. 4 v. u., Laz. etc.; 2. 'bezahlen, die Verpflichtung einlösen, vergelten, befriedigen, versöhnen, frei machen, los machen von', *διαλύειν* Sprüche Salom. 6, 35 = np. *guzārdan* 'auseinandersetzen, darlegen, vollziehen, bezahlen', pāz. *guzāreśn* 'acquittance' (of sin) Min. Gl. 95, *vazārdan* 'to explain, separate', *vazāreśn* 'distinction, release', *vazār* 'explanation' Shk. 272, phl. *v(i)čārtan* 'to separate, solve, interpret, perform, accomplish' Gl. and Ind. 235, *vičār(i)šn* 'Erklärung' Bdh. Gl. 256, Salemann, Mittelp. Stud. 229, 'satisfying' West, PT. IV, 283. — Arm. *včar* also aus phl. *vičār*.

Zur Bedeutung vgl. lat. *solvo* 'löse, befreie, bezahle, mache ein Ende'.

627. *վճիռ včiṙ* (*i-a* St., gen. *včṙi*) 'Entscheidung, Urtheil, Richterspruch' 2 Kor. 1, 9 u. s. w., *včiṙ mahu* 'Todesurtheil' El. 12, *včiṙ hatanem* 'ein Urtheil fällen' El. 107, 1 etc.

= phl. *v(i)čīr* 'a decree, decision, judgement' Gl. and Ind. 237, West, PT. IV, 385, *v(i)čīrkar* 'making decrees' Gl. and Ind. 237, zd. *vīčira-* 'der die Entscheidung hat'. P. St. p. 94.

Man sollte im Arm. *včir* (mit *r*, nicht *ṙ*) erwarten. Doch vgl. p. 242 *vačaṙ*, dessen ap. Form freilich unbekannt ist.

628. *վճիտ včit* 'rein, klar' Philo, Plato, Joh. Kath. u. s. w. zu np. *guzīda* 'auserwählt', phl. *vičītak* 'auserlesen' Yatk. 47, Anm. 6?

629. *վնաս vnas* (*u*-St.) 'Schade, Verlust' Lev. 6, 5, 2 Kg. 18, 13, FB. 254, z. 1 v. u., 'Unrecht, Schuld, Vergehen', *ἁμάρτημα* Deut. 22, 26, *αἰτία* Mt. 27, 37, Luc. 15, 26, 'Anklage, Beschuldigung', *αἰτίαμα* Apg. 25, 7, *vnasem* 'Schaden zufügen' Luc. 4, 35, 'schaden' Eznik 66, *vnasakar* 'Schaden anrichtend' Apg. 8, 3, 'Unrecht thuend, sich vergehend' Apg. 25, 8, 'schädlich' 1 Tim. 6, 9, Eznik 66

= np. *gunāh* 'Schuld, Sünde, Vergehen', *gunāhgār* 'Sünder', pāz. *gunāh* 'sin', *gunāhkār* 'sinful, sinner' Shk. 247, Min. Gl. 94, phl. *v(i)nās* 'sin, offence, fault, crime' Gl. and Ind. 247, *v(i)nāskār* 'sinner' PPGl. 225, *v(i)nāsītan* 'to hurt' Gl. and Ind. 248, bal. Lw. *gunās*[1]) 'Schuld, Sünde, Verbrechen' (neben jüngerem *gunāh*), arab. *junāḥ* 'Sünde, Schuld' (Koran). Zur Form vgl. P. St. 159, 162, 212.

630. վստահ *vstah* 'vertrauend, sich verlassend auf' FB. 20, 20 u. s. w., *vstahanam* 'vertrauen, sich verlassen auf' Sb. 49, 99

= np. *gustāx* 'kühn, keck, frech', pāz. *vastāx* 'confident, reliant, presuming, bold, impudent' Min. Gl. 210, phl. *v(i)stāxv* 'confident' Phl. Min. 8, 8, 'disrespectful, proud' P. N. 116, ap. **vistā(h)uva-*.

Vgl. arm. *stahak* 'unordentlich, frech, aufrührerisch'?

631. վտակ *vtak* (*i-a* St.) 'Bach, Giessbach, Canal' Deut. 9, 21, Lev. 11, 9, Jes. 41, 18, Hohelied 6, 10, MGg. 597, 612, *vtakk̆ jurç* oder *jroç* 'Wasserbäche' Deut. 8, 7; 10, 7, Joel 1, 20, *vtakk̆ areanç* 'Blutströme' Mos. Kal. I, 253 (immer unterschieden von *get* 'Fluss', wovon *getak* FB. 19, z. 8 v. u.),

nach de Lagarde = zd. **vītāka* (zu *tak*, *tač* 'laufen')? Unsicher, vgl. zd. *vītaxti-* 'Schmelzen', phl. *v(i)tāxtan* Gl. and Ind. 234, np. *gudāxtan* 'schmelzen'.

632. վտանգ *vtang* (*i*-St.) 'Gefahr, Zwang, Bedrängniss' El. 43, 4, 1 Kor. 7, 37, *vtangem* 'bedrängen' Richter 16, 16,

nach de Lagarde zu skr. *ātaṅka-* 'Leiden des Körpers, der Seele, Unruhe, Angst, Furcht' (Wurzel *tañč* 'zusammenziehen'), also = ap. **vitanka-*?

Vgl. np. *tang* 'enge, bedrängt' u. s. w. P. St. 48.

633. վտառ *vtar* (mit der Variante *vtar*!) 'Durchgang, Oeffnung des Körpers, durch die eine Ausscheidung erfolgt' (wie die Poren der Haut, Harnröhre, Darmmündung etc.), Grig. Nius. (8. Jhd.), Joh. Sarkavag (12. Jhd.), Oskiph.

= np. *guðar*, *guðār*, *guðargāh* 'Durchgang, Furt, Pass', *guðaštan* 'vorbeigehen', phl. *vitār* 'Weg, Passage' West, PT. IV, 210, zd. *vītāra-* 'allée'(?), ap. *vi-tar* 'überschreiten'. Also zu Nr. 634?

---

1) Vgl. Geiger, Lautlehre p. 23.

Unsicher. Streitig ist *vtař* in *vtařapah* Jerem. 35, 4 für gr. *ὁ φυλάσσων τὴν αὐλήν* oder *τὴν ὁδόν* (42, 4), hebr. 'Schwellenhüter'. Mechithar im Commentar zum Jeremias erklärt es als 'Hüter der Herden' (der Pferde), da *vtař* auch 'Schwarm, Herde' bedeutet.

ՎտառՀ *vtar* 'vago, lontano' existirt nicht.

634. ՎտառակՀ *vtarak* 'esiliato' (einmal bei Šnorh., Einnahme von Edessa), *vtarakan* 'austreibend, abstossend' Grig. Nius., Magistr., *vtarandem* 'abführen' (in die Sclaverei) Hebr. 2, 15, *vtarandi* 'vertrieben, gefangen, Sclave' 2 Petr. 2, 3 u. s. w., *vtarem* 'treiben, vertreiben, ausscheiden', *y iur vtarem* 'an sich reissen' FB. 235,

zu np. *guδāra* 'finem et modum transiens'; 'a passage, a ferry' Shaksp., *guδaštan* 'vorbeigehen, passiren', pr. *guδaram*, *guδāštan* 'vorbeilassen, hinüberbringen', pr. *guδāram*, *guδaranda* 'vorübergehend, vergänglich', ap. *vi-tar* 'überschreiten' u. s. w.?

Unsicher wegen der Verschiedenheit der Bedeutung.

635. ՎրէպՀ *vrēp*[1] 'torto, perverso; fallo, errore' Osk. Es., Psalm 72, 4, davon *vripak*[2] und *vripakan* 'irrig, verkehrt, falsch' El. 32, 20, *vripim* 'auf Abwege gerathen, irren, fehlen', *anvrēp* 'unfehlbar, sicher' El. 10, 6

= np. *virēb* 'curvus' (reimt auf *firēb*).

636. տաՀտ *taxt* (*i*-St.) 'Bettgestell, Sitz, Sessel, Thron' FB., Leb. d. Väter, Steph. Orb. etc.

= np. *taxt* 'Sitz, Thron', nach Zenker auch 'Gestell, Bettstelle', pāz. *taxt* = phl. *taxt*, *tāxt* 'Thron' Shk. 268, *tāxtgāh* 'couch' Gl. and Ind. 115 = np. *taxtgāh*.

637. տախտակՀ *taxtak* (*i-a* St.) 'Tafel' 2 Kor. 3, 3, Hohelied 5, 14, 'Brett' Apg. 27, 44, 'Täfelchen' Luc. 1, 63, *πίναξ* Joh. 19, 19

= np. *taxta* 'Tafel, Brett', phl. *tāxtak* 'Brett' Mātīkān i čatrang p. 3, z. 12.

Daneben *tastak* bei Philo.

638. տակՀ *tak*[3] (gen. *taki*) 'was unterhalb ist, Wurzel, Stiel, Stamm' Evagr., Ephrem, FB. 114, z. 6 v. u. etc.

1) Daneben *vrēp* = *ἀνάπαυσις* Psalm 72, 4. 2) 'Zufall' 1 Kg. 6, 9.

3) Ein anderes Wort ist *tak* = 'Schnur' (von Perlen) Laz., ein drittes neuarm. *tak* '-fach' z. B. *mi tak* 'einfach', *erku tak* 'zweifach' u. s. w.

= np. *tak*, *tag* 'fundus, imum putei, piscinae etc., fundamentum, imum cuiusvis rei'.

639. ⵜⵓⵍⵢⵓⵔ *takaŕ* 'Tonne' Arist. = np. *tayār* 'Krug', davon *takaŕapet* 'Mundschenk, Obermundschenk' Gen. 40, 1, 2, MX. 93, 5 etc., als persischer Titel FB. 157 = np. **tayārbaδ*. Modern arm. *ťayar* 'Blumenvase'.

640. ⵜⵓⵛⵓⵔ *tačar* (*i-a* St.) 'Tempel' Mt. 4, 5; 11, 16; 12, 5; 21, 12; 23, 35; 24, 1, Mc. 13, 1; 14, 58 u. s. w., Sb. 110, 'Palast' FB. 204, 217, 233, 246, 'Haus, Zimmer, wo das Gastmahl stattfindet, Gastmahl, Tafel' El. 48, z. 11 v. u., dazu *tačarapet* 'Tempelwärter' Plato, Leb. d. Väter, *νυμφαγωγός* Gen. 21, 22; 26, 26, *ἀρχιτρίκλινος* 'Tafelmeister' Joh. 2, 8

= np. *tajar* 'heizbares Haus für den Winter', auch 'Speicher', arab. *ţazar* = pers. *tazar* 'Sommerhaus' Barb. 393, ap. *tačara-*, wahrscheinlich 'Palast'.

641. ⵜⵓⵏⵊⵉⵎ *tanǰem* 'martern, quälen, peinigen, geisseln, züchtigen, schlagen', *βασανίζειν* Mt. 8, 6, 29; 10, 17; 21, 35; 23, 34, Mc. 5, 7; 13, 9 u. s. w., davon *tanǰanǩ* 'Plage, Qual, Pein' Mc. 15, 7 etc.,

zu np. *tanǰīdan* 'zusammenziehen, zusammenschnüren, sich beengt, bedrückt fühlen', *tanǰīda* 'bedrückt, betrübt', *tang* 'enge, bedrängt', skr. *tañč* 'zusammenziehen'?

Unsicher, da die Bedeutung verschieden ist.

642. ⵜⵓⵛⵉⵎ *tašem* 'aushauen, behauen' Num. 21, 18, 3 Kg. 5, 18, Jes. 9, 10, *tašacoy* 'behauen' Koriun 27, *antaš* 'unbehauen' 3 Kg. 5, 17

= zd. *taš* 'schneiden, zerschneiden, behauen, zimmern, bilden, schaffen', *taša-* 'Axt' vd. 14, 7, np. *taš* 'Axt', pāz. *tāšīdan* = phl. *tāšītan* 'to cut out, to form, to construct' Min. Gl. 197, skr. *takš* 'behauen, schnitzen, schneiden' etc.

643. ⵜⵓⵛⵜ *tašt* (*i*-St.) 'Schale', *φιάλη* Hohelied 5, 13; 6, 1, 'Becher, Pocal' FB. 233, z. 3, 16

= np. *tašt* 'Becken', phl. *tašt* 'a basin, a cup' Gl. and Ind. 118, 'Becken, Schüssel' Bdh. Gl. 110, zd. *tašta-* 'Schale' ys. 10, 17. Vgl. *ťas* im 3. Abschnitt.

Ein anderes *tašt* bedeutet 'Ranke, Schoss des Weinstockes' FB. 17, vgl. *taštavor εὐκληματοῦσα* (sc. *ἄμπελος*) Hosea 10, 1.

644. *տաշտակ taštak* 'Schale', einmal im Tonak.
= np. *tašta* 'kleines Becken, Wasseruhr'.

645. *տապ tap* (*o*-St.) 'Wärme, Hitze' Eznik 67, Joh. Mandakuni u. s. w., *tapagin* 'sehr heiss, hitzig' Euseb. Kircheng., *tapanam* 'fiebern' Mt. 8, 14, 'versengt werden' Mt. 13, 6, *πυροῦμαι* 'es brennt mich, ich empfinde Schmerz' 2 Kor. 11, 29, *tapim* 'kränkeln, krankhaften Eifer haben für' 1 Tim. 6, 4
= np. *tāb* 'Glanz, Wärme, Hitze, Eifer, Zorn, Schmerz, Qual', *tab* 'Fieber', *tabiš* 'Hitze', bal. *tap*, *ťaṗ*, *ťaf* 'Hitze, Gluth, Fieber, Schmerz', phl. *tap*, *tap(i)šn* 'Fieber' etc., vgl. Horn, Grdr. p. 83, skr. *tápas* 'Wärme, Hitze, Gluth'.

646. *տապակ tapak* (*i-a* St.) 'Bratpfanne', *τήγανον* Lev. 2, 5 u. s. w., davon *tapakem* 'braten' Jerem. 29, 22
= np. *tāba*, *tāva* 'Pfanne', arab. *ṭābaq*, syr. ܛܒܩܐ 'patina, lanx', phl. *tāpak* 'a frying pan' Gl. and Ind. 116, bal. *ťāfay* 'oven'. Vgl. skr. *taptaka-* 'Bratpfanne'.
Ueber *tapak* = *ἀσπιδίσκη* 1 Maccab. 4, 57 s. Ges. Abh. p. 49, Anm. 1. Doch vgl. auch *tapakeal* FB. 263, z. 6 v. u.

647. *տապաստ tapast* 'Streue, Matte' (von Binsen und dgl., 12. Jhd. und später), davon *tapastak* 'Matte' (zum Sitzen) Osk. Mt.
= np. *tabasta* 'tapetum fimbriatum'.
Vgl. syr. ܛܦܣܛܐ und ܛܢܦܣܛܐ *τάπης*, np. *tanbasa*, *tanfasa* 'Teppich', arab. *ṭanfasa*, gr. *τάπης* Fraenkel 103, 290, Nöld. Stud. II, 40.

648. *տապար tapar* (*i-a* St.) 'Axt, Beil' Mt. 3, 10 (*ἀξίνη*), Ezech. 9, 2 (*πέλεκυς*) u. s. w.
= np. *tabar* 'Beil', bal. *tapar* 'Axt, Beil', ksl. russ. *toporŭ* 'Axt, Beil'.

649. *տարազ taraz* (*u-*, *o-*, *i-a* St.) 'Form, Art und Weise', auch 'feine Art, feine Arbeit' MX. 25, Ex. 36, 1, 3, 4, 5 u. s. w., 'Façon, Mode' davon *tarazagorc* Jes. 19, 10
= np. *tarāz*, arabisirt *ṭirāz*, *ṭarāz* 'limbus vestis picturis aliove ornamento ab aliis partibus distinctus, fimbriae, vestis pretiosa, ornatus, adornatio, forma, modus', *ṭirāzīdan* 'ornare, adornare', *ṭirāzgar* 'qui acu pingit suitque ornamenta vestis', arab. *ṭarz* 'forma', *ṭirāz* 'mos' etc., afgh. *tarz* 'form, manner'.

650. *տաւիղ tavił* (*i-a* St., gen. *tavłay*) 'ein Saiteninstrument' 3 Kg. 10, 12 u. s. w.

= ταβάλα, ταβῆλα· ὑπὸ Πάρθων οὕτω καλεῖται ὄργανον κριβάνῳ ἐμφερές, ᾧ χρῶνται ἐν τοῖς πολέμοις ἀντὶ σάλπιγγος Hesych, Ges. Abh. 201, syr. טבלא 'tympanum', arab. *ṭabl* 'tympanum'.

651. *mɫq tēg* (*i-a* St., gen. *tigi*) 'Lanze, Speer' Joh. 19, 34, eigentlich aber die Spitze der Lanze (*nizak*) im Unterschied vom Schaft (*bun*) 1 Kg. 17, 7, daher häufig *tēg nizaki* und *nizakatēg* 'Lanzenspitze' FB. 242, 11, 16, MX. 30, *nizak boloratēg* MX. 82

= np. *tēγ* 'Spitze, Schwert, Klinge', zd. *bitaeya-* 'zweischneidig', bal. *ṫēγ* 'scharf, schnell', poet. = 'Schwert' (Geiger, Etym. Nr. 389), afgh. Lw. *tēγ* 'a sword'. Vgl. skr. *tējas* 'Schärfe, Schneide', *tigmá* 'scharf, spitzig'.

652. *mnʒsl tohm* (*i-* und *i-a* St.) 'Familie, Geschlecht' FB. 234, 242 u.s.w., *tohmik* 'edel, vornehm' El. 126, 17, Laz., *tohmakanǩ* 'Ertrag, Frucht' (des Feldes) Luc. 12, 16, *tohmaṫivǩ* 'Geschlechtsregister' 1 Tim. 1, 4, *tohmakiç συγγενής* 'verwandt' Ag., Laz. etc., *azgatohm* 'die Verwandten' Mc. 6, 4

= np. *tuxm* 'Same, Ei, Geschlecht, Ursprung', *tuxma* 'Ursprung, Geschlecht', *tuxmagān* 'testiculi hominis, semen plantarum', pāz. *tuxm*[1]) 'seed', *tuxma* 'source, pedigree' Shk. 269, Min. Gl. 200, phl. *tuxm* oder *tōxm* 'seed, semen', *tuxmak* oder *tōxmak* 'seed, origin, race, lineage' Gl. and Ind. 119, Bdh. Gl. 112, West, PT. IV, 107, zd. *taoxman-* 'Same, Stamm', syr. טוחמא 'stirps, familia, gens'.

653. *mnıdkrl tužem* 'Busse auflegen, strafen' (»100 Sikł von ihm als Busse nehmen«) Deut. 22, 19, *tužim* 'Busse zahlen' 1 Kor. 3, 15 (sein Leben Mt. 16, 26, Mc. 8, 36, Luc. 9, 25), 'Schadenersatz leisten', *toiž* 'Busse, Strafe, Schaden' Sprüche Salom. 27, 12 = *tugan* 'Busse, Strafe' Mos. Kal. I, 140, *tuganim* 'Strafe zahlen'

= np. *tōxtan*, pr. *tōzam* 'praestare, solvere, pendere', *vām tōxtan* 'die Schuld bezahlen' JRAS. 1894, 453, phl. *tōžišn* 'Busse, Strafe', *tōžēt* 'er büsse, werde bestraft' ZPGl. 3, z. 4, *tōžišn* 'retribution' West, PT. I, introduction p. 73, pāz. *tōxtan*, Stamm *tōž-* 'to repay, retaliate' Shk. 269, syr. טוגנא 'cruciatus' WZKM. 8, 365.

---

1) Neben pāz. *ϑūm* 'seed' Min. Gl. 199, Shk. 269, bal. *tōm* oder *tūm* 'Same', ap. *taumā-* 'Familie'.

654. տաւտ *taut* (*o*-St.) 'Hitze' Eznik 70, 81, Mt. 20, 12, FB. 271 u. s. w., 'heiss' Eznik 66, *tautagin* 'heiss' etc.

= np. *taft* 'calor, aestus', skr. *tapti-* 'Hitze, Gluth', *tapta-* 'erwärmt, erhitzt, glühend heiss'.

655. փանդամ *pandam* 'Mundtuch' El. 40, z. 16 v. u., *pandam*, var. *padam* Osk. Es., Georg., Erkl. d. Jesaias (13. Jhd.)

= pārsī *panām*, *panōm*, phl. *padām* 'Mundtuch' West, PT. IV, 162, phl. vd. p. 195, z. 6 v. u., arab. *faddām* Tab. 243, zd. *paitidāna-* 'Mundtuch' vd. 14, 8. Vgl. P. St. 192.

656. փաթերակ *paṫerak arnum* oder *paṫerakim* 'behext werden' (durch den bösen Blick) Axtark', nach Patk.

= np. *patyāra* 'Unglück' (Parsenwort), pāz. *patyāra* 'opposition, adversity, affliction, misfortune' Min. Gl. 158, phl. *patiyārak* 'opposition, adversity, misery' Gl. and Ind. 92?

657. փառանգամուշկ *paṙangamušk* MGg. 615, *paṙangamušk* und (arabisirt) *faranǰamušk* Med. Schr. = 'Ocimum pilosum' Busabatut'iun

= np. *palangmišk*, *falanǰmušk*, *faranǰmušk* bei Vullers, *faranǰamušk* bei A. M. 185, nach Achund. p. 103 und 251 = 'Ocimum, Basilienkraut', phl. *palanganušk* Bdh. p. 66, z. 13, syr. פרנגמושך 'Caryophyllus aromaticus' (Brockelmann p. 288).

658. փաշաման *pašaman* in *pašaman krem* 'Reue empfinden' Osk. Mt., Seber., Thom. 119

= np. *pašīmān* 'reuig', pāz. *pašēmān* 'reuig', *pašēmānī* 'Reue' etc.

Aber *pašaman krem* bei Eznik 64 'getadelt werden'?

659. փառ *paṙ-ē* (*i-a* St.) = δόξα 'Ruhm, Herrlichkeit', alt und sehr häufig

= np. *farr* 'Glanz, Majestät', ap. *farnah-* in *Vindafarnā* (nom.) = Ἰνταφέρνης, Φαρνάβαζος u. s. w. (neben np. *xurra* 'Licht, Glanz' = zd. *x^{v}arənah-* 'Glanz, Herrlichkeit, Glorie, Majestät'). S. oben p. 89 flg. und p. 42 flg. die Namen mit *P'aṙ-* und *Xoṙ-*, Horn, Grdr. Nr. 808, P. St. 83, 187, 259.

660. փարգաստ *pargast* 'Gott behüte!' Osk. Jes. und Seber.

= np. *pargast* (*bargast*, *bargas*) 'absit, prohibeat Deus'.

661. փարթամ *parṫam* 'reich' Narek., Lambr., Šnorh. u. s. w., *parṫamanam* 'reich werden' Arist. 111, *parṫamaçuçanem*

'reich machen' Steph. Orb. I, 223, *p̌arłamaṣuçič* 'reich machend' MX. 275, 2 stimmt in Laut und Bedeutung nicht zu

pāz. *fradum* 'der erste' Min. Gl. 77, phl. *fratum* Gl. and Ind. 97, ap. *fratama-*, zd. *fraθema-* 'der erste', hebr. *partəmīm* 'die Vornehmen, Edlen' Esther 1, 3; 6, 9, Dan. 1, 3. Vgl. P. St. 208.

662. *փարուազ p̌arvaz* (*o*-St.) nach v. Stackelberg 'Saum, Besatz' Mos. Kal. I, 292, 3

= np. *parvaz* 'fimbriae, limbus vestis; laciniae diversi coloris togae vel vesti assutae; pannus sive tela bicolor' (Vullers), 'Besatz' (Zenker). Vgl. *parvāz*, *parvāza*.

p̌arsax s. p. 183 unter *hrasax*.

p̌artay s. im 3. Abschnitt.

663. *փիղ p̌il*[1]) (*i-a* St., gen. *p̌li*) 'Elephant' Eznik 148, 149, Sb. 29 flg., MGg. 615, Mos. Kal. I, 320, davon *p̌łapan* 'Elephantenführer', *p̌łapet ἐλεφαντάρχης* Maccab., *p̌łoskr* 'Elfenbein', *p̌łoskreay* 'elfenbeinern' Hohelied 5, 14; 7, 3

= np. *pīl*, arab. *fīl*, phl. *pīl* Gl. and Ind. 112, syr. פִּילָא, skr. Lw. *pīlu-* 'Elephant'.

664. *փշիտ p̌šit* (gen. *p̌šti*) eine kleine Münze (1 *p̌šit* = 3 *garehat* 'granum', 32 *p̌šit* = 1 *dahekan* etc.) Anan. Shirak. p. 27

= np. *pišīz* 'obolus minimus et tenuissimus', *pišīza* 'Fischschuppe' (Belege s. ZDMG. 48, 491), phl. *p(i)šīzak* oder *p(i)šīčak* PPGl. 21, syr. פִּשִׁיזָא 'nummulus'.

Das Armenische setzt ein phl. **pišīt* voraus.

665. *փուշտիպան p̌uštipan* oder *p̌štipan* (*i-a* St.) 'Leibwächter' FB. 164, 207, El. 49, 104, Laz. 390. Sb. 31, 2, Levond 61, Steph. Asol.

= np. *puštbān*, *puštībān* 'Beschützer, Stütze, Rückenlehne, Riegel', phl. *puštīkpān-*[2]) *sālār* (s. p. 235 unter *salar*) 'Befehlshaber der Garde' BB IV, 62, *puštīkpānakīh* 'Schutz' Phl. Min. p. 46, z. 14.

Zu np. phl. *pušt* 'Rücken' = ap. **pršti-* und *bān* = phl. *pān* 'schützend', eigentl. = 'Rückenschützer'. Vgl. *paštpan* p. 221.

---

1) Var. *p'el*, *p'iul* und *p'il* ohne Belang.

2) So für *puštaspān* zu lesen.

666. փուտ *put* 'Fäulniss, Eiter, faul, verdorben, morsch, unecht' Osk. Mt., Seber., Basil., Hiob 41, 18 (σαθρός), Salom. 4, 3 (νόθος), davon *ptem* 'faul machen, verderben', σήπω, *ptim* 'faulen', σήπομαι Hiob 40, 7; 19, 20 etc.

= np. *pūda* 'verfault', päz. *pūd* 'rotten, putrid, rottenness, putridity' Min. Gl. 163, phl. *pūtak* 'rotten, decayed, putrid' Gl. and Ind. 107, zd. *pūiti-* 'Fäulniss' (des Körpers) vd. 20, 3, skr. *pūti-* 'faul, stinkend, putidus; Jauche, Eiter', *pūtika-* 'faul, stinkend'.

667. փուրսիշ *pursiš* 'Verhör, Prozess' El. 124, 1, besser *pursišn* Moskauer Ausg. p. 144

= np. *pursiš* 'Frage, Erkundigung', phl. *pursišn* (für zd. *frašna-*).

Vgl. *pošiš* 'processo', *anpošiš* 'che procede ingiustamente' bei Joh. Kath.

668. փուչ *puč* (o-St., gen. *pčoy*) 'Hauch, Wind (Hiob 7, 7), Furz', plur. 'Blasebalg' Hiob 32, 19, 'Sackpfeife' Seber., *pč-am* 'sich aufblasen'

= np. *pūk* 'Hauch zum Anblasen des Feuers'. Vgl. P. St. 43.

Original oder entlehnt? Vgl. փշիմ *pš-e-m* 'hauchen, blasen' A. T. zu gr. φύσκα 'Blase', φῦσα 'Blasen, Blasebalg' u. s. w.

przund s. im 3. Abschnitt.

prprem s. im 3. Abschnitt.

669. քանդակ *kandak* 'Gravure, Gravirung', γλύμμα, κόλαμμα Ex. 28, 11; 39, 6, *kandakagorc* γλυφή, *kandakagorci* γραφίς 'Meissel' Ex. 32, 4, *kandakem* 'graviren' Ex. 28, 11; 35, 33; 39, 6 u. s. w.

= np. *kanda* 'gegraben' = phl. **kandak*, *kanda-gar* 'Bildhauer', *kanda-garī* 'sculptura'.

Später entlehnt ist *xandaq* 'Festungsgraben' = np. *kanda*, pers. arab. *xandaq*, s. im 3. Abschnitt.

670. քանդուկ *kanduk* 'grosser irdener Krug zur Aufbewahrung von Getreide' MGg. 600 (unter Bithynien)

= np. *kandū*, *kandūk* 'vas figlinum frumento recondendo', arab. *kandūj*, syr. ܟܢܕܘܩܐ.

671. քաշ-ք *kaš-k* 'die Weichen' einmal bei Basil.
= np. *kaš* 'Achselhöhle, Weichen, Gurtgegend', phl. *kaš* 'armpit, side, flank, loin, breast' Gl. and Ind. 199, zd. *kaša-* 'Achselhöhle', skr. *kakša-* 'Achselgrube, Gurt'.

672. քաշկէն *kaškēn* 'Gerstenbrot' einmal bei El. 112, 24, Moskauer Ausg. 132, 6
= np. *kaškīn, kaškīna* 'Gerstenbrot'.

673. քաշտիկ *kaštik* (»die Phönizier waren die ersten Schiffbauer und die Semiramis war *Kaštik*«) Nonnos
zu np. *kaštī* 'Schiff', *kaštīgar* 'Schiffbauer'.
Dagegen *kašti-k* = 'Ruder' Magistr.

Karmarçank, Karmrçank 'Bleiglätte' s. im 3. Abschnitt unter *mardasang* p. 270.

674. քարշ *karš* 'Schleppen' Eznik, El. 125, 23 etc., *karšem* 'ziehen, schleppen, schleifen' Luc. 12, 58, El. 125, 24, FB. 252, 10, MX. 219, auch *kašem* 'schleifen' Ephrem III, 123
= np. *kašīdan* 'ziehen, schleppen', phl. *kašītan* 'to draw, pull, drag' Gl. and Ind. 200, zd. *karš* 'schleppen', skr. *karš* 'ziehen, schleppen, zerren'. — Vgl. P. St. 261.

675. քափուր *kapur* 'Kampher' MGg. 615
= np. *kāfūr*, bal. *kāfūr*, phl. *kāfūr* Bdh. Gl. 201, syr. כאפור, skr. *karpūra-*.

676. քեմուխտ *kemuxt* 'feines Leder' Erznk. Gramm., davon *kemxtapat* 'lederumhüllt' MX. 168, 20
= np. *kēmuxt* 'Korduanleder'.

677. քէն *kēn* (*u*-St., gen. *kinu*) 'Groll, Hass, Feindschaft, Rache' Jerem. 48, 39, MX. 31 u. s. w., *kin-a-xndir* 'eifernd' Num. 25, 13, 'rachesuchend' MX. = *kin-a-yoiz* Ephrem, *kinavor* 'grollend', *kinam* und *kinanam* 'feindselig sein, hassen' Num. 35, 21
= np. *kīn, kīna* 'Groll, Hass, Feindschaft, Rache', *kīnax^{v}āh* 'rachsüchtig, feindselig', *kīnvar, kīnavar* 'Groll hegend', *kīnāvar* 'pugnator', bal. *kēnay* 'Feindschaft, Hass, Rache', pāz. *xīn* (d. i. *kīn*) 'hatred, malice', *xīnvar* (d. i. *kīnvar*) 'malicious, hostile' Min. Gl. 126, phl. *kēn* 'Hass, Feindschaft, Rache' Gl. and Ind. 205, Bdh. Gl. 216, Yatk. 73, Ganj. 5, zd. *kaenā-*.

678. քէշ *kēš* (*i*-St.) 'Religion, Glaube' (der Perser und Manichäer) Eznik 110, 111, 116 etc., *kēš-a-karkat* 'Religionsgründer' (in verächtlichem Sinn) Eznik 122

= np. *kēš* 'Religion, Secte', phl. *kēš* 'religion, creed, sect' Gl. and Ind. 204, *hamkēš* 'eines Glaubens' Yatk. p. 49, zd. *ṭkaeša-* 'Gesetz'.

Kłan s. im 3. Abschnitt.

Kiç s. im 3. Abschnitt.

679. քուռակ *kurak* 'Füllen' (vom Pferd, Esel) Leb. d. Väter

= np. *kurra* 'Füllen, Fohlen' (vom Pferd, Maulesel, Esel) Fird. I, 444, arab. *kurraj*.

680. քուստ *kust* bei MGg. 612—614: *kust i kapkoh* (für *kustik kapkohē*) 'die Gegend des Kaukasus' (Norden), *kust i xuzastan* 'die Gegend von Xūzistān' (für *kustikē xuzastan*), *kust i nēmroz* 'die Gegend des Südens', *kust i xorasan* 'die Gegend des Ostens'; bei Soukry p. 40: *kust i kapkoh* (z. 19), *kust i xorasan* (z. 2), lies *kust i xorvaran* 'Gegend des Westens', *kust i n(ē)mroj* (z. 6) 'die Gegend des Südens', *kust i xorasan* (z. 13), vgl. Bdh. Gl. 210: *kust i apāxtar* 'der Norden', *kust i xorvarān* 'der Westen', *kust i nēmrōč* 'der Süden', *kust i xorāsān* 'der Osten'[1])

= phl. *kust* 'Seite, Gegend' = *kustak* (pāz. *kusta*) Bdh. Gl. 210, Spiegel, Traditionelle Lit. 388, Shk. 257, Min. Gl. 131, Gl. and Ind. 202, PPGl. 143.

Dazu noch *kust i parnēs* 'Gegend von P'arnēs', ein District von *Arçax* MGg. 609.

681. քուրջ *kurj* (gen. -*i*) 'Sack' = 'grobes Kleid und Beutel' FB. 25, z. 22, A. T., Ephrem u. s. w.

= syr. כורסתא, כורסחא, arab. *kurz* Fraenkel 82.

Da die semitischen Wörter nicht original sind, stammen sie vielleicht mit dem arm. Worte aus dem Persischen. Syr. כורז und כורס sind nicht nachweisbar.

682. քսակ *ksak* 'Beutel' Luc. 10, 4 u. s. w.

= np. *kīsa*, bal. *Kīsay* 'Beutel, Tasche' Dames 102.

---

1) Ueber die Eintheilung Persiens in vier Gegenden s. Tab. 155.

Semitischen Ursprungs: hebr. arab. *kīs* 'Beutel', syr. ܟܝܣܐ 'sacculus', assyr. *kīsu*? Fraenkel 197.

683. *քրտիկար krtikar* von unsicherer Bedeutung El. 35, 22, 106, z. 4 v. u.

zu np. *kirdigār* 1. 'omnipotens', 2. 'data opera, consulto'?

684. *օշարակ ôšarak* d. i. *aušarak* 'ausgepresster Saft, Most', *νᾶμα* (von Granaten) Hohelied 8, 2

= np. *afšara* 'ausgepresster Saft', arab. *afšaraǰ*.

685. *օշինդր ôšindr* d. i. *aušindr* ein bitteres Kraut 'Absinth' Narek., Grig. Nius. (8. Jhd.), Galen, Geop.

scheint auf ein mp. **afšind-* zurückzugehen. Vgl. np. arab. *afsintīn*, *afsantīn* A. M. 15, Achund. p. 10 und 202, gr. *ἀψίνθιον*.

686. *օշնան ôšnan* 'Seifenkraut' El. 156, 11

= np. *ušnān* 'herba alcali' Achund. 17, Polak, Persien II, 180. Vgl. P. St. 15, 253. Zd. **us-snāna-* oder **avasnāna-*?

Հատված 3. Նոր պարսկերեն և արաբերեն[1] բառեր

Սասանյանների պետության կործանումից հետո (7-րդ դարի կեսերին) հայերն անցան արաբների տիրապետության տակ, և այդ ժամանակից ի վեր, կարճ ընդհատումներով, եղել են մահմեդական իշխանների (արաբների, սելջուկների, թաթար-մոնղոլների, պարսիկների և օսմանների) հպատակը: Այսօր էլ նրանք այդպիսին են: Թերևս դրանից էլ կարելի էր կարծել, թե հայերի լեզուն նույնքան լեցուն է արաբերեն բառերով, որքան մոտավորապես նրանց հարևանների և տերերի՝ պարսիկների ու թուրքերի լեզուն: Սակայն դա այդպես չէ, այն էլ այն պատճառով, որ հայերը չընդունեցին իսլամը, այլև, չնայած բոլոր հալածանքներին, հավատարիմ ու ամուր կառչած էին մնում քրիստոնեությանն ու քրիստոնեական ուսմունքին, հանուն որի նրանք տոկացել ու պայքարել էին դեռևս Սասանյանների տիրապետության տակ, և դրանով նրանք իրենց համար ստեղծում էին հոգևոր մի պատվար, որը կանխում էր մահմեդական մշակույթի ու լեզվի ներհոսը և պաշտպանում ու պահում էր հայի ազգային ինքնատիպությունը: Ստացվել է այնպես, որ

1) Հմմտ. իմ «Սեմական փոխառությունները հին հայերենում» աշխատությունը, ZDMG. 46, էջ 255...

հայերենն ինչ-որ ժամանակ դեռևս զերծ է եղել արաբերեն բառերից, մինչդեռ դեպի իսլամը հակված պարսիկների լեզուն արդեն անհաշիվ բառեր էր փոխառել արաբերենից: Սեբեոսի մոտ (7-րդ դար), ինչպես սպասվում էր, չկա ոչ մի արաբերեն բառ, Ղևոնդի մոտ (8-րդ դար) կան միայն որոշ կրոնական բառեր՝ արաբական յուրահատուկ երևույթների համար (տե՛ս ստորև *kuṙaik'* և *p'urkan)*, 9-11-րդ դարերի գրողների մոտ՝ միայն սակավաթիվ արաբերեն բառեր՝ չհաշված պատմագիրների կողմից նշված արաբական անձնանունները: Միայն 12-րդ դարից նրանք սկսում են ավելի հաճախակի երևալ, հատկապես արաբերենից թարգմանված, ժողովրդախոսակցական միջին հայերենով շարադրված գիտական գործերում (Mech. d. Arzt - 12-րդ դար, Geop. - 13-րդ դար, Med. Schr. - 13-15-րդ դար): Հարկավ, ոչ բոլոր այդ բառերն են մտել կենդանի բառագործածության մեջ. ավելի ճիշտ՝ շատերը վերաբերում են միայն գիտական լեզվին և այսօր էլ անծանոթ են մտավորական հային:

Նոր պարսկերեն փոխառությունների մասին արդեն խոսվել է վերևում (էջ 15): Հաճախ չի որոշվում, թե արդյոք բառը, լինի ծագումով պարսկերեն թե արաբերեն, տվյալ դեպքում որի՞ց է սերում՝ պարսկերենի՞ց, թե՞ արաբերենից, քանի որ արաբերենն ունի պարսկերեն փոխառություններ, իսկ պարսկերենը՝ էլ առավել շատ է փոխառել արաբերեն բառեր և վերափոխառել է անգամ պարսկական ծագում ունեցող արաբերեն բառեր:

Այդ փոխառյալ բառերի ընդունման ժամանակաշրջանի համար կարևոր նշանակություն ունի բաղածայնների երկրորդ տեղաշարժի օրենքը, ինչն սկիզբ է առել 11-րդ դարից: Տե՛ս վերևում՝ էջ 15 և ZDMG. էջ 46, 268: Այդ օրենքի համաձայն՝ հայերեն *կ*-ն (*k*), որը սովորաբար փոխարինում է արաբերեն ج-ին (ZDMG. 46, 257), դեռևս 12-րդ դարից հետո էլ ուներ խուլ բաղածայնի (*k*) արժեք, և հետևաբար դեռևս *g* չէր դարձել, ուստի նոր հայերենի բաղածայնների տեղաշարժի օրենքը պետք է ավելի ճշգրիտ ընկալել այսպես. հին հայերենի *բ, դ, ջ, ձ*-ն 11-րդ դարից արևմտահայերենում դառնում են *պ, տ, ճ, ծ*, իսկ հին հայերենի *պ, տ, ճ, ծ*-ն՝ *բ, դ, ջ, ձ*, մինչդեռ *գ*-ն ու *կ*-ն դեռևս տեղաշարժի չեն ենթարկվում: Հետևաբար, նոր պարսկերեն, արաբերեն *bādinjān*-ը պետք է գրվեր *բադինջան*, եթե հայոց լեզվի մեջ մուտք գործած լիներ 11-րդ դարից առաջ, բայց քանի որ այն գրվում է *պատինճան* = patinčan և արտասանվում *բադինջան* = *badinjan*

(=նոր պարսկերեն, արաբերեն bâdinjân), ապա ստացվում է, որ այդ բառը փոխառվել է միայն այն ժամանակ, երբ հայերեն *պ, տ, ծ*-ն այլևս գործածվում էին ոչ թե հին հայերենի *պ, տ, ճ*-ի (*p, t, č*), այլ նոր հայերենի *բ, դ, ջ*-ի (*b, d, j*) փոխարեն, այսինքն՝ ամենաշուտը 11-րդ դարում (քանի որ արտասանությունը փոխվել էր, բայց գրությունը՝ մնացել): Բնականաբար բաղաձայնների տեղաշարժը գրավոր արտահայտվում է միայն այն բառերում, որոնք փոխառվել են արդեն տեղի ունեցած տեղաշարժից հետո, մինչդեռ վաղեմի բուն և փոխառյալ բառերը (արևմտահայերենում) փոխված արտասանության դեպքում էլ պահպանում էին ավանդական ուղղագրությունը[1]: Հմմտ. ZDMG, 46, 268:

Ստորև տրված արաբերեն և նոր պարսկերեն փոխառությունների ես հավելում եմ սակավաթիվ թուրքերեն (թաթարերեն) բառեր, որոնք ներկայացնում են բառարանները (Wb. և C.), քանի որ չարժե նրանց հատկացնել հատուկ բաժին: Հմմտ. նաև Մաղաքիա Աբեղայի (Գրիգոր Ակներցու) մոտ (13-րդ դար) գործածված թաթարերեն փոխառյալ բառերը, որոնք համեմատել է Պատկանյանն իր հրատարակած գրքում (Պետերբուրգ, 1870, էջ 63-64):

1. *ազապ azap*, sprich *azab* 'noch nicht verheirathet', *azabułiun* 'Ehelosigkeit' modern armenisch Wb. und C.
= arab. '*azab*.

2. *աբաբակ aɫabak, aɫabek* 'padre principe' Oskiph., Mal. 5, Steph. Orb. II, 138
= türk. tatar. *atabek* etym. = 'Vater-fürst'.

3. *աղխար aɫxar* bei C., *adxar* Geop. 239, *iɫxir* Busabaṙut'iun 14 ist der arab. Name für arm. *vałameṙuk* 'giunco odorato'
= arab. *iðxir* 'Andropogon Schoenanthus' A. M. 21, Achund. 13, 204.

4. *ալոճ aloč*, sprich *aloj*, *aluj* 'azzeruola' modern arm. C., Busabaṙut'iun 15
= türk. *alyj*, *halyj* 'Azerole, Mispel'?

1) Այսպես, օրինակ, *բամբ*-ը [=նոր պարսկ. *bam* = *բաս (ծայն)*] որպես հին փոխառյալ բառ *bamb*, 11-րդ դարից հետո արևմտահայերենում արտասանվում է *պամպ* (pamp), իսկ արևելահայերենում՝ *բամբ*: Երբ (նոր պարսկ. *bam*) բառը 2-րդ անգամ փոխառվեց, այն էլ 11-րդ դարից հետո, այն անհրաժեշտ էր առհասարակ արտասանել *բամ (bam)*, սակայն արևմտահայերն այն գրում են *պամ* (Erznk.):

5. ալպուճ *alpuč*, sprich *albuǰ* = arab. *albuǰǰ*, np. *vaǰ* ‘Acorus Calamus’? nach Busabatut‘iun 16. Unsicher.

6. ալք *al-k* (plur.) ‘Nymphen, Hexen’ modern arm. = pārsī *āl* ‘fabelhaftes Thier mit grässlichem Frauengesicht’ ZDMG. 36, 85? nach Patk. II, 4.

7. ալքիմիա *alkimia* ‘Alchymie’ Atak‘el 243 (nach Wb.) 17. Jhd.

= arab. *alkīmiyā* ‘Alchymie’.

8. ակրկարհայ *akrkarhay* πύρεθρον Mech. d. Arzt

= arab. عاقر قرحا ‘āqir qarḥā ‘Pyrethrum’ aus syr. עקר קרחא Löw, Aramäische Pflanzennamen p. 298. Vgl. Achund. p. 195.

աճպարար *ačparar*, sprich *aǰbarar* ‘Taschenspieler’ Oskiph.

= arab. *ʿaǰab* ‘Wunder, wunderbar’ + arm. *arar* ‘machend’.

10. ամիր ալ մումնիք *amir al mumnik* Levond 19, *amir mumnik* Kir. 34, 47 = arab. *amīr ul muʾminīna* ‘Befehlshaber der Gläubigen’.

Arm. *amiray* s. unter den syrischen Lw.

11. անդուզ *antuz*, sprich *anduz* C., Busabatut‘iun 42 ist der türkische Name (*andyz*) einer Pflanze = np. *rāsan* (Achund. p. 73), arm. *kłmux*.

12. ապուզնայ *apuznay*, sprich *abuzna* ‘Affe’ Michael, Oskiph.

= arab. *abūzinnata* ‘simia mas’ Freitag Wb. II, 256 aus np. *būzina* ‘Affe’, pl. *būzinagān* JRAS. 1894, 449.

13. արայիճ մեծ *arayič mec* ‘ein grosses *arayič*’ d. h. *handēs* ‘Fest’ Thomas Metsop‘eçi 11 (15. Jhd.)

= np. *ārāyiš* ‘das Schmücken, Verzieren’.

14. ափսաս *apsos* ‘schade!’ Ganjaran, *apsosanč* ‘Bedauern’, *apsosel* ‘bedauern’ Oskiph., Georg, Erkl. d. Jesaias 13. Jhd., Vardan, Erkl. d. Hohenliedes 13. Jhd.

= np. *afsōs* ‘iocus, ludibrium, iniuria, moeror, suspiratio’, als Interj. = ‘wehe, ach!’, päz. *avasōs* ‘mockery’ Min. Gl. 23.

15. ասղամկ oder ոշամկ sprich *ošak* ‘Gummi ammoniacum’ Galen und alt. Wb.

= arab. pers. *ušaq*, np. *uša* 'Gummi ammoniacum' A. M. 28, Achund. p. 18 und 206, Polak, Persien II, 280, syr. אושק.

16. բաբ *bab* 'Thür' Magistr.
= arab. *bāb* 'Thür'.

17. բաբունիճ *babunič* 'Kamille' Mech. d. Arzt 69, 2 etc., ebenda 27, 6 v. u., 29, 13: պապունաճ, sprich *babunaǰ*
= arab. pers. *bābūnaǰ* 'Matricaria Chamomilla, Kamille' A. M. 47, Achund. p. 27, np. *bābūna* A. M. 121, 6.

18. բալ *bal* 'Weichselkirsche' Med. Schr.
= np. *bālū*, *ālūbālū* 'Kirsche'.

19. բալուտ *balut* 'Eichel' Med. Schr.
= arab. pers. *balūṭ* A. M. 35, *ballūṭ* Freitag Wb., *ballūt* 'Eiche' Rosen, Np. Sprachführer 35, aram. בַּלּוּטָא.

20. բալասան *balasan* 'Balsam' MGg. 612, Mašt.
= arab. *balasān* A. M. 51, got. *balsan*. Vgl. ZDMG. 46, 258. — Jünger ist պալասան *palasan*, sprich *balasan* Mech. d. Arzt, Anhang p. 144.

21. բանգ *bang* (*bank*) 'Bilsenkraut' Galen
= np. *bang* 'Bilsenkraut' A. M. 54.

22. բակլայ *baklay* 'Saubohne' Mech. Fabeln p. 44, 45, Tonak.
= arab. *bāqilā* 'Saubohne' A. M. 32, Achund. 50, modern pers. *bāgälā* 'Bohne' Rosen, Np. Sprachführer 36.

23. բուխտակ *buxtak* eine Blume ist nicht = arab. *buxtaǰ*, s. ZDMG. 46, 258, 259.

24. բուստ *bust* oder պիստ *pist*, sprich *bist* 'Koralle' Med. Schr.
= np. *bussad* 'Koralle' A. M. 53, Achund. p. 30.

25. գազար *gazar* 'Mohrrübe' Med. Schr., Busabaṙut'iun 104, 105
= np. *gazar*, arab. *ǰazar* 'Daucus Carota, Mohrrübe' A. M. 87, Achund. p. 42, 223.

26. *gahripar* A. St. p. 32 falsch für քահրիպար *kahripar* Mech. d. Arzt 43, 9; 44, z. 6 v. u., sprich *kahribar* 'Bernstein' = np. *kahrubā* A. M. 207, *kāhrubā*.

27. գաճ *gač* 'Gips' nur bei C. = np. *gač* u. s. w. P. St. 90.

28. գաւազ *gavaz* eine Art Falke, neben *bazē* und *šahēn* genannt[1]) Erznk. Gramm. und vom Wb. = np. **guvaz* gesetzt, vgl. np. *guvāš* 'accipiter minoris generis' Vullers Wb.

29. գզիր *gzir* 'der Untergebene des Dorfvorstehers'[2]) C.
= np. *gizīr*, neuaram. *gĕzīr* 'Büttel' ZDMG. 35, 233, syr. pl. *gĕzīrāyē* 'Gensdarmen' Hoffmann p. 62, Nr. 542. Vgl. P. St. 272.

30. գոս *gos* 'grosse Trommel, Pauke' Šnorh.
= np. *kōs* 'grosse Trommel' Fird. I, 382, 55 etc.

31. դահադրամ *dahadram* in einem späten Zusatz zu MGg. 613 (s. Anm. 8, ed. Soukry p. 41, Uebersetzung p. 54) neben *havtadram*, *haštadram* u. s. w.
aus pers. *dah* 'zehn', *haft* 'sieben', *hašt* 'acht' und *diram* 'Dirhem'.

32. դդմաճ *ddmač*, sprich *ttmaj* 'Nudel' nur C.
= np. *tutmāj*.

33. դիրտ *dirt* 'Hefe' nur C.
= np. *durd*.

34. դուդաք *dudak*, sprich *tutak* 'Papagei' Joh. Damaskaçi, auch *tutak* Wb.
= np. *tōtak*, *tōtī*, arabisirt *ṭūṭak*, *ṭūṭī* 'Papagei'.

35. դուրայ *duray* 'sorta di veste' Lambr., Erznk. Gramm. (neben ռիտդ *ritdä* = arab. ردا 'Mantel, Oberkleid' genannt)
= arab. *durrā'a* 'vestimentum quod nonnisi e lana conficitur'.

36. զամբուռ *zamburr* 'Wespe' Geop.
= np. *zanbūr* 'Wespe, Hornisse' Rosen, Np. Sprachführer p. 40, arab. *zunbūr*, *zanbūr*.

37. զանապ *zanap*, sprich *zanab* 'Schwanz' des Drachen (Gestirn) nur Vardan
= arab. *ðanab* 'Schwanz' (des Drachen arab. *tinnīn*).

---

1) Das Männchen des *gavaz* und *šahēn* soll *k'upič* heissen.

2) Dies ist jetzt die Bedeutung des Wortes nach Mittheilung von A. Xaçaturean, nicht 'capo del villaggio', wie C. angiebt. Der Dorfvorsteher heisst jetzt *tanutēr*.

zaṙkaš s. oben p. 150.

38. *զիլ zil* 'die hellste (gespannteste) Saite eines Instrumentes, der Sopran' (Gegensatz *bamb* 'Bass') Erznk., Oskiph.
= np. *zīr* (mit *ī*) 'hoch, hohe Stimme, hellste Saite' (Gegensatz *bam*), arab. *zīr* 'Diskant', afgh. *zīr* (*ẓīr*) 'the fine or highest note of a lute, the treble in music' Horn, Grdr. p. 258, P. St. 71, ZDMG. 48, 493.

Vgl. arm. *bamb* oben p. 116. Dafür *պամ pam*, sprich *bam* bei Erznk.

39. *զիկ zik* 'Rand, Saum' nur Vardan
= arab. *zīq* 'oberste Halsrand des Hemdes'.

40. *զնճիլ znčil*, sprich *znǰil* 'Kette' Leb. d. Väter, modern arm. *znǰil*
= np. *zanǰīr*, *zinǰīr* 'Kette', bal. Lw. *zanǰīr*, *zamzīl*.

41. *զոհալ zohal* = arab. *zuḥal* 'Saturn'; *մուշթարի muštari* = arab. *muštarī* 'Jupiter'; *շամս šams* = arab. *šams* 'Sonne'; *մարիխ marex* = arab. *mirrīx* 'Mars'; *զոհրայ zohra* = arab. *zuhra* 'Venus'; *օտարիտ ótarit* = arab. *'uṭārid* 'Merkur'; *ղամար γamar* = arab. *qamar* 'Mond' sind die fremden (arabischen) Namen der Planeten in Vardans Geogr. (13. Jhd.), vgl. St. Martin, Mémoires II, p. 410, 455. Die armenischen Namen sind: *erevak* 'Saturn', *lusnťag* 'Jupiter', *aregakn* 'Sonne', *hrat* 'Mars', *lusaber* 'Venus', *ṗailacu* 'Mercur', *lusin* 'Mond' Anan. Shirak. 64.

42. *զունար zunar* 'Gürtel' Osk. Apg. (vor dem 12. Jhd.)
= arab. pers. *zunnār*, syr. זונרא aus gr. *ζωνάριον*.

43. *զուրափէ zuraṗē*, *zuraṗay* 'Giraffe' Michael
= arab. *zurāfa*, syr. s. Brockelmann p. 99, 100.

44. *զրիշկ zrišk* ist nach Busabaṙut'iun p. 176 der fremde (persische) Name für arm. *cor* 'Berberitze'
= np. *zirišk* 'Berberitze' A. M. 9, 3.

45. *ըազեմ ɨazem* 'laufe' (nur einmal im Inf. *ɨazelov*) Car.
= np. *tāzam* 'laufe', inf. *tāxtan*.

46. *ըանկ ɨank* 'Sattelgurt' nur bei Steph. Lehaçi 17. Jhd.
= np. *tang* 'Sattelgurt' (P. St. p. 48), arab. *ṭanǰ*.

47. *քանկա ṫanka* eine kleine Münze Thomas Metsop'eçi 15. Jhd.

= tatar. *tanka* eine Silbermünze (circa 76 Centimes) nach Pavet de Courteille, np. *tanga* 'numus aureus vel cuprinus' etc. (Vullers, Wb.), das nach St. Martin aus dem Mongolischen kommen soll.

48. *քաս ṫas* (*i*-St.) 'Trinkschale, Becher' Mos. Kal. I, 185, Leb. d. Väter, Vardan

= arab. *ṭās* 'Trinkschale' (kurd. *ṭās*, bal. *tās*), auch *ṭass* und *ṭassa*, daher ital. franz. deutsch *tazza*, *tasse*, *Tasse*, alle aus pers. *tašt* (oben p. 251).

49. *քասու ṫasu* eine Münze (»kleiner als ein *dang* (s. p. 134) und grösser als ein *gari* ('ein Gran')« Wb., »der vierte Theil eines *dang*« C.) nur Mech. Rechtsbuch

= np. *tasū* (A. M. 166, 2) 'pondus quatuor granorum hordei', auch 'der vierundzwanzigste Theil' (des Tages u. s. w.), arab. *ṭassūǰ* 'der vierte Theil eines *dāng*', vgl. Tab. 16, syr. ܛܝܣܘܓܐ 'ponderis genus' (Brockelmann p. 137). Als mp. Form also *tasūk*, später *tasūg* anzusetzen. Vgl. phl. *tasum* 'der vierte' PPGl. 218.

50. *քարքան ṫarxan* 'steuerfrei' Steph. Orb. = np. *tarxān*, arab. *ṭarxān* 'is qui immunitate gaudet' (Vullers, Wb.), tatar. *tarxan* 'celui qui est exempt de toute espèce de charges' u. s. w. (Pavet de Courteille) = mong. *darxān* 'abgabenfrei' nach R. v. Stackelberg, Fünf ossetische Erzählungen p. 67.

51. *քութի աչաց ṫuṫi açaç* d. h. *ṫuṫi* der Augen 'tutia, collyrium, stibium' Med. Schr., bei Mech. d. Arzt auch *ṫuṫiay*

= np. arab. *tūtiyā* ein Augenmittel A. M. 68, Achund. p. 38, 180, syr. ܛܘܛܝܐ 'antimon' Brockelmann p. 131.

52. *քուրայա ṫuraya* ist der arabische Name eines Gestirnes Geop. p. 11, 4; 25, 7 = arab. *ϑurayyā* 'Plejaden'.

53. *քուրինջ ṫurinǰ* eine Orangenart Leb. d. Väter, vgl. Busabaṙut'iun p. 196 (Citrus vulgaris), *ṫurinǰ xot* 'Melisse' (= Citronen-kraut) Med. Schr., *ṙnǰi*, *ṙnǰeni* der betr. Baum Geop.

= np. arab. *turunǰ* Fird. I, 433, 3; 466, 509, *utruǰ*, *turinǰ* 'Citrus medica' A. M. 9, 6, Achund. p. 6, 199, *turungān*, arab. *turunǰān* 'Melisse', syr. ܛܪܘܓܐ, ܐܛܪܘܓܐ 'Citrus medica cedra' (Brockelmann 139).

54. *Երմուս irmus* oder *irmuz* 'Lupine' Geop. p. 22, 1, 2, 5, Med. Schr.
= arab. *turmus*, bei A. M. 68, 2: *tarmus*, *turmis*, gr. θέρμος 'Feigbohne, Lupine'.

55. *Ժիպակ žipak*, sprich *žibak* 'Quecksilber' Oskiph., Vardan
= arab. *zībaq* A. M. 141, 11, np. *žīva*, *jīva* 'Quecksilber'.

56. *Լազուարդ lazvarď* Oskiph., *lažurd* Vrt'anēs k'ert'., *lăjvard* Vardan Geogr. 'Lasurstein, Lasurfarbe'
= arab. *lāzvard* A. M. 269, Achund. p. 147, np. *lāžvard*, *lājvard* 'Lasurstein'.

57. *Լալ lāl* ein Edelstein Martin, Ganjaran
= np. *lāl* 'Rubin', arab. *la'l*.

58. *Լակոտ lakot* 'junger Hund' Martin
= azerbaij. türk. لاكوت 'junger Hund' nach Patk. I, p. 9, 10.

59. *Լկամ lkam*, sprich *lgam* 'Zügel' einmal Oskiph.
= np. *ligām* 'Zügel'.

60. *Լոբիաս lovias* 'Bohne' Mech. Fabeln p. 46, 47, *lubia* Med. Schr.
= arab. لوبياء (aus aram. לוביא Fraenkel p. 145), np. *lūbiyā*, *lūviyā* (aus dem Arab.), gr. λοβός.

61. [*Խաբ xab* 'Betrug', *xabem* 'betrügen' alt und häufig, stimmt nur zufällig zu altarab. *xabba* 'deceptor fuit'.]

62. *Խալատ xalat* 'sbaglio' C., *xaltil* oder *yaltil* 'irren, fehlen' Lambr.
= arab. غلط *yalaṭ* 'Irren, Fehlen'.

63. *Խալիֆայ xalifay* Kir. 222
= arab. *xalīfa* 'der Chalif'.

64. *Խանդակ xandak* 'Graben' Steph. Asol. und Spätere
= arab. pers. *xandaq* 'Graben'. Vgl. *Ḫandak* p. 256.

65. *Խաշխաշ xašxaš* 'Mohn' Mech. Fabeln p. 50, Med. Schr.
= np. arab. *xašxāš* 'Mohn' A. M. 109.

66. *Խար xar* oder *xaŕ* 'Dornen' Galen
= np. *xār* 'Dornen, Dornbusch' Rosen, Np. Sprachführer 37.

67. խապազ *xapaz*, sprich *xabaz* 'Bäcker' Vardan (Fabeln = arab. *xabbāz* 'Bäcker'.

68. խարաճ *xarač*, sprich *xaraj* 'Steuer' Thomas Metsop'eçi 15. Jhd.
= arab. *xarāj* 'Grundsteuer' Tab. 241.

69. խարբախ *xarbax* 'Niesswurz' Geop. p. 222, 223
= arab. np. *xarbaq* 'Niesswurz' A. M. 111.

70. խիար *xiar*, *xiaruk* 'Gurke' Geop. p. 167, 168
= np. *xiyār* 'Gurke'.

71. խիկար *xikar* Name eines weisen Mannes Šnorh., Oskiph. = arab. *ḥaiqār*, vgl. WZKM. 8, 281.

72. խիր *xir* λευκόϊον (= Levkoye) C., *xiri* Mech. d. Arzt 10, z. 5 v. u., *xiri*-Oel ebenda 10, 16
= np. arab. *xīrī* 'Cheiranthus cheiri, Goldlack' A. M. 110, Achund. p. 59 (drei Sorten: gelbes, rothes, weisses), Vīs u Rāmīn 28, 15, *rōγan i xērī* (Lacköl) A. M. 120, 14, *xīr* Fird. I, 450, 275, phl. *xeri* (in Zendbuchstaben) Bdh. 66, 17, West, PT. I, 104, syr. ܟܝܪܝ Brockelmann p. 165.

73. խումար *xumar* 'katzenjämmerlich', *xumaruťiun* 'Katzenjammer' Oskiph.
= arab. *xumār* 'Katzenjammer'.

74. կազ *kaz* nach C. 'drappo', nach Wb. = frz. 'gaze' Oskiph., *kaz-a-gorcuťiun* 'Verfertigung von *kaz*' Vardan
= arab. *qazz* 'die vom durchbrochenen Cocon gesponnene Seide' (de Lagarde), 'sericum vilius' (Vullers), vgl. Fird. I, 23, 13, aus pers. *kaj*, *kaž* 'genus panni serici vilioris pretii'.

75. կամաս *kamas* 'Kleid' Leb. d. Väter = arab. *qamīṣ* 'Kamisol'?

76. կանկար *kankar*, *kangar* 'Artischocke' Galen, Med. Schr., Car.
= np. *kangar* 'Artischocke' A. M. 89, 5, Achund. p. 48. Dazu arm. *kankari xēž* d. i. 'Artischocken-gummi' Med. Schr., np. *kangarzaδ* 'Artischockengummi' A. M. 210, z. 3 v. u., Achund. 117, *kangaržad*, *kangarī* dass. Vullers, syr. ܟܢܓܪܙܕ.

77. *կարուրայ karuray* (*i*-St.) 'Uringlas' Mech. d. Arzt
= arab. قارورا *qārūrā* 'Glas, Uringlas'.

78. *կաւատ kavat* 'Kuppler' Šnorh. und Lamb.
= arab. *qavvād* 'Kuppler'.
Ueber *kavatułiun* bei Osk. Mt. II, p. 569, 12 vgl. ZDMG. 46, 261.

79. *կլայ klay* 'Burg, Festung' Šnorh., Mt. Urh., Gesch. Georg.
= arab. *qal'a* 'Festung'.
Daher der Name *Hřomklay*, *Hořomklay* Kir. 61 flg. = *klay hřomēakan* 'Römerburg' = arab. *qal'at arrūm*, türk. *Rūm qal'esi*.

80. *կլայեկ klayek, klayeak* 'Zinn' Mech. v. Airivank' 13. Jhd., Oskiph., modern arm. *ylayek*
= arab. *qal'i*, türk. *qalai*, bal. *kalāi*, osset. *kala* u. s. w.

81. *կուզ kuz* 'gekrümmt, bucklig' in *kzułiun* 'das Gekrümmtsein' (des Rückens) Georg, Erkl. d. Jesaias 13. Jhd.
= np. *kūz, kūž, kūza* 'gekrümmt, bucklig', afgh. *kōž* 'crooked, bent', skr. *kubja-* 'krumm, bucklig'.

82. *կուռայք kuřai-ǩ* (gen. pl. *kuřayiç*) 'Koranleser' Levond 146, 9, 15, Steph. Asol. 133, z. 1 v. u.
= arab. قُرّاء *qurrā*, pl. von قَارِئ 'Leser des Korans'.

83. *համամայ hamamay* ein Baum Geop. p. 100, z. 11 v. u. und 250
= arab. *hamāmā* A. M. 90, Achund. p. 49, syr. ܚܡܡܐ Brockelmann p. 114, gr. ἄμωμον, lat. *amomum*.
Vgl. Busabaṙut'iun p. 21 und 354.

84. *հեջուպ hejup* oder *հեճուպ hečup*, sprich *hejub* 'Kammerherr' Vardan, L. Alishan, Shirak, Vened. 1881, p. 17, 20, 22
= arab. *ḥājib* (*ḥējib*) 'Kammerherr'.

85. *հիսար hisar* 'Belagerung' Mal. 28 oder *xsar* Vardan 114, z. 4 v. u., *hisarel* oder *xsarel* 'belagern' Oskiph., Thomas Metsop'eçi 14, 72
= arab. *ḥiṣār* 'Belagerung'.

86. *հնձուղհնձար hunałhunar*, var. *dhunałhunar*, *ałxuna*,

alkuna MGg. ed. Soukry p. 39, Vened. Ausgabe p. 612, 25 ein arabisches Oel
= arab. *duhn ulḥinnā* 'Hennaöl' A. M. 121, 2, Achund. p. 66.

87. ճոշ *čôš* (var. *jauš*, *čauš*) Šnorh., *čôšan*, *čaušan* Grigor Erēç (12. Jhd.), Martin
= arab. np. *jaušan* 'Panzer' (aus Ringen und Schuppen), *jauš* 'Panzerring'.

88. մահր *mahr* 'Hochzeitsgabe des Mannes' (an die Braut) Mech. Rechtsbuch (für echtarm. *tvair*)
= arab. *mahr* 'Hochzeitsgabe', syr. *mahrā* 'dos' (a sponso data).
Die Mitgift der Frau heisst *p̌roigk̆* (gen. *p̌rugaç*) = gr. προῖξ.

89. մաղաթ *małap*, var. *maład* MGg. 612, 25, ed. Soukry 39, z. 5 v. u. ein arabisches Oel oder Gewächs
= arab. *malāb* 'odoramenti species' oder 'crocus' Freitag Wb. (wo das Wort als pers. bezeichnet wird), gr. μαλόβαθρον etc.? — Sehr unsicher.

90. մամբար *mambar* 'Kanzel' Grigor Tłay 12. Jhd.
= arab. *minbar* 'Kanzel'.

91. մայտան *maitan*, sprich *maidan* 'Rennplatz, Ringplatz, öffentlicher Platz' Leb. d. Väter, Osk. Apg. (vor dem 12. Jhd.)
= arab. *maidān* 'Rennbahn'.

92. մանշուր *manšur* 'Diplom' Steph. Orb. II, 138
= arab. *manšūr* 'offenes Diplom'.

93. մաշարայ *mašaray* 'Gartenbeet' Geop.
= arab. *mašāra*. Vgl. Fraenkel p. 129.

94. մարդասանկ *mardasank*, var. *martasank*, *murtasang*, *miurtesenk*, sprich *mardasang*, *murdasang* 'Bleiglätte', λιθάργυρος Galen, Geop. 224, Med. Schr.
= np. *murdāsanǰ*, *mardāsanǰ*, arab. *murtuk* A. M. 253, 8, 9, echt np. *murdāsang* etc. Vullers.
Dafür auch arm. քարմարգանկ *k̆armarçank* d. i. der Stein *marçank* (aus *mardasank*) Med. Schr.

95. մեխակ *mexak* 'Nelke' (Blume und Gewürz) Med. Schr.
= np. *mēxak* 'Näglein' und 'Nelke' (von *mēx* 'Nagel').

96. մզկիթ *mzkiť*, *mzgiť*, besonders *mskiť* 'Moschee' Šnorh., Mt. Urh., Michael p. 405, 475

= np. *mazgit*, aram. מסגד, mand. מאזגדא neben מאסגדא, arab. *masǰid* Nöld. Stud. II, 37.

97. մխիալ *mǐxal* ein Gewicht Leb. d. Väter, Geop., Anan. Shirak. 29, Anm. 2, Mech. d. Arzt 43, z. 4 v. u.

= arab. *miʒqāl* ein Gewicht.

98. մլհամ *mlham* 'Pflaster' ist modern armenisch für älteres *merhem* Geop. 201

= arab. pers. *marham* 'Pflaster', bei Vullers auch *malham*, *malʿam*, *malyam*, kurd. *malhám* 'Salbe' ZDMG. 38, 89, gr. *μάλαγμα*.

99. մկրատ *mkrat* 'Scheere' Jaism., Ganjaran

= arab. *miqrāḍ* 'Scheere'.

100. յունապ *yunap*, sprich *hunab* 'Jujube' (als Frucht, der Baum: յունապի = *hunabi*) Mech. Fabeln p. 19

= arab. *ʿunnāb* 'Zizyphus sativus, Brustbeere, Jujube' A. M. 175, Achund. p. 97.

101. նազլայ *nazlay* 'Schnupfen, Catarrh' Med. Schr., *nuzlay* Mech. d. Arzt 29 und 30

= arab. *nazla* 'Catarrh'.

102. նալ *nal* 'Hufeisen' Vardan

= arab. *naʿl* 'Sandale, Hufeisen'.

103. նալաթ *nalať* 'Fluch' Steph. Orb. I, 263, 3

= arab. *laʿnat* 'Fluch', umgestellt *naʿlat* (vulg.), kurd. *nalet* 'Fluch', osset. *nalat* 'verflucht' u. s. w. Justi-Jaba, Dictionnaire 421, von Stackelberg, Fünf osset. Erzählungen p. 61.

104. նաճակ *načak* (*o*-St.), sprich *najak* (wie auch jetzt gesprochen wird) 'Streitaxt' Mt. Urh.

= np. *nāčax*, *načak*, *najak* 'Streitaxt' = türk. *najak* 'Streitaxt'.

105. նաշ *naš* 'Bahre' Mašt., Jaism., Ganjaran, Oskiph.

= arab. *naʿš* 'Bahre'.

106. նարինջ *narinǰ* eine Orangenart, nur Mech. Fabeln p. 21

= np. *nārang* 'Pomeranze', arabisirt *nāranǰ* 'bittere Apfelsine' Rosen, Np. Sprachführer p. 36, bal. *nāriǹǰ*, *nārunǰ* 'Orange'

Geiger, Lautl. d. Bal. p. 60, kurd. *nārinj*, afgh. *nāranj*, skr. *nāraṅga-*. Vgl. Hehn, Kulturpflanzen[6] p. 436.

107. *նարտ nart*, sprich *nard* 'Brettspiel' Oskiph.
= np. *nard* 'Brettspiel'. Vgl. Nöld. Stud. II, 21.

108. *նոպայ nopay*, sprich *noba* 'Periode, regelmässige Wiederkehr' (des Fiebers) Mech. d. Arzt p. 4 flg., modern arm. *nobat*
= arab. *nauba*, modern *nōba* 'Periode'.

109. *նուխայ nuxay* 'Muster, Vorbild, Recept' Narek., Snorh., Mech. d. Arzt, Anhang p. 144
= arab. *nusxa* 'Copie, Exemplar'.

110. *չալակ šalak* (*i-a* St.) 'Rücken, was man auf dem Rücken trägt oder tragen kann, Rucksack' Geop., Erznk. Mt., Martin, *šalakan* 'Lastpferd' Geop. p. 204, *šalakem* 'auf dem Rücken tragen' Leb. d. Väter, Vardan, Tonak., modern arm. *šalkel* 'mettre sur son dos', *šalakel* 'mettre sa signature au dos d'un billet'

zu arab. *šallāq* 'Futtersack, Bettelsack'? Aber *šalak* findet sich schon im A.T. in der Bedeutung 'Sack, Trage' 4 Kg. 4, 39, 2 Maccab. 9, 8 (für gr. *ἱμάτιον* und *φορεῖον*), und da es doch wohl dasselbe Wort ist, kann es nicht aus dem Arabischen stammen (höchstens bei den späteren Schriftstellern). Zudem ist arab. *šallāq* wahrscheinlich selbst fremden Ursprungs, vgl. Fraenkel p. 82. Möglich also, dass das armenische und arabische Wort aus dem Persischen oder Aramäischen genommen ist.

111. *չահոքրամ šahokram*, *šahogram* 'Nelke' (als Blume) Med. Schr. Busabaṙut'iun p. 476
= np. *šāh* 'König' + ? Vgl. die mit *šah* zusammengesetzten Pflanzennamen im Busabaṙut'iun 475—478.

Dazu auch *չահպալուխ šahpaluḫ*, sprich *šahbaluḫ* Mech. d. Arzt 44 = np. arab. *šāhbalūṭ* 'Kastanie' (= Königs-eichel).

112. *չամամ šamam* Mech. Fabeln p. 58 eine sehr wohlriechende, wenig schmackhafte, mit gelblich-rothen oder purpurfarbigen Streifen und grünen Tupfen versehene, kugelrunde Frucht, die mit der Melone zusammen im Garten gezogen wird, in der Poesie als Bild der weibl. Brust gebraucht (nach A. Xaçaturean)

= arab. *šammām*, *šammāma* 'melonis genus parvum, colocynthidis instar, odoratum, striis viridibus flavis rubrisque conspicuum, apud Persas *dastanbōya* appellatum'. Vgl. Achund. p. 209.

113. ճարպաբ, ճարպապ sprich *šarab* 'Fruchtsaft, Syrup' Mech. d. Arzt 30, Šnorh., Vardan
= arab. np. u. s. w. *šarāb* 'Getränk, Wein'.

114. ճիմշիր *šimšir* 'Säbel' nur Steph. Orb.
= np. *šamšēr*, modern *šämšīr* Säbel'.

115. ճիշակ *šišak* ist modern armenisch und bedeutet nach C. 'ein einjähriges Lamm', nach A. Xaçaturean aber 'ein weibl. Lamm im 3. Jahre'
= np. *šīšak*, *šīšāk* 'ovis unius anni'. Vgl. semnan. *baxte* 'dreijähriges Schaf' = np. *šīšak* ZDMG. 32, 537.

116. ճիրիկ *širik* 'Sesamöl' C.
= np. *šīra*, arab. *šīraǰ* 'Sesamöl'.

117. ճոմին *šomin* 'Spinat' Med. Schr., Busabaṙut'iun p. 491
= np. *šōmīn* 'Spinat'.

118. ճոնիզ *šoniz* vom Wb. als Variante von *sonič* = echt arm. *arǰndeł* (= μελάνθιον Jes. 28, 25, 27) 'Schwarzkümmel' angeführt, vgl. Busabaṙut'iun Nr. 227
= np. arab. *šūnīz* 'Nigella sativa, Schwarzkümmel' A. M. 157, Achund. p. 87, 244.
Daneben steht սոնիճ *sonič* Georg, Erkl. d. Jesaias, Med. Schr., bei Vullers np. *sōnīz*, *sunīz* = mp. **sōnīč*?

119. ճումպայ *šumpay* 'wilder Fenchel' nach C.
= arab. *šumra*, syr. *šumrā*, *šamrā* 'Foeniculum capillaceum' (Brockelmann p. 380).

120. ճպլեղ *šbleł*, sprich *šbleγ*, var. *šableγ* 'Alaun' Oskiph., Geop. p. 224, Mech. d. Arzt 6, 9
= arab. *šabb* 'Alaun'.

121. [ողկոյզ *oṙkoiz* 'Traube' Hohelied 1, 13; 7, 7 u. s. w. ist nicht = arab. *'anqūd* 'Traube').

122. ճուխայ *čuxay* 'wollenes oder baumwollenes Zeug' Leb. d. Väter
= np. *čūxā* 'wollenes Kleid, Tuch'.

123. *պալղամ palłam*, sprich *balγam* 'Schleim' (eines der vier medicinischen Elemente: Blut, Schleim, schwarze und gelbe Galle) Mech. d. Arzt 4, z. 3 v. u. etc.

= arab. *balγam* 'Schleim' A. M. 19, 6, 9 u. s. w., gr. *φλέγμα* 'der kalte und flüssige Schleim im Körper'.

124. *պահրէզ pahrēz* 'Fasten' nur bei Zak'aria Corcoreçi 14. Jhd.

= np. *parhēz* 'Enthaltsamkeit, Fasten', päz. *pahrēž* Min. Gl. 154, phl. *pāhrēč* Gl. and Ind. 88 etc. P. St. p. 40.

պամ pam, sprich *bam* s. oben p. 265 unter *zil*.

125. *պատինճան patinčan*, sprich *badinjan* Mech. d. Arzt, Med. Schr., Vardan

= np. arab. *bādinjān* 'Solanum Melongena, Melanzane, Aubergine, Eierpflaume' A. M. 38, Achund. p. 23 und 210, Rosen, Np. Sprachführer p. 36.

126. *պատրինջ patrinǰ, patrinč*, sprich *badrinǰ* 'cedronella, melissa' nur C.

= np. *bādrang* 'species cucumeris; malum citreum', davon *bādrangbōya* = *bādranjbūya*, bei A. M. 41 *bāδarranjbūya* 'Melisse' Achund. p. 24, 211, phl. *vātrangbōi* Bdh. Gl. 254, d. h. 'nach Citrone riechend'.

127. *պատրուճ patruč*, sprich *badruǰ* als arab. Wort erwähnt Geop. p. 169, 3; 256

= np. arab. *bādrūǰ*, bei A. M. 41 *bāδurrūǰ* 'Ocimum Basilicum, Basilienkraut' Achund. p. 24.

128. *պարկուկ parkuk*, sprich *barkuk* eine Art Aprikose Med. Schr., Busabaṙut'iun p. 527

= arab. *birqūq*, *burqūq* (Freitag Wb.), bei Vullers *barqūq*, ital. *albercocco* u. s. w. von lat. *praecoqua*. Vgl. Hehn, Kulturpflanzen[6] p. 417.

129. *պաքարայք pakaraiḳ*, sprich *bakaraiḳ* (plur.) 'Zugthiere, Rinder' Lambr.

= arab. *baqara* 'Rind, Kuh', *baqar* 'Rinder', syr. *baqrā* 'Herde', hebr. *bāqār* 'Rindvieh'.

130. *պրկէ prkē*, sprich *brkü* 'Bassin' Geop.

= arab. *birka* 'Wasserbehälter, Teich'.

131. ՋիհանգիրՋihangir Kir. 222, 22
= np. *jihāngīr* 'Herrscher'.

132. ՋոհարՋôhar 'Edelstein' (nach dem 12. Jhd.)
= arab. *jauhar* 'Edelstein'.

133. ՋուապՋuap, sprich *Juab* 'Antwort' Erznk.
= arab. *javāb* 'Antwort'.

134. ռահանṙahan, ṙehan 'Basilicum' Tonaçoiç
= arab. *raiḥān* 'kleines Basilicum' A. M. 162, 8, Achund. p. 90.

135. ռայṙay 'Fahne, Zeichen' Grigor Tłay 12. Jhd., aber auch bei Osk. Es. und Paulusbriefe p. 66, 24
= arab. *rāya* 'Fahne'?
Ein arab. Wort ist bei Osk. Es. und Paulusbriefe (5. Jhd.) nicht zu erwarten. Sind die Stellen echt oder ist *ṙay* kein arab. Lw.? Vgl. ZDMG. 46, 265.

136. ռատինեճṙatinēč »d. i. Fichtenharz« Geop. p. 224 (sprich *ratinäǰ*)
= arab. *rātīnaǰ* 'Fichtenharz' A. M. 135, Achund. p. 75 aus gr. ῥητίνη = arm. *ṙetin* A. T.

137. ռեմոնṙemon, ṙimon 'Pfand, Angeld' Mech. Rechtsbuch
= np. *ramūn*, *rabūn* 'Handgeld, Angeld, Aufgeld', gr. ἀῤῥαβών 'Angeld, Kaufschilling, Unterpfand' aus dem Semitischen.
Vgl. *ṙabunay* 'Pfand' unter den syr. Lw.

138. [ռումբṙumb 'Lanze' Mt. Urh. stimmt lautlich nicht recht zu arab. *rumḥ* 'Lanze', syr. רומחא 'hasta'.
Vgl. *ṙmb-a-vor* 'Lanzenträger' Osk. Joh., *ṙmb-a-ƙar* (*ƙar* = 'Stein') 'Wurfmaschine, Wurfstein' Ezech. 13, 11, 13 u. s. w. 5. Jhd. l.]

139. ռուպṙup, sprich *ṙub* 'Viertel, vierte Theil' Basil. mašk. (14. Jhd.), Med. Schr.
= arab. ربع *rubʿ* 'Viertel'.

140. ռուֆ, ռուպṙuf, ṙup 'dick eingekochter süsser Saft' Mech. d. Arzt 26, 4, Geop., Med. Schr., jetzt besonders = 'Traubensaft'
= np. arab. *rubb* 'eingekochter Fruchtsaft'.

141. ռոշնումṙôšna oder *rušina* 'Pyrit, Markasit' Med. Schr.
= np. *rōšanā* 'Markasit' (Vullers Wb. II, 75, 76).

142. *սալայ salay* 'ein Geflecht aus Zweigen mit handbreitem Rand, um Fleisch, Brot u. s. w. darauf zu setzen' Oskiph. und modern arm.
= arab. *salla* 'canistrum'.

143. *սակր sakŕ* ein Vogel Mech. Fabeln p. 102
= arab. *ṣaqr* 'Jagdfalke'?
Für *սակրաք κόρακες* Zephanja 2, 14 wird *ագռաւք* 'Raben' zu lesen sein.

144. *սապր sapŕ*, sprich *sabŕ* 'der bittere Saft der Aloe' Geop., Med. Schr., Oskiph.
= arab. *ṣabr* 'Aloesaft' Löw, Aram. Pflanz. p. 426, A. M. 164, Achund. p. 91.

145. *սատապ satap*, sprich *sadab* 'Raute' Geop.
= arab. pers. *saḏāb*, *sadāb* 'Raute' A. M. 145, Achund. p. 81.

146. *սարատան saratan* 'Sternbild des Krebses' Erznk.
= arab. *saraṭān* 'Krebs'.

147. *սարսափարթայ saruṗarťay* neben *vran* 'Zelt' genannt Thomas Metsop'eçi 15. Jhd.
= np. *sarāparda* »une enceinte de toile — servant à entourer les tentes du roi et des grands« Vullers Wb., 'Königszelt' Rosen, Np. Sprachführer p. 46.

148. *սարկուլայ sarkulay* (var. *sakulay*) 'Kopfbedeckung der armenischen (unverheiratheten) Geistlichkeit', gewöhnlich *knkuł* oder *vełar* genannt, nur bei Lambr.
= np. *sar* + *kūlāh* 'Kopf' + 'Mütze'?

149. *սափարայ saṗaray* 'Querpfeife' C.
= arab. *ṣaffāra* WZKM, 8, 284.

150. *սափրայ saṗray* 'Galle' Med. Schr., Oskiph.
= arab. *ṣafrā* 'die gelbe Galle' A. M. 19, 8 u. s. w.

151. *սիւն sin* Med. Schr., nach Wb. 'sorba', die nach dem Busabarut'iun p. 564 arm. *սինձ sinj*[1]) (lat. sorbus, frz. sorbe) heisst = arm. *p̌šat* 'eine rothe, innen weisse, mehlige und süsse Beere mit länglichem Kern'

1) Arm. *sinj* nach Galen auch = gr. *μελίμηλον* 'Honigapfel', vgl. Busab. p. 565.

= np. *sinǰid* 'eine der Brustbeere (arab. *ʿunnāb*) ähnliche Frucht'?

152. *սմբուլ smbul, snbul, sumbul* 'die Narde' (Valeriana, Baldrian, aus deren Blüthe = *νάρδου στάχυς* das Nardenöl bereitet wird) Galen, Med. Schr.

= np. *sunbul* A. M. 147, *sunbul i hindī* 'Valeriana Jatamansi, indischer Nardenbaldrian' Achund. p. 82 und 241.

153. *սնդուկ snduk* 'Kiste' Mos. Kal., Michael, Geop., Leb. d. Väter

= arab. *ṣandūq* (eleganter *ṣundūq*), np. Lw. *sändūq* 'Kiste' Rosen, Np. Sprachführer p. 47, russ. *sunduk* u. s. w. Vgl. ZDMG. 46, 267.

154. *սոնոպար sonopar, sonopri*, sprich *sonobar, sonobri* 'Fichte' Geop. p. 224, Busabaṙutʿiun p. 573

= arab. *ṣanaubar* 'Fichte' A. M. 163, Achund. p. 90, modern pers. *sinoubär* 'Pinie' Rosen, Np. Sprachführer p. 35.

155. *սուրինճան surinčan* Mech. d. Arzt, Anhang 144, 145, sprich *surinǰan* 'ermodattilo' C.

= arab. *sūrinǰān* 'Colchicum autumnale, Herbstzeitlose' A. M. 154, Achund. p. 86 und 242 (Hermodactylus im Alterthum und Mittelalter).

156. *սպանախ spanax* 'Spinat' Mech. Fabeln p. 53

= np. *ispanāx, isfānāx* A. M. 8, z. 1 v. u., Achund. p. 6.

157. *սպանդ spand* 'Raute' Galen, Med. Schr.

= np. *sipand* A. M. 93, *aspand, isfand* 'Steppenraute' Achund. p. 50 und 226, phl. *spand* Bdh. p. 28, 12, afgh. *spānda* 'the wild rue', zd. *spənta-* 'heilig'.

158. *սպարակ sparak* 'Gelbwurz' Med. Schr.

= np. *asparak* 'Gelbwurz'.

159. *տուղրայ tuγra* Vardan Gesch. 104, Steph. Orb. II, 138

= türk. tatar. *tuγra* urspr. 'der königliche Namenszug, das Monogramm des Sultans, jetzt auch auf die Münzen geprägt und über den Thoren der kaiserlichen Gebäude etc. in Gold gemalt' (Zenker).

160. *փարտ ṗart*, sprich *ṗard* 'ungerade' alt. Gramm.
= arab. *fard* 'ungerade'.

161. *փարտայ ṗartay*, sprich *ṗarda* 'Vorhang' Ganjaran
= np. *parda* 'Schleier, Vorhang'.
Vgl. *partak* oben p. 229.

162. *փուրկան ṗurkan* 'der Koran' Levond 83, 10
= arab. *furqān*.
Vgl. Vardan p. 66: *ղուրան ɣuran* = arab. *qur'ān* 'der Koran', *սուրաթ ալ-բակարա* = arab. *sūrat ul baqara* (die zweite Sure des Korans).

163. *փրզունդ ṗrzund* 'Spross' (Sohn oder Tochter) Erznk. Gramm.
= np. *farzand* 'Spross'.

164. *փրփրեմ ṗrṗrem*, *ṗerṗeran* 'Portulak' Mech. d. Arzt p. 24, 16; 30, 9
= np. *parpahan*, *farfin*, *farfax* 'Portulak' A. M. 39, z. 3 v. u., Achund. p. 23, bei Vullers auch *parparam*.

165. *պօզ pȯz*, sprich *bȯz* eine Pferdefarbe Glosse zu Apc. 6, 8 (gr. χλωρός), Geop. 199
= np. *bōz* 'equus coloris caerulei in albedinem vergentis', türk. *boz* 'stahlgrau, blaugrau'.

166. *քաքում ḳaḳum* 'Hermelin' C.
= arab. pers. türk. *qāqum*, phl. *kākum* Bdh. 58, 3.
Vgl. altarm. *kngm-eni* 'Hermelinpelz' FB. 263 von **kngum* 'Hermelin'.

167. *քէտան ḳ̇tan* 'Lein' ist modern armenisch
= arab. *kattān* A. M. 205 (*bazr ul kattān* 'Leinsamen'), np. *katān* 'Lein, Leinen'. Altarm. *ktav* 'Lein, Leinen', *ktavat* 'Leinsamen'.

168. *քիչ ḳič* 'wenig' Lambr., jetzt sehr gebräuchlich
= np. *kīč* 'wenig, klein'.

169. *քմին ḳmin* 'Hinterhalt' Mt. Urh.
= arab. *kamīn* 'Hinterhalt'.

170. *քումայթ ḳumait* 'rothbraun' (Pferd) Geop. p. 199

= arab. *kumait*, np. *kumait* (= *äsp i kähär*) 'Brauner' Rosen, Np. Sprachführer p. 38.

171. *քուռաթ kuṙaṫ* 'Lauch, Porree' Geop., Med. Schr. = arab. *kurrāṯ* 'Allium porrum, Porree' A. M. 203, Achund. p. 113.

Այս բառերի քանակը կարելի է ըստ ցանկության ավելացնել[1] հետազոտելով միջին հայերենով ստեղծագործու-

1) Ես այդպես, թերթելով Մխիթար Հերացու «Ձերմանց մխիթարության» աշխատության առաջին էջերը, գտել եմ հետևյալ օտար բառերը.

սավթայ savtay p. 3, z. 3 v. u.; 4, z. 5 v. u.; 14, 10; 19, z. 1 v. u., sprich *savda* = arab. *saudā* 'die schwarze Galle' A. M. 19, 6 u. s. w.; *ճուլլապ čullap* p. 7, z. 8 v. u. etc., sprich *jullab* = np. arab. *julāb*, *jullāb* A. M. 20, 5; 53, 3, arabisirt aus pers. *gulāb* 'Rosenwasser'; *սրքնճուպին srkʻnǰubin* p. 7, z. 2 v. u. etc., sprich *srkʻnǰubin*, daneben *sirqānǰubin* Geop. 98 = np. *sirkangubīn* 'oxymel', auch *sikangabīn* A. M. 18, 10, arabisirt *sikanǰabīn*; *հնդիպէ hndipē* p. 8, 6, sprich *hndibā* = arab. *hindubā* 'Cichorie' A. M. 266; *նոնոֆար nonofar* p. 8, 8, *lilufar* p. 9, 9 u. s. w. = np. arab. *nīlūfar* A. M. 261, *līlūfar* etc. 'Nymphaea alba'; *նամամ namam* p. 10, 11 = arab. *nammām* 'Quendel' A. M. 262; *բռազիան ṙazian* p. 14, 15 = np. *rāzyāna* 'Fenchel', arab. *rāziyānaǰ* A. M. 133; *մուզաւարայ muzavaray* p. 17, z. 5, 6 v. u. = np. arab. *muzavvara* 'cibus sine carne' u. s. w. (Vullers, Wb. II, 1173); *պզրխաթուն pzrxaṫun* p. 24, 16 etc., sprich *bzrxaṫun* (*bzrkatun* etc.) = arab. *bazr(a)qaṭūnā* 'Flohsamen' A. M. 42; *թմրհնդ-ով tʻmrhnd-ov* (instr.) p. 25, z. 5 v. u. = arab. *tamr ul-hindī* 'Tamarinde' A. M. 67; *մշմշ-ի mšmš-i* (gen.) p. 27, 7 = arab. *miśmiś* 'Aprikose' A. M. 246.

Besonders gehäuft finden sich solche Fremdwörter in Recepten, von denen ich eines (aus dem Anhang zu Mechithar's Werk über die Fieber p. 144) als Probe dieser unarmenischen Kunstsprache hierher setze:

Nimm 5 Arten *halilē* ('Myrobalane', *halīla* A. M. 13, 13), *sabṙ* ('Aloe', oben p. 276), *ṙevand* ('Rhabarber', *rēvand*, *rīvand* A. M. 134), rothe Rose, *yarikon* ('Agaricum', *ayārīqūn* A. M. 17), *tʻrbuṫ* ('Turpethum', *turbid*, *turbuḏ* A. M. 69) je ½ Dram, *šahm i xanzal* ('Fleisch der Koloquinthe', *ḥanẓal* A. M. 91, 8), *sakamoni* ('Scammoniumwurzel', *saqmūniyā* A. M. 151), *aftʻimon* ('Epithymum', *aftīmūn* A. M. 16), indisches Salz, *kʻitʻrē*, *muxlazrax* ('Bdellium', *muql azraq* Vullers II, 1204), *anison* ('Anis', *anīsūn* A. M. 12) je 1 Dang, *balasan* ('Balsam', oben p. 263) Holz und Frucht, *asaron* ('Haselwurz', *asārūn* A. M. 18), *salixay* ('Zimmtcassie', *salīxa* A. M. 148), *mazdakʻē* ('Mastix', *maṣṭakī* A. M. 250), *dariseni* ('Zimmt', *dār ṣīnī* A. M. 125), *sumbul* ('Baldrian', oben p. 277), *zafran* ('Safran', *zaʿfarān*, *zaʿfurān* A. M. 138), *ōšindr* ('Absinth', oben p. 259), armenischen Stein, Juden- (*ǰhut*) Stein, Lasur- (*lazvard*) Stein, *surinǰan* ('Colchicum', oben p. 277), *huzidan* ('Knabenkraut', *būzaiḏān*

թյունների, հատկապես բժշկագիտական աշխատությունների (Med. Schr.) և «Գիրք վաստակոցի» (Geop.) արաբերեն ու նոր պարսկերեն բառային կազմը: Ես խուսպփում եմ դրանից, ոչ միայն նրա համար, որ ինձ անծանոթ է այդ ստեղծագործությունների նյութը, այլ նաև՝ որ այդ բառերն առանձնակի հետաքրքրություն չեն ներկայացնում, և որ այդ հետազոտությունների առարկան պետք է լինի ոչ թե միջին և նոր հայերենը, այլ հին հայերենը:

A. M. 55), *habnīl* ('Convolvulus'; *habb ul-nīl* A. M. 94) je ½ Dang, zerreibe dies alles fein, das *sakamoni* grob, mische es mit *sat'arǐǰ*-Wasser ('Erdrauch', *šāhtarraǰ* A. M. 158) und mache eine Pille (*hab* = arab. *ḥabb*).

Մաս II
Ասորական փոխառությունները հայերենում[1)]

Ինչպես այսօր էլ հայերն իրավունք ունեն իրենց դասելու քրիստոնեության ամենահավատարիմ կողմնակիցների թվին, նույնպես էլ կարող են պարծենալ, որ իրենք են այն առաջին ազգը, որը քրիստոնեությունն ընդունել է որպես պետական կրոն[2)]: Նրանց առաքյալը Գրիգոր Լուսավորիչն էր, որը քրիստոնեասյաց Տրդատ թագավորին (ծնվ. 317 թ., ըստ Մարկվարտի՝ 330 թ.) դարձի բերեց և նրա միջոցով Հայաստան մտցրեց քրիստոնեությունը, որն սկզբում թեև ձևական ընդունելություն գտավ, սակայն հետագայում (5-րդ դար) առավել խոր ու հաստատուն արմատներ գցեց ժողովրդի մեջ: Բնականաբար նոր կրոնը շուտով դարձավ այնպիսի միջոց, որը Հայաստանը, հատկապես ազդեցիկ հայ հոգևորականությանը կապեց Բյուզանդիայի հետ և գցեց հույների ազդեցության տակ: Այս ազդեցության հետ, սակայն, դեռ վաղուց մրցակցում էր հարևան ասորական երկրների ազդեցությունը: Հայկական եկեղեցին, որը մինչև Ներսես Կաթողիկոսի մահը (մինչև 374 թ.) ենթարկվում էր Կեսարիայի Մայր աթոռին[3)], դեռևս Պապ թագավորի օրոք (367-374) հրաժարվեց Կեսարիայից[4)] և ձեռք բերեց իր անկախությունը: Բայց երբ կարճ ժամանակ դրանից հետո (մոտ 387 թ.) երկիրը բաժանվեց Պարսկաստանի և Բյուզանդիայի միջև, հունական փոքրիկ մասի բնակիչները հարկադրված էին՝ «Կեսարիայի Մայր աթոռին ենթարկվելով՝ որպես

1) Հմմտ. իմ «Սեմական փոխառությունները հին հայերենում» աշխատությունը, ZDMG. 46, էջ 226...

2) Մոտավորապես 280 թ.՝ ըստ Գելցերի («Փավստոս Բուզանդ կամ Հայկական եկեղեցու սկզբնավորությունը», էջ 166), 295 թ.՝ ըստ Մարկվարտի («Քննադատություն Փավստոս Բուզանդի»): Մեհրուժան անունով մի եպիսկոպոս է հիշատակվում դեռևս Դիոնիսիոս Ալեքսանդրիացու (248-265) կողմից (Եվսեբիոս, Եկեղեցական պատմություն VI, 46, 2, հայերեն, էջ 517). դա նշան է այն բանի, որ դեռևս Գրիգորից առաջ քրիստոնեությունն սկսել էր ներթափանցել Հայաստան (Gelzer a. a. O., էջ 171):

3) Ֆոն Գուտշմիդ, Ագաթանգեղոս, էջ 56, Gelzer a. a. O. էջ 131, 157-161:

4) Հմմտ. WZKM. 5. 172. Ծանոթություն:

փոխհատուցում ծառայել ոչ թե Ասորեստանի, այլ Հունաստանի եպիսկոպոսական թեմին *(χειροτονία)*» (ՄԽ. III, 54, էջ 248), մինչդեռ Պարսկաստանին բաժին ընկած արևելյան մեծ մասում «պարսիկ նահանգապետերը ոչ ոքի թույլ չէին տալիս սովորել հունարեն, այլ՝ միայն ասորերեն» (ՄԽ., անդ): «Սասանյանները ասորերենը հունարենի հաշվին հովանավորելու և այդկերպ արևելյան հռոմեացիների հետ իրենց քրիստոնյա հպատակների մերձեցումը խափանելու ուրույն քաղաքականության հարցում հետևողական մնացին և, սկսած Մովսեսի ժամանակներից, նեստորականների աջակցությամբ կաթոլիկների հաշվին փայլուն հաջողությամբ իրագործեցին այն. ամենուրեք, որտեղ նեստորականներն առավելություն ունեին, ասորերենը դարձավ տիրապետող լեզու, արմատախիլ եղան հելլենիզմի վերջին մնացորդները: Հայ քրիստոնյաներին սպառնացող, հունական մայր եկեղեցուց լիովին կտրվելու ահագնացող վտանգն էր, որ խթանեց հայ ազգային գրականության առաջացմանը. հայ հոգևորականության մի քանի ակնառու հանճարներ որոշեցին սեփական այբուբենի և հայ գրական լեզվի ստեղծումով իրենց ժողովրդին ազատագրել ասորական ազդեցությունից և իրենց տեսակետից հունական գրականության գանձարանի՝ հատկապես կարևոր բոլոր երկերի զանգվածային թարգմանությամբ փրկել հնարավորինս շատ բան՝ հօգուտ հայ ժողովրդի[1]»: «Այդ այրերը հոգևոր ամուր կապով Հայաստանը կրկին կապեցին Հունաստանի հետ: Դրա համար էլ պարսից կառավարությունը չարակամություն էր ցուցաբերում նրանց նկատմամբ: Սահակն ու Մեսրոպն իրենց վերջնականապես պարտավորված զգացին՝ հաջողությամբ շարունակել իրենց թարգմանական գործունեությունը և տեղափոխվել իրենց հռոմեական երկիրը: Դրա դիմաց հունական կառավարությունը, որն իսկույն գիտակցեց, որ հայ ազգային նախածեռնության հովանավորումն իրենց սեփական ճիշտ հասկացված շահերից է բխում, իսկույն հրահանգեց հռոմեական Հայաստանում իշխող նահանգապետ Անատոլիոսին՝ պետական միջոցների հաշվին հոգալ հայկական դպրոցների կարիքները: Այսպես անարգել ընթացք տրվեց նախածեռնությանը: Հասկանալի էր պարսիկների զայրույթը: Սահակի հետագա պաշտոնազրկումը բազմիցս ներկայացվում էր որպես իր հունական համակրանքի հետևանք: Պարսից կառավարության կողմից ազգօտար երկու

1) *Ֆոն Գուտշմիդ*, Մովսես Խորենացու Հայոց պատմության արժանահավատության մասին, էջ 8-9:

ասորացիների[1] նշանակումը որպես կաթողիկոս, այնուամենայնիվ, այն լավագույն ապացույցն է, որ կառավարությունը ուժը ներածին չափով, անգամ զուր չարչարանքով, ջանում էր խեղել Սահակի և նրա համախոհների ձեռնարկումը»[2]:

Եվ այսպես, հարաբերություններն Ասորեստանի հետ ամենասերտն էին, և ասորական ազդեցությունն ամենաուժեղն էր մինչև այդ թարգմանիչների գործունեություն ծավալելը: Սուրբ Մաշտոցի համար[3] ցավ էր տեսնել,- ասում է Ղազար Փարպեցին,- թե ինչպես հայ երիտասարդությունը «մեծ ծախսերով և հեռավոր ճանապարհորդություններով ու երկարատև հանգրվանումով դպրոցներում ասորական գիտելիքներ ձեռք բերելու համար վատնում էին իրենց օրերը: Բանն այն է, որ հայ համայնքների վանքերում ու եկեղեցիներում ժամերգության և ժամասացության դեպքում օգտվում էին միայն ասորերենից[4]: Ինչից էլ այդքան մեծ երկրի համայնքները, ասորերենին անծանոթ լինելու պատճառով, ո՛չ կարող էին որևէ բան հասկանալ, ո՛չ էլ որևէ օգուտ քաղել»[5]: Բայց երբ հայտնագործված էր հայերեն գիրը, «այդ ժամանակ,- ինչպես Ղազարն է ասում (էջ 42),- ամեն ոք եռանդով լեցուն ձգտում էր հայերեն գիտելիքի ուսումնասիրության, և ուրախանում էին, որ լույս աշխարհ են դուրս եկել ասորական տառապանքներից, ինչպես խավարից»: Թեև թարգմանիչները ևս ոչ մի դեպքում չեն խուսափել՝ ստեղծագործություններ թարգմանելու ասորերենից, սակայն նրանց գործունեության ավարտով (5-րդ դար) դադարեց նաև ասորական աղբյուրներին դիմելու ամեն մի շարժառիթ: Մյուս կողմից, որքան էլ հետ թվագրենք Ասորեստանի հետ ունեցած հարաբերությունները, հնարավոր չէ ճշտիվ որոշել, բայց թերևս կարելի է ենթադրել, որ նրանք բավականին հնուց են գալիս: Բայց երբ ուրացող Մերուժանի պահանջով ամբողջ

1) *Բրքիշոյ* և *Շմուէլ*, տե՛ս ստորև, էջ 292 և 297:

2) Gelzer a. a. O. էջ 164:

3) Այդ նույն այրը Կորյունի երկի առաջին հրատարակության մեջ և Ղազարի մոտ անվանվում է միայն *Մաշտոց*, իսկ Կորյունի երկի վերջին հրատարակության մեջ և Մովսես Խորենացու մոտ (բացի էջ 83-ից)՝ միայն *Մեսրոպ* (կամ՝ *Մեսրոպ*):

4) Հմմտ. անդ, էջ 44. - «տառապում էին ասորերեն տանջալից ու անօգուտ ուսուցումից»:

5) Հմմտ. ՄԽ. III, 47, էջ 238. - «Ուսուցման ժամանակ սուրբ Մեսրոպը պակաս նեղություն չէր կրում, քանի որ ինքն էր լինում և՛ ընթերցողը, և՛ թարգմանիչը: Իսկ երբ մեկ ուրիշն էր կարդում, ու Մաշտոցը ներկա չէր լինում, խումբն անհաղորդ էր մնում, քանի որ թարգմանիչ չէր լինում»:

Հայաստանում այրել էին հունարեն գրքերը[1] (ՄԽ. III, 54, էջ 248), դրանց փոխարինեցին ասորերեն երկերը, և ուժեղացավ ասորերենի ազդեցությունը: Հունական և ասորական դըպրոցները Հայաստանի բոլոր գավառներում հիմնադրել էր Սուրբ Ներսեսը (ծնվ. մինչև 374 թ.) (ՖԲ. էջ 77): Ասորացիք ավելի վաղ էին ձեռնարկել քրիստոնեության տարածումը Հայաստանում, ինչպես, օրինակ՝ մեծն քորեպիսկոպոս Դանիելը[2]՝ Սուրբ Գրիգորի աշակերտը, Մեծ Հայքի Տարոն նահանգի Աշտիշատ ավանի հայկական Մայր եկեղեցու առաջին հոգևորականը (ՖԲ. էջ 36), և Ասորեստանից, դեռևս նախքան Գրիգորը, քրիստոնեությունը մուտք գործեց Հայաստանի հարավային գավառները (Ծոփք-Վասպուրական) (Gelzer a. a. O. էջ 172): Բայց դա ամենից առաջ ասորերեն (արամեերեն) լեզվով խոսող, հին ու գերազանցող մշակույթ ունեցող երկրների հարևանությունն էր ու արամեական բնակչություն ունեցող երկու՝ Ծոփք և Աղձնիք գավառների պատկան լինելը[3] հնագույն հայկական պետությանը, որոնցով էլ մշակույթի և լեզվի բնագավառում ասորական ազդեցությունը նախաքրիստոնեական Հայաստանի վրա արդեն կարողանում էր կարևոր նշանակություն դրսևորել և, իհարկե, նաև ձեռք բերեց այդ նշանակությունը:

Այս փաստարկումները բավական են՝ հիմնավորելու ասորերեն բառային նյութի առկայությունը հայերենում և հավաստիացնելու, որ այդ փոխառությունն սկսվել է մեր թվարկության սկզբում կամ մինչ այդ և ըստ էության ավարտվել է մ. թ. 5-րդ դարում: Ստորև ես համեմատում եմ այդ նյութը, սակայն ավելացնում եմ նաև հայերենին օտար այն մնացյալ անունները, որոնք ասորերենից թարգմանված կամ ասորերեն աղբյուրների վրա հիմնվող հայերեն աշխատություններում ի հայտ են գալիս ասորական ձևով և վկայում են թեկուզ միայն գրական ասորերենի ազդեցությունը: Այդ աշխատություններից են. 1) հայերեն Աստվածաշունչը՝ թեև առկա տեսքով (Վենետիկ, 1805) հունարենից թարգմանված (432 թվից հետո), սակայն

1) Ըստ Ֆոն Գուտշմիդի՝ 367 թ., տե՛ս «Մովսես Խորենացու Հայոց պատմության արժանահավատության մասին», էջ 8:

2) Նա խեղդամահ արվեց հայոց թագավոր Տիրանի (326-337) հրամանով, հետևաբար մահացել է մինչև 337 թ.: Թեև ըստ Մարկվարտի՝ Տիրանը թագավորել է 340-350 թթ.:

3) Հմմտ. *Կիպերտ*, Հին աշխարհագրության դասագիրք, էջ 79, Թոմաշեկ, Սասուն, էջ 6: Տարոնի ասորացիների մասին տե՛ս *Կիպերտ* a. a. O., *Գելցեր*, Հետազոտություն հայ դիցաբանության, 111, 119, հմմտ. Ստրաբոն, 528:

ասորերենից եկած հնագույն մի թարգմանության գործածությամբ[1], 2) Սուրբ Եփրեմի երկերը (հայերեն հրատ. Վենետիկ, 1836), 3) Սուրբ Իգնատիոսի թղթերը (հայերեն, Կոստանդնուպոլիս, 1783), 4) Եվսեբիոսի «Եկեղեցական պատմությունը»[2] (հայերեն, Վենետիկ, 1877), 5) Լաբուբնա, «Աբգարի թուղթը»[3] (հայերեն, Վենետիկ, 1868), 6) Ափրահատի «ճառերը»[4] (սխալմամբ վերագրվել է Հակոբ Մծբնացուն, հայերեն, Հռոմ, 1756), 7) մի քանի Սրբերի կյանքը, ինչպես Մարութա Երանելու կյանքը (Վարք սրբոց, Վենետիկ, 1874, հ. II, էջ 17), 8) Առաքյալների ուսմունքը (հայերեն, Վիեննա, 1896) և այլն: Նրանցից ասորական անուններն այնուհետև անցել են նաև *այնպիսի* երկերի մեջ, որոնց համար այդ թարգմանություններն աղբյուր են ծառայել, ինչպես օրինակ՝ Մովսես Խորենացու «Պատմությունը». հեղինակն այլոց թվում օգտագործել է Աստվածաշնչի, Եվսեբիոսի «Եկեղեցական պատմության» և «Աբգարի թղթի» հայերեն թարգմանությունները[5]:

Ասորերեն փոխառությունների հնչյունական կապերը ես քննարկել եմ ZDMG.-ում, 46, 227... և նկատել, որ այդ բառերի մեջ, որպես կանոն, իրար համապատասխանում են հետևյալ տառերը կամ հնչյունները.

1) Երբ Մեսրոպը Վրաստանից ու Աղվանքից տուն է դառնում, «նա գտնում է *մեծն Սահակին ասորերենից թարգմանություն կատարելիս, քանզի հունարեն ոչինչ չկար*» (երբ Մերուժանն այրել էր տվել հունարեն գրքերը և այլն), MX. III 54, էջ 248: Բայց երբ Բյուզանդիայից բերվել էր հունարեն Աստվածաշնչի բնօրինակ տեքստը, «մեծն Սահակն ու Մեսրոպն արդեն մի անգամ թարգմանվածը նորից թարգմանեցին» և այլն: MX. III, 61, էջ 260:

2) Հմմտ. A. Merx, de Eusebianae historiae ecclesiasticae versionibus և այլն, Atti del IV congresso internazionale degli orientalisti, Firenze 1880, հատոր I, էջ 199...

3) Հմմտ. *Տաշյան*, Ասք Աբգարի, WZKM. IV; Կարիեր, La légende d'Abgar, էջ 367... Վերջինիս համաձայն՝ հայերեն թարգմանությունը եղել է 5-րդ դարից էլ ուշ (a. a. O. էջ 373):

4) Հմմտ. Sasse, Prolegomena in Aphraatis sapientis Persae sermones homileticos, Լայպցիգ, 1878, Տաշյան, Ասք Աբգարի, էջ 36, սեպտեմբերի արտատիպ:

5) Անմիջապես ասորական աղբյուրից է սերում նաև Միխայիլ Ասորու Քրոնիկոնի 1248 թ. կատարված հայերեն թարգմանությունը և Զախաուի ոչ հավաստի ենթադրությամբ՝ «Ասորա-հռոմեական դատաստանագրքի» թարգմանությունը (հրատ. Բրունս և Զախաու, Լայպցիգ, 1880, էջ 171, 172) միջին հայերենով, մոտավորապես 13-րդ դար (թարգմանված Ներսես Լամբրոնացու կողմից (12-րդ դար)՝ ըստ «Catalogue des anciennes traductions arméniennes»-ի, Վենետիկ, 1889, էջ 755, սակայն հավանաբար հետագայում այն վերարտադրվել է ժողովրդախոսակցական լեզվով): Հմմտ. *Տաշյան*, Վիեննայի Մխիթարյանների հայերեն ձեռագրերի գրացուցակ, էջ 126, տող 2՝ ձախում, էջ 74, տող 20՝ աջում, Քարամյանց, Բեռլինի թագավորական գրադարանի հայերեն ձեռագրերը, էջ 45: Նման աշխատությունները թերևս վկայում են առանձին հեղինակների խորագիտությունը, բայց ոչ՝ Հայաստանի վրա Ասորեստանի այն հին ազդեցության աշխուժացումը:

syr.	ב = *b*	ב = *w*	ג *g*, *γ*	ד = *d*	ד = *δ*	ה *h*
arm.	բ *b*	բ *b*, ւ *v*	գ *g*	դ *d*	դ *d*, ր *r*	հ *h*
syr.	ז *z*	ח *x*	ט *ṭ*	י *y*	כ *k*, *χ*	ל *l*
arm.	զ *z*	խ *x*	տ *t*	յ *y*	ք *k*	լ *l*
syr.	מ *m*	נ *n*	ס *s*	פ = *p*	פ = *f*	ע *ʿ*
arm.	մ *m*	ն *n*	ս *s*	պ *p*	պ *p*, ւ *v*	ծ *c*
syr.	ק *q*	ר *r*	ש *š*	ת *t*, *θ*	*ă*	*ī*
arm.	կ *k*	ր *r*	շ *š*	թ *t*	ա *a*	ի *i*
syr.	*ĕ* (*ai*)	*ŭ*	*ō* (*au*)		*ə*	ausl. א
arm.	ե, է *ĕ*	ու *u* (*oi*)	ո *o*, ոյ *oy*, ու *u*		*a*, —, *e*	այ *ay*, —

Ընդ որում պետք է ընդհանուր առմամբ ուշադրության արժանացնել այն ... 1) որ հայերենը չունի *w*, *γ*, *δ* *f*, *θ* շնչեղները, ուստի դրանք պետք է փոխարինի համապատասխանաբար *բ*, *գ*, *դ*, *փ*, *թ* պայթական բաղաձայններով, բայց նաև *w*-ն ու *f*-ն՝ ազգակից *ւ* կիսաձայնով (w-ի դիմաց հմմտ. ստորև՝ *կաքաւ*, *հաշիւ*, *շաւիղ*, *քաւ*, *f*-ի դիմաց՝ *կեղեւ*, *տերեւ*, *սուսեր*, *ծիւթ*), *δ*-ն կարող է փոխարինել նրան[1] հարող *ր*-ով (*հրեայ*, *շամփուր*)[2], 2) որ հայերենը չունի կրկնակի բաղաձայններ և հետևաբար ասորական bb-ն տալիս է *բ*-ով (*գուբ*, *շաբաթ*), ասոր. *zz*-ն՝ *զ*-ով (*գզաթ*, *մազ*), ասոր *ṭṭ*-ն՝ *թ*-ով (*մախաթ*) կամ *տ*-ով (*կատու?*), ասոր. *ll*-ն՝ *ղ*-ով, ասոր. *nn*-ն՝ *ն*-ով (*քնար*, *շուշան*), ասոր. *pp*-ն՝ *փ*-ով (*շափիղայ*, *շուշփայ*, *սափրեմ*), ասոր. *ṣṣ*-ն՝ *ց*-ով (*կացին*, *ցից*), ասոր. *qq*-ն՝ *ք*-ով (*կաքաւ*): Թեև որոշ դեպքերում ասորական կրկնակի բաղաձայնը վերարտադրվել է ռնգային+պարզ բաղաձայնով, այն է[3] *թանգար* (վաճառական)= ասոր. taggārā (**tangārā*-ից), *մանգաղ*=ասոր. *maggəlā* (**mangəlā*-ից), *քանքար*=ասոր. kakkərā (*եբր. kikkār*), *ծննդեայ* = ասոր. *ṣeṣṣəlā* (եբր. צלצל-քաս), *շամփուր* =ասոր. *šappuδā*, և հարց է առաջանում՝ ինչպե՞ս պետք է բացատրել հնչյունների այս փոխարինումը: Այն, որ ռնգայինը չի կարող առաջանալ ասորերեն՝ ենթադրվող նախասկզբնական ձևից, ինչպես կարող էր թվալ *թանգար*-ի ու *մանգաղ*-ի պարագա-

1) Հմմտ. P. St. էջ 201:

2) *δ*-ի դիմաց *դ* է լինում ժողովրդայնությունն չունեցող երկու *աղիմ* և *գադիշ* բառերում:

3) *անգամ* և *խնծոր* բառերի մասին տե՛ս ստորև տրվող նշումները՝ էջ 301 և 305:

յում, մանրամասն շարադրված է ZDMG.-ում՝ 46, 230: Բայց թե արդյո՞ք այդ ռնգայինը գալիս է արամեերենից, ինչպես ես ընդունել եմ a. a. O.-ում, կամ էլ՝ արդյո՞ք այն, ինչպես կարծում է Ֆր. Մյուլլերը, հայերենի «անօրգանական» սպրդում է, պետք է առայժմ մի կողմ թողնել, մինչև որ նոր նյութ կհավաքվի և հարցը կքննարկվի առավել ընդգրկուն փոխկապակցության մեջ, ուր այն մղում է Գ. Մեյերն իր «Հնդեվրոպական հետազոտություններում», 4, 332-333[1]):

Ինչ վերաբերում է վերջնահնչյունին, ապա ի հայտ են գալիս ասորերեն փոքրաթիվ փոխառություններ[2], որոնցում կա *-այ* (նախասկզբնական *ա*-ից ?), որը համապատասխանում է ասորական էմֆատիկ կարգավիճակով *ā*-ին (նախասկզբնական հոդին), մինչդեռ հոգնակին այդ *-այ*-ը չունի: Ըստ Նյոլդեքեի դատողությունների (ZDMG. 46, 28)՝ կասկած լինել չի կարող, որ եթե ոչ բոլոր, ապա գրեթե բոլոր փոխառությունների հիմքում ընկած է ասորական էմֆատիկ (ոչ թե բացարձակ կամ կոնստրուկտիվ) ձևը[3], և որ հայերը բառերը փոխառելիս այդ *ā*-ն կա՛մ պահել են, կա՛մ պարզապես դեն նետել: Բայց դրանով նաև ընդունվել է, որ շատ հին ժամանակներում փոխառված առանձին բառեր (ինչպես թերևս ասոր. էմֆատիկ *ṭarpā*-ի համեմատությամբ *տերեւ*=ասոր. *ṭəref* բացարձակը) կարող են վերագրվել ասոր. բացարձակին:

Հատկապես պետք է նկատել հետևյալը. ր-ի դիմաց (=հայ. *զ*) ի հայտ է գալիս *ծ՝ ծէք, հմմտ, ծիւք* և *ծագ* (էջ 185), ն-ի համար (=հայ. *խ*)՝ *հ՝ հանուք (խանուք*-ի երկրորդական ձևը), *հաշիւ, հաղբ-ք*, նոր պարսկերեն՝ *šuṗ 'haïšoy*, ↄ-ի փոխարեն (=հայ. *ք*)՝ *կ՝ կասկարայք, կուպր, մանիշակ, մաշկ*[4], ↄ-ի փոխարեն (=հայ. *ղ*)՝ *լ՝ լումայ, խարբալեմ, խարագուլ, տարմալ, դոհլ, փիլիսոփայ* և *Շմուէլ* (ինչպես նաև *-էլ*-ով վերջավորվող բոլոր անուններում), բայց հրատարակությունները ձեռագրերի *ղ*-ի փոխարեն հաճախ *լ* են գրում, ↄ-ի դիմաց (=հայ. *փ* կամ *վ*)՝ *պ՝ զոպայ, կուպր, շպար* (?), ↄ-ի դիմաց (=հայ. *ր*)՝ *ռ՝* միայն

1) Հմմտ. նաև ստորև՝ ռնգայինի գործածումը հունարեն փոխառություններում:

2) *արեղայ, ագուգայ-ք, աթուքայ-ք, ամիրայ, գուրբա, զոպայ, լումայ, ծննդայ, կաթսայ, կասկարայ-ք, կարկուրայ, հեգենայ, մաշարայ, շափիղայ, շիփորայ, շղթայ, շուկայ, շուշմայ, շուշփայ, շուփայ (?), պապկայ (?), պողոտայ (?), ռաբունայ, սատանայ, տղայ, փեգենայ, փիլիսոփայ, քահանայ, քուշնայ, քուսիքայ, քուրայ.*

3) Հմմտ. հայ. *գաղութ* =ասոր. *gālūṯā* էմֆատիկ (≠ *gālū* բացարձակ), հայ. *գզաթ* = ասոր. *gezzəṯā* (≠*gezzā*) և այլն, ZDMG. 46, 228, նշում 4:

4) Սրանցից *կասկարայ-ք* և *մանիշակ* բառերը սեմերեն չեն, *կուպր*-ը հնչյուններով էլ է աչքի ընկնում, *մաշկ*-ը առկա է նաև պարսկերենում:

Ուռհայ բառի մեջ և բառասկզբում: *մր* և *վլ* հնչյունային կապակցությունները դարձել են *րմ* և *ղբ* (*քուրմ, հաղբ-ք*), ինչպես նաև բուն հայերեն բառերում *բր*-ը դարձել է *ղբ, բղ*-ը՝ *ղբ* (տե՛ս իմ «Հայկական ուսումնասիրությունները», էջ 77), ասորական *-āyā* վերջածանցը փոխարինվել է բուն հայկական *-ացի (նաւրացի, փղշտացի)* կամ *-եայ (հրեայ, քաղդեայ)* վերջածանցով: Այուս շեղումները տե՛ս առանձին համարակալումների տակ:

Հատված 1. Ասորական անուններ[1]

1. Աբա *Aba* ein Gnunier, nur FB. 29 = syr. אבא *Awā* N.pr., Payne Smith, Thesaurus Syriac. p. 5. Zu syr. אבא ‘Vater’.

2. *Abas in* Մար Աբաս Կատինայ *Mar Abas*[2] *Katinay* ein Syrer MX. 19, 21, 33, 82, Joh. Kath. 10, *Mar Abay Katinay* (gen. abl.) MX. 20, 40, *Marabay*[3] (gen.) Philosoph von Mcurn[4] Sb. (Pseudo-Sebēos) 1

= syr. מרי אבא קטינא *Mār* (‘Herr’) *Awā Qaṭṭīnā* (ὁ λεπτός ‘schmal, schmächtig’), vgl. *Mār Awā* Hoffmann 115, 270, ZDMG. 43, 389, Nöld. syr. Chron. 19 etc.

Die Ausgabe der Brüder Whiston p. 21 hat *Maribas*, das = syr. *Mār Hīwā* wäre, vgl. *Ibas* = חיבא Payne Smith 1002, Hallier, Edessenische Chronik p. 151, LXIV, gr. Ag. 141.

3. Աբգար Արշամայ *Abgar Aršamay* König von Edessa Brief des Abgar (Venedig 1868) 4 = *Abgar Arjamay* Euseb. Kirchengesch. 61, MX. 97

entstellt aus syr. אבגר אוכמא *Abgar Ukkāmā* ‘Abgar der schwarze’ Phillips, The doctrine of Addai p. 1 fig., Cureton, Ancient syriac documents p. 2 fig., Dashian, Zur Abgar-Sage p. 27, Carrière, Légende d'Abgar 379.

Aus der gleichen syrischen Quelle stammen folgende Namen im armenischen Abgar-Brief, bei Euseb. Kirchengeschichte, MX. u. s. w.:

Աբդաշարագ *Abdašarag* Brief 51 = *Ap'šadar* MX. 114 entstellt = syr. עבשרי (Phillips 53, 1) oder עברשדי (Cureton 23, z. 8 v. u.) Dashian Abgar-Sage 41, Carrière Légende d'Abgar 413.

1) D. h. aus syrischer Quelle stammende Namen.

2) *Abas* ist die griechische Form für *Aba*.

3) *Marabbay* in der Sebeos-Ausgabe von Konstantinopel p. 3.

4) Lies Mcvin für Mcbin ‘Nisibis’ ZDMG. 40, 495 Anm. 1, s. unten p. 295. Anders (Mžur-k‘ (?), Mcur-k‘ = *χλίμα Μουζουρῶν*) Gelzer, Zur armenischen Götterlehre p. 125. Aber *χλίμα Μουζουρῶν* = arm. *Mzur* Gelzer, Georg. Cypr. 184.

Աբդիու *Abdiu* Sohn des *Abdu* (oder *Abdē*) Brief 7, 9, *Abdu* Sohn des *Abdia* Euseb. 65, *Abdiu* MX. 107 = syr. עבדו בר עבדו Cureton 5, 26, Phillips 5, 14, Dashian Abgar-Sage 39.

Ադէ *Adē* (Apostel) Brief 6 flg. = *Addē* in der Handschrift von Jerusalem (dafür *Tʿadēos* = *Θαδδαῖος* Euseb. 62 flg., MX. 107 flg.) = syr. אדי *Addai* Phillips 1, ZDMG. 43, 396, 13.

Ադէ *Adē* (Seidenwirker) Brief 32 flg. = *Addē* MX. 107 entstellt aus syr. אגי *Aggai* Phillips 51, 5, 7 v. u., Dashian Abgar-Sage 37.

Բեթքուբրին *Betʿkʿubrin* (Stadt) Brief 2 = *Betʿkʿubin* MX. 104 = syr. בית גוברין Phillips 1, Payne Smith 482.

Ղբուբնեա *Łəbubnea* Sohn des *Anak* (entstellt aus *Snak*) des Sohnes des Abdašarag, des Schreibers des Königs Brief 51 = *Łerubnay* (entstellt aus *Łebubna*) Sohn des Apʿšadar des Schreibers MX. 114 = syr. לבובנא Sohn des סנק Sohn des עבשדר Phillips 52, z. 1 v. u., 53, z. 1, Dashian Abgar-Sage 40, 41.

Մանու *Manov* König, Vater des Abgar Brief 1 = *Manovay* MX. 97 = syr. מנו Phillips 1.

Մարիհաբ *Marihab* Brief 2, 3 = MX. 104 = syr. מריחב Phillips 1, Hallier, Edess. Chron. p. 147, z. 6.

Շամշագրամ *Šamšagram* Brief 2, 3 u. s. w. = MX. 104, Vardan 34, Mech. Aneçi 23 = syr. שמשגרם Phillips 1, gr. *Σαμψιγέραμος*, *Σαμψιχέραμος* Strabo. Vgl. Cureton, Spicil. p. 77.

Տուբիա *Tubia* Sohn des *Tubeay* (*Tubia*) Brief 7 = *Tubia* Sohn des *Tubiatʿ* Euseb. 62, *Tubia* MX. 107 = syr. טוביא בר טוביא Phillips 5, z. 10—11 (*Τωβίας ὁ τοῦ Τωβία* Payne Smith 1440).

Andere syr. Namen wie *Štamatʿ* (Frau des Abgar = syr. שלמת Phillips 9, 5), *Abłtama* (= עבשלמא Phillips 52, 1, Payne Smith 2791) u. s. w. siehe im Index zur Ausgabe des arm. Abgarbriefes.

4. Աբդիշոյ *Abdišoy* ein Syrer, Jakobit, vom persischen König Vṙam als Katholikos von Armenien eingesetzt nach Steph. Asol. 77 (bei Laz. *Brkišoy* genannt, s. unten p. 292); *Abdišoy* aus Sasun, Bischof (unter Xosrov I) Vardan 58, *Abdišoy* Bischof der Syrer Mos. Kal. 225 (Moskauer Ausg. 95) = syr. עבדישוע *ʿAwdīšōʿ* Hoffmann 117, 210, ZDMG. 43, 388 u. s. w.

5. Աբեշաղովմ *Abešałōm* 'Absalom' Ephrem I, 212 = syr. אבישלום *Awīšālōm* oder *Awšālōm*, hebr. אַבְשָׁלוֹם, daneben arm. *Abisałom*, *Abesałōm*, *Abisołōm*, *Abisołom* Ephrem 398 flg. = gr. Ἀβεσσαλώμ 2 Kg. 3, 3. Arm. *Abešałōm* hat sein *e* von gr. Ἀβεσσαλώμ bezogen, ist also eine Mischung der syrischen und griechischen Form.

Bei Ephrem finden sich ausser den auch sonst verbreiteten Namen *Šmavon*, *Šmuēl*, *Šavuł*, *Ełišay* u. s. w. noch folgende Namen in einer syrischen Einfluss verrathenden Form:

Բերսաբեայ *Bersabeay* 'Bathseba' I, 418 (neben *Bersabeay*, *Bersabē*, vgl. 3 Kg. 1, 15 *Bersabēē* = *Βηρσαβεέ* LXX.): syr. בַּתשׁבַע *Baθšwa'* 2 Sam. XI, 3, Payne Smith 598, hebr. בַּתְשֶׁבַע 3 Kg. 1, 15. Hier liegt im Arm. die seltsame gr. Form der LXX. syrisirt (Wandel von *s* in *š*) vor.

Եղիսաբեթ *Elisabēt'* II, 9 flg.: syr. אלישבע *Eliśwa'* Payne Smith p. 207, hebr. אֱלִישֶׁבַע Ex. 6, 23 neben arm. *Elisabēt'* II, 19, *Elisabet'* Ex. 6, 23, Luc. 1, 5 flg. = gr. *Ἐλισάβετ*. Auch hier nur Syrisirung der griech. Form durch Wandel von *s* in *š*! Vgl. אלישבט im Evangel. Hierosolym. bei Payne Smith 207.

Ցեդեկիա *Cedekia* I, 493: syr. צדקיא *Ṣeδaqyā* Payne Smith 3366, hebr. צִדְקִיָּהוּ 2 Kg. 24, 17 neben arm. *Sedekia* 4 Kg. 24, 18, gr. *Σεδεκίας*. Hier Graecisirung der syrischen Form durch Einsetzung der griechischen Vocale!

Յիսո *Yisō* I, 169, 189, *Yesō* II, 53, El. 84: syr. ישוע *Yešū'* oder *Išō'*, hebr. *Yəhōšua'*, *Yēšūa'* neben arm. *Yesu* Ex. 17, 9 flg., gr. *Ἰησοῦς*, d. *Josua* (aber im N. T. arm. *Yisus* = gr. *Ἰησοῦς* 'Jesus').

Շեմ *Šem* I, 464 = syr. שים *Šēm* Gen. 5, 23 neben arm. *Sēm* Gen. 5, 32 = gr. *Σήμ* Gen. 6, 1.

Շէթ *Šēt'* I, 170 = syr. שית *Šeθ* Gen. 4, 25 neben arm. *Sēt'* Gen. 4, 25 = gr. *Σήθ*.

Շմաւոն *Šmawon* II, 6 = syr. שמשון, hebr. *Šimšōn* neben arm. *Samp'son* = gr. *Σαμψών* Richter 13, 24 flg.

Շիլուհա *Šiluha* II, 134, 136 (die Siloaquelle) = syr. שילוחא *Šilōxā* Jes. 8, 6, hebr. שִׁלֹחַ Jes. 8, 6 neben arm. *Silōam* Joh. 9, 7, *Selōa* Jes. 8, 6 = gr. *Σιλωάμ* LXX. (Aquila *Σιλωά*) Jes. 8, 6, Joh. 9, 6 u. s. w. Daneben finden sich auch die gewöhnlichen Formen nach den LXX.: *Samuēl* I, 351, 380, *Sołomon* I, 362, *Savuł* I, 376, 380 flg. (mit *Šavuł* wechselnd) u. s. w.

6. Աբրահամ *Abraham* ein Priester El. 101, 142 u. s. w. stimmt besser zur syrischen Form אברהם *Awrāhām*[1]) Hoffmann s. Index, ZDMG. 43, 394, 3; 399, 1 u. s. w. als zu gr. *Ἀβραάμ*. Doch könnte — und dies ist mir wahrscheinlicher — auch gr. *Ἀβρααάμ* im armenischen Munde zu *Abraham* geworden sein, da die armenische Sprache den Hiatus nicht verträgt und *aa* in *aha* verwandelt haben könnte wie sie *aē*, *aï* zu *ayē*, *ayi*, *a-u* zu *avu* macht. Vgl. arm. *gehen* = gr. *γέεννα* (syr. *gēhannā*).

---

1) Bis Gen. 17, 5 heisst aber der Stammvater der Israeliten hebr. אַבְרָם, syr. אברם, gr. *Ἀβράμ* (*Ἄβραμ*) = arm. *Abram*, von da ab hebr. אַבְרָהָם, syr. אברהם, gr. *Ἀβραάμ* (*Ἀβρααάμ*) = arm. *Abraam*, im N. T. aber immer arm. *Abraham*. Letzteres ist die gesprochene Form, ersteres nur die genaue schriftliche Wiedergabe des griechischen Originals. MX. 11 und 14 hat *Abraam*, sonst *Abraham*.

Dasselbe gilt von

Ահարոն *Aharon* Bischof in Armenien FB. 270, Bruder des Moses Ex. 4, 14 flg. = syr. אהרון ZDMG. 43, 399, 2, hebr. אַהֲרֹן, gr. Ἀαρών.

Բահաղ *Bahał* 3 Kg. 16, 31 u. s. w. = gr. *Βάαλ*, aber hebr. בַּעַל, syr. בעל.

Իսահակ *Isahak* (Patriarch) Gen. 22, 2 u. s. w., Mt. 1, 2; 22, 32, Mc. 12, 26 u. s. w., *Isahak* Katholikos von Armenien Laz. 42 u. s. w. = *Sahak* (Patriarch) Mt. 8, 11, Luc. 20, 37 u. s. w., *Sahak* Katholikos von Armenien Laz. 36 flg., auch sonst Name von armenischen Adligen und Geistlichen bei El., Laz., MX. u. s. w. = gr. Ἰσαάκ, aber syr. איסחק *Iszāq* Gen. 22, 2, ZDMG. 43, 394, 6, Hoffmann 52 flg., hebr. יִצְחָק.

Յովհաննէս *Yōhannēs*[1] (der Täufer und Evangelist) Mt. 3, 1 u. s. w., El. 30 u. s. w. = gr. Ἰωάννης, syr. יוחנרס ZDMG. 43, 398, z. 4 v. u.

Աղին *Adin* 'der Garten Eden, das Paradies' s. unten p. 300.

7. Աւսրշղլիմ *Avaršəlim* 'Jerusalem' nur Thom. 19 = syr. אורשלם *Ūršlem* 1 Kg. 10, 2, arab. (einmal!) *Ūršalam*, hebr. *Yərūšālayim*.

Im Arm. ist für *Avaršəlim* zunächst *Aršəlim* zu lesen und dies in *Uršəlim* u. dgl. zu verbessern.

8. Բարդեսան *Bardecan* der Gnostiker Bardesanes Ephrem III, 117, Euseb. Kirchengesch. 312, *Bardacan* MX. 146, davon *Decan-açi-k* die Daiṣāniten Ephrem III, 117, vgl. Hoffmann 123 = syr. ברדיצן *Bardaiṣān* Hallier, Edessen. Chronik p. 147, VIII, Wright, Syriac Literature 28 flg., gr. Βαρδησάνης, davon דיצניא 'asseclae Bardesanis' Brun Wb. p. 740.

9. Բարսումայ *Barcumay* Nestorianer unter König Peroz (457—488) Thom. 80, 81, 82 = syr. ברצומא *Barṣaumā* Bischof von Nisibis (im Jahr 485) ZDMG. 43, 397, 13; Bischof von Qardū (im Jahr 553) ebenda 403, 8, Wright, Syriac Literature 57.

Vgl. *Barsumay* (unter Julianus) MX. 150; über diesen v. Gutschmid, Glaubwürdigkeit u. s. w. p. 18.

10. Բարշամ *Baršam* MX. 31, 32, *Baršaminay* (gen.) MX. 89 syrischer Gott = *Baršimnia* Ag. 589, gr. Ag. Βαρσαμήνη

1) Vgl. *Jōhanna* Luc. 8, 3 (Venedig 1877), aber *Jōanna* ebenda (Venedig 1805) = gr. Ἰωάννα.

= syr. בעלשמין *Bəʿelšəmīn* Payne Smith 562. Vgl. jetzt Gelzer, Zur arm. Götterlehre p. 121.

11. Բրքիշոյ *Brkišoy* Syrer, Katholikos von Armenien, vom persischen König Vṙam (420—438) eingesetzt Laz. 72, MX. 265, Joh. Kath. 34, Thom. 73, Vardan 52

= syr. בריכישוע *Brīχīšōʿ* ZDMG. 43, 399, 3.

12. Գադիշոյ *Gadišoy* Išxan der Xorxoṙunier El. 32, 71, Laz. 134, 195

= *Gad* (syr. גדא *gaddā* 'fortuna, sors') + syr. īšōʿ 'Jesus'. Vgl. zum zweiten Theil syr. *Bōxt-īšōʿ*, *Qām-īšōʿ*, *Brīx-īšōʿ*, *Klīl-īšōʿ* u. s. w. ZDMG. 408 flg., und zum ersten Theil arm. *Gad* Bischof von Vanand El. 22, Laz. 620, als biblischer Name *Gad*, Sohn Jacobs = hebr. גָּד 'Glück', gr. Γάδ Gen. 30, 11; ein Prophet zur Zeit Davids 1 Sam. 22, 5 (arm. 1 Kg. 22, 5); *Gad-Všnasp* ein Albaner Mos. Kal. I, 268.

13. Դկտ *Dkṫ* 'der Tigris' Philo Paralip. (Venedig 1826) 9, 10, MGg. 611—613, Mos. Kal. I, 88, 90, 252, *Dekṫ* Thom. 94, *Dkṫ* Pseud. 90, 91, 123, Ephrem I, 10, Steph. Asol. 115, *Dglaṫ* Sb. 31, 32, 95

= syr. דקלת *DeqlaṪ* Hoffmann p. 44, bei Plinius *Diglito*, phl. דגלת Bdh. p. 51, 12, 17, arab. دِجْلَة, ap. *Tigrā*, hebr. *Xiddeqel*.

14. Եզր *Ezr* Katholikos Sb. 98 = *Ezr* (*Ezra*, *Ezras*) A.T. = syr. עזרא *ʿAzrā*, hebr. *ʿEzrā*, gr. Ἔσδρας.

15. Եղիշայ *Ełišay* Bischof der Amatunier El. 22, *Ełišē* derselbe Laz. 125, *Ełišē* Verfasser der Geschichte Vardans Thom. 27, 81, *Ełišay* der Prophet Laz. 437, El. 233, z. 1 v. u., *Ełiša* (gen. *Ełišayi*) Schüler des Apostels Tʿadēos Mos. Kal. (Mosk. Ausg.) p. 8, 9 = *Ełišē* (gen. *Ełišēi*) Mos. Kal. I, 94, 96

= syr. אלישע *Ełišaʿ* ZDMG. 43, 401, z. 1 v. u., 402, 13, 403, 7, 2 Kg. 2 flg., hebr. אֱלִישָׁע 2 Kg. 2 flg.

Daneben arm. *Eliseē* 4 Kg. 2, 1 flg., *Elisē* Luc. 4, 27, MX. 188 = gr. Ἐλισσαιέ (Ἑλισαιέ) 4 Kg. 2, Ἐλισσαῖος Luc. 4, 27. Die arm. Form *Ełišē* ist im auslautenden Vocal von der griech. Form beeinflusst.

16. Եփրեմ *Ephrem* auf dem Titelblatt der arm. Uebersetzung der Werke Ephrems, MX. 206, Gen. 41, 52

= syr. אפרים *Afrēm* ZDMG. 43, 399, 1, hebr. אֶפְרַיִם. Aber gr. Ἐφραΐμ = arm. *Ephrayim* Joh. 11, 54.

17. Թարհաթայ *T'arhaťay* eine syrische Göttin Ephrem I, 225, 11, *T'arahata* (gen. *T'arahatay*) Narek. 152, 23, *T'arahatay* Vardan (Leviticus), *T'araťay* MX. 101, z. 5 v. u. = *T'arîa* Abgar-Brief 24

= syr. תרעתא *Tar'aθā* Phillips, Doctrine of Addai 24, 18, gr. Ἀτάργατις Strabo 785, Ges. Abh. 183.

Die im Abgar-Brief 24 und bei MX. 101 gleichfalls genannten *Nabog* (*Naboy*), *Bēl*, *Baťnikať* = syr. נבו, ביל, ברת ניכל Phillips a. a. O. 24, 15—17, ZDMG. 29, 131.

18. Թելա *T'ela* Stadt in Mesopotamien Sb. 77

= syr. תלא *Tellā* Hallier, Edess. Chron. 148, XX, Wright, Catalogue of the Syriac Manuscripts III, 1328.

19. Խաղաբ *Xałab* Aleppo Sb. 32

= syr. חלב Hallier, Edess. Chron. 157, z. 2, Wright, Catalogue of the Syriac Manuscripts III, 1341, arab. حَلَب *Ḥalab*.

20. Ցաւդէք *Caudēk'* (*Tsaudēk'*) neben *Ałjnik'*, *Korduk'*, *Arznarziv*[1]) und *Dasan* genannt El. 10 und 39

= syr. בית זבדי *Bēθ Zawdai* Hoffmann 23, Wright, Catalogue of Syriac Manuscripts III, 1338, lat. *Zabdicena* (Amm. Marc. 20, 7, 1: *Bezabde*; 25, 7, 9: *Arzanena*, *Moxoena*, *Zabdicena*, *Rehimena*, *Corduena*)?

Man sollte im Armenischen *Zaudēk'* erwarten. Zu *Cōdēaçik'* in Arrān MX. 78, vgl. Ag. 597?

21. Ցբաւոթ *Cbavuť* 'Zebaoth' nur Aphraates (Jac. Nisib.) Konstantinopel p. 280, 20, Rom p. 364, 35 ist nur Umschreibung von syr. צבאות *Ṣwāōθ*, hebr. צְבָאוֹת Dashian, Zur Abgar-Sage S. A. 40 = WZKM. 4, 183.

22. Ցուր *Cur* (*Tsur*) die Stadt *Τύρος* Euseb. Kircheng. 101, 723, Pseud. 48, 49, *Curaçi Τύριος* Pseud. 49[2])

= syr. צור *Ṣūr* Hallier, Edess. Chron. 151, LXIII, 2 Sam. 24, 7, hebr. צוֹר. — Aber im A. T.: arm. *Tiuros* 2 Kg. 24, 7 u. s. w., *Tiuraçi* 3 Kg. 7, 14.

23. [Ցոփք *Coṗk'* (*Tsoṗk'*) die armenische Provinz Sophene[3]) FB. 6 flg. u. s. w.

---

1) Dies wird Thom. 81 neben *Mokk'* (*Moxoene*) genannt.

2) Ebenda *Curastan*, vgl. R. Raabe Ἱστορία Ἀλεξάνδρου p. 27.

3) Zerfällt in *Cop'k'* *mec* oder *mec Cop'k'* Gross-Tsop'k' und *Cop'k' Šaheay* oder *Šahun(v)oç* FB. 21, 29, 141.

= syr. אתרא ד צופניא 'Sophene' Wright, Catalogue of the Syriac Manuscripts III, 1346, bei Payne Smith p. 3381, Brun Wb. 762 auch צוֹף, gr. Σωφηνή Strabo. — Das syr. Wort wird aus dem Arm. entlehnt sein. Aber welchem Volke gehört das Wort ursprünglich an?]

24. Կամսիշո *Kamsišō* syrischer Metropolit Sb. 123 = syr. קמישו *Qāmīšō'* Bischof von Bēθ Dāsen ZDMG. 43, 404, 2.

Katinay = syr. *qaṭṭīnā* s. oben p. 288.

25. Հաբէլ *Habēl* 1) Sohn Adams Gen. 4, 2 flg., Hebr. 11, 4; 2) Verwandter des Syrers Daniēl Koriun 8, Laz. 38, MX. 245 = syr. הבויל *Hāwēl* Gen. 4, 2 flg., Wright, Catalogue of the Syriac Manuscripts III, 1240, hebr. הֶבֶל.

Aber arm. *Abel* (*Abēl*) Mt. 23, 35, MX. 9, 183 = gr. Ἄβελ.

26. [Հանձիտ *Hanjiṫ* armenische Landschaft im vierten Armenien MGg. 607, *Anjiṫ* Laz. 469, FB. 29, 141 u. s. w. = syr. הנזית, arab. عنزيط Wright, Catalogue of the Syriac Manuscripts III, 1340, Assem. biblioth. orient. I, 249, אנזית Payne Smith p. 261, gr. Ἀνζιτηνή Ptol., später Χανζίτ Konstant. Porphyrog de admin. imp. 226, 227. — Aus dem Armenischen. Woher aber stammt das armenische Wort?]

Łəbubnea s. oben p. 289.

27. Մար *Mar* Išxan von Gross-Tsop'k' FB. 21, MX. 190, *Mari* Priester in Tispon (Ktesiphon) FB. 125, 126 = syr. *Mār* 'Herr' (geschrieben מרי, eigentl. 'mein Herr') Titel hlg. oder kirchlicher Personen, vgl. *Mār Awā* u. s. w., *Mārī* Wright, Catalogue of the Syriac Manuscripts III, 1305.

28. Մարութա *Maruṫa* Vark' srboç II, 19 flg. = syr. מרותא *Mārūθā* Hoffmann p. 41.

29. [Մեծրայիմ *Mecrayim* als der hebräische Name von Aegypten angeführt bei Euseb. Chron. I, 201, MX. 13, Thom. 24 = hebr. מִצְרַיִם *Micrayim*, aber syr. *Meṣrīm* (nestor.) und *Meṣrēn*, arab. *Miṣr*. Aus dem Hebräischen durch gelehrte Vermittelung.

Daneben arm. *Mestrayim* MX. 13 = gr. Μεστραΐμ Jos.; arm. *Mestrem* Gen. 10, 6 (LXX. Μεσραΐν) = gr. Μεστρέμ].

30. Մծբին *Mcbin* 'Nisibis' El. 7, 8, Ag. 628, MX. 19 u. s. w., *Mcvin* Thom. 86, 88, 98 (s. oben p. 288, Anm. 4), einmal *Ncbin* (?) in Arvestan FB. 136, aber *Mcbnaci* 'Nisibener' FB. 22, 26, 130 = syr. נציבין *Nṣīwīn* (*Nəṣīwīn*) Hoffmann p. 22 flg., ZDMG. 43, 412, arab. نصيبين, gr. *Νίσιβις* Strabo etc..

31. Մուշէ *Mušē* Einsiedler, Begleiter des hlg. Gind FB. 272; *Mušē* Bischof der Artsrunier El. 22, Laz. 124; *Mušē* aus Taraun, Mitarbeiter Mesrop's Koriun 14, Laz. 31
= syr. מושא *Mūšē* Bischof von ארמן ZDMG. 43, 397, 8, hebr. מֹשֶׁה.

Sonst im Arm. allgemein die gr. Form *Mōsēs* = *Μωσῆς* im Gebrauch.

Yišō s. oben p. 290.

32. Յորդանան *Yordanan* (*u*-St.) der Fluss Jordan Gen. 13, 10 u. s. w., Mt. 3, 5, 13 u. s. w., Euseb. Kircheng. 47, El. 30, MX. 286 u. s. w.
= syr. יורדנן *Yordənān*, aber hebr. *Yardēn*, gr. *Ἰορδάνης*.

33. Յովնան *Yōnan* (*u*-St., var. *Yunan*) der Prophet Mt. 12, 39; 16, 4, 17, Jonas 1, 1 flg., Ag. 141, *Yunan* Bischof Kir. 100
= syr. יונן *Yaunān* Jonas 1, 1 flg., gr. *Ἰωνᾶς*, hebr. יוֹנָה.

Die Schreibung *Yōnan* mit ոլ = ō, wenn sie überhaupt alt ist, weist auf den Einfluss der griech. Form *Ἰωνᾶς* mit *ω*. Ursprünglich wird *Yonan* mit ո = *o* geschrieben sein[1]), vgl. unten *com* 'Fasten' = syr. *ṣaumā*.

34. Յուխնան *Yuxnan* aus dem Hause Ṙap'sonean El. 150 (= *Johan* aus der Familie Ṙop'sean Laz. 256)
= syr. יוחנן *Yōxannān* ZDMG. 43, 394, 4 flg., hebr. יוֹחָנָן *Yōxānān*.

35. Ննուէ *Ninvē* 'Ninive' Gen. 10, 11, MX. 19 u. s. w.
= syr. נינוא *Nīnvē* Gen. 10, 11, ZDMG. 43, 403, Hoffmann p. 17, hebr. נִינְוֵה, gr. *Νινευί*.

36. Շաբաթ *Šabaṫ* ein Išxan, Vater des Giut (Git) Koriun (Venedig 1833) 14 = *Šambiṫ* Koriun (Venedig 1854) 7, *Šabiṫ* (derselbe) MX. 237, 258, vgl. *Šambaṫ* ein Jude MX. 47, 48

1) Ich nehme an, dass ոլ = ō ursprünglich nur in Umschreibungen griech. Wörter für *ω* gebraucht wurde. Pers. und syr. *au*, ō wurde urspr. durch ոյ, ո (*oi*, *o*) wiedergegeben, in echt arm. Wörtern war ոլ = *ov*.

= syr. ܫܒܬܐ *šabbəϑā* 'Sabbat'[1]), vgl. *Bar Šabbəϑā* ZDMG. 43, 403, z. 1 v. u., hebr. *šabbāϑ*. Siehe unten p. 312 *šabaṯ*.

37. ՇաղեմՇ *Šałem* (Stadt) Gen. 14, 18 = syr. ܫܠܡ Gen. 14, 18, hebr. *Šālēm*, aber gr. Σαλήμ; arm. *Šavē* (Stadt) Gen. 14, 5 = syr. ܫܘܐ, hebr. *Šāvē*, aber gr. Σαυή Gen. 14, 5; arm. *Šava* ein Kananiter Gen. 38, 2 = syr. ܫܘܥ *Šō'*, hebr. שׁוּעַ, aber gr. Σαυά Gen. 38, 2, u. s. w. mit Beeinflussung der syr. Form durch die griech. oder umgekehrt.

38. ՇաղիտայՀ *Šałitay* ein Syrer, Schüler des hlg. Daniel FB. 218, MX. 206 = syr. *Šalīṭā* Wright, Catalogue III, 1324.

39. ՇաղոմՇ *Šałōm* (Ort, bei dem Johannes taufte) Euseb. Kircheng. 197 (für *Šałim*)

= syr. ܫܠܝܡ *Šālīm* Joh. 3, 23, aber gr. Σαλείμ = arm. *Šałim* Joh. 3, 23.

40. ՇաղոմիՀ *Šałōmn* Schwester des Herodes Euseb. Kircheng. 48

= syr. ܫܠܘܡ *Šālōm* Mc. 16, 1, aber gr. Σαλώμη = arm. *Šałōmē* Mc. 16, 1.

41. ՇամիրամՇ *Šamiram* 'Semiramis' Euseb. Chron. (Venedig 1818) I, 40, 70, 84 u. s. w., Pseud. 87, 149, MX. 34 flg., (*Vantosp*) die Stadt der *Šamiram* Thom. 63, MX. 80, 94, *Šamiramakert* s. oben p. 170, *berd-n Šamiramay* die Burg der Semiramis (in P'aṙisos) Vardan 100

= syr. *Šamīrām* Hoffmann p. 137 Anm., Nöld. syr. Chron. 42.

Šamšagram s. oben p. 289.

Šamšat s. oben p. 211.

Šamuēl s. unter *Šmuēl* p. 297.

42. ՇամրինՀ *Šamrin* (gen. *Šamrni*) 'Samaria' Judith 1, 9; 4, 3; 1 Maccab. 11, 28, 34 u. s. w., Ephrem I, 430—432, Euseb. Kircheng. 76

= syr. ܫܡܪܝܢ *Šāmrēn*, hebr. שֹׁמְרוֹן 1 Kg. 16, 24, aram. שֶׁמְרַיִן Esra 4, 10, gr. ἡ Σαμαρεῖτις 1 Maccab. 11, 28.

---

1) Vgl. ՈւրբաթՀ *Urbaṯ* als Name eines albanischen Geistlichen Mos. Kal. I, 184 = arm. *urbaṯ* 'Freitag' aus syr. *'ərūḇəϑā* (s. unten p. 315).

Dazu arm. *šamrit* 'Samariter' Aphraates (Jac. Nisib.), davon abgeleitet (durch das Suffix *açi*) *šamrtaçi* dass. 1 Maccab. 3, 10; 10, 38; 2 Maccab. 15, 1, Euseb. Kircheng. 76, 100, 101, Chronik (Venedig 1818) I, 114 flg., II, 174, Anan. Shirak. 13, *šamrtuṫiun* 'Samariterthum' (Σαμαρειτισμός, syr. *šamrāyūθā*, neben *hrēuṫiun* 'Judenthum' genannt) Cyrill. Dieses armenische *šamrit* ist eine Mischform aus syr. *šamrāyā* und griech. Σαμαρείτης!

Daneben arm. *samar-açi* aus gr. Σαμαρείτης Mt. 10, 5, Luc. 10, 33.

43. Շաւուղ *Šavuł* 'Saul' 1 Chron. 26, 28, 1 Maccab. 4, 30, Ephrem I, 186, 377 flg. (neben *Savuł*), II, 31 flg., Euseb. Kircheng. 33

= syr. שָׁאוּל *Šāūl* 1 Sam.. 9, 21, hebr. שָׁאוּל.

In der Bibel sonst immer *Savuł* = gr. Σαούλ, aber in der von Chalathiantz neugefundenen Handschrift der Chronik I und II (Zeitschrift Ararat 1896, p. 313 flg.), die nicht den uns vorliegenden syrischen Text wiedergiebt, steht durchweg die syrisch-armenische Form *Šavuł*.

44. Շիլա *Šiła* (gen. *Šiłayi*) Apg. 15, 22—18, 4 = syr. *Šīlā*, gr. Σίλας.

45. Շմաւոն *Šmavon* (*Šmavōn*), gen. *Šmavoni* 'Simon' Gen. 35, 23; 42, 24 etc. (oft im A. T.), Apg. 13, 1; 15, 14; 2 Petr. 1, 1, Apc. 7, 7, Ephrem II, 27, Euseb. Kircheng. 53, 177, 243, MX. 89, *Šmavon* aus der Familie Andzevaçi El. 33, Laz. 126

= syr. שִׁמְעוֹן *Šem'ōn* ZDMG. 43, 396, 7 u. s. w., hebr. שִׁמְעוֹן, gr. Συμεών und Σίμων (= arm. *Simōn* Mt. 17, 24 u. s. w.).

Daneben findet sich selten arm. *Šimon* (2 Maccab. 10, 19; 13, 3, 4, 7, *Šimoneank* οἱ περὶ τὸν Σίμωνα 2 Maccab. 10, 20, vgl. *Šmavonean* 1 Maccab. 2, 1), aus syr. *Šem'ōn* und gr. Σίμων gemischt.

46. Շմուէլ *Šmuēl* Syrer, Katholikos von Armenien MX. 266, Thom. 314, Kir. 19, Vardan 52 = *Šamuēl* Laz. 74; *Šmuēl* der Prophet Ephrem I, 168, II, 32 u. s. w.

= syr. שְׁמוּאֵל *Šmūēl* 1 Sam. 1, 20 flg., ZDMG. 43, 394, 2 u. s. w.

Daneben *Samuēl* Priester El. 101, Laz. 222 u. s. w., ebenso der Prophet 1 Kg. 20 flg. = gr. Σαμουήλ.

47. Շուշան *Šušan* Susanna Luc. 8, 3, Daniel, Vorwort 2 u. s. w., Ag. 142, eine Fürstin, Gemahlin des Bagratuniers Smbat (zur Zeit des Chalifen Abdl-Melikʿ) Levond 46, 47, Steph. Orb. I, 230, 235 flg., davon *Šušanik* Fürstin von Albanien Mos. Kal. I, 152

= syr. *Šōšan*, gr. Σουσάννα Luc. 8, 3, Σωσάννα Daniel, Vorwort, phl. שושן ZDMG. 31, 585, identisch mit arm. *šušan* = syr. *šōšannəḏā* ʿLilieʾ, s. unten p. 314.

48. Շաւշ *Šauš* d. i. *Šoš* ʿSusaʾ Daniel 8, 2, Nehemia 1, 1, Sb. 46, Pseud. 100, 107; 109, *Šošan* MGg. ed. Soukry 41, *Šušanastan* ʿSusianaʾ Pseud. 180

= syr. *Šūš* und *Šūšan* Nöld. syr. Chron. 42, talm. *Šūš*, arab. *Sūs*, gr. Σοῦσα, hebr. *Šūšan*.

49. Շուփհաղիշոյ *Šuphałišoy* Erzbischof von Partav (in Albanien) Mos. Kal. I, 184, Kir. 98

= syr. שובחאלישוע *Šuwxālīšōʿ* ZDMG. 43, 404, 5, Hoffmann p. 54.

50. Ուռհայ *Urhay* (*Urha*) ʿEdessaʾ MX. 83, MGg. 611 (unter Mesopotamien), FB. 231, Euseb. Kircheng. 60, Abgar-Brief (Venedig 1868) p. 3 flg., Sb. 76 u. s. w.

= syr. אורהי *Orhāi* (später *Urhōi*) ZDMG. 36, 689, Hallier, Edess. Chron. 147, II flg., Nöld. syr. Chron. 40.

Urbaï s. oben p. 296 Anm.

51. Ռաշայեհնայ *Ṙašayenay* Stadt in Syrisch-Mesopotamien Sb. 77

= syr. רישעינא *Rēšʿainā*, arab. *Rāsʿain* Wright, Catalogue III, 1347, Hallier, Edess. Chron. 149, XXXV.

Sahak s. oben unter *Isahak* p. 291.

52. Սարգիս *Sargis* ein Märtyrer FB. 101, 102, *Sargis* von Taikʿ, *Sargis* Dimakʿsean, *Sargis* Trpatuni Sb. 65, *Sargis* Vahevuni Sb. 50, *Sargis* Katholikos Vardan 90 u. s. w.

= syr. סרגיס *Sargīs* (*Sergīs*) ZDMG. 43, 403, 10, Hoffmann p. 107, 113, 216, gr. Σέργιος, lat. *Sergius*.

Այստեղ բերված անունները մասամբ ասորական բնագրերում ի հայտ եկող օտար անունների վերափոխված ձևեր են, մասամբ ասորացիների ու միայն փոքրաթիվ մասով՝ հայերի անուններ: Եթե մի կողմ թողնենք այն անունները, ո-

րոնց մոտ կասկածելի է, թե նրանց հիմքում ասորակա՞ն, թե՞ հունական ձևն է ընկած (ինչպես *Աբրահամ, Ահարոն, Իսահակ, Սահակ* և այլն), ապա հնագույն ժամանակներում ի հայտ են գալիս միայն հետևյալ ասորական կամ ասորական ձևով փոխառյալ անունները՝ որպես հայերի անձնանուններ, այն է՝

ա) ազնվականներից՝ *Աբա* Գնունի՝ միայն FB. 29, *Գադիշո* Խորխոռունի՝ EL. (նրանից էլ՝ Laz.), *Մար* իշխան Մեծ Ծոփքեցի՝ FB. (MX.), *Յուխնամ* Ռափսունյան տնից, EL. (դրա փոխարեն Laz.-ի մոտ՝ *Յոհան), Շաբաթ (Շամբիթ)* իշխան Գողթան, Koriun, *Շմաւոն* Անձևացի՝ EL. (Laz.), *Սարգիս* Դիմաքսյան և այլն, Sb.,

բ) հոգևորականներից՝ *Եզր* կաթողիկոս՝ Sb., *Եղիշա* եպիսկոպոս Ամատունի՝ El. (Laz.), *Մուշէ* եպիսկոպոս Արծրունի՝ El. (Laz.) և նույնանուն մյուսները, FB., Koriun:

Քանի որ այս անունները նույնիսկ հաճախակի ի հայտ չեն գալիս, ուրեմն ստացվում է, որ աննշան է եղել ասորերենի ազդեցությունը հայերի անվանադրման հարցում, առավել աննշան, քան հունարենի ազդեցությունը, ինչպես կերևա երրորդ մասում:

Ինչ վերաբերում է աստվածաշնչային անունների ձևափոխություններին, ապա Աստվածաշնչի հայ թարգմանիչները դրանք ճշգրիտ վերարտադրել են՝ մեծ մասամբ ելնելով հունական, հազվադեպ՝ ասորական ձևից, որոշ դեպքերում, սակայն, գործածվել է խառը եղանակը՝ ուղենիշ վերցնելով մասամբ (բաղաձայնական համակարգում) ասորական, մասամբ (ձայնավորական համակարգում)՝ հունական ձևը: Երբ հունական ձևը *ս* էր պարունակում, այդ եղանակը երբեմն շատ պարզունակ էր լինում. *ս*-ն փոխվում էր *շ*-ի, այլապես անունը մնում էր հունական ձևով:

Հատված 2. Ասորերեն բառեր

1. ***աբեղայ abełay*** **(*i*-St.) 'der unverheirathete Geistliche' FB. 271, Mos. Kal. 129, Arist. 27 u. s. w.**

= syr. ܐܒܝܠܐ *awīlā* 'monachus', arab. *abīl* (aus dem Syr.). Zum Uebergang von *i* in *e* vgl. *Neŀos* 'Nil' MX. 261 = gr. *Νεῖλος* und ZDMG. 46, 231.

2. **[*աբոն abon* (var. *arbon*) als Gruss der Geistlichen gebraucht Leb. d. Väter**

= syr. אבון *awūn* 'unser Vater' nach Wb. Der Bedeutung wegen falsch.]

3. *ագուգայք agugai-k* 'Röhren, Canäle der Wasserleitung' Steph. Siun., Kanon., Vahram

= syr. אגוגא *agōgā* 'Wasserleitung' = gr. *ἀγωγός*.

4. *ադին adin* 'der Garten Eden', das Paradies' Philo Paralip. (Venedig 1826) p. 5, Ephrem I, p. 9, z. 1 v. u., p. 10, z. 3, Narek. 115, z. 12 v. u., *adenabułx* 'im Paradies entspringend', *adenayin, adenakan* 'paradiesisch' (Wb. I, 4, II, 1041)

= syr. עדן *ʿəδen* Gen. 2, 8, hebr. *ʿēδen* 'Eden'.

Daneben arm. *edem* Gen. 2, 8 u. s. w. = gr. *Ἐδέμ*, davon *edemabułx, edemakan* u. s. w.

5. [*աթոռ aṫoṙ* (o-St.) 'Sessel, Stuhl, Thron' Koriun 17, 6 u. s. w. gehört nicht zu syr. אתרא *aϑrā* (*aϑar*) 'locus, terra, occasio, tempus', aram. אַתַר 'Ort'. Anders Fr. Müller WZKM. 8, 280.]

6. *աթաթայք aṫaṫai-k* (i-St.) 'die Buchstaben' Laz. 41, 42, MX. 247

= syr. אתותא *āϑūϑā* 'Buchstabe'.

7. [*ամարու amaru* 'Lamm' (nur im alt. Wb.!): syr. אמרא *emrā* 'agnus'. Unsicheres Wort.]

8. *ամիրայ amiray* 'Emir' (arabischer Titel) Sb. 138, Thom. 274, 275, Arist. 24, Vardan 126, davon *amirayakan* Magistr., *amirayapetel* Thom., *amirapet* (aus *amirayapet*?) 'Chalif' Joh. Kath. 61, z. 12 v. u., *amirayuṫiun* Michael 408

= syr. אמירא *amīrā* 'praefectus' (schon um das Jahr 700) aus arab. *amīr* 'Befehlshaber'.

Direkt aus dem Arabischen stammt arm. *amir* in *amir al mumnik* s. oben p. 262.

9. *ամխան amłan* 'Mantel' nur Josua 7, 21 (und von da auch bei El. 174, z. 7 v. u.)

= syr. אמלא *āmellā* (wahrscheinlich Fremdwort) 'pallium' Josua 7, 21 (gr. *ψιλή*, hebr. אַדֶּרֶת *addereϑ*).

Arm. *amłan* steht also wohl falsch für *amłay*.

10. *անագ anag* (*i-a* St.) 'Zinn' Num. 31, 22, Ezech. 22, 18, MGg. 615 u. s. w., *anageay* 'zinnern' Sacharja 4, 10

= syr. אנכא *ānχā* (aus **ānaχā*, stat. abs. *ānaχ*) 'plumbum, et nigrum et album, stannum', hebr. אֲנָךְ *ănāχ* 'Blei', arab. *ānuk* 'Blei', assyr. *anāku* 'Zinn', skr. *nāga-* 'Blei, Zinn'.

Von welchem Volke das Wort zu den Armeniern gekommen ist, bleibt unklar.

11. [*անգան angan* (gen. *anganı*) 'Mörser' nur Num. 11, 8 (gr. θυΐα) stimmt in der Bedeutung nicht zu

syr. אגנא *aggānā* 'urceus', hebr. *aggān* 'Becken', arab. *ijjāna*, *injāna* (Fraenkel 68), assyr. *agannu*.

Arm. *ագանոլ aganōł* Jes. 22, 24 ist nur Umschrift eines griech. **αγανωθ* = hebr. אַגַּנוֹת *aggānōθ* Jes. 22, 24 (pl. von *aggān* 'Becken').]

12. *աքսոր aksor-k* und *aksor-an-k* (gen. *aksoriç* und *aksoranaç*) 'Verbannung' FB. 101, z. 13 v. u., *aksor-em* 'verbanne' MX. 217, z. 4 v. u., 218, 1 u. s. w.

= syr. אכסוריא *eksoria* oder *aksoria* aus gr. ἐξορία 'Verbannung'.

13. *բասիր basir* 'tadelnswerth', davon: *basrem* 'tadeln, schmähen, beschuldigen' MX. 41, 16; 96, 14, *basr-an-k* 'Tadel, Beschuldigung, Verleumdung', *basreli* ἐπίληπτος Philo ed. Conybeare 1895, p. 158, 2, *basr-akan* 'verleumderisch'

= syr. בסיר *bəsīr* (aus **basīr*) 'verächtlich'.

բեհեզ behez 'Byssus' s. im IV. Theil.

14. [*բերդ berd* (*i-a* und *i*-St.) 'Burg, Kastell' Maccab. (1, 35 u. s. w., sonst nicht in der Bibel), FB. 205, 206, MX. u. s. w. ist nicht = syr. מרדא *merdā* 'castellum'.]

15. [*բիբ bib* (*i-a* St.) 'Pupille' Deut. 32, 10 u. s. w. klingt nur zufällig an hebr. בָּבָה *bāwā*, syr. בבתא *bāwθā* u. s. w. an.]

16. *բուծիկ bucin* (belegt nur gen. *bucnoy*) nur Basil. 57, z. 12 v. u. eine als Docht gebrauchte Pflanze

= syr. בוצינא *būṣīnā* 'φλόμος, verbascum' (aus dem Persischen), phl. *būčīn*(*ā*) oder *bōčīn*(*ā*) 'Gurke', vgl. ZDMG. 29, 650.

17. *գադիկ gadiś* (gen. *gadśi*) 'Haufen' (von Garben) nur Ruth 3, 7 und Tonak.

= syr. *gəðīšā* 'Haufen Garben', hebr. *gāðīš*.

18. *գաղուխ galuź* (gen. *galźi*, *i*-St.) 'Auswanderung, Auswanderer' Philo und Ephrem, *galźakan* 'der sich geflüchtet

hat, Flüchtling' Ephrem, 1 Maccab. 6,53, MX. 37,21, FB. 170, z. 2 v. u., Vardan 146, *gaṫem* 'auswandern, fliehen' 2 Kg. 4, 4, MX. 157, 4, *gaṫtim* ebenso MX. 158, z. 9 v. u., *gaṫem* 'wegführen' Levond 133, 12

= syr. גלותא *gālūṯā* 'exilium', hebr. aram. *gālūṯ* 'Wegführung ins Exil, die ins Exil Geführten'.

Nach den obliquen Casus (*gaṫi*, *gaṫē*, *gaṫiç*) und den Derivaten von *gaṫuṫ* (wie *gaṫtakan*) ist später ein neuer Nominativ *gaṫ* Car., Tonak., Joh. Kath. gebildet worden.

19. *qzaṫ* *gzaṫ* (*u*-St.) 'die abgeschorene Wolle, Vliess' Richter 6, 37—40 (daher El. 180), Pseud. 7, z. 1 v. u., Mos. Kal. (Moskauer Ausg.) p. 66

= syr. גזזתא *gezzəṯā* 'vellus', hebr. *gizzā*, constr. *gizzaṯ* 'abgeschorene Wolle'.

20. *gub* (*o* und *i*-St., gen. *gboy* und *gbi*) 'Grube, Cisterne' Gen. 37, 24 u. s. w., Mos. Kal. I, 95, Apc. 9, 1—3

= syr. גובא *gubbā* 'fossa, fovea'.

21. *gurpay*, sprich *gurba* 'Strumpf' Mašt. und Jakob von der Krim (15. Jhd.), daneben *gulpa* Oskiph.

= syr. גורבא (*gorbā*?), np. *gōrāb* 'Strumpf', arabisirt *jurāb* (Rosen, Np. Sprachführer p. 49), arab. جورب *jaurab*, türk. *ćorab*, kurd. *gōrevī* ZDMG. 38, 85 'Strumpf'. Pers. Ursprungs.

Die Endung *-ay* (von *gurpay* = *gurba*) deutet auf syrischen Ursprung, die Schreibung mit *p* für *b* auf Entlehnung in jüngerer Zeit (seit dem 11. Jhd.)?

22. *dar* (*u*-St.) 'Zeitalter, Generation, Geschlecht, Jahrhundert' MX. 11, Ephrem III, 119, Eznik 246 (= *azg* 'Generation' p. 259) u. s. w.

= syr. דרא *dārā* 'aetas, saeculum', hebr. *dōr* 'Geschlecht, Menschenalter, Generation'.

doil 'Schöpfeimer' s. oben p 144, aus dem Persischen (*dōl*) oder Syrischen (*daulā*)?

23. *zoig-ĕ* (gen. *zugiç*) 'das Paar' (ζεῦγος Luc. 2, 24, Lev. 5, 11 u. s. w.), *zoig* 'gleich' (adj.), 'zugleich' (adv.), häufig als erstes Glied von Compos. (gelehrter Bildung) z. B. *zugaṫiv* =

ɫsáɣiϑμος, davon *zugem* 'verbinden, zusammenfügen' Mt. 19, 6, 'gleichstellen', *zugim* 'sich verbinden' Sb. 131, z. 4 v. u., 'gleichkommen' Hiob 28, 17, *zugułiun* 'Gleichheit, Eintracht' El. 6, 3
= syr. *zaugā* 'jugum, par, similis', arab. *zauj* 'Paar' (Fraenkel 106) aus gr. *ζεῦγος*. — Vgl. *zom* unter den gr. Lehnwörtern.

24. *զոպայ zopay* (*i*-St.) 'Ysop' Joh. 19, 29, Hebr. 9, 19 u. s. w.
= syr. זוּפָא *zōpā*, gr. *ὕσσωπος*.

25. [*զուարակ zvarak* (*i-a* St.) 'junger Stier' nur im A. T. (hier aber oft, z. B. Ex. 29, 1, 3, 10, 11, 11, 12, 14, 36 = *μοσχάριον*, *μόσχος*), Pseud. und Ag. 46 (und bei den von diesen abhängigen Schriftstellern)
= syr. אֵזְוַרְכָא *ezwarχā* 'taurus magnus', arab. (Transcription eines aram.) زِبْرِج Fihrist 322, 10; 325, 8 (nach Nöldeke).
Das syrische Wort ist nicht original, stammt also wohl aus dem Armenischen. Oder beide aus dem Persischen?, wo es bisher freilich noch nicht nachgewiesen ist.]

26. *ɫանգար ɫangar* 'Kaufmann' Sb. 104, z. 5 v. u. (für *ɫankangar* zu lesen), Thom. 99, 22, Vardan 63, Sirach 26, 28 (für *χάπηλος* neben *vačaṙakan* = *ἔμπορος*), davon *ɫangarakan* Ag. 26 (Vorrede)
= syr. תַּגְרָא *taggārā* 'Kaufmann', mand. *tangārā*, arab. *tājir* (aram. Lw. Fraenkel 181), assyr. *tamkaru*, *tamgaru*.

27. *ɫարգման ɫargman* (*i-a* St.) 'Dolmetscher' Gen. 42, 23 u. s. w., davon *ɫargmanem* 'übersetze' MX. 260, 15, *ɫargmaniչ* 'Uebersetzer' MX. 260, 8, *ɫargmanułiun* 'Uebersetzung' MX. 248, 23
= syr. תַּרְגְּמָנָא *targmānā* 'interpres', assyr. *turgumannu*, *targumannu*.

28. *ɫարշիշ ɫaršiš* (gen. *ɫaršši*) Ezech. 1, 15 ein Edelstein, nur Umschreibung von
syr. תַּרְשִׁישׁ Ezech. 1, 16 aus hebr. *taršīš*.
Daneben arm. *ɫarsis* (gen. *ɫarssay* mit der var. *ɫaršsay*) Hohelied 5, 14 = gr. *ϑαρσίς* der LXX.

29. *ɫոհ և ոհ ɫoh ev voh* 'wüst und leer' Ephrem I, p. 2, Thom., Vardan
= syr. תֹּוהוּ וְבֹוהוּ *tōh və wōh* = hebr. תֹּהוּ וָבֹהוּ Gen. 1, 2.

30. [*թրթուր irtur* (*o*-St., gen. *irtoy*) steht Deut. 28, 42, Amos 4, 9, Joel 1, 4; 2, 25 für gr. *ἐρυσίβη* und *κάμπη*, syr. ארצורא und מטורטא und könnte danach durch 'Mehlthau, Raupe, Heuschrecke' übersetzt werden. Die Armenier verstehen aber darunter 'die Raupe' Mech. Fabeln p. 128, Geop. 161, wie auch im Modernarmenischen *irtur* 'die Raupe' ist. Das Wort gehört also nicht zu

syr. *ṣarṣūrā* 'eine Heuschreckenart'.]

31. *իլուլ ilul* hebräischer Monatsname Nehemia 6, 15 und Anan. Shirak.

= syr. אילול *ēlūl* oder gr. Ἐλοίλ Nehemia 6, 15, hebr. *ĕlūl*.

32. *լումայ lumay* (*i*-St.) *λεπτόν*, etwa 'Pfennig' Mc. 12, 42, Luc. 21, 2 u. s. w., *lumayaþox κερματιστής* Joh. 2, 14

= syr. לומא *lūmā* 'nummus'. Vgl. Fraenkel 197.

33. *խանութ xanut* (auch *hanut*, *i*-St., gen. *xanti*) 'Werkstatt, Laden' Ag. 26 (Vorrede), Euseb. Kircheng. 275, z. 12 v. u., Oskeb. u. s. w.

= syr. חנותא *xānūθā* 'taberna', arab. *ḥānūt* (aus dem Aram.).

34. *խարագուլ xaragul ἀττάκης* 'eine Art Heuschrecke' nur Lev. 11, 22

= syr. חרגלא *xargəlā* 'gryllus' Lev. 11, 22, arab. *ḥarǰal* 'locusta', *ḥarǰala* 'agmen locustarum'.

Np. *xarǰal* 'ungeflügelte Heuschrecke' ist arab. Lw. und *ḥarǰal* zu lesen.

35. *խարբ xarb* (*i*-St.) 'Schwert' Philo Gen., Dionysius Thrax und spätere gramm. und lexic. Werke

= syr. חרבא *xarbā* 'gladius'.

36. *խարբալեմ xarbal-em* 'durchsieben, sichten' Luc. 22, 31 (*σινιάζειν*) = Eznik 181, 'versuchen, verwirren' Magistr., Erznk., Leb. d. Väter von **xarbal*

= syr. und aram. ערבלא *'arbālā*, arab. *γirbāl* 'Sieb'.

Wb. und Fr. Müller WZKM. 7, 381 vergleichen lat. *cribellum*, von dem letzterer nach Levy, Neuhebr. und chald. Wb. I, 282 die genannten Wörter — mit Unrecht nach Fraenkel 91 — herleitet.

խաւար *xavar* 'Finsterniss, Dunkel' s. oben p. 159 unter den persischen Lw., vielleicht = syr. חבורא *xabbārā* 'caligo' (nach Nöldeke)?

Man sollte dann arm. **xabar* erwarten.

37. [խլուրդ *xlurd* (*i*-St.) 'Maulwurf' Lev. 11, 30 u. s. w. stimmt lautlich nicht recht zu

syr. חולדא *xuldā* 'Maulwurf', zu dem es Fr. Müller, WZKM. 8, 281 stellt.]

38. [խղունջն *xłunjn* 'Schnecke, Purpurschnecke' (belegt nom. pl. *xłənjoinḳ* Basil. (Rede gegen die Reichen), gen. pl. *xłunjnaç* Basil. Hexaem. 152, 24, acc. sg. *xəxnjiun* (für **xłnjiun*) Mech. Fabeln p. 67, modern *xłunj*)

zu jüd. aram. חלזון, syr. חולזנא und חולידונא etwa *xlēzōnā* 'Schnecke', arab. *ḫalazūn*? Letztere Wörter schwerlich echt semitisch[1]).]

39. խմոր *xmor* (*o*-St.) 'Sauerteig' Mt. 13, 33, Mc. 8, 15 u. s. w. = syr. חמירא *xəmīrā* 'fermentum', arab. (Lw. aus dem Aram., Fraenkel 33) *xamīr*? Man sollte im Arm. **xmir* oder **xamir* erwarten.

40. [խնձոր *xnjor* (auch *xncor* geschrieben) 'Apfel' Hohelied 2, 5 u. s. w., *xncori* 'Apfelbaum' Hohelied 2, 3

= syr. חזורא *xazzūrā* (aus **xanzūrā*) 'malus'.

Das syrische Wort ist nicht echt syrisch, also aus dem Armenischen entlehnt.]

41. [խոյ *xoy* (*i*- und *o*-St.) 'Widder, Schafbock' Gen. 15, 9; 31, 10; 32, 14 u. s. w., davon *xoyak* 'Kapitäl' (urspr. 'Widderkopf') und *xoyanal* 'losschiessen auf etwas' (vom Adler gesagt, eigentl. losgehen wie ein Widder) Deut. 28, 49, Levond 29, MX. 122 »wohl als כרי *kōy* in das talmudische« (als Fremdwort) »übergegangen« de Lagarde.]

42. [ծառայ *caṙay* (*i*-St.) 'Knecht, Diener' Gen. 9, 25 u. s. w. (alt und häufig) setzt Fr. Müller, WZKM. 7, 381 = hebr. צר *car*, *cār* 'Dränger, Verfolger, Feind', das ins Pehlevi und von da ins Armenische eingedrungen sein soll. — Unmöglich.]

---

1) Nach Fr. Müller, WZKM. 8, 285 wäre an gr. ἁλίζωον 'im Meere lebend' zu denken. Unwahrscheinlich.

43. *ծնծղայ cnclay* (*i*-St.) 'Cymbel' 1 Kg. 18, 6, 1 Kor. 13, 1 u. s. w. (nur in der Bibel und von ihr beeinflussten Werken)
= syr. ܨܨܠܐ *ṣeṣṣəlā* 'cymbalum'.

44. *ծոխոր coẖor* (*coẖorin, coẖrin*) 'Thymian' oder 'Quendel' (Thymus Serpyllum) Joh. Van., Vardan (Exodus), Med. Schr.
= syr. ܨܥܬܪܐ *ṣaʕṯrā* 'satureja', arab. *ṣaʿtar*.

45. *ծոմ' com* 'Fasten' 1 Maccab. 3, 47 (sonst nicht in der Bibel), Jac. Nisib., Ephrem u. s. w.
= syr. ܨܘܡܐ *ṣaumā* (*ṣōmā*, constr. *ṣōm*) 'ieiunium', hebr. צוֹם *cōm* 'Fasten'.

46. *ծրար crar* (gen. *crari*) 'Bündel, Büschel' Gen. 42, 27, 1 Kg. 25, 29, Hohelied 1, 12 u. s. w., *crarem* 'einwickeln, einschlagen'
= syr. ܨܪܪܐ *ṣərārā* 'marsupium', hebr. צְרוֹר *cərōr* 'Bündel'.

47. *կաճուկ kaĺsay* oder *katsay* (gen. *kaĺsayi*) 'Kessel, Kochtopf' Ex. 16, 3, Ezech. 11, 3, 7, 11; 24, 3, 5, 6, Hiob 41, 22, Sirach 13, 3 etc.
= syr. ܩܕܣܐ *qaḏsā* 'ahenum' von gr. *χάδος* = hebr. כַּד *kaḏ* 'Eimer'.
Arm. *kaĺsay*, *katsay* für **kadsay* durch Einfluss des auf *d* unmittelbar folgenden tonlosen *s*.

48. [*կապար kapar* (*o*-St. und *i-a* St.) 'Blei' Ex. 15, 10 u. s. w., *kapareay* 'bleiern' Steph. Asol. 135 stimmt im Anlaut nicht zu
syr. ܐܘܪܐ *awārā* 'Blei', hebr. עֹפֶרֶת *ʿōfereṯ*, arab. np *abār* (aram. Lw., Fraenkel 152).
Man hat arm. **abar* für syr. *awārā* zu erwarten. Der Hinweis auf andere ähnliche Fälle (ZDMG. 46, p. 239, 240) hilft nicht weiter.]

49. [*կապարճ kaparč-ĕ* 'Köcher' Gen. 27, 3, Hiob 30, 11 u. s. w. (im A. T. und bei kirchlichen Schriftstellern) ist nicht
= syr. ܩܛܝܪܩܐ *qəṭērqā* 'Köcher', das zu phl. *kantīr* Nöldeke, ZDMG. 46, 141, Horn, Grdr. p. 282 gehört.]

50. *կասկառայ kaskarai-ĕ* (*i*-St.) 'Rost' (= 'Heerd') Lev. 2, 7; 7, 9; 11, 35 u. s. w. (im A. T. und bei Osk.)
= syr. ܟܣܟܪܐ *kaskərā* 'Korb' (zum Tragen), das selbst wohl nicht echt syrisch oder semitisch ist.

'Rost' und 'Korb' sind urspr. = 'Flechtwerk', vgl. lat. *craticula* 'Rost' von *cratis* 'Flechtwerk', arm. *vandak* = *ἐσχάρα* Ex. 30, 3 und *σπυρίς* Apg. 9, 25.

Vgl. gr. *ἐσχάρα*?

51. *կատու katu* (*o*-St.) 'Katze' Philo Opera (Venedig 1822) p. 134, 4, Mech. Fabeln p. 81, Vardan (Genesis) u. s. w.

= syr. קטו *qaṭṭū*, arab. *qiṭṭ*, gr. *κάττα*, lat. *cattus* u. s. w. Weit verbreitet. Vgl. meine Etym. d. osset. Sprache p. 122, Hehn, Kulturpflanzen[6] p. 452 fig., 589.

Das syr. Wort ist selbst entlehnt und es ist daher nur deshalb wahrscheinlich, dass die Armenier das Wort von den Syrern erhalten haben, weil sie überhaupt mehr empfangen als gegeben haben.

52. *կարկուրայ karkuray* nur bei Ephrem (Exodus), *karkuray* (*i*-St.) nur bei Hesych. v. Jerus. übers. von Steph. Siun. 'Schiff, Boot'

= syr. קרקורא *qarqūrā* 'navicula', arab. *qurqūr* (Fraenkel 217), gr. *κέρκουρος* (Herodot 7, 97) 'eine den Kypriern eigene Art leichter Schiffe'.

53. *կացին kaçin* (*o*-St. und *i*-*a* St.) 'Axt, Beil' 1 Kg. 13, 20, El., Thom. u. s. w., *kaçni* FB. 22, z. 1 v. u., poln. arm. *gaçin* 'Axt' WZKM. I, 290

= syr. חצינא *xaṣṣīnā* 'dolabra, securis', arab. خصين 'Axt' (Fraenkel 86).

Arm. *k* nur hier für syr. *x*.

54. *կաքաւ kaǩav* (*u*-St.) 1) 'Rebhuhn' Jerem. 17, 11, MX. 122, MGg. 608 u. s. w., 2) *kaǩav-ǩ* 'Tanz' Osk. I, 66, 20 u. s. w., *kaǩavem* 'tanze' 2 Kg. 6, 16, Mt. 11, 17; 146

= syr. קקבא *qaqqəwā*, *qaqqəwānā* 'Rebhuhn', gr. *κακκάβη*, np. *kabk*.

55. *կեղև kełev* 'Schale, Rinde' Hohelied 4, 3, davon *kełevem* 'schäle' Gen. 30, 37, *kełev-an-ǩ* 'Schuppen' Apg. 9, 18 (in der Bibel und theol. Schriften)

= syr. קלפא *qəlāfā* 'folium libri', קלפתא *qəlāfəθā* 'cortex, squama, putamen mali granati' Gen. 30, 37, Hohelied 4, 3, *qəlaf* 'decorticavit' Gen. 30, 37.

56. *կնիք kniǩ* (gen. *knǩoy*, *o*-St.) 'Siegel' Ex. 28, 11, 36 alt, u. s. w. und häufig, davon *knǩem* 'siegele' u. s. w.

= assyr. *kunukku* 'Siegel' oder *kanīku* 'etwas gesiegeltes' ZDMG. 48, 462?

Es fragt sich, wenn die Zusammenstellung überhaupt richtig ist, wie das Wort zu den Armeniern gekommen ist, da es im Syr. nicht vorkommt.

57. կուզ *kuz* (*i*- und *o*-St.) 'Marder'[1]) Joh. Mam., Vardan (Exodus), für *αἴλουρος* (urspr. 'Marder', später 'Katze' Hehn, Kulturpflanzen[6] 452, 453) Cyrill., Osk. Mt.

= syr. קוזא *qūzā* '*αἴλουρος*, mustela', kurd. *kūžä* oder *kūzik* 'Marder' Socin, Kurd. Samml. II, 330.

Syr. *qūzā* wahrscheinlich selbst entlehnt.

58. կապար *kupr* (*o*-St.) 'Erdpech, Pech' Gen. 11, 3 (*ἄσφαλτος*) u. s. w.

= syr. כופרא *kufrā* 'pix, bitumen', arab. *kufr* (aus dem Aramäischen, Fraenkel 150), hebr. *kōfer* 'Harz, Pech', assyr. *kupru*.

Man sollte arm. **kupr* oder **kur* (aus **kuvr*) erwarten.

59. [կտաւ *ktav* (*o*-St.) 'Lein, Leinwand, Linnen' Ex. 9, 31, Mt. 27, 58, Apg. 10, 11 u. s. w., *ktavi* 'leinen' Lev. 6, 10 u. s. w., *ktavat* 'Leinsamen' Mech. Fabeln p. 44 stellt Fr. Müller, WZKM. 9, 83, Brockelmann, Wb. 508 zu

syr. (jünger!) קטו *qeṭṭau* 'erioxylon' ('Baumwolle') Brockelmann p. 317, zu dem (nach Nöldeke) neusyr. *qeṭō* 'Holz (Pflanze) des Lein' gehört. Die syrischen Wörter stammen wohl aus dem Armenischen.

Vgl. *kʻtan* oben p. 278, dazu syr. כתנא *kettānā* 'linum', assyr. *kitinnu*.]

60. ձաղբ *halb-ǩ* (*i*-St.) 'Schlingen, Fallstricke' Sprüche Salom. 6, 5; 29, 5, Joh. Kath., Narek.

= syr. חבלא *xawlā* 'Strick', arab. *ḥabl* 'funis, chorda, vinculum'. Fr. Müller, WZKM. 7, 381.

61. ձայիւ *haśiv* (gen. *haśvi*) 'Rechnung, Abrechnung' Luc. 12, 58 u. s. w., Bruns und Sachau, Syrisch-römisches Rechtsbuch p. 103, 19 (gen. *haśvoy*), 'Beisteuer' 1 Kor. 16, 1 (*λογία*), davon *haśvim* 'rechne, zähle, halte für' Lev. 27, 23, MX. 9, 4; 16, 21

1) 'Wiesel' = arm. *akʻis*, 'Katze' = arm. *katu*.

= syr. חשׁרב *xəšīw* 'gerechnet, geachtet für' zu חשׁב *xəšaw* 'zählte, rechnete', *xaššew* 'meinte, dachte'.

62. հեգ *heg* (*i*-St.) 'Silbe', *hegenay* (*i*-St.) 'Silben, Alphabet', *hegem* 'buchstabire, syllabire' Osk. Es., Laz. 37, 1; 39, 12; 41, 15, 21, MX. 246, 4, Mambrē u. s. w.

= syr. *həyā* 'las', הגינא *heyyānā* 'meditatio, pronuntiatio, syllaba, lectio, literarum elementa', arab. هِجَاء *hijjā* 'Buchstabiren, Silbe'.

Arm. *hegenay* aus **hegeanay* für **hegianay* deckt sich lautlich vollkommen mit syr. *heyyānā*.

63. հրեայ *hreay* (*i*-St., gen. *hrēi* aus **hreayi*) 'Jude' Joh. 4, 9 u. s. w. (alt und sehr häufig)

= syr. יהודאיא *ihūdāyā* oder *yūdāyā* 'Jude', hebr. pl. *yəhūdīm*, aram. *yəhūdāyē* 'Juden', arab. *yahūd*, np. *juhūd*, *jahūd*, gr. Ἰουδαῖος.

Arm. *hreay* ist entstanden aus **hureay* = **huðeay* (vgl. P. St. p. 201) für **ihuðeay* = syr. *ihūdāyā*, vgl. WZKM. 6, 266, Marr, Recension von Tomson's histor. Gram. des Tifliser Dialectes S. A. p. 11. Die Endung *-eay* ist echtarmenisch (vgl. *ǩriston-eay* 'Christ', *paštaun-eay* 'Diener' u. s. w.) und dem semitischen *-āyā* substituirt worden, vgl. unten *ǩałdeay*. Das Wort ist aus dem Armenischen auch in die kaukasischen Sprachen (georg. *huria*[1]), osset. *wirag*, thusch. *uri-w*, s. meine Etym. und Lautl. der osset. Sprache p. 125 Anm.) eingedrungen und zwar — nach Marr a. a. O. — schon zu einer Zeit[2]), als es im Armenischen noch **hureay* lautete?

64. ձէթ *jēt'* (*dzēt'*) 'Oel' Mt. 25, 3, 'Olive' (als Frucht) Micha 6, 15 u. s. w., *jit'eni* 'Oelbaum' Ag. 479, MGg. 610 (in Uti), Thom. 231, 5, Mos. Kal. I, 93

= syr. זיתא *zaitā* (abs. und constr. *zēϑ*) 'oliva', hebr. *zayiϑ*, arab. *zait* (aus dem Aram., Fraenkel 147), osset. georg. *zet'i*.

---

1) Vgl. auch georg. *huriastani* = arm. *hrēastan* (aus **hreay-a-stan*, s. oben p. 241) 'Judaea'.

2) Es fragt sich nur, um wie viel Jahrhunderte die Zeit, als *i*, *u* in nicht-letzter Silbe noch erhalten war, vor den Anfang der arm. Litteratur zurückdatirt werden muss. Die zahlreichen arm. Lw. im Georg. zeigen sonst keine Spur von grösserer Alterthümlichkeit als ihre arm. Originale.

Der Oelbaum gedeiht jetzt nicht im eigentlichen Armenien. Nach Wagner, Reise nach dem Ararat p. 319, 325 gehört der Oelbaum (nebst Lorbeer, Buchs u. s. w.) »nicht zur eigentlichen armenischen Waldvegetation«, ist aber »in den kolchischen Buschgegenden der Küstenländer vorherrschend«. MGg. 610 erwähnt ihn nur als Specialität der Provinz Uti, Strabo 528 in Sakasene[1]) und Gogarene (= Gugark', westlich von Uti), beide also nur in den nördlichen an Albanien[2]) und Georgien anstossenden Grenzprovinzen, die zwar politisch zum armenischen Reiche gehörten, deren einheimische Bevölkerung aber schwerlich echt armenisch war. Es ist mir daher nicht wahrscheinlich, dass *jēł* ein echt armenisches Wort ist. Woher es aber stammt und wie es gewandert ist, bleibt streitig. Vgl. Hehn, Kulturpflanzen[6] p. 120. — Zum Anlaut vgl. *jivł* und *jag* oben p. 185.

ǰիւղ jivł 'Pech' s. oben p. 185. Fr. Müller sieht es als semit. Lw. an, WZKM. 8, 283.

65. *ղեկ łek* (*i-a* St.) 'Steuerruder' Ezech. 27, 6 u. s. w.

= syr. לֵיקָא *lēqā* 'gubernaculum' Ezech. 27, 6. Brockelmann Wb. 175.

66. *մագաղաթ magałaṫ* (gen. *-i*) 'Pergament' Jes. 34, 4 u. s. w., *magałaṫeay* 'pergamenten' Jes. 18, 2, Apc. 6, 14

= syr. מְגִלְּתָא *məɣallədā* 'volumen', hebr. *məɣillā* 'Buchrolle', arab. *maǰalla* (aus dem Aram., Fraenkel 247).

67. *մազ maz* (*o-* und *i*-St.) 'das (einzelne) Haar' Luc. 21, 18 u. s. w.,

vgl. syr. מזא *mezzē* 'crines parvi', phl. מזיא 'Haar' PPGl. p. 156 = p. 6, z. 1 v. u.

68. *մախաթ maxaṫ* (*o-* und *i*-St.) 'Packnadel' Leb. d. Väter, Oskiph., Martin

= syr. מחטא *məxaṭṭā* 'Nadel' (*məxaṭ saqqā* 'Packnadel').

69. *մանանայ mananay* (*i*-St.) 'Manna' Ex. 16, 32 u. s. w. (mehrfach in der Bibel)

falsch transscribirt? aus syr. מננא *mannā* 'manna', gr. *μάννα*, hebr. *mān*.

Dafür steht Ex. 16, 31 *ման man* = gr. *μάν*.

---

1) Vgl. dazu W. Fabricius, Theophanes v. Mytilene p. 137.

2) Hier gab es »unzählige« Oelbäume nach Mos. Kal. I, 93.

Aber arm. *mannay* 4 Kg. 8, 8 u. s. w. = gr. *μαναά* = hebr. *minxā* 'Gabe, unblutige Opfergabe'.

70. *մանգաղ mangał* (*i-a* St.) 'Sichel' Mc. 4, 29, Deut. 16, 9 u. s. w.

= syr. מגלא *maggəlā* (aus **mangəlā*) 'Sichel', hebr. *maggāl*, arab. *minǰal* (aus aram. *maggəlā*, Fraenkel 133), pārsī *mangāl* ZDMG. 36, 71.

71. *մանիշակ manišak* 'Veilchen' Ag. 480, Mech. d. Arzt 69, 1, Lambr. u. s. w.

= syr. מנישׁכא *mənīškā* 'Veilchen' (aus dem Pers.?).

Vgl. *manušak* oben p. 191.

72. *մաշարայ mašaray* (*i*-St.) eine Krankheit, *νόσος φθινώδης* Philo Opera (1822) p. 66, *ἐρυσίπελας* Mech. d. Arzt p. 72, davon *mašarakan axt* oder *mašarayakan axt* (*νόσος φθινώδης*) Philo ebenda p. 68 = MX. p. 237, 7

= syr. מישׁרא *māšrā* *ἐρυσίπελας*.

73. *մաշկ mašk* 'Fell' (von Schafen oder Ziegen, entfettet und enthaart), 'Haut, weiches Leder' (als Kleid, Schlauch, Sack gebraucht) Lev. 11, 32 u. s. w., davon *maškeak* 'ledernes Kleid' 3 Kg. 19, 13, *maškeay*, *maškełēn* 'ledern' Mc. 1, 6 u. s. w.

= syr. משׁכא *meškā* 'Haut', arab. *mask*, assyr. *maškU* ZDMG. 48, 463, np. *mašk* 'Schlauch', phl. *mašk* West, PT. 4, 142.

74. *մաքս maks* 'Zoll' Röm. 13, 7, davon *maksavor* 'Zöllner' Mt. 5, 46 u. s. w., *maksapet* 'Oberzöllner' Luc. 19, 2

= syr. מכסא *maχsā* 'Zoll', hebr. *meχes*, arab. *maks* (aus dem Aram., Fraenkel p. 283), assyr. *maksu*.

75. [*մղձաւոտ mgl-a-hot* 'nach Schimmel, Kahm riechend, muffig' (*-hot* = 'Geruch') Geop. 100, z. 10 v. u., Atak'el (17. Jhd.), *mglim* 'schimmelig werden' (vulg.) stimmt in der Bedeutung nicht zu

syr. מוגלא *muylā* 'Eiter, Wundsaft, Saft aus den Olivenkernen'].

76. *մեղնեայք mełneai-kʻ* 'die Mesallianer' Eznik 287

= syr. מצלינא *məṣalləyānē* Wright, Syriac Literature p. 167, Hoffmann p. 104, Payne Smith 3403, Brockelmann, Wb. 303.

77. մլաւաշէ(-ից) *mlavašē*(-*iç* gen. pl.) WZKM. 4, 191, 192 ist nur Umschreibung von syr. מלוֹשׁא *malvāšē* 'Zodiacalbilder'.

78. մտրակ *mtrak* (*i-a* St.) 'Peitsche' (*μάστιξ*) Philo Opera (1822) 135, Sprüche Salom. 26, 3, FB. 253, 3 u. s. w., *mtrakem* 'peitsche' MX. 168, z. 4 v. u.

= syr. מטרקא *maṭrəqā* 'lorum, flagellum' Fr. Müller, WZKM. 8, 283, arab. *miṭraq* 'virga'.

79. յաի *yaí* d. i. *tarr* 'Element, Substanz', im Syrischen beim Accus. gebraucht, z. B. im Anfang schuf Gott *z yaín erkins ev z yaín erkir* Eznik. 260, 261

= syr. ירתא *yāθā* 'essentia, natura', 2) im stat. constr. Accusativzeichen, vgl. Gen. 1, 1: im Anfang schuf Gott ירת שׁמיא וירת ארעא.

80. յամոյր *yamoir* (*i-a* St.) *τραγέλαφος* Hiob 39, 1, Deut. 14, 5, MX. 163, 8, *yamoir-a-nman* 'dem Yamoir ähnlich' MGg. 615

= syr. יחמורא *yaxmūrā* Deut. 14, 5, hebr. *yaxmūr* ein Thier aus dem Antilopengeschlecht, von röthlicher Farbe, arab. *yaḥmūr*.

81. նաբաղեմ *nabał-e-m* d. i. *anargem* 'ich schmähe, schimpfe', nur einmal Ephrem Kg. (vgl. 1 Kg. 25, 25)

= syr. נבל *nabbel* (bei Ephrem) 'schimpfen', Denom. von נָבָל, vgl. hebr. *nāwāl* 'Thor' und N. pr. 1 Kg. 25, 3 flg.

82. նազարացի *nacaraçi* (*nacaraçi*) 'Nazarener' El. 21, 123, 140

= syr. נצריא *naṣrāyā*, mand. *nāṣōrāyā*, arab. *naṣrānī*, pl. *naṣārā* 'Christen'.

Sonst նազովրեցի *nazōreçi* Ναζαρηνός, Ναζωραῖος Mc. 1, 24, Mt. 2, 23 u. s. w. Die Endung *-açi*, *-eçi* ist echt armenisch.

նիշ *niš* 'Zeichen' = syr. נישׁא s. oben p. 204.

83. շաբաթ *šabaṫ* (*u*-St.) 'Sabbat' Mt. 12, 8 u. s. w., alt und häufig, im Sinne von 'Woche' Jes. 66, 23, davon *šabaṫ-ana-m* 'ruhe' Ex. 16, 30

= syr. שׁבתא *šabbəθā* 'Sabbat, Woche', hebr. *šabbāθ*, gr. *σάββατον*, pāz. *šanbaδ* Shk. 267, np. *šanbaδ* und *šanba*[1]) Nöld. Stud. II, 37.

---

1) Nasalirung auch in ahd. *sambaztac* = d. *Samstag*, gr. *Σαμβάτιος*, lat. *Sambatius* N. pr. (neben *Σαββάτιος* und *Sabbatius*), ksl. *sąbota* u. s. w. KZ. 33, 383 flg., Idg. F. 4, 326 flg.

Die arm. Wochentage (vgl. Anan. Shirak. p. 64) heissen: *šabaṫ* 'Samstag' (modern *šabaṫ* 'Woche', *šabaṫ or* 'Samstag'), *miašabaṫ* El. 44, 19, *miašabaṫi* oder *kiurakē*, *kirakē* 'Sonntag' (mod. *kiraki*), *erkšabaṫ*, *erkšabaṫi* 'Montag' (mod. *erkušabṫi*), *erekšabaṫ*, *erekšabaṫi* 'Dienstag' (mod. *erekšabṫi*), *çorekšabaṫ*, *çorekšabaṫi* 'Mittwoch' (mod. *çorekšabṫi*), *hingšabaṫ*, *hingšabaṫi* 'Donnerstag' (mod. *hingšabṫi*), *urbaṫ* 'Freitag'. In diesen Namen ist *šabaṫ* und *urbaṫ* syrischen, *kiurakē* griechischen Ursprungs. Die ersten Glieder der Zusammensetzungen *miašabaṫ* u. s. w. sind die armenischen Zahlwörter 1—5.

šamrtaçi 'Samariter' s. oben p. 297.

84. *չամփուր šampur*, var. *šapur* (*o*-St.) 'Bratspiess' MX. 227, 14, Thom. 66, 13 u. s. w. (auch georg. Lw. *šampuri* 'Bratspiess' Tchoubinof p. 540)

= syr. שַׁפּוּדָא *šappūδā* 'rutabulum', arab. سفّود 'Spiess' (Fraenkel 90).

85. *չար šar* ein babyl. Cyclus von 3600 Jahren Euseb. Chron. (Venedig 1818) p. 11, daher auch MX. 8, z. 7 v. u.

= babyl. *šar* (ZDMG. 48, 463), gr. *σάρος*.

Arm. *šar* wohl nur künstlich aus gr. *σάρος* in das Semitische umgesetzt, vgl. Brockelmann, ZDMG. 47, 24; oben p. 299.

86. *չաւիղ šavił* (*i*-a St., gen. pl. *šavłaç*) 'Pfad, Weg' (*τρίβος*) Mt. 3, 3 u. s. w. (oft im A. T.), 'Fusstapfe, Spur' (*ἴχνος*) 2 Kor. 12, 18, FB. 23, z. 6 v. u.

= syr. שְׁבִילָא *šəwīlā* 'Weg, Spur', arab. *sabīl*.

87. *չափիւռ šapiła* und *šapilay*, *šapiułay* (gen. *šapiłay* und *šapilayi*) 'Sapphir' (*σάπφειρος*) Ex. 24, 10; 28, 18; 39, 11, Hiob 28, 16, Hohelied 5, 14, Ezech. 28, 13 u. s. w., *šapiułeay σαπφείρινος* Pseud. 5, 20

= syr. סַפִּילָא *sappīlā* 'Sapphir', hebr. סַפִּיר *sappīr*.

Nur hier steht arm. *š* für syr. *s*. Nom. *šapił* und Gen. *šapiłi* sind jüngere Neubildungen. Zu *-il* = *-iuł* vgl. *šil* = *šiuł* 'Splitter'.

88. *չիփորայ šiporay*, *šeporay* (*i*-St.), *šipor*, *šepor*, gen. *šeporay* 'Trompete' Ag., Jac. Nisib., Ephrem, Tonak.

= syr. שִׁיפּוּרָא *šīfōrā* 'tuba' aus jüd. שְׁפוֹרָא Brockelmann, Wb. p. 384, hebr. *šōfār* 'Trompete'.

89. *շղթայ šłay* (*i*-St.) 'Kette' 2 Kg. 3, 34, Mc. 5, 3, MX. 139 u. s. w.

= syr. ܫܪܫܠܬܐ *šēšaltā* 'Kette', talmud. ܫܪܫܝܠܬܐ.

Arm. *šłay* lässt sich nach arm. Gesetzen höchstens auf ein älteres **šišiłay* zurückführen.

90. *շուկայ šukay* 'Markt' Oskiph., Mt. Urh., Bas. Mašk. (also erst seit dem 12. Jhd. bezeugt)

= syr. ܫܘܩܐ *šūqā* 'Markt' (phl. *šūkā* PPGl. 214), arab. *sūq* (aus dem Aram., Fraenkel 187).

91. *շուշան šušan* (*i-a* St.) 'Lilie' Hohelied 2, 1, 16; 6, 1; 7, 2, Hosea 14, 6, Mt. 6, 28, Ag. 480 u. s. w.

= syr. ܫܘܫܢܐ *šōšannəθā* 'Lilie' (pl. *šōšannē*), hebr. *šōšannā*, pl. *šōšannīm*, arab. *sausan*, *sūsan*, np. *sūsan*, ebenso Bdh. p. 66, 13, aber phl. Gemme ܫܘܫܢ ZDMG. 31, 585, gr. σοῦσον.

92. *շուշմայ šušmay* 'Sesam' Snorh., Sanahneçi (11. Jhd.), Med. Schr. (also erst seit dem 11. Jhd. bezeugt)

= syr. ܫܘܫܡܐ *šušmā* 'sesamum orientale'.

93. *շուշպայ šušpay* (*i*-St.) 'Tuch zum Bedecken oder Halten von Reliquien und Abendmahlsgeräthen, Weihtuch' (corporale) Mašt. Jahk. (14. Jhd.)

= syr. ܫܘܫܦܐ *šūšeppā* 'tegumentum capitis, velum'.

94. *շուփայ šupay* 'Augensalbe' n u r von Jakob Jahk. (14. Jhd.) als Variante für *del* κολλούριον Apc. 3, 18 angeführt (also wohl die Lesart der älteren Uebersetzung?)

zu syr. ܫܝܦܐ *šəyāfā* 'collyrium' Apc. 3, 18, arab. *šiyāf* (Fraenkel p. 262).

Die lautliche Differenz zwischen den Wörtern ist unerklärt. Gab es auch ein syr. **šūfā* 'collyrium'?

95. *շպար špar* 'Schminke', *špar-a-nkar* 'sich schminkend' Steph. Lehaçi (aus alten Schriftstellern), *šparim* 'sich schminken' Ezech. 23, 40, Osk. Mt.

zu syr. ܫܦܝܪ *šappīr* 'schön', ܫܘܦܪܐ *šufrā* 'Schönheit', *šəfar* 'war schön'?

Wb. führt auch *špirim* 'sich schminken' an. Aber Osk. Mt. I, 66, 22 steht *pariçis* mit der Var. *špriçis*, die offenbar in *špariçis* (2 sg. conj.) zu vereinigen sind.

96. *urbaĺ* (*u*-St.) 'Freitag' Mt. 27, 62 u. s. w., dazu *Urbaĺairĕ* 'Freitagshöhlen' MX. 302 (die hlg. Rhipsim.).

= syr. ערובתא *ʿərūwəθā* 'Freitag', arab. عَرُوبَة (aus dem Aram., Fraenkel 277).

Urbaĺ als Name eines albanischen Geistlichen s. oben p. 296 unter *Šabaĺ*. — Arm. *urbaĺ* wird zunächst für **urubaĺ* stehen.

97. *papkay* (*i*-St.) 'Papagei' Pseud. 150, 16, Philo Opera (1822) p. 128, 4, 5, Mos. Kal. I, 320 (Moskauer Ausg. p. 157, z. 8 v. u.), MGg. ed. Soukry p. 44, 3

zu syr. פפא (für פפגא?) im syr. Pseud. 211, 9, arab. *babaγā*, *babγā* 'Papagei' = syr. ببגא Kalilag und Damnag, pers. *bapγā*, afrz. *papegai*, ital. *pappagallo* u. s. w.

Woher stammt das Wort und durch welche Vermittelung ist es zu den Armeniern gekommen?

98. [*pitaŕ-em* 'verkündigen' (von Propheten, Aposteln), 'prophezeien', *pitaŕuĺiun* 'Verkündigung, Prophezeiung' Nanay (9. Jhd.), Lambr., Erznk. u. s. w.

zu talm. פיתרא *piθrā* 'Erklärung, Deutung', hebr. פתר 'auslegen, deuten'? Fr. Müller, WZKM. 8, 283. Unsicher wegen der Bedeutungsverschiedenheit.]

99. *połotay* (*i*-St.) 'Strasse' FB. 16, 6, 7, Sb. 23, 4; 122, 17, Ag. u. s. w.

= syr. פלטיא *plāṭīā* 'platea' aus gr. *πλατεῖα*, ebendaher lat. *platea*, d. *Platz* u. s. w.

Aus dem Syr. oder Griech.? Der Endung *-ay* nach aus dem Syrischen: WZKM. 8, 284. Doch vgl. *kapełay* = gr. *καπηλεία* im III. Theil.

100. [*prak-ĕ* 'Kapitel, Abschnitt' David (als Ueberschrift der Kapitel: *prakĕ* 2, *prakĕ* 3 u. s. w.)

zu jüd. פרק, פרקא *päreq*, *perqā* 'Abschnitt' (eines Buches), syr. *perqā* 'pannus, dimidium vestimenti duplicis, fragmentum'? Aber im Griechischen steht hier immer *πρᾶξις*, so dass *prak-ĕ* gr. Lw. sein wird. Vgl. *prakĕ* Osk. Joh., Joh. Phil. = *πράξεις (τῶν ἀποστόλων)* unter den gr. Lw.]

101. *ṙabunay* 'Pfand' El. 118, 11 (Moskauer Ausg. 138, 9)

= syr. רהבונא *rahbônā* 'arrha, depositum' WZKM. 8, 284. hebr. ערבון *ʿērāwōn* 'Unterpfand', gr. *ἀῤῥαβών*, lat. *arrhabo, arrha, arra* 'Unterpfand, Angeld'. Vgl. Fraenkel 190.

Vgl. oben p. 275, Nr. 137 *ṙemon, ṙimon.*

102. *սաբա saba* 'alt, Greis' nur Euseb. Kircheng. 499, z. 16 v. u. (für *ὁ πρεσβύτης*)

= syr. סבא *sāwā* 'senex'.

103. *սակուր sakur* (*i-a* St.) 'Streitaxt' FB. 232, 23; 233, 12, MX. 214, z. 1 v. u., *o*-St. MX. 229, 20, auch *sakr* (*r*-St.) MX. 173, 10—11, davon *sakravor* 'mit der Axt bewaffnet' FB. 118, 204, 232

= syr. סיקורא *seqūrā* 'securis', aram. סקורא, arab. *ṣāqūr* 'Spitzhammer' (aram. Lw., Fraenkel 84) aus lat. *secūris*?

104. *սատանայ satanay* (*i*-St.) 'Satan, Teufel' (*Σατανᾶς, ὁ διάβολος*) Mt. 4, 1, 5, 8, 10, 11 u. s. w., Eznik 46 u. s. w., davon *satanayakan* 'satanisch' El. 17, 25 u. s. w.

= syr. סטנא *sāṭānā* 'Satan, diabolus', hebr. שׂטן *sāṭān.*

105. *սափրեմ saṗr-em* 'rasire' Philo u. s. w.

= syr. ספר *sappar* 'rasirte'.

106. [*սեղան sełan* (*o*-St.) 'Tisch, Altar' (alt und häufig) gehört nicht zu hebr. *šulxān* 'Tisch'.]

107. *սեռն seṙn* 'Achse' (des Wagens, *ἄξων*) Sirach 36, 5, Philo u. s. w., davon *sṙnak* 'Achse'

= syr. סרנא *sarnā* 'axis'.

108. *սիք siǩ* (*o*-St.) 'Lüftchen, Luftzug, Wind' Ag. 204, Eznik 92

= syr. זיקא *zīqā* 'procella', arab. *zīq* 'Wind' (aus dem Aram., Fraenkel 285), assyr. *zīqu.*

Man sollte im Arm. **zik* erwarten.

սուին svin s. im IV. Theil.

109. *սուսեր suser* (*i-a* St.) 'Schwert' Jes. 2, 4 u. s. w., alt und häufig

= syr. סספסירא *safsērā* 'Schwert' aus gr. *σαμψήρα* aus phl. *šafšēr, šamšēr* 'Schwert, Säbel' PPGl. 10 und 213, ZDMG.

43, 38 Anm., Yatk. p. 54, Mātīkān i čatrang p. 5, z. 1, Phl. Vend. p. 171, z. 2 v. u., np. *šamšēr*.

Zu *suser* aus *safsēr* vgl. *manušak* oben p. 191.

110. *սոփեր soper* (*i*-*a* St.) 'Buch' Narek., Mašt.

= syr. ספרא *sefrā* 'liber, scriptura', arab. *sifr* 'Buch' (Fraenkel 247). Vgl. WZKM. 8, 284.

111. *տարմալ tarmal* (*tarmalak*, *tarmałak*) 'Beutel, Sack' alt. Wb., Tonak., Oskiph., Erznk. Mt.

= syr. תרמלא *tarmālā* 'pera'.

112. *տերև terev* (*o*-St.) 'Blatt' Mc. 11, 13 u. s. w., alt und sehr häufig

= syr. טרפא *ṭarpā* (stat. abs. *ṭəref*) 'Blatt'.

Fr. Müller stellt *terev* neuerdings (Armeniaca VI, Nr. 64) als echt armenisch zu skr. *darbhá*- 'Grasbüschel', ahd. *zurba* 'Rasenstück', nhd. 'Torf', wogegen die Bedeutung spricht.

113. *տղայ tłay* (*o* und *i*-St.) 'junges Kind, Knäblein, Jüngling, jung, kindlich' Röm. 2, 20 u. s. w., alt und häufig

= syr. טלייא *ṭalyā* (stat. abs. *ṭəlē*) 'adolescens, puer'.

114. [*տիզ ṭiz* (*o*-St.) 'Motte' Mt. 6, 19 u. s. w. stimmt lautlich weder zu

syr. סאסא *sāsā* 'tinea', hebr. *sās* 'Motte', arab. *sūs*, *sūsa* 'Motte' noch zu gr. σής 'Motte', denen Fr. Müller, WZKM. 9, 293 noch np. *sās* 'Wanze' hinzufügt.

Vgl. ZDMG. 46, 251.]

115. *տիզ ṭiz* (*o*-St., gen. *ṭzoy*) 'Pflock' Deut. 23, 13 u. s. w., davon *ṭzem* 'einheften' (die Lanze in den Boden) Seb. 30, 12 u. s. w.

= syr. ܨܣܨܐ *ṣeṣṣā* 'clavus'.

Damit ist *տունկ ṭzun-k* σισόη Lev. 19, 27; 3 Maccab. 4, 6; FB. 253, 1 (Haarbüschel, auf der Mitte des Kopfes stehen geblieben, nachdem die Haare ringsum abrasirt sind) nicht zusammenzubringen.

116. *փեգեայ pegenay* (*peganay*) 'Raute', πήγανον Luc. 11, 42, Mech. Fabeln p. 49, Galen

= syr. פיגנא, ܦܓܢܐ *pēyānā* aus gr. πήγανον 'peganum harmala'.

117. *փիլիսոփայ pilisopay* (*i*-St.) 'Philosoph' Apg. 17, 18 u. s. w., davon *pilisopayakan* 'philosophisch' FB. 94, z. 3 v. u.,

Laz. 42, *pilisopayuṫiun* 'Philosophie' MX., *pilisopayel* 'philosophiren' Leb. d. Heiligen (Venedig 1874) I, 139
= syr. פילוסופא *filōsōfā* aus gr. *φιλόσοφος*.
Arm. *pilisopay* vom 12. Jhd. an = 'Kirchensänger'.

118. *փղշտացի płšt-açi* 'Philister' Gen. 10, 14, 1 Kg. 27, 1 u. s. w., Ag. 134, Vardan 21, 22, *płišt* dass. Philo Paralip. (Venedig 1826) p. 380
= syr. פלשתיא *plištāyā*, hebr. *pəlištī*, pl. *pəlištīm* 'Philister', LXX. *Φυλιστείμ* (neben *ἀλλόφυλοι* = arm. *ailazgi-k'*).

119. *փրկիմ pṙk-em* 'befreie, errette, erlöse, heile' Mt. 9, 21, 22; 14, 36; Mc. 5, 28; 6, 56 u. s. w., alt und häufig
= syr. פרק *pəraq* 'salvavit, liberavit, redemit', davon *pārōqā* 'Erlöser', *purqānā* 'Erlösung'.
Arm. *pṙk-an-k'* 'Lösegeld' Mt. 20, 28, Ex. 21, 30, FB. 197, z. 10 v. u. etc. ist eine ebenso echt armenische Bildung wie *pṙkič'* 'Erlöser' u. s. w. von *pṙkem*.

120. *քահանայ k'ahanay* (*i*-St.) 'Priester' Mt. 12, 4—5, Mc. 2, 26, Luc. 10, 31 u. s. w., alt und häufig
= syr. כהנא *kāhnā* 'sacerdos', hebr. *kōhēn*, arab. *kāhin*.
Arm. *k'ahanay* ist später 'der verheirathete Priester'.

121. [*քաղաք k'ałak* (*i-a* St.) 'Stadt' Mt. 2, 23; 10, 14, 15, 23; 21, 17; 23, 24 u. s. w., alt und sehr häufig, stimmt nicht recht zu
syr. כרכא *karχā* 'Stadt' (stat. abs. wohl *kəraχ*).
Andreas in Pauly-Wissowa's Realencyclopädie s. v. *Akola* stellt arm. *k'ałak* zu māzandar. *-kälā* 'Stadt, Dorf' und vergleicht np. *kalāt* 'Burg, Marktflecken'. Mir nicht wahrscheinlich. — Aus dem Armen. entlehnt ist osset. *k'alak'*, georg. *k'alak'i* u. s. w.]

122. *քաղդեայ k'ałdeay* (*i*-St.) 'Chaldäer, Sterndeuter, Wahrsager' Daniel 2, 2, 4, 5, Euseb. Chron. u. s. w., davon *k'ałdēakan* 'chaldäisch' (Schrift, Sprache, Weisheit), *k'ałdēarēn* 'auf chaldäisch', *k'ałdēaçi* 'Chaldäer, chaldäisch', *k'ałdēuṫiun* 'Astrologie' FB. 252, 10—11 u. s. w.
= syr. כלדיא *Χaldāyā* 'Chaldaeus, magus', *χaldāyūθā* 'magia', gr. *Χαλδαῖος* 'Chaldäer, Astrolog, Sterndeuter'.
Wie verhält sich dazu *քաւդեայ k'avdeay* (*i*-St.) 'Wahrsager' FB. 165, 5; 166, 3, 6, 29; Eznik 154, 156, El. 16, 24 (neben *mogk'* 'Magier') MX. 150, z. 6 v. u., Sb. 22, 5; 45, z. 2 v. u. (= Magier),

ǩavdēuťiun 'Wahrsagung, Magie' Eznik 184, El. 14, 10 (»Magierthum, *ǩavdēuťiun* und alle Lehren seines Reiches«)?

123. *ǩanǩar* (*o*-St.) 'Talent' (als Summe) 1 Maccab. 11, 28, Mt. 18, 24, MX. 70, z. 2 v. u., 98, 2 u. s. w.
= syr. ככרא *kakkərā* 'talentum', hebr. *kikkār*.

124. *ǩaroz* (*i-a* St.) 'Herold, Verkündiger' 1 Tim. 2, 7, FB. 15, 1 u. s. w., alt und häufig, davon *ǩaroz-em* 'verkündigen, predigen' Mt. 3, 1; 4, 17; 11, 1; Mc. 1, 14; 5, 20 u. s. w.
= syr. כרוזא *kārōzā* 'nuntius, praeco', aram. *kārōzā* 'Herold' Daniel 3, 4, *kəraz* 'öffentlich ausrufen' (gr. *κῆρυξ, κηρύσσειν*?).

125. *ǩaǩar* (*i-a* St.) 'Fladen', *λάγανον*, nur im A. T.: Ex. 29, 2, Lev. 2, 4, Num. 6, 15, 19, 2 Kg. 6, 19, 1 Chron. 23, 29 stimmt lautlich nicht recht zu
syr. חחורתא *xāxurtā* (pl. *xāxrāϑā*) 'placenta' Ex. 29, 2 u. s. w. — Vgl. hebr. *kikkār* 'placenta'?

126. *ǩnar* (*i-a* St.) 'Zither' Gen. 4, 21 u. s. w., davon *ǩnarahar* 'Zitherspieler' Apc. 14, 2
= syr. כנרא *kennārā*, hebr. *kinnōr* 'Zither', gr. *κινύρα*.

127. *ǩnšnay* (*i*-St.) eine Hülsenfrucht, nur Geop. (neben Saubohne, Kichererbse und Linse genannt)
= syr. כושנא *kušnā* 'Linsenwicke, Erve', arab. كُشُنّى *kušnā* vicia'.
Da arm. *ǩnšnay* nur in den aus dem Arab. übersetzten Geop. vorkommt, kann es auch arab. Lw. sein.
Aeltere Formen dieser Wörter liegen vor in
ǩrsamn (instr. *ǩrsamamb*, var. *ǩisamn*) nur im alt. Wb. und bei Euseb. Kircheng. 158, z. 17 v. u. für gr. *ὄροβος*
= np. *karsana* A. M. 76, 5; 198, 5 'Ervum Ervilia, Erve' Achund. p. 110 und 257, arab. *karsanna*, heute in Syrien *kursenna*, jüd. mischna-hebr. קַרְשִׁינָה. Pers. Ursprungs?
Vgl. Ges. Abh. p. 59; Löw, Aram. Pflanzennamen p. 228.

128. *ǩnuſſtay* *ǩusiťay* 'Mönchskapuze' Evagrius (5. Jhd.), Stéph. Orb., Oskiph. u. s. w.
= syr. כוסיתא *kōsiϑā* 'cucullus'.

129. *ǩnuray* *ǩuray* (*i*-St.), auch *ǩray* 'Schmelzofen' Cyrill., Osk. Es., Thom. u. s. w.
= כורא *kūrā* 'Ofen', np. كور 'fornax'.

130. քուրմ *k'urm* (*i-a* St., gen. *k'rmi*) 'Götzenpriester' Gen. 41, 45, Ag., Zenob 25, 9, 20, Michael u. s. w.

= syr. כומרא *kumrā* 'sacerdos'.

131. քրոբէ *k'robē-k'* (*i*-St., gen. *k'robēiç*) 'Cherubim' Ex. 25, 18, 19, 20, 22 u. s. w. (oft in der Bibel und theologischen Werken)

= syr. כרובא *krōwā* (*kərōwā*), pl. *krōwē* (mit *ō* nach ostsyrischer Tradition).

Auch քրովբէ *k'rōbēk'* geschrieben, daneben *k'erobēk'*, *k'erōbēk'* und *k'erobk'* (3 Kg. 7, 29), sing. *k'erob* (Ex. 36, 8). Bei Ephrem u. s. w. auch *k'robim*, *k'erobim*, *k'erōbim* = gr. χερουβείμ, χερουβίμ, sing. χερούβ Ex. 25, 18 aus hebr. *kərūwīm*, sing. *kərūw*.

Davon beeinflusst ist սրոբէ *srobēk'* (*srōbēk'*, gen. *srōbēiç*) 'die Seraphim' Jes. 6, 2, 6, auch in vielen Compos. = syr. סרפא *srāfē*, gr. σεραφίμ, hebr. *sərāfim*.

132. քրքում *k'rk'um* 'Crocus' Hohelied 4, 14, MX. 163 (*k'rk'm-avēt*), MGg. 616, 13 u. s. w.

= syr. כורכמא *kurkəmā* 'crocus sativus', hebr. *karkōm* Hohelied 4, 14, arab. *kurkum*, phl. *kulkem* (für *kurkum*?) Bdh. 65, 2, skr. *kuṅkuma-* 'crocus sativus'.

133. քօշ = քաւշ *k'auš* (*i*-St.) 'Ziegenbock' Gen. 15, 9, Num. 29, 22 u. s. w.

= syr. כבשא *kewšā* 'vervex', arab. *kabš* 'aries', hebr. כבש *kebes* 'Schaflamm'.

Vgl. Fraenkel 109.

Վերոհիշյալների թվում կան հարյուրից մի քիչ ավելի բառեր, որոնք վստահորեն պետք է դիտարկվեն որպես փոխառություններ ասորերենից: Նրանց առավել փոքր մասը բաղկացած է հազվադեպ կամ գիտական բառերից, առավել մեծ մասը՝ շատ թե քիչ գործածական բառերից: Նրանց մեծ մասը կարելի է գտնել արդեն այն երկերում, որոնք վերագրվում են 5-րդ դարին, հետագայում՝ միայն հետևյալները. *ամիրայ* (արաբերենից) -7-րդ դար, *գուրպայ*, *ծոքոր* -13-րդ դար, *մախաթ*, *շուկայ* -12-րդ դար, *շուշմայ* -11-րդ դար, *շուշփայ* -14-րդ

դար, *սուփեր* -10-րդ դար, (կամ ավելի վաղ?), *տարմալ*, *քուշ-նայ* (արաբերենից?) -13-րդ դար: Հնարավոր է, որ որոշ բառեր միայն պատահականորեն դեռ ավելի վաղ շրջան չեն մատնանշում, բայց նրանք ամենայն հավանականությամբ միայն հետագայում են անցել հայերին՝ գրականության ճանապարհով՝ գիտական փոխանցումով: Քանզի, ինչպես 285-րդ էջում տալիս է 5-րդ ծանոթությունը, հայերը դեռ մինչև 13-րդ դարը առանձին ասորերեն երկեր են թարգմանել, մի ժամանակ, երբ Ասորիքի հին ազգային լեզուն դուրս էր մղվել արաբերենի կողմից և դեռ գոյատևում էր որպես միայն գրավոր ու գիտական լեզու: Եվ ես չեմ կարող դատողություն անել, թե արդյո՞ք առայժմ պահպանված ցիրուցան ժողովրդախոսակցական լեզվից ինչ-որ բառեր են ներթափանցել հայերենի մեջ (ինչպես, օր.՝ տարածված *շուկայ* բառը):

Մաս III

Հունարեն փոխառությունները հայերենում[1)]

Մինչ Հայաստանին հարակից երկրներում՝ Ասորիքում, Կոմմագենեում և Կապադովկիայում հունարենն էր գրականության ու դպրության լեզուն, այնտեղ՝ հին հռոմեական, այստեղ՝ ուշ կայսերական ժամանակաշրջանում[2)], Հայաստանը, *Մոմսենի* խոսքերով *ասած* (*տե՛ս* վերևում էջ 11), «երկար տարիներ էլ գտնվելով հռոմեական իշխանության ներքո՝ միշտ մնացել է ոչ-հունական երկիր», որի լեզվում մենք հնագույն կայսերական ժամանակաշրջանում էլ պիտի հույս չունենայինք գտնել ոչ մի փոխառյալ բառ, իսկ եթե այո, ուրեմն հելլենացված հարևանների միջոցով փոխանցված միայն սակավաթիվ հունարեն փոխառություններ[3)]: Միայն նրա քրիստոնեական կողմնորոշումից հետո (3-րդ դարի վերջ), ինչպես ներկայացված է էջ 281-ում, Հայաստանը հունական պետության հետ մտավ սերտ կապերի մեջ, որոնք շուտով կրկին թուլացան նրանով, որ Պապ թագավորի օրոք (367-374) Հայաստանը եկեղեցու հարցում անկախացավ Բյուզանդիայից և 5-րդ դարից ի վեր հունական եկեղեցու հետ տևականորեն խճճվում էր դավանաբանական տարաձայնությունների մեջ՝ չխոսելով նաև այն մասին, որ պարսից թագավորները՝ որպես Հայաստանի տիրակալներ, մշտապես ձգտում էին ուժերը ներածին չափով հակազդել Հունաստանի հետ այդ երկրի մեր-

1) Հմմտ. *Բրոքելման*, Հունարեն փոխառությունները հայերենում, ZDMG. 47, 1-42:

2) *Մոմսեն*, Հռոմի պատմությունը, V, էջ 453 և 306: *Թ. Ռայնախ*, Միհրդատ Եվպատոր, էջ 239:

3) Ես ստորև՝ էջ 329, ենթադրություն եմ անում, որ հունարեն հնագույն փոխառյալ բառն է *կայսր* = հուն. *καῖσαρ*: Բայց հենց այդ բառը կարող է ամենիջականորեն հռոմեացիները բերած լինեին Հայաստան պարթևների՝ առաջին դարի պատերազմների *ժամանակ*: Տիգրան *Հայաստանցու օրոք* (մ. թ. ա. I *դար*, *տե՛ս* վերևում՝ էջ 10) փայփայված հելլենիզմը (*Թ. Ռայնախ*, Միհրդատ Եվպատոր, էջ 344-345) լեզվի վրա ոչ մի ազդեցություն չգործեց: Կրոնի վրա թողած նրա ազդեցության մասին *տե՛ս Գելցեր*, Հետազոտություն հայ դիցաբանության, էջ 137:

ձեցմանը: Երբ ահա 5-րդ դարում հայտնագործվել էր ազգային գիրը[1] և նվազ չափով ասորերեն երկերի (տե՛ս վերևում՝ էջ 284, 285) ու զանգվածային հունարեն ստեղծագործությունների թարգմանությամբ[2] հիմնադրվել էր ազգային գրականություն, վերջինս էլ թեև միավորվեց կրոնի հետ, ինչը Հայաստանին հոգևոր առումով կապեց Հունաստանի հետ, ինչպես և մյուս կողմից այն պիտի միջնորմ դառնար Հայաստանի ու Պարսկաստանի միջև, բայց եղավ այնպես, որ այդ գրականությունն իր ժողովրդի հետ խոսում էր իր իսկ լեզվով և նրա առաջին ինքնուրույն ստեղծագործություններում ազգային ոգու և հայրենասիրության շունչ կար, ուստի և չէր նպաստում հայ ժողովրդի և նրա լեզվի հելլենացմանը, ընդհակառակը, գերազանցապես աջակցում էր պաշտպանելու և պահելու այդ ժողովրդի ազգային ինքնատիպությունը: Այդ հանգամանքներով է բացատրվում մի կողմից, որ մենք թեև հունական կրթություն ստացած հեղինակների հայերեն ստեղծագործություններում, հատկապես հունարենից կատարված բազում թարգմանություններում տեղնուտեղը շատ հունարեն բառեր ենք գտնում, բայց մյուս կողմից էլ, որ հայերենում իրապես արմատացած հունարեն բառերի թիվը սահմանափակ է մնացել: Եթե 5-րդ դարի 2-րդ կեսի ականավոր գրողներից մեկը՝ Եղիշեն՝ քրիստոնյա հոգևորականը, հույների բարեկամը և պարսիկների թշնամին, իր «Վարդանի և Հայոց պատերազմի մասին» պատմության հայերեն շարադրանքի 153 էջերում (հրատ.՝ Վենետիկ, 1859) օգտագործում է հունարեն միայն մոտ 20 փոխառյալ բառ[3] (չհաշված ածանցվածները), մինչդեռ նա գործածում է հայերենում վաղուց

1) Ըստ իմ և Գարդհաուզենի փաստարկումների (ZDMG. 30, 62... և 74...)՝ այն ունի հունական, ըստ Ֆր. Մյուլլերի դատողությունների (WZKM. 5, 172. 8, 155...)՝ ասորապարսկական ծագում: Ես Ֆր. Մյուլլերի հետ համամիտ չեմ:

2) Նրանք այնքան մեծաթիվ են, որ այստեղ թվարկել չի լինի: Հմմտ. Հայ հին թարգմանությունների գրացուցակը, Վենետիկ, 1889 (աշխարհաբար), էջ 1-764 և վերը բերված առաջաբանը:

3) Ահա դրանք՝ 1) *բարբարոս*, 2) *գառագիղ*, 3) *գեհեն*, 4) *եկեղեցի*, 5) *եպիսկոպոս*, 6) *կաթողիկոս (կաթողիկէ)*, 7) *կայսր*, 8) *կանքեղ*, 9) *հեթանոս (հեթանոսական, հեթանոսութիւն)*, 10) *մարտիրոս*, 11) *մեքենայ-ք*, 12) *պոռնկութիւն*, 13) *սաղմոս*, 14) *սինկղիտոս*, 15) *սկուտղ*, 16) *փոս*, 17) *քրիստոս (քրիստոնեայ, քրիստոնէութիւն)*, 18) *քորեպիսկոպոս*, 19) *ասորի (Ասորեստան, ասորեստանեայ)*, 20) *հռոմ-ք*: Հովհաննիսյանցի (ոչ լիակատար) բառարանը (հրատ. Մոսկվա, 1892) դրանցից բացի տալիս է նաև *բաղանիք* բառը, որը ես չեմ կարողանում գտնել: Մանրամասները տե՛ս ստորև:

բուն դրած մեծաքանակ պարսկերեն փոխառություններ, ապա կարծում եմ՝ ճշմարտությունից շեղված չեմ լինի, եթե համարեմ, որ ստորև բերված մոտ 500 փոխառյալ և օտար բառերից 5-րդ դարի վերջում հայ ժողովրդի և ուսումնական մարդկանց (բայց ոչ գիտնականների) լեզվում առկա է եղել ոչ ավելի, քան 50 հունարեն բառ: Եվ հետագայում դա այնքան էլ չի փոխվել[1]): Անշուշտ հնարավոր չէ հստակ սահման գծել ողջ ժողովրդին ծանոթ և այն բառերի արանքում, որոնք սահմանափակվում են գրականության ու դպրության լեզվով, ինչպես որ այդ սահմանը չի քաշվում գրականության մեջ մեծ և փոքր հաճախականություն ունեցող ու մեկուսացած, ինչպես նաև միայն հունարեն բնագրերից տառադարձված բառերի միջև: Ուստի և ես նյութը Բրոքելմանի նման չեմ բաժանում երեք մասի՝ փոխառյալ բառեր, օտար բառեր և միայն թարգմանությունների մեջ ի հայտ եկող բառեր, քանի որ, ինչպես նկատեցիք, դա հնարավոր չէ, և, բնականաբար, Բրոքելմանին ևս չի հաջողվել՝ այդ մասերն իրարից տարանջատել լրիվ համոզվածությամբ: Դրան հակառակ, ես նյութն ստորև ներկայացնում եմ այբբենական կարգով և նախապես տալիս եմ միայն այն բառերի պատկերացումը, որոնք իմ անձնական կարծիքով շատ թե քիչ արմատացած են եղել մտավորականության և ժողովրդախոսակցական լեզվում՝ չմտահոգվելով, որ տարանջատելիս ես տասնյակ կամ ավելի բառեր մի կողմի փոխարեն սխալմամբ դրած կլինեմ մեկ այլ կողմի վրա:

Այն հարցին, թե ընդհանրապես պե՞տք է արդյոք ընդգրկվեն թարգմանություններում մեկուսացած ի հայտ եկող բառերը, ես տվել եմ դրական պատասխան, հասկանալի է՝ միայն այն նկատառումով, որ նրանց հիշատակումն, այնուամենայնիվ, ոչ թե վնաս, այլ գուցե թեկուզ չնչին օգուտ կբերի: Միայն նրանց ամբողջական լինելուց հետո, եթե հնարավոր լիներ հասնել դրան, ես կարծում էի, որ այդ կարգի բառերի առնչությամբ ուղղակի խնդիր չեմ ունենա. ավելին, ես բավարարվեցի Բրոքելմանի նյութը պատահականորեն գտնված մի քանի բառով ավելացնել և այն, ասենք, հնարավորինս ճշտել ու բարելավել:

Հայերենի՝ լատիներենից ունեցած փոխառությունները գրեթե միշտ էլ անցել են հունարենի միջոցով: Բայց որոշ բառեր էլ անմիջականորեն եկած կլինեն լատիներենից, քա-

1) Բայց հմմտ. WZKM. 5, 172:

նի որ հետագա ժամանակաշրջանում[1] կաթոլիկացած հայերը (14-րդ և 15-րդ դարերի ունիթոռները) նաև լատիներենից են աշխատություններ թարգմանել հայերեն[2]: Միայն թե դրանց թիվն ամենայն հավանականությամբ շատ չնչին է եղել: Եբրայական ծագում ունեցող տարրերը, որոնք տալիս է Wb.-ը[3], բոլորն էլ գալիս են Սեպտուագինտայից (լատ.՝ septuaginta = յոթանասուն. ըստ ավանդապատումի՝ 72 հրեա իմաստունների կողմից շարադրված գիրքը՝ Հին կտակարանի հունարեն ամենահին և ամենաարժեքավոր թարգմանությունը - *ծանոթ.՝ թարգմանչի*), հետևաբար նույնպես անցել են հունարենի միջոցով, և ընդհանրապես, բացառությամբ անունների, միանգամայն օտար են մնացել լեզվին: Նրանք հազիվ թե որևէ հետաքրքրություն են ներկայացնում, և մեծ մասն անուշադրության է մատնվել: Աննշան է նաև ֆրանսերեն այն բառերի քանակը, որոնք հայերենի մեջ են մտել խաչակրաց արշավանքների ժամանակ, երբ Կիլիկիայում հայկական թագավորություն կար (1198-1375): Ես դրանք առանձին ներկայացրել եմ հունարեն, լատիներեն փոխառություններից հետո:

Ինչ վերաբերում է այդ փոխառությունների հնչյունային կազմին, ապա պետք է ամենից առաջ ուշադրություն դարձնել այն բանի վրա, որ վաղ ժամանակների հետևյալ հունական տառերը սովորաբար վերարտադրվում են իրենց տակ տրված հայերեններով.

---

1) Իմիջիայլոց, դեռևս Ներսես Լամբրոնացին (12-րդ դար) Լուկիոս III և Կլեմենս III պապերի որոշ ուղերձներ լատիներենից թարգմանել է հայերեն:

2) Օր.՝ Ֆրա Մարթինի «Հռոմեական կայսրերի և պապերի կենսագրությունները», ինչպես նաև Մաշտոց ջահկ. (14-րդ դար), Ստեփանոս Լեհացու երկերը (17-րդ դար) և այլն: Հմմտ. Նոյման, Հայ գրականության պատմության փորձ, էջ 212-219, 247 ...

3) Հմմտ., օր.՝ ap'p'ŏ 4 Kg. 2, 14 = ἀφφώ= hebr.אַף־הִנֵּה 'denn nun'; ap'p'usŏt' 4 Kg. 15, 5 = ἀφφουσώϑ = herb. אֲפֻסָּה xăfəsāϑ (xăfəsūϑ) (տկարություն *կամ* անջատում ?) և այլն: Նոր կտակարանում կան որոշ հայերեն բառերի տառադարձումներ, որոնք անցել են նաև հայերեն թարգմանությունների մեջ, հմմտ.՝ հայ. *տալիթայ* (աղջիկ), Mc. 5, 41 ≈ հուն. ταλιϑά (իգ. -ակ = հայ. *տղայ*, տե՛ս վերևում՝ էջ 317), հայ. *մարան աթա* 1 Kor. 16, 22 = μαράν ἀϑά և այլն: Ստորև տրված են նաև սրանցից մի քանիսը:

gr.	α	β	γ	δ	ε	ζ
arm.	ա *a*	բ *b*	գ *g*	դ *d*	ե *e*	զ *z*
gr.	η	ϑ	ι	κ	λ	μ
arm.	ե *e*	թ *t'*	ի *i*	կ *k*	լ *l*	մ *m*
gr.	ν	ξ	ο	π	ϱ	σ
arm.	ն *n*	քս *ks*	ո *o*	պ *p*	ր *r*	ս *s*
gr.	τ	υ	φ	χ	ψ	ω
arm.	տ *t*	իւ *iu*, ի *i*	ֆ *f*	խ *x*	փս *ps*	ո *o*
gr.	αι	ει	αυ	ευ	ου	
arm.	ե *e*	ի *i*	աւ *au*	եւ *eu*	ու *u*	

Բայց դրա հետ մեկտեղ պետք է նկատի ունենալ հետևյալը. *β*-ի դիմաց, որը = հայ. *բ*-ին (ծայնավորներից ու բաղաձայններից հետո), ի հայտ է գալիս հայ. *ւ*-ը (ծայնավորներից հետո) հետագա որոշ դեպքերում. *կիւրս* = *κύβος*, *մանկլաւ* = *μαγκλάβιον*, *պառաւատոս* (= *պառաբատոս*)= *παραβάτης*, *սաւան* = *σάβανον* (10-րդ դար և ավելի ուշ), նաև *Vasil* (կայսր) = *Βασίλειος* Arist. 3 ... (11-րդ դար) և *vign* = *βικίον*: *-δ*-ի դիմաց, որը = հայ. *դ*-ին, ի հայտ է գալիս հայ. *ր*-ն միայն *լամպար (լամբար, ղամպար) բառի մեջ* =*λαμπάδ* և *կաղապար*[1] = *καλαπόδιον*, որոնք են-թադրաբար պատկանում են հունական հնագույն փոխառությունների թվին (հմմտ. P. St. էջ 201), քանի որ այն բառերում, որոնք փոխառված են պատմական ժամանակաշրջանում (մ. թ. 5-րդ դարից ի վեր), օտար *d*-ն դեռևս վերարտադրվում է միայն հայ. *դ*-ով: *- e*-ի դիմաց, որը = հուն. *ε*-ին ու *η*-ին, վերջնավանկում հաճախակի գրվում է *է* (ē)[2]: Հունարեն *η*-ն մ. թ. 2-րդ դարում Հունաստանում դարձել է ι, բայց մտավորականության լեզվում «դեռևս մինչև մ. թ. 4-րդ դարը պահպանել է E-հնչյունը»[3]: 4-րդ դարի գոթերենն էլ հուն. *η*-ն սովորաբար վերարտադրում է *ē*-ով: Համապատասխանաբար նաև հայերենում, ինչպես նշեցինք վերևում, հուն. *η*-ն՝ որպես կանոն, վերարտադրվում է ե(e)-ով [դրա փոխարեն վերջնավանկում գրվում է է (ē)], սակայն ոչ միայն 4-րդ դարի, այլ նաև հաջորդող դարերի փոխառությունների կարծես գիտական ավանդույթը հին արտասանությունը Հայաստանում ավելի ամուր է պահել, քան որևէ այլ տեղ: Դրա կողքին, անշուշտ, գտնվում են նաև ժողովրդային *η=i* հետքերը հետևյալ բառերում. Yisus (Յիսուս) N. T. = Ἰησους- 5-րդ դար, *Գրիգոր* (տե՛ս ստորև՝ էջ 334) = *Γρηγόριος* - 5-րդ

1) Տե՛ս վերևում՝ էջ 163:
2) *է* (ē)-ի մասին տե՛ս վերևում՝ էջ 14, ծանոթ. 1:
3) *Բլաս*, Հունարենի արտասանություն [3], էջ 35:

դար, *ակումիտ* = *ἀκοίμητος* - 5-րդ դար, *անդիլիպս* = *ἀντίληψις* - 12-րդ դար, *անդլիտերիոն* =*ἀντλητήριον* - 7-րդ դար, *արգիտէս-ք* =*ἀργῆτες* - 8-9-րդ դար?, *ափիմեռիոնս* = *ἐφημερινός*- 12-րդ դար, *դիաթիկ* = *διαθήκη* -12-րդ դար, *դիմոս* = *δῆμος* - 5-րդ դար, *լիգատ* =*ληγᾶτον* - 12-րդ դար, *կիւնիկն* =*κυνῆγιον* - 7-րդ դար, *կոմիտ* =*κομήτης* - 8-9-րդ դար ?, *մագիտ* = *μαγνῆτις* - 8-րդ դար, *մեղիարիս* = *μιλιαρήσιον* - 7-րդ դար, միլոն = *μῆλον* (Nonnos), *պոդիրի* =*ποδήρης* (Damask.), *սիւնկղիտոս* = *σύγκλητος*- 5-րդ դար, *սկիպտոս* = *σκηπτός*- 8-9-րդ դար ?, *տելետի* = *τελετή* - 8-րդ դար: Հուն. *ηρ*-ի դիմաց ի հայտ է գալիս *իւ*, օր.՝ *բիւրեղ* = *βήρυλλος* - 5-րդ դար, *թիւրակէ* (*թերիակէ*-ի կողքին) = *θηριακή* - 5-րդ դար, *Բիւռոս* = *Βηρωσσός* (M. X. 8): Երկու դեպքում *η*-ն վերարտադրվել է զուտ (ոչ թե լոկ գրվող, այլ իրականում արտասանվող) *է*-ով[1] *կէտ* բառի մեջ (սեռականը՝ *կիտի*) = *κῆος*, որի կողքին որպես գիտական ձև գրված է *կետոս* և *կիտոս* (5-րդ դար), և *քարտէս* բառի մեջ (սեռ. *քարտիսի*) = *χάρτης* (*քարտ*-ի կողքին)՝ երկուսն էլ շատ գործածական 5-րդ դարի 1-ին կեսում: Նաև՝ *Մովսէս* (սեռ. *Մովսիսի*) =*Μωσῆς*, *Ներսէս* (տե՛ս վերևում՝ էջ 57): Հայ. *η*-ն հնագույն ժամանակների պարսկ., ասոր. և հուն. *ι*-ի օրինաչափ փոխանորդն է: *-էլ*-ով վերջավորվող միայն աստվածաշնչային անունների մեջ է, որ հայերենում (առնվազն տեքստերում) այն ի հայտ է գալիս ոչ թե *-էղ*, այլ *-էլ* տեսքով, օր.՝ *Դանիէլ Սամուէլ, Սաւուէլ, Իսրայէլ*[2]:

Բայց երբ հետագայում, մոտավորապես 8-րդ դարում[3] հայ. *η*-ն դարձավ *γ*, նոր փոխառվող բառերի մեջ օտար *l* -ի համար այլևս կիրառելի չէր *η* =*γ* երևույթը, այլ դրան պետք է փոխարիներ հնչեղ *լ*=*l* սկզբունքը: Հետագա գրիչներն այնպես խառնեցին այդ երկու հնչյունները, որ հիմա հաճախ *ղ*-ն ու *լ*-ն կողք կողքի են լինում և, քանի որ վիճարկելի տեքստեր ընդհանրապես չեն լինում, հաճախ դժվար կամ անհնար է լինում որոշել, թե որտեղ պետք է գրել *ղ* և որտեղ՝ *լ*: *ղ*-ն նոր հնչյունային *γ* արժեքով ի հայտ է գալիս հետևյալ բառերում. աղարիկոն-*agarikon* =*ἀγαρικόν* - 12-րդ դար, *դիալողոս* - *dialogos* = *διάλογος* -13-14-րդ դար, *լիղատ* -*liyat* = *ληγᾶτον* -12-րդ դար: Նաև՝ *Բուլղար* - *Bulγar* (Steph. Asol. 252, 10-րդ դարի վերջ) ևն = *Βούλγαρος*: - Հուն. *ο*-ի և *ω*-ի փոխարեն խոսակցական լեզվում հաճախ է գալիս *ὄ*-ն (հայ. *ո*), քանի որ հայերենն ունի միայն կարճ (պարզ)

1) Տե՛ս էջ 326:

2) Եթե նույնիսկ նրանք գալիս են ասորերենից, հմմտ.՝ *Հաբէլ, Շմուէլ*: Թեև հնագույն ձեռագրերը այստեղ ևս տալիս են *ղ*, օր.՝ *Իսրայէղ* ևն, անշուշտ նաև *այդ* բառը, որը սակայն արտասանվել է *այլ*:

3) Տե՛ս ZDMG. 46, 257:

ձայնավորներ[1]: Բայց գրական ձևով տալիս են *ով*՝ հուն. *ω*-ի փոխարեն և դրանով այն տարբերակում հուն. *o*-ից = հայ. *n*, թեև երկու դեպքում էլ արտասանությունը մնում է նույնը՝ *n* (=*ŏ*): Նաև դրանից է, որ հուն. *o*-ի դիմաց երբեմն թյուրիմացաբար *ով* է գրվում: 12-րդ դարում *o*-ն օգտագործվում էր հին *αι*-ից առաջացած պարզ ձայնավորի[2] փոխարեն, *o*-ն իր հերթին ձեռագրերում և տպագիր տեքստերում փոխարինվում է *n*-ով, այնպես որ այդ ժամանակից ի վեր (արտասանվող) հայ. *n*(=*ŏ*)-ն, որը = հուն. *o*-ին և *ω*-ին, գրվում է որպես *n*, *ով* և *o*: -Հուն. *ϱ*-ի դիմաց նախնական շրջանում ի հայտ է գալիս հայ. *ր*-ն, բայց հետագա շրջանում հաճախ գրվում է *ռ*: Սկզբնահնչյուն *ϱ*-ն վերարտադրվում է *հռ*-ով[3], բառամիջի *ϱϱ*-ն *ռն*-ով: -Հնչեղ *σμ*-ն ի հայտ է գալիս ըստ արտասանության՝ որպես *զմ*: - Հուն. *ντ*-ն դառնում է հայ. *նդ* (երբեմն գրվում է *նտ*): - Հուն. *υ*-ի դիմաց (=հայ. *իւ*, *ի*) *η*-ից առաջ ի հայտ է գալիս *ե*, օր.՝ *բիւրեղ* = *βήρυλλος*, *գոնգեղ* = *γογγύλη*, *կոնքեղ* =*κογχύλη* (հմմտ. *il* = հայ. *եղ* - ZDMG. 46, 231 և *կիւրեղ* - Laz. 583 = *Κύρυλλος*): Ուշ հուն. *χ*-ն՝ որպես ich-Laut (≈ *ի*), որը հայերենում չկա, փոխարինվում է *շ*-ով[4]. *արշիմանտրիտ* և *արշիեպիսկոպոս* (Վարք հարանց) = *ἀρχιμανδρίτης*, *ἀρχιεπίσκοπος* (նախնական *արքիմանտրիտ*-ի և *արքեպիսկոպոս*-ի կողքին), *մոլոշ* = *μόλόχη* (Վարք հարանց), *շլոռոս* = *χλωρός* (12-րդ դար): -Սկզբնահնչյուն *ψ*-ի դիմաց գործածվել է հայ. *ս* արմատացած *սաղմոս* փոխառյալ բառի մեջ = *ψαλμός* - 5-րդ դար (գիտական *փսալմոս* բառի կողքին, 12-րդ դար): - Հայերենում չկան կրկնավոր բաղաձայններ, դրա համար էլ, չհաշված գիտական տառադարձությունները (*հելլէն* = *Ἕλλην*), հուն. *κκ*, *λλ*, *νν*, *σσ* և այլ կրկնավորներ հայերենում գրվում և արտասանվում են *կ* (*եկեղեցի* = *ἐκκλησία*), *ղ* (*բիւրեղ* = *βήρυλλος*), *ն*, *ս* ևն: Հուն. *οι*-ի դիմաց, որը Հունաստանում մ. թ. 2-րդ դարից հետո դառնում է *ʊ*, իսկ 9-րդ և 10-րդ դարում՝ *ī*, ի հայտ է գալիս համապատասխանաբար հայ. *ու*[5] և *ի*, օր.՝ *ակումիտ* = *ἀκοίμητος* (5-րդ դար), *պուետէս* = *ποιητής* - (5-րդ դար), *պառեկիմանոս*

1) Տես վերևում՝ էջ 14: Իմիջիայլոց հուն. խոսակցական լեզվում ևս համընկնում էին *o*-ն և *ω*-ն, հմմտ. KZ. 30, 594...

2) Որ *αι*-ը (=հին հայ. *αu*) դեռևս մինչև 1000 թվ. *o*-ի արժեք ուներ, ապացուցում է այն հանգամանքը, որ *αι*-ը (=*αu*) դեռևս շատ հին ձեռագրերում (մոտավորապես 1000 թվ.) երբեմն գործածվում է *n* (=*o*)-ի փոխարեն (օր.՝ *χին-ոդ*՝ *կար-ոդ*-ի կողքին ևն):

3) Հմմտ. *Յռուփանոս* (Koriun, 10) = *Յռուփանոս* (Laz. 40)՝ հուն. *Ῥουφῖνος*-ի դիմաց:

4) Համապատասխանաբար հնչեղ ich-Laut-ը՝ *ժ*-ով, օր.՝ *մաժիստռոս* (Steph. Asol. 253) = *μαγιστρος*, *Դիոժէն* (կայսր) (Arist. 112) = *Διογένης*: Հմմտ. Թումբ, Նոր հուն. խոսակցական լեզվի ձեռնարկ, § 21:

5) Դրա փոխարեն *իւ*, օր.՝ *փիւնիկ ասորի* (Mc. 7, 26) =*Συροφοίνισσα*:

=*παρακοιμώμενος* -11-րդ դար: *-ευ-*ի դիմաց ես գտնում եմ հայ. *ո*, օր.՝ *զոմ* - 7-րդ դար = *ζεῦγμα*, որը պետք է որ շուտ դարձած լինի **ζεῦμα*[1], նմանապես *ողոգմեաւ* բառի մեջ = *εὐλογημένη* (7-րդ դար), եթե այստեղ առկա չէ ծայնավորի անմիջական առնմանումը: Հուն. *ευ-*ի դիմաց հայ. *եւ-*ը եղել է միայն գիտակա՞ն տառադարձություն[2] (հմմտ. *Զեւս* - David, 167, 627 = *Ζεύς*): Հուն. *αι-*ն, որը մ. թ. 2-4-րդ դդ. դարձել էր *ē* և հայերենում էլ միշտ ի հայտ է գալիս որպես *է*[3], դեռևս առկա է որպես *այ* միայն *կայսր* բառի մեջ = *καῖσαρ*[4]- 5-րդ դար (գիտական *կեսար*-ի կողքին, 5-րդ դար): Հետևաբար, թվում է՝ *կայսր*-ը հնագույն հունարեն փոխառյալ բառն է հայերենում, ինչպես *Kaiser*-ը՝ հնագույն լատ. փոխառյալը հին գերմաներենում (տե՛ս Քլուգե, Գերման. լեզվի ստուգաբանական բառարան, *Kaiser*-ի էջը):

Մյուս փոփոխություններից, որոնց ենթարկվել են հունարեն բառերը հայերենին անցնելիս, ես այստեղ հիշատակում եմ միայն առավել կարևորները[5]: Տեղի է ունենում՝

1) հորանջի վերացում ծայնավորների արանքում՝ առաջին ծայնավորի սղումով, օր.՝ *թատր* (գիտական *թեատրոն*-ի կողքին) = *θέατρον*, *պրաստ* = *προάστειον*, *Կիրակոս* = *Κύριακός*, կամ *յ*-ի, *ւ*-ի ներածումով, օր.՝ *աեր* = *այեր* = հուն. *ἀήρ*, *ստոյիկեաւ* = *στωϊκός*, *Իսրայէլ* = *Ἰσραήλ*, *Սաուլ* = *Σαούλ*, *Գեւոնդ* =*Λεόντιος*, կամ *հ*-ով, օր.՝ *Աբրահամ*, *Իսահակ*, *գեհեն* [6] ևն, տե՛ս վերևում՝ էջ 290;

2) *ե*-ի կամ *ա*-ի ներածում բաղաձայնի և հաջորդող *ղ*-ի, *ն*-ի արանքում, օր.՝ *գառագեղ* = *γαλεάγρα*, *եկեղեցի* = *ἐκκλησία*, *տապեղ* = *τάβλα*, *սպեղանի* = *σπληνίον*, *հեթանոս* =*ἔθνος* [7];

3) ծայնավորների առնմանում, օր.՝ *ապաբալսամոն* = *ὀποβάλσαμον* (հիմնվելով *ապա-*ով բարդություններին, տե՛ս վերևում՝ էջ 102-103), *ափարփի* = *εὐφόρβιον*, *բոբողոն* = *βούβαλος*, *բոնոսոս* = *βόνασος*, *դալապր* = *dolabra*, *լինգիրոն* = *λυγγούριον*, *կորոդիովն* = *κορδάλλιον*, *մեղեդի* = *μελῳδία*, *մեսեդի* = **μεσῴδιον*, հմմտ. *μεσῳδός*, *մեքենայ* = *μηχανή*, *մոմոս* (խեղկատակ) = *μῖμος* (հմմտ. *μῶμος* ?), *մոնոգոն*= *μονάζων*,

1) Հմմտ. *Բլաս*, Հունարենի արտասանությունը [3], էջ 87:

2) Հմմտ. նաև *Յուստաթ* = *Εὐστάθιος*, Sb. 96:

3) Հմմտ. նաև *Կեսարիա*, FB. 30... = *Καισάρεια*:

4) Հմմտ. *Բլաս*, Հունարենի արտասանությունը [3], էջ 66:

5) Հմմտ. այլոց թվում Բրոքելմանի մեկնաբանությունները ZDMG.-ում, 47, 37-42, բայց ես նրանց ոչ բոլոր կետերի հետ եմ համամիտ:

6) Ուրեմն՝ նույն ծայնավորների արանքում ներածվում է *հ*, իսկ տարբեր ծայնավորների դեպքում՝ 1) եթե երկրորդը *ա* է, առաջինը բաց է թողնվում, 2) եթե երկրորդը *ե*, *է*, *ի* կամ *ո*, *ու* է լինում, ներածվում է *յ* կամ *ւ*:

7) Հմմտ. *պողոտայ* = ասոր. *plāṭā*, հուն. *πλατεῖα*:

յոպոպ = *ἔποψ* (հմմտ. KZ. 32, էջ 357), *ողոգոմեան* = *εὐλογημένη* (տե՛ս էջ 329՝ վերևում), *ողոմպիադ*[1] = *ὀλυμπιάς*, *պատագրոս* = *ποδαγρός*, *սենգելոս* = *σύγκελλος*, *լական*-ի (= հուն. *λεκάνη* և *λακάνη*) մասին տե՛ս վերևում՝ էջ 157 և KZ. 32. 355;

4) ձայնավորի սղում[2], օր.՝ *ափսընդիկ* =*ἀψίνθιον* (Վարք հարանց), *զմռնիտեան (քար)* = *σμυρίτης* (*λίθος*) -13-րդ դար, *կղմիդր (կղմինդր, կողոմիճոտր)* = *κεραμίς* - 10-րդ դար, *կնկուղ* = *κουκούλλιον* ?-7-րդ դար, *մղոն* = *μίλιον* - 5-րդ դար, *նդրուկ (նադրուկ, նաթրուկ)* = *νίτρον* -13-15-րդ դդ., *պնակ* = *πίναξ* - 5-րդ դար, *սնդոն* = *σινδών* (Վարք հարանց), *ստեպղին* = *σταφυλῖνος* -12-րդ դար, *սրինգ* = *σῦριγξ* -5-րդ դար, *սփրիդ* (Վարք հարանց)՝ *սփիւրիդ*-ի և *փիւրիդ*-ի կողքին = *σπυρίς* - 5-րդ դար, *տպազիոն* = *τοπάζιον* -5-րդ դար, *տրմէս* = *τριμίσσιον* - 7-րդ դար: Նաև *Պտղոմէոս* անունը = *Πτολεμαῖος*, սովորաբար՝ *Պտղոմաῖος* (KZ. 32, 326): Սրանց թիվը այն բառերի թվաքանակի համեմատությամբ, որոնցում չի սղվում ոչ մի ձայնավոր, նույնիսկ *ի*-ն կամ *ու*-ն, այնքան քիչ է, որ կարիք անգամ չկա մտածելու այն մասին, որ այստեղ առկա են հայերենի ձայնավորների հնչյունափոխության օրենքների[3] ազդեցությունները, ինչպես ենթադրել է Բրոքելմանը (ZDMG. 47, 40): Դա լինում է հունարեն, ինչպես նաև նոր պարսկերեն ու արաբերեն փոխառությունների հետ. սրանք էլ մասամբ կորցրել են *ա, ի*, ու ձայնավորները, սակայն մեծ մասամբ պահպանել են դրանք, որը նշան է այն բանի, որ փոխառումների ժամանակ անկանոնություն ի հայտ է գալիս ոչ միայն բաղաձայնների, այլ նաև ձայնավորների առնչությամբ, բայց ոչ նրա համար, որ այստեղ իշխել են լեզվական օրենքները: Բ ա ն ն ա յ ն է, ո ր հ ա յ ե ր ե ն ի ձ ա յ ն ա վ ո ր ն ե ր ի օ ր ե ն ք ն ե ր ն ա յ լ և ս չ ե ն ազդել պատմական ժամանակաշրջանում նոր փոխառված բառերի վրա: Հետևաբար նրանց ազդեցությունը կարող է ենթադրվել միայն այն բառերի վրա, որոնք 5-րդ դարում արդեն արմատավորված են եղել հայերենում, ուրեմն՝ փոխառվել են մինչև այդ դարը, ինչպես, օր.՝ *պնակ*: Բայց պետք է հիշել, որ հունարեն հնագույն (3-րդ դար) փոխառյալ բառերից մեկը՝ *Քրիստոս* = *Χριστός* այլևս չի ենթարկվել այդ օրենքների ազդեցությանը, քանի որ այն այլապես պետք է հնչեր **Քրստոս*[4];

1) Հմմտ. նաև *Ողոմպի* = *Ὀλυμπιάς* Արշակ թագավորի կինը, Հունաստանի կայսեր դուստրը (FB. 122), *Olompias* Ֆիլիպ Մակեդոնացու կինը (Pseud. 4 ...) և Թորգոմ = *Θοργαμά*:

2) Բառասկզբի ձայնավորի անկումը միայն հետագա ձևերում, ինչպես՝ *կոնմոս* = *οἶκονόμος* (Վարք հարանց), *պոտոմն* = *ἱποδρομος*- 12-րդ դար, *սկեպտոր* = *ἐξκέπτωρ* - 13-14-րդ դ., տե՛ս ZDMG. 47. 40: Վերը բերված դեպքերում ձայնավորի սղում առկա է լինում թերևս *ն, ր, լ*-ից առաջ (ըստ Թումբի գրավոր հաղորդումների, հմմտ. Հնդեվր. հետազ., II, 111):

3) Տե՛ս վերևում՝ էջ 14:

4) *լիտր*, սեռ. *լտեր* և նմանատիպ այլ դեպքերը չեն հակասում դրան, քանի որ նրանք համաբանությամբ կազմվող ձևեր են (հմմտ. *դուստր*, սեռ.՝ *դստեր* և այլն):

5) ձայնավորների փոխատեղում, օր.՝ *ստամոքս* = *στόμαχος*, *աղէկատ* = *ἡλακάτη* (բայց հմմտ. *ἀλεκάτη* -Հացիդակիս, Ներածություն, էջ 30, - Թումբ, Հնդեվ. հետազոտություններ, II, 86), *ստոմաճ* (**ստամոճ*-ից՝ * *ստամճ*-ի փոխարեն ?) =*στάμνος*: *բիւրեղ*-ի մասին (= *βήρυλλος*) տե՛ս ZDMG. 47, տող 4 և 17;

6) *ռ*-ի և *ղ*-ի տեղափոխություն, օր.՝ *գառագեղ* = *γαλεάγρα*, *տառաղաճ* = *τάλαρος*, *ταλάριον*;

7) երկու բաղաձայնների պարզեցում, օր.՝ *դիկատոր* = *δικτάτωρ*, *թեղեայ* = *պտեղեայ* = *πτελέα* ?, *լապտեր* = *λαμπτῆρ*, *մատուռն* = *μαρτύριον*?, *սաղմոս* = *ψαλμός*, *սատեր* = *στατῆρ*, *փիւրիդ* = *սփիւրիդ* = *σπυρίς*;

8) *ճ*-ի ներածում[1], օր.՝ *մեՙքենայ* = *մեքենայ* = *μηχανή*, *լամբիւրինքոս* = *λαβύρινθος*, *կղմինդր* = *κղմիդր*. *κεραμίς*, *սիմինդր*. *σεμίδαλις*, արաբ. *samīδ*, *կինդար*. (մի տեղ՝ Yaism.)= *կեդար*, *կիդար* = *κίδαρις*, *կնկուղ* = *κουκούλλιον*;

9) *ր*-ի ներածում, օր.՝ *գրամարտիկոս* = *γραμματικός*, *մարկեղ* = *μακέλη*, *μάκελλα*, *Բարսեղ* = *βασίλειος*[2]: *ճ*-ի և *ր*-ի ներածումը պայմանավորված չէ հնչյունների փոխհարաբերությամբ, հետևաբար շարժառիթը կլինի ժողովրդական ստուգաբանությունը: Այդ ձևերից հնագույնն ու ամենից հաճախ գործածվողը *մեՙքենայ* բառն է, որն ակնհայտորեն առաջացել է առավել հաճախ գործածություն ունեցող *մեքենայ* = *μηχανή* բառից՝ հետևելով *մանգանայ*-ի, *մանգղիոճ*-ի օրինակին = հուն. *μάγγανον* (տե՛ս փոխառյալ բառերի ցանկն ստորև):

Փոխառյալ բառերի վերջնահնչյունները կա՛մ մնում են հունարենի նման (դրանք են՝ *-ոս*, *-ա(այ)*, *-է*, *-ոճ*, *-էս*, *-իոճ*, *-եր* ևն), կա՛մ լինում են հետևյալ փոփոխությունները.

հուն.	*-ος*	դառնում է	-ս (հազվադեպ)[3]		կամ վերանում է		
,,	-ον					,,	,,
,,	-ιος	,,	,,	-իս, -ի, -ոս	,,	,,	,,
,,	-ιον	,,	,,	-իճ, -ի, -ոճ, -ճ[4]	,,	,,	,,
,,	-ειον	,,	,,	-ի	,,	,,	,,
,,	-η					,,	,,

1) *ճ*-ի այս ներածումը պետք է տարբերել վերը (էջ 286) քննարկված ասոր. gg, kk, ṣṣ, pp գույգերը համապատասխանաբար հայ. *ճգ*, *նք*, *նծ*, *մպ* գույգերով փոխարինումից: Հմմտ. նաև *փանդամ* (վերևում՝ էջ 254): Այլ կերպ է մեկնաբանում Ֆր. Մյուլլերը, - WZKM. 5, 269. 7, 382. 8, 285:

2) Այդ առնչությամբ հմմտ. վերջում հավելված *ր*-ն հետևյալ բառերում՝ *կղմինդր*, *սիմինդր*, *պղակունտր* (*պղակունդ*-ի կողքին), *աւշինդր* (վերևում՝ էջ 259):

3) Հմմտ. ստորև՝ *տոմս*, *ստամոքս*, *ստիքս*:

4) Հմմտ. ստորև՝ *պաղատճ*, *մատուռճ*, *կիւմիկճ* և *վիգճ*: -Հուն. -ιος-ի, -ιον-ի կողքին գործող -ις-ի, -ιν-ի մասին տե՛ս Հացիդակիս, Ներածություն, էջ 314 ...

հուն. -ης ,, ,, -υ *(կոմս)* ,, ,, ,,
,, -α վերանում է
,, -ας ,, ,,
,, -ις ,, ,,
,, -ιας դառնում է -ի
,, -ια ,, ,, -ի:

Չափանիշ ծառայող ձևը եզ. ուղղականն է. միայն գիտական հարաստությունների դեպքում կարելի է վերցնել նաև հոգն. ուղղականը (*ագոնիստայք, աթլեստայք, արգիտէսք, հերեսիովտայք* ևն) կամ որևէ այլ հոլովական ձև: Բացառություն են կազմում պայթական բաղաձայնով ավարտվող բառարմատները. որպես կանոն՝ նրանք փոխառվում են արմատական ձևով, հմմտ. *աղամանդ* = *ἀδάμας* (սեռ. *ἀδάμαντος*), *անդրիանդ* (*անդրի*-ի կողքին) = *ἀνδριάς* (սեռ. *ἀνδριάντος*), *լամպար* = *λαμπάς* (սեռ. *λαμπάδος*), *մոնաստ*= *μονάς*, *յոպոպ* = *ἔποψ*, *ողոմպիադ*= *ὀλυμπιάς*, *պիւրամիդ* = *πυραμίς*, *պնակ* = *πίναξ*, *պղակունդ* = *πλακοῦς*, *պռոյզ*= *προῖξ*, *սրինգ* = *σῦριγξ*, *սփիւրիդ* = *σπυρίς*, *փաղանգ* = *φάλαγξ*, *փիլաք* = *φύλαξ*, *քարակ* =*χάραξ*:

մարտυց-ից = *μάρτυρ*, սեռ. *μάρτυρος*, բարդություններում՝ *մարտυրո*- (հազվադեպ՝ *մարտուրոս*) հայերենում ստացվում է *մարտիւրոս*: Բառավերջի *դ*-ի դիմաց ի հայտ է գալիս հայ. *այ*-ը՝ *մեքենայ* = *μηχανή* և *սիւդրայ* = *συλλαβή* ՝ հուն. -αι-ով հոգնակիների նման ?: Հայերը երբեմն սխալվել են վերջավորության հարցում և *ոս*-ը դրել են հուն. *η* -ի, *ոն*-ը՝ *ος*-ի փոխարեն ևն[1]):

Ինչ վերաբերում է հոլովմանը, ապա պետք է նկատել, որ վերջնավանկի (-*ος*, -*ον*, -*ιον*, -*α*, -*η*) կամ վերջնավանկի ձայնավորի անկումից հետո - *ր*, *դ*, *ն*-ով վերջավորվող արմատները կարող են ենթարկվել բաղաձայնական հոլովման, օր.՝ *արթր*, սեռ. *արթեր* = *ἄρθρον*, *բեկդ*, գործ. *բեկեղբ* =*βάκλον*, *լիտր*, սեռ. *լտեր* = *λίτρα*, *կայսր*, սեռ. *կայսեր*, հուն. *καῖσαρ*, *կիստեռն*, հոգն. սեռ. *կիստեռանց* = *κιστέρνα*, *մատուռն*, սեռ. *մատրան* =*μαρτύριον*, *ռետն*, գործ. *ռետամբ* =*ῥητίνη*, *պաղատն*, սեռ. *պաղատան* = *παλάτιον*, *սակր*, հոգն. ուղղ. *սակերք* = *σάκρα*, *սիկդ*, սեռ. *սկեդ* = *σίκλος*, *սկուտդ*, սեռ. *սկտեդ* = *σκουτέλα*:

Նախքան առանձին բառերի թվարկումը՝ ես տալիս եմ մի հակիրճ հատված հունարենից փոխառյալ անունների մասին:

---

1) Անձնանունների պարագայում պետք է նկատել, որ հայերենում որպես Կոնստանտին Մեծի (†337) անուն, միշտ տրվում է *Կոստանդիանոս* փոխանակ *Κωνσταντῖνος*, տե՛ս FB. 25, 55, Ag. 645 *(որդի Կոստանդեայ* = որդի *Κωνστάντιος*-ի), Laz. 11, MX. 165: Այդ առնչությամբ հմմտ. 328, Ծաւնթ. 3, 334, տող 3-4 և *Լիկիանէս* - Ag. 42-47 = *Λικινιανός* հուն. Ag՝ *Λικίνιος* (կայսր) անվան փոխարեն:

Հատված 1. Հունական անուններ

Ինչպես որ քրիստոնեություն ընդունած բոլոր ազգություններին քրիստոնեությունը մատուցել է հունական, հատկապես աստվածաշնչային անուններ՝ հունարեն ձևով (ըստ Սեպտուագինտայի), այնպես էլ այն հայերին է տվել նման անունների՝ ժամանակի հետ աճող մի թվաքանակ: Թեև թագավորները մինչև հայկական արքունիքի կործանումը (5-րդ դարի սկիզբ) պահել են իրենց հեթանոսական, արշակունյան-պարսկական անունները, բայց հոգևորականությունը հոժարակամ ընդունել է քրիստոնեական անունները՝ առանց սակայն հեթանոսականներից լրիվ հրաժարվելու, մինչդեռ ազնվականությունը համառորեն պահում էր ժառանգած անունները և միայն սահմանափակ չափով էր տեղ տալիս քրիստոնեական անուններին: Հասարակ ժողովրդի մարդկանց անուններից մենք ոչ մի տեղեկություն չունենք[1]:

Ինչպես տեսնում եմ, իմաստ չունի հավաքել հայերի բոլոր քրիստոնեական անունները. ավելի լավ է՝ սահմանափակվեմ այն անունների համեմատությամբ, որոնք վերաբերում են 4-րդ և 5-րդ դարերին և ի հայտ են գալիս 5-րդ դարի պատմիչներ Ագաթանգեղոսի, Փավստոս Բուզանդի, Եղիշեի, Ղազար Փարպեցու և Կորյունի մոտ, որքանով որ այդ անունները կրողները հայ են և ոչ թե հույն, ասորի և այլն: Միշտ չէ, որ հնարավոր է լինում որոշել, թե այդ անուններն իրենց վերջին աստիճանակարգությամբ ծագում են հունարենի՞ց (Սեպտուագինտայից), թե՞ ասորերենից (պեշիտթոյից), քանի որ միևնույն անվան այդ երկու ձևերի սկզբնական տարբերությունները, եթե ընդհանրապես առկա են այդպիսիք, հայերեն փոխադրելիս վերանում են: Ինչը հաստատ կամ ամենայն հավանականությամբ ասորական ծագում ունի, ես առանձնացրել եմ վերևում՝ էջ 288..., կասկածելին ես առայժմ համարում եմ հունարեն աղբյուրից սերած:

Ագաթանգեղոս - պատմիչ - Ag. 19, Laz. 1, 4, 7, 11 - լոկ կեղծանունը ինչ-որ մի հայի, ում անունը անհայտ է մնացել = *Ἀγαθάγγελος*, *Ագապէտ* - եպիսկոպոս՝ միայն Ag. 630[2] = *Ἀγάπιος*, *Աբանագինէս (Աբանագենէս)* Յուսիկի որդին, սբ. Գրիգորի ծոռը - FB. 11, 35, 43, 48, կնքվել է սբ. *Աբանագինէսի*

1) Հմմտ. Ֆեսթգրուսը՝ Ռոթին, էջ 100:

2) Այստեղ թվարկվում են շատ այլոր՝ որպես կուռքերի քուրմերի զավակներ, որոնց, ըստ տեղեկությունների, Գրիգոր Լուսավորիչն է օծել եպիսկոպոս՝ *Ալբիանոս*, հուն. Ag. = *Ἀλβῖος*, *Եւտաղիոս*, հուն. Ag. *Εὐθάλιος*, *Բասոս*, հուն. Ag. *Βάσσος*,

անունով - Ag. 607, 623, Thom. 60, 70 = *Ἀθηνογένης* - Սեբաստիայի եպիսկոպոս, *Աղբիանոս* - եպիսկոպոս - FB. 9, 10..., Ag. 630 = հուն. *Ἀλβῖνος; Ամանիա* - Սյունիքի եպիսկոպոս El. 22 = Laz. 124, հմմտ. Apg. 5, 1-6, 9, 10-18 = *Ἀνανίας* (ասոր. ZDMG. 43, 406, 10), *Անտիոքէս* - Ag. 630, տե՛ս Ծանոթ. ստորև, *Բասիլ*-Մոկքի եպիսկոպոս - El. 22 = Laz. 125 = *Βασίλειος*[1], *Բասոս*= *Βασσος* - միայն Ag. 630, տե՛ս ստորև Ծանոթ., *Գրիգորիոս* - Ag. մինչև էջ 585 և 604-607, 621, 645, 656՝ *Գրիգոր*-ի կողքին՝ 585, 591, 595, 598, 600-603, 608, 609, 611, 650 (սեռ. *Գրիգորի*, բաց. ի *Գրիգորէ*) - սբ. Գրիգոր Լուսավորիչ, նաև FB.-ի, LAZ.-ի, MX.-ի և այլոց մոտ (EL.-ի և Koriun-ի մոտ չի հիշատակվում, նրա անունով է կնքվել իր թոռը՝ *Գրիգորիոս*-ը՝ Վրթանեսի որդին - FB. 10, MX. 189 (սեռ. *Գրիգորի* - FB. 13, 17 և *Գրիգորիսի* - FB. 15), *Գրիգոր*[2] - մեկը Մամիկոնյան տոհմից - Laz. 526 = *Γρηγόριος* (ասոր. Grīgōr), *Դանիէլ* - Ծոփքի իշխան - FB. 72, այլապես միայն ասորագրու անուն է[3], - FB. 36-42 (նույնը՝ MX. 199), Koriun 8 (նույնը՝ Laz. 38, MX. 245)= *Դաւիթ* կամ ասոր. דניאל - ZDMG. 43, 394, 1, *Դաւիթ* - քահանա - El. 5, Laz. 125, նաև հայ փիլիսոփայի անուն է (*Դավիթ Անյաղթ*)[4] = *Δαβίδ (Δαυΐδ, Δαυεΐδ)*, ասոր. דויד - ZDMG. 43, 396; *Ենովք* - Մեսրոպի աշակերտը, Koriun 18 = *Ἐνώχ* - Luc. 3, 37; *Երեմիա* - Մարդաստանի եպիսկոպոս - El. 22, Laz. 125, մեկ այլ *Երեմիաս* - El. 22 = *Երեմիա* - El., Մոսկվայի հրատ. 30 և Laz. 125 - Ապահունիքի եպիսկոպոս = *Ἱερεμίας*[5]; *Եւղաղ* - Մարդաղի եպիսկոպոս - Fl, 22, Մոսկվայի հրատ.. 30. - *Եւլալի*[6] = *Εὐλάλιος; Եւտաղիոս* = *Εὐθάλιος*- Ag. 630, տե՛ս վերևում՝ էջ 333, Ծանոթ.

Մոսէս, հուն. Ag. *Μωϋσῆς*, Եւսեբիոս, հուն. Ag. *Εὐσέβιος, Յոհաննէս*, հուն. Ag. *Ἰωάννης, Ագապէս*, հուն. Ag. *Ἀγάπιος, Արտիքէս, հուն. Ag. Ἄρτιος, հայ. Արտիք* FB. *265, Արսուկէս*, հուն. Ag. *Ἀρσύκης, Անտիոքէս*, հուն. Ag. *Ἀντίοχος, Տիրիկէս, Կիւրակոս*, հուն. Ag. բացակայում է: Բայց արդյո՞ք այս բոլոր անունները պատմական են, դեռ հարց է:

1) Բազիլիոս Կեսարացին հայերեն անվանվում է *Բարսիղիոս* - FB. 72 կամ *Բարսեղ* - FB. 96, 99, 100, 103 (սեռ. *Բարսեղի* - 98, *Բարսղի* - 103) կամ *Բարսիլիոս* - FB. 94-100, *Բասիլիոս* (?) - միայն 101:

2) Այս անունը հետագայում է հաճախակի դարձել:

3) Ծոփքն ուներ արամեական բնակչություն, տե՛ս վերևում՝ էջ 284:

4) Այս անունը հետագայում է հաճախակի դարձել:

5) Բենգելերի բառարանում՝ նաև *Հրեմիաս*: Սկզբնահնչունի առումով հմմտ. նաև հայ. *Երուսաղէմ* = *Ἱερουσαλήμ*, բայց ասոր. Urišlem:

6) *Եփլալիոս* (ասորացի) անվան դիմաց - El. 56 - Մոսկվայի հրատ. 68-ը տալիս է *Փղորենտիոս* = *Φλωρέντιος*: *Եւղաղ*-ը կարող է նաև *Եվղաղ* արտասանվել, քանի որ հայերենում *եւ*-ն ու *եվ*-ը համընկնում են:

2 (և հմմտ. *Եւթաղ* ու *Եւթաղիոս* - MX. 160, 176), *Եւսեբիոս* = *Εὐσέβιος* - Ag. 630, տե՛ս վերևում՝ էջ 334, Ծանոթ., *Թորգոմ - տուն Թորգոմայ* (այն է՝ Հայաստան) կապակցության մեջ - FB. 227 = *Θοργαμά* (*Θεργαμά*, *Θοργομά*) - Gen. 10, 3, եբր. (תּוֹגַרְמָה; *Կիւրակոս*, *Կիրակոս* - Տայքի եպիսկոպոս, «այդ անունն ուներ շահապը»[1] - FB. 269, Ag. 630 = *Κυριακός*; *Ղազար* - պատմիչ - Laz. 15, 564 ... = *Λάζαρος*; *Ղեւոնդ* - քահանա - El. 77, Laz. 125..., *Ղեւոնդէս* - Մեսրոպի աշակերտը - Koriun, 16, 21 = *Λεόντιος*; *Մամբրէ* - 5-րդ դարի գրիչ = *Μαμβρῆ*, Gen. 14, 13, 24; *Մանուէլ* - Մամիկոնյան տոհմից - FB. 239..., Sb. 56 ևն - *Եմմանուէլ*-ից - MT. 1, 23, Ag. 279 = *Ἐμμανουήλ*, հետագայում նաև *Մանուէլ*, ասոր.ʾמנואל ZDMG. 43, 399; *Մելէտ* - Մանազկերտի եպիսկոպոս - El. 22, Մոսկվայի հրատ. 30, *Մելիտէ* = *Μελέτιος*; *Մովսէս*-Բասենի եպիսկոպոս - FB. 270, կաթողիկոս - Laz. 333, եպիսկոպոս - Ag. 630 = *Μωσῆς*, *Յոհան* կամ *Յովհան* - եպիսկոպոս, Փառեճի որդին - FB. 266, կաթողիկոս - Laz. 372 (սեռ. *Յոհանու* 382, 383, 390), ազնվականներ՝ *Աձեւացի*- Laz. 387, *Մոկացի* - Laz. 388 (սեռ. *Յոհանայ* 388), Ռոփսեան[2] - Laz. 256 - Մեսրոպի և Սահակի աշակերտը (եկեղեցից) - Koriun 10 = *Ἰωάννης*, դրա կողքին հայ. *Յոհաննէս* - եպիսկոպոս - միայն Ag.-ի մոտ, 630, տե՛ս վերևում՝ էջ 334, Ծանոթ., *Յովհաննէս* - մկրտողի (Մկրտիչ) և ավետարանչականի անունը, տե՛ս վերևում՝ էջ 291, հետագայում շատ հաճախ է հանդիպում, *Յովսէփ* - Այրարատի եպիսկոպոս - El. 22..., կաթողիկոս - Laz. 222 - Մեսրոպի և Սահակի աշակերտը (Պաղնայից) - Koriun 10..., Laz. 41 = *Ἰωσήφ* (ասոր. *Yausef*), *Սերսէս* - կաթողիկոս - FB. 43... - հունացված է[3] պարսկ. Nerseh-ը, տե՛ս վերևում՝ էջ 57, հուն. *Ναρσῆς* (ասոր. *Narsai* - Հոֆման, էջ 36 ...), *Նոյ* - Ծոփքի իշխան - Fb. 72 = հուն. Νῶε կամ ասոր. *נֹחַ*, ZDMG. 43, 394, 7?; *Պետրոս* - քահանա - El. 71, *Պետրոս Երկաթի*, հոգևորական Սյունիքից - Laz. 198, *Սամուէլ* - Վահանի որդին, Մամիկոնյան տոհմից - FB. 179, 255-քահանա- El. 101, Laz. 222 - Վահեւունի - Sb. 48 = *Σαμουήλ*; *Փաւստոս (Փուստոս)* - Բյուզանդ[4] - պատմիչ - Laz. 2, 11; [եպիսկոպոս - Fb. 70, 218 - Առոստոմի եղբայրը, ազգությամբ հռոմեացի! *(Հռոմ)* - Fb. 265] = *Φαῦστος*, լատ. *Faustus*:

1) Տե՛ս վերևում՝ էջ 208:

2) Բայց տե՛ս վերևում՝ էջ 295 *(Յուխնաձ)*:

3) Հմմտ. *Տրդատիոս* - El. 55, *Տրդատիոս*, *Տրդատէս* - Ag. = հայ. *Տրդատ*:

4) Հայ. *Բուզանդացի*: Բայց այդ այրը հայ է եղել, հմմտ. Գելցեր, Հայ եկեղեցու ակունքները, էջ 113-117:

Սրանց հետագայում ավելանում են այլ անուններ ևս. *Թեոդորոս* - Ռշտունի - Sb. 103... = *Θεόδωρος; Քրիստափոր* - կաթողիկոս - Sb. 98 - Ռշտունիքի եպիսկոպոս - Mos. Kal, 225 = *Χριστοφόρος, Սեկունդոս* - Մոկքի եպիսկոպոս - Mos. Kal. 225 = *Σεκοῦνδος*, լատ. *Secundus; Սենեքերիմ* - Արծրունի, Վասպուրականի թագավոր (11-րդ դար) - Thom. (շարունակող), 306, Սյունիքի թագավոր - Steph. Orb. II, 62... = *Σενναχηρίμ*, 4 Kg. 18, 13: Այնուհետև՝ *Բարսեղ* - կաթողիկոս = *Βασίλειος* (տե՛ս վերևում՝ *Բասիլ* անվան տակ), *Գէորգ* - կաթողիկոս (9-րդ դար) = *Γεώργιος, Զաքարիա* - կաթողիկոս (9-րդ դար) = *Ζαχαρίας*, Զենոբ - պատմիչ = *Ζηνόβιος, Թովմա* - պատմիչ = *Θωμᾶς, Կոմիտաս* - կաթողիկոս - Sb. 97 = *Κομητᾶς, Κομιτᾶς, Կոստանդին* - կաթողիկոս (13-րդ դար) = *Κωνσταντῖνος, Մարիամ* - Գրիգոր Լուսավորչի կինը (?) - MX. 161 = *Μαριάμ*, ասոր. *Maryam, Սողոմոն* - կաթողիկոս (8-րդ դար) = *Σολομών, Ստեփանոս* (հաճախակի) = *Στέφανος* - Apg. 6, 5 և այլն: Համմտ. հայ հեղինակների ցուցակը Գարեգինի մոտ՝ «Հայ գրականության պատմություն» (հայերեն), Վենետիկ, 1886, էջ 789-795, կաթողիկոսների անվանացանկը Չամչյանի «Պատմություն հայոցի», 3-րդ հատորի հավելվածում՝ «Վարդանանց ցուցակը» և այլն:

Այս անուններից հայերենի *-իկ* վերջածանցով կարող են կազմվել փաղաքշական ձևեր, ինչպես՝ *Մովսիսիկ* (MX. 266)՝ Մովսեսից, *Ղազարիկ* Ղազարից, *Յակոբիկ* Յակոբից (տե՛ս Գարեգին, a. a. O.): *-եան* վերջածանցի ավելացումով կազմվում են հայկական ազգանուններ, օր.՝ Պետրոսից՝ *Պետրոսեան*, աշխարհաբարով ըստ արևմտյան արտասանության՝ Բեդրոսեան և այլն:

Հատված 2. Հունարեն բառեր

Հունարեն բազում փոխառյալ և օտար բառերից ես առանձնացնում եմ հնագույն ժամանակներում առավել գործածական բառերի մի քանակություն՝ էջ 324-ում նշված տեսակետի համաձայն: 5-րդ դարում չօգտագործված բառերը բերված են փոքրիկ խաչով:

Պետական կառույց *կայսր* = *κατσαρ*[1], *պաղատն* = *παλάτιον*; **բանակ** *լեգէոն* = *λεγεών*; **կրոն** և **եկեղեցի** *Քրիստոս* = *Χριστός* (*քրիստոնեայ*, *քրիստոնէութիւն*), *եկեղեցի* = *ἐκκλησία*, *կաթողիկոս* (Հայաստանի ծայրագույն պատրիարքը) = *καθολικός*, *եպիսկոպոս* = *ἐπίσκοπος* (*եպիսկոպոսապետ*), *կղեր-ք* = *κλῆρος*, *կիւրակէ* (կիրակի) = *κυριακή*, *կանոն* = *κανών*, *սաղմոս* = *ψαλμός*, *հեթանոս* = *ἔθνος*, *մատուռն* = *μαρτύριον*, *մարտիւրոս* = *μάρτυς*, *μάρτυρ*; **ժողովուրդների անուններ** *Հռոմ*, *Հռոմէ* = *Ῥώμη*, *ասորի* = *Ἀσσύριος*, *բարբարոս* = *βάρβαρος*; **սոցիալական** *պոռնիկ* = *πορνική*, *պոռնիկոս*, *պանդոկի* = *πανδοκεῖον*; **հասարակական հաստատություն** *բաղանիք* = *βαλανεῖον*, *թատր* = *θέατρον*; **արվեստ, արհեստ** և՝ *անդրի* = *ἀνδριάς*, *բեմ* = *βῆμα*, *գառագիղ* = *γαλεάγρα*, *լամպար* = *λαμπάς*, *կանթեղ* = *κανδλα*; *+կղմիդր* = *κεραμίς*, *մեքենայ* = *μηχανή*, *պնակ* = *πίναξ*, *սկուտղ* = *σκουτέλα*, *սրինգ* = *σῦριγξ*, *քարտէս*, *քարտ* = *χάρτης*; **մարմնի մասեր** *ստամոքս* = *στόμαχος*ῆ; **բանկագին քարեր** *բիւրեղ* = *βήρυλλος*, *մարգարիտ* = *μαργαρίτης*; **բույսեր** *մանրագործ* = *μανδραγόρας*; **կենդանիներ** *կէտ* = *κῆτος*; **այլ բառեր** *փոս* = *φόσσα*, *կամար* = *καμάρα*, *կաղապար* = *καλοπόδιον* (տե՛ս էջ 163), *տիպ* = *τύπος*:

Այս անուններից մի քանիսը (ինչպես՝ *սկուտղ*, *մանրագործ*) այսօր արդեն իսկ ծանոթ են միայն գիտնականներին, մինչդեռ մյուսները, որոնք նշված չեն վերևում, ժողովրդականացել են, այսպես, օր. (ըստ Ա. Խաչատուրյանի կարծիքի)՝ *+տափղիմ* (հին *+ստեպղին*-ի փոխարեն) = *σταφυλῖνος*, *+անիսոն* = *ἄνισον*, նոր պարսկերեն՝ *anīsūn* (տե՛ս վերևում՝ էջ 279), *+մեռոն* = *μύρον*, *փիլոն* = *φελόνης*, *+սավան* = *σάβανον*, *վեղար* = *լատ. velarium*, *դիտր* (*լիտր*-ի փոխարեն) = *λιτρα*, *կոնդակ* = *κοντάκιον*, *+սիմինդր* = *σεμιδαλις*, *+պաքսիմատ* = *παξαμᾶς* (*պաքսիմադիւն* և այլն), Կոստանդնուպոլսում և արևմտյան Փոքր Ասիայում նաև՝ *+կաղամար* = *καλαμάριον*, *+մելան* = *μέλαν*:

Հունարենից վերցված լեզվական նյութի՝ ստորև բերվող ցանկում ես միջին հունարեն բառերն ընդհանրապես մեջբերում եմ է. Ա. Սոֆոկլեսից՝ Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (from B. C. 146 to A. D. 1100), Նյու Յորք -Լայպ-

1) Տե՛ս վերևում՝ էջ 329:

1) Siehe oben p. 329.

ցիգ, 1893: - Հապաքսլեգոմենոնները (իմա՝ այսօր այլևս չխոսվող լեզվում միայն մի անգամ օգտագործված, իմաստով հաճախ ոչ ճշգրիտ որոշվող բառերը. - *ծանոթագրությունը թարգմանչի*)[1] կարելի է իմանալ այն բանից, որ նրանց կողքին տրված է լինում միայն մի մեջբերում՝ առանց «և այլն»-ի հավելումի: Մեջբերվող հեղինակների այստեղ տրվող տրվյալները, ինչպես ամենուրեք, տե՛ս վերևում՝ էջ 3-8-ում բերված համառոտագրությունների ցուցակում:

1. **աբաս** *abas*, *abbas* (gen. *abasu*) 'Vater' (in geistlichem Sinne), 'Pater, Abt', *abbasuhi* 'Aebtissin' Car. = gr. *ἀββᾶς*;
abbay 'Vater' (von Gott gesagt) Mc. 14, 36, Röm. 8, 15, 'Klostervater' Leb. d. Väter = gr. *ἀββᾶ* Mc. 14, 36.

2. **աբարբի** *abarbi*, *aparpi* 'Euphorbium' Wb. (ohne Beleg) = gr. *εὐφόρβιον*.

3. **ագանոճ** *aganōĕ* ein Gefäss Jes. 22, 24 geht durch ein griech. **ἀγανώθ* auf hebr. *aggānōθ* plur. 'die Becken' Jes. 22, 24 zurück. S. oben p. 301.

4. **ագապ** *agap* (*i-a* St.) 'Liebesmahl für die Armen' Kanon., Joh. Phil. = gr. *ἀγάπη* 'Liebesmahl'.

5. **ագոն** *agon* (gen. *agoni*) 'Wettkampf' MX. 159, 8, Euseb. Chron., Sisian (11. oder 12. Jhd.), *agonarar* 'Wettkämpfer' Euseb. Chron., *agonistai-k* pl. 'Wettkämpfer' Euseb. Chron.
= gr. *ἀγών* (gen. *ἀγῶνος*) 'Kampfspiel, Wettkampf', *ἀγωνιστής*, pl. *ἀγωνισταί* 'Wettkämpfer'.

6. **ադամանդ** *adamand* (var. *andamand*) 'Diamant' Amos 7, 7, 8, *adamandeay* 'diamanten, sehr hart, fest' Amos 7, 7, Jerem. 17, 1 u. s. w.
= gr. *ἀδάμας* 'Diamant', lat. *adamas*, np. *almās*.

7. **աեր** *aer*, *ayer* 'Luft, Luftraum' Jac. Nisib. (Afraates)
= gr. *ἀήρ* (gen. *ἀέρος*) 'Luft'.

---

1) Միայն հունարեն բնագրից տառադարձված այս բառերը գտնվում են հատկապես հետևյալ հեղինակների մոտ՝ Բարսեղ Մեծ, Անանիա Շիրակացի և Արիստոտել, de mundo (*Յաղագս աշխարհի*), տե՛ս David, էջ 603..., Կեղծ արիստոտելյան երկի թարգմանությունը, περὶ κοσμου, 8-9-րդ դար (?):

8. *աթերայ aṫeray* (acc., *aṫeraç* gen. pl.) ein Brei von Weizenmehl Pseud. 41, 15 und 21 = MX. 262, 4, sonst nur noch Leb. d. Väter

= gr. (ägypt.) *ἀθήρα* 'Spelt oder Weizengraupen, ein Milchbrei davon', 'gruel, porridge'. Vgl. Fraenkel 35.

9. *աթլեստայք aṫlestaiḳ* nom. pl. 'Wettkämpfer' Euseb. Chron. = gr. *ἀθληταί* nom. pl. 'Kämpfer, Wettkämpfer'.

Arm. *aṫlestaiḳ* (für *aṫletaiḳ*) hat sein *s* von dem ihm bei Euseb. unmittelbar vorangehenden *agonistaiḳ* erhalten.

ալեւր aleur 'Mehl' = gr. *ἄλευρον* s. unten im V. Theile s. v. *ałam*.

10. *ակառն akaṙn* (= *akaṙ* + Artikel *n*?) 'die Burg, Citadelle' nur 1 Maccab. 9, 52, 53; 10, 6, davon *akaṙanḳ* (nur gen. *akaṙanç*) 'Garnison der Burg' 1 Maccab. 14, 7, 2 Maccab. 15, 31

= gr. *ἄκρα* 'Burg', syr. אקרא Hoffmann p. 85, Nr. 767, arab. *'aqr* Fraenkel 233.

11. *ակաս akat* 'Nachen' nur Narek. = gr. *ἀκάτιον*, *ἄκατος*, lat. *acatium*, *acatus* 'leichtes Schiff'.

12. *ակաս akat* 'Achatstein' Ex. 28, 19, Ezech. 28, 13, Oskiph., *agaṫēs* Tomar. = gr. *ἀχάτης* 'Achat', lat. achates.

13. [*ակար akar* 'Milbe' (im Käse u. s. w.) Wb. (scheint im Arm. gar nicht vorzukommen) = gr. *ἄκαρι* 'Milbe'.]

14. *ակումիտ akumit* Ehrenname des Mesrop Koriun 16 = gr. *ἀκοίμητος* 'schlaflos'.

15. *ածաբոն ałabołon* (*ałabałōn*, *i-a* St) ein Theil der geistlichen Gewandung, » l'amict ou huméral, qui couvre les épaules et se lie aux reins« (Brosset, histoire de la Siounie p. 70), 'manteau de philosophe' (Nar Bey, Dict. arm.-français) El. (*yałags mianjanç*) 159, z. 9 v. u., FB. 267, 22, Osk. Es., Pit. u. s. w.

= gr. *ἀνάλαβος* 'deux bandes de drap, descendant depuis les épaules jusqu'en bas, l'une devant et l'autre par derière' (Clugnet, Dict. grec-français), var. lect. *ἀναβολή*, *ἀναβόλαιον* (nach A. Thumb).

16. *ածարիկոն ałarikon*, sprich *ałarikon*, nur bei Mech. d. Arzt = gr. *ἀγαρικόν* Lw., lat. *agaricum*, np. *aγārīqūn* A. M. 17, Achund. p. 11 'Lärchenschwamm'.

17. *աղէկաւն ałēkat, ałekat* 'Spinnrocken' Aristot. de mundo 628, 14 = gr. *ἠλακάτη* 'Spinnrocken, Spindel' neben *ἀλεκάτη* Hatzidakis, Einleitung p. 30.

18. *աղկիոն ałkion* ein Meervogel Basil.
= gr. *ἀλκυών* 'Meereisvogel'.

19. *աղփաբետ-ք alp̣abet-k̇, alp̣abet-k̇, alp̣apet-k̇, alp̣apet-k̇* (gen. *alp̣abetaç*) 'Alphabet' Koriun 8, z. 10 v. u., Mambrē, Joh. Mandakuni (5. Jhd.) u. s. w. = gr. *ἀλφάβητος*, lat. *alphabetum*.

20. *ամարինտինէ- amarintinē* Pseud. 5, 18, falsch für **adamantinē* = gr. *ἀδαμαντίνη*.

21. *ամբոն ambon* 'Kanzel' Leb. d. Osk., Car., Jaism., Mech. Rechtsbuch = gr. *ἄμβων* 'Kanzel'.

22. *ամբոխ ambōt* 'das Zurückweichen des Meeres, Ebbe' Nonnos, Aristot. de mundo 616 = gr. *ἄμπωτις* dass.

23. *ամեթիստոս amet̄istos* Tonak., *amet̄ōs*(?) Apc. 21, 20 (sonst nicht) = gr. *ἀμέθυστος* 'Amethyst', lat. *amethystus*.

24. *ամէն amēn* 'Amen' Mt. 6, 13 u. s. w., *amēn asem* 'wahrlich ich sage' (euch) Mt. 5, 18 (oft in den Evangelien)
= gr. *ἀμήν* aus hebr. *āmēn* 'wahrlich, gewiss'.

25. *անդիլիպս andilips* (neben *mi̇jnord* 'Mittler') nur Lambr.
= gr. *ἀντίληψις* 'Anhalt'.

26. *անդլիտերիոն andliterion* ein Mass Anan. Shirak. 31
= gr. *ἀντλητήριον* 'Schöpfgefäss, Eimer'.

27. *անդր andri* 'Bildsäule' Osk. Es., MX. 113/114 u. s. w., daneben *andriand* (*i-a* St.) Euseb. Chron., Nonnos u. s. w., *andriantagorc* 'Bildhauer' Osk. Mt.
= gr. *ἀνδριάς*, gen. *ἀνδριάντος* 'Bildsäule', *ἀνδριαντοποιός* 'Bildhauer'.

28. *անթեմ anṫem* Name einer Pflanze Cyrill. (daher auch Car. und Tonak.) = gr. *ἀνθεμίς*, lat. *anthemis* 'Kamille'.

29. *անիսոն anison* 'Anis' Med. Schr. = gr. *ἄνισον*, lat. *anisum* 'Anis'. Vgl. p. 279.

30. *անոն anon* (*i-a* St.) 'Gehalt, Verpflegung' Pit., Car., Mašt. jahk. (14. Jhd.)
= gr. *ἀννῶνα* aus lat. *annona* 'Lebensmittel, Proviant'.

31. *անտիքրիստոս antiK̇ristos* 'Antichrist' Osk. Mt. u. s. w.
= gr. *ἀντίχριστος* 'Antichrist'.

32. *ապաբալսամոն apabalsamon* nur Ag. 479
= gr. *ὀποβάλσαμον* 'Saft des Balsambaumes'.

33. *ապաղաս apałas* oder *apłas* 'leichtes (nicht strenges) Fasten' Joh. Mandakuni, Ephrem, nach Wb. = gr. *ἁπαλός* 'zart'? Oder zu *ἁπλοῦς* (acc. pl. fem. *ἁπλᾶς*) 'einfach' (nach A. Thumb)?

33ᵃ. *ապարգտիաս aparktias* ein Nordwind, *apeliod* ein Ostwind Aristot. de mundo 612, 611 = gr. *ἀπαρκτίας, ἀπηλιώτης*.

34. *ապապաս apopap* und *ապամամ apomam* Mech. Rechtsbuch = gr. *ἀπόπαππος* 'third grandfather', *ἀπομάμμη* 'third grandmother'.

Vgl. arm. *pap* und *mam* oben p. 221 und 191 (die aber auch aus dem Griechischen: *πάππος* 'Grossvater', *μάμμη* 'Grossmutter' stammen werden).

35. *ապորիւմայ aporiumay* ein Mass Anan. Shirak. 31
= gr. *ἀπόῤῥυμα* the name of a measure, vgl. de Lagarde Symmicta 212, 1; 223.

36. *ապօտիքս apótiks* 'Schuldverschreibung' Mech. Rechtsbuch = gr. *ἀπόδειξις* 'Nachweis'.

37. *ասարիոն asarion* ein Gewicht, eine Münze Anan. Shirak. 27
= gr. *ἀσσάριον*, lat. *assarius* 'Ass-stück', got. Lw. *assarjus*.

38. *Ասորի Asori* 'Syrer', *Asori-k* 'die Syrer, Syrien' MGg. 611, davon *Asorestan* (= *Arvastan* mit der Stadt Ninvē) 'Assyrien' MGg. 613, El. 139, 22, *Asorestaneay* 'Assyrer' MX. 30, 12, El. 142 u. s. w., alt und häufig = gr. *Ἀσσύριος*.

Vgl. Brockelmann, ZDMG. 47, 12. *Asorestan* aus **asori-a-stan* von arm. *asori* und pers. *stān* = ap. *stāna-*, vgl. phl. *Sūrastān* und oben p. 22.

39. *աստրոլաբոն astṙołabon* MGg. 587, 12 = gr. *ἀστρολάβιον*, älter *ἀστρολάβον ὄργανον* 'Astrolabium'.

40. *աստղնոմի astṙonomi* 'astronomische Tafel' Magistr. = gr. *ἀστρονομικός* 'astronomisch'.

41. *արգեստես argestēs* Name eines Windes Aristot. de mundo 611—612 = gr. *ἀργέστης* 'Nordwestwind'.

42. *արգիտէք argitēs-k* nom. pl. eine Art Blitze Aristot. de mundo 613 = gr. *ἀργῆτες* nom. pl. von *ἀργής* 'blinkend, funkelnd' u. s. w., nach Aristot. = *οἱ ταχέως διάττοντες (κεραυνοί)*.

43. *արգիւրն argiuron* eine Silbermünze Anan. Shirak. 33, 17, Tonak. = gr. *ἀργύριον* 'Silber, Silbergeld'.

44. *արթր artʿr* (*r*-St., gen. *artʿer*) 'der (grammatische) Artikel' Eznik 261, z. 6 v. u., Sargis (12. Jhd.) = gr. *ἄρθρον* 'der Artikel'.

45. *արտաբն artabos* ein Mass Anan. Shirak. 31 = gr. *ἀρτάβη* ein persisches Mass.

46. *արքեպիսկոպոս arkʿepiskopos* (*i-a* St.) 'Erzbischof' Ag. 600, 645, 650, 651, MX. 228, z. 6 v. u., Joh. Kath. u. s. w. = gr. *ἀρχιεπίσκοπος*.

Danach gebildet auch das halbgriechische *արքեր arkʿerēç* für gr. *ἀρχιερεύς* (einmal im Leb. des Osk. 11. Jhd.) aus *arkʿ* = gr. *ἀρχι* und arm. *erēç* 'Priester' für gr. *ἱερεύς* 'Priester'.

47. *արքիդիակն arkʿidiakon* 'Archidiakon' nur FB. 118, 1 = gr. *ἀρχιδιάκονος*.

48. *արքիմանդրիտ arkʿimandrit* 'Archimandrit' nur Leb. d. Väter = gr. *ἀρχιμανδρίτης*.

Im Leb. d. Väter auch die jüngeren Formen *arkʿimantrit* und *arši-episkopos*.

49. *արքտական arkʿtakan* 'Nordwind' nach Wb. = gr. *ἀρκτικός* 'nördlich'.

An der vom Wb. citirten Stelle Aristot. de mundo (Venedig 1833) p. 612 steht im Druck *aparktiakan* für gr. *ἀπὸ τῆς ἄρκτου φερόμενος*.

50. *ամիմերինոս apʿimerʿinos* 'täglich' (vom Fieber gesagt) Mech. d. Arzt = gr. *ἀφημερινός* 'täglich' (— *πυρετός* 'quotidian fever' Soph. Wb.).

51. *ապսէ apʿsē* (*apʿseay*) 'Schüssel' Num. 4, 7 u. s. w. (nur A. T.) = gr. *ἄψις*, lat. *absis* (*hapsis*, *apsis*) 'Bogen, Kreisbahn, Schüssel'.

52. *ապսնդին apʿsndin* 'Wermuth' Leb. d. Väter = gr. *ἀψίνθιον* 'Wermuth'.

53. *բադրոն badron, badronak* 'Stufe, Bank, Bettgestell' Joh. Kath., Ephrem, Car., *baʿron* Osk. Mt. = gr. *βάθρον* 'Tritt, Stufe, Leiter, Schwelle, Bank'.

54. *բալիստր balistr* 'Wurfmaschine' 1 Maccab. 6, 51 = gr. *βαλίστρα*, lat. *ballista* 'Wurfmaschine'.

Jerem. 9, 8 steht *balistr* für gr. *βολίς* 'Pfeil'.

55. *բակլաւայ bakełaĺ, bakełeĺ* nur 4 Kg. 4, 42: er brachte (*pałatits*) *bakełaĺav* (Feigenkuchen) mit (in) dem *bakelaĺ*, Umschreibung von gr. (*παλάθας*) *βακελλεθ* für hebr. (*karmel*) *bəciqlōnō*, wofür de Lagarde בקלעת 'im Quersack' vermuthet A. St. § 333.

56. *բաղանիք bałani-kʻ* pl. 'Bad, Badeanstalt' Ezech. 23, 40, Euseb. Kircheng., Sb. 55, Anan. Shirak. 7, z. 9 v. u. etc.
= gr. *βαλανεῖον*, lat. *balineum, balneum* 'Bad'.

57. [*բարակ barak* 'Hund': *barak orsakan* 'Jagdhund' El. (bei Wb. auch als *parak* oder *parag* verzeichnet) soll nach Wb. ein persisches (»*barak*« = 'Hund'?), nach Bugge Idg. F. I, 455 ein ital. Lw. (= *baracco, bracco* 'Jagdhund') sein. Beides falsch.]

58. *բարբարոս barbaros* (*i-a* St.) 'Barbar' El. 11, 14; 60; 149, Koriun, Pit., MX. u. s. w., *barbarosakan* 'barbarisch' Ag. u. s. w., *barbarik, barbarikon, barbarosik* 'barbarisch' Osk. Es., Thom., Euseb. Chron.
= gr. *βάρβαρος, βαρβαρικός*, ntr. *βαρβαρικόν*.

59. *բարբիռ barbiṙ* 'ein musikalisches Instrument' nur Mt. Urh. = gr. *βάρβιτος, βάρβιτον* 'ein musikalisches Instrument, Leier'.

60. *բեկար bekar, bikar* 'Stellvertreter' Jaism., Car. = gr. *βικάριος, οὐικάριος* aus lat. *vicarius* 'Stellvertreter'.

61. *բեկն bekn* (nach Wb. auch *bakn*, belegt nur instr. *beknb*) 'Stock' Oskiph. = gr. *βάκλον, βάκυλον* aus lat. *baculum, baculus* 'Stock'.

62. *բեմ bem* (*i-a* St.) = *bemb* (gen. *bembi*) 'Richterstuhl, Rednerbühne, der höhere Theil der Kirche mit dem Altar, wo der Priester steht' Joh. 19, 13, Laz., MX. u. s. w.
= gr. *βῆμα* 'Stufe, auf die man tritt, um zu reden, Rednerbühne, Richterstuhl, the altar part of a church'.

63. *բեսեքստոն beseḳ(s)ston* 'Schalttag' Anan. Shirak. 20
= gr. *βίσεξτος* aus lat. *bisextus, bisextum* 'Schalttag'.

64. *բեսին besin* 'ein Mass, Flasche' Anan. Shirak. 30 = gr. *βισσίον, βισσίν* = *βίσσα* 'Flasche' (zu *βικίον, βίκος* 'irdenes Gefäss, Flasche'). Vgl. de Lagarde, Symmicta p. 212, 2; 220, 19.

65. բիբղոս *bibłos* (*i-a* St.) 'eine ägyptische Pflanze und deren Bast' Pseud. 10, 5 (*bibłosav* instr.) = gr. *βύβλος*, *βίβλος* 'die ägyptische Papierstaude und deren Bast.

66. բիւրեղ *biureł* 'Beryll' Ex. 28, 20, Ezech. 28, 13, MX. 89, 8 u. s. w., 'Krystall' Anan. Shirak., *biurł-a-ber* 'krystallhaltig' Pseud., *biurłeay* 'von Beryll oder Krystall' Pseud. 5, 18 = gr. *βήρυλλος* 'Beryll', lat. *beryllus*, arab. np. بلور *bulūr*, syr. בלורא, pāli *veḷuriya-*, skr. *vāiḍūrya-*.

67. բոբոլոն *bobołon* 'Büffelkuh' Leb. d. Väter = gr. *βοίβαλος* 'Büffel', lat. *būbalus*.

68. բոմբիւլոս *bombiulos* 'Puppe des Seidenwurmes' Basil. = gr. *βομβύλιος*, *βομβυλίς* (= *βόμβυξ*) 'Seidenraupe', *βομβύλιον* nach Sophocles Wb. 'der Schmetterling des Seidenwurmes', *βομβύκιον* 'die Puppe der Seidenraupe, Cocon', lat. Lw. *bombylis* 'Puppe des Seidenwurmes'.

69. բոնոսոս *bonosos* 'Auerochs' MGg. 594, z. 4 v. u., Vardan = gr. *βόνασος* 'Auerochs', lat. *bonasus*.

70. բորբորիտ *borborit* (var. *borboriton*?) 'unzüchtig' MX. 34, 5 (von der Semiramis gesagt), Magistr.
zu gr. *βόρβορος* 'Schmutz, Koth'? Oder zum folgenden?

71. Բորբորիտանաք *Borboritanaḳ* Koriun (Venedig 1854) p. 15, 2, so zu lesen für *barbarianos* Koriun (Venedig 1833) p. 18, 2, *borboritonḳ* MX. 255, 8; 256, 2, Name einer Secte = gr. *Βορβοριανοί* die Borborianer, eine Secte, vgl. Hoffmann, Auszüge p. 124, nach Sophocles, Greek Lexicon 312 auch *Βορβορῖται* (für *Βαρβηλιῶται*).

72. բրաբիոն *brabion* 'Kampfpreis' Šar., Joh. Kath., Šnorh., Magistr., Car. = gr. *βραβεῖον* 'Kampfpreis'.

73. գալլոս *gallos* Pseud. 14, 4 = *baçaktur* 'verstümmelt' = gr. *γάλλος* 'Eunuch'.

74. գաւազիկ *gaṙagiḳ*, *gaṙageḳ* (gen. *gaṙagi*, *i-* und *i-a* St.) 'Käfig' Ezech. 19, 9, El. 17, 1, Osk. Mt. 445, 29, El. 17, 1 u. s. w. = gr. *γαλεάγρα* 'Käfig'.
Da die Zusammenstellung richtig zu sein scheint, wird die Variante *gaiṙagil* Ezech. 19, 9 falsch sein.

75. *գեհեն gehen* (*i*- oder *o*-St.) 'Hölle' Mt. 5, 22, 29; 10, 28, El. 29, z. 3 v. u.; 42, 11; 134, z. 6 v. u. u. s. w., auch in einigen Ableitungen und Comp. = gr. *γέεννα*, syr. גיהנא *gēhannā*, arab. *jahannamu* 'Hölle', got. *gaiainnan* (acc.).

76. *գոնգ gong* eine essbare Wurzel Euseb. Chron. (1818) I, 19, 3 = gr. *γόγγη* eine Wurzel.

77. *գոնգիարիոն gongiarion* Euseb. Chron. = gr. *γογγιάριον*, *κογγιάριον* aus lat. *congiarium* 'ein Mass Oel, Wein u. s. w. in Natura oder später in Gelde den Aermeren oder Soldaten u. s. w. vom Magistrat oder den Kaisern als Geschenk gegeben'.

78. *գոնգեղ gongeł* 'Rübe' Vardan Gen. = *γογγυλίς*, *γογγύλη* 'Rübe'.

79. *գրամար gramar* ein Gewicht Anan. Shirak. 27 = gr. *γραμμάριον* ein Gewicht.

80. *գրամարտիկոս gramartikos* 'Grammatiker' Euseb. Chron., Cyrill., Seber., Magistr., Erznk., *gramartkuťiun* 'Grammatik' Magistr. = gr. *γραμματικός*, *γραμματική*.

81. *դաբիր dabir* (gen. *dabiray*) 'das Allerheiligste im jüdischen Tempel' 3 Kg. 6, 5, 19 flg. u. s. w. (nur A. T. und einmal Narek.) = gr. *δαβίρ*, *δαβεὶρ* 3 Kg. 6 u. s. w. aus hebr. דְּבִיר *dəwīr* 'das Allerheiligste im Tempel'.

82. *դաբնի dabni* 'Lorbeerbaum, Lorbeer' Nonnos, *dafni* Ag. 479, Magistr., *dafnē* Philo, *dafnid* Jaism. = gr. *δάφνη* 'Lorbeer, Lorbeerbaum'.

83. *դալապր dalapr* eine Waffe Dionys. Thrax = lat. *dolabra* 'Brechaxt, Picke'.

84. *դանդակէս dantakēs* Name von Hunden Pseud. 125, 4 = gr. *δάνδακες* (R. Raabe, *Ἱστορία Ἀλεξάνδρου* p. 70, z. 1 v. u.).

85. *դելփին delpin* 'Delphin' Eznik. 103, z. 5 v. u. (gen. pl. *delpinaç*), Philo Opera (1822) 159 (*dlpin*, gen. *delpisi*), Magistr. u. s. w. = gr. *δελφίς* (gen. *δελφῖνος*), *δελφίν* 'Delphin'.

86. *դեկանիոն dekanion* 'alabardiere, mazziere' Mech. Rechtsbuch = gr. *δεκανός* 'Büttel' aus lat. *decanus* 'der Vorgesetzte von zehn Mann'.

87. դեմարքոս *demarkos* 'Volkstribun' Jaism. kilik. = gr. δήμαρχος 'Volkstribun'.

88. դինար *denar* (*i-a* St.) 'Denar' Joh. 12, 5, Apc. 6, 6, Narek. (sonst nicht) = gr. δηνάριον aus lat. *dēnārius* 'Denar'. Arab. Lw. *dīnār* u. s. w. Fraenkel 191.

89. դիաթիկ *diatik* (gen. *diatki*, instr. *diatkov*) 'Testament' Mech. Rechtsbuch = տիաթիկ *tiatik*, sprich *diatik* Syr. röm. Rechtsbuch ed. Bruns und Sachau p. 99, 18; 102, 14; 104, 14 = gr. διαθήκη 'Testament', georg. *diatika* 'Testament' Tchoubinof 187.

90. դիալոգոս *dialogos*, sprich *dialoyos* als griech. Wort angeführt Jaism. = gr. διάλογος 'Gespräch'.

91. դիակոն *diakon* als Fremdwort bei Lambr. = gr. διάκονος 'Diener'.

92. դիատոն *diaton* 'Sternschnuppe' Aristot. de mundo 613 = gr. διάττων (ἀστήρ) 'schiessender Stern, Sternschnuppe'.

93. դիդրաքմայ *didrakmay* (gen. *didrakmayi*) 'Doppeldrachme' Euseb. Chron., 2 Ezra 2, 69, Nehem. 5, 15; 10, 32, Anan. Shirak. 33, 15, 16 = gr. τὸ δίδραχμον 'Doppeldrachme'. Die arm. Form entstammt wohl dem gr. pl. τὰ δίδραχμα.

94. դիկատոր *dikator* »das sind Redner« Euseb. Chron. I, p. 395, II, p. 204
= gr. δικτάτωρ aus lat. *dictator* 'der Dictator'.

95. դիկլիկոն *diklikon*, nach Wb. besser *diklidon* 'die Netzhaut, welche die Eingeweide umhüllt' Pit., Dionys. Thrax, nach Wb. = gr. δικλίς, gen. δικλίδος 'zweiflügelig' (z. B. Thür)?

96. դիմոս *dimos* 'Fiscus' Mech. Rechtsbuch, Assises d'Antioche p. 19; *dimot*, zu lesen *dimos* 'Volk' Sokr., *dimosakan* 'öffentlich, staatlich, städtisch' Koriun 17, 2, Syr. röm. Rechtsbuch 111, 1
= gr. δῆμος 'Volk, Gemeinde', δημόσιος 'öffentlich', ntr. δημόσιον 'Staatskasse, Fiscus', arab. *dīmās* 'Gefängniss'.
Arm. *demesosin* Anan. Shirak. 7, z. 8 v. u. entstellt aus gr. δημόσιον (sc. βαλανεῖον) 'das öffentliche Bad'.

97. դուքս *dukes* 'Anführer, Fürst' Leb. d. Väter
= gr. δούξ 'Anführer, Feldherr' aus lat. *dux*.

98. *դրակն drakon* und *դրակոնատ drakonat* 'Drache' Magistr. = gr. *δράκων, δρακονάριον.*

Dazu *դրակոնատս drakonatēs* d. i. *drakontes* 'die Drachen' Basil. = gr. *δράκοντες* (nom. pl.)

99. *դրակոնտիկն drakontikon* MX. 130, 15 nach ZDMG. 40, 493 'Sardonyx', nach C. 'smalto', nach Wb. auch = *šavaš-arium* eine Pflanze, s. oben p. 213,

vgl. gr. *δρακόντειος* 'drachenartig', *δρακοντίας* ein Edelstein, *δρακόντιον* eine Pflanze, lat. Lw. *draconitis* (Plin.) 'Drachenstein'.

100. *դրամկ drakmē* 'Gewicht und Münze' Anan. Shirak. 27 = gr. *δραχμή* 'Gewicht und Münze'.

101. *դրունգար drungar* Sb. 116, 18 eine hohe militärische Würde = gr. *δρουγγάριος* Chef eines *δρουῦγγος* (1000—3000 Mann Infanterie).

102. *եբենոս ebenos* 'Ebenholz' David, *ebenneay* 'aus Ebenholz' Pseud. 2, 6 (für gr. *ἐβέννινος*) = gr. *ἔβενος* 'Ebenholz'.

103. *եթեր eter* (*i-a* St.) 'der Aether' Aristot. de mundo 605 fig., Plato, Anan. Shirak., Narek. u. s. w., davon *eterakan, eterayin* Aristot. de mundo 606 (*αἰθέριος*) u. s. w. = gr. *αἰθήρ* (gen. *αἰθέρος*) 'Aether'.

104. *եթիա, eti-a, eti-ua* (gen. pl. *eti-aiç, eti-uaç*) ein gefrässiger Vogel Philo = gr. *αἴθυια* ein Wasservogel, Taucher.

105. *ելատ elatē* Pseud. 68, 21 = gr. *ἐλάτη* 'Fichte'.

106. *ելեկտրոն elektron, elektrion, iliktrion, ɫektoron* u. s. w. 'Bernstein' Basil., Plato, Aristot. de mundo 620, Narek. = gr. *ἤλεκτρον* 'Bernstein'.

107. *ելիկ eliḳ* Aristot. de mundo 613 = gr. *ἑλικίας* besondere Art von Blitzen.

108. *եկեղեցի ekeɫeçi* 'Kirche' El. 5 fig. u. s. w., alt und sehr häufig = gr. *ἐκκλησία*, lat. Lw. *ecclesia* 'Kirche'. Vgl. got. Lw. *aikklēzjō* 'Kirche'.

109. *եկղեսիաստես, ekɫesiastēs, ēklesiastēs* im Vorwort und Titel des Pred. Sal., Esnik 189 (arm. *ɫoɫovoł* 'Versammler' = gr. *ἐκκλησιαστής* 'Redner in der Versammlung'.

110. եկեղեցական *ekłesiasdikos* griechischer Ehrenname des Mesrop MX. 255, 11 = gr. ἐκκλησιαστικός 'a member of the true church'.

111. եղեբորոս *ełeboros* eine Pflanze Basil., Vardan Gen., Med. Schr. = gr. ἑλλέβορος 'Niesswurz'.

112. եղեփանդական *ełepandakan* ('elephantisch') mit *borotuiun* ('Aussatz') 'Elephantiasis' MX. 165, z. 4 v. u., Leb. d. Silvester und Konst.

zu gr. ἐλέφας (gen. ἐλέφαντος) 'Elephant', wovon ἐλεφαντίασις.

113. եմատիտէս *ematitēs* Pseud. 5, 19 = gr. αἱματίτης 'Blutstein'.

114. ենկեղէս *enkełeēs* (*enkełēs, enkełis*) 'die Aale' pl. Basil. = gr. ἐγχέλεις nom. pl.

115. ենկեր *enker* 'Handtuch' Leb. d. Väter = gr. ἐγχείριον 'Handtuch'.

116. եպարքոս *eparkos* 'Praefect, Vezir' Osk. Joh., Leb. d. Väter, *eparkosuiun* 'Amt, Würde eines Praefecten' Lambr., Leb. d. Väter = gr. ἔπαρχος 'Praefect', ἐπαρχία 'Würde eines Praefecten, Praefectur'.

117. եպիկլինս *epiklins* Aristot. de mundo 615 = gr. ἐπικλίνης (σεισμός) 'Erderschütterung in spitzen Winkeln nach der Seite hin'.

118. եպիմանիկոս *epimanikos* d. i. *bazpan* (s. oben p. 114) Lambr. = gr. ἐπιμανίκιον, ἐπιμάνικον (von gr. ἐπί und lat. *manica*) 'eine Art Aermelhandschuhe, welche vom Handgelenke an bis gegen den Ellenbogen gehen, aber die Hand selbst völlig frei lassen' (Hefele, Btrg. z. Kirchengeschichte u. s. w. II, 222).

119. եպիսկոպոս *episkopos* (*i-a* St., pl. auch *episkoposunk* FB. 96) 'Bischof' El. 22 u. s. w., alt und sehr häufig, *episkoposakan* 'bischöflich' Laz., *episkoposakiç* 'Mitbischof' El. 54, z. 5 v. u., *episkoposanoç* 'bischöflicher Palast', *episkoposapet* 'Oberbischof' FB. 79, 8; 117, z. 1 v. u., *episkoposaran* 'bischöfliche Residenz, Bischofssitz' Car., Jaism., Mech. Rechtsbuch, *episkoposuiun* 'Bischofsamt' 1 Tim. 3, 1

= gr. ἐπίσκοπος 'Bischof', lat. *episcopus*, got. *aipiskaupus* u. s. w.

120. *եպիտրոպոս epitropos* 'Vormund' Mech. Rechtsbuch = gr. *ἐπίτροπος* 'Vormund'.

121. *երմոս ermos* (gen. pl. *ermosiç* und *ermosaç*) 'Lied' Leb. d. Väter = gr. *εἰρμός* (*εἱρμός*) 'the first troparion of an original ᾠδή u. s. w. (Sophocles).

122. *եւրակլիկլոն eurakiklōn* ein Sturmwind Apg. 27, 14 = gr. *εὐροκλύδων, εὐρακύλων* u. s. w.? nur Apg. 27, 14.

123. *եւրոնոտոս euronotos* Aristot. de mundo 612 = gr. *εὐρόνοτος* 'der Windstrich zwischen dem *εὖρος* und *νότος*, Süd-Süd-Ost'.

Von *եւրոս euros* 'Ostwind' Aristot. de mundo 611 = gr. *εὖρος* 'Südostwind'.

124. *էփեան epenē* eine Adlerart Basil. = gr. *ἡ φήνη* eine Adlerart: Seeadler, Beinbrecher.

125. *էփուդ epud* (*eput*) ein Theil der priesterlichen Kleidung (*ἐπωμίς*) 1 Kg. 2, 18 u. s. w. (nur im Buch der Richter und 1 Kg.), davon *epʻutavor* 'mit dem Ephod versehen' Šnorh. und Car. = gr. *ἐφούδ, ἐφώδ* aus hebr. אֵפוֹד *ēfōd* 'das Ephod, ein Stück der hohenpriesterlichen Kleidung, Schulterkleid'.

126. (*դուռն*) *եկթիրան* (*durn*) *ekʻteran* (*ekʻtieran*) Nehem. 12, 39 = gr. (*πύλη*) *ἰχθυηρά* 'das Fischthor' Nehem. 12, 39.

Ebenda 3, 3 *durn nekʻtiurban* (var. *ekʻtiurban*) = gr. *πύλη ἰχθυηρά*, zu lesen *durn ekʻtiuran*.

127. *եկինէիս ekʻinēis, ekʻenēs* griech. Name eines kleinen Fisches Basil. 153, Joh. Van. = gr. *ἐχενηΐς* 1) 'Schiffhalter', 2) ein gew. Meerfisch.

128. *եկինոս ekʻinos* 'Seeigel' Basil. 150 = gr. *ἐχῖνος* 'Igel, Seeigel'.

129. *զեփիւռ zepʻiur, zepʻiuros* 'Westwind' Aristot. de mundo 611, 612 = gr. *ζέφυρος* 'Westwind'.

130. *զմելն zmeln*, instr. *zmelnav*, var. *zmilnav* 'Federmesser' Jerem. 36, 23, nach Mech. *zmilnav* (instr.) = gr. *σμιλλον* 'Federmesser'.

131. *զմռնիտեան քար zmrnitean kʻar* 'Schmirgel-stein' Joh. Van. = gr. *σμυρίτης λίθος* 'Schmirgelstein'.

132. զոդիական *zodiakos* 'Thierkreis' Anan. Shirak.
= gr. ζωδιακός 'Thierkreis'.

133. զոմ *zom* (*o*-St.) 'Schiffbrücke' (über den Tigris oder Euphrat) Sb. 31, z. 5 v. u.; 32, 18; 95, z. 3 v. u., Levond 32, z. 4 und 7 v. u., Tom. 95, 8 = gr. ζεῦγμα 'Schiffbrücke'.

134. էքսփլորատորէս *ēksploratorēs* 'Kundschafter' (pl.) als lat. Wort angeführt (für arm. *lrteskʻ*) bei Pseud. 2, 15
= gr. ἐξπλωράτορες aus lat. *exploratores* 'die Kundschafter'.

135. թատր *ṫatr* (*r*-St.) 'öffentliche Aufführung, Schauspiel, Theater' Osk. Mt., Euseb. Chron. u. s. w.,
daneben gelehrt *ṫēatron* (*ṫeatron*) 'Theater' (als Ort der Schauspiele) Apg. 19, 29, Euseb. Chron., Joh. Kath., Tonak., Syr. röm. Rechtsbuch 130, 21, auch = 'Ringplatz' (γυμνάσιον) 2 Maccab. 4, 9, 12
= gr. θέατρον 'Theater', lat. *theatrum*.

136. թեմ *ṫem* (gen. *ṫemi*) 'Diöcese' Mt. Urh. (12. Jhd.), Steph. Orb. (14. Jhd.), Zakʻaria Corcoreçi (14. Jhd.), Vardan Geographie (14. Jhd.)
= gr. θέμα 'Bezirk, District'.

137. թերմոն *ṫermon* 'Glühwein' Car.
= gr. θερμόν ntr. 'warm, heiss'.

138. թեւելիա *ṫevelia* 'Sturmwind' Aristot. de mundo 612
= gr. θύελλα 'Sturmwind, Wirbelwind'.

139. թիւրակէ *ṫiurakē-ē* 'Theriak' (als Gegengift) FB. 217, 23, Narek., Vardan Gen., Car., Kanon., *ṫeriakē* Eznik 63
= gr. ἡ θηριακή ein Gegengift.

140. թրասկիաս *ṫraskias* 'Nordwestwind' Aristot. de mundo 612 = gr. θρασκίας 'Nord-Nordwestwind'.

141. իդս *idos* Eznik 204, 224 (erklärt, als ob im Griech. ἴδιος stünde) = gr. εἶδος. Vgl. Hantess 1892, November p. 321.

142. իդս *idos* 'die Iden' Tomar.
= gr. ἰδοί aus lat. *idus* (*iduum*) 'die Iden' (des März etc.).

143. իկոսաեդրոն *ikosaēdron* Grig. Nius.
= gr. εἰκοσάεδρον 'Körper von 20 Flächen'.

144. *իսոն ison* 'Concept' Gesetze der Könige
= gr. ἴσον 'copy of a document'.

145. *իրիս iris*, gen. *irisi*, nom. pl. *iridēs* 'Regenbogen' Aristot. de mundo 613
= gr. ἶρις (gen. ἴριδος) 'Regenbogen, farbiger Kreis um andere Körper'.

Arm. *հիրիկ hirik* nur Ex. 30, 24 für gr. ἶρις 'Pflanze mit wohlriechender Wurzel' wohl zu arm. *xir* oben p. 268?

146. *իւպոդիակոն iupodiakon* 'Subdiaconus' Lambr.
= gr. ὑποδιάκονος.

լակոն lakan 'Schüssel' s. oben p. 157 kann direkt aus dem Griech. stammen, vgl. *łekan* Pseud. 1, z. 1 v. u., *łekanadiuṫuíiun* 2, 1 (λεκανομαντεία) neben *lakan* Pseud. 2, 2, 5, 9; 3, 17; *lekan* 3, 15.

147. *լաբիւրինթոս lambiurinṫos*, abl. *lambrinṫē* 'Labyrinth' Greg. v. Nazianz, Nonnos = gr. λαβύρινθος 'Labyrinth'.

148. 1) *լամպար lampar* oder *lambar* (*i-a* St.) 'Fackel' Hiob 41, 10, Apc. 4, 5; 8, 10 (λαμπάς) u. s. w., häufiger *łambar* (*łampar*) var. lect. Hiob. 41, 10, Ezech. 1, 13 (λαμπάς) u. s. w.,
2) *լապտեր lapter* (*i-a* St.) 'Lampe' (mit Oel gespeist) Mt. 25, 1 flg., Apg. 20, 8 (λαμπάς) u. s. w.
= 1) gr. λαμπάς, gen. λαμπάδος 'Fackel' (aber Mt. 25, 1 flg. = 'Lampe'), lat. *lampas* 'Fackel', 2) gr. λαμπτήρ 'Leuchter, Fackel, Laterne', lat. *lampter* 'Leuchter'.
Vereinzelt und jünger ist *lambat-k̄* pl. 'feurige Lufterscheinungen' = λαμπάδες Aristot. de mundo 614.

149. *լատան latan*, sprich *ladan* ein wohlriechendes Harz Mašt. Jahk. (14. Jhd., aus dem Lat., s. oben p. 325).
= lat. *ladanum* ein Harz aus gr. λάδανον (λήδανον) 'Harz oder Gummi vom Strauch λῆδος'.

149a. *լատին latin*, *latinaçi* 'lateinisch, Lateiner' Lambr. Brief an Levon (Venedig 1865) 220, 236, 239
= gr. Λατῖνος aus lat. *Latinus*.

150. *լատրատեմ latratem* 'bellen, belfern' Lesart des Steph. Lehaçi (17. Jhd., Uebersetzer lat. Werke, s. oben p. 325) bei Jac. Nisib. (Afraates)
zu lat. *latro* 'belle', *latratus* 'Bellen, Belfern'?

151. լաւրա *laura* 'Kloster' nur Leb. d. Väter
= gr. λαύρα 'Kloster'.

152. լեգէոն *legēon* oder լեգէոնն *legēon* 'Legion' Mc. 5, 9, 15, Luc. 8, 30, FB. 201, 202, Joh. Kath., Thom. u. s. w.
= gr. λεγεών aus lat. *legio*, got. Lw. *laigaiōn*.

152ª. լեղափս *lelaps* ein Sturmwind Aristot. de mundo 612
= gr. λαῖλαψ.

153. լիբանան *libanon* 'Weihrauch' Nehem. 13, 5, 9 (an beiden Stellen im Accus. sg. *z libanon*)
= gr. (τὸν) λίβανον (accus.) Nehem. 13, 5, 9 (nom. ὁ λίβανος).
Dazu լիբանոս *libanos* 'Weihrauchbaum' Hosea 14, 6 = gr. λίβανος 'Weihrauchbaum'.

154. լիբեռնեայ *liberneay* var. *liberńay* (Schiffe) Pseud. 34, z. 1 v. u.
= gr. λίβερνα pl. von λίβερνον = λίβυρνον (sc. πλοῖον) 'eine Art leichtgebauter, schnellsegelnder Schiffe', lat. *liburna*, *liburnica* (*navis*) 'schnelles Fahrzeug, Brigantine'.

155. լիկդինոս *likdinos* 'von weissem Marmor' Pseud. 5
= gr. λύγδινος 'von weissem Marmor'.

156. լիքատ *liyat*, *liyaton* 'Vermächtniss' Mech. Rechtsbuch, Gesetze der Kaiser
= gr. ληγᾶτον aus lat. *legatum* 'Vermächtniss'.

157. լիմն *limon* 'Citrone' Med. Schr. (nach Wb. auch in den Geop., wo es aber nicht vorzukommen scheint, s. Index zur Ausgabe Venedig 1877)
= gr. λιμόνι (du Cange I, 815), np. *līmūn*, arab. *laimūn*, ital. *limone*.

158. լիմպոս *limpos*, sprich *limbos* 'Vorhölle' Mech. Aparanči (15. Jhd.) = mlat. *limbus*, ital. *limbo* 'Limbus, Vorhölle'.

159. լինգիրոն *lingiron*, *liungiron*, *ligrion* ein Edelstein Tonak., Zenob 33, 11 (*ligron*), Vardan, Nčeci (13. Jhd.)
= gr. λυγκούριον, λυγγούριον, λιγγούριον, λιγύριον ein Edelstein (Art Bernstein oder Hyacinth?), lat. *lyncurium*.

160. լիտր *litr* (*r*-St., gen. *lter*) 'ein Pfund' Joh. 12, 3; 19, 39, 'ein Gewicht von 12 Unzen' Anan. Shirak. 28
= gr. λίτρα, lat. *libra*.

161. *լիպս lips* ein Westwind Aristot. de mundo 612
= gr. λίψ 'Südwestwind'. — Ebenda *livanɓtos, libopiunik* = λιβόνοτος, λιβοφοίνιξ.

162. *լկտիք lkti-k* pl. 'Sänfte' nur Osk. (Hebr.) = *lkti-k nsti-k* (letzteres zu *nst-im* 'sitze') nur Osk. (Ephes.)
= gr. λεκτίκιον, λεκτίς aus lat. *lectica* 'Sänfte'.

163. *կաբոս kabos* ein Mass Anan. Shirak. 31
= gr. κάβος ein Getreidemass.

164. *կաթարոս kaťaros* nannten sich die Novatianer Euseb. Kircheng. 505, z. 7 v. u., Seber. u. s. w.
= gr. καθαρός 'rein'.

165. *կաթողիկեայ kaťołikeay, kaťułikeay* (*i*-St.) 'katholisch = allgemein, universal' (von den Briefen der Apostel Jacobus, Petrus, Johannes, Judas) Ag., Tonak., Šnorh., Ganjaran,
կաթողիկէ kaťołikē, kaťułikē 'katholisch = allgemein, universal', 1) von der christlichen Kirche, z. B. 'eine katholische apostolische Kirche' El. 10, 23; 2) 'die Hauptkirche, Kathedrale' z. B. in Vałaršapat MX. 269, 2; 3) = *kaťołikeay* (sc. Brief) Euseb. Kircheng., Tonak.
= gr. καθολική (sc. ἐπιστολή 'Brief' oder ἐκκλησία 'Kirche') 'allgemein, universal, Kathedrale'.

166. *կաթողիկոս kaťołikos* oder *kaťułikos* (*i-a* St.) 'Katholikus, Oberhaupt der armenischen Geistlichkeit' FB. 94, 12, Koriun 8, 13; 17, 7, Ag., Laz. u. s. w., davon adj. *kaťołikosakan* MX., Laz., *kaťołikosaran* 'Residenz des Katholikus' Joh. Kath., Mos. Kal. u. s. w., *kaťołikosuťiun* 'Amt, Würde des Katholikos' FB. 226, z. 13 v. u. (bei Euseb. Kircheng. auch = gr. καθολικότης the office of καθολικός = 'intendant of finance')
= gr. ὁ καθολικός 'der Katholikus' (der Armenier).

167. *կաղամար kałamar* 'Schreibzeug, Tintenfass' Magistr., Erznk. Gram., Car., Joh. Van., Leb. d. Väter
= gr. καλαμάριον 'Federbüchse, Schreibzeug', jüd. Lw. קלמר (Fraenkel 246).
Im eigentlichen Armenien jetzt dafür *ťanaƙaman* 'Tintenfass' gebraucht.

168. *կաղաթ kałať* vulg. 'kleiner Korb' = gr. κάλαθος 'Korb' KZ. 32, 50, καλάθιον 'Körbchen', ngr. καλάθι.

169. կաղանդ *kałand-ē* (pl., gen. *kałandaç*) 'der erste Tag des Monats' (mit Rückwärtszählung, z. B. die Calenden des Januar = 1. Januar; der 2. der Calenden des Januar = 31. December u. s. w.) Car., Tomar.

= gr. καλάνδαι aus lat. *calendae* 'der erste Tag des Monats'.

կաղապար *kałapar* 'Gussform, Modell' = gr. καλοπόδιον s. oben p. 163.

կամար *kamar* (*i-a* St.) 'Gewölbe' u. s. w. = gr. καμάρα s. oben p. 164.

170. կամփսակ *kampsak* (gen. *-i*) 'Krug' (für Oel) 3 Kg. 17, 12, 16 = *kapsak* Anan. Shirak. 31, 3; 34, 8, Joh. Vardapet genannt Sarkavag 12. Jhd. (sonst nicht) = gr. καμψάκης, καψάκης 'Krug (für Oel), Mass für Flüssigkeiten', lat. *capsaces*.

171. կայսր *kaisr* (gen. *kaisr*, *r*-St.) 'Kaiser' Mt. 22, 17, 21; Mc. 12, 14, 16, El. 8, 5, FB. 54, z. 3 v. u. etc., *kaisrakan* 'kaiserlich' FB. 54, z. 7 v. u., *kaisragir* 'vom Kaiser geschrieben' Koriun, *Yulios Kaisr* 'Julius Caesar' Euseb. Chron. (1818) I, 9

= gr. καῖσαρ, gen. καίσαρος aus lat. *Caesar*, gen. *Caesaris*. Vgl. got. *kaisar*, d. *Kaiser*, arab. *qaiṣar*, aram. קיסר (Fraenkel 278).

Daneben als gelehrte Form կեսր *kesr* (gen. *kesru*) Cyrill. (*z-kesray* = καίσαρα), Ephrem 2 Tim. (*kesreay* = καίσαρος), MX. 101 (als Name auch 91, 92, 94), Joh. Kath. Dazu *Kesaria* 'Caesarea' FB. 30 flg., MX. 32 flg., Ag. 42 u. s. w.

Zur Form *kaisr* = καῖσαρ vgl. arm. *zaur* = zd. *zāvarə*, arm. *biur* = zd. *baevarə*.

172. կանթեղ *kanṫeł* (*i-a* St.) 'Lampe' FB. 28, z. 3 v. u.; 229, 20, Koriun 27, 21, El. 113, 19; 122, 6; 149, 3 u. s. w.

= gr. κανδῆλα 'candle, torch; a suspended lamp' aus lat. *candēla* 'Kerze'. Lw. syr. קנדילא, arab. *qindīl* 'Leuchter, Kerze' Fraenkel 95.

173. կանկեղ *kankeł*, *kankełan* 'Gitter, Balustrade' Cyrill. Erkl. der Bücher der Kg.[1])

= gr. κάγκελλος, κάγκελλον 'Gitter, Balustrade', 'the balustrade separating the altar-part from the main body of a church' (Sophocles Wb.) aus lat. *cancelli*.

---

1) Ebenda steht nach Wb. *kinklis kankełon ē* ('ist'), vgl. gr. κιγκλίς 'Gitter' = κάγκελλοι (einer Kirche) nach Sophocles Wb.

174. կանոն *kanon* (*i-a* St.) 'Regel, Richtschnur, Vorschrift, Norm, Muster, (chronologische) Tafel' 2 Kor. 10, 13, Gal. 6, 16, Micha 7, 4 u. s. w., alt und sehr häufig, auch in Ableitungen (*kanon-em* 'vorschreiben, festsetzen, bestimmen' Thom. 229 u. s. w.) und Comp.

= gr. κανών (κανόνος) 'Richtholz, Richtschnur, Vorschrift, Gesetz, Regel' u. s. w.

կանթեղաստան *kantiłastan* s. unter *spaťar*.

կապար *kapar* 'Kapernstrauch' = gr. κάππαρις s. oben p. 165.

175. կապեղայ *kapełay*, *kapelay* 'Kneipe, Bordell' Sargis (12. Jhd.), Grigor imast. mašk. (12. Jhd.), Mech. Rechtsbuch, Kanon., *kapelion* dass. Leb. d. Väter, *kapełanoç* dass. Osk. Paulusbr.

= gr. καπηλεία, καπηλεῖον, καπήλιον 'Schenke, Kneipe, Bordell' (aber syr. ܩܦܝܠܐ *qapēlā* 'caupo, κάπηλος').

176. կապետան *kapeton* als lateinisches Wort für 'Kopfsteuer' angeführt bei Anan. Shirak. 28

= lat. *capitum exactio*, gr. κάπιτα 'Steuern'.

177. կատապան *katapan* 'Präfect' Vardan 99, 11, Sam. Erēç

= gr. κατεπάνω 'prefect, chief, head' Konstant. Porphyr. de admin. imp. p. 231, mittellat. *catapanus*, idem quod *capitaneus* (du Cange), ital. *capitanó*, altruss. *kotopanŭ* 'Vorsteher'.

In Ararat ist (nach A. Xaçaturean) *katepan* noch heute die volksthümliche Bezeichnung des Aufsehers der Weinberge (für *aigepan* 'Weinberghüter').

177ª. կատեգիս *katēgis* ein Sturmwind Aristot. de mundo 612

= gr. καταιγίς.

178. կարկինոս *karkinos* 'Krebs' Basil. 143, Grig. Nius., 'Krebs' als Krankheit Lambr., Jaism. = gr. καρκίνος 'Krebs'.

179. կարիտոս *karitos* 'Seekrebs, Krabbe' (auch *pinaspas* = πιννοτήρης genannt nach Wb.) Basil. 152

= gr. καρίς, gen. καρῖδος 'Seekrebs, Krabbe'.

180. կարակն *karakn*, gen. *karakni* nach C. = 'Zirkel, Bleiwage, Bogen, Wölbung, Scheere, Zange' Philo, Steph. Lehaçi (17. Jhd.), Aristot. de mundo 624, Georg. Erkl. d. Jesaias (13. Jhd.), Tomar., *karakn-a-jev* 'kreisförmig' MX. 119, 6

= քարկին *karkin* (gen. *karkni*, *i-a* St.) dasselbe Osk. Es., Georg. Erkl. d. Jesaias, Tomar., *karknajev* Zaqaria Kath. (9. Jhd.)
= gr. *καρκίνος* 'Zange, Zirkel'?

181. կեդար *kedar*, *kidar*, *kindar* 'Kopfbinde' Joh. Damask., Jaism. = gr. *κίδαρις*, lat. *cidaris* 'eine Art Turban, wie ihn die persischen Könige trugen'.

182. կեթառ *keṫar*, *kiṫar* 'Zither' Jaism. kilik.
= gr. *κιθάρα* 'Zither'.

183. կեկիաս *kekias* ein Ostwind Aristot. de mundo 611
= gr. *καικίας* 'Nordostwind'.

184. կենդինար *kendinar* 'Centner' Anan. Shirak. 28, Vardan, Leb. d. Väter
= gr. *κεντηνάριον* aus lat. *centenarium* 'Centner'.

185. կենդոնաւ *kendonaṙ* 'Lumpenrock' Leb. d. Väter = gr. *κεντωνάριον* 'an old cloak' = *κεντών*, lat. *centonarium*, *cento*.

186. կենդրոն *kendrōn*, *kentrōn* 'Centrum, Mittelpunkt des Kreises' Euklid = gr. *κέντρον*, lat. *centrum* 'Mittelpunkt'.

187. կեռաս *keṙas* 'Kirsche' Martin = lat. *cerasus*, gr. *κέρασος*, 'Kirschbaum, Kirsche'.

188. կեստ *kest* oder *kestos* 'Schmuckkasten' (der Aphrodite) Nonnos, Tonak. = gr. *κεστός* (»gestickt«) = 'Gürtel der Aphrodite', lat. *cestus*.

189. կերատ *kerat* (*i-a* St.) ein Gewicht Anan. Shirak. 27 = gr. *κεράτιον* ('Hörnchen') ein Gewicht. Vgl. Fraenkel 200.

190. կերմոս *kermos* 'kleines Geldstück' Leb. d. Väter
= gr. *κέρμα* 'kleines Geld, Scheidemünze'.

191. կէտ *kēt* (*i-a* St., gen. *kiti*) 'grosses Seethier, Unthier, Ungeheuer' Gen. 1, 21, Mt. 12, 40, Eznik 103 u. s. w.
= gr. *κῆτος* 'grosses Seethier'.
Daneben *kitos* Pseud. 139, 8 und *ketos*, gen. *ketosi* Philo u. s. w., gelehrte Form.

192. կինաբառիս *kinabaṙis* »d. i. rothe Farbe« MGg. 597, 8
= gr. *κιννάβαρις*, *κιννάβαρι* 'Zinnober'.

193. կինամոմոն *kinamomon* 'Zimmet' Ex. 30, 23, Hohelied 4, 14, Jerem. 6, 20 u. s. w., auch *kinamon* Vardan

= gr. κιννάμωμον 'Zimmet', später κίνναμον, lat. *cinnamum* 'Zimmet'.

194. կիպրոս *kipros* eine Pflanze, nur Hohelied 4, 13
= gr. κύπρος 'eine Staude mit wohlriechender Blüthe, die Alkannastaude'.

195. կիռնոս *kiṙonos* (nach Wb. auch *keṙaunos*) 'Blitz' Aristot. de mundo 613 = gr. κεραυνός 'Blitz und Donner'.

196. կիստեռն *kisteṙn* (nur gen. pl. *kisteṙanç*) 'Cisterne' Anan. Shirak. 7, z. 9 v. u.
= gr. κιστέρνα aus lat. *cisterna* 'Cisterne'.

197. կիւբոս *kivos* 'cubisch' Apc. 21, 16 = gr. κύβος 'Würfel'.

198. կիտրոն *kitron* eine Frucht oder ein Baum Ag. 479
= κίτρον, κίτριον 'Citrone'.

199. կիւաթոս *kiuaṫos* ein Schöpfgefäss und Mass Anan. Shirak. 31
= gr. κύαθος 'das Schöpfgefäss, mit dem man den Wein aus dem Mischkessel in die Becher goss; ein Mass für flüssige und trockne Dinge'.

200. կիւբիկոն *kiubikon*, *kibikon* 'cubisch' Grig. Nius. (8. Jhd.), Nčeçi (13. Jhd.), Tonak., Vardan Geogr.
= gr. κυβικός, ntr. κυβικόν 'kubisch', lat. *cubicus*.

201. կիւնիկն *kiunikn* 'die Thierhetze im Amphitheater' Sb. 54, z. 10 v. u.; 55, 2 = gr. κυνήγιον 'Thierhetze'.

202. կիւնիկոս *kiunikos* 'cynisch, Cyniker' Euseb. Chron.
= gr. κυνικός 'cynisch'.

203. կիւպարիս *kiuparis*, *kiparis*, *kipari* 'Cypresse' MX. (Brief an Sah. Artsr.), Sargis (12. Jhd.) u. s. w. = gr. κυπάρισσος.

204. կիւր *kiuṙ* oder *kiṙ* 'Herr, Herrin' (vor Eigennamen, z. B. *kiuṙ Žan*, *kiṙ Anna*) Šnorh., Mt. Urh., Vardan, Car.
= gr. κύριος 'Herr', κυρία 'Herrin', mgr. und ngr. κύρ und κῦρ (nach A. Thumb).

205. կիւրակէ *kiurakē* oder *kirakē* (gen. *kiurakēi*) 'Sonntag' FB. 117, z. 7 v. u., Apc. 1, 10, Syr. röm. Rechtsbuch 111, 10, Kanon. u. s. w.
= gr. κυριακή 'Sonntag'. — Vgl. oben p. 313 *šabaṫ*.

206. *կիւրապաղատ kiurapałat, korapałat* der Inhaber einer hohen griech. Würde Sb. 116, 8, 13, *kurapałat* Inschrift bei L. Ališan, Ararat p. 114, Joh. Kath., Thom. u. s. w., *kurapałatuťiun* diese Würde selbst Joh. Kath. u. s. w.

= gr. κουροπαλάτης 'the majordomo of the imperial palace'.

207. *կիփաս kipas* 'Becher' Jaism. (»*eris kipas arcaťi*«)

= gr. σκύφος 'Becher'.

208. *կլիմ klim, klimay, klimay* 'Landstrich, Gegend' MX. 32, z. 11 v. u. (*klimay*), Oskiph., Michael, Vardan

= gr. κλίμα 'Land- oder Erdstrich, Gegend' u. s. w.

209. *կղերք kłer-k* pl. (*i*-St.) 'der Klerus, die Geistlichkeit' FB. 96, 18 (*kłer* in der Ausgabe von 1832), Thom., Joh. Kath., *kłerakan* 'Kleriker, Geistlicher' Koriun 9, z. 12 v. u., *kłerikos* Ag. 603, Joh. Kath.

= gr. κλῆρος 'Geistlichkeit', κληρικός 'Geistlicher'.

210. *կղմիդր kłmidr, kłmindr, kołomitr, kołomintr* 'Ziegel' Leb. d. Väter, Joh. Kath., Lambr., Basil. Mašk. (14. Jhd.), Geop., Oskiph., poln. arm. *goyəmindr* 'Ziegel' WZKM. I, 289

= gr. κεραμίς (gen. κεραμίδος) 'Dachziegel', demin. κεραμίδιον, syr. Lw. *qarmīdā*, arab. Lw. *qirmid* 'tegula' (Fraenkel 6).

Die arm. Formen gehen über **klmid* aus **krmid* auf griech. κεραμιδ- zurück. Vgl. oben p. 330, 4; 331, 8 und Anm. 2. Zu *kołomitr* aus *kłmidr* vgl. oben p. 329, 2 und Anm. 7.

211. *կնկուղ knkuł oder knguł (gen. knkłi, i-a und o-St.)* 'Kapuze der Geistlichen', »grand couvre-chef des religieux, tantôt descend jusqu'aux pieds« (Brosset, Histoire de la Siounie p. 70) Joh. Mam. 50, 18, Lambr. Brief an Levon (Venedig 1865) 218, Mašt., Leb. d. Väter, Leben der Heiligen II, 128, z. 15 v. u., davon *knkłavor* 'mit der Kapuze versehen' Joh. Mam. 50, 20

= gr. κουκούλλιον 'Mönchskapuze' aus lat. *cucullus, cucullio, cuculla* 'Kapuze'.

212. *կոկոդիլոս kokordiłos, kokordilos, kokordełos* 'Krokodil' MGg. 598, 11 (*krokodiłos*?), 615, 15 (*kokordil*), Philo[1]) Opera (1822) p. 150, Euseb. Chron., Lambr., Jaism., Leb. d. Väter = gr. κροκόδειλος (ngr. κοκόρδειλος u. s. w. s. G. Meyer Neugr. Stud.

1) Vgl. Conybeare, Philo about the contemplative life p. 158, 19: *kokordilos* (v. l. *krokodilos*).

II, 96), lat. *crocodilus* u. s. w. (s. Georges Lex. d. lat. Wortformen), mhd. *kokodrille*.

213. *կողոբ kołob* 'kurzes Kleid ohne Aermel' El. (yałags mianjanç) 159, z. 11 v. u., Leb. d. Väter
= gr. *κολόβιον* 'Unterkleid ohne Aermel'.

214. *կոմիտ komit* 'Komet' Aristot. de mundo 613
= gr. *κομήτης* 'Haarstern, Komet'.

215. *կոմս koms* (gen. *komsi*, *i*-St., pl. auch *n*-St. acc. *koms-un-s*) ein griechischer Würdename Ag. 42, MX. 225, FB. 185, 187, 232, Levond u. s. w. = gr. *κόμης* (aus lat. *comes* 'Begleiter') 'Vorsteher eines grossen Verwaltungszweiges oder Hofamtes', ital. *conte*, frz. *comte* 'Graf'.
Daneben *komēs* 'Markgraf von Griechisch-Armenien' MX. 237, 13.

216. *կոն kon* »d. i. Bild« Oskiph. = gr. *εἰκών* 'Bild'.

217. *կոն kon*, *konos* 'Kegel' (als mathem. Körper) Grig. Nius. = gr. *κῶνος* 'Kegel'.

218. *կոնդակ kondak* 'Pergamentrolle, Bulle, Brief des Katholikos' Jaism., Šnorh., Tonak.
= gr. *κοντάκιον* 'roll, scroll, official writing of any kind', im Ritual: 'a short hymn' etc.

219. *կոնիոն konion* 'Schierling' Euseb. Chron., Osk. Es., Basil. = gr. *κώνειον* 'Schierlingskraut, Schierlingstrank'.

220. *կոնոմոս konomos*, *konom* 'Verwalter' Leb. d. Väter
= gr. *οἰκονόμος* 'Verwalter'.

221. *կոնք konk* (*i*-St.) 'Schale, Schüssel, Waschkrug' Richter 6, 38, Num. 7, 19, Joh. 13, 5, 'Lehne' (des Sessels) Hohelied 3, 10, 'Nische' Ezech. 40, 9 flg., 'Gemach' 1 Maccab. 4, 38, 57, 'Muschel' Basil.
= gr. *κόγχη* 'Muschel, Schale (zum Messen oder Schöpfen), Kapsel, muschelförmig gewölbte Decke über dem Altar christlicher Kirchen'.

222. *կոնքել konkel*, *konkel*, *konkiuł* 'Purpurschnecke' Nonnos, Vardan Ex. = gr. *κογχύλη*, *κογχύλιον* 'Purpurschnecke'.

223. *կոտիւղ kotiuł* ein Mass Anan. Shirak. 30
= gr. *κοτύλη* ein Mass.

224. կորատոր *korator* Name einer griech. Würde Sb. 50, 4; 102, z. 2 v. u. = gr. κουράτωρ 'a public officer' aus lat. *curator*.

225. կորոդիոն *koroḍiōn* 'Koralle' Basil. 152 = gr. κοράλλιον 'Koralle'.

226. կուլիբայ *kulibay* (*kolivay* u. s. w.) 'gekochte Weizenkörner' Jaism., Ganjaran, Erznk. = gr. κόλυβα, κόλβα 'boiled wheat'. Vgl. Clugnet, Dict. grec-français p. 85.

227. կուլուրիայ *kuluṙiay* 'Collyrium' Jaism. kilik.
= gr. κολλύριον, κολλούριον, κουλλούριον, ngr. κουλλούρι.

228. կոգի *kokḍi* eine Art Schnecke Basil.
= gr. κοχλίας 'Schnecke mit gewundener Schale'.

229. կտին-ք *ktin-k* nom. pl. gewisse Muscheln Basil.
= gr. κτένες (nom. pl. von κτείς) 'Kammmuscheln'.

230. կրիտիս *kritis* 'Richter' Leb. d. Väter = gr. κριτής 'Richter'.

231. կրկէս *krkēs* (gen. *krkisi*) 'Circus' 2 Maccab. 4, 9, MX., Osk. Joh. = gr. τὸ κιρκήσιον 'der Circus' aus lat. (*ludi*) *circenses* 'Wettrennen im Circus'.

232. հալուէ *haluē* (*i*-St.) 'Aloe' Hohelied 4, 14, Joh. 19, 39, MGg. 615, 20, Narek., Oskiph.
= gr. ἀλόη, lat. *aloe*, hebr. *ăhālīm*, *ăhālōϑ* 'Aloeholz'.

233. հալիկս *halika* 'enthülste Getreidekörner' Ephrem
= gr. ἄλιξ (ἄλικος) 'Speltgraupen', lat. *alica*, *halica* 'Speltgraupen'. — Wb. vergleicht arab. *ḥalīj* 'purgatum a semine gossipium'?

234. հեթանոս *heṫanos* (*i-a* St.) 'Heide, Grieche' Mt. 18, 17 (ἐϑνικός), Mc. 7, 26 (Ἑλληνίς), pl. Mt. 4, 15; 6, 31; 10, 5 (ἔϑνη), El. 55, z. 4 v. u., u. s. w., alt und häufig, auch in mehreren Ableitungen und Comp., z. B. *heṫanosakan* 'heidnisch' El. 14, z. 13 v. u.
= gr. ἔϑνος 'Volk', pl. τὰ ἔϑνη 'die Heiden', davon ἐϑνικός 'heidnisch, Heide'.

235. հելլէն *hellēn* 'griechisch' MX. 240, 5, *hellenakan* 'griechisch' Koriun 6, *hellenaçi* 'griechisch' MX. 145, z. 2 v. u., *hellenaçiḳ* 'die Griechen, Hellenen' MX. 5, z. 6 v. u., u. s. w.
= gr. Ἕλλην (gen. Ἕλληνος) 'Grieche, Hellene'.

Philo, de vita contemplativa (ed. Conybeare 1895) p. 160: Ellas = Ἑλλάς, Elladay 161, z. 3 v. u. = Ἑλλάδα, Ellenaçiǩ 159, z. 7 v. u. = Ἕλληνες. (Aber ebenda p. 156: Hesseaiç = gr. Ἐσσαίων (gen. pl.)).

236. heresiōtai-ǩ (var. heresiotaiǩ oder heresiōtǩ), pl. gen. heresiōtaç (auch heresiotiç) 'Sektirer, Ketzer' Euseb. Kircheng., Osk. Joh., Evagr. u. s. w., heresiotuťiun, heresiuťiun, heresuťiun 'Ketzerei' (αἵρεσις)

= gr. αἱρεσιώτης, pl. αἱρεσιῶται 'Sektirer, Ketzer', syr. הרסיוטא αἱρεσιώτης;

heretikos (i-a St.) 'Ketzer' Cyrill., Joh. Mandakuni (5. Jhd.), Lambr., heretikosuťiun 'Ketzerei' FB. 81, 7

= gr. αἱρετικός 'ketzerisch'.

237. hiuł, gen. hiułeay 'Materie' Eznik 9, 21, 22, 23, 25 u. s. w., auch hiułē, gen. hiułēi Basil., Ag. = gr. ὕλη 'Materie'.

Arm. hiułē einmal falsch für gr. ἥλιος 'Sonne' s. Wb. II, p. 101.

238. hiułos ein Thier, das in das schlafende Krokodil eindringt und dessen Eingeweide verzehrt; der Vogel troǩos (= τροχίλος) nährt sich von dem Fleische, das in den Zähnen des Hiułos geblieben ist Vardan Gen.

= gr. ὖλλος 'Ichneumon' Georgios Pisides Hexaemeron v. 965 und 976 (s. Claud. Aeliani var. hist. ed. R. Hercher II, p. 633). Zur Sache vgl. Lauchert, Geschichte des Physiologus p. 25.

239. hiupatos (i-St.), auch hiupat (var. hipatos, hipat) 'Consul' (als römischer Titel) 1 Maccab. 15, 16, Thom., Euseb. Chron. u. s. w., i hiupatoj 'unter dem Consulat' Sokr., hiupatean 'die Consuln' MX. 128, z. 5 v. u., hiupatosakan 'consularisch' Sokr., hiupatosuťiun oder hiupatuťiun 'Consulat' MX., Thom., hiupati-ǩ ὑπατεία Shir. Chron.

= gr. ὕπατος 'der römische Consul', ὑπατικός 'consularisch', ὑπατεία 'Consulat'.

Dazu anťihiupatos Euseb., anťiupatuťiun Leb. d. Heiligen II, 46, Car. = gr. ἀνθύπατος 'Proconsul', ἀνθυπατεία 'Proconsulat'.

240. hiuperet (hiuperēt, heperet) 'Diener' MX. 199, z. 1 v. u. = gr. ὑπηρέτης 'Diener'.

241. hormay 'Schnur, Kette' Pseud. 150, 19

für gr. ὀρμαθός 'Reihe, Kette' (Raabe, *Ἱστορία Ἀλεξ.* p. 86), vgl. ὅρμος 'Schnur, Kette, Halsband'.

242. ՀռետոՐ *hṙetor* (*i-a* St.) 'Rhetor, Redner' Laz. 39, MX. u. s. w., *hṙetoraban* 'beredt' Koriun 12, 7, *hṙetorutiun* 'Rhetorik, Beredtsamkeit' Euseb. Kircheng. u. s. w.

= gr. ῥήτωρ 'Redner', ῥητορική 'Redekunst', syr. רהיטרא 'rhetor'.

243. Հոգ *hṙog* (gen. *hṙogi*) 'Sold' Sb. 89, z. 9 v. u., 138, z. 14 v. u., Levond, Joh. Kath., Steph. Asol. u. s. w.

= gr. ῥόγα 'donativum, honorarium, stipendium militum', 'Jahresgehalt' Konstant. Porphyr. de admin. imp. p. 185, 187.

244. Հռոմ *Hṙom* oder Հռոմք *Hṙōm* (gen. *Hṙōmay*) 'Rom' Röm. 1, 7, 15, El. 55, 16, MX. 85 flg. u. s. w., *Hṙom-k'* oder *Hoṙom-k'* El. 8, 1, *Hoṙōm-k'* (*o*-St.) 'die Römer, das römische oder byzantinische Reich' Koriun 16, El. 8 flg., Laz. 24 flg. u. s. w., *Hṙōmayeçi*, *Hṙomayeçi* 'Römer' Apg. 22, 25 flg., Laz. 6, MX. 70 flg. u. s. w., *hṙōmayakan* 'römisch' Euseb. Chron., *hṙōmayerēn* 'in römischer Sprache' Ephrem

= gr. Ῥώμη, lat. *Roma*, davon Ῥωμαῖος 'Römer', np. *Rūm* 'das byzantinische Reich' = phl. אורם Bdh. Gl. 62.

Gelehrte Form *Hṙōmē* MX. 94.

245. ղեպտոն *ḫepton* eine Münze Anan. Shirak. 27

= gr. λεπτόν eine kleine Münze Mc. 12, 42.

246. մագիստրոս *magistros* Name einer (griech.) Würde Šnorh., Leb. d. Väter, *magistrutiun* das Amt eines Magistros Euseb. Kircheng., *magistrianos* Name einer (griech.) Würde FB. 101, 3, 10; 102, 8, 14, später *mažistṙos* Steph. Asol. 253, Arist., *mažistṙosutiun* Steph. Asol., Arist.

= gr. μάγιστρος 'the master of the imperial household', μαγιστρότης 'the office of μάγιστρος', μαγιστριανός.

Aus lat. *magister* 'Vorsteher'.

247. մագնիս *magnit* 'Magnetstein' Grig. Nius. (8. Jhd.) und Jaism., *magnestis* nur Narek., *mangnestis* nur Anan. ekel., modern *magnis* = gr. μάγνης, μαγνῆτις 'Magnetstein', lat. *magnes*.

248. մազտակ *maztakē* ein Harz von Bäumen MGg. 600 (ed. Soukry p. 22: *mazdik*), Mech. Rechtsbuch, Geop. 89 (als Baum), Michael

= gr. *μαστίχη* 'Mastix', lat. *mastiche*, arab. *maṣṭakī* A. M. 250.

249. *մաքեղան makełon* 'Fleischmarkt' als Fremdwort bei Eznik 284 = gr. *μάκελλον* 'Schlachthaus, Fleischerladen' aus lat. *macellum* 'Fleischmarkt'.

250. *մանգանայ manganay* (*i*-St.) 'Kriegsmaschine' Grig. Tłay (12. Jhd.),

մանգղիոն manglion (*mangłon*) 'Kriegsmaschine' 1 Maccab. 5, 30; 6, 31, 51 (*manglion-s ev menkenai-s* für gr. *μηχανάς* acc. pl.), Sb. 145, 22 (wie 1 Maccab. 6, 51)

= gr. *μάγγανον*, *μαγγανικόν* 'Kriegsmaschine', lat. *manganum* 'Maschine', syr. מנגנון, מנגניקא 'machina', arab. *manǰanīq*, *manǰalīq* 'machina bellica', *manǰanūn* 'machina'. Vgl. nhd. *Mangel*.

251. *մանդիա mandia* 'Kleid' als Fremdw. bei Cyrill. Erkl. der Bücher der Kg. = gr. *μανδύας*, *μανδύη* 'Oberkleid'.

252. *մանեակ maneak* 'Halsband, Halskette' Gen. 41, 42, Daniel 5, 7, 16, Hohelied 1, 9, Jerem. 52, 21 u. s. w.

= gr. *μανιάκης* 'Halsband' Daniel 5, 7, 16, 29 u. s. w., demin. *μανιάκιον*.

253. *մանկլաւ manklav* 'Stock, Prügel' Gesetze der Könige, *manklavik*, *manglavit* 'königlicher Kammerdiener' Vardan, Narek.

= *gr. μαγκλάβιον* 'strap for chastising offenders', *μαγκλαβίτης* 'strap-bearer'.

254. *մանրագոր manragor* (*i-a* St.) 'Alraun' Gen. 30, 14, Hohelied 7, 13, Ag. 480, MGg. 608, 8, Eznik 66 u. s. w.

= gr. *μανδραγόρας*, syr. מנדרגרון, lat. *mandragoras* 'Alraun'. Warum nicht arm. **mandragor*?

255. *մատուռն maturn* (*n*-St., gen. *matran*) 'Märtyrerkapelle' FB. 7, Ag. u. s. w. (neben *martuṙn* nur bei Sokr., mit Anlehnung an *martiros*) = gr. *μαρτύριον* 'Märtyrerthum, Märtyrerkapelle'? Vgl. unten *martiuros* etc. = gr. *μάρτυς* etc.

256. *մարգարիտ margarit* (*o*-St.) 'Perle' Mt. 13, 45, 46 u. s. w., alt und häufig = gr. *μαργαρίτης*, lat. *margarita*, np. *marvārīd*, syr. מרגניתא *margānīθā*, got. *marikreitus* 'Perle'.

257. մարկեղ *markeł* 'Hacke' Leb. d. Väter
= gr. μακέλη, μάκελλα 'Spaten, Hacke'.

258. մարմարիոն *marmarion* 'Marmor' MGg. 596, 'marmorn' Steph. Asol., *marmareay* 'von Marmor' Hohelied 5, 15 u. s. w. = gr. μάρμαρος und μάρμαρον 'Marmor', μαρμάρινος 'marmorn', lat. *marmor*. Gab es ein gr. *μαρμάριον?

259. մարտիրոս *martiuros*, meist *martiros* (*i-a* St.) 'Märtyrer' Laz. 47, El. 88, z. 3, Ag. u. s. w., *martirosanam* 'den Märtyrertod erleiden' Euseb. Chron. u. s. w., *martirosaran* 'Märtyrerkapelle' Koriun 27, z. 16 v. u., *martirosut̔iun* 'Martyrium' FB. 5, Cyrill. u. s. w., *martirołē̆*, lies *martirołog* 'Martyrologium' Mal.
= gr. μάρτυς, gen. μάρτυρος 'Märtyrer', hom. und ngr. μάρτυρος, μαρτυρέω 'Märtyrertod erleiden', μαρτύριον 'Martyrium, Märtyrerkapelle', μαρτυρία 'Martyrium', μαρτυρολόγιον.

260. մելան *melan* (oder *mełan*, *i-a* St.) 'Tinte' Gesch. Georg., Leb. d. Väter, Xosrov Anjevaçi, Lambr., Šnorh.
= gr. μέλαν 'schwarze Tinte'.
Im eigentlichen Armenien jetzt dafür *t̔anaĕ* 'Tinte' gebraucht.

261. մեղեդի *mełedi* 'Messelied' Ganjaran
= gr. μελῳδία 'Gesang, Melodie'.

262. մեղիարիս *mełiaris* lateinischer Name einer Münze Anan. Shirak. 28 = gr. μιλιαρήσιον eine Münze aus lat. *milliarensis*.

263. մենիդոս *menidos* ein Meerfisch Basil. 152
= gr. μαινίς, gen. μαινίδος = μαίνη ein kleiner Meerfisch.

264. մեռոն *meṙon*, *miṙon*, *miuṙon* 'das heilige Salböl' Dion. Areop., Joh. Phil., Narek. u. s. w., *meṙonem*, *miuṙonem* 'mit dem hlg. Salböl salben' Lambr.
= gr. μύρον 'wohlriechende Salbe', später 'das hlg. Salböl'.
Im N. T. ist gr. μύρον immer durch *iuł* 'Oel' übersetzt.

265. մեսեդի *mesedi* 'ein Psalmenstück aus 2 Zeilen, die von je einem Chorknaben in der Kirche gelesen werden' Joh. Phil. u. s. w.
= gr. μεσῳδός 'Mittel-oder Zwischengesang, wenn Strophe und Gegenstrophe einen metrisch für sich bestehenden Gesang einschliessen'; 'a short verse between two longer verses'.
mesedi aus *μεσῳδιον.

266. մեսիա *mesia*, *mesiay* 'der Messias' Šar. = gr. (ὁ) Μεσσίας.

267. մետաղք *metał-k'* 'Grube, Bergwerk als Ort der Verbannung oder Gefangenschaft, Verbannung, Gefängniss' MX. 174, 23; 220, z. 9 v. u., Thom. 263, Sargis, Narek., Anan.

= gr. μέταλλον 'Grube, Bergwerk, Steinbruch', vgl. lat. *damnare in metallum* oder *condemnare ad metalla* 'zur Arbeit in den Bergwerken oder Steinbrüchen verurtheilen'.

268. մետրապոլիտ *metrapolit* 'Metropolit' (fremder Titel) Ag. 614 (Metrop. von Caesarea), Joh. Kath., Oskiph. u. s. w.

= gr. μητροπολίτης.

269. մեքենայ *meḳenay* (i-St.) 'Maschine', besonders 'Kriegsmaschine' Pseud. 1, z. 4 v. u., Sb. 31, 16 (*meḳanay*); 145, 22, 'Machinationen, Ränke' FB. 123, 1, El. 14, 20 u. s. w.,

daneben *menḳenay* in beiden Bedeutungen 2 Chron. 26, 15, Ag. u. s. w., *menḳenavor gorc* (für μηχάνημα) Euseb. Chron. I, 52

= gr. μηχανή 'Maschine, List, Anschlag, Ränke', syr. *mēχanē*, lat. *machina*.

Im Armenischen fast nur der Plural gebraucht: *meḳenai-k'* = μηχαναί.

270. մլոն *milon* 'Schaf', *milobut* 'zur Schafweide dienender Ort', *milōtē* 'Schafpelz' als Fremdw. bei Nonnos

= gr. μῆλον 'Schaf', μηλόβοτος 'von Schafen beweidet', μηλωτή 'Schafpelz'.

271. միմոս *mimos* 'Possenreisser' Leb. d. Väter neben մոմոս *momos* Osk. Mt. = gr. μῖμος 'Mimiker, Possenreisser' und μῶμος, jüd. מומוס 'der Momus, die lustige Person im spätgriech. Possenspiele, Hanswurst' Fürst, Glossarium graeco-hebraeum p. 136 (nach A. Thumb).

272. միստերիոն *misterion*, *miusterion* 'Mysterium' Nonnos

= gr. μυστήριον 'Geheimniss, Mysterium'.

273. միրաբալանոս *mirabałanos* Pseud. 145, 20 = gr. μυροβάλανος.

274. մղոն *młon* 'Meile' Mt. 5, 41, MGg. 603, 15, Erznk. Mt., Leb. d. Väter, später *mil* Michael, *milon* Leb. d. Väter

= gr. μίλιον 'Meile' (aus dem Lat.: *mille* 'tausend', *milliarium* 'Meilenstein').

275. մնաս *mnas* Gewicht und Münze: Bibel (Ezech. 45, 12, Luc. 19, 13 flg. u. s. w.), Plato, Anan. Shirak. 28

gr. μνᾶ Gewicht und Münze (von 100 Drachmen etc.).

276. մոդ *mod* ein Mass Anan. Shirak. 31, Geop., Mt. Urh. u. s. w. = gr. μόδιος ein Mass aus lat. *modius* 'Scheffel'.

277. մոլոչ *mološ* eine Pflanze Leb. d. Väter, *molox*, *moloxia* Med. Schr. = gr. μολόχη, μαλάχη 'Malve'.

278. մոնադ *monad* Name für das Talent (als Gewicht und Münze) Anan. Shirak. 29 = gr. μονάς (gen. μονάδος) 'Einheit'.

279. մոնոզոն *monozon* (oder *monazn*) *i-a* St. 'Mönch' Levond, Thom., Kanon., Lambr. Brief an Levon (Venedig 1865) 228, Vardan, Leb. d. Väter u. s. w. = gr. μονάζων 'Mönch'.

280. մորս *moros* (*i-a* St.) 'thöricht, Thor' Mt. 5, 22; 23, 17, Osk. Mt. u. s. w., davon *morosakan* 'thöricht, albern', *morosanam* 'thöricht sein' Osk., *morosuṫiun* 'Thorheit' Osk., Eznik 123 = gr. μωρός 'dumm, albern, thöricht, abgeschmackt'.

281. յակինթ *yakinṫ* 'Hyacinth' Ex. 28, 20, Apc. 21, 20, *yakind* MGg. 597, 17 = *yakunṫ* MGg. ed. Soukry 18, z. 6 v. u., 45, 12 (wo Wb. *yakund* liest), auch als (blaue) Blume *yakinṫ* Cyrill., Osk. 1 Kor., *yakinṫos* Tonak.
= gr. ὑάκινθος 'der Hyacinth (Sapphir), die Schwertlilie', lat. *hyacinthus* 'Schwertlilie', syr. יקינתא, יקנתא u. s. w., np. *yākand*, arab. np. *yāqūt* 'Hyacinth', gewöhnlich 'Rubin' Nöld. Stud. II, 44, BB IV, 63 Anm. — Ueber die halb syrischen, halb griechischen Formen vgl. Brockelmann, ZDMG. 47, 7.

282. յասպիս *yaspis*, *yaspi* 'Jaspis' Ezech. 28, 13, Apc. 4, 3; 21, 19 u. s. w. (nur biblisch) = gr. ἴασπις 'Jaspis', lat. *iaspis*.

283. յոբելեան *yobelean*, *yōbelean* (scil. *am* 'Jahr') 'das Jubeljahr' (Erlassjahr bei den Juden) Tonak., Ephrem, Vorwort zu Lev. u. s. w., — *poṫ* 'Jobelhorn' (Lärmhorn) Josua 6, 6 = gr. ἰωβηλαῖος, ἰώβηλος (Josephus, Origines etc.) 'jubilaeus' von ἰωβήλ (Origenes, Syncellus) = hebr. יוֹבֵל 'Schall, Lärm', mit *qeren* ('Horn') = 'Jobelhorn' (Lärmhorn), mit *išnaϑ* ('Jahr') = 'Jubeljahr', das mit Trompetenhall angekündigt werden sollte. »Es war das je funfzigste Jahr und ein Erlassjahr, daher LXX ἔτος τῆς ἀφέσεως, ἄφεσις« = arm. *azatuṫiun* Tonak., lat. *jubilaeus annus* 'Jubeljahr', *jubilaeum* 'Jubelzeit'.

284. յոբելիկ *yobelik* 'Obelisk' Pseud. 42, z. 4 und 9 v. u. = gr. ὀβελίσκος 'Obelisk'.

285. յովբելեան *yobēlean* Vardan, *yobeli-k̔* Shir. Chron. ein kritisches Zeichen in der Hexapla des Origenes
= gr. ὀβελός 'Spiess, auch kritisches Zeichen in Büchern', lat. *obeliscus* und *obelus* 'die Figur eines Spiesses an den verdächtigen Stellen der Bücher'.

286. յոպոպ *yopop* (*o*-St.) 'Wiedehopf' nur Lev. 11, 19, Deut. 14, 17, Sacharja 5, 9, Mech. Fabeln p. 125
= gr. ἔποψ, lat. *upupa* 'Wiedehopf'.
Das Vorkommen des Wortes spricht für Entlehnung, die Form dagegen. Vielleicht onomatopoetisch, da der Paarungsruf des Vogels: *huphup* ist.

287. յունվար *yunvar* 'Januar'. Die Monatsnamen des römischen Kalenders, die in den Calendarien, Heiligenleben u. s. w. vorkommen, sind folgende:
յունվար *yunvar*, *yanvar* (*yunvarios* Euseb. Chron.) = ἰανουάριος; փետրվար *petrvar* (*pebrvarios* Euseb. Chron.) = φεβρουάριος; մարտ *mart* = μάρτιος; ապրիլ *april* (Anan. Shirak. 19, z. 20) = gr. ἀπρίλιος; մայիս *mayis* = gr. μάϊος; յունիս *yunis* und *yuni* (Bibel, Venedig 1805, p. 766, Col. I, z. 29) = gr. ἰούνιος; յուլիս *yulis* (Bibel, Venedig 1805, p. 766, Col. I, z. 22) = gr. ἰούλιος, ἰούλις; աւգոստոս *augostos* Lambr. = gr. αὔγουστος; սեպտեմբեր *september* = gr. σεπτέμβριος; հոկտեմբեր *hoktember* (Euseb. Chron., Erznk. Mt.) = gr. ὀκτώβριος; նոյեմբեր *noyember* = gr. νοέμβριος; դեկտեմբեր *dektember* Anan. Shirak. 6, z. 2 v. u. = gr. δεκέμβριος. — Arm. *hoktember* ist nach *september*, arm. *dektember* nach *hoktember* gebildet.

288. նաստիկ *natik* für **nastik* 'Kuchen' Leb. d. Väter
= gr. νασταῖκος, νασταῖος 'Kuchen'.

289. նարդոս *nardos* (*i*-St.) 'Narde' Hohelied 1, 11; 4, 13, 14 u. s. w., ւղոյ *nardean* (gen.) 'Nardenöles' Mc. 14, 3, Joh. 12, 3
= gr. νάρδος 'Narde'.

290. նարկա *narka* ein Fisch Philo Opera (1822) p. 139, *nerkēs* (?) Basil.
= gr. νάρκη 'ein Fisch, torpedo, bei dessen Berührung man einen lähmenden electrischen Schlag bekommt'.

291. նդրուն *ndrun* (*nadrun*, *naṙrun*) 'Natron' Geop., Med. Schr. = gr. νίτρον, lat. *nitrum* 'Natron'.

292. *ներ ner* 'eine Periode von 600 Jahren' Euseb. Chron. (Venedig 1818) I, 11, 47 = gr. *νῆρος* 'a period of 600 years'.

293. *նոմիսմայ nomismay* 'die Münze' Anan. Shirak. 28 = gr. *νόμισμα* 'das currente Geld, die Münze des Staats', lat. *nomisma* 'Münze, Geldstück'.

294. *նոմոս nomos* (*i*-St.) 'Gesetz' Mech. Rechtsbuch, Syr. röm. Rechtsbuch 104, 22; 107, 21, Car., Jaism.
= gr. *νόμος* 'Brauch, Sitte, Gesetz'.

295. *նոտար nôtar* 'Schreiber' Jaism., Tônacoiç, Martin, davon *notaraçi* FB. 87, 9, vgl. Gelzer, Anfänge der arm. Kirche 111, *nôtarułiun* 'Amt, Thätigkeit des Schreibers' Kir., vulg. *nôtr* 'cursiv'
= gr. *νοτάριος* aus lat. *notarius* 'Geschwindschreiber, Schreiber, Secretär'.

295ᵃ. *նոտոս nôtos*, *notos* 'Südwind' Aristot. de mundo 611 = gr. *νότος* 'Südwind'.

296. *ղաոս šłoŕos* 'gelblich' Apc. 6, 8 = gr. *χλωρός* 'grünlich, gelblich'.

297. *պաղաս obołos* eine Münze Anan. Shirak. 27, Ephrem = gr. *ὀβολός* eine Münze.

298. *պողպատեան ołogomean* (*i*-St.) 'Palmsonntag' Sb. 46, 9, Kanon., Lambr. Brief an Levon 237, Car. u. s. w. = gr. *εὐλογημένη* 'gesegnet'.
Jetzt dafür *całkazard* (= 'blumengeschmückt') gebraucht. — Der nom. *ołogomean* scheint aus dem gen. *ołogomeni* nach zahlreichen Mustern (nom. *-ean*, gen. *-eni*) gebildet zu sein und für *ołogomen* zu stehen.

299. *պողմփիադ ołompiad* (*olompiad*, *olompiaď* u. s. w., gen. pl. *ołompiadaç*) 'Olympiade, olympische Spiele' Euseb. Chron. I, p. 2, Cyrill., *y-ułimpiand-s* 'bei den olympischen Spielen' Ag. 157, *ołompiakan* 'olympisch' (von Olympia und vom Olymp) Euseb. Chron.
= gr. *Ὀλυμπιάς* (*-άδος*) 'olympische Spiele, Olympiade', *Ὀλυμπιακός*, *Ὀλυμπικός* 'von Olympia', *Ὀλύμπιος* 'vom Olymp'. — Daneben *ołimbias* ein Westwind Aristot. de mundo 612 = gr. *ὀλυμπίας*.

300. *ոստրէոս ostrēos* Basil. 143, 152, pl. nom. *ostri-ǩ* Basil., gen. *ostrić* Plato Tim., modern *ostrē* 'Auster, Muschel' = gr. ὄστρεον 'Auster, Muschel'.

301. *ոխարիստես ōaristēs* 'Genosse' Plato = gr. ὀαριστής 'Genosse, Gesellschafter'.

302. *ոկիանոս ōkianos* Aristot. de mundo 608, 609, davon *ōkianean* 'oceanisch' Pit. = gr. ὠκεανός 'Ocean'.

303. *ոսաննայ ōsannay* (*i*-St.) 'Hosianna' Mc. 11, 9, Joh. 12, 13, Ephrem, Tonak., Car.
= gr. ὡσαννά (aus dem Hebr.), got. Lw. *ōsanna*.

303ª. *որար orar, urar, urarn* 'Stola' u. s. w. Mašt., Kanon., Car., Mech. Rechtsbuch u. s. w. = gr. ὠράριον, lat. *orarium* (Hefele, Btrg. z. Kirchengeschichte II, 186 flg.).

304. *որթոդոքս orťodoǩs* (*i*-*a* St.) 'rechtgläubig' FB. 81, z. 14 v. u., Seber. = gr. ὀρθόδοξος 'rechtgläubig'.

305. *որիզ oriz* 'Reis' nur Ag. 482 = gr. ὄρυζα, ὀρύζιον Reis', lat. *oryza*, arab. *aruz* A. M. 6, z. 2 v. u.

306. *որմիսկ ormisk* 'Halsband' Cyrill. von Alexandrien = gr. ὁρμίσκος 'kleines Halsband'.
Vgl. oben Nr. 241 *hormay*.

307. *ունկի unki* 'Unze' Anan. Shirak. 27, z. 2 v. u., daneben *nuki* ebenda z. 1 v. u., *uncay* Leb. d. Väter
= gr. οὐγκία aus lat. *uncia*, got. *unkja*. Zu *uncay* vgl. frz. *once*.

308. *ոφիտես oφitēs* Pseud. 5, 20 = gr. ὀφίτης 'Serpentinstein'.

309. *ութաեդրոն. oktaēdŕon* Grig. Nius. übers. von Steph. Siun. (8. Jhd.) = gr. ὀκτάεδρον 'Körper von 8 Flächen'.

310. *ոքսիմէլի oksimeli* Magistr. = gr. ὀξύμελι 'Trank aus Essig und Honig'.

311. *պալիուն paliun* 'das Pallium' Lambr. (in der Uebersetzung des Schreibens des Papstes Lucius III. an den Katholikos Grigor Tłay vom Jahre 1184) = lat. *pallium* 'lange schmale mit Kreuzen verzierte Binde aus weisser Wolle' (Hefele, Btrg. z. Kirchengeschichte II, 215 flg.), gr. πάλλιον, παλλίον.

312. *պաղատիտ palatit* (*i*-*a* St.) 'zusammengepresste Masse trockener Feigen' 1 Kg. 25, 18; 30, 12, 4 Kg. 4, 42; 20, 7, Jes. 38, 21, *palatak* (für *palattak*?) Judith 10, 5

= gr. *παλάθη* 'eine Masse von getrockneten Früchten, die in eine längliche Form zusammengedrückt wurde', demin. *παλάθιον*, *παλαθίς* (*-ίδος*).

313. պաղատն *pałatn* oder *palatn* (gen. *pałatan*) 'Palast' FB. 54, z. 7 v. u.; 79, z. 1 v. u.; 90, 12, Euseb. Chron., Laz., MX. 191, 9 u. s. w., später *pałat* oder *palat* Car., Leb. d. Väter, Oskiph. = gr. *παλάτιον*, *παλάτιν* aus lat. *palatium* 'Palast'.

Arm. *pałat* bei Vardan 141 (vgl. Anm. 5) = 'königlicher Hausschatz'.

314. պաղմական *pałmakan* eine Art Erdbeben Aristot. de mundo 615

armenisirt aus gr. *παλματίας* 'eine Art Erdbeben'.

315. պանդոկի *pandoki* und *pandok* 'Herberge' Luc. 10, 34 (*πανδοχεῖον*), Syr. röm. Rechtsbuch 140, 19; 141, 4 u. s. w., *pandokapet* und *pandokapan* 'Wirth' Luc. 10, 35 (*πανδοχεύς*), Syr. röm. Rechtsbuch 140, 20; 141, 5 u. s. w.

= gr. *πανδοχεῖον* 'Gasthaus'.

316. պանթեր *panťer* 'Panther' Epiphanius = gr. *πάνθηρ* 'Panther'.

317. պանկրատիոն *pankration*, *pankrat* 'Gesammtkampf' Euseb. Chron., Plato = gr. *παγκράτιον* 'Gesammtkampf' (Ringen und Faustkampf zugleich).

318. պապ *pap* 'der Papst' Leb. d. Väter u. s. w., auch der Patriarch (von Alexandrien) Leb. d. Väter

= gr. *πάπας*, *πάππας*, lat. *papa*, got. *papa* 'Vater, Bischof'.

Dazu *protopap* 'Papst' im Vertragsbrief (nach dem 12. Jhd.) = gr. *πρωτοπάπας*.

319. պապաւատոս, *paṙavatos*, *paṙabatos* Beiname des Julianus (Apostata) MX. 150, Car. = gr. *παραβάτης* 'Uebertreter, Apostat'.

320. պառեկիմանոս *paṙekimanos* als griech. Titel des Heerführers Simōn, eines Eunuchen Arist. 22, 11, 12

= gr. *παρακοιμώμενος* 'the officer who sleeps near the emperor in the same chamber'.

321. պասեք *paseḳ* 'Passa, Passamahl' 2 Chron. 30, 1, 2, 5, 15—18; 35, 1—18, Ezech. 45, 21, Luc. 22, 7, 8, 11, 13, 15, Koriun 17 und wenige andere theolog. Werke

= gr. *φασέκ* 2 Chron. 30, 1 flg., auch *φασέχ* aus hebr. *pesax* 'Vorübergehen, Verschonung, Verschonungsopfer, Passalamm'.

Daneben *paska*, *paska* = gr. *πάσχα*, talm. targ. *pisxā*, *pasxā*.

322. *պատագրոս patagros* 'am Podagra leidend' Labubna Abgarbrief, Venedig 1868, p. 9 = MX. 107, z. 12 v. u., Ag., *potagros* Euseb. Kircheng. 65

= gr. *ποδαγρός*, lat. *podager*, *podagricus* 'am Podagra leidend'. Vgl. syr. Lw. פטגרא *ptayrā* 'Podagra' (Phillips, the Doctrine of Addai 7, 11) neben פודגרא = *ποδάγρα*.

Die armenische Form (mit *t*) ist von der syrischen beeinflusst. Vgl. dazu Fraenkel 73.

323. *պատրիարք patriarkʻ* (*i-a* St.) 'Patriarch' (von Antiochia, Alexandria u. s. w.) Joh. Kath., Anan. Sanahneçi (11. Jhd.), Mech. Rechtsbuch u. s. w., *patriarkʻanoç* 'Palast des Patriarchen' Leb. d. Väter, *patriarkʻaran* 'Patriarchensitz' Steph. Asol., *patriarkʻutʻiun* 'Patriarchat' Joh. Kath.

= gr. *πατριάρχης*.

Wb. schreibt immer *patriarg*, bezeichnet aber *patriarkʻ* (wie die neueren Wörterbücher schreiben) als richtiger.

324. *պատրիկ patrik* (*i-a* St.) 'Patricius' (griechischer Titel) Euseb. Chron., Mos. Kal., Levond, Steph. Asol., Inschrift bei L. Ališan Airarat p. 114 u. s. w., *patrkutʻiun* 'Würde eines Patrik' Levond u. s. w.

= gr. *πατρίκιος* aus lat. *patricius* 'Patricier', seit Kaiser Konstantin eine hohe persönliche Würde.

325. *պարոպսիդս paropsidss* (lies *paropsidos*) 'Schüssel' Anan. Shirak. 30 = gr. *παροψίς* (gen. *παροψίδος*) 'Schüssel'.

326. *պաքսիմատ paksimat* (*pakçamat*) 'Zwieback' Leb. d. Väter

= gr. *παξαμᾶς* (pl. *παξαμάδες* oder *παξαμάτες*), *παξαμίς*, *παξαμίτης*, *παξαμάδιον*, *παξαμάδιν*, *παξιμάδιν* 'Zwieback'. Vgl. G. Meyer, Türk. Stud. I, p. 58.

327. *պեղագոս pełagos* (*i-* und *i-a* St.) 'Meer' MGg. 595, 3; 596, 19 = gr. *πέλαγος* 'Meer'.

328. *պենտաթլոն pentatʻlos* 'der Fünfkampf' Euseb. Chron.

= gr. *πένταθλον* 'der Fünfkampf' (*πένταθλος* = 'Sieger im Fünfkampf').

329. *պետմոստէ pentakostē, pentekostē* (*i*-St.) 'die 50 Tage zwischen Ostern und Pfingsten, Pfingsten' Apg. 2, 1; 20, 16; 1 Kor. 16, 8, Anan. Shirak. 7, z. 6 v. u. = gr. *πεντηκοστή* 'Pfingsten', eigentl. der fünfzigste (Tag nach Ostern).

Jetzt dafür *hogegalust* 'Ankunft des Geistes' gebraucht.

330. *պերետուտ peretut* 'geistlicher Inspector' Kanon., Mech. Rechtsbuch = gr. *περιοδευτής* 'geistlicher Inspector'. Vgl. Clugnet Dict. grec-français 120.

331. *պերոզ peroz* oder *perozot* 'Halstuch' (der hlg. Rhipsime) Jaism., Vardan aus gr. *περιζώστρα* 'Gurt, Binde' entstellt?

332. *պեւկէ peukē* 'Kienfackel' Pseud. 102, 5, 8 = gr. *πεύκη* 'Fichte, Föhre; Kienfackel, Pechfackel'.

Die vom Wb. angeführte Form *pekiuṙis* aus Levond p. 118 ist falsch. Die Stelle stammt aus Jes. 60, 13, also steht *mairiv ev pekiv ev pekiuṙisav* für griech. *ἐν κυπαρίσσῳ καὶ πεύκῃ καὶ κέδρῳ*, also *pekiuṙis* für *kiuparis* = gr. *κυπάρισσος* (und *pek* = *πεύκη*). Unser Bibeltext hat dafür *sardiv ev sausiv ev noĉov ev mairiv*.

333. *պիմենիայ pimeniay* ein Mass Anan. Shirak. 30 zu lesen *hemina*? = gr. *ἡμίνα* (= *κοτύλη*), lat. *hemina*.

334. *պին pin, pinay, pinnay, pinnos, pinneak* eine Muschel Grig. Nius. übers. von Steph. Siun. (8. Jhd.), Vardan Gen., Philo, Basil., *pinna-spaseak* Philo Opera (1822) 155, 156, 169 eine Krebsart (arm. *spaseak* = 'Diener, Wächter')

= gr. *πίννα* (*πῖνα*) 'die Steckmuschel, die sich im Meeresgrunde mit einer Art seidener Fäden befestigt'; *πιννοτήρης, πιννοφύλαξ* 'der Wächter in der Steckmuschel', eine Krebsart, lat. *pinoteres, pinophylax*.

335. *պիտուս pitus* ein Baum Basil. = gr. *πίτυς* 'Fichte'.

336. *պիւռամիդէս piuṙamidēs, piuṙamid* 'pyramidenförmig' Grig. Nius. übers. von Steph. Siun. (8. Jhd.) = gr. *πυραμοειδής* 'pyramidenförmig';

պիւրամիդ piuramid, piramid 'Pyramide' Euseb. Chron., Nonnos = gr. *πυραμίς* (*-ίδος*) 'Pyramide'.

337. *պիւռիոն piuṙion* 'Feuertempel' Car., Jaism. = gr. *πυρεῖον* 'Feuertempel der Perser'.

338. *պլակունդ płakund* (*płakunt, płakuntr*) 'Kuchen' Osk. Mt., Leb. d. Väter, *płakuntragorc* 'Kuchenbäcker' Osk. Mt.

= gr. *πλακοῦς* (gen. *πλακοῦντος*) 'Kuchen', *πλακούντιον* 'kleiner Kuchen', *πλακουντοποιός* 'Kuchenbäcker', lat. *placenta*.

339. *պղատան płatan* 'Platane' Jaism. = gr. *πλάτανος*.

340. *պղեմբաս płembat* 'Geisselung mit Bleikugeln' Car. = lat. *plumbatae* nom. pl. 'Bleikugeln, Geisseln mit Bleikugeln'.

341. *պնակ pnak* (*i-a* St.) 'Teller' Luc. 11, 39 (gr. *πίναξ*), Osk. 2 Tim., Kanon. u. s. w., *pnakit* (*i-* und *i-a* St.) 'Schreibtafel' Osk. Mt., Philo u. s. w.

= gr. *πίναξ* (gen. *πίνακος*) 'Tafel, Teller', *πινάκιον* 'Täfelchen, Teller oder Schüssel', *πινακίς* (gen. *πινακίδος*), *πινακίδιον* 'Schreibtäfelchen', syr. ܦܢܩܝܕܐ 'tabula', osset. *fing* 'Tisch', georg. *pinaki*, udisch *pinak* (meine osset. Etym. p. 133).

342. *պոդիրի podiri* 'bis zu den Füssen reichendes Kleid' Damask.

= gr. *ποδήρης* 'bis zu den Füssen reichend' (scil. Kleid), ksl. *podirĭ* 'vestis talaris'.

343. *պոդիպոդ podipod, podipodēs* 'Meerpolyp' Basil. 144 = gr. *πολύπους*, gen. *πολύποδος* 'der Meerpolyp'.

Arm. *podipodēs* ist eigentlich der griech. pl. *πολύποδες*.

344. *պոմպիլոս pompilos* ein Fisch Philo Opera (1822) 155 = gr. *πομπίλος* ein die Schiffe begleitender Meerfisch.

345. *pop* in *մեղրապոպ mełr-a-pop* (*mełr* = 'Honig') eine Frucht Num. 11, 5; Pseud. 154, 18 (an beiden Stellen für gr. *πέπων*) = gr. *πέπων* Art Melone? Vgl. gr. *μηλοπέπων* 'Apfelpfebe'.

Unsicher, da *pop* sonst nicht vorkommt.

346. *պոռնիկ porṙnik* (*i-a* St.) 'Hurer, Hure' 1 Kor. 5, 10, Ephes. 5, 5 u. s. w. (*πόρνος*), Mt. 21, 31 u. s. w. (*πόρνη*), auch in vielen Ableitungen (*porṙnkuliun* 'Hurerei' El. 29, 11) und Comp. = gr. *πορνικός*, fem. *πορνική* 'hurerisch'.

347. *պուետս puetēs, puetikos* (*pvetēs, pvetikos*) 'Dichter' Euseb. Chron., Ephrem, Magistr., *puetakan* 'poetisch' Mag. = gr. *ποιητής* 'Dichter', *ποιητικός* 'poetisch, Dichter'.

348. *պուլ pul*, sprich *bul* = *վուլ vul* 'die päpstliche Bulle, Siegel' Martin (14. Jhd.), Vahram (Ende des 13. Jhd.)

Dazu: *ռաբբունի ṙabbuni, rabbuni, rabuni* »d. h. *vardapet*« (‘Lehrer’) Joh. 20, 16, Mc. 10, 51

= gr. ῥαββουνί d. i. διδάσκαλε Joh. 1, 16 (aus jüd. *rabbōnī, ribbōnī*), got. Lw. *rabbaunei*.

Zu diesem gehört: *ռաբուն rabun* ‘Meister, Lehrer’, *rabunabar* ‘nach Art des Meisters’, *rabunakan* ‘meisterlich’, *rabunapet* ‘chef des docteurs, pontife’, *rabunem* ‘unterweisen, Vorschrift geben’ (Breviarium, Šar., Ganjaran, Talaran).

368. *ռակա ṙaka* ‘thöricht, Narr’ Osk. Mt., Evagr., alt. Wb.

= gr. ῥακά Mt. 5, 22 (wo die vorliegende arm. Uebersetzung *yimar* ‘Narr’ liest), got. Lw. *raka*.

369. *ռաքիա ṙakia* ‘Fluth’ (des Meeres) Nonnos

= gr. ῥαχία ‘Brandung, Fluth des Meeres’.

370. *ռետին ṙetin* (*i*-St. oder *n*-St., instr. *ṙetniv* oder *ṙetamb* Ezech. 27, 17) ‘Harz’ Gen. 37, 25; 43, 11; Jer. 46, 11 u. s. w.

= gr. ῥητίνη ‘Harz’, lat. *rēsīna*.

Vgl. *ratinäǰ* oben p. 275, Nr. 136.

371. *սաբբաթայ sabbaṫay* ein Mass Anan. Shirak. 31

= gr. σαβιθά (de Lagarde, Symmicta 216, z. 4).

372. *սալոն salon* ‘thöricht’ Leb. d. Väter = gr. σαλός ‘thöricht’.

373. *սակամոնի sakamoni, sakamuni* ein Heilkraut und sein Saft Basil., Vardan Gen., Mech. Rechtsbuch, Geop.

= gr. σκαμμωνία, σκαμμώνιον, lat. *scammonia* ‘Purgirwinde’, *scammonium* der Saft derselben, arab. np. *saqmūniyā* ‘Convolvulus scammonia’ A. M. 151, Achund. p. 84, oben p. 279.

Wenn *sakamoni*, wie Wb. angiebt, schon bei Basil. vorkommt, muss es aus dem Griech. entlehnt sein, sonst könnte es auch arab. np. Lw. sein.

374. *սակրք saker-k* pl. ‘kaiserliches Schreiben’ Koriun p. 17, z. 15, 31 und 32 = gr. σάκρα ‘imperial epistle’ (aus lat. *sacra*).

375. *սաղամանդր salamandr* (*i-a* St.) ‘der Salamander’ Nonnos, MGg. u. s. w. = gr. σαλαμάνδρα.

376. *սաղմոս salmos* (*i*-St.) ‘Psalm’ Luc. 20, 42, Ephes. 5, 19, El. 14, 21, Koriun 27, 20 u. s. w., alt und häufig, auch in vielen Ableitungen und Comp. = gr. ψαλμός.

Gelehrte Formen: *psalmos* einmal bei Lambr., *psalt* 'Sänger' 1 Ezra 8, 5, Lambr., Joh. Phil. = gr. ψάλτης 'Sänger', davon *psaltuiun* 'Psalmensingen' Joh. Kath. Vgl. ahd. *psalmo*, meist aber *salm* und *salmo*.

377. ստատր *sater* (*i-a* St.) 'Stater' Mt. 17, 26, Gen. 20, 14, Anan. Shirak. 33 (= δίδραχμον), Magistr. (WZKM. 10, 220) u. s. w. = gr. στατήρ eine Münze.

378. սատիրական *satir-akan* 'satyrisch' Plato = gr. σατυρικός.

379. ստան *saton* ein Mass Anan. Shirak. 31 = gr. σάτον ein Mass für Getreide.

380. սատրապ *satrap* (*i-a* St.) 'Satrap' FB. 67, z. 2 v. u.; 73, 8; 79, z. 5 v. u., 90, 15
= gr. σατράπης 'Statthalter' (aus dem Persischen).
Ueber *satrapet* s. oben p. 208, Nr. 461.

381. սարդիոն *sardion* ein fleischfarbener Edelstein (Carneol) Ex. 28, 17, Ezech. 28, 13, Apc. 21, 20 u. s. w. (fast nur biblisch)
= gr. σάρδιον, lat. *sardius* 'Karneol'.

382. սաւան *savan* 'Leintuch' Bars. Mašk. (14. Jhd.), Leb. d. Väter, Mech. d. Arzt (12. Jhd.)
= gr. σάβανον 'Leintuch', Lw. mlat. *sabanum*, got. *saban*, ahd. *saban* 'leinenes Tuch', ksl. *savanŭ*.

383. *saṗa* in սաւսաւսութ *saṗasut* 'ganz falsch' oder 'sicherlich falsch' (*sut* = 'falsch') nur Eznik 156
= gr. σάφα, σαφῶς adv. 'gewiss, sicher'?

384. սարկաւագ *saṙkavag* = *sarkulay* oben p. 276 (nur Lambr. Brief an Levon 218, 240)
von dem Wb. und Brockelmann zu lat. *sacculus* 'Säckchen' gestellt? Bei Lambr. a. a. O. 218 wird es *vraçi* 'georgisch' genannt: also zu georg. *saqelo* 'Kragen' (Tchoubinof p. 445)?

385. սեբաստոս *sebastos* und *sebastē* 'erhaben' (lat. *Augustus*, *Augusta*) von römischen Kaisern und Kaiserinnen gesagt Euseb. Chron., Shir. Chron.
= gr. σεβαστός, fem. σεβαστή 'erhaben'.

386. սեբեղ *sebeł* 'aus Palmblättern geflochten' (Kleid) Leb. d. Väter

Osk. Mt., El. 55, z. 7 v. u., MX. 94, Sb. 33, 113, Thom., Leb. d. Heiligen I, 138, 'Senator' Arist. 27, *sinklitikos* 'Senator' Euseb. Chron.

= gr. *σύγκλητος* 'Senat, Rath', *συγκλητικός* 'Senator, Rathsherr'.

410. *սիւնհոդոս siunhodos* (*i*- und *i-a* St.) 'Synode' FB. 226, 18, Narek., *siunhodosakan* 'synodal' Ag., Koriun

= gr. *σύνοδος* 'Synode', *συνοδικός* 'synodal'.

411. *սկեպտար skeptor* 'Protocollist' Jaism. = gr. *ἐξκέπτωρ* 'Kopist' aus lat. *exceptor* 'Protocollist, Gerichtsschreiber'.

412. *սկետեայ sketeay* (*skēteay*, *skiteay*) 'Peitsche' Pseud. 86, 4 = gr. *σκῦτος* 'Peitsche'.

413. *սկիպտոս skiptos* eine Art Blitz Aristot. de mundo 613 = gr. *σκηπτός* ein Blitz, der in die Erde geht u. s. w.

414. *սկիւտալ skiutal* Pseud. 150, 11 = gr. *σκυτάλη* 'Stock, Stecken'.

415. **սկուտ* **skutł* 'Schüssel' (nom. unbelegt), gen. *skteł* Mt. 14, 8, Mc. 6, 25, instr. *sktełb* Mt. 14, 11, Mc. 6, 28, nom. pl. *sktełk* El. 156, 13, dann auch nom. *skuteł* oder *skəteł*, gen. *skuteł* und *skuteli* Laz., Tonak., Anan. Shirak. u. s. w.

= gr. *σκουτέλλιον* 'plate, platter, dish', selten *σκουτέλα* (du Cange 2, 1399) aus lat. *scutella* 'Schale, Platte'.

416. *սնդոն sndon* (gen. *sndoni*) 'Leinwand, Leintuch' Lambr., Leb. d. Väter

= gr. *σινδών* 'Gewebe aus Baumwolle, Tuch' u. s. w., lat. *sindon* 'feines baumwollenes Zeug, Musselin'.

416a. *սոս sos* Periode von 60 Jahren Euseb. Chron. 11 = gr. *σῶσσος*.

417. *սոփեստես sopestēs* 'Sophist' FB. 101, 2, 9, 12; 102, 4, Euseb. Chron., *sopestos* Ephrem 1 Kor., gen. *sopesti* Leb. d. Väter = gr. *σοφιστής* 'Sophist'.

418. *սպաթար spatar* (*i-a* St.) 'militärisches Amt am byzantinischen Hofe' Sb. 114, z. 13 v. u., Car. = gr. *σπαθάριος*, lat. *spatharius* 'Schwertträger, Pallaschbewahrer'.

Sb. 114 a. a. O. *spatar ev kantitat* = gr. *σπαθαροκανδιδᾶτος*.

419. *սպեղանի spełani* 'Pflaster' Jes. 1, 6 (*μάλαγμα* LXX.), Salom. 16, 12, Pit., Narek., Šnorh.
= gr. *σπληνίον* 'Verband, Compresse', syr. Lw. אספלינייא *esplēnyā* 'Pflaster'.

420. *սպուդիք spudē-k* nom. pl. (belegt nur der gen. *spudēiç*) 'eifrig, streng' (in der Askese) MX. 240, z. 7 v. u., 270, z. 11 v. u., Mech. Rechtsbuch = gr. *σπουδαῖοι* nom. pl. 'emsig, eifrig'.

421. *սպունգ spung* 'Schwamm' Mt. 27, 48, Mc. 15, 36, Joh. 19, 29, *i-a* und *o*-St. Philo Opera (1822) 160, Cyrill. u. s. w., instr. *spəngov* Pseud. 126, 7 = gr. *σπόγγος* 'Schwamm'.

422. *ստադիոն stadion* (auch *stadi, stadn*?) 'Rennbahn, Wettrennen, Stadium' Euseb. Chron., Aristot. de mundo 609, Magistr., Car. u. s. w. = gr. *στάδιον* 'Rennbahn, Wettrennen, Stadium'.

423. *ստամոքս stamoks* (gen. *-i*) 'Magen' 1 Tim. 5, 23, Eznik 180, Grig. Nius. übers. von Steph. Siun. (8. Jhd.), Šnorh., Leb. d. Väter u. s. w., daneben *stamok*
= gr. *στόμαχος* 'Magenmund, Magen', lat. *stomachus*.

424. *ստակտիկէ staktikē* Pseud. 126, 6 für **staktē* = gr. *στακτική* (Raabe, *Ἱστορία Ἀλεξ.* 71), sonst gr. *στακτή*, s. oben p. 241.

425. *ստեպղին stepłin* 'Möhre' Geop. 74, Mech. Fabeln p. 51, Med. Schr. = gr. *σταφυλῖνος* 'der Pastinak', lat. *staphylinus*.

426. *ստիւրակ stiurak* 'Storax' MGg. 602, 2, *stiurakeay* 'von Storax' (scil. *gavazan* 'Stock, Gerte') Car.
= gr. *στύραξ* 'ein Strauch, der das wohlriechende Gummiharz gleichen Namens giebt', *στυράκινος* 'von Storax'.

427. *ստիք stik, stiks, stiuks* (nom. und accus.) 'Element, Punkt, Zeichen, Fleck, Zeile, Vers' Osk. Mt., Lambr. u. s. w., *stiksem* 'in Verse theilen, Verse machen' Joh. Van., Vardan Psalm., *stikēron, stikiron, stiukiron* 'in Versen geschrieben' Cyrill., Sokr. u. s. w.
= gr. *στοιχεῖον* 'Element, Punkt, Linie', *στίχος* 'Reihe, Vers, Zeile', *στιχίζω* 'in Zeilen oder Verse bringen', *στιχηρός*, ntr. *στιχηρόν* 'in Zeilen oder Versen geschrieben'.

428. *ստոգոքիք stołogi-k, stołogiakan salmos* 'alcuni salmi che si cantano alternativamente nel coro della chiesa Armena' Kalender, Mos. K'ert'oł

= gr. *στιχολογία* 'récitation des versets d'un psaume ou, par extension, des tropaires d'un canon' Clugnet Dict. grec-français 142.

429. *stom* 'Schneide' (des Schwertes) Seber. = gr. *στόμα* 'Schärfe, Schneide'.

430. *stoman* (*i-a* St.) 'Krug' Mc. 7, 4 (gr. *ξέστης*), 3 Kg. 14, 3 (*στάμνος*), Seber., Arist., Leb. d. Väter, Lambr.
= gr. *στάμνος*, *σταμνίον* 'Krug'.
Arm. *stoman* aus **stamon* für **stamn*.

431. *stoya* 'Stoa' Philo, *stoyikean* 'Stoiker, stoisch' Apg. 17, 18, Lambr. = gr. *στοά* 'Stoa', *στωϊκός* 'Stoiker, stoisch'.

432. *storov-eni* ein Baum (nur einmal Car.) = *stroboł* (nur einmal Ephrem)? = gr. *στρόβιλος* 'eine Art Kiefer oder Fichte', lat. *strobilus* 'Zirbelnuss' —?

433. *stṙōbilos*, *strōbiuł* 'Wirbelwind' Aristot. de mundo 612, Basil. = gr. *στρόβιλος* 'Kreisel, Wirbel, Wirbelwind; Tannenzapfen, Zirbelnuss'.

434. *stratelat* 'Heerführer' FB. 185, z. 3 v. u., 201, z. 7 v. u. (auch für *strat* FB. 200, z. 20 v. u. zu lesen), MX. 254, 255, 256, Car., Leb. d. Väter (überall als griechischer Titel) = gr. *στρατηλάτης* 'Heerführer'.

435. *strom* eine Art Schnecke Basil. = gr. *στρόμβος*, lat. *strombus* eine Art gewundener Schnecken.

436. *sṙinj* (*i-a* St., gen. *sṙngi*) 'Flöte oder Pfeife' Daniel 3, 5, 7, 10, Amos 5, 23; 6, 5, Plato, Jac. Nisib. (Afraates)
= gr. *σῦριγξ* 'Pfeife oder Flöte'.

437. *sṗer* 'Kugel', *sṗerajevułiun* 'Kugelform' Damask.
= gr. *σφαῖρα* 'Kugel'.

438. *sṗiurid* Osk. Mt., acc. *zṗiuridn* (bei El. 238, z. 2 v. u. in der yailakerp. k'rist.) lies *sṗiurids*?, gen. pl. *sṗiuridiç* Leb. d. Väter = *sṗrid* Leb. d. Väter 'Korb'
= gr. *σπυρίς* (gen. *σπυρίδος*) 'Korb', demin. *σπυρίδιον*, syr. ܣܦܪܝܕܐ 'sporta'.
Dazu **ṗiurit* (abl. *ṗiurtanē*, pl. *ṗiurtunk'*) 'Korb' Leb. d. Väter.

439. [*vałar* ein (goldenes) Schmuckstück (des Königs), dessen Hüter *diar* (*diur*?) heissen Mech. Rechtsbuch

nicht = gr. *φάλαρα* ntr. pl. 'Helmschmuck der Krieger, Backenstücke'.]

440. *վարդայ varday* 'Barke' Jaism. = gr. *βάρκα*, lat. ital. *barca* 'Barke'.

441. *վեղար veġar* 'Kapuze' Lambr. (Brief an Levon 240, neben *saḳulay* genannt) = lat. *velarium* 'Plane, Vorhang'?

441a. *վիկ vik* 'Wicke' Osk. Gal. in Car. = gr. *βικίον* aus lat. *vicia* 'Wicke'. Vgl. Hehn, Kulturpflanzen[6] 216.

442. *վոռեմ vorem, voṙēas* 'Nordwind' Aristot. de mundo 611, 612 = gr. *βορέας* 'Nordwind'.

443. *տաղանդ taġand* (*taġant*, *i-a* und *o*-St.) 'Talent' (als Gewicht) Ex. 25, 39 u. s. w., Apc. 16, 21, Anan. Shirak. 29, modern nur noch in übertragener Bedeutung gebräuchlich = gr. *τάλαντον*, lat. *talentum*.

444. *տապեղ tapeł* 'Brett' (Spielbrett) Anan. Shirak., *tapeł-ulunḳ* 'Würfel' (*ulunḳ* 'Wirbel') Osk. Mt., Basil. = gr. *τάβλα* 'Brett, Spielbrett' aus lat. *tabula*.

445. *տառաղան taṙałan* 'Korb, Körbchen' Schol. Cyrill. = gr. *τάλαρος* 'Korb', *ταλάριον* 'Körbchen'.

446. *տառեխ taṙex* ein Fisch im Van-See, der wie der Häring bereitet und gegessen wird[1]) Mt. Urh. (12. Jhd.), Med. Schr. (13.—15. Jhd.) und modern = gr. *τάριχος* (schon bei Herodot) 'eingesalzener Fisch, Pökelfisch', syr. ܛܐܪܝܟܐ *ṭārīχā*, arab. طريخ (bei Freitag *ṭirrix* 'pisciculi sale conditi').

Beachte arm. *խ* = *χ* nur hier für gr. *χ*. Nach de Lagarde soll übrigens das griechische Wort aus dem Armenischen stammen. Aber arm. *taṙex* ist nach Wb. in der Litteratur nur zweimal und erst seit dem 12. Jhd. bezeugt, erscheint sonst auch weder in Ableitungen noch Compositis, während schon Herodot von *τάριχος*: *ταριχεύω* 'einsalzen, einpökeln, einbalsamiren', *ταριχευτής* u. s. w. bildet.

447. *տարտարոս tartaros* (*i-a* St.) 'der Tartarus, die Hölle' Hiob 40, 15, 2 Petr. 2, 4, Philo, Nonnos u. s. w., *tartarosakan* 'höllisch' Car. = gr. *τάρταρος* 'der Tartarus'.

1) »aliment précieux, objet d'un commerce très-important: salé et séché, il est expédié dans les provinces, en Kourdistan et en Perse« L. Alishan, Physiographie de l'Arménie (Venise 1870) p. 48.

448. *տաքսատ taksat* 'Schar Soldaten' Ephrem = gr. *ταξείδιον* 'kleine Abtheilung von Soldaten'.

449. *տելետ teleti* 'Theilnahme am Mysterium' Maximus Comment. zu Dionys. Areop. (8. Jhd.) = gr. *τελετή* 'Einweihung in religiöse Geheimnisse, Feier, Mysterium'.

450. *տետր tetr* 'Heft' Jišatakarank', Vardan Marat'aci, davon *tetrak* 'kleines Heft' Mašt. Jahk., *tetreai-k'* 'Hefte' Steph. Asol. = gr. *τετράς* 'four-leaved pamphlet', ngr. *τετράδι(ον)* 'Heft'.

451. *տետրասկեղ tetraskeł* ein Altargefäss der Griechen Laz., Car. = gr. *τετρασκελής* 'vierbeinig'.

452. *տեւեսներ tevt'i(ē)dēs-k'* nom. pl. 'Tintenfische' Grig. Nius. übers. von Steph. Siun. (8. Jhd.) = gr. *τευθίδες* nom. pl. von *τευθίς* 'Tintenfisch'.

453. *տիպ tip* (*i-a* St., gen. pl. *tpaç*) 'Abdruck, Gepräge, Bild, Vorbild, Zeichen, Form, Art, Stil' Philo, Ephrem, Osk. Joh., Euseb. Kircheng. u. s. w., davon *tpavor-em* 'einprägen, formen, bilden, symbolisch darstellen' A. T., Philo, El. u. s. w., modern *tparan* (westarm. *dbaran*) 'Druckerei' u. s. w.

= gr. *τύπος* 'Gepräge, Abdruck, Siegel, Bildwerk, Abbild, Bild, Gestalt, Form, Vorbild, Muster, Symbol'.

454. *տիտղոս titłos* 'Aufschrift, Buch' (als Theil einer Schrift) Mech. Rechtsbuch oder Gesetze der Kg.

= gr. *τίτλος* 'title, superscription, inscription, division of a book' aus lat. *titulus*.

455. *տիւփոն tiupon* eine Art Wetterstrahl Aristot. de mundo 613 = gr. *τυφών* (*τὸ δ' ἀστράψαν — ἐὰν δ' ἄπυρον ἢ παντελῶς, τυφών* Aristot. *περὶ κόσμου* cap. IV.), 'Wirbelwind', lat. *typhon* 'Wirbelwind'.

456. *տիպտիկոն tiptikon* 'Tafel, Verzeichniss' Lambr.

= gr. *δίπτυχον* Clugnet Dict. grec-français 36, lat. *diptychum* (*dypticum*) 'Tafel, Verzeichniss'

457. *տոկոսիք tokosi-k'* (gen. *tokoseaç*) 'Zins' Mt. 25, 27, Luc. 19, 23 u. s. w., später auch *tokos* = gr. *τόκος* 'Zins'.

tokosik' steht einmal (Hosea 9, 11) auch für gr. *τόκος* im Sinne von 'Geburt' (= arm. *cnund*).

458. *տոմար tomar* und *tumar* (*i-a* St.) 'Abschnitt eines Buches, Buch, Brief (des Papstes, der Synode), Ostertafel' Anan.

Shirak. 20, 10, Chron., Jaism., Car. u. s. w. = gr. *τομάριον* = *τόμος* 'volume, document, book = part of a larger work'.

459. *տոմս toms* (gen. *tomsi*) 'Blatt Papier oder Pergament' Jes. 8, 1 (für gr. *τόμος*)

= gr. *τόμος* 'Stück Pergament', syr. ܛܘܡܣܐ 'liber, libellus, epistula', lat. *tomus* 'Abschnitt, Theil eines Werkes'.

Davon *tomsak* (modern) 'Karte, Billet'.

460. *տուբի tubi* ein Monat Pseud. 41, 4, 17 = MX. 262, 2, 5 = gr. *τυβί* ein ägyptischer Monat.

461. *տոքսական* (*դեղ*) *toksakan* (*deł*) 'Gift' Pseud. = gr. *τοξικόν* eine Art Gift (mit Ersatz des gr. Suff. *ικο* durch arm. *akan*).

462. *տպազիոն tpazion* 'Topas' Ex. 28, 17, Ezech. 28, 13, Apc. 21, 20 u. s. w. = gr. *τοπάζιον* 'Topas'.

463. *տրիտոն triton* 'dreitägiges Fieber' Magistr.

= gr. *τρίτος*, ntr. *τρίτον* 'dritte', *τριταῖος* (*scil. πυρετός*) 'das dreitägige Fieber'.

464. *տրապիզ trapiz* 'Tisch' (des Herrn) Joh. Kath., Steph. Orb. = gr. *τράπεζα* 'Tisch'.

Dazu *տրապիզիտ trapizit* (*trapēzit*) 'Geldwechsler' Euseb. Kircheng., Osk. Mt., bei Mos. Kal. auch 'Tischgenosse'? = gr. *τραπεζίτης* 'Geldwechsler'.

465. *տրիբուն tribun* 'der Tribun' Schol. Cyrill., Car., Mech. Rechtsbuch, Jaism.

= gr. *τριβοῦνος* aus lat. *tribunus* 'der Tribun'.

466. *տրիգոն trigon* ein Meerfisch Basil. 153 = gr. *τρυγών* 'eine Rochenart mit einem Stachel am Schwanze'.

467. *տրիէր triēr* 'Triere' Euseb. Chron. = gr. *τριήρης* 'Dreiruderer'.

468. *տրիւղոն triułon* (für *triubłon*?) 'Schüssel' (als Mass) Anan. Shirak. 30

= gr. *τρυβλίον* (*τρύβλιον*) 'Schüssel, ein bestimmtes Mass'.

469. *տրմէս trmēs* ein Gewicht, eine Münze Anan. Shirak. 27, Leb. d. Väter = gr. *τρεμίσσιον* eine Münze, lat. *tremissis*.

470. *տրոքիլոս trokilos* ein Vogel Philo Opera (1822) 155

= gr. *τροχίλος* oder *τρόχιλος* ein kleiner Vogel 1) der Strandläufer, 2) der Schneekönig oder Zaunschlüpfer, lat. *trochilus* 'Zaunkönig'. — Vgl. oben p. 361, Nr. 238.

471. *ռաւդոս ravdos* 'Lichtstreif' Aristot. de mundo 613 = gr. *ῥάβδος* 'Streifen am Himmel' (wenn die Sonne »Wasser zieht«).

472. *ռոպէ ropē* (*i*-St.) 'Augenblick, Minute' Basil., Anan. Shirak. = gr. *ῥοπή* 'der Moment'.

Wie verhält sich dazu *ropē-k'* (*i*-St.) 'Welt' Šnorh., Narek. u. s. w.?

473. *փաղրոս p'agros* ein heiliger Fisch im Nil Magistr. = gr. *φάγρος* ein heiliger Fisch der Syeniten.

474. *փալկոն p'alkon* 'Falke', auch Name eines sicilischen Götzen[1]) Car. = gr. *φάλκων*, lat. *falco* 'Falke'.

475. *փակեղն p'akeln* (*n*-St.) 'Hülle, Binde (für Kopf, Stirn, Schultern), Stola' Steph. Orb. I, 153, 6, Magistr., Grigor Tłay, Leb. d. Väter u. s. w.

= gr. *φάκελος* 'Bündel', später *φάκελος* = *φακιόλιον* 'Turban' Sophocles Wb., ngr. *φακιόλι* 'Turban'.

476. *փաղանգ p'alang* (*i*-*a* St.) 'Schaar' Sb. 39, z. 4 v. u., Laz. u. s. w. = gr. *φάλαγξ* (gen. *φάλαγγος*), lat. *phalanx* 'Phalanx, Schlachtreihe, Schaar'.

477. *փաղարիկ p'alarik* Hamam Arevelçi (9. Jhd.) bei Erznk. Gram. = gr. *φαλαρίς* 'Wasserhuhn'.

478. *փաղդոս p'alłos* 'Phallus' Grig. der Theologe = gr. *φαλλός* dass.

479. *փիլաք p'ilak'* 'der Hüter' des Bären (als Gestirn, gr. *ἀρκτοφύλαξ*) Car., Tonak. = gr. *φύλαξ* 'Wächter, Hüter'.

480. *փիլիսոփոս p'ilisop'os* 'Philosoph' Vorwort zu 2 Maccab., Sargis (12. Jhd.), Leb. d. Väter = gr. *φιλόσοφος*.

Vgl. *p'ilisop'ay* oben p. 317.

481. *փիլոն p'ilon* (gen. *p'iloni*) 'Mantel, Oberkleid' (ohne Aermel) 2 Tim. 4, 13, 'Messgewand' Lambr. Brief an Levon (Venedig 1865) 218, 239, Leb. d. Väter u. s. w.

= gr. *φελόνης* für *φαιλόνης* = *φαινόλης* 'Oberkleid, Mantel', *φαινόλιον*,, *φενόλιον*, *φελώνιον*, *φελόνιον* u. s. w. 'Messgewand', lat. *paenula*. Vgl. Hefele, Btrg. z. Kircheng. II, 195 flg., Clugnet Dict. grec-français 161.

---

1) Ueber diesen s. Leben der Heiligen, Venedig 1874, I. p. 167 flg.

482. *փիւղակէ p'iułakē* 'Gefängniss' FB. 87, 14; 101, z. 13 v. u. = gr. *φυλακή* 'Gefängniss'.

483. *փղամս p'łomos* eine Wurzel Basil. = gr. *φλόμος* 'Königskerze, Wollkraut'.

484. *փոկ p'ok* ein Seethier Basil., Eznik 106 = gr. *φώκη* 'Robbe, Seehund'.

485. *փող p'oł* (*o*-St.) eine kleine Münze Leb. d. Väter, Oskiph. = gr. *φόλλις* 'a small coin' aus lat. *follis*.

486. *փոս p'os* (*o*- und *i*-St.) 'Graben' Jes. 27, 12, Ezech. 26, 8, El. 81, z. 6 v. u., MX. 219, z. 9 v. u., Pseud., Steph. Asol. u. s. w. = gr. *φόσσα* aus lat. *fossa* 'Graben'.

487. *փուլոս pulos*, *pólos* lies *փսոլոս p'solos* eine Art Blitz Aristot. de mundo 613 = gr. *ψόλος*, davon *ψολόεις* eine Art Blitz.

488. *փոսուտա p'osuta* 'Leuchtkäfer' Anan. Shirak. 50, 3 soll = gr. *φῶς* 'Licht' + *οὐρά* 'Schwanz' sein. Ein solches Compositum giebt es nicht. — Vgl. gr. *πυγολαμπίς* und *λαμπυρίς*.

489. *փուռն p'urn* (gen. *p'ran*) 'Ofen' Leb. d. Väter, Klimax, poln. arm. *p'ur* 'Ofen' WZKM. I, 293 = gr. *φοῦρνος* oder arab. *furn* 'Ofen' (syr. ܦܘܪܢܐ) aus lat. *furnus* 'Backofen'.

490. *փռատոր p'rator* »welches die höchsten Diener des Tempels sind« Plato Tim. = gr. *φράτωρ* 'Mitglied einer Phratrie'.

491. *փռենիս p'renit* (scil. *axt* 'Krankheit') 'Wahnsinn' Grig. Nius. (übers. von Steph. Siun. 8. Jhd.) = gr. (*νόσος*) *φρενῖτις* 'Geistes- oder Gemüthskrankheit'.

փսալմոս p'salmos und *p'salt* s. oben p. 376 unter *salmos*.

492. *փսենաս p'senas* 'die Frucht der männlichen Palme mit der darin lebenden Gallwespe' Basil.

= gr. *ψήν* (acc. pl. *ψῆνας*) 'die Gallwespe, die in der Frucht der männlichen Palme lebt, die Frucht der männlichen Palme'.

493. *փսիաթ p'siat'* 'Decke, Matte' (von Binsen, Palmblättern u. s. w.) Leb. d. Väter, *p'siat'in* dass.

= gr. *ψιάθος* 'Decke von Binsen oder Rohr' (Palmen oder Papyrus), demin. *ψιάθιον*.

494. *քաղբան k'alban* ein Pflanzenharz Ex. 30, 34, Sirach 24, 21, Vardan Psalm. = gr. *χαλβάνη* 'der harzige Saft des kretischen Steckenkrautes'.

495. քաղկաս *kałkos* Gewicht und Münze Anan. Shirak. 27 = gr. χαλκός (N. T. u. s. w.) eine Kupfermünze.

496. քարադր *karadr* ein Vogel, dessen Anblick heilkräftig sein sollte Lev. 11, 19, Deut. 14, 18, Epiph., Mech. Fabeln, Vardan Gen.

= gr. χαραδριός *ein gelblicher Vogel, vielleicht der* Regenpfeifer, dessen Anblick die Gelbsucht heilen sollte.

497. քարակ *karak* 'Wall' Athanas. = gr. χάραξ 'Wall'. 2 Maccab. 12, 17 steht *karay* für gr. Χάραξ.

498. քարիւբդ *kariubd, karibd* 'Charybdis' Nonnos = gr. χάρυβδις.

499. քարտ *kart* (*i*-St.) Nonnos, Joh. Mandakuni (5. Jhd.), Seber., Joh. Kath. u. s. w.; *kart-ean* Narek.; *kartēz* Seber.; *kartēs* (*i*-St., gen. *kartisi*) 2 Johannesbrief 12, Jerem. 36, 23, Philo, Łabubnay, Abgarbrief p. 51, MX. u. s. w. 'Blatt Papier, Papier'

= gr. χάρτης 'Papierblatt, Papier', syr. כרטיסא, arab. *qirṭās* (Fraenkel 245).

500. քարտուղար *kartułar* 'Archivar' MX. 147, 237, 245, Joh. Kath. = gr. χαρτουλάριος, lat. *chartularius* 'Archivar'.

501. քիղաս *kiłos* soll im Griech. 'Nahrung' bedeuten Nonnos = gr. χιλός 'Futter'.

502. քիմեր *kimeŕ* 'die Chimäre' (Ungeheuer) Philo, Nonnos = gr. χίμαιρα 'fabelhaftes Ungeheuer'.

503. քիմերեան *kimeŕon, kimiuŕon* 'die kalte Zone' MX. 58, 7 = gr. ntr. χειμέριον 'winterlich'.

504. քիմիա *kimia* 'Alchimie' Oskiph., *kimiarar* 'Alchimist' Vardan Geogr. = gr. χυμεία 'Alchimie'.

505. քոր *koŕ* ein Getreidemass Luc. 16, 7, Lev. 27, 16 u. s. w., im Griech. կորոս *koros* nach Anan. Shirak. 31 = gr. χόρ Sophocles Wb. 1167 = κόρος ein Mass (aus dem Hebr.).

506. քորեպիսկոպոս *korepiskopos* 'geistlicher Inspector der Dörfer und Kreise' El. 22, z. 10 v. u., 43, z. 9 v. u., FB. 36, 5, Kanon., Zenob

= gr. χωρεπίσκοπος 'Landbischof'.

507. *քուզայ kuzay* ein Mass Anan. Shirak. 31 = gr. *χουζᾶ, χοῦς* Epiph. (de Lagarde Symmicta 223).

508. *ՔՐիստոս K'ristos* (*i*-St.) 'Christus' alt und überall, auch in vielen Ableitungen und Comp., wie *kristosakan* 'christlich' Ag. 42, 43, *kristosasēr* 'Christusliebend' u. s. w., daneben *քրիստոնեայ kristoneay* (*i*-St.) 'Christ' El. 17, z. 7 v. u. (alt und sehr häufig), davon abgeleitet *kristonēakan* 'christlich', *kristonēut'iun* 'Christenthum' El. 8, 10; 14, 11 u. s. w.

= gr. *Χριστός* 'Christus', *χριστιανός* 'Christ'.

509. *քրիսոպրասոս kriusoprasos* 'Chrysopras' Apc. 21, 20, Lambr. = gr. *χρυσόπρασος* ein Edelstein.

510. *քրոնիկոն kronikon* (*i-a* St.) 'chronologisch, Chronik' Euseb. Chron., Sam. Erēç, Osk. Apg., *kron(o)grop'ius* 'Chronist' Ephrem

= gr. *χρονικός* 'die Zeit betreffend', ntr. *χρονικόν*, pl. *χρονικά* 'Annalen', *χρονογράφος* 'Chronist'.

511. *քսեստ ksest* (*i-a* St.) ein Mass Anan. Shirak. 30

= gr. *ξέστης* ein Mass für flüssige und trockene Dinge, lat. *sextarius*.

512. *քսիփիէ ksip'iē* ein Meerfisch Basil. 153 = gr. *ξιφίας* 'der Schwertfisch'.

Französische Wörter.

1. *բրին՛ brinj'*, sprich *princ* 'Fürst' Mt. Urh., Grig. Tlay 12. Jhd., Vahram Rabuni 196 (Ende des 13. Jhd.), Assises d'Antioche p. 3 (13. Jhd.) = frz. *prince*.

2. *գունդստապլ gundstapl, gundustapl*, sprich *kuntstabl, kuntustabl* Name einer hohen Würde Lambr. Brief an Levon (Venedig 1865) p. 231, 240 (12. Jhd.), Assises d'Antioche p. 3 (13. Jhd.), Chronik des Smbat 124 (13. Jhd.) = ital. *contestabile*, afrz. *conestable*, frz. *connétable* 'Kronfeldherr'.

Im Mémorial de Sempad (Assises d'Antioche p. 93) steht die Form *gunustapl* = *kunustabl* ohne *t*.

3. *գունգ gunç* (*guns*), sprich *kunç* (*kuns*) Vahram Rabuni (Ende des 13. Jhd.)

= afrz. *cuens*, frz. *comte* 'Graf'. — Vgl. oben p. 359 *koms*.

4. *մարաչախտ marajaxt*, sprich *maračaxt* Lambr. Brief an Levon p. 240 (12. Jhd.), Assises d'Antioche p. 3 (13. Jhd.)
= afrz. *mareschalc*, frz. *maréchal*, ital. *maresciallo* ‘Marschall’.

5. *մարգիզ margiz*, sprich *markis* Vahram Rabuni (Ende des 13. Jhd.)
= afrz. *marchis*, frz. *marquis*, ital. *marchese*, gr. μαρκήσιος Konstant. Porphyrog.

6. *ոփրանտ opṙant*, sprich *opṙand* (Wb. auch *ofrand*) ‘Opfergabe’ Lambr. (12. Jhd.), Mašt. kilik.
= afrz. *ofrende* (sprich *ofrąde*), frz. *offrande* ‘Opfer, Opfergabe’.

7. *պայլ pail*, sprich *bail* ein dem armenischen Fürsten von Cilicien von den Franken gegebener Ehrenname Vahram Rabuni (Ende des 13. Jhd.), Patkanean, Nšxark‘ matenagrut‘ean hayoç, Petersburg 1884, p. 34, z. 13, *baronn gam bailn baronin* ‘le Seigneur ou le bailli du Seigneur’ Assises d'Antioche 9, z. 5 v. u., 15 u. s. w., *bail* Stellvertreter des *baron* ebenda p. 39
= afrz. *bail* ‘gouverneur, régent, bailli’, ital. *bailo* ‘Amtmann’.

8. *պարոն paron*, sprich *baron* ‘Baron, Fürst, Herr, Gebieter, Gutsbesitzer’ Mt. Urh. (12. Jhd.), Oskiph., Geop., Vahram (13. Jhd.), Inschrift vom Jahr 1267 bei Leon Alishan, Ararat p. 141 u. s. w., sehr oft (für frz. *seigneur*) in den Assises d'Antioche (13. Jhd.), ebenda p. 3 *baronuṫiun* ‘baronnie’
= afrz. und frz. *baron*, ital. *barone*, lat. *baro*.

9. *ջաբրոն jabron, jabrun*, sprich *čapron, čaprun* eine Kopfbedeckung der Geistlichen Martin (übers. von Nerses von Bali in Cilicien 14. Jhd.), Mech. Abarançi (15. Jhd.)
= afrz. und frz. *chaperon* (mit *on* als Nasalvocal seit dem 11. Jhd.) ‘Kappe’, ital. Lw. *ciapperone* ‘Kappe, Kutte’.

10. *սիր sir* ein hoher Titel Lambr. Brief an Levon 240 = frz. *sire*.

1876 թ. Վենետիկում հրատարակված, հին ֆրանսերենից միջին հայերեն թարգմանված Անտիոքի ասիզներում (մինչև 1265 թ.) կան ֆրանսերեն այլ փոխառություններ ևս, որոնցից այստեղ հարկ է թվել հետևյալները. *անսիզ*, էջ 3...= ֆր. *assise;*

բլայթ-ել, կարդա՝ *պլայթ-ել*, էջ 19=ֆր. *plaider* (դատել, դատ անել. դատավիճել), *լիճ (ճորտ)*, կարդա՝ *լիջ*, էջ 3...=ֆր. *lige* (վասալ), դրանից՝ *լջութիւն*, էջ 9; *հառնէզ* (գործիք. զենք), էջ 19= ֆր. *harnois*, *harnais*; *պաներ*, կարդա՝ *բաներ* (դատարան կանչող անձ), էջ 43 = հին ֆր. *banier* (officier public chargé de porter les sommations -դատական ակտերը տանող-բերող պաշտոնյա) ; *պայլութիւն*, կարդա՝ *բայլութիւն*, էջ 11, տող 11 ն. = հին ֆր. *bail* (գործերի կառավարչություն. արդարադատության կատարում), ֆր. *bail* (վարձում, վարձակալություն. վարձավճար); *ջալունջ*, կարդա՝ *ճալունջ* (պահանջ. բողոք); *ճալընջել* (պահանջել. բողոքել), էջ 19 = հին ֆր. *chalonge* (դատավորների պահանջ), *chalonger* (պահանջող. բողոքող); *ջաստել*, կարդա՝ *ճաստել* (պատժել, տուգանել), էջ 65 = հին ֆր. *chastier*; ֆր. *chatier*; *սայզել*, էջ 17 = ֆր. *saisir* (քննության ներկայացնել. գույքի վրա արգելք դնել. բռնագրավել); *տըֆընդել*, կարդա՝ *դըֆընդել* (պաշտպանվել), էջ 23 և 27 = ֆր. *défendre*; *տուկ*, կարդա՝ *դուգ* կամ *դուկ*, էջ 39, 73 = հին ֆր. *duc*; *քիթ*, էջ 11 ... = ֆր. *quitte*, հին ֆր. *quite* ևն:

Այս ֆրանսերեն փոխառությունները պարզորոշ ցույց են տալիս, որ Կիլիկիայում հայերենի բաղաձայնների երկրորդ տեղաշարժը լիովին կատարվել է մոտավորապես 12-րդ դարի վերջում, որ այստեղ ևս հին հայերենի *կ*-ն դարձել է *գ*, *գ*-ն՝ *կ*[1]: Հակառակ դրանց՝ հունարեն փոխառյալ բառերը բաղաձայնների տեղաշարժի հետքն անգամ չունեն, հետևաբար նրանք պետք է որ փոխառված լինեն այդ տեղաշարժն սկսվելուց կամ ավարտվելուց առաջ:

1) Ըստ այդմ՝ պետք է կանոնակարգվեն վերևի՝ էջ 260-ի իմ դիտողությունները: Իմիջիայլոց պետք է նկատել, որ բաղաձայնների տեղաշարժը, համենայն դեպս, ոչ ամենուրեք է կատարվել միաժամանակ, որ նա ավելի շուտ, ինչ-որ տեղից սկիզբ առնելով, երկար ժամանակի ընթացքում միայն հետզհետե տարածվել է Հայաստանով՝ առանց սակայն արևելահայերին հասնելու, որոնց լեզուն (ինչպես, օր. Թիֆլիսի բարբառը) ցայժմ զերծ է մնացել բաղաձայնների այդ տեղաշարժի ազդեցությունից: Հմմտ. ZDMG. 30, 53 ... Դրա համար էլ վտանգավոր է փորձել հնչյունների 2-րդ տեղաշարժի սկիզբն ու ընթացքը որոշել ըստ ժամանակի ու տեղի, քանի դեռ դրա համար անհրաժեշտ նյութն ամբողջությամբ չի հավաքվել ու չի հետազոտվել: Հետևաբար հնարավոր է, որ Բաումգարթենն իրավացի է (ZDMG. 40, 459, Ծանոթագրություններ), երբ նա ենթադրում է, որ հայերենի հին արտասանությունն «արդեն վաղուց, Ռուբինյանների ժամանակներից էլ առաջ, Հայաստանի առանձին մասերի համար այլևս ուժի մեջ չի եղել», որ արդեն Կոստանդ. Պորփյուրի մոտ (912-959) de admin. imp. աշխատություններում *Κριχορίκιος* (էջ 182) = հին հայ. *Գրիգոր*, *Καχίκιος* (էջ 187) =հին հայ. *Գագիկ*, Παγράτειος (էջ 206) = հին հայ. *Բագարատ* և այլն: Նոր արտասանության վկայություններն առկա են լինում, երբ հին արտասանությամբ են վերարտադրվում նաև այլ անուններ (օր. Συμβάτιος = հայ. *Սմբատ*, *Ἀσώτιος* =հայ. *Աշոտ*, Βασπαρακανά = հայ. *Վասպուրական*, Μαντζεκίερτ = հայ. *Մանազկերտ*).

Մաս IV

Կասկածելի ծագում ունեցող փոխառությունները հայերենում

Փոքրաթիվ հայերեն բառերի պարագայում ցայժմ էլ հնարավոր չէ որոշել, թե ամենից առաջ որ ժողովրդից են նրանք անցել հայերին կամ էլ ի սկզբանե որ ժողովրդին են պատկանում նրանք ընդհանրապես[1]: Նրանցից մի քանիսը կարող էին նաև բուն հայերեն, մի քանիսն էլ՝ ուրիշ ժողովուրդներից փոխառված լինել:

Դրանք են՝

1. *բհհեզ behez* (*o*-St.) 'Byssus' Luc. 16, 19 (für gr. *βύσσος*) u. s. w., besonders im A. T. (z. B. Ex. 25, 4), davon *behezeay*, *behezełēn* 'von Byssus' Gen. 41, 42, Ex. 39, 25

= gr. *βύσσος* 'Byssus', davon *βύσσινος* (Hdt. II, 86, Trag. u. s. w.) 'von Byssus', hebr. בּוּץ *būṣ* (in den spät nachexilischen Büchern), ebenso phoenicisch, s. Euting, Erläuterung einer zweiten Opferverordnung aus Carthago p. 5, syr. ܒܘܨܐ *būṣā*, arab. بَزّ urspr. 'Byssus', dann überhaupt 'prächtiges Gewand' (aus dem Persischen? Fraenkel 42).

Arm. *behez* kann für **beez* stehen. Es stammt jedenfalls weder aus dem Griechischen noch aus dem Syrischen. Leider ist das Wort bisher im Persischen nicht nachzuweisen (np. *bazz* des Wörterbuches stammt aus dem Arab.).

2. *բուրգն burgn* (*n*-St., gen. *brgan*) 'Thurm' 1 Maccab. 13, 28 (*πυργαμίς*), 16, 10, MX. 15, z. 12 v. u., Euseb. Chron. I, 52, nicht häufig

1) Այստեղ նկատի են առնվում նաև փոքրասիական այն ժողովուրդները, որոնց լեզուները վերացել են, մանավանդ, երբ խոսքը վերաբերում է այնպիսի իրերի (երկրագործական արտադրանք և նման բաներ), որոնց իսկական հայրենիքը ենթադրվում է Փոքր Ասիան:

= got. *baurgs* 'Burg, Stadt', ahd. *purc*, *burg* u. s. w., lat. *burgus* 'Burg, Castell' (4. Jhd. p. Chr., inschriftlich schon seit Caracalla, Anfang des 3. Jhd.), arab. *burj* 'Burg, Zeichen des Thierkreises' (6. Jhd.) aus aram. syr. ברגא *burgā* 'Thurm' (Fraenkel 235). Daher auch arm. *burgn*? — Vgl. Kluge Wb. s. v. *Burg*.

Aus dem Arab. stammt mittelarm. *burjn*, pl. *brjner* 'Thurm' (Inschrift vom Jahr 1234 in Kars, L. Alishan Ararat p. 85), ebenso georg. *burji* 'tour, planète, constellation' (Tchoubinof 63).

3. զմուռս *zmuṙs* (*o*-St. und *i-a* St., gen. *zmṙsoy* u. s. w.) 'Myrrhe' Hohelied 3, 6; 4, 14; 5, 13, Psalm 44, 9, Mt. 2, 11, Joh. 19, 39 u. s. w. (immer für gr. *σμύρνα*), *zmṙs-a-ber* 'Myrrhe tragend' Grig. Nius. (5. Jhd.), *zmṙs-a-lir*, *zmṙs-a-liç* 'voll Myrrhe' Hohelied, letzter Abschnitt, v. 1, Narek., *zəmṙs-eal* 'mit Myrrhe gemischt' (*ἐσμυρνισμένος*) Mc. 15, 23; Nebenform *zmuṙn* in *zmṙn-a-ber*, var. von *zmṙ-a-ber* (s. u.) im Wb., *zmṙn-eni* 'Myrrhenbaum' Ex. 30, 23, Hohelied 4, 6 (var. *zmuṙs*) und *zmuṙ* in *zmṙ-a-liç* Ganjaran, *zmṙ-a-ber* (*erkir*) *σμυρνοφόρος* (*χώρα*) MGg. 598, *zmṙ-em σμυρνίζω* El., Leb. d. Väter

= gr. *σμύρνα* 'Myrrhe' = *μύῤῥα*, got. Lw. *smyrn*, hebr. *mōr*, syr. מורא *mūrā*, arab. np. *murr* A. M. 206, z. 6 v. u. Urspr. semitisch.

Die Form *zmuṙn* könnte aus dem Griechischen stammen, aber die häufigste Form *zmuṙs* weiss ich mit gr. *σμύρνα*, das es in der Bibel regelmässig übersetzt, nicht zu vereinigen. Auch für gr. *σμύρνα* sollte man im Arm. eigentlich **zmiuṙn* erwarten. Doch vgl. *maturn* (oben p. 363)?

4. ընգոյզ *əngoiz* (*ənkoiz*) 'Walnuss' Gen. 43, 11, Ag. 479 u. s. w., *ənguzi* 'Nussbaum' Hohelied 6, 10, 'aus Nussbaumholz' Gen. 30, 37

= osset. *ängozä* D., *ängūz* T., yidgh. *oyuzâh*, georg. *nigozi*, hebr. אֱגוֹז *ĕgōz*, syr. *gauzā*, kurd. *əgvīz*, *gụvīz* (Socin), np. *gōz*, arab. *jauz*, türk. *koz* (*qoz*) 'Nuss'.

Das Wort ist wahrscheinlich im Semitischen fremd. Vgl. dazu Hehn Kulturpflanzen[6] p. 390. Arm. *əngoiz* lässt sich über **ingoiz* auf **engouz* zurückführen.

5. իւղ *iuł* (*euł*, *o*-St.) 'Oel', auch für gr. *βούτυρον* 'Butter' und *μύρον* 'wohlriechendes Oel, Salbe' Hohelied 1, 1, 2, 3 u. s. w., alt und häufig

= gr. ἔλαιον 'Oel' (aus ἔλαιϝον), Lw. lat. *olīvum*, *oleum*, got. *alēv* 'Oel' (Idg. F. V, 344)?

Arm. *iuł* kann nicht direct aus dem Griechischen entlehnt sein, da es lautlich zu stark abweicht. Gehören sie überhaupt zusammen und wie? — Ueber Herkunft und Namen der Olive siehe Hehn, Kulturpflanzen[6] 119—120. Dazu s. oben p. 310 die Bemerkungen über arm. *jēł*. Man beachte, dass griech. ἔλαιον eng zu ἐλαία 'Oelbaum, Olive' gehört, während neben arm. *iuł* kein verwandtes Wort für 'Oelbaum' (arm. *jiłeni* von *jēł* 'Oel, Olive') steht.

կասկենի kaskeni 'Kastanienbaum' (einmal bei Mech., 12. Jhd.!) = gr. καστανέα?, s. oben p. 166, Nr. 305.

6. *մետաքս metaks* (*i*-, *i-a*- oder *o*-St.) 'Seide' Ag., Osk. 1 Tim., Mech. Fabeln p. 14, *metaks-a-gorc* 'Seidenfabrikant' MX. 107, z. 2 v. u., *metaks-ařēǰ* oder *metaksarēǰ* 'mit seidenen Franzen' Mos. Kal. I, 292, 2, *metakseay* 'seiden' Osk. Mt.

= gr. μέταξα 'Seide' (4. Jhd. p. Chr. und später), syr. מיטכסא (6. Jhd.), arab. *dimaqs* (sehr alt, bei Amrulq. Mu'all. 1. Hälfte des 6. Jhd. etc.) aus *midaqs* (Fraenkel 40). — Woher stammt gr. μέταξα?

7. *մորենի moreni* immer für gr. βάτος Ex. 3, 2—4, Luc. 6, 44 u. s. w. (A. und N. T.) 'Brombeerstrauch' oder 'Dornbusch'?, *mor*, *mori* 'Brombeere, Brombeerstrauch'

= gr. μορέα 'Maulbeerbaum', μόρον 'Maulbeere, Brombeere'.

Vgl. Hehn, Kulturpflanzen[6] 373—378.

8. *չամանդ çaman* (*o*-St.) 'Kümmel' Mt. 23, 23, Jes. 28, 25—28 deckt sich im Anlaut nicht mit

syr. כמונא *kammōnā* 'Kümmel', hebr. *kammōn*, punisch χαμᾶν, arab. *kammūn*, gr. κύμινον, lat. *cumīnum*, d. *Kümmel* u. s. w. (Löw, Aram. Pflanzennamen p. 206),

zu denen es dennoch gehört.

պապկայ papkay 'Papagei' s. oben p. 315.

9. *սուին svin* oder *səvin* 'Wurfspiess, Lanze' Jes. 2, 4 (gr. ζιβύνη), MX. 73, z. 7 v. u., davon *svni* dass. Thom., *svnak* (deminut.) Jac. Nisib., *svinavor* (*səvinavor*) Pit. = *svnavor* (*səvnavor*) FB. 118, 17, Ag. 584, Šnorh. 'mit Wurfspiess bewaffnet', *səvn-a-koł* 'Lanzenschaft' Ezech. 39, 9

= syr. pl. סוביניתא *sūwinyāθā* ‘σιβύναι, hastae’ nur Jes. 2, 4 (Hex.), targum. סומינא ‘Lanze’ 2 Sam. 21, 16 (nach Fraenkel, briefl. Mittheilung).

Arm. *səvin* stammt nicht aus dem Syrischen, in dem das Wort selbst fremd ist und nur einmal vorkommt. Aber woher? Verwandt scheint gr. *σιβύνη* [1]) (Athen., Hesych), *σιγύνη* (Herod. 5, 9, Aristot., Apoll. Rhod.) ‘der Speer’ (bei den Kypriern), arab. pers. زوبين ‘hasta brevis bidens, quo armorum genere Ghilanenses olim in bello usi sunt’, np. *žōpīn* Fird. I, 260, 284; 337, 329; 473, 635.

Arm. *səvin* (vgl. Aidənean, Arm. Gram. Wien 1885 p. 502) ist aus **suvin* entstanden.

10. *տատրակ tatrak* (*i-a* St.) ‘Turteltaube’ Luc. 2, 24 u. s. w. = gr. *τέτραξ* (‘Auerhahn’? ‘Perlhuhn’?), np. *taδarv* ‘Fasan’ (‘Rebhuhn’ Salem. Shuk. p. 12) u. s. w.? Vgl. Hehn, Kulturpflanzen [6] 356, 357, ZDMG. 47, 3, Horn, Grundriss p. 85.

Am nächsten liegt es wohl, wenn die Bedeutung [2]) nicht hindert, arm. *tatrak* nach armenischen Lautgesetzen auf älteres **tatur-ak* zurückzuführen und dieses als medo-persisches Lehnwort zu dem von Athenaeus IX, 387 überlieferten medischen *τατύρας* (oder *τέταρος*) ‘Fasan’ (Hehn, Kulturpflanzen [6] 355) zu stellen. Wenn die obige Zusammenstellung richtig ist, kann arm. *tatrak* nicht, wie Bugge KZ. 32, 70 meint, echt armenisch sein — und umgekehrt.

11. *փանդիռ pandiṙ* (*i-a* St.) FB. 229, z. 10 v. u., *pandiṙn* (*n*-St., gen. *pandṙan*) ein Saiteninstrument (*κιθάρα, ὄργανον* Wb.), *pandiṙn-a-har κιθαριστής, κιθαρῳδός* Euseb. Chron., Osk. Es., *pandeṙn, pandeṙnahar* Plato

= lyd. *παυδοῖρα, παυδούριον* Ges. Abh. p. 274, *παυδουρίς* Instrument mit 3 Saiten, osset. dig. *fändur* (v. Stackelberg, Fünf osset. Erzähl. p. 72), tag. *fändiṙ* ‘Zither mit 2 Saiten’, georg. *panturi*, thush *pandur* u. s. w. (meine osset. Etym. p. 133).

Zum Wechsel von *i* mit *u* vgl. arm. *ṫonir* ‘Backofen’ = np. *tanūr* u. s. w., oben p. 155.

---

1) de Lagarde hält Ges. Abh. p. 203 *συβίνη* Aristoph. Thesmoph. (das man sonst als Barbarismus im Munde des Skythen für *σιβύνη* ansieht) für die ursprüngliche Form wegen des arm., syr. und np. Wortes und trennt es ganz von *σιγύνη*.

2) Dazu vgl. Philo Opera (1822) p. 128.

Մյուս բառերը, որոնք ենթադրաբար վերագրվել են նախորդող բաժիններից մեկնումեկին, թեև հնարավոր չի եղել հավաստի նշել նրանց ծագումը կամ այն ուղին, որով նրանք վերջին հաշվով (պարսկերենի, սեմերենի կամ հունարենի միջոցով ?) մտել են հայերենի մեջ, հետևյալն են՝ *անանուխ* (վերևում՝ էջ 96), *աքսորք* (էջ 301), *բազմակ* (էջ 114), *բաստեռն* (էջ 118), *դահիճ* (էջ 133), *դարգուճ* (էջ 137), *դդում* (էջ 138), *դեսպակ, դեսպան* (էջ 140), *դոյլ* (էջ 144, 302), *զմրուխտ* (էջ 151), *զարակ* (էջ 303), *թապուտ* (էջ 153), *թուք* (էջ 155), *ժամանակ* (էջ 156), *խորգ* (էջ 161), *կաղապար* (էջ 163), *կամար* (էջ 164), *կանափ* (էջ 165), *կարմիր* (էջ 167), *կիր* (էջ 172), *ծէք* (էջ 309), *ծիւք* (էջ 185, 310), *մուրտ* (էջ 197), *նաւք* (էջ 202), *նիշ* (էջ 204, 312), *չալակ* (էջ 272), *պինչ* (էջ 231), *պողոտայ* (էջ 315), *ջնարակ* (էջ 232), *սամիթ* (էջ 236), *քուրծ* (էջ 258), *քրսամն* (էջ 319), *օշինդր =աւշինդր* (էջ 259):

Այստեղ պիտի շոշափվի նաև այն հարցը, թե արդյոք հայերենը նաև կովկասյան լեզուներից է փոխառություններ վերցրել: Դա ինքնին միանգամայն հնարավոր է և անգամ հավանական, քանի որ կովկասյան ժողովուրդները, ինչպիսիք աղվաններն ու վրացիք (իբերացիք) են, միշտ եղել են հայերի հյուսիսային հարևանները[1], որոնց հետ նրանք վաղուց ի վեր շփվել էին պատերազմի թե խաղաղության առընչությամբ՝ նախքան քրիստոնեությամբ էլ միմյանց հետ կապվելը: Այդ է վկայում նաև այն, ինչը ես արդեն մատնանշել եմ ZDMG.-ում՝ 30, 72, որ հայերենը, ինչպես երևում է, իր վրա է կրում կովկասյան ազդեցության աչքի զարնող հետքեր, հատկապես իր հնչյունային համակարգում, որը վրացերենի հետ գրեթե լրիվ համընկնում է: Դա նման է այն երևույթին, ինչպես որ օսերի նախասկզբնական զուտ իրանական լեզվի հնչյունային համակարգը, բառապաշարը և այլն ենթարկվել են կովկասյան ազդեցությանը: Միայն թե կովկասյան փոխառությունները հայերենում փաստելու մինչև այժմ կատարված փորձերն, ըստ իս, հազիվ թե պսակվել են հաջողությամբ, և նրանք ավելի շուտ նեցուկ են այն ենթադրությանը, որ կովկասյան լեզուներից հայերենին անցած հավանական փոխառյալ բառերի թիվը շատ փոքր է

1) Բացի դրանից, տե՛ս ստորև՝ էջ 404-405:

եղել, և որ ընդհանրապես ավելի բարձր մշակույթ ունեցող և բարեկրթությամբ օժտված հայերը վրացիների, աղվանների և մյուսների համեմատությամբ միշտ էլ եղել են ավելի շուտ տվող, քան՝ վերցնող, ինչպես որ հիրավի վրացերենն ունի հայերեն փոխառությունների մի մեծ թվաքանակ: Մոտավորապես երեսուն կովկասահայկական նմանություններից, որոնք առաջարկել են Թոմաշեկը (Գերմանական գրական թերթ, 8 սեպտեմբեր 1883 թ., էջ 1254) և Բուգգեն (KZ. 32, էջ 82-87), ես հարկադրված եմ մեծ մասը չընդունել՝ որպես ըստ հնչյունների և ըստ իմաստի անբավարար հիմնավորված, և կարող եմ միայն մի քանիսը համարել ուշագրավ, հատկապես՝ հայ. *գայլ*, ինգուշերեն *gel*, վրացերեն *mgeli*, մեգրելերեն *geri*, *ngeri*, լազերեն *mgeri* (միայն հարավկովկասյան) (էրքերտ, Կովկասյան ճյուղի լեզուները, էջ 154), հայ. *գինի*, ինգուշ. *ɣĭnej*, վրաց. *ɣvino*, մեգրելերեն ɣvու, սվաներեն *ɣvinɑl* (միայն հարավկովկասյան) (էրքերտ, էջ 148), հայ. *պինչ*, (տե՛ս վերևում՝ էջ 231), օսերեն *fɨnj* (քիթ), վրաց. *pinčvi*, աբխազ. *p'ynç'* (ըստ Շիֆների), *afunca*, *ophўntc* (քիթ) (ըստ էրքերտի՝ միայն աբխազերեն, էջ 107), հայ. *փիճի*, վրաց. *p'ičvi* (եղևնի, սոճի - Չուբինով, էջ 506), էրքերտի մոտ (էջ 63)՝ միայն մեգրելերեն *pičvi*, հայ. *քած* (շան և մյուս կենդանիների էգը), օսերեն *k'ɑčɑ*, ավարերեն *khučɑ*, լակերեն *khučča*, *վարերեն khačɑ*, կյուրիներեն *kkxɑč*, արճ. *khačč* (էգ շուն) (միայն հյուսիսկովկասյան, էրքերտ, էջ 86), հայ. *հուն*, վրաց. *p'oni* (Չուբինով, էջ 507), վրաց. մեգրել. *phoni*, *foni*, սվաներեն *fon*, *lafan*, աբխազ. *afan* (էրքերտ, էջ 67) (հյուսիսկովկասյան լեզուներում սովորաբար չկա), հայ. *հարթ*, վրաց. *p'art'o* (լայն) (Չուբինով, էջ 501), վրաց. մեգրել. *partho*, լազերեն *partho*, ինգուշ. *farthoïs* (լայն) (էրքերտ, էջ 161) (միայն հարավկովկասյան): Այս համեմատություններում առկա է երեք հնարավորություն. 1) համընկնումը պատահական է, 2) կովկասյան բառերը ծագում են հայերենից, 3) հայերեն բառերը փոխառված են կովկասյան որևէ լեզվից: Առաջինը ես ընդունում եմ հայերեն *գայլ*, *գինի* և *հուն* բառերի համար, որոնք ես համարում եմ հնդեվրոպական (տե՛ս ստորև՝ Մաս V), նույնկերպ հայ. *հարթ* բառի համար, որը հակվում է նաև դեպի վրաց. *p'art'o* (լայն) բառի իմաստը:

Երկրորդը կարող է ընդունվել վրաց. *pinčvi*, աբխազ. *p'ynç* (քիթ) և վրաց. մեգրել. *p'ičvi* (եղևնի, սոճի) բառերի համար, որոնք, դատելով ըստ էրքերտի, էջ 107 և 63 (որտեղ բացակայում է վրացերեն բառը), կովկասյան լեզուներում ազգակից չունեն: Բայց երրորդն ընդունելի է հայ. *քած* բառի համար, որն ըստ էրքերտի (էջ 86) առատորեն առկա է հյուսիսկովկասյան լեզվախմբում և այնտեղից էլ անցած կլինի օսերենին (տե՛ս իմ «Օսերենի ստուգաբանությունն ու հնչյունաբանությունը», էջ 126), մինչդեռ այն, ինչպես երևում է, պարզապես չկա հնդեվրոպական լեզուներում: Այդ բառը հայերենում էլ է հազվադեպ լինում: Wb.-ն այն փաստում է միայն Նոննոսի Գրիգոր Նազիանզացու ճառերի մեկնիչի թարգմանությունների (որտեղ այն օգտագործվում է ինչպես «էգ շան» իմաստով, այնպես էլ Σκύλλη-ի փոխարեն) և Ստեփանոս Լեհացու (17-րդ դար) բառարանի օրինակներով՝ *քած ինծ-ք* (=էգ ընձառյուծ): Ըստ աղբյուրների՝ այն պահպանվել է նաև *քածպոր* (շան բորի մի տեսակ. *բոր*-ի փոխարեն՝ *պոր*) բառի մեջ (Geop. 223): Հակառակ դրան, այն հնարավոր չէ գտնել հունարեն *ἐκτομίας* (=*ամորձատված*) բառի դիմաց գործածված *քածաւարոտ* բառի մեջ (Lev. 22, 24): Երևում է՝ նորագույն ժամանակների կովկասյան փոխառյալ բառ է վերջապես հայերեն *գութա* բառը (several pair of oxen to draw the plough, Bedrossian Dictionary, էջ 127, հմմտ. Justi-jaba, Dictionnaire, էջ 345, իմ՝ «Օսերենի ստուգաբանությունն ու հնչյունաբանությունը», էջ 122-123), հմմտ. օսերեն *got'on*, *gŭt'on*, քրդերեն *kotan*, վրաց. *gut'ani*, թուշերեն *gut'a* և այլն: Էրքերտն (էջ 113), անշուշտ, այն հենց դիտարկում է որպես հայերեն փոխառություն: Բայց այդ բառը հայ գրականության մեջ ոչ մի տեղ ի հայտ չի գալիս:

Այսպիսով, ինձ թվում է՝ ցայժմ բավարար հիմնավորված չէ այն ենթադրությունը, որ հայերենը զգալի թվով փոխառություններ է վերցրել կովկասյան լեզուներից:

Մ ա ս V
Բուն հայերեն բառեր

Հայերենն ինքնուրույն ճյուղ է հնդեվրոպական լեզվաընտանիքում՝ ձայնավորների համակարգով եվրոպական լեզուների հետ համընկնող, հագագային բաղաձայնների շարքերի զարգացմամբ՝ հնդիրանականի, սլավոլատվիականի ու ալբանականի հետ համաքայլ ընթացող, բայց և զերծ հնդիրանական լեզուների բոլոր բնորոշ հատկանիշներից: Ըստ այդմ էլ այդ լեզուն կրողները ծագումով պետք է համարվեն հնդեվրոպական՝ անկախ այն բանից, թե արդյոք նրանք հնդեվրոպական միաբանության ժամանակներից հետո և պատմության մեջ մտնելուց առաջ, ինչպես ենթադրվում է, շատ թե քիչ խառնվել են միևնույն կամ տարբեր ծագում ունեցող այլ ցեղերի հետ: Բայց թե որտե՞ղ են եղել նրանց բնակավայրերը հազարամյակներ առաջ, ի՞նչ ճանապարհով են նրանք այդ բնակավայրերից Հայաստան եկել և այդ ընթացքում ո՞ր ժողովուրդների հետ են մտել սերտ հարաբերությունների մեջ, հարաբերություններ, որոնց ազդեցությանը կարող է ենթարկված լինեն նրանց ցեղն ու լեզուն, դժվար կլինի ստույգ բացահայտել: Ըստ Քրեչմերի (Հունարեն լեզվի պատմության ներածություն, 1896, էջ 208 ...)՝ երբեմնի փռյուգյան ազգի մի ճյուղը համարվող (Φρυγῶν ἄποικοι, Հերոդոտոս, VII, 73) և փռյուգերենին ազգակից ինչ-որ լեզվով խոսող հայերը (Ստեփանոս Բյուզանդացու մոտ՝ Եվդոքսոս՝ Ἀρμενια գլխաբառի տակ), ժամանակներ առաջ բնակվել են Թեսալիայի հյուսիսում[1], և երբ երրորդ հազարամյակում թրակափռյուգյան ցեղերն սկսել են տեղաշարժվել (a. a. O., էջ 181), սրանց հետ նրանք էլ շարժվել են դեպի Փոքր Ասիա, Բութա-

1) Հմմտ. *Է. Մայեր*, Հին դարերի պատմություն, II (1893), էջ 58. «Ինքնին խիստ հավանական է, որ Փոքր Ասիայի և Հայաստանի հնդեվրոպացիները Թրակիայից են հասել իրենց ապագա բնակավայրերը»: Դրան նման է էջ 41: Դրան հակասում է *Կիպերտ*, Հին աշխարհագրություն, էջ 75:

նիայի և հյուսիսային երկրների վրայով ծգվել դեպի Փոքր Հայք՝ հետագայում էլ այստեղից մտնելու բուն Հայաստան[1]:

Այստեղ (ըստ է. Մայերի, Հին դարերի պատմություն, I, էջ 295)՝ Վանա լճի և Արաքսի միջև ընկած տարածքում, ինչպես նաև հենց Արաքսի հարթավայրում էր բնակվում ասորացիների կողմից «ուրարտու», Հերոդոտոսի կողմից՝ *Ἀλαρόδιοι* (III, 94, VII, 79) անվանված ժողովուրդը, որի անունով էլ երկիրը եբրայեցիների մոտ կոչվում է Արարատ, հայերի մոտ՝ Այրարատ (Սասանյանների շրջանի հայկական պետության կենտրոնական գավառը)[2]: Այդ ալարոդների մի ցեղը, որին Բլեքն ու Լեհմանը անվանում են խալդեր, հիմնադրել էր մի պետություն՝ Տուսպա[3] (սեպագրերում՝ Տուշպա, այսօր՝ Վան) մայրաքաղաքով: Իններորդ դարում այդ պետությունը ծեռք էր բերել մեծագույն հզորություն և նշանակություն: Ութերորդ դարում Ասորեստանի թագավոր Սալմանասար III-ը (782-772 մ. թ. ա.) վեց անգամ անօգուտ ռազմերթ կատարեց այդ պետության վրա, որն այն ժամանակ «իր մեջ ներառում էր ամբողջ Հայկական բարձրավանդակը՝ Եփրատ և Արաքս գետերի ակունքներից մինչև Ուրմիա լիճը» (a. a. O., էջ 418): Միայն հզոր Թիգլաթպալասար II-ին հաջողվեց 743 թ. հաղթել Ուրարտուի Սարդուրի II թագավորին ու նրա վասալներին (Մելիտենե, Կումմուխ, Գանգում և այլ գավառներում) և այդ պետության սահմանները հետ տանել մինչև իրենց նախնական դիրքերը, որոնցով էլ նա մնաց ավելի քան հարյուր տարի (էջ 484), մինչև որ տեղի ունեցավ Հերոդոտոսի հաղորդած՝ կիմերների և սկյութների (սակերի) ներխուժումը, որի հետևանքով ոչ միայն թուլացավ ասորացիների հզորությունը՝ հօգուտ մեդացիների, այլև ընդհանրապես հիմնովին վերափոխվեցին Առաջավոր Ասիայի ժողովուրդների հարաբերությունները: «Կըրկին հայացք նետելով այդ տարածաշրջանների հարաբերությունների վրա՝ նկատում ենք, որ Ուրարտու հզոր պետությունն անհետացել է, մոսխերն ու տիբարենները հետ են մղվել ընդհուպ Պոնտոսի ծովեզրերը: Նրանց փոխարեն հիմա մեզ է հառ-

1) «Բոսֆորից Պափլագոնի հովիտներով դեպի արևելք՝ դեպի Աղի, բայց այդուհետ երկրորդ անգամ *Θέμα τῶν Ἀρμενιακον*-ի վրայով՝ Լիկիայի և Գայլ գետի առափնյա հովիտը, այստեղից էլ՝ Սատալայի լեռնանցքով դեպի վերին Ֆրատ և, վերջապես, ալարոդների Այրարատ դաշտավայրը»: - Թոմաշեկ, Հին թրակացիները (1893), I, 4:

2) Այդպես է անվանել Փավստոս Բուզանդը, 143, ներքևից 13-րդ տողը:

3) Հունարեն *Θωσπια* որպես քաղաք, *Θωσπῖτις*՝ որպես երկիր (Պտղոմեոս, 5, 13 և այլն), հայերեն Տոսպ՝ որպես Վասպուրական գավառի վարչական շրջան (MGg. 608), որպես վարչական շրջան՝ Վան քաղաքով և ամրոցով (FB. 172, 178, 243): ՄԽ.-ն (223) քաղաքն անվանում է Տոսպայի Վան, Thom.-ը (51, 63 և այլն)՝ ինչպես Վան (քաղաք և ամրոց), այնպես էլ Վանտոսպ (Շամիրամի քաղաք):

նում ամենից առաջ կապադովկիացիների անունը: Ալարոդները թեև դեռ չեն անհետացել, բայց նրանց կողքին մենք եփրատի վերին մասում հանդիպում ենք հայերի՝ մինչև Տիգրիսի ակունքները (էջ 559)»: Սրանք այն հնդեվրոպացի հայերն են, որոնք 5-րդ դարում Հերոդոտոսի մոտ անվանվում են *Ἀρμένιοι*[1], 6-րդ դարի վերջում Աքեմենյանների թագավոր Դարեհի (521-485 մ. թ. ա.) արձանագրություններում՝ Արմինիյա (Arminiya), որոնց երկիրը (հուն. *Ἀρμενια*), իրներեն *Ἀρμενίη* Hdt. V, 52, հին պարսկերեն Armina- և Armaniya-) ըստ Հերոդոտոսի մատնանշումների՝ տարածվում էր Հալիսի ակունքներից և արևմուտքում[2] Կիլիկիայի ու Հայաստանի միջև եղած սահմանը կազմող Եփրատի հատվածից (Հերոդոտոս, V, 52) մինչև Եփրատի ու Տիգրիսի ակունքների տարածքը[3]: Ի՞նչ է սկյութացիների ներխուժումը, որն Ուրարտուի թագավորությանը սրընթաց վախճանի հասցրեց և նման մեծ հեղաշրջման առիթ դարձավ, չպե՞տք է կապվեր նաև մինչև 6-րդ դարը չհիշատակված հայերի ի հայտ գալու հետ: Է. Մայերը (Հին դարերի պատմություն, II, 1893, էջ 41) վերջերս արդարև ենթադրում է, «որ կապադովկիացիներն ու հայերն իրենց պատմական բնակավայրերն են հասել հավանաբար միայն հետագայում՝ յոթերորդ դարում՝ կապված կիմերների արշավանքների հետ[4] և, ինչ խոսք, մեծապես ընդլայնել են իրենց սահմանները», և այդ ենթադրությունը կարող է այսքան զգույշ ձևակերպումով թերևս ընդունելի թվալ: Դրան են հակված նաև Բելքը ու Լեհմանն իրենց «Խալդական հետազոտություններում» (Բեռլինի մարդաբանական ընկերության ուսումնասիրությունները, 1895), էջ 580, 607, որոնք սակայն առաջ են անցնում և պնդում, որ ներգաղթած հայերի կողմից հպատակեցված կամ դուրս մղված նախկին բնակչության ինչ-որ մնացորդ պահպանվել է հետագայում Փոքր Հայքից դեպի հյուսիս բնակություն հաստատած խալդերի (հայ. խաղտի-ք, ԳԲ. 179, հուն. *Χάλδοι*, Քսենոփոնի մոտ՝ *Χαλδαῖοι*) մեջ, որոնք իբրև թե ի սկզբանե բնակություն էին հաստատած եղել Վանա լճից դեպի հարավ և լճից փոքր-ինչ հեռու ընկած շրջակայքում մնացել առնվազն մինչև մ.

1) Նաև Հեկատեոսի մոտ (Կիպերտ, Հին աշխարհագրություն, էջ 75): Կիպերտի ենթադրության համաձայն՝ անունը գալիս է մեդացիներից:

2) Քսենոփոնը հարավում Կենտրիտես գետն էր համարում սահման Հայաստանի և կարդուխների երկրի միջև (Anab. IV, 3):

3) Ըստ Հերոդոտոսի՝ V, 49 (Արիստագորասի «Ծագումնաբանությունը»՝ ըստ Հեկատեոսի) հայերը բնակվել են կիլիկիացիների և մատիենների միջև: Նրանց հյուսիսային և արևելյան կողմերում բնակվում էին սասպիրները կամ սպերացիները (միայն կոլխերի և մեդիացիների արանքում.- Հերոդոտոս, I, 104, IV, 37, 40, հմմտ. VII, 79) և ալարոդները (Հերոդոտոս, III, 94, VII, 79): Սասպիրների մասին տե՛ս *Կիպերտ*, Հին աշխարհագրություն, էջ 83:

4) Նաև Թոմաշեկ, Հին թրակացիները (1893), էջ 4:

թ. ա. 5-րդ դարի վերջը (էջ 583...): Այդ խալդերի մեջ ալարոդների (կամ ուրարտացիների) առաջատար ցեղը տեսնելու իրավունքը և կամ «խալդերը» հենց այդ ալարոդների բնիկ անունը համարելը նրանք[1] բերում են այնտեղից, որ Վանի թագավորների արձանագրություններում որպես գլխավոր աստվածություն նշվում է Խալդին *(Ḫaldi)*, որ խալդին այստեղ ևս ի հայտ է գալիս որպես ժողովրդի անուն (էջ 582), և որ, ըստ տեղեկությունների, խալդերի բնակավայրերն ինչ-որ ժամանակ տարածվել են մինչև Վանա լճից էլ հարավ:

Արևմտյան Հայաստան (վերը ենթադրված) ներգաղթից քիչ ժամանակ անց հայերն ընկան մեդացիների, ապա պարսիկների տիրապետության տակ (տե՛ս վերևում՝ էջ 8), և այդ ընթացքում նրանք իրենց ազգությունը տարածեցին դեպի հյուսիս և արևելք՝ Արաքսի վերին և միջին հոսանքներին հարող երկրներում: «Նրանց անունն այդուհետ փոխանցվում է նաև Ուրարտու երկրի վրա: Ըստ Հերոդոտոսի՝ ալարոդների բնակեցրած սատրապությունը Քսենոփոնի[2] մոտ կոչվում է Արևելյան Հայաստան: Աքեմենյանների արձանագրություններում ևս այդ երկիրը, որը պարսկերեն Armina (զուգերեն Harminijap) է կոչվում, բաբելոներեն անվանվում է Urašṭu (Ուրարտուի տարբերակներից մեկը): Այդ ընթացքում ալարոդների տարածքը միայն հելլենականների շրջանում՝ մ. թ. ա. 189 թվից հետո արքա Արտաշես Հայաստանցու[3] կողմից քաղաքականապես միավորվել է արևմտյան հեռավոր շրջանների հետ և դարձել Մեծ Հայքի թագավորություն[4], և դրանից ի վեր լիովին վերացել է

---

1) Գելցերի հովանավորությամբ՝ Հայաստան հոդվածը «Աստվածաբանության և եկեղեցու Իրողությունների հանրագիտարանում», էջ 63, *Մարկվարտ*, էրանի պատմության հետազոտությունները, թիվ 8 (Philologus, հատոր 55, էջ 237) և այլն:

2) Տե՛ս վերևում՝ էջ 9:

3) Տե՛ս վերևում՝ էջ 10:

4) Ըստ Ստրաբոնի՝ XI, 14,5 (գլ. 528)՝ Զարեհին էին պատկանում Ծոփքը, Ἀκισηνή-ն ? (կարդա՝ Ἀνζιτηνή-ն ?) ու Օդոմանտիսը և մի քանի այլ գավառներ: Արտաշեսին էր պատկանում Արտաքսատայի (=Այրարատ գավառի Արտաշատի շրջակայքում ընկած երկիրը: Բացի դրանից, նրանք մեդացիներից ծեռք բերեցին Կասպիանան, Փաուսիտիսը և Բասորոպեդան, իբերներից՝ Պարիադրեսի լեռնային մասը, Կյուրոս (Կուր) գետի այն կողմում ընկած Քսորզենան ու Գոգարենան, խալիբներից ու մոսինոյքներից՝ Կարենիտիան ու Դերքսենան (ծեռագրերում՝ Քսերքսենա), որոնք սահմանակցում են Փոքր Հայքին կամ նաև նրա մասն են կազմում, կատաոնիներից՝ Ակիլիսենան ու Տավրոսի հակադիր կողմի երկիրը, ասորիներից՝ Տամոնիտիսը (?., ըստ Թոմաշեկի՝ «Սասուն», էջ 9՝ Ταμωρῖτις ?), «այնպես որ (հիմա) բոլորն էլ խոսում են միևնույն լեզվով»: - Ակիլիսենայի կապակցությամբ հմմտ. Ստրաբոն գլ. 530. τὴν Ἀκιλισηνὴν τὴν ὑπὸ τοῖς Σωφηνοῖς πρότερον οὖσαν. Կատաոնիայի վերաբերյալ տե՛ս Վ. Ֆաբրիցիուս, Թեոփանես Միթիլենացի, էջ 42, Ակիլիսենայի վերաբերյալ նույն տեղում՝ էջ 142, Տամոնիտիսի մասին՝ էջ 147:

ալարոդների ազգությունը» (է. Մայեր, Հին դարերի պատմություն, I, 297): Արտաշեսի հետնորդներից մեկը՝ Տիգրանը[1], գահընկեց արեց Արտանեսին՝ Զարեհ Ծոփքենցու[2] վերջին թագաժառանգին և, այս երկիրը ևս միավորելով իր թագավորությանը (մոտավորապես մ. թ. ա. 90 թվ.), երկար ժամանակով վերականգնեց միասնությունն այն հայկական թագավորության, որը Մովսեսի[3]՝ դեռևս հետագայում գրված «Աշխարհացոյց»-ի մեջ բաժանվում է հետևյալ 15 աշխարհների (նահանգների). 1) Բարձր Հայք՝ 9 գավառով (այդ թվում՝ *Եկեղյաց* = *Ἀκιλισηνή* - Ստրաբոն, *Դերջան* = *Δερξηνή* - Ստրաբոն, Պլինիուս, *Սպեր* = *Σάσπειρες* - Հերոդոտոս, *Συσπιρῖτις*- Ստրաբոն, գլ. 503, 530, *Կարին* = *Καρηνῖτις* - Ստրաբոն, *Caranitis* - Պլինիուս), 2) Չորրորդ Հայք (Ծոփք)[4]՝ 8 գավառով [այդ թվում՝ *Հաշտյանք* = *Ἀσταυνῖτις* - Պտղոմեոս (Կիպերտ, Բեռլինի ԳԱ ամսաթերթ, 1873, 197), *Ἀσθιανηνή* - Հուստինիանոս, *Բալահովիտ* = *Βαλαβιτηνή*- Հուստինիանոս, *Ծոփք (Շահունյաց)* = *Σωφηνή*- Ստրաբոն, *Τζοφανηνή և Τζοφηνή* - Հուստինիանոս, *Յանծիթ* = *Ἀνζητα*, *Ἀνζιτηνή* - Պտղոմեոս և այլն, *Χανζίτ* - Կոստանդ. Պորփյուր, *Դէգիք* = *Διγισηνή* - Կիպերտ, Բեռլինի ԳԱ ամսաթերթ, 1873, էջ 199], 3) *Աղձնիք*՝ 10 գավառով (այդ թվում՝ *Արզն* =*Arzanene* - Ամմիան. Մարկ., *Ἀρζανηνή*, տե՛ս Կիպերտ, Բեռլինի ԳԱ ամսաթերթ, 1873, էջ 184, Ծաննթ., Գելցեր, Georg. Cypr., էջ 165, ասորերեն Arzōn, *Նփրկերտ* = ասոր. ܢܨܪܟܪܬ, արաբ. Maiyāfāriqīn = Martyropolis ?[5], Սասուն կամ *Սանասունք* = *Σανασουνῖται* - Գելցեր, Georg. Cypr., էջ 48, Թոմաշեկ, Սասուն, էջ 8), 4) Տուրուբերան՝ 16 գավառով (այդ թվում՝ *Խութ* = *Χοθαῖται* - Գելցեր և Թոմաշեկ a. a. O., *Տարոն* = *Taraunitium* (ձեռագրերում՝ Taraunitium) - Տակ. տարեգիրք, *Τάραυνα-Պրոկոպիոս*, *Ταρών* - Կոստանդ. Պորփյուր, *Ապահունիք* = *Ἀπαχουνή* - Կոստանդ. Պորփյուր), 5) *Մոկք* = *Moxoene* - Ամմիան. Մարկ. - 9 գավառով, 6) *Կորճայք*՝ 11 գավառով (այդ

1) Տե՛ս վերևում՝ էջ 10:

2 Վերևում՝ էջ 10, սխալմամբ անվանվել է Զադրիադես: Տե՛ս Հավելվածը:

3) Հայաստանին վերաբերող մասը առկա տեսքով գալիս է 6-րդ դարից, ըստ Կիպերտի՝ Բեռլինի ԳԱ ամսաթերթ, 1873, էջ 600: Ըստ Թոմաշեկի՝ Սասուն, էջ 7՝ ամբողջ աշխարհագրությունն իր հիմունքներով վերագրվում է 5-րդ դարի կեսերին:

4) 536 թվին սահմանվել է Հուստինիանոսի կողմից:

5) Համմտ. Կիպերտ, Բեռլինի ԳԱ ամսաթերթ, 1873, էջ 196:

թվում՝ *Կորդուք* = Corduene - Ամմիան. Մարկ., *Καρδοῦχοι* - Քսենոփոն, *Cordueni* - Պլինիուս), 7) *Պարսկահայք*՝ 9 գավառով, 8) *Վասպուրական* = *Βασπαρακανέ* - Կոստանդ. Պորփյուր - 36 գավառով [այդ թվում՝ *Տոսպ* = *Θωσπῖτις, Θωσπία* - Պտղ., տե՛ս վերևում՝ էջ 400, *Արծիշահովիտ*, հմմտ. *Ἀρσισσα*, վարերեն՝ *Ἀρσησα*- Պտղ. (Վանա լճի մի մասը, Արճէշ քաղաքի անունից), *Նախճվան* համանուն քաղաքով = *Ναξουάνα* - Պտղ.], 9) *Այուհիք*՝ 12 գավառով, 10) *Արցախ (Արջախ)*՝ 12 գավառով, «որը Աղվանք է», 11) *Փայտակարան*՝ 12 գավառով, «որը հիմա Ատրպատական է», 12) *Ուտիք* = *Otene* - Պլինիուս, *Οὐτιτία*[1] - Ստրաբոն - 7 գավառով, «որը Աղվանք է» (այդ թվում՝ *Շակաշէն* = *Σακασηνή* - Ստրաբոն), 13) *Գուգարք* = *Γωγαρηνή* - Ստրաբոն - 9 գավառով, «որը Իբերիա է», 14) *Տայք* = *Ταῦοχοι* - Քսենոփոն, *Ταῦοι* - Ստեփանոս Բյուզանդացի - 9 գավառով, 15) *Այրարատ* (տե՛ս վերևում՝ էջ 400)՝ 20 գավառով (այդ թվում՝ *Բասեն* = *Φασιανοί*- Քսենոփոն, *Բագրևանդ* = *Βαγρανδαυηνή* (կարդա՝ βαγρανανδηνή)- Պտղ., *Շիրակ* = *Σιρακηνή* - Պտղ., *Կոտայք* = *Κωταΐα* ?- Պտղ., *Ոստան Դվին* (մինչև *Շարուրի դաշտը)* = *τὸ Δοΐβιος* - Պրոկոպիոս):

Բայց թե որքանով էր հայերին հաջողվել պարթևների ու սասանյանների ժամանակներում այս ամբողջ՝ Մեծ Հայք անունը կրող թագավորությունում բնակություն հաստատած ժողովուրդներին հայացնել և որքանով՝ ոչ, ցայժմ դեռ բավարար չի հետազոտվել: Սակայն Կիպերտը[2] նկատում է, որ Տիգրիսի արևմտյան հարթավայրում և Եփրատի հովտում «հին աշխարհում և դեռևս միջնադարում - ըստ հայ ու ասորացի գրիչների որոշակի վկայությունների և տեղանունների ազգային պատկանելության՝ արամեերեն (ասորերեն) - արևելյան բարձրավանդակում (Կորդուք և Մոկք) տիրապետող էր քրդական բնակչությունը», և որ հյուսիսային շրջաններում՝ մինչև Բասեն (Փասիանա) չվեկների՝ մեծ մասամբ իբերներին (վրացիներին) պատկանող ժողովուրդների համեմատությամբ հին աշխարհի նման այսօր էլ բացահայտ փոքրամասնություն է կազմում իշխող հայ ժողովուրդը: Դրան համապատասխան՝ ես)[1] Ինճիճյա-

1) Հմմտ. *Ֆաբրիցիուս*, Թեոփանես Սիթիլենացի, էջ 145:
2) Հին աշխարհագրություն, էջ 79, 80, 81, 82, 83:

նի հավաքած տեղանունների հիման վրա ենթադրել եմ, որ հայերով խիտ են բնակեցված եղել միայն Բարձր Հայքը, Այրարատը, Տուրուբերանը և Վասպուրականը: Թոմաշեկը[2] վերջերս համոզիչ փաստել է, որ վերը նշված Սասունում (Աղձնիքի գավառ) և Խութում (Տուրուբերանի գավառ) դեռևս 10-րդ դարում բնակվելիս է եղել հայերեն չխոսող ինչ-որ ոչ-հայկական ժողովուրդ: Հայ չէին նաև ուրթայեցիները (ասոր. Urṭāyē), որոնք ասորական հաղորդումների համաձայն (Նյոլդեքե, ZDMG. 33,163...) դեռևս 5-րդ և 6-րդ դարերում բնակվում էին Հանձիթ գավառում (տե՛ս էջ 403): Հայաստանի ազգաբանական հարաբերությունների իմացության մեջ խորամուխ լինելու խնդիրը պետք է վերապահել անշուշտ ապագա հետազոտողներին[3]:

Եթե հիմա ընդունենք, որ հայերի ներգաղթի վերաբերյալ այստեղ վերարտադրված վարկածները հիմնականում ճիշտ են, ապա դրանից կհետևի, որ հայերենը սերտ կապի մեջ է թրակափռյուգական լեզուների հետ, բայց հատկապես փռյուգերենի հետ, որ նա վաղնջական ժամանակներում թերևս օտար բառապաշար է փոխառել փոքրասիական լեզուներից, բայց հատկապես խալդերենից (ալարոդերենից)[4]: Սակայն քանի որ թվարկված լեզուների մի մասը լրիվ անհայտ է, մյուս մասն էլ ծանոթ է միայն աղքատիկ լուսանցագրություններից, անուններից կամ անբավարար մեկնաբանված արձանագրություններից, ապա հայերենի այդ կարգի մեկնաբանության արդյունքները ներկայումս մեզ ոչինչ չեն տա. հայերենի ստուգաբանության վրա լույս չի սփռվի փռյուգերենից, ոչ էլ հնարավոր կլինի պարզել ու զատորոշել վաղնջական ժամանակների փոխառությունները, և դրանով չի պարզաբանվի նույնիսկ հայերենի հնչյունային համակարգի՝ կովկասյան բնույթ ունենալու փաստը[5]: Ուստի մենք առայժմ պետք է բավարարվենք նրանով, որ մեզ հասած հնդեվրոպական լեզու-

1) Հանդիսավոր ողջույն Ռոթին, էջ 100, Ծանոթ. 3:

2) Սասունը և Տիգրիսի ակունքների ավազանը, Վիեննա, 1895:

3) Հայկական մի ավանդույթ հնագույն բարբառների վերաբերյալ տե՛ս Հավելվածում:

4) Թոմաշեկ, Հին թրակացիները, I, 3, 4: Հմմտ. Քրեչմեր, Ներածություն, էջ 121:

5) Բանն այն է, որ ցայժմ չի ապացուցվել խալդերենի «կովկասյան» բնույթը՝ չնայած Թոմաշեկի «Սասուն» (էջ 2), Բելքի ու Լեհմանի «Խալդական հետազոտություններ» (էջ 587) երկերին և այլն: Մանավանդ որ նույնքան բնական է վկայակոչել Հայաստանի հյուսիսային գավառներում ի սկզբանե բուն դրած (տե՛ս վերևում՝ էջ 405), ինչպես նաև սահմանակից (տե՛ս վերևում՝ էջ 396) ազգային լեզուների ազդեցությունը: Իր շրջապատի ազդեցությամբ օսերենը ևս կովկասյան զգեստ է հագել, թեև էությամբ մնացել է բուն իրանական, - հմմտ. իմ «Օսերենի ստուգաբանությունը և հնչյունաբանությունը», էջ 115-117:

ների հետ համեմատելով՝ հայոց լեզուն պարզաբանենք ստուգաբանորեն և մեկնաբանենք քերականորեն՝ որպես բուն և հնդեվրոպական դիտարկելով այն ամբողջ լեզվական նյութը, որը մենք համարում ենք ոչ-փոխառյալ, կամ էլ բավարար հիմնավորումով կասկածում ենք որպես այդպիսին՝ չմտահոգվելով անգամ, որ հետագա հետազոտություններով մեզ կբըռնեն մոլորված լինելու մեջ՝ «խալդերեն» կամ որևէ այլ փոխառյալ բառ հնդեվրոպականի տեղ դրած լինելու համար:

Ես հիմա կներկայացնեմ հայերենի ստուգաբանության վերաբերյալ մինչև այժմ կատարված հետազոտությունների արդյունքները, այսինքն՝ մինչև հիմա բացահայտված հայկական - հնդեվրոպական բոլոր նմանությունները՝ բացառությամբ նրանց, որոնք ես համարում եմ սխալ, և որոնցից, կարծում եմ, կարող եմ ենթադրել, որ նրանք էլ մյուսներից հեշտությամբ տարբերվելու պատճառով սխալ են համարվում: Կասկածի դեպքում ես ստուգաբանության հետ միասին տվել եմ նաև այն պատճառները, թե ինչու եմ ես դրանք մերժում կամ կասկածի տակ դնում: Հայերեն բառերի ի հայտ գալու ժամանակը որոշող գրական օրինակներն այս բաժնում ես չեմ տվել, քանի որ այդ բառերն ստուգաբանությամբ, եթե այն ճիշտ է, ներկայացվում են որպես շատ հին: Իսկ այն բառերը, որոնց հանդեպ իմ կողմից ոչինչ չի նշվել, բոլորն էլ փաստելի են հայ գրականության մեջ դեռևս մ. թ. 5-րդ դարում, և ով ուզում է գրական օրինակ տեսնել, դրանք բավական քանակությամբ կգտնի Wb.-ում՝ հայերեն Աստվածաշնչից վերցված մեջբերումներում (Երուսաղեմ, 1895):

Հայերենի հնչյունաբանության մասին ավելի մանրամասն կխոսվի հետագայում՝ բուն քերականության մեջ: Միայն համընդհանուր կողմնորոշման, ինչպես նաև բերվող ստուգաբանության քննարկման համար այստեղ պետք է կազմվի հնդեվրոպական-հայկական հնչյունների հավաստի համապատասխանության մի աղյուսակ, որի հիմնավորման համար ես վկայակոչում եմ երբեմն հայոց լեզվի հնչյունաբանությունն իմ «Հայկական ուսումնասիրություններ»-ում (էջ 57-78), երբեմն հենց ստորև տրվող ստուգաբանությունները:

1. Ձայնավորներ

Հնդեվ. Հայ.

a = *ա*:
ə = *ա*:
ā = *ա*:
e = *ե* (նաև ւ- ից առաջ = հնդեվ. *bh* և *p*),
ի ի սկզբանե հաջորդող *ն* ից առաջ (և *մ*՝ բաղաձ.),
ա՝ տասն, վաթսուն, վասն, սպաս-եմ?:
ē = *ի*:
o = *ա* կամ *ո*,
ու՝ ի սկզբանե հաջորդող ռնգային բաղաձայն:
ō = *ու*:
ǐ = *ի*:
ŭ = *ու*:
ai, *əi* = *այ*:
au, *av* = *աւ*:
ei = *է* կամ *ի* ?:
oi = *է*,
այ՝ այտ:
eu, *ou* = *ոյ*:
ṛ (*ər*) = *ար* (*առ՝ ն*-ից առաջ):
ḷ (*əl*) = *աղ* կամ *ալ*:
ṇ (*ən*) = *ան*:
ṃ (*əm*) = *ամ*:

Հայերենում բառասկզբի *ր*, *ղ* (և *ո* ?)-ի առջևում հավելվում է *ա*, *ե* կամ *ո*:

2. Բաղաձայններ

Հնդեվ. Հայ.

y = ? Հմմտ. ստորև *լեարդ, լուծ, ծեր, երեկ, մաւրու, չու, ցին, այլ, գայլ, մէջ*:
-io- ածանց = *-ի* (սեռ. *-ւոյ*):
ս = *գ* կամ *ւ* բառասկզբում և բառամիջում՝ ձայնավորներից հետո,
վերանում է բաղաձայններից առաջ և հետո ?,
(*ք* և *կ՝ քսան* և *սկեսուր* ?):

k, k^2 = *կ՝* ձայնավ. հետո (*ակն, ծուկն, բոկ, անծուկ* ևն),
գ՝ *ն*-ից և *ր*-ից հետո:
k, k^2 = *չ՝ աչք, չու, չորք,*
ք՝ լքանեմ, ո-ք ?,
վերացել է բառասկզբում՝ որոշ ձայնավորներից առաջ (տե՛ս ստորև՝ թիվ 160 և 225), երբեմն էլ՝ բառամիջում ?,
ս՝ ուսանիմ և *դուստր* (*ծ՝ թանձր* ?):
g, g^2 = *կ* (*կեամ, կեր, կին, կաղին* ևն),
ծ՝ լուծ, բուծանեմ, ործամ, աւծանեմ ?:
gh, g^2h = *գ,*
ջ՝ ջեր, ջերմ,
ժ՝ իժ ?,
ծ՝ աւծ ?:
kh, k^2h = *խ՝ սխալ, ցախ:*
k^1 = *ս,*
վերացել է *լ*-ից առաջ՝ բառասկզբում՝ *լու* (λυτός), բառամիջում՝ *թ*-ից առաջ (*ուրբ* - ὀκτώ) ?,
չ՝ շուն ?,
զ՝ հնչեղներից առաջ՝ *սկիզբն սկս-անի-մ* -ից:

k^1s(k^1y և ևն) = *ջ՝ արջ* (ἄρκτος),
ցՙ վեց (ἕξ), *ցին* (ἰκτῖνος):
k^1h = *ց՝ ցախ:*
g^1 = *ծ,*
ս՝ միայն *ես* բառի մեջ:
g^1h = *ծ՝* բառասկզբում, *ր*-ից և *ն*-ից հետո,
զ՝ բառամիջում՝ ձայնավորներից հետո,
վերացել է՝ *բառնամ, դառնամ* ? բառերի մեջ:
t = *տ՝ ս*-ից հետո,
դ՝ ր-ից և *ն*-ից հետո (դրանից բացի նաև միայն *դու* և *դուք* դերանունների մեջ),
յ ձայնավորների արանքում (ըստ Բարթոլոմեի՝ վերացել է ձայնավորների արանքում և բառավերջում),
ւ [*-tro-* = հայ. *ուր՝ հաւր, մաւր, եղբաւր* (սեռ.), *արաւր*],
վերացել է բառասկզբում՝ *ր*-ից առաջ (*երեկ*) և բառավերջում՝ *ն*-ից հետո (*քսան, -սուն, հուն,* բերեն՝ III դ. հոգն.),

թ՝ եւթն, ութ, նաև՝ *թանձր, թառամիմ, արծաթ, որթ, նաւթի ?*:

tv՝ բառասկ. =*ք* (*քո, քեզ* ևն, ինչպես նաև՝ *քառ-*):

d = *տ*,
թ՝ փոյթ ?:

zd = *ստ*:

dh = *դ*:

dhy = *ջ՝ մէջ*:

p = *հ՝* բառասկզբում՝ ձայնավորներից առաջ, դրա փոխարեն՝ *յ՝ յաւրայ, յիսուն, յետ*, վերացել է՝ *ալիք, ոտն; ասր, որթ* ?,
ւ՝ ձայնավորներից հետո:

pl՝ բառասկ. = *լ*:

ps = *փ* (*եփեմ, լափեմ* ?):

bh = *բ՝* բառասկզբում, *դ, ր, մ*-ից հետո՝ բառամիջում,
ւ՝ ձայնավորներից հետո:

bhl = *լ* (*լու*):

n = *ն*, շրթնայիններից առաջ՝ = *մ*,
ւ՝ գիւտ, աւծանեմ, աւծ ? :

ns = *ս* (*ամիս*):

m = *մ*,
ն՝ բառավերջում,
ւ՝ անուն (անւան), *աւր* ?:

ms = *ս* (*միս, ուս*):

r = *ր*, *ն*-ից առաջ (և սովորաբար երբեմն) = *ռ*,
դ՝ աղբեւր, եղբայր (տարնմանում), *աստղ* և *ձեղ*?:

rty կամ *rtr* = *րհ*, *հ՝ մարհ = մահ* ?:

sr = *ռ՝ քեռ՝* (*քոյր*-ի սեռականը), *առու* ?,
ր՝ գարուն, արիւն:

rs = *ռ՝ մոռանամ, ոռ, թառամիմ* ?,
ր՝ արամբ (*այր*-ի գործիականը, հմմտ. սեռ. *առն՝ ն*-ից առաջ *ռ*), *ի վեր*, գարի ?:

ℓ = *լ* (որը դրված չէ բաղաձայններից առաջ) կամ *դ*:

s = *ս՝ տ, խ*-ից (նաև *պ*-ից ?) առաջ,
նմանապես *ն*-ից և *մ*-ից հետո, որոնք ևս սղվում են, բացի դրանից՝ վերացել է,
հ՝ միայն *հիմն* բառի մեջ (հմմտ. ստորև՝ թիվ 248):

ss = *ս՝* ես բառի մեջ (= դու *ես*):

sv՝ բառասկ. = *ք*,
(*սկ՝ սկեսուր* բառի մեջ, տե՛ս թիվ 370):

sk^{1}*h* ըստ Բարթոլոմեի = *g* (*հարց, հացի, այց, լուցանեմ,* հմմտ. *ցտիմ, ցելում*):

sp, sph = *սպ* (*սպասեմ* փոխառություն ?) կամ *փ* ?

spy = *բ* (*բքանեմ*) ?

Հնդեվ. *ly, bhr, dr* = հայ. *լ, բր, դր, տր* - փոխատեղվում և դառնում են *լլ, րբ, ղբ, րտ*:

Բառասկզբի ձայնավորներից առաջ կարող է հավելվել *հ*, հմմտ. *հացի, հոտ, հում, հաւ, հաճ*:

Բացի վերոհիշյալից, պետք է նկատի ունենալ ձայնավորներին վերաբերող հնչյունափոխության հետևյալ օրենքները.

Ա. Վերջնահնչյունի հնագույն օրենքը.

Ծագումով վերջին վանկի ձայնավորը սղվում է, օր. *դուստր* - *θυγάτηρ, աստղ* - *ἀστήρ, մարդ* - *βροτός, սիրտ* - հնդեվ. *k^{1}ēr-di, լիտ. *szirdìs, արդ* (ձև) հնդեվ. **ṛtus*; *տասն* **տասան*-ից = հնդեվ. **dékṃ*, սեռ. հաւր (հոր) - *πατρός, դստեր* - *θυγατέρος* ևն:

Բացառություն են կազմում միավանկ բառերը, օր. *մի* (արգելական) =*μή*: *երիս* (*երեք*-ի հայց.) բառի մեջ (=հնդեվ. **trins*) օրենքի ազդեցությամբ *ե*-ն առջևից հավելվել է, հմմտ. *սիրտս* **սիրտիմս*-ից:

Բ. Ձայնավորների (վերջնահնչյունի օրենքի հիման վրա ուժի մեջ մտած) նորագույն օրենքները.

1) *է*-ն և *ոյ*-ը մնում են միայն վերջին վանկում, դրանից դուրս նրանք (բաղաձայններից առաջ) դառնում են *ի* և *ու*. *մէգ*, սեռ. *միգի; էշ*, սեռ. *իշոյ; էջ*, ներկան՝ իջանեմ; *լոյս*, սեռ. *լուսոյ; լոյծ, լուծանեմ; ոյժ* (*ուժ* փոխառյալ), սեռ. *ուժոյ*:

2) *ի*-ն և *ու*-ն մնում են միայն վերջին վանկում, դրանից դուրս նրանք (բաղաձայններից առաջ) սղվում են կամ դառնում են *ը* (որը գրվում է միայն բառասկզբում).

սիրտ, սեռ. *սրտի; քուն*, սեռ. *քնոյ, դուստր*, սեռ. *դստեր; գլուխ*, սեռ. *գլխոյ* (հիմա արտասանվում է *գըլխոյ*); *ինձ* (հովազ), սեռ. *ընձու; ումպ, ըմպեմ*:

Բացառություն.- *ի*-ն և *ու*-ն բառասկզբում մնում են *[իժ*, սեռ. *իժի; ութ*, սեռ. *ութից; ուստր* սեռ. *ուստեր* (հմմտ. դրան հակառակ՝ *դուստր*, սեռ. *դստեր*) ևն], միայն *ն, մ, ղ* + բաղաձայնից առաջ նրանք դառնում են *ը* (հմմտ. *ինձ, ընձու; ումպ, ըմպեմ* վերևում, *իղձ*, սեռ. *ըղձի*, սրանից՝ *ըղձ-անա-մ* ևն), բայց՝ *ինն*, հոգն. ուղղ. *իննունք*, սեռ. *իննունց*[1]; *ունկն*, սեռ. *ունկան; ուղտ*, սեռ. *ուղտու* (*ըղտու*-ի կողքին):

1) Այսինքն՝ իրականում բացառություն չկա:

Բ կետի մյուս բացառությունները, ինչպես՝ *հիմն*. սեռ. *հիման* (փոխանակ՝ * *հման*); *հինգերորդ՝ հինգ*-ից (սեռ. *հընգից*-ի և *հնգետասան*-ի կողքին); *քունել* (=քնել)՝ *քուն* բառից (սեռ. *քնոյ*) ևն, հեշտորեն բացատրվում են որպես համաբանությամբ կազմվող հետագա ձևեր. սրանց քանակը կանոնավորների համեմատությամբ աներևույթ փոքր է:

3) *եա*-ն մնում է միայն վերջին վանկում, դրանից դուրս այն դառնում է *ե*.

լեարդ, սեռ. *լերդի*; անցյալ կատարյալի 3-րդ դեմք՝ *քոչեաց*, 1-ին դեմք՝ *քոչեց-ի*:

4) *ա*-ն, *ե*-ն, *ո*-ն չեն սղվում:

Բացառություններ՝ *այժմ ժամ*-ից; *չ*-ն (օր.՝ *չեմ*) անշեշտ նախադիր է *ոչ*-ի փոխարեն (օր.՝ *ոչ եմ* ≈ *չեմ*):

5) *ա+յ=այ*, *ե+յ=է*, *ի+յ=ի*, *ու+յ=ու*:

Հմմտ. եզ. 3-րդ դեմք, ներկա՝ *աղ-ա-յ* (1-ին դեմք՝*աղ-ա-մ*), *բեր-է* (1-ին դեմք՝ *բեր-ե-մ*), *բեր-ի* (1-ին դեմք՝ *բեր-ի-մ*), *թող-ու* (1-ին դեմք՝ *թող-ու-մ*):

1. *ագանիմ ag-ani-m* (aor. 1. p. *ag-ay*) 'ich ziehe mir (etwas: Kleider, Schuhe u. s. w.) an', caus. *ag-uç-anem* 'Jmd. etwas anziehen, bekleiden', *aṙ-ag-ast* 'Hülle, Vorhang (übertragen: Vorwand), Brautgemach, Segel' : zd. *aoϑra-* 'Schuh', lit. *av-ìu* 'trage Fussbekleidung', *au-nù* (inf. *aũti*) 'ziehe Fussbekleidung an', lett. *áu-ju* 'lege Fussbekleidung an', ksl. *ob-u-ją* dass., lat. *ind-uo* 'ziehe an', umbr. *an-ovihimu* 'induimino'. Idg. 1. pr. **évō* oder **óvō* (nicht **ávō*). — Bugge Btrg. p. 13, 14.

Arm. *ag-* = idg. *ov*. Ueber arm. *a* = idg. *o* s. Bartholomae BB. 17, 91 flg., anders Meillet MSL. 8, 153 flg., über arm. *g* = idg. *v* meine Arm. Stud. p. 65. — Hierher stellt Bugge KZ. 32, 29 von neuem arm. *աւդ aud* (gen. *audi*) 'Schuh', das er auf urarm. **auti-* zurückführt — ?

2. *ագանիմ ag-ani-m* (aor. 1. p. *ag-ay*) 'übernachte, bleibe die Nacht über', caus. *ag-uç-ane-m* 'beherberge', *vaṙ-ag* 'auf dem Lande lebend' (*ἄγροικος* Gen. 16, 12); dazu *աւթ auṫ* 'Uebernachten, Nachtruhe, Station' (Sb. 68), das selbst wieder mit *ag-* zusammengesetzt wird: *auṫ-ag-anam* 'übernachte', *baç-auṫe-ag* 'im Freien übernachtend' (Luc. 2, 8): Wrzl. *av* in gr. *ἰαύω*

(= **iy-au-yō*) 'schlafe', *aṷlis* 'Nachtlager'. — Bugge, Btrg. p. 14, Fr. Müller, Armeniaca VI, p. 8, Bugge, Idg. F. 1, 446.

Unsicher. — Ueber *ἰαύω* 'schlafe' neben *ἀέσαι* 'die Nacht zubringen' (Wrzl. *ves*) s. Schulze, Quaestiones epicae p. 71—75; über *αὐλή* 'Hof' ebenda p. 72 Anm. — Bugge und Fr. Müller stellen zd. *av* 'gehen' hierher, Fick Wb.[4] I, 170 zur vorangehenden Nummer (lit. *aunù* u. s. w.), ich lasse es beiseite. — Bugge führt *auł* auf urarm. **aūti-* zurück —?

3. [*աղազիմ* *az-az-im*, *az-az-anam* 'vertrockne, werde dürr' (bes. von Pflanzen), *az-az-un* 'dürr, vertrocknet': gr. *ἄζω* 'dörre, trockne', *ἄζομαι* 'verdorre' (aus **azdo-*), nsl. *ozditi* 'darren'. — Bugge, Idg. F. 1, 445, KZ. 32, 1.

Falsch, da idg. *zd* = arm. *st* sicher, Bugge's Gesetz: idg. *zd* vor dem Accent = arm. *z* nicht begründet ist.]

4. [*աղաւ* *alaṗ arnem*, *alaṗem* 'plündere', erst bei Mt. Urh. und Oskiph. (12. Jhd.): gr. *λάφυρον* 'Beute'.

Unsicher, da man arm. *lav* für gr. *λαφ-* (Wurzel *labh*) zu erwarten hätte und Grund zur Annahme einer Wurzel *laph* (s. unten *laṗem*) nicht gegeben ist.]

5. *ալիք* *ali-k'* plur. (gen. *aleaç*) 1) 'die Wellen, Wogen', 2) 'der weisse Bart, das weisse Haar' (der Greise), davon *alevor* (**ali-a-vor*) 'greis' (vom Haar Pseud. 9, z. 2 v. u.) = gr. *πολιός* 'weissgrau, greis', sowohl vom Haar wie vom brandenden Meere gesagt (vgl. hom. *ἁλὸς πολιοῖο* und *ἁλὸς πολιῆς*), *αἱ πολιαί* 'weisses Haar'. Idg. **polio-*. — Bugge, Btrg. p. 9. Weitere Verwandte (skr. *palitá-* 'greis, altersgrau' etc.) s. bei Fick, Wb.[4] I, p. 478.

Zum Abfall des anl. *p* = arm. *h* vgl. *otn* 'Fuss' = idg. **pod-*.

6. *ածի* *ac-em* (aor. 1. p. *ac-i*) 'bringe, führe' = skr. *ájāmi* 'treibe', zd. *azāmi* 'führe, treibe', gr. *ἄγω* 'führe', lat. *ago* 'treibe', an. *aka* 'fahren', air. *aig* in *adaig* 'agit', *atom-aig* 'adigit me'. Idg. 1. pr. *ág¹ō*.

Davon *ac-k'* (nom. pl.) 'Schössling' Philo Paralip. (Venedig 1826) p. 153 und Vardan Gen., vgl. im Deutschen der 'Trieb' (einer Pflanze) von 'treiben'.

7. [*ածուխ* *acux* 'Kohle, Kohlen' (Klagel. 4, 8 für *ἀσβολή* 'Russ'), auch *acuł* geschrieben FB. 52, z. 1 v. u., 53, 2 : skr. *áṅgāra-*, np. *angišt*, lit. *anglìs*, ksl. *ǫglь* 'Kohle'. — Fr. Müller, WZKM. 8, 361.

Falsch, zumal *acux* die richtige Lesart ist.]

8. *ական akan* der (zum Zwecke des Einbruches in ein Haus angelegte) 'Graben' (für gr. *διόρυγμα* Ex. 22, 2), *akan hatanel* wörtl. 'einen Graben schneiden' = 'eine Oeffnung (durch die Mauer oder Wand des Hauses, um darin einzubrechen) graben' (für gr. *διορύσσειν* Mt. 6, 19, 20; 24, 43) = skr. *khani* 'graben' (*khanaka-* 'ein Gräber, Einbrecher'), zd. *kan*, ap. inf. *kantanaiy* = np. *kandan* 'graben':

Die Zusammenstellung ist richtig, wenn arm. *akan* in *a* + *kan* zu zerlegen und das anlautende *a* als Praefix (vgl. skr. *ākhana-*, *ākhanika-* 'Dieb, Schwein, Maus', eigentl. 'Gräber') zu fassen ist. Von einem solchen Praefix ist aber sonst im Armenischen nichts bekannt und die arische Praeposition *ā* hier nur in Lw. (vgl. *akah* oben p. 94) vertreten. Man könnte freilich in *akan* ein persisches Lw. sehen = ap. **ākana-* (vgl. zd. *avakana-* 'Grube', *hankana-* (unterirdisches) 'Haus' (des Afrasiab), skr. *ākhana-*), doch liegt ein phl. **ākan* nicht vor noch auch macht *akan* in *akan hatanel* den Eindruck eines Lehnwortes. Zu iran. *kan* gehören als Lw. arm. *ǩandak* 'Gravirung' oben p. 256 und *xandak* 'Graben' oben p. 267. Ob auch, wie de Lagarde Ges. Abh. 298 will, arm. *apakanem* 'vernichte, verderbe' und arm. *vkandem* 'besiege, unterwerfe, werfe nieder' (nur Euseb. Chron. I, 53 und Patm. at leh.) dazu gehören, bezweifle ich. Beide müssten dann auch als pers. Lw. (*apakanem* = phl. **apakanēm*; *vkandem* denom. von **vkand* = ap. **vikanti-*, vgl. zd. *vīkanti-* vd. 7, 50 'Einreissen') gefasst werden.

9. *աչն akn* (gen. *akan*, instr. *akamb*) 'Auge', pl. *aç̌-ǩ* (gen. *aç̌aç*, instr. *aç̌auǩ*) = ksl. *oko*, dual *oči*, lit. *akis*, lat. *oculus*, gr. *ὄμμα* (= **οπ-μα*) 'Auge', hom. *ὤπα* 'Gesicht', später *ὤψ* 'Auge', dazu *πρόσωπον* 'Gesicht' u. s. w.

Idg. Flexion: nom. sg. **ókī*, gen. **oknós*, nom. du. **okí* nach Joh. Schmidt, Pluralb. p. 406. Ueber die arm. Flexion s. Verf. Idg. F. 4, 113. Danach *aç̌-ǩ* der Fortsetzer des idg. Dualis **okī* = ksl. *oči*, vgl. gr. *ὄσσε* = **okye* = **okie*. — Die Bedeutung 'Auge' liegt häufig neben der Bedeutung 'Oeffnung, Loch, Quelle', so arm. *akn* (pl. *akunǩ*, acc. *akuns* und *akans* 'Oeffnung, Loch, Masche' (des Netzes), besonders häufig von der Quelle gesagt = *ὀπή* Jacobusbrief 3, 11, *διέξοδος* 4 Kg. 2, 21, *akn alber* 'die Stelle der Erde, wo die Quelle (*albiur*) entspringt,

Anfang, Ursprung der Quelle' (cf. *caput fontis*) Eznik 245, FB. 221, z. 9 v. u., MX. 28, 5, *akn* auch 'Quelle' selbst = πηγή Num. 33, 9, FB. 272, z. 9 v. u.: gr. ὀπή 'Oeffnung, Loch', πολυωπός 'maschenreich' (Netz), lit. *ākas* 'Oeffnung im Eise', ksl. *okno* 'Fenster'. Vgl. wegen der Bedeutung auch arab. *'ain*, hebr. *'ayin* 'Auge' und 'Quelle', np. *čašm* 'Auge' = zd. *čašma* 'Auge' neben np. *čašma* = phl. *čašmak* 'Quelle'. — Gehört hierher *akn* (pl. *akanč*) 'Edelstein' und *-akn* in *aregakn* 'Sonne' (*areg* = *arev* 'Sonne'), *p'ailakn* 'Blitz' (*p'ailem* 'leuchten, strahlen'), *diakn* 'Leichnam' (*di* 'Leichnam')? Vgl. das Suffix gr. *-οπ*, lat. *-oc* u. s. w. Joh. Schmidt, Pluralb. 392, Kretschmer, Einl. in die Gesch. d. gr. Spr. 160.

10. [*ահեակ aheak* (gen. *aheki*) 'link' : skr. *savyá-*, zd. *havya-* 'link'.

Falsch, da skr. *savyá-* im Arm. etwa durch **hegi* oder **egi* vertreten sein müsste, vgl. skr. *gavya-* = arm. *kogi*. Auch als Lw. kann *aheak* nicht gelten, da das entsprechende Pehleviwort *hōi* Bdh. 12, 2 oder *havīk* Mātīkān i čatrang p. 2, 12 lautet.]

11. *աղ ał* (*i*-St.) 'Salz', *ałi* 'salzig', *yałem* (*y-ał-e-m*) 'salze' (Mt. 5, 13, Mc. 9, 48), *ałt* (*i*-St.) 'Salzlager, Salz', *ałt-ałt*, *ałt-ałt-in*, *ałt-ałt-uk* 'salzig', *ałc-eal* 'gesalzen' (Euseb. Chron. I, 130, 5) = gr. ἅλ-ς, lat. *sal*, ksl. *solь*, got. *salt*, air. *salann*, cymr. *halan* 'Salz'.

Idg. Flexion nom. sg. **sā́ld*, gen. **salnés* nach Joh. Schmidt, Pluralb. p. 182. — Arm. *ałt* = got. *salt* (dazu got. *saltan* 'salzen'), lat. *sall-* in *sallo* 'salze', idg. **sald-*. — Vgl. Ἅλυς Flussname KZ. 32, 81.

12. *աղաւս ała-m* (aor. *ała-ç-i*) 'mahle, zerreibe', *ałauri* (*ała-ur-i*) 'Mühle' (abgebildet Hantess 1893 Tafel 3) : zd. *aša-* (aus **arta-*) 'gemahlen', np. *ārd* 'Mehl' = bal. *ārt*, afgh. *ōṛa* (= **ārt-*) 'Mehl', neuind. *āṭā* 'Mehl' KZ. 30, 355, gr. *ἀλέω* 'mahle'.

Gehört gr. *ἀλέω*, wie Fick annimmt, zur Wurzel *mel* 'mahlen', so ist es von *ałam* u. s. w. zu trennen. Doch siehe dagegen Joh. Schmidt, Kritik der Sonantentheorie p. 83. — Gehört arm. *ալիւր aliur*, *aleur* (gen. *aler*) 'Mehl' als Lehnwort (KZ. 32, 41) zu gr. ἄλευρον (= *ἀλε-ϝρον*), ἄλειαρ d. i. ἄλεϝαρ (Schulze, Quaestiones epicae p. 226) oder ist es urverwandt mit ihm? Ich halte es für echtarmenisch. Zur Form vgl. *ałbeur* 'Quelle' = φρέαρ. — Zu *ałauri* (= **alatrio*) vgl. gr. *ἀλέτριος* und wegen des Suffixes arm. *araur* 'Pflug'.

13. աղբիւր *ałbiur*, *ałbeur* (gen. *ałber*) 'Quelle' = gr. φρέαρ (hom. φρεῖατα d. i. φρήατα) aus *φρηϝαρ 'Brunnen'.

Die arm. Formen gehen zurück auf idg. nom. **bhrevr̥*, gen. **bhrevros*, die griechischen auf idg. nom. **bhrēvr̥*, gen. **bhrēvn̥tos*. — Weitere Verwandte s. Per Persson, Wurzelerweiterung p. 126, Schulze, Quaestiones epicae p. 317 Anm., Fick, Wb. II, p. 172.

14. աղուէս *ałvēs* (*u*-St., gen. *alvesu*) 'Fuchs' : skr. *lōpāçá-* 'Schakal, Fuchs', phl. *rōpās*, g. *rūwās*, osset. *robas* D., *rūbas*, *rūwas* T., bal. *rōṗask*, np. *rōbāh* 'Fuchs', sariqolī *rapc*, gr. *ἀλώπηξ*.

Da unsere Texte in der letzten Silbe armenischer Wörter *ē* sehr häufig für *e* setzen, wird der Nom. *ałvēs* für *alves* stehen und lautgesetzlich über **ałuves* auf urspr. **alōpek¹u-* oder **lōpek¹u-* (vgl. gr. *ἀλωπεκ-*) zurückzuführen sein. Die arischen Formen entsprechend auf **laupēk¹o-*. Vielleicht liegt Entlehnung vor, dieselbe müsste aber in vorhistorischer Zeit stattgefunden haben. — Vgl. Bartholomae, BB. 10, 294; Brugmann, Grundriss II, 237; Schrader, BB. 15, 135; G. Meyer, Idg. F. I, 328; Darbishire, Fox and Wolf (Cambridge Philol. Transact.).

15. աղտ *ałt* (*o*-St.) 'Schmutz, Unreinigkeit', *ałt-eł-i* 'schmutzig' : gr. ἄρδα 'Schmutz, Unreinigkeit', ἄρδαλος 'beschmutzt'? — Bugge, Btrg. p. 35.

Man sollte arm. **art* erwarten, vgl. *sirt* 'Herz' = καρδία. — Fick und Prellwitz stellen ἄρδα zur Wurzel *merd* (*smerd*), dagegen Joh. Schmidt, Kritik der Sonantentheorie p. 83.

16. աղտիւր *ałtiur*, häufiger *eltiur* oder *elteur* (gen. *elter*) 'feuchte Niederung, Wiesengrund, Wiese, Sumpf' : gr. ἄρδω 'benetze', skr. *ārdrá-* 'feucht, frisch'? — Bugge, Btrg. p. 35.

Arm. *eltiur* kann für **ertiur* stehen (vgl. *ałbiur* und *elbair*, dazu Brugmann, Grundriss I, 227) und auf urspr. **erdevr̥* zurückgeführt werden, das sich mit ἄρδω verbinden lässt. Aber der Wechsel zwischen anl. *a* und *e* im Armenischen kann auch auf Vocalvorschlag deuten (*l* steht nicht im Anlaut!) und somit *eltiur* aus **ertiur* auf urspr. **drevr̥* (vgl. *ałbiur* = **bhrevr̥* und wegen arm. *rt* aus idg. *dr*: *ǰirtn* 'Schweiss' = gr. ἱδρώς) zurückgehen, das nicht zu ἄρδω gehören würde.

17. *am* (*i-a* St.) 'Jahr' = skr. *sámā-* 'Halbjahr; Jahreszeit, Wetter, Jahr', zd. *hamō* 'des Sommers', *hama* 'im Sommer' (Bartholomae, Idg. F. 1, 179), air. *sam* 'Sommer', cymr. *hâf* u. s. w. Fick, Wb. II, p. 290.

18. *aman* (*i-a* und *o*-St.) 'Gefäss' : skr. *ámatra-* 'Krug, Trinkschale, Gefäss', gr. ἀμίς 'Nachttopf', ἄμη 'Wassereimer' (Lw. lat. *ama* 'Eimer', d. *Ohm*). Vgl. Idg. F. 7, 94.

Np. *mān*, *māna* 'Geräth' (unbelegt) ist aramäisches Lw. nach Nöldeke, Pers. Stud. 2, p. 40. Vgl. Horn, Grundriss p. 215.

19. *amaṙn* (gen. *amaran*) 'Sommer', *amar-ayin* 'sommerlich', *y-amaranoin* 'im Sommer' (Eznik. 174), *amar-aini* 'im Sommer', *amar-a-sun* 'im Sommer gewachsen' : ahd. *sumar* 'Sommer'.

Zu arm. *am* 'Jahr' = zd. *ham-* 'Sommer'. — *amaṙn*, gen. *amaran* verhält sich zu zd. *ham-* (gen. *hamō*) 'Sommer' wie *jmeṙn*, gen. *jmer-an* 'Winter' zu zd. *zim-* (gen. *zimō*) 'Winter'. Ueber das *r*-Suffix in *amaṙn*, Stamm *amar-* und *amaran-* vgl. Joh. Schmidt, Pluralb. p. 207—209, BB. 15, 24; 18, 9, Idg. F. 1, 179, Bloomfield, Adaptation of suffixes p. 19.

20. *ambołǰ* 'vollständig, ganz, unversehrt' (FB. 187, z. 1 v. u., Philo, Pit. und Spätere) in *amb* und *ołǰ* zu zerlegen, vgl. *ołǰ* (*o*-St.) 'gesund, ganz, vollständig', *aṙ-ołǰ* 'gesund, vollständig, unversehrt',

amb- = gr. ἀμφί 'zu beiden Seiten', lat. *ambi-* (*ambiegnus*), *amb-* (*ambire*, *ambages* u. s. w. MSL. 8, 382), air. *imb*, *imm-*, *imme-* (Fick, Wb. II, 34). — Meillet, MSL. 8, 236. — Zu *ołǰ* s. unten Nr. 328.

Die Zusammenstellung ist möglich, aber unsicher, da die Bedeutung des nur hier vorkommenden *amb-* sich nicht ermitteln lässt.

21. *amēn*, gewöhnlich *amenain* (*i*-St.), in Comp. *amen-a-* 'jeder, all, ganz' : gr. ἁμο-, got. *sums*, ahd. *sum*, aisl. *sumr* 'irgend ein', skr. *sama-* 'irgend einer, jeder', zd. ap. *hama-* 'jeder', idg. **sm̥mo-*. — Brugmann, Die Ausdrücke für den Begriff der Totalität p. 5.

Wenn *e* vor *n* im Arm. immer zu *i* wird, muss *amenain* für **am-ean-ain* stehen.

22. *amis* (*o*-St., gen. *amsoy*, gen. pl. *amsoç*, daneben der gen. sg. *amsean*) 'Monat' = skr. *mās-* 'Mond, Monat', zd. (nom.) *må*, ap. *māhyā* ('im Monate'), np. *māh*, dial. *māng*, gr. *μήν*, ion. *μείς*, lat. *mēnsis*, got. *mēna* ('Mond'), *mēnōþs* ('Monat'), lit. *mėnů*, *mėnesis*, ksl. *mĕsęcĭ*, air. *mí* (gen. *mis*), cymr. *mis*.

Wenn das anlautende *a* von *amis* alt (älter als das vocalische Auslautsgesetz) ist, so ist nom. *amis*, gen. *amsoy* auf nom. **amēnsos*, gen. **amēnsosyo* zurückzuführen. Aus **mēns* und **amēns* wäre im Arm. **mis* und **ams* geworden.

23. *amp* oder *amb* (*o*-St.) 'Wolke' : skr. *abhrá-* 'trübes Wetter, Gewölk, Gewitterwolke, Wolke', zd. *awra-*, np. *abr* 'Wolke', osset. *arw* 'Himmel' (dazu *äwray*, *äwrag* 'Wolke, Nebel'?), gr. *ἀφρός* 'Schaum', skr. *ámbhas-* 'Wasser'. Vgl. *νέφος* 'Wolke' = skr. *nábhas-* 'Nebel, Gewölk, Luftraum, Himmel', ksl. *nebo* u. s. w.

Arm. *amp*, *amb* = idg. **n̥bhó-*, **m̥bhó-* wie skr. *abhrá-* = idg. **n̥bhró-*, **m̥bhro-*. Vgl. Joh. Schmidt, Kritik der Sonantentheorie p. 153. — Arm. *alb* (*o*-St.) 'Koth' ist nicht mit Bugge, Btrg. 35 hierher zu stellen.

24. *ail* (*o*-St.) 'andere' = gr. *ἄλλος*, kypr. *αἶλος*, lat. *alius*, got. *aljis*, air. *aile*. Idg. **alyo-*.

Zu *ail* 'aber' vgl. gr. *ἀλλά* 'aber', got. *alja* 'ausser'.

Gerade die ältesten Handschriften haben *aił*, aber alle Texte geben *ail*, auf das auch das Neuarmenische (*ail*, *al*) hinweist.

25. *aic* (*i*-St., gen. pl. *aiciç*) 'Ziege', pl. auch *aici-k̆* (gen. *aiceaç*) *αἱ αἶγες* Gen. 31, 38 u. s. w., davon *aiceay*, *aiceni* 'caprinus', *aiceamn* (gen. *aiceman*) 'Gazelle' (*δορκάς*) = gr. *αἴξ* (gen. *αἰγός*) 'Ziege', *αἴγειος* 'von Ziegen, von Ziegenfell, ziegenledern', zd. *izaena-* oder *īzaena-* (vd. 8, 23) 'aus Fell, ledern'.

Vgl. skr. *ajá-* 'Ziegenbock', *ajā-* 'Ziege', *ajína-* 'Fell', phl. *azak* 'Ziege' PPGl. 5, 5, lit. *ožỹs* 'Ziegenbock', *ožkà* 'Ziege', air. *ag allaid* 'cervus' Fick, Wb. II, 7. Ueber zd. *azī-* = skr. *ahī-* 'Kuh' s. J. Leumann, Etym. Wb. der Sanskrit-Sprache p. 30.

26. [*air* 'Mann', pl. nom. *ar-k̆*, acc. *ar-s*] sg. gen. *aṙn*, abl. *y aṙnē*, instr. *aramb*, pl. gen. abl. *aranç*, instr. *arambk̆* = zd. *arša* 'Mann, männlich', acc. *aršānəm*, gen. *aršnō*, gen. pl. *aršnąm*, gr. *ἄρσην*, *ἄρρην* (gen. *ἄρρενος*), lak. *ἐλρήν*, ion. *ἔρσην* (*ἐρσήν*) Idg. F. 7, 45 'männlich, Männchen', skr. *ŕšabhá-* 'Stier'.

Arm. *arn* = zd. *aršnō* = idg. **ǧsnós*. Von demselben Thema idg. **ǧsen-* müsste der Nom. im Arm. **arn* (wie der Genitiv, vgl. arm. *garn* = gr. *ϝαρήν*) lauten, der Nom. pl. **arinkʿ*. Also gehört der Nom. *air* (pl. *arkʿ*) zu einem andern Stamme. Bugge (Etruskisch und Armen. p. 53) und Meillet MSL. 9, 151 setzen arm. *air* = gr. *ἀνήρ*, *arn* = gr. *ἀν(δ)ρός*; mir nicht glaublich. — Zu *air* 'Mann' gehört vielleicht *aru* 'männlich', auch *ari* 'tapfer' (*ἀνδρεῖος*)? Anders Bugge, PBr. 21, 424. Zur Flexion vgl. Bartholomae, Stud. II, 27 Anm. 1.

27. *այտ ait* (*i*-St.) 'Wange', *ait-nu-m* 'schwelle', *ait-umn* 'Schwellen, Geschwulst' : gr. *οἶδος* 'Geschwulst', *οἴδμα* 'Aufschwellung, Schwall', *οἰδέω* 'schwelle', ahd. *eiz* 'Geschwür' (zu *eitar* 'Gift', aisl. *eitr* 'Gift'). Wurzel *oid.* — Ueber lat. *aemidus* s. BB. 5, 273.

28. *այրեմ air-e-m* (aor. *air-eç-i*) 'verbrenne, zünde an', *z-air-ana-m* 'werde aufgebracht, zornig', *z-air-a-gin* 'zornig, unwillig', von einem nicht mehr vorhandenen **air* 'Feuer' und *z-air* 'Zorn' abgeleitet = zd. *ātar-*, nom. *ātarš* 'Feuer', phl. *ātur*, np. *āδar* und *ātaš*, osset. *arʒ* 'brennendes Feuer, Flamme' (aus *āϑr-*, vgl. zd. gen. *āϑrō*), bal. *ās* 'Feuer' (aus *āϑr-*), afgh. *ōr* 'Feuer' (aus *āϑr-*), kurd. *āūr*, *ār* 'Feuer' ZDMG. 38, 48. — Ueber den Zusammenhang von zd. *ātar-* mit zd. *aϑaurun-*, *āϑravan-* = skr. *átharvan-* 'Feuerpriester' s. J. Leumann, Etym. Wb. der Sanskrit-Sprache p. 12, dagegen Bartholomae, Idg. F. 5, 221.

Die persischen Wörter sind auch ins Armenische entlehnt worden als *aʒaš* s. oben p. 92 und *atr-* (aus **atur-*) s. oben p. 110 und p. 23. Arm. **air* 'Feuer' = idg. nom. **ātēr*.

29. *այց aiç* (ohne oblique Casus) 'Untersuchung', *aiç arnem* 'suche heim, besuche, nehme mich Jemandes an, kümmere mich um etwas', *y aiç elanem* 'suche heim, erbarme mich, nehme mich an', *aiç-el-uʒiun* 'Untersuchung, Prüfung, Heimsuchung, Fürsorge' = ahd. *eisca* 'Forderung', *eiscōn* 'forschen, fordern, fragen', nhd. *heischen*, lit. *jëszkóti* (aus dem Ahd. entlehnt? Wiedemann, Handbuch p. 37), ksl. *iskati* 'suchen', skr. *iccháti* 'sucht, wünscht' (wovon *iccʰā* 'Wunsch, Verlangen'), zd. *isaiti* 'wünscht'.

Davon zu trennen *haiç-e-m* 'bitte, verlange, suche', *haiç-vac* 'Bitte, Verlangen'. — Das Verbum *aiçem* ist selten und wohl erst von *aiç* abgeleitet. Letzteres = idg. **ais-skʲhā*.

30. *ան an* Negation in Zusammensetzungen = skr. zd. ap. *a-* (vor Consonanten), *an-* (vor Vocalen), gr. *ἀ-*, *ἀν-*, lat. *in-*, germ. *un-*, idg. *n̥-*, vgl. arm. *an-asun* eigentl. 'nicht-sprechend' = 'Thier', *ananun* 'ohne Namen', *an-canaut'* 'unbekannt', *anban* 'unvernünftig, sprachlos, Thier', skr. *án-āgas-* 'schuldlos', *á-jñāta-* 'unbekannt', *á-nāman-* 'namenlos', *a-nāma-ka-* 'Schaltmonat', ap. *a-nāma-ka* Name eines Monats, zd. *an-āhita-* 'unbefleckt', *a-meša-* 'unsterblich', gr. *ἀν-ώνυμος* 'namenlos', *ἀ-γνώς* 'unbekannt', *ἄφωνος* 'sprachlos, stumm', lat. *in-ermis* 'unbewaffnet', *infans* eigentl. 'nicht-sprechend' = 'stumm', 'Kind', *ignotus* 'unbekannt', got. *unkunþs* 'unbekannt'.

31. *-անդ -and* in *դրանդ dr-and* oder *dr-andi* (*dr-* aus *dur-* 'Thür') für gr. *πρόθυρον* Richter 19, 26, Ezech. 43, 8, *ὑπέρθυρον* Jes. 6, 4, *σταθμός* Jes. 57, 8, *πρόπυλον* Amos 9, 1 = skr. *átā* 'Umfassung, Rahmen der Thür', zd. *qiθyå* acc. pl. yt. 10, 28 etwa: 'Thürpfosten', lat. *antae* 'Thürpfeiler', aisl. *ǫnd* 'Vorzimmer'.

Arm. *drand*, *drandi* nur im A. T. und Aristot. de mundo 620. Für die Theile des Thürrahmens hat das Armenische ausserdem die Wörter *seamk̔* und *baravor*. Letzteres ist 'die obere Thürschwelle', *seamk̔* nach FB. 215 'die untere Thürschwelle', nach Ex. 12, 7 aber *erku seamk̔* = 'die beiden Thürpfosten' (*σταθμοί*), nach Ezech. 43, 8 = *φλιά* (das aber Ex. 12, 7 durch *baravor* übersetzt wird), während nach dem Zusammenhang Richter 19, 26 *drandi* = 'Schwelle' sein sollte.

32. *անկանիմ ank-ani-m* (*anganim*) 'falle' (aor. *ank-ay*) : got. *siggan* 'sinken', ahd. *sinkan*, caus. got. *saggjan* 'versenken', ahd. *senchan*? — Meillet (briefl. Mittheilung). Dazu lit. *senkù*, *sèkti* 'fallen, sich senken' (vom Wasserstande), gr. *ἔαφθη* 'sank' Joh. Schmidt, Kritik der Sonantentheorie p. 62—64.

Arm. *ank* (*ang*) kann = idg. *sn̥g* (*sn̥k*) gesetzt werden. — Bartholomae will *sigqan* auf idg. *sig*^{2} (neben *sik*^{2}), lit. *senkù* (inf. *sèkti*, *seklùs* 'seicht', *sẽkis* 'seichte Stelle', ohne Nasal!) und gr. *ἔαφθη* auf idg. *sek*^{2} zurückführen, Idg. F. 7, 94—95. Anders Wiedemann, Lit. Praet. 58, Handbuch p. 20 (Wurzel *sik*^{2}).

33. *անկիւն ankiun*, *angiun* (*n*-St., gen. *ankean*) 'Winkel, Ecke' : lat. *angulus* 'Winkel, Ecke, Spitze', ksl. *ǫglŭ* 'Winkel'.

Lat. *angulus* lässt sich auf **anklos* (Brugmann Grdr.) oder *anglos* (Fick, Wb. I, 352) zurückführen, ksl. *ǫglŭ* nur auf **anglos*.

Im Armenischen wechseln Tenues und Mediae nach Nasalen. Ist aber die verbreitetere Form *ankiun* auch die ältere, so geht es wohl auf urspr. *ang-* zurück, da idg. *nk* im Arm. zu *ng* wird, vgl. *hing* 'fünf' = idg. **penke*.

34. *անձուկ anj-uk* (auch *ancuk* geschrieben) 'eng, Enge, Engpass, Noth, Bedrängniss' : skr. *ąhú-* 'eng, Drangsal', *ąhas-* 'Bedrängniss, Noth' = zd. *ązah-*, gr. *ἄγχω* 'schnüre, würge', lat. *ango* 'schnüre, würge', *angor* 'Würgen, Beklemmung, Angst', *angus-tu-s* 'eng', got. *aggvus* 'eng', ksl. *ązŭkŭ* 'eng', lit. *añksztas* 'eng', air. *cum-ung* 'eng', *cum-gai* 'angores'.

Arm. *anju-* = idg. **ang¹hu-*. — Hierher auch *anjuk* (*ancuk*) 'Verlangen'?

35. *անուն anun* (*n*-St., gen. *anvan*) 'Name' = skr. *nā́ma*, zd. *nąma*, ap. *nāma*, gr. *ὄνομα*, lat. *nōmen*, got. *namō*, ksl. *imę*, apr. *emmens*, *emnes*, alb. *emɛn*, air. *ainm* (nom. pl. *anmann*) 'Name'.

Ueber die sicher zusammengehörigen aber lautgesetzlich schwer zu vereinigenden Formen s. BB. 17, 132; 18, 240, Idg. F. 1, 77, 453, MSL. 8, 156; 9, 147. Ist, wie ich angenommen habe, im Armenischen hier *m* zu *v* geworden, so geht arm. nom. *anun* auf **anvan* oder **anuvan* aus **anmn̥* oder **anōmn̥* zurück. Das anl. *an-* könnte = urspr. *on-* oder *n̥* sein.

36. *անուրջ anurj* (*i*-St., gen. pl. *anrjic*) 'Traum' : gr. *ὄναρ*, *ὄνειρος*, *ὄνειρον* (pl. *ὀνείρατα*) 'Traumbild, Traum', alb. *ądērɛ* 'Traum' (= **anrio-* G. Meyer, Etym. Wb. der alb. Sprache p. 11).

Arm. *anur-(j)* aus **anōr-* : gr. *ὄναρ* = gr. *τέκμωρ* : gr. *τέκμαρ*. Ueber das anl. *an-* s. unter *anun*. Vgl. BB. 17, 103; 18, 34; Idg. F. 2, 268.

37. *առնեմ aṙ-ne-m* (aor. *ar-ar-i*) 'mache' : gr. *ἀραρίσκω* (aor. *ἤραρον*) 'füge'.

38. *առնում aṙ-nu-m* (aor. *aṙi*) 'nehme' : gr. *ἄρνυμαι* (aor. *ἠρόμην*) 'ich trage (für mich) davon, erwerbe mir'.

39. *առու aṙu* (gen. *aṙvi* oder *aṙvoy*) 'Canal' (zur Bewässerung der Felder, Gärten u. s. w., aber auch die Canäle im Körper wie Adern u. s. w.), dann auch 'Bach, Strom' (von Thränen, Blut bei Arist.) aus **sruyós* oder **srutis* von Wurzel *sru* 'fliessen' in: skr. *srávati* 'fliesst', *srutí-* 'Ausfluss', *srótas-* 'Strom,

Fluss, Canal im menschlichen und thierischen Leibe, Ausgang, Oeffnung', ap. *rauta* 'Fluss', gr. *ῥυτός* 'fliessend', *ῥύσις* 'Fliessen', aisl. *straumr*, d. *Strom*, lit. *sraviù*, *sravėti* 'fliessen, sickern', ksl. *struja* 'Strömung', air. *sruth* 'Fluss', *sruaim* 'Strom'. — Dazu *aṙoganem* = *oṙoganem* 'bewässere' von **srov-* (vgl. *kov* 'Kuh': *kogi* 'Butter'; *ɣu* 'Aufbruch': *ɣoɣay* 'ging') : gr. *ῥόϝος* 'Strömung, Strom', lit. *sravà* 'Fliessen', ksl. *o-strovŭ* 'Insel' u. s. w. nach Bugge, Idg. F. 1, 451, 452.

Ich halte diese Zusammenstellung nicht für sicher, da die urspr. Bedeutung von *aṙu* 'Graben, Canal, Rinne' (gr. *αὖλαξ*, *ἀγωγός*, *ὀχετός*) ist, vgl. *aṙvahanǩ* 'Aquaeduct' (Euseb. Kircheng.), *aṙvamēǰǩ* 'Graben' (= *αὖλαξ* Num. 22, 24).

40. *ասեղն as-eġn* (gen. *asłan*) 'Nadel' : lat. *acus* 'Nadel', *acuo* 'schärfe', *acies* 'Schärfe, Spitze, Sehkraft', *ācer* 'scharf', gr. *ἀκίς* 'Spitze, Stachel', *ἄκ-ρο-ς* 'an der Spitze befindlich', *ἄκρον* 'Spitze', skr. *áçri-* 'scharfe Kante, Ecke, Schneide', lit. *asz-t-rù-s*, ksl. *os-t-rŭ* 'scharf', ags. *egl* 'Aehrenstachel'.

Dazu *asłani* 'Faden', vgl. np. *darzan* 'Nadel' neben *darzmān* 'Faden' u. s. w., oben p. 140. — Arm. *aseln* aus **asln* = urspr. **ak¹lōn* (oder *ak¹lŋ* u. s. w.).

41. [*ասեմ as-e-m* (aor. *as-a-çi*) 'sage', *as-ǩ* (gen. *asiç*) 'Worte' MX. p. 6 : gr. *ἦ* 'sagte', lat. *ajo* 'sage', *adagio*, *adagium* 'Sprüchwort'. Ueber skr. *ah* s. Idg. F. 4, 117.

Unsicher, da arm. *as-* lautgesetzlich = idg. *uk¹* ist. Meillet MSL. 7, 164 nimmt als Wurzel *ag¹* = arm. **ac* an und lässt **ac* als 3. p. perf. vor folgendem Consonanten in **as* (vgl. *es* 'ich' = gr. *ἐγά* für **ec* vor folgendem Consonanten?) übergehen, zu dem ein neues Präsens *asem* hinzugebildet worden wäre (wie *gitem* zu **gēt* = *οἶδα*, gr. *ἦμί* zu *ἦ*).]

42. *աստղ astł* (*ł*-St., gen. *astel*) 'Stern' = gr. *ἀστήρ* 'Stern', *ἄστρον* 'Gestirn', skr. *star-*, zd. *star-* 'Stern', lat. *stella*, got. *stairnō* 'Stern', cymr. *seren*, corn. *steren* u. s. w. Fick, Wb. II, 313. Idg. *əstḗr*, gen. *strós* Idg. F. 7, 54.

Dazu *astłik*, gen. *astłkan* 'Venus' (als Stern), eigentl. 'Sternchen'.

43. *սար asr* 'Schafwolle, Vliess', Stamm *asu-* (vgl. *asv-eł*, *asv-i* 'wollen') : gr. *πόκος* 'abgeschorene Wolle', *πέκος* 'Vliess', lat.

pecus (*pecoris*) 'Schaf, Vieh', an. *fær* 'Schaf'. Vgl. Joh. Schmidt, Pluralb. p. 53, der lat. *pecus* »urspr. nur das Vliess« u. s. w. von lat. *pecu* = got. *faihu*, zd. *pasu* etc. trennt.

Arm. *asu-* für **hasu-* aus **pok'u-*?

44. ատամն *atamn* (*n*-St., gen. *ataman*) 'Zahn': gr. *ὀδούς*, ion. *ὀδών*, lat. *dens*, skr. *dán* (instr. *datấ*), *dánta-*, zd. *dantan-*, np. *dandān*, got. *tunþus*, ahd. *zand*, lit. *dantìs*, air. *dét*, cymr. *dant* 'Zahn'.

In *atamn* scheint *-mn* armenischer Zusatz zu sein, vgl. arm. *kołmn* 'Seite, Gegend, Partei' neben *koł* 'Seite' (des Leibes). — Aus dem Pers. entlehnt ist *dandanĕ* 'Zähne' Mos. Kal. I, 322 (oben p. 134).

45. ատեամ *ateam* (aor. *ateçi*) 'hasse', *ateli* 'Hasser, verhasst, Feind': lat. *ōdi* 'hasse', *ŏdium* 'Hass', ags. *atol* 'hässlich'.

Die vom Wb. angesetzte Form *atem* u. s. w. existirt — wenigstens in der ältesten Zeit — nicht. Man beachte, dass arm. *ea* in nicht-letzter Silbe zu *e*, entsprechend *eai* zu *ei* = *ē* = *i* (vor Consonanten) werden muss, daher *ateçi* aus **ateaçi*, *ateli* aus **ateali*, Conj. *atiçem* aus **teaiçem* u. s. w. Der Inf. *atel* steht Joh. 7, 7, aber mehrere Handschriften bieten *ateal*, das in den Text zu setzen war. Der Gen. dieses Infinitives *ateal* (Eznik 147) musste *ateloy* lauten. Der arm. Verbalstamm ist also *atea-*.

46. արագ *arag*, *erag* 'schnell' = skr. *raghú-* 'rennend, dahinschiessend; leicht, wandelbar; Renner', in Comp. 'schnell, rasch', *rághīyas-* 'leichter an Gewicht', *laghú-* 'leicht', auch 'behend, kurz, klein, gering' etc., *rą́hatē* 'eilt', *rą́has-* 'Schnelle, Geschwindigkeit'; zd. **rayu-* (unbelegt), fem. *revī-* 'schnell, hurtig' yt. 13, 75, sup. *renjišta-* 'sehr schnell', *renjyō* (skr. *rą́hya-* KZ. 28, 4) 'schnell', *renjaṭaspa-* 'mit schnellen Pferden', *renjaiti* 'ist schnell' oder 'leicht' (*renj* = 'leicht sein' immer bei Darmesteter).

Da skr. *raghú-*, *laghú-* aus *lŋg²hú-* (KZ. 25, 65) entstanden ist und zu gr. *ἐλαφρός* 'leicht, flink' (= *lŋg²hrós*), ahd. *lungar* 'hurtig, schnell', ags. *lungre* 'schnell, alsbald', gr. *ἐλαχύς* 'klein, gering' (= **lŋg²hu-*), lit. *leñgvas* 'leicht' u. s. w. gehört, so müsste es im Arm. durch **lang* vertreten sein. Die hier gegebene Zusammenstellung lässt sich also nur bei der Annahme

halten, dass arm. *arag*, *erag* aus dem Persischen entlehnt ist. Leider ist **ray* bisher weder im Phl. noch Np. nachzuweisen, kann aber existirt haben. — Ganz ebenso inzwischen auch Bartholomae, Idg. F. 7, 86.]

47. *արաւր araur* (*o*-St., gen. *arauroy*) 'Pflug' = gr. ἄροτρον, lat. *arātrum*, aisl. *arðr*, ir. *arathar* (Lw. nach Windisch) 'Pflug'. Vgl. lit. *árklas* (Suffix *-kla* aus *-tlo*), ksl. *ralo*, poln. *radło* (Suffix *-dlo* aus *-dhlo*) 'Pflug'.

Arm. *ara-ur* aus **arătrom*, **arotrom* oder **arətrom*. Bartholomae's **arətru-* (Stud. 2, 30) hat keine Stütze.

48. *աբրանեակ arb-an-eak* 'Diener, Gehilfe, Mitarbeiter': ksl. *rabŭ* (*robŭ*) 'Knecht', got. *arbaiþs* 'Arbeit, Mühsal', nhd. *Arbeit*.

49. *արբինամ arb-ena-m* (aor. *arbeçay*) 'berausche mich', *arb-šiŕ* 'Trunkenbold', *arb-i* 'ich trank' (aor. zu *əmpem* 'trinke'), *arb* 'er trank', 'trink!', 'Gelage': gr. ῥοφέω 'schlürfe', lat. *sorbeo* 'schlürfe', lit. *srebiù* (*srẽbiù*, *srobiù*) 'schlürfe', nsl. *srẽbsti*.

Idg. Wurzel *sr-bh*, also 3. p. aor. *arb* = idg. **srbhét*.

50. *արգել argel* 'Hinderniss', *y argel arkanem* 'schliesse ein', *argel-an* 'Einschliessung, Ort der Einschliessung, Gefängniss', *argel-u-m* (aor. *argel-i*) 'verhindere, schliesse ein, halte zurück': gr. ἀρκέω 'wehre ab, halte ab, schütze', lat. *arceo* 'verschliesse, schliesse ein, wehre ab, verhindere, schütze vor —'.

51. *արդ ard* 'soeben, jetzt, nun, also' (für gr. ἄρτι und οὖν) = gr. ἄρτι 'eben, jüngst' (arm. *ard-a-cin* 'neugeboren' = ἀρτιγενής); vgl. lit *artì* 'nahe'?

52. *արդ ard* (*u*-St.) 'Form' (nur in Verbindung mit *zard* Eznik 24, 25), *ard-em* 'forme, bilde' (einmal Philo), *an-ard* 'ungestaltet, unförmlich' (Eznik 24), *xoran-ard* 'zeltförmig' Ag. 196, *զարդ z-ard* (*u*-St.) 'Schmuck', *z-ard-ar-em* 'schmücke, gestalte' (Eznik 24), *an-zard* 'formlos' (Eznik 24), *y-ard-ar-em* 'anordnen, zurecht machen, herstellen, bereiten, schmücken': gr. ἀρτύς 'Verbindung' (Hesych), ἀρτύω, ἀρτύνω 'zusammenfügen, anordnen, bereiten', lat. *ars* (gen. *artis*) 'Kunst'.

53. *արդար ardar* (*o*-St.) 'gerecht': skr. *rtá-* 'die heilige Ordnung, das Rechte, Wahre' u. s. w., *rtávan-* 'heilig, fromm' = zd. *aša-*, *ašavan-*, ap. *arta* (in *Artaxša*ϑ^{r}*a-*).

ardar = *ard* + Suff. *ar*, vgl. *zard-ar-em* von *zard*, *mec-ar-em* von *mec*. — Dazu der adv. Instr. *ardar-ev* 'in Wahrheit, wirklich, wahrhaftig' (Luc. 4, 25, Mt. 14, 33, Eznik 123 etc.).

Davon trenne ich (gegen Bugge KZ. 32, 4) *ardevǩ* 'gewiss' Mt. 11, 21, 'wohl', gr. ἄρα (in Fragesätzen) Mc. 4, 40, Pseud. 4, 1, 8, Eznik 124 u. s. w., ebenso *zi-ard* 'wie? was?' (πῶς; τί;).

54. արև *arev* (*u*-St., gen. *arevu*) 'Sonne' (bildlich auch 'Leben'), *arev-el-ǩ* 'Sonnenaufgang, Osten', *arev-mut-ǩ* 'Sonnenuntergang, Westen', *areg-akn* (*n*-St., gen. *aregakan*) 'Sonne' = skr. *ravi-* (nachvedisch) 'Sonne'.

Das blosse *areg* nur in *Areg ǩałaǩ* = Ἡλιούπολις (Gen. 41, 45; Pseud. 168, 10). Ueber *-akn* s. oben p. 414 unter *akn*. Zum Wechsel von *v* und *g* vgl. *kov* 'Kuh': *kogi* 'Butter'. Bugge, KZ. 32, 66 stellt hierher *arṗi* 'der lichte Aether, Himmelslicht', was falsch ist.

55. արիւն *ariun* (*n*-St., gen. *arean*) 'Blut': skr. *ásṛk*, gen. *asnás* 'Blut', gr. ἔαρ (ἦαρ, εἶαρ W. Schulze, Quaestiones epicae p. 165—166), altlat. *assir*, *asser* (Joh. Schmidt, Pluralb. p. 173), lett. *assins* 'Blut'. — Bugge, Beiträge p. 24.

ariun lässt sich in *ar-iun* zerlegen, vgl. *ankiun*, *heriun*, und *ar-* auf **asr-* zurückführen. Aber **asr-* = **əsr-* zu setzen und darin die Tiefstufe von **ēsr-* zu sehen, hindert mich das anlautende *a* der indischen Formen, statt dessen man *i* (also **išrk*, **išṇas*) erwarten müsste. Anders Wackernagel, Altind. Gramm. I, p. 5.

56. արճաթ *arcaṫ* (*o*-St., gen. *arcaṫoy*) 'Silber': skr. *rajatá-* 'weisslich, silberfarbig, Silber', zd. *ərəzata-*, lat. *argentum*, gall. *argento-* (*Argento-ratum*), gr. ἄργυρος 'Silber'.

Zur Bildung von *arc-aṫ* vgl. *erk-aṫ* Eisen; vielleicht hat das eine Wort das andere beeinflusst. Das arm. Wort ist nicht aus dem Persischen entlehnt, wie Kretschmer, Einl. in d. Gesch. d. gr. Spr. 137 mit Andreas annimmt. Denn es hat die regelmässige Lautverschiebung (arm. *c* = idg. *g*[1]) durchgemacht und müsste als Lw. vielmehr *arzaṫ* oder *arjaṫ* (wenn ap. **arzata-* anzusetzen wäre) lauten.

57. արծուի *arcvi* (gen. *arcvoy*), seltner und später auch *arciv* (gen. *arcvi*) 'Adler' = skr. *ṛ́jipyá-* (Beiwort des *çyēná-* 'Adler'), zd. *ərəzifya-* 1) Name eines Berges, 2) 'Adler' in

ərəzifyōparəna- 'mit Adlerfedern', ap. ἄρξιφος[1])· ἀετὸς παρὰ Πέρσαις (Hesych).

arcvi lautgesetzlich aus **arcivi* = idg. **ṛg¹ipyo-*. Hierher nach Fr. Müller, WZKM. 9, 287 np. *āluh* 'Adler' aus **arduf* = ap. **ardufya-*? Neben ap. **arzifya-* (ἄρξιφος) wäre **ardifya-* denkbar, das lautgesetzlich = np. **ālih* sein könnte. Das von Horn, Grdr. p. 10 angeführte phl. *āluh* müsste jung, kurd. *āleh*, *hálō* entlehnt sein. — Georgisch Lw. *arcivi* 'Adler' Tchoubinof p. 25.

58. [*արձակ arjak* 'ungebunden, frei', *arjakem* 'löse, lasse los, lasse frei, entlasse' kann mit Sicherheit weder als Originalwort noch als Lehnwort zu skr. *srj* 'entlassen, loslassen, befreien', zd. *harəz* 'ausgiessen, entlassen' gestellt werden, da idg. *srg¹* = echtarm. **arc* wäre (cf. *zercanim*) und ap. **harz-* ins Arm. entlehnt als *harz-* in *apaharzan* (s. oben p. 104) vorliegt, neben dem im Pers. noch die Form *hard* (vgl. np. *hilad* = ap. **hrdatiy* = zd. *hərəzaiti* P. St. 220) besteht. Um die Etymologie zu halten, müsste man ein phl. **harzak* annehmen, das früh das anl. *h* verloren (darüber s. P. St. 216—217) und als **arzak* ins Arm. übergegangen wäre, um hier zu *arjak* (vgl. arm. *andarj* = phl. *andarz* oben p. 98) zu werden. Mir nicht wahrscheinlich. Ein phl. **arzak* 'frei von Fesseln' liegt Bdh. Gl. 59 nicht vor, da das mit Avestaschrift geschriebene Wort *aračak* Bdh. 69, 17, *arača* (Pazendform) Bdh. 70, 2 lautet. Vgl. P. St. 66.]

59. *արմնկն armukn* (*n*-St., gen. *armkan*) 'Ellenbogen': skr. *īrmá-s* 'Bug, Arm, Vorderschenkel', zd. *arəma-* 'Arm', osset. *arm* 'hohle Hand', *alm-arɣn*, *ärm-ärin* 'Elle' (Bischof Joseph Wb. 195), lat. *armus* 'Schulterblatt, Oberarm, Vorderbug', got. *arms* 'Arm', preuss. *irmo* 'Arm', ksl. *ramo*, *ramę* 'Schulter'.

armukn ist im Suffix vielleicht von *mukn* (gen. *mkan*) 'Maus, Muskel' (s. unten) beeinflusst.

60. *արջ arj* (*o*-St., gen. *arjoy* Eznik 175, später auch *u*-St.) 'Bär' = skr. *ṛkša-s*, zd. *areša-*, osset. *ars*, np. *xirs*, gr. ἄρκτος, lat. *ursus* 'Bär'.

61. *արտասր artausr* 'Thräne', pl. *artasu-k̄* (*i-a* St., gen. *artasvaç*), davon *artasvem* 'vergiesse Thränen': ahd. *trahan*

1) Tomaschek's »ἀρδιφιός« B.B. 7, 199 kann ich nirgends finden.

'Thräne', germ. Grdf. **trahnu-* (aus **drák¹nu-*) neben mhd. *traher* aus **trahru-*? (Kluge Wb. s. v. *Thräne*), vgl. d. *Zähre*, ahd. *zahar* = got. *tagr*, gr. *δάκρυ*, lat. *lacruma* u. s. w., idg. **dák¹ru-*? — Meillet, Idg. F. 5, 331.

Der Stamm *artasu-* (des Plurals) hat im Auslaut eine Silbe (wie z. B. *ti-*) verloren; *artaur* scheint zunächst auf *artasur-* zurückzugehen, obwohl analoge Fälle von *u*-Epenthese sonst nicht vorliegen (vgl. *asr* 'Schafwolle', St. *asu-*, *asvi* 'wollen', *pokr* 'klein', St. *poku-*; *manr*, St. *manu-* etc.). Da *rt* aus *tr* umgestellt (vgl. *kirtn* 'Schweiss' = *ἱδρώς*) und *a* vorgeschlagen sein kann, so lassen sich die arm. Wörter, von der Endung abgesehen, auf einen Stamm idg. **drak¹u-* zurückführen.

62. *oծանեմ* (*ócanem* d. i.) *auc-ane-m* (aor. *auc-i*) 'salbe': skr. *añj* (pr. 3. p. *anákti*) 'salben', lat. *unguo* 'salbe', *unguen* 'Salbe, Fett', ahd. *ancho* 'Butter', preuss. *anktan*, air. *imb*, cymr. *ymenyn* 'Butter'.

Arm. *auc* aus idg. **ong²*?

63. *oձ* (*ój* d. i.) *auj* (*i*-St., gen. *auji*) 'Schlange': lat. *anguis* 'Schlange', davon *anguilla* 'Aal', ahd. *unc* 'Natter', lit. *angìs* 'Natter, Schlange', *ungurỹs* 'Aal', ksl. *ąg-or-išti* 'Aal', air. *esc-ung* 'Aal' (Osthoff Idg. F. 4, 270).

Arm. *auj* aus ind. **ang²h*?

64. *oր* (*ór* d. i.) *aur* (*r*-St., gen. *avur*, pl. *avur-k̆*, gen. *avurç*) 'Tag': gr. *ἦμαρ* (*ἤματος*), *ἡμέρα*, lokr. *ἀμάρα* 'Tag'?

Arm. *aur* aus **āmōr* Meillet, Idg. F. 5, 331, vgl. Joh. Schmidt, Pluralb. p. 195; aus **ă-vōr* = **āivōr* Bartholomae, Stud. 2, 37.

65. *բազում* *bazum* (*i-a* St., gen. *bazmi*) 'viel': skr. *bahú-* (aus **bhn̥g¹hú-*) 'reichlich, viel', comp. *báhīyas-* 'überaus mastig', sup. *báhiṣṭha-* 'überaus fest, — dicht', *bahulá-* 'dicht, dick, breit, gross, viel', zd. *bązah-* 'Weite', *bąśnu-* (aus **bąznu-*) ('épaisseur' Darmesteter), bal. *bāz* 'viel', *baz* 'dicht' (Dames 47, 49), oder: lit. *bāžmas* 'Menge, Masse', lett. *bāſt* 'stopfen' (P. Stud. 29, Leskien, Bildung d. Nomina p. 421, Bartholomae, Idg. F. 7, 86)?

Man sollte im Arm. *banjum* für **bhn̥g¹hu-* erwarten. Anders Joh. Schmidt, Kritik der Sonantentheorie p. 66, dagegen Bartholomae, Idg. F. 7, 86. — Ueber gr. *παχύς* s. Solmsen, KZ. 33, 295, anders Prellwitz, BB. 21, 286, der lett. *biſs* 'dick,

dicht' (= **bheng¹hús*), *bisums* 'die Dicke', *bēschna* 'Dickicht' zu skr. *bahú-* = *παχύς* stellt.

66. *բահ bah* (*i*-St.) 'Spaten' : gr. *φάρος* (*ἄφαρος* = *ἀφάρωτος* 'ungepflügt'), lat. *forare* 'bohren', ahd. *borōn* 'bohren'?

Unsicher. Arm. *bah* kann für *barh* stehen und zu einer Wurzel *bher* gehören wie *mah*, älter *marh* 'Tod' zur Wurzel *mer* 'sterben'. Weitergehende Vermuthungen über die Grundform (**bhrtrom*?) und die Beziehungen zu skr. *bhrī*, zd. *brōiθra* 'Axt', np. *burīdan* 'schneiden', *bēl* 'Spaten' s. bei Bartholomae, Studien II, 27, 107, 180, Verfasser, P. St. 28 und 34. — Georg. *bari* 'bêche, pioche' (Tchoubinof p. 49) = arm. **barh*?

67. [*բա ba* oder *bay* hervorhebende Partikel[1]) wie lat. *qui-*

1) Von dieser hervorhebenden Partikel *bay* verschieden ist das bei einigen Schriftstellern nach Verben des Sagens statt des sonst allgemein gebräuchlichen *t'ē* 'dass' erscheinende *bay*, neben dem die auffälligen Formen *bam* und *bas* vorkommen, und zwar so, dass in der Regel (aber nicht immer!) nach dem Verbum des Sagens in der 1. p. sg. oder pl. *bam*, nach der 2. p. *bas*, nach der 3. p. *bay* gebraucht wird. Da nun der Wechsel von auslautendem *m*, *s*, *y* im Armenischen nur beim Verbum vorkommt, so wäre logischerweise zu schliessen, dass *bam*, *bas*, *bay* ursprünglich Verbalformen waren, die später zur Partikel erstarrten. Man denkt bei *bam*, *bas*, *bay* natürlich an gr. *φημί*, *φής*, *φησί*; wie aber wäre die Bedeutungsentwicklung zu denken?

Zu *bam* für *t'ē* siehe besonders Ephrem II, 5: *es asaçi bam astvack' içēk'* 'ich sagte, *bam* ('dass') ihr Götter seid', Citat aus Psalm 81, 6: *es asaçi t'ē astvack' içēk'* 'ich sagte, dass ihr Götter seid' (*ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε*). Andere Beispiele: Deut. 32, 26 *asaçi bam çreçiç znosa* 'ich sagte, *bam* ich will sie zerstreuen'; Jerem. 35, 15 'ich habe zu euch die Propheten gesandt, *bam* (gr. *λέγων*) bekehret euch ein Jeder von seinem bösen Wege'; Klagelieder 3, 54 *asaçi bam aha merżeçay* 'ich sagte, *bam* siehe ich bin verstossen'; ebenda 57: 'du sagtest, *bam* an dem Tage an dem du mich rufen wirst, fürchte dich nicht!'; Osk. Es. und Ephrem 'du sagtest *bam*' u. s. w. (s. Wb.); FB. 241, 11 'denn du selbst hast gesagt, *bas* im Lande China sind wir Könige gewesen von Ursprung und (von dort) hierher als Fremdlinge gekommen'; 2 Maccab. 1, 20 'sie erzählten und sprachen (wörtlich 'sprechen'), *bay* Feuer haben wir dort nicht gefunden'; 2 Maccab. 12, 24 'denn er sagte, *bay* Verwandte und Brüder von vielen von euch sind bei uns'; Klagelieder 3, 24 *asaç anjn im bay bażin im ē na* 'es sagte meine Seele, *bay* mein Antheil ist er'; Malcachi 2, 14 'und ihr sagtet, *bay* warum?' Vgl. auch Ephrem II, p. 8 und Wb.

Für gr. *ἔφη* steht *bay* Pit. (MX. 351, 11): 'wo sind die Grenzen Spartas?' *ev nora znizakn ççeal, bay yaism vairi* 'Und er, seine Lanze einheftend, *bay* ('sagte'): an diesem Orte'. Vgl. Aphthonius in Rhetores graeci ed. Walz II p. 252.

dem (z. B. *Berosos bay asē* 'Berosus quidem ait' Euseb. Chron. I, p. 17; *džvarin ba mtanel* (auch unser Herr hat dies gesagt) 'dass es schwér sei einzugehen' (nicht dass es unmöglich sei) Ephrem, ferner Euseb. Chron. I, 53 und Wb.): zd. *bā* (*yaṭ bā paiti* 'wo immer' vd. 3, 1; *mąnayən bā* vd. 5, 23), lit. *bà* 'ja wohl, sehr wohl'?

Unsicher. — Zu zd. *bā* vgl. *bāδa*, *bāiδištem* 'immer'. Fick vergleicht gr. *φή*, *φῆ* 'wie', got. *i-bai* u. s. w., anders Prellwitz, BB. 22, 77, alles unsicher.]

68. բայ *bay* (*i*-St.) 'Zeitwort (= Verbum), Wort (als Redetheil), Ausdruck' (*ῥῆμα* und *λέξις*), *erk-bay* 'zweifelhaft, unsicher' = gr. *φάτις* 'Sage, Gerücht, Rede' = *φάσις* 'Bejahen, Behauptung, Rede'. Idg. **bhətis*. — Bugge, KZ. 32, 4.

69. բան *ban* (*i*-St.) 'Wort, Rede, Vernunft, Urtheil, Sache': gr. *φωνή* 'Stimme', ags. *bēn* 'Bitte', ksl. *ba-s-nĭ* 'Fabel'.

Arm. *ban*, ags. *bēn* = idg. **bhānis* (Brugmann, Grdr. II, 271), gr. *φωνή* = idg. **bhōnā*.

70. բարձ *barj* (*i*-St.) 'Kissen' = skr. *barhís* 'Streu' (Opferstreu zum Sitz für die Götter und Opfernden), zd. *barəziš* 'Kissen' osset. *baz* 'Kissen', preuss. *po-balso* 'Pfühl', *balsinis* 'Kissen'.

Wäre *bhelg¹h* (mit *l*, nicht *r*, wie Fick, Wb. I, 494 annimmt) die idg. Wurzel, so käme arm. *barj* in den Verdacht, aus dem Persischen entlehnt zu sein. Aber es liegt im Persischen kein **barz* sondern *bāliš* 'Kissen' = ap. **bardiša-* vor. Doch vgl. P. St. p. 221—223, wonach auch **barz* möglich war.

71. բարձր *barjr* (gen. *barju*, nom. pl. *barjunĕ*) 'hoch, laut (von der Stimme), die Höhe', *berj* 'Höhe' in *erkn-a-berj* 'himmelhoch', *leṙn-a-berj* 'berghoch', *ułł-a-berj* 'aufrecht', *barjr-a-berj* 'sehr hoch': skr. *bṛhánt-* 'hoch, gross', zd. *bərəzant-* 'hoch, laut', *barəzah-* 'Höhe', *bərəzi-* (in Compos.) 'hoch', osset. *bärzond* 'hoch', np. *buland*, *burz* 'hoch', ahd. *berg* 'Berg', got. *bairgahei* 'Bergland', air. *bri* (gen. *breg*) 'Berg'.

Arm. *barjr* = idg. **bhṛg¹hú-*, *berj* = idg. **bhérg¹hos*. Hierher auch *barj-i* aor. von *baṙ-na-m* 'hebe, trage, ertrage, hebe auf' (*ambaṙnam*, *ambarji* 'erhebe' = *hambaṙnam*, *hambarji*, s. oben p. 176), in Comp. *barj*, z. B. *leṙn-a-barj* 'Last-tragend'? Vgl. *daṙnam*, aor. *darj-ay* 'kehre zurück'.

72. *բեկ bek* 'zerbrochen, gebrochen', *bek-ane-m* (aor. *bek-i*, 3. p. *e-bek*) 'breche', *bekor* 'Bruchstück': skr. *bhañj* (*bhanákti*) 'brechen, zerbrechen', *bhaṅga-* 'Brechung, Bruch, Welle' u. s. w., lit. *bangà* 'Welle', air. *com-boing* 'confringit', *combaig* 'fregit'.

Wurzel *bheg* oder *bheng*? Idg. F. 7, 109.

73. *բերան beran* (*o*-St.) 'Mund': lit. *burnà* 'Mund', ir. *bern*, acc. *beirn* 'Kluft' (Grdf. **bernā*) neben *berna*, acc. *bernaid* dass. (Grdf. **bernāt-*). Vgl. gr. *φάρυγξ* 'Schlund', alb. *brimε* 'Loch', aisl. *bora* 'Loch'. — Bugge, KZ. 32, 4, P. Persson, KZ. 33, 292, Fröhde, BB. 21, 315, Fick, Wb. II, 168.

74. *բերեմ ber-e-m* (aor. *ber-i*) 'bringe, trage' = skr. *bhárāmi* 'trage', zd. *barāmi* 'trage, bringe', gr. *φέρω* 'trage', lat. *fero* 'trage, bringe', got. *baíra* 'trage', ksl. *berą* 'sammele, lese', air. *berim* 'trage', *do-biur* 'gebe', *as-biur* 'sage'. Idg. **bhérō*.

Dazu *բեր* 1) *ber* (*i*-St.) 'Bewegung, Lauf, Andrang', Wb. 'latio, motus, impetus', vgl. gr. *φορά* 'Bewegung, Lauf, Flug, Fahrt' etc.; 2) *ber* (*o*-St. oder *i*-St.) 'Ertrag, Frucht, Fruchtbarkeit', vgl. gr. *φορά* 'Fruchtbarkeit, Fülle', *φέρμα* 'Frucht', np. *bar* 'Frucht'; 3) *ber* als 2. Glied von Comp. = 'bringend, tragend', z. B. *lus-a-ber* 'Licht bringend, Morgenstern', vgl. lat. *lucifer*; 4) *bér* 'age, agedum', dem gr. *φέρε* nachgebildet; *բեռն bern* (*n*-St., gen. *berin*) 'Last', vgl. gr. *φόρτος* 'Last, Fracht', skr. *bhārá-* 'Last', np. *bār* 'Last', alb. *barε* 'Last' (= **bhorno-*); Suff. *ա-ւոր a-vor* 'tragend', z. B. *lus-a-vor* 'leuchtend', vgl. gr. *λευκοφόρος*.

75. [*բիբեմ bib-e-m* 'piepen' Osk. bei Steph. Lehaçi: lat. *pīpo* 'piepen', *pīpulum* 'das Piepen', *pīpio*, *pīpilo* 'piepen', gr. *πιππίζω* 'piepen', d. *piepen* u. s. w.

Alle onomatopoetisch.]

76. *բիր bir* (*i-a* St., instr. *brav*) 'Stock, Knüttel': gr. *φιτρός* 'Block, Klotz, Stück Holz, Scheit'. — Bugge, Idg. F. 1, 452. Dazu auch d. *Beil* = ahd. *bīhal* aus germ. **bīβla-* = idg. **bhéitlom* und ksl. *biti* 'schlagen'? Vgl. Brugmann, Grdr. II, 114 Anm., Thurneysen, KZ. 31, 84. Davon zu trennen: 2) *bir* in *getn-a-bir*, *erkr-a-bir*, *hoł-a-bir* 'den Boden (die Erde) durchwühlend, aufgrabend', *br-em* (aus **birem*) 'grabe aus, höhle aus, zerstöre', davon *br-iç* 'Hacke'. Der Bedeutung

nach würde 2) *bir* zu *bah* 'Spaten' gehören, mit dem es sich aber lautlich nicht sicher vermitteln lässt (*bir* = **bhēro-*; *bah* = **barh* = **bhṛtrom*?).

77. բոկ *bok* 'barfuss': ksl. *bosŭ* 'barfuss', lit. *bãsas* 'barfuss', d. *bar* = mhd. ahd. *bar* 'nackt, bloss' (= idg. **bhosó-*), vgl. *barfuss*.

Arm. *bok* = idg. **bhosko-*? MSL. 8, 154. Wahrscheinlicher ist, dass ein arm. *k*-Suffix an arm. **bo-* aus idg. **bhoso-* antrat. Vgl. Bartholomae, Stud. 2, 13.

78. [բու *bu* 'Eule' Lev. 11, 16 u. s. w., auch *bvēč* (aus *bu-ēč*) Zenob und Arist. 36, 12: np. *būm* 'Eule', gr. *βύας*, *βίζα*, lat. *būbō* 'Uhu'.

Onomatopoetisch. — Vgl. georg. *bu*, *buvi* 'Eule', thusch *bui* 'Eule' (Schiefner, Versuch über die Thusch-Sprache p. 146).]

79. [բուտ *but* 'stumpf': lit. *bukùs* 'stumpf', *bùkti* 'stumpf werden'? — Meillet, MSL. 9, 150.

Unsicher, da keine Berechtigung vorliegt, *t* in arm. *but* und *k* in lit. *buk-* als Suffixe abzutrennen.]

80. բուծ *buc* (*i-a* St., gen. pl. *bc-aç*) 'Lamm' = zd. *būza-* 'Ziegenbock', *buzya-* 'von Ziegen' (scil. Milch), np. *buz* 'Ziege, Bock', auch *buza* 'Ziege', *buzīča* 'a kid', afgh. *vuz* 'Ziegenbock', *vuza* 'Ziege', d. *Bock* (= urgerm. **bukka-* aus **bhug'no-*?).

Vgl. Kretschmer, Einl. in d. Gesch. d. gr. Spr. p. 69 Anm. Zu d. *Bock* s. Kluge, Wb. s. v., zu air. *bocc* (neben *boc*), skr. *bukka-* s. Fick, Wb. II, 179. Woher *č* in semnan. *boča* 'junge Ziege', wax. *buć*, *büč* (Horn, Grdr. p. 49)?

81. բուծանիմ *buc-ane-m* (aor. *buc-i*) 'ernähre, füttere, ziehe auf': skr. *bhuj* (*bhuṅktē*, *bhuñjátē*) 'geniessen, benutzen, fressen', caus. *bhōjayati* 'Jmd. etwas essen lassen, speisen mit —, als Nahrung geniessen', *bhóga-* 'Geniessen, Essen, Speisen, Genuss, Benutzung, Gebrauch', *bhōjana-* 'Essen, Speise'.

Ueber zd. *būšti-* 'Genuss' (?) s. KZ. 28, 28; 30, 318, 326, dagegen Idg. F. 6 Anzeiger p. 34. — Arm. *buc-ane-m*, *buci* aus **boic-ane-m*, **boic-i*.

82. բուն *bun* (gen. *bni*) 'Stamm, Stiel, Schaft, Abstammung, Ursprung, Grund, Ende' ist oben p. 123 als Lw. = np. *bun* 'Grundlage, Grund, das untere Ende, Stamm', zd. *buna-* 'Grund,

Boden', skr. *budhná-* 'Boden, Grund, Unterste' u. s. w. angeführt, mit dem Vorbehalt, dass wenn arm. *bun* aus älterem **budn* entstanden wäre, es als original (= idg. **bhudno-*) gelten müsste. Es wäre dann auch gr. *πυθμήν* 'Boden, Stamm, Wurzelende', *πίνδαξ* 'Grund, Boden', lat. *fundus* 'Grund, Boden', d. *Boden* = ahd. *bodam*, aisl. *botn*, ags. *botm*, air. *bonn* 'solea' zu vergleichen. Zu diesen s. Joh. Schmidt, Kritik der Sonantentheorie p. 104.

Arm. *bun* etc. zu air. *bun* 'Wurzelstock, untere Ende' (Grdf. **bonu-*) und *bunad* 'Ursprung, Grundlage' (Grdf. **bonuto-*) gestellt von Bugge, KZ. 32, 5, Fick, Wb. II, 177 —?

83. գաղտ *gałt* adv. 'heimlich', *goł* (*o*-St.) 'Dieb', davon *gałt-a-goł-i* adv. 'heimlich', *gałtni* adj. 'verborgen, geheim', *goł-a-bar* adv. 'wie ein Dieb, heimlich': lett. *wilt* 'betrügen', *welts* 'vergeblich', lit. *pri-vilti* 'betrügen', *viltis* 'Hoffnung', *veltuī* 'unnütz, vergeblich', preuss. *prawilts* 'verrathen'. — Meillet, MSL. 9, 150.

Unsicher wegen der Bedeutungsverschiedenheit. — Lett. *welts*, lit. *veltuī* 'vergeblich' wird zu skr. *vṛthā* adv. 'beliebig, umsonst, vergeblich, verkehrt' (anders BB. 19, 149) gestellt, s. Idg. F. 3, 162. — Ist *vel* die Wurzel auch der arm. Wörter, so wäre *goł* = **volo-*, *gałt* = idg. **vl̥d-* zu setzen. — Zur Bedeutung der arm. Wörter vgl. d. 'stehlen' und 'verstohlen' = 'heimlich', got. *þiubs* 'Dieb': *þiubjō* 'heimlich', got. *hlifa* 'stehle': preuss. *au-klipts* 'verborgen', lat. *fur* 'Dieb': *furtim* 'verstohlen, insgeheim', ksl. *tatī* 'Dieb' (zd. *tāyu-* 'Dieb'): *tai* 'heimlich', *taiti* 'verbergen'.

84. գայլ *gail* (*o*-St.) 'Wolf': skr. *vṛka-*, zd. *vəhrka-*, np. *gurg*, got. *vulf-s*, ksl. *vlŭkŭ*, lit. *viĩkas*, alb. *uĩk* 'Wolf'. — Ueber gr. *λύκος*, lat. *lupus* s. Idg. F. 4, 279, Wackernagel, Altind. Gramm. I, p. 207.

Arm. *gail* ist lautgesetzlich = idg. **vl̥yo-*, lat. *lupus*, gr. *λύκος* = idg. **luk²o-*, die übrigen Wörter = idg. **vl̥k²o-*. Wie hängen diese Formen zusammen? Arm. *gail* aus idg. **vlk²y-* nach Bartholomae, Stud. II, 13, aus idg. **vailo-* = ir. *fael* 'Wolf' nach Fick Wb. II, 259. — Aus dem Georgischen (*mgeli* 'Wolf') ist arm. *gail* sicher nicht entlehnt.

85. գան *gan* (*i*-St.) 'Schläge, Prügel, Züchtigung', davon *gan-e-m* 'schlage, prügle': skr. *ghaná-* 'Knüttel, Keule', *ghāta-* 'Schlag', *hati-*, *hátha-* 'Schlag', *hatyā́-* 'Tödtung', *hánti* 'schlägt,

tödtet' = zd. *jainti* = np. *zanad* 'schlägt', gr. *θείνω* 'schlage', *φόνος* 'Mord', aor. *ἔ-πε-φν-ο-ν*, air. *guin* 'Wunde', perf. *ge-gon* 'tödtete', aisl. *guđr*, *gunnr* 'Kampf', lit. *ginczià* 'Streit' (Idg. F. 4, 268, 273).

Arm. *gan* aus **g²hₑni-* (*g²hn̥ni-*), vgl. BB. 17, 92.

86. *գառն garn* (*n*-St., gen. *garin*) 'Lamm' = gr. att. *ἀρήν* (Meisterhans, Gram. der attischen Inschr. p. 111), gortyn. *ϝαρήν*, hom. **ϝρην* in *πολύρρην* 'reich an Schafen', skr. *uraṇa-* 'Widder, Lamm', np. *barra* 'Lamm' aus **varnak* (P. St. p. 150 Anm. 2), phl. *varak* 'Widder'.

Arm. *garn* = gr. *ϝαρήν* = ap. **varnā* aus idg. *vṛ́n* (*vr̥ṛ́n*), gr. gen. *ἀρνός* = idg. *vr̥nós*. Arm. gen. *garin*, nom. pl. *garin-k* gebildet wie gr. gen. *πολύ-ρρηνος*, nom. pl. *πολύ-ρρηνες*.

87. *գարի gari* (gen. *garvoy*) 'Gerste': gr. *κρῖ*, *κρῖθή*, lat. *hordeum*, ahd. *gersta* 'Gerste'?

Unsicher. *κρῖθή* aus **ghr̥zdhā*? (KZ. 30, 352, vgl. 34, 528); lat. *hordeum* aus **ghr̥zdeyom*, ahd. *gersta* aus **gherzdā*. Für idg. **ghr̥zdhyā* resp. **ghr̥zdyā* wäre im Arm. zunächst **garzdi* resp. **garsti* zu erwarten und es frägt sich, ob daraus *gari* entstehen konnte.

88. [*գարշիմ garš-i-m* (aor. *garš-eç-ay*) 'habe Abscheu vor': lat. *horreo* 'starren, sich emporsträuben (vom Haar), schauern, schaudern, sich entsetzen, zurückschrecken vor', *horridus* 'rauh, stachelig, struppig, starrend, abstossend, schauderhaft', *horror* 'Starren, Schauder, Entsetzen', skr. *hr̥šyati* 'starr werden, zu Berge stehen (von den Haaren des Körpers, vor Freude oder Schreck), schaudern; sich freuen', ved. *hárṣatē* 'sich freuen'. — Meillet (briefl. Mittheilung).

Unsicher, da im Arm. keine Spur der urspr. Bedeutung 'starren' vorhanden ist. Zudem fragt es sich, ob das *h* von skr. *hr̥š*, lat. *horreo* nicht auf idg. *g¹h* (= arm. *j*, *z*) zurückgeht und ob idg. *rs* im Armen. nicht zu *r* oder *ṙ* werden muss (s. oben p. 409).

89. *գարուն garun* (gen. *garnan* für **garunan*) 'Frühling': zd. *vaŋri* = pl. *vahār* ZPGl. 23, 7, np. *bahār* 'Frühling' (P. St. 57), ap. *vāhara-* in *θuravāhara-*?, gr. *ἔαρ*, hom. *ϝέαρ* aus **ϝεσαρ* (W. Schulze, Quaestiones epicae p. 162, 165), lit. *vasarà* 'Sommer', ksl. *vesna* 'Frühling', skr. *vasantá-* 'Frühling',

vgl. *vasar-hā́* (Ludwig, Rigveda IV, 191). Lat. *vēr*, aisl. *vār* 'Frühling'.

Die Lautverhältnisse dieser Wörter bieten allerlei Schwierigkeiten, vgl. BB. 17, 118; 18, 7; Kretschmer, Einl. in d. Gesch. d. gr. Spr. 145. Lat. *vēr*, aisl. *vār* lassen sich nicht auf **vĕsr-* zurückführen. Aus **vesr-* hätte im Arm. *ger-* werden sollen. Ist die Endung *-un* erst im Armenischen an einen fertigen Nom. Acc. **gar* angetreten, so lässt sich *gar-* aus **gehar* = **vesr* = gr. ἔαρ erklären. In der Endung (*un*, gen. *nan*) stimmt *garun* (*garnan*) mit *aśun* (*aśnan*) 'Herbst' überein und unterscheidet sich von *amaṙn* (= *am-aṙ-n*, gen. *am-ar-an*) 'Sommer' und *jmeṙn* (= *jm-eṙ-n*, gen. *jm-er-an*) 'Winter'. Uebrigens hängen die Endungen des Nom. Acc. (*-un*) und der übrigen Casus (gen. *-nan*) nicht unmittelbar zusammen, da der zum Nom. *garun* unmittelbar gehörige Genitiv **garnoy* oder **garni* und der zum Gen. *garnan* unmittelbar gehörige Nom. **garunn* lauten müsste. Ist *garun* im Suffix von *aśun* beeinflusst oder umgekehrt? Vgl. dazu Joh. Schmidt, Pluralb. p. 207. — Arm. *aśun* 'Herbst' kann nicht zu got. *asans*, ksl. *jesenĭ*, preuss. *assanis* 'Herbst' gehören.

90. գլորեմ *gel-u-m* (aor. *gel-i*) 'drehen, umdrehen, zusammendrehen, winden', med. 'sich drehen, sich winden', στρεβλόω, *gel-aran* 'Folter': gr. εἰλύομαι (= ϝελυομαι) 'volvi' (W. Schulze, Quaestiones epicae 336 Anm. 1), ἐλύσθη 'wand, krümmte sich', lat. *volvo* 'wälzen, drehen', med. 'sich wälzen, sich winden, sich drehen'. — Meillet, MSL. 8, 163.

Die griech. und lat. Wörter setzen eine Wurzel *velu*, *vlū* voraus, Solmsen, Studien zur lat. Lautgeschichte p. 2.

91. գեղձ-ք *geły-k* nach Wb. 'Drüsen' (nur Grig. Nius. 8. Jhd.) = ksl. *žlěza* 'glandula', russ. *železa* 'Drüse'. — Bugge, KZ. 32, 5.

Grdf. **ghelg¹hā*, also ahd. *chelch* 'Kropf' davon zu trennen. — Arm. *geły* (*pateal*) = σμῖλαξ (περιπλεκομένη) Nahum 1, 10 (eine Windenart) und *geły*, *gełjumn* 'Verlangen, Rührung' davon zu trennen. Letzteres stellt Bugge, KZ. 32, 6, zu ksl. *želěti*, *želati* 'wünschen' (Wurzel *g²hel*). So könnte man auch *geły* σμῖλαξ zu arm. *gelum* 'sich winden' (s. oben Nr. 90) stellen und lat. *con-volvulus* 'Winde', gr. ἕλιξ 'Windung, Geringel, Ranken, eine Art Epheu' etc. vergleichen.

92. *գեղմն gełmn* (*n*-St., gen. *gełman*) 'Wolle, Vliess' (πόκος Psalm 71, 6): lat. *vellus* (= **vel-nos-*) 'Wolle, Vliess, Pelz', got. *vulla* (= **vl̥nā*) 'Wolle', lit. *vilna* 'ein Wollhärchen', pl. *vilnos* 'Wolle', ksl. *vlŭna*, ir. *olann*, cymr. *gulan*, skr. *úrṇā* (aus **vl̥nā*) 'Wolle'. Vgl. gr. εἰλύω 'umhülle', εἴλυμα 'Hülle', ἕλυτρον 'Hülle, Bedeckung' u. s. w. (Solmsen, Studien zur lat. Lautgeschichte p. 2).

Arm. *gełmn* aus **gełman* = idg. **velmn̥* (wenn es idg. ein Neutrum war).

93. *գետ get* (*o*-St., gen. *getoy*) 'Fluss': skr. *udán-* (loc. *udán*, gen. *udnás*), *udaká-* 'Wasser', gr. ὕδωρ (ὕδατος) 'Wasser', lat. *u-n-da* 'Welle', got. *vatō*, ahd. *wazzar*, lit. *vandů*, ksl. *voda* 'Wasser'?

Ueber den Ablaut der Wurzel und das Suffix s. Joh. Schmidt, Pluralb. p. 202—206, Bartholomae, BB. 15, 31, Brugmann, Grdr. II, 559, Pedersen, KZ. 32, 246. Bei arm. *get* ist 1) die Bedeutung 'Fluss' auffällig, die keinem der verwandten Wörter zukommt, 2) das *e* der Wurzel, das sich sonst nirgends mit Sicherheit nachweisen lässt. Auch die Stammform idg. **vedo-*, die arm. *get* voraussetzt, ist auffällig gegenüber den sonst vorliegenden *n*- und *r*-Stämmen.

94. *գին gin* (*o*-St., gen. *gnoy*) 'Kaufpreis', davon *gn-e-m* 'kaufe' = skr. *vasná-* ntr. 'Kaufpreis', *vasnayāmi* 'feilsche', gr. ὠνος 'Kaufpreis', ὠνή 'Kauf', ὠνέομαι 'kaufen', gortyn. ὠνῆν 'verkaufen' KZ. 32, 293, lat. *vēno*, *vēnui* 'zum Verkauf', *vēnum dare*, *vendere* 'verkaufen'. Vgl. np. *bahā* 'Werth' = ap. **vaha-* P. St. p. 32.

Ksl. *véno* 'Mitgift' wird hierher gestellt von Solmsen, KZ. 29, 81 und Kretschmer, Einl. in d. Gesch. d. gr. Spr. p. 145, obwohl *sn* im Slavischen bleibt. Besser stellt Brugmann, Grdr. II, 140, Pedersen, Idg. F. 5, 67 *véno* (aus **védno*) zu gr. ἕδνον (= ϝέδνον) 'Brautgeschenk'. — Skr. *vasná-m*, lat. *vēnum* = idg. **ves-no-m*, arm. *gin* = idg. **vēs-no-m* (wegen *i* für *e*, vgl. *zgenum* Nr. 144 aus **zgesnum*). Vgl. P. Persson, Studien p. 79.

95. *գինի gini* (gen. *ginoy*) 'Wein': gr. οἶνος (aus ϝοινος), lat. *vīnum* 'Wein', alb. *vēnɛ* (aus **vainā* G. Meyer, Etym. Wb. p. 466).

Arm. *gini* aus **gēni* = vorarm. **voinio-*. Zum Vocalismus vgl. arm. *git-em* = gr. οἶδα. — Die Sprachen der benachbarten

kaukasischen Völker haben ein ähnlich klingendes Wort für ‘Wein’ (z. B. georg. *ɣvino* Tchoubinof p. 526, mingrel. *gvini* u. s. w.). Das beweist aber noch nicht, dass das armenische Wort aus einer dieser Sprachen entlehnt ist. Siehe oben p. 397 und vgl. Hehn, Kulturpflanzen[6] p. 91—93.

96. *գիշեր gišer* ‘Nacht’ (*gišeroy* ‘der Nacht’, *i gišeri* ‘in der Nacht’, *gišeri* ‘Nachts’): gr. hom. ἔσπερος ‘Abend’, τὰ ἕσπερα ‘die Abendzeit’, später ἡ ἑσπέρα, lat. *vesper* ‘Abend’, *vespera* ‘Abendzeit’, air. *fescor* (aus **vespero-* nach Foy, Idg. F. 6, 328), lit. *vãkaras*, ksl. *večerŭ* ‘Abend’.

Es ist ebenso unmöglich die Wörter zu trennen wie sie lautgesetzlich zu vereinigen. Im Armenischen ist zudem *i* auffällig, das (in nicht-letzter Silbe) nach den Vocalgesetzen aus *ē* = idg. *oi*, *ei* entstanden sein müsste. Ein *i* = idg. *ē* (BB. 17, 119 Anm.) wäre ausgefallen. — Die formell ähnliche Gleichung: *գէշ gēš* (gen. *gišoy*) ‘Aas’: lat. *vescor* ‘speise’, *vescus* ‘zehrend, abgezehrt’ ist abzulehnen.

97. *գիտեմ git-e-m* (aor. *git-aç-i*) ‘weiss’, davon *gēt*, *gitak*, *gitun* ‘wissend, weise, kundig’ = skr. *véda*, zd. *vaeδa*, gd. *vaedā*, gr. οἶδα, got. *vait*, ksl. *vĕmi* (*vĕdĕ*) ‘weiss’, preuss. *waidimai* ‘wir wissen’.

98. *գլորմ gl-e-m* ‘rolle, werfe nieder’, *gl-an* ‘Cylinder’, *gl-or-e-m* ‘rolle, werfe nieder’, pass. (*glorim*) ‘rolle, strauchele, falle’: ksl. *valiti* ‘wälzen’, bulg. *val* ‘Cylinder’, russ. *valŭ* ‘Welle, Walze, Cylinder’, *valunŭ* ‘runder Kieselstein’, *valiti* ‘werfen’ (auf die Erde), ‘umwälzen’, refl. ‘fallen’ u. s. w. (Miklosich, Etym. Wb. p. 378), skr. *vālayati* ‘rollen machen, umwenden’; vgl. got. *valvjan* ‘wälzen’, *val-t-jan* ‘sich wälzen’, d. *Welle* (aus **velnā*), skr. *ūrmi-* ‘Welle’, lat. *volvo* ‘wälze’ u. s. w. — Meillet, MSL. 9, 144.

Nach dieser Etymologie würde *glem* zu *gelum* ‘drehe’ (s. oben) gehören. — Arm. *glem* kann für **gilem* und **gulem* stehen. Nach Meillet wäre es = **gulem* aus idg. **vōleyō*, Wb. stellt es mit Recht zu *gil* ‘Wurfstein’ (nur 1 Maccab. 2, 36) aus **vēl-*. Danach *glem* aus **gilem* = **vēleyō*?

99. *գոյ goy* ‘ist, existirt, ist vorhanden’ (pl. *gon*, impf. *goir*, pl. *goyin*, conj. *guçē* Mt. 13, 12), *goy* (*i*-St.) ‘seiend, existirend, Sein, Existiren, Vorhandensein, Gut, Habe’, *goyiv iurov* (‘mit

seinem Sein') = 'gänzlich, ganz und gar': skr. *vásati* 'verweilt, wohnt', *vasatí-* 'Verweilen, Wohnung, Nest', *vastu-* 'Sitz, Ort, Ding, Gegenstand', *vā́stu-* 'Stätte, Hofstatt, Haus', zd. *vaŋhaiti* 'verweilt', got. *visan* 'sein, bleiben, verweilen', praet. *vas* 'ich war', *vists* 'Wesen, Natur', ahd. *wesan* 'sein, vorhanden sein, da sein', air. *feiss* 'Bleiben, Rasten', *foss* 'Bleiben, Ruhe' (Fick, Wb. II, 277)? — Arm. *gom* (*o*-St.) 'Stall' (ins Kurdische und Georgische: *gomi* entlehnt) gehört schwerlich hierher.

Das arm. Verbum ist in der ältesten Zeit (z. B. in der Bibel) nur in den angeführten Personen vorhanden; die 1. und 2. Personen sind erst später nach Analogie der andern Verba dazu gebildet. Das Substantiv *goy* könnte aus der 3. p. sg. praes. hervorgegangen sein wie *ē* 'seiend' aus *ē* 'ist', kann aber auch ursprünglich nominal sein, vgl. *kay* στάσις (Deut. 28, 65) zu *ka-m* 'stehe', *ka-y* 'steht'; *bay* 'Wort' = φάσις (arm. *-y* = idg. suff. *-ti*). Der Conj. *guçē* (aus **goiçē* = **go-içē*) ist am häufigsten in der Bedeutung: 'es möchte sonst sein dass' = 'dass nicht, damit nicht'. — Bugge wendet KZ. 32, 6 mit Recht gegen diese Etymologie ein, dass idg. (**vésō*) **véseti* zu (**gem*) **gē* hätte werden müssen. Nach Meillet, MSL. 8, 155, wäre *o* aus dem Perf. (idg. **vóse*) bezogen.

100. [գոչեմ *goč-e-m* 'schreie, brülle' passt wegen seiner Bedeutung, *koč-e-m* 'rufe' wegen seines *k* (für *g*) nicht zu skr. zd. *vač* 'sagen, sprechen, reden', gr. ἔπος 'Wort, Rede', εἰπεῖν 'sagen, sprechen', ὄψ 'Stimme', ὄσσα 'Stimme, Ruf, Gerücht', lat. *vox* 'Stimme', *vocare* 'rufen', ahd. *gi-wahannen* 'gedenken, erwähnen', nhd. *er-wähnen*, preuss. *wackītwei* 'rufen', *wackis* 'Geschrei', air. *iar-faigid* 'Fragen'. Allerdings kann man annehmen, dass arm. *goçem* ursprünglich 'rufen' bedeutet habe, nur lässt sich diese Annahme nicht beweisen.]

101. գործ *gorc* (*o*-St., gen. *gorcoy*) 'Werk, That, Arbeit', davon *gorc-e-m* 'wirke, thue, bearbeite', *gorc-i*, *gorc-aran* 'Werkzeug' u. s. w. = gr. ἔργον (*ϝέργον*) 'Werk', ἔρδω (perf. ἔοργα) 'wirke, thue, vollbringe' (vgl. ῥέζω), ἐργάζομαι 'arbeite', ὄργανον 'Werkzeug', ahd. *werk*, *werch* 'Arbeit, Werk, That, Handlung', nhd. *Werk*, got. *vaírkjan* 'wirken, bewirken, machen, thun', *vaírhts*, *vaurstv* 'Werk', zd. *vərəzyeiti* 'thut, macht, bearbeitet', *varəza-* 'Thun', np. *barz*, *varz* 'Feldarbeit'. Wurzel *verg*[1].

102. գորտ *gort* (*i*- und *o*-St., instr. *gortiv* Ex. 8, 2, gen. *gortoy* Ex. 8, 12) 'Frosch': lett. *warde*, lit *varlẽ* 'Frosch'.

103. գտանեմ *gt-ane-m* (aor. 1. *gt-i*, 3. *e-git*) 'finde', *gt-ak* 'Erfinder, Urheber', *giut* (*i*-St., gen. *giuti*) 'Finden, Fund, Gewinn, Erfindung', in Comp. z. B. *hnar-a-giut* 'der Mittel und Wege findet für —, Erfinder, Urheber': skr. *vid* 'finden', pr. *vindáti*, aor. *ávidat*, pass. *vidyátē*, *-vinda-* (am Ende eines Compos.) 'findend', zd. *vindaiti* 'findet, erlangt', air. *finnaim* 'finde, mache ausfindig'.

104. [դաղ *dag* 'drängend, eindringlich, flehend, inständig, insistirend', nur in der Phrase: *alu ev dag banivk* 'mit schmeichlerischen und drängenden Worten' Philo Paralip. (Venedig 1826) p. 549 (mit Bezug auf Richter 16, 16), Pit., Srk. hang.: skr. *dah* 'verbrennen, brennen', np. *dāγ* 'Brandmal, Mal', got. *dags* 'Tag', lit. *degù*, *dègti* 'brennen'. Wurzel *dhegh*.

Unsicher wegen der Verschiedenheit der Bedeutung.]

105. դ *d* (suffig. Pron.): skr. *tá-m*, zd. *tə-m*, gr. *τό-ν* (acc.) u. s. w. — Brugmann, Grdr. II, p. 767. — Ueber die Bedeutung und die Ableitungen s. unter ու *u*.

106. դալ *dal* aus *dail* 'Biestmilch' (nur bei Ephrem Exodus und daraus bei Vardan Exodus), *dayeak* (*i-a* St., gen. *dayeki*) 'Amme, Erzieher' (*dayeak snuçič* 'Pflegevater' FB. 235), *di-e-m* 'sauge' (die Brust, die Milch), *di-eç-uç-ane-m* 'säuge', *di-eç-ik* 'Säugling', *stn-di* ('Brust-saugend') 'Säugling': skr. *dhāyati* 'saugt', ptc. *dhītá-*, *dhāyas-* 'Saugen, Ernähren', *dhēnú-* 'milchend', *dhātrī-* 'Amme', zd. *daenu-* 'Weibchen von Thieren', np. *dāya* 'Amme', osset. *däyun*, *däin* 'saugen', kurd. *daīn* 'Amme', *dēlik* 'Hündin', gr. *θήσατο* 'sog', *θηλή* 'Mutterbrust', *θῆλυς* 'weiblich', *θηλώ* 'Amme', *θηλάζω* 'säuge, sauge', *γαλαθηνός* 'Milch saugend', *τιθήνη* 'Amme', lat. *fēlāre* 'saugen', *fēmina* 'Weib', *fīlius* 'Sohn', *fīlia* 'Tochter', ahd. *tāan* 'säugen', got. *daddjan* 'säugen', ahd. *tila* 'weibliche Brust', ksl. *dojǫ* 'säuge', *doilica* 'Amme', *dětę* 'Kind', lett. *dēju* 'sauge', *dēls* 'Sohn', *dīle* 'saugendes Kalb', lit. *dëna* oder *dėna*? 'trächtig', *pirmdėlė* 'die zum ersten Mal geboren hat', alb. *deľe* 'Schaf', air. *dínim* 'sauge', *díth* 'suxit', *dínu* 'Lamm', *del* 'Zitze'. — Wurzel *dhēi* (*dhē*), *dhəi*, *dhī*.

107. ձալար *dalar* (*o*-St.) 'grün, frisch, das Grün' (Gras, Kraut, Rasen), *dalari* 'das Grün': gr. θαλερός 'blühend, frisch, kräftig', θάλλω 'blühe, strotze', θαλλός 'Zweig, Laub', θάλος 'Sprössling'.

dalar = *dal-ar* gebildet wie *ard-ar* s. oben Nr. 53.

108. դարբին *darbin* (*i-a* St., gen. pl. *darbnaç*) 'Schmied': lat. *faber* 'Werkmeister, Künstler' (Schmied, Zimmermann u. s. w.), adj. 'künstlerisch, geschickt', adv. *fabrē* 'künstlich, meisterlich', got. *gadaban* 'passen, sich ereignen', *gadōfs* 'schicklich, passend', lit. *dabinù* 'schmücke' u. s. w. — Meillet, MSL. 8, 165.

Die Zusammenstellung würde sicherer sein, wenn sich nachweisen liesse, dass arm. *darbin* urspr. eine allgemeinere Bedeutung, wie etwa 'Künstler', gehabt hätte. Lautlich ist dagegen nichts einzuwenden, da idg. **dhabhro-* 'passend' (= lat. *faber* 'künstlerisch', ksl. *dobrŭ* 'gut' Fick, Wb. I, 462) im Arm. zu *darb-* werden musste.

109. դաւ *dav* 'Hinterlist': skr. *dabh*, zd. *dab* 'hintergehen, täuschen', s. oben p. 138.

Joh. Schmidt, Kritik der Sonantentheorie p. 65 setzt als idg. Wurzel *dhembh*, dagegen Bartholomae, Idg. F. 7, 82 flg. eine Wurzel *dhebh* (s. p. 93) an. War *dh-mbh*, *d-mbh* oder *d-bh* (= arm. **d-mb*, **t-mb*, **t-v*) die idg. Wurzel, so muss arm. *dav* Lehnwort sein; ist aber ein idg. Nomen **dhobho-* (oder **dhabho-*) vorauszusetzen, so kann arm. *dav* sowohl entlehnt wie original sein.

110. դեղեմ *de-dev-i-m* 'schwanken, wanken': skr. *dhū* (pr. *dhūnóti*) 'schütteln', intens. *dōdhavīti*, ptc. *dávidhvat-* 'heftig schütteln, sich heftig hin und her bewegen' (gr. θύνω 'stürme, stürze heran', θύω 'stürme daher'). — KZ. 32, 38.

Arm. *de-dev-i-m* kann reduplicirt, *-dev-* = idg. *dhev*, skr. *dhū* = idg. *dhū*, hochstufig *dhevə* (*dhēu* nach Joh. Schmidt, Kritik der Sonantentheorie p. 67) sein.

111. դեռ *deṙ* 'noch': lit. *dár* 'noch'. — Meillet, MSL. 9, 150.

112. [դի *di* (*o*-St., gen. *dioy*), *diakn* 'Leiche, Leichnam' gehört trotz Fr. Müller, Armeniaca VI, Nr. 7 nicht zu got. *divans* 'sterblich' wie auch դիք *di-k* (gen. *diç*) 'Götter' kaum zu gr. θεός (Fr. Müller, ebenda Nr. 8). Got. *div-* ist aus **dhev* entstanden

(vgl. got. *dauþs* 'todt', *dauþus* 'Tod'), das im Arm. nicht zu *di* werden kann, gr. θεός aus *θεσός (Brugmann: *$g^{1}hevos$, Prellwitz: **dhvesos*), das sich mit arm. *di-ǩ* nur vermitteln lässt, wenn man annimmt, dass ersteres aus idg. **dheso-s* (was nicht sicher ist), letzteres aus idg. **dhēs-*, **dhēsi-* entstanden ist. Vgl. Bartholomae, BB. 17, 348. Doch kann arm. *di-ǩ* auch auf **dhēti-*, **dhīti-* u. s. w. zurückgehen.

In der Composition tritt für *di-* 'Götter' der Gen. *diç* (zum Unterschied von *di-* 'Leiche') ein, z. B. *diç-a-paštՙ* 'Götter-verehrer, Götzendiener'. Daneben steht *div-a-paštՙ* 'Dämonenverehrer' von dem pers. Lw. *dev*, gen. *divi* 'Teufel, Dämon' (s. oben p. 140). Durch Mischung beider entstand *divç-a-paštՙ* 'Götterverehrer, Götzendiener' Euseb. Chron. I, 36, 1. Ebenso *divç-azn* 'Halbgott, Heros', eigentl. 'vom Stamme der Götter'.]

113. Հիզանիմՙ *diz-ani-m* 'sich aufhäufen, sammeln', inf. *dizanel* ἐπαθροίζεσθαι Luc. 11, 29 (von der Menge, auch von Wolken, Rauch, Wogen, Sünden), aor. 3. pl. *dizan* 'häuften sich', act. pr. *dizanem* (unbelegt), aor. 3. p. *edēz* 'häufte auf' (ἐστοίβασε) 3 Kg. 18, 33, ptc. *dizeal* 'gehäuft habend' Laz., 3. pr. *dizu* 'häuft' Hesychius von Jerusalem (8. Jhd.), Philo Gen., pass. *dizu* 'häuft sich' Anan. Shirak., pr. *diz-e-m* später (Narek., Sargis), *dēz* 'Haufe', davon *dizanam* 'aufsteigen' Daniel 3, 47: skr. *dēhí-* 'Aufwurf', Damm, Wall', zd. *diz* 'aufwerfen, errichten', *uzdaeza-* 'Aufwurf, Mauer', *pairidaeza-* 'Umfriedigung', ap. *didā-* 'Festung', np. *diz*, *dēz* 'Burg', gr. τεῖχος, τοῖχος 'Mauer, Wand', osk. *feihúss* 'muros'. — Wurzel *dheig*^{1}h.

114. Հնեցՙ *d-ne-m* 'setze, lege', pass. 3. p. *dni* 'wird gesetzt, gelegt, liegt', aor. act. 1. *edi*, 2. *edir*, 3. *ed*, pl. 1. *edaǩ*, 2. *ediǩ*, 3. *edin*, fut. 1. *ediç*, 2. *diçes*, 3. *diçē*, pl. 1. *diçuǩ*, 2. *dijiǩ*, 3. *diçen*, ipt. aor. 2. *dir*, pl. 2. *diǩ*, pass. aor. 3. *edav*, fut. 3. *diçi*, ptc. aor. *edeal*: skr. *dádhāti* 'setzt', aor. *ádhāt*, zd. *daδāiti* 'setzt, macht, schafft', aor. *dāṭ*, ap. *adadā* 'hat gemacht', *adā* 'hat geschaffen', gr. τίθημι (θήσω, ἔθη-κ-α) 'setze, lege, stelle, mache', got. *gadēþs*, ahd. *tāt* 'That', ahd. *tuon* 'thun', ksl. *dějǫ*, *deždǫ*, inf. *děti* 'legen', lit. *dėmi*, *dedù*, inf. *dėti* 'legen'. — Dazu Հիրՙ *dir* (*i*-St., gen. *dri*) 'θέσις, Setzung, Lage' mit einem *r*-Suffix gebildet, vgl. *lur*, *lir* und *tur*. — Aor. 3. p. *ed* = idg. **édhēt*, skr. *ádhāt*; pr. *dnem* aus **dinem* = **dhē-n-ō*?

115. *դու du* 'du' = gr. dor. *νύ* (att. *σύ* mit *σ* aus *τν-*), lat. *tū*, got. *þu*, ahd. *du*, *dū*, ksl. *ty*, lit. *tù*, preuss. *tou*, *tu*, air. *tú*, gd. *tū*, *tvēm*, zd. *tūm*, osset. *du*, *dᵢ*, ap. *tuvam*, skr. *tuvám*, *tvám*, idg. **tŭ* und **tū* (Joh. Schmidt, Pluralb. 219 Anm.).

Idg. anlautendes *t* nur in arm. *du* (vgl. osset. *du*) und in dem Pron. *d* (= **to-*, s. oben Nr. 105) zu *d* geworden. Vgl. Brugmann, Grdr. II, p. 767.

116. *դուռն durn* (gen. *dran*, abl. *i dranē*, instr. *dramb*, pl. nom. *durk̔* (neben *drunk̔*), acc. *durs*, gen. abl. *draç*, instr. *drauk̔*) 'Thür, Thor, Hof', in Comp. und Ableitungen *dr-* aus *dur-* z. B. *dr-a-kiç*, *dr-açi* 'Nachbar, benachbart', *drand* s. oben Nr. 31 oder *drn-* aus *durn-* z. B. *drn-a-ṗak* 'Riegel' = gr. *θύρα* 'Thür', lat. *forēs*, got. *daúr*, ahd. *turi*, nhd. *Thür*, lit. *dùrys* pl. 'Thür', *dvāras* 'Hof', ksl. *dvĭri* pl. 'Thür', *dvorŭ* 'Hof', alb. *dere* 'Thür', air. *dorus* 'Thor', zd. *dvar-əm* (acc.) 'Thor', np. *dar* 'Thür', ap. *duvarayā* 'am Hofe', skr. *dvār*, *dur* (du. *dvā́rāu*, pl. *dvā́ras*, acc. *dúras*) 'Thür'. — Idg. **dhvor-*, **dhver-*, **dhur-*.

Ueber das *n* von *dur-n* s. Idg. F. 4, 113—115. — Zu arm. *i durs* 'hinaus' vgl. gr. *θύραζε* 'hinaus', *θύρηθι*, *θύρηφι* 'draussen', lat. *forās* 'hinaus', *foris* 'draussen', np. *dar* 'hinaus, draussen'.

117. *դուստր dustr* (*r*-St., gen. *dster*) 'Tochter' = skr. *duhitár-*, zd. *duγδar-*, gd. *dugədar-*, np. *duxtar* und *duxt*, gr. *θυγάτηρ*, got. *daúhtar*, ksl. *dŭšti*, lit. *duktẽ* 'Tochter'.

Idg. Grundform **dhughətér-*, schwach *dhughtr̥-* = *dhugdhr̥-* nach Bartholomae, Idg. F. 7, 54. Nach Ausgleich der beiden Themata und Einwirkung der Verwandtschaftsnamen auf *-ter* (**pətér-* 'Vater', **māter-* 'Mutter' etc., vgl. Idg. F. 7, 55) entstand vorarmenisch nom. sg. **dhuktér*, pl. **dhuktéres* = urarm. **dustir*, pl. **duster-k̔* = arm. *dustr*, pl. *dsterk̔*.

118. *դուրգն durgn* (*n*-St., gen. *drgan*) 'Töpferrad' = gr. *τροχός* 'Rad, Töpferrad, Töpferscheibe', air. *droch* 'Rad' (Fick, Wb. II, 156)?

Um die Zusammenstellung zu halten, muss angenommen werden, dass die idg. Grundform **dhrogho-* (= *τροχός*, air. *droch*) und **dhrōgho-* (MSL. 8, 155, vgl. Idg. F. 2, 269) war, und dass im Armenischen *ur* aus *ru* umgestellt ist. Also: **dhrōgho-* = arm. **drugo-* = **durgo-* = *durgn*? Weiterbildungen mit *n*-Suffix sind im Armenischen häufig.

119. *ե e* = Augment der 3. p. sg. des einfachen Aoristes: gr. *ε*, skr. *a*, vgl. *e-git* 'er fand' = skr. *á-vid-at*, *e-d* 'er setzte' = skr. *ádhāt*, *e-tes* 'er sah' = gr. *ἔ-δρακε*, *e-liḳ* 'er verliess' = gr. *ἔλιπε*, idg. **e-lik²-et* u. s. w.

Ausserhalb der 3. Person erscheint das Augment nur im Aorist der Verba *dnem* 'setze', *tam* 'gebe', *gam* 'komme', immer aber nur in Formen, die mit dem Augment nicht mehr als eine oder zwei Silben zählen. Vgl. Brugmann, Grdr. II, p. 866.

120. [*ելանեմ el-ane-m* (aor. *el-i*) 'gehe hinaus, gehe hervor, gehe hinauf, steige auf', *el*, *el-ḳ* (*i*-St.) 'Ausgang, Aufgang': gr. *τέλλω*, *τέλλομαι* 'gehe auf, steige auf' (von Gestirnen, Pflanzen u. s. w.), *ἀνα-τολή* 'Aufgang', *πέλω*, *πέλομαι* 'bewege mich', *περιπλόμενος* 'sich herumdrehend', skr. *čar* 'sich bewegen' u. s. w., idg. **k²élō*. — Bugge, KZ. 32, 53; Meillet, MSL. 7, 162.

Unsicher, da der Abfall eines anl. *k²* vor *e* nicht nachweisbar ist, vgl. *č̣orḳ* 'vier' = idg. *k²etvores*.

Bartholomae denkt an skr. *íyarti* 'in Bewegung setzen', d. *eilen*, ahd. *ílen*?]

121. *եկն ekn* (3. p. aor.) 'er kam' = skr. *ágan* (3. p. aor. von *gam* 'gehen, kommen') = idg. *é-g²em-t*. Zu gr. *βαίνω* 'gehe', lat. *venio* 'komme', got. *qima* 'komme' u. s. w.

Das Augment findet sich hier in allen Formen des Aorists (wie bei *edi*, *edir*, *ed* u. s. w.) und ist von da auch ins Futurum (vgl. 1. *ediç*, aber 2. *diçes* etc. von *d-ne-m*), Particip (vgl. *edeal*) und die vom Aorist gebildeten Substantiva *ek* (*i-a* St.) 'προσήλυτος', *ek* (*i*-St.) 'Ankunft' eingedrungen. — Die übrigen Aoristformen: 1. *eki*, 2. *ekir*, pl. 1. *ekaḳ*, 2. *ekiḳ*, 3. *ekin* gehören vielleicht zur Wurzel *g²ā*: skr. *jigāti*, aor. *agām*, *ágās*, *ágāt*, zd. *gāṭ*, gr. *ἔβη*? Dann hätte ursprünglich neben 3. *ekn* = **ég²emt* ein **ek* = **ég²āt* gestanden, zu dem (nach Muster von 3. *ed*: 1. *ed-i*, 2. *ed-ir*) 1. *ek-i*, 2. *ek-ir* (für urspr. **ekay*, **ekar*?) hinzugebildet wurde. Das Praesens *gam* 'komme' gehört zu einer Wurzel tiefstufig *ghə*, hochstufig *ghō* oder *ghā* oder *ghē* (vgl. *tam* 'gebe' von Wurzel *də*, hochstufig *dō*). Dazu vgl. Fick, Wb. I, 417, Prellwitz, Etym. Wb. s. v. *κιχάνω*, Wiedemann, das lit. Präteritum 142.

122. *եղբայր elbair* (*r*-St., gen. *elbaur*) 'Bruder' = skr. *bhrā́tar-*, zd. *brātar-*, ap. *brātar-* (nom. skr. *bhrātā*, zd. *brāta*,

gd. *brātū*, ap. *brātā*), np. *birādar*, gr. φρᾶτωρ, φρᾱ́τηρ 'Theilnehmer an einer φρατρία', lat. *frāter*, got. *brōþar*, ksl. *bratrŭ*, lit. *broter-ėlis* ('Brüderchen'), air. *bráthir* 'Bruder'.

Arm. nom. *ełbair* = idg. **bhrā́tōr* oder **bhrā́tēr*; gen. *ełbaur* = idg. **bhrātrós*.

123. [*եղեւին ełevin* 'Ceder' (Gen. 21, 15 für gr. ἐλάτη), *ełevn-a-ṗait* (*i*-St.) 'Cedernholz, Cedernbaum' Richter 9, 15, 3 Kg. 4, 33, Hohelied 5, 15 u. s. w. (gr. κέδρος), *ełevneay* κέδρινος Lev. 14, 4, Num. 19, 6 u. s. w.: ksl. *jela* 'abies' (aus **jedla*), č. *jedla*, nsl. *jela*, *jelva*, *jel* 'Tanne' u. s. w., preuss. *addle* 'Tanne', lit. *ẽglė* 'Tanne' (aus **ẽdlė*). — Bugge, Btrg. p. 37.

Sehr unsicher. Arm. *ełevin* müsste in *ełe+vin* zu zerlegen, *ełe* aus *etl-* = *edl-* entstanden sein. Bugge will dazu auch gr. ἐλάτη 'Fichte' aus **edlητā*(?) stellen, das Andere mit d. *Linde* in Verbindung bringen.]

124. *եղն ełn* (*n*-St., gen. *ełin*) 'Hirschkuh' = ksl. *jelenĭ* 'Hirsch', lit. *élnis* 'Hirsch, Elenthier', gr. ἔλαφος (= **elnbhos*) 'Hirsch', ἐλλός (= **elnos*) 'junger Hirsch', cymr. *elain* 'cerva', air. *elit* 'Reh'.

125. *եմ em* 'ich bin' = skr. *ásmi*, zd. *ahmi*, ap. *amiy*, np. *am*, gr. εἰμί, lesb. ἔμμι, lat. *sum*, got. *im*, lit. *esmì*, ksl. *jesmĭ*, alb. *jam*; 2. p. *es* 'du bist' = gr. hom. ἐσσί. Idg. 1. p. *ésmi*, 2. p. *ési* und *éssi*.

126. *ես es* 'ich' = skr. *ahám*, zd. *azem*, ap. *adam*, gr. ἐγώ, lat. *ego*, got. *ik*, ksl. *azŭ*, lit. *èsz*, *àsz*, lett. *es*, preuss. *es*, *as*.

երաց erag s. oben *arag*.

127. [*երաշտ erašt* (*i*-St., gen. *erašti*) 'Regenmangel, Trockenheit, Dürre', adj. 'regenlos, nicht feucht, trocken', *erašt-iun* 'Regenmangel, Dürre, Durst', *erašt-ana-m* 'gedörrt werden': skr. *tŕšyati* 'dürstet', *tršṭá-* 'rauh', *tŕšṇā-* 'Durst', zd. *taršna-* 'Durst', gr. τέρσομαι 'werde trocken', lat. *torreo* 'dörre' u. s. w. (s. unten *ṫaṙamim*). — Bugge, Btrg. p. 13.

Unsicher. Arm. *erašt* könnte aus **trašti-* (vgl. *ereĸ* 'drei' aus **treyes*) = **tṛšti-* entstanden sein. Bedenklich ist es aber, dass von derselben Wurzel *ters* auch arm. *ṫaṙamim* 'welke' kommen soll (anders Bugge, KZ. 32, 68), dass also idg. *tṛs-* sowohl zu *tarš-* = *traš-*(!) = arm. *eraš-* wie auch zu *tars-* = *ṫaṙ-* geworden sein soll.]

128. *երաստանիկ erastan-ĕ* (gen. *erastanaç*) nur 1 Kg. V, 3, 6, 9, 12, VI, 4, 5, 11, 17 für gr. ἕδραι (pl. von ἕδρα, hebr. עפלים 'Beulen, Geschwülste am After') : gr. πρωκτός 'Steiss, After'? — Bugge, Btrg. p. 12—13.

erastan-ĕ durch Suffix *an* abgeleitet von **erast* = idg. **pṛkto-* (mit *st* für urspr. *kt* wie in *dustr* s. oben Nr. 117)? Oder = idg. **pṛk¹to-* (Bartholomae, Stud. II, p. 103)? Gr. πρωκτός zu skr. *pršṭhá-m* 'Rücken' = zd. *paršti-*, np. *pušt* (Fick, Wb. I, 260, Bugge, a. a. O.)? Skr. *pršṭhá-m* zu d. *First* = urgerm. **ferhsti-*? Anders Brugmann, Grdr. II, 8.

129. [*երբ erb* 'wann?', 'wann, wenn' (Luc. 11, 34), *erb-emn, erb-eĕ* 'einmal, jemals, manchmal', *oč erbeĕ* 'niemals' : gr. ὄφρα 'während, so lange als, bis, bis dass, damit'? Fr. Müller, WZKM. 6, 265.

Gr. ὄφρα aus *ὅ-φρα, vgl. τό-φρα 'solange, indessen', Bildungen aus dem Pron. ὁ- = idg. *yo-* und τo- = idg. *to-* + gr. *-φρα*. Arm. *erb* kann aus **ebr* umgestellt sein, muss es aber nicht, wie arm. *ibr, ibrev* 'wie' zeigt. Also *erb* = **ebr* = **e-bhra* aus einem Pronomen *e* (= *k²e* : gr. τέο u. s. w.?, s. oben unter *elanem* Nr. 120) und **bhra* = gr. φρα? Sehr unwahrscheinlich.]

130. *երգ erg* (*o*-St., gen. *ergoy*) 'Lied' = skr. *arká-* 'Lied, Hymne', *ŕk* (gen. *ŕcás*) dass.

131. *երդնում erd-nu-m* (aor. *erd-ĕ-ay*) 'schwöre', *erdumn* (gen. *erdman*) 'Schwur' : osset. *ard* 'Eid', ksl. *rota* 'Eid'.

Arm. *erdnum* kann für **erd-u-nu-m* stehen; arm. *erd-* und osset. *ard* aus idg. **ert-*.

132. *երեկ erek* und *erekoy* 'Abend' (*y-erekoreay ę-erekoy* 'vom Abend bis zum Abend') = skr. *rájas-* 'Dunstkreis, Dunst, Nebel, Dunkel, Staub', got. *riqis* 'Finsterniss', aisl. *røkkr* 'Finsterniss, Dämmerung', gr. ἔρεβος 'Dunkel der Unterwelt', ἐρεβεννός, ἐρεμνός 'finster, dunkel'. Idg. *rég²os, rég²es-*.

133. [*երեր erer* (gen. *ereri*) 'Erschütterung, Beben, Zittern', *erer-i-m* 'hin und her bewegt, erschüttert werden, beben, zittern', *erereal ev tataneal* für σεένων καὶ τρέμων Gen. 4, 12, 14 : skr. *tras-* (*trásati*) 'zittern, erbeben, erschrecken', zd. *tərəsaiti*, ap. *trsatiy*, np. *tarsad* 'fürchtet sich', gr. τρέω 'zittere, fliehe',

τρήρων 'schüchtern, flüchtig', lat. *terreo* 'schrecke', ksl. *tręsą* 'schüttle, erschüttre' u. s. w. — Bugge, Btrg. p. 13.

Unwahrscheinlich, obwohl *ereri-* sich lautlich auf **tres-ri-* zurückführen lässt. Ich halte *erer* für reduplicirt, also = *er-er*, vgl. *ta-tan-i-m*, *sa-san-i-m* u. s. w.]

134. **երևիմ** *erev-i-m* (aor. *erev-eç-ay*) 'sichtbar werden, erscheinen', *erev-eli* 'sichtbar, ausgezeichnet' : gr. πρέπω 'hervorragen, sich auszeichnen, erscheinen wie —, sich ziemen'? — Meillet, MSL. 7, 165.

Die Zusammenstellung ist annehmbar, wenn beide π von gr. πρέπω auf idg. *p*, nicht k^2 zurückgehen.

135. **երեք** *ere-k* (*i*-St., gen. *eriç*) 'drei' = skr. *tráyas*, zd. *θrāyō*, np. *si* (aus **sē*, **sai* = zd. *θrayąm* gen. pl.), gr. τρεῖς, lat. *trēs*, got. *þreis*, ksl. *trĭje*, *trije*, lit. *trỹs*, air. *trí* 'drei'. Idg. **tréyes*.

Arm. acc. *eri-s* = idg. **trins* (skr. *trīn*, got. *þrins*), instr. *eriv-k* = skr. *tribhís*. Arm. *eresun* 'dreissig' aus *eri-a-sun* : gr. τριάκοντα. Mit einem *r*-Suffix ist *eri-r* 'der dritte' gebildet, davon *errord* 'dritte' aus **eri-r-ord*. — Das Armenische hat den Unterschied zwischen dem starken Stamm des Nominativs (idg. **trei-* = arm. *e-re-*) und dem schwachen Stamm der übrigen Casus (idg. **tri-* = arm. *e-ri-*) ebenso erhalten wie die verwandten Sprachen, vgl. skr. *tráyas* : *trišú*, gr. τρεῖς, gortyn. τρέες : loc. τρισί u. s. w.

136. **երէց** *erēç* (*u*-St., gen. *eriçu*) 'der ältere' (Sohn u. s. w., Gegensatz *krtser* 'der jüngere'), dann auch 'Priester' (nach gr. πρεσβύτερος 'der ältere, Presbyter') = gr. πρέσβυς 'alt', πρεσβύτερος 'der ältere', kret. πρεῖσγυς, πρεῖγυς (gortyn. πρείγονα 'älter'), thessal. πρεῖσβυς (vgl. Brugmann, Grdr. II, 406), lat. *prīscus* 'alt' (vgl. *pris-tinus* 'alt')? — Bugge, Btrg. p. 12, Bartholomae, Stud. II, 8, 39, 52, Fr. Müller, WZKM. 5, 267.

Die griechischen Formen gehen auf **preis-g²u-*, **pres-g²u-*, lat. *prīscus* auf **preis-ko-* zurück. Arm. *erēç* = **preisk¹hu-* oder **proisk¹hu-*?

137. **երկան** *erkan* (gen. *erkani*) 'Mühlstein, Mühle' : skr. *grā́van-* 'Stein zum Auspressen des Somas', got. *quaírnus* 'Mühlstein', lit. *gìrnos* 'Handmühle', ksl. *žrŭny* 'Mühle', air. *broo*, *bró*,

cymr. *breuan* 'Handmühle'? — Bugge, Btrg. p. 15, Meillet, MSL. 8, 160.

erkan = idg. **g²rāni-*?

138. [*երկինք erkin-k'* (gen. *erkniç*) 'Himmel' nicht zu ir. *erc* (?) 'Himmel' (Fick, Wb. II, 40) noch *erkir* (gen. *erkri*) 'Erde' zu cymr. *erw*, ahd. *ero* 'Erde' (Fick, Wb. II, 41 nach Bugge, Btrg. p. 14), da arm. *k* (nach *r*) weder = idg. *k* noch = idg. *v* ist.

Die Bedeutung erlaubt auch nicht an den Gewittergott skr. *parjánya-* zu denken.]

139. *երկու erku* (gen. *erkuç*) 'zwei' aus **ku* = idg. **dvō*, **dvōu* (skr. *dvā́*, *dvāú*, gr. *δύω*, lat. *duo* u. s. w., vgl. arm. *քո k'o* 'deiner' : skr. *tvád*) mit Vorschlag von *er-* aus *erek'* 'drei' nach Bugge, Btrg. p. 42, Meillet, MSL. 8, 160.

Unsicher, da der Uebergang von idg. *dv* in arm. *k* sonst nicht nachweisbar ist. Allerdings nimmt Meillet (MSL. 9, 150) denselben auch für arm. *erk-ain*, *erk-ar* 'lang' an, die er mit lit. *eĩdvas* 'geräumig, weit' zusammenstellt. — In Comp. erscheint *erk-* (aus *erku*): *erkbay* 'zweifelhaft' (*erkbayanam* 'zweifele'), *erkmit* 'zweifelnd' (*erkmt-e-m* 'zweifele'), *erkberan*, *erksairi* 'zweischneidig' u. s. w., *erko-* in *erkotasan* 'zwölf', *erku-* in *erkvoreak*, *erkvori* 'Zwilling', *y-erkv-ana-m* 'zweifele'. — Dass auch *erk-iuł* 'Furcht', *erk-n-ç'-i-m* (aor. *erk-eay*) 'fürchte' hierher gehöre (vgl. d. *Zweifel* von *zwei*, Bugge, Btrg. p. 16, Meillet, MSL. 8, 235), bezweifele ich.

140. *և ev* 'und, auch' = skr. *ápi* 'dazu, auch, ferner', zd. *aipi*, gr. *ἐπί* 'dazu' (vgl. meine Casuslehre p. 305). Idg. **epi*.

Dazu *evs* 'dazu, auch, noch', *evs ǩan z-evs* 'überaus' (*ὑπερ-περισσῶς* Mc. 7, 37), *oč' evs* 'nicht mehr', *č'-ev* 'noch nicht', *č'-ev evs* 'noch nicht', *ev oč'* 'auch nicht' (*οὐδέ*), *ur ev* 'wo auch immer'. Vgl. *ard evs* 'soeben' (*ard* 'nun'), *t'ē ev*, *t'ēpēt ev* 'wenn auch, selbst wenn' (*t'ē* 'wenn'), *minč'-ev* 'so dass', *minç-č'-ev* 'bevor, ehe' (*minč'* 'während, so lange, so dass'), *ibrev* 'gleichwie, wie, als' (*ibr* 'wie') u. s. w.

141. *եօթն eut'n* (*n*-St., gen. *eut'anç*) 'sieben' = skr. *saptá*, *sápta*, zd. *hapta*, np. *haft*, gr. *ἑπτά*, lat. *septem*, got. *sibun*, ksl. *sedmĭ*, lit. *septynì*, air. *secht* 'sieben'. Idg. **septṃ*.

eut'n ist die alte, ursprüngliche Form, *eót'n* (sprich: *eot'n*) die jüngere.

142. *եփեմ eṗ-e-m* (aor. *eṗ-eç-i*) 'koche, backe' = gr. ἕψω 'koche, siede', ὄψον 'Zukost', ὀπτός 'gebraten, geröstet', ὀπτάω 'brate, röste, backe'.

143. *զ z* 1) Präfix des bestimmten Accusativs und des Accusativs der Dauer, 2) Nominal- und Verbalpräfix, vgl. oben *z-ard* 'Schmuck' (unter *ard* Nr. 52), *zair-ana-m* (unter *air-em* Nr. 28), *z-genum* Nr. 144, 3) Präposition, mit Abl. 'über' (etwas reden etc.), 'an' (der Hand fassen, an das Kreuz hängen etc.), mit Instr. 'um, um — herum', 'am' (Ufer stehen) u. s. w.: ksl. *za* Präfix (*zapadŭ* 'Untergang' von *pasti*, *padą* 'fallen') und Präposition 'hinter', doch vgl. auch *jęti za rąką* 'bei der Hand fassen', *udariti za ucho* 'ans (hinters) Ohr schlagen', *za utra* 'am nächsten Morgen' u. s. w., got. *ga* untrennbare Partikel: *ga-laubjan* 'glauben' u. s. w. — Meillet, MSL. 9, 54.

Möglich, aber nicht sicher, da die Differenzen in der Bedeutung grösser sind als die Uebereinstimmungen, formell auch wohl im Arm. *j* (aus *ja*) für idg. *g¹ha* zu erwarten wäre. Was ist überhaupt anl. *z* im Arm. etymologisch?

144. *զգենում z-ge-nu-m* (aor. *z-ge-ç-ay*) 'ich ziehe mir (etwas) an, kleide mich in —', *zgest* (*u*-St., gen. *zgestu* 1 Kor. 11, 15) 'Kleid': skr. *vas* (3. pr. *vástē*) 'sich ein Gewand anziehen, eine Hülle umlegen', *vástra-* 'Gewand, Kleid', zd. *vaŋh* (3. pr. *vastē*) 'sich anziehen', *vastra-* 'Kleid', gr. ἕννυμαι (= **ϝεσ-νυ-μαι*) 'bekleide mich', εἷμαι (= **ϝεσ-μαι*) 'bin bekleidet', 2. p. ἕσσαι (= **ϝεσ-σαι*), ἕσθος 'Kleid, Gewand', ἐσθής 'Kleidung', lat. *vestis* 'Bekleidung, Kleid', got. *vasti* 'Kleid', *vasjan* 'kleiden, bekleiden'.

z in *z-genum*, *z-gest* ist arm. Präfix, s. Nr. 143. — *z-ge-nu-m* aus **z-ges-nu-m*.

145. [*զենում zen-u-m* (aor. *zen-i*) 'schlachte, opfere' gehört nicht zu skr. *hánmi* = idg. *g²hénmi* 'schlage, tödte' (s. oben unter *gan* Nr. 85), da idg. *g²h* nicht = arm. *z* ist. Auch *e* (statt *i*) vor *n* ist zu beachten.]

146. *զերծանիմ zerc-ani-m* (aor. *zerc-ay*) 'rette mich, entrinne, fliehe', *zerc-u-m* (aor. *zerc-i*) 'ziehe aus, nehme weg' (Kleider, Schmuck u. s. w.), *zerc-uç-ane-m* 'rette': skr. *srj* 'entlassen, loslassen, befreien', zd. *harəz* 'entlassen, ausgiessen', np. *hištan* 'entlassen'.

Die Zusammenstellung besteht unter der Annahme, dass *z* in *z-erc-ani-m* u. s. w. das häufig vorkommende Präfix *z* (s. Nr. 143) ist.

147. [*ըմպիլիմ əmp-e-m* (var. *əmb-e-m*, aor. *arb-i*) 'trinke', *ťer-umb* 'die Neige', *ump* 'Trinken', *əmpak* 'Trinkgefäss' (s. oben p. 153) : skr. *pā* 'trinken', pr. *píbāmi*, gr. *πίνω*, aeol. *πώνω* 'trinke', perf. *πέ-πω-κα*, *πόσις*, *πῶμα* 'Trank', lat. *bibo* 'trinke', *pōtus* 'Trank', air. *ibid* 'trinkt'.

Unsicher, da das anlautende *um-* von arm. *ump*, *əmpem* aus **umpem* unerklärt ist. Eine kühne Erklärung Meillet's (*əmpem* = **ənd-hipem*, **hipem* = skr. *píbāmi*) s. MSL. 9, 155. — Hierher vielleicht auch arm. *əmban* 'Schlund' Eznik 176.]

148. [*մինչ ənd* Präp. mit Gen. 'für' (*ἀντί* Mt. 17, 26), mit Dat. 'für' (*ἀντί* Mt. 16, 26), 'mit' (*μετά*), mit Instr. 'unter' (*ὑπό*), mit Abl. 'zu' (zur Rechten sitzen u. s. w.), mit Acc. 'mit' (*μετά*), 'durch-hin' (*διά*), 'zu, gegen' (*πρός*), 'in, an, auf' etc. : gr. *ἀντί* 'gegenüber, anstatt' u. s. w. Bugge, Etrusk.-Arm. p. 43, gr. *ἐντός* 'drinnen' Meillet, MSL. 7, 164, skr. *ádhi* 'über, oberhalb, auf-hin, über-hin, hin-zu' u. s. w., got. *and* 'entlang, auf, über', als Präfix 'entgegen' (gr. *ἀντί*), *und* 'für, um, bis' etc. Meillet, MSL. 9, 155.

Unsicher. Der Bedeutung nach kann man diese Präpositionen ebenso gut zusammenstellen wie trennen. Arm. *ənd* aus **ind* oder **und* geht auf idg. **endh-*, **ondh-* oder **ent-*, **ont-* zurück, stimmt also unmittelbar mit keiner der genannten Präp. überein ausser mit gr. *ἐντός*, zu dem es jedenfalls nicht gehört. Uebrigens lässt sich *ənd* in der Bedeutung 'unter' = idg. **endhes* auch mit skr. *adhás* 'unten' = idg. **ndhés*, got. *undar* 'unter' u. s. w. zusammenstellen. Der anlautende Vocal (*i* oder *u*) ist bei *ənd* ebenso wie bei *əst* 'gemäss' zu *ə* geworden, offenbar weil diese Wörter proklitisch waren.]

149. *մունդրկ ənder-k* oder *ənter-k* (gen. *ənderaç*) 'Eingeweide' Ag., Philo (5. Jhd.), Grig. Nius. (8. Jhd.), Narek. (10. Jhd.), Ign. (12. Jhd.) = gr. *ἔντερα* 'Gedärme, Eingeweide', skr. *antra-*, *āntrá-* 'Eingeweide', ksl. *jętro* 'Leber'.

Original oder entlehnt? Gegen Entlehnung spricht nur das anl. *ə*, statt dessen man *e* erwarten sollte. Doch könnte Angleichung an die mit *ənd* zusammengesetzten Wörter stattgefunden haben. Man beachte, dass auch *stamoks* 'Magen' aus

dem Griechischen entlehnt ist. Ist *ənder-* original, so steht es für **inder-* aus idg. **enter-*.

150. *ընծայ ənc̣ay, ənjay* (*i*-St., gen. *ənjayi*) 'Gabe, Darbringung' = skr. *ghati-, ghiti-* 'Gabe, Geschenk' (nur in indischen Wb.)?

Arm. *ənjay* aus **injay* = idg. **eng¹həti-* = skr. *ghiti-*? Fr. Müller, WZKM. 10, 182 setzt arm. *ոձիւ aužit* 'Gabe, Morgengabe' = skr. *ghiti-* (idg. **ang²hiti-*)? Aber arm. *t* nach Vocalen = idg. *d*.

151. *թաթաւիմ ťa-ťav-e-m* 'eintauchen' (z. B. den Rock ins Blut) : ksl. *topiti* 'senken, eintauchen' (ins Wasser)? — Fr. Müller, Armeniaca VI, p. 2, Meillet, MSL. 9, 154.

152. *թանձր ťanjr* (*u*-St., nom. pl. *ťanju-n-k'*) 'dicht, dick' : skr. *tañč* (pr. *tanákti*) 'zusammenziehen, gerinnen', np. *tanjīdan* 'zusammenziehen', *tang* 'enge', zd. *taxma-* (aus **tn̥kmo-*) 'kräftig, stark', comp. *tn̥šyå*, sup. *tančišta-*, lit. *tánkus* 'dicht', got. *ga-þeihan* 'gedeihen', mhd. *dīhte*, nhd. *dicht* (aus **tenkto-*)?

Für idg. **tn̥kú-* sollte man arm. **ťangr* erwarten. Arm. *ťanjr* weist auf idg. **tn̥g¹hú-*, wenn anl. *ť* = idg. *t* ist.

153. *թառամիմ ťaṙam-i-m* = *ťaršam-i-m* 'verwelke', *an-ťaṙam* = *an-ťaršam* 'unverwelklich, immer frisch, unvergänglich' : skr. *tŕšyati* 'dürstet', zd. *taršna-* 'Durst', gr. *τέρσομαι* 'werde trocken', lat. *torreo* 'dörre', got. *ga-þairsan, ga-þaursnan* 'verdorren, vertrocknen', *þaursus* 'dürr', *þaurstei* 'Durst', air. *tart* 'Durst'.

Unsicher. Wie erklärt sich das Nebeneinander von *ťaṙ-* und *ťarš-* = idg. *tr̥s-*? — Vgl. dazu oben Nr. 127 *erašt*. — Anders Bugge, KZ. 32, 68.

154. [*թափիմ ťap-e-m* (aor. *ťap-eç-i*) 'giesse aus, räume aus, reisse heraus, befreie', *ťapur* 'leer, öde' : np. *tāftan, tābīdan* (pr. *tābam*) 'drehen, spinnen, wenden, sich wenden', *āftāba* 'Giesskanne'. — Fr. Müller, WZKM. 8, 185.

Die Worte gehören nicht zusammen, da die Bedeutung — trotz *āftāba* — verschieden ist.]

155. [*թաքչիմ ťak'-č-i-m* (aor. *ťak'-eay*) 'verberge mich, bin verborgen', *ťak'-uç-ane-m* 'verberge' : gr. *πτήσσω, πτώσσω* 'sich ängstlich niederducken, sich aus Furcht verkriechen', *πτώξ* 'scheu, schüchtern, Hase', *πτάξ* 'scheu', Wurzel *ptāk*.

Ganz unsicher. Ebenso die übrigen Gleichungen Bugge's (KZ. 32, p. 39—40) für arm. *ṙ* aus *pt*: ֆև *ṙev* (*o*-St.) 'Flügel' : gr. *πτερόν* 'Feder, Flügel', *πτέρυξ* 'Flügel, Fittich', wozu auch arm. *ṙ-ṙi-m* (aor. *ṙ-eay*) 'fliege', *i-ṙer-n* 'Schmetterling' (nicht bei Wb.!), *ṙerṙ* 'Blatt, Platte' (Metall) gehören soll, ֆիֆեռն *ṙiṙeln* 'Blatt, Platte' (von Gold) : gr. *πέταλον*, ֆեռի *ṙeṙi* 'Ulme' (s. oben p. 375) Galen, Med. Schr., Jaism. (!) (georg. *ṙela* 'Ulme' Tchoubinof p. 221) : gr. *πτελέα* 'Ulme'.]

156. [ֆէ *ṙē* = *eṙē* 'dass' (für gr. *ὅτι* und *ἵνα*), 'wenn' (gr. *εἰ* und *ἐάν*), 'ob' (gr. *εἰ*), 'oder' (gr. *ἤ*, in Fragesätzen wie: soll man dem Kaiser Steuern geben »oder« nicht?), auch zur Einleitung von Fragesätzen : ags. *þe* 'welcher' u. s. w., 'dass, weil, oder', 'als', as. *the* u. s. w. — Meillet, MSL. 9, 154.

Unsicher, da arm. *ṙē* doch wohl erst aus *eṙē* (vgl. *ç* 'nicht' aus *oç*) verkürzt ist. — Die ursprüngliche Form könnte *ṙe*, *eṙe* (mit *e*) sein, die die ältesten Handschriften bieten. In den Drucken erscheint im Auslaut stets *ē* für *e*.]

157. [ֆմռռիմ *ṙmbr-i-m* 'betäubt werden, in tiefen Schlaf verfallen, verstockt werden', *ṙmbruṙiun* 'Betäubung, tiefer Schlaf', *ṙmbir* 'betäubender Trank' : lat. *stupeo* 'betäubt, erstarrt sein, verblüfft sein, stutzen', *stupor* 'Gefühllosigkeit, Verdutztheit', *stupesco* 'in Erstaunen gerathen', *stupidus* 'betroffen, dumm'. — Meillet, MSL. 9, 154.

Unsicher. *ṙmbir* aus **ṙumb-ir* = urspr. **stump* + *ir*? Neben *ṙmbr-* (z. B. *ṙmbrim*) steht *ṙmr-* (z. B. *ṙmrim*, *ṙmrakan* u. s. w. im Wörterbuch, vgl. *ṙmreal* als Variante Mc. 6, 52, *ṙmruṙiun* Mos. Kal. I, 173) wohl als jüngere Form, während im Modernarmenischen *mbr* aus *mr* entsteht, s. WZKM. I, 310. — Vgl. *zmbr-im* = *zmr-i-m* 'betäubt, bethört, verwirrt werden'.]

158. [ֆռեմ *ṙr-e-m* (aus **ṙirem* oder **ṙurem*, vgl. *ṙrm-e-m* *φυράω*, *ṙrǰ-e-m* *διαβρέχω*?) 'knete' (Teig) : lat. *tĕro* (*trīvi*, *trītum*) 'reibe', *terebra* 'Bohrer', ir. *tarathar* 'Bohrer', gr. *τείρω* 'aufreiben', *τέρετρον* 'Bohrer', *τερηδών* 'Holzwurm', ksl. *tirq*, inf. *trěti* 'reiben'. — Fr. Müller, WZKM. 10, 276.

Die Bedeutung stimmt nicht.]

159. [ֆքամեմ *ṫk-ane-m* (aor. 3. *eṫuk*) 'speien, spucken', *ṫuk* 'Speichel' : skr. *ṣṭhīvāmi* 'speie', osset. *ṫu*, np. *tuf* 'Speichel', gr. *πτύω*, lat. *spuo*, got. *speiva*, ksl. *pljują*, lit. *spiáuju*.

Fraglich. Die arm. Wurzel ist *ťuk*, die von idg. *spyū* (*spiv*) weit abzuliegen scheint. Doch ist zu bedenken, dass auch das Sanskrit, wie es scheint, das *p* der Wurzel durch *t* (*th*) ersetzt hat (skr. *ṣṭhyū* = *ṣṭhīv* aus **sthyū* = **sthīv*), und dass der Uebergang von *styū* (aus *spyū*) in arm. *ťu-* (woraus *ťu-k*?) denkbar ist. Den gleichen Uebergang von *styu-* in *tu-* wird man wohl für das Iranische (vgl. meine Etym. und Lautl. der osset. Spr. p. 50, Horn, Grdr. p. 87) annehmen müssen. Anders KZ. 34, 479.]

160. Fragepron. *ի i* : nom. acc. *z-i* ‘was?’, gen. (*ənd*) *ēr* ‘warum?’, instr. *iv* ‘womit, wodurch?’, indef. **iǩ* ‘etwas’ : *č-iǩ* ‘nichts, nicht ist’, gen. *iriǩ* ‘eines’, dat. *imiǩ* ‘zu etwas’, *oč imiǩ* ‘zu nichts’, instr. *iviǩ* ‘mit etwas’, *oč iviǩ* ‘mit, durch nichts’; *inč* ‘etwas, irgend ein’, *oč inč* ‘nichts’, *z-inč* ‘was?’ = idg. pron. **k²i-* ‘wer?’, zd. *či-š* ‘wer?, irgend wer’, skr. *kím* ‘was?, warum?’, gr. *τίς*, ntr. *τί*, lat. *quis, quid* u. s. w.; skr. *kiṁčid* ‘etwas’, mit Neg. ‘nichts’. — Meillet, MSL. 7, 162.

Mir unwahrscheinlich, da für idg. *k²i-* im Arm. *č-* zu erwarten ist, vgl. *čorǩ* ‘vier’ = **k²etvores*. Wäre aber doch arm. *i* = *k²i-*, arm. *u* (*ur* ‘wo?’) = *k²u-*, arm. *o* = *k²o-* (s. unter *o*), so würde sich die Regel ergeben, dass anlautendes *k²* vor *o*, *u*, *i* im Arm. abgefallen ist.

161. *իժ iž* (*i*-St., gen. *iži*) ‘giftige Schlange, Viper, Otter’ = skr. *áhi-* ‘Schlange, Natter’, zd. *ažī-* ‘Schlange’, gr. *ἔχις* ‘Otter, Natter, Viper’, *ἔχιδνα* ‘Otter, Viper’. — Idg. **eg²hi-*.

Man sollte im Arm. **eg* oder **ej* erwarten, doch ist auch **ež* denkbar. Geht arm. *iž* auf idg. **ēg²hi-* zurück? Bartholomae, Stud. II, 34 vermuthet, dass arm. *iž* aus dem Iranischen entlehnt ist; mit Unrecht, da es dann **až* (= zd. *ažī-*) lauten müsste.

162. *ինձ inj* oder *inc* (*u*-St., gen. pl. *ənju-ç* oder *əncu-ç* Pseud. 150, Hohelied 4, 8) ‘Pardel, Leopard’ = skr. *siṁhá-* ‘Löwe’.

Dazu *ənjułt* (*inj* + *ułt* ‘Kameel’) = *καμηλοπάρδαλις* MGg.

163. *ինն inn* (nom. pl. *inunǩ*, *innunǩ*, gen. *inunç*) ‘neun’ = skr. *náva*, zd. *nava*, gr. *ἐννέα*, lat. *novem*, got. *niun*, ksl. *devęti*, lit. *devynì*, air. *nói-n*. Idg. **nevn̥* und **envn̥*.

Nimmt man an, dass im Arm. urspr. *v* nach Consonanten schwinden musste, so ist folgende Entwicklung wahrscheinlich:

idg. **envn̥* = urarm. **envan* = **enan* = **enn* = arm. *inn*. Vgl. wegen der abweichenden Lautverhältnisse oben Nr. 35 *anun*.

164. *ինր iu-r* 'seiner, sich': zd. *hava-* 'eigen', gr. ἑός, lat. *suus* = *sovos* 'sein', osk. (abl.) *suvad*?

Man sollte für idg. **sevo-* im Arm. *ev-* erwarten.

165. *լայլ la-m* (aor. 3. *e-la-ç*) 'weine': lat. *lā-mentum* 'Wehklagen, Weinen und Heulen', lit. *lóju*, *lóti* 'bellen', lett. *lāt* 'bellen', ksl. *lajǫ*, *lajati* 'bellen, schimpfen', skr. *rā* (*rā́yati*) 'bellen'?

Unsicher, da 'weinen' nicht = 'bellen' und lat. *lā* (in *lāmentum*) mehrdeutig ist.

166. *լայն lain* 'breit': skr. *prthú-* 'breit, weit', *práthatē* 'breitet sich aus', *práthas-* 'Breite, Ausdehnung', zd. *fraθah-* 'Breite', gr. πλατύς 'breit', πλάτος 'Breite', lit. *platùs* 'breit', air. *lethan*, cymr. *litan* 'breit'.

Bartholomae, Stud. II, 28 setzt arm. *lain* = idg. **pl̥tino-s*(?).

167. *լանջ lanj-k* (*i-a* St., gen. *lanjaç*) 'Brust' = aisl. *lunga*, ahd. *lungun*, engl. *lungs*, d. *Lunge*, russ. *legkoe*, pl. *legkija* 'Lunge'. — Meillet, MSL. 8, 165.

Unsicher wegen der Verschiedenheit der Bedeutung. Formell könnte *lanj-* = idg. **lŋg²hi-* sein.

168. *լաւ lav* 'besser': gr. λωίων 'besser' (aus **λωϝιων*)?

Arm. *lav* aus *lăv-* oder *ləv*? Ueber λωίων vgl. Osthoff, Zur Geschichte des Perfects 448 Anm. — Oder arm. *lav* zu lit. *lãbas* 'gut'?

169. *լափեմ laṗ-e-m* (aor. *laṗ-eç-i*) 'lecke': gr. λάπτω 'lecke', λαφύσσω 'verschlinge', lat. *lambo*, ahd. *laffan* 'lecken'.

Bartholomae, BB. 10, 289 nimmt *lāpḥ*, Brugmann, Kluge *lab* als Wurzel an. Sonst kann man auch *laṗ* auf *lap-s* zurückführen, vgl. oben Nr. 142 *epem*.

170. *լերան leaṙn* (*n*-St., gen. *lerin*) 'Berg': gr. κλῑτύς 'Abhang, Hügel', lat. *clīvus* 'Hügel', got. *hlains* 'Hügel', *hlaiw* 'Grabhügel, Grab', lit. *szlaĩtas* 'Bergabhang', skr. *çri* 'lehnen'? — Bugge, Btrg. p. 8.

Danach *leaṙn* aus **k¹lei-v* + *ar-ēn*? Vgl. Bartholomae, Stud. II, 27 Anm. Unsicher. — Zu derselben Wurzel *k¹li* 'lehnen' (skr. *çri* 'lehnen, sich lehnen, sich befinden in oder an, sich wohin begeben') stellt Bugge ebenda auch arm. *լինիմ li-ni-m* (aus urarm. **lē-ni-m*) 'werde, entstehe, geschehe, bin', fut. *li-ç-i* 'wird

sein', ipt. *ler* 'sei', vgl. *κλτνω* 'lehne', lat. *in-clīno* 'neige hin', ahd. *hlinēn*, nhd. *lehnen*. Unwahrscheinlich, der Bedeutung wegen.

171. լեարդ *leard* (gen. *lerdi*) 'Leber' = skr. *yákrt* (gen. *yaknás*), zd. *yākarə*, np. *jigar*, gr. ἧπαρ, lat. *jecur*, lit. *jeknos* (pl.), lett. *aknis* (pl.) 'Leber', preuss. *lagno* (= *jagno*?), d. *Leber*, ahd. *lebara*, an. *lifr*.

Nach Joh. Schmidt, Pluralb. p. 199 wäre idg. **lyēk²rt* (nom. sg.) anzusetzen. Anders Bartholomae, Stud. II, 13 flg.; 26 Anm.

172. լեզու *lezu* (*i-a* St., gen. *lezvi*) 'Zunge' : lit. *lẽžùvis*, ir. *ligur* 'Zunge'.

Die einzelnen Formen sind wahrscheinlich an die Vertreter von idg. *lig¹h* 'lecken' angelehnt und mit den andern idg. Wörtern für 'Zunge', die alle stark von einander abweichen, verwandt: skr. *jihvā́*, lat. *lingua* aus altl. *dingua*, got. *tuggō* u. s. w. (idg. **dn̥g¹hvā*?). Vgl. Johannson, Idg. F. 2, p. 1 flg. — Zu poln. arm. *lizù* 'Zunge' aus altarm. *lezu* vgl. WZKM. I, 291.

173. լի *li* (*o*-St., gen. *lioy*) 'voll' aus **plēyo-* = gr. hom. *πλεῖος* 'voll', լնուլ *l-nu-m* (aor. 3. *e-li-ç*) 'fülle' aus **linum* : lat. *ex-plē-nu-nt*, air. *línaim* 'fülle', լիր *lir* (*i*-St., instr. *lriv*) 'Fülle' (zur Bildung vgl. *di-r* 'Setzung, Lage' von *d-ne-m* 'setze', Wurzel *dhē*) : skr. *prā* 'füllen' (pr. 2. *prā́si*, aor. 3. *a-prā-s*, ptc. *prātá-*), zd. *frēna* 'wegen der Menge', gr. *πλήρης* 'voll', *πί-μ-πλη-μι* 'fülle', aor. *πλῆσε*, lat. *plēnus* 'voll', *plēri-que* 'die meisten', *im-pleo* 'fülle an'.

Arm. *li* kann auch nach Bartholomae = **plēto-*, lat. *im-plētus* u. s. w. sein.

174. լիզեմ *liz-e-m* (aor. *liz-eç-i*) 'lecke, verzehre', pr. auch *liz-u-m* Judith 7, 4, Luc. 16, 21, Car., *liz-ane-m* Num. 22, 4 : skr. *rih* (*rḗḍhi*, *rihánti*), *lih* 'lecken', zd. *riz* 'lecken' (Idg. F. 5, 369), np. *lištan*, pr. *lēsam* (nach Analogie aus **lēzam*), gr. *λείχω*, lat. *lingo*, got. *bilaigōn* 'belecken', ksl. *lizati*, *ližą*, lit. *lẽszti*, *lẽžiù*, air. *ligim* 'lecke'. Wurzel *lig¹h*.

Die Form *lezum* findet sich als Variante von *lizum* Judith 7, 4, auch Luc. 16, 21, ferner bei Jac. Nisib. und neben dem ptc. *lizeal* MX. p. 35. Es ist die jüngere, an *lezu* 'Zunge' angelehnte Form.

175. լոգանամ *log-ana-m* (aor. *log-aç-ay*) 'bade mich', *log-aç-uç-ane-m* 'bade' FB. 207 : gr. *λούω*, hom. *λόω* = *λόϝω* 'wasche, bade', med. 'bade mich', lat. *lavo* 'wasche, bade'.

176. լոյս *lois* (*o*-St., gen. *lusoy*) 'Licht', *lusin* (*i*- und *o*-St., gen. *lusni*) 'Mond' (davon *lusnot* 'mondsüchtig'), *lusn*, pl. *lusunk* 'weisse Flecken im Auge' (der weisse Star), λείκωμα Tobias 3, 25; 6, 9; 11, 8, 14, *lsn-a-goin* 'weisslich', ὑπόλευκος, *lsn-ana-m* 'weiss werden', λευκαίνομαι : gr. λευκός 'leuchtend, weiss, hell schimmernd', ἀμφιλύκη 'Zwielicht', λύχνος 'Leuchte', lat. *lūx* 'Licht', *lūceo* 'leuchte', *lūmen* (= **leuksmen*) 'Licht', *lūna* 'Mond' (aus **loucsnā*, vgl. Joh. Schmidt, Kritik d. Sonantentheorie p. 102), *lŭcerna* 'Lampe', got. *liuhaþ* 'Licht', *lauhmuni* 'Blitz', ahd. *liehsen* 'hell', air. *lóche* 'Blitz', *luach-té* 'weissglühend', ksl. *luča* 'Strahl', *luna* 'Mond' (Idg. F. 5, 66), lit. *laũkas* 'mit einer Blässe auf der Stirn', preuss. *lauxnos* 'Gestirne', skr. *ruč* (*rṓčatē*) 'scheinen', *rōká-*, *rṓka-* 'Licht', *rukšá-* 'glänzend', *rúçant-* 'lichtfarbig, hell', zd. *raočah-* 'Licht', *raoxšna-* 'glänzend', ap. *raučah-* 'Tag', np. *rōz* 'Tag'. Wurzel *luk* und *luk*^{1}.

Arm. *lois* = idg. **louk*^{1}*o-*, *lusin* = **louk*^{1}*eno-*, *lusn* etwa = **luk*^{1}*ōn*. Der pl. *lusunk* findet sich nur Tobias 11, 14 und steht wohl falsch für **lsunk*. Denn zu *lusunk* sollte der Singular **loisn* lauten, das sich nur Tobias 3, 25 als Variante zu *lusn* findet. Das *s* von arm. *lois* u. s. w. kann übrigens sowohl auf idg. *k* wie auf *k*^{1} zurückgehen, s. oben p. 408.

177. լու *lu* (*o*-St., gen. *lvoy*) 'Floh' = afgh. *vraźa* 'Floh' (= iran. **brušā*), ksl. *blŭcha*, lit. *blusà* 'Floh', Grdf. **bhlusā*.

Ueber gr. ψύλλα 'Floh' = **bhsulja* s. Joh. Schmidt, Kritik der Sonantentheorie p. 29.

178. լու *lu* 'kund' (*lu arnem* 'thue kund', *lu linem* 'werde kund'), *lur* (*o*-St., gen. *lroy*) 'Hören, Kunde, Gerücht, Nachricht', *ls-e-m* (aor. *lv-ay*, fut. *lv-içem*) 'höre', caus. *lv-uç-ane-m* 'lasse hören' : skr. *çru* 'hören' (pr. 3. *çṛṇṓti*, ptc. *çrutá-* 'gehört', *çrúti-* 'Hören, Vernehmen, Ohr, Gehör, Kunde, Nachricht, Gerücht, Ausspruch, hlg. Text'), *çruš* 'hören', *çrušṭí-*, *çrúšṭi-* 'Willfährigkeit', zd. *sru* 'hören', ptc. *srūta-*, *sruš* 'hören', davon *a-srušti-*, *sraoša-*, gr. *κλύω* 'höre', *κλυτός* 'berühmt', lat. *cluo*, *in-clutus*, got. *hliuma* 'Gehör, Ohr', ahd. *hlūt* 'helltönend, laut', *hlosēn* 'zuhören', ir. *clunim* 'höre', *cloth* 'berühmt', *clú* 'Ruhm', *cloor* 'höre', ksl. *sluti*, *slovǫ* 'genannt werden', *slyšati* 'hören', *sluchŭ* 'Gehör', lit. *klùsti*, *klausýti* 'gehorchen'.

Arm. *lu* = idg. **k*^{1}*luto-* oder **k*^{1}*luti-*. Zu *lu-r* vgl. *tu-r*, *di-r*,

li-r u. s. w. Arm. *ls-e-m* aus **lus-e-m*, dies aus **k'lusk'ō*? s. Bartholomae, Stud. II, 41, 48. — Hierher nach Bugge und Torp, KZ. 32, 9 auch arm. լուր *lur* (= **k'lus-ri-*?) 'schweigend', *lr-e-m* 'schweige, ruhe', *lr-utiun* 'Schweigen, Ruhe', vgl. aisl. *hljōð* 'Hören, Schweigen', *hljōðr* 'schweigend, schweigsam'?

179. լուանամ *lva-na-m* (aor. *lva-ç-i*) 'wasche', ipt. *lva* 'wasche!' (Mt. 6, 17 u. s. w.), *an-lvay*, *an-lvaç* 'ungewaschen', *lva-li-k'* 'Bad, Schwemme' : gr. πλύνω 'wasche', πλυτός 'gewaschen', skr. *ā-plu* 'sich waschen, sich baden', lit. *pláuti* 'spülen'?

Oder gehört *lvanam* (Wurzel *lva-* aus *lua-* oder *luva-*?) zu *loganam* (s. oben Nr. 175)? Vgl. gr. λόε (= λόϝ-ε) neben λόεον, λόεσεν, λοετρόν 'Bad' (Wurzel *loϝε*), lat. *lav-ere*, *lau-tu-s* neben *lavā-re*, *lavā-cru-m*.

180. լուծ *luc* (*o*-St., gen. *lcoy*) 'Joch', davon *lc-e-m* 'anspannen' = skr. *yugá-m*, np. *juγ*, gr. ζυγόν, lat. *jugum*, ksl. *igo*, lit. *jùnga-s* 'Joch'. Idg. **yugó-m*.

181. [լուծանուկ *luc-ane-m* (aor. *luc-i*) 'löse, löse auf, binde los', *loic* 'flüssig, mild, liederlich' stimmt in der Bedeutung nicht zu gr. λύγος 'biegsamer Zweig', λυγόω, λυγίζω 'biegen, schmiegen, krümmen, drehen, winden', lit. *lugnas* 'geschmeidig, biegsam' (Meillet, MSL. 7, 57) und in der Form nicht zu gr. λύω 'löse auf, binde los', got. *laus* 'los' u. s. w.]

182. լուսանունք *lusanun-k'* (nom. pl.) 'Luchse' : gr. λύγξ (gen. λυγκός), ahd. *luhs*, nhd. *Luchs*, lit. *lúszis*, preuss. *luysis*, ksl. *rysĭ* 'pardalis', nsl. *ris* 'lynx'. — Fr. Müller, Armeniaca VI, p. 3.

Das Wort *lusanun-k'* kommt nur ein einziges Mal in der Litteratur vor: Pseud. 142, 7 (var. *loisanun-k'* und *lusaniuṫk'*). Jetzt wird es (nach briefl. Mittheilung Dashians) allgemein auch in Büchern gebraucht, während im Volksmunde dafür gewöhnlich *kaṙtar* (= np. *kaftār* 'Hyäne') erscheint. In der neuarmenischen Schriftsprache könnte das Wort künstlich belebt worden sein. — Ist *lusanunk'* richtig, so ist als Nom. sg. *lusanun* oder *lusann* anzusetzen und letzteres auf urspr. **louk'-anōn* zurückzuführen, wie gr. λύγξ auf **lunk'-* = *luk'n-*, ahd. *luhs* auf *luk's-*.

183. *լուցանեմ luç-ane-m* (aor. *luç-i*) 'zünde an', *luçki* 'Zündstoff' gehört zu derselben Wurzel (idg. *luk* oder *luk*^{1}) wie arm. *lois* 'Licht', s. oben Nr. 176. Zur Bedeutung vgl. *aiwiraočayeiti* = np. *afrōzad* 'er zündet an' von zd. *ruč* (= idg. *luk*). Formell ist arm. *luç-* aus **loiç-* = idg. **louk*^{1}*s* (vgl. *veç* 'sechs' = idg. **svek*^{1}*s*) oder = idg. **l*(*o*)*uk*^{1}-*sk*^{1}*h* (inchoat.) entstanden (vgl. *harç-ane-m* 'frage' neben *harsn* 'Braut' von der Wurzel idg. *prek*^{1}) entstanden.

184. *լքանեմ lk̆-ane-m* (aor. 1. *lk̆-i*) 'verlassen', pass. *lk̆-ani-m* 'verlassen werden, schwach, matt, muthlos werden, ablassen von' : skr. *rič* (*riṇákti*) 'räumen, leeren, freilassen, loslassen, überlassen', pass. 'um etwas kommen, zu Nichte werden', zd. *irič* 'verlassen, fliehen', np. *gu-rēxtan* 'entbehren' (Horn, Grdr. p. 203), 'fliehen', gr. *λείπω*, *λιμπάνω* 'lasse, verlasse, lasse zurück', lat. *linquo* 'lasse, lasse zurück', pass. 'ohnmächtig werden', got. *leihva* 'leihe', lit. *lẽkù*, *likti* 'zurück, übrig lassen', ksl. *otŭ-lĕkŭ* 'Rest', air. *léiccim* 'lasse, verlasse'.

Aor. 3. *elik̆* = gr. *ἔλιπε*. — Zu gr. *λιμπάνω* vgl. Idg. F. 4, 78 flg.

185. [*խախաղ xaxanḳ* 'lautes Gelächter' (nur einmal bei Ephrem) : gr. *καγχάζω* 'lache laut', *καγχασμός* 'lautes Lachen', *καχάζω*, *καγχαλάω* 'lache laut', lat. *cachinnus* 'lautes Auflachen', skr. *kakh* 'lachen'.

Onomatopoetische Bildungen: MSL. 8, 294. Arm. *xaxanḳ* wohl = *xax-an-ḳ*.]

186. [*խորիսխ xorisx* (*o*-St., gen. *xorsxoy*) 'Honigwabe, Honigkuchen' : gr. *κηρίον* 'Honigwabe' (von *κηρός* 'Wachs'), lat. *cēra* 'Wachs', lit. *korỹs* 'Wachs- oder Honigscheibe der Bienen'. — Bugge, KZ. 32, 10.

Falsch.]

187. *ծաղր całr* (*u*-St., gen. *cału*) 'Lachen, Gelächter', *całr-akan* 'lächerlich', *ci-cał-i-m* 'lache', *ci-cał-kot* 'der viel lacht': gr. *γέλος*, *γέλως* 'Lachen, Gelächter', *γελάω* 'lache', *γελασ-τό-ς* 'lächerlich'.

całr = idg. **g*^{1}*elú-*.

188. *ծանեայ* (aor.) *can-eay* 'erkannte', *can-uç-eal* 'erkannt habend', *can-aut́* (*i*-St., gen. pl. *canaut́iç*) 'bekannt, bekannt

mit —, der Bekannte' (*γνωστός*), *an-canaŭ* 'unbekannt, unkundig' : skr. *jñā* (pr. *jānā́ti*) 'kennen, wissen, bekannt sein, Kenntniss haben von, erkennen', *jñātá-* 'bekannt', *jñāti-* 'Verwandter', zd. *zan* 'kennen, wissen' (*zānənti*, *zanāṭ*, *žnātar-*, *āzainti-*), ap. *adānā* 'hatte gekannt' und *xšnāsātiy* 'man kenne', np. *dānam* 'weiss', gr. *γι-γνώ-σκω* 'lerne kennen, erkenne', *γνωτός* 'bekannt, verwandt, Bruder', lat. *gnō-sco*, *nōsco* 'lerne kennen, erkenne', *nōtus* 'bekannt', got. *kann* 'weiss', pl. *kunnum*, inf. *kunnan* 'kennen, wissen', lit. *žinaũ*, *žinóti* 'wissen', ksl. *znaję*, *znati* 'kennen', air. *ad-gén-sa* 'erkannte', *gnáth* 'bekannt, gewohnt'.

Das Präsens *čanaǰ-e-m* 'kenne' gehört zu einer anderen Wurzel. Anders Meillet, MSL. 8, 296, Bartholomae, Stud. II, 20.

189. *ծեր cer* (*o*-St., gen. *ceroy*) 'alt, Greis' : skr. *járant-* 'alt', osset. *zärond* 'alt', np. *zar* 'Greis', gr. *γέρων* (*γέροντ-*) 'alt, Greis'.

190. *ծին cin* 'Geburt, Ursprung' (*i*-St., abl. *i cnē* 'von der Geburt an' Joh. 9, 1, 32), *cn-und* (gen. *cn-nd-ean*, abl. *cn-nd-enē*, gen. pl. *cn-nd-oç*) 'Gebären, Geburt, Sprössling, Kind', *cn-ani-m* (aor. *cnay*) 'gebäre, erzeuge, werde geboren' : skr. *jan* (*jánati*, *jáyatē*) 'zeugen, gebären, erzeugen, erzeugt, geboren werden', *jātá* 'geboren', *jánas-* 'Geschlecht', *jániman-* 'Geburt, Ursprung, Nachkommenschaft, Geschöpf, Geschlecht', zd. *zī-zan-āṭ* 'wird gebären', *zayeitē* 'wird geboren', *zāta-* 'geboren', *fra-zainti-* 'Nachkommenschaft', np. *zādan* (pr. *zāyam*) 'gebären, geboren werden', gr. *γί-γν-ο-μαι* 'werde, werde geboren, entstehe', *γέ-γον-ε* 'ist geboren', *γένε-σι-ς* 'Ursprung', *γένος* 'Geschlecht', lat. *gi-gn-o* 'erzeuge, gebäre', *genus* 'Geburt, Abstammung, Geschlecht, (*g*)*nā-sco-r* 'werde geboren', got. *kuni* 'Geschlecht, Stamm', d. *Kind*, air. *ro-génair* 'natus est', *gein* 'Geburt'.

Zur Stammbildung vgl. *sn-ani-m* (aor. *snay*) 'erzogen werden, aufwachsen', *san* 'Zögling', *kaťn-a-sun* (jünger) 'milchgenährt', *sn-und* 'Ernährung, Erziehung'.

191. *ծնօտ cn-aut* (*i*-St., gen. *cnauti*) 'Kinnbacken, Wange' : gr. *γένυς* 'Kinnbacken, Kinnlade', *γναθμός* 'Kinnbacken, Wange' *γνάθος* 'Kinnbacken', lat. *gena* 'Wange, Backe', got. *kinnus* 'Kinnbacken, Wange', d. *Kinn*, air. *gin* 'Mund'; skr. *hánu-*, *hánū-* 'Kinnbacken', np. *zanax* 'Kinn', bal. *zanūk*, *zanīk* 'Kinn'.

Arm. *cnaut* aus **cin-aut*. Vgl. *cłaut* (*cłōt*) 'Halm, Stengel' von *cił* 'Halm, Stengel'.

192. *ծունկ cunr* (pl. nom. *cunk-ĕ*, acc. *cunk-s*, gen. *cng-aç*) 'Knie' : gr. *γόνυ* 'Knie', *γνύξ* 'auf die Knie', *γωνία* 'Winkel, Ecke', lat. *genu* 'Knie', got. *kniu* 'Knie', skr. *jā́nu-* 'Knie', *jñu-bā́dh* 'die Knie beugend', zd. *žnū-m* (acc.) 'Knie', phl. *zānūk*, np. *zānū* 'Knie'.

193. *ծուռ cuŕ* 'schief, krumm, gekrümmt, gebogen', *cŕ-e-m* 'verdrehe, verzerre' = gr. *γῦρός* 'rund, ausgebogen', *γῦρος* 'Rundung, Ring, Kreis', *γυρόω* 'runden, auswärts biegen, krümmen'. — Meillet, MSL. 7, 165.

Hierzu kann arm. *cir* 'Kreis' (Fr. Müller, Armeniaca VI, p. 3) nicht gehören.

194. [*կալ kal* (*o*-St., gen. *kaloy*) 'Tenne', *kal-ĕ ὁ ἅλοητός* 'Dreschen' Lev. 26, 5, *kal-oti* 'dreschend' Deut. 25, 4 : skr. *khála-* 'Scheune, Tenne'. — Fr. Müller, Armeniaca VI, p. 3 nach A. St. p. 72.

Fraglich, da arm. *k* nicht = skr. *kh* (vgl. arm. *sxal*) ist. — Georg. Lw. *kalo* 'Tenne' (Tchoubinof p. 235).]

195. *կաղ kał* (*i-a* St., gen. pl. *kałaç*) 'lahm, hinkend' : got. *halts* 'lahm'? — Bugge, KZ. 32, 50.

Vgl. gr. *κυλλός* 'gekrümmt, gelähmt, lahm', skr. *kuṇi-* (aus altind. **kṛṇi-*?) 'lahm am Arm', np. *kul* 'krumm, gekrümmt' (dazu s. Horn, Grdr. p. 192, P. St. p. 87).

196. *կաղին kałin* (gen. *kałnoy*) 'Eichel', *kałni* 'Eiche' : gr. *βάλανος*, lat. *glans*, ksl. *želędĭ*, lit. *gilė*, preuss. *gile* 'Eichel'.

Arm. *kałin* aus **g²elno-*.

197. *կամուրջ kamurj* (*i-a* St., gen. *kamrji*) 'Brücke' : gr. *γέφῡρα* 'Damm, Pfad, Brücke'. — Fr. Müller, Armeniaca VI, p. 5, Bugge, Btrg. p. 22, Bartholomae, Stud. II, 24, Idg. F. 2, 268.

Unsicher.

198. [*կապ kap* (*o*-St., gen. *kapoy*) 'Band, Fessel', *kap-an-ĕ* 'Fesseln', *kap-e-m* 'binde', ptc. *kapeal* 'gebunden, gefangen' : gr. *κώπη* 'Griff', lat. *capulus* 'Griff', *capio* 'ergreife, nehme, nehme gefangen', *captīvus* 'gefangen', d. *Haft* 1) = mhd. ahd. *haft* 'Band, Fessel', 2) = mhd. ahd. *haft* (*i*-St.) und *hafta*

'Gefangenschaft', got. *hafjan* 'heben', alb. *kap* 'fasse', lett. *kampu* 'fasse, greife', air. *cacht* 'servus'.

Unsicher. Die arm. Wurzel *kap* bedeutet urspr. 'binden', die europ. *kəp* 'ergreifen, heben'. Dazu wäre im Arm. *kav* für *kəp* zu erwarten.]

199. *կառափն kaṙaṗn* (*n*-St., acc. pl. *kaṙaṗuns*) 'Schädel, Kopf' (des Menschen), *kaṙaṗ-e-m* 'auf den Kopf schlagen, köpfen': skr. *karpara-* 'Schale', preuss. *kerpetis* 'Hirnschädel', ksl. *črěpŭ* 'Scherbe', ahd. *scirbi* 'Scherbe'? — Bugge, KZ. 32, 49. Grdf. **skerpo-*, **kerpo-*.

Unsicher. — Zur Bildung vgl. arm. *klaṗn* 'Kinnbacken, Kiefer'?

200. *կառ kaṙ-ĕ* (gen. *kaṙaç*) 'Wagen' = gall. *carros*, latinisirt *carrus*, *carrūca* 'vierräderiger Wagen', air. cymr. *carr* (aus **karsos* Fick, Wb. II, 72 oder **kḛ̆só-s* nach Foy, Idg. F. 6, 332, 337, 338), lat. *currus* (aus **kṛsú-* Foy a. a. O.)?

Kann *kaṙ-ĕ* von den Galatern (Anfang des 3. Jhd. v. Chr. nach Kleinasien einwandernd) zu den Armeniern gekommen sein?

201. [*կասեմ kas-e-m*, *kas-i-m* (aor. *kas-eç-i*, *kas-eç-ay*) 'höre auf, lasse ab von —', caus. *kaseçuçanem* 'mache aufhören = hemme, hindere': np. *kāstan*, pr. *kāham* 'nehme ab, werde weniger'.

Die Zusammenstellung ist falsch, da die pers. Formen eine Wurzel *kas*, *kad* oder *kadh* voraussetzen, vgl. P. St. p. 86. Auch scheint mir arm. *kas-e-m* kaum zu arm. *pakas* 'weniger, geringer, zurückstehend, mangelhaft, fehlend', *pakas-e-m* 'gehe zu Ende, höre auf, verscheide' oder zu zd. *kasu-*, np. *kih* 'klein' zu gehören.

Arm. *կասուցանեմ kasum*, *kasem* 'dresche, zerstampfe, vernichte' ist jedenfalls von diesen Wörtern zu trennen.]

202. *կարապ karap* (gen. *karapi*) 'Schwan': lit. *gulbė̃* 'Schwan'?

203. *կարդամ kard-a-m* (aor. *kard-aç-i*) 'rufen, nennen, vorlesen, lesen': preuss. *gerdaut* 'sagen', lit. *girsti* 'vernehmen', *girdėti* 'hören'? — Meillet, MSL. 9, 150.

Unsicher. — Zur Etymologie vgl. Idg. F. 4, 275.

204. [*կարծր karc-r* 'hart' : got. *hardus* 'hart', gr. *κρατύς*, *κρατερός* 'stark, gewaltig, heftig, hart, fest'. — Bugge, KZ. 32, 49, 69.

Falsch. Auch arm. *sert* 'fest, echt' gehört nicht, wie Fr. Müller, WZKM. 5, 269 will, zu gr. *κρατύς* u. s. w.]

205. [*կարճ karč* 'kurz', *karč-e-m* 'verkürze' : gr. *κολοβός* 'verstümmelt, verkürzt', *κολοβόω* 'verstümmele, verkürze'.]

206. *կեամ kea-m* (aor. *keçi* aus **kea-çi*) 'lebe', *kean-k* (gen. *kenaç*) 'Leben', *kendani* (aus **kean-dani*) 'lebendig' zur Wurzel idg. *g²yō*, *g²yē* in zd. *jyōtūm* (acc.), *jyātəuš* (gen.) 'Leben', *jyāiti-* 'Leben' (in *hu-jyāiti-* u. s. w.), gr. *ζῆ* 'lebt', fut. *ζή-σω*, *ζή-σομαι*, ion. *ζώω* 'lebe' (Bartholomae, Stud. II, p. 134) oder zur Wurzel *g²īv* in skr. *jīvati* 'lebt', *jīvá-* 'lebendig', *jīvitá-*, *jīvā́tu-* 'Leben', gr. *βίοτος*, *βιοτή* 'Leben, Lebensunterhalt, Gut, Vermögen', lat. *vīvo* 'lebe', *vīvus* 'lebendig', got. *qius* 'lebendig', ksl. *živŭ* 'lebendig', *životŭ* 'Leben', lit. *gývas* 'lebendig', *gyvatà* 'Leben', air. *bíu*, *béo* 'lebendig', *biad* 'Nahrung, Speise', *beothu*, *bethu* 'Leben'.

Wenn Bartholomae, Stud. II, 27 mit Recht annimmt, dass im Arm. »antevocalisches *v* nicht verloren geht«, so kann arm. *kea-* nicht zu *g²īv* (skr. *jīvā-tu-*) gehören, sondern muss auf **g²iyā-* oder *g²iyə-* zurückgeführt werden.

207. *կեղ keł* (*o*-St., gen. *kełoy*) 'Geschwür', *keł-e-m* 'quälen, plagen, (das Leben) verbittern' : lit. *gélti* 'heftig schmerzen, wehe thun' (vom Knochen, Zahn, Fuss etc.), *gelonìs* 'der verhärtete Eiter im Geschwür', ksl. *žalĭ* 'dolor', d. *Qual*, ahd. *quëlan* 'Schmerz empfinden'. Wurzel *g²el*. — Meillet, MSL. 8, 165.

Zur Bedeutung vgl. ahd. *swëran* 'schmerzen', mhd. *swërn* 'schmerzen, eitern, schwären', dazu nhd. *Schwüren*, *Geschwür* und *schwer*. — Ueber die litauischen Wörter s. Leskien, Ablaut p. 325.

208. *կեր ker* (*o*-St., gen. *keroy*) 'Nahrung, Frass, Beute, Lockspeise, Köder', *ker-i* 'ich ass' (3. p. *e-ker*, 3. pl. *ker-an*), *-ker* als 2. Glied von Comp. = 'essend' (z. B. *ms-a-ker* 'fleisch-essend'), *ker-a-kur* (*o*-St., gen. *kerakroy*) 'Nahrung, Speise' (davon *ker-a-kr-e-m* 'ernähre, speise', med. *ker-a-kr-i-m* 'sich nähren, essen'), *kur* 'Frass', *gazan-a-kur* 'den wilden Thieren als Frass

dienend, von wilden Thieren gefressen'; *ko-kord* (gen. *kokordi*) 'Kehle' : gr. *βι-βρώ-σκω* 'fresse, esse, verzehre', *βορά* 'Frass', *βορός* 'gefrässig', *δημο-βόρος* 'Volksverschlinger', skr. zd. *-gara* als 2. Glied von Comp. = 'verschlingend' (z. B. skr. *ajagará-* 'ziegenverschlingend' = 'Boa', zd. *aspōgarəm* (acc.) 'rosseverschlingend', lat. *-vorus* (z. B. *carnivorus* 'fleischfressend'), *voro* 'verschlinge', ahd. *querdar* 'Lockspeise, Köder, Lampendocht', lit. *geriù*, *gérti* 'trinken', *gerklẽ* 'Kehle, Gurgel', *gurklỹs* 'Kropf', ksl. *žirą*, *žrěti* 'verschlingen', *grŭlo* 'Kehle'.

Wurzel idg. *g²er*. Vgl. unten *klanem*.

209. *կին kin* (gen. *knoj*, instr. *knav*, pl. nom. *kanaik*, acc. *kanais*, gen. *kananç* (*kanaç* Eznik 178), instr. *kanamb-k*) 'Ehefrau, Weib, Frau', *kanambi* 'Ehemann', *kanaçi* 'weiblich, weibisch', collect. *kanani* (gen. *kananvoy*) 'Frauen' (FB. 176) : skr. *gnā-* 'Götterfrau', *jáni-*, *jánī-* 'Weib, Gattin', *-jāni* (am Ende eines Comp.) 'Ehefrau', gd. *gənā-*, zd. *γnā-* 'Frau', gd. *jəni-* 'Frau', bal. *jan*, np. *zan* 'Weib', got. *qēns*, *qinō* 'Weib', aisl. *kona*, gr. *γυνή* (gen. *γυναικός*) 'Weib, Frau, Gattin', böot. *βανά*, preuss. *genna*, *genno* 'Weib', ksl. *žena* 'Frau, Weib', air. *ben* (gen. *mná*) 'Weib'.

Arm. *kin-* aus *g²en-* oder *g²ēn-*, arm. *kan-* aus *g²en-*. Arm. *kanambi* = 'der mit einer Frau' vom Instrumental *kanamb*, der von Wörterbüchern und Grammatiken genannt wird, sich aber, soweit ich sehe, in der Bibel (neben *knav*) nicht findet. Doch vgl. instr. pl. *kanambk*.

210. *կլանում kl-ane-m* (aor. 3. *ekul*) 'verschlinge', *-kul* als 2. Glied von Comp. = 'verschlingend' (z. B. *amen-a-kul* 'alles verschlingend', *leṙn-a-kul* 'Berge verschlingend', *ašxarh-a-kul* 'die Welt verschlingend'), *ən-klav* (aor. 3. pass.) 'wurde verschlungen' = 'tauchte unter, versank', caus. *ən-kl-uz-ane-m* 'tauche unter (trans.), versenke, verschlinge' : lat. *gula* 'Kehle', *glūtio* 'verschlinge', d. *Kehle* (anfrk. *këla*), air. *gelid* 'verzehrt', ksl. *-glŭtati* 'verschlingen', *glŭtŭ* 'Schlund'.

Wurzel ist *gel*, verschieden von *g²er* (s. oben Nr. 208 *ker*) nach Osthoff, Idg. F. 4, 287. Im Arischen fielen beide Wurzeln in *gar* zusammen, das später zu *gal* wurde : skr. *girati*, *gilati* 'verschlingen, verschlucken, ausstossen' (aus dem Munde), *gala-* 'Kehle, Hals', zd. *garah-*, np. *galū*, *gulū*, afgh. *γūṛa* 'Kehle'. — Meillet stellt *ən-klav* zu lit. *gilùs* 'tief', *gelmẽ* 'Tiefe'

MSL. 9, 150. — Hierher auch *ən-klm-e-m* 'tauche unter, versenke', *ən-klm-i-m* 'werde untergetaucht, versinke'?

211. *կծեռ kc-e-m* 'jucken, kitzeln' (Eznik 176), nach Wb. auch *kc-ane-m* (aor. 3. *kic*) 'stechen, beissen' : np. *gazīdan, gaštan* 'beissen', *gāz* 'Beisszange, Biss' (Horn, Grdr. 197). — Fr. Müller, WZKM. 8, 281.

Unsicher. Die Zusammenstellung ist nur zu halten, wenn man arm. *kic* = idg. *gēg*^{1} als Dehnstufe von np. *gaz* = idg. *geg*^{1} fasst. Wahrscheinlicher ist *kic* = idg. *gig*^{1}, zu dem np. *gaz* nicht stimmt.

212. *կոգի kogi* (gen. *kogvoy*) 'Butter' = skr. *gávya-, gavyá-* 'vom Rinde stammend', zd. *gāvya-* 'von der Kuh stammend' (scil. *payah-* 'Milch'), *gaoya-* 'aus Kühen bestehend'.

kogi = idg. **g^{2}ovio-*.

213. *կով kov* (*u*-St., gen. *kovu*) 'Kuh' = skr. *gāús* 'Rind, Kuh', zd. *gāuš* 'Rind, Kuh', np. *gāv* 'Rind', gr. *βοῦς* (gen. *βοϝός*) 'Rind, Kuh', lat. *bōs* (gen. *bovis*) 'Rind, Kuh', ahd. *chuo*, lett. *gûws* 'Kuh', ksl. *govędo* 'Ochs', air. *bó* 'Kuh'.

214. [*կորիւն kor-iun* (gen. *kor-ean*) 'das Junge' (von Thieren): gr. *βρέφος* 'Leibesfrucht, Kind, Junges', ksl. *žrěbę* 'pullus' u. s. w. — Fr. Müller, WZKM. 10, 180.

Falsch, da gr. *βρέφος* u. s. w. = arm. **korb-* (nicht *kor-*) wäre.]

215. *կու ku* (gen. *kvoy*) oder *koy* 'Koth' (der Vierfüssler), *koy-a-dndiŕ* 'Mistkäfer', *koy-anoç* 'Cloake' : skr. *gūtha-* 'stercus, Unreinigkeit', zd. *gūθa-* 'Excrement, Unreinigkeit', np. *gūh* 'Schmutz, Koth', kurd. *gū* 'Excremente', bal. *gīθ* 'Koth', afgh. *yul* 'Excremente'.

Bartholomae, Stud. II, 28 setzt *koy* = **govyo-* (vgl. ksl. *govĭno* 'stercus') oder **gouto-*, *ku* = **gūto-* im Unterschied von skr. *gūtha-*, iran. *gūθa-* = idg. **gūtho-*.

216. *կռունկ kŕunk* 'Kranich' : gr. *γέρανος*, lat. *grūs*, ahd. *chr-an-uh*, lit. *gérvė*, preuss. *gerwe*, ksl. *žeravĭ*, corn. cymr. bret. *garan* 'Kranich'.

217. [*կտուրք ktur-k* (gen. *ktroç*) 'die Schur, das Scheeren', *ktr-e-m* 'schneide ab, scheere', *ktr-oç* 'Messer, Scheere' stimmt

lautlich weder zu gr. *κείρω* 'schneide ab, scheere', *κουρά* 'Scheeren' noch zu d. *scheeren, Scheere* (Wurzel *sker*) noch zu skr. zd. *kart* 'schneiden', zd. *karəta-* 'Męsser' u. s. w.]

218. *կրակ krak* (*i-a* St., gen. *kraki*) 'Feuer' aus **kur-ak* : got. *haúri* 'Kohle', pl. 'Kohlenfeuer', aisl. *hyrr* 'Feuer', lit. *kùrti* 'heizen', ksl. *kuriti* 'rauchen', skr. *kūḍayati* (ZDMG. 50, 702) 'versengt'? — Fr. Müller, Armeniaca VI, p. 4, Bugge, KZ. 32, 51.

219. *կրծեմ krc-e-m* 'nagen, zernagen', *ἀποχνίζω* (1 Kg. 9, 24), *krc-u-m* dass. Ephrem : ksl. *gryzą, grysti* 'beissen', lit. *gráužiu, gráuszti* 'nagen, abbeissen' (Fleisch vom Knochen etc.), *gružinėti* 'fortgesetzt ein wenig nagen'. — Fr. Müller, Armeniaca VI, p. 4.

Also *krc-e-m* aus **kruc-e-m*, Wurzel idg. *grug*[1].

220. *կրճել krč-el atamanç* 'das Zähneklappern', *krč-t-el z atamuns* 'die Zähne knirschen' : gr. *βρῡ́χω* 'knirsche mit den Zähnen', *βρῡχή* 'Zähneknirschen', *βρυχετός* 'kaltes Fieber', *βρυγμός* 'Zähneklappern'. Vgl. got. *kriustan* 'knirschen' (die Zähne), *krusts* 'Knirschen' (Wurzel *gru-s*?).

Nicht sicher. Arm. *krč-el* (Infinitiv) kann auf **kruč-el* zurückgehen. Arm. *kruć* = gr. *βρῡχ-* = idg. *g²rŭk-*? — Davon zu trennen lit. *grėžiu, grėszti* 'knirschen'.

221. *հազիւ haz-iv* 'kaum' (instr. von **hazi-* 'Mühe'), oben p. 174 als Lw. zu zd. *hazah-* 'Gewalt' gestellt, gehört nach Bugge, KZ. 32, 12, als echt armenisch zu gr. *ἄχος* 'Schmerz, Leid, Betrübniss, Kummer', got. *agis* 'Furcht, Angst, Schrecken', *ōg* 'fürchte', air. *ágor* 'fürchte'?

222. [*հալածեմ halac-e-m* 'verjage, verfolge' : lat. *pello* (aus **pel-nō*) 'schlage, stosse, schnelle, vertreibe, verjage'. — Fr. Müller, WZKM. 10, 276.

Unsicher. Man müsste annehmen, dass *halacem* abgeleitet sei von einem **halac* 'Verfolgung' aus *hal-* = idg. *pl̥-* + suff. *ac*, vgl. *arar-ac* 'Erschaffung' von *arar-* (Aoriststamm von *aṙ-ne-m* 'mache').]

223. *հակա-ւ- hak-a-* als 1. Glied von Comp. 'entgegen' : ksl. *pače* 'vielmehr', *paky* 'wiederum' neben *opako, opaky* 'rückwärts, verkehrt', skr. *ápāñč-* 'rückwärts gewandt', *ápāka-* 'von fern kommend', zd. *apąś*, np. *bāz*, jüd. pers. *awāz* 'zurück, wieder,

offen', bal. *pač* 'offen' (vgl. Joh. Schmidt, Pluralb. p. 392)? — Bugge, KZ. 32, 13.

224. *համեմատ hamemat* 'entsprechend, im Verhältniss zu —, ähnlich' aus *hame* + *mat*?, *mat* = lat. *modus* 'Mass', gr. *μέδιμνος* 'Scheffel', got. *mitan* 'messen', *mitaþs* 'Mass' u. s. w. — Meillet, MSL. 8, 154.

Unsicher, da *hame-* dunkel ist. Man erwartet **ham-a-mat* oder **ham-mat* 'von gleichem Masse'. S. oben p. 174 flg.

225. *հայր hair* (*r*-St., gen. *haur*) 'Vater' = skr. *pitā́* (gen. *pitúr*, dat. *pitré*), zd. *pita*, gd. *ptā* 'Vater' (dat. *piθrē* und *fəδrōi*), ap. *pitā* (gen. *piθ^{r}a*), phl. *pitar* und *pit*, np. *pidar*, osset. *fidä*, *fid* 'Vater', bal. *piθ*, gr. *πατήρ* (gen. *πατρός*), lat. *pater*, got. *fadar*, air. *athir* 'Vater'.

Dazu *հարս hauru* 'Stiefvater' (nur Mech. Rechtsbuch), s. unter *yauray* Nr. 307. — Arm. *hair* = idg. **pətḗr*, gen. *haur* = idg. **pətrós*.

226. *հան han* (dat. *hanoy* 2 Tim. 1, 5) 'Grossmutter', *hani* (gen. *hanvoy* MX. 96), demin. *hanik* dass. = lat. *ănus* 'alte Frau, Greisin', afgh. *anā* 'Grossmutter', ahd *ana* 'Grossmutter', *ano* 'Grossvater', mhd. *ane*, d. *Ahn*, *Ahne*, preuss. *ane* 'Altmutter', lit. *anýta* 'Schwiegermutter'.

Oder zu *hin* 'alt' (Nr. 248)? Afgh. *anā* kann im Anl. *h* verloren haben und = zd. *hanā-* 'alte Frau' sein.

227. *հանապազ hanapaz* 'immer, jederzeit' wohl = *han-a-paz*, *han* zu skr. *sánā*, *sanā́t* 'von jeher', *sanā-tána-* 'ewig', lat. *sem-per* 'jederzeit, immer', got. *sin-teins* 'täglich', *sin-teinō* 'immer, allezeit'.

Nicht sicher, da die Bedeutung von arm. *-paz*, das nicht weiter vorkommt, unbekannt ist. Wenn richtig, würde *han-a-paz* zu *hin* 'alt' (s. unten) gehören.

228. *հանդարտ handart* 'ruhig' u. s. w.: skr. *saṁdhrta-*, ap. **handrta-*, wahrscheinlich entlehnt, s. oben p. 177.

Der echtarm. Vertreter von skr. *saṁdhrta-* sollte etwa **handard* oder **andard* lauten. Wie aber ist arm. *da-dar-e-m* 'höre auf, ruhe', *da-dar* 'Ruhe', *dadar-k'* 'Wohnsitz, Stall, Nest, Höhle' zu beurtheilen, die echt armenisch sind und ihrer Bedeutung nach von *handart* nicht getrennt werden können?

229. *հասանել has-ane-m* (aor. *has-i*) 'komme an, lange an, komme zu etwas; werde reif', *haseal* 'reif', *hasu linel* 'sich einer Sache bemächtigen, ergreifen, begreifen' (c. dat.), *hasun* 'erwachsen, reif', *hasak* 'Alter, reifes Alter, Statur' : skr. *aç* (*açnóti*) 'gelangen zu, erreichen, einholen, erlangen, treffen, über Jemand kommen, bewältigen', zd. *aŝnaoiti* 'erreicht, gelangt zu'. — Bugge, KZ. 32, 14, Fr. Müller, WZKM. 10, 276.

Skr. *aç*, zd. *as* = idg. **ŋk*^{1} (**enk*^{1}) sollte im Arm. durch **ans* oder **h-ans* vertreten sein, die, wenn *ns* aus idg. **nk*^{1} ebenso wie *ns* aus idg. **ns* zu *s* wird (s. oben p. 409), als **as* oder *has* erscheinen müssen.

230. *հաստ hast* 'fest' = d. *fest*, as. *fast*, aisl. *fastr* 'fest' (aus **fastu-*).

Uhlenbeck, PBr. 20, 328 vergleicht skr. *pastía-* 'Wohnsitz, Sitz'.

231. *հատանել hat-ane-m* (aor. *hat-i*) 'schneide ab, haue ab' : osset. *fadun* (*fādun*) 'spalten, zerhauen'.

Unsicher, da osset. *fadun* zu bal. *patay* 'abhauen, abschneiden' (Geiger, Etym. des Bal. Nr. 288) gehören, also auf eine Wurzel *pat* zurückgehen kann, während arm. *hat-ane-m* zu einer Wurzel *pad* gehört. Doch wechseln idg. Tenuis und Media in einigen Fällen.

232. *հարկանել hark-ane-m* (aor. *har-i*) 'schlage' : ksl. *perǫ*, *prati* 'schlagen, waschen', lit. *periù*, *pẽrti* 'baden, mit dem Badequast schlagen, schlagen', lett. *pēru*, *pērt* 'mit Ruthen schlagen'. — Bugge, Etrusk. Arm. p. 101.

Unsicher. Wie verhält sich arm. *hark-* des Präsens zu *har-* des Aorists?

233. *հարսն harsn* (*n*-St., gen. *harsin*, pl. nom. *harsunk*, gen. *harsanç*) 'Braut, Neuvermählte, Schwiegertochter', *harç* (*i*-St., gen. *harçi*) 'Frage, Untersuchung' (häufig *harç ev ṗorj* oder *harç-a-ṗorj* 'Untersuchung, Prüfung'), *harç-ane-m* (aor. *harç-i*) 'frage' : skr. *praçná-* 'Frage, Befragung, Erkundigung, Streitfrage', *pṛccháti* 'frägt', davon *pṛcchā-* 'Frage', zd. *fraŝna-* 'Frage', *pərəsaiti* 'frägt' = np. *pursad*, lat. *precor* 'bitte', *procus* 'Freier', *posco* 'fordere', got. *fraíhna* 'frage', ahd. *forsca* 'Forschung, Frage', *forscōn* 'forschen, fragen', ksl. *prositi* 'bitten', lit. *pìršzti* 'zufreien', *pirszlỹs* 'Freiwerber', *praszýti* 'fordern, bitten', air. *imm-chom-arc* 'Frage', *imm-chom-airc* 'fragt'.

Arm. *harsn* aus **pṛk¹ēn* (von der Wurzel *prok¹*, *prek¹*, *prk¹*); arm. *harç* = skr. *prčh* = zd. *pərəs-* = lat. *posc-* = ahd. *forsc-* = idg. inchoat. **prk¹-sk¹h.*

234. [*ձաց haç* (*i*-St., gen. *haçi*) 'Brot' : skr. *sasyá-* 'Saat auf dem Felde, Feldfrucht, Frucht', zd. *hahya-* 'Getreide', *paitiš-hahya-* 'Erntefest'. — So zuletzt KZ. 32, 41.

Falsch, da arm. *ç* nicht = idg. *sy* ist.]

235. *ձագի haçi* (gen. pl. *haçeaç*) 'Esche' : ahd. *asc*, aisl. *askr* 'Esche', lit. *ūsis* 'Esche', preuss. *woasis* 'Esche', nsl. *jasen*, russ. *jasenĭ* 'Esche'.

Vgl. Idg. F. 1, 304, 483, BB. 18, 254, KZ. 32, 15, WZKM. 8, 282, Idg. F. 5, 44. Arm. *haçi* aus **ask¹hio-*.

236. *ձաւ hav* (*u*-St., gen. *havu*) 1) 'Vogel, Huhn, Henne, Hahn' : lat. *avis* 'Vogel';

2) 'Grossvater, Vorfahr' : lat. *avus* 'Grossvater, Vorfahr', *avunculus* 'Oheim', got. *avō* 'Grossmutter', lit. *avýnas* 'Oheim', preuss. *awis* 'Oheim', ksl. *ujĭ* 'Oheim'.

So zuerst Wb. Jetzt auch MSL. 7, 162, WZKM. 8, 282, KZ. 32, 14.

237. [*ձաւանիմ havan-i-m* (aor. *havan-eç-ay*) 'lasse mich bereden, überzeugen, stimme zu, willige ein, gehorche, folge', caus. *havan-eç-uç-ane-m* 'überrede': zu *hav* 'Vogel' wie gr. *οἰομαι* 'meine, glaube, vermuthe' zu *οἰωνός* 'Vogel, Vogelzeichen'. — Meillet, MSL. 8, 165.

Falsch. Ueber *οἰομαι* = **ὀϝιϝομαι* (zu lat. *ōmen*) s. Solmsen, Studien zur lat. Lautgeschichte p. 93.]

238. [*ձեծան hecan* 'Balken' : np. *hēzăn* 'trabs' (Vullers Wb. ohne Beleg).

Die Wörter lassen sich lautlich nicht vereinigen.]

239. [*ձեղկ helg* 'lässig, träg, faul, zögernd, langsam' : lat. *piger* 'verdrossen, träg, faul, langsam'. — Fr. Müller, WZKM. 10, 276.

Sehr unsicher. Steht lat. *piger* für urspr. **pigro-* (zu *piget*?) oder **pikro-* (lautgesetzlich = lat. **picer*), so gehört es sicher nicht zu arm. *helg*; steht es aber — was möglich, aber nicht zu erweisen ist — für urspr. **pighro-*, so sollte ihm im Arm. **higr* = **hirg*, möglicherweise auch **higł* = **hiłg* entsprechen.]

240. *հեղուս heł-u-m* (aor. 3. *e-heł*) 'giesse aus, vergiesse', pass. 'werde vergossen, fliesse aus' : lit. *pilù, pìlti* 'giessen, schütten'. — Bugge, KZ. 32, 15.

Dazu stellt Bugge auch arm. *yełç* 'voll' (*ariun-a-yełç-uṫiun* 'Fülle, Menge Blutes' Pit., *yełç-eal* 'voll' Pit.) und *zeł-u-m* (aor. 3. *e-zeł*) 'in Menge strömen lassen', pass. 'überströmen', *zeł-un* 'überströmend', vgl. lit *pìldau, pìldyti* 'füllen', lett. *pilstu, pilt* 'voll werden'.

Unsicher.

241. *հեծուս hen-u-m*, inf. *hen-u-l* 'weben, zusammennähen' (Wb. *ὑφαίνω, συμβάλλω*, texo, consuo, C. ordire, tessere, cucire insieme), poln. arm. *hinelù* (pr. *gi-hinìm*) 'spinnen' : lit. *pinù, pìnti* 'flechten', ksl. *pęti* (*pĭnǫ*) 'spannen', got. *spinnan* 'spinnen'. — Fr. Müller, Armeniaca VI, p. 4.

Für idg. **pen-* sollte man arm. **hin*, pr. **hn-u-m* erwarten. S. die Nachträge.

242. *հեր heŕ* (*i*-St., gen. *heŕi*) 'Streit, Zank, Hader' = gr. ἔρις (gen. ἔριδος) 'Streit'? — Schon A. St. — Oder zu skr. *prt* 'Kampf, Streit' oder ksl. *sŭ-porŭ*, russ. *sporŭ* 'Streit'?

243. *հեռի heŕi* 'entfernt, fern' : skr. *pára-* 'weiterhin, ferner gelegen, jenseitig, entfernter; vergangen, früher; später', *parás* 'darüber hinaus, weiter, weit weg, entfernt', zd. *parō*, gr. *πέρᾱ* 'weiter', *πέρᾱν* 'jenseits', *περαῖος* 'jenseitig', got. *faírra* 'fern', ahd. *fërro*, d. *fern*, air. *ire* 'ulterior'.

244. *հետ het* (*o*-St., gen. pl. *hetoç*) 'Fussspur, Spur', *zhet* (acc. von *het*) 'hinter, nach' (z. B. *zhet nora* 'hinter ihm her'), *het-z-hetē* 'allmählich' (Schritt für Schritt), *het ənd het* 'sogleich', *het-ev-ak* 'zu Fuss, Fussgänger, Fusssoldat', *heti* 'zu Fuss', *hetiot, i hetiots* (Euseb. Chron. I, 36) dass., *yet* (präp.) 'nach' : skr. *padá-* 'Tritt, Schritt, Fussstapfe, Spur, Standort, Fuss', *padēna* 'zu Fuss', (*pā́d, gen. padás* 'Fuss, Schritt'), *patti-* 'Fussgänger, Fussknecht', *padāti-, padika-* 'zu Fusse, Fussgänger, Fussknecht'; zd. *paδəm* 'Fussspur', vd. 2, 24, (*pāδ-* (du. *pāδa*) 'Fuss'), ap. *nipadiy* 'auf dem Fusse', *patipadam* 'an seine Stelle', np. *pai* 'Fussspur, Fussstapfe', *paig* 'Bote', älter 'Fussgänger, Häscher', (*pāi* 'Fuss'), osset. *fäd* 'Spur', bal. *pad* 'Fussspur', *padā*, nb. *paδā* 'hinter, nach, später', gr. *πεζός* 'zu Fuss, Fussgänger', *πεζῇ* 'zu Fuss, zu Lande', (*πούς* 'Fuss'), lat. *peda* 'vestigium

humanum' (Paul. Ep.), *pedes* 'Fussgänger', *pedester* 'zu Fuss', (*pēs* 'Fuss'), lit. *pėdà* 'Fusstapfe'.

Arm. *het* = idg. **pedo-* 'Fussspur'. Zur Präp. *yet* 'nach' vgl. lesb. böot. u. s. w. *πεδά* 'nach, mit'.

245. *հերիւն her-iun* (*n*-St., gen. *her-ean*, instr. *her-eamb*) 'Pfrieme': gr. *πείρω* 'durchbohre, durchsteche', *περόνη* 'Spitze zum Durchstechen, Spange, Nadel zum Feststecken', *περονάω* 'durchsteche, durchbohre', ksl. *na-perją, na-periti* 'durchbohren'.

246. *հերկ herk* (gen. *herki*) 'frisch geackertes Brachland' (*νέωμα, ἄρουρα*), *herk harkanem, herkem* 'frisch bestellen, neu beackern' (*ἀροτριᾶν, νεοῦν*) : d. *Furche*, lat. *porca* 'Ackerbeet', cymr. *rhŷch*, abret. *rec*, air. *et-rech* 'Furche' (nach Fick, Wb. II, p. 56).

Für idg. **perk-* sollte man arm. **herg-* erwarten.

247. *հերու heru* 'im vorigen Jahre', *i herun hetē* 'vom vorigen Jahre her' (*ἀπὸ πέρυσι*) = skr. *parut*, gr. *πέρυσι* (dor. *πέρυτι*), mhd. *vërt*, air. *inn uraid* 'im vorigen Jahre', np. *pār* 'das vergangene Jahr', osset. *farä, faron* 'im vorigen Jahre', waxi *pard* 'last year' u. s. w. — Dazu auch got. *fairneis* 'alt', ahd. *firni*, lit. *pérnai* 'im vorigen Jahr'.

Arm. *heru* = idg. **peruti*.

248. *հին hin* (*o*-St., gen. *hnoy*) 'alt', *hin avurç* (alt an Tagen) 'hochbetagt' = skr. *sána-* 'alt', *sanaká-* 'ehemalig, alt', zd. nom. *hanō* 'alt', fem. *hana* 'alte Frau', phl. *hān*, gr. *ἔνος* 'alt', *ἔνη καὶ νέα* 'der letzte Tag des eben abgelaufenen und der erste des eben beginnenden Monats', lat. *sen-ex* (acc. *senem*) 'Greis', got. *sin-eigs* 'alt, betagt', *sinista* 'ältester', lit. *sẽnas* 'alt', air. *sen* 'alt', cymr. corn. *hēn*, bret. *hen*.

Vgl. oben Nr. 226 *han* und 227 *hanapaz*. Fr. Müller, WZKM. 10, 276 hält *hin* und *han* für Lehnwörter aus dem Persischen (wegen des anl. *h*), doch sollte man dann **han* statt *hin* erwarten.

249. *հինգ hing* (indecl., später gen. *hngiç*) 'fünf', *hnge-tasan* 'funfzehn', *hinge-rord* 'der fünfte' = skr. *páñca*, zd. *pančа*, np. *panj*, gr. *πέντε*, äol. *πέμπε*, lat. *quinque*, got. *fimf*, lit. *penkì*, ksl. *pętĭ*, air. *cóic*, cymr. *pimp*, alb. *pesε* 'fünf'.

Arm. *hing* = idg. **penkᵘe*.

250. [ձոռ *hoc* 'dicht, gedrängt, compact' (El. 23, z. 14 v. u. etc.) : skr. *pajrá-* 'wohlbeleibt, stattlich, feist, derb', nach den Erklärern 'begütert, reich an Lebensmitteln, kräftig', nach Pischel-Geldner, Ved. Stud. I, 90, 'glänzend', gr. *πηγός* 'feist, prall, wohlgenährt, hochgeschwollen' (*κῦμα*), *πήγνυμι* 'mache fest', lat. *pango* 'befestige'.

Unsicher. Idg. Wurzel *păg*[1] = *păk*[1].]

251. ՀովիՒ *hoviv* (*i*-*a* St., gen. *hovvi*) 'Hirt' = skr. **avipā-* (vgl. *avipālá-* 'Schafhirt' und *gōpá-* neben *gōpālá-* 'Kuhhirt'), vgl. skr. *ávi-*, gr. *ὄϊς*, lat. *ovis* u. s. w. 'Schaf' und skr. *pā* (*pấti*) 'schützen', *pāyú-* 'Hüter', zd. *pāyu-* 'Hüter', *pāθra-* 'Schutz', ap. *pādiy* 'schütze', gr. *πῶμα* 'Deckel', *πῶν* 'Herde' u. s. w. — Fr. Müller, WZKM. 8, 282, Bugge, KZ. 32, 16.

Unsicher, da weder von idg. **ovi-* 'Schaf' noch von der idg. Wurzel *pōi*, *pō* 'schützen' eine Spur im Armenischen geblieben ist. Denn auch ՀաւԼ *haut* (*i*-St., gen. *hauti*) 'Herde' : gr. *πῶν* (aus *pōyu-*) 'Herde' WZKM. 6, 266 ist unsicher, da arm. *-ti* (aus *-di*) unerklärt bleibt.

252. Հոտ *hot* (*o*-St., gen. *hotoy*) 'Duft, Geruch', *hot anoiš* 'Wohlgeruch', *hoti* 'stinkt', *hot-ot-i-m* 'rieche' (*i hot, z hot* 'den Duft') : gr. *ὀδμή*, *ὀδωδή* 'Geruch, Duft', *ὄζει* 'duftet', *εὐώδης* 'wohlriechend', lat. *oleo* 'rieche', *odor* 'Geruch', lit. *ŭdžiu*, *ŭsti* 'riechen, wittern'.

Arm. *hoto-* vielleicht = idg. **odos-*, vgl. lat. *odor* aus alat. *odōs*, gr. *εὐώδης* MSL. 8, 154.

253. Հու *hu* 'eiteriges Blut' : skr. *púyati* 'wird faul, stinkt', *púya-* 'fauliger Ausfluss, Jauche, Eiter', *pūti-* 'faul, stinkend, Jauche, Eiter', zd. *pūiti-* 'Fäulniss' (arm. Lw. *put* 'Fäulniss, Eiter' etc., oben p. 256), gr. *πῦον* 'Eiter', lat. *pūs* 'Eiter', got. *fūls* 'faul, stinkend', lit. *pūti* 'faulen', *púliai* 'Eiter'. — Fr. Müller, Armeniaca VI, p. 4.

Arm. *hu* nur im kleinen Wb., das keine Belege giebt. Wo kommt *hu* vor?

254. Հում *hum* 'roh' = skr. *āmá-*, gr. *ὠμός*, air. *om* (Fick, Wb. II, 51) 'roh'.

255. Հուն *hun* 'Furt, Uebergang' = skr. *pánthās* (gen. *pathás*) 'Weg', zd. *pantå*, *panta* (gen. *paθō*) 'Weg', ap. *paθim* (acc.) 'Weg',

osset. *fändag*, *fändäg* 'Weg, Strasse', gr. *πάτος* 'Pfad, Tritt', lat. *pons* 'Brücke', ksl. *pǫtĭ* 'Weg', preuss. *pintis* 'Weg'.

Wegen der Bedeutung vgl. zd. *pərətu-* 'Brücke' : *pəšu-* 'Furt, Brücke', gr. *πόρος* 'Furt, Weg, Bahn' u. s. w. von Wurzel *per* 'hinübergehen'. — Ueber georg. *poni* 'Furt' Tchoubinof p. 507 gegenüber arm. *hun* aus **pont-* s. oben p. 397.

256. *հուր hur* (*o*-St., gen. *hroy*) 'Feuer' = gr. *πῦρ* (gen. *πυρός*), umbr. *pir* 'Feuer', d. *Feuer*, ahd. andd. *fiur*, älter *fūir*.

Verwandt *hn-oç* 'Ofen'? Vgl. got. *fōn*, gen. *funins*, aisl. *fune* 'Feuer', preuss. *panno* 'Feuer'. — Arm. *hur* aus **pŭr-o-*. Ueber gr. (nicht vorhandenes) *πύϊρ* s. Idg. F. 2, 149.

257. *ձաղկ jałk* (*i*-*a* St., instr. *jałkav*) 'Zweig, Gerte, Stengel, Geisel', adj. 'straff, schlicht, gerade' (vom Haar), *jałk-e-m* 'geisele' = lit. *žalga* 'Stange', got. *galga* 'Galgen, Kreuz', ahd. *galgo* 'Galgen, Kreuz, Gestell am Ziehbrunnen, den Eimer daran zu hängen und Wasser heraufzuziehen'. — Fr. Müller, WZKM. 5, 68, Bugge, Btrg. p. 18.

Arm. *jałk* aus **g*^{l}*halg-*, got. *galga* aus **g*^{l}*halgh-*? Vgl. Bartholomae, Stud. II, 12.

258. [*ձայն jain* (*i*-St., gen. *jaini*) 'Stimme' : skr. *hvā*, *hū* rufen', *hávа-* 'rufend, Ruf', *hávana-* 'Anrufung', zd. *zbā*, *zū* 'rufen', *zavana-* 'Anrufung'. — Meillet, MSL. 9, 54.

Falsch wegen arm. *ai*.]

259. *ձաւնեմ jaun-e-m* 'weihe', *jaun-i* 'geweiht' (einem heidnischen Gotte, zur Unzucht) : skr. *havis-* 'Opfergabe', *hávana-* 'Opferung', *hótar-* 'Priester', *hōtrá-* 'Opfer', Wurzel *hu* 'ins Feuer giessen, opfern', zd. *zaotar-* 'Priester', *zaoθrā-* 'Opfergabe, Weihwasser', gr. *χέω* 'giesse', *χοή* 'Guss, Trankopfer', got. *giuta* 'giesse'.

Unsicher wegen der Bedeutung und wegen arm. *au*, vgl. Bartholomae, BB. 17, 101. — Zur Wurzel *g*^{l}*hu-* 'giessen' gehört nach Meillet, MSL. 9, 54: *ձոյլ joil* 'gegossen, geschmolzen, massiv' und *ձև jev* (*o*-St.) 'Form, Gestalt'?

260. [*ձգեմ jg-e-m* (aus **jig-e-m*, aor. *jg-eç-i*) 'strecke aus, breite aus, ziehe, werfe, schiesse' (den Pfeil etc., frz. 'tirer') : got. *geigan* 'erstreben', *gageigan* 'gewinnen'. — Meillet, MSL. 9, 54.

Unsicher wegen der Bedeutung. Zudem stellt Uhlenbeck, Etym. Wb. der got. Sprache *geigan* zu (dem ungebräuchlichen)

lit. *gẽžùs* 'verlange heftig', Wurzel *ghig^{1}h*, während arm. *jig* auf *g^{1}higĥ* weist.]

261. *ձեռն jeṙn* (*n*-St. im Sing., gen. *jeṙin*, instr. *jeṙamb*, pl. nom. *jeṙ-ĕ*, gen. *jeṙ-aç*, instr. *jeṙ-aukĕ*) 'Hand', in Comp. *jeṙ-a-* und *jeṙn-a-*, daneben *ձեռ-ք jer-b* (alter Instr.) in *jerb-a-kal* 'gefangen' (vgl. lat. ptc. mancipatus) : gr. *χείρ* (dat. pl. *χερσί*) 'Hand', *χέρ-νιψ* 'Waschwasser für die Hände', gr. aeol. *χήρ*, alb. *dorë* (= **g^{1}hērā*) 'Hand'.

Urgriech. ist nom. **χήρς*, gen. **χερσός* anzusetzen, s. G. Meyer, Griech. Gramm.^{3} p. 123, 414. Arm. *jeṙ-ĕ* kann = idg. **g^{1}hérse* sein, vgl. Idg. F. 4, 115.

262. *ձետ jet* (*o*-St., gen. *jetoy*) 'Schwanz' (des Hundes, Fuchses, Löwen) = zd. *zaδah-* 'podex', gr. *χόδανος* 'Steiss' (zu *χέζω*, skr. *had*, alb. *δjés*).

Arm. *jet* wohl = idg. **g^{1}hédos-*.

263. *ձեր jĕ-r* 'von euch, euer' (gen. von *du-ĕ* 'ihr') : skr. *yū-y-ám*, *yu-šma-*, zd. *yūš*, *yū-ž-əm*, *yū-šma-*, gr. *ὑμεῖς*, got. *jūs*, lit. *jūs* 'ihr'.

Unsicher, da sonst kein Beispiel für arm. *j* = idg. *y* vorliegt. Arm. *je-r* ist im Vocal durch *mer* 'unser' beeinflusst.

264. *ձի jï* (*o*-St., gen. *jioy*) 'Pferd' = skr. *háya-* 'Ross'.

265. *ձիր jir* (*i*-St., gen. *jri*) 'Gabe, Gnade, Gunst', adv. *jri* 'gratis' : gr. *χάρις* (gen. *χάριτος*) 'Anmuth, Gefallen, Gunst, Gefälligkeit, Dank', lat. *grātus* 'angenehm, wohlgefällig, dankbar', *grātia* 'Gefälligkeit, Gunst, Dank', *grātīs* 'ohne Bezahlung, umsonst', *grātēs* 'Dank'. — Fr. Müller, Armeniaca VI, p. 4, Meillet, MSL. 9, 54.

Arm. *jir* = idg. **g^{1}hēri-*, gr. *χαρι-* = **g^{1}hṛi-*, lat. *grātus* = **g^{1}hṝtos*?

266. *ձիւն jiun* (*n*-St., gen. *jean*) 'Schnee', *ձմեռն jmeṙn* (*n*-St., gen. *jmeran*, pl. acc. *jmeruns* Eznik 174) 'Winter', in Uebersetzungen aus dem Griech. auch 'Sturm', *jmeṙnayin* 'winterlich', *jmerani* 'im Winter', *jmeroç* (*i-a* St.) 'Winteraufenthalt' (Eznik 174), *jmer-e-m* 'überwintere' : skr. *héman* 'im Winter', *hēmantá-* 'Winter', *himá-* m. 'Kühlung, Kälte, Winter', ntr. 'Schnee', f. *himā* 'Winter' (*çatám hímās* 'hundert Winter'), zd. nom. *zyå* (acc. *zyąm*, gen. *zimō*), *zima-* 'Frost, Winter', *zayana-*

'Winter', gr. *χιών* 'Schnee', *χειμών* 'Winterwetter, Sturm und Regen, Unwetter, Winter', *χεῖμα* 'Winterwetter, Frost', lat. *hiems* 'Sturm, Regenzeit, Winter', ksl. *zima*, lit. *žëmà*, ir. *gam* 'Winter', alb. *dimen* (aus **deimen-*) 'Winter'.

Vgl. Bartholomae, BB. 15, 37, Stud. 2, 36, Meillet, MSL. 7, 163. Danach arm. *jiun* = *χιών* aus *g¹hiyōm* (*u* der letzten Silbe nach *i* blieb erhalten, ausl. *m* = arm. *n*). Arm. *jmeṙn* aus **jim-eṙn*, vgl. oben p. 416 *am-aṙn* 'Sommer' und gr. *χειμερινός* 'winterlich'.

267. *ախտ jl-e-m* 'furche, pflüge' (nur Osk. 1 Tim. cap. 14): skr. *hala-* 'Pflug'.

Unsicher.

268. *ձու ju* (*o*-St., gen. *jvoy*) 'Ei': gr. *ᾠόν*, lat. *ōvum*, d. *Ei*, ksl. *jaje*, np. *xāya*, osset. *aiƙ* 'Ei'.

Unsicher, da das anlautende *j* unerklärt bleibt. Bugge, KZ 32, 16 erklärt daher *ju* aus **ju-u* als Compos. von **ju* 'Fisch' (vgl. *ju-kn*) und **u* 'Ei' = **ōvom* oder **ōivom*, wonach *ju* urspr. 'Fisch-ei' bedeutet hätte. Bedenklich.

269. *ձուկն jukn* (*n*-St., pl. nom. *jkunƙ*, gen. *jkanç*) 'Fisch': gr. *ἰχθύς*, lit. *žuvìs*, preuss. *suckis*, *suckans* (acc. pl.) 'Fisch'.

Idg. Grdf. **g¹hyu-* (neben **g¹hu-*?) nach Johansson, BB. 13, 117, **g¹hzu-* nach Bartholomae, Ar. Forsch. II, 56. Vgl. KZ. 34, 480. Zur Bildung von *ju-kn* vgl. *mu-kn* 'Maus', *armu-kn* 'Ellenbogen'.

270. [*մաղիլ magil* (*i-a* St., gen. pl. *maglaç*) 'Kralle' (der Vögel u. s. w.) gehört wegen des anlautenden *m* nicht zu gr. *ὄνυξ* 'Kralle' (des Adlers u. s. w.), lat. *unguis* 'Nagel, Klaue, Kralle', d. *Nagel*, skr. *nakhá-* 'Nagel, Kralle' u. s. w.

Ueber die idg. Grundform von *ὄνυξ* u. s. w. siehe BB. 16, 257; 17, 133, Idg. F. 4, 272. — Andere Vermuthungen über arm. *magil* s. KZ. 32, 85.]

271. *մալ-ել-մ mal-e-m* 'zerstosse, zerquetsche, zermalme' (*θλάω*), ptc. *maleal* 'castrirt' (*θλαδίας*) = lat. *molo* 'mahle', got. *mala* 'mahle', gr. *μύλη* 'Mühle', ksl. *melja*, lit. *malù*, air. *melim* 'mahle'.

272. [*մած mac* 'dicht', *mac-ani-m* (aor. *mac-ay*) 'ankleben (intr.), anhaften, anhangen, gerinnen', caus. *mac-uc-ane-m* 'ge-

rinnen machen' u. s. w., *macun* 'saure Milch' lässt sich lautlich nicht mit skr. *mástu-* 'saurer Rahm', np. *māst* 'saure Milch', *māsīdan* 'gerinnen' noch auch mit bal. *maδay*, p. p. *masťa* 'to freeze, curdle', *mastay* 'curds' vereinigen.

Davon zu trennen *matz-i-m* 'haften bleiben', *matz-oł* 'klebrig' (*matz-* aus **matiz-* oder **matuz-*?). Arm. *macun* (modern *majun*) ist nach Oskiph. ins Türkische (als »*mazun*«), nach Magistr. und Erznk. ins Griechische (Wb. nennt *μαζοῦν*) eingedrungen. Ebenso ins Georgische: *maconi* 'lait caillé' Tchoubinof p. 276.]

273. *mah* (*u*-St., gen. *mahu*), ältere Form *marh* (Ephrem III, p. 20, z. 1 v. u.; p. 21, z. 14, 20, 32) 'Tod' : skr. *mṛtyú-*, zd. *mərəθyu-* 'Tod', ap. *uvāmršiyu-* 'sich selbst tödtend', osset. *mälät* 'Tod'. Vgl. got. *maúrþr* 'Mord'.

Zur Wurzel *mer* in arm. *meṙanim* 'sterbe', s. unten Nr. 284.

274. *maṫ-e-m* 'anflehen, flehentlich bitten' : lit. *maldýti* 'Jmd. fortgesetzt bitten' (um ihn zu begütigen), *maldà* 'Bitte, Gebet'? — Bugge, Btrg. p. 15.

275. *mair* (*r*-St., gen. *maur*) 'Mutter' = skr. *mātā́* (gen. *mātúr*), zd. *māta*, np. *mādar*, gr. *μήτηρ*, dor. *μάτηρ*, lat. *māter*, ahd. *muoter*, ksl. *mati*, lit. *motẽ*, *mótė* ('Ehefrau'), air. *máthir* 'Mutter'. — Arm. *mair* = idg. **mātḗr*; gen. *maur* = idg. **mātrós*.

Dazu *mauru* (gen. *maurvi*) 'Stiefmutter' aus **mātruyā* = gr. *μητρυιά* 'Stiefmutter'.

276. *manr* (*u*-St., nom. pl. *manunk*) 'klein, fein', adv. 'in kleine Stücke, im einzelnen, genau' : ir. *menb* 'klein', lit. *meñkas* 'gering, unbedeutend, klein', skr. *manāk* 'ein wenig, etwas, in geringem Masse; in kurzer Zeit; bloss, nur'. — Meillet, briefl. Mittheilung; vgl. KZ. 32, 18. — Arm. *manr* = idg. **mₑnu-*.

Dazu auch arm. *manuk* (gen. *mankan*, pl. nom. *mankun-k*, gen. *mankanç* oder collect. *mankti*, gen. *manktvoy*) 'Kind, Knabe, Diener'?

277. *mard* (*o*-St., gen. *mardoy*, pl. nom. *mardik*, gen. *mardkan*) 'Mensch' : skr. *márta-* 'Sterblicher, Mensch', *mártya-* (*mártia-*) 'sterblich, Sterblicher, Mensch', zd. *marəta-* 'Mensch', *maṫya-* 'Mensch', ap. *martiya-* 'Mensch', phl. *mart*, np. *mard*, gr. *βροτός* 'sterblich, der Sterbliche, Mensch'.

In arm. *mard* scheinen wie in βροτός idg. **mórto-* 'sterblich' und **mṛtó-* 'gestorben' (skr. *mrtá-*, zd. *mərəta-*, np. *murd*) zusammengefallen zu sein.

278. մարմին *marmin* (*o*-St., gen. *marmnoy*) 'Leib, Fleisch' skr. *márman-* 'Gelenk, offene Stelle des Körpers, welche der tödtlichen Verwundung besonders ausgesetzt ist, die schwache Seite des Menschen'.

Arm. *marmin* aus **mṛmeno-*?

279. մարտ *mart* (*i*-St., gen. *marti*) 'Kampf', *mart-nč̣-i-m* (aor. *mart-eay*) 'kämpfe' : gr. μάρ-να-μαι 'kämpfe'?

Unsicher. Arm. *mart-* setzt idg. **mrd-* voraus.

280. մեծ *mec* (*i-a* St., gen. *meci*) 'gross' : gr. μέγας, got. *mikils* 'gross'.

281. մեղ *meł* 'Sünde, Schuld, Unrecht', gewöhnlich pl. *mełk* (gen. *mełaç*), *meł-anč̣-e-m* (aor. *meł-ay*) 'sündige', *meł-anč̣-akan* 'sündigend, frevelnd' : lat. *mălus* 'schlecht', *mălum* 'Uebel, Leiden, Fehler, Gebrechen, Leid'.

Andere stellen arm. *meł* zu gr. μέλεος 'vergeblich, erfolglos, nichtig', lit. *mēlas* 'Lüge', ir. *mellaim* 'betrüge', s. KZ. 32, 18, Idg. F. 2, 369; 6, 334.

282. մեղկ *mełk* 'weichlich, schlaff' : gr. μαλακός 'weich, sanft'; vgl. gr. μαλθακός 'weichlich, feig', air. *meldach* 'weich, zart', d. *mild*, got. *mildiþa* 'Milde', skr. *mardh* 'nachlassen, vernachlässigen'; lat. *mollis* (aus **moldvis*) 'weich, geschmeidig', ksl. *mladŭ* 'jung, zart', skr. *mrdú-* 'weich, zart, mild, schwach'.

283. մեղր *mełr* (*u*-St., gen. *mełu*) 'Honig', *mełu* (*i-a* St., gen. *mełvi*) 'Biene' : gr. μέλι (gen. μέλιτος) 'Honig', μέλισσα 'Biene', lat. *mel* (gen. *mellis*), got. *miliþ*, air. *mil* 'Honig'.

284. մեռանիմ *meṙ-ani-m* (aor. *meṙ-ay*) 'sterbe', *an-meṙ* 'unsterblich' : skr. *mriyátē*, zd. *miryeite*, np. *mīrad* 'stirbt', ap. ipf. *amriyatā*, lat. *morior* 'sterbe', ksl. *mrěti*, lit. *miřti* 'sterben'.

Vgl. oben Nr. 273 *mah* und Nr. 277 *mard*.

285. մերձ *merj* adv. 'nahe', *merj-a-vor* adj. 'nahe', *merj-ena-m* 'nähere mich' : gr. μέχρι 'bis'. — Meillet, MSL. 7, 165, Bugge, KZ. 32, 19.

Unsicher, da die Bedeutungen verschieden sind.

286. մեք *me-k* 'wir', *me-r* 'unser' u. s. w. gehören zum obliquen Stamm des Pronomens der 1. Pers. sing. : skr. zd. *ma-* (abl. *má-d*, *ma-t*, dat. *ma-hyam*, *ma-ibyā* u. s. w.), gr. *μὲ*, got. *mi-k* u. s. w. Vgl. lit. *mẽs*, ksl. *my* 'wir'.

So ist *duk* 'ihr' vom Nom. sg. *du* 'du' durch Zusatz des Suffixes des Nom. pl. *-k* neu gebildet.

287. մէգ *mēg* (gen. *migi*, instr. *migov*) 'Nebel' = skr. *mēghá-* 'Wolke', zd. *maeγa-*, np. *mēγ* 'Wolke', osset. *mēγä* D., *mīγ* T. 'Nebel, Wolke', gr. *ὀμίχλη* = ksl. *mьgla* = lit. *miglà* 'Nebel'.

288. մէզ *mēz* 'Harn', *miz-e-m* 'harne' = skr. *mēha-* 'Harn', *mḗhati* 'harnt', zd. *maeza-*, *maesman-* 'Harn', *maezaiti* = np. *mēzad* 'harnt', bal. *mēzaγ*, afgh. *mīẓal*, osset. *mēzun* D., *mīzin* T. 'harnen', gr. *ὀμιχέω* 'harne', *ὄμιχμα* 'Harn', *μοιχός* 'Ehebrecher', lat. *mingo*, *mējo*, lit. *mę̃žù*, *mįšzti*, aisl. *míga*, ags. *mígan* 'harnen'.

Ich halte *mēg* 'Nebel' und *mēz* 'Harn' für echt armenisch, doch könnten sie auch als pers. Lw. gelten.

289. մէյ *mēj* (*o*-St., abl. *i mijoy* u. s. w., daneben *i miji* 'in der Mitte') 'Mitte' = skr. *mádhya-* 'mittlere', *mádhyam* 'Mitte', zd. *maiδya-* 'Mitte', *maiδyąna-* = np. *miyān* 'Mitte', osset. *mēdäg* D., *mīdäg* T. 'in', gr. *μέσσος*, *μέσος* 'mitten', *τὸ μέσον* 'die Mitte', lat. *medius* 'mittlere, mitten', *medium* 'Mitte', got. *midjis* 'mitten', ksl. *mežda* 'Mitte', *mežду* 'zwischen', gall. *medio-*, air. *medón* 'Mitte'.

Arm. *mēj* aus (**meidyo-*? =) **medyo-* = idg. **médhyos*.

290. մի *mi* 'dass nicht, nicht' (prohib.) = skr. zd. ap. *mā*, gr. *μή*. Idg. **mē*.

291. մի *mi* (*o*-St., gen. *mioj* und *mioy*, dat. *mium*) 'ein' : gr. *εἷς*, *μία*, *ἕν* (aus **sem-s*, **smia*, **sem*)?

Die Zusammenstellung ist nur haltbar bei der Annahme, dass arm. *mi* urspr. gener. fem. (= **smia*, gr. *μία*) war und die masc. und ntr. Form verdrängt hat. Oder wäre arm. *mi* = urspr. **smio-* (von *sem-* durch Suff. *io-* abgeleitet)?

Dazu *miain* 'nur, allein'.

292. միս *mis* (*o*-St., gen. *msoy*) 'Fleisch' = skr. *mā́sá-* 'Fleisch', got. *mimz*, ksl. *męso*, preuss. *mensā*, alb. *miš* 'Fleisch'. Ueber lit. *mėsà* s. BB. 22, 241.

293. միտ *mit* (*i-a* St., gen. *mti*), meist pl. *mit-k* (gen. *mt-aç*) 'Gedanken, Sinn, Geist' = gr. *μῆδος*, pl. *μήδεα* 'Pläne, An-

schläge, Gedanken', *μήδομαι* 'ersinne, sinne aus, beschliesse'. Dazu *μέδομαι* 'sinne, bin bedacht auf, trage Sorge', lat. *meditāri* 'überlegen', *modus* 'Mass', got. *mitan* 'messen', *mitōn* 'denken', air. *midiur* 'meine', perf. *ro-midar* 'judicavi'.

294. մնամ *mna-m* (aor. *mna-ç-i*) 'bleibe, erwarte, warte auf etwas, bleibe übrig' : gr. *μένω* 'bleibe, halte Stand, harre aus, erwarte, warte auf etwas', *μί-μν-ω* 'bleibe, halte Stand, erwarte, halte aus', lat. *maneo* 'bleibe, warte', ap. *a-mān-aya* 'es erwartete' (mich), zd. *upa-mąn-ayen* 'sie sollen warten', np. *mānam* 'bleibe, lasse übrig'.

Arm. Wurzel *mnā* aus *men*, vgl. Brugmann, Grdr. II, p. 955.

295. մոզք *mozi* 'junges Rind, Kalb' (Erznk. 14. Jhd. und neuarmenisch!) : gr. *μοσχίον*, demin. von *μόσχος* 'junges Rind, junge Kuh, Färse, Kalb' — ? Idg. **mozg¹ho-* nach Bartholomae, Stud. II, 40.

296. մոռանամ *moṙ-ana-m* (aor. *moṙ-aç-ay*) 'vergesse' : skr. *mṛš* (*mṛ́šyatē*) 'vergessen, vernachlässigen, geduldig ertragen', lit. *miršzti* 'vergessen'. — Bugge, Btrg. p. 23.

297. մուխ *mux* (*o*-St., gen. *mxoy*) 'Rauch' (nur Philo lin. und Mt. Urh.) : air. *múch* 'Rauch' (s. Fick, Wb. II, 218), mhd. *smouch* 'Rauch, Dunst', gr. *σμύχω* 'lasse verschwelen'. — Bugge, KZ. 32, 20, Meillet, MSL. 8, 294.

Unsicher. Air. *múch* aus **mūkā-*, mhd. *smouch* von **smŭg*, gr. *σμύχω* von **smŭgh*, arm. *mux* aus **(s)mŭkho-*?

298. [մուխ *mux* 'glühend, feurig'; *mux* 'Eintauchen des glühenden Eisens in Wasser, Härtung, Stählung', *mx-e-m* 'tauche ein, stecke hinein, härte, stähle' : gr. *μυχός* 'der innerste Theil eines Ortes, das Innerste', aisl. *smjúga* 'hindurch kriechen', mhd. *smiegen*, nhd. *schmiegen*, ksl. *smykati sę* 'kriechen', lit. *smùkti* 'gleiten'. — Bugge, KZ. 32, 20.

Durchaus unsicher.]

299. մուկն *mukn* (*n*-St., gen. *mkan*) 'Maus, Muskel' : skr. *mūš* 'Maus', *mūša-*, *mūšaka-*, *mūšikā-* 'Ratte, Maus', np. *mūš* 'Maus', bal. *mūšk* 'Ratte, Maus', afgh. *maẓak* 'Maus', *maẓa* fem. 'Ratte', osset. *mąsi* 'Maus', gr. *μῦς* 'Maus, Muskel', lat. *mūs* 'Maus', *musculus* 'Mäuschen, Muskel', ahd. mhd. *mūs* 'Maus, Muskel' (bes. des Oberarmes), ksl. *myši* 'Maus', *myšica* 'Arm', alb. *mī* 'Maus'.

300. մուն *mun* (*o*-St., gen. *mnoy*) 'Stechmücke' : gr. μυῖα 'Fliege', lat. *musca*, lit. *musė*, preuss. *muso* 'Fliege', ksl. *mucha* 'musca', *mušica* 'culex'. Oder zu d. *Mücke* aus **muwyō*-? — Bugge, KZ. 32, 21.

Gehört *mun* zu μυῖα u. s. w., so ist es aus **musno*- entstanden.

301. մունջ *munǰ* 'stumm' : gr. μυνδός 'stumm', vgl. μύδος, μυκός, μυττός 'stumm' (Hesych), lat. *mūtus* 'stumm', skr. *mūka*- (*mūká*-) 'stumm'? — Bugge, KZ. 32, 21.

munǰ aus **mundyo*-? Unsicher.

302. [մրմրալ *mṙmṙ-a-m*, *mṙmṙ-i-m* (Joh. Kath., Osk. Joh. und Spätere) 'murre, murmele, brülle', մրընչիմ *mṙnčʻ-i-m* 'murre, grolle' (Mos. Kal. I, 107, 202, Joh. Kath., Osk. Es. u. s. w.) : gr. μορμύρω 'murmeln, rieseln, rauschen, brausen', lat. *murmuro* 'murmeln, brummen, murren', *murmur* 'Murmeln, Brummen, Summen, Brüllen, Getöse', d. *murmeln*, ahd. *murmulōn*, *murmurōn*, lit. *murménti* 'murmeln', *murméti* 'murren'. — Bugge, KZ. 32, 19 nach Wb.

Onomatopoetisch. Arm. *mṙmṙam* etc. kann für **muṙmuṙam* etc. stehen.]

303. մրջիւն *mṙǰiwn* (gen. *mṙǰman*) oder *mṙǰiun* (gen. *mṙǰean*) 'Ameise' : gr. μύρμηξ, μύρμας, βύρμαξ, βόρμαξ (Hesych), lat. *formīca*, ksl. *mravijĭ* (aus **morvijĭ*), aisl. *maurr* (aus **marva*-), ndd. *miere*, ir. *moirb* (aus **morvi*-), zd. *maoiri* (aus **marvī*- oder **margvī*-, s. Bartholomae, Grundriss d. iran. Phil. I, § 268, 44; 275), np. *mōr*, osset. *muljug*, *mäljɣg*, jidgah *murgâh* BB. 7, 198, skr. *vamrá*-, *vamrí*- 'Ameise', *valmíka*- 'Ameisenhaufe'. — Idg. Grundform **morvī*?

Ueber die verschiedenen Formen des Wortes vgl. Joh. Schmidt, Kritik der Sonantentheorie p. 29 flg., Solmsen, KZ. 34, 20. Der arm. Stamm ist *murǰ*-.

304. մօրուք (*mórukʻ* d. i.) *mauru-kʻ* 2 Kg. 10, 5 u. s. w., var. *moru-kʻ* Pseud. 3, 23, *muru-kʻ* (gen. *morvacʻ*) 'Bart', *anmoru*, *anmurus* FB. 254 'bartlos', poln. arm. *mirùg* WZKM. 2, 66 = skr. *çmáçru*- (aus **smáçru*-) 'Bart', lit. *smakrà*, lett. *smakrs* 'Kinn', air. *smech* 'Kinn', alb. *mjekrɛ* 'Kinn'.

Arm. *moru-kʻ* (mit o, nicht *ó* = *au*) müsste die urspr. Form, der Stamm *moru*- aus **smosru*- für *smok¹ru*- oder *smokru*-

(Bartholomae, Stud. 2,17) entstanden sein. Im Uebrigen ist zu beachten, dass arm. *moru-* im Auslaut eine Silbe (wie *yā-* u. dgl.) verloren hat.

305. յառնեմ *y-aṙ-ne-m* (aor. *y-ar-eay*, ipt. *ari*, pl. *arik*) 'erhebe mich, stehe auf': gr. ὄρνυμαι 'erhebe mich', aor. ὤρτο 'erhob sich', ὄρσο 'mache dich auf', skr. *ṛṇóti*, aor. *úd ārta* 'erhob sich', lat. *orior* 'erhebe mich'.

Ueber o in ὄρνυμαι, *orior* s. Joh. Schmidt, KZ. 32, 377.

306. յարգեմ *y-arg-e-m* 'ehre, schätze, achte, preise, verwerthe (im Handel), handele mit etwas' (Luc. 19, 13), *y-arg-un* 'von Werth, werthvoll', *yargi* 'schätzbar, geschätzt', *an-arg* 'unwerth, nicht geachtet, unedel, gering, verächtlich', *anarg-an-k* 'Unehre, Schande', *anarg-e-m* 'verschmähe, verwerfe, verachte, schmähe, beschimpfe, verunehre, mache unwirksam, hebe auf', *arg-oy* 'ehrenwerth, köstlich, wirksam': skr. *arghá-* 'Preis, Werth', *arghya-* 'eines ehrenvollen Empfanges würdig', *anarghya-* 'unschätzbar an Werth', *arh* (*árhati*) 'ein Recht auf etwas haben, verpflichtet sein zu —, werth sein, aufwiegen', mit Inf. 'dürfen, müssen, können', caus. *arhayati* 'Jmd. Ehre erweisen', zd. *arəʒaiti* 'wiegt auf', *arəʒah-* 'Preis', osset. *arγ* 'Preis, Werth', np. *arz*, *arǰ* u. s. w., s. oben p. 92—93.

307. յօրայ (*yóray* d. i.) *yauray* (gen. *yaurayi*) 'Stiefvater' (MX. p. 272): gr. πάτρως 'Vatersbruder, Oheim', lat. *patruus*, ahd. *fatureo*, skr. *pitṛvya-* 'Vatersbruder'.

Arm. *hauru* 'Stiefvater' ist eine jüngere Neubildung zu *hair* 'Vater' nach dem Muster von *mauru* 'Stiefmutter': *mair* 'Mutter'.

308. յեսան *yesan* 'Wetzstein': gr. ἀκόνη 'Wetzstein'?

Unsicher, da das anlautende arm. *ye-* nicht zu gr. *α-* stimmt. Auch skr. *çāṇa-* 'Schleifstein', gr. κῶνος, lat. *cōs* u. s. w. passen nicht.

309. յիսուն *yisun* 'funfzig': skr. *pañčāçát-*, zd. *pančāsat-*, np. *panǰāh*, gr. πεντήκοντα, lat. *quinquāginta*.

Idg. **penk²ēk¹omt-* = arm. **hingisun* (vgl. *hing* 'fünf' = idg. **penk²e*) oder mit *y* für idg. *p* (vgl. *yet* 'nach', *yauray* 'Stiefvater') **yingisun* = **yngsun*, mit (durch Einfluss von *hing* 'fünf') restituirtem *i*: *yingsun* = **yinsun* = *yisun*.

310. ը *n* Artikel (z. B. *hair-n* 'der Vater') : skr. *ana-* 'dieser' (instr. *anéna, anáyā*), zd. instr. *ana*, lit. *anàs, añs* 'jener', ksl. *onŭ* 'jener, er'? — Brugmann, Grdr. II, p. 769.

Vgl. unten ս *s* (Nr. 355).

311. ներքդ *neard* (*i*-St., gen. pl. *nerdiç*) 'Fiber, Faser (der Muskeln u. s. w.), Sehne, Muskelband' : skr. *snā́van-, snāván-* 'Band, Sehne', *snā́yu-* 'Band im menschlichen und thierischen Körper, Sehne', zd. *snāvarə* (in *snāvarəbāzura-* vd. 14, 9 'avec lacet à main'). Vgl. ahd. *snuor* 'Schnur, Band', got. *snōrjō* 'Flechtwerk, Korb'?

Zur Form vgl. arm. *leard* 'Leber'. Bartholomae, Stud. 2, 27 setzt *neard* = idg. **snēyr̥t-*. — Welches ist die eigentliche Bedeutung von *neard* und von *jil*?

312. նեղ *neł* 'enge', *neł-e-m* 'dränge, bedränge' : as. *naru*, ags. *nearu* 'enge', engl. *narrow*?

313. նետ *net* (*i*-St., gen. *neti*) 'Pfeil' = np. *nai*, g. *nad* 'Rohr', skr. *nadá-* 'Schilfrohr'.

314. ներ *ner* oder *nēr* (gen. *niri* Ruth 1, 15) heissen die Frauen zweier Brüder oder desselben Mannes : gr. εἰνάτερες (εἰνατέρες), lat. *janitrices* 'die Frauen von Brüdern', lit. *jentė́, intė́* 'Frau des Bruders des Mannes', ksl. *jętry* dass., skr. *yātar-* 'die Frau des Bruders des Mannes'. — Bugge, Btrg. p. 37 (aus urarm. **yineter-*).

Unsicher. Ich kann *nēr* lautgesetzlich höchstens auf **neteri-* zurückführen, das im Anlaut zu den übrigen Formen nicht stimmt. Gr. εἰνάτερες aus **ἐνάτερες* von idg. **yénətēr*, gen. *yn̥trós*, Schulze, Quaestiones epicae 158.

315. նիստ *nist* 'Lage, Sitzen, Sitz, Residenz', *nstoy teli* 'Gesäss', *nst-i-m* (aor. *nst-ay*, ipt. *nist*) 'sitze, setze mich', caus. *nst-uç-ane-m* 'setze' : skr. *nīḍá-* 'Ruheplatz, Lager, Vogelnest', lat. *nīdus*, d. *Nest*; ap. *niy-a-šādayam* 'ich setzte', zd. *nišhiδaiti* 'sitzt', np. *nišastan* (1. pr. *nišīnam*) 'sitzen', skr. *niṣīdati* 'setzt sich'.

Arm. *nst-i-m* = **nist-i-m* wohl aus idg. **nisdó* oder **nisdyó* (*ni* + Wurzel *sed*); davon gebildet *nist*, das nicht 'Nest' bedeutet, als Verbalnomen. — Ueber ἵζω, skr. *sīd* etc. s. zuletzt BB. 21, 147.

316. նոր *nor* (*o*-St., gen. *noroy*) 'neu' : skr. *náva-*, *návya-*. zd. *nava-*, gr. *νέος*, *νεαρός*, ion. *νεῖος*, lat. *novus*, got. *niujis*, lit. *naũjas*, ksl. *novŭ*, air. *núe* 'neu'. Idg. **névo-*, **névyo-*.

Gr. *νεαρός* aus **nevFrós*; arm. *nor* aus **nevros* oder nach Bartholomae, Stud. II, 29 aus **novros*.

317. նու *nu* (gen. *nuoy*) 'Schwiegertochter' = skr. *snuṣā́-*, gr. *νυός*, lat. *nurus*, ahd. *snura*, *snur*, ags. *snoru*, nhd. *Schnur*, ksl. *snŭcha*. Idg. **snusós* BB. 19, 294.

318. նոքի (*nóti* d. i.) *nauli* (*io*-St.) 'nüchtern, hungrig' : gr. *νήφω* 'nüchtern sein', *νήφτης* 'nüchtern, bedachtsam'. — Bugge, Btrg. p. 22. — Zur Form wäre *euin* = lat. *septem* u. s. w. zu vergleichen.

Unsicher, da *νήφω* vielleicht = **nāg²hō* ist und zu d. *nüchtern* gehört.

319. [չաղխ *šałił* (*o*-St., gen. *šałłoy*) 'das rohe Fleisch lebender oder todter Körper' : skr. *çárīra-* 'fester Bestandtheil des Körpers, Knochengerüst, Leib, Körper'. — Fr. Müller, WZKM. 10, 277.

Unsicher. Skr. *çárīra-* müsste aus idg. **k¹alīlo-* hervorgegangen und arm. *š* (in *šałił*) für *s* (sonst nur in *šun* 'Hund') eingetreten sein.]

320. չանչ *šanł* oder *šand* (*i*-St.), *šanłi* oder *šandi* (*io*-St.) 'Funke, Blitz, glühendes Eisen' : skr. *čandrá-* 'schimmernd', in Comp. *-çčandra-*, lat. *candeo* 'glänzend weiss sein, glänzen, schimmern, hell glühen, glühend heiss sein', gr. *κάνδαρος* 'Kohle' u. s. w. — Bugge, KZ. 32, 57.

Angenommen, dass arm. *š* = urspr. *sk* ist, könnte man *šand* auch zu lat. *ac-cendo*, *in-cendo* (von **cando*) 'anzünden' oder besser zu lat. *scintilla* 'Funke' stellen.

Unsicher.

321. չեղ *šeł* 'schräg, schief', *šeł-i-m* 'sich biegen, neigen, wenden' : gr. *σκολιός* 'krumm, gebogen, verdreht, verkehrt, unredlich, ungerecht'. — Bugge, KZ. 32, 57.

Unsicher. Gehört *σκολιός*, wie mehrfach angenommen wird, zu skr. *skhal* (= arm. *sxal*), so ist *šeł* sicher von *σκολιός* zu trennen.

322. [ճեռն *šert* (*i*-St., gen. pl. *šertiç*) 'Spahn, Scheit' (Holz) : gr. **σχέδη*, erhalten in lat. *scheda* 'Streifen, Blatt Papier', *σχεδάριον* 'Täfelchen, kleines Blatt, kleines Buch' (spät, KS., Byz.), *σκεδάννυμι* 'zerstreue'. — Bugge, KZ. 32, 57.

Falsch. Lat. *scheda* = *scida* soll ein gr. **σχίδη* (Georges Wb. s. v. *schĕda*; Weise, Die griech. Wörter im Latein p. 513) sein. Jedenfalls ist im Lat. *scida* besser bezeugt. Und wie sind gr. **σχέδη* und **σχίδη* bezeugt? — Der Bedeutung nach würde *šert* nicht sowohl zu *σκεδάννυμι* 'zerstreue', *σκίδναμαι* 'zerstreue mich, gehe auseinander' als vielmehr zu gr. *σχίζω* 'spalte', *σχίζα* 'Holzscheit', *σχίδαξ* 'gespaltenes Holzstück, Splitter, Scheit', d. *Scheit* u. s. w. gehören, nur stimmen hier die Laute nicht (gr. *σχιδ* = idg. *sk¹hid* = arm. **çit*, s. Nr. 414). Doch liesse sich, wenn arm. *š* aus *sk* entstanden ist, an lit. *skėdrà* 'Spahn' (*skėdžu* 'trenne, scheide') oder ein mögliches lit. **skidrà* denken, nur würde jenes im Arm. **šert* (gen. **širti*), dieses **širt* (gen. **šrti*) lauten müssen. Auch gr. *σχάζω* 'klaffen machen, ritzen, aufschlitzen', zd. *sčind* (iran. Wurzel *skand*, *sčand*, *skad*), np. *šikastan* 'zerbrechen' passen den Lauten und der Bedeutung nach nicht zu arm. *šert* (= idg. **skedr-*).

323. շուն *šun* (*n*-St., gen. *šan*) 'Hund' = skr. *çvá* (gen. *çúnas*), zd. *spā* (gen. *sūnō*), gr. *κύων* (gen. *κυνός*), lat. *canis*, got. *hunds*, lit. *szů* (gen. *szuñs*), air. *cú* (gen. *con*). Idg. nom. *k¹vón*, *k¹uón*, gen. *k¹unós*.

Das anlautende *š* von arm. *šun* gegenüber idg. *k¹v* macht Schwierigkeit. Trotzdem scheint mir die Zusammenstellung richtig. Andere wollen arm. *skund* 'Hund, Hündchen' (nur Magistr. 11. Jhd., Šnorh. 12. Jhd.) zu skr. *çvá* u. s. w. stellen mit Hinweis auf arm. *skesur* : skr. *çvaçrū-*. Arm. *šun* auch 'Ehebrecher', davon *šnal* 'ehebrechen'.

324. [շուք *šuk* (*o*-St., gen. *škoy*) 'Schatten, Schleier, Ehre, Verehrung, Pracht, Herrlichkeit' : ahd. *scūwo*, ags. *scúa*, aisl. *skugge* 'Schatten', got. *skuggva* 'Spiegel' (dazu got. *skauns* 'schön', d. *schauen* etc.), Wurzel *skŭ* 'sehen'. — Bugge, KZ. 32, 57.

Unsicher. Zu d. *schauen* etc. stellt Meillet arm. *çuç-ane-m* 'zeige' MSL. 8, 296. Arm. *šuk* in der Bedeutung 'Schatten' nicht in der Bibel.]

325. ո *o* oder ով *ov* 'wer?' (gen. *oir*, dat. *um*, abl. *y-umē* oder *y-ummē*), auch relativ 'derjenige welcher' (nom. pl. *oiǩ*); որ *or* (gen. *or-oy*, dat. *or-um*, instr. *or-ov*) 'wer, derjenige welcher, welcher' (adject.), auch fragend = 'welcher?'; ոմն *o-mn* 'einer' (gen. *ur-umn*, dat. *um-emn*), pl. *o-manǩ* 'einige', ոք *o-ǩ* 'Jemand' (gen. *ur-uǩ*, dat. *um-eǩ*), ուր *ur* 'wo, wohin' (fragend und relativ): idg. interrog. Pron. **k²o-* und **k²u-*, skr. zd. *ka-* und *ku-*, gr. *πο-* (*πόθεν* 'woher?', *πόθι*, *ποῦ* 'wo?', encl. 'irgendwo'), lat. *quo-*, lit. *kàs* 'wer?', *kuř* 'wo, wohin', ksl. *kŭ-to* u. s. w.? (Brugmann, Grdr. II, p. 772).

Also wäre *k²* vor *o* und *u* im Arm. abgefallen? **k²u-* in arm. *oir*, *um* (aus **oiru*, **ume*, vgl. gen. *uru-mn*, *uru-ǩ*, dat. *ume-mn*, *ume-ǩ*)?

326. ոզնի *ozni* (*io*-St.) 'Igel' : gr. *ἐχῖνος*, ahd. *igil*, ksl. *ježĭ*, lit. *ežỹs* 'Igel'.

327. ողբ *ołb* (*o*-St., gen. *ołboy*) 'Wehklage', *ołb-a-m* (aor. *ołb-aç-i*) 'wehklage, beklage' : gr. *ὀλοφύρομαι* 'wehklage, jammere um, beklage', *ὀλοφυδνός* 'wehklagend' —?

Wurzel *olobh*, *olbh*?

328. ողջ *ołj* (*o*-St.) 'gesund, ganz, vollständig' : air. *uile* 'all, ganz' aus **olyo-s*, vgl. got. *alla-* (aus **alna-*) 'ganz, all, jeder' neben *ala-* in Comp. — Fr. Müller, Armeniaca VI, 5, Meillet, MSL. 8, 237.

Man sollte arm. **oil* = idg. **olyo-* erwarten, vgl. arm. *ail* aus **alyo-* = *ἄλλος* u. s. w. — Dürfte man *ołj* in *ołj* zerlegen und in *j* ein arm. Suffix sehen (vgl. *anurj*, *sterj*), so könnte *ołj* als wurzelverwandt mit den oben genannten Wörtern gelten. Nur läge es dann noch näher, *ołj* mit skr. *sarva-*, zd. *haurva-*, gr. *ὅλος*, *οὖλος* aus **ὁλ-ϝο-ς*, lat. *salvos*, *sollus*, cymr. *holl* (vgl. Brugmann, die Ausdrücke für den Begriff der Totalität p. 43—48) zu verbinden, mit denen es sich in der Bedeutung vollkommen deckt, vgl. *ołj ler* = lat. *salve*, *ołjoin* = lat. *salus*.

329. [ոչ *oč*, encl. *č* 'nicht' : gr. *οὐκ*, *οὐ* 'nicht'. — So zuletzt wieder Bugge, KZ. 32, 31.

Die Gleichung ist falsch, da *oč* nicht aus **auč* entstanden ist, sondern von armenischem Standpunkte aus nur auf ein urspr. **ok²i* zurückgeführt werden könnte.]

330. *ոյիլ ojil* (*o*-St., gen. *ojloy*), var. *orǰil* 'Laus' : lit. *erkė* 'Holzbock' (Käfer), nach Nesselmann auch 'Schaflaus', lett. *erze* 'Holzbock, Kuhmilbe'. — Bartholomae, Stud. II, 24 nach Bugge, Btrg. 17, wo die genannten Wörter nebst alb. *erǵi-* 'Laus' zu skr. *likšā*, np. *rišk*, osset. *liskü, lɣsk* (afgh. *riča*) 'Lausei' in Beziehung gesetzt werden (vgl. Fick, BB. 3, 87, Wb.⁴ I, 364).

Unsicher.

331. *որ or* (*i*-St.), meist pl. *orǩ* 'Hinterbacken, der untere Theil, Boden' (jung, Geop. 13. Jhd. und Leb. d. Väter) = gr. *ὄρρος* 'Steiss', ahd. *ars* (idg. **orsos*), air. *err* 'Schwanz' (aus **ersā*). — Bugge, Btrg. p. 23.

Den Belegstellen nach wie auch nach dem Zeugniss gelehrter Armenier ist das Wort vulgärarmenisch (poln. arm. *vər* 'le derrière'). War es schon altarm. vorhanden?

332. *ոսկր oskr* (*r*-St., gen. *osker*) 'Knochen' : 1) gr. *ὀσφύς* 'Hüfte, Hüftknochen', zd. *asću-* 'Schienbein, Wade', corn. *ascorn*, cymr. *asgwrn* 'Bein' Fick, BB. 16, 171 (aus **osk²hu-*, **osk²huro-*), Wb. II, 23, Bartholomae, Stud. II, 12 (*oskr* = *osk²u-*), Johansson, BB. 18, 24, oder 2) = gr. *ὀστέον*, skr. *ásthi*, zd. *ast-*, lat. *os*, alb. *ašt* 'Knochen' Bugge, KZ. 32, 30, Bartholomae, Idg. F. 3, 164, Meillet, MSL. 8, 296 (*oskr* = **osthkr*). Ueber die keltischen Wörter s. Foy, Idg. F. 6, 324 (*ascorn* aus **ost--cornu-* nach Windisch).

Die Bedeutung spricht für die zweite Etymologie, bei der nur die arm. Suffixbildung (Stamm *osker-* aus **osth-ker-*) auffällig und unklar bleibt. Doch vgl. *mukn* aus **mūs-kon-*.

333. *ոստ ost* (*o*-St., gen. *ostoy*) 'Zweig' = gr. *ὄζος* 'Zweig, Ast', got. *asts* 'Ast'. Idg. **ozdo-s*. — Vgl. ags. *ást*, mnd. *ōst* 'Knoten, Knorren' aus idg. **ōzdos*.

334. *ոտն otn* (gen. *otin*, abl. *y otanē*, instr. *otamb*, pl. nom. *ot-ǩ*, acc. *ot-s*, gen. *otiç*, instr. *otivǩ*) 'Fuss' = skr. *pād* (nom. *pāt*, gen. *padás*), zd. *pāδ-*, *pāδa-*, np. *pāi*, gr. *πούς* (gen. *ποδός*), lat. *pēs* (gen. *pedis*), got. *fōtus* 'Fuss'.

Arm. pl. *ot-ǩ* hat einen urspr. Dual **ot* = gr. *πόδε*, skr. *pādāu*, *pādā*, zd. *pāδa* verdrängt, vgl. Idg. F. 4, 115.

335. *որբ orb* (*o*-St., gen. *orboy*) 'Waise' : gr. *ὀρφανός* 'verwaist', *ὀρφο-* in Comp., lat. *orbus* 'verwaist'. Idg. **orbho-s*.

336. *որի orì* (*u*-St., gen. *orìu*) 'Kalb' (des Rindes oder Hirsches) : gr. *πόρτις, πόρταξ, πόρις* 'junges Rind, junge Kuh', skr. *prthuka-* 'Knabe, das Junge eines Thieres'.

Unsicher. Die vulgärarm. Form von *orì* 'Kalb' ist *horì*, poln. arm. *fərt* (WZKM. 1, 288), axalç. *fuerì*, *huerì* (Tomson, lingvist. izslědovanija p. 18 und 35) aus *horì*. Vgl. arm. *ogi* neben *hogi* und arm. *ot-n* 'Fuss' aus idg. **pod-*. Da idg. *rt* im Arm. zu *rd* wird, vermuthet Bugge, Btrg. p. 10, dass arm. *orì* auf idg. **porthu-* (mit *th*, nicht *t*) zurückgeht.

Hiervon ist *որի orì* (*o*-St., gen. *orioy*) 'Weinstock, Rebe' zu trennen. Bugge, Btrg. p. 28 vergleicht gr. *βότρυς* 'Traube'; falsch.

337. *որձամ orc-a-m* (aor. *orc-aç-ay*) 'erbreche, rülpse' (später auch *orc-k-a-m* und *orc-k-t-a-m*) : np. *āröy* 'Rülpsen' (Horn, Grdr. p. 5), gr. *ἐρεύγομαι* 'stosse auf, erbreche mich, speie aus', lat. *ructo* 'rülpse, speie aus', *ērūgo* 'ausrülpsen', ksl. *rygajǫ* 'rülpse', lit. *raugmì*, *ráugėju*, *rúgiu* 'stosse auf', ags. *roccettan* 'rülpsen', ahd. *ita-ruchian* 'wiederkäuen'. Wurzel *rug* (s. p. 408).

Arm. *orc* (gen. *orcoy*) 'Erbrochenes, Speichel' (Narek. 10. Jhd., Bars. Mašk. 14. Jhd.) ist aus *orcam* neu gebildet. Arm. *orcam* zunächst aus **o-ruc-a-m*.

338. *որջ orj-* in *մորթ mi-orj-i* für *μόνορχις* Lev. 21, 20, *orji-k* 'Hoden' MGg. ed. Soukry p. 44, z. 6 v. u., *amorji-k* 'testicles', *amorj-at* 'castrated', *orj-at* 'capon', *orj-i* 'non castrated' (Bedrossian, arm. engl. Wb., Venedig 1875—79) : zd. *ərəzi* 'Hoden', gr. *ὄρχις* 'Hode', alb. *herdhe* 'Hode', lit. *eržilas* 'Hengst'. Arm. *orj-* = idg. **org¹h-*.

Dazu wohl arm. *orj* 'männlich, Männchen' (*orj koriun* 'das männliche Junge des Menschen FB. p. 9, z. 3 v. u.).

339. [*որմ orm* (*o*-St., gen. *ormoy*) 'Mauer' : ksl. *chramŭ* 'Haus'. — Bugge, KZ. 32, 22 (aus **sormos*).

Ganz unsicher. Ueber anl. *ch* im Slav. (nicht = idg. *s*) vgl. Pedersen, Idg. F. 5, 62 flg.]

340. *ութ uṫ* (gen. *uṫiç*) 'acht' = skr. *aṣṭáu*, *aṣṭā́*, zd. *ašta*, gr. *ὀκτώ*, lat. *octō*, air. *ocht n-*, got. *ahtau*, lit. *aszt̃ùni*, ksl. *osmĭ* 'acht', idg. **ok¹tō*.

Nach Bugge, Btrg. p. 43 wurde **okᵘtō* nach idg. **septm̥* ‘sieben’ im Urarmenischen umgebildet zu **optō* (vgl. el. *ὀπτώ* aus *ὀκτώ* nach *ἑπτά*) = arm. **ovt̔* = **uvt̔* = *ut̔*, während nach Bartholomae, Idg. F. 2, 269 **optō* zu **ovt̔* = **out̔* = **oit̔* wurde, dessen Gen. *ut̔iç* lauten musste. Zu diesem Gen. wäre ein neuer Nom. *ut̔* gebildet worden. Die letztere Entwickelung ist folgerichtig; ich glaube aber, dass *ut̔*, nicht **oit̔* die urarm. Form gewesen ist.

341. *ուղի uł̔i* (*io*-St.) ‘Weg, Reise’ : ksl. *ulica* ‘Strasse, Gasse’. — Fr. Müller, Armeniaca VI, Nr. 47.

Unsicher.

342. *ունայն unain* ‘leer’ (aus **oin-ain* = **oun* + *ain* oder **ŭn-ain*?) : skr. *ūná-*, zd. *ūna-* ‘woran etwas fehlt’, gr. *εἶ-νι-ς* ‘ermangelnd, beraubt’, got. *van-s* ‘ermangelnd, fehlend’.

343. *ունկն unkn* (*n*-St., gen. *unkan*) ‘Ohr’ : zd. *uši* ‘die beiden Ohren’ (Darmesteter, Zend-Avesta III, p. 95, 96 Anm. 5), gr. *οὖς*, lat. *auris*, got. *ausō*, lit. *ausìs*, ksl. *ucho* (du. *uši*), air. *au*, *ó* ‘Ohr’? — Bugge, Btrg. p. 24, Fr. Müller, Armeniaca VI, Nr. 49. Europ. Grdf. des Wortes *ōus* : *ăus* nach W. Schulze, Quaestiones epicae p. 38.

Arm. *unkn* aus **us-n-* + *kn* (wie *mu-kn*, *armu-kn*, *ju-kn*)? Vgl. gen. got. *ausins*, gr. *οὔατος* Joh. Schmidt, Pluralb. 407, idg. gen. **us-s-n-os*, **us-s-en-s* Meillet, MSL. 9, 369.

344. *ուս us* (gen. *usoy*) ‘Schulter’ = skr. *áṣa-*, gr. *ὦμος*, lat. *umerus* (aus **omesos*), got. *ams* oder *amsa* (belegt nur acc. pl. *amsans*) ‘Schulter’. Idg. **ŏmso-*.

345. *ուսանիմ us-ani-m* (aor. *us-ay*) ‘lerne’ : skr. *účyati* ‘Gefallen finden an, gern thun, gewohnt sein’, ksl. *vyknąti* ‘sich gewöhnen, lernen’, *ukŭ* ‘doctrina’, *učiti* ‘lehren’, lit. *jùnkti* ‘gewohnt werden’, got. *biūhts* ‘gewohnt’. — Fr. Müller, Armeniaca VI, Nr. 69, Bugge, Etrusk. Arm. p. 163. Zur Wurzel *euk* s. oben p. 408.

346. *ուստր ustr* (*r*-St., gen. *uster*, pl. nom. *usterk̔*, gen. *usteraç*) unter Anlehnung an *dustr* (gen. *dster*, pl. nom. *dsterk̔*, gen. *dsteraç*) gebildet. Aber woraus?

ustr und *dustr* werden meist zusammen genannt, vgl. Mt. 10, 37, Kor. II, 6, 18, Gen. 5, 4 flg., 11, 11 flg., 31, 43; 36, 6;

37, 35; 46, 15 u. s. w., u. s. w. Vermuthungen über den Ursprung von *ustr* s. bei Bartholomae, Stud. II, 33, Meillet, MSL. 7, 162.

347. *ut-e-m* (aor. *ker-ay*) 'esse' : skr. *ádmi*, gr. ἔδω, lat. *edo*, got. *ita*, ksl. *jamь* 'esse', lit. *ėmi*, *ėdmi*, *ėdu* 'fresse'.

Arm. *ut-* aus *ōd-* nach Bartholomae, Idg. F. 3, 15. Die idg. Wurzel (auf mittlerer Stufe) war *ėd*: Idg. F. 3, 17, Brugmann, Grdr. II, p. 863/4.

348. [*çar* (*i-a* St., gen. *çari*) 'schlecht, böse', davon *çari-k* (gen. *çareaç*) 'das Böse' aus *ç* 'nicht' und *ar*, letzteres zu gr. ἄρ-ιστος 'beste, trefflichste, tüchtigste'. — Bugge, KZ. 32, 23.

Ganz unsicher.]

349. *çor* 'trocken' : gr. ξηρός 'trocken, dürr', ξερός 'trocken', lat. *seresco* 'werde trocken' (BB. 21, 92, 329). — Aus **k²soro-s*, **k²sĕro-s*? Bartholomae, Stud. II, 23.

Vgl. *çamak* Nr. 409.

350. *çor-k* (gen. *çoriç*) 'vier', in Comp. *çorek-* (*çorek-ankiun* 'viereckig' u. s. w.) = skr. *čatvāras*, zd. *čaθwārō*, gr. dor. τέτορες, hom. τέσσαρες, lat. *quattuor*, got. *fidvōr*, lit. *keturi*, ksl. *četyre*, air. *cethir*. — Idg. **k²etvores*.

Bartholomae, Stud. II, 33 nimmt folgende Entwickelung an: **k²etvores* = **kekor-* = **čkor-* = *çor-k*, Bugge, Idg. F. 1, 458: **k²etvores* = **čeyor-* = **kēor-* = **čior-* = **čyor-* = *çor-k*. Meillet, MSL. 9, 158 setzt arm. *ç* = urspr. *kt* oder *ktv* und demgemäss *çor-* = idg. **k²tvor-* (vgl. zd. *ā-xtūirya-* u. s. w.). — Vgl. unten *kaṙ-* 'vier' Nr. 430.

351. *çu* 'Aufbruch, Zug', davon *çv-e-m* (aor. *çv-eç-i*) 'breche auf' = skr. *čyuti-* 'das Sichentfernen von, Hervorkommen, Herabfallen', *čyávatē* 'geht fort, entfernt sich', *čyāutná-* 'Unternehmung', gd. *šavaitē*, zd. ptc. *šūta-* 'fortgetrieben', ipf. *šusaṭ* 'ging weg' (yt. 19, 35), *šyaoθna-* 'Verfahren, Handlung, That', ap. *ašiyavam* 'ich zog, marschirte', np. *šavam* 'gehe, werde', afgh. *šval* 'gehen, kommen, werden', waxī *čauǫm* 'gehe', kurd. *čun* u. s. w. 'aller, marcher', bal. *šuta*, *šuθa* 'gegangen', osset. *çäun* 'gehen', *çɨd* 'Gang', gr. σεύω 'bewege heftig, treibe,

scheuche', ἔσσυτο 'eilte', ἐσσύμενος 'eilig, heftig strebend' (σσυ- aus *k²yu-*).

Dazu *ǰog-ay* 'ich ging' (aor. zu *erṫ-a-m* 'gehe'), *ǰog-* aus **k²yov-*? — Arm. *ǰu* = skr. *čyuti-* = idg. **k²yuti-*.

352. *ǰerm-nu-m* (aor. *jeṙ-ay*) 'wärme mich, werde warm, heiss, erglühe, brenne (von der Sonne), werde versengt', *ǰerm* *jer* 'Wärme, schönes Wetter, warm' (Eznik 175), *jeranim* 'fiebere, kranke, glühe', *jerin* 'warm, heiss' (Eznik 174), *jerm* (*o*-St.) 'warm', *jerm-ana-m* 'fiebere', *jermn* (gen. *jerman*) 'Fieber': skr. *ghṛṇá-* 'Hitze, Glut, Sonnenschein', *ghṛṇi-* dass., *gharmá-* 'Gluth, Wärme, heisse Jahreszeit', zd. *garəma*, np. *garm* 'warm', *garmā* 'Wärme, Hitze', afgh. *γarma*, *γārmą* 'Mittag, heisse Zeit des Tages', gr. θέρος 'Sommer', θέρομαι 'werde warm, heiss, wärme mich', θερμός 'warm, heiss', lat. *formus* 'warm', got. *warmjan* 'wärmen' (anders darüber BB. 16, 256, KZ. 31, 284 u. s. w.), air. *gorim* 'wärme' (Idg. F. 4, 268), ksl. *goréti* 'brennen', *gréti* 'wärmen', preuss. *gorme* 'Hitze'.

Arm. *jer* = gr. θέρος = idg. **g²heros-*; arm. *jerm* = gr. θερμός aus idg. **g²hormó-s* (im Vocal von *jer* = θέρος beeinflusst).

353. *ǰil* (*i-a* St., gen. *jli*), var. *jił* 'Sehne (des Körpers), Schnur' (im A. T. für gr. νεῦρον, Richter 16, 7 flg. für νευρά) = ksl. *žila* 'Ader' (Idg. F. 5, 68, anders aber BB. 22, 245), preuss. *gisło* 'Ader', lit. *gýsla* 'Ader, Sehne, Blattrippe', lett. *dſīsle*. — Fr. Müller, Armeniaca VI, Nr. 54.

Arm. *jil* weist auf idg. **g²hĭsl-*, vgl. *jer* 'Wärme' = idg. **g²heros*. Daher kann lat. *filum* 'Faden' = **g²hīslom* hierher gestellt werden. Wohl auch (nach Fick, Wb.⁴ I, 414) ksl. *žica* 'nervus', b. kr. s. *žica* 'Faden', lit. *gyjà* 'Faden zum Weben', die von βιός 'Bogen' u. s. w. (mit g^2) zu trennen sind. Ueber alb. *deł* 'Sehne, Flechse, Ader' s. G. Meyer, Etym. Wb. p. 63.

354. *ṙngun-k*, *ṙəngunk* (*n*-St., instr. *ṙngambk* Philo, El., Joh. Phil., später der gen. *ṙngaç*) 'die Nasenlöcher, Nase': gr. ῥύγχος 'Schnauze, Rüssel, Schnabel'? — Abgelehnt A. St. Nr. 1919, gebilligt von Fr. Müller, Armeniaca VI, Nr. 55.

Bei dieser Zusammenstellung ist zu bedenken 1) dass urspr. anlautendem *r* im Armenischen wie im Griechischen ein Vocal (*a*, *e*, *o*) vorgeschlagen wird, 2) dass anl. ῥ im Griech. auf urspr.

vr oder *sr* zurückgeht, 3) dass anl. *ṙ* und *r* im Arm. sich sonst nur in Lehnwörtern findet. Ist *ṙngunǩ* (nom. sg. *ṙungn*, nicht belegt) dennoch echtarmenisch, so liesse es sich mit *ῥύγχος* unter der Annahme vereinigen, dass die gemeinsame Grundform **srungh-* gewesen wäre.

355. *u s* 'dieser' (suffig. Pron.) = lit. *szìs* 'dieser', ksl. *sĭ*, air. *cé*, got. *hi-* (*himma daga* 'heute') 'dieser', lat. *ci-s* 'diesseits', *ci-ter*, *ci-trā*, alb. *si-* 'dieser' (*sivjet* 'heuer'), gr. *ἐκεῖ* u. s. w.

Neben dem Pron. *s* steht *d* (Nr. 105) und *n* (Nr. 310), die alle drei meist als besimmter Artikel fungiren und dem Nomen, zu dem sie gehören, hinten angefügt werden. Doch können sie auch an Personalpronomina und Verba angehängt werden. Ihre Bedeutung ist demonstrativ; *s* und *d* weisen gleichsam mit dem Finger auf etwas Anwesendes oder als anwesend Gedachtes hin, also *s* = 'der — hier', *d* = 'der — da', während *n* = 'der' nur mehr determinirend ist und sich meist mit unserm Artikel 'der, die, das' deckt. Daher kommen *s* und *d* besonders in der direkten Rede vor. Z. B. *xaǰ* = 'Kreuz', *xaǰ-n* 'das Kreuz' (an welches Christus geschlagen wurde etc.), *xaǰ-d* 'das Kreuz da' (*ēǰ i xaǰēd* 'steige herab von dem Kreuze' (an dem du da hängst) Mc. 15, 10; beim Verbum: er sagte: ich weiss nicht *zinǰ xausis-d* 'was du (da) sagst' Mt. 26, 70; er sagte: ihr wisst *zinǰ arari-d jez* 'was ich (da) euch gethan habe' Joh. 13, 12; mit *s*: sie sprachen: *teli-s anapat ē* 'der Ort (hier) ist wüst' Mt. 14, 15; sieht dein Auge scheel dazu *zi es aṙat-s em* 'dass ich (hier) freigebig bin'? Mt. 20, 15; beim Verbum: ich bin es *or xausim-s ənd ǩez* 'der ich (hier) mit euch spreche' Joh. 4, 26; mit *n*: sie thaten *orpēs usan-n* 'wie sie gelehrt waren' Mt. 28, 15 (aber: er sprach: dir geschehe *orpēs havataçer-d* 'wie du (da) geglaubt hast'). — Daraus weiter gebildet: *sa*, *da*, *na* 'er = dieser da' etc., *ai-s*, *ai-d*, *ai-n* 'dieser, jener, der' etc.

[Arm. *s* in *evs* 'dazu, auch' (oben Nr. 140) stellt Fr. Müller, WZKM. 10, 356 zu gr. *καί*. Unsicher. Siehe Brugmann, Griech. Gramm. p. 54 und 223.]

356. *սալ sal* (*i*-St., gen. *sali*) 'Amboss, Steinplatte' : skr. *çilā-* 'Stein, Fels'. Zur Bedeutung vgl. gr. *ἄκμων* 'Amboss' = skr. *áçman-* 'Fels, Stein' etc. — Bugge, KZ. 32, 24.

Unsicher. Skr. *çilā-* aus idg. **kʲəlā-*?

357. *սամիք sami-k* (*io*-St., gen. *sameaç*) 'zwei Hölzer, die durch die beiden Löcher des Joches (arm. *luc*) gesteckt und unten durch einen Strick (arm. *sameti-k*) zusammengehalten werden' (s. Hantess 1893, Tafel 3), 'Griff des Steuerruders' = skr. *çámyā-* 'the pin of a yoke' (Benfey Wb.), 'Stock, Zapfen, Holznagel, Stützholz' (Petersb. Wb.), vgl. *yugaçamyám* 'Joch sammt Zapfen', zd. *simā-*, *simōiθrā-* yt. 10, 125 ('Jochbalken' Geldner, KZ. 25, 530), np. *sīm* 'ligna in utraque parte iugi bovis alligata'. — Bugge, KZ. 32, 24, Horn, Grdr. p. 168, P. St. p. 79, Lagercrantz, KZ. 34, 396 (gr. *κάμαξ*, ahd. *hamo*).

Arm. *sameti-k* (instr. *sameteauk* Sirach 28, 23, aber *sametivk* Hiob 39, 10) 'Strick, Riemen der Jochhölzer, Jochriemen' (immer neben *luc* 'Joch' genannt) aus **sami-a-ti-k* = *sami* 'Jochholz' + Compositionsvocal *a* + *ti* = 'Band, bindend' von Wurzel *dē* (skr. *dā*, *di*, gr. *δη*, *δε*, mein Vocalsystem p. 77) 'binden', also einem skr. **çamyā-di-* entsprechend. — Bugge, KZ. 32, 23, P. St. 79.

Skr. *çamyā-*, arm. *sami-*, np. *sīm* aus idg. **k'emiyā-*?

358. [*սանդր santr, sandr* (*o*-St., instr. *santrov*) 'Kamm' : gr. *ξαίνω* 'kratze, krempele' (Wolle), *ξάντης* 'Wollkrempler'. — Pictet in A. S.

Arm. *sandr* = gr. **ξαντρον*? Falsch, da arm. *s* nicht = gr. *ξ* ist.]

359. *սառն saṙn* (*n*-St., gen. *saṙin* FB. 191, z. 6 v. u.) 'Eis', *saṙnamani-k* (*saṙamani-k* Ag. 38) 'Kälte, kalte Jahreszeit' (El. 34, 24), *saṙ-nu-m*, *saṙ-ǰi-m* (aor. *saṙ-eay*) 'gefriere', *saṙ-uç-ane-m* 'mache gefrieren' : aisl. *hjarn* 'festgewordener Schnee', lit. *szarnà* 'Reif', nsl. *srẽn* (aus **sernŭ*) 'der erste Schnee, gefrorener Schnee' (Bugge, Btrg. 27), lit. *szarmà* 'Reif'; dazu mit *l* für *r*: lit. *száltas* 'kalt', *szalnà* 'Reif', ksl. *slana* 'Reif'; zweifelhaft ob mit urspr. *r* oder *l*: skr. *çíçira-* 'der erste Frühling, die kühle Zeit, Kühle, Kälte, Frost, adj. kühl, kalt', zd. *sarəta-* 'kalt', np. *sard* 'kalt', *sarmā* (nach *garmā* 'Wärme' gebildet) 'Kälte', afgh. *sōṛ*, fem. *saṛa* 'kalt', *sāṛa* 'kalte Jahreszeit, Winter', osset. *salui*, *sälẓi* 'es gefriert', *sald* 'Kälte, Frost'.

360. *սաստ sast* (*i*-St., gen. *sasti*) 'Schelten, Verweis, Drohung, Strenge, Autorität', *sast-e-m* (aor. *sast-eç-i* 'schelten,

drohen, einschärfen, gebieten' (c. dat. pers.), *sast-ik* 'heftig' = skr. *çāsti-* = *çišṭi-* 'Bestrafung, Geheiss, Befehl, Unterweisung', *çāstár-* 'Bestrafer, Gebieter, der einen Befehl zu etwas ertheilt', Wurzel *çās* (*çiš*) 'zurechtweisen, strafen, herrschen, befehlen, unterweisen', zd. *sāstar-* 'Herrscher, Tyrann'.

Arm. *sasti-* = skr. *çišṭi-* = idg. **kʲəsti-*.

361. *սար sar* (*o*-St., gen. *saroy*) Höhe, Spitze, Gipfel' = skr. *çiras-* 'Haupt, Kopf, obere Ende, Spitze, Gipfel, Vordertheil', zd. *sarah-* 'Kopf', np. *sar* 'Haupt, Kopf, Spitze', osset. *sär* 'Haupt, Kopf, obere Theil', gr. *κάρα*, ion. *κάρη*, *κάρηνον* 'Haupt, Kopf, Gipfel, Spitze', *κόρση* 'Schläfe', lat. *cerebrum* 'Gehirn'.

Arm. *sar* 'Haupt' als pers. Lw. s. oben p. 236.

362. *սարդ sard* (*i*-St., gen. pl. *sardiç*) 'die Spinne' : gr. *κλώθω* 'ich spinne'. — Fr. Müller, Armeniaca VI, Nr. 57.

Unsicher, da die Liquidae (*r* und *l*) verschieden sind und die Grundform des griech. Wortes zweifelhaft ist. Arm. *sardi-* setzt idg. **kʲrti-* oder **kʲrdhi-* voraus.

363. *սեաւ seav* 'schwarz' = skr. *çyāvá-* 'schwarzbraun, braun', zd. *syāva-* (in Eigennamen), phl. *siyāk*, *siyāh*, np. *siyāh* (mit hörbarem *h*, reimt auf *gunāh* z. B. Sal. Shuk. Pers. Gramm., Texte p. 20 unten) 'schwarz', osset. *sau* 'schwarz'.

Es fragt sich, ob das Wort entlehnt ist. Gegen die Entlehnung spricht der Umstand, 1) dass arm. *seav* mit phl. *siyāk*, *siyāh* formell nicht übereinstimmt (phl. *siyāk* wäre entlehnt = arm. **seak* u. dgl., aber nicht *seav*), 2) dass das iranische Wort schon in der Form *šav* ins Armenische übergegangen ist (vgl. *Šavasp* und *Šavarš* oben p. 61 und georg. *šavi* 'schwarz' Tchoubinof p. 539). Doch könnte man annehmen, dass neben phl. *siyāk* u. s. w. ein phl. **siyāv* = zd. *syāva-* existirte, das in sehr alter Zeit als *seav*, später nochmals als *šav* ins Arm. eingedrungen wäre. Vgl. mandäisch *syāvē* 'schwarz' als pers. Lw. (ZDMG. 33, 147). Für die Entlehnung spricht die vollkommene Uebereinstimmung von arm. *seav* mit ap. **siyāva-* (zd. *syāva-*), 2) der Umstand, dass das Wort sich sonst nur im Indischen und Iranischen wiederfindet (wenn nicht lit. *szývas* 'weiss, schimmelicht' (von Pferden), preuss. *sywan* 'grau', ksl. *sivŭ* 'grau' dazu gehört), und dass ein indoiran. **šyāva-* im Arm. wahrscheinlich anders als *seav* gelautet hätte. — Anders Bugge, KZ. 32, 67.

364. *սիսեռն siseṙn* 'Kichererbse' (Ag. 482) : lat. *cicer* 'Kichererbse', preuss. *keckers* 'Erbse', gr. *κριός* 'Art Kichererbse', lit. *kekẽ* 'Traube'. — Schrader bei Hehn, Kulturpflanzen[6] p. 215.

Nicht sicher. Als Urform wäre nach Schrader **kʻekro-* anzusetzen. Die arm. und lat. Form weisen auf **kʻikʻer-* (arm. *siseṙ-n* eigentlich auf **kʻeikʻer-* oder **kʻoikʻer-*).

365. *սիրտ sirt* (*i*-St., gen. *srti*) 'Herz' = skr. *hṛd-*, *hṛdaya-*, *hārdi* 'Herz', gd. *zərəd-*, zd. *zarəδaya-*, ZPGl. *zərəδaya-*, np. *dil*, gr. *καρδία*, *κῆρ*, lat. *cor* (*cordis*), got. *haírtō*, lit. *szirdìs*, preuss. *seyr*, *sīran*, ksl. *srъdьce*, air. *cride* 'Herz'.

Arm. *sirt* = idg. **kʻērdi*, vgl. Joh. Schmidt, Pluralb. p. 224, 250.

366. *սիւն siun* (*n*-St., gen. *sean*) 'Säule' = gr. *κίων*.

Arm. nom. *siun* = gr. *κίων* aus idg. **kʻīyōn*, vgl. oben *jiun*. Bartholomae Stud. II, 36.

367. [*սէր sēr* (*o*-St., gen. *siroy*) 'Liebe' : skr. *çīla-* 'Gewohnheit'. — Bugge, KZ. 32, 25.

Unsicher, da skr. (nachvedisch) *çīla-* nicht mit Sicherheit auf ein idg. **kʻīro-* zurückgeführt werden kann. Man könnte ebenso gut arm. *sēr* aus **kʻoiro-* von einer Wurzel *kʻei* zu skr. *çḗva-*, *çivá-* 'lieb' (aus *kʻoi*, *kʻei*, *kʻi* + suff. *vo*) stellen.]

368. *սին sin* 'leer, eitel', davon *sn-oti* 'eitel, nichtig, unnütz' : gr. *κενεός*, att. *κενός* 'leer, eitel, nichtig' (aus *κενεϝός*, *κενϝός*).

Dazu stellt Wb. auch *sin i snoy*, *sin lk̃-or* 'übrig geblieben, Ueberbleibsel'?

369. *սխալ sxal* 'Fehler, Irrthum, Mangel, mangelhaft, fehlerhaft, mangelnd, weniger', *sxal-ak* 'taumelnd' (im Rausch), *sxal-ak-i-m* 'taumele' (im Rausch), *sxal-an-k̃* 'Vergehen, Verstoss, Unrecht, Irrthum', *sxal-e-m*, meist *sxal-i-m*, aor. *sxal-eç-ay* 'gehe fehl, irre, strauchle, wanke, sündige, fehle, verfehle, werde verfehlt, werde vermisst, werde hinfällig, thue Fehlgeburt' = skr. *skhal* (*skhalati*) 'straucheln, schwanken, taumeln, stolpern, irren, fehlgehen', ptc. *skhalita-* 'strauchelnd, taumelnd, schwankend, stockend, woran etwas fehlt, zu wenig, fehlgegangen', *skhalana-* 'Straucheln, Fehlgehen' etc., gr. *σφάλλω*

'bringe zu Falle', σφάλλομαι 'strauchle, schwanke, taumele, falle, erleide Unglück, irre mich, fehle', σφάλμα 'Fehltritt, Missgeschick, Irrthum, Fehler, Verstoss, Vergehen', σφαλερός 'schlüpfrig, täuschend, unsicher, wankend'.

Idg. Wurzel *sk²hal.*

370. ակներ *skesur* (*i*-*a* St., gen. *skesri*, instr. *skesrav*) 'Schwiegermutter' (Mutter des Gatten der Frau), davon gebildet *skesr-air* d. h. Mann der Schwiegermutter = 'Schwiegervater' (Vater des Gatten der Frau) = skr. *çvaçrú-* 'Schwiegermutter', *çváçura-* 'Schwiegervater', zd. *xᵛasura-* 'Schwiegervater', np. *xusrū* f., *xusur* m., gr. ἑκυρά f., ἑκυρός m., lat. *socrus* f., *socer* m., got. *svaihrō* f., *svaihra* m., ahd. *swigar* f., *swëhur* m., nhd. *Schwieger* f., *Schwäher* m., ksl. *svekry* f., *svekrŭ* m., lit. *szēszuras* 'Schwiegervater', corn. *hweger* f., *hwigeren* m., alb. *vjéhɛ̄rɛ* f., *vjehēr* m.

Die neuiran. Formen s. bei Horn, Grdr. p. 108. — Idg. **svek¹rú-* 'Schwiegermutter', **svék¹uro-* 'Schwiegervater'. Wie idg. **svek¹rū-* im Skr. über **k¹vek¹rū* zu *çvaçrū-* wurde, so ist idg. **svek¹rū-* über **k¹vek¹rū-* und (nach dem Mascul. **svékuro-* umgebildeten) **k¹vek¹urā* (vgl. ἑκυρά) im Arm. zu *skesur* geworden. Ueber idg. *k¹v* = arm. *sk* oder *š*? s. oben unter *šun* 'Hund' Nr. 323.

371. սուգ *sug* (*o*-St., gen. *sgoy*) 'Trauer' : skr. *çóka-* 'Glut, Flamme, Qual, Schmerz, Kummer, Gram, Trauer', np. *sōg* 'Trauer, Kummer', g. *sūk* 'Trauer' ZDMG. 36, 78.

Als pers. Lw. (vgl. Bartholomae, Stud. II, 17, Meillet, MSL. 7, 58) wäre **soik* (gen. **sukoy*) oder **sok* (gen. **sokoy*) zu erwarten, da np. *sōg* im Phl. **sōk* lauten musste. Also echtarm. *sug* = idg. **k¹ukó-*? Es fragt sich nur, ob idg. *k* nach Vocalen im Arm. zu *g* wird. Vgl. *akn* Nr. 9.

372. ունկն *sun* bildet die Zehner *ere-sun* 30, *kaṙ-a-sun* 40, *yi-sun* 50, *vaṙ-sun* 60, *evṫan-a-sun* 70, *uṙ-sun* 80, *inn-sun* 90 = gr. *-κοντα* in *τριᾶ-κοντα*, *τεττερᾰ-κοντα* u. s. w., lat. *-ginta* in *triginta* u. s. w., air. *-cha*, *-ga*, *-ca* in *tricha* u. s. w., skr. *-çat* in *triçát-* u. s. w., zd. *-sat* in *θrisat-* u. s. w.

Arm. *sun* = gr. *κοντα* aus idg. **k¹omtə*, **k¹ontə* oder **k¹ōntə* (Brugmann, Grdr. II, p. 489, 495, 687). Die arm. Zehner flectiren als *i*-St.: nom. acc. *eresun*, gen. dat. abl. *eresniç* u. s. w.

373. սուտ *sut* (*o*-St., gen. *stoy*) 'falsch, lügnerisch', *st-e-m* (aor. *steç-i*) 'lüge, belüge' (mit Dat.) : gr. *ψεύδομαι* 'lüge, trüge, breche' (den Eid), *ψεῦδος* 'Lüge, Trug', *ψευδής* 'lügnerisch, Lügner'. — Bugge, KZ. 32, 25.

Unsicher, da die Gleichung arm. *s* = gr. *ψ* sich durch kein weiteres Beispiel stützen lässt.

374. սուրբ *surb* (*o*-St., gen. *srboy*) 'rein, heilig', davon *srb-e-m* 'reinige, heilige' = skr. *çubhrá-* 'glänzend, klar, rein'. — Idg. **k*^{u}*ubh-ró-*.

375. սպաս *spas* (*u*-St., gen. *spasu*) 'Dienst, Aufwartung, Geräth', *spasavor* 'Diener', *spas-e-m* (aor. *spas-eç-i*) 'warte auf Jmd., lauere auf Jmd., warte auf etwas, warte ab, erwarte' (erst später auch 'diene') = zd. *spas-* 'Späher', *spasyeiti* 'erspäht, wacht', skr. *spáç-* 'Späher, Aufseher, Wächter', Wurzel *spaç* (pr. *páçyati*) 'erblicken, sehen', ahd. *spëhōn* 'spähen', lat. *con-spicio* 'erblicke, sehe an'. Wurzel idg. *spek*^{1}.

Ist *spas* entlehnt oder nicht? Vgl. KZ. 32, 64. Leider liegt iran. *spas* im Persischen nicht vor. Wie musste idg. *spek*^{1} (*spok*^{1}) im Armenischen lautgesetzlich vertreten sein? Der Vokal *a* in *spas* könnte für idg. *o*, aber zur Noth auch für *e* stehen, vgl. arm. *tasn* 'zehn', *vaĕsun* 'sechzig'. Anders Bartholomae, BB. 17, 118.

376. ստանամ *sta-na-m* (aor. *sta-ç-ay*) 'erwerbe, kaufe' später auch 'schaffe'), *sta-ç-vac* 'Besitz, Gut' : lat. **stanare* in *praestinare* 'kaufen', *dēstinare* 'festmachen, festsetzen, als Ziel bestimmen, zu kaufen beabsichtigen', idg. **stə-nā-mi* 'ich erstehe'. — Bugge, KZ. 32, 26.

Unsicher. Falls aor. *sta-ç-ay* und subst. *sta-ç-vac*, wie Bartholomae vermuthet, Neubildungen (nach *ba-na-m* etc.) wären, liesse sich *stanam* = **stn̥-nā-mi* setzen und mit lat. *-stināre* und np. *sita-dan*, pr. *sitānam* 'nehme' (s. P. St. p. 74) auf eine Wurzel *sten* zurückführen.

377. ստեղն *steġn* (*n*-St., pl. nom. *steġunk*, gen. *steġanç*) 'Stamm, Schaft, Stengel, Zweig, Sprosse' : gr. *στέλεχος* 'Stammende, Block, Klotz, Stamm', *στελεόν* 'Stiel der Axt', hom. *στειλειόν*, *στελεά* 'Oehr der Axt' = hom. *στειλειή*, ags. *stela* 'Stiel? — Wb., KZ. 32, 43.

378. ստերջ *sterj* 'unfruchtbar', davon *sterj-ana-m* oder *sterj-i-m* 'unfruchtbar sein' (nur *sterjaçan* oder *sterjeçan* für

ἠτεκνώθησαν Gen. 31, 38) : gr. στεῖρα 'unfruchtbare' (Kuh), skr. *starí-* (nom. *staríš*) 'unfruchtbare' (Kuh), got. *staírō* 'unfruchtbare', nhd. *Stärke* 'junge Kuh, die noch nicht gekalbt hat', lat. *sterilis* 'unfruchtbar'.

Als Variante giebt Wb. *sterd* (ohne Beleg) an. Ueber lat. *sterilis* s. MSL. 9, 260.

379. *stēp* 'häufig, unablässig, beständig, oft' (adj. und adv.), *stipav*, *stipov* 'eilig, eifrig', *stip-e-m* 'dränge, nöthige, zwinge' : lat. *stīpare* 'dicht zusammendrängen, voll stopfen, gedrängt füllen, umringen' Bugge, KZ. 32, 61, gr. στείβω 'treten, festtreten, betreten, spüren', στοιβή 'Stopfen, Vollstopfen, Füllung', στοιβάζω 'stopfen', στιβαρός 'dicht, fest, gedrungen' (vgl. στῖφος 'Haufen, Schaar', στιφρός 'dicht, derb, fest, gedrungen, stämmig') Meillet, MSL. 9, 154.

Unsicher. Gr. στιβ geht wohl auf idg. *stig*^{2} zurück (Fick, Wb.^{4} I, 568). Für lat. *stip-* würde ich im Arm. *stiv-* erwarten.

380. *stin* (*n*-St., gen. *stean*, abl. *i stenē*, pl. nom. *stinkʻ*, gen. *steanç*) 'weibliche Brust', *stn-diaç*, *stn-di* (Brust-saugend) 'Säugling' (*di-e-m* 'sauge' s. oben Nr. 106), *stn-tu* (Brust-gebend) 'die Säugende' (*tam*, aor. *etu* 'gebe') : skr. *stana-* 'weibliche Brust', *stanaṁdhaya-* 'an der Brust saugend, Säugling', zd. *fštāna-* (aus **pstāna-*), np. *pistān* (aus **pəstāna-* P. St. 186) 'weibliche Brust'.

Wie erklärt sich der Vocalismus von *stin*, obl. *stean-*? Grdf. **stien-*? Oder **stēin-*? Vgl. Bartholomae, Idg. F. 7, 62.

381. *stvar* 'dick', *stvar-ana-m* 'werde dick' : zd. *stavah-* 'Dicke', *stūi-*, *stvi-* als 1. Glied von Comp. (für **stūra-* KZ. 31, 267) 'dick', phl. *stavar* 'thick, large, strong' Gl. and Ind. 159, Min. Gl. 193, skr. *sthávira-* 'breit, dick, massig', *sthūra-* 'dick, breit', *sthūla-* 'grob, dick', bal. *istūr* 'grob, dick', osset. *stʻir* 'gross, stark', afgh. *star* 'great, large, big', kurd. *stūr* 'dick geschwollen' (P. St. p. 74). — Weitere Verwandte (got. *stiurjan*, gr. σταυρός u. s. w.) nach Brugmann s. Idg. F. 6, 98.

Arm. *stvar* aus **stuvar* = urspr. **stūvəró-*? Man sollte arm. **stur* oder **stevar* erwarten.

382. *srunkʻ* nom. pl. (gen. *sraunicʻ*, var. *srnoç* Richter 15, 8, nach Wb. auch *srunicʻ* und *srvanç*) 'Unterschenkel, Schienbein' (κνήμη, κνῆμαι Richter 15, 8, Deut. 28, 35, Hohelied 5, 15,

τὰ σφυρά Apg. 3, 7), dazu *srn-a-pan* 'Beinschiene', κνημίς 1 Kg. 17, 6 (mit pers. *pān* zusammengesetzt, s. oben p. 221) : lat. *crūs* (*crūris*) 'Unterschenkel, Schienbein'.

Lat. nom. pl. *crūra* aus **kʲrūsə*, arm. *srun-k* aus **kʲrūsni-*. Als echten oder älteren gen. pl. vermuthe ich **srniç*. Der Gen. *srvanç* ist von einem *n*-St. *srv-n-* = **kʲrūs-n-* gebildet. Der spätere Plural *srn-kun-k* ist gebildet von einem Sing. **srun-kn* wie pl. *m-kun-k* von sg. *mu-kn* 'Maus'.

383. *սրսկեմ srsk-e-m* 'besprenge' : zd. *srasč* u. s. w. s. oben p. 241.

Entlehnt oder echtarmenisch? Es fragt sich, ob idg. *sk* im Arm. zu *sk* oder *k* wird (s. die Bemerkung oben zu *bok* Nr. 77). Im ersten Falle wäre idg. **kʲr-sk* = echtarm. **sr-sk* und *srskem* könnte echt sein, im andern Falle wäre idg. **kʲr-sk* = echtarm. **sr-k*, also *srskem* entlehnt. Arm. *srsk-em* aus **sriskem* oder **sruskem*, wenn echt = idg. **kʲrēsk* oder **kʲrōsk*?

384. *սփռեմ spṙ-e-m* (aor. *spṙ-eç-i*) 'zerstreue', *spiṙ* (*spiuṙ*) 'zerstreut, verstreut, ausgebreitet, ausgedehnt', *spiṙ-k* (*spiuṙ-k*) 'Zerstreuung, Diaspora' : gr. σπείρω 'säe, streue, zerstreue'?

Arm. *spiṙ* müsste für urspr. **spēr-* stehen. — Meillet, MSL. 8, 294 stellt *spiṙ* zu skr. *sphurāti* ('schnellen, blinken' etc.?) und arm. *փարատ parat*, das Bugge, Btrg. p. 20 zu σπείρω stellt. Aber *parat* in *parat-e-m* 'nehme weg, entferne' (Ex. 8, 29; 10, 17) gehört seiner Bedeutung wegen nicht hierher.

385. *վանեմ van-e-m* 'schlage in die Flucht' s. oben p. 243. Vgl. Idg. F. 4, 275.

386. *վառեմ vaṙ-e-m* 'entzünde, zünde an', *vaṙ-i-m* 'brenne', *vaṙ* 'entzündet, brennend' : ksl. *vrěti*, pr. *vĭrją* 'wallen, sieden', *varŭ* 'aestus', *variti* 'kochen', lit. *vìrti* 'kochen'? Dazu wird häufig got. *varmjan*, d. *warm* (s. oben *jarnum* Nr. 352), von Fr. Müller, WZKM. 9, 297 ein unbelegtes np. *var* 'calor' gestellt. Unsicher.

Anders Bugge, KZ. 32, 56, der mit Recht die Bedeutungsverschiedenheit (anzünden : kochen) hervorhebt. — Arm. *vaṙem* auch = 'waffne, rüste', nicht zu got. *varjan*, d. *wehren* u. s. w.

387. *վասն vasn* 'wegen' = ap. *vašnā* 'durch die Gnade' oder 'nach dem Willen', zd. *vasna* 'nach Wunsch, nach Willen',

vasah- 'Wunsch, Wille', *vasmi* 'will', skr. *vaç* (pr. *váçmi*) 'wollen, verlangen, begehren', gr. ἑκών 'willig, freiwillig', ἕκητι 'durch die Gnade, den Willen, um — willen, wegen'.

Arm. *vasn* ist nicht aus dem Persischen (*vašnā*) entlehnt (BB. 17, 93, KZ. 32, 56). Wegen des Vocales s. *tasn* 'zehn'.

վարձ varj 'Lohn, Sold' s. oben p. 245.

388. *ի վեր i ver* 'hinauf, oben', *i ver kan* (höher als =) 'über', *i veray* adv. 'darüber, darauf', präp. (mit Gen.) 'über, auf', *i veroy* 'oben, oberhalb, *i veroy kan* 'über', *i verust* 'von oben': skr. *várṣman-* 'Höhe, das Oberste', *várṣīyas* 'der höhere, obere', *várṣiṣṭha-* 'höchste, oberste', ksl. *vrŭchŭ* 'cacumen', lit. *virszùs* 'das Obere', air. *ferr* 'besser'. — Idg. **vers-*.

Dazu stellt Meillet, MSL. 7, 165 arm. *ger* 'über, mehr als', das in der Bibel und bei guten alten Schriftstellern nicht gebraucht wird. Fraglich. Bugge, Btrg. 24, KZ. 32, 56 will arm. *ver* von idg. **vers* trennen, da idg. *rs* = arm. *ŕ* (nicht *r*) sei (s. oben p. 409), und zu idg. **upero-* (gr. ὑπέρ, skr. *upári* 'über') stellen: idg. **upero-* = urarm. **uver* = **uer* = arm. *ver*?

389. *վեց veç* (gen. *veçiç* Koriun 26) 'sechs', *veštasan* 'sechzehn', *vaṙsun* 'sechzig' = skr. *ṣaṭ* 'sechs', *ṣōḍaça* 'sechzehn', zd. *xšvaš*, np. *šaš*, gr. ἕξ, *Fέξ* (kret. *Fεξήκοντα* 'sechzig'), lat. *sex*, got. *saihs*, ksl. *šestĭ*, lit. *szeszì*, cymr. *chwech*, air. *sé* 'sechs'. — Idg. **svek^{1}s*, **vek^{1}s*, **sek^{1}s*.

Arm. *veç* = **vek^{1}s*.

390. *վրնջեմ vrnj-e-m* 'wiehern' : schwed. dial. *vrīna* 'wiehern', altschwed. *vrēn* 'wiehernd wie ein Hengst' (Stamm *vrainja-*), anorw. *reini* 'Hengst', ags. *wræne* 'geil', ahd. *reineo* 'Hengst' etc. — Bugge, KZ. 32, 27.

Unsicher, da die Gleichung: arm. *vrnj-* = idg. **vriny-* sehr fraglich ist.

391. *ան- t-* negirendes Präfix (z. B. *t-gēt* 'un-kundig') = skr. *dus-*, *dur-* (z. B. *durvēda-* 'ungelehrt', *durmanas-* 'entmuthigt, betrübt'), zd. *duš-*, *duż-* (z. B. *duśmanah-* 'schlecht denkend'), gr. δυσ- (z. B. δυσμενής 'feindselig'), got. *tuz-* (in *tuz-vērjan* 'zweifeln'), air. *du-* (z. B. *do-chlu* 'ruhmlos').

In pers. Lw. findet sich dafür *dž-*, *tž-*, *ťš-*, s. oben p. 141, 142, 154.

392. *տալ ta-m* 'ich gebe', aor. *e-tu* (2. *e-tu-r*, 3. *et*, pl. 1. *tv-a-k̆*, 2. *e-tu-k̆*, 3. *e-tu-n*, pass. 1. p. *tv-ay* u. s. w., fut. act. 1. *ta-ç*, ptc. *tv-eal* 'gegeben', ipt. *tu-r* 'gieb', *տուրք tur-k̆* pl. (*o*-St., gen. *tr-o-ç*) 'Gabe, Gaben' : skr. *dádāmi* = zd. *daδąmi* = gr. *δίδωμι* 'gebe', gr. *δῶρον* 'Gabe, Geschenk', lat. *do*, ksl. *damĭ* 'gebe' (inf. *dati*), *darŭ* 'Gabe, Geschenk', lit. *dŭmi*, *dŭdu* 'gebe' (inf. *dŭti*). — Wurzel *dō*, *də*, *d-* 'geben'.

Arm. *ta-* = idg. *də-*, arm. *tu-* = idg. *dō-*; arm. *tur-k̆* = gr. *δῶρα*, ksl. *dara* = idg. **dōrā* 'Gaben'; arm. 3. aor. *et* = skr. *ádāt*, zd. *dāṭ* = idg. **é-dō-t*.

393. *տայգր taigr* (*r*-St., gen. *taiger*, inst. sg. *taigerb*, nom. pl. *taigerk̆* MX. 272—273, 220) 'Schwager' (Bruder des Gatten) = skr. *dēvár-*, gr. *δᾶήρ*, lat. *levir*, ahd. *zeihhur*, ags. *tācor*, lit. *dẽveris*, ksl. *děverĭ* 'Bruder des Gatten'. — Idg. **daivér-* oder **dəivér-*.

Die Form *tagr* ist neuarmenisch. — Die 'Schwester des Gatten' heisst *tal* (nur Erznk. Gramm. 13.—14. Jhd.), das möglicherweise für älteres **tail* stehen könnte. Trotzdem ist mir Zusammenhang mit *taigr* (*tal* aus **tail* = **daivrī* Fr. Müller, Armeniaca VI, Nr. 62) nicht wahrscheinlich. In den verwandten Sprachen entspricht nach der Bedeutung gr. *γαλόως*, lat. *glōs*, ksl. *zlŭva* 'Schwester des Mannes', die Bugge, KZ. 32, 27 mit arm. *tal* zu vermitteln sucht.

394. *տասն tasn* (gen. *tasanç*) 'zehn' = skr. *dáça*, zd. *dasa*, np. *dah*, gr. *δέκα*, lat. *decem*, got. *taihun*, ahd. *zëhan*, ksl. *desętĭ*, lit. *dẽszimtis*, air. *deich n-*, acymr. *dec*, alb. *djetę* 'zehn'. — Idg. **dék¹m̥*.

Ueber das *a* von *tasn* (statt **tesn*) s. BB. 17, 118, KZ. 32, 28. Es ist bisher noch nicht sicher erklärt worden. An Entlehnung aus dem Persischen ist nicht zu denken.

395. *տար tar* (*aśxarh*) 'fremdes' (Land), als 1. Glied von Comp. : *tar-a-gir* 'ausgeschlossen' (*gir* 'Schrift', vgl. lat. *proscriptus*), *tar-a-žam* 'ausser der Zeit' (*žam* 'Stunde, Zeit'), *tar-a-kaç* (fern-stehend) 'von fern', *tar-a-part-uç* 'ohne Grund', später (bei Verben) 'fort, weg', bei Subst. negirend : skr. *tirás* 'durch — hin, über — hin, abseits von, aus dem Wege', mit *kar* 'beseitigen, wegschaffen, verbergen, schmähen, verachten', zd. *tarō* 'über — hin, über — hinaus', ap. *taradaraya* 'jenseits

des Meeres', phl. *tar-mēnišnīh* 'Hochmuth', *tar* 'anmassend' (Horn, Grdr. p. 85).

Unsicher, vgl. MSL. 7, 163, Idg. F. 5, 280 Anm.

396. [*տարափ taraṗ* 'Regenguss, Regenschauer', *taraṗ jean* 'Schneegestöber' : skr. *drapsá-* 'Tropfen'. — Bugge, Idg. F. 1, 456.

Unsicher wegen der Bedeutungsverschiedenheit.]

397. [*տեղի teli* (*io*-St., gen. *telvoy*) 'Ort', daneben *etl*, gen. *etel*, davon *etelakal* 'feststehend' (Eznik 188) : skr. *tala-* 'Fläche, Ebene, Plan', ksl. *tĭlo* 'pavimentum'.

Unsicher.]

398. [*տեր-ել-ն* 'mache schwielig oder rückenwund, schinde' (El. 8. Buch), *teṙ* 'Schwiele' (Steph. Leh. 17. Jhd.), *tṙn-avor* (Grig. Nius. 8. Jhd.) 'schwielig' (fraglich, nach C.) : gr. *δέρω* 'schinde', got. *gataíra* 'zerreisse' u. s. w. — Meillet, MSL. 8, 165.

Unsicher, da *teṙ*, *teṙ-e-m* wahrscheinlich nur 'Schwiele, mache schwielig' heisst.]

399. *տեսանել tes-ane-m* (aor. *tes-i*) 'sehe', *tes* 'das Sehen', *tes-ak* 'Form, Erscheinung, species' etc., *tes-il* (gen. *teslean*) 'Traumgesicht, Gesicht' : gr. *δέρκομαι* 'sehe', *ἔδρακον* 'erblickte', perf. *δέδορκα* 'blicke' = skr. *dadárça* = zd. *dādarəsa* 'sehe', air. *derc* 'Auge', *ad-con-darc* 'conspexi', got. *ga-tarhjan* 'auszeichnen', ahd. *zoraht* 'hell, klar', ags. as. *torht*. — Idg. Wurzel *dork*[1], *derk*[1], *drk*[1].

Auffällig ist der Ausfall von *r* im Armenischen.

400. *տևել tev-e-m* (aor. *tev-eç-i*) 'bleibe, dauere, halte aus, halte Stand' : lat. *dū-r-o* 'ausdauern, aushalten, dauernd bleiben, Bestand haben', *dūdum* 'schon lange'. — Meillet, Revue bourguignonne de l'enseignement supérieur 1895, p. 233, Osthoff, Idg. F. 5, 280.

401. *տիզ tiz* (*o*-St., gen. pl. *tz-o-ç*) 'die Zecke' (spät, Geop. 13. Jhd. u. dgl.) : d. *Zecke*, mhd. *zëcke* 'Holzbock', engl. *tike*, *tick* 'Holzbock, Schaflaus', ags. **tíca*, altwestgerm. **tīko*, **tikko* (Kluge, Wb. s. v.).

Arm. *tiz* aus **dig*[1]*h*, engl. *tike* aus **dig*[1]!

402. *ախտ tiłm* (*o*-St., gen. *tłmoy*) 'Schlamm, Koth' : gr. *τέλμα* 'Pfütze'. — Bugge, KZ. 32, 67.

Unsicher, da *i* in arm. *tiłm* auf idg. *ĭ* (oder *ē*) zurückgeht und gr. *τ* aus idg. *k²* entstanden sein kann. Zudem ist anl. *t* = idg. *t* durchaus nicht sicher.

403. *ախտ tit* 'weibliche Brust' in *merk-a-tit* 'mit nackter Brust' : ags. *tit* (pl. *tittas*), ndd. *titte*, hd. *Zitze* (neben ahd. *tutta*, *tuta* u. s. w. 'Brustwarze, weibliche Brust'), ital. *tetta* neben *zizza*, *zezzolo* 'Zitze' u. s. w. (Kluge, Wb. s. v. 'Zitze'). — Bugge, Etrusk. Arm. p. 85.

Wohl onomatopoetische Bildungen. Vgl. gr. *τιτθός* 'Zitze'. Ebenso das vulgäre *cic* 'weibliche Brust' (Oskiph.), vgl. georg. *juju* 'mamelle' Tchoubinof 628. Davon zu trennen *cc-e-m* 'einsaugen, aufsaugen' (aus **cuc-e-m*, vgl. *kaṙn-a-cuc* 'Milch saugend', *ułł-a-cuc arasçē ἐκμυελιεῖ* Num. 24, 8).

404. *տիւ tiv* 'Tag' (gen. *tvənǰean*, abl. *i tvē* 'am Tage, Tags über', *i tvənǰenē* 'vom Tage' Es. 38, 13, in der Bibel nur singularisch) = skr. *div* in *divā* 'bei Tage', *divé-divē* 'Tag für Tag', *divasa-* 'Tag', *dyáus* 'Himmel, Tag', lat. *dies* 'Tag', air. *in-diu* 'hodie', cymr. *dyw* 'Tag'.

405. *տուն tun* (*n*-St., gen. *tan*, abl. *i tanē*) 'Haus', in Comp. *tn-* (aus *tun-*), dazu *tanutēr* 'Hausherr', *tani-k* (gen. *taneaç*) 'Dach' = skr. *dam-* (in *dámpatiš* 'Herr'), gen. *dán* (in *pátir dán* 'Herr' = idg. **pótiz déms* 'Herr des Hauses'), *dáma-* 'Haus', gd. *domāna-* (d. i. *dmāna-*) = zd. *nmāna-* 'Wohnung, Haus', *dam-* 'Haus' (loc. *dąm*, gen. *dēng* in gd. *dēng patōiš* = idg. **dems potois*), gr. hom. *δῶ*, *δῶμα* 'Haus', *δόμος* 'Wohnung, Haus', *δομ-* (gen. **δενς* in *δεσπότης* = idg. **demspotis*), lat. *domus*, ksl. *domŭ* 'Haus'. — Zu skr. *pátir dán* u. s. w. vgl. Bartholomae, Idg. F. 3, p. 100 flg. (dagegen Pischel, Ved. Studien II, 307), zu gr. *δῶμα* Bartholomae, Idg. F. 1, 312—318.

Idg. nom. **dōms* = **dōs*, Neubildung **dōm* = arm. *tun* Bartholomae, Idg. F. 1, 310; idg. gen. **dems*. Zum arm. gen. *tan* s. Bartholomae, Stud. II, 36. Ueber *tanutēr* (*tanu-* = **domous* gen. von **domu-*?) s. Meillet, MSL. 8, 236.

406. [*տրտում trtum* 'betrübt' gehört nicht zu np. *dard* 'Schmerz', phl. *dart*, zd. *darətō* Nirangistan 15.]

407. *ց ç* 'zu' Präp. mit acc. (bei den Verben sagen, bitten, fragen, geben), *minčev ç* 'bis zu' = skr. *áččhā* 'zu' Präp. mit acc. (bei Verben der Bewegung, des Redens und Hörens). — Meillet, MSL. 7, 165.

Unsicher. Skr. *áččhā* aus **ask¹hā*? s. Bartholomae, Stud. II, p. 55.

408. *ցաղս çax* (*o*-St.) 'Zweig' (erst Geop. 13. Jhd.!), 'Ahorn' (Vardan Gen. 13. Jhd.) = skr. *çákhā-* 'Zweig, Ast', np. *šāx* 'Zweig, Ast, Horn, Geweih', lit. *szakà* 'Ast, Zweig' (auch vom Hirschgeweih). — Idg. **k¹hākhā-* Bartholomae, Stud. II, 41, anders Meillet, MSL. 9, 373 Anm., 375.

409. [*ցամաքք çamakʻ* (*i-a* St., gen. *çamakʻi*) 'trocken' : skr. *kšāmá-* 'versengt, ausgedorrt, vertrocknet, abgemagert'. — Bugge, Btrg. p. 18.

Unsicher. Arm. *çam-* = skr. *kšam-* soll aus **k¹sm*, arm. *çor* (skr. *kšārás*, gr. ξηρός) aus **k²sor-* (s. Nr. 349) entstanden sein, Bartholomae, Stud. II, 9 und 23.]

410. *ցխլուել çel-u-m* (aor. *çel-i*) 'spalte' : lit. *skeliù*, inf. *skélti* 'spalten', aisl. *skilja* 'spalten, scheiden', got. *skilja* 'Fleischer'. — Bugge, KZ. 32, 72.

Arm. *çel-* = idg. *sk¹hel-*, lit. *skel* = idg. *sk(h)el*, s. Bartholomae, Stud. II, 51.

411. *ցիւ çin* (*o*-St., gen. pl. *çnoç*) 'Hühnergeier, Weihe' : gr. ἰκτῖνος, ἴκτινος (*ΙΚΤΙΣ*, acc. ἴκτινα, pl. nom. ἴκτινες Kühner-Blass, Gr. Gramm. I, p. 518) 'Weihe', skr. *çyēná-* 'Adler, Falke, Habicht', zd. *saena-* 'der Vogel Saena', np. *sīmurγ* (aus zd. *saenō* + *mərəγō* P. St. 124) ein fabelhafter Riesenvogel.

Arm. *çin* = gr. *ἰ-κτῖνος* = idg. **k¹yīno-s* nach Bartholomae, Stud. II, p. 8—9. Anders Meillet, MSL. 9, 373. Ganz abgelehnt von G. Meyer, Gr. Gramm.³ p. 337.

412. [*ցուպ çup* (*o*-St., gen. *çpoy*) 'Stab' : skr. *kšúmpa-*, *kšupa-* 'Staude, Busch'. — Bugge, KZ. 32, 63.

Unsicher.]

413. [*ցռուկ çruk* 'Maul, Schnauze' : lit. *krùkis* (nach Schleicher), *krùkė* (bei Kurschat) 'Schweineschnauze'. — Bugge, KZ. 32, 72.

Unsicher, da *g* nicht = *k* ist und *çṙuk* für **çiṙuk* oder **çuṙuk* stehen kann.]

414. *գտիմ çt-i-m* (aor. *çt-eç-ay*) 'sich (die Haut mit den Nägeln u. s. w. bis aufs Blut) ritzen' (als Zeichen der Trauer etc.) : skr. *čhid* 'abschneiden, hauen, reissen, beissen, spalten, vernichten', zd. *sid* (in *hi-siδ-yā-ṭ*) 'zerstören', np. *gu-sistan* 'zerbrechen', bal. *sinday* 'brechen, pflücken, spalten', gr. *σχίζω* 'spalte', lat. *scindo* 'spalte, zerreisse'. — Meillet, MSL. 8, 296. — Wurzel *sk¹hid*, anders MSL. 9, 375. Vgl. Nr. 322.

Die Zusammenstellung setzt voraus, dass *çtim* für **çit-i-m* steht, es könnte aber auch für **çut-i-m* stehen.

415. [*փակ ṗak* 'Verschluss (der Thür), Schloss', *ṗak-e-m* 'schliesse' : gr. *σφηχόω* 'schnüre zusammen'. — Bugge, Btrg. p. 20.

Unsicher.]

416. *փայփայիմ ṗał-ṗał-i-m* 'glänze' FB. 178, *ṗałṗ-i-m* dass. : skr. *sphur* (*sphurāti*) 'schnellen, zucken, blinken, funkeln, plötzlich erscheinen, glänzen'. — Bugge, Btrg. p. 34.

Unsicher. Vgl. oben Nr. 384.

417. *փայլիմ ṗail-e-m* 'glänze', *ṗail-un* 'glänzend', *ṗailakn* 'Blitz' : skr. *phalgú-* etwa 'röthlich', *phálguna-* 'röthlich, roth', *sphuliṅga-* 'Funke', lett. *spulgůt* 'glänzen, funkeln', *spulgans*, *spilgans* 'schillernd, röthlich', Wurzel idg. *sphelg*, *phelg* Bugge, Btrg. p. 19, Per Persson, BB. 19, 258, 259 —?

Unsicher. Arm. *-ail* aus **-alg*?

ṗarat- s. oben Nr. 384.

418. [*փետ ṗet* (*i*-St.) 'Ausraufen der Haare', *ṗet-e-m* 'reisse (mir das Haar) aus, raufe, rupfe' : gr. *ψεδνός* 'dünn, spärlich, kahl'. — Bugge, Btrg. p. 21.

Unsicher.]

419. [*փետուր ṗetur* (*o*-St., gen. pl. *ṗetroç*) 'Feder' (Pit., Mech. Fabeln, in Comp. auch MGg.) : skr. *pátatra-*, *páttra-* 'Fittig, Flügel, Feder', gr. *πτερόν* 'Flügel, Feder', ahd. *fedara*, nhd. *Feder*.

Ich halte die Zusammenstellung für falsch. Nach Bugge, KZ. 32, 40 soll altarm. *ṗetur* aus vulgär-arm. *ɬepur* durch Um-

stellung entstanden sein und dies *ťepur* soll nebst altarm. *ťev* 'Flügel' zu gr. *πτερόν* (arm. *ťe-* = gr. *πτε-*) gehören. Nach Hanusz, WZKM. 2, 68 ist poln. arm. (westarm.) *ťebùr* aus *petur* durch Anlehnung an *ťev* 'Flügel' entstanden.]

420. [*փիճ ṗiči* eine Art Fichte (Osk. Apg. (spät!), Mech. Fabeln p. 25, Geop.) ist nicht urverwandt mit gr. *πίσσα*, lat. *pix*, ksl. *pĭklŭ* 'Pech', auch nicht mit *πεύκη* 'Fichte' oder *πίτυς* 'Fichte'.

Ueber das Verhältniss von arm. *ṗiči* zu georg. *ṗičvi* 'Fichte, Kiefer' Tchoubinof p. 506 ist oben p. 397 gehandelt.]

421. *փոյթ ṗoiť* (*o*-St., gen. *ṗuťoy*) 'Eifer', *ȩ̈ ṗoiť nma* (ihm ist nicht *ṗ.* =) 'er kümmert sich nicht um —, es liegt ihm nichts an —', davon *ṗuť-a-m* (aor. *puť-aç-ay*) 'beeile mich' : gr. *σπουδή* 'Eifer, Sorgfalt, Mühe', *σπεύδω* 'spute mich, eile', *σπουδάζω* 'beeile mich, bin eifrig', lat. *studium* 'Eifer', *studeo* 'bemühe mich eifrig um —'.

Man erwartet arm. **ṗoit* (mit *t* = idg. *d*).

422. [*փոշի ṗoši* (*io*-St., gen. *ṗošvoy*) 'Staub' : skr. *pāsú-* 'Staub, Sand', zd. *pąsnu* nom. fem. 'Staub'. — Dazu Idg. F. 5, 47.

Lautgesetzlich nicht zu vereinigen. — Vgl. Bartholomae, Stud. II, 35.]

423. *փուլ ṗul* 'Einfall, Einsturz, Zerstörung, Abnahme des Mondes' (spät), *ṗl-ani-m* (aor. *ṗl-ay*) 'einfallen', caus. *ṗl-uç-ane-m* (*ṗluzanem*) 'mache einfallen, zerstöre' : lit. *pūlu*, *pùlti* 'fallen' (Wiedemann, das lit. Präteritum p. 34, 39, 88, Bartholomae, Idg. F. 1, 304), d. *fallen*. — Bugge, KZ. 32, 28, Meillet, MSL. 8, 294 (hier auch gr. *σφάλλω*).

Arm. *ṗul* aus **phōl-*?

424. [*փուխր ṗuxr* 'leicht zerbröckelnd' (Geop.), *ṗxr-an* 'Bröckchen, Stückchen', *ṗxr-e-m* 1) 'röste' (Ezech. 24, 10, Lev. 2, 14), 2) 'mache zerbröckeln', *ṗxr-i-m* 'werde zerrieben, zerbröckele, zerfalle' : gr. *ψώχω* 'zerreibe, zermalme' u. s. w. — Bugge, Idg. F. 1, 457.

Ganz unsicher. — Ueber *ψώχω* zuletzt KZ. 34, 484. — Vgl. *ṗšr-an-k̄* 'Brocken, Krumen', *ṗšr-e-m* 'zerbreche'.]

425. *փուչ puč* 'Hauch' etc., *pč̌-e-m* 'hauche', *pč-a-m* 'sich aufblasen' u. s. w. oben p. 256 als entlehnt zu np. *pūk* 'Hauch zum Anblasen des Feuers' gestellt, oder als echtarmenisch zu gr. *φῦσα* 'Blasebalg', *φύσκα* 'Blase', *φυσάω* 'blase', *φυσιάω* 'schnaube', lit. *pūslė̃* 'Blase', *pūsti* 'blasen, wehen' (Wurzel *phu-* oder *sphu-*) gehörig?

Arm. *puč* (= np. *pūk*) kann entlehnt sein, nicht aber *pč̌-e-m* = idg. **(s)phu-skhō*? Dann wird aber auch die Entlehnung von *puč* in Frage gestellt. Beruht die Uebereinstimmung mit np. *pūk*, afgh. *pū*, *pūk* 'a puff, a blast', *pūkaḷ* 'to blow' (P. St. 43) auf Zufall (Onomatop.) oder Urverwandtschaft?

426. *փռնչեմ p̌rnč-a-m* (aor. *p̌rnč-aç-i*) *συμφορά́ζω* Jes. 13, 8, *p̌rnč̌-e-l* (inf.) *κραυγή* 'Geschrei' Hiob 39, 25, *πταρμός* 'Niesen' Hiob 41, 9, auch 'wiehern, brüllen, toben, murren' Thom. 240, 13 : gr. *πτάρνυμαι* 'niese', lat. *sternuo* 'niese' (Wurzel *pster*). — Air. *sreod* 'Niesen' u. s. w. (Wurzel *pstreu*) s. Idg. F. 6, 322.

Unsicher. Aus *p̌rn-k-am* und *p̌rn-č̌-em*, die jedenfalls später synonym gebraucht werden, ergiebt sich als arm. Wurzel *p̌rn-* = *p̌r* + *n*, *p̌r* aus **p̌ir* oder *p̌ur*? Neben *p̌rnčel* steht *փռնկել p̌nčel* 'Niesen' Eznik 176, 177. Arm. *p̌rnkam* wird auch mit *g* und *k̄* (für *k*) geschrieben.

427. *ոք k̄* in *ok̄* 'Jemand' (zu *o* 'wer?'), *ik̄* 'etwas' in *č̌-ik̄* 'nichts' (mit der Negation *č̌*), gen. *irik̄*, dat. *imik̄*, instr. *iwik̄* (zu *i* 'was?'), *urek̄* 'irgendwo' (zu *ur* 'wo?') : skr. zd. *-ča*, gr. *-τε*, lat. *-que*, got. *-h*, idg. **k²e* (enclitisch, s. Brugmann, Grdr. II, 772)? — Meillet, MSL. 8, 281.

428. *քաղցր k̄ałcr* (*u*-St., nom. pl. *k̄ałcun-k̄*) 'süss, angenehm, mild' (*γλυκύς*), *k̄ałcu* (*o*-St., gen. *k̄ałcvoy*) 'Most' (*γλεῦκος*) : zd. **xᵛarəz-išta-* 'am schmackhaftesten', np. **xᵛālīdan* 'schmecken'.

Unsicher, weil die urspr. Bedeutung von *k̄ałcr* 'süss' ist und zd. **xᵛərəzu-* im Arm. **k̄ałjr* oder **k̄ałcr* lauten müsste. Ich trenne wegen der Bedeutung auch (gegen WZKM. 9, 381) arm. *k̄ałç* 'Hunger' (= **svel-sk¹ho-*?) von *k̄ałcr*. Bartholomae (briefl. Mittheilung) sieht in arm. *k̄alcr* aus **svl̥k¹hu-* eine Nebenform von zd. **xᵛərəzu-* aus **svl̥g¹hu-*.

429. *քան k̄an* 'als' (nach Comparativen), *k̄ani* 'wieviel?', *k̄anerord* 'der wievielste?', *k̄an zi* 'denn' : lat. *quam* (= idg. **k²ām* oder *k²ān*) 'wie, als', *quantus* 'wie gross, wie viel'. —?

Wie wurde anl. k^2 im Armenischen behandelt? Vgl. Nr. 160 und 225.

430. *չոր* *čaŕ-* 'vier' in der ältesten Zeit nur in *չորասուն* *čaŕ-a-sun* (gen. pl. *čaŕasnic*) 'vierzig' gehört zu *č̔or-k̔* 'vier' (s. oben Nr. 350) wie skr. *turíya-* 'der vierte' zu *čatvâras* 'vier', zd. *ā-xtūirīm* (acc.) 'viermalig', *tūirya-* 'der vierte' zu *čaϑwārō*, gr. τρα- (in τράπεζα) zu τέτορες, τέσσαρες, lat. *quartus* zu osk. *petora*, d. h. wie idg. k^2tvr-, $k^2tvɣ$- zu idg. k^2etvor-.

Arm. *čaŕ-* aus **tvɣ-* = *(k^2)*tvɣ-*. Nach Meillet, MSL. 7, 162 aus **kvɣ-* = *k^2(*t*)*vɣ-*.

431. *կնոջ* *keni* 'Schwester der Frau': lit. *svainė* 'Schwester der Frau, Schwägerin' (vgl. *svaînis*, *svaînius* 'Bruder der Frau, Schwager' u. s. w., Delbrück, die idg. Verwandtschaftsnamen p. 153 (531)).

Die litauischen Wörter sind nach Leskien (Bildung der Nomina p. 371) »wohl sicher slavisch«, vgl. russ. *svojak* 'Schwager', doch ist keine genau entsprechende Form im Slavischen nachweisbar. Sie werden zum reflexiven Pronominalstamm *svo-* 'sein' (ksl. *svojĭ*, preuss. *swais* 'sein' Brugmann, Grdr. II, 807, 825) gestellt, s. Idg. F. 2, 6 Anm., 243 Anm. Dazu auch arm. *keni* = **sve-nyo-*? Man sollte **kini* erwarten. Eher steht *keni* für **keani* = **svesanyo-* u. dgl.

432. [*քերեմ* *k̔er-e-m* (aor. *k̔er-eç-i*) 1) 'kratzen, abkratzen, auskratzen (scheuern, reinigen), abziehen (die Schale), schinden, zerfleischen', (später 'einritzen' =) 'schreiben', 2) 'hinstreifen' (an der Grenze, am Ufer etc.), *k̔er-akan* 'Grammatiker, Gelehrter', *k̔or-e-m* 'sich kratzen' (mit den Nägeln) : gr. κείρω 'scheere, schneide ab', ahd. *scëran* 'scheeren, abschneiden. — Meillet, MSL. 8, 281.

Ganz unsicher. Fr. Müller stellt WZKM. 8, 284 *k̔erakan* 'Grammatiker, grammatisch' zu skr. *svara-* 'Schall, Ton, Stimme, Accent, Note'. Unwahrscheinlich.]

433. *քիրտն* *k̔irtn* (*n*-St., gen. *k̔rtan*, pl. nom. *k̔rtunk̔*, gen. *k̔rtanc*) 'Schweiss' : skr. *svéda-*, zd. x^vaeda-, np. x^vai, gr. ἱδρώς (dat. ἱδρῷ), lat. *sūdor*, ahd. *sveiz*, cymr. *chwŷs* 'Schweiss'.

Arm. *k̔irtn* aus **k̔irt-* für **k̔itr-* = idg. **svidro-*, vgl. gr. ἱδρώς, lett. *swîdri* pl. 'Schweiss'.

434. [քծխնք *ǩcin-ǩ* 'Liebkosung', *ǩcn-im* 'liebkose, schmeichele' gehört nicht zu skr. *svañj* (*svájatē*) 'umschlingen, umarmen', *parišvakta-* 'umschlungen, umarmt', zd. *pairišx^{v}axta-* 'umgeben'.]

435. քո *ǩo* 'deiner', *ǩe-z* 'dir', *z ǩe-z* 'dich', *i ǩēn* 'von dir', *ǩe-v* 'durch dich' : skr. *tvá-m* 'du', *tvā́-m* 'dich', *tvá-t* 'von dir', *tvá-yā* 'durch dich', *táva* 'deiner', zd. *θwąm*, *tava* etc., gr. *σέ*, *σοί* u. s. w., idg. Stamm **tve-*, **tvo-*, vgl. Brugmann, Grdr. II, 802 flg.

436. քոյր *ǩoir* (*r*-St., gen. *ǩeŕ*, abl. *i ǩeŕē*, instr. *ǩerb*, pl. nom. *ǩor-ǩ*, acc. *z ǩor-s*, gen. *ǩerç*, instr. *ǩerbǩ*) 'Schwester' = skr. *svásar-*, zd. *x^{v}aŋhar-*, np. *x^{v}āhar*, lat. *soror*, got. *svistar*, lit. *sesů*, ksl. *sestra*, air. *siur*, *fiur* 'Schwester'. — Idg. **svésor-*, nom. **svésōr* = arm. *ǩoir* (über die Entwicklung s. Bartholomae, Stud. II, 26), gen. **svesrós* = arm. *ǩeŕ*.

Vom nom. *ǩoir* ist mit Hülfe des aus dem Pers. stammenden Suffixes *akan* abgeleitet: *ǩurakan* 'schwesterlich' Eznik 122, z. 5 v. u. — Arm. քեռի *ǩeŕi* 'Oheim = Bruder der Mutter' gehört der Bedeutung nach nicht zu *ǩoir*.

437. քուն *ǩun* (*o*-St., gen. *ǩnoy*) 'Schlaf' = skr. *svápna-*, zd. *x^{v}afna-*, np. *x^{v}āb*, gr. *ὕπνος*, lat. *somnus*, aisl. *svefn*, ksl. *sŭnŭ*, lit. *sãpnas*, ir. *súan*, cymr. *hûn* 'Schlaf, Traum'. — Idg. **svepno-s* und **supno-s*.

Dazu *ǩun-e-m* 'schlafe' (schon A. T.) mit *u*! Man erwartet **ǩn-e-m*. Zu *ǩun* vgl. Idg. F. 2, 269.

438. քսան *ǩsan* 'zwanzig' (gen. *ǩsanic̣* Gen. 18, 31) = skr. *vi̯çatí-*, zd. *vīsaiti*, np. *bīst*, böot. *ϝίκατι*, ion. att. *εἴκοσι*, lat. *vīgintī*, air. *fiche*.

Idg. etwa **vīk^{l}n̥ti*, **vīk^{l}n̥ti* = arm. **gisan* = **gsan* = *ǩsan*? Bartholomae, Stud. II, 18 führt arm. *ǩsan* auf **dvĭk^{l}n̥ti* (aus *vĭk^{l}n̥ti* mit Anlehnung an **dvō*(*u*) 'zwei') zurück; mir nicht wahrscheinlich.

Die mit *ô-* = *au-* anlautenden Wörter s. oben p. 426.

Հավելված[1)]

էջ 1. Ջայներ շփական *դ*-ի մասին տե՛ս Ծանուցումը և Մեյե, MSL. 8, 299:

էջ 10, տող 5. Տպվել է *Զադրիադես*, պետք է լինի Զարիադրես, -տե՛ս ստորև՝ էջ 40-ին վերաբերող նշումը:

էջ 15, տող 6. Բաղածայնների երկրորդ տեղաշարժի ժամանակաշրջանի մասին տե՛ս նաև էջ 260 և 391:

էջ 18-19, թիվ 7. Պարսկական *anōš (անոշ)* իգական անունը նշանակել է *«հրապուրիչ»*, արականը՝ *«հավերժ»*, տե՛ս էջ 99, թիվ 30 (հայ. *Անոյշ* և *Անուշակ)*:

էջ 27, թիվ 25. *Արշամ-ի* մասին (MX. 97...) վերևում՝ էջ 288, թիվ 3 նշված է ճիշտը: Բացի դրանից, հմմտ. Յուստի, Անձնանունների բառարան, 29, Մարկվարտ, ZDMG. 49, 655:

էջ 28, թիվ 31. *Արտաշէս-ի* մասին տե՛ս Ծանուցումը, որտեղ ես, հակառակ Յուստիի և Մարկվարտի, պաշտպանում եմ հայ. *Արտաշէս* = պարսկ. *Ardasīr* հին պարսկ. *Artaxšaϑrā* համապատասխանությունը և հերքում եմ հայ. *Արտաշէս* =նոր պարսկ. **Artaxšaya(n)s* համապատասխանության ճշտությունը, քանի որ վերջինից պետք է որ առաջանար միջին պարսկ. **Artašai* ձևը:

էջ 30, թիվ 33. Ըստ Մարկվարտի (Philologus, 54, 510) *Արտաւան* = հին պարսկ. **Artapāna-*: Դրան հակառակ, տե՛ս Ծանուցումը, որտեղ ես ժխտում եմ հին պարսկ. *p*-ի փոխարկումը *b*-ի և վերապահում եմ միայն հույներին:

էջ 31. Այստեղ Բաղդադ *Bałdad* քաղաքի անունը, որը պետք է արտասանվի *Bayd*ad - Levond 177 (Պետերբուրգի հրատ. 145), կարող է անվանվել՝ = նոր պարսկ. *Bayd*ād:

էջ 35, թիվ 49. Նաև *Γωτέρξης* (մետաղադրամ), ZDMG. 49, 628:

էջ 37, թիվ 57. *Devdat-ի* վերաբերյալ տե՛ս արաբ. *Dīvdād* (Տաբարիի մոտ), Յուստի, Անձնանունների բառարան, 85:

1) «Տե՛ս Ծանուցումը» ցուցումը վերաբերում է «Հայերենի ստուգաբանության» առաջին կեսի (էջ 1-280) ծանուցմանը, որը ես կազմել եմ խմբագրության ցանկությամբ՝ հնդեվրոպական հետազոտությունների համար, սակայն ցայժմ դեռ չի հրատարակվել: Այն պետք է լույս տեսնի «Հնդեվրոպական հետազոտություններ VIII», «Տեղեկագիր I» պարբերականներում:

էջ 37, թիվ 58. *Δολαβζάν, Ζαλαβζάν* այստեղի համար չեն (=պարսկ. *Julābzīn*), հմմտ. աղյուսակ 289, Ծանոթ. Յուստի, Անձնանունների բառարան, *Ahuramazda* անվան տակ՝ թիվ 24:

էջ 37, Ծանոթ. *Afšīn* = հայ. *Ափշին*, հետագայում՝ *Օշին*, այս կապակցությամբ տե՛ս Յուստի, Անձնանունների բառարան, 253:

էջ 38, թիվ 60. *Դրաստամատ-ի* կապակցությամբ հմմտ. Յուստի, Անձնանունների բառարան, 87 (?):

էջ 40, թիվ 68. (Զանդբերգերի) հիշյալ մետաղադրամը կեղծարք է, տե՛ս Ֆրիդլենդերի «Տեղեկագիրը», էջ 236, Վ. Ֆաբրիցիուս, Թեոփանես Միթիլենացի, էջ 130: Ուրեմն, հայերեն լինում է Զարեհ, բայց = *Ζαρίαδις* կամ *Ζαριάδρης*: Հմմտ. Մարկվարտ, Philologus, 54, 523, 526, ZDMG. 49, 654: Դրան հակառակ՝ պահլ. պարսկ. *Zarēr*-ը վերաբերում է զենդ Zairivairi-ին, որը հնարավոր չէ դարձնել *Zarivadri-, ինչպես դա ուզում է անել Մարկվարտը (Philologus, 54, 523):

էջ 41, թիվ 74. Յուստիի (Անձնանունների բառարան, 387) մոտ եղած *Zradat*-ն այստեղ իրավամբ բաց է թողնված, քանի որ այն (Joh. Kath.-ի մոտ՝ էջ 65) ոչ թե անուն է, այլ հասարակ մի ածական՝ *կեղծ, սուտ*, տե՛ս վերևում՝ էջ 151, ներքևից՝ տող 1:

էջ 42, թիվ 75. Նաև՝ *Զրուան*, MX. 15, ներքևից տող 10՝ *Κρόνος*-ի համար, *Զրուանեան* (Pseud. 45)՝ *Κρονίων*-ի համար - Իլիաս I, 528 (WZKM. 9, 292), *Զրուան* երկնքի զավակ (Philo Opera, 1822, էջ 73,3)՝ *Քրոնու*-ի համար՝ Ուրանոսի որդի:

էջ 43, թիվ 79. հմմտ. ZDMG. 49, 638:

էջ 47, թիվ 96. *Հմայեակ*-ի կապակցությամբ հմմտ. *հմայեակ, հմայք* (էջ 180, թիվ 347):

էջ 48, թիվ 99. *Phradates* (Կուրտիուսի մոտ) ըստ Մարկվարտի (Philologus, 54, 515) գրված է *Αὐτοφραδάτης*-ի համար:

էջ 49, թիվ 102. *Čihr Bu(r)zēn* և այլն, հմմտ. Յուստի, Անձնանունների բառարան, 163:

էջ 50, թիվ 105. Պարսկ. *Minōčihr*-ի փոխարեն կարդա՝ *Manočihr*, Նյոլդեքե, Իրանական ազգային էպոս, էջ 37:

էջ 50, Ծանոթ. 2. Մարկվարտի համեմատությամբ (ZDMG. 49, 670) ես իմ թարգմանությունը զորեղ եմ համարում, տե՛ս Ծանուցումը:

էջ 51. Այստեղ կարող էր տրվել հայ. *մարգաց* ամսվա անունը (հոգն. սեռական), եթե այն ըստ Մարկվարտի (Philologus 55, 235) վերաբերում է հին պարսկ. **margazana*-ին (Բեհ., Չուզերեն թարգմանություններ, III, 87):

էջ 52, թիվ 111. *Maručan* = նոր պարսկ. *Marūzan* Տաբարիի և Համգայի մոտ՝ ըստ Մարկվարտի (Philologus, 55, 216), հմմտ. Նյոլդեքե, աղյուսակ, էջ 237 և 264 (*Marvazān*):

էջ 52, թիվ 114. Հայ. *Մեհրուժան* = հուն. *Μερουζάνης* (3-րդ դար, տե՛ս վերևում էջ 281, Ծանոթ.) - հուն. ձևի հին և հայերեն ձևերի հնագույն լինելու պարագայում ես վերագրում եմ ընդհանրապես պարթևական **Mihrōǰān*-ին և այն վերագտնում եմ էջ 53-ում բերված պահլավ. *Mitrūčan*-ի մեջ, որը ես տարանջատել եմ *Μιθροβουζάνης*-ից այն ենթադրությամբ, որ այն պահլավի լեզվում պետք է գրվեր **Mitrbūčan)* (պետք է արտասանել *Mihrbōžan կամ *Mihrwōžan): Հմմտ. **Μαι–βουζάνης՝* մ. թ. 120 թվ. (Յուստի, Անձնանունների բառարան, 188): *Μιθροβουζάνης* և այլ անունների երկրորդ բաղադրիչի սկզբնահնչյուն b-ն կարող է հիմնավորվել նաև *buj, buž* արմատներից (տե՛ս հայ. *բուժեմ,* էջ 122), ինչպես նաև նրանցով կազմված անուններից ածանցված բառերով (տե՛ս հայ. *Սեբուխտ և այլն, էջ 72*): Դրան հակառակ՝ Մարկվարտը (Philologus, 55, 241) առանց այլևայլի իրար կողքի է դնում հայ. *Մերուժան (Մեհրուժան*-ից) = *Μιθροβουζάνης* անուններ և դրանք ներկայացնում պարսկ. **Mihrwūǰan*-ի միջոցով:

էջ 53, թիվ 114. Այս շարքին է պատկանում *Մերդազատ* անունը (Mos. Kal., Մոսկվայի հրատ., էջ 259)՝ պարսկ. *Āzādmard*, պահլ. *Āzātmart* անունների փոխատեղված ձևը (Անձնանունների բառարան, 53):

էջ 53, թիվ 115. *Mihrān*-ը *Mihrdāt*-ի կրճատ ձևն է - Նյոլդեքե, Ազգային էպոս, էջ 7, Ծանոթ., Մարկվարտ, ZDMG. 49, 634:

էջ 54, թիվ 116. *(niv-) sal-a-vurt*-ի կապակցությամբ հմմտ. *Vas-a-vurt*, Laz. 495, Յուստի, Անձնանունների բառարանը տալիս է *salavurt* = նոր պարսկ. *sāl - xurda* (տարեց, ծեր):

էջ 55, թիվ 119. *Յեզտայար*-ի կապակցությամբ հմմտ. Յուստի, Անձնանունների բառարան, 147 և նոր պարսկ. *īzadyār* որպես անձնանուն, Vīs u Rāmīn, 121, 6 (ըստ ֆոն Շտաքելբերգի):

էջ 55, թիվ 121, Ըստ Վարք Սրբոց, II երկի, էջ 128, *Yiztibuzit* = *Maxoš* ծագել է պարսկերենից, հետևաբար *Be(r)šapuh*-ն իսկապես եղել է պարսկերենում:

էջ 56, թիվ 124. Նաև *Ners-šapuh*՝ Միհրանի եղբայրը, Laz. 502, հմմտ. *Ners-Mihr* = *Ners-mehr*, Mos. Kal., 1, 96, Մոսկվայի հրատ., էջ 10 և 241:

էջ 59, թիվ 129. *āyēnpet* = ատենապետ, Յուստի, Անձնանունների բառարան, 16՝ Ἀσιαβέδης անվան տակ:

էջ 61. Այս շարքին է պատկանում լեկերի (լեզգիների) թագա-

վորի անունը՝ *Šergir (Šĕrgir)*-MX. 226 = Mos. Kal. I, 117 = նոր պարսկ. *šĕrgir* (առյուծ որսացող, խիզախ), Յուստի, Անձնանունների բառարան, 296:

էջ 63, թիվ 140. Košm-ը, այստեղ ևս պարսկ. Kōmiš-ի փոխարեն, նույնանում է երկրի անվան հետ, էջ 46, թիվ 92, ըստ Մարկվարտի՝ ZDMG. 49, 639:

էջ 65, թիվ 140. Հայ. *Պարթեւ-ք* = ասոր. *פרתוי Partəvāyē* «պարթևներ» (օր.՝ Հալլիերի մոտ՝ Edess. Chron. 147, VII) - ?:

էջ 66, թիվ 143. Ըստ Կիպերտի՝ *Պարխար*-ին է դասվում Տրապիզոնի հույների ժամանակակից *Parchar*-ը՝ «ամառային արոտավայր» (Երկրագիտության պատմության ամսագիր, Բեռլին, էջ 25, 324):

էջ 70, թիվ 158. *Ռէ* = *Ray*-ին է դասվում *ռažik*-ը՝ «ռայից սերող», Վարք Սրբոց, II, 128,4 =նոր պարսկ. *rāzī*, պահլ. *rāčīk*, Պարսկական ուսումնասիրություններ, 226, հուն. *Ραζήχ* և *Ραζεχηνή*, ասոր. *bēϑ rāzīqāyē*, արաբ. *rāziqī* անծանոթ նյութ, Ֆրենկել 44, Պարսկական ուսումնասիրություններ, 226, ZDMG. 43, 409, 49, 628: Մարկվարտը (ZDMG. 49, 664) ջանում է այդ ձևերը վերագրել պահլ. *rāǰ-īk*-ին: Դրա հերքումը՝ տե՛ս Ծանուցումը:

էջ 71, թիվ 160. *Ռուստամ*-ի վերաբերյալ՝ = հին պարսկ. **rau-tastaxma-* (ըստ Մարկվարտի՝ ոչ **raudastaxma-*, ZDMG. 49, 643), տե՛ս Ծանուցումը:

էջ 72, թիվ 162. *Սանատրուկ*-ի մասին տե՛ս Մարկվարտ, ZDMG. 49, 650:

էջ 73. Այստեղ կդասվեր հայ. *Սմբատ*-ը, եթե այն, ինչպես ենթադրում են Յուստին ու Մարկվարտը, եկել է պարսկերենից: Ինձ համար կասկածելի է, տե՛ս Ծանուցումը:

էջ 74, թիվ 171. Նոր պարսկ. *Spandiar* ձևը՝ Մագիստրոսի մոտ (11-րդ դար) ըստ WZKM. 10, 221, 224: Դրան հակառակ՝ նաև *Σπανδιάτης*՝ Կոստանդին Պորփյուրի մոտ, de admin imp. 198:

էջ 75, թիվ 174. Հովհաննիսյանցի Եղիշեի հրատարակության մեջ (էջ 12) *Ստահիրաշապուհ*-ի փոխարեն սովորաբար գրվում է *Վռամշապուհ*:

էջ 75, թիվ 175. Նաև՝ *Սարհանգ*, Sb. 6, 10 ?, հմմտ. Յուստի, Անձնանունների բառարան, 288:

էջ 77, տող 4-6. Գելցերը (Հայ աստվածաբանություն, էջ 105), հայերեն տեքստում կատարած փոխատեղումից, իսկ հունարեն տեքստում՝ հավաստի ճշտումից հետո *(καὶ τῶν-ն κοιτῶν)* այդ տեղը թարգմանում է ավելի իմաստալից. «Երրորդ տաճարը կոչվում էր *Աստղիկ* աստվածուհու տա-

ճար, որն անվանվում էր *Վահագնի* սենյակ: Այդ աստվածուհին նույն ինքը՝ հունական *Aφrodites*-ն է»: - Այստեղ պետք էր զենդ. *vərəθraγna-* = հայ. *Վահագն* և այլնի կողքին տալ նաև կոմմագենյան *Ἀρτάγνης* = *Հերակլես, Արես* անունները՝ բերված Անտիոքոս Դիքայոսի կոմմագենյան հուշարձաններում (Հուման և Փուխշտայն, Ճամփորդություն Փոքր Ասիայում, 1890, էջ 273, 282): - Մեյեն (Revue critique, 1-ը հունիսի 1896, թիվ 213) բերում է հայ. *Վռամ* = **Վուռամ* (**vurhrām* = **vṛhrān*-ից?): - Անդրեասը և Մարկվարտն ուզում են այստեղ ներքաշել նաև հայ. հանրահայտ *Վահան* անունը, այնպես որ զենդ. *vərəθraγna*-ն հայերենում կարող է փոխարինվել *Վահագն*, *Վահան* և *Վռամ* անուններով, պարսկերենում՝ *Varahrān* և *Vahrām* անուններով կփոխարինվեր ուշ շրջանի *Bahrām*-ը: *Վահան* անվան այս բացատրությունն ըստ հնչյունների հնարավոր է, բայց ոչ հավաստի: Հմմտ. հայ. *վահան* որպես զրահ:

էջ 79, թիվ 179. *Վաղարշակ*-ի կապակցությամբ հմմտ. ZDMG. 49, 640:

էջ 80, թիվ 181. Նաև *Վասակավան* Հանձիթում (Սմբատի Տարեգրքում, էջ 26):

էջ 81, թիվ 183. «Վարազ Շահունին՝ Ծոփք աշխարհի իշխանը» այն Ծոփքի իշխանն էր, որը, ի տարբերություն Մեծ Ծոփքի, անվանվում էր Ծոփք Շահունվոց (այսինքն՝ տիրող տոհմի անունով՝ «Շահունների») կամ Ծոփք Շահեայ կամ էլ՝ Մյուս Ծոփք (FB. 21, 72, 141, վերևում՝ էջ 293, Ծանոթ. 3)):

էջ 84, թիվ 194. *Վեհսաճան*-ի կապակցությամբ հմմտ. *Ամսաճան* (Բրոսեթ, Collect. II, 173 ?):

էջ 84, թիվ 194. *Վիհ*-ի կապակցությամբ՝ *Bīnagān* հմմտ. նաև Մարկվարտ, Philologus, 55, 215, Ծան.:

էջ 85, թիվ 197. *Վընդատական*-ի կապակցությամբ հմմտ. Յուստի, Անձնանունների բառարան, 187 և 369-370: Ըստ այդմ տրվել է աղվանական մի կաթողիկոսի *Վիրոյ* անունը (Mos. Kal., I, 259... Մոսկվայի հրատ. 117) = նոր պարսկ. Vīrōi, Յուստի, Անձնանունների բառարան, 371, ֆոն Շտաքելբերգ, «Vis u Rāmīn»-ի մասին (ռուսերեն), էջ 14:

էջ 86, թիվ 203. *Վրկ-էն* = *Գուրգ-էն*-ի կազմության կապակցությամբ տե՛ս էջ 90, Ծանոթ. 2: Ինչպես նաև Մարկվարտ, ZDMG. 49, 633:

էջ 88, թիվ 208. Տիգրանակերտի մասին տե՛ս Մոմսեն, Հերմես, IX, 130..., Տիգրանի մասին՝ ZDMG. 49, 655:

էջ 88, թիվ 209. Հակառակ *Տիրան*-ը՝ *Տիգրան*-ից բացատրության, ZDMG. 49, 655, տե՛ս Ծանուցումը:

էջ 89, թիվ 212-213. Հակառակ Մարկվարտի բացատրության՝ նոր պարսկ. *farr*-ը **franah*-ից, ZDMG. 49, 667, տե՛ս Ծանուցումը:

էջ 91, թիվ 217. Հմմտ. Յուստի, Անձնանունների բառարան, 156:

էջ 91, թիվ 1. Նույն բառը (հայ. *ագուռ*, վրաց aguri - աղյուս) կա նաև կովկասյան մյուս լեզուներում, տե՛ս Երքերտ, Կովկասյան ծյուղի լեզուները, էջ 158:

էջ 92, թիվ 5. Բարբառային *աժէ* ձևը *այժէ*-ի կողքին (*արժէ*-ի փոխարեն) կա Անտիոքի ասիզներում, էջ 11, տող 7 և 3 ներքևից և այլն:

էջ 94, թիվ 10. Բացի *-ական* ածանցից, որոշ դեպքերում պետք է փոխառյալ համարվեն նաև *-ակ* և *-իկ* ածանցները: Թե արդյոք նաև *-արան*-ը, որ Մառը, Մեյեն և ուրիշները նույնացնում են նոր պարսկ. *-dān (աման, տեղ)*, ինձ հավաստի չի թվում, տե՛ս Ծանուցումը: Այլ է Ֆր. Մյուլլերի մոտ (WZKM. 10, 279), որը բերում է իմ կողմից աչքաթող արված բառերը՝ *գանձարան* (1 Քրոնիկոն, 28, 11) և *զոհարան* (Եղիշե): Բայց Ծանուցումի մեջ իմ կողմից առաջադրված հնչյունային խորհրդածությունները մնում են ուժի մեջ: -Հակառակ դրան՝ ես տալիս եմ հայ. *-արէն*, ինչպես *հունարէն* և այլն = պահլ. *āδēn* = միջին պարսկ. *āyēn* = նոր պարսկ. *āyīn (սովորույթ, ձև)* (վերևում՝ էջ 59, թիվ 12S), տե՛ս Ծանուցումը: Այս ամենին ես անդրադառնում եմ վերջածանցների ուսուցման բաժնում:

էջ 96, թիվ 19. WZKM.-ն (10, 275) դրան ավելացնում է՝ միջին հայ. *քար-անունխ* (վայրի անանուխ), տե՛ս Geop.-ի ցանկը:

էջ 97, թիվ 23. Նաև՝ *անգար «յ անգար լինել»* (=*ի համարի լինել*) կապակցության մեջ, Եզնիկ, 287:

էջ 99, թիվ 28, տող 18. *Սակստան* այստեղ = *շների ախոռ, շնանոց, Սակստան անդերծապետ = շների ոհմակի իշխիչ* ըստ Մարկվարտի, Philologus, 55, 216, Ծանոթ. 10 - ?:

էջ 102, թիվ 39. *աշտեայ* (նշտար, կտրիչ. նիզակ, տեգ) բառի կապակցությամբ՝ գեներ., հին պարսկ. *aršti*-ից (նիզակ), հմմտ. *խշտաւոր* (էջ 159, թիվ 277)՝ **խիշտ*-ից = նոր պարսկ. *xišt* (տեգ), որը ճիշտ ներկայացնում է Ֆր. Մյուլլերը (WZKM. 9, 380)՝ = սանսկր. *ṛṣṭi-* (նիզակ, տեգ): Վերջինիս դիմաց գեներեում (ըստ Պարսկական ուսումնասիրությունների, էջ 143, § 34) պետք է լիներ aršti-, բայց հին պարսկերենում սպասելի էր *ṛšti*- ձևը: Սակայն դրա դիմաց այստեղ ևս թվում է՝ առկա է *aršti*-ն: Բայց նոր պարսկ. xišt-ը հնչյունաբանորեն անդրադառնում

է ոչ թե հին պարսկ. *aršti-* -ին, այլ **ɾšti-* -ին (տե՛ս Պարսկական ուսումնասիրություններ, էջ 143, 145, 261), և եթե հայ. *աշտեայ-*ը՝ որպես փոխառյալ բառ, վերաբերում է հին պարսկ. *aršti-* -ին, ապա հին պարսկ. *aršti-* -ի կողքին պետք է դրվի նաև **ɾšti-* -ն:

էջ 102, թիվ 40. Հայ. *երախտի-ք* = սանսկր. *rakti-* (Ֆր. Մյուլլեր, WZKM. 5, 6), *ապուշ*-ի (a. a. O.) շարքին է պատկանում նաև *ապշ-ութիւն*-ը (Secundus ed. Dashian, 36, 14):

էջ 106, թիվ 54 Ծանոթ. Այս բառերը գրված են Euseb. Chron., հրատ. Աուխեր, I, էջ 130, 5՝ հուն. *τεταριχευμένος*-ի փոխարեն: Բոլոր հիմքերը եղել են այստեղ գործածելու *տառեխ*-ից ածանցված որևէ բառ (տե՛ս վերևում՝ էջ 383, թիվ 446), եթե այն ժամանակ առկա եղած լիներ այդպիսին:

էջ 106, թիվ 55. Հայ *ապսպարել* = լեհ. հայ. *աբբսպերելու*, WZKM. 1, 285:

էջ 111, թիվ 74. Հմմտ. Achund., էջ 183, թիվ 30: Ֆր. Մյուլլերն արաբ. *raṣāṣ*-ը (*կապար* և *արճիճ*) բխեցնում է պարսկերենից (պահլ. **arčīč* = հայ. *արճիճ*, նոր պարսկ. *arzīz*): Տարակուսելի է *z*-ի փոխարեն *ṣ*-ի պատճառով (տե՛ս վերևում՝ էջ 234, թիվ 559):

էջ 112, թիվ 81. Պահլ. *avērān* (գրությունը *v*-ով, ոչ թե *p*-ով) բառը կա Phl. Min.-ում, էջ 20, 7. 21, 5:

էջ 112, թիվ 83. Ֆր. Մյուլլերը (WZKM. 9, 299) հայ. *աւտար*-ը բերում է որպես բուն հայկական = սանսկր. *ántara-* և այլն: Բայց այդ դեպքում պետք էր առնվազն սպասել *աւդար* (*դ*-ով): Մեյեն (Revue, critique, 1896, էջ 423) այն դնում է պահլ. *yavītar*-ի կողքին, ինչով թերևս նկատի է առնվում Վեսթի կողմից (Gl. and Ind., էջ 284) ներկայացված բառը, որը, սակայն, պետք է արտասանվի *yuttar* (*yut* = զենդ. *yūta-* «անջատ» բառի բաղդատական ձևը):

էջ 113. Հայ. *աւրէն, աւրէն-ք* = նոր պարսկ. *āyīn* բառերի նմանությունը (ըստ Մառի, Անդրեասի, Մեյեի) ես չեմ կարող ճիշտ համարել, տե՛ս Ծանուցումը և էջ 94, թիվ 10-ի համար վերը կատարված հավելումը: Բայց գուցե թե *աւրէն*-ը հնչյուններով վերագրվում է հին պարսկ. **awiδaina*-ին (ըստ Անդրեասի): Ինձ համար կասկածելի է թվում նաև հայ. *աւրհնեմ* = զենդ. *āfrīnāmi* (ըստ Մառի և Մեյեի): Մեյեն վկայակոչում է հայ. *պատուհաս*-ը (տե՛ս վերևում՝ էջ 226, թիվ 525)՝ **paturhas*-ից - զենդ. paitifrasa- ?:

էջ 115, թիվ 93. *բաժանեմ*-ի կողքին կա *բարժանեմ* (Ephrem, II, 10, տող 8-9՝ ներքևից), երեք անգամ՝ ներս սպրդած *ր*-ով):

էջ 116, թիվ 96. Երզնկացու մոտ, ըստ Wb.-ի, գրված է *պամ*, այն է՝ *բամ* (տե՛ս վերևում՝ էջ 265):

էջ 117, թիվ 101. Հայ. *բանդ* (բանտ) բառը խիստ անհրաժեշ-

տության դեպքում կարող էր և բուն հայերեն լինել = հնդեվր. *bhgdh-:

էջ 118, թիվ 105. Նաև՝ հուն. *βαστέρνιον* (փափուկ բազմոց, գահավորակ, Հուստինիանոս), հրեերեն אַרְטֹבָה (գահավորակ, դեսպակ) (Ֆյուրստ, Հունարեն-եբրայերեն բառարան, 85): Ուրեմն՝ հայ. *բաստեռն*-ը հունարենի՞ց է:

էջ 134, թիվ 162. Հայ *դանդան*-ք - Mos. Kal. I, 322, ներքևից տող 2 (Մոսկվայի հրատ. 159,3):

էջ 139, թիվ 185. Հայ. *դեի* բառը հաճախակի է հանդիպում Անտիոքի ասիզներում, օր.՝ էջ 11, 11. 51, ներքևից տող 8-9:

էջ 141, թիվ 194. Հայ. *դէտ* = զենդ. **daeta* որպես **daetar*- -ի ուղղական հոլով, հմմտ. զենդ. *vīδaeta* (դիտորդ), անդ, էջ 10, 46:

էջ 150, թիվ 232. *վզենկիմ* (տուգանվել, վնաս կրել, տուժել), *վզենկեմ* (տուժել տալ, տուգանել) - Բրուճս և Զախաու, Ասորա-հռոմեական դատաստանագիրք, 127, 21. 132, 11. 133, 2. 141, 5, Անտիոքի ասիզներ, էջ 3:

էջ 153, թիվ 244-245. Ըստ Ֆր. Մյուլլերի (WZKM. 10, 354)՝ այս շարքին է դասվում հայ. *քաշկինակ* բառը - Apg. 19, 12 *(σουδάριον)* և այլն, որը պետք է հավասար լինի հին պարսկ. * *tarškaina*-ին (հուն. *τέρσομαι* և այլն): Անհավանական է:

էջ 154, թիվ 247. Հայ. *քնդիւն* (զարկ՝ սրտի), ըստ Մեյեի (MSL. 9, 154)՝ բուն հայկական բառ, լատ. tundo (զարկեմ, խփեմ) (սանսկր. *tudáti*, գոթերեն *stautan* - հրել, բոթել, խփել) ?: Իմաստները տարբեր են:

էջ 154, թիվ 248. Հայ. *թշնամի* (**թշմանի* բառի փոխարեն) կրել է *թշնամանք*-ի (թիվ 249) ազդեցությունը, Մեյե, Revue critique, 1896, էջ 423:

էջ 156, թիվ 257. Նաև լեհ. հայ. *ժանգարի* (կապույտ), WZKM. 3, 43 = նոր պարսկ. *zangārī* (վառ պղնձականաչ):

էջ 157, թիվ 262. Հայ. *լական*-ը՝ հունարենից, տե՛ս էջ 351:

էջ 167, թիվ 308. Պլինիուսի մոտ, հրատ. Դեթլեֆսեն, կա *Calchedonius* բառը (35,5.18)՝ որպես *smaragdus*-ի մակդիր: Դրա դիմաց մեր ազնիվ (անգին) քարը (*կարկեհան* և այլն) = լատ. *Carchedonius* (այն է՝ *carbunculus*)- Պլինիուս 37, 7. 25, Պետրոնիուս, երգիծանք, հրատ. Բյուխելեր, էջ 36, 34, հմմտ. Թեոփրաստ, de lapidibus III *(ἄγεται δὲ οὗτος ἐκ Καρχηδόνος καὶ Μασσαλίας)*, հետևաբար վերագրվում է հուն. *καρχηδόνιος*-ին: Այս շարքին է դասվում նաև հրեերեն קַדְכֹּד (կարկեհան, ազնիվ նռնաքար), Ֆյուրստ, Հունարեն-եբրայերեն բառարան, 128:

էջ 174, թիվ 328. Հազարապետի պաշտոնի մասին տե՛ս Մարկվարտ, Philologus 55, էջ 227-229:

էջ 176, տող 4. Ըստ Ֆր. Մյուլլերի (WZKM. 10, 355) հայ. *հանգէտ*-ը փոխարինում է **համ-ա-գէտ*-ին, որը = հուն. ὁμοειδής (միատեսակ)?: Հայերենում գոյություն չունի **գէտ* = εἶδος (տեսք), ինչպես և առհասարակ չկա **գիտ* = *vid* որպես «տեսնել» բայի արմատ:

էջ 178, թիվ 336. Հայ. *համբար*-ի ևն առնչությամբ Ֆր. Մյուլլերը (WZKM. 10, 336) տալիս է նաև հայ. *նպարակ* (նըպար, պարեն) (Jerem. 40, 5) ?

էջ 179, թիվ 341. Բայց *հաշտ*-ի *հ*-ն կարող է հավելյալ նախահնչյուն լինել, քանի որ այն առկա է նաև փոխառություններում, հմմտ. էջ 360, թիվ 232-234:

էջ 181, թիվ 37. Ֆր. Մյուլլերը (WZKM. 10, 277) *հմայք, հմայեակ* բառերի առնչությամբ համեմատում է նոր պարսկ. *humāi-* (avis nota, quae ossibus vescitur et est avis optimi augurii ?):

էջ 188, թիվ 374. *ճատրակ*-ի կապակցությամբ հմմտ. հուն. *ζατρίκιον* (Սոֆոկլես, Wb.):

էջ 190, Այս շարքին կպատկաներ հայ. *ճշմարիտ* բառը, եթե այն, ըստ Մառի, = լիներ զենդ. *čašma+dīta-* (աչքով տեսնել) (հմմտ. պահլ. *čašmdīt* - հայացք. տեսք) - Bdh. Gl., էջ 118: Հայ. *ճշմարիտ*-ը կարող է վերագրվել պահլ. **čišmadīt*-ին: Տե՛ս Ծանուցումը:

էջ 191, թիվ 389. Հայ. *մամ* (տատ) բառը հունարենից է, տե՛ս էջ 341:

էջ 192, թիվ 392. Հայ. *մանգ* (խարդախություն) =նոր պարսկ. *mang*, հմմտ. իր. *meng* (խաբեություն) - Ֆիք, Wb. II, 210:

էջ 197, թիվ 416. *բէշ - մուշկ*-ի մասին տե՛ս նաև A. M. 58, 11, Achund. 33:

էջ 199, թիվ 426. *յուշկապարիկ*-ի կապակցությամբ հմմտ. նաև Euseb, Chron., հրատ. Առխեր, I, էջ 13, 22 և 23:

էջ 208, թիվ 461. Յոհ. Շմիդտն իրավացիորեն ընդունում է ծայնորդների տեսության քննադատությունը (էջ 106), որ հին պարսկ. *xšaϑapāvā* (սատրապ) բառի թույլ հոլովների արմատը պետք է հնչեր **xšaϑapān-* *xšaϑapāvn-* -ից: *-pāvn-* -ից առաջացած այս *-pan*-ին է վերագրվում նաև զենդ. *-pān-*, պահլ. *-pān* = հայ. *-պան* (պահող, հսկող) (էջ 221, թիվ 505): Տե՛ս Ծանուցումը: Սանսկր. *kšatrapa-* բառը փոխառյալ է, տե՛ս Վաքերնագել, Հին հնդկերենի քերականություն, I, LVI:

էջ 216, թիվ 494. Հայ. *յիշեմ*-ը չի առաջացել **յուշեմ*-ից, ինչպես ենթադրում է Բուգգեն (Հնդեվրոպական հետազոտություններ, 1, 459): Տե՛ս Ծանուցումը:

էջ 218, թիվ 497-498. Նորերս Խալաթյանցի գտած Քրոնիկոնի I և II ձեռագրերից (Արարատ ամսագիր, 1896, էջ 313...) առաջինում 18,6 և 13, *ամրոց*-ի փոխարեն գրված է *պարիսակ*

(հուն. *φρουρά*), 13-րդ էջում նաև *պարհակապանք* (պահակախումբ):

էջ 218, թիվ 499. Եթե *Βιριπαρά̓χ* ամրոցը փակում էր Դարիալի կիրճը (Մոմսեն, R. G. V, 411), հասկանալի է նկատի է առնվում *Βιρι-* -ն = հայ. *Վիր-ք* (իբերներ, Իբերիա = Վրաստան): *Դուռն Չողայ-ը* կարելի է գտնել նաև Mos. Kal., I, 370՝ հետևյալ հավելումով՝ «որը Դարբանդի մոտակայքում է»:

էջ 221, թիվ 505. Հայ. *-պան* = պահլ. *-pān* = հին պարսկ. *-pān-* (**pāvn-* -ից) բառերի առնչությամբ տե՛ս էջ 208-ի լրացումը:

էջ 221, թիվ 508. Հայ. *պապ-ը* հունարենից, տե՛ս էջ 341:

էջ 225, թիվ 521. Նաև՝ *պաշտգամ դրաց* = *προπυλαῖον*, Philo Opera (Վենետիկ, 1822), էջ 61, 12:

էջ 226, թիվ 523. *պատուար*-ի շարքին է պատկանում אדטרפ-ը, Լանդ, Anecdota syriaca III, 207, 20. 208, 12 ըստ Կարիերի՝ Աբգարի առասպելը, 413:

էջ 227, թիվ 528. Ըստ Ֆր. Մյուլլերի (WZKM. 8, 286)՝ պետք է տալ հայ. *պատրուճակ* բառը (El., Osk. Mt., Daniel, 14, 31 ևն)- 1) մատաղացու (ոչխար, այծ ևն)= թալմուդ. փոխառյալ բառ՝ אזרטפ, Լևի, Նոր եբրայերեն և խալդերեն բառարան, IV, 33a, 2), հանապազօրյա ապրուստ, կենսամիջոց (Euseb. Chron II, 272), հմմտ. հայ. *ռոճիկ* =նոր պարսկ. *rōzī* պահլ. **rōčīk*-ից (տե՛ս վերևում՝ էջ 234):

էջ 228. Ըստ Ֆր. Մյուլլերի (WZKM. 9, 379. 8, 287) այստեղ կդասվեին՝ հայ. *պարզ, պարզ-եմ* =նոր պարսկ. *pālāyām* (պարզեմ, մաքրեմ) և *պարս* (պարսատիկ) =թալմուդ. փոխառյալ բառ՝ אפרסק (օղ, օղակ): Ես այս համեմատությունը գտնում եմ ոչ հավաստի, տե՛ս Ծանուցումը:

էջ 229, թիվ 536. Նաև՝ լեհ. հայ. *բարդակ* (թաքուն, գաղտնի, ծածուկ) - WZKM. 1, 311:

էջ 233, թիվ 552. Նաև՝ օսերեն *jūg* T., *jog* D. (հոտ՝ ոչխարների)՝ վրաց. *jogi*-ից (երամակ, հոտ) - Չուբինով, 689, թուշերեն՝ *jog* (հոտ)- Շիֆներ, Փորձ, 128:

էջ 233, թիվ 558. Կամ հայ. *ռատ-ն* է պատկանում զենդ. *ratu-*, պահլ. *rat* շարքին, Bdh. Gl. 155 ?:

էջ 234, թիվ 562. *սախտեալ* և *անսախտ* հանդիպում ենք Լամբրոնացու մոտ՝ Թուղթ առ Լևոն արքայն (Վենետիկ, 1865), էջ 239:

էջ 235, թիվ 565, Մեյեն բերում է *sālār* = հին պարսկ. **sāraδāra-* և ներկայացնում, որ հայ. *նախարար*-ը այդ **sāraδāra-* -ի ընդօրինակումն է (*sāra-* -ի փոխարինումը *նախ*-ով, տե՛ս վերևում՝ էջ 200): Անդրեասը տալիս է *նախարար* = հին պարսկ. **naxaδāra-* = լատ. *Nohodares* (պարսիկի անուն՝ Ամմիանոսի մոտ):

Բայց **naxaδāra*–ից պետք է որ ստացվեր սասաներեն *naxyār* = լատ. **Nahiares*, տե՛ս Ծանուցումը:

էջ 238, թիվ 582. Նաև՝ հուն. *σενδές* (սնդուս, կերպաս, դիպակ) Սոֆոկլես, բառարան:

էջ 244, թիվ 608. **պարդում*-ի դիմաց գործածված *ապրդում* բառի մեջ ֆոն Շտաքելբերգը (գրավոր հաղորդում) ենթադրում է նոր պարսկ. *pārdum* (ագեփոկ՝ ծիասարքի):

էջ 245, թիվ 612. Հայ. *վարձ*-ը, ճշմարիտն ասած, կարող է նոր պարսկ. *varzīdan* (ձեռք բերել, վաստակել) բառի շարքին դասվել բնականաբար միայն այն դեպքում, եթե վերջինս պատկանի *verg^{1}h* արմատին և, հետևաբար, տարբերակվի զենդ. *vərəz* (գործել՝) բառից:

էջ 247, թիվ 621. Ֆր. Մյուլլերը (WZKM. 10, 175) *վիճակ*-ը դասում է *vāčak* (վիճակ) բառից (Gl. and Ind., էջ 231) ճըշտված պահլ. **vēčak*-ի շարքին: Վեսթը *nāīčak*-ը հանում է *nāi* (եղեգ) բառից):

էջ 247, թիվ 623. Հայ. *վիշտ* =սանսկր. *viśṭi*- Ֆր. Մյուլլերի մոտ էլ կա (WZKM. 6, 268):

էջ 250, թիվ 635. Նաև՝ Eznik,161՝ *այնմ չէ հնար վրիպել*:

էջ 251, թիվ 640. Հայ. *տաճար՝ τρίκλινον*-ի դիմաց (Pseud., 11, ներքևից տող 5): Ըստ Մյուլլերի (WZKM. 10, 278) այստեղ պետք է բերել հայ. *տաճկինակ* (մտրակի կամ խարազանի հարված), Kanon., Oskiph = նոր պարսկ. *tāziyāna* (մտրակ) (բառարանում էլ կա): Վերջինս վերագրվում է պահլ. **tāčikā-nak*-ին, իսկ առաջինը՝ **tāčīkēnak*-ին:

էջ 256, թիվ 669. Հմմտ. նոր պարսկ. *kändän* (քանդակել, փորագրել), Ռոզեն, Նոր պարսկ. գրուցարան, էջ 68, *muhrkan*, Shaksp.՝ Վուլլերի բառարանում = աֆղան. փոխառյալ բառ՝ *muhrkan* (քանդակագործ):

էջ 257, թիվ 672. Նաև՝ հայ. *կասկ* (գարի), հմմտ. *կասկ-ա-ջուր* (գարեջուր) = պահլ. **kask* ? Հմմտ Պարսկական ուսումնասիրություններ, էջ 219 g:

էջ 258, թիվ 679. Նաև՝ պահլ. *kur(r)ak* ըստ Մյուլլերի (WZKM. 10, 183. 3, 366):

էջ 259, թիվ 686. Հին պարսկ. *awi-šnāna-* -ից (WZKM. 10, 183) պետք է ստացվեր ** afšnān* (P. St., էջ 183):

էջ 261, թիվ 2. Նաև՝ *աբապէկութիւն*, Ղ. Ալիշան, Այրարատ, էջ 85 (մ. թ. 1234 թվ.):

էջ 263, թիվ 26. Նաև, ըստ Wb.-ի, հայ. *քարուպայ*, նույնն է՝ *քարուբա* (դեղին սաթ) - Oskiph.:

էջ 264, թիվ 28. Հայ. *գաւազ* = վրաց. *gavazi* (բազե) - Չուբինով, էջ 70:

էջ 264, թիվ 35. *դուռայ*-ը Լամբրոնացու մոտ (Թուղթ առ Լևոն արքայն, էջ 239) նշանակում է «լայն և հաստ վերնազգեստ»:

էջ 266, թիվ 50. *թարխան*-ը՝ որպես հոների տիտղոս՝ Mos. Kal. (Մոսկվայի հրատ.) 131, *թարխանութիւն* (թարխանի տիտղոս՝ աստիճան), -անդ, էջ 206:

էջ 268, թիվ 71. *խիկար*-ի կապակցությամբ հմմտ. «Հայերեն ձեռագրերի բեռլինյան գրացուցակ», էջ 65, ZDMG. 48, 171..., 50, 302:

էջ 268, թիվ 72. Թերևս նաև հայ. *հիրիկ ՙՈւշ*-ի դիմաց (Ex. 30, 24):

էջ 270, թիվ 87. Նաև՝ *ծուշան*, արտասանի՛ր *ջուշան* (Lambr., Թուղթ առ Լևոն արքայն, էջ 239):

էջ 272, թիվ 110. Նաև՝ լեհ. հայ. *շալագ* (մեջք, թիկունք), WZKM. 2, 65:

էջ 273, թիվ 122. Շատ է տարածված, հմմտ. իմ «Օսերեն լեզվի ստուգաբանությունը և հնչյունաբանությունը» աշխատությունը, էջ 125, էրքերտ, Կովկասյան ճյուղի լեզուները, էջ 108:

էջ 274, թիվ 129. Նաև՝ բրբ. *բախրէ* (ցուլ), - Բրունս և Զախաու, Ասորա-հռոմեական դատաստանագիրք, 140, 20:

էջ 275, թիվ 133. Այդուհետ կարելի է տալ. հայ. *ջումլայ* (գումար) (Mos. Kal., I, 226, 1, Մոսկվայի հրատ., 95) = արաբ. *jumla* (գումար)՝ թերևս մինչ այժմ փաստված արաբ. փոխառյալ բառերից հնագույնը:

էջ 275, թիվ 137. *քթան քթան-ա-զգեստ* բառի մեջ, առկա է դեռևս Lambr.-ի մոտ՝ Թուղթ առ Լևոն արքայն, 240 (12-րդ դար):

Նոր պարսկ., արաբ., թուրք. բառերին կարելի է ավելացնել *ամանաթ* (ավանդ, գրավական, երաշխիք) = արաբ. *amānat* (վստահություն, հավատարմություն) (WZKM. 10, 181), *ապլահ*, նույնն է՝ *աբլահ* = արաբ. *ablah* (հիմար) (WZKM. 10, 182), *Բուղայ -Բւղա (Buha, Buxa)* հաճախ է հանդիպում Thom.-ի մոտ (տե՛ս անվանացանկը) - Ն. փռ. = թուրք. *buγa* (ցուլ), արևելաթուրք. Buqa (Չենկերի մոտ), *թտպիր*, նույնն է *թդբիր* (խորհուրդ) (Անտիոքի ասիզներ, 23, ներքևից տող 5, 27 ևն) = արաբ. (թուրք.) *tadbir* (կարգ, խորհուրդ), *իկտիշ*, նույնն է *իգդիշ* (Անտիոքի ասիզներ, 63) = թուրք. *igdiš* (ամուլ՝ ամորձատված ծի), *խալվաթ* = արաբ. *xalvat* (մենաստան, մենություն) (WZKM. 10, 181), *կուպպայ*, նույնն է *գուբբա* (կապա, պարեգոտ, փարաջա) (Վարք հարանց) = արաբ. jubba (տունիկա, անթև ներքնազգեստ), *հերիսայ* (նոր հայ.) = արաբ. *harīsa* (spissi pulmenti species) ևն, թուրք. *herise* (մսով շիլա), *ղանուն* երաժշտ. գործիք (Վարք հարանց) = արաբ. *qānūn* երաժշտ. գործիք (հուն. *κανών*-ից)՝ ըստ Բրոքելմանի, *Մսր* (եգիպտոս) (Vardan, 102),

մսրցի (եգիպտացի) (Անտիոքի ասիզներ, էջ 93) = արաբ. *Miṣr* (Եգիպտոս), *չաւուշ* (ենթասպա) (Անտիոքի ասիզներ, էջ 9 ...) = թուրք. *čavuš* (ենթասպա), *սունաթեմ* (թլփատել, կտրել) (Jaism.) = արաբ. (թուրք.) *sunnat* (թլփատում), *տիվանբայշ-ոյն*, նույնն է *դիվանբայշ-ոյն* տր. հոլով (Անտիոքի ասիզներ, էջ 39) = թուրք. *divanbašy* (գլխավոր դատավոր), *ֆուլան* (ֆլան, այսինչ, այնինչ, ոմն) (Անտիոքի ասիզներ, էջ 11...) = արաբ. *fulān* (այսինչ, ոմն): - Միջին հայերենից կարելի է շարունակել ըստ ցանկության:

էջ 288, թիվ 2. Իրականում առկա է *Մարիբաս*-ը, տե՛ս Հանդէս ամսօրեայ, 1897, էջ 3:

էջ 294, թիվ 26. Laz.-ի և FB.-ի մոտ *Անզիբ*-ի փոխարեն պետք է կարդալ *Անձիտ* (տ-ով): Որպես բառի ասոր. և արաբ. ձևեր տալիս է Նյոլդեքեն (ZDMG. 33, 163)՝ ասոր. *Hanzīṭ*, *Anzīṭ*, արաբ. *Hanzīṭ*, *Hinzīṭ*: Այդ անունը (ենսենի հաղորդման համաձայն) ասորերենում հնչում է «*Ḥnzit-i*, նույնն է *Enzit-i* կամ *Ēnzit-i*»: Համանաբար անունն ունի նախահայկական ժամանակվանից *Ձագոս*՝ հնչյամբ *Ձյոսագոս*՝ *ոչ Տոսագը* (*Հանդէս* էջ 400), թերևս նաև քաղաքների և հատկապես գավառների կամ շրջանների որոշ անուններ:

էջ 304, թիվ 33. Դրան համապատասխան կլետք էր տալ հայ. *խանճարուր* բառը (Luc. 2,7), եթե այն = լիներ ասոր. אזרור-*azrūrā*-ին (fascia կապ, կապոց), ինչպես ենթադրում է Լագարդն իր հաղորդումներում: Բայց թվում է՝ ասորերեն բառը բնիկ է, իսկ հայերենը՝ ասորերենից փոխառյալ չէ:

էջ 316, թիվ 103. Դրան համապատասխան պետք է բերել *սահր* (լուսին) բառը, որն ըստ պրն. Պ. Բազիլիուսի հիշատակումներից մեկի (տե՛ս դր. Սարգկեան, թվագրված 23/2, 1897)՝ ի հայտ է գալիս «Թագուհու հարցերը և Դավթի որդի Սողոմոնի պատասխանները» երկում: Այդ բառը = ասոր. סהרא *sahrā* (լուսին) բառին:

էջ 326, տող 12-16. Նաև հայ. *ըաւդոս*, էջ 386, թիվ 471:

էջ 327, տող 16. Նաև *կրկէս*, էջ 360, թիվ 231: Ինչպես նաև *Յովհաննէս*, սեռ. հոլովը հնում՝ *Յովհաննու*, բայց հետագայում նաև *Յովհաննիսի* (Սմբատ, Քրոնիկոն, էջ 26):

էջ 332, տող 10. Բայց հմմտ. *դուքս* էջ 346, *կրմն* էջ 359, *մագնիս* (*մագնիտ-ի* կողքին)՝ էջ 362, *յասպիս* էջ 365, *տետր* էջ 384:

էջ 342, թիվ 50. *ափիմեռիմոս*-ի կողքին (Mech. d. Arzt, 56) գրված է *ափիմեռոս* (անդ, 7), հուն. *ἐφήμερος*:

էջ 348, թիվ 113-114. Այստեղ չկա *եմիփորոկ* (*եմափորոն, եմափորտ*) - Lambr., Վարք հարանց, Jaism., Mech. Դատաստանագիրք - (երկար ու լայն ուրար) = հուն. *ὠμοφόριον* - pallium՝ սովո-

րաբար գառան բրդից պատրաստված, խաչերով երիզված երկար շարֆ, որը կրում են եպիսկոպոսներն իրենց շուրջառի վրա. այն անցնում է ուսերով, թույլ ամրացված է լինում ձախ ուսին, իսկ ծայրերը հետևից ու առջևից հասնում են մինչև գետնին, - Brightman, Liturgies eastern and western, Օքսֆորդ, 1896, էջ 592:

էջ 377, թիվ 382. *սաւան* (Mex. d. Arzt, էջ 11, տող 12):

էջ 383, թիվ 446. Ասոր. և արաբ. բառը գալիս է հունարենից (Նյոլդեքե): Հմմտ. նաև էջ 106, թիվ 54 լրացումը:

էջ 389. Փոխառյալ հուն. բառեր են նաև. Basil-ից *անկիրոս* (?) 150 = հուն. *ἄγκυρα* (խարիսխ), *անտղանտիկոս* 153 (*adlandakan, andləndakan* - Aristot. de mundo, 607, 608)= *Ἀτλαντικό* (ատլանտյան), *կեփալ* 155 = հուն. *κέφαλος* (ձկան տեսակ), *միւռեմէս* (աղավաղված է) 151, 2, 5, 18 = հուն. *μύραινα* (փոդոշ), *սկարոս* 142 = հուն. *σκάρος* (ձկան տեսակ), Philo «Օպերա»-ից (1822) *թիւմ*, 132 = *θύμον, θύμος* (թյուն, ծոթոր), *մեղիդուխտայ*, 132 = *μελίλωτον, μελίλωτος* (մեղրի բուրմունքով առվույտ), Aristot. de mundo-ից *դօդի* (աղավաղված է), 614 = *δοκίς* (փայտիկ, ճիպոտ), *պիւթոս*, 614 = *πίθος* (տակառ), *բոթինոս*, 614 = *βόθυνος* (փոս. մթնոլորտային բուռն երևույթներ), *իմարմինէ*, 628 = *εἱμαρμένη* (ճակատագիր), *սքաստերիէ*, 621 = *σχαστηρία* (ճախարակի թոկ), Arist.-ից (80) *դիքտիոն* = *ἰνδικτῶν* (ծանուցում, հայտարարություն), Car. -ից *արքտոռոս* = *ἀρκτοῦρος* (աստղ՝ Արջի համաստեղությունում), Lambr.-ից *որթի* (ոտքի, ուշադրություն) (Թուղթ առ Լևոն արքայն, Վենետիկ, 1865, էջ 236) = *ὀρθοί՝ ὀρθός -ի* հոգնակին (զգա՛ստ, հավասա՛ր), *ոմբոլոն* (capella secreta, oratorio = *ἔμβολον* (մութ և փոքր խորան)?: Այնուհետև *սքեմ* (վանականի զգեստ) (Thom., Lambr. ևն) = *σχῆμα, սքինոս* (ճլուկ. չվան, թոկ) (Grig. Nius. -8-րդ դար) = *σχοῖνος, սքողաստիկոս* (գիտնական) (Car., Վարք հարանց) = *σχολαστικός*. Ֆրանսերենից *սոլեր* (սոլ, մաշիկ) (Oskiph., Martin) = ֆրանս. *soulier*:

էջ 405, Ծանոթ. 3. Հնագույն բարբառների մասին մի ավանդույթ է տալիս Ինճիճյանը (Հնախոս. III, 7)՝ երգնկացուց, որն ըստ Ստեփանոսի (8-րդ դար) հաղորդում է, որ Հայաստանում Կենտրոնական գավառի (Այրարատ) և Արքունիքի (? Ոստան) բարբառի կողքին գործածվել է յոթ սահմանային բարբառ. դրանք են՝ *կորճայ, տայեցի, խութայիկ, չորրորդ - հայեցի, սպերացի, սյունի* և *արցախայիկ*: Հմմտ. *Cirbied*, Քերականություն հայոց լեզվի, Ներածություն, XVII: Ես չեմ կարծում, թե խոսքն այստեղ հայերեն բարբառների մասին է, այլ՝ օտար լեզուների մասին: Դա ամենից առաջ հավաստի երևում է *խու-*

թայինից՝ խուրեցիների լեզվից (տե՛ս վերևում՝ էջ 405): *Տայեցիս Տայ-ք-ի*, նույնն է՝ *Τάοχοι*-ների (տե՛ս վերևում՝ էջ 405) լեզուն է, որը Քսենոփոնը (Anab. IV, 6) թվարկում է խալիբների ու փասիանների հետ միասին և առանձնացնում է հայերենից: *Սպերացին՝ սպերացիների*՝ Սպեր գավառի բնակիչների լեզուն է = *Σάσπειρες* (Հերոդոտոս, տե՛ս վերևում՝ էջ 403): Չորրորդ-հայեցին Չորրորդ Հայաստանի[1]՝ արամեական բնակչություն ունեցող Ծոփք հին գավառի լեզուն է (տե՛ս վերևում՝ էջ 284): *Կորճայը* և *արցախայինը* լեզուներն են *Կորճայք* և *Արցախ* գավառների (տե՛ս վերևում՝ էջ 404), որոնք Մովսեսի հայկական Աշխարհացույցը [MGg. 608, որտեղ *Կորճայքը* *Կորդուք* = *Corduene* (Ամմիանոսի մոտ), *Καρδοῦχοι* (Քսենոփոնի մոտ), Վերին, Միջին և Ներքին *Կորդդիք* (*Կորդիք* տարբերակով!) և այլ շրջանների հետ միասին հիշատակված է որպես Հայաստանի վեցերորդ, իսկ *Արցախը* կամ *Արծախը*՝ տասներորդ գավառ] թերևս համարում է հայաստանապատկան, բայց ոչ հնագույն պատմագիրները, ովքեր, դրան հակառակ, նրանց թվարկում են օտար երկրների կամ ժողովուրդների շարքում (քանզի նույնական են տվյալ ժողովրդի և երկրի անունները), հմմտ. El. 10 և 39, որտեղ կորդերը հայերի կողքին հիշատակվում են նաև վրացիների, աղվանների և այլ օտար քրիստոնյա ժողովուրդների թվում, El. 72՝ *Մորիք-տմորներ* (= ասոր. ארומת՝ վայրի լեռնային ժողովուրդ Պարսկաստանում, ZDMG. 33, 158), *Կորդիք-կորդեր, Արցախ, Աղվանք - աղվաններ, Վիրք-վրացիներ, Խաղտիք-խալիբներ* (=*Χάλδοι*, տե՛ս վերևում՝ էջ 402), El. 97՝ Անոյոս երկիրն *Խաղտեաց*, Պարսկաստանին հարող *Մորիքի՝ տմորների* (El. 98!) ռազմական անանց ամրությունների մեջ ընկած հարավային տարածքները, *Արծախի* խիտ անտառները, FB. 159՝ *Արծախի* անհողդողդ շրջանը, *տմորների* կանգուն շրջանը, *կորդերի* հաստատուն երկիրը, *Կորդուքի՝ կորդերի* գավառապետը, FB. 209-210՝ *Նոր Շիրական-Կորդուք, Կորդիք, Տմորիք -Մարք* (մարեր, Մարաստան) - *Արծախ - Աղվանք* (աղվաններ) և այլն, Laz. 369՝ *Ատրպատական* (ատրոպատենեներ) - *Կոպրիք* (կարդա՝ *Կորդիք*) - *Կատիշք* (կադիշներ, ZDMG. 33, 158), Ag. 628, Sb. 60: Ըստ այդմ՝ այդ լեզուները ևս հայերեն չեն եղել, *Կորճայը* հավանաբար եղել է քրդերեն բարբառ: Եվ այսպես, մնում է միայն *սյունին*, որից մենք ոչինչ չգիտենք: Այդ ավանդույթի արժեքը պետք է, ճիշտ որ, միայն ավելի մոտիկից քննել:

էջ 408. *k*[1] = հայ. *q*՝ ձայնեղներից առաջ?: Հայ. *սկս-անի-մ* բառից

1) Այդ մասին տե՛ս վերևում՝ էջ 403, Ծանոթ. 4:

վերցված **սկիս-* -ը կարող է առաջացած լինել **սկինս* = **սկենս* բառից, իսկ **սկինզբն*-ից վերցված *սկիզբն* բառի *զ*-ն կարող է վերագրվել հնդեվրոպական *s*-ին:

էջ 408. g^{1h} = հայ. *ծ* բառասկզբում, ինչպես նաև *ր*-ից, *ղ*-ից և *ն*-ից հետո:

էջ 409. *rs* = *n* նաև *ծեռ-ք* բառի մեջ, հմմտ. էջ 470, թիվ 261:

էջ 412, թիվ 5. Բարթոլոմեն ուզեցել է (ըստ ծեռագիր հաղորդումների) հայ. *ալի-ք*, հուն. *πολιός* բառերը համեմատել նաև նոր պարսկ., պահլ. *pīr* բառի հետ, որը ZPGl.-ում էջ 6, ծառայում է որպես **paru-ša-* -ից? վերցված *paouruša* - բառի թարգմանությունը: Անշուշտ նոր պարսկ., պահլ. *pīr*-ը կարող է վերագրվել հնդեվ. **pḷyo-* -ին, հմմտ. P. St., էջ 131:

էջ 445, թիվ 141. Սանսկր. *sa'pta*-ն (շեշտն առաջին վանկի վրա) ըստ Բեխտելի (Հիմնահարցեր, էջ 139, Ծանոթ.) պետք է հանել ցանկից:

էջ 448, թիվ 154. Նոր պարսկ. *āftāba*-ի (կուժ, ջրաման) (ըստ Նյոլդեքեի՝ ոչ «ցնցուղ» - Քրեստոմատիա, I, 106, Nizām ul mulk, *Siāsetnāme* 70, 2. 71, 8) բաղադրիչներն են *āb* (ջուր) և *tāba* = պահլ. *tāpak* (տե՛ս վերևում՝ էջ 252, թիվ 646) ?:

էջ 461, թիվ 213. Ըստ այդմ կարելի էր բերել հայ. *կոր* բառը, եթե այն, ինչպես ենթադրում է Ֆր. Մյուլլերը (WZKM. 10, 354 ըստ Wb.-ի), վերաբերեր հուն. *κυρτός* (ծուռ, ծուռումուռ, կոր), լատ. *curvus* բառերին: Կասկածելի է, բայց այնուամենայնիվ հնարավոր է, որ հուն. **κυρτός*-ը գրված է **κορτός*-ի կամ **kr̥tós*-ի փոխարեն (հմմտ. Գ. Մեյեր, Հունարենի քերականություն, ^{3}, էջ 114), լատ. *curvus*-ը կարող է առաջացած լինել **kr̥vos*-ից, հայ. *կոր*-ը՝ **kor*-ից (*k*-ով, ոչ թե k^1-ով կամ k^2-ով): Եթե բառասկզբի *k*-ն *o*-ից առաջ հայերենում *կ* մնա (**k^2o-*ի մասին տե՛ս վերևում՝ էջ 480, թիվ 325): Ուրեմն, հնդեվրոպական արմատն է թերևս *kor, ker, kr:*

էջ 466, թիվ 241. Հարց է ծագում՝ արդյո՞ք հնդեվ. *e*-ն ի սկզբբանե հաջորդող *á*-ից առաջ (տե՛ս էջ 407) հայերենում ամեն պարագայում պիտի *ի* դառնա: Եթե այդպես է, ուրեմն պետք է *հեն-ու-մ*-ը հնչյունափոխության օրենքի համաձայն վերագրվի հնագույն **հեան-ում*-ին կամ **հես-նում*-ին (հմմտ. *զգենում*, էջ 446, թիվ 144):

Wortregister.

(Die Zahlen beziehen sich auf die Seiten.)

I. Armenisch.

Buchstabenfolge (nach dem armenischen Alphabet): ա բ գ դ ե
a b g d e

զ է ը թ ժ ի լ խ ծ կ հ ձ ղ ճ մ յ ն շ ո չ պ ջ ռ ս
z ē ə t' ž i l x c k h j ł(γ) č m y n š o č p ǰ ṙ s

վ տ ր ց ւ (ու) փ ք օ. (Beachte: ու = au, av; այ = ai, ay;
v t r ç v (ov d. i. u) p' k' ó

այ = oi, oy; ու = u, v; ով = ov, ō.)

1. Namen.

A (ա).

Aba 288.
Abas 288.
Abgar Aršamay 288.
» *Arǰamay* 288.
Abdašarag 288.
Abdišoy 289.
Abdiu 289.
Abdu 289.
Abešalōm 289.
(= *Abisałom* etc.) 289.
Abraham 290.
(= *Abraam, Abram*) 290.
Adamakert 170.
Agat'angełos 333.
Agapēs 333.
Adē 289.
Adin 300.
Azat 91.
Azarmiduxt 38.
(= *Azarmik*) 38.
At'anaginēs 333.
At'ałxoday 17.
Ałdahak 32.
Aharon 291.
Ahmatan 17.
Ałanayozan 17.
Albianos 334.
Alvandŕot 234.
Amirnerseh (?) 57.
Anak 17.
Anahit 18.
Anahtakan 18.
Anania 334.
Anari-k' 25.
Andikan 18.
Anjiṫ 294, 517.
Andmošn 19.
Aneran 39.
Anoiš 18.
Anuš-Vŕam 19.
Anuš-n berd 19.
Anuš oŕvan Xosrov 20.
Ašxēn 20.
Aštat 20.
Aštišat 198, 212.
Apar ałxarh 20.
Apzut-kavat 21.
Aprvēz Xosrovean 21.
Aprsam 21.
Aŕan 39.
Aŕanšahik 39.
Asorestan 22.
Asori 341.
Aspahan 21.
Aspahapet 22.
Aspandiat 74.
Atrormizd 23.
Atrvšnasp 23.
Atrnerseh 23.
Atrpatakan 23.
(= *Atrpayakan*).

Aramazd 24.
Arantot 234.
Areg k'ałak' 424.
Ari-k' 25.
Arhmn 26.
Aršak 27.
Aršakan 27.
Aršakavan 27.
Aršakuni-k' 27.
Aršam 27, 505.
Aršanoiš 18.
Aršavir 27.
Aršēn 90.
Arvastan 27.
Ἀρταδούκτα 37.
Artak 28.
Artakuni 28.
Artamat 28.
(= Artamet) 28.
Artašat 28, 211.
Artašēn 30, 90.
Artašēs 28, 505.
Artašēsean 29.
Artašir 28.
Artavazd 29.
Artavan 30, 505.
Artavanean 30.
Artēn 30, 90.
Avaurəlim 291.
*(= *Urəlim)* 291.
Ap'ŝadar 288.
Ap'ŝin 37, 506.

B (բ).

Bagayaŧič' 113.
Bagayariŋ 113.
Bagaran 113.
Bagarat 31.
(= Bagrat) 31.
Bagavan 113.
(= Bagvan) 113.
Bagnaçavan 113.
Bazē 31.
Bazkert 169.
Bak 31.
Bakurakert 169.
Bahał 291.
Bahl (Baxl) 31.
Bahl i bamik 31.
Bałantot 234.
Bałx 31.
Baydad 505.
Bambiŝn 32.
Bandakan 59.
Basil 334.
Basos 334.
Bat 32.
Barzap'ran 32.
Bardecan 291.
Barcumay 291.
Baršam 291.
(= Baršamina, Baršimnia) 291.
Barseł 331, 336.
Beŧ'k'ubrin 289.
Beŝapuh (Beršapuh) 55, 507.
Beršabeay 290.
(= Bersabeay etc.*)* 290.
Biurasp 32.
Biurat 33.
Boyekan 33.
Borborianosk' 344.
borboritonk' 344.
Born (lies *Boran)* 33.
Bulyar 327.
Buŧay 516.
Butmah 33.
Burdar 33.
Brk'iŝoy 292.

G (գ).

Gagkakert 169.
Gad 292.
Gadiŝoy 292.
Gad-Vénasp 292.
Ganjak 33.
Garik'pet (?) 34.
Gel (Geŧ) 35.
(= Gelan, Geŧan, Gilan) 35.
Gēorg 35.
Goŧon 49.
Gohar 128.
Gohšt'asd 58.
Gotorz 35, 505.
Goriduxt 38.
Gumand (?) 35.
Gundiŝapuh 35.
Gurgan 86.
Gurgēn 86.
Grigorios 334.
(= Grigoris, Grigor) 334.
Grvandakan (?) 36.

D (դ).

Danəšman 36.
Daniēl 334.
Dat (Datan) 36.
Databēn 36, 90.
Datoyean 52.
Dara 36.
Darband 36.
Dareh 36.
Davit' 334.
Delmik 35.
Decanaçi-k 291.
Dehkan 37.
Deŧum 35.
Denŝapuh 37.
Devdat 37, 506.
Dəmbavənd 37.
(= Dmbavand) 37.
Diokēn 326.
Diçavan 113.
Dkłat' 292.
(= Dgłat') 292.
Dmavund (?) 37, 46.
Dołəvč' (?) 37, 506.
Draxanakert 169.
Drastamat 38, 506.
Druasp 39.

E (ե).

Edem 300.
Ezr 292.
Ellenaçik' 361.

Ełišay 292.
(= Ełišē) 292.
Ełišabēt' 290.
(= Ełisabēt') 290.
Enōk' 334.
Erančahik 39.
Erazmak 39.
Eran 39.
Eremia 39.
Ervand 39.
Ervand-akert 170.
-ašat 170, 211.
-avan 170.
Eułał 334.
Eusebios 335.
Eutałios 334.
Ep'rem 292.

Z (ձ).

Zangak 40.
Zařnavuxt 40.
Zarasp 40.
Zareh 40, 506.
Zarehavan 40.
Zarišat 40, 211.
Zarmanduxt 41.
Zarmihr 41.
Zak'aria 336.
Zap'ranik 41.
Zenob 336.
Zeus 329.
Zik 41.
Zindkapet 41.
(= Zndkapet) 41.
Zradašt 41.
(= Zradešt) 41.
Zradaštakan 41.
Zradat 506.
Zrvan 42, 506.
Zrvanean 506.
Zrvanduxt 38, 42.

T' (ր).

T'alič 34.
T'arhat'ay 293.
T'avrēž 42.
T'ela 293.
T'ēodoros 336.
T'ōma 336.
T'orgom 335.

I (ի).

Isahak 291, 329.
Israyēl 329.

X (խ).

Xałab 293.
Xaraman 26.
Xikar 268.
Xořakert 170.
Xořeam 42.
(= Xořean) 43.
Xořoxazat 43.
(= Xořazat) 43.
Xořox-Ormizd 43.
Xořohbut 43.
Xosrov 44.
Xosrovakert 44, 169.
Xosrovanoiš 18, 44.
Xosroviduxt 38, 44.
Xosrovik 44.
Xosrovuhi 44.
Xorazm-šah 44.
Xorašet 44.
Xorasan 45.
Xužastan 45.
Xužik 45.

C (= *ts*, ց).

Caudē-k' 293.
Cbavut' 293.
Cedekia 290.
(= Sedekia) 290.
Cxnkert? 170.
Cur 293.
Curastan 293.
Curaçi 293.
Cop'k' 293.

K (կ).

Kamyišō 294.
Kapkoh 45.
Kapoit 166.
Kaputan 166.
Kaputak'ar 166.
Katinay 288.
Katiš 34, 48.
Karēn 45.
Karmir 167.
Kavakert 170.
Kavat 46.
Kav Xosrov 46.
Kavkas 45.
Kavos-akan 46.
Kirakos 329, 335.
Kiurakos 335.
Kiureł 328.
Komitas 336.
Komš 46.
(= Kołm) 46, 508.
Korduk' 519.
Kordik' 519.
Kostandianos 332.
Kostandin 336.
Kukayatinć 113.
Krman 47.

H (հ).

Habēl 294.
Hadamakert 170.
Hamazasp 47.
Hamazaspuhi 47.
Hamamašēn 213.
Hamdoy 47.
Haikašēn 213.
Hay(r)kert? 170.
Hanjit' 294.
Haraman 26.
Hellenaçik' 360.
Hmayeak 47, 506.
Hnarakert 170.
Hndik-k' 47.
hndkakan 47.
hndkayin 47.

Hndkastan 47.
Hoyinan(?) 48.
Hṙop'anos 328.
Hṙom 362.
Hrazdan 48.
(= Hurazdan) 48.
Hrahat 48, 506.
Hranoiš 18.
Hrartin 36.
Hreay 309.
Hrev 48.
Hrev-šnom-šapuh 49.
Hrēastan 309.
Hruden 49.

J (= *dz*, *ǯ*).

Jiťaṙič 113.
Jiunkert 170.
Jołkert 170.

Ł (*ղ*).

Łazar 335.
Łazarik 336.
Łerubnay 289.
Łevond 329, 335.
Łəbubnea 289.

Č (*ճ*).

Čen-k' 49.
Čenastan 49.
Čenbakur 49.
čenik 49.
Čihr-Bu(r)zēn 49, 506.
Čihr-Vtōn Mihran 49.
Čihr-Vēnasp Surēn 49.
Čor 218.
Čvaṙot 234.

M (*մ*).

Makuran 50.
Mam 50.
Mamak 50.
Mambrē 335.
Manak 51.
Manačirh 50.
(= Manačihr) 50.
Manakert 50, 170.
Manavaz 50.
manavazean 50.
Manavazkert 51, 170.
(= Manazkert, Manckert) 51, 170.
Manēč 51.
Manēn 51, 90.
Mani 51.
Maštakert 170.
Manov 289.
Manuēl 335.
Masi-k' 51.
Mar 294.
Mar-Abas 288.
Marakert 170.
Maraspand 51.
Marg (Marv) 51.
Margṙot 51.
(= Marvirot) 51.
Mariam 336.
Mar-Ibas 288, 517!
Marihab 289.
Marič-Maručan 52, 507.
Maruťa 294.
Mar-k' 52.
marakan 52.
Maraparsaçi 52.
Mehendak 52.
Mehrevandak 52.
Mehružan 52, 507.
(= Merušan) 53, 507.
Merakbut 53.
Merdazat 507.
Merhevandak 52.
Merhužan 53.
Mžnkert 170.
Mihr 53.
mihrakan 53.
(= mrhakan) 53.
Mihran 53, 507.
Mihranduxt 38, 54.
Mihr-Artašir 54.
Mihrdat 54.
Mihr-Xosrov 54.
Mihr-nerseh 54.
Mihr-šapuh 54.
Mihr-Sebuxt 54, 72.
Mihr-všnasp 54.
Mihru (Mihroy) 54.
Mcbin 295.
Mcurn 288.
Mcłneaik' 311.
Mknaṙinč 113.
Mōsēs 335.
Mōsisik 336.
Mušē 295.
Muškan 54.
Mṙikan 54.
Mər 516.
mərçi 517.

Y (*յ*).

Yazd 55.
Yazdēn 55, 90.
Yazkert 55, 169.
Yaštišat 198, 212.
Yeztayar 55, 507.
Yezatvšnasp 55.
Yiztbuzit 55, 123.
(= Yizdbuzit) 56.
Yišō 290.
(= Yešō, Yesu) 290.
Yisus 290, 326.
Yoin-k' 56.
Yordanan 295.
Yohan (Yōhan) 335.
Yōhannēs 291, 335.
Yōnan 295.
Yōsēp' 335.
Yuxnan 295.
Yustat' 329.
yunakan 56.
yunarēn 56.

N (*ն*).

Namdar Vēnasp 56.
Natōreçi 312.
Naxčrajor 200.

Nacraçi 312.
Nauŧuz 202.
Nerśapuh 56.
Ners 57.
Ners-śapuh 507.
Ners-merh 507.
Nerseh 57.
Nersehapat 57.
Nersēs 57, 335.
Nixor (Vśnaspdat) 57.
Nixorakan (Sebuxt) 57.
Nihorakan 57.
Ninvē 295.
Nivšapuh 20.
Nivsalavurt 54, 507.
Noy 335.
Np'rkert 170.

Š (շ).

Sabat' 295.
(= Šambiť etc.) 295.
Šakašēn 213.
Šah 58.
Šahak 58.
Šahanduxt 38, 58.
Šahanšah 58.
(= Šahnšah) 58.
Šahdost 58.
Šah i Armēn 58.
Šahēn 59, 90.
Šahuni 509.
Šahrayenpet 59, 507.
Šahrapan 59.
Šahrapłakan 59.
Šahriarean 55.
Šahr Vahrič 59.
Šahr-Varaz 60.
Šałem 296.
Šałitay 296.
Šałōm 296.
Šałōmn 296.
Šamiram 296.
Šamiramakert 170.
Šamšagram 289.
Šamšat 211.
Šamrin 296.
šamrit 297.
šamrtaçi 297.
šamrtut'iun 297.
Šapuh 60.
Šapuh-varaz 81.
Šavasp 61.
Šavarš 61.
Šavaršan 61.
Šavaršakan 61.
Šava 296.
Šavē 296.
Šavuł 297.
Šem 290.
Šeroy 61.
Šēt' 290.
Šergir 61, 508.
Šiluha 290.
Šiła 297.
Šimon 297.
Širin 62.
Šmavon 297.
Šmšon 290.
(= Samp'son) 290.
Šmuēł 297.
(= Samuēl) 297.
Šušan 298.
Šušanastan 298.
Šup'hałišoy 298.
Šóš 298.
Šóšan 298.

O (ո).

Ołompi 330.
Ormizd 62.
ormzdakan 62.
Ormzdat 62.
Ormizduxt 38, 62.
Ormzduhi 62.
Ormzdperoż 62.

U (ու).

Uthay 298.
Urbat' 296.
Urbat'airk' 315.

Č (չ).

Çoł 218, 514.

P (պ).

Pahlav (Palhav) 63—65.
pahlavik 63—65.
Pap 65.
Patišahar gavar 66.
*(= *Patišxargar).*
Part'ev 63—65, 508.
part'evakan 65.
part'evarēn 65.
Parxar 66, 508.
Paršnaz-dat 67.
Parsayenpet 59, 507.
Pars-k' 67.
parsik 67.
parskaden 67.
parskakan 67.
parskastan 67.
parskerēn 67.
Partav 64, 68.
Partizaç p'or 229.
Partizak'ałak' 229.
Petros 67.
Peroz 67.
Perozamat 68.
Perozapat 68, 97.
Peroz-kavat 68.
Ptłomēos 330.

J (ջ).

Jamasp 68.
Jamb-Xosrov 68.
Javitean-Xosrov 68.
Jnikan 69.
Juanšēr 69.
(= Jevanšēr) 69.
Juvan-Veh 69.

Ṙ (ռ).

Ṙasmiozan 69.
ṙažik 508.

Ṙaḥ 69.
Ṙaham 69.
Ṙaï 70.
Ṙaŝayenay 298.
Ṙastsohun 70.
Ṙevan 70.
Ṙē (Ṙay) 70.
Ṙoč'-Vehan 70.
Ṙostom 71, 508.
Ṙotiḇaŝa 234.
Ṙotpaçean? 234.

S (ս).

Sagastan 71.
Sagčik 71.
Sakastan 71.
Sakstan 72, 99, 510.
Sahak 291.
Sahakanoiŝ 18.
Sahakduxt 38.
Samuēl 335.
Sanatruk 72.
sandaramet-k' 74.
Sanduxt 38.
Sasan 72.
Sasanakan-k' 72.
Sasaneank' 72.
Satoy 72.
Sargis 72.
Sarhang 508.
Savuł 329.
Sebuxt 72, 123.
Sekundos 72.
Sema-Vštnas(?) 72.
Senek'erim 336.
Senitam Xosrov 73.
Sisakan 213.
Smḇat 508.
Smḇatanoiŝ 73.
Sołomon 336.
Surēn 73.
Spahan 21.
Spandaramet 73.
spandarametakan 73.
Spandaran-perož 68.
Spandarat 74.
Spandiat 74, 508.
Spram 75.
Stahr 75.
Stahraçi 75.
Stahraŝapuh(?) 75, 508.
Step'anos 336.
Srahang 75.

V (վ).

Vaxrič 78.
Vahagn 75, 508.
Vahan 509.
Vahram 78.
Vahram ç̌obin 78.
Vahrič 78.
Vałarš 79.
Vałaršak 79.
Vałaršakert 79, 170.
Vałaršapat 79, 97.
Vałaršavan 79.
Vasak 80.
Vasakakert 171.
Vasakaŝat 80, 212.
Vasakaŝēn 80, 213.
Vasakavan 509.
Vasakert 80, 171.
Vasavurt 508.
Vasil 326.
Vaspurakan 80.
Vatgēs 79.
Varaz 81.
Varazaḇlur 82.
Varaz-Gnel 81.
Varaz-Grigor 81.
Varazdat 81.
Varazdēn 81.
Varazduxt 38, 81.
Varazkert 82, 171.
Varazman 81.
Varaznerseh 81.
Varaz-ŝapuh 81.
Varaz-vałan 82.
Varaz-vzur 82.
Varaz-tiroç 82.
Varaz-trdat 82.
Varaz-p'erož 82.
Vard 82.
Vardan 82.
Vardanakert 83, 171.
Vardanaŝat 83, 212.
Vardanduxt 83.
Vardanoiŝ 83.
Vardan-Všnasp 83.
Vardaŝēn 82.
Vardgēs 82.
Vardik 82.
Varduhri? 82.
Veh-Antiok'-Xosrov 83.
Vehartaŝir 83.
Veh-denŝapuh 83.
Vehik 83.
Vehkavat 84.
Vehmihršapuh 84.
Vehŝapuh 84.
Vehŝot 84.
Vehsaçan 84, 509.
Veh-vehnam 84.
Vin 84, 509.
Viroy 509.
Vondatakan 85, 509.
Vndoy 85.
Všnasp 85.
Všnaspdat 85.
Všnasp Vahram 85.
Vštasp 85.
vštaspean 85.
Vtam 78, 509.
Vsemakan 46.
Vstam 85.
Vrkan 86.
Vrkēn 86, 90.

T (տ).

Tałakan 86.
Tačik 86.
Tačkastan 87.
Tam Xosrov 87.
Taneran (lies *Aneran*) 39.
Taparastan 87.
Tigran 87.
Tigranakert 87, 171.
Tigranuhi 87.

Tiran 88, 509.
Tirair 88.
Tiranam 88.
Tiratič 113.
Tirik 88.
Tiruk 88.
Tmorikʿ 519.
Tubiay 289.
Turan 88.
Trdat 89.
Trdatēs 89.
Trdatios 89.

Ç (ջ).

Çolakert 171.

Pʿ (փ).

Pʿaraznakert 171.
**Pʿaṙaǰirk* 90.
Pʿaṙavaseaṉ-kʿ 89.
Pʿaṙēn 89.
Pʿaṙnavaz 89.
Pʿaṙ-nersēh 89.
Pʿarsman 90.

Kʿ (ք).

Kʿavtʿar 91.
Kʿupłiduxt 38.
Kʿristapʿor 336.
Kʿristos 389.
Kʿrtakarin 91.
(= **Kʿartarikan*) 91.

Ô (օ).

Ôšin 506.

2. Wörter.

a (ա).

abas 338.
abarbi 338.
abbay 338.
abbas 338.
abełay 299.
ablah 516.
abon 299.
abusna 262.
aganim 411.
aganōtʿ 301, 338.
agap 338.
agon 338.
agonistaikʿ 338.
agugaikʿ 300.
agutʿ 91, 510.
aguçanem 411.
adamand 338.
aden-ayin 300.
adin 300.
adlandakan 518.
adxar 261.
aer (ayer) 338.
azab 261.
azaz-anam 412.
-im 412.
-un 412.
azat 91.
azat-ak 91.
-akan 91.
-eł u. s. w. 91.
azatkʿeł 92.
azgatohm 253.
azd 92.
azdem 92.
atʿabek 261.
atʿapēkutʿiun 515.
atʿaš 92.
atʿeray 339.
atʿle(s)taikʿ 339.
atʿot 300.
atʿutʿaikʿ 300.
ažan 92.
ažē 92.
ažēkʿ 92.
alapʿ 412.
alapʿ-em 412.
alboǰ 262.
alevor 412.
aleur 414.
aliur 414.
alikʿ 412, 520.
alkuna 270.
aloǰ 261.
alkʿ 262.
alkʿimia 262.
axoṙ 93.
axoṙ-a-pet 93, 160.
-pan 93.
axt 93.
axtarkʿ 93.
axtarmaṙ 94.
axtarmoṙ 94.
acem 412.
acux 412.
acuṙ 412.
ackʿ 412.
akah 94.
akamay 164.
akan 413.
-akan 94.
akatṙn 339.
akat 339.
akar 339.
akn 413.
-akn 414.
akumṙt 339.
akṙkarhay 262.
ahang 95.
aheak 414.
ahekan 95.
ahok 95.
ahok-em 95.
aṙ 414.
aṙaboṫon 339.
aṙam 414.
aṙandasar 236.
ayarikon 339.
aṙautʿa-kar 171.
-ker 171.
aṙauri 414.
aṙb 417.
aṙheur 415.
aṙbiur 415.
aṙēkat 340.

ałi 414.
ałceal 414.
ałkion 414.
ałvēs 415.
ałt 414, 415.
ałtałtin 414.
ałtałtuk 414.
ałteli 415.
ałtiur 415.
ałpʿabetkʿ 340.
am 416.
aman 416.
amanatʿ 516.
amanak 156.
amaṙn 416.
amarayin 416.
amarintinē 340.
amaru 300.
ambariśt 142.
ambaṙnam 176, 428.
amb 417.
ambar 95, 178.
ambarapet 95.
ambar-anoç 95, 178.
-em 95, 178.
ambartak 178.
ambartavan 178.
amboх 96.
ambołǰ 416.
ambon 340.
ambōt 340.
ametʿiustos 340.
amenain 416.
amēn 340, 416.
amiǰ 96.
amis 417.
amir al mumnikʿ 262.
amiray 300.
amirapet 300.
amǰan 300.
amǰaber 96.
amorjat 483.
amorjikʿ 483.
amp 417.
ampartkʿaś 96.
ail (aił) 417.
aic 417.
aiceamn 417.
aiceay 417.
aicen 417.
aicikʿ 417.
ainpēs 230.
ait 418.
aitnum 418.
aitumn 418.
air 417.
airem 418.
aiç 418.
aiçelutʿiun 418.
aiçem 418.
an- (Negation) 419.
anag 300.
anazarm 96.
ananux 96.
anapak 97.
anapat 97.
anqam 97.
angan 301.
anganim 419.
angar 510.
angarem 97.
angiun 419.
angłat 98.
angužat 98.
angužataber 98.
anguman 98.
-and 419.
andačem 98.
andačmunkʿ 98.
andam 98.
andarǰ 98.
anderjapet 99, 179.
andilips 340.
andliterion 340.
andohakan 99.
andohim 99.
anduz 262.
andri 340.
andriand 340.
antʿem 340.
antʿ(ih)iupatos 361.
antʿiupatutʿiun 361.
ancuk 420.
ankanim 419.
ankiros 518.
ankiun 419.
anhamar 178.
anjuk 420.
anyaz 197.
anniaz 105.
anoiš 99.
anon 340.
anun 420.
anuš-a-boir 100.
anušak 99.
anuš-a-hot 99.
anurǰ 420.
anpaiman 220.
anpatsparan 220.
ansaxt 234, 514.
ansiz 390.
anvaver 100.
anvaver-akan 100.
antikʿristos 340.
antłantikos 518.
ašakert 100.
ašxat 100.
ašxar(h)avand 101.
ašxarh 101.
ašxet-a-ji 101.
ašxēt 101.
aškaray 102.
ašop 106.
ašun 433.
ašteay 102, 510.
aṙkʿ 413.
ap-, ap-a- 102, 103.
apabalsamon 341.
apaxurem 102, 160.
apaxtarkʿ 93.
apakanem 413.
apakełēn 103.
apaki 103.
apahar 103.
apaharzan 104.
apaharit 103.
apaharutʿiun 103.
apahark 104.
ap(a)łas 341.
apaśnorh 104.
apaṙum 104.

apasparem 106.
apastan 104.
apat 97.
aparah 103.
aparahanoç 104.
aparahit 103.
aparahutʿiun 103.
aparanǰan 104.
aparankʿ 104.
aparasan 102, 148.
aparauš 105.
apartʿanakan 105.
apartʿanēr 105.
aparkʿtiakan 342.
aparkʿtias 341.
aparōš 105.
apavandak 105.
apeliod 341.
apeniaz 105.
aperaxt 102.
api- 105.
apikar 105, 166.
apiki 103.
apirat 105.
apxteal 106.
apšim 103.
apšop 106.
apšutʿiun 510.
apomam 341.
apopap 341.
aporiumay 341.
apuxt 106.
apuš 102.
apsparem 106, 511.
apspvarem 106.
aprdum 107, 244, 515.
apreśum 107.
april 367.
apriśmi 107.
apriśum 107.
aprsam 107.
apōtikʿs 341.
aǰbarar 107.
ar-agast 411.
arasan 107.
arat 107.
arnem 420.
arnum 420.
aroganem 421.
aru 420.
asarion 341.
asaron 279.
aseln 421.
asem 421.
aslani 421.
asveł 421.
asvi 421.
aspazēn 108.
aspazinem 108.
aspakani 108.
aspahapet 240.
aspačarakakan 108.
aspasalar 239.
aspastan 108.
aspastani 108.
aspastanik 108.
aspatak 108.
aspar 108.
asparakir 109.
asparapet 240.
asparavor 109.
asparapʿak 109.
asparēz 109.
asparēs 109.
aspet 109.
aspetutʿiun 109.
aspnǰakan 109.
aspnǰakanutʿiun 109.
astandakan 109.
astandem 109.
astaŕ 110.
astełanśmarkʿ 206.
astł 421.
astłik 421.
astŕołabon 341.
astŕonomi 341.
astvacazan 149.
astvacakert 168.
asr 421.
askʿ 421.
atak 110.
atamn 422.
ateam 422.
ateli 422.
atr-agoin 110.
atr-ašēk 110.
-orak 110.
-uśan 110.
arag 422.
arayiš 262.
-aran 510.
-arēn 510.
araur 423.
arb 423.
arbaneak 423.
arbenam 423.
arbšiŕ 423.
argel 423.
argelan 423.
argelum 423.
argestēs 341.
argitēskʿ 341.
argiuron 342.
argoy 477.
ard 423.
ardar 423.
ardarev 423.
ardem 423.
ardu 111.
aregakn 414, 424.
aregaknačem 189.
arev 424.
artʿr 342.
aržan 92.
aržanavor 93.
aržani 92.
aržē 93, 510.
aržēkʿ 93.
ari 418.
ariun 424.
arcatʿ 424.
arciv 424.
arcvi 424.
arjak 425.
arjakem 425.
arčiŕ 111, 511.
armav 111.
armavastan 111.
armaveni 111.
armukn 425.
aršiepiskopos 342.

aršimantrit 342.
aroir 111.
aru 418.
aruri 111.
arǰ 425.
artabos 342.
artaxoir? 150.
artazurak 160.
artazurim 160.
artašēk 110.
artasuk' 425.
artausr 425.
arp'i 424.
ark'episkopos 342.
ark'erēç 342.
ark'idiakon 342.
ark'imantrit 342.
ark'takan 342.
ark'toros 518.
avazan 111.
avan 112.
avaç (avaǰ) 112.
avar 112.
augostos 367.
augtakar 171.
aud 411.
aver 112, 511.
aver-ak 112.
-em 112.
augtakar 171.
aut' 411.
aut'aganam 411.
aužit 448.
aucanem 426.
auǰ 426.
aušak (ošak) 262.
aušarak 259.
aušindr 259.
-avor 429.
ausard 112.
autar 112, 511.
aur 426.
aurēn 511.
aurēnk' 511.
aurhnem 511.
aft'imon 279.
ap'imeṙinos 342.
ap'imeṙos 517.
ap'sē 342.
ap'sndin 342.
ap'sos 262.
ak'sor-ank' 301.
-em 301.
-k' 301.

b (*p*).

ba 427.
bab 263.
babunaǰ 263.
bag 113.
bag- 113.
bagin 114.
bagord 113.
bad 114.
badinǰan 274.
badrinǰ 274.
badron 342.
badronak 342.
bazay 114.
bazē 114.
bazēkir 114.
bazmazan 148.
bazmak 114.
bazmakan 114.
bazmim 114.
bazuk 114.
bazum 426.
bazpayit 122.
bazpan 114.
baṙron 342.
baž 114.
bažak 115.
bažakem 115.
bažan-avor 115.
-em 115.
-ord 115.
bažapan 115.
bažin 115.
bal 263.
balasan 263.
balistr 342.
balyam 274.
balut 263.
baxt 115.
baxtavor 115.
baxrē 516.
bakeṙat' 343.
baklay 263.
bah 427.
bahuband 116.
bahvand 116.
bałazan 148.
bałanik' 343.
bam 427.
bamb 116, 261, 265, 511.
bambak 116.
bambakeni 116.
bambišn 116.
bay 427, 428.
bail 390.
bailut'iun 391.
ban 117, 428.
bang 263.
band 117, 511.
band-akan 117.
-pah 117.
-pan 117.
-em 117.
bandapet 117.
baner 391.
banuk 117.
banskan 117.
baš 118.
bašx 118, 229.
bašx-akan 118.
-em 118.
-iš 118.
-oik' 118.
-umn 118.
-k' 118.
baṙnam 428.
bas 427.
basir 301.
bast 116.
basteṙn 118, 511.
basr-akan 301.
-ank' 301.
-em 301.
bat 118.
barak 342.

barapan 119.
baravor 119.
barbarik 343.
barbaros 343.
barbut 343.
baredruž 146.
barekendan 119.
baržanem 511.
barkuk 274.
barj 428.
barjr 428.
barš 118.
baron 390.
barsmunkʿ 119.
baçautʿeag 411.
baurak 122.
bakʿaraikʿ 274.
bdeašx 119.
bek 429.
bekanem 429.
bekar 343.
bekor 429.
bekł (bakł) 343.
behez 392.
behez-eay 392.
-ełēn 392.
bem 343.
bemb 343.
bern 429.
besekʿ(i)ston 343.
besin 343.
-best 118.
ber 429.
beran 429.
berd 301.
berem 429.
berj 428.
beur 121.
bzasar 94.
bzxatʿun 279.
bēš (bēš-k) 196, 197, 513.
bžišk 120.
bžšk-akan 120.
-apet 120.
-em 120.
bič 301.
bičem 429.
bičłos 344.
biž 121.
bir 429.
-bir 429.
biur 121.
biur-apatik 121.
-avor 121.
biureł 344.
biurłeay 344.
bnak 121, 123.
bnakan 123.
bnak-em 121.
-içʾ 121.
bnak-utʿiun 121.
bn-ik 123.
-utʿiun 123.
bob 121.
bobołon 344.
bozpayit 122.
botʿinos 518.
bok 430.
boh 303.
bombiulos 344.
-boyeak 123.
boiž 122.
boir 122.
borak 122.
borborit 344.
borboritonk 344.
bu 430.
-buak 123.
buzidan 279.
bvēčʾ 430.
butʿ 430.
buž-akan 122.
-em 122.
-içʾ 122.
buičenik 123.
bul 373.
buxtak 263.
buc 430.
bucanem 430.
bucin 301.
bun 123, 430.
bust 263.
burastan 122.
burgn 392.
burem 122.
burvaṙ 122.
burǰn 393.
brabion 344.
brem 429.
brinǰ 124.
briçʾ 429.
brkʿē 274.
bōz 278.

g (*q*).

gadiš 301.
gaz 124.
gazar 263.
gazdum 94.
gaz i boyak 123.
gaz i xēž 123.
qazpēn 124.
gallos 344.
gah 125.
gah-avor 125.
-avorak 125.
-namak 125.
-oyani 125.
-oikʿ 125.
gałapʿar 163.
gałtʿ 302.
gałtʿem 302.
gałutʿ 301.
gałt 431.
gałtni 431.
gačʾ 263.
gam 126.
gamapet 126.
gail 397, 431.
gan 431.
ganem 431.
ganj 126.
ganj-anak 126.
-apah 126.
gaṙagił 344.
gaṙn 432.
gaṙnadmak 144.
garzang 94.
gari 432.
garšim 432.

garun 432.
gav 94.
gavaz 264, 515.
gavazan 126.
gavars 126.
gavič 126.
gavik 247.
gavin 247.
gelaran 433.
gelum 433.
gehen 345.
gełazan 149.
gełj 433.
geljumn 433.
geljk' 433.
gelmn 434.
get 434.
gerezman 127.
gzat' 302.
gzir 264.
gēš 435.
gēs 127.
gēt 435.
gil 127.
gin 434.
gini 397, 434.
gišer 435.
gisakk' 127.
gisavor 127.
gitak 435.
gitem 435.
gitun 435.
giut 437.
glan 435.
glajard 127.
glem 127, 435.
glorem 435.
gmbet' 127.
gndak 130.
gnd-akan 130.
-ajev 130.
-apet 131.
-em 130.
gnem 434.
gntak 130.
gškur 127.
gozak 128.
gohar 128.
goł 431.
gom 436.
gomēz 128.
gomēš 128.
goy 128.
goin 128.
gong 345.
gongeł 345.
gongiarion 345.
goč'em 436.
gošaparhang 129.
gos 264.
govołak? 129.
gorc 436.
gorc-aran 436.
-em 436.
goršapahang 129.
gort 437.
gub 302.
gubba 516.
gut'a 398.
gulba 302.
gumar 129.
gumar-em 129.
-ut'iun 129.
-tak 130, 187.
gunak 129.
gunavor 129.
gund (gunt) 130.
gundagund 130.
gundsałar 130.
gunem 129.
gusan 131.
gurba 302.
gurgasar 129.
gurpay 302.
gtak 437.
gtanem 437.
gramar 345.
gramartikos 345.
grapan 132.
grapanak 132.
grav 131.
gravakan 131.
gravem 131.
griv 131.
groh (grox) 132.
grvan 131.
grpan 132.
grtak 132.
grtnak 132.

d (ד).

-d 437.
dabir 345.
dabni 345.
dag 437.
dažan 132.
dal 437.
dalapr 345.
dalar 438.
dalari 438.
dahadram 264.
dahamunk' 133.
dahanak 133.
dahekan 133.
dahič 133.
dahlič 133.
dahčapet 133.
dam 133.
dayeak 437.
dail 437.
dang (dank) 134.
dandan 134, 512.
dandanavand 134.
dantakēs 345.
dašn 134.
daśnak 134.
dašoin (daršoin) 134.
dašt 134.
daštak 134.
daštakan 134.
dašti 134.
daštan 135.
daštanik 135.
dastak 135.
dastakert 135, 169.
dastapan 135.
dastarak 135.
dastiarak 135.
dat 136.
dataxaz 136.

datapart 136.
datastan 136.
dataran 136.
datavčir 136.
datavor 136.
dar 302.
daran 136.
darapan 137.
darapas 137.
darapet 137.
darastan 137.
darbin 438.
darguč 137.
dargčakal 137.
dargčajev 137.
daržan 132.
daričak 137.
daričenik 137.
daripłpeł 138.
dariseni 279.
darman 138.
darmanem 138.
dav 138, 438.
dav-em 138.
-ačan 138.
dap'-em 138.
-iun 138.
-umn 138.
ddum 138.
ddmeni 138.
dedevin 438.
delp'in 345.
dekanion 345.
dektember 367.
deh 139, 512.
dehkan-ut'iun 139.
deh(a)pet 139.
demark'os 346.
den 139.
denpet 139.
deř 438.
despak 140.
despan 140.
der anderjapet 99.
derjak 140.
derjan 140.
dev 140.
dēz 439.
dēnk' 140.
dēt 141, 512.
dəfəndel 391.
dž- 141.
džbałd (džbayd) 142.
džgoh 142.
džgunut'iun 141.
džzem 141.
džkamak 142, 163.
džkerput'iun 142.
džmšt 142.
džox 142.
džoxakan 142.
džoxapet 143.
džoxk' 142.
džvar 143.
džvarin 143.
džpateh 142.
džparišt 142.
džrank' 146.
džrem 146.
di 438.
diat'ik 346.
dialoyos 346.
diakn 414, 438.
diakon 346.
diaton 346.
didrak'may 346.
diem 437.
dieçik 437.
dizan-am 439.
-em 439.
-im 439.
dizem 439.
dizum 439.
dikator 346.
diklikon? 346.
dimak 140.
dimem 140.
dimos 346.
dimosakan 346.
dipak 143.
ditak 141.
ditanoç 141.
ditem 141.
dir 439.
dirt 264.
diçapašt 439.
divan 143.
divanbaiš 517.
divapašt 140, 439.
divçazn 439.
divçapašt 439.
dik' 438.
dik'tion 518.
dmak 144.
dnem 439.
doči xěš 144.
doil 144, 302.
dol 94.
došičak? 94.
dopatkar 94.
dorak 144.
du 440.
duxt 144.
duk 391.
duŕay 264, 515.
duŕn 440.
dustr 440.
durgn 440.
duk's 346.
dpir 145.
dprapet 145.
dproç 145.
dprut'iun 145.
dŕakon 347.
dŕakonaŕ 347.
dŕnapan 137.
dsrov 145.
dsrov-ank' 145.
-ut'iun 145.
-em 145.
draxt 145.
drakontes 347.
drakontikon 347.
dram 145.
drand 419.
drandi 419.
drast 116, 146.
drauš 146, 147.
draušak 147.
draušakir 147.
draušel 147.

drakʿmē 347.
držankʿ 146.
držem 146.
droš́m 147.
droš́mel 147.
drvat-akan 146.
-*em* 146.
-*iǩʿ* 146.
družan 146.
drungar 347.
drsov 145.
drōš = *drauš́* 147.
dódi? 518.

e (է).

e- 441.
ebenos 347.
etʿer 347.
etʿē 449.
etʿia 347.
el (elkʿ) 441.
elanem 441.
elatē 347.
elektron 347.
elikʿ 347.
ek 441.
ekeleçi 347.
ekłesiastēs 347.
ekłesiasdīkos 348.
ekn 441.
elbair 441.
eleboros 348.
elevin 442.
elevneay 442.
elepʿandakan 348.
eln 442.
elteur (eltiur) 415.
em 442.
ematitēs 348.
emapʿoron 517.
mapʿort 517.
emipʿoron 517.
enkʿeleēs 348.
enkʿer 348.
eparkʿos 348.
epiklint 348.
epimanikos 348.
episkopos 348.
epitropos 349.
erbmos 349.
es 442.
erag 422.
eraz 147.
eraxtikʿ 102, 510.
erak 147.
eram 147.
eramak 147.
erankʿ 147.
erang 148.
eraš́x 148.
eraš́t 442.
erasan 148.
erasanak 148.
erastankʿ 443.
erb 443.
erg 443.
erdnum 443.
erdumn 443.
erek 443.
erekoy 443.
eresun 444, 491.
erer, erevim 443.
erevim 444.
erekʿ 444.
erēç 444.
eritasard 148.
eritasard-akan 148.
-*uhi* 148.
erk- 445.
erkain 445.
erkan 444.
erkar 444.
erkinkʿ 445.
erkiuł 445.
erknčim 445.
erku 445.
ev 445.
eutʿn 445.
euł 393.
evs 445, 487.
eurakiklōn 349.
euronotos 349.
euros 349.
ep em 446.
epʿenē 349.
epʿud (epʿut) 349.
ekʿtʿeran 349.
ekʿinēis 349.
ekʿinos 349.
eōtʿn 445.

z (ը).

z- 446.
zambił (zambiuł) 148.
zambuł 264.
zairagin 418.
zairanam 418.
-zan 148.
zanazan 148.
zanab 264.
zangak 149.
zangapan 149.
zangapanak 149.
zangik 149.
zangulak 149.
zandik 149.
zaṙik 149.
zaṙnavuxt 149.
zaṙkʿaš 150.
zard 423.
zardarem 423.
zartagoin 150.
zartazoir? 150.
zaur = *zōr* 152.
zafran 279.
zgenum 446.
zgest 446.
zgoiš 150.
zgułanam 150.
zean 150.
zełum 466.
zełun 466.
zenakar 150.
zenarar 150.
zenum 446.
zercanim 446.
zercum 446.
zercuçanem 446.
zepʿiuł(os) 349.

zēn 151.
zəndan 151.
zi 450.
zil 265.
zik 265.
zinakir 151.
zinim 151.
zinvor 151.
zinvor-im 151.
-utʿiun 151.
ziugostat 215.
zhet 466.
zmbrim 449.
zmelin 349.
zmrim 449.
zmruxt 151.
zmuṙ 393.
zmuṙn 393.
zmuṙs 393.
zmřaber 393.
zmřnaber 393.
zmřsaber 393.
zmřnitean 349.
zndan 151.
zndanel 151.
znǰil 265.
zodiakos 350.
zoh 151.
zoh-anoç 151.
-aran 151.
zohal 265.
zohem 151.
zohray 265.
zom 350.
zoig 302.
zoigkʿ 302.
zopay 303.
zvarak 303.
zug-atʿiv 302.
-em 303.
-utʿiun 303.
zunar 265.
zur 151.
zurapʿē 265.
zřnex 149.
zraban 151.
zradat 151.
zraxaus 151.
zrah-avor 152.
-em 152.
-kʿ 152.
zreahkʿ 152.
zrehakir 152.
zrehik 152.
zrišk 265.
zór = *zaur* 152.
zór-aglux 152.
= *zaur-aglux* 152.
-agoin 152.
-akan 152.
-anam 152.
-apet 152.
-avar 152.
-avor 152.
-eǐ 152.
-em 152.
-utʿiun 152.

ē (է).

ēš-aiceamn 159.
ēkʿspʿloratorēs 350.

ə (ը).

əm- (= *ənd*) 165.
əmban 447.
əmbošxnem 152.
əmpak 153, 447.
əmpakiç 153.
əmpanak 153.
əmpeli 153.
əmpem 153, 447.
əmpikkʿ 153.
ən- (= *ənd*) 165.
ənd 447.
əndaček 98.
əngoiz 393.
ənguzi 393.
ənddēm 140.
ənderkʿ (*ənterkʿ*) 447.
əncay (*ənjay*) 448.
ənkapčeal 165.
ənklav 460.
ənkluzanem 460.
ənkǐmem 461.
əřazian 279.
əřazm 233.
əřazmik 233.
əřevand 279.
əstaurak 153.

ť (ք).

ťag 153.
ťag-adir 153.
-akap 153.
-avor 153.
-uhi 153.
ťazem 265.
ťatʿavem 448.
ťakoik 153.
ťayar 251.
ťang 265.
ťangar 303.
ťangarakan 303.
ťanka 266.
ťanjr 448.
ťaškinak 512.
ťařamim 448.
ťas 266.
ťasu 266.
ťatr 350.
ťargman 303.
ťarzan 266, 516.
ťarzanutʿiun 516.
ťaršamim 448.
ťaršiš 303.
ťarsis 303.
ťapʿem 448, 520.
ťapʿut (*ťʿabut*) 153.
ťakʿčim 448.
ťdbir 516.
ťeatron 350.
ťeli 375, 449.
ťem 350.
ťepur 500.
ťertʿ 449.
ťermon 350.

t'erumb (t'erump) 153, 447.
t'ev 449.
t'evelia 350.
t'ē 449.
t't'eni 155.
t'it'eṙn 449.
t'it'eṙn 449.
t'ind 154.
t'ium 518.
t'mbir 449.
t'mbkahar 154.
t'mbuk 154.
t'mbrim 449.
t'mrim 449.
t'mrhind 279.
t'ndam 154, 512.
t'ndiun 154, 512.
t'ndumn 154, 512.
t'šnamanem 154.
t'šnamank' 154.
t'šnamenam 154.
t'šnami 154, 512.
t'šnamim 154.
t'švaṙ 154.
t'švaṙakan 154.
t'švaṙut'iun 154.
t'oh ev boh 303.
t'onir 155.
t'ošak (t'oršak) 155.
t'ut' 155.
t'ut'ak 264.
t'ut'i (t'ut'iay) 266.
t'und 154.
t'uraya 266.
t'uriṅ 266.
t'uk' 449.
t'ṙçim 449.
t'raskias 350.
t'rbut' 279.
t'rem 449.
t'rt'ur 304.
t'rnem 449.
t'rmus 267.
t'rnjeni 266.
t'rjem 449.
t'k'anem 449.

ž (ժ).

žahr 156.
žam 156.
žamanak 156.
žamanem 156.
žang (žank) 156.
žangaṙ 156.
žangaṙi 512.
žanvar (žanavar) 156.
žibak (žipak) 156.
žir 156.
žr-aglux 156.
-anam 157.

i (ի).

i (pron.) 450.
igdiš 516.
idos 350.
iž 450.
ilul 304.
ikosaēdṙon 350.
imarminē 518.
inc, inj 450.
inn 450.
inǰ 450.
išaçul 159.
ištrmuṫ 157.
ison 351.
i ver 495.
i veray 495.
i veroy 495.
iris 351.
iuṫ 393.
iupodiakon 351.
iur 451.
ik' 450.

l (լ).

ladan 351.
lazvart' 267.
lažurd 267.
lal 267.
laxt 157.
lakan (lekan) 157, 351.
lakot 267.
lam 451.
lambiurint'os 351.
lambatk' 351.
lampar (lambar) 351.
lain 451.
laik'a 157.
lanǰk' 451.
laškar (laškar) 157.
lapter 351.
laǰvard 267.
latin(açi) 351.
latratem 351.
lav 451.
laura 352.
lap'em 451.
lgam 267.
leaṙn 451.
leard 452.
legēōn 352.
lezu 452.
lezum 452.
lelap's 352.
lešk 157.
li 452.
libanon 352.
libanos 352.
libeṙneay 352.
libop'iunik 353.
lizanem 452.
lizem 452.
lizum 452.
lilufar 279.
likdinos 352.
liyat(on) 352.
limbos 352.
limon 352.
lingiron 352.
linim 451.
liǰ 391.
litr 352.
lir 452.
livandtos 353.
lip's 353.
lcem 454.
lktik' 353.
lnum 452.

loganam 452.
loic 454.
lois 453.
lovias 267.
loramarg 237.
lu 453.
lvalikʿ 454.
lvanam 454.
lubia 267.
luc 454.
lucanem 454.
lumay 304.
lumayapʿox 304.
lvuçanem 453.
luŕ 454.
lusanunkʿ 454.
lusin 453.
lusn 453.
lur 453.
luçanem 455.
luçki 455.
łrem 454.
lsem 453.
lsnagoin 453.
lsnanam 453.
lkʿanem 455.

x (խ).

xab 267.
xabaz 268.
xalat (xalad) 267.
xalifay 267.
xalvatʿ 516.
xaxankʿ 455.
xah 160.
xah-agorcem 160.
-arar 160.
xam 157.
xamanam 157.
xamutʿiun 157.
xan 158.
xandak 256, 267.
xanzal 279.
xanjarur 517.
xanutʿ 304.
xašxaš 267.
xaḉ 158.
xar 267.
xaragul 304.
xarazan 158.
xarak 158.
xaraǰ 268.
xarb 304.
xarbalem 304.
xarbax 268.
xarbandak 158.
xarbzak 159.
xarbuz 159.
xavar 159, 305.
xapʿšik 159.
xakʿan 159.
xiar 268.
xiaruk 268.
xikar 268, 516.
xiri 268.
xir i boyak 123.
xlurd 305.
xlunǰn 305.
xmor 305.
xncor, xnjor 305.
xnkem 162.
xšťavor 159, 510.
xoz 160.
xoh-aker 160, 171.
-akerem 160.
-arar 160.
xoy 305.
xoyak 305.
xoyanam 305.
xoŕ 160.
xoŕ-arar 160.
xonastan 160.
xoŕapet 160.
xost 160.
xostanam 160.
xostovan 161.
xostuk 161.
xostumn 161.
xostakkʿ 161.
xostakdar 161.
xorašet 94.
xoramang 191.
xorg 161.
xorisx 455.
xortak-em 161.
xortikkʿ 161.
xumar 268.
xumarutʿiun 268.
xunk (xung) 162.
xsar 269.
xrasax 183.
xrat 162.
xratem 162.
xrušak 185.

c (ծ).

calr 455.
canautʿ 455.
caneay 455.
caŕay 305.
cer 456.
cicatim 455.
cicatkot 455.
cin 456.
cir 457.
ccem 498.
cnanim 456.
cnaut 456.
cnćay 306.
cnund 456.
cotʿor 306.
com 306.
cunr, pl. *cunkkʿ* 457.
cuŕ 457.
crar 306.

k (կ).

kabos 353.
kaz 268.
kazagorcutʿiun 162.
katʿ 162.
katʿaros 353.
katʿem 162.
katʿeçuçanen 162.
katʿil 162.
katʿolikeay 353.
katʿolikē 353.
katʿolikos 353.

katʿołikosutʿiun 353.
katʿsay 306.
kal 457.
kaloti 457.
kaxard 162.
kaxard-ankʿ 162.
-asar 162.
-em 162.
-utʿiun 162.
kah 162.
kahavorem 162.
kał 457.
kałatʿ 353.
kałandkʿ 354.
kałamar 353.
kałamb 162.
kałambavačaṙ 162.
kałapar 163, 354.
kałin 457.
kam 163.
kamak 163.
kamakar 163.
kamakarutʿeamb 163.
kamay 164.
kamayakankʿ 164.
kamas 268.
kamar 164.
kamar-akap 164.
-ajev 164.
kamav 163.
kamavor 163.
kamim 163.
kamurj 457.
Kamsar 164.
kampʿsak 354.
kamkʿ 163.
kaiserakan 354.
kaisr 354.
kanambi 460.
kanaikʿ 460.
kanani 460.
kanaçi 460.
kanapʿ, *kanepʿ* 165.
kangar 268.
kangun 165.
kantʿeł 354.
kankeł 354.
kanon 355.
kanonem 355.
kantitat 380.
kap 457.
kapankʿ 457.
kapar 165, 306.
kapareay 306.
kaparčkʿ 306.
kapełay 355.
kapełanoç 355.
kapem 457.
kapeton 355.
kapēnkʿ 165.
kapik 165.
kapič 165.
kapč-atʿiv 165.
-ahamar 165.
kapoit 166.
kaputak 166.
kaṙapʿem 458.
kaṙapʿn 458.
kaṙkʿ 458.
kasem 458.
kasim 458.
kaskaraikʿ 306.
kaskeni 166, 394.
kasum 458.
katapan 355.
katēgis 355.
katu 307.
katsay 306.
kar 166.
-kar 171.
karakn 355.
karan 166.
karap 458.
karapet 166.
karavan (karevan) 167.
karaus 167.
kardam 458.
kari 166.
karitos 355.
karikʿ 166.
karor 459.
karkeh̄an 167, 512!
karkin 356.
karkinos 355.
karkureay 307.
karmir 167.
karoł 166.
karuray 269.
karos 167.
kaçin 307.
kavat (kavad) 269.
kaušik 173.
kakʿav 307.
kakʿavkʿ 307.
kakʿavem 307.
keam 459.
keankʿ 459.
kedar 356.
ketʿaṙ 356.
kekias 356.
kel 459.
kełem 459.
kełev 307.
kelev-ankʿ 307.
-em 307.
kendani 459.
kendinar 356.
kendonaṙ 356.
kendrōn 356.
keśt 167.
keṙas 356.
kesar 354.
kest(os) 356.
ketos 356.
ker 459.
-ker 171, 459.
kerakur 459.
kerakrem 459.
kerat 356.
keri 459.
kermos 168.
kerp 168.
kerpajevem 168.
kerpas 168.
kerpasi 168.
kerparan-kʿ 168.
-em 168.
-kert 168.
kert-anal 172.
-açuçanel 172.
-el 172.

kert-ol 172.
-utʿiun 172.
kepʿal 518.
kēt 356.
kidar 356.
kitʿaṙ 356.
kin 460.
kinabaṙis 356.
kinamomon 356.
kindar 356.
kinkłis 354.
kipros 357.
kiṙonos 357.
kisteṙn 357.
kivos 357.
kitos 356.
kitron 357.
kir 172.
kiuatʿos 357.
kiubikon 357.
kiunikn 357.
kiunikos 357.
kiuparis 357.
kiuṙ 357.
kiurakē 357.
kiurapałat 358.
kipʿas 358.
klay 269.
klayek 269.
klanem 460.
klimay 358.
kcanem 461.
kcem 461.
kku 172.
kłerakan 358.
kłerikos 358.
kłerkʿ 358.
kłmidr 358.
kłmindr 358.
kngmeni 278.
knguṙ 358.
kndruk 172.
knikʿ 307.
knkuṙ 358.
knčitʿ (knjitʿ) 172.
knčitʿn 172.
knkʿem 307.
kštapanak 172.
kogi 461.
kokord 460.
kokordiłos 358.
kohak 173.
koh i nihorakan 57.
kołob 359.
kołomintr 358.
komit 359.
koms (komēs) 359.
koy 461.
koit 173.
koir 173.
kon 359.
kon(os) 359.
kondak 359.
konion 359.
konomos 359.
konkʿ 359.
konkʿeṙ 359.
koǫem 436.
kov 461.
kotak 173.
kotiuṙ 359.
kor 520.
korator 360.
koriun 461.
koroṙiōn 360.
ku 461.
kuz 269, 305.
kuš 173.
-kul 460.
kulibay 360.
kuluṙiay 360.
kunt(u)stabl 389.
kunǫ 389.
kuśt 173.
kupr 308.
kuṙaikʿ 269.
kutem 173.
kur 459.
kurapałat 358.
kokʿti 360.
kṙunk 461.
ktav 308.
ktav-i 308.
-at 308.
ktinkʿ 360.
kturkʿ 461.
ktrem 461.
ktroǫ 461.
krak 462.
kritis 360.
krcem 462.
krcum 462.
krkēs 360.
krčel 462.
krčtel 462.
krpak 173.
krpakapet 173.
krpakavor 173.
kšik = kauśik 173.
kauškakar 171, 174.

(*h* ʕ).

hab 280.
habnil 280.
hazar 174.
hazarapet 174, 512.
hazaravuzi 174.
haz, haziv 174, 462.
halacem 462.
halilē 279.
haluš 360.
hak-a- 462.
haṙbkʿ 308.
haṙika 360.
ham- 174.
hamaban 174.
hamabarbaṙ 174.
hamabun 175.
hamagoy 174.
hamagorc 174, 175.
hamagunak 175.
hamagund 175.
hamazaur 175.
hamazgi 175.
hamalur 176.
hamalsaran 176.
hamak 177.
hamakam 175.
hamakden 177.
hamakorois 176.

hamahair 175.
hamaharz (hamharz) 177.
hamahavasar 176.
hamamay 279.
hamamair 175.
hamain 176.
hamanman 176.
hamanšan 175.
hamašxarhakan 176.
hamašxarhik 175.
hamaspram 177.
hamaspran 178.
hamaspʿiuṙ 176.
hamaspʿiṙ 176.
hamatarac 176.
hamatohm 175.
hamatohmik 175.
hamar 178.
hamarjak 176.
hamarim 178.
hamarakar 171, 178.
hamaurēn 176.
hamapʿaḃ 175.
hambaṙnam 176, 428.
hambarjumn 176.
hambar 178.
hambar-ak 178.
-akapet 178.
-anoç 178.
-apan 178.
-em 178.
hambartak 178.
hamberem 176.
hamboiṙ (hamburem) 176.
hamemat 463.
hamhaureay 175.
hammaureay 175.
hamnšan 175.
hamširak 176.
hamozaker 171.
hayhoyem 178.
hayhoyutʿiun 178.
hair 463.
haiçem 418.
han 463.
hanapaz 463.
hangēt 176, 512.
hangitak 176.
hangoin 176.
hangunak 176.
handart 177, 463.
handartem 177.
handerj 140, 177.
handerjapet 179.
handēp 177.
handipim 177.
handēs 179.
handuržem 177.
hani 463.
hanik 463.
hančar 179.
hanutʿ 304.
hašiv 308.
hašvim 308.
hašt 179, 513.
haštadram 264.
haštim 179.
haštutʿiun 179.
haṙnēz 391.
hasak 464.
hasanem 464.
haseal 464.
hasu 464.
hasun 464.
hast 464.
hatanem 464.
hatavačaṙ 242.
harazat 180.
hartʿ 397.
harkanem 464.
harsn 464.
harç 464.
harçanem 464.
haç 465.
haçi 465.
hav 465.
havan 180.
havanim 465.
havtʿadram 264.
haut 468.
hauru 463, 477.
heg 309.
heg-em 309.
-enay 309.
hetʿanos 360.
hellēn 360.
hecan 465.
hekek-am 180.
-ankʿ 180.
-em 180.
helg 465.
helum 466.
henum 466, 520.
hejub 269.
heṙ 466.
heṙi 466.
het 466.
hetevak 466.
heti 466.
hetiot 466.
heresiōtaikʿ 361.
heretikos 361.
herisay 516.
heriun 467.
herk 467.
herkem 467.
heru 467.
hzaur 180.
hēn 180.
hin 467.
hing 467.
hingerord 467.
hisar 269.
hirik 351, 516.
hiuł 361.
hiułē 361.
hiułos 361.
hiupatos 361.
hiuperet 361.
hlu 180.
hmayeak 180, 513.
hmayem 180.
hmaikʿ 180, 513.
hmut 180.
hnar (pl. *hnarkʿ*) 181.
hnarim 181.
hngetasan 467.
hndibē 279.
ĥnoç 469.
hoc 468.
hoktember 367.

homazgi 175.
homazn 175.
homazoh 175.
homacin 175.
homakamut'iun 175.
homahair 175.
homanun 175.
homazer 175.
hoviv 468.
hot 468.
hotim 468.
hototim 468.
hort' 483.
hormay 361.
hu 468.
huert' 483.
hum 468.
hun 397, 468.
hunab (yunab) 271.
hunaṫhunar 269.
hur 469.
hurbak 181.
hpatak 180.
hpart 178, 180.
hřetor 362.
hřog 362.
hřōmayakan 362.
hražarem 181.
hražešt 181.
hrahang 182.
hrahangem 182.
hramayem 182.
hraman 182.
hramanatar 182, 183.
hramatar 182.
hrašazan 148.
hrašakert 183.
hrašaċartar 183.
hrašk' 183.
hravēr 183.
hravirem 183.
hrasax 183.
hreay 309.
hreštak 184.
hrovartak 184.
hrotiç (hrortiç) 184.
hrušak 185.

j (ձ).

jag 185.
jałk 469.
jałkem 469.
jain 469.
jaunem 469.
jauni 469.
jgem 469.
jeṫakert 168.
jeṙn 470.
jet 470.
jer 470.
jerbakal 470.
jev 469.
jēt' 309.
ji 470.
jit'eni 309.
jir 470.
jivt' 185, 310.
jiun 470.
jlem 471.
jmeṙn 470.
jmerem 470.
jmeroç 470.
joil 469.
ju 471.
jukn 471.
jri 470.

ł (ղ), modern *γ*.

łambar 351.
łek 310.
łekan 351.
γamar 265.
γanon 516.
γarikon 279.
γuran 278.

č (ճ).

čaluny 391.
čaxarak 186.
čaxarak-eay 186.
-*em* 186.
čaxr 186.
čaxr-em 186.
-*umn* 186.
čakat 186.
čakatim 186.
čakn 186.
čakndeł 186.
čambar 186.
čambarak 186.
čanaçem 456.
čanbak 187.
čandan 187.
čank (čang) 187.
čančačermak 190.
čaš 187.
čašaker 187.
čašem 187.
čašak 187.
čašakem 187.
čapuk 188.
čapron 390.
častel 391.
čatrak 188, 513.
čar 188.
čarak 188.
čarak-avor 188.
-*em* 188.
-*im* 188.
čarp 188.
čarpik 188.
čarpovin 188.
čartar 189.
čartuk 189.
čartuk'ar 189.
čem 189.
čem-akan 189.
-*aran* 189.
-*im* 189.
čemiš 189.
čermak 189.
čermakaji 189.
čšmarit 513.
čušan = *jušan* 516.
čuṙak 190.
črag 190.
čšš = *jauš* 270.
čššan = *jaušan* 270.

m (մ).

magałatʿ 310.
magałatʿeay 310.
magil 471.
magistrianos 362.
magistros 362.
magnit 362.
maz 310.
mazdakʿē 279.
mazdezn 190.
maztakʿē 362.
mažistros 362.
malem 471.
maxatʿ 310.
mac 471.
macanim 471.
macun 471.
makeɫon 363.
makoik 191.
mah 472.
mahik 94.
mahik 191.
mahikeɫǰiur 191.
mahr 270.
małap 270.
małtʿem 472.
mač (mančʿ) 191.
mam 191, 341.
mambar 270.
maidan 270.
mayis 367.
maipetʾ 69.
mair 472.
man 310.
mananay 310.
mananix 191.
mang (mank) 94, 191, 513.
mangał 311.
manganay 363.
mangɫion 363.
mandia 363.
maneak 363.
manišak 311.
manklav 363.
manklav-ik 363.
-it 363.
mannay 311.
manšur 270.
manuk 472.
manušak 191.
manr 472.
manragor 363.
maš 192.
mašaray 270, 311.
mašk 311.
maškaparčēn etc. 192.
matak 192.
matakaxaz 192.
matakpan 192.
matean 192.
(gundn) matean 192.
matenadaran 136.
matenik (gundn) 192.
matzim 472.
matutn 363.
matutak 192.
mar 192.
maraz 192.
maračaxt 192.
marg 193.
margaç 506.
margašišay 193.
(markʿašitay) 193.
margarit 363.
mard 472.
mardik 472.
mardasang 270.
marex 265.
marz 193.
marzangoš 193.
(marzgoš) 193.
marzavan 193.
marzikkʿ 193.
marzpan 193.
marzpanutʿiun 193.
marzpetʾ 69.
marzvan 193.
markeɫ 364.
markis 390.
marh 472.
maryikkʿ 193.
marmareay 364.
marmarion 364.
marmin 473.
mart 367, 473.
martnčʿim 473.
martiros 364.
martiuros 364.
mauru 472.
mauruk 476.
makʿs 311.
makʿsavor 311.
makʿsapet 311.
mglahot 311.
melan 364.
mexak 270.
mec 473.
mehean 194.
mehekani 194.
meheki 194.
mehevand 194.
meɫ (meɫkʿ) 473.
meɫančʿem 473.
meɫedi 364.
meɫiaris 364.
meɫilōtay 518.
meɫk 473.
meɫu 473.
meɫr 473.
meɫrapop 373.
menidos 364.
menkʿenay 365.
meranim 473.
meron 364.
mesedi 364.
mesia 364.
metałkʿ 365.
metakʿs 394.
metrapolit 365.
mer 474.
merhem 271.
merj 473.
mekʿ 474.
mekʿenay 365.
mzgitʿ 271.
mzkitʿ 271.
mēg 474.
mēz 474.
mēǰ 474.
mtʿxal 271.

mi 474.
miain 474.
mizem 474.
milon 365.
milōtē 365.
mimos 365.
miśt 194.
miorji 483.
mis 474.
mit (mitkʿ) 474.
mirabałanos 365.
miuŕenēs? 518.
miuŕon 364.
miusteŕion 365.
mlham 271.
mxem 475.
mcĭneaykʿ 311.
mkrat 271.
mławašē 312.
młon 365.
mnam 475.
mnas 365.
mŏkaport 196.
mŏmiś 279.
mŏtik 195.
mŏtnǰean 194.
mog 195.
mog-akan 195.
-em 195.
-utʿiun 195.
-pet 195.
mod 366.
mozi 475.
molox 366.
mološ 366.
*molozmay(małzmay)*196.
mom 196.
mom-akert 196.
-ełen 196.
momos 365.
moik 196.
monad 366.
monozon 366.
moŕanam 475.
*movan (handerjapet)*195.
movpet 195.
mor 394.
moreni 394.
mori 394.
moros 366.
morukʿ 476.
mubitan mubit 195.
muzavaray 279.
mux 475.
muxlazrax 279.
mukn 475.
mučak 196.
mun 476.
munǰ 476.
mušťari 265.
mušk 196.
mušk-erē 196.
(bēš)-mušk 196.
murhak 197.
murukʿ 476.
murt 197.
mŕmŕam 476.
mŕmŕim 476.
mskʿitʿ 271.
mtrak 312.
mrmŕim 476.
mrǰimn 476.
mrǰiun 476.
mrteni 197.
mrti 197

y (յ).

yazacoy 197.
yaz-em 197.
-im 197.
-umn 197.
yatʿ 312.
yakintʿ 366.
yakuntʿ 366.
yałem 414.
yamoir 312.
yangumanis 98.
yandiman 141.
yašt 197.
yaŕnem 477.
yasmik 198.
yaspis 366.
yatak 110
yatakem 110.
yargem 477.
yargi 477.
yargun 477.
yardarem 423.
yavaz 199.
yavanak 198.
yavēž 198.
yavēt 198.
yavērž 198.
yavitean 198.
yavitenaken 198.
yauray 477.
yełç 466.
yesan 477.
yet 466.
yetkar 198.
yišem 513.
yisun 477, 491.
yobelean 366.
yobelik 366.
yobelikʿ 367.
yobēlean 367.
yoiz 199.
y-oiž 215.
yovaz 199.
yovanak 198.
yuzem 199.
yulis 367.
yunap (hunab) 271.
yunis 367.
yunvar 367.
yuškaparik 199, 513.

n (ն).

-n 478.
nabałem 312.
nadrun 367.
naz-abanem 200.
-ankʿ 200.
-eli 200.
-elačem 200.
-im 200.
nazlay 271.
nazōreçi 312.
nal 271.

nalatʿ 271.
nax 200.
nax-agah 200.
-aduṙn 200.
-arar 514.
-ontʿaç 200.
-cin 200.
naxčirkʿ 200.
naxni 200.
naxust 200.
nacraçi 312.
načak 271.
namak 201, 220.
namak-ani 201.
-agir 201.
namam 279.
namēt 201.
namil 201.
nay i boyak 123.
naš 271.
naǰak 271.
na(s)tik 367.
nargēs (nergis) 201.
nard 272.
nardos 367.
narinǰ 271.
narka 367.
nart 272.
nav 201.
navaz 201.
nav-abek 201.
-ak 201.
-apet 201.
-avar 201.
-em 201.
-ord 201.
navakatikʿ 202.
navasard 202.
navtʿ 202.
nautʿi 479.
napʿak 203.
ndrun 367.
neard 478.
neł 478.
nełem 478.
nemasp 94.
nemṙoz (nmṙoǰ) 203.
neng 203.
net 478.
ner 368.
ner (nēr) 478.
nzar 203.
nžden 203.
nždehakiç 203.
niaz 105.
niaz-eçuçanem 105.
-utʿiun 105.
nizak 204.
nizak-akiç 204.
-avor 204.
nihar 203.
niš 204.
nist 478.
nirh 204.
nirh-em 204.
-umn 204.
nkan 204.
nkanak 204.
nkar 204.
nkar-akerp 204.
-akert 169, 204.
-em 204.
-ēn 204.
-iḑ 204.
nkun 205.
nhang 205.
nman 205.
nmanutʿiun 205.
nšan 205.
nšan-agir 206.
-agorc 206.
-akir 206.
-avor 206.
-em 206.
nšanak 206.
nšanakem 206.
nšavak 206.
nšavakem 206.
nšmar 206.
nšmar-ankʿ 206.
-em 206.
nštir 206.
nštrak 206.
noba(t) 272.
noxaz 207.
noč, noći 207.
nomismay 368.
nomos 368.
noyember 367.
nonofar 279.
nor 479.
norakert 202.
nu 479.
nvag 207.
nvagem 207.
nvēr 207.
nvirakapet 41.
nuki 369.
nuṙn 207.
nuszay 272.
npatak 207.
nparak 513.
nstim 207.
nōtʿi 479.
nōtar 368.
nōtos 368.

š (ʒ).

šabatʿ 312.
šabatʿanam 312.
šabley 273.
šalak 272, 516.
šalak-an 272.
-em 272.
šahanšah 207.
šahap 208.
šahapet 208.
šahaspram (šahspram) 209.
šahastan (šahstan) 209.
šahdanak 209.
šahekan 209.
šayekan 209.
šahēn 210.
šahokʿram 272.
šahndak 209.
šahbalutʿ 272.
šahrikʿ 210.
šałgam 210.
šatił 479.

šamam 272.
šambuš 210.
šambš-ankʿ 210.
-im 210.
-uťʿiun 210.
šamš-ankʿ 210.
-im 210.
-uťʿiun 210.
šams 265.
šamrtaçi 297.
šampʿur 313.
šand, šandi 479.
šantʿ, šantʿi 479.
šapik 211.
šapstan 211.
-šat 211.
šat 212.
šat-axaus 212.
-aǰur 212.
šatrvan 212.
šar 212, 313.
šarab 273.
šavašariun 213.
šavar 213.
šavič 313.
šapʿiťay 313.
šakʿar 213.
šbleɣ 273.
šeł 479.
šełim 479.
šert 480.
šepʿor 313.
šepʿoray 313.
šēn 213.
šēr 94.
šimšir 273.
šin-akan 213.
-ac 213.
-em 213.
-vac 213.
-uťʿiun 213.
šiš 214.
šišak 273.
širik 273.
šivankʿ 214.
šipʿor 313.
šipʿoray 313.
šlořos 368.
šťʿay 314.
šnal 480.
šnorh 214
šnorhem 214.
šnum 214.
šomin 273.
šoniz 273.
šukay 314.
šumray 273.
šun 480.
šušan 314.
šušmay 314.
šuštak 215.
šušpʿay 314.
šupʿay 314.
šukʿ 480.
špar 314.
šparankar 314.
šparim 314.
špet 215.
štap 215.
štapem 215.
štrpałang-kʿ 215.

o (*n*).

o 481.
oboťos 368.
ozni 481.
oťb 481.
oťbam 481.
oťimbias 368.
oťkoiz 273.
oťogomean 368.
oťompiad 368.
oťompiakan 368.
oťǰ 481.
omboťon 518.
omn 481.
oťž 215.
oǰ 481.
oǰil 482.
oř (oťkʿ) 482.
ořoganem 421.
oskivaravand 244.
oskr 482.
ost 482.
ostan 215.
ostanik 215.
ostatʔ 215.
ostikan 215.
ostrēos 369.
ostrikʿ 369.
ov 481.
ōaristēs 369.
ōkianos 369.
ōsannay 369.
otn 482.
or 481.
orar 369.
orb 482.
ortʿ 483.
ortʿi 518.
ortʿodokʿs 369.
oriz 369.
orc 483.
orcam 483.
orckam 483.
orcktam 483.
orǰ 483.
orǰi 483.
orǰat 483.
orm 483.
ormisk 369.
orpēs 230.
orǰil 482.
uťʿ 483.
užgin 215.
užeł 215.
uxt 216.
uxt-adruž 146.
uxtem 216.
uři 484.
unain 484.
uncay 369.
unki 369.
unkn 484.
uš 216.
ušadrem 216.
us 484.
usanim 484.
ustr 484.
utem 485.

urar 369.
urarn 369.
urbaṭ' 315.
op'itēs 369.
op'ṙand 390.
ok' 481, 502.
ok'taēdṙon 369.
ok'simeli 369.

ç̌ (ʒ).

ç̌ (neg.) 481.
ç̌aman 394.
ç̌ar 485.
ç̌avuš 517.
ç̌ogay 486.
ç̌or 485.
ç̌orek'- 485.
ç̌ork' 485.
ç̌u 485.
ç̌vaṙ 155.
ç̌vem 485.
ç̌uxay 273, 516.

p (*uy*).

paliun 369.
pakas 458.
paḥ (= *parḥ*) 217.
paḥ-em 217.
-est 217.
-im 217.
-k' 217.
pahak 217.
pahak Ćoray 218.
pahakapank' 218.
pahaker 171.
pahapan 217.
pahpan 217.
pahpanak 217.
pahrēz 274.
pahrak 218.
paṙatak 369.
paṙatit 369.
paṙatn 370.
paṙmakan 370.
payazat 219.
payazatem 219.
payik 220.
paiman 220.
paiman-em 220.
payusak 220.
paivasik 220.
paik'ar 220.
paik'arim 220.
-pan 221, 513.
-panak 221.
pandoki 370.
pant'er 370.
panir 221.
pankration 370.
panranam 221.
panruti 221.
paṙt-em 221.
paṙtgam 514.
paṙtpan 221.
paṙtpan-akk' 221.
-em 221.
-ut'iun 221.
pap 221, 341, 370.
papkay 315.
paṙabatos 370.
paṙav 221.
paṙav-akan 221.
-im 221.
-ordi 222.
-ut'iun 222.
paṙavatos 370.
paṙekimanos 370.
pas 217.
pasek' 370.
pastaṙ 222.
pastaṙ-akal 222.
-alir 222.
pask'a 371.
patagros 371.
pataxani 222.
patgam 222.
patgam-avor 222.
-avorim 222.
patgos? 223.
patgosapan 223.
paterazm 223.
paterazm-akan 223.
paterazm-akiç 223.
-ik 223.
-im 223.
patkandaran 223.
patker 224.
patčēn 224.
patmem 224.
patmučak 225.
patmučan 224.
patšač 225.
patšač-em 225.
patšgam (patšgamb) 225.
patškam (patškamb) 225.
patvast 226.
patvastem 226.
patvar 226. 514.
patvēr 226.
patuhas 226.
patsparan 226.
patspar-em 226.
-im 226.
patsparem 227.
patrast 227.
patrast-em 227.
patriark' 371.
patrik 371.
patrinǰ s. *badrinǰ* 274.
patroig 227.
patroik 227.
patruč s. *badruǰ* 274.
patručak 514.
paravand 227.
paravand-em 227.
paregautk' 227.
parz 514.
parz-em 514.
parik 228.
parkēn 228.
parḥ- = *paḥ-* 217.
parhak = *pahak* 218, 513.
parhakapank' = *pahakapank'* 218, 513.
parmayem 228.
pars 514.
part 228.
partak 229, 514.
part-akan 228.

part-apan 228.
-atĕr 228.
-avor 228.
partbašxi 229.
partem 228.
partĕz 229.
partiz-apan 229.
-ik 229.
-pan 229.
part-im 228.
-ikᶜ 228.
-kᶜ 228.
pakᶜsimat 371.
pekiuřis 372.
peɬagos 371.
pentaťłos 371.
pentekostē 372.
pet 229.
petutᶜiun 229.
peretut 372.
peroz(ot) 372.
peukē 372.
pēšaspik 230.
pēšopay 230.
pēs 230.
pēspēs 230.
pimeniay? 372.
pin, pinay 372.
pinnaspaseak 372.
pinǰ (pinǰ) 231, 397.
piš unim 231.
pisak 230.
pisakutᶜiun 230.
pitař-em 315.
-utᶜiun 315.
pitus 372.
piutᶜos 518.
piuřamoidēs 372.
piuřion 372.
piuramid 372.
plaiťel 390.
plakund 372.
plakuntragorc 372.
platan 373.
plembat 373.
plinj 231.
plnji 231.
plpeł 231.
plpił 231.
pnak 373.
pnakit 373.
pnčat 231.
pnčatem 231.
pńem 231.
pńum 231.
podiri 373.
polipod 373.
polovat 231.
polovatik 231.
polotay 315.
pompilos 373.
pořnik 373.
puetēs 373.
přestĕr 374.
přimikeř 374.
přoťes(mios) 374.
přoig 374.
přotin 374.
přotopap 370.
přotostrator 374.
přotofrŏndēs 374.
přŏsxumēn 374.
psak 232.
psakem 232.
ptełeay 374.
ptłi 374.
praktor 375.
praksavťoikᶜ 375.
prakkᶜ 315, 375.
pras 375.
prasi 375.
prast 375.
pretor 375.
princ 389.
prion 375.
pristē 375.
propositosutᶜiun 375.
prŏkᶜsimos 375.
pŏtřomn 375.

j (*ǰ*).

ǰatagov 232.
ǰatagov-em 232.
ǰatagov-utᶜiun 232.
ǰatuk 232.
ǰavitean 198.
ǰaušan 270.
ǰeřnum 486.
ǰer 486.
ǰeranim 486.
ǰerin 486.
ǰerm 486.
ǰermanam 486.
ǰermn 486.
ǰil (ǰił) 486.
ǰihangir 275.
ǰhut 279.
ǰnarak 232.
ǰok 232, 514.
ǰuab (ǰvab) 275.
ǰullab 279.
ǰulhak 233.
ǰuxtak 233.
ǰumlay 516.
ǰušan 516.
ǰŏhar 275.
ǰŏšan 270.

ř (*ŕ*).

řabbi 375.
řabbuni 376.
řabunay 315.
řazm 233.
řazm-ahat 233.
-ik 233.
řaka 376.
řah 233.
řahan 275.
řahviray 233, 247.
řam 233.
řamik 233.
řamikspas 233.
řamk-akan 233.
-apet 233.
-utᶜiun 233.
řay 275.
řat 233, 514.
řatinēč (řatinǟǰ) 275.
řakᶜia 376.

ṙehan 275.
ṙemon 275.
ṙetin 376.
ṙngunkʿ 486.
ṙimon 275.
ṙitdi 264.
ṙngunkʿ 486.
ṙoćik 234.
ṙośnakan 234.
ṙoṙnutʿiun 234.
ṙot 234.
ṙub 275.
ṙumb 275.
ṙupʿ 275.
ṙšna 275.

s (u).

-s 487.
sa 487.
saba 316.
sabiťay 376.
sabṙ 276.
sadab 276.
sal 487.
salay 276.
salixay 279.
salon 376.
saxteal 234, 514.
sak 234.
sakamoni 279, 376.
sakerkʿ 376.
sakur 316.
sakṙ 276.
sakr 316.
sakravor 316.
sahman 235.
sahmanem 235.
sahr 517.
saťamandr 376.
saťar 235, 514.
saťavart 235.
saťavart-avor 235.
-eal 235.
saťmos 376.
sametikʿ 488.
samikʿ 488.
samitʿ 236.
samoir 236.
samureni 236.
saizel 391.
sandr (santr) 488.
sapat 236.
sapatak 236.
saṙn 488.
saṙnamanikʿ 488.
saṙnum 488.
saṙčim 488.
saṙuçanem 488.
sast 488.
sast-em 488.
-ik 488.
satak 236.
satakem 110.
satanay 316.
sater 377.
satirakan 377.
saton 377.
satrap 208, 377.
satrapeť? 208.
-sar 236.
sar 489.
saratan 276.
-sard 236.
sard 489.
sardion 377.
saroy 237.
sarupʿartʿay 276.
sarkʿulay 276, 377.
savan 377, 518.
savda 279.
sapʿasut 377.
sapʿaray 276.
sapʿṙay 276.
sapʿṙem 316.
sakʿulay 276, 377.
seav 489.
sebastos 377.
sebastē 377.
sebeni 377.
sel 378.
selas 378.
selin 378.
sekundikuť 378.
seťak 378.
seťan 316.
semagir 378.
semiar 378.
senator 378.
sengelos 378.
sepean 378.
september 367.
seṙn 316.
sēr 490.
səvin 394.
səvnavor 394.
sig 237.
sigel 378.
sigť 378.
signon 237.
sikarean 378.
sikť 378.
siťign 379.
simēs 379.
simindr 379.
sin 490.
sin (sinj) 276.
sing 237.
sinkťitikos 380.
sinteknos 379.
sipē 378.
sisern 490.
sitť 379.
sir 390.
siravarg 237.
siray 379.
sirt 490.
sirkʿänjiubin 279.
siuťobay 379.
siun 490.
siunbolon 379.
siunikʿosakan 379.
siunkťitos 379.
siunhodos 380.
sikʿ 316.
sxal 490.
sxal-ak 490.
-akan 490.
-ankʿ 490.
-em 490.
-im 490.

skarós 518.
skavařak 237.
skeptor 380.
skesur 491.
skesrair 491.
sketsay 380.
skizbn 520.
skiptos 380.
skiutał 380.
skutł 380.
sksanim 520.
smbak 237.
smbul 277.
smpatak 238.
sngoir 238.
sngrvēł (snkrvił) 238.
sndon 380.
snduk 277.
sndus 238, 515.
soler 518.
sox 238.
soxak 238.
soči 238.
sonič 273.
sonobri 277.
sos 380.
sug 491.
svin 394.
svinavor 394.
sulem 239.
sułem 239.
sułłem 239.
sumbul 277.
sun 491.
sunatʿem 517.
svnak 394.
svnavor 394.
svni 394.
suser 316.
sut 492.
surat al bakara 278.
surb 492.
surinǰan 277.
sopʿestēs 380.
sopʿer 317.
spatʿar 380.
spah 239.
spay 239.
spay-azaur 239.
-akoit 239.
-apet 239.
-asalar 239.
spanax 277.
spand 277.
spał 239.
spał-azēn 239.
-em 239.
-spuł 239.
spas 492..
spasalar 239.
spas-avor 492.
-em 492.
-ik 239.
spar 108.
sparak 277.
spar-akir 109.
-apʿak 109.
sparapet 240.
sparapetutʿiun 240.
spełani 381.
spetapʿaŕ 240.
spitak 240.
spitapʿaŕ 240.
spudēkʿ 381.
spuž-em 240.
-umn 240.
spung 381.
srnak 316.
srnapan 494.
stadion 381.
stahak 249.
stambak 240.
stambak-em 240.
-utʿiun 240.
stamokʿ 381.
stamokʿs 381.
-stan 241.
stanam 492.
staškn 241.
stakʿtikē 241.
steln 492.
sterd 493.
sterǰ 492.
sterǰanam 492.
steplin 381.
stēp 493.
stin 493.
stipem 493.
stiurak 381.
stikʿ 381.
stikʿēron 381.
stikʿs 381.
stikʿs-em 381.
stndi 437.
stndiaç 493.
stntu 493.
stołogikʿ 381.
stom 382.
stoman 382.
stoya 382.
stoyikean 382.
storoveni 382.
stvar 493.
stvaranam 493.
stŕōbilos 382.
stŕōbiuł 382.
stratelat 382.
strobołon 382.
strom 382.
srah 241.
srahak 241.
srbazan 148.
srbem 492.
sring 382.
srobēkʿ 320.
srunkn 494.
srunkʿ 493.
srsk-em 241, 494.
-umn 241.
srkʿnǰubin 279.
spʿeŕ 382.
spʿiŕ 494.
spʿiŕkʿ 494.
spʿiuł 494.
spʿiułkʿ 494.
spʿiurid 382.
spʿłem 494.
skʿasterič 518.
skʿem 518.
skʿinos 518.
skʿołastikos 518.

v (վ).

vagr 242.
vaz-em 242.
vazvazem 242.
vazkʿ 242.
vaťsun 491, 495.
vahan 242.
vahan-ak 242.
-akir 242.
-avor 242.
vałar 382.
vačaṙ 242.
vačaṙ-akan 242.
-em 242.
-ik 242.
vairag 411.
vang 243.
vanem 243, 494.
vank 243.
vaǯr 243.
vaṙ 243, 494.
vaṙ-em 494.
-im 494.
vasn 494.
vat 243.
vat-abaxt 243.
-abaxtik 243.
-abastik 243.
-axtarak 243.
-axrat 243.
-akerp 243.
-anam 243.
-anǰan 243.
-asirt 243.
-em 243.
-tʿar 243.
-tʿaragoin 243.
-tʿarem 243.
-tʿarutʿiun 243.
-tohmak 243.
-tohmik 243.
varaz 244.
varaz-agir 244.
-akerp 244.
varapan 244.
varapanakkʿ 244.
varavand 244.
varavandaspas 244.
vard 244.
varz 244.
varǯ 245.
varǯ-em 245.
varj 245, 515.
varjak 245.
varj-im 245.
-kan 245.
varngeni 245.
varšamak 245.
varšamakapat 245.
varung 245.
vars (varskʿ) 246.
varsak 246.
vars-akal 246.
-am 246.
-aviray 246, 247.
-avor 246.
varrak 94.
varkʿay 383.
vaver 100.
vaverakan 100.
veh 246.
veh-agoin 246.
-akan 246.
vełar 383.
veštasan 495.
ver 495.
veç 495.
vzean 150.
vzenak 150.
vzenk-em 150, 512.
-im 150, 512.
vzurk 246.
vzruk 246.
vēš 246.
vēm 247.
vign 383.
višap 247.
vičak 247, 515.
vin 247.
višt 247, 515.
viram 247.
vkay 248.
vkandem 248.
včar 248.
včarem 248.
včit 248.
včit 248.
vnas 248.
vnas-akar 171, 248.
vštanam 247.
vorē(as) 383.
vstah 249.
vstahanam 249.
vtak 249.
vtang 249.
vtangem 249.
vtaṙ 249, 250.
vtaṙapah 250.
vtar 250.
vtar-ak 250.
-akan 250.
-anǰem 250.
-andi 250.
-em 250.
vrēp 250.
vrip-ak 250.
-akan 250.
-im 250, 515.
vrnǰem 495.

t (տ).

t- 495.
tagr 496.
tal 496.
taxt 250.
taxtak 250.
tak 250.
takaṙ 251.
takaṙapet 251.
taṙand 383.
tačar 251, 515.
tačarapet 251.
tačkinak 515.
tam 496.
taigr 496.
tanikʿ 498.
tanutēr 498.
tanǰankʿ 251.
tanǰem 251.

taśacoy 251.
taśem 251.
taśt 251.
taśtak 252.
taśtavor 251.
tap 252.
tapagin 252.
tapak 252.
tapakem 252.
tapanam 252.
tapast 252.
tapastak 252.
tapar 252.
tapeł 383.
tapim 252.
taṙałan 383.
taṙex 383, 511, 518.
tasn 496.
tastak 116, 250.
tatrak 395.
tar 496.
taraz 252.
tarazagorc 252.
tarazuk 94.
taraparhak 218.
tarapʿ 497.
tarmal 317.
tarmalak (tarmałak) 317.
tartaros 383.
taułʿ 254.
tavił 252.
takʿsat 384.
tgēt 495.
teleti 384.
teli 497.
teṙ 497.
teṙem 497.
tes 497.
tes-ak 497.
-anem 497.
-il 497.
tetr 384.
tetrak 384.
tetraskeł 384.
terev 317.
tevem 497.
*tevtʿidēsk*ʿ 384.
tēg 253.
tĕ-gin 142.
-goh 142.
-goin 142.
tiz 497.
tiṫm 498.
tip 384.
tiṫ 498.
titłos 384.
tiradruž 146.
tiv 498.
tiupʿon 384.
tipʿtikon 384.
tkar 166, 495.
tłay 317.
tokosikʿ 384.
tohm 253.
tohm-akankʿ 253.
-akiç 253.
-atʿivkʿ 253.
-ik 253.
tomar 384.
toms 385.
tomsak 385.
toṙž 253.
tubi 385.
tugan 253.
tuganim 253.
tveal 496.
tuž-em 253.
-im 253.
tuyray 277.
tun 498.
tutakʿ 264.
turkʿ 496.
tokʿsakan 385.
tpazion 385.
tparan 384.
tpavorem 384.
triton 385.
trnavor 497.
trmaj 264.
trapiz 385.
trapizit 385.
tribun 385.
trigon 385.
triĕr 385.
triułon 385.
trmēs 385.
trokʿos 361.
trokʿilos 385.
trtum 498.
tōtʿ 254.

r (ր).

rabun 376.
rabun-abar 376.
-akan 376.
-apet 376.
-em 376.
ravdos 386.
ropē 386.

ç (ց).

ç 499.
çax 499.
çamakʿ 499.
çelum 499.
çeç 317.
çin 499.
çiç 317.
çup 499.
çṙuk 499.
çtim 500.
ççem 317.

p̂ (փ).

pʿagros 386.
pʿadam 254.
pʿatʿerak 254.
pʿatʿerakim 254.
pʿalkon 386.
pʿak 500.
pʿakeln 386.
pʿałang 386.
pʿałangamuṫk 254.
pʿałarik 386.
pʿałłos 386.
pʿałpʿałim 500.
pʿałpʿim 500.
pʿailakn 414, 500.

pʿailem 500.
pʿailun 500.
pʿaitakert 169.
pʿandam 254.
pʿandiṙ 395.
pʿandiṙn 395.
pʿandṙnahar 395.
pʿašaman 254.
pʿaṙkʿ 254.
pʿarat 494.
pʿargast 254.
pʿard 278.
pʿarda 278.
pʿartʿam 254.
pʿartʿam-anam 254.
-*açuçanem* 254.
pʿarvaz 255.
pʿarsax 183.
pʿartay 278.
pʿegenay 317.
pʿet 500.
pʿetur 500.
pʿetrvar 367.
pʿerpʿeran 256.
pʿilak 386.
pʿilisopʿay 317.
pʿilisopʿay-akan 317.
-*el* 318.
-*utʿiwn* 318.
pʿilisopʿos 386.
pʿilon 386.
pʿiṙ 255.
pʿiči 397, 501.
pʿiwłakē 387.
pʿiwriṅ 382.
pʿlanim 501.
pʿluzanem 501.
pʿluçanem 501.
pʿxr-an 501.
-*em* 501.
pʿṙ-apan 255.
-*apet* 255.
pʿṙišt 318.
pʿṙštaçi 318.
pʿṙomos 387.
pʿṙoskr 255.
pʿṙoskreay 255.
pʿnčel 502.
pʿšit 255.
pʿštipan 255.
pʿšr-ankʿ 501.
-*em* 501.
-*im* 501.
pʿok 387.
pʿoṙ 387.
pʿoitʿ 501.
pʿoši 501.
pʿošiš 256.
pʿos 387.
pʿosuṙa 387.
pʿutʿam 501.
pʿul 501.
pʿuxr 501.
pʿuštipan 255.
pʿuṙn 387.
pʿut 256.
pʿurkan 278.
pʿursiṅn 256.
pʿukʿ 256, 502.
pʿčem 256, 501.
pʿṙenit 387.
pʿṙnkam 502.
pʿṙnčem 502.
pʿsalmos 377.
pʿsałt 377.
pʿsenas 387.
pʿsiatʿ 387.
pʿsolos 387.
pʿtem 256.
pʿtim 256.
pʿrzund 278.
pʿrk-ankʿ 318.
-*em* 318.
pʿrpʿrem 278.
pʿkʿam 256, 501.

f (ֆ modern).

faranǰamušk 254.
fort 483.
fuertʿ 483.
fulan 517.

K (ք).

kʿac 397.
kʿahanay 318.
kʿahrībar 263.
kʿałakʿ 318.
kʿałban 387.
kʿałd-eay 318.
-*ēakan* 318.
-*ēaçi* 318.
kʿałkos 388.
kʿałç 502.
kʿałç-u 502.
-*r* 502.
kʿan 502.
kʿandak 256, 515.
kʿandak-agorc 256.
-*agorci* 256.
-*em* 256, 515.
kʿanduk 256.
kʿankʿar 319.
kʿašem 257.
kʿaškēn 257.
kʿaškʿ 257, 515.
kʿaštik 257.
kʿaṙ- 503.
kʿaṙasun 503.
kʿatak 48, 53 Anm.
kʿaradr 388.
kʿarak 388.
kʿarakert 169.
kʿarannux 510.
kʿaraus 167.
kʿarmarçank 270.
kʿarmṙçank 260.
kʿarš 257.
kʿaršem 257.
kʿaroz 319.
kʿarozem 319.
kʿaruba 515.
kʿart 388.
kʿartēz 388.
kʿartēs 388.
kʿartułar 388.
kʿarkʿašam? 205.
kʿavdeay 318.
kʿavdēutʿiwn 319.

k'aus 320.
k'ap'ur 257.
k'ak'ar 319.
k'ak'um 278.
k'ez 504.
k'emuxt 257.
k'emxtapat 257.
k'eni 503.
k'eri 504.
k'erakan 503.
k'erem 503.
k'ēn 257.
k'ēš 258.
k'ēšakarkat 258.
k'ťan 278, 308, 516.
k'ťanaxgest 516.
k'it' 391.
k'itos 388.
k'imeŕ 388.
k'imeŕon 388.
k'imia 388.
k'in-axndir 257.
-am 257.
-ayoiz 257.
k'in-anam 257.
-avor 257.
k'iç 278.
k'irtn 503.
k'cink' 504.
k'min 278.
k'nar 319.
k'narahar 319.
k'o 504.
k'oir 504.
k'oŕ 388.
k'orem 503.
k'orepiskopos 388.
k'uzay 389.
k'umait' 278.
k'un 504.
k'unem 504.
k'uŕnay 319.
k'uŕak 258, 515.
k'usit'ay 319.
k'ust 258.
k'uray 319.
k'urakan 504.
k'urj 258.
k'urm 320.
k'sak 258.
k'san 504.
k'sest 389.
k'sip'iē 389.
k'ristoneay 389.
k'ristosakan 389.
k'riusoprasos 389.
k'robēk' 320.
k'ronikon 389.
k'rsamn 319.
k'rtikar 259.
k'rk'um 320.
k'ōš 320.

ó (*o*).

ółarak 259.
ółindr 259.
ółnan 259, 515.
ótarit (*ódarid*) 265.

Die übrigen Wörter mit *ó-* s. unter *au-*.

II. Verzeichniss[1]) der nichtarmenischen Wörter des fünften Theiles (p. 411—504).

1. Sanskrit.

a- (Neg.) 419.
a- (Augm.) 441.
ąsa- 484.
ąhati- 448.
ąhas- 420.
ąhiti- 448.
ąhú- 420.
áṅgāra- 412.
áććhā 499.
aǰá- 417.
aǰá- 417.
áǰāmi 412.
aǰína- 417.
añj 426.
ádmi 485.
adhás 447.
ádhi 447.
an- (Neg.) 419.
aná- 478.
antra- 447.
ápāka- 462.
ápāñć 462.
ápi 445.
abhrá- 417.
ámatra- 416.
ámbhas- 417.
arká- 443.
arghá- 477.
arh 477.
ávi- 468.
aç 464.
áçri- 421.
aśṭáu 483.
ásthi 482.
ásmi 442.
ásrk 424.
ahám 442.
áhi 450.
ākhana- 413.

1) Für die Anfertigung dieses Verzeichnisses bin ich Herrn stud. phil. Josef Karst aus Lothringen zu lebhaftem Danke verpflichtet.

ākhanika- 413.
neuind. *āṭā* 414.
āṭā 419.
āntrá- 447.
āplu 454.
āmá- 468.
ārdrá- 415.
iṫčháti 418.
iṫčhā 418.
iyarti 441.
īrmá-s 425.
iṫyati 484.
udaká- 434.
udán- 434.
uraṇa- 432.
ūná- 484.
ūrmí- 435.
úrṇā 434.
ṛk 443.
ṛkšas 425.
ṛjipyá- 424.
ṛtá- 423.
ṛtávan- 423.
ṛṇóti 477.
ṛšabhá- 417.
ka- 481.
kakh 455.
kart 462.
karpara- 458.
kiṁčid 450.
kim 450.
ku- 481.
kuṇi- 457.
kūlayati 462.
kšāmá- 499.
kšupa- 499.
kšúmpa- 499.
khanaka- 413.
khani 413.
khála- 457.
-gara- 460.
gala- 460.
gávya- 461.
gavyá- 461.
gāúš 461.
girati 460.
gilati 460.
gūtha- 461.
gnā- 460.
grávan- 444.
ghaná- 431.
gharmá- 486.
ghāta- 431.
ghṛṇá- 486.
ghṛ́ṇi- 486.
-ča 502.
čaívāras 485.
čandrá- 479.
čar 441.
čyávatē 485.
čyuti- 485.
čhid 500.
jan (janati) 456.
jánas- 456.
jáni- 460.
jániman- 456.
jánī- 460.
járant- 456.
jātá- 456.
-jāni- 460.
jānu- 457.
jihvā́ 452.
jīvá- 459.
jīvati 459.
jīvátu- 459.
jīvitá- 459.
jñā (jānāti) 456.
jñātá- 456.
jñāti- 456.
jñubádh- 457.
tañč 448.
tám 437.
tala- 497.
tirás 496.
turíya- 502.
tuvám 440, 504.
trṣṭá- 442.
tṛ́ṣṇā- 442.
tṛ́ṣyati 442, 448.
tráyas 444.
tras 443.
tvám 440, 504.
dadárša 497.
dádāmi 496.
dádhāti 439.
dán (dant-) 422.
dán (pátir dan) 498.
dánta- 422.
dabh 438.
dam- 498.
dáma- 498.
dáša 496.
dah 437.
divasa- 498.
dívā 498.
dur- (dvār-) 440.
duš- (dur-) 495.
duhitár- 440.
dēvár- 496.
dōhí- 439.
dyāúš 498.
drapsá- 497.
dvā́, dvāú 445.
dvār- (dur-) 440.
dhāyati 437.
dhū (dhūnṓti) 438.
nakhá- 471.
nadá- 478.
náva 450.
náva- 479.
návya- 479.
nā́ma 420.
nikṛ́dati 478.
nīḍá- 478.
paǰrá- 468.
páñča 467.
pañčāçát- 477.
pátatra- 500.
páttra- 500.
pād- 482.
padá- 466.
pánthās 468.
pára- 466.
parás 466.
pariṡvakta- 504.
parut 467.
parǰánya- 445.
palitá- 412.
pastia- 464.
pā 'schützen' 468.
pā 'trinken' 447.

pā̆su- 501.
pāyú- 468.
pitrvya- 477.
pitā́ (pitar-) 463.
píbāmi 447.
pū́ti- 468.
pū́ya- 468.
pū́yati 468.
prččháti 464.
prččhā- 464.
pŕt 466.
prthú- 451.
prthuka- 483.
prštá-m 443.
prátkatē 451.
prátkas- 451.
praçná- 464.
prā 452.
phalgú- 500.
phálguna- 500.
barhis 428.
bā̆hiṣṭha- 426.
bā̆hīyas- 426.
bahú- 426.
bahulá- 426.
bukka- 430.
budhná- 431.
brhánt- 428.
bhaṅga- 429.
bhañj 429.
bhárāmi 429.
bhārá- 429.
bhuj 430.
bhṓga- 430.
bhōjana- 430.
bhōjayati 430.
bhrā́tar- 441.
bhrī 427.
ma- 474.
manāk 472.
márta- 472.
mardh 473.
márman- 473.
mástu- 472.
mā́ 474.
mā̆çá- 474.
mātā́ (mātar-) 472.
mās- 417.
mū́ka- 476.
mūš- 475.
mūša- 475.
mūšaka- 475.
mū́šikā- 475.
mrtyú- 472.
mrdú- 473.
mrš 475.
mēghá- 474.
mēha- 474.
mḗhati 474.
mriyátē 473.
yákrt 452.
yātar- 478.
yugám 454.
yuṣma- 470.
yūyám 470.
rā̆hatē 422.
rā̆has- 422.
rā̆hya- 422.
raghú- 422.
raṅgatá- 424.
rā́jas- 443.
ravi- 424.
rā 451.
ric 455.
rih 452.
rukšá- 453.
ruč 453.
rúçant- 453.
rōka- 453.
laghú- 422.
likšā 482.
lih 452.
lōpāçá- 415.
vač 436.
vamrá- 476.
vamrī́- 476.
váršiṣṭha- 495.
váršiyas 495.
várṣman- 495.
vā̆layati 435.
valmī́ka- 476.
vaç 495.
vas 446.
vásati 436.
vasatí- 436.
vasantá- 432.
vasarhá 433.
vastu- 436.
vástra- 446.
vasná- 434.
vasnayāmi 434.
vā́stu- 436.
vįçatí- 504.
vid 437.
vŕka- 431.
vḗda 435.
-çat 491.
çámyā- 488.
çárīra- 479.
çā́khā- 499.
çāna- 477.
çās (çiš) 489.
çāstár- 489.
çāsti- 489.
çíras- 489.
çīlā- 487.
çiçira- 488.
çišti- 489.
çīla- 490.
çubhrá- 492.
çṓka- 491.
çmáçru- 476.
çyāvá- 489.
çyēná- 499.
çri 451.
çru 453.
çruš 453.
çrušti- 453.
çváçura- 491.
çvaçrú- 491.
çvá 480.
šaṭ 495.
šōḍaça 495.
šṭhīvāmi 449.
sána- 467.
sanaká- 467.
sánā (sanát) 463.
sanātána 463.
saṁdhrta- 463.
saptá 440.
(sápta? 520).

sama- 416.
sámā- 416.
sárva- 481.
savyá- 414.
sasyá- 465.
sphá- 450.
srj 425, 446.
skhal 490.
skhalana- 490.
stána- 493.
star- 421.
starí- 493.
sthávira- 493.
sthūrá- 493.
sthūla- 493.
snāyu- 478.
snāvan- 478.
snušā 479.
spáç- 492.
sphur 500.
sphuliṅga- 500.
srávati 420.
sruti- 420.
srōtas- 420.
svañj 503.
svápna- 504.
svara- 503.
svásar- 504.
svēda- 503.
hati- 431.
-hatyá- 431.
hátha- 431.
had 470.
hánū- 456.
hánti 431.
hánmi 446.
háya- 470.
hárśatē 432.
hala- 471.
háva- 469.
hávana- ('Anrufung') 469.
hávana- ('Opferung') 469.
havis- 469.
hárdi 490.
himá- 470.
himā 470.
hu 469.
hū 469.
hrd- 490.
hṛdaya- 490.
hršyati 432.
hēman 470.
hēmantá- 470.
hōtar- 469.
hōtrá- 469.
hvā 469.

2. Iranisch.

A. Avestisch (Zend und Gathadialect).

a- 419.
aipi 445.
aoθra- 411.
ātar- 418.
avra- 417.
an- 419.
ana (instr.) 478.
av 412.
avakana- 413.
arəšaiti 477.
arəšah- 477.
arəma- 425.
arəša- 425.
arša 417.
aša- ('gemahlen') 414.
aša- 423.
ašavan- 423.
ašta 483.
ašnaoiti 464.
asčiu- 482.
ast- 482.
aži- 450.
azāmi 412.
azəm 442.
ahmi 442.
āxtūirīm 503.
ərəzata- 424.
ərəzi 483.
ərəzifya- 424.
ərəzifyōparəna- 425.
ąiθyǎ (acc. pl.) 419.
ązah- 420.
irič 455.
izaena- 417.
isaiti 418.
īzaena- 417.
upamąnayən 475.
uši 484.
uzdaeza- 439.
ūna- 484.
kan 413.
karəta- 462.
kart 462.
kasu- 458.
gaoya- 461.
-gara- 460.
garah- 460.
garəma- 486.
gāuš 461.
gāvya- 461.
gənā- 460.
gūθa- 461.
xᵛaeda- 503.
xᵛafna- 504.
xᵛaŋhar- 504.
xᵛarəšišta- 502.
xᵛasura- 491.
xšvaš 495.
γnā- 460.
-ča 502.
čaθwārō 485.
čiš 450.
ǰainti 432.
ǰəni- 460.
ǰyāiti- 459.
ǰyātōuš 459.
ǰyōtūm 459.
taxma- 448.
tančišta- 448.
tarō 496.
taršna- 442, 448.
təm 437.

tərəsaiti 443.
tąšyå (comp.) 448.
tū, tvēm 440.
tūirya- 503.
tūm 440. .
daenu- 437.
daδāiti 439.
daδąmi 496.
daδ 438.
dantan- 422.
dam- 498.
dasa 496.
dādarəsa 497.
dəmūna- 498.
diz 439.
dugədar- 440.
duyδar- 440.
duš-, duž- 495.
dvarəm (acc.) 440.
θwąm 504.
θrāyō 444.
paitišhahya- 465.
pairidaeza- 439.
pairišx^{v}axta- 504.
paouruša- 520.
pāδ- 482.
paδəm 466.
pančа 467.
pančāsat- 477.
panta 468.
pantå 468.
parō 466.
paršti- 443.
pāθra- 468.
pāδa- 482.
pāyu- 468.
pərəsaiti 464.
pąsnu 501.
pita 463.
pūiti- 468.
ptā 463.
barāmi 429.
barəzah- 428.
barəziš 428.
bā 428.
bərəzi- 428.
bąšnu- 426.
bązah- 426.
buna- 430.
buzya- 430.
būza- 430.
brātar- 441.
brōiθra- 427.
fraθah- 451.
frašna- 464.
frazainti- 456.
frēna- 452.
fštāna- 493.
nava 450,
nava- 479.
nąma 420.
niśhiδaiti 478.
nmāna- 498.
ma- 474.
maeya- 474.
maesman- 474.
maeza- 474.
maezaiti 474.
maoiri 476.
marəta- 472.
mašya- 472.
mā 474.
māta 472.
mərəθyu- 472.
må 417.
niryeite 473.
yākarə 452.
yūš 470.
yūšma- 470.
yūžəm 470.
vaedā 435.
vaeδa 435.
vač 436.
vaŋri 432.
vaŋh 446.
vaŋhaiti 436.
varəza- 437.
vasah- 495.
vastra- 446.
vasna 494.
vasmi 495.
vərəzyeiti 436.
vəhrka- 431.
vindaiti 437.
vīsaiti 504.
raoxšna- 453.
raočah- 453.
rənjaiti 422.
rənjataspa- 422.
rənjišta- 422.
rənjyō 422.
rəvī- 422.
riz 452.
šavaitē 485.
šusaṭ (ipf.) 485.
šūta- 485.
šyaoθna- 485.
saena- 499.
-sat- 491.
sarah- 489.
sarəta- 488.
sāstar- 489.
sid 500.
simā- 488.
simōiθrā- 488.
stavah- 493,
star- 421.
stūi- 493.
stvi- 493.
spas- 492.
spasyeiti 492.
spā 480.
snāvarə 478.
syāva- 489.
srasč 494.
sru 453.
sruš 453.
srūta- 453.
žnūm (acc.) 457.
zaotar- 469.
zaoθrā- 469.
zaδah- 470.
zan 456.
zayana- 470.
zayeitē 456.
zavana- 469.
zarəδaya- 490.
zāta- 456.
zərəd- 490.
zərəδaya- 490.
zima- 470.

zīzanāṭ 456.
zū 469.
zbā 469.
zyđ 470.
haurva- 481.
hapta 445.
hana (hanā-) 463, 467.
hanō 467.
hankana- 413.
ham- 416.
hama 416.
hasna- 416.
hamō 416.
hava- 451.
havya- 414.
harəz 425, 446.
hahya- 465.

B. Die übrigen iranischen Sprachen.

ap. *a-* 419.
np. *abr* 417.
ap. *adā* 439.
ap. *adadā* 439.
ap. *adam* 442.
ap. *adānā* 456.
np. *āđar* 418.
np. *āftāba* 448, 520.
osset. *aik'* 471.
osset. *almarɣn* 425.
np. *am* 442.
ap. *amānaya* 475.
ap. *amiy* 442.
ap. *amriyatā* (imp.) 473.
ap. *an-* 419.
afgh. *anā* 463.
np. *angišt* 412.
kurd. *ār* 418.
osset. *ard* 443.
np. *ārd* 414.
osset *ary* 477.
np. *arǰ* 477.
osset. *arm* 425.
osset. *ärmärin* 425.
np. *ārōy* 483.
osset. *ars* 425.
osset. *art'* 418.
bal. *ārt* 414.
ap. *arta-* 423.
osset. *arw* 417.
ap. *ἀργιφος* 425.
np. *arz* 477.
bal. *ās* 418.
ap. *aśiyavam* (ipf.) 485.
np. *ātaš* 418.
phl. *ātur* 418.
kurd. *āūr* 418.
jūd. pers. *awāz* 462.
osset. *äwrag* 417.
osset. *äwray* 417.
phl. *azak* 417.
np. *bahā* 434.
np. *bahār* 432.
np. *bar* 429.
np. *bār* 429.
np. *barra* 432.
np. *barz (varz)* 436.
osset. *bärzond* 428.
osset. *baz* 428.
bal. *bāz* 426.
np. *bāz* 462.
np. *bēl* 427.
np. *birādar* 442.
np. *bīst* 504.
ap. *brātar-* 441.
np. *buland* 428.
np. *būm* 430.
np. *bun* 430.
np. *burīdan* 427.
np. *burz* 428.
np. *buz* 430.
np. *buza* 430.
np. *buzīča* 430.
osset. *çäun* 485.
waxī *čauam* 485.
osset. *çɣd* 485.
kurd. *čun* 485.
np. *dāy* 437.
np. *dah* 496.
kurd. *daīn* 437.
np. *dānam* 456.
np. *dandān* 422.
np. *dar* 440.
np. *dard* 498.
phl. *dart* 498.
np. *dāya* 437.
osset. *däyun, düin* 437.
kurd. *dēɣk* 437.
ap. *didā-* 439.
np. *dil* 490.
np. *diz (dēz)* 439.
osset. *du (dɣ)* 440.
ap. *duvarayā* 440.
np. *duxt* 440.
np. *duxtar* 440.
osset. *fäd* 466.
osset. *fadun (fädun)* 464.
osset. *fändag (fändäg)* 469.
osset. *farā* 467.
osset. *faron* 467.
osset. *fɣd* 463.
osset. *fidü* 463.
np. *galū* 460.
afgh. *γāṛa* 460.
np. *garm* 486.
afgh. *γarma* 486.
np. *garmā* 486.
afgh. *γārmą* 486.
np. *gaštan* 461.
np. *gāv* 461.
np. *gāz* 461.
np. *gazīdan* 461.
bal. *gīδ* 461.
kurd. *gū* 461.
np. *gūh* 461.
afgh. *γul* 461.
np. *gulū* 460.
np. *gurēztan* 455.
np. *gurg* 431.
np. *gusistan* 500.
np. *haft* 445.
ap. *hama-* 416.
phl. *hān* 467.
np. *hēzān* 465.
np. *hištan* 446.
bal. *istūr* 493.
bal. *ǰan* 460.
np. *ǰigar* 452.
np. *ǰuy* 454.
np. *kandan* 413.

ap. (inf.) *kantanaiy* 413.
np. *kāstan* 458.
np. *kih* 458.
np. *kul* 457.
osset. *ɫsk* 482.
osset. *liskä* 482.
np. *liʃtan* (pr. *lēsam*) 452.
ap. *mā* 474.
bal. *maδay* 472.
np. *mādar* 472.
np. *māh* 417.
ap. *māhyā* 417.
osset. *mälät'* 472.
osset. *mäljg* 476.
np. *mānam* 475.
np. dial. *māng* 417.
np. *mard* 472.
phl. *mart* 472.
ap. *martiya-* 472.
np. *māsīdan* 472.
np. *māst* 472.
bal. *mastay* 472.
afgh. *maẓa* 475.
afgh. *maẓak* 475.
osset. *mēdäg* 474.
np. *mēy* 474.
osset. *mēyä* 474.
np. *mēzad* 474.
bal. *mēzay* 474.
osset. *mēzun* 474.
osset. *mīdäg* 474.
osset. *mīy* 474.
np. *mūrad* 473.
osset. *mɫst'* 475.
afgh. *mītal* 474.
np. *miyān* 474.
osset. *mizɫn* 474.
np. *mōr* 476.
osset. *muljug* 476.
jidgah *murgâh* 476.
np. *mūš* 475.
bal. *mūšk* 475.
g. *nad* 478.
np. *nai* 478.
ap. *nāma* 420.
ap. *nipadiy* 466.
np. *niδastan* 478.
ap. *niyašādayam* (ipf.) 478.
afgh. *ōr* 418.
afgh. *ōṛa* 414.
bal. *pač* 463.
bal. *pad* 466.
bal. *padā* 466.
nbal. *p'aδā* 466.
ap. *pādiy* 468.
ap. *paθim* (acc.) 468.
np. *pai* 466.
np. *pāi* 482.
np. *paig* 466.
np. *panj* 467.
np. *panjāh* 477.
np. *pār* 467.
waxī *pard* 467.
ap. *patipadam* 466.
np. *pidar* 463.
bal. *p'iθ* 463.
np. *pistān* 493.
np. *pīr* 520.
phl. *pit* 463.
ap. *pitā* 463.
phl. *pitar* 463.
np. *pūk* 501.
np. *pursad* 464.
np. *pušt* 443.
sariqolī *rapc* 415.
ap. *raučah-* 453.
ap. *rauta* 421.
np. *rišk* 482.
np. *rōbāh* 415.
osset. *roβas* 415.
phl. *rōpās* 415.
bal. *rōp'ask* 415.
np. *rōz* 453.
osset. *rūbas (rūwas)* 415.
g. *rūwās* 415.
osset. *sald* 488.
osset. *sälɫ* 488.
osset. *salui* 488.
np. *sar* 489.
osset. *sär* 489.
afgh. *sāṛa* 488.
np. *sard* 488.
np. *sarmā* 488.
np. *šaš* 495.
osset. *sau* 489.
np. *šavam* 485.
np. *šāx* 499.
np. *si* 444.
np. *sīm* 488.
np. *sīmurγ* 499.
bal. *sinday* 500.
np. *sitadan* 492.
phl. np. *siyāh* 489.
phl. *siyāk* 489.
np. *sōg* 491.
afgh. *sōr* 488.
afgh. *star* 493.
phl. *staβar* 493.
osset. *st'ɫr* 493.
kurd. *stūr* 493.
g. *sūk* 491.
bal. *šuta (šuθa)* 485.
afgh. *švaḷ* 485.
np. *tābidan* 448.
np. *tāftan* 448.
np. *tang* 448.
np. *tanjīdan* 448.
phl. *tar* 497.
ap. *taradaraya* 496.
phl. *tarmēnišnīh* 497.
np. *tarsad* 443.
ap. *trsatiy* 443.
osset. *t'u* 449.
np. *tuf* 449.
ap. *tuvam* 440.
ap. *uvāmršiyu-* 472.
ap. *vāhara* (in *θuravāhara-*) 432.
np. *var* 494.
phl. *varak* 432.
ap. *vašnā* 494.
afgh. *vraẓa* 453.
afgh. *vuz* 430.
afgh. *vuza* 430.
np. *xāya* 471.
np. *xirs* 425.
ap. *xšnāsātiy* 456.
np. *xusrū* 491.
np. *xusur* 491.
np. *x^{v}āb* 504.

np. *x°āhar* 504.
np. *x°ai* 503.
np. *x°āīdan* 502.
np. *zādan* 456.
np. *zan* 460.
np. *zanad* 432.
np. *zanax* 456.
bal. *zanīk* 456.
np. *zānū* 457.
bal. *zanūk* 456.
phl. *zānūk* 457.
np. *zar* 456.
osset. *zärond* 456.

3. Griechisch.

α- (Neg.) 419.
ἄγχω 420.
ἄγω 412.
ἄζομαι 412.
ἄζω 412.
αἴγειος 417.
kypr. αἰλος 417.
αἴξ 417.
ἀκίς 421.
ἀκόνη 477.
ἄκρον 421.
ἄκρος 421.
ἄλειαρ = (ἄλεϝαρ) 414.
ἄλευρον (= ἀλεϝρον) 414.
ἀλέω 414.
ἀλλά 417.
ἄλλος 417.
ἅλς 414.
Ἅλυς 414.
ἀλώπηξ 415.
lokr. ἀμάρα 426.
ἄμη 416.
ἀμίς 416.
ἀμο- 416.
ἀμφί 416.
ἀμφιλύκη 453.
ἀν- (Neg.) 419.
ἀνατολή 441.
ἀνήρ 418.
ἀντί 447.
ἀραρίσκω 420.
ἄργυρος 424.
ἄρδα 415.
ἄρδαλος 415.
ἄρδω 415.
att. ἀρήν 432.
ἄριστος 485.
ἀρκέω 423.
ἄρκτος 425.
ἄρνυμαι 420.
ἄροτρον 423.
ἄρρην 417.
ἄρσην 417.
ἄρτι 423.
ἀρτιγενής 423.
ἀρτύνω 423.
ἀρτύς 423.
ἀρτύω 423.
ἀστήρ 421.
ἄστρον 421.
αὖλις 412.
ἀφρός 417.
ἄχος 462.
βαίνω 441.
βάλανος 457.
böot. βανά 460.
βιβρώσκω 460.
βιοτή 459.
βίοτος 459.
βορά 460.
βόρμαξ 476.
βορός 460.
βότρυς 483.
βοῦς 461.
βρέφος 461.
βροτός 472.
βρυγμός 462.
βρυχετός 462.
βρῦχή 462.
βρύχω 462.
βύας 430.
βύζα 430.
βύρμαξ 476.
γαλαθηνός 437.
γαλόως 496.
γελαστός 455.
γελάω 455.
γέλος 455.
γέλως 455.
γένεσις 456.
γένος 456.
γένυς 456.
γέρανος 461.
γέρων 456.
γέφῡρα 457.
γίγνομαι 456.
γιγνώσκω 456.
γναθμός 456.
γνάθος 456.
γνύξ 457.
γνωτός 456.
γόνυ 457.
γυνή 460.
γῦρος 457.
γῡρός 457.
γυρόω 457.
γωνία 457.
δᾱήρ 496.
δάκρυ 426.
δέκα 496.
δέρκομαι 497.
δέρω 497.
δίδωμι 496.
δόμ- 498.
δόμος 498.
δυσ- 495.
δύω 445.
hom. δῶ 498.
hom. δῶμα 498.
δῶρον 496.
ε- (Augm.) 441.
ἔαρ (ἦαρ, εἴαρ) 424.
ἔαρ 432.
ἐάφθη 419.
ἐγώ 442.
ἔδω 485.

εἴκοσι 504.
εἴλυμα 434.
εἰλύομαι 433.
εἰλύω 434.
εἶμαι 446.
εἰμί 442.
εἰνάτερες 478.
εἰπεῖν 436.
lak. εἰρήν 417.
εἷς (μία, ἕν) 474.
ἐκεῖ 487.
ἔκητι 495.
ἑκυρά 491.
ἑκυρός 491.
ἑκών 495.
ἐλάτη 442.
ἔλαφος 442.
ἐλαφρός 422.
ἐλαχύς 422.
ἔλιξ 433.
ἔλλος 442.
ἐλύσθη 433.
ἔλυτρον 434.
lesb. ἔμμι 442.
ἐννέα 450.
ἔννυμαι 446.
ἔνος 467.
ἔντερα 447.
ἐντός 447.
ἕξ (ϝέξ) 495.
ἑός 451.
ἔπεφνον 432.
ἐπί 445.
ἔπος 436.
ἑπτά 445.
ἐργάζομαι 436.
ἔργον 436.
ἐρδω 436.
ἐρεβεννός 443.
ἔρεβος 443.
ἐρεμνός 443.
ἐρεύγομαι 483.
ἔρις 466.
ion. ἔρσην (ἐρσήν) 417.
ἐσθής 446.
ἔσθος 446.
ἕσπερα 435.
ἑσπέρα 435.
ἕσπερος 435.
ἐσσύμενος 486.
ἔσσυτο 486.
εὖνις 484.
εὐώδης 468.
ἔχιδνα 450.
ἐχῖνος 481.
ἔχις 450.
ἕψω 446.
gortyn. ϝαρήν 432.
hom. ϝέαρ 432.
böot. ϝίκατι 504.
ζῇ 459.
ζυγόν 454.
ion. ζώω 459.
ἦ 421.
ἦμαρ 426.
ἡμέρα 426.
ἦπαρ 452.
θαλερός 438.
θαλλός 437.
θάλλω 437.
θάλος 437.
θείνω 432.
θερμός 486.
θέρομαι 486.
θέρος 486.
θέσις 439.
θηλάζω 437.
θηλή 437.
θῆλυς 437.
θηλώ 437.
θήσατο 437.
θυγάτηρ 440.
θύνω 438.
θύρα 440.
θύω 438.
ἰαύω 411.
ἰδρώς 503.
ἰκτῖνος 499.
ἰχθύς 471.
καγχάζω 455.
καγχαλάω 455.
καγχασμός 455.
κάνδαρος 479.
κάρα (κάρη) 489.
καρδία 490.
ion. κάρηνον 489.
καχάζω 455.
κείρω 462, 503.
κενεός 490.
att. κενός 490.
κῆρ 490.
κηρίον 455.
κίων 490.
κλίνω 452.
κλῖτύς 451.
κλυτός 453.
κλύω 453.
κλώθω 489.
κολοβός 459.
κολοβόω 459.
-κοντα 491.
κόρση 489.
κουρά 462.
κρατερός 459.
κρατύς 459.
κρῖ 432.
κριθή 432.
κριός 490.
κυλλός 457.
κυρτός 520.
κύων 480.
κῶνος 477.
κώπη 457.
λάπτω 451.
λάφυρον 412.
λαφύσσω 451.
λείπω 455.
λείχω 452.
λευκός 453.
λευκοφόρος 429.
λιμπάνω 455.
hom. λόω = λόϝω 452.
λούω 452.
λυγίζω 454.
λύγξ 454.
λύγος 454.
λυγόω 454.
λύκος 431.
λύχνος 453.
λύω 454.
λωίων 451.

ngr. μαζοῦν? 472.
μαλακός 473.
μαλθακός 473.
μάρναμαι 473.
dor. μάτηρ 472.
μὲ 474.
μέγας 473.
μέδιμνος 463.
μέδομαι 475.
ion. μείς 417.
μέλεος 473.
μέλι 473.
μέλισσα 473.
μένω 475.
μέσος 474.
μέσσος 474.
μέχρι 473.
μήδομαι 475.
μῆδος 474.
μήν 417.
μήτηρ 472.
μητρυιά 472.
μίμνω 475.
μοιχός 474.
μορμύρω 476.
μοσχίον 475.
μύδος 476.
μυῖα 476.
μυκός 476.
μύλη 471.
μυκδός 476.
μύρμας 476.
μύρμηξ 476.
μῦς 475.
μυττός 476.
μυχός 475.
νεαρός 479.
ion. νεῖος 479.
νέος 479.
νήπτης 479.
νήφω 479.
νυός 479.
ξαίνω 488.
ξάντης 488.
ξερός 485.
ξηρός 485.
ὀδμή 468.
ὀδούς 422.
ὀδωδή 468.
ion. ὀδών 422.
ὄζει 468.
ὄζος 482.
οἶδα 435.
οἰδέω 418.
οἶδμα 418.
οἶδος 418.
οἶνος 434.
ὄϊς 468.
ὀκτώ 483.
ὅλος (οὖλος) 481.
ὀλοφυδνός 481.
ὀλοφύρομαι 481.
ὀμιχέω 474.
ὀμίχλη 474.
ὄμιχμα 474.
ὄμμα 413.
ὄναρ 420.
ὄνειρον 420.
ὄνειρος 420.
ὄνομα 420.
ὄνυξ 471.
ὀπή 414.
ὀπτάω 446.
ὀπτός 446.
ὄργανον 436.
ὄρνυμαι 477.
ὄρρος 482.
ὀρφανός 482.
ὀρφο- 482.
ὄρχις 483.
ὄσσα 436.
ὀστέον 482.
ὀσφύς 482.
οὖς 484.
ὄφρα 443.
ὄψ 436.
ὄψον 446.
πατήρ 463.
πάτος 469.
πάτρως 477.
παχύς 426.
πεδά 467.
πεζῇ, πεζός 466.
πείρω 467.
πέκος 421.
πέλομαι 441.
πέλω 441.
äol. πέμπε 467.
πέντε 467.
πεντήκοντα 477.
πέρᾱ 466.
περαῖος 466.
πέρᾱν 466.
περιπλόμενος 441.
περονάω 467.
περόνη 467.
πέρυσι 467.
πέταλον 449.
πεύκη 501.
πήγνυμι 468.
πηγός 468.
πίμπλημι 452.
πίνω 447.
πιππίζω 429.
πίσσα 501
πίτυς 501.
πλάτος 451.
πλατύς 451.
hom. πλεῖος 452.
πλήρης 452.
πλύνω 454.
πλυτός 454.
πο- 481.
πόθι 481.
πόκος 421.
(αἱ) πολιαί 412.
πολιός 412.
hom. πολύρρην 432.
πολυωπός 414.
πόρις 483.
πόρταξ 483.
πόρτις 483.
πόσις 447.
ποῦ 481.
πούς 482.
gortyn. πρείγονα 444.
thess. πρεῖσβυς 444.
kret. πρεῖσγυς (πρεῖγυς) 444.
πρέπω 444.
πρέσβυς 444.

πρεσβύτερος 444.
πρόχνυ 457.
πρωκτός 443.
πτάξ 448.
πτάρνυμαι 502.
πτελέα 449.
πτερόν 449, 500.
πτέρυξ 449.
πτήσσω 448.
πτύω 449.
πτώξ 448.
πτώσσω 448.
πυθμήν 431.
πύνδαξ 431.
πῦον 468.
πῦρ 469.
πῶμα 447.
πῶμα 468.
aeol. πώνω 447.
πῶυ 468.
ῥόFος 421.
ῥοφέω 423.
ῥύγχος 486.
ῥύσις 421.
ῥυτός 421.
σέ 504.
σεύω 485.
σκεδάννυμι 480.
σκίδναμαι 480.
σκολιός 479.
σμῦχω 475.
σπείρω 494.
σπεύδω 501.
σπουδάζω 501.
σπουδή 501.
σταυρός 493.
στείβω 493.
hom. στειλειή 492.
hom. στειλειόν 492.
στεῖρα 493.
στελεά 492.
στελεόν 492.
στέλεχος 492.
στιβαρός 493.
στοιβάζω 493.
στοιβή 493.
σφαλερός 490.
σφάλλω 490.
σφάλμα 490.
σφηκόω 500.
*σχέδη 480.
σχεδάριον 480.
σχίδαξ 480.
*σχίδη 480.
σχίζα 480.
σχίζω 500.
-τε 502.
τείρω 449.
τεῖχος (τοῖχος) 439.
τέλλομαι 441.
τέλλω 441.
τέλμα 498.
τέρετρον 449.
τερηδών 449.
τέρσομαι 442, 448.
hom. τέσσαρες 485.
dor. τέτορες 485.
τίθημι 439.
τιθήνη 437.
τίς 450.
τό-ν 437.
τράπεζα 503.
gortyn. τρέες 444.
τρεῖς 444.
τρέω 443.
τρήρων 444.
τροχός 440.
dor. τύ (att. σύ) 440.
ὕδωρ 434.
ὑμεῖς 470.
ὕπνος 504.
φάρος 427.
φάρυγξ 429.
φάσις 428.
φάτις 428.
φέρε 429.
φέρμα 429.
φέρω 429.
φή (φῆ) 428.
φιτρός 429.
φόνος 432.
φορά 429.
φόρτος 429.
φρᾶτηρ 441.
φρᾶτωρ 441.
φρέαρ 415.
hom. φρείατα 414.
= φρήατα 414.
φῦσα 501.
φυσάω 502.
φυσιάω 502.
φύσκα 502.
φωνή 428.
χάρις 470.
χέζω 470.
χεῖμα 471.
χειμών 471.
χείρ 470.
χέρνιψ 470.
χέω 469.
aeol. χήρ 470.
χιών 471.
χόδανος 470.
χοή 469.
ψευδνός 500.
ψευδής 492.
ψεύδομαι 492.
ψεῦδος 492.
ψώχω 501.
ὠμός 468.
ὦμος 484.
ὠνέομαι 434.
ὠνή 434.
gortyn. ὠνῆν 434.
ὦνος 434.
ᾠόν 471.
hom. ὦπα 413.
ὤψ 413.

4. Lateinisch.

accendo 479.
acer 421.
acies 421.
acuo 421.
acus 421.
adagio 421.
adagium 421.
ago 412.
ajo 421.
alius 417.
ama 416.
amb- 416.
ambages 416.
ambi- 416.
ambiegnus 416.
ambire 416.
ango 420.
angor 420.
anguilla 426.
anguis 426.
angulus 419.
angustus 420.
umbr. *anovihimu* 411.
antae 419.
anus 463.
aratrum 423.
arceo 423.
argentum 424.
armus 425.
ars 423.
altlat. *assir*, *asser* 424.
auris 484.
avis 465.
avunculus 465.
avus 465.
bibo 447.
bos 461.
bubo 430.
cachinnus 455.
candeo 479.
canis 480.
capio 457.
captivus 457.
capulus 457.
lat. gall. *carruca* 458.
lat. gall. *carrus* 458.
cera 455.
cicer 490.
cis 487.
citer 487.
citra 487.
clivus 451.
cluo 453.
conspicio 492.
convolvulus 433.
cor 490.
cos 477.
crus 494.
currus 458.
curvus 520.
decem 496.
dens 422.
destinare 492.
dies 498.
altlat. *dingua* 452.
do 496.
domus 498.
dudum 497.
duo 445.
duro 497.
edo 485.
ego 442.
erugo 483.
explenunt 452.
faber 438.
fabre 438.
osk. *feihiss* 439.
felare 437.
femina 437.
fero 429.
filia 437.
filius 437.
filum 486.
forare 427.
fores 440.
formica 476.
formus 486.
frater 442.
fundus 431.
gena 456.
genu 457.
genus 456.
gigno 456.
-ginta 491.
glans 457.
glos 496.
glutio 460.
gnosco 456.
gratus 470.
grus 461.
gula 460.
hiems 471.
hordeum 432.
horreo 432.
horridus 432.
horror 432.
impleo 452.
in- 419.
inclino 452.
inclutus 453.
induo 411.
janitrices 478.
jecur 452.
jugum 454.
lacruma 426.
lambo 451.
lamentum 451.
lavo 452.
levir 496.
lingo 452.
lingua 452.
linquo 455.
luceo 453.
lucerna 453.
lucifer 429.
lumen 453.
luna 453.
lupus 431.
lux 453.
malus 473.
maneo 475.
mater 472.
meditari 475.
medius 474.
mejo 474.

mel 473.
mensis 417.
mingo 474.
modus 463, 475.
molo 471.
mollis 473.
morior 473.
murmuro 476.
mus 475.
musca 476.
musculus 475.
mutus 476.
(g)nascor 456.
nidus 478.
nomen 420.
nosco 456.
notus 456.
novem 450.
novus 479.
nurus 479.
octo 483.
oculus 413.
odi 422.
odium 422.
odor 468.
oleo 468.
orbus 482.
orior 477.
os 482.
ovis 468.
ovum 471.
pango 468.
pater 463.
patruus 477.
pecus 422.
peda 466.
pedes 467.
pello 462.
pes 467.
piger 465.
pipilo 429.
pipio 429.
pipo 429.
pipulum 429.
umbr. *pir* 469.
pix 501.
plenus 452.
plerique 452.
pons 469.
porca 467.
posco 464.
potus 447.
praestinare 492.
precor 464.
priscus 444.
procus 464.
pus 468.
quam 502.
quantus 502.
quartus 503.
quattuor 485.
-que 502.
quinquaginta 477.
quinque 467.
quis, quid 450.
quo- 481.
ructo 483.
sal 414.
sallo 414.
salvus 481.
scheda 480.
scida 480.
scindo 500.
scintilla 479.
semper 463.
senex 467.
septem 445.
seresco 485.
sex 495.
socer 491.
socrus 491.
sollus 481.
somnus 504.
sorbeo 423.
soror 504.
spuo 449.
stella 421.
sterilis 493.
sternuo 502.
stipare 493.
studeo 501.
studium 501.
stupeo 449.
stupesco 449.
stupidus 449.
stupor 449.
sudor 503.
sum 442.
suus 451.
terebra 449.
tero 449.
terreo 444.
torreo 442, 448.
tres 444.
tu 440.
umerus 484.
unda 434.
unguen 426.
unguis 471.
unguo 426.
ursus 425.
vellus 434.
vendere 434.
venio 441.
veno (venui) 434.
venum dare 434.
ver 433.
vesper 435.
vespera 435.
vestis 446.
viginti 504.
vinum 434.
vivo 459.
vivus 459.
vocare 436.
volvo 433, 435.
voro 460.
-vorus 460.
vox 436.

Italienisch.

tetta 498.
zezzolo 498.
zizza 498.

5. Keltisch.

(Irisch unbezeichnet.)

adaig 412.
adcondarc 497.
adgénsa 456.
ag allaid 417.
ágor 462.
aile 417.
ainm 420.
arathar 423.
gall. *argento-* 424.
gall. *Argentoratum* 424.
asbiur 429.
corn. *ascorn* 482.
cymr. *asgwrn* 482.
athir 463.
atomaig 412.
au 484.
ben 460.
béo 459.
beothu 459.
berim 429.
bern 429.
berna 429.
bethu 459.
biad 459.
biu 459.
bó 461.
bocc 430.
bonn 431.
bráthir 442.
cymr. *breuan* 445.
bri 428.
bró 444.
broo 444.
-ca 491.
cacht 458.
air. cymr. *carr* 458.
gall. *carros* 458.
cé 487.
cethir 485.
-cha 491.
cymr. *chwech* 495.
cymr. *chwȳs* 503.
cloor 453.
cloth 453.
clú 453.
clunim 453.
cóic 467.
combaig 429.
comboing 429.
cride 490.
cú 480.
cumgai 420.
cumung 420.
cymr. *dant* 422.
acymr. *dec* 496.
deich 496.
del 437.
derc 497.
dét 422.
dínim 437.
dínu 437.
díth 437.
dobiur 429.
dorus 440.
droch 440.
du- 495.
cymr. *dyw* 498.
cymr. *elain* 442.
elit 442.
erc (?) 445.
err 482.
cymr. *erw* 445.
escung 426.
etrech 467.
feiss 436.
ferr 495.
fescor 435.
fiche 504.
finnaim 437.
fiur 504.
foss 436.
-ga 491.
gam 471.
corn. cymr. bret. *garan* 461.
gegon 432.
gein 456.
gelid 460.
gin 456.
gnáth 456.
gorim 486.
guin 432.
cymr. *gulan* 434.
cymr. *hâf* 416.
bret. *hen* 467.
cymr. corn. *hén* 467.
cymr. *holl* 481.
cymr. *hûn* 504.
corn. *hweger* 491.
corn. *hwigeren* 491.
iarfaigid 436.
ibid 447.
imb, imm-, imme- 416.
imb 426.
immchomairc 464.
immchomarc 464.
indiu 498.
inn uraid 467.
ire 466.
léiccim 455.
lethan 451.
lígim 452.
ligur 452.
línaim 452.
cymr. *litan* 451.
lóche 453.
luachté 453.
máthir 472.
gall. *medio-* 474.
medón 474.
meldach 473.
melim 471.
mellaim 473.
menb 472.
mí 417.
midiur 475.
mil 473.
cymr. *mis* 417.
moirb 476.
much 475.
nóin 450.
núe 479.

ó 484.
ocht 483.
olann 434.
om 468.
cymr. *pimp* 467.
abret. *rec* 467.
cymr. *rhŷch* 467.
rogénair 456.
romidar 475.
sam 416.
sé 495.
secht 445.
sen 467.
cymr. *seren* 421.
siur 504.
smech 476.
sreod 502.
sruaim 421.
sruth 421.
corn. *steren* 421.
súan 504.
tarathar 449.
tart 448.
trí 444.
tú 440.
uile 481.
cymr. *ymenyn* 426.

6. Germanisch.

(Gotisch unbezeichnet.)

aggvus 420.
agis 462.
nhd. *Ahn, Ahne* 463.
ahtau 483.
aisl. *aka* 412.
ala- 481.
alja 417.
aljis 417.
alla- 481.
ams 484.
amsa 484.
ahd. *ana* 463.
ahd. *ancho* 426.
and 447.
mhd. *ane* 463.
ahd. *ano* 463.
arbaiþs 423.
nhd. *Arbeit* 423.
aisl. *arðr* 423.
arms 425.
ahd. *ars* 482.
ahd. *asc* 465.
aisl. *askr* 465.
asts 482.
ags. *atol* 422.
ausō 484.
avō 465.
baíra 429.
baírgahei 428.
ahd. *bar* 430.
nhd. *bar* 430.
nhd. *Beil* 429.
ags. *bēn* 428.
ahd. *berg* 428.
ahd. *bīhal* 429.
bilaigōn 452.
biūhts 484.
nhd. *Bock* 430.
ahd. *bodam* 431.
nhd. *Boden* 431.
aisl. *bora* 429.
ahd. *borōn* 427.
ags. *botm* 431.
aisl. *botn* 431.
brōþar 442.
ahd. *chelch* 433.
ahd. *chranuh* 461.
ahd. *chuo* 461.
daddjan 437.
dags 437.
daúhtar 440.
daúr 440.
dauþs 439.
dauþus 439.
nhd. *dicht* 448.
mhd. *dihte* 448.
divans 438.
ahd. *du, dū* 440.
ags. *egl* 421.
nhd. *Ei* 471.
nhd. *eilen* 441.
ahd. *eisca* 418.
ahd. *eiscōn* 418.
ahd. *eitar* 418.
aisl. *eitr* 418.
ahd. *eiz* 418.
ahd. *ero* 445.
nhd. *erwähnen* 436.
fadar 463.
fairneis 467.
fairra 466.
nhd. *fallen* 501.
as. *fast* 464.
aisl. *fastr* 464.
ahd. *fatureo* 477.
ahd. *fedara* 500.
nhd. *Feder* 500.
nhd. *fern* 466.
ahd. *fërro* 466.
nhd. *fest* 464.
nhd. *Feuer* 469.
fidvōr 485.
fimf 467.
ahd. *firni* 467.
nhd. *First* 443.
ahd. andd. *fiur, fūir* 469.
aisl. *fær* 422.
ahd. *forsca* 464.
ahd. *forscōn* 464.
fōtus 482.
fraihna 464.
fūls 468.
nhd. *Furche* 467.
ga- 446.
gadaban 438.
gadēþs 439.
gadōfs 438.
gageigan 469.
galga 469.
ahd. *galgo* 469.
gataíra 497.
gatarhjan 497

gaþaírsan 448.
gaþaúrsnan 448.
gaþeihan 448.
geigan 469.
ahd. *gersta* 432.
giuta 469.
ahd. *giwahannen* 436.
aisl. *guðr* 432.
aisl. *gunnr* 432.
-h 502.
hafjan 458.
ahd. *haft* 457.
mhd. *haft* 457.
nhd. *Haft* 457.
ahd. *hafta* 457.
haírtō 490.
halts 457.
hardus 459.
haúri 462.
nhd. *heischen* 418.
hi- (himma) 487.
aisl. *hjarn* 488.
hlains 451.
hlaiv 451.
ahd. *hlinēn* 452.
hliuma 453.
aisl. *hljōð* 454.
aisl. *hljōðr* 454.
ahd. *hlosēn* 453.
ahd. *hlūt* 453.
hunds 480.
aisl. *hyrr* 462.
ibai 428.
ahd. *igil* 481.
ik 442.
ahd. *īlen* 441.
im 442.
ita 485.
ahd. *itaruchian* 483.
iūs 470.
kann 456.
nhd. *Kehle* 460.
anfrk. *kēla* 460.
nhd. *Kind* 456.
nhd. *Kinn* 456.
kinnus 456.
kniu 457.
aisl. *kona* 460.
kriustan 462.
krusts 462.
kuni 456.
ahd. *laffan* 451.
lauhmuni 453.
laus 454.
ahd. *lebara* 452.
nhd. *Leber* 452.
nhd. *lehnen* 452.
leihva 455.
ahd. *liehsen* 453.
aisl. *lifr* 452.
nhd. *Linde* 442.
liuhaþ 453.
nhd. *Luchs* 454.
ahd. *luhs* 454.
aisl. *lunga* 451.
ahd. *lungar* 422.
nhd. *Lunge* 451.
ags. *lungre* 422.
engl. *lungs* 451.
ahd. *lungun* 451.
malɔ 471.
aisl. *maurr* 476.
maúrþr 472.
mēna 417.
mēnōþs 417.
midjis 474.
ndd. *miere* 476.
ags. *mīʒan* 474.
aisl. *mīga* 474.
mīk 474.
mikils 473.
nhd. *mild* 473.
mildiþa 473.
miliþ 473.
mimz 474.
mitan 463, 475.
mitaþs 463.
mitōn 475.
ahd. *muoter* 472.
nhd. *murmeln* 476.
ahd. *murmulōn* 476.
ahd. *murmurōn* 476.
ahd. *mūs* 475.
mhd. *mūs* 475.
nhd. *Mücke* 476.
nhd. *Nagel* 471.
namō 420.
engl. *narrow* 478.
as. *naru* 478.
ags. *nearu* 478.
nhd. *Nest* 478.
niun 450.
ōg 462.
ags. *ōst* 482.
mnd. *ōst* 482.
aisl. *ǫnd* 419.
nhd. *piepen* 429.
qēns 460.
qima 441.
qinō 460.
qius 459.
quaírnus 444.
nhd. *Qual* 459.
ahd. *quëlan* 459.
ahd. *quërdar* 460.
ahd. *reineo* 495.
anorw. *reini* 495.
riqis 443.
aisl. *røkkr* 143.
sagqjan 419.
saihs 495.
salt 414.
ahd. *scëran* 503.
nhd. *schauen* 480.
nhd. *Scheere* 462.
nhd. *schmiegen* 475.
nhd. *Schnur* 479.
nhd. *Schwäher* 491.
nhd. *Schwieger* 491.
ahd. *scirbi* 458.
ags. *scūa* 480.
ahd. *scūwo* 480.
ahd. *senchan* 419.
siþun 445.
sigqan 419.
sineigs 467.
sinista 457.
ahd. *sinkan* 419.
sintsinō 463.
sinteins 463.
skauns 480.

skilja 499.
aisl. *skilja* 499.
aisl. *skugge* 480.
skuggva 480.
mhd. *smiegen* 475.
aisl. *smjúga* 475.
mhd. *smouch* 475.
snōrjō 478.
ags. *snoru* 479.
ahd. *snuor* 478.
ahd. *snur* 479.
ahd. *snura* 479.
ahd. *spĕhōn* 492.
speiva 449.
spinnan 466.
staírnō 421.
staírō 493.
nhd. *Stärke* 493.
ags. *stela* 492.
stiurjan 493.
aisl. *straumr* 421.
ahd. *sum* 416.
ahd. *sumar* 416.
aisl. *sumr* 416.
sums 416.
svaíhra 491.
svaíhrō 491.
aisl. *svefn* 504.
ahd. *sveiz* 503.
svistar 504.
ahd. *swĕhur* 491.
ahd. *swigar* 491.
ahd. *tāan* 437.
ags. *tācor* 496.
tagr 426.
taíhun 496.
ahd. *tāt* 439.
as. *the* 449.
nhd. *Thräne* 426.
nhd. *Thür* 440.
engl. *tick* 497.
engl. *tike* 497.
ahd. *tila* 437.
ags. *tit* 498.
ndd. *titte* 498.
as. *torht* 497.
ags. *torht* 497.
ahd. *trahan* 425.
mhd. *traher* 426.
tuggō 452.
tunþus 422.
ahd. *tuon* 439.
ahd. *turi* 440.
ahd. *tutta, tuta* 498.
tuz- 495.
þaúrstei 448.
þaúrsus 448.
ags. *þe* 449.
þreis 444.
þu 440.
germ. *un-* 419.
ahd. *unc* 426.
und 447.
vait 435.
valtjan 435.
valvjan 435.
vans 484.
aisl. *vār* 433.
varjan 494.
varmjan 486, 494.
vas 436.
vatjan 446.
vasti 446.
vatō 434.
vaúrhts 436.
vaurkjan 436.
vaurstv 436.
vists 436.
mhd. *vërt* 467.
visan 436.
altschwed. *vrēn* 495.
schwed. dial. *vrīna* 495.
vulfs 431.
vulla 434.
nhd. *warm* 494.
ahd. *wazzar* 434.
nhd. *wehren* 494.
nhd. *Welle* 435.
ahd. *werk, werch* 436.
nhd. *Werk* 436.
ahd. *wesan* 436.
ags. *wræne* 495.
ahd. *zahar* 426.
nhd. *Zähre* 426.
ahd. *zand* 422.
nhd. *Zecke* 497.
mhd. *zĕcke* 497.
ahd. *zĕhan* 496.
ahd. *zeihhur* 496.
nhd. *Zitze* 498.
ahd. *zoraht* 497.

7. Baltisch.

A. Litauisch.

ākas 414.
akìs 413.
anàs 478.
angìs 426.
anglìs 412.
anýta 463.
añksztas 420.
añs 478.
árklas 423.
artì 423.
àsz 442.
asztrùs 421.
asztůnì 483.
aunù 411.
ausìs 484.
avýnas 465.
aviù 411.
bà 428.
bangà 429.
bãsas 430.
bãžmas 426.
blusà 453.
broterėlis 442.
bùkti 430.
bukùs 430.
burnà 429.
dabinù 438.
dantìs 422.

dár 438.
dedù 439.
degù, dègti 437.
dẽmi 439.
dẽna 437.
dẽsnimtis 496.
dẽti 439.
devynì 450.
dẽna 437.
dẽverìs 496.
duktẽ 440.
dùrys 440.
dũldu 496.
dũmi 496.
dvãras 440.
ẽdmi 485.
ẽdu 485.
ẽglė 442.
élnis 442.
ẽmi 485.
erkė 482.
eržilas 483.
esmì 442.
èsz 442.
ežỹs 481.
gelmẽ 460.
gelonìs 459.
gélti 459.
geriù 460.
gerklẽ 460.
gérti 460.
gérvė 461.
gijà 486.
gìlė 457.
gilùs 460.
ginczià 432.
girdẽti 458.
gìrnos 444.
gìrsti 458.
gỹsla 486.
gỹvas 459.
gyvatà 459.
gráuszti 462.
gráužiu 462.
gružinẽti 462.
gulbẽ 468.
gurklỹs 460.
intė 478.
jeknos (pl.) 452.
jentė 478.
jẽszkóti 418.
jùngas 454.
jùnkti 484.
jũs 470.
kàs 481.
kekẽ 490.
keturì 485.
klausýti, klùsti 453.
korỹs 455.
krùkė 499.
krùkis 499.
kuř 481.
kùrti 462.
lãbas 451.
laũkas 453.
leñgvas 422.
lẽkù 455.
lẽszti 452.
lẽžiù 452.
lẽžùvis 452.
lìkti 455.
lóju (lóti) 451.
lugnas 454.
lùszis 454.
maldà 472.
maldýti 472.
malù 471.
mẽlas 473.
meñkas 472.
mẽnů 417.
mẽs 474.
mėsà 474.
mẽžiù 474.
miglà 474.
mìršzti 475.
mìrti 473.
mįẽszti 474.
motẽ 472.
mótė 472.
murménti 476.
murmẽti 476.
musẽ 476.
ožỹs 417.
ožkà 417.
pėdà 467.
penkì 467.
periù 464.
pérnai 467.
perti 464.
pìldau 466.
pìldyti 466.
pìlti 466.
pilù 466.
pìnti 466.
pinù 466.
pirmdėlẽ 437.
pirszlỹs 464.
pìrszti 464.
platùs 451.
pláuti 454.
praszýti 464.
privìlti 431.
púliai 468.
pùlti 501.
pūslẽ 502.
pūsti 502.
púti 468.
pũlu 501.
sãpnas 504.
sèkti 419.
sẽnas 467.
senkù 419.
septynì 445.
sesů 504.
skeliù 499.
skélti 499.
skėdrà 480.
smakrà 476.
smùkti 475.
spiduju 449.
sravà 421.
sravėti 421.
sraviù 421.
srebiù 423.
srẽbiù 423.
srobiù 423.
sváinė 503.
svaĩnis 503.
svaĩnius 503.
szakà 499.
szalnà 488.

száltas 488.
szarmà 488.
szarnà 488.
szeszì 495.
szẽszuras 491.
szirdìs 490.
szìs 487.
szỹvas 489.
szlaĩtas 451.
szũ̃ 480.
tánkus 448.
trỹs 444.
tù 440.
ungurỹs 426.
ũldžiu 468.
ũsis 465.
ũsti 468.
vãkaras 435.
vandũ̃ 434.
varlẽ 437.
vasarà 432.
veltuĩ 431.
vil̃kas 431.
vìlna 434.
viltis 431.
virszùs 495.
vìrti 494.
žalga 469.
žẽmà 471.
žinaũ 456.
žinóti 456.
žuvìs 471.

B. Lettisch.

aknis (pl.) 452.
assins 424.
ãuju 411.
bãſt 426.
bẽschna 427.
bîsums 427.
bîſs 426.
dẽju 437.
dẽls 437.
dîle 437.
erze 482.
es 442.
gũ̃wes 461.
kampu 458.
lãt 451.
pẽrt 464.
pẽru 464.
pilstu 466.
pilt 466.
smakrs 476.
spilgans 500.
spulgans 500.
spulgũt 500.
warde 436.
welts 431.
wilt 431.
dſîsle 486.

C. Preussisch.

addle 442.
ane 463.
anktan 426.
as 442.
awis 465.
balsinis 428.
emmens 420.
emnes 420.
es 442.
genna 460.
genno 460.
gerdaut 458.
gerwe 461.
gile 457.
gislo 486.
gorme 486.
îrmo 425.
keckers 490.
kerpetis 458.
lagno 452.
lauznos 453.
luysis 454.
mensã 474.
muso 476.
pintis 469.
pobalso 428.
prawilts 431.
seyr 490.
sîran 490.
suckis 471.
sywan 489.
tou 440.
tu 440.
wackis 436.
wackîtwei 436.
waidimai 435.
woasis 465.

8. Slavisch.

(Kirchenslavisch unbezeichnet.)

azŭ 442.
ǫglŭ 412.
ǫglŭ 419.
ǫgoriščĭ 426.
ǫzŭkŭ 420.
basnĭ 428.
berǫ 429.
biti 429.
blŭcha 453.
bosŭ 430.
bratrŭ 442.
četyre 485.
črĕpŭ 458.
chramŭ 483.
damĭ 496.
darŭ 496.
desętĭ 496.
devętĭ 450.
deždǫ 439.
dětę 437.
děverĭ 496.
děję 439.
děti 439.
doilica 437.
dojǫ 437.
domŭ 498.
dušti 440.

dvĭrĭ (plur. *dvĭri*) 440.
dvorŭ 440.
-glŭtati 460.
glŭtŭ 460.
gorĕti 486.
govędo 461.
grĕti 486.
grŭlo 460.
grysti 462.
gryzą 462.
igo 454.
imę 420.
iskati 418.
jaje 471.
jamĭ 485.
nsl. *jasen* 465.
russ. *jasenĭ* 465.
č. *jedla* 442.
jela 442.
nsl. *jela* (*jelva, jel*) 442.
jelenĭ 442.
jesmĭ 442.
ježdĭ 481.
jętro 447.
jętry 478.
kuriti 462.
kŭto 481.
lajati 451.
lają 451.
russ. *legkoe* 451.
lizati (*ližą*) 452.
luča 453.
luna 453.
mati 472.
melją 471.
mežda 474.
meždu 474.
měsęcĭ 417.
męso 474.
mĭgla 474.
mladŭ 473.
mravijĭ 476.
mrĕti 473.
mucha 476.
mušica 476.
my 474.
myšĭ 475.
myšica 475.
naperiti 467.
naperją 467.
novŭ 479.
obują 411.
okno 414.
oko 413.
onŭ 478.
opako 462.
opaky 462.
osmĭ 483.
ostrovŭ 421.
ostrŭ 421.
otŭlĕkŭ 455.
ozditi 412.
pače 462.
paky 462.
pątĭ 469.
perą 464.
pęti 466.
pętĭ 467.
pĭną 466.
pĭklŭ 501.
pljują 449.
prati 464.
prositi 464.
rabŭ 423.
radlo 423.
ralo 423.
ramę 425.
ramo 425.
nsl. *ris* 454.
robŭ 423.
rota 443.
rygają 483.
rysĭ 454.
sedmĭ 445.
sestra 504.
sivŭ 489.
sĭ 487.
slana 488.
slovą 453.
sluchŭ 453.
slutĭ 453.
slyšati 453.
smykati sę 475.
snŭcha 479.
solĭ 414.
russ. *sporŭ* 466.
nsl. *srĕbsti* 423.
nsl. *srĕn* 488.
srŭdĭce 490.
struja 421.
sŭnŭ 504.
sŭporŭ 466.
svekrŭ 491.
svekry 491.
svoyak 503.
šestĭ 495.
tĭlo 497.
tĭrą 449.
topiti 448.
tręsą 444.
trĕti 449.
trije 444.
trĭje 444.
ty 440.
učiti 484.
ucho 484.
ujĭ 465.
ukŭ 484.
ulica 483.
bulg. *val* 435.
valiti 435.
russ. *valitĭ* 435.
russ. *valunŭ* 435.
russ. *valŭ* 435.
variti 494.
varŭ 494.
večerŭ 435.
vesna 432.
vĕmi (*vědě*) 435.
vĕno 434.
vlŭkŭ 431.
vlŭna 434.
voda 434.
vrĕti 494.
vrŭchŭ 495.
vyknąti 484.
za 446.
zima 470.
zlŭva 496.
znają 456.
znati 456.

žalĭ 459.
želati 433.
želądĭ 457.
russ. *železa* 433.
želětĭ 433.
žena 460.
žeravĭ 461.
žica 486.
b. kr. *žica* 486.
žila 486.
žirą 460.
životŭ 459.
živŭ 459.
žlěza 433.
žrěbę 461.
žrěti 460.
žrŭny 444.

9. Albanesisch.

ą́dɛ̄rɛ 420.
aśt 482.
bar̄ɛ 429.
brimɛ 429.
deľe 437.
derɛ 440.
dimɛn 471.
dorɛ 470.
djés 470.
djetɛ 496.
emɛn 420.
erǵis- 482.
herde 483.
jam 442.
kap 458.
mī 475.
miš 474.
mjekrɛ 476.
pesɛ 467.
si- 487.
uľk 431.
vēnɛ 434.
vjehēr 491.
vyéhɛr̄ɛ 491.

10. Georgisch.

arcivi 425.
bari 427.
bu 430.
buvi 430.
mingrel. *gvini* 435.
gvino 435.
kalo 457.
maconi 472.
mgeli 431.
p'ičvi 501.
p'oni 469.
šavi 489.
t'ela 449.

Ուղղումներ

Էջ XI, տող 26-ում հավելել «***q*** նախդիրով որոշյալ հայցականը դեռևս լրիվ պահպանվել է նաև Անտիոքի ասիզներում»:

Էջ	Տող	Տպված է	Պետք է լինի
19	7	*Rādanōš*	*Rāδanōš*
29	22	*Artaxšaštā*, *Artaxšastā*	*Artaxšastā*, *Artaxšaṣtā*
32	13	**Brzifarnāh-*	**Brzifarnah-* (ուղղակաւը **Brzifarnā-*)
32	3 ն.	*θraęṭaona-*	*θraetaona*
44	7 ն.	*haosravaṅhem*	*haosravaṅhəm*
51	9 ն.	*mąθrem spentem*	*mąvrəm spəntəm*
52	1	*Mōuru-*	*Mouru*
57	19	*naisyōsaṅha-*	*nairyōsaṅha-*
72	21	*Satoi*	*Satoy*
73	8 ն.	*spenta*	*spənta*
74	7	Hexam.	Basil. 55, 3
74	15, 17, 34	*spenta*	*spənta*
76	1 ն.	*το*	*τὸ*
77	13, 16	*vereθraγna-*	*vərəθraγna-*
86	13	*Vehrkāna-*	*Vəhrkāna-*
95	4 ն.	*ambār*	*anbār*
108	14 ն.	*derezitaka-*	*dərəzitaka-*
120	19	"*bek*' s. im 3. Abschnitt."	-
188	9	*cartrak*	*čartrak*
192	15 ն.	die Schar des Unsterblichen (անմահի գունդը)	die Schar der Unsterblichen (անմահների գունդը)

197	13 Ü.	nnd	und
210	15	*šahbalut*	*šahbaluť*
231	11	*pinčwi*	*pinčvi*
237	3 Ü.	*paskuc*	*paskuč*
264	13 Ü.	*ritdā*	*ṙitdē*
290	10 Ü.	*A'βραάμ*	*'Αβραάμ*
294	16	*Anjiť*	*Anjit*
295	12 Ü.	*Johan*	*Yohan*
323	13 Ü.	WZKM. 5,172; 8, 155	WZKM. 5, 155; 8, 172
422	թիկ 46	*revī-, renǰišta* u. s. w. (mit *e*)	*rəvī-, rənǰišta* u. s. w. (mit *ə*)
425	թիկ 60	*areša-*	*arəša-*
437	2 Ü.	*dίth*	*dίth*
442	15 Ü.	*azem*	*azəm*
449	1 Ü.	*pljuyą*	*pljują*
475	9	*upamąnayen*	*upamąnayən*
481	10 Ü.	*sarva-*	*sȧrva-*
482	7 Ü.	*pắd*	*pắd-*
486	15	*warmjan*	*varmjan*
493	9 Ü.	*sthūra-*	*sthūrá-*
495	6 Ü.	*dus-*	*duš-*
498	թիկ 404	*dyắus*	*dyāús*

Գրքում հեղինակի կողմից առավել հաճախ գործածված համառոտագրություններ

a. a. O. = am angeführten Orte - նշված տեղում, անդ
abchas. = abchasisch - աբխազերեն, աբխազական
acc. = Accus. = Akkusativ - հայցական հոլով
a. Chr. = ante Christum natum = vor Christi Geburt - Քրիստոսի ծննդից առաջ, մեր թվարկությունից առաջ, մ. թ. ա.
altarm. = altarmenisch - հին հայերեն, գրաբար
Anab. = Anabasis - Անաբասիս («Նահանջ Բյուրոց») Քսենոփոնի պատմահուշագրական երկը
anl. = anlautend - սկզբնահնչյուն, բառասկզբի
Anm. = Anmerkung - ծանոթություն
aor. = Aorist - անցյալ կատարյալ ժամանակ
ap. = altpersisch - հին պարսկերեն, հին պարսկական
arab. = arabisch - արաբերեն, արաբական
arč. = arčisch - արճի *(կովկասյան)*
arm. = armenisch - հայերեն, հայկական
Arm. St.= Armenische Studien - Հայկական ուսումնասիրություններ
arsak. = arsakidisch - արշակունյան
Aufs. = Aufsatz - հոդված, աշխատություն
ausl. = auslautend - վերջնահնչյուն, բառավերջի
avar. = avarisch - ավարերեն, ավարական
Bd. = Band - հատոր
Cap. = Capital - գլուխ, մաս *(գրքի)*
Comp. = Compositum - բարդ բառ
d. h. = das heißt - այսինքն
d. i. = das ist - այն է, նույնն է
etc. = et cetera - և այլն, ևՌ
f. = folgend(e) - հետևյալ, հաջորդ, հաջորդող *(էջը)*
ff. = folgende - հետևյալ, հաջորդ, հաջորդող *(էջերը)*
Fgl. = Folgendes - հետևյալը
im Fgl. = im Folgenden - հաջորդիվ, ստորև
frz. = französisch - ֆրանսերեն, ֆրանսիական
gen. = Genitiv - սեռական հոլով
georg. = georgisch - վրացերեն, վրացական
Ges. Abh.= Gesamte Abhandlungen - հոդվածների ժողովածու
G. Gel. Anz. = Göttingener Gelehrten - Anzeigen - Գյոթինգենի գիտնականների (գիտական) տեղեկագրեր

gr. = griechisch - հունարեն, հունական
Hdt. = Herodotus - Հերոդոտոս
hebr. = hebräisch - եբրայերեն, եբրայական
hlg. = heilig - սուրբ
hom. = homöopatisch - քիչ, հազվադեպ
idg. = indogermanisch - հնդեվրոպական
Idg. F. = Indogermanische Forschungen - Հնդեվրոպական հետազոտություններ
indoscyth. = indoscythisch - հնդսկյութերեն, հնդսկյութական
ing. = inguschisch - ինգուշերեն, ինգուշական
instr. = Instrumental - գործիական հոլով
ion. = ionisch - իոներեն, իոնական
ir. = iranisch - իրաներեն, իրանական
J. = Jahr - թիվ, տարի
i. J. = im Jahre - թվին
Jhd. = Jahrhundert - դար
königl. Ges. d. Wissensch. = königliche Gesellschaft der Wissenschaften (zu Göttingen) - (Գյոթինգենի) գիտությունների թագավորական ընկերություն
kür. = kürinisch -կյուրիներեն, կյուրինական
kurd. = kurdisch - քրդերեն, քրդական
KZ. = Kuhns Zeitschrift (für vergleichende Sprachforschung) - Կունի հրատարակած գիտական հանդեսը (Համեմատական լեզվաբանություն)
l. = lies! - կարդա՛
lak. = lakisch - լակերեն
laz. = lazisch - լազերեն
Lw. = Lehnwort - փոխառյալ բառ, փոխառություն
mingr. = mingrelisch - մեգրելերեն, մեգրելական
mp. = mittelpersisch - միջին պարսկերեն
MSL. = Mémoires de la Société de Linguistique de Paris - Փարիզի լեզվաբանական ընկերության հուշագրեր
neuarm. = neuarmenisch - նոր հայերեն, աշխարհաբար
nom. = Nominativ - ուղղական հոլով
nordkauk. = nordkaukasisch - հյուսիսկովկասյան
np. = neupersisch - նոր պարսկերեն
N. T. = Neues Testament - Նոր կտակարան
osset. = ossetisch - օսերեն
p. = page - էջ

parth. = partherisch - պարթևյան, պարթևական, պարթևների
p. Chr. = post Christum natum = nach Christi Geburt - Քրիստոսի ծննդից հետո, մեր թվարկության, մ. թ.
phl. = pahlevi - պահլավերեն, պահլավական,
alt phl. = alt pahlevi - հին պահլավերեն,
jung phl. = jung pahlevi - նորագույն պահլավերեն
pr. = Präsens - անկատար ներկա (ժամանակ)
P. St. = Persische Studien - Պարսկական ուսումնասիրություններ
resp. = respektive = bzw. = beziehungsweise - կամ
s. = sieh(e)! - տե՛ս
sassanid. = sassanidisch - սասանյան, սասաներեն
skr. = sanskr. = sanskritisch - սանսկրիտ
St. = Saint = Sankt - սուրբ
südkauk. = südkaukasisch - հարավկովկասյան
SWAW. = Sitzungsbehandlungen der Wiener Akademie der Wissenschaften - Վիեննայի գիտությունների ակադեմիայի նիստերի նյութերը
syr. = syrisch - ասորերեն, ասորական
thusch. = thusch(et)isch - թուշերեն
türk. = türkisch - թուրքերեն, թուրքական
u. = und - և
u. dgl. = und dergleichen - և նմանները, և այլն
u. s. w. = usw. = und so weiter - և այլն, ևն
var. = varisch - վարերեն
vgl. = vergleiche! - համեմատի՛ր, հմմտ.
v. u. = von unten - ներքևից, ն.
vul. = vulg. = vulgaris = 1. gewöhnlich - սովորական. սովորաբար 2. vulgär - գռեհիկ. ժողովրդախոսակցական, վուլգար
Wb. = Wörterbuch - բառարան, բառգիրք
WZKM. = Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes - Վիեննայի Արևելագիտության հանդես
z. = Zeile - տող
z. B. = zum Beispiel - օրինակ, օր.
zd. = zendisch - զենդերեն, զենդական
ZDMG. = Zeitschrift zur deutschen Morgenländischen Gesellschaft - Արևելքի գերմանական ընկերության հանդես

ՀԱՅՆՐԻԽ ՀՅՈՒԲՇՄԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ստորագրված է տպագրության 20.11.03 թ.:
Չափսը՝ 60 x 84 1/16: Թուղթ՝ օֆսեթ: Հրատ. 33,0 մամուլ,
տպագր 37.75 մամուլ = 35.11 պայմ. մամ.:
Պատվեր՝ 60:

Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, Ալ. Մանուկյան 1
Երևանի համալսարանի տպարան, Երևան, Աբովյան 52

Գալուստ Գյուլբենկյան հիմնարկության հովանավորությամբ Երևանի համալսարանի հրատարակչությունը լույս է ընծայել

1. **Թ. Հակոբյան, Ստ. Մելիք-Բախշյան, Հ. Բարսեղյան** - Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարանի 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ հատորները
(բառարանը 2002 թ. արժանացել է ՀՀ նախագահի մրցանակին)
2. Նահապետ Քուչակի բանաստեղծական աշխարհը, աշխատասիրությամբ ակադեմիկոս **Հրանտ Թամրազյանի**
3. Շարական (ժողովածու) - Աշխարհաբարի վերածեցին **Ա. Մադոյանը և Գ. Մադոյանը**
4. **Հրաչյա Գաբրիելյան** - Հայկական լեռնաշխարհը
5. **Ստեփանոս Տարոնեցի Ասողիկ** - Տիեզերական պատմություն
6. **Հրաչյա Միրզոյան** - Հովհաննես Մրքուզ Ջուղայեցի
7. **Ռուբեն Ղազարյան** - Միջին գրական հայերենի բառապաշարը
8. **Բաբկեն Հարությունյան** - Մեծ Հայքի վարչաքաղաքական բաժանման համակարգը
ըստ «Աշխարհացոյց-ի»
9. **Վարդան Արևելցի** - Տիեզերական պատմություն
10. **Գևորգ Մադոյան** - Գրիգոր Անավարզեցին շարականագիր
11. **Գևորգ Աբգարյան** - Հայ տպագրության նախապատմություն
12. **Ալեքսանդր Մարգարյան** - Հայերենի հոլովները
13. **Փայլակ Անթապյան** - Հովհաննես սարկավագ Իմաստասեր
14. **Խաչիկ Բաղիկյան** - Ուսումնական դարձվածաբանական բառարան
15. **Յոզեֆ Կարստ** - Կիլիկյան հայերենի պատմական քերականություն
16. **Ռաֆայել Մաթևոսյան** - Կուբան ապագայի որոնումներում. իրադարձություններ և դասեր
17. **Հրաչյա Գաբրիելյան** - Հայոց բնաշխարհը (դասագիրք)
18. **Էդուարդ Աղայան** - Լեզվաբանական հետազոտություններ
19. **Հրաչյա Աճառյան** - Քննություն Կիլիկիայի բարբառի
20. **Պիոն Հակոբյան** - Հայագիտական ուսումնասիրություններ
21. **Արտակ Մովսիսյուն** - Նախամաշտոցյան Հայաստանի գրային համակարգերը
22. **Աշոտ Սուքիասյան** - Հայոց լեզվի ռոմանիշների բացատրական բառարան
23. **Հայնրիխ Հյուբշման** - Հայերենի քերականություն, առաջին մաս, Հայերենի ստուգաբանություն:

A II
89714